This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08156170 0

Thomas Addis Emmet,

THE COLLECTION OF

Thos Addis Emmet M.D.

PRESENTED BY

JOHN STEWART KENNEDY

TO THE

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

TENEZ LE VRAYE

EMMET

AVISE LA FINE

KENNEDY

ASTOR, LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS.

1896

Sal... +
BWH

C. SALLUSTII CRISPI
Quæ extant
Wingendorp fe.
AMSTELODAMI,
Ex Officina Henrici et Viduæ Theodori Boom, 1689.

C.SALLUSTII CRISPI
Quæ extant
Wingendorp fe:
AMSTELODAMI,
Ex Officina Henrici et Viduæ Theodori Boom, 1689.

C. CRISPI SALLUSTII OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT;

Cum Commentariis integris

JOH. RIVII, ALDI MANUTII, PETRI CIACCONII, FULVII URSINI, & HELIÆ PUTSCHII;

Et ſelectis

JANI GRUTERI, H. GLAREANI, CYPR. à POPMA, LUDOV. CARRIONIS, JANI DOUZÆ, & aliorum.

Accedunt huic Editioni JANI MELLERI PALMERII SPICILEGIA in eundem Auctorem.

Cum Indice Rerum & Verborum locupletiſſimo.

Editio noviſſima.

AMSTELODAMI,

Ex Officina HENRICI & *Viduæ* THEODORI BOOM,

CIƆ IƆ C LXXXX.

C. CRISPI
SALLUSTII
OPERA OMNIA
QUÆ EXSTANT;

Cum Commentariis integris

JOH. RIVII, ALDI MANUTII, PETRI CIACCONII, FULVII URSINI, & HELIÆ PUTSCHII;

Et ſelectis

JANI GRUTERI, H. GLAREANI, CYPR. à POPMA, LUDOV. CARRIONIS, JANI DOUZÆ, & aliorum.

Accedunt huic Editioni JANI MELLERI PALMERII SPICILEGIA in eundem Auctorem.

Cum Indice Rerum & Verborum locupletiſſimo.

Editio noviſſima.

AMSTELODAMI,

Ex Officina HENRICI & *Viduæ* THEODORI BOOM,

CIↃ IↃ C LXXXX.

EMMET COLLECTION

BENEVOLO
LECTORI
S. P. D.

Publicaturi denuo ex noſtra officina, Benevole Lector, C. Crispi Sallustii, *rerum Romanarum Auctoris florentiſſimi, opera, quæ exſtant, omnia; ſuperfluum arbitramur, ea pluribus commendare; innotuit enim literato orbi jam ab aliquot ſeculis hic nobilitatæ veritatis Hiſtoricus: verum quum inveterata conſuetudine receptum ſit, in ipſo quaſi limine & veſtibulo Operis Lectorem monere, quid in eo additum, vel innovatum ſit, paucis igitur habe, quid in hac editione præſtiterimus: Exhibemus Tibi dictum Auctorem longe nitidiori, quam antehac, veſte indutum atque ornatum, a mendis ſcilicet pluribus, quæ in priores editiones irrepſerant, juxta MSS. Codicum fidem repurgatum, & Commentariis integris* Johannis Rivii, Aldi Manutii, Petri Ciacconii, Fulvii Ursini, & Heliae Putschii, *illuſtratum, ut & ſelectis* Jani Gruteri, Henrici Glareani, Cypriani a Popma, Ludo-

VICI CARRIONIS, JANI DOUZAE, & diverſorum, quorum nomina Te fuſius ſequens Auctorum Catalogus docebit. Aſt ne forte in poſterum nos aliquis fraudis inſimulet, quaſi integra URSINI Commentaria non repræſentemus, eum monitum volumus, ea a nobis integra eſſe exhibita, reſectis tantum iis, quæ, ut ipſe URSINUS ingenue fatetur, e CIACCONIANIS mutuatus ſuis Commentariis interſparſit. Cui, quæſo, uſui & bono foret, inani & ſupervacanea eorundem verborum repetitione Lectori tædium & faſtidium parere? Ne quid inſuper deeſſet, quod quoquo modo Studiis tuis inſervire poſſet, adjecimus etiam ad calcem operis JANI MELLERI PALMERII Spicilegia, ab innumeris, quibus priores ſcatent editiones, ſphalmatis emaculata. Hæc voluimus, Benevole Lector, neſcius ne eſſes, & ut nos indies majora molientes, ſolito tuo favore proſequi non deſinas, rogamus.

PETRUS

PETRUS CRINITUS
DE
HISTORICIS.
AC
ORATORIBUS LATINIS.

C. Crispus Salluſtius Amiterni natus traditur in agro Sabino, quo anno Athenienſium urbs a L. Sulla devicta, atque vaſtata eſt, ut Romani annales referunt, ex nobili Salluſtiorum familia ortus eſt, quæ diu in ſecundo ordine dignitatem ſervavit. idem in urbe educatus creditur, & a teneris annis operam, ac ſtudium impendiſſe optimis diſciplinis. ſed cum in ea tempora incidiſſet, quibus corrupti civium mores variis partibus, atque factionibus forent, neque virtuti præmia, aut bonis ingeniis adeſſent, in tam depravata civitate, quod idem Salluſtius fatetur, victum ejus ingenium voluptatibus, facile ſuccubuit. itaque cum ad remp. pro ætate foret delatus, propter civium improbitatem & factiones, multa adverſa pertulit. nam tum præcipue Sullanis partibus infecta ci-

vitas æſtuabat. Conſtat ex veterum commentariis, Salluſtium ipſum ingenio fuiſſe acri, & in ſtudiis literarum accurato, tum maxime in ſcribenda hiſtoria. Præceptorem habuit inter alios Ateium Prætextatum, qui Philologum ſe appellavit, & ab eo edoctus eſt de ratione recte ſcribendi, ut a Suetonio Tranquillo traditur, qui & Aſinium quoque Pollionem ſcribit ab eodem Prætextato eruditum, atque inſtructum: maxime autem M. Catonis ſtudioſus fuit: ex cujus commentariis verba excerpſit, & velut breviarium ad uſum proprium habuit: quod Octavius quoque Aug. in epiſtola ad M. Antonium refert, in qua ipſum Antonium, ſeu inſanientem increpat, quod ea ſcribere vellet, quæ mirentur potius homines, quam quæ intelligant. Sed interim ad Salluſtii commentarios. Hiſtoriam compoſuit de L. Catilinæ conjuratione contra R. Senatum, & item de bello Jugurthæ, qui Numidiæ rex factus, diu contra Romanos ſtrenue rem geſſit. Hiſtoriam præterea de Romanorum geſtis, ut de Mario, & Sulla, nec non de Pompejo contra regem Mithridatem: quod opus libris aliquot a Salluſtio abſolutum traditur, & adhuc ſuperſunt quædam, veluti abſolutiſſimi operis reliquiæ, in quibus Salluſtii diligentia in hiſtoria deſcribenda, atque gravitas appareat. In parte operis de rebus Punicis, tanto animi ſtudio incubuit, ut a quibuſdam ſcriptum ſit, eum regionem adiiſſe,

adiiſſe, ac maxima ſolertia perluſtraſſe, quo majore fide atque officio veritatem exploraret. Avienus certe Rufus plurimum Salluſtii diligentiam, atque ſtudium commendavit: ſed & Gellius, vir Romanus, qui veterum eruditionis Ariſtarchus habebatur, ita de Salluſtii oratione diſſerit: *Elegantia*, inquit, *Salluſtii, verborumque facundia, & novandi ſtudium, cum multa prorſus invidia fuit, plures non mediocri ingenio viri conati ſunt reprehendere pleraque, & obtrectare, in quibus plura inſcite, aut maligne vellicant.* quin & hunc proprietatis ſervantiſſimum vocat. Titus autem Livius tam iniquus Salluſtio fuit, ſicuti ab Annæo Seneca ſcribitur, ut quædam ex hiſtoria Thucydidis tranſlata, & eleganter aſſumta, velut depravata, & corrupta illi objecerit, idque ipſum non in Thucydidis gratiam effecit, ut Arellius Fuſcus dicebat, verum putavit ſe facilius Salluſtium vincere, ſi prius Thucydidem ipſum præferret. Aſinius quoque Pollio librum ſcripſit, quo Salluſtii ſcripta reprehenderet, quod in iis nimia quadam affectatione antiquitatem ſequeretur. Fabius vero Quintilianus, vir maturo, & gravi judicio, aſſeruit, oratione Salluſtii, atque brevitate nihil fieri poſſe perfectius, præſertim apud vacuas & eruditas aures, neque veritus eſt idem Fabius, Thucydidi, in ſcribenda hiſtoria apud Græcos principi, Salluſtium ipſum opponere, ſicuti T. Livium Herodoto; quo factum

eſt, ut cum plures voluerint dicendi genus Salluſtianum ſequi, minime ſint aſſecuti. eſt enim ejus oratio tam abſoluta, tam caſta, tam innocens, ut merito ab eruditis divina brevitas cenſeatur. nam & Arruntius, qui belli Punici hiſtoriam ſcripſit, Salluſtio tantum conceſſit, ut ejus orationem maximo ſtudio ſequeretur: quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, conſueviſſe Salluſtium magno labore ac ſtudio ſcribere, ut nihil non abſolutum, atque perfectum videri poſſet, quod ex ipſa lectione facile colligitur. Amicos in primis doctrina, & ingenio nobiles, habuit, ut Cornelium Nepotem, Meſſalam, & Nigidium Figulum, qui periiſſe in exſilio traditur; Julium præterea Cæſarem magno ſtudio dilexit, a quo etiam, ut creditur, dignitate præfecturæ honeſtatus eſt. Illud item a Suetonio refertur, Lenæum grammaticum, Pompeji libertum, ſatyras contra Salluſtium compoſuiſſe, eumque mordaci & virulento carmine laceraſſe, ut qui lurconem illum, popinonemque, & nebulonem, ac laſtaurum appellarit, tum vita ſcriptiſque monſtroſum, ac M. Catonis verborum furem ineruditiſſimum: quod ipſum non alia ratione a Lenæo factum creditur, quam ut ſtudium ſuum, atque officium erga patronum Pompejum probaret: quem virum Salluſtius ore improbo, animo autem inverecundo eſſe ſcripſerat. itaque mirandum non eſt, ſi tam acerbe, atque ſatyrice libertus Lenæus contra

Sallu-

Salluſtium aciem ſtyli exacuit. Quantum odii, atque inimicitiæ inter hunc & M. Ciceronem exſtiterit, notiſſimum eſt: quod utriuſque violentæ, atque acerrimæ orationes ita demonſtrant, ut neuter videri poſſit ſatis ſui rationem habuiſſe, dum alteri malediceret. Qua in re non ſunt multa referenda, cum ex Hieronymi, ac Fabii auctoritate conſtet, eos homines longe aberraſſe, qui confictas magis orationes ab aliis, quam a Salluſtio & Cicerone habitas crediderint. Et ſane tam corruptis moribus Salluſtius, ingenio tam proclivi ad luxum fuit, ut paternam domum, vivente adhuc patre, turpiſſima ratione venalem haberet, quod illi inter alia vitia a M. Cicerone exprobratur. Sed a Varrone etiam & Gellio traditum eſt, eundem fuiſſe in adulterio deprehenſum ab Annio Milone, loriſque cæſum, ac data pecunia dimiſſum; qua ratione factum eſt, ut M. Cicero appellare illum non dubitaverit, menſarum aſſeclam, cubiculorum pellicem & adulterum. Dignitates publicas geſſit, & quæſturæ, & tribunatus honorem aſſecutus eſt, ſed nulla quidem laude, aut commendatione, adeo lubidine magis, quam ratione, & publice & privatim vixit: nam & ad judicum ſubſellia abſtractus, fortuna extrema (ut inquit Cicero) ſtetit. Scribunt autem grammatici, ea de cauſa ſenatu ejectum fuiſſe a cenſoribus, quod ingenti libidine matronas conſectaretur. Illud quoque de Sal-

luſtio

luſtio relatum eſt, patrocinio & favore C. Cæſaris conſecutum fuiſſe præturam Africæ inferioris, ex qua dives factus, cum in urbem rediret, pretioſiſſimos hortos in regione ad Malum Punicum comparavit, ac Tiburti villam, quæ a Cicerone itidem illi objiciuntur. Neque deſunt, qui ſcribant Terentiam M. Ciceronis uxorem ab eo repudiatam, Salluſtio nupſiſſe, ac deinceps Meſſalæ Corvino, viro in eloquentia clariſſimo: quod etiam ſuo loco ſcripſimus. Sciendum eſt, fuiſſe plures Salluſtios: nam & Cneus a M. Tullio celebratur, in Salluſtiorum familia inſignis, & M. Ciceroni, ac Cn. Pompejo maxime familiaris: quod ex iis epiſtolis colligitur, quas Cicero ad Pomponium Atticum ſcribit. qua in re imprudenter quidam decepti ſunt, cum Salluſtii Empedoclea ignorarent, ut alibi demonſtravi. Sunt, qui tradant, ad annum ſecundum & LX. eum vixiſſe, & in patria annis aliquot poſt obitum C. Cæſaris diem extremum obiiſſe: quod ex veterum commentariis colligitur. Illud præterea de hoc ipſo Criſpo Romæ circumlatum eſt, ut multi teſtantur.

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Criſpus Romana primus in hiſtoria.

Gerar-

GERARDUS JOANNES VOSSIUS

DE

HISTORICIS

LATINIS.

C. SALLUSTIUS CRISPUS *natus Olympiadis* CLXXIII. *an.* III. *quem ad annum Anonymus* ι Ὀλυμπιάδων ἀναγραφῇ *hæc annotat :* Σύλλας τὰς Ἀθήνας ἐξεπολιόρκησε μηνὸς Ἀνθεστηριῶνος. Κρίσπος αλούστιος ἱστοριογράφος ἐγεννήθη. *Sylla Athenas ex-* *ugnat ſecundo menſe hiberno. Criſpus Salluſtius hiſtoricus* *aſcitur.* Is eſt annus Urbis conditæ IↃCLXVIII. Ubi vi-emus, Græcos ſcribere Σαλούστιος. *Et ſane itidem in* ISS. *meis , & antiquioribus editionibus, vocatur* SALUSTIUS. *ed ſcribendum* SALLUSTIUS *gemino* LL. *quomodo legitur* *alii* MSS., *& lapidibus. Marmor effoſſum juxta rudera* *alluſtianæ domus :*

M. AURELIUS PACORUS
ET M. COCCEIUS STRATOCLES
ÆDITUI VENERIS HORTORUM
SALLUSTIANORUM BASEM CUM
PAIMENTO MARMORATO
DIANÆ
D. D.

Ieque aliter lapis alius , cujus vide ſis inſcriptionem apud *ldum de Orthographia. Natus autem eſt Amiterni in Sa-* *inis , anno uno poſt natum Veronæ Catullum , ut notat Eu-* *ebius ad annum* MDCCCCXXXI : *quadriennio autem* *nte bellum obiit Actiacum , ut idem ſcribit ad annum* IↃCCCCLXXX. *Doctiſſimus Hieronymus Wolſius putabat,* *omen ejus ſimplici* L *ſcribi oportere , quia vel a ſale ſit,* *el ſalute. Sed* ἔτυμον *utrumque eſt incertum. Et cur non*

a ſale

a ſale geminato LL *æque eſſe poſſit, ac ab eodem venit* ſallo, *unde* ſallitus, *pro ſalſo? Quare puto, non recedendum eſſe a libris antiquis, atque inſcriptionibus, in quibus* L *geminatur. Tribunus plebis erat, quo anno Clodius a Milone occiſus fuit, puta anno* IↃCCII, *quo Cn. Pompejus Magnus compluribus menſibus conſul ſine collega fuit. Tribunatu eo, quem nulla cum laude geſſit, ut Ciceroni, ita & Miloni infeſtus admodum erat: idque quia in Fauſta, L. Sull filia, adulterio deprehenſus, virgis a Milone eſſet caſus, ne niſi pecunia data dimiſſus. Nempe iſtud in cauſſa eſt, cu Clodianis ſemper ſtuduerit adverſus Milonem. Vide Pedianum, Gellium, Servium, Horatii interpretes. item orationem ſub Ciceronis nomine jam Auguſtæo, vel Tiberii ævo, editam. Ex quibus etiam diſcimus, ob adulteria ac ſtupr ſenatu fuiſſe motum ab Appio Claudio Pulcro, & L. Calpurnio Piſone Cæſonio coſſ. nempe anno Urbis* IↃCCIII, *ſive juxta alios* IↃCCIV: *quo conſules erant L. Æmili Paullus & C. Claudius Marcellus. Ejus e Senatu ejectioni meminit & Dio lib.* XL. *Ac ne alium Salluſtium ſignari putes, clare ait id contigiſſe* Σαλουστίῳ, τῷ τὴν ἱστορίαν συγγράψαντι. *Eo anno Milo jam exulabat: unde conſequitur, quod a Milone Tribuno pl. virgis caſum dicebamus, id ante contigiſſe; non eopſe anno, ut vir eruditus putabat. Etiam diſcimus iiſdem ex ſcriptoribus, a C. Julio Cæſare, rerum potito, dignitatem Senatoriam recuperaſſe, quæſtoremque factum, & poſtea etiam præturam obtinuiſſe. Præturæ mentionem quoque invenio apud Hirtium pene initio libri de bell Africano:* Item C. Salluſtium Criſpum prætorem ad Cercinam inſulam verſus, quam adverſarii tenebant, cum parte navium ire jubet; quod ibi magnum numerum frumenti eſſe audiebat. *Item apud Dionem lib.* XLII. *de ho ipſo legas:* Στρατηγὸς γὰρ ἐπὶ τῷ τὴν βουλὴν ἀναλαβεῖν ἀπεδέδεικτο. *Narrat ibidem, ut cum in Campania Cæſari milites, quos in Africam præmittere ſtatuerat, ſeditionem*

conci

concitaſſent, ac Salluſtius prætor Romam contenderet, quo Cæſarem bujus rei faceret certiorem, propemodum fuerit occiſus a compluribus militum, qui eum inſequebantur, nec cuiquam parcebant, imo duos etiam ſenatores occiderant. Apud eundem lib. XLIII. refertur, ut Cæſar Numidiæ præfecerit Salluſtium; ille autem provinciam expilaverit: ac a Cæſare quidem fuerit abſolutus; ſed infamiam non effugerit; quod qui in hiſtoria acerbus eſſet alienorum vitiorum caſtigator, turpiter ipſe in hoc munere ſe dediſſet. Ex hac autem præda Numidica ita ditatus fuit, ut in Quirinali monte forum emeret, quod Salluſtii vocatur, ubi nunc ædes S. Suſannæ: item hortos, qui hodieque Salluſtiani nominantur. Hæc oſtendunt, vitam ejus laudari a nemine poſſe. Nempe omnis ejus gloria a præclaris ſcriptis proficiſcitur. Sed vix ejus quicquam integre ad nos pervenit, præter bellum Jugurthinum, & Catilinarium. Ita vulgo inſcribuntur. Sed poſterior genuina inſcriptio, DE CONJURATIONE CATILINARIA. Teſtis Salluſtius ipſe his verbis: Igitur de Catilinæ conjuratione, quam veriſſime potero, paucis abſolvam. At ex nobili hiſtoriarum opere, quo imprimis hiſtorici principis nomen meruit, nihil habemus præter quatuor oratiunculas, epiſtolas duas, & lacera aliquot fragmenta, quæ ex Grammaticis antiquis, atque aliis ſcriptoribus, collecta ſunt. Duæ vero ad Cæſarem orationes, ut vocant, de Rep. ordinanda, utrum Salluſtii ſint, non convenit inter eruditos. Carrio Salluſtio abjudicat: & pro illo eſt, quod veterum nemo, qui tantopere gaudent Salluſtium ad partes advocare, inde aliquid depromat. Diſſentit autem Douza, cui favent libri vett. & dictio ipſa, quæ, quicquid dicat Carrio, plane Salluſtium redolet. Sin genuinæ non ſint, negari tamen non poſſit, valde eſſe antiquas, & quidem Juliani, aut Auguſtæi ævi: ſaltem non infra Flavianum. Sed genuinas eſſe arbitror, non tamen ut orationes eſſe putem, ſed epiſtolas duntaxat. Nam poſterioris auctor bis ait, ſe illa ſcribere, ac diſertim litteras appellat.

Planeque

*Planeque veriſimile eſt, miſſas eſſe ad Cæſarem, cum in Hiſpanias contra Petrejum & Afranium proficiſceretur: quemadmodum jamdudum Ciacconius obſervavit. Illa vero in Ciceronem oratio, etſi a Fabio quoque tanquam Salluſtii laudetur: tamen, quod res indicat, omnino eſt alicujus declamatoris: credo Porcii Latronis, vel alterius alicujus ex illis, quos nominat M. Seneca in Suaſoriis, & Controverſiis. Fidem ejus valde commendant antiqui. Nam cer*tiſſimus auctor *dicitur Vibio Sequeſtri de Fluminibus. Item Hieronymo libro de locis Hebraicis, & exinde Iſidoro l.* XIII. *cap.* XXI. *Adhac* nobilitatæ veritatis hiſtoricus *nuncupatur ab Auguſtino lib.* I. *de Civitate Dei, cap.* V. *Avienus etiam in deſcriptione oræ maritimæ, dicit omnia illius dicta eſſe* præjudicatæ auctoritatis, *appellat quoque* expreſſorem efficacem ſtyli, & veritatis. *Objectant adverſus ea aliqui, quod, pravo loliginis ſucco, pleraque ad Ciceronis laudem pertinentia, quæ apud alios legere ſit, præterierit. Verum ea potius neglexiſſe ego arbitror, vel ut falſa, vel ut incerta plane, vel ut exigua ac minuta. Quod ad dictionem Salluſtii attinet, omnes antiqui judicant, brevem ac nervoſam eſſe, & Thucydideæ æmulam. Sane ſcriptor eſt plane Atticus, qua laude Demoſtheni propior eſt, quam Cicero ipſe: ut bene cenſet Turnebus in Adverſariis ſuis. Sed ut Thucydidem non omnes probarunt, ita nec Salluſtii dictio omnibus probabatur. Nam Aſinius Pollio damnabat eam, tanquam obſcuram, & in tranſlationibus audacem: ut Tranquillus auctor eſt lib. de claris Grammaticis in Philologi vita. Imprimis vero reprehendi ſolet, quod antiqua verba ex Catonis Originibus excerperet: cujus rei meminere Auguſtus apud Tranquillum in ejuſce Cæſaris vita, idemque Tranquillus lib. de claris Grammaticis in vita Lenæi, & Fabius ex antiquo epigrammate lib.* VIII. *cap.* III. *Sed hæc impedire non potuere, quo minus a Tacito (at quanto viro!)* rerum Romanarum florentiſſimus auctor *lib.* III. *Hiſtoriarum diceretur. Imo juxta Martialem lib.* XIV.

Criſpus

Criſpus Romana primus in hiſtoria *eſt. Auguſtino quoque lib. de vita beata vocatur* electiſſimus penſator verborum. *Imo Græci ipſi ejus hiſtorias tanti fecere, ut eas verterit Zenobius, ſophiſta is, qui Romæ docuit ſub Adriano Cæſare; quique epitomen proverbiorum Didymi, & Tarrhæi ſcripſit; ut teſtis eſt Suidas in* Ζηνόβιος. *Atque inde eſt, quod Salluſtii quoque meminit Stephanus in* Ἄζιλις *Utinam vero exſtaret Aſper Grammaticus, Salluſtii interpres, teſte Hieronymo. Quædam ex eo citat Soſipater. Joannes Baptiſta Pius annotationum Poſteriorum cap.* LXXXIV. *citat* antiquum auctorem, qui vitam Salluſtii ſcribit. *Eum non vidi. Sed ſcio vitam Salluſtii e veteribus reliquiſſe Aſconium Pedianum: ut cognoſcere eſt ex Acrone ad Horat. Sat.* II. *lib.* I. *E junioribus idem conati Pomponius Lætus, & Petrus Crinitus. Sed his fides habenda, quatenus veterum ſcrinia compilarunt. Cave autem cum Salluſtio hoc confundas Criſpum Salluſtium, ad quem in odis ſcribit Horatius, hiſtorici hujus ſororis filium, Auguſti amicum: de quo Seneca lib.* I. *de Clementia, & Tacitus lib.* I. *&* III. *Annal. A quo & metallum quoddam Salluſtianum eſſe dictum, Plinius auctor eſt lib.* XXXIV. *cap.* II.

Veterum Scriptorum & nonnullorum recentiorum de SALLUSTIO Judicia & Teſtimonia.

Augustus Cæsar.

Suetonius in vita Auguſti:

Tuque dubitas Cimberne Annius, an Verrius Flaccus imitandi ſint tibi? ita, ut verbis, quæ Criſpus Salluſtius excerpſit ex Catonis Originibus, utaris, an potius Aſiaticorum oratorum inanibus ſententiis, verborum volubilitas in noſtrum ſermonem transferenda?

Vellejus Paterculus Hiſt. lib. 2.

Æmulus Thucydidis Salluſtius.

Et:

Pæne ſtulta eſt inhærentium oculis ingeniorum enumeratio: inter quæ maxime noſtri ævi eminent, princeps carminum Virgilius, Rabiriuſque, & conſecutus Salluſtium Livius, Tibulluſque & Naſo, perfectiſſimi in forma operis; nam vivorum ut magna admiratio, ita cenſura difficilis eſt.

Horatius, Serm. lib. 1. ſat. 2.

Libertinarum dico: Salluſtius in quas
Non minus inſanit, quam qui mœchatur.

Aſconius Pedianus:

Fertur Salluſtius tanto ardore inſaniviſſe in libertinas, quanto mœchus in matronas: quod cum illi in Senatu a cenſoribus objectum eſſet, reſpondit, ſe non matronarum ſectatorem eſſe. quare ex ſenatu ejectus eſt. quod ipſe excuſat in Catilinæ bello.

Hæc vetus Interpres Horatii.

Seneca Rhetor Decl. lib. 3.

Orationes Salluſtii in honorem hiſtoriarum legantur.

Seneca Philoſophus Epiſt. 114.

Salluſtio vigente, amputatæ ſententiæ, & verba ante exſpectatum cadentia & obſcura brevitas fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui hiſtorias belli Punici ſcripſit, fuit Salluſtianus, & in illud genus nitens.

Et ibidem:

Quæ apud Salluſtium rara fuerunt, apud Arruntium crebra ſunt, & pœne continua. nec ſine cauſſa. ille enim in hæc incidebat: at hic illa quærebat.

Et Lib. 9 decl. 1. & controverſ. 25. lib. 5.

Cum ſit præcipua in Thucydide virtus, brevitas; hac eum Salluſtius vicit, & in ſuis illum caſtris cecidit. nam in ſententia

Græca

Græca tam brevi, quam ſalvo ſenſu detrahas vocem aliquam, conſtabit ſenſus, etiamſi non æque comtus, attamen integer. at et Salluſtii ſententia nihil demi ſine ſenſus detrimento poteſt. Titus autem Livius tam iniquus Salluſtio fuit, ut hanc ipſam ſententiam, & tamquam tranſlatam, & tamquam corruptam, dum transferretur, objiceret Salluſtio. nec amore Thucydidis facit, uti illum præferat; ſed laudat, quem non timet: & facilius putat poſſe a ſe Salluſtium vinci, ſi ante a Thucydide vincatur.

Martialis lib. 14.

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Criſpus Romana primus in hiſtoria.

Quintilianus lib. 2. *cap.* 5.

Livius a pueris magis legendus, quam Salluſtius. & hic hiſtoriæ, majoris eſt auctor: ad quem tamen intelligendum jam profectu opus ſit.

& lib. 3. *cap.* 10.

Criſpus Salluſtius in bello Jugurthino & Catilinario nihil ad hiſtoriam pertinentibus principiis orſus eſt.

& lib. 4. *cap.* 2.

Vitanda illa Salluſtiana, quamquam in ipſo virtutis locum obtinet, brevitas, & abruptum ſermonis genus: quod otioſum fortaſſe lectorem minus fallit, audientem tranſvolat, nec, dum repetatur, exſpectat.

& lib. 8. *cap.* 3.

Nec minus noto Salluſtius epigrammate inceſſitur:
Et verba antiqui multum furate Catonis,
Criſpe Jugurthinæ conditor hiſtoriæ.

& lib. 9. *cap.* 3.

Ex Græco tranſlata Salluſtii plurima.

& lib. 10. *cap.* 1.

Neque illa Salluſtiana brevitas, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas poteſt eſſe perfectius, apud occupatum variis cogitationibus judicem & ſæpius ineruditum captanda nobis eſt: neque illa Livii lactea ubertas docebit ſatis eum, qui non ſpeciem expoſitionis, ſed fidem quærit.

& ibidem:

At non hiſtoria ceſſerit Græcis: nec Thucydidi opponere Salluſtium verear: nec indignetur Herodotus æquari ſibi T. Livium, cum in narrando miræ jucunditatis, clariſſimique candoris; tum in concionibus, ſupra quam narrari poteſt, eloquentem. ita dicuntur omnia tum rebus tum perſonis accommodata. ſed affectus quidem, præcipue eos qui ſunt dulciores, ut parciſſime dicam, nemo hiſtori-

eorum commendavit magis: ideoque immortalem illam Salluſtii velocitatem diverſis virtutibus conſecutus eſt. nam mihi egregie dixiſſe videtur Servilius Nonianus, pares eos magis quam ſimiles.

& ibidem:

Attici præciſis concluſionibus obſcuri, Salluſtium atque Thucydidem ſuperant: triſtes ac jejuni Pollionem æmulantur; otioſi & ſupini, ſi quid modo longius circumduxerunt, jurant Ciceronem ita locuturum fuiſſe.

& lib. 10. cap. 3.

Sane manifeſtus eſt Salluſtii ex ipſo opere labor.

Statius Papinius lib. 1. Sil. 4.

Sed tuas artes puer ante diſcat;
Omne quîs mundi ſenium remenſus,
Orſa SalluſtI brevis, & Timavi
Reddis alumnum.

Cornelius Tacitus Hiſt. lib. 3.

C. Salluſtius rerum Romanarum florentiſſimus auctor.

Juſtinus Hiſt. lib. 38.

Pompejus Trogus in Livio & Salluſtio reprehendit, quod conciones directas, ac orationes operi ſuo inſerendo hiſtoriæ modum exceſſerint.

Agellius lib. 1. cap. 15. Noct. Attic.

Salluſtius novator verborum.

& lib. 3. cap. 1.

Salluſtius vel ſubtiliſſimus brevitatis artifex.

& lib. 4. cap. 15.

Elegantia orationis Salluſtii, verborumque facundiâ & novandi ſtudium cum multa prorſus invidia fuit: multique non mediocri ingenio viri conati ſunt reprehendere pleraque & obtrectare in quibus plura inſcite aut maligne vellicant. nonnulla tamen videri poſſunt non indigna reprehenſione.

& lib. 10. cap. 20.

Salluſtius proprietatis in verbis retinentiſſimus conſuetudini conceſſit.

& lib. eod. cap. 26.

Aſinio Pollioni in quadam epiſtola, quam ad Plancum ſcripſit, & quibuſdam aliis C. Salluſtio iniquis, dignum nota viſum eſt, quod, &c.

& lib. 17. cap. 18.

M. Varro in litteris atque vita fide homo multa & gravis, in libro quem inſcripſit, Pius, aut, De Pace, C. Salluſtium Scriptorem ſeriæ illius & ſeveræ orationis in cujus hiſtoria notiones cenſo-

rias

rias fieri atque exerceri videmus, in adulterio deprehenſum ab Annio Milone loris bene cæſum dicit, & cum dediſſet pecuniam dimiſſum.

Suetonius de claris Grammaticis: de Philologo:

Aſinius Pollio librum ſcripſit, in quo Salluſtii ſcripta reprehendit, ut nimia verborum affectatione oblita.

& ibidem:

Philologus coluit familiariſſime C. Salluſtium, & eo defuncto, Aſinium Pollionem, quos hiſtoriam componere aggreſſos, alterum breviario rerum Romanarum, ex quibus quas vellet eligeret, inſtruxit; alterum præceptis de ratione dicendi. quo magis miror Aſinium Pollionem credidiſſe, antiqua eum verba & figuras ſolitum eſſe colligere Salluſtio, cum ſciat eum ſibi nihil aliud ſuadere, quam ut noto civilique & proprio ſermone utatur, vitetque maxime obſcuritatem Salluſtii, & audaciam in tranſlationibus.

& de Lenæo:

Lenæus tanto amore erga patroni (Pompeii) memoriam exſtitit, ut Salluſtium hiſtoricum, quod eum oris improbi, animo inverecundo, ſcripſiſſet, acerbiſſima ſatyra laceraverit, laſtaurum & lurconem & nebulonem popinonemque appellans, & vita ſcriptiſque monſtroſum, præterea priſcorum Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem.

Macrobius Sat. 3. *cap.* 15.

Salluſtius graviſſimus alienæ luxuriæ objurgator & cenſor.

& lib. 5. *cap.* 1.

Quatuor ſunt genera dicendi: copioſum; in quo Cicero dominatur: breve; in quo Salluſtius regnat: ſiccum; quod Frotoni adſcribitur: pingue & floridum; in quo Plinius Secundus quondam; & nunc, nullo veterum minor, noſter Symmachus luxuriatur.

Symmachus lib. 5. *Epiſt.* 66.

Interea recuſo ſententiam, quæ rem venaticam ſervile dicit officium. Statuerit hoc ſcriptor ſtilo tantum probandus; nam morum ejus damna non ſinunt, ut ab illo agendæ vitæ petatur auctoritas.

Auſonius in protreptico:

Jam facinus Catilina tuum, Lepidique tumultum,
Ab Lepido & Catulo jam res & tempora Romæ,
Orſus, bis ſenos ſeriem connecto per annos:
Jam lego civili miſtum Mavorte duellum,
Movit quod ſocio Sertorius exſul Ibero.

Sidonius Appollinaris in panegyri Athemii Auguſti:

Qua Criſpus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo flumine Quintilianus,
Qua pompa Tacitus, nunquam ſine laude loquendus,

& in panegyri Narbonenſi:

Et te multimoda ſatis verendum
Scriptorum numeroſitate Varro:
Et te qui brevitate Criſpe polles:
Et qui pro ingenio fluente, nulli
Corneli Tacite es tacendus ori.

Apulejus Apologia:

Neque Cato gravitatem requirit, neque Lælius levitatem, neque Gracchus impetum, nec Cæſar calorem, nec Hortenſius diſtributionem, nec Calvus argutias, nec parcimoniam Salluſtius, nec opulentiam Cicero.

Feſtus Avienus, in ora Maritima:

Interrogaſti, ſi tenes, Mæotici
Situs quis eſſet æquoris: Salluſtium
Noram id dediſſe, dicta & ejus omnibus
Præjudicatæ auctoritatis ducier
Non abnuebam. ad ejus igitur inclytam
Deſcriptionem (qua locorum formulam
Imaginemque, expreſſor efficax ſtili
Et veritatis, pene in obtutus dedit
Lepôre linguæ) multa rerum junximus.

Vibius Sequeſter lib. de fluminib.

Salluſtius auctor certiſſimus.

Marius Victorinus in librum Cic. de Inventione.

Hiſtoria & brevis eſſe debet in expoſitione, & aperta & probabilis, ut Salluſtius ſibi omnia in Catilina tribuit.

Spartianus in D. Hadriano.

Amavit (Hadrianus) genus dicendi vetuſtum, controverſias declamavit, Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Salluſtium Cælio prætulit: eademque jactatione de Homero ac Platone judicavit.

Vopiſcus in Aureliano:

Nemo ſcriptorum, quantum ad hiſtoriam pertinet, non eſt aliquid mentitus, in quo Livius, in quo Salluſtius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifeſtis erroribus convincerentur.

& in Probo:

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Salluſtios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes diſertiſſimos imitarer viros, ſed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, &c.

Et

Et lib. 2. cap. 13.

Quod quidem non fugit hominem nequam Salluſtium, qui alti Sed omnis noſtra vis in animo & corpore ſita eſt; animi imperio, corporis ſervitio magis utimur. Recte, ſi ita vixiſſet, ut locutus eſt. ſervivit enim fœdiſſimis voluptatibus, ſuamque ipſe ſententiam vitæ pravitate diſſolvit.

Hieronymus in epitaph. Nepotiani ad Heliodorum:

Neque enim propoſui hiſtoriam ſcribere, ſed noſtras breviter flere miſerias. alioquin merito ad hæc explicanda & Thucydides & Salluſtius muti ſint.

Et lib. 1. adverſus Jovianum:

Cicero rogatus ab Hirtio, ut poſt repudium Terentiæ, ſororem ejus duceret, omnino hoc facere ſuperſedit, dicens, non poſſe uxori ſe & Philoſophiæ pariter operam dare. illa interim conjunx egregia, & quæ de fontibus Tullianis hauſerat ſapientiam, nupſit Salluſtio inimico ejus, & tertio Meſſalæ Corvino, & quaſi per quoſdam gradus eloquentiæ devoluta eſt.

Idem de locis Hebraicis, & ex eo Iſidorus Orig. lib. 13. c. 21.

Salluſtius auctor certiſſimus.

Auguſtinus de Civitate Dei lib. 1. cap. 5.

Salluſtius nobilitatæ veritatis hiſtoricus.

Et epiſt. 5. ad Marcellinum.

Nobiliſſimus hiſtoricus.

Johannes Sariſberienſis, Policratici 3. cap. 12.

Unde & Criſpo Hiſtoricorum inter Latinos potiſſimo, ſed & ipſi Ciceroni placuit in malis factionem eſſe, quod in viris bonis vera amicitia eſt.

Volaterranus:

Cajus Salluſtius Criſpus, Romana primus in hiſtoria, ut ait Martialis: Thucydidi ex Græcis opponitur a Quinctiliano, elegantia dicendi, Attica brevitate, ſententiarum celebritate. Taxatur autem a Pollione, ut nimis antiquarius & ex Catonis Originibus verba mutuatus: Trogo autem, quod orationibus nimis longis ac directis utatur: ſicuti etiam Thucydides. Hic ille inimicus Ciceronis, divitiis præditus, cujus hortorum veſtigia adhuc cernimus Romæ: quorum Plinius quoque meminit libro Naturalis hiſtoriæ ſeptimo, capite decimo ſexto. Hic etiam ille alienæ luxuriæ graviſſimus objurgator & cenſor, qui Metellum Pium in hiſtoria reprehendit, quod præter ejus, & populi Romani dignitatem & modeſtiam, conviviis in Hiſpania, omnique luxu uteretur. Poſtea vero ipſe deprehenſus in adulterio, ab Annio Milone, & loris bene cæſus, & poſtquam pœnas dediſſet, dimiſſus eſt. Auctores Varro, & Macrobius, Aulus Gellius.

Petrarcha:

Criſpus Salluſtius nobilis hiſtoricus veritatis (ſic enim de illo apud auctores veriſſimos ſcriptum video) quo fidelius res Africæ complecteretur, libros Punicos perquiſivit, peregrinamque linguam, per interpretem, flagranti ſtudio ſcrutatus eſt. quin & maria tranſgreſſus dicitur, ut oculis ſuis crederet de conditionibus locorum. Bellum Jugurthinum, conjurationemque Catilinæ, compendioſo, & ad unguem, ut dici ſolet, caſtigato ſtilo complexus eſt. ſed nullo famoſior quam Hiſtoriarum libro, qui ætati quoque noſtræ, ne certum ejus ſileam dedecus, amiſſus eſt: veterum quidem teſtimonio illuſtris, apud nos ſolo jam nomine ſuperſtes.

L. Vives:

Salluſtius, rerum Romanarum florentiſſimus ſcriptor, ut inquit Tacitus, frequens eſt in manibus puerorum, ſed mihi aptior videtur provectioribus. Inimitabilis eſt in illius ſcriptis gratia: quæ quotieſcunque repetita, nunquam tædium ſui, aut ſatietatem lectori afferant.

Qu. Eſtaugius:

Nemini dubium eſt Salluſtium plures majoreſque hiſtoriarum libros ſcripſiſſe, qui partim temporum injuria, partim invidia hominum jam dudum periere. Neque abſurdum eſt inde ſuſpicari, ſi bellum Jugurthinum, quod ipſe non vidit, & tamen Romanis ſuis ita diligenter notavit, ea quoque memoriæ mandaſſe, quæ ſuo tempore potiſſimum contigere: quemadmodum contentionem inter Marium, Sullamque ortam, ob bellum Mithridaticum: Octavii, Mariique necem: Africam Pompeji Magni victoriam: Sullæ tyrannidem: Metelli Pompejique in Hiſpanias miſſionem: Sertorii, pugnæque ejus finem: Gladiatorum bellum: Tribunatum plebi reſtitutum: Piratarum exitium: Syriam victam. Et cum his pleraque alia, quæ a Salluſtii nativitate uſque ad Catilinæ conſpirationem geſta ſunt, ubi interfuerunt anni exacti viginti & quinque. Deinde, a Catilinæ conjuratione uſque ad Salluſtii obitum, etiam ardua haud pauca acciderunt: velut, Magni Pompeji triumphus: Ciceronis exſilium, & trucidatio: Gallicum bellum: Clodius interemtus: Reſpublica oppreſſa: Africana expeditio: Julius Cæſar confoſſus: Octaviani Aug. imperium: L. Antonii ſeditio. Quare haud facile creditu, tam diligentem hiſtoricum hæc Romana omiſiſſe. Sed hanc prô dolor, jacturam debemus aut Gothis & Vandalis orbis devaſtatoribus: aut Ciceronianis vel Livianis Salluſtio infenſiſſimis: nam iſte Patavinus tunc viginti quatuor annorum natus erat, cum Salluſtius ex humanis ceſſit: cujus tandem libri etiam á jactura quantumvis mitiore, immunes non fuerunt. Sic ex Livio, parum ſupereſt: ex Ennio fere nihil, ex Salluſtio pauca, uti res humanæ ſemper fuerunt. Præterea non abs re, a quibuſdam dicitur inimitabilis, veluti liquet vel ex auctoribus, qui poſt eum de

Jugurtha ſcripſerunt: ut Livius, & abbreviatores ejus, præſertim Florus lib.3.cap.1.& lib.62.Oroſius lib.5.cap.15. Valerius Maximus lib. 2.cap. 2. & lib. 6.cap. 11. Frontinus lib.1.cap.8.& lib. 2. cap. 1. & 4. Eutropius lib. 4.cap.8. Plinius,& alii, qui ad tantam dicendi gratiam nunquam pervenerunt. Vir ille clariſſimus, philoſophus, orator magnus, verus hiſtoricus, adverſarios habuit Ciceronem in primis, propter Terentiam: Aſinium Pollionem, propter Ciceronem: Titum Livium, propter ſcribendi famam: qui cum ſuis curarunt aſſidue, ut omnino Salluſtii vitium; non cum ſcriptis ejus oblivioni traderetur. Ita ſimilitudo illa ſtudii, raro benevolentiam, æmulationem potius afferre ſolet.

Julius Caſ.Scaliger Oratione pro Cicerone:

Id quod & Salluſtius omnium ſcriptorum numeroſiſſimus nuſquam aſpernatus eſt.

Et ibidem:

A Salluſtio autem brevitatem illam peti debere, cum ſcribis; neque quid velis intelligo, neque tam vulgi animo conceptam, adeo perſuaſam, adeo decantatam in illo viro brevitatem umquam comprehendi. Nam ſi, quoniam frequentibus aſyndetis utitur, aut quod non longis periodis ambit argumenta rerum, properare tibi videtur, iſto tibi quoque pacto brevibus atque interceptis ſaltibus centum milliariorum iter minus longum videbitur, quam unius modo ſtadii intervallum, quod uno ſpiritu confeceris. Ac contra videmus Salluſtium ipſum, cum quid ſemel dicendum aſſumpſit, adeo perſtare, ut ſæpenumero egredi videatur, &c.

Ibidem:

Neque vero Salluſtium politiſſimum auctorem rejiciunt; (Ciceroniani) ſed anxium illud atque inſititium dicendi genus, ſed multa ſuperſtitioſa verba.

Idem lib. 4 Poët. cap. 24.

Quaſi vero commentarium ſcripſerit ille, non Hiſtoriam pleniorem; qui ſit Hiſtoriæ pater appellatus.

Et lib. 3. cap. 96.

Ambitioſe igitur feciſſe videtur Salluſtius quibuſdam, quod Poëtarum more, cum dicere orſus eſſet de Catilina, omiſſa ea narratione repetit hiſtoriam ab ipſis ultimis Romæ rudimentis. Nos virum ſuo in genere præſtantem cum recte tum neceſſario feciſſe judicamus: ut oſtenderet corruptam civitatem, cujus & pars eſſet Catilina.

Nomina Auctorum, quorum notæ hic exhibentur.

Aldus Manutius, paſſim.
Badius.
Becmannus.
Bennius.
Bochartus.
Briſſonius.
Budæus.
Carrio.
Caſtilioneus.
Ciacconius, paſſim.
Cluverus.
Colerus.
Dom. Marius Niger.
Donatus.
Douza.
Exemplar { *Venetum.* *Merſenburgenſe.* *Florentinum.* }
Exemplar Beroaldinum.
Fabricius.
Freinshemius.
Glareanus.
Grapaldus.
Graſwinckel.
Gronovius.
Gruterus.
Guil. Canterus.
Henningius.
Herm. Hugo.
Janus Guilielmus.
Leopardus.
Maſius.
Omnibonus.
Palmerius.
Philargyrius.
Pontanus.
Popma.
Putſchius, paſſim.
Reſendius.
Rivius, paſſim.
Sabellicus.
Salmaſius.
Scaliger.
Schicardus.
Seldenus.
Sigonius.
Soldus.
Stephanus.
Steuchus Eugubinus.
Stewechius.
Streinius.
A. Thyſius.
Turnebus.
Valla.
Voſſius.
Urſinus, paſſim.
Zanchius:

Nomina antiquorum & recentiorum Auctorum, qui hic citantur.

A.

Acron.
Ælianus.
Ælius Gallus.
Ælius Spartianus.
Æmilius Probus.
Æredius.
Æſchines.
Æſchylus.
Æthicus.
Agellius.
Albericus.
Alciatus.
Alex. ab Alexandro.
Alexander Neapolitanus.
Alph. Adrianus.
Althamerus.
Ambroſius in Epiſt. Pauli.
Ammianus.
Andronicus Rhodius.
Ant. Auguſtinus.
Ant. Matthæus.
Antiſthenes.
Antoninus Imperator.
Apollonius.
Appianus Alexandrinus.
Apulejus.
Aretius.
Arias Montanus.
Ariſtoteles.
Arnobius.
Aruſianus.
Aſconius Pædianus.
Aſper.
Athenagoras.
Athenæus.
Aurel. Auguſtinus.
Auſonius.
Auctor primi libri Machabæorum.

B.

Barbarus in Vitruvium.
Barrius.
Baſilica.
Benjaminus Judæus.
Bernardus Alderbretus Cordubenſis.
Beuterus.
Bodinus.
Boëthius.
Boiſardus.
Bonacciolus.
Bononienſis.
Bullingerus.

C.

Cæſar.
Camerarius.
Carolus Rimius.
Caſaubonus.
Caſtaldus.
Caſſiodorus.
Cato de re ruſt.
Catullus.
Cedrenus.
Cenſorinus.
Chariſius.
Chriſtophorus Stella.
Cicero.
Claudianus.
Clemens Alexandrinus.
Cluſius.

Culex

Codex in Bibliotheca Divi Salvatoris.
Columella.
Cominaus.
Conſtantinus Harmenopulus.
Corippus.
Cornelius Nepos.
Crinitus.
Cujacius.
Curopalates.
Curtius.
Cuſpinianus.
Cyprianus.

D.

DElrio.
Democritus.
Demoſthenes.
Didymus, Homeri Scholiaſtes.
Dio Caßius.
Dio Nicaus.
Diodorus Siculus.
Diogenes Laërtius.
Diomedes Grammaticus.
Dionyſius { Afer. Byzantius. Halicarnaſſ.
Dioſcorides.
Druſius.
Duarenus.

E.

EMirchondus Perſarum Hiſtoricus.
Ennius.
Epictetus.
Eraſmus Roterodamus.
Euſebii Chronicon.
Euſtathius, Gramm.
Euripedes.
Eutropius.

F.

FAzellus.
Felicius Durantinus.
Feſtus.
Flavius Vopiſcus.
Florus.
Fortunatianus.
Franciſcus Philelphus.
Frontinus.
Fronto.
Fulgentius.
Fungerus.

G.

GAguinus.
Galenus.
Garcias ab Horto.
Gerbelius.
Geſnerus.
Giggeius.
Girava.
Gloſſarium vetus.
Goltzius.
Goropius Becanus.
J. Gorreus.
Gramajus.
Greg. Turonenſis.
Gronovius.
Grotius.
Guil. Stuckius.
Gunterus, Poëta.
Gyllius.
Gymnicus.
Gyraldus.

H.

HEraclides.
Hermogenes.
Herodianus.
Herodotus.
Heſychius.
Hieronymus.
Hippotamus Pythagoricus.
Hircius.
Hippocrates.
Hittorpius.
Homerus.
Horatius.
Hoſpinianus.
Hotomannus.
Hyginus.
Hyſicrates.

I.

JOannes Antiochenſis.
Joſephus.
Jornandes.
Iſidorus.
Iſocrates.
Itinerarium antiq. { Antonini. Hieroſolymitanum.
Julius { Capitolinus. Obſequens.
Hadr. Junius.
Jus Civile.
Juſtinus { Hiſtor. Martyr.
Juvenalis.

L.

LActantius.
Latinus Pacatus.
Laur. Ananienſis.
Leander Albertus.
Leo Africanus.
Leonclavius.
Liberalis.
Lipſius.
Livius.
L. XII. tabb.
Lucanus.
Lucilius.
Lucretius.
Lycophron.
Lyſias.

M.

MAcrobius.
Maimonides.
Mamertinus.
Manilius.
Mariangelus Acurſius.
Marcianus Heracleota.
Marlianus.
Marmolius.
Martialis.
Martianus Capella.
Martianus Codex.
Matthiolus.
Mercurialis.
Meſſala Corvinus.
Metrodorus Scepticus.
Meurſius.
Minutius Felix.
Mſ. Caſtrinii Narbonenſis.
Mſ. Palatin.

N. Nau-

N.

NAumachius.
Nævius.
Nicander.
Nicolaus { Damaſcenus. / Faber, JCtus.
Nicoſtratus.
P. Nigidius.
Nonius Marcellus.
Noviomagus.
Nubienſis Geographus.

O.

ONuphrius.
Oppianus.
Oroſius.
Ovidius.

P.

PAcuvius.
Palladius.
Pandecta Florentini.
Paulus Diaconus.
Pauſanias.
Pedius.
Perſius.
Petronius.
Petrus Danielis.
Petrus Moſellanus.
Petrus Victorius.
Peucerus.
Phavorinus.
Philiſtus Hiſtoricus.
Philo Judæus.
Philoſtratus.
Phocas.
Pigius.
Pincius.
Pindarus, & ejus Interpres.
Pintianus.
Plato.
Plautus.
Plinius { Major. / Junior.
Plotinus.
Plutarchus.
Pollux.
Polybius.
Pomponius { Lætus. / Mela.
Porcius Latro.
Porcius Licinius.
Priſcianus.
Probus.
Procopius.
Propertius
Ptolemæus.

Q.

Quinctilianus.

R.

RObertus Montenſis.
Roſinus.
Rufinianus.
Rufinus.

S.

S. Rufus.
Sacra Scriptura.
Scipio Mazzella.
Schudus.
Seneca { Philoſ. / Tragicus.
Septuaginta Interpretes.
Serapio.
Servius.
Sextus Pompejus.
Silius Italicus.
Simlerus.
Simplicius.
Solinus.
Sophianus.
Statius Papinius, & ejus Interpres.
Stobæus.
Strabo.
Suetonius.
Suidas.
Sulpitius Severus.
Sylburgius.
Symmachus.

T.

TAcitus.
Teixera.
Terentius.
Tertullianus.
Themiſtius.
Themiſtocles.
Theocriti Scholiaſtes.
Theodectes.
Theognis Megarenſis.
Theophilus.
Theophraſtus.
Thevetus.
Thomas Minadoius.
Thucydides.
Tibullus.
Trebellius Pollio.
Triſmegiſtus.
Tzetzes.
Turpilius Pedio.

V.

VAlerius { Flaccus. / Maximus.
Valturius.
Varro.
Ubbo Emmius.
Vegetius.
Vellejus Paterculus.
Victorinus.
Victorius.
Victor Uticenſis.
Villanovanus.
Virgilius.
Vitruvius.
Volaterranus.

W.

Wolfg. Lazius.

X.

XEnophon.
Xiphilini Epitome.

C. CRISPI SALLUSTII
BELLUM CATILINARIUM,
SIVE DE
CONJURATIONE CATILINÆ.

OMNES [1] homines, qui ſeſe ſtudent præſtare [2] cæteris 1
animalibus, ſumma ope niti decet, [3] ne vitam ſilen-
tio

C. SALLUSTII.] Patricia gente Criſpus Sálluſtius Romæ natus, poſt Remp. civili diſcordia concuſſam, cum nulla illius adminiſtrandæ ratio bonis ſupereſſet amplius, ſe ad ſcribendi ocium contulit. In quo genere (Quintiliani judicio, qui eum Thucydidi, in hiſtoria eminentiſſimo, oppoſuit) præcipuam inter eos, qui res Romanas literarum monumentis tradidere, eſt laudem adeptus. Etenim quo Thucydides eſt Herodoto major, cui ſecundæ tribuuntur partes: eo certe hic noſter Livio præſtantior, quem Herodoto ille comparat. Accedit & Martialis urbaniſſimi Poëtæ carmen:

Hic erit, ut perhibent doctorum corda virorum,
Primus Romana Criſpus in hiſtoria.

Vall.

BELLUM CATILINARIUM.] Ita Nonius triginta amplius locis indigetat: quanquam plerique libri veteres & nonnulli etiam Mſſ. titulum ita concipiunt: *de Conjuratione Catilinæ & ejus ſociis*. Utrumque defendi poteſt: nam & conjuratio aliquo modo bellum dici poteſt, præſertim hæc, ubi infeſtis ſignis in aperto campo prælium quoque fuit commiſſum. Alioqui militem a conjuratis recte ſejunxit Livius lib. 45. nam milites ſunt, qui ſacramento dixerunt ſinguli; conjurati, qui una ſimul jurarunt. *Colerus*.

1 *Omneis homines, qui ſtudent ſeſe præſtare ceteris animantibus*.] In manuſcriptis aliiſque vetuſtis eſt ordo verborum immutatus, *qui ſeſe ſtudent præſtare*. pro, *qui dant operam, uti præſtent ipſi & antecellant*. Id lenius & aſperum minus eſſe videtur, nec aliter a veteribus citatur, velut Priſciano lib. VII. quo loco de accuſativo tertiæ declinationis agit, ubi & *Omnis* hic legendum eſſe docet, pro *omnes*. Terentianus diphthongo ei ſcribi vult in plurali, cum hoc, tum ſimilia nomina, quomodo fere & in vetuſtis inſcriptionibus reperitur. Jam quod ad loquendi rationem attinet, norit lector & Ciceronem eodem modo locutum. nam II. Officiorum: *Gratum ſe videri ſtudet*, inquit. & in Eunuchi prologo Terent. *Qui placere ſe ſtudeat bonis quam plurimis*. Ubi interim miror, quid ſibi quidam velint, qui & omiſſo accuſativo *ſe*, verſum conſtare arbitrentur, id quod ſecus habet, & ab imitatore quopiam pronomen adſcriptum putent, quod hoc modo Salluſtius Catilinæ hiſtoriam ordiatur. quaſi vero non eodem modo ſit, ita uti oſtendimus, & Cicero ipſe locutus. Sed & alias Terentius haud diſſimili modo loquitur, velut in Eunucho: *Eſt genus hominum, qui eſſe primos ſe omnium rerum volunt*. Eodem modo II. Tuſcul. Cicero: *Eſt enim quoddam genus eorum qui ſe philoſophos appellari volunt*. pro, *qui appellari philoſophi volunt*. nam ſic uſitatius dicitur. Terent. in Andria: *Uxorem decrerat dare ſeſe mihi hodie*. Et, *Quæ ſeſe inhoneſte optavit parare hic divitias potius, quam in patria honeſte pauper vivere*. ubi etiam pronomine *ſeſe* omiſſo, tamen ſenſus conſtat. quomodo & in illo Livii II. Decadis tertiæ, *Qui ſe bene*

mori

tio tranſeant, [4] veluti pecora; quæ natura prona, atque ventri obedientia finxit. [5] Sed omnis noſtra vis in animo & cor-

mori, quam turpiter vivere maluit. Rivius.

2 *Cæteris animantibus.*] Scripti omnes libri, quos quidem ego viderim, *Animalibus.* quo modo & Soſipater Cariſius recitat l. I. in verbo, *Omnes*, & Diomedes. *Manut.*

3 *Ne vitam ſilentio tranſeant.*] Ita fere & impreſſa & calamo deſcripta exemplaria. nec male, ut opinor; verum in manuſcripto quodam reperi, *tranſigant.* ut in Beroaldino quoque, licet eodem ſenſu, pro *traducant.* Rivius.

Ne vitam ſilentio tranſeant.] Id eſt, inertia & otio. Tacit. in Agricola c. 3. *Senes prope ad ipſos exactæ ætatis terminos per ſilentium venimus.* & cap. 39. *ſtudia fori & civilium artium decus in ſilentium acta.* Cic. in Vatinio cap. 3. *bonarum artium ſtudia ſiluerunt. Per tacitum* Seneca dixit Thyeſte verſ. 397.

Obſcuro poſitus loco,
Leni perfruar otio.
Nullis nota Quiritibus
Ætas per tacitum fluat.

4 *Veluti pecora; quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.*] Ovidius Metam. lib. I.

Pronaque cum ſpectent animalia cetera terram,
Os homini ſublime dedit, cœlumque tueri
Juſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

Vide Ciceron. de legibus lib. I. & de Nat. Deor. lib. II. *Naturam,* inquit, *nos celſos & rectos conſtituiſſe, ut Deorum cognitionem, cœlum intuentes, capere poſſemus.* Neque diſſentit Plato in Cratylo. *Manutius.*

5 *Sed omnis noſtra vis in animo & corpore ſita eſt.*] Exemplaria manuſc. *Sed noſtra omnis vis.* quomodo & Servius in Georgica Virgilii citat. quæ quin & mollior & ſuavior, atque adeo verior ſinceriorque lectio ſit, dubitari minime debet. Conſule aurium judicium, ac ſtatim ſenties, quam & duriter & aſpere concurrant, *mnis*, *no*, in illo *omnis noſtra.* quanto vero numeroſius eſt, quanto aptius ſonat, ſi verborum ordinem immutes, *noſtra omnis vis.* vel, ut in Merſeburgenſi quodam eſt, *noſtra vis omnis.* nam ſic ibi reperi. Ac ne hoc, tanquam leve quid nec ullius momenti contemnas; non dubitat Cicero inverſione interdum pæne poëtica uti ad effugiendum aſperiorem concurſum literarum. Velut cum ait, *Q. Mucius augur Scævola.* nam illud alterum, *Q. Mucius Scævola augur*, cum propter ſibilum, quem literam efficere ſentimus S, in altera voce extremam, in altera primam, tum ob vaſtum & inamœnum hiatum vocalium concurrentium paullo durius ei atque inſuavius videbatur, ita ut erat. Ergo ſi naturalem ordinem Cicero propter euphoniam & jucundioris ſonitus gratia invertere non dubitavit, apparet nimirum, quanti referat qua quis in ordine arbitrario verborum collocatione ſerieque utatur. Quod eo dico, ne quis hanc rem, ceu pæne frivolam ac nullius ponderis, contemnendam eſſe ducat. Quamquam, ne quid diſſimulem, in exemplari quodam manuſcripto non eſt additum hoc loco *Scævola.* Rivius.

Sed noſtra omnis vis in animo & corpore ſita eſt.] Cicero de finib. lib. 5. *Homo e corpore animoque conſtat: cum primæ ſint animæ partes, ſecundæ corporis.* Manutius.

Sed omnis noſtra vis.] Vis δύναμις. Virgilius XII. Æneid.

Ille ut depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum, uſumque medendi.

Ibi Servius: *Poteſtates, vim, poſſibilitatem: Nam in herbarum natura vis eſt, quæ δύναμις dicitur, cujus nulla ratio eſt; unde etiam ait mutas artes Muſicæ comparatione.* Locus iſte Servii vulgo corruptiſſime circumfertur. *Putſchius.*

I Al-

corpore ſita eſt. animi imperio, corporis ſervitio magis utimur. alterum nobis cum dis, [1] alterum cum belluis commune eſt. [2] Quo mihi rectius eſſe videtur, ingenii, quam virium opibus gloriam quærere, & quoniam vita ipſa, qua fruimur, brevis eſt, memoriam noſtri quam maxime longam efficere. [3] nam divitiarum & formæ gloria, fluxa atque fragilis eſt: virtus, clara, æternaque habetur. [4] Sed diu magnum inter mortales certamen fuit, [5] vine corporis, an virtute animi res militaris magis procederet. nam & [6] prius quam incipias, conſulto: & ubi conſulueris,

1 *Alterum cum belluis commune eſt.*] Varro Caprino prælio apud Nonium, videtur non abſimili ſententia uſus, cum ait: *Nam virtutem propriam mortalibus fecit, cetera promiſcue voluit communia habere.* Urſinus. ſic & Ciacconius.

2 *Quo mihi rectius.*] Abeſt ab excuſo *eſſe:* a MS. uno *rectius*, utrumque delendum monuit Palmerius. *Putſchius.*

Quo mihi rectius eſſe videtur.] Sunt quibus omittendum videtur, *rectius eſſe.* at ego maluerim excludi, *eſſe videtur*, item *mihi*; ut ſubintelligeretur *eſt*; magiſque juberet auctor, quam decerneret. *Gruterus.*

3 *Nam divitiarum & formæ gloria, fluxa atque fragilis eſt: virtus clara æternaque habetur.*] In Fabriciano volumine τὸ *eſt* non reperitur. Quod niſi injuria eſt librarii omiſſum, tunc *habetur* eſt ad priora quoque referendum. *Riv.*

Divitiarum & formæ gloria fluxa.] Vetus Codex, *gratia*, habet, non *gloria*, ut & infra: *ſalutare plebem, & conviviis gratiam quærere*; cum in aliis ibi quoque legatur *gloria.* & Apuleius, qui Salluſtium pluribus locis ſolet imitari, Apolog. 2. *Si hæc reputans formæ, aut divitiarum gratia.* quamvis, *gratia*, ibi, pro *cauſſa* poſita ſit. Pacuvius Duloreſte ex Nonio, *Hiccine eſt quem famæ gratia ante omnes nobilitat viros:* ubi fortaſſe legendum, *formæ gratia.* Ciacconius. ſic & Urſinus.

Divitiarum & formæ gloria fluxa atque fragilis eſt.] Id eſt, nemini eſt perpetuum gloriari in divitiis, in forma. itaque minime admittenda ſcriptura codicis Romani, *gratia.* quamvis ei videatur ſua venus; non eſt ſane, ſi excutiatur. *Gruterus.*

4. *Sed diu magnum.*] Quale illud certamen fuit Ajacis & Ulyſſis a Poëtis decantatum. Vide pulcherrimum carmen Ovidii lib. 13. Met.

5. *Vine corporis, an virtute animi.*] Sic in Jugurth. *Ad hoc vis corporis.* &, *Quod ſi Regum atque Imperatorum animi virtus.* &, *virtutem animi ad cælum ferunt.* ſed & ſupra: *Vim corporis & animi* eſſe ait: *Sed omnis*, inquit, *noſtra vis in animo & corpore ſita eſt:* & infra, *quanta animi vis fuiſſet in exercitu Catilinæ.* &, *Ac tametſi in ipſo magna vis animi erat.* & in oratione ad Cæſarem, *quorum omnis vis virtuſque in lingua ſita eſt.* Ergo non perpetuo *vim* ad corpus, *virtutem* ad animum referas. & infra: *fuit magna vis animi & corporis.* Ciacconius.

6 *Prius quam incipias, conſulto; & ubi conſulueris, mature facto opus eſt.*] A Græcis multa Salluſtius mutuatur, quod & Quinctil. lib. IX. c. III. affirmat. Demoſthenes quidem oratione I. in Philippum ſic: Δεῖ μὲν βουλεύεσθαι ἐφ' ἡσυχίας, ποιεῖν δὲ τὰ δόξαντα μετὰ σπουδῆς. Et in Orat. de Pace: Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι πρὸ τῶν πραγμάτων εἰώθασι χρῆσθαι τῷ βουλεύεσθαι, ὑμεῖς δὲ μετὰ τὰ πράγματα. Et Iſocrates ad Demonic. Βουλεύου μὲν βραδέως, ἐπιτέλει δὲ ταχέως τὰ δόξαντα. Et Ariſtoteles Moralium

fulueris [1], mature facto opus eſt. Ita utrumque per ſe indi-
2 gens, [2] alterum alterius auxilio [3] veget. Igitur initio reges [4] (nam in terris [5] nomen Imperii id primum fuit) diverſi, [6] pars ingenium, alii corpus exercebant: etiam tum [7] vita hominum ſine cupiditate agitabatur, [8] ſua cuique ſatis placebant. Poſtea vero quam in Aſia Cyrus, in Græcia Lacedæmonii, & Athenienſes, cœpere urbes atque nationes ſubigere, libidinem dominandi cauſam belli habere, maxi-

ralium Eudæmiorum v. & Nicomachiorum VI. καὶ φασὶν, πράττειν μὲν δεῖν ταχὺ τὰ δόξαντα, βουλεύεσθαι δὲ βραδέως. Diogenes quoque Laërtius in Biante: βραδέως ἐγχείρει τοῖς πραττομένοις, ὃ δ' ἂν ἕλῃ βεβαίως τηρῶν διάμενε. Quo reſpexiſſe puto Æmilium Probum, cum diceret in Datamis vita: *Neque acutius ullius Imperatoris cogitatum, neque celerius factum uſquam legimus.* Manutius. ſic & Ciacconius.

1 *Ubi conſulueris, mature facto opus eſt.*] Placeret magis, ſi diſtinctionis nota poneretur ad verbum, *mature.* nam infra eſt: *Facto, non, conſulto in tali periculo opus eſſe.* Urſinus.

Ubi conſulueris mature facto opus eſt] Minime advocarunt judicium ſuum quo vigebant, qui iſtud *mature* adſociandum cenſuerunt præcedentibus. neque enim *mature* heic moratur, ſed feſtinat. & alioquin, hac diſtinctione, directe abeat Salluſtius ab eorum mente, quorum ſententiam exprimere voluiſſe putatur: quemadmodum liquet ex eis quæ ad hæc verba adduxit Aldus junior. *Gruterus.*

2 *Alterum alterius auxilio veget.*] Sic Horatius,

—— —— *Alterius ſic*
Altera poſcit opem res, & conjurat amice.

Ciacconius.

Alterius auxilio veget.] Quia factum conſilium, & conſilium factum deſiderat. *Zanch.*

3 *Veget.*] Id eſt, ſtat, vegetum eſt, floret. Sic Varro: *Nec natus eſt, morietur, viget, veget utpote quam plurimum.* Aliter *vegere* active eſt *vegetare.* Ennius, *æquora ſalſa veges ingentibus ventis.* vide & collectanea Giphanii in Lucretium.

4 *Nam in terris.*]V.c. non habet illud *non*; ut fortaſſe legendum ſit: *Nam terris, nomen imperii id primum fuit.* Quod autem ſequitur, *Sua cuique ſatis placebant*; ſimile eſt illis, quæ habentur infra in Bello Jugurthæ, ubi eſt: *Debere illi res ſuas ſatis placere, &c.* Utrumque certe, licet diverſis prolatum verbis, reſpondet Horatianis illis:

Qui fit Mæcenas, ut nemo quam ſibi ſortem
Seu ratio dederit ſeu ſors objecerit ipſa,
Contentus vivat.

Urſinus. ſic & Ciacconius.

5 *Nomen Imperii id primum fuit.*]Cicero de Legibus lib. 3. *Omnes*, inquit, *antiquæ gentes regibus quondam paruerunt. Quod genus imperii primum ad homines juſtiſſimos & ſapientiſſimos deferebatur.* Idem ſcribit Juſtinus lib. 1. ſtatim in principio. *Caſt.*

6 *Pars ingenium, alii corpus exercebant.*] Sic infra: *Ingenium nemo ſine corpore exercebat.* Ciacconius.

7 *Vita hominum ſine cupiditate agitabatur.*] Juſtin. de antiquis regibus loquens: *Fines*, ait, *imperii tueri magis, quam proferre, mos erat. Intra ſuam cuique patriam regna finiebantur.* Heroïca hæc tempora appellavit Ariſtoteles in Polit. *Caſt.*

8 *Sua cuique ſatis placebant.*]Hoc eſt, ſua quiſque ſorte contentus erat, neque ſupra vires aliquid appetebat. ſic in Jugurth. *debere res ſuas ſatis placere.* Ciacconius.

1 *Tum*

maximam gloriam in maximo imperio putare: [1] tum demum periculo atque negociis compertum eſt, in bello plurimum ingenium poſſe. [2] Quod ſi regum atque imperatorum animi virtus in pace ita, ut in bello, valeret, [3] æquabilius atque conſtantius ſeſe res humanæ haberent; neque aliud alio ferri, neque mutari ac miſceri omnia cerneres. [4] nam imperium facile iis artibus retinetur, quibus initio partum eſt. Verum ubi pro labore deſidia, pro continentia & æquitate libido atque ſuperbia invaſere: Fortuna ſimul cum moribus immutatur. [5] ita imperium ſemper ad optimum quemque a minus bono transfertur. [6] Quæ homines arant, navigant, ædificant, virtuti omnia pa-

1 *Tum demum periculo atque negociis compertum eſt.*] Apud Nonium in verbo, *Periculum*; *Tunc vero peric. &c*, legitur. *Manutius.*

2 *Quod ſi regum atque imperatorum animi virtus in pace ita, ut in bello valeret.*] Legendum, *ita uti bello valeret.* id cum ſuavius eſt, tum Salluſtianum magis. Etenim fere ſemper apud hunc auctorem invenias *ſicuti* potius, quam *ſicut*: *uti* quam *ut*: *veluti* quam *velut*. ipſe quidem certe haud temere umquam ſecus in vetuſtis codicibus reperi, licet excuſi typis varient. Sic apud illos antiquiſſimos, quos libenter Salluſtius facit, ut imitetur, fere ſemper *uti* reperias. velut apud Catonem de re Ruſtica, atque alios, quorum fragmenta quædam ſuperſunt, unde id conjicere licet. *Rivius.*

3 *Æquabilius atque conſtantius, &c.*] Ita manuſcr. numero tredecim, ita omnes fere edd. ut operam ludant, qui nobis obtrudunt, *æqualius*. neque enim ſequitur, quia eo uſus Tacitus, uſum item Salluſtium, & uſum quidem iſto loco. *Gruterus.*

4 *Nam imperium facile iis artibus.*] Victorius hunc locum ex Polybio ſumtum putat, 24. cap. 12. Verba ſunt Polybii in excerptis lib. x. Ἄλλως μὲν ἦν ὑπέλαβεν δεῖν κτᾶσθαι τὰς ἀρχάς, ἄλλως δὲ τηρεῖν, οὐκ ἐμάνθανον δὲ ὅτι κάλλιστα φυλάττουσι τὰς ὑπεροχὰς οἱ κάλλιστα διαμείναντες ἐπὶ τῶν αὐτῶν προαιρέσεων ἐξ ἀρχῆς κατεστήσαντο τὰς δυναστείας. *Ciacconius.*

5 *Ita imperium ſemper ab optimo quoque ad minus bonum transferetur.*] In manuſcriptis omnibus eſt, *ad optimum quemque ab minus bono transfertur.* quomodo & ſenſus ipſe expoſcere mihi videtur. nam fortunam dicit ſimul cum moribus immutari. oſtendens videlicet, imperia alio transferri propter vitia regnantium. nec ſecus interpres, quiſquis is fuit, legiſſe atque intellexiſſe hunc locum videtur. *Rivius.*

Ad optimum quemque.] Id eſt, fortiſſimum. ſic in Jugurt. cap. 92. *optimus quiſque cadere aut ſauciari.* & lib. 1. Hiſtor. 3. *fortuna meliores ſequitur.* Juſt. lib. XI. cap. 13. *nec meliores factos putarent fuga.* Horat. lib. 1. od. 15. *Tydides melior patre.* Sic etiam *bonus* pro *forti* ponitur in bello Jugurt. cap. 53. *advorſæ res etiam bonos detrectant.* Græci eodem modo ſuum ἀγαθὸς & κρείσσων uſurpant, ut teſtatur Berneccerus.

6 *Quæ homines arant, navigant, ædificant, virtuti omnia parent.*] Notat Turnebus lib. 6. cap. 20. hac dicendi figura ſignificari terras, maria, urbes, omnia virtuti parere, & in ejus ditione eſſe, ſic infra, de pop. Rom. *cuncta maria terraque parebant.* Plautus Amph. *Vir-*

 tus

parent. Sed multi mortales dediti ventri atque ſomno, indocti, incultique, [1] vitam ſicuti peregrinantes tranſiêre: quibus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit. eorum ego [2] vitam mortemque juxta æſtimo, quoniam de utraque ſiletur. [3] Verum enimvero is demum mihi vivere, atque frui anima videtur, qui aliquo negocio intentus, præclari [4] facinoris aut [5] artis bonæ famam quærit. Sed in magna copia rerum, aliud alii natura iter oſtendit.
3 Pulchrum eſt bene facere Reipublicæ. Etiam bene dicere haud abſurdum eſt. vel pace, vel bello clarum fieri licet. [6] & qui fecere, & qui facta aliorum ſcripſere, multi laudantur. [7] At mihi quidem, tametſi haudquaquam par glo-

tus omnia in ſe habet, omnia aſſunt bona, quem penes eſt virtus. Ciacconius.

Quæ homines arant, navigant, ædificant, virtuti omnia parent.] Eadem ſententia uſus eſt infra, cum dixit: *Cui cum ad occaſum ab ortu ſolis omnia domita armis paterent.* Item: *Cuncta maria, terraque patebant.* Niſi forte, *parebant*, ibi ex his locis legendum ſit. Thucydides tamen in Epitaphio Periclis dixit: ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τολμῇ καταναγκάζοντες γενέσθαι. *Urſinus.*

1 *Vitam ſicuti peregrinantes tranſigere.*] Ita quidem Gymnicus. ſed alii *tranſiere*, quomodo & exemplaria duo manuſcripta habent, & Non. Marcellus citat. licet aliter in Terentium Donatus, ſi modo ibi non ſunt mendoſi codices. aliter item duo ex mſſ. *Rivius.*

Vitam ſicuti peregrinantes tranſigere.] Editio Carrionis *tranſiere.* contra mſſ. meliores, in quibus, *tranſigere*, quod etiam non diſplicet. amat enim uti infinitivis hic noſter ſcriptor. *Gruterus.*

2 *Vitam mortemque juxta.*] Id eſt, tanti pretii vitam eorum æſtimo, quanti mortem.

3 *Verum enimvero is mihi vivere demum, atque frui anima videtur.*] Quanto rectius in vetuſtis, *is demum mihi vivere*, quomodo & Priſcianus ſemel atque iterum citat. Sic in Adelphis Terentius: *Verum enimvero id demum juvat, ſi quem, &c.* Rivius.

4 *Facinoris.*] *Facinus* hoc loco factum ſignificat. Non Marcel. inquit: *Facinus, factum.* Salluſtius in Catilinæ bello: *Qui aliquo negocio intentus præclari facinoris, aut bonæ artis famam quærit.* Terentius in Heautont.

Non fit ſine periculo facinus magnum & memorabile. Zanch.

Phorm. 5. 6. 31. *facinus pulcherrimum audivi*, id eſt, rem pulcherrimam, τὸ πρᾶγμα.

5 *Artis bonæ famam quærit.*] Seneca epiſt. 115. ait ſcripſiſſe Salluſtium, *inter bella civilia, æqui boni famas petit*, ut forte *famas* hic etiam ſcripſerit. *Ciaccon.* & ſic Urſinus.

6 *Et qui fecere, & qui facta aliorum ſcripſere, multi laudabantur.*] Legendum e manuſcriptis & aliis vetuſtis, *laudantur*, tempore præſenti. *Rivius.*

7 *At mihi quidem, tametſi haud quaquam par gloria ſequatur ſcriptorem & auctorem rerum, tamen in primis arduum videtur res geſtas ſcribere.*] Codex Fabricianus *actorem rerum* habet; quamvis autem *actor* pro eo interdum ponitur qui *res geſſit*, velut de Orat. *Ut eum effi-*

cere

gloria ſequatur ſcriptorem & auctorem rerum; tamen in primis [1] arduum videtur res geſtas ſcribere: [2] primum, quod factis dicta ſunt exæquanda: dehinc, quia [3] plerique, quæ delicta reprehenderis, malevolentia & invidia dicta putant:

eeret oratorem verborum, actoremque rerum. Idem pro Seſtio: *Cato dux & auctor, & actor rerum illarum fuit*; tamen prior lectio, ſicuti mihi quidem videtur, eſt multo verior, ac ſic quoque Gellius citat. *Idem.*

Tametſi haud quaquam par gloria ſequatur ſcriptorem & auctorem rerum.] Turnebus *auctorem rerum*, geſtorem & adminiſtratorem intelligit, contra quam Tacitus, qui *auctorem rerum* & ſcriptorem eſſe ait in 3. his verbis: *Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum ſcripta reperio ullo inſigni officio functam.* & iterum: *C. Salluſtius rerum Romanarum florentiſſimus auctor.* Sed Plinius eodem fere modo loquitur lib. 7. cap. 30. *Thucydidem Imperatorem Athenienſes in exſilium egere, rerum conditorem revocavere.* Eſt ergo apud Salluſtium, *ſcriptor* & *auctor rerum* idem. *Ciacconius.*

Scriptorem & auctorem rerum.] Videtur Salluſtius *ſcriptorem*, & *auctorem rerum*, eundem putaſſe eſſe, cum, tamen *auctor rerum*, pro, *actor*, ab aliis ponatur. Unde in aliquibus codicibus, *actorem*, pro, *auctorem* apud Salluſtium irrepſit. Sed Tacitus eodem quo Salluſtius modo *auctorem rerum* uſurpavit, cum ait lib. III. *Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum ſcripta reperio ullo inſigni officio functam.* Item: *Salluſtius rerum Romanarum florentiſſimus auctor.* Unde in æreo numiſmate inſcribitur SALLUSTIUS AUCTOR. non tamen ſatis recta orthographia, *Urſinus.*

Haud quaquam par gloria ſequatur ſcriptorem & auctorem rerum.] Qui heic obloquuntur Turnebo, ne hilum quidem proferunt, quod non ipſe antea probe ſciverit. quid autem hoc loco ſibi velit Urſinus, non aſſequor. *Gruterus.*

1 *Arduum videtur.*] Notat Gellius 4. 15. *Arduum hoc loco* χαλεπὸν καὶ δυσχερὲς, hoc eſt, tum difficile, tum moleſtum quoque & incommodum, ac intractabile: contra Salluſtii obtrectatores, qui id verbum calumniabantur. *Ciacconius.*

2 *Primum quod factis dicta exæquanda ſunt.*] Legendum, *quod facta dictis.* quomodo codices habent in pergamenis deſcripti, nam *æquare* hic pro *aſſequi* ponitur. Oſtendit autem ad rationem & conditionem rerum ſic accommodandam eſſe orationem, uti magnitudinem rerum oratio ipſa conſequatur, hoc eſt, ut ſit rebus ipſis par atque æqualis oratio. Contra Livius II. belli Punici II. *Neque aggrediar narrare*, inquit, *quæ differendo minora vero facio.* pro quæ non exæquo dictis. Eſt in quibuſdam, *exſequenda ſint*, ſed perperam, niſi fallor, affinitas vocum anſam errori præbuit. Jam lectionem, quæ in manuſcriptis eſt, veriorem eſſe, colligi e T. Livio poteſt; is enim 6. ab V. C. *Cum ea quoque*, inquit, *quæ bello geſta eſſent, pro faſtigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis æquando memoraſſet*, & quæ ſequuntur. *Rivius.*

3 *Plerique, quæ delicta reprehenderis, malevolentia, & invidia dicta putant: ubi de magna virtute, atque gloria bonorum memores, quæ ſibi quiſque facilia factu putat, æquo animo accipit ſupra ea, veluti ficta pro falſis ducit.*] Thucydides ſic lib. II. ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ τοῦ Περικλέους. ὅ, τε γὰρ ξυνειδὼς καὶ εὔνους ἀκροατὴς τάχ' ἄν τι ἐνδεεστέρως πρὸς ἃ βούλεταί τε καὶ ἐπίσταται νομίσειε δηλοῦσθαι, ὅ, τε ἄπειρος ἔστιν ἃ καὶ πλεονάζεσθαι, διὰ φθόνον, εἴ τι ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀκούοι. μέχρι γὰρ τοῦδε ἀνεκτοὶ οἱ ἔπαινοί εἰσι περὶ ἑτέρων λεγόμενοι.

tant; [1] ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores, quæ ſibi quiſque facilia factu putat, æquo animo accipit: [2] ſupra ea, veluti ficta pro falſis ducit. Sed ego adoleſcentulus initio (ſicuti plerique) [3] à ſtudio ad Rempublicam latus ſum, ibique mihi adverſa multa fuere. nam pro pudore, pro abſtinentia, pro virtute; audacia, largitio, avaritia vigebant. quæ tametſi animus aſpernabatur, [4] inſolens malarum artium; tamen inter tanta vitia, imbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur: [5] ac me, cum ab reliquis malis moribus diſſentirem, nihilominus honoris [6] cupido eadem, quæ cæteros, fama, atque invidia vexa-

γόμενοι, ἐς ὅσον ἂν καὶ αὐτὸς ἕκαστος οἴηται ἱκανὸς εἶναι δρᾶσαί τι, ὧν ἤκουσε· τῷ δ' ὑπερβάλλοντι, αὐτῶν φθονοῦντες ἤδη καὶ ἀπιστοῦσιν. Hunc autem Salluſtii locum Gellius recitat lib. IV. cap. XV. in quo quædam diverſa leguntur a lectione hic impreſſa. *Manutius.*

Quia plerique, quæ delicta.] Ignoro, quo jure nonnulli intrudant ſuum *plerique.* non omne quod licet Critico, ſtatim etiam libuit Scriptori. *Gruterus.*

1 *Ubi de magna.*] Hæc verba ſunt Thucydidis in funebri oratione Periclis, lib. 2. *Caſtil.*

2 *Supra ea, veluti ficta, pro falſis ducit.*] In Gelliana citatione pronomen *ea*, eſt omiſſum, id quod convenire videtur brevitati Salluſtianæ: ſed nec in manuſcripto meo additur, licet in aliis ſit, irrepſit ex gloſſa inſulſi & inepti litteratoris. Sic infra in oratione Cæſaris *ultra* ſine caſu expreſſo poſuit, *Eam cuncta mortalium mala diſſolvere, ultra neque curæ, neque gaudio locum eſſe.* Rivius.

Supra ea, veluti ficta, pro falſis ducit.] Ita libri ſcripti omnes. Carrio pronomen excluſerat. *Gruterus.*

3 *A ſtudio ad rempub. latus ſum.*] Sic pag. 10. *ſed a quo incepto ſtudio me ambitio mala detinuerat:* tamen ex Orat. de repub. ordinanda, videtur legendum: *Sed ego adoleſcentulus initio, ſicuti plerique ſtudio ad rempublicam.* nam ſic ſcribit: *ſed mihi ſtudium fuit adolſcentulo rempublicam capeſſere.* Ciacconius. ſic & Urſinus.

4 *Inſolens malarum artium.*] Sic infra *inſolens vera accipiendi.* Tacit. lib. 15. *audiendi quæ faceret inſolens erat.* & 1. Hiſt. *bellorum inſolens.* & lib. 2. Hiſt. *inſolens contumeliæ.* Ciacconius.

5 *Ac me, cum ab reliquis malis moribus diſſentirem.*] Eſt in mſſ. *ab reliquorum malis moribus,* quam lectionem ſequentia illa non ſane reſpuunt: *nihilo minus honoris cupido eadem, quæ ceteros, fama atque invidia vexabat.* Mecum facit codex Badianus, quamvis aliter Aldinus. Merſeburgenſis quidem *ab reliquis malis moribus*, verum in ſpatio quod verſus dirimit, erat, *reliquorum.* Rivius ſic & Gruterus.

6 *Cupido eadem, quæ ceteros, fama atque invidia vexabant.*] Non audio Palmerium, non Muretum, non alios; qui neſcio quæ monſtra emendationum nobis obtrudunt: plurium quidem ad plauſum; ſed parum exercitatorum rebus politicis. *Gruterus.*

Eadem, quæ ceteros, fama, atque invidia.] Difficilem hunc locum ſenſere docti viri. Muretus conjecit, *famæque avidia.* Palmerius: *fames atque invidia necabat.* Ciacconius interpretatur, propter famam quærendam & invidiam vitandam. Gruterus iſtas emendationes ait non eſſe ad plauſum, niſi parum exercitatorum rebus politicis.

Equi-

vexàbat.[1] Igitur ubi animus ex multis miſeriis atque pe- 4
riculis requievit, & mihi reliquam ætatem [2] a Republica
procul habendam decrevi; non fuit conſilium ſocordia
atque deſidia bonum ocium conterere: neque vero agrum
colendo, aut venando, [3] ſervilibus officiis intentum, æta-
tem

Equidem non tam res politicas, quam Latini ſermonis peritiam requiri puto, ut ſenſus auctoris pervestigetur. Quum alios, inquit, urbis [illegible]ublica tractantium morbos & pravitates facile vitarem, tamen quod honores petebam, perinde ac mali, (nemo enim fere tunc neque petebat neque gerebat niſi malus & factioſus) infeſtis rumoribus differebar & maligna judicia experiebar. Quum vitium nullum eſſet in me, ob quod male audirem, male audiebam, proque malo differebar, quod rempublicam gerere cupiebam, inter malos. *Fama atque invidia*, ἓν διὰ δυοῖν, pro invidioſa & maligna fama. Sic Trogus lib. 8. 3. *ad abolendam invidiæ famam, qua inſignis præter ceteros tunc temporis habebatur.* Sive malis, *invidiam famæ.* Eadem enim res eſt. Idemque lib. 12. 6. *Reputabat deinde, quantum in exercitu ſuo, quantum apud devictas gentes fabularum atque invidiæ fecerit.* Prorſus ut Salluſtius; quantum malignorum ſermonum & rumorum. Fama & invidia vexatur, qui eſt in invidia, ſeu odio publico & diſcerpitur ſermonibus hominum. Cogitavi aliquando: *eadem, qua ceteros, fama atque invidia vexabat:* eſſetque ſic paullo planius. Elegans eſt, *diſſentirem a malis moribus*, vitarem vitia, non illis corriperer. Placet etiam magis *reliquis*, quam *reliquorum*, quod præferunt Rivius & Gruterus. *Gronovius.*

1 *Igitur ubi animus ex multis miſeriis atque periculis requievit.*] Motus enim Senatu a Cenſoribus fuit: ut docent Dion, Acron, & Cicero in oratione, qua Salluſtio reſpondet: ſi Ciceronis ea eſt oratio, quod vix credo. Poſtea, ne de pecuniis repetundis cauſam diceret, H.s. duodecies cum Cæſare pactus eſt: ut in eadem oratione legimus. *Caſtil.* Antiquus quoque interpres hæc de eo refert: *Fertur Salluſtius tanto ardore inſanivisse in libertinas, quanto mœchus in matronas. Quod cum illi in ſenatu a cenſoribus objectum eſſet, reſpondit, ſe non matronarum ſed libertinarum ſectatorem eſſe. Quare ex ſenatu ejectus eſt, quod ipſe excuſat in Catilinæ bello.*

2 *A repub. procul habendam decrevi.*] Sic quidem in Jugurt. *Ubi adoleſcentiam habuere, ibi ſenectutem agant.* Cato tamen, quem plurimum ſequitur Salluſt. *ego jam a principio in parſimonia atque in duritia, atque induſtria omnem adoleſcentiam meam abſtinui.* &, *ſecus ætatem agerem, quam illi egiſſent.* Hic tamen legendum credo, *a repub. procul agendam decrevi.* ut Jugurth. *Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul a repub. ætatem agere*; ut etiam paulo infra. *Ciacc.* ſic & Urſinus.

3 *Servilibus officiis.*] Ideo a Symmacho lib. 5. epiſt. 66. tam atrociter fuit reprehenſus Salluſtius. Sed immerito. Quamvis enim & agriculturam & venationem honeſtiſſima fuiſſe officia apud Romanos conſtet, quid tamen cauſæ eſt, cur non Salluſtio ſervilia dici mereantur, cum totus adhuc ſit in diſſertatione præſtantiæ animi & vilitate corporis? Venationes autem & agricultura nonne corporis auxilio parantur? Poſſem & oſtendere hanc opinionem Salluſtio communem cum non ignobilibus Philoſophis fuiſſe. Denique iſtud tempus Salluſtii mihi conſidera, quo venationes non tam voluptati erant lautioribus & patriciis, quam ſervis oneri. Et quid mirum inter tot bella, tot honorum urbanorum certamina? *Coler.*

tem agere: [1] ſed a quo incepto ſtudioque me [2] ambitio mala detinuerat, eodem regreſſus, [3] ſtatui res geſtas Pop. Rom. carptim, ut quæque memoria digna videbantur, perſcribere: eo magis, quod mihi [4] a ſpe, metu, partibus Reipubl. animus liber erat. Igitur de Catilinæ conjuratione, [5] quam veriſſime potero, paucis abſolvam. [6] nam id facinus in primis ego memorabile exiſtimo, ſceleris atque periculi novitate. [7] De cujus hominis moribus pauca [8] prius explananda ſunt, quam initium narrandi faciam.

5 [9] Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi & animi

1 *Sed a quo incepto ſtudioque me ambitio.*] Ita fere libri electiores. nam poſteriori ævo ſcriptis, omiſſa eſt copula *que*: ut quis dubitare poſſet, utramque vocem, *incepto ſtudioque*, commentum eſſe gloſſarii. *Gruterus.*

2 *Ambitio mala detinuerat.*] Plus id eſt quam ſi *revocaverat* dixiſſet: ſic Iug. *quibus a malo publico detineatur.* Ciacc.

3 *Statui res geſtas populi Rom. carptim perſcribere.*] In libris, quos Nonius ſecutus eſt, video ſcriptum fuiſſe *Strictim*, non *Carptim*. recitat enim hunc locum in verbo, *Strictim Manutius.*

4 *A ſpe, metu, partibus Reip. animus liber erat.*] Et hinc dictio ultima ſalvo ſenſu exterminari poterat. *Grut.*

5 *Quam veriſſime potero.*] Fabius Victorinus in 1. lib. Cicer. de Invent. Rhetor. legit, *quam breviſſime.* Sed hunc locum & eum qui pag. ſeq. 12. legitur, *ſupra repetere, ac paucis inſtituta majorum*, ſic eſt æmulatus Tacitus Hiſt. 4. *Ea de cæde quam veriſſime expediam, ſi pauca ſupra petivero.* Videndum ergo an non, *potero*, abundet. *Ciaccon.* ſic & Urſinus.

6 *Nam id facinus in primis ego memorabile exiſtimo.*] Accepit hanc ſententiam, ut videtur, a Thucydide. qui lib. 1. ait: ἐλπίζας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων, τεκμαιρόμενος, &c. Ubi verbum ἐλπίζας poſitum eſt Græca conſuetudine pro νομίζας, & ut Salluſtius ipſe vertit, *exiſtimans.* Urſinus.

Id facinus in primis ego memorabile exiſtimo.] Fortius, mea ſententia, loquutus fuiſſet, omiſſo pronomine *ego*, & verbo *exiſtimo.* Gruterus.

7 *De cujus moribus pauca prius explananda ſunt.*] Legendum, *de cujus hominis moribus.* Rivius.

8 *Prius quam narrandi initium faciam.*] Veriſimile eſt Salluſtium ſcripſiſſe *facio*, ut Iugurth. *Sed prius quam hujuſmodi rei initium expedio, pauca ſupra repetam.* & Cicero in ſomnio Scipionis, *Grates tibi ago ſumme ſol, quod priuſquam ex hac vita migro.* Virg.

Ante pudor quam te violo, aut tua jura
reſolvo.

Apul. Apolog. 2. *prius quam peroro.* Cicer. Philip. 1. *antequam de repub. dicere incipio.* Ciacconius. ſic. & Urſinus.

9 *L. Catilina nobili.*] Ex Sergiorum familia. vide aliorum notas, & adde Virgil. lib. v.

— *Domus a quo Sergia nomen.*

Ubi Servius *familia*, *ut*

Da propriam Tymbræe domum,

& inde eſt Sergius Catilina. *Putſchius.*

L. Catilina nobili genere natus, fuit magna vi, &c.] Suſpectum mihi, tanquam ſpurium quid redolens, *natus*, *fuit.* Gruterus.

I *Patiens*

& animi & corporis: ſed ingenio malo, pravoque. huic ab adoleſcentia bella inteſtina, cædes, rapinæ, diſcordia civilis, grata fuere, ibique juventutem ſuam exercuit. corpus [1] patiens inediæ, vigiliæ, algoris, [2] ſupra quam cuiquam credibile eſt. animus audax, ſubdolus, varius, [3] cujuslibet rei ſimulator ac diſſimulator, [4] alieni appetens, ſui profuſus, ardens in cupiditatibus, [5] ſatis loquentiæ, ſapientiæ parum. Vaſtus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta ſemper cupiebat. Hunc poſt [6] dominationem L. Syllæ, [7] libido maxima invaſerat Reip. capiundæ: neque id quibus modis adſequeretur, dum ſibi regnum pararet,

1 *Patiens inediæ.*] De Catilina hoc idem refert Cicer. Catil. 1. Phraſi utitur aliquoties Tacitus. *Ciacconius.*

Inediæ, algoris, vigiliæ.] Hic verborum ordo eſt in manuſcriptis, & impreſſis vetuſtioribus. *Rivius.*

2 *Supra quam cuiquam credibile eſt.*] Sic Jugurth. *ſupra quam ego ſum, petere.* Ciacconius.

Supra quam cuique credibile eſt.] Dictio *eſt*, abeſſe poterat. at illud *cuique* exſtabat in Pall. quatuor antiquioribus, item in mſſ. quos excuſſerat Bongarſius. antea erat, ſine ulla euphonia, *ſupra quam cuiquam.* Gruterus.

3 *Cujuſlibet rei ſimulator.*] Nonius in *ſimulare, Cujus rei libet ſimulator*, habet. quomodo etiam ſcriptum a Salluſt. eſt in oratione de Rep. ordinanda, *& cujus rei libet periculum facere.* Ciacc. ſic & Urſinus.

4 *Alieni appetens, ſui profuſus.*] Id ſic æmulatus Tac. Hiſt. 1. *pecuniæ alienæ non appetens, ſuæ parcus, publicæ avarus.* Ciacconius.

5 *Satis loquentiæ, ſapientiæ parum.*] Quamvis in quibuſdam, ut in omnibus manuſcriptis, *eloquentiæ* ſit, nec aut ſecus legerit interpres, aut a Priſciano, ſi quid vetuſtiſſimis exemplaribus credendum, aliter citetur, tamen vulgatam hodie lectionem ſequor. Aul. Gellius l. 1. teſtatur, Valerium Probum, id quod ipſe ex familiari ejus docto viro comperit, ſic a Salluſtio relictum affirmaſſe *ſatis loquentiæ, ſapientiæ parum*, quod *loquentia* novatori verborum Salluſtio maxime congrueret: *eloquentia* cum inſipientia minime conveniret. Sed & Plinius in Epiſtolis huc reſpexiſſe videri poteſt, *Itaque Julius Candidus*, inquit, *non invenuſte ſolet dicere. aliud eſſe eloquentiam, aliud loquentiam: nam eloquentia vix uni aut alteri, imo, ſi M. Antonio credimus, nemini: hac vero quam Candidus loquentiam appellat, multis, atque etiam impudentiſſimo cuique maxime contingit.* Rivius. ſic & Ciacconius.

6 *Dominationem L. Syllæ.*] Hic fuit L. Sylla, qui poſtea Sylla Felix eſt appellatus, & demum pediculari morbo conſumptus. *Vall.*

7 *Libido maxima invaſerat reipub. capiundæ.*] *Capeſſere Rempubl.* frequentiſſimum eſt apud Salluſtium, non, *capere*; quare hic potius legerem *Reipub. occupandæ*: ſequitur enim, *neque id quibus modis aſſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quicquam penſi habebat.* ſic in orat. De republica ordinanda: *Per idem tempus maledictis iniquorum occupandæ Reipub. in ſpem adducti homines, quibus omnia probro ac luxuria polluta erant.* & Jugurth. *At qui ſunt hi, qui rempubl. occupavere? homines ſceleratiſſimi.* & de eodem Catil. *opprimendæ reipubl. conſilium cepit.* Ciacconius. ſic & Urſinus.

1 *Quic-*

raret, [1] quicquam penſi habebat. agitabatur magis magiſque in dies ferox animus inopia rei familiaris, & [2] conſcientia ſcelerum: quæ utraque his artibus auxerat, quas ſupra memoravi: incitabant præterea corrupti civitatis mores, quos peſſima ac diverſa inter ſe mala, luxuria atque avaritia vexabant. [3] Res ipſa hortari videtur, quoniam de motibus civitatis tempus admonuit, ſupra repetere, ac paucis inſtituta majorum, domi, militiæque, [4] quo modo Rempub. habuerint, quantamque reliquerint: utque paulatim immutata, [5] ex pulcherrima & optima, peſſima ac flagitioſiſſima facta ſit, diſſerere.

Urbem

1 *Quicquam penſi.*] Nihil conſiderati, nihil conſiderationis: tranſlatio ſumpta a penſantibus, qui diligenter inſpiciunt in quam partem vel aurum, vel argentum inclinet. non ponderabat ipſe quomodo rempublicam caperet, dummodo cupiditatem ſuam explere poſſet. *Vall.*

2 *Conſcientia ſcelerum.*] Id eſt, memoria & ſimplex ſcientia rei, ſeu notitia, quæ nobis cum aliis communis eſt. Tacit. lib. 1. Hiſtor. cap. 25. *In conſcientia facinoris pauci adſciti ſuſpenſos ceterorum animos, diverſis artibus ſtimulant.* Cic. in Orat. 1. in Catil. cap. 1. *conſtrictam jam omnium horum conſcientia teneri conjurationem non vides?* Idem lib. 6. epiſt. 10. ad Famil. *quamque te vehementer conſolaretur conſcientia factorum & conſiliorum tuorum.* Sic Juſtinus de Candaule lib. 1. cap. VII. *hic uxorem, quam propter formæ pulchritudinem deperibat, prædicare omnibus ſolebat, non contentus voluptatum ſuarum tacita conſcientia, niſi etiam matrimonii reticenda publicaret.* & l. 8. c. 2. Phæd. in prol. l. 3.

3 *Res ipſa hortari videtur.*] Tacitus Hiſt. 4. *Res poſcere videtur, quia iterum in mentionem incidimus viri ſæpius memorandi, ut vitam ſtudiumque ejus paucis repetam:* ubi & illum alium locum de Sylla in Jugurth. eſt etiam æmulatus, *Sed quoniam nos tanti viri, &c.* Ciacc.

Res ipſa hortari videtur.] Fabius Quinctilianus auctor & cenſor graviſſimus ob hoc genus exordiorum ut ſupervacaneum & parum ad hiſtoriam pertinens notat Salluſtium, cui non injuria majorem curioſitatis notam inuſſit magnus ille Scaliger lib. 3. Poët. cap. 96. ejus verba graviſſima ſubſcribam: *Ambitioſe,* inquit, *feciſſe Salluſtius quibuſdam videtur, quod Poëtarum more, cum dicere orſus eſſet de Catilina, omiſſa ea narratione, repetit hiſtoriam ab ipſis ultimis Romæ rudimentis. Nos virum ſuo in genere præſtantem atque incomparabilem cum recte, tum neceſſario feciſſe judicamus, ut oſtenderet corruptam civitatem, cujus & pars eſſet Catilina, ne quem ipſe & participes habere poſſet multos ſceleris ac nequitiæ.* Colerus.

4 *Quo modo rempub. habuerint.*] Sic quidem Tacitus maximus Salluſtii æmulator, Annal. 4. *Congruens crediderim, recenſere ceteras reipub. partes, quibus modis ad eam diem habitæ ſint.* Neſcio tamen an ille ſcripſerit, *auxerint remp. infra enim Regium imperium quod initio conſervandæ libertatis & augendæ reip. fuerat.* &, *Ubi labore atque juſtitia reſpub. crevit.* Ciacconius. ſic & Urſin.

5 *Ex pulcerrima & optima, peſſima ac flagitioſiſſima facta ſit.*] Tò *optima* cum illa copula *&*, non eſt in alio manuſcripto, quæ quidem ipſe viderim, nec Beroaldinum ea volumen habet. *Rivius.*

Ex pulcherrima.] Adducit hunc locum Divus Auguſtinus lib. de Civitate

Dei

[1]Urbem Romam (ſicuti ego accepi) condidere atque 6
[2]habuere initio Trojani, [3] qui Ænea duce profugi incertis ſedibus vagabantur: [4] cumque his Aborigines, genus hominum agreſte, ſine legibus, [5] ſine imperio, liberum atque ſolutum. Hi poſtquam in una mœnia convenere,

diſpari

Dei 2. cap. 18. *Ciacconius.*

Ex pulcerrima peſſima ac flagitioſ.] Adde ex ſcriptis; *ex pulcerrima atque optima, peſſima ac flagitioſiſſima facta ſit.* ut *pulcerrimæ flagitioſiſſima, optima peſſima* reſpondeat. Paulo poſt iiſdem fere verbis: *Imperium ex juſtiſſimo atque optimo, crudele intolerandumque factum.* Putſch.

1 *Urbem Romam, ſicuti ego accepi.*] Æmulatus eſt etiam hunc locum Tacitus initio Annalium; quos ſic exorditur, *Urbem Romam ab initio Reges habuere.* Ciacconius.

2 *Initio habuere Trojani.*] Illud *habuere*, a Græcis Salluſtius accepit, itemque æmulator ejus Tacitus, qui ſuos annales ita exorditur: *Urbem Romam ab initio Reges habuere.* Homerus in Catalogo dixit, *οἳ τ' εἶχον*, &c. *Urſinus.*

3 *Qui Ænea duce profugi, incertis ſedibus vagabantur*] Manuſcripta *ſedibus incertis.* ut adjectivum ſequatur, quomodo & Rodolphus Agricola citat. *Rivius.*

4 *Cumque his Aborigines.*] Aborigines fuerunt priſci illi Latini, quorum reges aliquot recenſentur a Livio & Halicarnaſſæo. Communis veterum opinio, Trojanos advenas cum hoc antiquo Latii populo mixtos ſimul coaluiſſe: licet alii aliter dicant. quod ut optime intelligebat Criſpus, ita ut in re dubia, prudenter addit, *Sicuti ego accepi.* facit idem in re ſimili divinus Maro, notante Honorato; *accepi* autem, puta a Catone, cujus ut nimius verborum imitator notiſſimo verſu inceſſitur, *Et verba multum furate Catonis, Criſpe Jugurthinæ conditor Hiſtoriæ.* Ita nunc quoque ſententiam ejus ſequitur, qui in originibus ſuis ſcriptum reliquit: *Primo Italiam tenuiſſe quoſdam, qui Aborigines appellabantur, ſed poſtea adveniente Ænea, Phrygibus junctos Latinos uno nomine nuncupatos.* Caſcos vocat Ennius ob vetuſtatem:

Quamprimum Caſci populi tenuere Latini.

Saufeius apud Servium Virgilii interpretem, *Latium dictum ait quod ibi latuerint incolæ, qui quoniam in cavis vel occultis montium, caventes ſibi a feris belluis, vel a valentioribus, vel a tempeſtatibus habitaverint, Caſci vocati ſunt; quos poſtea Aborigines nominaverunt, quoniam a Diis ortos recognoſcebant.* Maro arboribus natos memorat:

Hæc nemora indigenæ Fauni, Nymphæque tenebant,
Genſque virum truncis, & duro robore nata.

Iuv. Sat. VI.

Quippe aliter tunc orbe novo, celoque recenti
Vivebant homines, qui rupto robore nati,
Compoſitive luto, nullos habuere parentes.

Sed Servius fabulam hanc explicat: *Hoc figmentum ortum eſt ex antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos aut in cavis arboribus aut in ſpeluncis manebant; qui cum exinde egrederentur, aut ſuam educerent ſobolem, dicti ſunt inde procreati.* Verſum Ennii innuit Cic. Tuſc. prima: *Itaque unum illud erat inſitum priſcis illis, quos Caſcos appellat Ennius.* Maro. Æn. VI. — *Vultuque & veſte nitebant*
Romani populi patres ſine ſemine facti.

Atque hæc de Aboriginibus aliis omiſſa vel potius neglecta. *Putſchius.*

5 *Sine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum.*] Palatinus nonus habet, *ſine legibus, imperio liberum atque ſolutum.* is autem liber literas omnes adeo habuit evanidas, ut denuo eas aliquis depinxerit, ſed qui non etiam ſemper inſtiterit veſtigiis ſcripturæ prioris. nam ubi mox habemus, *aucta ſatis proſpera, ſatis*

ſatiſ[illegible]

diſpari genere, diſſimili lingua, [1] alius alio more viventes, incredibile memoratu eſt, quam facile coaluerint. [2] ſed poſtquam res eorum civibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatiſque pollens videbatur: ſicuti pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta eſt. Igitur [3] reges, [4] populique finitimi bello tentare: [5] pauci ex amicis auxilio eſſe. [6] nam cæteri metu perculſi, a periculis aberant. at Romani domi militiæque intenti feſtinare, parare, alius alium hortari, hoſtibus obviam ire, libertatem, patriam, parenteſque [7] armis tegere. Poſt ubi pericula virtute propulerant, ſociis atque amicis auxilia portabant: [8] magiſque dandis, quam accipiendis beneficiis amicitias para-

ſatiſque pollens videbatur, apparent adhuc veteres lituræ vocis *proſpera*. at renovator ſolum expreſſit, *aucta, ſatiſque pollens videbatur*; omiſſo illo, *ſatis proſpera*. Gruterus.

1 *Alii alio more viventes, incredibile eſt memoratu quam facile coaluerint*] Manuſcripti codices habent *alius alio more viventes*; quemadmodum poſtea, *Alius alii tanti facinoris conſcii*. Et in Oratione Catonis, *Alius alium exſpectantes cunctamini*. Nec ſecus in Oratione Lepidi, *Ne alius alium principem exſpectantes ante capiamini*. Et ad Cæſarem de rep. ordinanda, *Alius alium quaſi prudentiorem ſecuti*. Sic & Curtius v. *Alius alium levantes conabantur adſcendere*. Idem, *Niſi mutuo eſſemus miſeri, olim alius alii potuiſſemus eſſe faſtidio*. & VII. *Aliuſque alium adhortati in hoſtem ſalutis immemores ruere cœperunt*. Sed & IX. *Alius alii occurſantes invicem ſuſpecti & ſolliciti ferebantur*. Rivius.

Incredibile memoratu eſt.] Frequens eſt hoc apud Salluſtium, ut cap. 7. Catil. cap. 40. Iug. & Tacitus 2. Hiſt. *Vix credibile memoratu*. & 3. Hiſtor. *immane dictu eſt*. Ciacconius.

2 *Sed, poſtquam res eorum civibus, moribus, agris aucta*. Hæc lectio in omnibus codicibus, quotquot ipſe viderim, reperitur. verum Aurel. Auguſtinus in III. de civitate Dei ſic citat, *poſtquam res eorum legibus*. ubi hodie *civibus*, nec male, ut opinor. in Auguſtino, librarii mendum eſſe ſuſpicor. *Rivius*..

3 *Reges.*] Turnus, Mezentius, Acron, Tatius, & poſt exactos reges Porſena. *Caſtil.*

4 *Populique finitimi.*] Sabini, Hetruſci, Latini, ceterique. *Idem*.

5 *Pauci ex amicis auxilio eſſe.*] Ut cum Aſcanius obſeſſus fuit a Mezentio, quod narratur a Dionyſio ἀρχαιολογίας lib. I. etſi id Lavinii, non Romæ fuit. Item ut in bello contra Fidenates & Vejentes, quando Albani ad montes ſubiere. Illi enim in tanto periculo non ſolum Romanis auxilio non fuere, ſed etiam eos prodere voluerunt. Livius & Dionyſius. *Idem.*

6 *Nam ceteri, metu perculſi, a periculis aberant.*] Auguſtinus, quo dixi loco, habet, *longe a periculis aberant*. verum diſſentientibus cunctis fere exemplaribus, in quæ ipſe inciderim. *Rivius.*

7 *Armis tegere.*] Sic & V.C. meus, cum ante eſſet *protegere*. ſimili loco in Jugurth. *armis libertatem, patriam, parenteſque & alia omnia tegi*. Ciaccon.

8 *Magiſque dandis quam accipiendis beneficiis amicitias parabant*] Hoc videtur ſumſiſſe a familiari ſuo Thucydide, cujus hæc ſunt ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ Περικλέους· Οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλ' δρῶντ[es]

parabant. [1] imperium legitimum, nomen imperii regium habebant. [2] Delecti, quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia validum erat, [3] Reipubl. conſultabant. hi vel ætate, vel curæ ſimilitudine, [4] Patres appellabantur. [5] Poſt ubi imperium regium, quod initio conſervandæ libertatis,

δρῶντες κλέψωμεν τοὺς φίλους. Idem infra ſimilem in ſententiam incurrit in Jugurtha: *Beneficia dare, invitus accipere.* Manutius.

1 *Imperium legitimum.*] Videtur hoc inferius *annuo imperio* opponere, cum ait, *Immutato more, annua imperia, binos imperatores ſibi fecere.* Ciacconius.

2 *Delecti quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia validum erat, reip. conſultabant.*] Sic & in omnibus manuſcriptis. at ſunt qui legant, *reip. conſulebant.* quomodo Rodolphus idem citat, memoriane lapſus, an quod ſic legendum judicaret. Senſus autem eſt, *conſilium reip. penes ſenes fuiſſe, qui ex auctoritate patres, ob ætatem ſenatus vocarentur.* ut inquit Florus. *Rivius.*

Delecti quibus corpus.] Tacit. Ann. 5. *Trecenti delecti opibus aut ſapientia, ut Senatus.* Ciacconius.

3 *Reipub. conſultabant.*] *Conſulebant* fortaſſe legendum; ſic in orat. Cottæ, *tolerate adverſa & conſulite reipubl.* & in orationibus de republ. ordinanda, *apud illos una res publica erat: ei conſulebant.* Niſi forte, *conſultare*, dixit, ut *agitare*, *ductare*, *dictare*, & multa alia hujuſmodi dicere ſolet, hoc eſt, *frequenter conſulebant.* Ciacconius. ſic & Urſinus.

Reipubl. conſultabant.] Errat vir doctus, qui hic legit *conſulebant*; vulgatam tuetur Salluſt. ipſe: *Omnis homines P. C. qui de reb. dubiis conſultant, ab odio, amicitia, ira atque miſericordia vacuos eſſe decet.* Putſchius.

4 *Patres appellabantur.*] Oppido quam venuſti ſunt Naſonis verſus ex v. Faſtorum, quos non pigebit adſcribere.

Magna fuit capitis quondam reverentia cani
Inque ſuo precio ruga ſenilis erat,
Martis opus juvenes animoſaque bella gerebant,
Et pro Diis aderant in ſtatione ſuis.
Viribus illa minor, nec habendis utilis armis,
Conſilio patriæ ſæpe ferebat opem.
Nec niſi poſt annos patuit tunc curia ſeros,
Nomen & ætatis mite Senatus habet.
Jura dabat populo ſenior, finitaque certis
Legibus eſt ætas unde petatur honor.

Et paulo poſt:

Romulus hoc vidit, ſelectaque corpora patrum,
Dixit ad hos urbis ſumma relata nova eſt.

Florus: *Conſilium Reipubl. penes ſenes eſſet, qui ex auctoritate Patres, ob ætatem Senatus vocabantur.* Ita dicti Senatores (verba Iſidori) *quia ſicut Patres filios, ita remp. iſti alebant.* Qui ex illis naſcebantur, Patricii. Livius lib. 1. *Patres certe ab honore, patricii progenies eorum.* Iidem & ingenui: Feſtus, *Cintius ait in libro de comitiis patricios eos appellari ſolitos, qui nunc vocentur ingenui.* Servius hæc Sall. adducens legit, *appellati ſunt*, & mox addit de ſuo, *Senatores autem alii a ſinendo dictos accipiunt.* Idem.

5 *Poſt, ubi imperium regium, quod initio conſervandæ libertatis, atque augendæ reip. cauſſa fuerat, in ſuperbiam dominationemque ſe convertit.*] Hic conjecturam meam ſubjiciam, nullius auctoritate fideve exemplaris fretus. Quid enim, ſi legas, *in ſuperbiam dominationemque vertit?* quomodo & alias verbo hoc Salluſtius uti ſolet. Eſt autem & aliis in locis *vertit* in *convertit* aut *convertitur* mutatum. nam illud *ſe*, codex Merſeburgenſis non habet. Sed & *convertit* interdum abſolute ponitur apud hunc auctorem. id quod ſuo loco oſtendemus. Ad hæc τὸ *cauſſa*, non habent manuſcripta

bertatis, atque augendæ Reip. cauſa fuerat, ¹ in ſuperbiam, domi-

nuſcripta quædam in contextu, ſed in ſpatio tantum quod verſus dirimit. ut tale omnino ſit, quale apud Terent. in Adelphis, *Ne id aſſentandi magis, quam quod gratum habeam, facere exiſtumes.* deëſt enim *cauſſa*. Sic autem Romanos loqui interdum conſueviſſe, teſtatur XVIII. Priſcianus. Sane Corn. Tacitus identidem hac ellipſi utitur, omiſſo ſubſtantivo *cauſſa* vel *gratia*, id quod in Terentio diligenter annotavimus. Sed & alias Salluſtius ipſe hoc modo loqui conſuevit. ut ſuis locis indicabitur. *Quod initio conſervandæ libertatis fuerat.* pro, *quod ad libertatem conſervandam faciebat.* Rivius.

Quod initio conſervandæ libertatis, atque augendæ reip. fuerat.] Ne quis putet mendoſum eſſe locum, notandum exiſtimavi, locutionem eſſe Salluſtianam, qua & alibi uſus eſt; ut infra: *Pœnam illorum ſibi oneri, impunitatem perdundæ Reip. fore credebat.* Et lib. I. Hiſt. in Orat. Lepid. *Omnia retinendæ dominationis honeſta æſtimat.* Et eodem lib. in Orat. Philippi: *Exercitum opprimendæ libertatis cepit.* Item: *Arma civilia cepit, legum ac libertatis ſubvertendæ.* Terentius quoque in Adelphis: *Ne id adſentandi magis, quam quod gratum habeam facere exiſtimes.* De hoc loquendi genere vide Priſcianum lib. XVIII. *Manutius.*

Quod initio conſervandæ libertatis, &c.] Rex enim initio creabatur, & nihil agebat ſine auctoritate Patrum. Nam Romulus, cum coloniam Romam deduxiſſet, dedit optionem populo, ut quod vellet rerum publicarum genus eligeret. iſque cum ſub regibus vivere decreviſſet, ſtatim ſibi regem Romulum eſſe juſſit, ut narrat Dionyſius libro ſecundo. *Caſtil.*

1 *In ſuperbiam dominationemque ſe convertit.*] Dictionem *ſe* ſuſtuli, tanquam inanem: nec tamen a me veterem librum diſſentire video, cum quo facit idem Salluſtius, qui hoc loquendi genere alibi quoque uſus eſt: *Næ iſta vobis manſuetudo & miſericordia, ſi illi arma ceperint, in miſeriam vertet.* Item: *Benefacere jam ex conſuetudine in naturam vertit.* Denique: *Secundæ res in miſerationem ex ira vertunt.* Alibi quoque Cicero: *Sed hoc vitium in bonum ei vertebat.* Tacitus III. *Poſtquam cædibus ſævitum & magnitudo famæ exitio erat, ceteri ad ſapientiora convertere.* Idem alibi: *Clam cum paucis ad pedites convertit.* Cæſar lib. III. Bell. civ. *Detrimentum in bonum verteret.* Livius lib. I. *Auſpicia in bonum verterunt.* Et lib. XXXIX. *Hæc in perniciem adoleſcenti verterunt.* Virgilius III. Georg.

Et totæ ſolidam in glaciem vertere lacunæ.

Tac. *Aſtuſque hoſtium in perniciem ipſis vertebat.* Id. *Seu temere lapſa vox in præſagium vertit.* Liv. *verteratque Scipionum invidia in Prætorem.* Id. lib. IX. Decadis IV. *Mores quidem populi Rom. quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* pro *mutati ſint.* Et lib. VIII. belli Punici III. *Non ſepties die, ſicut fama fert, temporibus ſtatutis reciprocat.* pro, *reciprocatur.* Suetonius: *Quoties terra in urbe moviſſet*; pro *mota eſſet.* Virgilius: *Nox humida cœlo præcipitat.* Idem, *Ingeminant Auſtri.* Gellius etiam l. I. c. XIII. *Si res forte melius vertiſſet, Diis quidem gratia habenda.* Livius autem libro II. ab urbe condita, ellipſin faciens pronominis, *ſe*, ſic ait: *Secuti, dedita opera paſſim ad illecebras propulſa pecora, præcipitavere in inſidias.* Et Virgilius: *Accingunt omnes operi.* Et: *Tum prora avertit.* Ut facile adducar iis qui Curtii locum lib. VII. mutant, proque *vertitur*, legunt *vertit*. In eo ſic eſt: *Poſteaquam deſierat eſſe quem odiſſent, invidia in miſericordiam vertitur.* Vide quoque Gellium Noct. Att. lib. XVIII. cap. XII. *Manutius.*

In ſuperbiam dominationemque convertit.] Meus liber, *in ſuperbiam dominationem ſe convertit.* Cæſar tamen in Anticatone dixit, *Unius arrogantiæ, ſuperbiæque dominio.* Ciaccon. ſic & Urſin.

Dominationemque convertit.] Etſi mſſ.

noſtri

dominationemque ſe convertit: immutato more, annua imperia, binoſque imperatores ſibi fecere. eo modo minime poſſe putabant per licentiam inſoleſcere animum humanum. Sed ea tempeſtate [1] cœpere ſe quiſque magis ex- 7
tollere, magiſque ingenium in promptu habere. nam regibus boni quam mali ſuſpectiores ſunt, [2] ſemperque his aliena virtus formidoloſa eſt. Sed civitas, incredibile memoratu eſt, adepta libertate, quantum brevi creverit: tanta cupido gloriæ inceſſerat. [3] Jam primum juventus ſimul ac [4] belli patiens erat, in caſtris per laborem [5] uſu militiam diſcebat, [6] magiſque in decoris armis, & militaribus equis, quam in ſcortis

noſtri agnoſcerent pronomen *ſe*, expungendum tamen putavi, auctoritate codicis Romani ac Merſeburgenſis. *Gruterus.*

In ſuperbiam, dominationemque ſe convertit.] Tarquinium intelligit, cui Superbo cognomen facta indiderunt. Is male partum, & male adminiſtratum imperium amiſit. Brutus enim ob illatum Lucretiæ ſtuprum a Sex. Tarquinio, regis filio, patriam a tyrannide liberavit. qua de re copioſe ſcribunt Livius & Dionyſius. *Caſtil.*

1 *Cœpere ſe quiſque magis extollere.*] Meus liber, *per ſe quiſque*. Sed in orat. de republica ordinanda, Salluſt. ſcripſit, *Neque aliter quiſquam extollere ſeſe, & divina mortalis attingere poteſt*. Ciacconius. ſic & Urſinus.

Cœpere ſe quiſque.] Ex codice noſtro repoſuimus; *cœpere ſe quiſque magis magisque extollere.* Si cui vulgata magis placet, haud equidem repugnaverim: ea talis eſt; *cœpere ſe quiſque magis extollere, magiſque ingenium.* Rittershuſii cod. prius illud *magis* omittit. *Putſchius.*

2 *Semperque his aliena virtus formidoloſa eſt.*] Verbum *eſt* non habetur in Pal. nono, neque admodum requiritur; non magis quam paulo ante *ſunt*, poſt *ſuſpectiores*. Gruterus.

3 *Jam primum juventus ſimul ac belli patiens erat.*] Id eſt, quam primum per ætatem belli laboribus ferendis par erat, ſive poterat militiæ adſcribi. Ea vero ætas erat apud Romanos anno ſeptimo decimo; Tyrones enim anno quarto decimo exeunte togam ſumebant virilem: quinto decimo armis exercebantur in campo Martio: ſexto decimo exeunte ſtipendia mereri incipiebant, teſte Servio ſeptimo Æneid.

4 *Belli patiens erat.*] Sic Jugurth. de Mario, *ubi primum militiæ patiens fuit*. ſic de puellis, *viri potentes*. Ciacconius.

Juventus ſimul ac belli patiens erat, in caſtris per laborem uſu militiam diſcebat.] Pal. quartus habet, *juventus pacis ac belli patiens erat*: ut forte ſcripſerit auctor; *juventus, belli patiens, in caſtris.* reſectis ceteris. ſed & illud *uſu*, neſcio an hic neceſſarium ſit, aut, ſi; an voces duæ *per laborem*. Naz. habet ad marginem, *ſimul labores ac belli.* ut alicui venire poſſet in mentem fuiſſe initio; *juventus, laboris patiens, in caſtris uſu militiam diſcebat.* Grut.

5 *Uſu militiam diſcebat.*] Credo dixiſſe Salluſtium, *uſum militiæ diſcebat*: ſic in Jugurth. *militiæ magna ſcientia*: & Cæſar lib. 1. *non magnum in re militari uſum habebant*. Ciaccon. ſic & Urſinus.

6 *Magiſque in decoris armis & militaribus equis.*] Si quidem hic locus legitur apud Nonium, citaturque a Priſciano lib. 4. *Salluſtii locus ex Hiſtoriis:*

[1] ſcortis atque conviviis libidinem habebat. Igitur talibus viris non labor inſolitus, non locus ullus aſper aut arduus erat, non armatus hoſtis formidoloſus: virtus omnia domuerat: ſed gloriæ maxumum certamen inter ipſos erat. [2] ſic ſe quiſque hoſtem ferire, [3] murum aſcendere, [4] conſpici, dum tale facinus faceret, properabat: [5] eas divitias, eam bo-

equis & armis decoribus cultus. & ibidem: *dedecores, multique per terga ab hoſtibus cadebantur*: neſcio an hic quoque, *decoribus armis*, ſit legendum. *Ciacconius.* Nonius tamen profert, ut vulgo habetur. *Urſinus.*

1 *Quam in ſcortis atque in conviviis libidinem habebat.*] Manuſcripta cuncta, *atque conviviis*, omiſſa iteratione præpoſitionis *in*. Atque hoc Salluſtianum magis. Porro *libidinem habere*, hic eſt *delectari aliqua re*, ſeu *delectationem habere*, ut Cicero interdum loquitur. Vides autem *libidinem* ancepe eſſe vocabulum καὶ τῶν μέσων, ut quo & bonam & malam in partem uti liceat. *Rivius.*

Libidinem habebat.] Studium ponebat, delectabatur. Libido enim eſt verbum medium: ſignificat enim non ſolum malam, ſed etiam bonam voluntatem & deſiderium: ut videmus hic, & in oratione ad C. Cæſarem de Republ. ordinanda, ubi ſic ſcriptum eſt: *Quod ſi tibi bona libido fuerit, patriæ parentibus gratificandi.* Caſt.

2 *Sic ſe quiſque hoſtem ferire, murum aſcendere.*] Particula *ſic*, non eſt in volumine Fabriciano. in ceteris tamen eſt, ut & Merſeburgenſi. Quid ſi legas, *Seſe quiſque*? id e manuſcripto quodam ſuſpicor. licet priorem lectionem non rejiciam. *Rivius.*

Sic ſe quiſque hoſtem ferire.] Duæ primæ dictiones abſunt a meo libro, neque ſunt neceſſariæ. *Ciacconius.* Abſunt & a V. C. Urſini.

Sic ſe quiſque.] Duæ priores dictiones abſunt a cod. Ciacconii, & abeſſe debent, quamvis nec ſic huic loco bene. divinent alii. ms. præfert *facere* pro *faceret*; eliciat aliquis, *Sic ſe quiſque hoſtem ferire, murum-aſcendere, conſpiciendum tale facinus facere properabat.* Putſchius.

Sic ſe quiſque hoſtem ferire.] Alius alium non expectabat ad invadendum hoſtem, ſed unuſquiſque primus eſſe volebat, quia nullum præclarum facinus apud Romanos ſine præmio erat. *Caſt.*

3 *Murum aſcendere properabat.*] Unuſquiſque in oppugnandis urbibus primus eſſe volebat, qui murum aſcenderet, & muralem coronam aſſequeretur. Nam corona muralis dabatur his, qui primi murum aſcendiſſent. *Vall.* Romani, ut ad præclara facinora militiæ magis animos militum incenderent, quoque honoratior teſtatiorque eorum virtus eſſet, mercede propoſita, muralem, obſidionalem, civicam, navalem, caſtrenſem, & aureas coronas, ampliſſimaque alia honoris genera invenere: quibus donabantur, qui primi urbis obſeſſæ murum aſcenderent: vel qui urbes, caſtra, aut exercitus obſidione liberaſſent, civemque ſervaſſent. Primus Manlius Capitolinus decimo & ſeptimo anno ætatis murali corona donatus eſt. *Muralis corona*, inquit Gellius, *eſt, qua donatur ab Imperatore ei, qui primus murum ſubiit, inque oppidum hoſtium per vim aſcendit, idcirco quaſi pinnis muri decorata eſt.* Zanch.

4 *Conſpici dum tale facinus faceret, properabat.*] Si permitteretur meæ libidini, quidvis tollendi, ſex iſtas voces ablegarem alio; aut ſane, verbum *faceret*; mutato *properabat*, in *properaret*. nam in aliquot mſſ. videmus alioquin, *properare*; ut etiam in editionibus primis. *Gruterus.*

5 *Ea divitias, eamque bonam famam.*] In

bonam famam, magnamque nobilitatem putabant. [1] laudis avidi, pecuniæ liberales erant. gloriam ingentem, [2] divitias honeſtas volebant. [3] Memorare poſſem, quibus in locis maximas hoſtium copias populus Romanus parva manu fuderit, quas urbes natura munitas [4] pugnando ceperit, ni
ea res longius nos ab incœpto traheret. Sed profecto [5] For- 8
tuna in omni re dominatur. [6] ea res cunctas [7] ex libidine magis quam ex vero celebrat, obſcuratque. [8] Athenienſium res

In manuſcriptis reperi, *eas divitias, eam bonam famam.* neque ſecus in impreſſis emendatioribus, omiſſa videlicet illa conjunctione *que*. Rivius.

Eas divitias, eam bonam famam putabant.] In orat. de repub. ordinanda, *eam virtutem & magnitudinem animi æſtiment.* Melius in meo libro: *ea divitias, ea bonam famam putabant.* ſic infra cap. 51. *ea populus lætari.* Ciacconius: ſic & Urſinus.

1 *Laudis avidi*] Non minus apte dixit Horat. *Græcis præter laudem nullius avaris.* & Q. Curtius lib. 9. *Avaritia gloriæ, & inſatiabilis cupido famæ.* Ciacconius.

2 *Divitias honeſtas volebant.*] Sic in orat. de repub. ordinanda, *bonas artes, honeſtas divitias.* Idem.

3 *Memorare poſſem, quibus in locis maximas hoſtium copias populus Ro. parva manu fuderit.*] Sic infra: *Sciebam ſæpenumero parva manu cum magnis legionibus hoſtium contendiſſe.* & in Jugurtha: *Sæpe ante a paucis ſtrenuis adverſus multitudinem bene pugnatum.* Manutius.

4 *Pugnando ceperit.*] Sic in Jugurth. *Urbes aliquot pugnando cepit.* & in Baſi columnæ Duilii, quæ in foro Romano e ruinis effoſſa fuit, eſt; *pugnando cepet*, antiqua ſcribendi ratione, pro, *cepit.* Et Plautus Mil. glor. *vi pugnandoque hominem capere certa res eſt:* & Hirtius de bello Africo, *caſtello in monte loco munito locato vi expugnando eſt potitus*, ubi legere, *vi, & pugnando*, & paulo ante, *quibus locus*, eſt in meo libro; & vox *longius*, quæ ſtatim ſequitur, non legitur in eodem. *Ciacconius.*

5 *Fortuna in omni re dominatur. ea res cunctas ex lubidine.*] Commel. non agnoſcit, *ea res.* & vero cum præceſſerit *in omni re*, ingrata eſt repetitio vocis ejuſdem. forte fuit, *dominatur, cunctaque ex lubidine.* Gruterus.

6 *Ea res cunctas ex libidine magis quam ex vero celebrat.*] In eam ſententiam in orat. de republic. ordinanda, *quia plerasque res fortuna ex lubidine ſua agitat.* *Ex vero* autem etiam Tacitus dixit Ann. lib. 4. *Neque Philippum potentia, ſed ex vero ſtatuiſſe*, ipſe Salluſt. in Jugurth. aptius, *& omnes*, inquit, *honores non ex merito, ſed quaſi debitos a nobis repetit.* Ciacconius. ſic & Urſinus.

7 *Ex lubidine magis quam ex vero celebrat.*] Adverbium *magis* non viſitur in Pal. quarto; nec mihi dubium ſit, quin abfuerit autographo ipſius Hiſtorici. eam enim vocem fere ſubaudiebant antiqui. nec quidquam Tacito frequentius. *Gruterus.*

8 *Athenienſium res geſtæ (ſicuti ego exiſtimo) ſatis amplæ magnificæque fuere: verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur.*] Sic in vetuſtis. nam perperam eſt in recentioribus omiſſum *tamen*, quod ſi non ſenſus ipſe neceſſario, numerus quidem certe expoſcit. Conſule aures, & mecum facies. Anſam errori præbuit illa diviſio conjunctionis *verumtamen*, aliis interpoſitis verbis; id quod & Cicero facere amat. Merſeburgenſe habet, *verumtamen aliquanto minores.* verum cetera rectius. *Rivius.*

res geſtæ ([1] ſicuti ego exiſtumo) ſatis amplæ, magnificæque
fuere: verum aliquanto minores tamen, quam fama fe-
runtur. Sed quia provenere ibi ſcriptorum magna inge-
nia, per terrarum orbem, Athenienſium facta pro maxi-
mis celebrantur. [2] Ita eorum qui ea fecere, virtus tanta ha-
betur, quantum verbis eam potuere extollere præclara in-
genia. At populo Romano nunquam ea copia fuit, quia
prudentiſſimus quiſque maxime [3] negotioſus erat. inge-
nium nemo ſine corpore exercebat. [4] optimus quiſque fa-
cère, quàm dicère, & ſua ab aliis benefacta laudari, quam
9 ipſe aliorum narrare, malebat. igitur domi militiæque bo-
ni mores colebantur. concordia maxima, minima avaritia
erat. [5] jùs bonumque apud eos non legibus magis, quam
natura valebat. jurgia, [6] diſcordias, ſimultates cum ho-
ſtibus exercebant, cives cum civibus de virtute certabant,
[7] in ſuppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos
fideles

1 *Sicuti ego exiſtumo.*] Pronomen *ego*, non eſt in Pal. ſexto, ſeptimo, decimo; omnes alii mſſ. notæ pretioſioris præferunt, *aſtumo*; adeo ut id revocandum ſit, niſi auctoritatem eorum vilipendimus. *Gruterus.*

2 *Ita eorum qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis eam potuere extollere præclara ingenia.*] Ego, qui Salluſtius non ſum, ſimpliciter ſcripſiſſem, *ita eorum virtus tanta habetur, quantum verbis eam potuere extollere. At populo, &c.* exterminatis ceteris. *Idem.*

3 *Negotioſus.*] Id eſt, ad negotia ſe accingebat. Nam Romani maxime ſe dederunt negotiis militaribus, quia ſciebant militarem rem cæteris omnibus præſtare: quod & Cicero pro L. Muræna oſtendit, cum ſic inquit: *Nimirum (dicendum eſt enim quod ſentio) rei militaris virtus præſtat ceteris omnibus, hæc nomen populo Romano, hæc huic urbi æternam gloriam peperit, hæc orbem terrarum parere huic imperio coëgit, omnes urbanæ res, omnia hæc præclara ſtudia, & hæc forenſis laus & induſtria ſunt in tutela ac præſidio bellicæ virtutis.* Zanch.

4 *Optimus quiſque facere, quam dicere, & ſua ab aliis benefacta laudari, quam ipſe aliorum narrare, malebat.*] Illa *&* copula non eſt in mſſ. codicibus, ac majore cum gratia hic abeſſe poterit. *Rivius.*

5 *Jus bonumque apud eos.*] Tacit. de Moribus German. *pluſque ibi boni mores valent, quam alibi bonæ leges.* Ciacconius.

Jus bonumque apud eos non legibus magis, quam natura valebat.] Vide D. Auguſtinum de Civ. Dei lib. II. cap. XVIII. *Manutius.*

6 *Diſcordias, iras.*] Poſtrema vox in meo codice non legitur. *Ciacconius.*

Jurgia, diſcordias, ſimultates.] Editiones natæ intra annos triginta, voce amplius; *Jurgia, diſcordias, iras, ſimultates.* eam ejeci; quod abeſſet antiquitus cuſis omnibus, nec in ullo conſpiceretur manuſcriptorum, niſi Pal. duodecimo, ſcripto cIↄ CCCC XLVII. *Gruterus.*

7 *In ſuppliciis Deorum magnifici.*] Pal.
tertius

fideles erant. duabus his artibus, audacia in bello, ubi pax evenerat, æquitate, ſeque remque publicam curabant. [1] Quarum rerum ego maxima documenta hæc habeo; [2] quod in bello ſæpius [3] vindicatum eſt in eos, qui contra imperium [4] in hoſtem pugnaverant, quique tardius, revocati, prælio exceſſerant, [5] quam qui ſigna relinquere, aut pulſi loco

tertius & nonus non expreſſerunt vocem *Deorum.* ignorantia credo ſignificationis antiquæ. *Idem.*

In ſuppliciis Deorum magnifici.] *Supplicia* pro hoſtiis & ſacrificiis capit. & alibi ſæpe Tacit. 3, *Sed tunc ſupplicia Diis ludique magni a Senatu decernuntur.* Vide Nonium. *Ciacconius.*

In ſuppliciis deorum magnifici.] Apud Romanos mulctæ pecuniariæ certus fuit modus præfinitus, quem tranſcendere minime fas erat: quippe de mulctarum æſtimatione tam a conſulibus, quam a Trib. pleb. ſæpe Senatuſconſulto, ſæpe populi rogatione cautum fuit: quibus maxima erat mulcta, trium millium & viginti aſſium; quia plus triginta bobus & duabus ovibus quempiam mulctari non decebat: æſtimaturque bos centum aſſibus, ovis vero decuſſibus: minima vero, ove taxabatur una. ſæpius vero Romani reges homicidii conſcios arietis damno mulctabant, quem in ſacrificiis deorum expendere ſolebant: ſiquidem, priſca paupertas ex noxiorum bonis ſacra diis feciſſe fertur, quare *ſupplicia* dicta ſunt. Feſtus vero Pomp. inquit: *Supplicia veteres quadam ſacrificia, a ſupplicando vocabant.* Zanch.

1 *Quarum rerum, &c.*] Hunc locum, quicquid dicant alii, hoc pacto intelligendum exiſtimo, quaſi dicat Salluſtius: Cum leges vel imperatorum eſſent edicta, ut qui contra imperium in hoſtes pugnaſſent, quique tardius exceſſiſſent e prælio, cum ſignum receptui datum eſſet, mulctarentur: cumque item leges eſſent, quæ ab iis qui ſigna aut locum aſſignatum deſeruiſſent, pœnas repeterent: tamen ſæpius ob audaciam damnati ſunt, qui injuſſu imperatoris pugnaſſent, quique ſerius ſe receperant a pugna, quam qui ob ignaviam ſigna aut locum non tutati ſunt. Et eſt probatio audaciæ Romanorum in bellis. *Caſt.*

2 *Quod in bello ſæpius.*] Dictiones, *in bello*, abundare exiſtimo. *Ciacconius.*

Quod in bello ſæpius vindicatum eſt in eos, &c.] Ita mſſ. tredecim, niſi quod abſit Pal. tert. *in bello*: male, puto. Ceterum verbis iſtis hic eſt ſenſus: ſi numerus ineatur utriuſque criminis, compertum iri, ſæpius impunitate donatos eos qui ſigna reliquerunt, qui loco ceſſerunt; quam qui contra imperium pugnarunt, aut tardius prælio exceſſerunt. frequenter enim veniam datam prioribus illis; poſtremis, fere numquam. falluntur qui aliter interpretantur, ac fruſtra deſcendunt ad conjecturas: quorum e numero aliquando & ego, conjectans legendum *ſeverius.* Gruterus.

3 *Vindicatum eſt in eos, qui contra imperium in hoſtem pugnaverant.*] Manlium Torquatum intelligit, de quo ſic idem infra: *Apud majores noſtros A. Manlius Torquatus bello Gallico filium ſuum, quod is contra imperium in hoſtem pugnaverat, necari juſſit.* Et Porcius Latro declamat. in Catilinam. *Manutius.*

4 *In hoſtem pugnaverant.*]. Repetit idem inferius: *Quod is contra imperium in hoſtem pugnaverat.* & in declamatione Porcii Latronis in Catilinam; & Claudius in Annal. apud Gellium 17. 2. *In Gallos pugnare.* unde & 17.21. de hoc ipſo. *Ciacconius.*

5 *Quam qui ſigna relinquere, aut pulſi loco*

loco cedere auſi erant: [1] in pace vero beneficiis magis, quam metu imperium agitabant, &, [2] accepta injuria, ignoſcere, quam perſequi, malebant. Sed ubi labore atque juſtitia Reſpubl. crevit; [3] reges magni bello domiti; [4] nationes feræ, & populi ingentes vi ſubacti; Carthago, æmula imperii

loco cedere auſi erant.] Quæ fuerit pœna eorum militum qui ſigna reliquiſſent, aut locum non tenuiſſent, docent Polybius lib. 6. Dionyſius Halicarn. libro nono, Livius Decadis primæ libro ſecundo, & Cicero in oratione pro Cluentio. Signiferi enim centurioneſque ac duplicarii virgis cæſi, ſecuri percutiebantur: cetera multitudo, ſorte decimus quiſque ad ſupplicium legebatur. Interdum pœna levior fuit, ut leges apud Valerium & Frontinum. *Caſt.*

1 *In pace vero beneficiis magis, quam metu.*] Manuſcripta; *quod beneficiis magis.* rectene an ſecus, aliorum eſto judicium. Opponit autem inter ſe, *in bello*, & *in pace*, ut non incommode utrobique addi videatur, *quod*. Sed & Aldinus codex illud habet. *Rivius.*

In pace vero.] Pro his omnibus reponendam credo tantum dictionem, *&c. Et quod beneficiis.* Ciacconius.

2 *Accepta injuria, ignoſcere, quam perſequi malebant.*] Sic infra: *Magis quod ſe dignum foret, quam quod in illos jure fieri poſſit, quærebant.* Sic D. Auguſtinus Epiſt. v. ad Marcellinam de urbe Roma loquens: *Dignum eſſet exſurgere civitatem quæ tot gentibus imperitaret. quod accepta injuria ignoſcere quam perſequi malebant.* Cicero Tuſc. v. *Accipere quam facere præſtat injuriam.* Quam ſententiam videtur ſumſiſſe ex Platone in Gorgia; cujus hæc ſunt: Οὐ νόμῳ μόνον ἐστὶν αἴσχιον τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ φύσει. *Manutius.*

3 *Reges magni bello domiti.*] Ut Syphax, Philippus, Antiochus, Perſes, Mithridates. *Caſt.*

4 *Nationes feræ.*] Ut Thraces, Galli, Hiſpani. Natio eſt genus hominum, qui non aliunde venerunt, ſed ibi nati ſunt. Feſtus. *Idem.*

5 *Carthago æmula imperii Rom.*] *Per annos* 115. *aut bellum inter Romanos & Carthaginienſes, aut belli præparatio, aut infida pax fuit*, ut inquit Paterculus. Plin. vero Nat. hiſtor. lib. 15. cap. 18. tradit, per annos 120. de terrarum orbe æmulam Carthaginem fuiſſe. Secundum Livium, a 1. anno 1. belli Punici, ad initium 3. (quod intra quintum annum, quam cœptum erat, perfectum eſt) fuerunt anni centum. Libro enim 49. initium tertii belli Punici, altero & 600. anno ab V. C. fuiſſe ſcribit. & infra ſic inquit; *Diti patri ludi ad Tarentum ex præcepto librorum Sibyllinorum facti, qui anno* 1. *primi Punici belli, quingenteſimo & altero anno ab Urbe condita facti erant.* Nos autem, ſi ſequamur Conſulum ſeriem, adhærebimus Plinio. Porro Carthago Pœnorum lingua dicitur nova civitas, ut ex auctoritate Livii docet Servius. Solinus c. 30. ita ſcribit: *Sed quæ ſuper Carthagine veraces libri prodiderunt, hoc loco reddam. Urbem iſtam, ut Cato in oratione Senatoria autumat, cum rex Hiarbas rerum in Libya potiretur, Eliſſa mulier extruxit, domo Phœnix, & Carthadam dixit, quod Phœnicum ore exprimit civitatem novam. mox ſermone verſo in verbum Punicum, & hæc Eliſſa, & illa Carthago dicta eſt.* Hactenus ille. Græce Carchedon, a conditore dicta eſt. Vide Appian. in Libycis, Euſeb. in Chronicis, & Stephanum de Urbibus. *Caſt.* Hebræis quoque קרית civitas, aliiſque Orientalibus Cartha. Unde & Tigranocertha, quaſi Tigranis civitas.

Carthago.] Strabo libro 17. *Carthago*, inquit, *in peninſula quadam jacet, quæ ambitum habet ſtadiorum trecentorum & ſexaginta, muro cinctum: cujus ſexaginta ſtadiorum longitudinem jugum occupat, quod*

perii Romani, [1] a ſtirpe interiit; [2] cuncta maria terræque patebant: fortuna ſævire ac miſcere omnia cœpit. Qui labores, pericula, dubias atque aſperas res facile toleraverant, iis otium, [3] divitiæ, optandæ aliis oneri miſeriæque fuere. Igitur primo pecuniæ, dein imperii cupido crevit. [4] ea quaſi materies omnium malorum fuere. [5] namque avaritia

quod a mari in mare deſcendit, ubi Carthaginienſium elephantes ſtabula habebant, qui locus ampliſſimus eſt. in media fere urbe arx fuit, quam Byrſam vocaverunt. ſupercilium ſatis erectum eſt, circumcirca habitatum. in ejus vertice Æſculapii templum erat, quod Aſdrubalis uxor, capta urbe, ſecum concremavit. Zanch.

Æmula imperii.] Sic Plin. *Carthago illa Romani Imperii æmula, terrarum orbis avida.* Ciacconius.

1 *A ſtirpe interiit.*] Deleta eſt Carthago a P. Scipione Africano Æmiliano, ſeptingenteſimo anno quam condita fuerat; ut volunt Livius, Oroſius, & Eutropius. Paterculus vero: *Carthago diruta eſt,* inquit, *cum ſtetiſſet annis* 667. Euſeb. in Chronic. duas affert opiniones, quarum prior non longe diſſentit a Paterculo: altera vero dicit, Carthaginem ſtetiſſe annos 748. cui opinioni accedit aliquantum Solinus, qui ait: *Carthago poſt annos* 737. *exciditur, quam fuerat extructa.* Sed certe Oroſius ſibi conſtare non videtur, nam lib. 4. cap. 6. ſcribit, Carthaginem conditam fuiſſe ab Eliſſa, ante urbem Romam duos & ſeptuaginta annos. Poſtea capite 23. ejuſdem libri ait: Anno ab urbe condita 603. vel 606. (nam utroque modo legitur) deletam eſſe. Verum eo pacto defendi poteſt, quod plerumque boni ſcriptores ſummatim tempus comprehendunt, non ſubtiliter annos computantes. Præterea tot ſunt hiſce de rebus opiniones, ut ſatius fortaſſe fuerit, eas ſilentio præterire, præſertim cum in omnibus fere codicibus numeri corrupti ſint. *Caſt.*

A ſtirpe interiit.] In MSS. eſt, *ab ſtirpe*, idque rectius, ut opinor. *Rivius.*

2 *Cuncta maria terraque patebant.*] Legendum credo, *parebant.* ſic infra: *Cui* (P. R.) *cum ad occaſum ab ortu ſolis omnia domita armis parerent.* & ſupra: *Quæ homines arant, navigant, ædificant, virtuti omnia parent.* Thucydides tamen lib. 2. *in Epitaph. Periclis,* ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν, καὶ γῆν ἐσβατὸν τῇ ἡμετέρᾳ τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι. *Sed omnia maria omneſque terras noſtra audacia pervias fecimus.* Ciacc.

Cuncta maria, terraque patebant.] Ita mſſ. omnes, ne quis temere auſcultet Ciacconio ſubſtituere cupienti *parebant.* quomodo expreſſit editio Pomponii Læti, ac commentaria Omniboni Zanchiique. videatur hic Colerus; ita tamen, ut ei fides minime adhibeatur, carpenti Turnebum; cui falſo aliam affingit ſententiam. Quod magnus ille vir a ſe non novit: nemo novit, nemo noſcet: nedum aliquis qui omnia ſua minima maxima, aut mendicorum more palam corrogat, aut furum clam ſublegit. *Gruterus.*

3 *Divitiæ optandæ aliis.*] Id eſt, quæ ab aliis optantur. ſic in Jugurt. *Cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis ſuperabant.* Ciacconius.

4 *Ea quaſi materies omnium malorum fuere.*] Multus eſt in hoc nomine Tacitus, ut lib. 1. *Ea vetuſtiſſima militaribus odiis materies,* & ſæpe alias. *Ciacconius.*

5 *Namque avaritia fidem, probitatem, ceteraſque bonas artis ſubvertit.*] Legendum, *ceteraſque artis bonas:* ut ſequatur adjectivum. atque ita fere codices habent in membrana deſcripti, nec non vetuſtiſſimus quiſque ex impreſſis. *Rivius.*

avaritia fidem, probitatem, ceteraſque artes bonas ſubvertit; pro his ſuperbiam, crudelitatem, [1] Deos negligere, omnia venalia habere, edocuit: [2] ambitio multos mortalis falſos fieri ſubegit: [3] aliud clauſum in pectore, aliud in lingua promptum habere; [4] amicitias, inimicitiaſque non ex re, ſed ex commodo æſtumare; magiſque vultum, quam ingenium, bonum habere. hæc primo paullatim creſcere, interdum vindicari. Poſt [5] ubi contagio, quaſi peſtilentia, invaſit; [6] civitas immutata, imperium ex juſtiſſumo, atque optumo, crudele, intolerandumque factum.

II [7] Sed primo magis ambitio, quam avaritia, animos hominum

1 *Deos negligere.*] Manuſcriptum *neglegere*, veteri more. *Rivius.*

Deos negligere, omnia venalia habere.] Thucydides lib. II. χρήμασι δὲ νικωμένου τὰ σύμπαντα τούτου ἑνὸς ἂν πωλοῖτο. *Manutius.*

2 *Ambitio multos mortales falſos fieri ſubegit.*] Legendum, *multos mortaleis*. *Subegit* autem, pro *coëgit* poſitum eſt. Sic Tacitus ſæpe, *vi amoris ſubactus*. Et *Operas arenæ promittere ſubegit*. Sed & Livius, *Qua ſubactus injuria*, inquit, *contra P. R. bellum tam infeſto animo ſuſcepiſſet*. Virg. IV.

Caſtigatque auditque dolos, ſubigitque fateri.

Rivius.

Ambitio multos mortales falſos fieri ſubegit.] Servius, recitans hunc locum in I. Virgil. Georg. *coëgit*, non *ſubegit*, videtur legiſſe. *Manutius.*

3 *Aliud clauſum in pectore, aliud promptum in lingua, habere.*] Sic Cælius de Pompejo Famil. lib. VIII. Ep. I. *Quam orationem habuerit tecum, quamque oſtenderit voluntatem (ſolet enim aliud ſentire & loqui, neque tamen tantum valere ingenio, ut non appareat, quid ſentiat) fac mihi perſcribas*. Et Terentius Eunuch. Actu IV. Sc. IV. *Modo ait, modo negat*. Homerus etiam lib. IIX. Iliados:

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς ἀΐδαο πύλῃσιν,
Ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθῃ ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ βάζῃ. *Manut.*

Aliud in lingua promptum habere.] Hæc eſt poſitura codd. meliorum editionumque priſcarum. nam recentes, *aliud promptum in lingua habere*. parum quidem videtur referre hac ne an illa collocatione efferamus; ſed contra eſt: ſicut enim collo columbino alius atque alius oritur color, prout circumagitur, ita etiam hic. *Gruterus.*

4 *Amicitias, inimicitiasque non ex re, ſed ex commodo æſtimare.* Fronto hæc recitat in verbo, *Æſtimo*, omiſſa copula *que*; licet parva ſint, nec ad ſententiam quidquam afferant, notanda tamen cenſui. *Manutius.*

5 *Ubi contagio quaſi peſtilentia, &c.*] Videtur Chariſius hæc recitare ex primo Hiſtoriarum. ejus enim ſunt verba lib. I. *Contagium, veteres magis uſurpaverunt. Sed Salluſtius maluit dicere primo: ubi contagio, &c.* Eadem verba recitat & Nonius Marcellus ex Salluſtio. nec tamen locum nominat. *Idem.*

6 *Civitas eſt immutata.*] Τὸ *eſt*, non habet exemplar Fabricianum, & elegantius abeſt, præſertim cum paullo poſt ſequatur, atque huc idem referri poſſit; tametſi in manuſcripto quodam neutrubi ponitur *eſt*. Rivius.

7 *Sed primo magis ambitio, quam avaritia, animos hominum exercebat:*

quod

num exercebat: quod tamen vitium [1] propius virtuti erat. [2] nam gloriam, honorem, imperium, bonus & ignavus æque ſibi exoptant. [3] ſed ille vera via nititur; [4] huic quia bonæ artes deſunt, dolis, atque fallaciis contendit. [5] avaritia pecuniæ ſtudium habet: quam nemo ſapiens concupivit. ea quaſi [6] venenis malis imbuta, [7] corpus animumque virilem

quod tamen vitium propius virtuti erat.] In manuſcriptis duobus eſt, *propius virtutem erat.* Sic Livius IV. ab V. C. *Propius eſt fidem, obſtringi Fidenatium populum conſcientia tanti ſceleris voluiſſe.* pro *veriſimilius eſt.* Senſus autem hic eſt, ambitionem minus eſſe a virtute remotam (nam eſt in bonis etiam ſtudium & cupiditas honorum) quam avaritiam. Sed & prior lectio bene ſane habet, *propius virtuti.* pro, cum virtute junctius, vel magis affine virtuti. nam ſic in Officiis Cicero, *Quæ virtuti propiores ſunt*, inquit. verum Priſcianus lib. XVIII. *propius virtutem* legit. & ſubdit ibidem hoc ex Jugurtha exemplum *propius mare Africum agitabant.* Aur. Auguſtinus in V. de Civitate Dei, *proprius virtuti* legit, nec id eſſe librarii vitium, ex inſequentibus ibidem intelligi poteſt. *Idem.*

Sed primo magis ambitio quam avaritia.] Ut ſupra dixerat: *Igitur primo pecuniæ, deinde imperii cupido crevit.* Ciacconius.

1 *Propius virtuti.*] *Virtutem* ſcriptum eſt apud Frontonem, qui hæc recitat in, *Proprius*, & Priſcianum l. XVII. quamvis Auguſtinus *virtuti*, videtur legiſſe, niſi ſunt mendoſi codices. Et ſane ſic idem Salluſtius locutus in Jugurtha; *Propius mare Africum agitabant.* item; *Propior montem cum omni equitatu, & peditibus delectis ſuos collocat.* quanquam in Fulvii Urſini libro litteris ſuperſcriptis legitur, *Monti*: cum antea tamen fuiſſet, *Montem.* Et Livius IV. *Propius eſt fidem, obſtringi Fidenatium populum conſcientia tanti ſceleris voluiſſe.* id eſt, *veriſimilius eſt.* Manutius.

Propius virtutem erat.] *Propius virtuti*, vulg. Meus liber, *Propius virtuti eſt.* Cicer. 2. Offic. *prius de iis rebus, quæ virtuti propiores ſunt, dixerimus.* Ciacconius.

2 *Nam gloriam, honorem, imperium, bonus & ignavus æque ſibi exoptant.*] Quanto melius in vetuſtis quibuſdam, *bonus, ignavus*, omiſſa copula, id quod breviloquentiæ Salluſtianæ magis hic convenit. Leve hoc, ſed non ideo prætereundum. *Rivius.*

3 *Sed ille vera via nititur.*] In quibuſdam, *vera nititur via.* Id mihi rectius eſſe videtur. *Idem.*

4 *Huic quia bonæ artes deſunt, dolis atque fallaciis contendit.*] In mſ. quodam, ex bibliotheca Merſeburgenſi, legitur, *Hic quia, &c.* ut ad verbum *contendit* referatur; ſed prior lectio melior. *Idem.*

5 *Avaritia pecuniæ ſtudium habet, &c.*] Cato in libro inſcripto Carmen de moribus, apud Gellium lib. XI. cap. II. *Avaritiam*, inquit, *omnia vitia habere putabant.* Vide Gellium l. III. cap. I. *Manutius.*

6 *Venenis malis imbuta*] Sic infra, *animus imbutus malis artibus* Livius 39. *Illius excetra delinimentis & venenis imbutum.* Ciacconius.

Venenis malis.] Recte adjunxit epitheton. namque, ut ait Cajus de Verb. ſign. *Qui venenum dicit, adjicere debet, malum an bonum ſit. nam & medicamenta venena ſunt.* Caſtil.

7 *Corpus virile animumque effeminat.*] In vetuſtis, *corpus animumque virilem*, quomodo & Gellius citat, nec ſecus manuſcripta: eſtque hæc collocatio verborum melior. *Rivius.*

lem effeminat: ſemper infinita, inſatiabilis eſt; neque copia neque inopia minuitur. [1] Sed, poſtquam L. Sulla, armis recepta Repub, [2] bonis initiis malos eventus habuit: rapere omnes, trahere: domum alius, alius agros cupere, neque modum, neque modeſtiam victores habere: [3] fœda crude-

1 *Sed poſtquam L. Sulla.*] Oſtendit ſuperius, avaritiam eſſe deteriorem ambitione: propterea quod ambitioſi homines tam boni quam mali invenirentur, eo quod ferme omnes laudis, & gloriæ, & imperii cupidi eſſent: in hoc tamen differre videntur, quod bonus vera virtutis via ad honorem accedit, malus autem dolis & fraudibus honores conſequitur. Nunc autem dicit, multo pernicioſiorem rempublicam evaſiſſe tempore C. Marii & L. Sullæ. Hic L. Sulla fuit, qui bellum civile contra Marium geſſit. in quo quidem bello multas clades Populo Romano uterque edidit, ſicut apud Valerium & alibi habetur plenius. *Vall.*

2 *Bonis initiis.*] Meus liber, *bonis inceptis.* Ciacconius.

Bonis initiis malos eventus habuit.] Nam L. Cornelius Sulla a partibus Reipublicæ ſtetit, eique virtute ſua multum profuit. Socialis belli incendium extinxit; Mario ſe oppoſuit. Conſul Aſiam ſortitus Mithridatem apud Orchomenum & Chæroneam prælio fudit, Archelaum ejus præfectum vicit, ipſamque Athenarum urbem obſedit, cepitque, Portum Piræeum recepit, Medos, Dardanoſque, in itinere ſuperavit: Cinnæ dominationem fregit; Carbonem Italia expulit, & ut paucis abſolvam, omnia tuendi Senatus gratia, publicæque utilitatis cauſſa, agere videbatur. Tandem vero Rempubl. occupavit, tyrannidemque in cives Romanos exercuit. Hinc Florus in epit. Liv. l. LXXXVIII. *Recuperata*, inquit, *republica pulcherrimam victoriam crudelitate (quanta in nullo homine unquam fuit) inquinavit, octo millia deditorum in via publica trucidavit; tabulam proſcriptionis poſuit, urbem, & univerſam Italiam cædibus replevit, &c.* Et Valerius Maximus libro IX. cap. II. *L. Sulla*, inquit, *quem neque laudare, neque vituperare quiſquam ſatis digne poteſt, qui dum quærit victorias, Scipionem ſe populo Romano; dum ſævitiam exercet, Annibalem repræſentavit. Egregie namque auctoritate defenſa, crudeliter totam urbem, atque omnes Italiæ partes civilis ſanguinis fluminibus inundavit.* Vide etiam Plutarch. in vita Sullæ. *Benn.*

3 *Fœda crudeliaque in civis facinora facere.*] Hinc Salluſtius, in Orat. ad Cæſar. II. *An illa*, inquit, *quæ paullo ante hoc bellum in Cn. Pompejum victoriamque Sullanam increpantur, oblivio abſtulit? interfecit Domitium, Carbonem, Brutum, alios item non armatos, neque in prælio, belli jure, ſed poſtea ſupplices per ſummum ſcelus interfectos, plebem Romanam, in villa publica pecoris modo conſciſſam, heu quam illa occulta civium funera! & repentinæ cædes in parentum aut liberorum ſinum! fuga mulierum, & puerorum, vaſtatio domorum! Ante partam a te victoriam, omnia ſæva, atque crudelia erant.* Et Florus lib. III. cap. XXI. Lucanus lib. II. bell. Civil.

— *Quid ſanguine manes*
Placatos Catuli referam? cui victima triſtes
Inferias Marius, forſan nolentibus Umbris
Pendet, inexpleto non fanda piacula buſto &c.

Et aliquantulo poſt Senatorum nobilium civiumque cædes concludit:

Ut ſcelus hoc Sullæ cædeſque oſtenſa placeret,
Agnoſcendus erat. Vidit fortuna colonos
Præneſtina ſuos cunctos ſimul enſe receptos,

Unus

crudeliaque in civis facinora facere. huc accedebat, quod L. Sulla [1] exercitum, quem in Aſia ductaverat, [2] quo ſibi fidum faceret, contra morem majorum luxurioſe, nimiſque [3] liberaliter habuerat, loca amœna, voluptaria facile in otio ferocis militum animos molliverant. ibi primum inſuevit exercitus populi Rom. amare, potare, ſigna, tabulas pictas, [4] vaſa cælata mirari, ea privatim ac publice rapere,

Unius populum pereuntem tempore mortis.
Tunc flos Heſperiæ, Latii jam ſola juventus
Concidit, & miſera maculavit ovilia Roma.

1 *Exercitum quem in Aſia ductaverat.*] *In Aſiam* habet liber meus, ut infra: *Sed is Piſo in provinciam iter faciens.* Vide ad hunc locum Livium l. 39. *Luxuriæ peregrinæ origo ab exercitu Aſiatico invecta in urbem eſt. ii primum lectos æratos, veſtem ſtragulam pretioſam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ ſuppellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam advexerunt. Tunc pſaltriæ ſambuciſtriaque & convivalia ludionum oblectamenta addita epulis. Epulæ quoque ipſæ & cura & ſumtu majore apparari cœptæ. Tum coquus, viliſſimum antiquis mancipium, & æſtimatione & uſu, in precio eſſe, & quod miniſterium fuerat, ars haberi cœpta. Vix tamen illa, quæ tum conſpiciebantur, ſemina erant futuræ luxuriæ, &c.* Ciacconius.

In Aſia.] Aſia omnibus libidinum illecebris repleta eſt: ut ait Titus Livius lib. 39. Indeque Romanam luxuriam ortam fuiſſe teſtatur etiam Plinius lib. 33. cap. 11. *Aſia, inquit, primum devicta, luxuriam miſit in Italiam. Siquidem C. Scipio tranſtulit in triumpho argenti pondo millia quadringenta & quinquaginta, & vaſorum aureorum pondo centum millia, anno Urbis conditæ quingenteſimo ſexageſimo quinto. Eadem Aſia domita, multo etiam gravius afflixit mores, inutiliorque victoria illa hereditas Attalo rege mortuo.* & Juſtinus lib. 36. *Sic Aſia facta Romanorum, cum opibus ſuis vitia quoque Romam tranſmiſit.* Ex quibus apparet convenire in hoc omnes, quod primum Romani luxuriam ab Aſiaticis didicerint, in hoc non item, Sulla exercitum ductante. Coler.

2 *Quo ſibi fidum acceptumque faceret.*] Τὸ *acceptum*, non eſt in manuſcriptis neque impreſſis paullo vetuſtioribus. Sed nec ſenſus ipſe poſtulat, atque adeo potius, ſi quid eſt in me judicii, prorſus reſpuit ac repudiat. Nam exercitum Sulla, quod luxurioſe nimiſque liberaliter haberet, fidum ſibi fecit, ſeque ipſe militum animis carum acceptumque, non exercitum ſibi reddidit. Quis enim eſt ita umquam locutus, niſi abuſum hac voce Salluſtium dicere auſis, pro eo quod eſt, *obnoxium*? Rivius.

3 *Liberaliter.*] Licenter: quia omnia quæcunque libuiſſet, committere patiebatur Sulla, ſive honeſta, ſive turpia fuiſſent. *Vall.*

4 *Vaſa cælata.*] Cælata proprie dicuntur vaſa aurea vel argentea, in quibus ſigna vel ſigilla intus aut extraeminentia expreſſa ſunt, quæ ſola cælo fieri non torno poſſunt. Quintilianus ſculpturam a cælatura materia tantum diſtinguit libro II. cap XXI. his verbis: *Et cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro opera efficit: nam ſculptura lignum, ebur, marmor, vitrum, gemmas, præter ea, quæ ſupra dixi, etiam complectitur.* Sane ſculptor marmoris dicitur, non cælator, ut contra cælatura auri & argenti, non ſculptura. Et ſculptura quidem æque ac cælatura figuras extantes facit, ſed in ligno, marmore, ebore & gemmis operatur,

pere; delubra ſpoliare ſacra profanaque omnia polluere. Igitur [1] hi milites, poſtquam victoriam adepti ſunt, [2] nihil reliqui victis fecere. [3] Quippe ſecundæ res ſapientium animos

ratur, cælatura in auro, argento & ære. Virgilius tamen lignum dixit cælatum pro ſculpto, improprie, ſed Poëtice. Alii tamen cælata tecta de laquearibus dixere. Gemmas cælatas non legimus apud auctores, ſed ſculptas aut ſcalptas. Rurſus hic diſtinguunt ſculpturam a ſcalptura. Quas gemmas ſculpi notat Quintilianus, figuras in his extantes fieri & ectypas intelligit, ut in ebore, ligno & marmore quod ſculpitur: at de his quæ ad ſignandum cavantur ſcalptura proprie ut diceretur, uſus loquendi obtinuit; licet origine ac ſignificatione idem ſit quod ſculptura. *Salmaſ.* Vide Aldum Manut. lib. I. cap. 9.

1 *Hi milites poſtquam victoriam adepti ſunt, nihil reliqui victis fecere.*] Æque bene procederet oratio, reciſis vocibus aliquot, *hi milites, victoriam adepti, nihil, &c.* Gruterus.

2 *Nihil reliqui victis fecere.* Id eſt, omnia illis abſtulere; ſic infra 37. *capta urbe, nihil reliqui ſit victis.* Ciacconius.

3 *Quippe ſecundæ res ſapientum animos fatigant: nedum illi, corruptis moribus, victoriæ temperarent.* In mſſ. atque aliis rectius, *ne illi corruptis moribus.* pro, tantum abeſt, ut illi corruptis moribus victoriæ temperarent, hoc eſt, victoriæ moderarentur, neque nimis eam crudeliter exercerent. Eodem modo & illi veteres citant, velut Priſcianus XVI. de conjunctione agens, licet is vim hujuſce particulæ, *Ne*, parum intellexerit, qua Salluſtius eſt pereleganter uſus, quomodo & Plautus, *Vix incedo inanis, ne ire poſſe cum onere exiſtumes.* Livius III. ab V. C. *Novam inexpertamque eam poteſtatem eripuere patribus noſtris ne nunc dulcedine ſemel capti ferant deſiderium.* pro, tantum abeſt, ut nunc deſiderium ferant. Idem tamen Priſcianus, velut oblitus eorum quæ ſemel dixerat, ſuper XII. verſus Æn. *Nedum* hic legit, quo loco docet *Dum* pro conjunctione repletiva accipi, ſubjiciens hoc exemplum Terentii, *Soſia adeſdum*, & mox Salluſtii, *Nedum illi corruptis moribus.* & quæ ſequuntur. Didymum, quem quatuor millia librorum ſcripſiſſe ferunt, ut alicubi teſtatur Seneca, certe quo nemo plura ſcripſit, ſi quid Fabio credimus, hunc memoria lapſum alicubi eſſe, & hiſtoriæ cuidam quam ſuis ipſe libris inſeruiſſet, tamquam vanæ repugnaſſe, quid jam mirum cum Priſcianus paucis in libris, quid ante dixerit, non commeminerit ſatis? Jam quamvis quibuſdam in exemplaribus, ut & Merſeburgenſi, *ſapientum* legatur, ſublata per ſyncopam e medio littera, tamen Auguſtinus *ſapientium* legiſſe videtur, ni ſint mendoſi codices. Nam lib. XVI. de civitate Dei de Solomone loquens, & hunc Salluſtii locum imitans, *Hic* (inquit) *bonis initiis, malos exitus habuit, quippe ſecundæ res, quæ ſapientium animos fatigant, magis huic obfuerint, quam profuit ipſa ſapientia.* Nec aliter a veteribus citatur, & in tribus Mſſ. eodem modo reperi. Quin etiam in vita Claudii Trebellius Pollio, eodem modo repetit. *Plerique*, inquit, *milites Claudii ſecundis rebus elati quæ ſapientium quoque animos fatigant, ita in prædam verſi ſunt, &c.* Sed & perperam quidam *obtemperarent* hic legunt, contra & exemplarium fidem, & ſenſum. Tametſi eodem modo Merſeburgenſe, & Florentinum quoddam. Corn. Tacitus XIX. *Qui nuper Bebriaci victoriæ temperaſſent*, inquit. *Rivius.*

Quippe ſecundæ res ſapientium animos fatigant: ne illi corruptis moribus victoriæ temperarent.] Sic Demoſthenes in Orat. contra Leptinem: ἀλλ' οἶμαι τὸ μέλλον ἄδηλον πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ μικροὶ καιροὶ μεγάλων πραγμάτων αἴτιοι γίγνονται· διὸ δεῖ μετριάζειν ἐν ταῖς εὐπραξίαις.

animos fatigant: nedum illi, corruptis moribus, victoriæ temperarent. [1] Poſtquam divitiæ honori eſſe cœperunt, 12
& eas gloria, imperium, potentia ſequebatur: hebeſcere virtus, paupertas probro haberi, [2] innocentia pro malivolentia duci cœpit. Igitur ex divitiis juventutem luxuria, atque [3] avaritia, cum ſuperbia invaſere. rapere, conſumere, ſua parvi pendere, aliena cupere; [4] pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiſcua, [5] nihil penſi, neque

ξίας κὴ προσφερομένοις τὸ μέλλον φαίνε) *Manutius.*

Quippe ſecundæ res.] Cat. in orat. pro Rhodienſibus, teſte Gellio lib. 7. c. 3. *ſecundæ res lætitia tranſverſum trudere ſolent a recte conſulendo atque intelligendo.* Hoc ergo eſt, *ſapientum animos fatigare.* Ciacconius.

1 *Poſtquam divitiæ honori eſſe cœperunt, & eas gloria, imperium, potentia ſequebatur.*] Veteres Romani virtute ad imperium viam ſibi muniebant: nunc vero conviviis gratiam quærunt, & pecunia potentiam. Hinc Seneca lib. II. declam. ſive controv. I. *Senatorum,* inquit, *gradum cenſus aſcendit: cenſus in caſtris ordinem promovet: cenſus in foro judices legit.* Unde Ovidius conqueritur l. III. amor.

Curia pauperibus clauſa eſt, dat cenſus honores:
Inde gravis Judex, inde ſeverus Eques.

Ut paſſim auctores alii.

2 *Innocentia pro malivolentia duci cœpit.*] Meo animo abundat *cœpit:* tanto quidem magis quod proxime anteceſſerit, *divitiæ honori eſſe cœperunt.* Gruterus.

3 *Avaritia cum ſuperbia invaſere.*] Maluiſſem ego, *invadere*: infinitivo pro imperfecto. *Idem.*

Avaritia.] Nam cum bona tua profuderis explendæ cupiditatis cauſa, neceſſe ut divitias congregare ſtudeas, & ita naſcitur avaritia.

4 *Pudorem, pudicitiam.*] Hic addunt quidam ſcripti libri, *Pro nihilo haberi.* ſed prior lectio ferri poteſt: habet enim nec obſcuram, & ſatis commodam ſententiam: *Manutius.*

Pudorem, pudicitiam.] Sic de republ. ordinanda; *Ubi divitiæ claræ habentur, ibi omnia bona vilia ſunt, fides, probitas, pudor, pudicitia.* Ciacconius.

5 *Nihil penſi, neque moderati habere.*] In manuſcriptis duobus, *atque moderati.* ſed eodem omnino ſenſu. Eſt in Argentoratenſi, *nihil penſi, nihil moderati habere,* quæ & ipſa mihi lectio probatur, non mehercule minus, ac utravis ſuperiorum. In Veneto legitur, *nihilque moderati.* quomodo in aliis quoque nonnullis. Quid multis? ut codicum fidem in pergamenis deſcriptorum libenter ſequor, ita lectionem etiam comprobo pervulgatam, quam & Badianum & Gymnici exemplar habet; ubi illud obſervandum tamen, negationem plane ſupereſſe, eaque detracta eundem manere ſenſum, ita ut & alias ſæpe. Salluſtius in Jugurthino, *Nihil penſi,* inquit, *neque ſancti habere.* Hic ut nulla ſit in poſteriore loco negatio, tamen ſenſus integer erit. Idem eodem in libro, *Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remiſſi patiebatur.* Rivius.

Nihil penſi.] Frequens nimis eſt in hac tranſlatione Salluſtius, nec minus Tacitus. Nonius, *Penſum,* inquit, *ſignificat exæquatum: quod ſine inclinatione ſunt quæ penduntur.* Lucil. lib. 28. *Nihil parvi ac penſi.* Ciacconius. ſic & Urſinus.

1 Cum

que moderati habere. Operæ pretium eſt, [1] cum domos atque villas cognoveris [2] in urbium modum exædificatas, [3] viſere templa Deorum, quæ noſtri majores, religioſiſſumi mortales, fecere. verum illi delubra Deorum pietate, [4] domos ſuas gloria decorabant, neque victis quidquam, præter injuriæ licentiam, eripiebant. [5] at hi contra, ignaviſſumi homines, per ſummum ſcelus, omnia ea ſociis adime-

1 *Cum domus atque villas cognoveris in urbium modum ædificatas.*] Manuſcripta volumina, *exædificatas*: nec ſecus exemplar Beroaldinum. utraque lectio probe quadrat. verbo *exædificare* non ſemel Cicero utitur. *Rivius.* Sic etiam Pall. Codd. addita præpoſitione *ex.* Gruter.

Cum domos.] Plinius lib. 36. cap. 15. de luxuria Romanarum ædium loquitur. Vide quoque Valer. Maximum lib. 9. cap. 1. *Zanch.* De Milonis amplis ædibus & quanti conſtiterint, vide Budæum de Aſſe lib. 3.

Atque villas.] Adeo enim Romanorum luxuria creverat, ut ingentes profunderent pecunias in villis ædificandis. Valer. Max. lib. 8. cap. 1. & Horat. l. 2. in luxuriam ſeculi invehens, ſic ait:

Jam pauca aratro jugera regiæ
Moles relinquent, undique latius
Extenta viſentur Lucrino
Stagna lacu. ——

Et Strabo lib. 5. *Nunc vero plus in ædificandis domibus, villarumque magnificentiis conſumitur, quibus regiæ ritu Perſarum apparantur.* & Cicero in oratione pro Milone: *Ante*, inquit, *fundum Clodii, quo in fundo propter inſanas illas ſubſtructiones facile mille hominum verſabatur valentium.* Zanch.

Villas.] Ut fuit villa Luculli in Tuſculano, & juxta Neapolim: item Clodii, & Gabinii, & aliorum, ut eſt apud Cic. l. 3. de Leg. in Orationib. pro Milone, & pro Domo ſua ad Pontifices. *Caſtil.*

2 *In urbium modum.*] Ita & Seneca Ep. 91. domos habuiſſe inſtar urbium dixit. Alibi audacius de Benefic. lib. 7. cap. 10. agnoſcit & increpat ædificia privata laxitatem magnarum urbium vincentia. Olympiodorus in Bibliotheca Photii teſtatur ipſas domos continuiſſe circum, fora, templa, fontes, balnea; ita ut revera una domus urbs eſſet. De quo luxu etiam Martialis lib. XII. Seneca Epiſt. 123. & Lipſ. de Mag. Rom. lib. 3. cap. ultimo.

3 *Viſere templa Deorum.*] Templa Deorum ſolent ſumptuoſioribus ædificiis conſtitui, quam domus privatorum; & tamen ad eam libidinem pervenerunt homines ætatis noſtræ, ut nunc ſibi ædes ædificent, quæ ſunt multo ſumptuoſiores quam Deorum templa. *Vall.*

4 *Domos ſuas gloria decorabant.*] Cic. ubi de M. Marcello, L. Scipione, Flaminio, L. Paulo, L. Mummio, ſummis Imperatoribus egiſſet, concludit: *quorum domus cum honore & virtute florerent, ſignis & tabulis pictis erant vacua.* Unde & in Verrem IV. ita loquitur Princeps Romanæ eloquentiæ de Marcello: *Romam quæ aſportata ſunt ad ædem Honoris atque Virtutis aliiſque in locis videmus, nihil in ædibus, nihil in hortis poſuit: nihil in ſuburbano: putavit ſi urbis ornamenta domum ſuam non contuliſſet, domum ſuam ornamento urbi futuram.* Graſw.

5 *At hi contra, ignaviſſimi homines, per ſummum ſcelus omnia ea ſociis adimere, quæ fortiſſimi viri victores reliquerant.*] In vetuſtioribus quibuſdam eſt *hoſtibus reliquerant.* Eſt enim perperam hic Dativus in recentioribus omiſſus, ni fallor. nam *hoſtes* oppoſuit ſociis, *fortiſſimos viros* ignaviſſimis hominibus, *relinquere* denique τῷ *adimere*, ſaluti victoriam. *Rivius.*

1 Qua

adimere, [1] quæ fortiſſimi viri victores hoſtibus reliquerant: [2] proinde quaſi injuriam facere, id demum eſſet imperio uti. Nam quid ea memorem, quæ, niſi iis, qui videre, 13
nemini credibilia ſunt; a privatis compluribus ſubverſos montes, [3] maria conſtrata eſſe? [4] quibus mihi ludibrio videntur.

1 *Quæ fortiſſimi viri victores reliquerunt.*] Legendum contenderim, *Quæ fortiſſimi viri victis reliquerant*, vel *victores victis reliquerant.* comparat enim fortiſſimos viros cum ignaviſſimis, ſocios cum victis, atque ea quæ fortiſſimi viri victores victis reliquerant, ea ignaviſſimos a ſociis per ſcelus auferre. Cicero in Verr. in eandem ſententiam multa: ut illud; *Nemo fere veſtrum eſt, quin quemadmodum captæ ſunt a M. Marcello Syracuſæ, ſæpe audierit, nonnunquam & in Annalibus legerit: conferte hanc pacem cum illo bello; hujus prætoris adventum, cum illius Imperatoris victoria; hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto; hujus libidinem, illius continentiam: ab illo qui cepit, conditas, ab hoc qui conſtitutas accepit, captas dicetis Syracuſas.* Et item illud: *Nimirum hæc forſitan illi mirantur, atque efferunt. Eſto, verumtamen honeſtius eſt reipub. noſtræ, Judices, ea quæ illius pulcra eſſe videantur, Imperatorem noſtrum in bello reliquiſſe, quam prætorem in pace abſtuliſſe.* Ciacconius.

Quæ fortiſſimi viri victores hoſtibus reliquerant.] Ita meliores mſſ. Pall. etiam Bongarſianæ margines; non *reliquerunt*, quod mediæ ætatis editiones tantum obſidet, non etiam antiquiores. *Gruterus.*

2 *Perinde quaſi injuriam facere, id demum eſſet imperio uti.*] Legendum e manuſcriptis, *proinde quaſi.* nam ita fere veteres, ut eſt in Terentio Plautoque videre, nec raro apud Ciceronem, atque alios. *Rivius.*

3 *Maria contracta eſſe.*] Libuit novam introducere lectionem, ſed auctoribus libris. ita enim legas in Pal. tert. alluſitque & Pal. ſept. in quo *conſtracta*; & meus Com. in quo tantum, *contra eſſe.* quod non nemini etiam ſalivam movere poterat; vix mihi; cui in oculis Horatianum: *Contracta piſces æquora ſentiunt Jactis in altum molibus.* In mſſ. aliis viſitur, partim *conſtricta*, partim *conſtrata.* neutrum male, certe neutrum falſo; niſi adblandiretur magis ſcriptura quam poſui. Utrumque expreſſit Petronius verſu uno:

Expelluntur aquæ ſaxis; mare naſcitur arvis.

alterum iteratur infra cap. xx. *Etenim quis mortalium, cui virile ingenium eſt, tolerare poteſt, illis divitias ſuperare, quas profundant in extruendo mari, & montibus coæquandis, &c.* ſed ne quid diſſimulem, neque ibi videtur id verbi ſincerum. nam non *unum* tantum extruebant *mare*, ſed alia atque alia, itaque conjeci olim *excludendo.* quod tamen metuo, ne naſutioribus probem, quibus in memoria eſſe poteſt, Valer. Maximus lib. IX. cap. I. Plinius l. IX. c. XIV. aliique. *Gruterus.*

Conſtrata.] Ita habet Fulvii Urſini liber, impreſſam tamen lectionem *conſtructa* non improbo. Dixit enim idem Salluſtius infra: *divitias profundere in exſtruendo mari & montibus coæquandis.* vide Plin. l. IX. cap. XIV. *Aldus Manut.*

Maria conſtrata.] Sicut etiam Lucullus dicitur feciſſe Neapoli, ubi prædia ſua habebat. dicitur enim feciſſe ædificia ingentia, & amœnitate omnibus præſtantia, quæ uſque in medium mare porrigebantur: ita ut ibi maria inerant, ibi ſtratum erat ſolum, velut in terra continenti fabricaſſet. *Vall.*

4 *Quibus mihi videntur ludibrio fuiſſe divitiæ.*] Sic diſpoſuerant voces membranacei. antea erat, ſono minus amœno; *quibus mihi ludibrio videntur, &c.* Gruterus.

1 *Abuti*

dentur fuiſſe divitiæ. quippe, quas honeſte habere licebat per turpitudinem [1] abuti properabant. [2] Sed libido ſtupri [3] ganeæ, [4] ceterique cultus [5] non minor inceſſerat. viri pa ti muliebria: mulieres pudicitiam [6] in propatulo habere vescendi cauſa, [7] terra marique omnia exquirere: dormir prius

1 *Abuti per turpidinem.*] Ita rurſus omn. mſſ. ordine verborum alio. neque ſecus edd. vett. Gruterus.

2 *Sed lubido ſtupri, ganeæ, ceterique cultus non minor. inceſſerat viros pati muliebria.*] Jure miremur Criticorum diſſimulationem. nam hactenus fere lectum: *Sed libido ſtupri, ganeæ, ceterique cultus non minor inceſſerat. viri pati muliebria, &c.* at ſic nulli prorſus mſſ. nulli impreſſi ante editionem Læti. omnes quippe repræſentare uno ore lectionem primam: quam etiam extare in Romano codice indicavit Urſinus; qui aliter tamen hæc conſtruit, ob diſtinctionem poſitam non ſuo loco. interim haud negaverim, non poſſe iſthæc alia interpunctione accipi, ut dicatur, *Inceßiſſe viros lubido patiundi muliebria, &c.* Idem.

3 *Ganeæ.*] *Ganeones*, ut ait Non. Marcell. *a ganeis dicti ſunt, quæ ſunt loca vinolentiæ & libidini apta.* Varro Grammaticus: *Hoc intereſt inter Epicurum & ganeones noſtros, quibus modula eſt vita culina.* Cic. in 2. in Catilinam. *Zanch.*

Ganeæ.] Ganeum, Græcorum γάνος, a γάνυσθαι, non a ſubterraneis cryptis, ut Grammatici: J. Cæſ. Scaliger Exercit. 31. ſect. 2. γάνος a Chaldaico גנה convivari, menſæ accumbere, ut *Guichardus* docet, vel a ענג delicate vixit aut jucunde. Hadrianus Turnebus libro 20. cap. 33. inquit, *ganeum dicitur fornix, γλώειον. nam n Latini in a ſæpe mutant, & ei in e breve, ut* gynæceum *apud Terentium penultima brevi, γυναικεῖον. Cyclopeus apud Virgil. κυκλώπειος. Conopeum apud Horat. quod eſt κωνωπεῖον.*

4 *Ceterique cultus.*] Id eſt, veſtitus. Appoſite Plinius lib. IX. Natur. Hiſt. c. 35. *parum ſcilicet fuerat, in gula tendi maria, niſi manibus, auribus, ca pite, toto corpore a fœminis juxta viriſq geſtarentur.* Seneca lib. 7. de Benef. cap IX. ubi de luxu ſuorum te[illegible]porum con queritur, bina ac terna p[illegible]rimonia au ribus ſingulis pependiſſe [illegible]ſtatur.

Cultus.] Cultum acci[illegible]mus pro ele gantia, quæ apud vetere[illegible] pro vitioſa pius reponebatur. quod Catonis au ctoritate probat Gellius; ſcribens ele gantiam, ſed quæ minus læto amœno que cultu eſſet. Cultus ad hoc apud ve teres nunc in bonam, nunc in malam partem accipiebatur. Horatius:

Mundus erit, qui non offendet ſordibu
atque
In neutram partem cultus miſer. —
Bonon.

5 *Non minor inceſſerat.*] Meus liber *non minus*, ut in Orat. Lepidi, *homi nes maxumi nominis, non minus optim majorum exemplis.* & Tacit. Annal. 13 *Non minus inſignis eo anno impudiciti* idem tamen lib. 3. *Hinc*, inquit, *Grac chi & Saturnini, turbatores plebis, ne minor largitor nomine Senatus Druſu* & in eodem mſ. lib. paulo poſt eſt *viros pati muliebria.* Ciacconius.

6 *In propatulo habere.*] Et mulieres habere pudicitiam, id eſt, caſtitatem conjugalem: in propatulo, id eſt omnibus expoſitam, quaſi in proſtibu lo: ita ut ſola caſta ſit, quam nemo pe tivit. *Bad.*

7 *Terra marique omnia exquirere.* Huc facit Petronius Arbiter:

Ingenioſa gula eſt; Siculo ſcarus æquo
merſus
Ad menſam vivus deducitur: inde Lu
crinis
Eruta litoribus vendunt conchylia ce
nis,

prius, quam ſomni cupido eſſet: [1] non famem, aut ſitim, neque frigus, [2] neque laſſitudinem opperiri, ſed ea omnia [3] luxu antecapere. hæc juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. animus imbutus malis artibus, haud facile lubidinibus carebat: eo profuſius omnibus modis quæſtui, atque ſumtui deditus erat.

In tanta tamque corrupta civitate, [4] Catilina, id quod 14
factu facillimum erat, [5] omnium flagitioſorum atque facinoro-

noro-

Ut renove[illegible] per damna famem. Jam P[illegible]ſidos unda
Orbata [illegible] avibus, mutoque in litore t[illegible]tum
Solæ deſertis aſpirant frondibus auræ. Eadem Seneca queritur conſolat. ad Helviam, cap. IX. *Quin & illorum gulæ anguſtus erat orbis noſter. Namque appoſitas dapes non ſapore, ſed ſumptu æſtimantes, illis demum cibis acquieſcebant, quos extremus oriens, aut poſitus extra Romanum Colchus imperium, aut famoſa naufragiis maria miſiſſent, ut loquitur de prioribus temporibus* Latinus Pacatus in Panegyrico. *Lipſius.*

1 *Non famem aut laßitudinem, non ſitim, neque frigus opperiri, ſed ea omnia luxu antecapere.*] Lego ex manuſcriptis, *non famem aut ſitim, neque frigus, neque laßitudinem opperiri.* quomodo item Aldinum exemplar. Eſt in duobus tamen manuſcriptis, *non famem, non ſitim &c.* quomodo codex quoque Beroaldinus *Rivius.*

2 *Neque opperiri.*] Id eſt, non expectabant.

Opperiri.] Inuſitatum *perior*, cujus meminit l. 4. & 8. Priſcianus, idem eſt atque experimentum facio. hinc periculum, i. e. tentamen. hinc experior, πεῖραν λαμβάνω, πειράω, reperio, tentando deprehendo: opperior, expecto, cupio periri, e regione obſervans. *Becm.*

3 *Luxu antecapere.*] Frequenter utitur hoc verbo Salluſtius & Tacitus, eſtque *prævenire* & *præcapere.* Ciaccon.

4 *Catilina, id quod factu facillimum erat.*] In Naz. & Pal. ſec. initio fuerat, *actu*, vox ultima *erat*, ſupervacua videri queat. *Gruterus.*

5 *Omnium flagitiorum atque facinorum circum ſe, tanquam ſtipatorum catervas habebat.*] Quamvis eodem modo & Fabricianum volumen, tamen eſt in manuſcriptis quibuſdam, ut & Merſeburgenſi, *omnium flagitioſorum & facinoroſorum.* id quod ſenſus quoque poſtulat. Porro ſpeciatim mox recenſet iſtos flagitiis & facinoribus coopertos, ut erant *impudici, adulteri, ganeones, decoctores, aleatores, parricidæ, ſacrilegi, perjuri, convicti judiciis*, atque id genus alii. niſi quis forte ὑπερβολικῶς locutum Salluſtium putet, vel auxeſi uſum, cum colluviem innuere hominum peſſimorum vellet. Facit cum Merſeburgenſi Florentinum. *Rivius.*

Omnium flagitioſorum atque facinoroſorum.] Alii *flagitiorum atque facinorum* legunt: ad eam formam qua *ſervitia, imperia*, pro *ſervis* ac *imperatoribus* dicimus: & *ſcelus* pro *ſceleſto*, apud Terentium. Salluſtius etiam ipſe fugiſſe videri poterat longiſſimorum verborum monſtroſam illam enunciationem, nempe *flagitioſorum* ac *facinoroſorum.* Exemplar tamen Gothi ita habebat, longiore illo ſyllabarum tractu. Sed judicet Lector. *Glareanus.*

Flagitiorum atque facinorum.] Ita etiam codd. noſtri meliores, neque dubium quin ita ſcripſerit auctor; non, *flagitioſorum atque facinoroſorum.* conſulantur annotationes Glareani. *Gruterus.*

Flagitioſorum.] Cicero 2. Invect[illegible] complur. flagitioſos nominat qui cum Catilina familiariſſime vixerint: licet idem in Orat. pro Cælio haud inficie-

aut

noroſorum circum ſe, tanquam [1] ſtipatorum, catervas habebat. Nam, quicumque impudicus, [2] adulter, ganeo, [3] alea, manu,

tur multos etiam probos & bonæ mentis adoleſcentes huic monſtro ſtuduiſſe. niſi tamen aliud ibi ſentit, quam videtur: bonoſque, factioſos, divites, nobileſque appellat. Sed Ciceronem ſimpliciter interpretari tutius & verius erit: quanquam idem *bonos* pro magnis non dubitavit uſurpare in Verrinis, teſte Aſconio. *Coler.*

1 *Stipatorum.*] *Stipare* eſt Græcis στείβειν, hinc στῖβος denſa acies, & στίφος globus militum denſus, turma; niſi a στύφω, quod eſt adſtringo, & denſo, nomen ſuum accepit. hinc enim & στύπος Latinorum ſtipes originem duxit. Atque hinc quoque ſtupor, ſtupeo. *Becmann.*

2 *Adulter, ganeo, alea.*] Τὸ *alea* non eſt in MSſ. *Rivius.* Addendum *aleo*, quod monuerunt alii, ut reſpondeat illi *manu*, & ſic reperi in tribus ſcriptis. Nævius apud Feſtum, *Peßimorum peßime, audax, ganeo, lurco, aleo.* Putſchius.

Ganeo, manu, ventre, pene bona patria laceraverat.] Aliæ editiones voce amplius, *pene, alea, bona &c.* cujus veſtigium nullum in innocentiſſimis libris, Com. Naz. Pal. ſec. tert. quint. ſed nec eodem loco viſitur in ceteris. nam Pal. quartus poſitam habet loco ultimo; ſextus, nonus, tertio: decimus, ſecundo; undecimus, duodecimus, primo. at quintus exhibet, *adulter, alea ganea, manu ventre &c.* quorum teſtimoniorum diſſenſu, ipſa ſeſe prodit falſitas. nimirum *alea* tunc temporis, appendicula erat majorum flagitiorum. qui *aleo* infarciunt, ut reſpondeat *manu*, minus callent mores Romanorum. *Gruterus.*

3 *Alea.*] Eſt tabula luſoria, quæ & latruncularia, & pyrgus, & alveus, & alveolus vocatur, rotunda illa tabella rotulæ inſtar, quæ movetur. hinc in proverbio eſt, *Jacta eſt alea:* cum ſic incœpta res eſt, ut deſiſtere integrum non ſit. quod Cæſar, trajecturus Rubiconem, uſurpavit. *Zanch.* Ceterum in tabula luſoria, ut olim apud veteres, ſic hodie apud nos, duplex præcipue ludus ludebatur, calculorum, quos & latrunculos dicebant, & teſſerarum, quem & tabulæ luſum appellabant. Martialis:

Hic mihi biſſeno numeratur teſſera puncto.

Duodecim enim lineis ſive ſcriptulis tabula notata erat utrinque. Ex vario teſſerarum jactu varie per ſcripta & lineas movebant. ac diſponebantur calculi. Calculum autem reducere licitum non erat, niſi adverſarius concederet. Tabulæ porro uſum, hoc eſt, τὴν πεττείαν a Palamede inventum fuiſſe apud omnes conſtat. Quod cum dicimus, de hoc luſu debemus intelligere; qui teſſeris calculiſque conſtabat, & tabula in qua ludebatur, lineis multis diſtincta, per quas calculi movebantur ad teſſerarum jactum. Ludus autem triginta calculis conſtabat, quindecim nigris & quindecim albis. Quanquam in antiquiſſimo Palamedis ludo uterque quinque tantum calculos haberet, & quinas lineas, in quibus ſtatuebantur illi calculi. Inter illas alia quædam media ferebatur, quam ſacram vocabant, ad quam qui pervenerat, ad incitas redigebatur. Neque teſſeris, ſed ſolis calculis hic res agebatur, ut Heſychius teſtatur. Apud Romanos tamen ſuperior modus uſitatus fuit, & ab Ægyptiis originem accepiſſe creditur, ut Plato in Phædro ſcriptum reliquit. nam πεττεία hæc curſum Solis oſtendebat per duodecim Zodiaci ſigna, ut Euſtathius monet. Tabulam luſoriam marmoream in theſauro antiquarum inſcriptionum oſtendit Gruterus: quam tamen talem tabulam eſſe ignorarunt hactenus eruditi. *Tabula autem,* inquit Iſidorus, *luditur pyrgo, calculis teſſeriſque.* Ex pyrgo ſive turricula jaciebantur teſſeræ in tabulam. Præter Pyrgum etiam ψηφοβόλον Joannes Antiochenſis appellavit, per quod in pyrgum tali vel teſſeræ conjiciebantur

manu, ventre, pene [1] bona patria laceraverat, quique [2] alienum æs grande conflaverat, quo [3] flagitium, aut facinus redimeret; præterea, omnes undique parricidæ ſacrilegi, convicti judiciis, aut pro factis judicium timentes; [4] ad hoc, quod manus, atque lingua, [5] perjurio, & ſanguine civili alebat; poſtremo, omnes, quos flagitium, egeſtas, conſcius animus exagitabat, hi Catilinæ proxumi, familiareſque erant. Quod ſi quis etiam a culpa vacuus in amicitiam ejus inciderat; quotidiano uſu, atque illecebris, facile

tur. Sed plerumque ſolo pyrgo contenti erant aleatores. Pyrgum quoque fritillum vocavit antiquitas, quanquam pro tabula luſoria eruditi habeant. Fritillum enim inſtrumentum eſt vel vaſculum, in quo teſſeræ fritinniunt, id eſt, juxta Nonium, cum ſono ſubſiliunt concuſſæque agitantur. teſſeras quod attinet, antiquiſſimi tribus utebantur, media ætas duabus, poſterius ævum ad tres rediit. *Salmaſ.* Aleæ uſus legibus vetitus, quod & Horat. lib. 3 carm. docet. vid. tit. jur. de Aleat.

1 *Bona patria diſſipaverat.* In mſſ. eſt, *laceraverat.* ſicut & in impreſſis vetuſtiorib. pro, *patrimonium confecerat.* Quod ad ſenſum tamen attinet, prior lectio bene habet. nam & apud Ciceronem eſt, *diſſipare fortunas, diſperdere & diſſipare patrimonium.* Rivius.

Laceraverat.] Legitur & *diſſipaverat*, id eſt, diſperſerat. *Diſſipare* enim eſt diſpergere, ut pereat, vel ignominiæ cauſa. Porro, *laceraverat*, quidam auctoribus libris veteribus conantur emendare in *lancinaverat*, quo verbo Catullus uſus eſt, nec non Plautus Arnobiuſque. Tertull. quoque adverſus Judæos, *qui ante norunt lanceare, quam lancinare.* Gloſſarium. *lancinat*, χατακνίζει, ſed & *lacerare* rectum erat. *Coler.*

2 *Alienum æs grande conflaverat.*] Sic infra: *æs alienum grande conflaverant.* Cicer. *Conflare pecuniam*, dixit pro Sextio: *Quæ ratio aut auferendæ, aut conflandæ pecuniæ.* Sed ibi aliud eſt. *Ciaccon.*

Alienum æs grande conflaverat. Pecuniam mutuo acceperat. & eſt naturalis locutio, quemadmodum honeſta. nam qui æs alienum habet, multam pecuniam habebat mutuo, grande æs conflaverat. *Vall.*

3 *Flagitium.*] Flagitium veteres vitium, quod virgini infertur, dici voluerunt, ut auctor eſt Non. Marc.

4 *Ad hoc.*] Utuntur ſæpe his pro *præterea*, Salluſtius & Tacitus, & Livius. *Ciacconius.*

5 *Perjurio aut ſanguine.*] Ita Com. meus, ita quos excuſſit Bongarſius, ita novem de Palatinis duodecim. unus enim deſtituitur copula ſolum, ſeptimus & duodecimus habent *atque*: quod aliis quidem impenſe probatur, ſed non etiam mihi. neque enim video cur tali nexu minus reſpondeat, *perjurium* linguæ, manus *ſanguini.* quid quod faciunt pro nobis Auguſtini Codd. ſcripti, quos conſului omnes. *Gruterus.*

Manus atque lingua.] Appoſite ad hunc locum Auguſtinus lib. 3. cap. 1. de Civ. Dei. *habuit etiam eorum grandem copiam, quos manus atque lingua perjurio aut ſanguine civili alebat. Quid enim aliud toties ſenatores corrupti in judiciis, toties populus in ſuffragiis, vel in iis cauſis, quæ apud eum concionibus agebantur, niſi etiam pejerando peccabant? Nam corruptiſſimis moribus ad hoc mos jurandi ſervabatur antiquus, non ut a ſceleribus metu religionis prohiberentur, ſed ut perjuria quoque ceteris ſceleribus adderentur.* Colerus.

facile [1] par, ſimiliſque ceteris efficiebatur. [2] ſed maxume adoleſcentium familiaritates appetebat. eorum animi molles, & ætate fluxi, dolis haud difficulter capiebantur. [3] nam, uti cujuſque ſtudium ex ætate flagrabat, aliis ſcorta præbere: aliis canes, atque equos mercari: poſtremo [4] neque ſumtui, neque modeſtiæ ſuæ parcere, dum illos obnoxios, fidoſque ſibi faceret. Scio fuiſſe nonnullos, qui ita exiſtumarent, juventutem, quæ domum Catilinæ frequentabat, parum honeſte pudicitiam habuiſſe. ſed [5] ex aliis rebus magis, quam quod cuiquam id compertum foret, hæc fama valebat. Jamprimum adoleſcens Catilina multa [6] nefanda ſtupra fecerat, cum virgine nobili, cum ſacerdote Veſtæ,

1 *Par ſimiliſque.*] Lacon aliquis vix requireret vocem *ſimilis*. Gruterus.

Similiſque ceteris efficiebatur.] In Frontone, hæc recitante in verbo *Similis*, omiſſa eſt copula, *que*. & ſane abſque ſententiæ detrimento abeſſe poteſt. *Manutius*.

2 *Sed maxime adoleſcentium familiaritates appetebat.*] Hæc vera lectio, contra quam eſt in recentioribus libris, ubi ſuperſunt quædam. Sic autem codices habent in pergamenis deſcripti & ex impreſſis plerique. *Rivius*.

3 *Nam uti cujuſque ſtudium ex ætate flagrabat.*] Eſt quidem in pleriſque, *ut cujuſque ingenium*, ſed perperam, ut opinor; nam & *ſtudium* eſt in manuſcriptis & eodem modo Felicius Durantinus legit. Namque hunc ſenſum reddens, Ut eorum diverſa ſtudia perſpexerat, inquit, ſic diſſimili ratione in ſuam familiaritatem illexerat. *Idem*.

4 *Neque ſumptui, neque modeſtiæ ſuæ parcere.*] Commelinianus non habet, *ſuæ*, neque admodum deſidero. *Gruterus*.

5 *Ex aliis rebus magis, quam quod cuiquam id compertum foret.*] Naz. ſubductam habet linea vocem *quod*, & vero non agnoſcunt etiam libri quos contulit Bongarſius, non Commelinianus meus, non Pal. tert. quart. ſext. oct. non dec. undec. duodec. *Gruterus*.

6 *Nefanda ſtupra.*] Quippe qui adulterium commiſiſſet cum ea, quæ ei poſtea ſocrus fuit, & ex eo ſtupro duxiſſet uxorem, cum filia ejus eſſet; Luccejuſque hæc ei objeciſſet in orationibus quas in eum ſcripſit, ut ait Pedianus, qui hoc addit, *ſe nondum harum mulierum nomina inveniſſe*. Ejuſdem Pediani ibidem verba ſunt hæc: *Fabia, virgo Veſtalis cauſſam inceſti dixit, cum ei Catilina objiceretur. eratque abſoluta hæc Fabia, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis*: Paulus quoque Oroſius: *Eodem anno apud Romanos Catilina accuſatus inceſti; quod cum Fabia virgine Veſtali ſtuprum commiſiſſe arguebatur.* Idem tradit Plut. in Catone. Cicero autem: *Quod nefarium ſtuprum non per illum, &c.* Item: *ſtuprorum & ſcelerum exercitatione aſſuefactus*. Manutius.

Multa nefanda ſtupra fecerat, cum virgine nobili, cum ſacerdote Veſtæ.] Duo genera ſtuprorum intelligat neceſſe eſt; alioquin admodum ſuſpectanda illa, *cum virgine nobili*, tanquam a manu interpretis; Commelini codex vetuſtate ipſa exeſus, aliud quid videtur habuiſſe: ſed non potui oculis aſſequi. ſi liceret, ſuſpicarer, duo illa membra, *cum virgine nobili, cum ſacerdote Veſtæ*, eſſe a gloſſa. nam quid hic auctor pro confeſſo ac certo ponat, cujus nec ipſe Catilina, neque Veſtalis convinci potuit? ut enim dicatur convictus quidem, ſed evaſiſſe,

gratia

[1] Veſtæ, & alia hujuſcemodi contra jus, faſque. poſtremo, captus amore [2] Aureliæ Oreſtillæ, cujus, præter formam nihil unquam bonus laudavit: quod ea nubere illi dubitabat, timens privignum adultum ætate; pro certo creditur, [3] necato filio, [4] vacuam domum ſceleſtis nuptiis feciſſe.

Quæ

gratia Catuli, hoc fuerit accuſare ipſos judices; quod odioſum nimis. ſi non: at verbulo ſaltem indicandum erat. *Gruterus.*

* *Cum virgine nobili.*] Eam ſignificare Salluſtium exiſtimo, quæ poſtea fuit Catilinæ ſocrus, de qua ſic Cicero mentionem facit: *Cum deprehendebare in adulteriis, cum deprehendebas adulteros ipſe, cum ex eodem ſtupro tibi & uxorem, & filiam inveniſti.* Quæ verba ita interpretatur Aſconius: *Dicitur Catilina adulterium commiſiſſe cum ea quæ ei poſtea ſocrus fuit; & ex eo ſtupro duxiſſe uxorem, cum filia ejus eſſet. Hæc Lucceius quoque Catilinæ objicit, in orationibus quas in eum ſcripſit. nomina harum mulierum nondum inveni.* Hactenus ille. Quibus ex verbis intelligimus, nomen mulieris hujus a Salluſtio, & ab aliis propter nobilitatem generis ſuppreſſum eſſe. Sic quoque Salluſtium non feciſſe mentionem de filia, ne aperte mulierem notaret. Plutarchus in Cicerone tantum id ſcribit, Catilinam cum filia virgine coiſſe. Potuit Salluſtius aliam quandam virginem intelligere. nos autem quid certius afferamus, non habemus. *Caſt.*

1 *Veſtæ.*] Chaldæis אשתא Eſtha ignem denotat, unde Veſta procul dubio nomen accepit. Atque hic cultus apud Chaldæos & Perſas præcipuus fuit. Quin & in ſacro populo acceſſit Dei juſſio: *Ignis in altari ſemper ardebit, quem nutriet ſacerdos ſubjiciens ligna mane per ſingulos dies.* Et mox: *Ignis eſt iſte perpetuus, qui nunquam deficiet in altari.* Lipſ. Vetuſtiſſimum Chaldæorum cultum hunc idololatricum fuiſſe adeo antiquum volunt Hebræi, ut Ur Chaldæorum quod habetur Geneſ. cap. XI. pro eorum Deo igne capiant. Vide & Maimon. lib. III. Perplex. cap. XXX. *Selden.*

Veſtæ.] Oroſius accuſatum Catilinam Catuli gratia evaſiſſe ſcribit, Unde hæc Oroſius? Plutarchus aliter, aliter Aſconius ad Catilinarias Ciceronis, qui eam abſolutam fuiſſe dicit, quia ſoror erat Terentiæ Ciceronis. Quo magis miror virum doctiſſimum Sebaſtianum Corradum Oroſium ſectatum, tertium accuſatum fuiſſe Catilinam, aſſerere. Sed fruſtra eſt, qui alias haud ferme. Nam Catilina ob hoc crimen nunquam accuſatus fuit, ſed ipſa Fabia virgo Veſtalis cauſam inceſti dixerat, cum ei Catilina objiceretur. *Coler.*

2 *Aureliæ Oreſtillæ.*] An hæc illa quam poſtea domum duxit Cornificius adoleſcens, teſte Cælio ad Ciceronem? Vix reor. an L. Oreſtis L. F. L. N. qui anno DXCVI. conſul fuit, filia? Non credo. Sed alterius fortaſſis alicujus, non æque honoribus uſi. *Idem.*

3 *Necato filio.*] Veneno ſublato. Valer. Max. lib. 9. cap. 1. *Præcipue vero,* inquit, *Catilinæ libido ſceleſta. nam veſano amore Aureliæ Oreſtillæ correptus, cum unum impedimentum videret, quo minus nuptiis inter ſe jungerentur, filium ſuum, quem ſolum, & jam ætate puberem habuit, veneno eum ſuſtulit, protinuſque ex rogo ejus maritalem facem accendit.* Eadem tradidit Appianus lib. 2. Vide Plutarchum in Cicerone & Sulla. *Zanch.*

4 *Vacuam domum ſceleſtis nuptiis feciſſe.*] Cicero Catil. 1. *Quid vero nuper, cum morte ſuperioris uxoris novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nunc etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulaſti, quod ego prætermitto & facile patior ſileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas, aut extitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur.* Ciacconius.

[1] Quæ quidem res mihi in primis videtur cauſſa fuiſſe facinoris maturandi. [2] namque animus impurus, Diis, hominibuſque infeſtus, neque vigiliis, neque quietibus ſedari poterat: [3] ita conſcientia mentem excitam vexabat. [4] igitur colos ei exſanguis, fœdi oculi; [5] citus modo, modo

1 *Quæ quidem res mihi in primis videtur cauſſa fuiſſe facinoris.*] Æque nervoſum fuiſſet, *quæ quidem res in primis cauſſa facinoris &c.* rejectis aliis: imo ſuffeciſſet *feciſſe: cauſſa facinoris maturandi.* Gruterus.

2 *Namque animus impurus.*] Hominem impurum pro improbo veteres dixerunt generaliter: ut ait Donatus in comment. in Adelph. Terentii. *Zanch.*

3 *Ita conſcientia mentem exagitatam vaſtabat.*] In mſſ. duobus reperi *excitam*, ac ſic, ni fallor, exemplar Aldinum habet. Sed & *vexabat* in quibuſdam eſt, pro vaſtabat. velut in duobus calamo deſcriptis, & Florentino; quomodo & Riccius Lugienſis alicubi ſe legiſſe teſtatur. *Rivius.*

Mentem excitam vexabat.] Alii libri, *vaſtabat*. Infra in orat. II. ad Cæſarem de rep. ord. hoc latius explicat: *Profecto ſi id accidat, neque tibi nox, neque dies curam animi ſedaverit, quin inſomnis, excitus, furibundus atque amens, alienata mente feraris.* Eleganter ſuper hoc verbo diſſerit Agellius lib. II. cap. VI. & Macr. in Saturn. lib. VI. cap. VII. ſub doctiſſimi Servii perſona. quæ etiam in noviſſima P. Danielis editione leguntur, ut & multa quæ alibi ſub Servii nomine apud eoſdem & Priſcianum leguntur. Errant igitur, & quidem vehementer, meo judicio, qui nimis ſane hiſce commentariis detrahunt, ſed ut veros ac genuinos omnino præſtare non auſim, ſic multis in locis ex marginalibus interpolatos aſſerenti, non repugnabo. *Putſchius.*

Conſcientia mentem excitam vexabat.] Ita fere Pall. niſi quod loco *vexabat*, eorum decem ſervent *vaſtabat*. quomodo & Com. meus, editioque vetus. Pal. præterea quintus ſervat, *excitatam*; octavus *exitam*. at Naz. videtur primo habuiſſe *extitam*, aut per compendium ſcripturæ *exterritam*, ſive etiam *exercitam*. & vero alterutrum præpoſuerim vulgato. ſed nec omnino etiam diſplicet *vaſtabat*; niſi ſi id mutandum in *verſabat*. Gruterus.

4 *Igitur color ejus exſanguis, fœdi oculi.*] Probus grammaticus legit, *colos exſanguis*. Ejus verba ſubjiciam: *Lor*, inquit, *tertiæ ſunt declinationis; o in nominativo correpta, in genitivo producta, ris ſyllaba terminato hic calor pallor, caloris palloris, color coloris. quamvis Salluſtius, Igitur colos exſanguis; ſicut labos & labor.* meminit hujus & alias idem. Ex manuſcripto legendum ſuſpicor, *colos ei exſanguis*, quomodo & Pariſienſe. non, *ejus*. Porro *fœdos oculos* dixit, pro eo quod eſt, ſævitiam & immanitatem præ ſe ferentes, quomodo hic accipi *fœdum*, cum in Eunuchum Donatus, tum Servius in II. Æneid. adnotavit. nam alias fere *turpe* ſignificat & *flagitioſum*. Rivius.

Color ejus exſanguis.] Naz. & Com. *colore exanguis*, ſine *ejus*; qua dictione etiam deſtituitur Pal. octavus, in quo, *color exſanguis*. Pal. ſec. habet *color ei exſanguis*. ceteri adſtipulantur lectioni primæ. *Gruterus.*

5 *Citus modo, modo tardus inceſſus.*] Hæc eſt vulgata lectio, cui conſentiunt omnes mei mſſ. codd. Aliter hæc profert Nonius: *Modo citus, modo tardus inceſſus*, in dictione *Citus*. ſed utraque lectio placet, & utroque modo Salluſtius loquitur: nam in Jugurthino, *defenſoribus mœnium, præmia modo, modo formidinem oſtentare.* &, *lætos modo, modo univerſos lædere.* & in oratione, de Rep. ordinanda, ad Cæſarem, *Accenſus in ſocios modo, modo in cives.* Popma.

1 *In-*

do tardus [1] inceſſus: prorſus in facie, vultuque vecordia
inerat. Sed juventutem, quam, ut ſupra diximus, illexe- 16
rat, multis modis mala facinora edocebat. ex illis [2] teſtes,
ſignatoreſque falſos commodare; fidem, fortunas, peri-
cula vilia habere. Poſt, ubi eorum famam, atque pudorem
attriverat, majora alia imperabat. ſi cauſſa peccandi [3] in
præſens minus ſuppetebat: [4] nihilominus inſontes, ſicuti
ſontes, circumvenire, jugulare. [5] ſcilicet, ne per otium
torpeſcerent manus, aut animus, [6] gratuito potius malus,
atque crudelis erat. His amicis, ſociiſque confiſus Catili-
na, ſimul, quod [7] æs alienum per omnis terras ingens erat:
&, quod plerique Sullani milites, largius ſuo uſi, rapina-
rum & [8] victoriæ veteris memores, civile bellum exopta-
bant;

1 *Inceſſus.*]Hinc Cicero pro Sextio: *Quorum per Deos immortales ſi nondum ſcelera vulneraque inuſta Reip. vultis recordari, vultum atque inceſſum animis intueamini.* Et Seneca in Hercule Furente:

Ecce ſævus ac minas vultu gerens,
Et qualis animo eſt, talis inceſſu venit.

Vide Theophraſti Characteres.

2 *Teſtes ſignatoreſque falſos.*] Id eſt, ſigillatores falſos teſtamenti. nam ut eſt in Inſtitutionibus Juſtiniani, in teſtamento faciendo adhibebantur edicto prætorio ſeptem teſtes, puberes, cives Romani, qui teſtamentum obſignarent. eos & ſignare, & nomen ſuum adſcribere oportere, Ulpianus dicit. *Zanch.*

3 *In præſens.*]Sic ſæpe Tacit. ut Annal. 15. *omiſſa in præſens Achaia:* & rurſus, *In præſens haud animadverſis.* Cicero, *in præſentia,* dicere ſolet: multi alii *in præſentiarum.* Ciacc.

4 *Nihilominus inſontes, ſicuti ſontes, circumvenire, jugulare, &c.*] Alii aliter diſtinguunt. Ego autem poſt verbum *jugulare*, diſtinguendum puto. Senſus eſt: Catilina, ſi quando peccandi cauſam non habebat, nihilominus innocentes, ſicuti nocentes, jugulabat: idque ſcilicet potius ſine cauſa & emolumento faciebat, quam ſineret manus aut animum torpeſcere. *Caſt.*

5 *Scilicet, ne per otium torpeſcerent manus aut animus.*] Poſt *animus* diſtinguendum, ac deinde inferendum, *gratuito potius malus atque crudelis erat.* Quaſi diceret: Scire licet, cur inſontes ſicut ſontes jugularet: ne per otium aut manus, aut animus torpeſceret. Tum cauſa malitiæ ſubnectitur: *Erat enim,* inquit, *gratuito potius malus, atque crudelis.* Mirum quam hic quidam ſudarunt, nec tamen ſeſe explicant. *Glar.*

6 *Gratuito potius malus erat.*] Hoc eſt, quod in orat. 2. de republ. ordinanda, idem ait, *Malitia præmiis exercetur, ubi ea demſeris, nemo omnium gratuito malus eſt.* Ciacc.

7 *Æs alienum.*] Æris appellatione omne nummorum pecuniarumque genus ſignificari liquido conſtat. Quod hinc manaſſe ex Plin. lib. 18. cap. 3. & lib. 33. cap. 3. didicimus, quod veteres æreis nummis, ovium, boumque effigie a Servio Tullio ſignatis uterentur, & ne quidem argento ſignato ante Pyrrhum devictum uſus fuerit populus Romanus.

8 *Victoriæ veteris.*] Quam contra Marianos obtentam in turpem exitum verterant. *Bad.*

bant; opprimundæ Reipub. conſilium cepit. [1] in Italia nullus exercitus: [2] Cn. Pompejus in extremis terris bellum gerebat: [3] ipſi conſulatum petundi magna ſpes: ſenatus nihil ſane intentus: tutæ, tranquillæque res omnes. ſed
17 ea prorſus [4] opportuna Catilinæ. [5] Igitur circiter Kal. Jun. [6] L. Cæſare & C. Figulo Coſs. primo ſingulos appellare: [7] hortari alios, alios tentare; opes ſuas, [8] imparatam remp., magna

1 *In Italia nullus exercitus erat.*] In manuſcriptis atque aliis vetuſtioribus non reperitur, *erat*. & majore cum gratia abeſſe poterit, nullo ſenſus detrimento. Ac, ni fallor, ex addita gloſſa in contextum irrepſit, ut alia multa, quomodo paullo poſt, ubi hodie fere, *ſed ea prorſus opportunæ Catilinæ videbantur*. verbum *videbantur* ex gloſſa irrepſit. nam in antiquioribus non eſt. intelligitur enim *erant*, uti ſæpe alias. *Rivius.*

2 *Cn. Pompejus in extremis terris bellum gerebat.*] Erat eo tempore Pompejus Magnus cum exercitu in Aſia contra Mithridatem, quem perſequens (ut loquitur Livius) in ultimas ignotaſque gentes penetravit: Iberos, Albanos, qui tranſitum minime dabant, prælio vicit. Subegit præterea omneis uſque ad mare Caſpium populos: aliaque multa geſſit, quæ ſcripta ſunt apud Appianum in Mithrid. Dionem lib. 36. & 37. Plutarchum in Pompejo, Paterculum, Oroſium, Florum, Auctorem de viris illuſtribus. *Caſt.*

3 *Ipſi conſulatum petendi magna ſpei.*] Atqui jam petebat, ut apparet ex loco inferiore, in quo eſt: *Hæc ipſa, ut ſpero, vobiſcum Conſul agam.* Unde aliqui legunt, *petenti.* Sed fortaſſe non male legeretur: *ipſi conſulatus magna ſpes.* Urſinus.

Ipſi conſulatum petundi, magna ſpes.] At jam antea petierat, ut monuit amicus noſter Urſinus. itaque divinaram in Suſpicionibus meis, *potiundi*. Pal. ſec. ac quint. ſervat *petenti* duodecimus vocem nullam habet, ſed ſolum, *ipſi conſulatum magna ſpes erat.* facile eſſet ſcribere *conſulatus*. ſed ut jam ſemel dixi, liber ille vix eſt annorum ducentorum; habetque alioqui verbum *petendi* ad oram. *Gruterus.*

4 *Opportuna.*] Proprie *opportunum* idem eſt, quod Græcis εὐλίμενον, εὔορμον, & per metaphoram, tempeſtivum. Sicuti *importunum* proprie dicitur, quod caret portu. & tralatitie pro intempeſtivo, inhumano ſumitur.

5 *Igitur circiter Kalendas Junias.*] Hoc eſt, circiter diem primum menſis Junii.

6 *L. Cæſare, & C. Figulo Coſſ.*] Hic eſt, (ut puto) L. Julius Cæſar, qui P. Lentulum Suram, ſororis ſuæ virum, præſentem & audientem, vita privandum eſſe dixit: ut ait Cicero in Catilinam oratione quarta & Philippica 2. & 8. Eum poſtea proſcriptum, ſoror Julia a carnifice tutata eſt: cujus rei auctores ſunt, Plutarchus in Antonio, & Dion l. 47. Fuit optimus & fortiſſimus civis, reipublicæ amantiſſimus: ut teſtatur Cicero cum alibi, tum Epiſtolarum ad Atticum lib. 14. & Famil. (ut vocant) libro 12. *Caſt.*

L. Cæſare, C. Figulo Coſſ.] Cicero prima ad Atticum epiſtola *C. Martium Figulum*, ſequentem vocat Coſ. quidam etiam *Q. Martium*. Hi Coſſ. fuere ab Urb. Cond. anno 690. proximo ante Ciceronem anno. *Glareanus.*

7 *Hortari alios, alios tentare; opes ſuas.*] Sic Cic. Catil. 3. *omnia norat, omnes aditus tenebat; appellare, tentare, ſollicitare, petere audebat.* ſed quoniam meus liber habet, *hortari, alios tentare*; videant docti, an legi debeat, *Hortari ac oſtentare opes ſuas*. Opes vero, non divitias. ſic *opes* pro, potentia ſæpe Cic. ut & in epiſtola

magna præmia conjurationis docere. ubi ſatis explorata ſunt, quæ voluit; [1] in unum omnis convocat, quibus maxuma [2] neceſſitudo, & plurimum audaciæ inerat. [3] eo convenere ſenatorii ordinis [4] P. Lentulus Sura, [5] P. Autronius, [6] L. Caſſius Longinus, [7] C. Cethegus, [8] P. & Ser. Sullæ Servii

epiſtola Mithridatis: *ſcio equidem tibi magnas opes virorum, armorum.* & infra: *Poſtulavere plerique conjuratorum, ut proponeret quid ubique opis aut ſpei haberet.* Ciaccon.

8 *Imparatam.*] Id eſt, immunitam, & ita facilem oppreſſu.

1 *In unum omnes convocat.*] Hoc alias *cogere in unum* dicit; *aut contrahere*, aut, *conducere in unum.* Exempla paſſim obvia. *Ciaccon.*

In unum omnis convocat.] Et eo majeſtatis crimen inducebatur: credebant enim collegia, factiones alere. Itaque quæcunque collegia, niſi approbata, vetuerunt. Hinc Sueton. in vita Auguſti: *plurimæ factiones titulo collegii novi ad nullius non facinoris ſocietatem coibant: ſed Auguſtus omnia præter antiqua & legitima diſſolvit.* Plato quoque lib. 1. de Leg. ſeditionum fundamenta talia eſſe dixit collegia. Capita itaque committere, de publicis cauſis privata conſilia agere, atque hoc colore Rempub. turbare, capital ſemper habitum fuit. Audi hic Ulpianum JC. in l. 2. ff. de colleg. & corpor. *Quiſquis illicitum collegium uſurpaverit, ea pœna tenetur, qua tenentur, qui hominibus armatis loca publica vel templa occupaſſe judicati ſunt.* Rei itaque erant Majeſtatis, l. 1, §. 1. ad L. Jul. Maj. l. 4. C. de his qui ad Eccleſ. conf. In tali quippe cœtu accenditur ſæpe animus ad ea, quæ nunquam quis auſus fuiſſet, &, ut egregie alibi Tacitus, *multa experiundo fiunt, quæ ſegnibus ardua videntur.* Thyſ.

2 *Neceſſitudo.*] Neceſſitas. Gellius lib. 13. cap. 3.

3 *Eo omnes convenere Senatorii ordinis.*] *Omnes*, omittendum eſſe duco. neque enim in manuſcriptis aliiſque vetuſtioribus reperitur, neque ſententia poſtulat. *Riv.*

4 *P. Lentulus Sura.*] Huic Suræ cognomen inde natum ferunt, quod per dominationem Sullæ cum quæſtor eſſet, mulctas rerum publicarum perdite adminiſtravit, conſumpſitque. quare cum Sulla id indigne ferret, & adminiſtrationis rationem expoſceret: ille rem floccipendens, in Senatum profectus ridicule dixit: Rationem mihi reddere non eſt, ſed præbere ſuram: uti ſolent pueri, qui in ludo ſphæræ peccaverunt. ob hoc deinceps Suræ cognomen eſt illi inditum. *Zanch.*

5 *P. Autronius.*] P. Autronius Pætus; ſic enim legendum eſt: non, ut eſt apud Florum, *Antonius.* Conſul deſignatus, ambitus judicium tollere ac diſturbare primum conflato voluit gladiatorum ac fugitivorum tumultu, deinde lapidatione atque concurſu: ut ait Cicero in oratione pro P. Sulla, attamen damnatus eſt. Illud etiam notandum eſt, Tranquillum in Cæſare, & Aſconium in orat. pro C. Cornelio, perperam hunc L. Autronium appellare. nam Salluſtius, Cicero, & Dion lib. 36. Publium vocant. *Caſt.*

6 *L. Caſſius longinus.*] Is, teſte Cicerone in orationibus pro P. Sulla & in L. Catilinam, ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſcerat. Aſconius ſcribit hunc L. Caſſium, competitorem fuiſſe Ciceronis in petitione conſulatus. *Idem.*

7 *C. Cethegus.*] C. Cornelius Cethegus. nam e Corneliorum gente eum fuiſſe, ſignificavit Porcius Latro, in declamatione in L. Sergium Catilinam. In civilibus diſſenſionibus (ut puto) urbe ejectus, ſupplex ad Sullam confugit; inde Sullanas partes ſecutus eſt, ut Appianus Bellorum Civilium libro 1. memoriæ prodidit. Cic. in oratione pro

Servii filii, [1] L. Vargunteius, [2] Q. Annius, [3] M. Porcius Lecca, [4] L. Beſtia, [5] Q. Curius: præterea, ex [6] equeſtri ordine, [7] M. Fulvius Nobilior, [8] L. Statilius, [9] P. Gabinius Capito. [10] C. Cornelius [11] ad hoc multi ex coloniis & municipiis,

pro P. Sulla. Plura leges de Cethego apud Florum lib. 3. Livium lib. 102. Porcium Latronem in declamatione in Catilinam, Ciceronem in orationibus pro Sulla & in L. Catilinam, Plutarchum in Cicerone. *Caſt.*

8 *P. & Servius Sullæ Servii filii.*] Id eſt, P. Cornelius Sulla, & Servius Cornelius Sulla, filii Servii Cornelii Sullæ. Scribit Dion lib. 36. Cornelium Sullam, patrem eorum, qui conjurarunt, fuiſſe fratrem L. Sullæ Dictatoris. *Idem.*

1 *L. Vargunteius.*] Satis conſtat ex Cicerone, quod prius hic de ambitu interrogatus, ab Hortenſio defenſus eſt. poſtea quod conjuraſſet, cum nemo ei adfuiſſet, damnatus in exilium abiit. *Idem.*

2 *Q. Annius.*] Hunc ſignificaſſe puto Q. Ciceronem, in libello de Petitione conſ. cum inquit: *Qui ex curia Curios & Annios, ab atriis Sapalas & Carvilios, ex equeſtri ordine Pompilios & Cnejos ſibi amiciſſimos comparavit.* Idem.

3 *M. Porcius Læca.*] Puto deſignari eum, qui in argenteis denariis eodem quo hic titulo, M. PORC. LAECA, deſcribitur. Qui vero paulo poſt nominatur *P. Sulla*, in veteri denario eſt, P. SULA, antiqua ſcribendi conſuetudine, unico L. *Urſinus.*

M. Porcius Lecca.] Infra. Damnatus & is poſtea fuit: auctor eſt Cicero in oratione pro Sulla. *Idem.*

4 *L. Beſtia.*] Vide inferius.

5 *Q. Curius.*] Is Quæſtorius fuit, notiſſimus autem aleator: quare damnatus eſt, ut Cicero & Aſconius referunt. Tranquillus in Cæſare cap. 17. ſcribit, de Q. Curio, quod primus conjuratorum conſilia detexerat, conſtituta ei fuiſſe publice munera: tamen data non eſſe, quoniam Cæſarem inter ſocios Catilinæ nominaviſſet. *Caſt.*

6 *Equeſtri ordine.*] Differunt eques, equeſtris ordinis, & equeſtri loco natus. Eques & equeſtris ordinis idem ſunt, quod ſi eques patre natus eſt qui nunquam ſenator fuit, equeſtri loco natus eſt, ſin natus eſt ſenatore, equeſtri loco non recte natus dicitur. *P. Manut.*

Præterea, ex equeſtri ordine.] Ordo equeſtris medius erat inter Senatorium & plebejum, cui purpura, ut patriciis & ſenatoriis, uti non licebat: jus tamen annulorum aureorum habebat, quo inſigni a plebe ſecernebatur, & medius ordo vocabatur. *Zanch.*

7 *M. Fulvius Nobilior.*] Meminit Cicero Epiſt. ad Atticum lib. 4. de quodam M. Fulvio Nobiliore. ſed alius quiſpiam fortaſſe fuit. *Caſt.*

8 *L. Statilius.*] Ita vocatur etiam a Cicerone in oratione 3. in Catilinam, etſi in Aldino codice ſemel, & mendoſe quidem, *P. Statilius* legitur. *Idem.*

9 *P. Gabinius Capito.*] De hoc Cicero in oratione 3. in Catilinam. *Idem.*

10 *C. Cornelius.*] Et hunc, ex Cicerone intelligimus, poſtea, ab omnibus deſertum, condemnatum fuiſſe. *Idem.*

11 *Ad hoc multi ex coloniis & municipiis qui domi nobiles erant, præterea complures, &c.*] *Qui*, non eſt in mſſ. nec in impreſſis quibuſdam. itaque mihi ſic legendum videtur: *Ad hoc multi ex coloniis & municipiis domi nobiles. erant præterea complures paullo occultius conſilii hujuſce participes nobiles.* τὸ *erant*, ad ſequentia pertinet, & ſic eſt in manuſcriptis hic diſtinctus locus, contra quam in recentioribus. Sed & *hujuſce*, non *hujuſcemodi*, codices habent antiqui. *Rivius.*

Multi ex coloniis & municipiis domi nobiles.] Ita fere mſſ. noſtri. editio vetus interpoſuerat, *domi & militiæ nobiles*: plane contra libros & mentem auctoris;

cipiis, domi nobiles. erant præterea complures paullo occultius conſilii hujuſce [1] participes, quos magis dominationis ſpes hortabatur, quam inopia, aut alia neceſſitudo. ceterum, juventus pleraque, ſed maxume nobilium, Catilinæ inceptis favebat. [2] quibus in otio vel magnifice, [3] vel molliter vivere copia erat, incerta pro certis, [5] bellum, quam pacem, malebant. Fuere item [6] ea tempeſtate, qui crederent [7] M. Licinium Craſſum non ignarum ejus conſilii

ris; certe præter membranas, non noſtras modo & amiciſſimo Bongarſio excuſſas, ſed & Rivianas; Popmæanas, aliorumque. impoſuit nimirum primæ editionis curatoribus inſolens locutio *domi nobiles*, itaque addiderunt aliud illud membrum de ſuo. *Gruterus.*

Ex coloniis.] Ratio & modus erat, ut agri dividerentur viritim, idque a triumviris, qui ſedes agroſque & ipſum oppidum, ſi condendum eſſet, diſponebant, ac jura & formam quaſi Reipublicæ dabant. Sic tamen ut omnia Romam & Urbem matrem referrent. *Lipſ.* Quis autem modus deſignatorum agrorum fuerit per perticam, quæque ratio fuerit ſortitionis, cum perveniſſent in locum deſtinatum coloniæ, *Turnebus* docet *Adv.* l. 2. c. 32. & l. 26. c. 35.

Et municipiis.] Municipes ergo, ſunt cives Romani ex municipiis, ſuo jure & legibus ſuis utentes: muneris tantum cum populo Romano participes honorarii, a quo munere capeſſendo appellati videntur, nullis aliis neceſſitatibus, nec ulla populi Romani lege aſtricti, cum nunquam populus eorum fundus factus eſſet, &c. *Zanch.*

1 *Participes nobiles.*] Ut Cæſar, Craſſus, Antonius; de quibus paulo poſt dicemus: item Clodius. quod teſtatur Aſconius in commentario in orationem pro Milone. *Caſt.*

Participes nobiles.] Vox *nobiles* abundare videtur. *Ciacconius.*

2 *Quibus in otio, vel magnifice vel molliter vivere copia erat.*] Nihil diſcrepant mſſ. noſtri. id moneo, quod aliquando in ſuſpicionibus tentaram, *vivere inopia erat.* nec enim videbam cur certa mallent pro incertis, bellum quam pacem, homines fortunati. nunc ſuſtineo me, putoque ſapientis eſſe, nonnulla ignorare. *Gruterus.*

3 *Vel molliter.*] Id eſt, nequiter, & luxurioſe.

4 *Incerta pro certis.*] Sic infra: *Per ignaviam aut vana ingenia, incerta pro certis captarem.* Et rurſus: *Pro incerta ſpe certa præmia.* Et iterum: *Quanquam opibus ſuis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare.* Item Plautus in Pſeudolo: *Certa amittimus, dum incerta petimus.* Et Heſiodus:

Νήπιος, ὃς τὰ ἕτοιμα λιπὼν, ἀνέτοιμα διώκει.

Manutius.

5 *Bellum quam pacem malebant.*] In Jugurth. *ut aliquando pacem quam bellum malles.* Tacit. Annal. 13. *Ceterum uterque Vologeſem regem nuntiis monebant, pacem, quam bellum mallet.* Ciacconius.

6 *Ea tempeſtate.*] Id eſt, eo tempore.

7 *M. Licinium Craſſum non ignarum ejus conſilii.*] Erat enim Craſſus conjurationis conſcius, ſed occulte: nec ulla neceſſitate compulſus. ſed tantum propter potentiam, Plutarchus in ejus vita; & M. Cicero, conjurationis vindex, aperte ſatis in oratione quadam, in Craſſum & Cæſarem conjurationis illius non minima ex parte cauſam refert: eam tamen orationem nunquam, niſi poſt utriuſque mortem, edere auſus eſt. *Zanchius.*

1 *Cn.*

filii fuiſſe: quia [1] Cn. Pompejus, inviſus ipſi, magnum exercitum [2] ductabat; cujuſvis opes voluiſſe contra illius potentiam creſcere: ſimul confiſum, ſi conjuratio valuiſſet, facile apud illos principem ſe fore. [3] Sed antea item conjuravere pauci, in quibus Catilina. [4] de quo, quam veriſ-
18 ſume potero, dicam. [5] L. Tullo, M. Lepido Coss. P. Autronius, & P. Sulla, deſignati Conſules, [6] legibus ambitus inter-

1 *Cn. Pompejus, inviſus ipſi.*] Dion lib. 37. & Plutarch. in Craſſo. *Caſt.*

Inviſus.] Id eſt, odio habitus.

2 *Ductabat magnum exercitum.*] Scilicet in ultimis terris, adverſus Mithridatem. *Zanch.*

3 *Sed antea item conjuravere pauci contra remp. in quibus Catilina fuit. de qua quam veriſſime potero dicam.*] Hæc vera lectio. Ceterum in Argentoratenſi, quod eſt a Schurrerio excuſum, reperi, *de quo.* perperam videlicet. nam præter exemplarium & in his manuſcriptorum fidem atque conſenſum, legit eodem modo libro II. Diomedes, ac ſubaudiendum monet *conjuratione.* quomodo item interpres. *Rivius.*

In quibus.] Hujus conjurationis auctor non fuit Catilina, ſed M. Craſſus, quem ſtudio tacet Salluſtius. Vide Aſconium. *Coler.*

4 *De quo.*] Sic plerique legunt, nec hoc etiam reliquimus. *De qua* igitur legatur, ſc. conjuratione, ex antiquo & fideli codice. Et ita Diomedes locum hunc exponit. *Ben.*

5 *L. Julio, M. Lepido conſulibus, P. Autronius, & P. Sylla deſignati conſules, &c.*] Volumen Fabricianum *Tullo.* quæ verior lectio; licet in duobus calamo deſcriptis *L. Tullio* repererim. Cicero pro Sylla hunc *L. Volcatium* appellat, quemadmodum Aſconius quoque Pedianus: tametſi hic alicubi *L. Volcatium Tullium* vocat. His igitur Coſſ. cœpta prior conjuratio eſt. Poſt hos L. Torquatus & L. Cotta fuere conſules, quos conſulatum ineuntes interficere in Capitolio P. Autronius & L. Catilina parabant. ſicuti paullo poſt teſtatur Salluſtius. Hi autem in P. Syllæ & Autronii locum, quos ambitus ipſi damnarant, creati fuerant. Dein fuere L. Julius Cæſar, & C. Martius Figulus, quorum ſupra Salluſtius meminit. His Coſſ. altera conjuratio cœpta eſt. Poſt hos M. Cicero cum C. Antonio. His Coſſ. menſe Octobri patefacta conjuratio eſt, & de conjuratis ſupplicium ſumtum. Quod in Horatium Glareanus *L. Julium Tullum* vocat, quem nos *L. Volcatium Tullum*, eſt haud dubie memoriæ lapſus, niſi quis incuriæ adſcribere malit. Sed & Haloander hunc ipſum in catalogo conſulum *L. Torquatum Tullum* appellat, quam recte alii viderint. *Rivius.*

L. Tullo, M. Lepido.] Prior hæc conjuratio, ultimam quam accurate perſequitur Salluſtius, triennio præceſſit. Sed Suetonius in Julio, tribus illis, Catilinæ, Autronio, Piſoni, quos hic ponit Criſpus, ſocios addit C. Cæſarem, M. Craſſum, P. Sullam, conſentiente cum Tranquillo Dione. *Meminerunt* (inquit Tranquillus) *hujus conjurationis Tanuſius Geminus in hiſtoria, M. Bibulus in edictis, C. Curio pater in orationibus. De hac ſignificare videtur & Cicero in quadam ad Atticum epiſtola, referens id Cæſarem in Senatu confirmaſſe regnum, de quo ædilis cogitaverat.* Legenda & cetera, quæ nimis longum foret adſcribere. Epitoma Livii libr. CI. *Conjuratio eorum qui in petitione conſulatus ambitus damnati erant, facta, de interficiendis Coſſ. oppreſſa eſt.* Putſchius.

6 *Legibus ambitus.*] Longo tempore poſt urbem conditam, nullam de ambitu legem fuiſſe legimus, quod ad magiſtratus

nterrogati, pœnas dederant. [1] Poſt paullo Catilina, pecuniarum repetundarum reus, [2] prohibitus erat petere conſulatum; quod intra legitimos dies [3] profiteri nequiverit. Erat eodem tempore [4] Cn. Piſo, adoleſcens [5] nobilis, ſummæ audaciæ, egens, factioſus; quem ad perturbandam remp. inopia, atque mali mores [6] ſtimulabant. cum hoc

Cati-

giſtratus & ad honores priſci Romani non largitione & ambitu, ſed virtutis via nitebantur, propterque egregia domi militiæque facinora, cives quæſtura, ædilitate, prætura & conſulatu, & aliis honoribus honeſtabantur. Prima lex contra ambitum illorum qui magiſtratus appeterent, a Petilio tribuno plebis lata fuit, qua largitiones illorum, qui magiſtratus pecunia emerent, gravi pœna mulctavit. aliæ deinde latæ fuerunt & a Calpurnio Piſone, & a Cicerone. Lex autem Ciceronis ad hanc ſententiam erat: Si mercede corrupti obviam candidatis iſſent, ſi conducti ſectarentur, ſi gladiatoribus vulgo locus tributus, item ſi vulgo data prandia, contra legem Calpurniam factum videri: ut ipſe in oratione pro Muræna ait. *Zanch.*

Legibus ambitus interrogati.] Sic infra: *& ipſe lege Plautia interrogatus erat.* Ciaccon.

1 *Poſt paullo.*] Poſt, ſcilicet damnationem, & non deſignationem: ut quidam in Commentariis ſuis in Epiſt. ad Atticum expoſuit, exiſtimans hunc locum mendoſum eſſe, ſed male: non animadvertens, bis habita fuiſſe comitia, primo Lepido & Volcatio Coſſ. cum P. Autronius & P. Sulla creati fuerunt Coſſ. & paullo poſt, cum hi legibus ambitus damnati eſſent, iterum habita fuerunt, in quibus Cotta & Torquatus declarati fuerunt, & tunc Catilina, cum ex Africa rediiſſet, profeſſus eſt ſe petiturum eſſe: ſed prohibitus eſt, quia quærebatur repetundarum, ut ait Pædianus. *Zanch.*

2 *Prohibitus erat petere conſulatum, &c.*] Catilina ſtatim ut ex Africa rediit, accuſatus eſt, uti diximus, a Clodio, de pecuniis repetundis. Quare cum profeſſus eſſet petere ſe conſulatum, L. Volcatius conſul conſilium publicum habuit, an rationem Catilinæ habere deberet. Decretum eſt igitur, Catilinam, cum reus eſſet, conſulatum petere non poſſe. Auctores ſunt Cicero, & Aſcon. in orat. in toga candida. *Caſt.*

3 *Profiteri.*] Dare nomen, denunciare velle ſe petere. ita enim mos erat. Et hic *profiteri* non ſignificat ſimpliciter dare nomen, ſed ita ut per leges recipi poſſet, quæ reum profitentem non admittebant. Quare Salluſtius inquit, Catilinam repetundarum reum intra tempus legibus conſtitutum profiteri nequiviſſe, id eſt, non potuiſſe dare nomen, ita ut admitteretur ad petitionem. nam quærebatur repetundarum. Profitebantur autem petituri, apud eos (ut puto) qui comitia habebant. Livius Dec. 3. lib. 7. *Zanch.*

4 *Cn. Piſo.*] Sic etiam appellat Cicero in oratione pro Muræna, & pro L. Sulla. *Idem.*

5 *Nobilis.*] Piſones enim a Calpo Numæ filio oriundi erant, ut teſtantur Plutarchus in Numa, Horatius in arte Poët. & Ovid. ad Piſonem his verbis:

— Nam quid memorare neceſſe eſt,
Ut domus a Calpo nomen Calpurnia ducat?
Claraque Piſonis tulerint cognomina prima,
Humida calloſa cum pinſeret hordea dextra?

Ovidii autem opinionem, ut Piſones a pinſendo, vel piſendo dicti ſint, confirmat Plinius Nat. hiſt. l. 18. c. 3. *Idem.*

6 *Stimulabant.*] Id eſt, urgebant.

1 *Capit*

Catilina, & Autronius, circiter Nonas Dec. conſilio communicato, parabant in [1] Capitolio [2] Kalendis Jan. [3] L. Cottam & [4] L. Torquatum Coſs. interficere; ipſi, [5] faſcibus cor-

1 *Capitolio.*] Capitolium in monte Tarpejo ſitum, Superbi maxime opus. Quod his fere verbis deſcribit Dionyſius: *Situm eſt in alta crepidine, habetque in ambitu octo jugera, ſic ut latera ſingula ducentorum fere pedum ſint, exigua latitudinis & longitudinis differentia, niſi quod iſta illam vincit vix pedibus quindenis. Qua parte frons ejus meridiem ſpectat, triplici columnarum ordine circumcingitur, ab aliis lateribus duplici. In ipſo ſunt tres cellæ ex ordine, a lateribus communione parietum clauſæ, media eſt Jovis, utrinque altera Junonis, altera Minervæ; ſub eodem laqueari eodemque tecto.* hæc hactenus Dionyſius. Capitolium autem ita vocabant, quam Græci ἄκραν, quod eſſet κορυφὴ τ̃ πόλεως. At fabula capitis inventi ad gentis nobilitatem. Capitolium ergo Latina vox, ut Pergamus in Phrygia. *Scaliger.* De ejus magnificentia non opus eſt multa adferre. In illo Tarquinii Capitolio primitus ænea erant limina, & trium menſarum argentea vaſa in cella Jovis, Jovemque in culmine cum quadrigis aureis ædiles poſuerant. Poſt Carthaginem everſam laquearia inaurata fuerunt. Catulus autem tegulas æreas inauravit. Suo tempore in inaurationem ſolam 12000. talenta impenſa refert Plutarchus, id eſt, noſtra computatione, ſeptem milliones. *Lipſ.* Recte itaque dixit Virgilius:

Hinc ad Tarpejam ſedem, & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim ſylveſtribus horrida dumis.

2 *Kalend. Jan.*] In hoc diſſentit Cicero a Salluſtio, quod ipſe ait Kalend. Januar. L. Torquato & Lucio Cotta Coſſ. Cicero vero, pridie Kalend. Januar. Lepido & Tullo Coſſ. *Zanch.*

3 *L. Cottam.*] L. Aurelium Cottam. Is fuit vir ſummo ingenio, ſummaque prudentia. *Caſt.*

L. Cottam.] Tres enim Cottæ fuerunt, L. C. & M. Cotta, adeptique ſunt omnes conſulatum: ut Pædian. ſcribit. *Idem.*

4 *L. Torquatum.*] Opinor deſignari L. Torquatum, qui, ut ſcribit Cicero in Piſonem, *Provinciam Macedoniam ex S.C. obtinuit, & ex ea Imp. appellatus eſt.* In denariis autem Manliæ familiæ deſcribitur L. TORQUAT. Ex S.C. Ad Salluſtii autem locum faciunt, quæ refert Pædianus in Corneliana. *P. Sulla*, inquit, *& P. Autronius Coſſ. deſ. cum eſſent, eorum alterum L. Cotta, alterum L. Torquatus ambitus damnarunt, & in eorum locum Coſſ. creati ſunt.* Ursinus.

5 *Faſcibus.*] Faſces appellamus bacillos aliquot teretes colligatos in modum faſcis. Eos bacillos antiquitus ex ulmo fuiſſe teſtis Plautus. Plinius tamen Betullam arborem terribilem ait magiſtratuum virgis, libro 16. cap. 18. Hetruſcorum antiquitus ornamentum fuiſſe, antequam Romam deduceretur, præter alios Florus auctor eſt. Conſulibus autem duobus creatis cum initio faſces XXIV. præferrentur, id eſt, ſingulis XII. in voce & invidia populi res fuit, tanquam regno non depulſo, ſed duplicato, ea cauſa Valerius inſtituit, ut duodecim tantum faſces conſpicerentur, iique alternis menſibus apud alterum conſulem eſſent: ita, inquam, ut priore menſe prior conſul eos haberet, ſecundo alter, atque ita in orbem; ut teſtantur Dionyſius lib. 5. & Dio Caſſius lib. 5. Sumere autem eos prior ſolebat qui major natu eſſet: idque obtinuiſſe videtur uſque ad L. Juliam, quæ honorem hunc detulit numero liberorum. De utroque vide Valerium lib. 4. cap. 1. Agellium lib. 2. cap. 15. Interea tamen conſul is, qui ſine faſcibus, ne nullo inſigni noſceretur, accenſum habebat qui eum præcederet: auctore Dionyſio lib. 5. initio, qui ſequerentur cum virgis & bacillis. Suetonius in

Julio

correptis, Piſonem cum exercitu ad obtinendas duas Hiſpanias mittere. ea re cognita, rurſus [1] in Nonas Feb. conſilium cædis tranſtulerant jam tum non Conſulibus modo, ſed pleriſque Senatoribus perniciem machinabantur [2] quod ni Catilina maturaſſet [3] pro curia ſignum ſociis dare; [4] eo die, poſt conditam urbem Romam, peſſumum facinus [5] patratum foret. quia nondum frequentes armati
convenerant; ea res conſilium [6] diremit. Poſtea Piſo in 19
[7] citeriorem Hiſpaniam [8] quæſtor pro prætore miſſus eſt, adni-

Julio cap. 20. & Livius, ubi de Decemviris, lib. 3. *Lipſius*.

1 *In Nonas.*] Ter enim in menſe legitimus habebatur ſenatus, Kalendis, Nonis, & Idibus; quamvis poſteà Auguſtus inſtituerit, ne plus quam bis in menſe legitimus ſenatus haberetur, ſcilicet Kalendis & Idibus. menſis autem Februar. hic maxime deſtinatus erat audiendis legationibus. Cicero: *Senatus baberi ante Kalend. Februar. per legem Papiam, id quod ſcis, non poteſt, neque menſe Februar. toto, niſi perfectis aut rejectis legationibus.* Zanch.

2 *Quod ni Catilina maturaſſet.*] Conſiderandum, ſervarit ne Salluſtius illud σπεῦδε βραδέως in verbo *maturare*, quo de tam anxie ac ſubtiliter diſputat Gellius ex Nigidio. Certe hiſtorici Latini, *maturare* pro *properare* àc *feſtinare* identidem dicunt, quicquid dicat Gellius. *Glareanus*.

3 *Pro curia.*] Ante curiam.

4 *Eo die poſt conditam urbem Romam.*] Odioſa hic vox *Romam*; nec hic ſolum, ſed aliis locis ubi jungitur dictioni *urbi*. urbs enim per excellentiam, Romam ipſam deſignat, ut vel pueris notum. ſi tolerari debet; malim cum Pal. quinto, *Romæ*. Gruterus.

5 *Patratum.*] Commiſſum, effectum & conſummatum.

6 *Diremit.*] Id eſt, diſſolvit & diſſipavit conſilium.

7 *Citeriorem Hiſpaniam.*] Ad hunc Cn. Piſonem pertinet vetus inſcriptio ex marmore. CN. CALPURNIUS. CN. F. PISO QVAESTOR. PROPR. EX S. C. PROVINCIAM HISPANIAM CITERIOREM OBTINVIT. *Urſin.*

Citeriorem Hiſpaniam.] Citeriorem autem & ulteriorem Hiſpaniam, provincias fuiſſe prætorias, teſtis eſt Livius; qui frequenter ait, Prætores ſortitos eſſe Hiſpaniam citeriorem & ulteriorem. *Zanch.*

8 *Quæſtor.*] Quæſtores, regibus etiam tum imperantibus inſtituti ſunt: quod lex Curiata oſtendit, ab L. Bruto repetita. manſitque conſulibus poteſtas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret. Quæſtores vero urbani ærarium curabant, & ejus pecunias expenſas & acceptas, in tabulas publicas referebant: & ipſe magiſtratus non honoris ipſius finis erat, ſed aditus ad conſulatum & triumphos novis hominibus eſſe cenſebatur. *Zanch.*

Quæſtor pro prætore miſſus eſt.] Id eſt, cum eſſet quæſtor, tamen cum prætoria poteſtate miſſus eſt. Hoc ſignificat Suetonius, cum inquit, Piſoni Hiſpaniam provinciam ob ſuſpicionem urbanæ conjurationis ultro extra ordinem datam fuiſſe. *Caſt.*

Pro prætore.] Prætores Provinciales creati ſunt circa annum DXIX. Sicilia & Sardinia captis atque in Provinciarum formam redactis, ut Livius & Solinus prodiderunt. Pomponius autem in l. 2. ff. de orig. Jur. *capta Sardinia*, inquit, *mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonenſi Provincia, totidem Prætores, quot Provinciæ in ditionem venerant.*

2. Ina

adnitente Craſſo; quod eum [1] infeſtum Cn. Pompejo cognoverat. neque tamen ſenatus Provinciam invitus dederat. quippe fœdum hominem a rep. procul abeſſe volebat: [2] ſimul, quia boni complures præſidium in eo putabant, & jam tum [3] potentia Cn. Pompeji formidoloſa erat. Sed is Piſo, in provinciam, ab equitibus Hiſpanis, quos in exercitu ductabat, iter faciens, occiſus eſt. Sunt qui ita dicant, imperia ejus injuſta, ſuperba, crudelia, [4] barbaros nequiviſſe pati: alii autem, equites illos, Cn. Pompeii veteres, fidoſque clientes, [5] voluntate ejus Piſonem aggreſſos: nunquam Hiſpanos [6] præterea tale facinus feciſſe, [7] ſed imperia ſæva multa antea perpeſſos. nos eam rem in medio

1 *Infeſtum inimicum Cn. Pompejo.*] *Infeſtum*, pro *acrem*, dicere potuit Salluſtius. Interdum tamen ſuſpicatus ſum, *Inimicum* gloſſema fuiſſe ad *Infeſtum*. quo vitii genere refertos eſſe libros animadverti. *Manutius.*

2 *Simul quia boni complures præſidium in eo putabant.*] Non male Bongarſio excuſſus liber, *ſimulque boni*; modo item ſic reformentur ſequentia: *Simulque boni complures præſidium in eo putabant, etiam tum potentia Pompeji formidoloſa*; ejecta voce *erat.* vocula *Enei* quæ viſitur in editionibus [illegible], ſublata eſt e noſtra, auctoribus mſſ. *Gruterus.*

3 *Potentia Cn. Pompeji formidoloſa erat.*] Tantam enim Pompejus potentiam ſibi comparaverat ex rebus proſpere geſtis adverſus Mithridatem, ut Romæ timerent, ne vellet Rempubl. occupare. ſed ut primum Italiam ingreſſus eſt, præter omnium expectationem, exercitum dimiſit. Plutarchus in Pompeji vita. *Zanch.*

4 *Barbaros.*] Hiſpanos. Quinam autem, & cur dicti fuerint barbari, Strabo libro 14. docet his verbis: *Sed ego arbitror ab initio, confictꝺ nomine eos barbaros appellatos, qui difficulter, aſpere ac duriter loquerentur, ut blæſos balboſque dicimus.* Zanch. Vox Orientalis. בר ברי enim extraneum Arabibus denotat. Et بر deſertum, unde Barbariæ nomen. Recte itaque ab Euſtathio in 3. Iliados notatum eſt, Lacones hoſpites & peregrinos dixiſſe Barbaros. Ita & Ovid. de Ponto:

Barbarus his ego ſum, quia non intelligor ulli.

Veteribus autem Barbari erant illi qui non erant Græci. Unde Plautus Nævium Poëtam Barbarum dixit: In prologo Aſinariæ *Barbare* pro Latine poſitum. In Captivis quoque *Barbaricum jus* leges. Eadem ratione Latini auctores non utentes lingua Latina *Barbaros* dixerunt.

5 *Ex voluntate ejus Piſonem aggreſſos.*] Illa *ex* præpoſitio non eſt in manuſcriptis, licet in aliis fere ſit; nec exemplar eam Beroaldinum habet. *Rivius.*

6 *Præterea.*] Id eſt, præterquam quod Piſonem interfecerant. *Præterea*, hoc in loco tempus præteritum ſignificat: quod rariſſime invenies. *Zanch.*

7 *Sed imperia ſæva multa antea perpeſſos.*] In libris, quibus uſus eſt Vincentius Caſtiloneus, ſcriptum fuit: *Sed & ſæpe imperia ſæva antea perpeſſos.* nos eam lectionem in mſſ. noſtris non invenimus, nec quidquam mutamus. *Popma*

Sed imperia ſæva multa antea perpeſſos.] Excludi poterat conjunctio, *ſed* Editio anni CIↃ CCCC LXXV. expreſſi

hi

medio [1] relinquemus. De ſuperiori conjuratione ſatis dictum.

[2] Catilina, ubi eos, quos paullo ante memoravi, conve- 20
niſſe videt: tametſi cum ſingulis multa ſæpe egerat; tamen, [3] in rem fore credens univerſos appellare, & cohortari, [4] in abditam partem ædium ſeceſſit; atque ibi, [5] omnibus arbitris procul amotis, orationem hujuſcemodi habuit.

Ni

hic *ſcæva*. Naz. vero præfert *multo*. miror nonnullis ſapere quod in Caſtilioneo eſt: *ſed & ſæpe imperia ſæva antea perpeſſos.* quis enim non videt eſſe ab interprete? *Gruterus.*

1 *Nos eam rem in medio relinquemus.*] Gell. 17. c. 2. *Q. Claudius Annal.* 1. *Nos, inquit, in medium relinquemus: vulgus in medio dicit: nam vitium iſthic putant: & ſi dicas in medium ponere, id quoque eſſe σόλοικον putant: & tamen probabilius ſignificantiusque ſic dici videbitur, ſi quis illa verba non incurioſe introſpiciat.* Tacitus quoque Salluſtii affectator ſuis in libellis de morib. German. *Quod ego; uti incompertum, in medium relinquam.* Giacconius.

Nos eam rem in medio relinquemus.] Hic perperam quidam *derelinquemus.* Cicero pro Cœlio, *Neminem nominabo, tantum in medio relinquam.* Rivius.

2 *Catilina, ubi eos, quos paullo ante memoravi, conveniſſe videt.*] In cujus domo hæc congregatio habita fuerit, varii varia ſentiunt. Nonnulli in M. Leccæ domum eos conveniſſe putant, alii domi Catilinæ eos congregatos fuiſſe tradunt. At ego hanc congregationem habitam fuiſſe (ſalvo aliorum judicio) in cujuſdam nobilis domo, e Cicerone colligo: Nam is in Orat. cont. C. Ant. & Catil. ita inquit: *Dico P. C. ſuperiore nocte cujuſdam hominis nobilis, & valde in his largitionis quæſtu noti & cogniti domum, Catilinam & Antonium cum ſequeſtribus ſuis conveniſſe.* Et Pæd. hunc textum ita interpretatur; *C. Cæſaris aut Craſſi domum ſignificat.* Hinc patet eos domi Catilinæ non conveniſſe. Accedit quod Catilina in Velia habitaverit, in illa videlicet parte montis Palatini, quæ forum videt, ut tradit Pomponius Lætus lib. de Antiq. Urb. Rom. aliter Porcius Latro, intelligit enim domum Leccæ, niſi ſæpius congregati fuerint.

3 *In rem fore.*] Hoc eſt, ad utilitatem conſilii ſui pertinere.

4 *In abditam partem ædium ſeceſſit.*] Manuſcripta duo, *ſecedit*, quomodo & alia pleraque. *Rivius.*

5 *Omnibus arbitris procul amotis.*] Omnibus expulſis, præter eos qui ſui conſilii participes erant. nam *arbitri* dicuntur, qui alienæ rei quaſi teſtes interſunt. alias *arbiter*, auctore Feſto, dicitur, qui totius rei habet arbitrium & facultatem. *Zanch.*

Arbitris.] Proprie eſt tertius qui accedit. *Arbiter*, enim quaſi adbiter. Bætere ſeu betere vel betire dixere veteres, pro ire, incedere. Inde Bitienſes qui aſſidue peregrinantur: & Bætis in gloſſario περιπλανής. *Scaliger.* Hinc & *arbiter* dictus tertius, qui litigia componit. hinc & arbitrari, id eſt, ſtatuere, ac arbitrium pronunciare. Unde apud Plautum in Mercat. *arbitrari inſcitum*, id eſt, pronunciare inſcitum atque imperitum. hinc arbitrium, id eſt, ſententia quæ ab arbitro ſtatuitur. Etiam arbiterium in Pandectis Florent. pro arbitrium reperias, l. 9. ff. qui ſatiſd. cog. l. 3. §. 1. l. Pedius, 7. de Arb. & alibi paſſim.

„ [1] Ni virtus, fideſque veſtra ſatis [2] ſpectata mihi forent; „ nequicquam opportuna res cecidiſſet: [3] ſpes magna dominationis in manibus fruſtra fuiſſet: neque per ignaviam, aut vana ingenia, incerta pro certis captarem. „ ſed, quia multis, & magnis [4] tempeſtatibus vos cognovi „ fortes, fidoſque mihi; eo [5] animus auſus eſt maxumum, „ atque pulcerrumum facinus incipere; [6] ſimul, quia vobis „ eadem, quæ mihi, [7] bona, malaque eſſe intellexi. [8] nam, idem

1 *Niſi virtus atque fides veſtra ſatis ſpectata mihi forent.*] Legendum e vetuſtis, *Ni virtus fideſque veſtra ſpectata mihi forent*, omiſſa particula illa *ſatis*, quam nec Fabricianus habet codex, nec requirit magnopere ſenſus. Si quis tamen eam adjectam velit, non admodum repugnabo; eſt enim in Merſeburgenſi. Sed & Terent. *Satis jam Simo, ſatis ſpectata erga te amicitia eſt mea.* Beroaldinum exemplar eam non habet. *Ni*, pro *niſi* ponitur. & ſic numerus ipſe exigit, cujus eſt obſervantiſſimus Salluſtius. Nec vero aliter Servius in Georgica Virgilii citat. Jam illud, *virtus atque fides veſtra*, vaſtum quid neſcio atque immane ſonat. quanto modulatius, *virtus fideſque veſtra*. Rivius.

Fides.] *Fides* eſt dictorum conventorumque conſtantia & veritas: hoc eſt, ut vulgo dicunt, ſervatio promiſſi. Hanc autem fidem, ut ait A. Gellius libro 20. cap. 1. Romani veteres in negociorum contractibus ſanxerunt, maximeque in pecuniæ mutuaticiæ uſu: atque commercio. *Zanch.*

2 *Spectata.*] Id eſt, perſpecta & cognita mihi.

Satis ſpectata.] Abeſt a libris IV. illud *ſatis*. Putſchius.

3 *Spes magna, dominatio, in manibus fruſtra fuiſſent.*] Ita & manuſcripta fere, quæ ipſe viderim. in recentioribus. *ſpes magna dominationis*, legitur. *Rivius.*

Spes magna dominationis in manibus fuiſſet.] Ita vetus codex: at Aldinus habet, *Spes magna, dominatio in manibus fuiſſet*: quam lectionem ego non probo. neque enim dominatio in manibus fuit, ſed dominationis ſpes. *Glar.*

4 *Tempeſtatibus.*] Id eſt, periculis. *Tempeſtas* in hoc loco periculum ſignificat. Aul. Gell. l. 12. inter vocabula, quæ in utramque partem accepta enumerat, *tempeſtatem* adjungit. *Tempeſtatem* medium eſſe vocabulum Servius dicit: ideoque *clara tempeſtas* dicitur. *Zanch.*

5 *Animus auſus eſt maxumum atque pulcerrumum facinus incipere.*] Pudet pigetque barbariei! omnibus Pall. adeſt vox ultima. at incidi olim in codicem Polonicum; illi aberat. quin debeat, neminem puto ambigere, cui cognita indoles linguæ Latinæ. *Gruterus.*

6 *Simul quia vobis eadem quæ mihi bona malaque eſſe intellexi.*] Tò *eſſe* non eſt in Merſeburgenſi, neque in Veneto, aut aliis impreſſis vetuſtioribus, ac elegantius & majore cum gratia abeſſe videtur. *Rivius.*

7 *Bona malaque eſſe intellexi.*] Ea vero ex re & conſolatio petitur, & animus augetur. Conſolatio, cum auctore Seneca Lib. II. Nat. Qu. cap. 59. quod maximum ſolet eſſe ſolatium extrema paſſuris, omnium cauſſa eadem eſt. Animus vero, quia, ut Curtius lib. VII. firmiſſima inter pares amicitia eſt.

8 *Nam idem velle atque idem nolle.*] Melius in Jugurth. *Quos omnes eadem cupere, eadem odiſſe, eadem metuere, in unum coëgit: ſed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio eſt.* hæc Catilinæ perſonæ congruit. *Ciacconius.*

Nam idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia eſt.] Sic & in Hecyram Donatus. in Fabriciano vero, *idem velle atque nolle*. Perperam au

Fre

idem velle, atque idem nolle, ea [1] demum firma amicitia „
eſt. [2] Sed ego, quæ mente agitavi, omnes jam antea di- „
verſi audiſtis [3] Ceterum mihi in dies magis animus ac- „
cenditur, cum conſidero, [4] quæ conditio vitæ futura ſit, „
niſi noſmet ipſos vindicamus in libertatem. nam, poſt- „
quam Reſp. [5] in paucorum potentium jus, atque ditio- „
nem conceſſit, [6] ſemper illis reges, * tetrachæ vectiga- „
les

tem eſt in exemplari Colonienſi additum *res*. nec enim in vetuſtis reperitur. *Rivius*.

Idem velle atque idem nolle ea demum, &c.] Suavius accideret auribus gnome, deleto *atque*; niſi magis reſcribendum cum Com. meo; *Idem velle atque nolle*, aut cum Pal. nono, *Idem velle, nolle, ea demum*. Grut.

1 *Demum firma amicitia eſt.*] Cicero pro Plancio: *Vetus enim*, inquit, *eſt lex illa juſta veraque amicitiæ, quæ mihi cum jamdiu eſt, ut idem amici ſemper velint, neque eſt ullum certius amicitiæ vinculum, quam conſenſus & ſocietas conſiliorum & voluntatum.* Ceterum (ut idem in Lælio tradit) vera amicitia, niſi in bonis eſſe non poteſt, cum virtutum amicitia adjutrix a natura data ſit, non vitiorum comes. Ariſtoteles etiam Moralium ad Nicomachum lib. 8. docet, proprie amicitiam bonorum hominum eſſe, quatenus boni ſunt, reliquas vero amicitias per ſimilitudinem quandam ad veram amicitiam dici. Sed Catilina conſpirationem malorum hominum amicitiam vocat, ſuæ ſerviens cauſæ. *Caſt.*

2 *Sed ego, quæ mente agitavi, omnes jam antea diverſi audiſtis.*] MSſ. quidam: *Sed ego quæ ante hac, mente agitavi, omnes jam diverſi audiſtis.* Popma.

3 *Ceterum mihi in dies animus magis magiſque accenditur.*] Impreſſi nonnulli codices: *Ceterum mihi in dies magis animus accenditur.* Nos particulam *magiſque*, in ſuum locum ordinemque reſtituimus, & ita loqui ſolet Salluſtius, non ſolum in libris Hiſtoriarum, ſed in Catilinario, & bello Jugurthino: *agitabatur magis magiſque animus.* &, *magis magiſque in aperto ſunt. magis magiſque creſcere intelligit. magis magiſque eum in dies amplecti. ipſa ſe virtus magis magiſque extollit. magis magiſque appropinquare vident.* Idem.

In dies magis animus accenditur.] Intrudunt alii, *in dies magis magiſque animus.* & ſic quoque editio vetuſtiſſima, ſed contra pleroſque manuſcriptos; ſolum enim hæret in Palatinis ætatis recentiſſimæ, undecimo & duodecimo. *Gruterus.*

4 *Quæ conditio vitæ futura ſit, niſi noſmet ipſos vindicemus in libertatem.*] Legendum arbitror, *ni noſmet ipſi*. id enim præterquam quod elegantius eſt, etiam veterum conſenſu codicum magis comprobatur. *Rivius.*

5 *In paucorum jus atque ditionem conceſſit.*] Sic in orat. Macri: *Itaque omnes conceſſere jam in paucorum dominationem.* ubi, *ditionem*, legendum fortaſſe eſt. & Livius l.36. *Ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi conceſſit.* Donatus tamen refert 1. Hiſtor. ſcripſiſſe Salluſtium, *Quorum in gratia plerique conceſſerant.* In Jugurth. *victi omnes in gentem nomenque imperantium conceſſere.* Ciacc.

In paucorum potentium.] Variant hic libri, aliis *potentiam*, aliis *conditionem* præferentibus. Ceterum in vulgata nihil muto, nec *potentiam* hic probo, quod facit Colerus. Seneca Epiſtola XXIX. *Ponet ſe extra jus ditionemque fortunæ.* Putſchius.

6 *Semper illis reges.*] Cic. libro v. in Verrem: *Patimur enim jam multos annos & ſilemus, ad paucos homines omnes omnium*

„ les [1] eſſe: [2] populi, [3] nationes, [4] ſtipendia [5] pendere: ceteri
„ omnes, [6] ſtrenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus
fuimus,

rum nationum pecunias perveniſſe. Quod eo magis ferre æquo animo & concedere videmur, quia nemo iſtorum diſſimulat; nemo laborat, ut obſcura ſua cupiditas eſſe videatur. In urbe noſtra pulcherrima atque ornatiſſima quod ſignum, quæ tabula pura eſt, quæ non ab hoſtibus victis capta atque aſportata ſit? At iſtorum villæ ſociorum fideliſſimorum & plurimis, & pulcherrimis ſpoliis ornatæ refertæque ſunt. Ubi pecunias exterarum nationum eſſe arbitramini, quibus nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam denique Aſiam, Achaiam, Græciam, Siciliam jam in paucis villis incluſas eſſe videatis.

* *Tetrarchæ.*] Quædam regna in quatuor partes diviſa erant: eorum quartæ parti qui præerant, *Tetrarchæ* dicebantur. Strabo lib. 12. ſcribit, Galatas in tres gentes diviſos fuiſſe, & utramque gentem in partes quatuor, quas tetrarchias vocaverunt. *Zanch.*

1 *Vectigales eſſe.*] Cic. in Verr. 5. vectigalium, quæ imponuntur provinciis, duo eſſe genera dicit: unum quod certum eſt, quod ſtipendiarium dicitur, ut Hiſpanis & pleriſque Pœnorum impoſitum: quaſi victoriæ præmium, ac pœna belli. id autem certum ideo dicitur, quod certum & definitum in annos omnes impoſitum eſt: qui id pendebant, vectigales dicebantur. Alterum, quod cenſoria locatione conſtitutum eſt: ut in Aſia lege Sempronia. Cenſores enim locabant vectigalia, nec uſquam locare licebat niſi Romæ, niſi in Pop. Romani concione: ut ſcribit Cicero in diſſuaſione legis Rulli. Hæc autem non certo, eodemque precio locabantur. *Zanch.*

2 *Populi.*] Civitates. *Idem.*

3 *Nationes.*] Scilicet provinciarum: ut Galliæ, Hiſpaniæ, Aſiæ. *Idem.*

4 *Stipendia.*] *Stipendium* a ſtipe dicitur, ſicuti & Ulpianus ſcripſit l. 27. ff. de V. S. Ideo etiam tributum appellari ait Pomponius, conſtatque adeo ex Livio, Cicerone, Gellio, Plinio, & aliis *ſtipendium*, & *tributum* olim indifferenter vocatum, quicquid colligebatur in publicum, ut ex eo ſuſtentaretur miles. Fuiſſe autem apud Romanos militum ſtipendium, denarium in ſingulos dies, id eſt, unciæ argenti partem octavam, animadvertitur ex Annal. Taciti lib. I. prout citatur ab Alciato. ad l. Ager ff. de V. S. ſicuti autem *ſtipendium* a ſtipe dictum, ita teſte Varrone IV. de Ling. Lat. *ſtips* veteribus æs dicebatur, a ſtipando deducto vocabulo, cum enim aſſes libræ pondo eſſent, qui majorem eorum numerum acceperant, non in arca ponebant, ſed in aliqua cella ſtipabant. *Fung.* Hanc autem pecuniam ſic repoſitam in cella Dei Feſtus ait impenſam vocatam fuiſſe, quod nondum eſſet penſa, ſed tantum ſtipata. Unde factum ut quævis ſtipatio & farctura impenſa diceretur. Quod ſæpius uſurpavit Apitius, ut cum dicit, *indet impenſam præſcriptam*, id eſt, farcturam. Arnobius lib. VII. *impenſarum varietate conditis.* Palladius lib. I. dixit, *impenſa pumicea farciri muros*, id eſt, ſtipari acerato ex pumice raſo. *Scal.*

5 *Pendere.*] Id eſt, ſolvebant. quæ ſignificatio inde deducta eſt, quod antequam ſignatus eſſet nummus argenteus, cumque Romani gravi adhuc ære uterentur, non numeratione, ut ætate noſtra, ſed pondere fiebat ſolutio. *Zanch.*

6 *Strenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus fuimus.*] Mutandam exiſtimo particulam, *atque*, & legendum, *Ignobiles atque vulgus fuimus*, vel *æque atque ignobiles.* Ciacconius.

Ceteri omnes ſtrenui, boni, nobiles, atque ignobiles, vulgus fuimus, ſine gratia, ſine auctoritate.] Quamvis eodem modo codices manuſcripti, eſt in pleriſque tamen, ut Beroaldino, *vulgus ſumus*, tempore præſenti, pro, *nullo numero habemur*, hoc eſt, *contemnimur & deſpicimur.*

ſed

fuimus, ſine gratia, ſine auctoritate, his [1] obnoxii, quibus, ,,
[2] ſi reſpub. valeret, formidini eſſemus. itaque omnis gra- ,,
tia, potentia, honos, divitiæ apud illos ſunt, aut ubi illi ,,
volunt: [3] nobis reliquere pericula, [4] repulſas, [5] judicia, ,,
egeſtatem. [6] quæ quouſque tandem patiemini, fortiſſumi, ,,
viri? [7] nonne emori per virtutem præſtat, quam vitam ,,
miſeram, atque inhoneſtam, ubi alienæ ſuperbiæ [8] ludi- ,,
brio fueris, per dedecus amittere? [9] Verum enimvero, ,,
prô

ſed & *fuimus*, non ſane diſplicet, quod exemplaria fere habent. *Rivius*.

1 *Obnoxii.*] *Obnoxius* proprie dicitur, qui propter aliquam noxam adverſus alium conceſſam, ipſum reveretur: ſed ſæpe largius pro qualibet ſubjectione accipitur, ut hic. *Omnib.*

2. *Si reſp. valeret.*] Hoc eſt, ſi ſtatum ſuum obtineret. *Zanch.*

3 *Nobis reliquere pericula, repulſas, judicia, egeſtatem.*] In vetuſtis eſt, *repulſas nobis reliquere, pericula, judicia, egeſtatem.* Utra verborum ſeries concinnior eſſe videatur, alii judicent. *Rivius.*

4 *Repulſas.*] Falſo queritur: nam, ut Cic. de Haruſp. Reſp. *Repulſi* ſunt ii, quos ad omnia progredientes, quos munera contra leges gladiatoria parantes, quos apertiſſime largientes, non ſolum alieni, ſed etiam ſui vicini, tribules, urbani, ruſtici repulerunt. Etſi innuere videtur illud velle Catilina, quod ait Thucyd. lib. v. δυνατὰ δὲ οἱ προὔχοντες πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς συγχωροῦσιν. Qui ſuperiores ſunt agunt quicquid poſſunt, inferiores perferunt. *Graſw.*

5 *Judicia.*] Condemnationes; quia ambitus alii, alii rerum repetundarum pœnas dederunt. *Vall.*

6 *Quæ quouſque tandem patiemini â fortiſſimi viri.*] In Fabriciano & Beroaldino non eſt, â. ac mihi ſane ab litteratore inſulſo additum videtur. eſt tamen in Merſeburgenſi atque aliis. *Rivius.*

7 *Nonne emori per virtutem præſtat.*] Legerem, *mori.* ut in orat. Lepidi, *eſtne viris reliqui aliud quam ſolvere injuriam, aut mori per virtutem?* Tacitus Hiſtor. 3. *Moriendum victis, moriendum deditis: id ſolum referre, noviſſimum ſpiritum per ludibrium & contumelias effundant, an per virtutem.* qui locus ex hoc Salluſtiano expreſſus videtur. Plautus Capt. *Qui per virtutem peritat, non interit.* Videndum tamen an apud Salluſtium pro, *amittere*, legi debeat, *agitare*. Ciacconius.

8 *Ludibrio fueris.*] Volumen Fabricianum habet, *ubi alienæ ſuperbiæ ludibrio fueris.* legitur & *fueritis.* prius haud dubie cum rectius, tum elegantius eſſe videtur. Et talis ἰσόρροπος numeri, incredibilem quandam gratiam & venuſtatem habet. *Riv.*

9 *Verum enimvero per deûm atque hominum fidem, victoria in manu nobis eſt.*] Priſcianus legit, *Prô Deûm atque hominum fidem.* l. XIV. *Prô,* inquit, *etiam interjectionis loco ponitur, & circumflectitur. Ut Salluſt. in Catil. Prô Deûm atque hominum fidem.* Neque ſecus interpres, quicumque is, legiſſe videtur. In vetuſtis inſcriptionibus fere *proh* reperitur, contra quam vel Priſcianus ipſe, vel alii quidam velint: nam & Feſtus cum Priſciano facit. Inter alias enim ſignificationes hujuſce particulæ *prô*, quas multas lib. XIV. recenſet, etiam admirationi ſervire eam docet. ut, *Prô Juppiter.* nam hoc ipſe exemplum ſubdit. *Rivius.*

Verum enimvero.] Superius argumentum ſumpſit ab honeſto. argumentabatur enim a juſtitia, quæ eſt pars honeſti: nunc argumentatur a tuto, id eſt,

„ [1] prô Deûm atque hominum fidem ! victoria in manu no-
„ bis eſt : viget ætas : animus valet. contra illis, annis, at-
„ que divitiis, omnia conſenuerunt. tantummodo incœpto
„ opus eſt: cetera res expediet. etenim quis mortalium,
„ cui virile ingenium eſt, tolerare poteſt, [2] illis divitias ſu-
„ perare, quas profundant in [3] exſtruendo mari, & [4] mon-
„ tibus coæquandis, nobis rem familiarem etiam ad neceſſa-
„ ria deeſſe? illos binas, aut amplius domos continuare;
„ nobis [5] larem familiarem nuſquam ullum eſſe? [6] cum ta-
„ bulas, [7] ſigna, [8] toreumata * emunt, nova diruunt, alia ædi-
ficant:

altera parte deliberationis, quæ tuta dicitur : hæc autem dividitur in vim & dolum. Dolo uti ſe dicit Catilina contra incautos, vi contra inferiores. *Vall.*

1 *Prô Deûm atque hominum fidem!*] Seu teſtor, id eſt, teſtem facio. *Idem.*

2 *Illis divitiae ſuperare.*] Sic Jugurth. *gloria, atque alia optanda bonis ſuperabant.* Cic. Paradox. *Uter igitur ditior eſt, cui deeſt, an cui ſuperat.* Ciacconius.

3 *Exſtruendo mari.*] In ædificandis ædificiis in ipſo mari : quia ſicut ſuperius dictum eſt, in ipſo mari ædificia condita ſunt. *Vall.* Gruterus conjecerat *excludendo*, ut velit, illi magno mari vim feciſſe. Sed forte ſcribetur rectius: *extendendo*, i. e. pilis ſive aggeribus ædificando in mari & aquis quaſi retro agendis. Cæſar 3. Bell. Gal. 12. *Extruſo mari aggere ac molibus.* Gronovius.

4 *Montibus coæquandis.*] Explanandis montibus, ut ibi ædificia faciant amœnitate plena. *Iem.*

5 *Larem familiarem.*] *Larem* hic accipit pro foculo, ubi familia ſtat. nam *Lares* proprie dicuntur Dii domeſtici. Priſci enim Romani, in domibus, quas incolebant, doliis aut vaſculis mortuos ſepeliebant. qua ex cauſa *Lares*, quos domeſticos vocant, deos colere cœperunt. Poſtea lege duodecim Tabularum cautum eſt, ne in urbe ſepelirentur, neve urerentur. cujus hæc verba ſunt: In vrbe ne sepelito, neve vrito. Ipſique Lares canum pellibus veſtiuntur : cauſamque Plutarch. in Probl. refert. *Zanch.*

6 *Illi cum tabulas, ſigna, toreumata, &c.*] Locus hic in omnibus editionibus corruptus fuit. cum nos una dictione addita, & mutata interpunctione non ſine auxilio antiquorum codicum, ſuo nitori reſtituimus : & ſic hunc locum legi debere verba præcedentia demonſtrant: *Etenim quis mortalium cui virile ingenium eſt, tolerare poteſt, illis divitias ſuperare, quas profundunt in exſtruendo mari & montibus coæquandis, nobis rem familiarem, etiam ad neceſſaria deeſſe: illos binas, aut amplius domos continuare, nobis larem familiarem nuſquam ullum eſſe?* Popma.

Nuſquam ullum eſſe? cum tabulas, ſigna, &c.] Et ita quoque concorditer mſſ. pall. & vett. edd. ne quis Popmæ auſcultet, largienti nobis aliud adhuc verbum, hoc modo: *eſſe? Illi cum tabulas, &c.* Equidem ſi ita ulli codices; ſciamus oportet, notæ deterrimæ. *Gruterus.*

Tabulas.] *Tabulæ* proprie dicuntur, picturæ in tabulis artificioſe formatæ, quibus antiqui plurimum delectabantur. Plinius lib. 35. cap. 4. *Zanch.*

7 *Signa.*] Statuas. Vide Plin. lib. 34. c. 4. & lib. 35. cap. 11. *Idem.*

8 *Toreumata.*] Toreumatis nomine, quicquid artis elegantia exſculptum eſt, comprehendimus. τορεύω, id eſt, ſculpo; toreutice, ſculptura : a quo toreumata, hujuſmodi opera dicuntur, aut ſculpta,

ficant: poſtremo omnibus modis pecuniam [1] trahunt, [2] ve- „
xant: tamen [3] ſumma lubidine divitias ſuas [4] vincere ne- „
queunt. at nobis eſt domi inopia, foris æs alienum; [5] mala „
res, ſpes multo aſperior. denique quid reliqui habemus, „
præter miſeram animam? Quin igitur expergiſcimini? „
en illa, illa, quam ſæpe optaſtis, [6] libertas; præterea di- „
vitiæ, decus, gloria in oculis ſita ſunt. fortuna ea omnia „
victoribus præmia poſuit. res, tempus, pericula, egeſtas, „
belli ſpolia magnifica, magis quam oratio mea, vos hor- „
tentur. [7] vel imperatore, vel milite me utemini. neque „
animus, neque corpus a vobis aberit. hæc ipſa ut ſpero „
vobiſcum una conſul agam: [8] niſi forte me animus fallit, „
& vos ſervire magis, quam imperare, parati eſtis. „

Poſtquam [9] accepere ea homines, [10] quibus mala abunde 25
omnia erant, ſed neque res, neque [11] ſpes bona ulla: tametſi
illis,

ſculpta, aut cælata, ex quacunque materia, quæ in deliciis habebantur. *Idem.*

* *Emunt, nova diruunt, alia ædificant.*] Expunxi illud, *vetera negligunt*, quod Garrionis ſequenteſque occupat editiones; quoniam nulla ejus litera compareret in Mſſ. Palat. in Bongarſianis, in Commeliniano meo, imo ne in veterrimis editionibus: quibus primam peſtem invexit Pomponius Lætus, dum fingit: *emunt, vetera diruunt, nova ædificant.* ingenioſe profecto, ſi id vocis quadrat in ſtuporem. *Grut.*

1 *Trahunt.*] Accumulant.

2 *Vexant.*] Lacerant pauperes & humiles. & eſt frequentativum a Veho, ut reſpondeat ad Traho.

3 *Summa lubidine.*] Summa luxuria & ſuperfluitate. *Vall.*

4 *Vincere.*] Id eſt, nimio ſumptu ſuperare. In ſumma profuſione æque tamen divites manebant. *Thyſ.*

5 *Mala res.*] Conditio noſtra miſera.

6 *Libertas.*] Tacitus vere lib. 9. Annal. falſo libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degeneres, in publicum exitioſi, nihil ſpei, niſi per diſcordias habeant. *Graſw.*

7 *Vel imperatore.*] Nunc privatim de officio ſuo agit. *Imperatorem* hic ponit pro duce & principe exercitus. nam principio nemo hoc honore dignabatur, niſi qui res ampliſſimas præclariſſimaſque geſſiſſet. Poſtea is mos ita pervagatus atque pervulgatus eſt, ut vel minimis rebus geſtis nomen hoc multis tribueretur: neque ſemel modo, ſed iterum & ſæpius. hac autem appellatione decorabantur duces, aut exercitus conclamatione, aut (quod erat honorificentius) decreto Senatus, ut alibi ſcribemus. *Zanch.*

8 *Niſi forte animus fallit.*] Manuſcriptum habet, *ni forte animus fallit.* Rivius.

9 *Accepere.*] Id eſt, audiere, percepere.

10 *Quibus mala abunde.*] Qui abundabant omnibus malis, & inopia rei familiaris ſtricti erant, & grande æs debebant: nec quomodo ſolverent, ulla ſpes ſupperebat. *Vall.*

11 *Spes bona ulla.*] Nihil habebant, & nihil ſperabant, quod deterius eſt. *Glar.*

illis, [1] quieta movere, [2] magna merces videbatur; [3] tamen poſtulare plerique, uti proponeret, quæ conditio belli foret: quæ armis præmia [4] peterent: quid ubique opis, aut ſpei haberent. [5] Tum Catilina polliceri tabulas novas; proſcriptionem locupletium, [6] magiſtratus, ſacerdotia, rapinas,

1 *Quieta movere.*] Eſt in aliis, *Quietam remp. movere.* Sed manuſcripta fere cum priore lectione faciunt. & illud *Quietam remp.* ex gloſſa irrepſiſſe ſuſpicor. Nam *quieta movere*, hic eſt, quietum & tranquillum ſtatum civitatis turbare. *Riv.*

2 *Magna merces videbatur.*] Tametſi loco mercedis ponebant ocium & quietem reipublicæ perturbare. *Vall.*

3 *Tamen poſtulavere plerique, uti proponeret.*] In Fabriciano eſt, *tamen poſtulare plerique*, pro *poſtulabant.* ut ſit ἐναλλαγὴ modi, uſitata hiſtoricis. *Rivius.*

4 *Peterent.*] Aliter, *Peterentur.* Caſtal.

5 *Tum Catilina polliceri tabulas novas, proſcriptionem locupletum.*] Manuſcripta, ut & impreſſa quædam, *proſcriptionem locupletium.* id mihi rectius numeroſiuſque eſſe videtur. ſed & Cicero utitur hoc genitivo ad Atticum, *Nec moderatiorem quam Sulla, in pecuniis locupletium.* nam in ablativo dici *locuplete* & *locupleti*, docet Q. Remmius Palæmon. unde genitivus exſiſtit *locupletum* & *locupletium.* quamquam idem Cicero ne quid diſſimulem, *proſcriptiones locupletum* dicit in Paradoxis; ut in vulgatis eſt exemplaribus; nam in manuſcripto *locupletium* reperi. Porro *tabulæ novæ* Latinis dicuntur, quæ Græcis χρεῶν ἀποκοπαί. quomodo & Cicero appellat VII. ad Atticum. Eſt autem publica quædam æris alieni abolitio, & pecuniarum creditarum quaſi condonatio. Meminit harum Cicero II. Officiorum, & Livius II. belli Macedonici. ut interpretis inſcitiam jure mireris, qui hic *admirandas tabulas, & artificioſe pictas*, intelligit per *tabulas novas.* Proſcriptionis vero nomen a bellis civilibus initium ducit. nam in tumultu & diſſenſione civili, cujuſmodi exſtitere Marii & Sullæ, Cæſaris & Pompeji, qui conſecuti victoriam erant, ii nomina eorum, qui fuiſſe diverſarum partium putabantur, in tabulis deſcripta proponebant, conſtitutis præmiis, ſi quis eorum quemquam occidiſſet, bonis etiam proſcriptorum publicatis atque haſtæ ſubjectis. Porro Sulla proſcriptionis tabulas primus propoſuit, iſque non contentus in eos ſævire qui armis a ſe diſſenſerant, etiam quieti animi cives, propter pecuniæ magnitudinem, proſcriptorum numero adjecit, quemadmodum Valerius inquit. Poſtea obtinuit conſuetudo, ut in exſilium ejecti, *proſcripti* dicerentur. Ergo *polliceri Catilina proſcriptionem locupletum*, nimirum ut illis interfectis, impetus in eorum bona fieret. *Rivius.*

Polliceri.] Hanc lectionem & ſcripturam omnes Codices typis excuſi, & in pergameno deſcripti habent. verum in uno Mſ. reperi; *tum Catilina cœpit polliceri tabulas novas.* Quæ lectio haud placet. *Popma.*

6 *Magiſtratus.*] Magiſtrare, inquit Feſtus, regere & temperare eſt, vel moderari. Magiſtratus itaque tanquam rectores dicti. Magiſtri quoque dicti quicunque præfecti. Hinc Magiſter populi, ſive dictator, Equitum, Magiſter Curiæ apud Plautum in Aulularia, qui Græcis τετράρχης. Magiſtri Cenſus, Epiſtolarum, Scriniorum, Officiorum, Libellorum, Memoriæ, a Præfectura dicti. Etiam Magiſteriam agentes in rebus in veteri lexico. Et Magiſteria Poteſtas dicitur in l. 6. C. de Juriſd. Præcipue autem magiſtratus is dicitur, cui concredita eſſet gubernatio Reip. & qui judicium auſpiciumque haberet, quem-

rapinas, alia omnia, quæ bellum, atque lubido victorum fert: præterea, eſſe in Hiſpania citeriore [1] Piſonem, [2] in Mauritania cum exercitu P. Sitium [3] Nucerinum, conſilii ſui participes: petere conſulatum [4] C. Antonium, quem ſibi collegam fore ſperaret, hominem & familiarem, & omni-

quemadmodum Cic. in Legibus ſcribit. Magiſtratus autem qui majores & qui minores dicerentur, Gellius docet ex verbis Meſſalæ, lib. 13. exponens hæc verba, ut quis Magiſtratus minor de cœlo ſervaſſe velit. *Zanch.*

Magiſtratus.] Ut conſulatum, Præturam, Dictaturam. Cicero in eadem: *Num, inquit, in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente conſcelerata ac nefaria concupiverunt, ſe conſules ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident ſe cupere id, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi ſit neceſſe?* Zanch.

* *Sacerdotia.*] Ut Pontificatum, & Auguratum. *Idem.*

1 *Piſonem eſſe.*] Superius dixit auctor eum interfectum. ſed Catilina ignorabat, vel forſitan nondum interfectus erat. *Omnib.*

2 *In Mauritania*] Geographi duas Mauritanias eſſe dicunt, Tingitanam & Cæſarienſem, a coloniis dictas Tingi & Cæſaris. eſt autem nomen Mauritaniæ Græcum. Græci enim μαῦρον nigrum dicunt; & Mauritani ſic vocati ſunt propter nigredinem, id quod eis propter ſolis propinquitatem contingere videtur. *Zanch.*

3 *Nucerinum.*] Oppido Nucera oriundum. Eſt autem apud antiquos auctores triplex Nuceria. Intra Brixellum haud procul a Padi ripa oppidum hodieque viſitur, vulgari nunc vocabulo Lucera vel Luzzara. Hoc omnium fere judicio eſt id oppidum, quod Ptolemæo vocatur Nuceria: *in Gallia*, inquit, *Togata oppida ſunt iſta, Placentia, Fidentia, Brixellum, Parma, Regium Lepidum, Nuceria, Tanetum, Mutina, Bononia*: Nec mirum ſit, quæ olim fuerit Nuceria, eam nunc dici Luceriam, quando clariſſima quondam Romanorum colonia, Luceria, in Apulia, vulgo nunc vocetur Nucera, raro Lucera. Quanquam hæc apud antiquos etiam auctores, Ptolemæum, & Tabulam itinerariam legitur. Nuceria Apulorum, ad differentiam alterius, quæ non procul a Padi ripa fuit. apud Appianum vero Civil. bellorum lib. II. ſimpliciter Nuceria. Poſterior hæc hodie Foggia appellatur, & memoratur Polybio, Ciceroni, Cæſari, Livio, Halicarnaſſæo, Straboni, Plinio, Frontino, Appiano, Stephano, Ethico. Quam ita antiquam fuiſſe, ut conditor ei Diomedes adſcriberetur, Strabo teſtatur lib. 6. *Cluv.* Eſt & Nucera, vulgo Nocera civitas Campaniæ, cujus populi dicti ſunt Nucerini, & ager Nucerinus. Plin. lib. 3. cap. 5. haud procul a monte Veſuvio ager Nucerinus eſt: novem M. paſſuum a mari ipſa Nuceria.

4 *C. Antonium.*] Hic C. Antonius fuit M. Antonii oratoris filius, ut oſtendit Aſconius: patruus autem M. Antonii, qui poſtea rempublicam evertit, quod teſtatur Cicero Phil. 2. Is a M. Lucullo prætore damnatus, quod Græcos ſpoliaſſet, etiam poſtea a Gellio & Lentulo cenſoribus Senatu motus eſt: Deinde cum præturam peteret, beneficio Ciceronis e poſtremo loco in tertium pervenit. hæc ex Cicerone de Petitione conſulatus, & Aſconio in oratione contra C. Antonium & L. Catilinam ſumpſimus. Tandem reus factus a Cælio, quod conjuraſſet, damnatus eſt: etſi potius Macedonia provincia male adminiſtrata, quam conjurationis crimen, cauſa damnationis fuit. Cicero pro L. Flacco, pro Domo ſua ad Pontifices, & pro M. Cælio, & Dion lib. 38. *Caſt.*

[1] omnibus neceſſitudinibus [2] circumventum : [3] cum eo Conſulem ſe initium agendi facturum. [4] Ad hoc maledictis increpabat omnis bonos : [5] ſuorum unumquemque nominans, laudare, admonere alium egeſtatis, alium cupiditatis ſuæ, complures periculi, aut ignominiæ, multos victoriæ Sullanæ, quibus ea prædæ fuerat. Poſtquam omnium animos alacris videt; cohortatus, ut petitionem ſuam curæ haberent, conventum dimiſit.
22 Fuere ea tempeſtate, qui dicerent, Catilinam, oratione habita, [6] cum ad jusjurandum [7] populares ſceleris ſui adigeret, humani corpo-

1 *Omnibus neceſſitudinibus.*] Id eſt, omnibus neceſſitatibus. nam C. Antonius inops, & magno ære alieno oppreſſus erat, & multa nefanda flagitia commiſerat. Q. Cicero in libello de Petitione conſulatus, & M. Cic. in Toga Candida. *Zanch.*

2 *Circumventum.*] Oppreſſum.

3 *Cum eo ſe conſule initium agendi belli facturum.*] Sic & Aldinum exemplar. Merſeburgenſe habet in ſpatio, *agendi, ſupple bellum.* Verum in ceteris manuſcriptis non eſt, *belli.* ac neque ſenſus ipſe, neque Latinitatis ratio patitur, ut addatur, niſi quis legere malit, *initium belli facturum*, ut omittatur, *agendi.* quomodo exemplar habet Beroaldinum. nam inferius quoque, *Qui initium belli facerent*, inquit. Sed & Cæſar, *Omnibus pollicitationibus ac præmiis depoſcunt, qui belli initium faciant.* Hoc loco etiam *ſe conſulem* habent codices in membrana deſcripti, caſu accuſativo, conſentientibus impreſſis quibuſdam, quod non ſane diſplicet. *Rivius.*

Cum eo conſule ſe initium agendi facturum.] Nonnulli ſcripti libri: *Cum eo conſulem ſe initium agendi facturum.* Alii: *Cum eo conſule ſe initium agendi belli facturum.* Alii: *Cum eo ſe conſulem initium agendi bellum facturum.* Sed ego nihil pronuncio. *Popma.*

Cum eo ſe conſulem initium agendi facturum.] Pal. quarto abeſt vox *ſe.* habetque *conſule*, contra editiones priores & quam extruſit Lætus, contra Pal. pr. ſec. ac Com. noſtrum. nam ceteri ſane omnes, *cum eo ſe conſule initium.* quod non probo; cum a libris illis antiquioribus videam ſtantes Carrionis membranas & Bongarſii. poſſet tamen ferri & altera, ſi reſcriberetur, *cum eo, ſe Conſule, initium agendi futurum.* ſed ne quid mentiar; puto illud, *agendi*, a mala manu. certe ſuperfluit, adjectumque ei præterea in mſſ. poſterioribus, *agendi belli.* Gruterus.

4 *Adhæc maledictis increpabat omnes bonos.*] Quamquam eodem modo Aldinum quoque exemplar, tamen rectius in manuſcriptis, *Ad hoc.* nam ſic fere Salluſtius alias, nec aliter Tacitus. *Riv.*

5 *Suorum unumquemque nominans laudare, admonere alium egeſtatis, alium cupiditatis ſuæ.*] Perperam Gymnicus, *admonebat :* quamquam ſic in aliis quoque eſt. irrepſit autem ex Gloſſa. Mecum facit exemplar Venetum, Schurrerianum, alia pleraque. *Idem.*

6 *Cum ad jusjurandum populares ſceleris ſui adigeret.*] Ante erat *addiceret.* meus liber *adiceret. Populares* vero *conjurationis* dixit infra bis. Donatus in Phorm. *Populares ſui ſceleris. Salluſtius.* Ciaccon.

Ad jusjurandum adigeret.] Præpoſitio *ad* abundare videtur. Nam *adigere* ſeu *adicere jusjurandum* dici ſolere ex Livio, Cæſare & aliis oſtendimus in notis ad Cæſarem. *Urſinus.*

7 *Populares.*] Fautores, & conſcios ſui ſceleris.

corporis ſanguinem vino permixtum * in pateris circumtuliſſe;

1 *Humani corporis ſanguinem.*] Catilina pateris infudit vinum ſanguine hu-
ɪano permixtum: deinde circumtulit, t omnes id libarent, hac execratione, t ita omnium ſanguis hauriri poſſet, iſi quod promiſerant feciſſent, uti ſan-
uinem illius hominis hauſiſſent. Plu-
ırchus in Cic. vita: *Dicamus & obiter*
ɪrem quem Scythæ ſervant, cum aliquem
ɪicum ſibi elegerunt: quia huic jurijuran-
o conformis eſt. Apud Scythas, cum ami-
itiarum fœdus initur, ac jusjurandum
ɪaximum fit, ſcilicet & victuros eos
ɪriter, & mortem opperituros, ſi opus
t, alterum pro altero: ſibi digitos in-
idunt, & ſanguinem in calicem diſtil-
ɪnt, ſummiſque intinctis gladiis, ambo
ɪriter admoventes labra: nec quic-
ɪam deinde eſt, quod poſſit eos diri-
ɪere. morem hunc in dialogo de Ami-
itia Lucianus tradit. lege illum. *Zanch.*

Humani corporis ſanguinem.] Mos
ic a Scythis. Mela lib. II. cap. I. *Ne*
ɪdera quidem incruenta ſunt, ſanciant
qui paciſcuntur, exemptumque ſangui-
ɪm, ubi permiſcuere, deguſtant. Id pu-
ɪnt manſuræ fidei pignus certiſſimum.
olin. cap. XX. *Hauſtu mutui ſanguinis*
ɪdus ſanciunt, non ſuo tantum more, ſed
r Medorum quoque uſurpata diſciplina.
Ierodotus l. I. c. 74. ὅρκια δὲ ποιέεται
αὐτὰ τὰ ἔθνεα, τά περ τε Ἕλληνες· καὶ
πρὸς τούτοισι, ἐπεὰν τοὺς βραχίονας ἐπι-
τάμωνται, ἐς τὴν ὁμοχροΐην, τὸ αἷμα
ἀναλείχουσι ἀλλήλων. Veteres ſanguine
ɪermixtam potionem *Aſſiratum* dixe-
ɪnt, teſte Feſto, quod iis *Aſſir* ſan-
ɪinem notet. Gloſſæ *Aſſir*, αἷμα.
o utitur Cato de re ruſtica c. XXXIII.
ɪaps Jovi Aſſir a pecu in urna vini ca-
e profanato ſine contagione. Recte au-
ɪm ait Salluſtius Catilinam humani
ɪrporis ſanguinem circumtuliſſe. Cæ-
ɪm enim puerum memorat Dio, ſu-
ɪrque ejus viſcera juramentum con-
ɪptum. Verba hæc ſunt: Καὶ ἐς ἀθέ-
ɪςτων ὁρκωμοσίαν ἀνάγκην προσήγαγε.
παῖδα γάρ τινα καταθύσας, ἐπὶ τῶν
σπλάγχνων αὐτοῦ τὰ ὅρκια ποιήσας, ἔπειτα ἐσπλάγχνευσεν αὐτὰ μετὰ τῶν ἄλλων.
Ut autem fœdera Romani jungebant
cæſa porca, non ſine exſecratione, ita
Græci tauro, capro, aut ariete. de tau-
ro habes apud Æſchylum ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις:

Ἄνδρες γὰρ ἑπτὰ θούριοι λοχαγέται
Ταυροσφαγοῦντες εἰς μελάνδετον σάκος,
Καὶ θιγγάνοντες χερσὶ ταυρείου φόνου,
Ἄρην, Ἐνυώ, καὶ φιλαίματον φόβον
Ὡρκωμότησαν, ἢ πόλει κατασκαφὰς
Θέντες, λαπάξειν ἄστυ Καδμείων βίᾳ,
Ἢ γῆν θανόντες τήνδε φυράσειν φόνῳ.

De capro Pauſanias lib. I. ἐπὶ κάπρου κατατόμου ἑστηκώς τομίων, μηδὲν εἰς τὸν Ὀλυμπίων ἀγῶνα ἔσεσθαι παρ᾽ αὐτῶν κακούργημα. Rite autem ſanguinem deguſtabant, quo plus poſſet exſecratio: ſic apud Maronem Dido, cum Æneæ imprecata eſſet:

At bello audacis populi vexatus & armis,
Finibus extorris, complexu avulſus Iuli,
Auxilia imploret, videatque indigna ſuorum
Funera, nec cum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.

adjungit tandem:

Hæc precor, hanc vocem extremam cum ſanguine fundo.

Ad ſanguinem iſtum alludit Tertullianus Apolog. *Neſcio quid & ſub Catilina tale deguſtatum eſt.* Et Minutius Felix Octavio: *Hodieque ab ipſis Latiaris Jupiter homicidio colitur, & quod Saturni filio dignum eſt, mali & noxii hominis ſanguine ſaginatur. Ipſum credo docuiſſe ſanguinis fœdere conjurare Catilinam.* Vide Satium V. Thebaid. ubi in ſanguine vivo conjurant matres, & fœdus interfecti infantis ſanguine ſanciunt. *Putſchius.*

Sanguinem.] Tacitus in Nerone: *mos eſt regibus, quoties ſocietatem ineunt, implicare dextras, pollicesque inter ſe vincire, nodoque perſtringere: ubi mox ſanguis in extremos*

tuliſſe; inde, cum poſt exſecrationem omnes [1] deguſta-viſſent, ſicuti [2] in ſolemnibus ſacris fieri conſuevit, [3] ape-ruiſſe conſilium ſuum, [4] atque eo dictitare feciſſe, quo inter

extremos artus ſuffuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt. *Sanguinem.*] Non eos quidem improbo, qui multa hic cumulant exempla nationum, fœdera ſancientium ſanguine, tantum dico alio fine factum a Catilina. Alii enim nihil ſe peccare putabant, interfecto aliquo, cujus cruorem haurirent, at iſtud conjuratis pro ſceleſtiſſimo erat, eoque crimine capitis incurrerant noxiam. Itaque excogitatum potiſſimum ipſis, ne poſſent fallere. Videantur diſcurſus mei ad locum Tacit. lib. IV. hiſtor. *occiſis legatis, quo minore ſpe veniæ creſceret vinculum ſceleris.* Gruterus.

* *Pateris circumtuliſſe.*] Pateris in ſacris Romanos uſos ubique obvium, & diſcimus ex Varrone de L. L. lib. IV. cujus verba adſcribam: *Præterea in poculis erant pateræ, eo quod pateant, Latine ita dictæ. Hiſce etiam nunc in publico convivio, antiquitatis retinendæ cauſſa, cum magiſtri fiunt, potio circumfertur, & in ſacrificando Deis, hoc poculo magiſtratus dat Deo vinum.* Miror quid Colero in mentem venerit, exiſtimanti *calvariam* idem eſſe cum patera, cum ſit τὸ κρανίον. Cn. Gellii hiſtorici vetuſtiſſimi verba, quæ pro ſe adducit, omnino aliud ſignificant commemoratione horrendi facinoris crudeliſſimi tyranni, cui ſimilia in hiſtoria Gothica legimus, ſed pergit idem, & *Cælii* nomen pro *C. Gellii* ſubſtituere conatur, ignorans ſcilicet, eundem hunc Gellium, ab Agellio in noctibus Atticis, Macrobio, Chariſio, Priſciano, aliiſque paſſim citari. Verba Capri quæ producit, corruptiſſima, eum magis convincent, ſi ſic emendata ex ſcripto legeris: *Calva vocatur κρανίον, licet Cælius & Varro calvariam dicant, nam calvariæ plurale eſt, calvæ oſſa, quæ ſunt & ſingulariter calva.* Putſchius.

1 *Deguſtaviſſent.*] Libationem in ſacris tacite innuit, quæ in ſacris ſolennibus uſitata erat. *Thyſ.* Poſt immolationem enim victimæ vinum aſpergebat ſacerdos, ſed priuſquam id effunderet, ſimpulo aut ſimpuvio ligneo vel fictili admodum parvo, & ipſe leviter delibabat, & adſtantibus guſtandum deferebat, ut pariter libarent. Vocabatur hic ritus libatio. Hinc libare paſſim apud probatos auctores deguſtare. Virg.

Purpureoſque metunt flores & flumina libant.

2 *In ſolennibus ſacris.*] Solennia ſacra dicebantur, quæ certis temporibus anni fieri ſolerent. Verum non eſt credendum, Romanos in ſolennibus ſacris humanum ſanguinem deguſtare ſolitos fuiſſe. quamvis (ut multi ſcribunt) Saturnus & Latiaris Jupiter humana hoſtia placarentur. Dicemus igitur, vinum, aut quidpiam ſimile circumferri ac deguſtari ſolitum fuiſſe. *Caſt.*

3 *Dicitur aperuiſſe.*] Τὸ *dicitur*, ex gloſſa irrepſiſſe videtur. Neque enim eſt in vetuſtis, & eleganter citraque detrimentum ſenſus abeſt. *Riv.*

4 *Atque eo dictare, quo inter ſe magis fidi forent.*] Hic mire variant exemplaria vetuſta. Quid ſi legas *atque id ea re,* ſive, *eo feciſſe*, tametſi hoc verbum cum in manuſcripto ſit, in recentioribus deſideratur. vel, *atque eo id ante feciſſe, quo inter ſe &c.* quomodo legendum eſſe, conjectura quadam ducor ad ſuſpicandum. Hæc jam adnotaram; cum ecce in duobus manuſcriptis reperio, *atque eo dictam rem feciſſe.* quæ mihi lectio maxime omnium probatur. & habet eandem exemplar Beroaldinum. *Rivius.*

Atque eo dictitare.] Libri nonnulli manuſcripti, *atque eo dictam rem feciſſe,* in manuſcripto noſtro, qui olim fuit Fr. Caſtrinii Narbonenſis, expreſſe *atque eo dictante feciſſe.* quod non improbandum videtur. *Thyſ.*

Atque eo dictare feciſſe.] Commoda-

iter ſe [1] magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conſcii.
onnulli ficta & hæc, & multa præterea exiſtumabant ab
s, qui [2] Ciceronis invidiam, quæ poſtea orta eſt, leniri
redebant, atrocitate ſceleris eorum, qui pœnas dederant.
obis ea res pro magnitudine [3] parum comperta eſt. [4] Sed 23
ı ea conjuratione fuit [5] Q. Curius, natus [6] haud ob-
ſcuro loco, [7] flagitiis atque facinoribus *.coopertus: quem
Cen-

s mihi liber perantiquus ab eruditiſſimo juvene, Græcarumque litterarum
nge perito, Fulvio Urſino, *Atque eo dictare feciſſe*. nonnulli, *Atque eo dictantem feciſſe*. quod ineptum videtur. ant, qui ex ingenio reponendum putant, *Atque eo dictante feciſſe*; vel, *Atque id eo dictitant effeciſſe*; vel, *Atque id re feciſſe*; vel, *Atque id eo feciſſe*, vel, *Atque eo id ante feciſſe*. quorum conjecturam minime probo. non diſplicet mnino impreſſa lectio: quanquam uſdem temporis hæc tria verba malm, *Circumtuliſſe, Aperuiſſe, Dictaſſe*. ec tamen in culpa poſuerim, quod Salluſtius in poſtremo verbo tempus mutaverit. Amicus quidam meus, *Atque, dicta re, feciſſe*. de quo eruditi viderint. ego adſenſum ſuſtineo. *Mantius.*

1 *Magis fidi.*] Ut enim Thucydid. 3. Τὸ ἀντίπαλον δέος πιστὸν ἐς συμμαχίαν, id eſt, mutui metus æqualitas la facit ſocietatem fidelem. Et Taci s lib. VI. Annal. dicit: *ex ſcelere me, ex metu conſilium capitur.*

2 *Ciceronis invidiam.*] Id eſt odium, Cicerone conſtat hanc invidiam eom anno ortam eſſe. nam Q. Metel Nepos, Tribunus plebis, pridie Kal. n. Ciceronem conſulem magiſtratu euntem concionis habendæ poteſtate privavit. Ipſe Cicero conqueritur v. Famil. Epiſt. Ep. 11. ad Q. Metellum Celerem Galliæ Proconſulem, m dicit, *deinde ſi qua ego in re fratri Reip. cauſa reſtiterim, peto ut mihi oſcas. Tam enim ſum amicus Reipubl. m qui maxime. Si vero meam ſalutem, tra illius impetum in me crudeliſſimum defenderim, &c.* & paulo poſt, *atque ille, quod te audiviſſe credo, pridie Kal. Jan. qua injuria nemo unquam in aliquo magiſtratu improbiſſimus civis affectus eſt, ea me conſulem affecit, cum Remp. conſervaſſem, concionis habendæ poteſtate privavit.* Gliſcens invidia tandem plane erupit, & quinquennio poſt ejus conſulatum a P. Clodio in exilium miſſus eſt. De hac invidia contumeliaque conqueritur Cicero pro P. Sextio. *Bern.*

3 *Parum comperta.*] Parum explorata. Nam cum tanta eſſet rei magnitudo, profecto eſſet nobis manifeſta. quapropter comprehendi poteſt, mendacem & falſum eſſe in conjuratione Catilinæ. *Vall.*

4 *Sed in ea.*] Ad id reſpicit quod ſuperius dixit, *Arbitris procul amotis*. putabant quidem omnes arbitros & revelatores procul eſſe amotos, ſed non fuerunt amoti, quia unus interfuit ſcilicet Quintus Curius, qui revelavit. & hoc eſt, *Sed in ea conjuratione*. Idem.

5 *Q. Curius.*] *Quinti* dicebantur, qui quinto loco nati erant: ut Franc. Robortellus, vir multæ eruditionis, & hac ætate noſtra inter doctos facile princeps, in libro ſuarum Annotationum ſcribit. *Zanch.*

Q. Curius.] Citat Marcellus hunc locum, ſed ibi perperam *Q. Curtius* excuditur. Apud Ciceronem vero l. 1. ad Atticum legitur *Torius* pro *Curius*. Coler.

6 *Haud obſcuro loco.*] Nobili familia.

7 *Flagitiis & facinoribus.*] Putavi pro *facinoribus* legendum *fœnoribus*: tum quod ita legit Gellius lib. IV. cap. 17. tum etiam quod dixerit *flagitiis*, ſupervacaneum videatur *facinoribus*. Verum

Nonii

[1] Cenſores ſenatu probri gratia [2] moverant. huic homini non minor [3] vanitas inerat, quam audacia. [4] neque reticere,

Nonii me auctoritas a mutatione deterret. Nam in verbo *facinus*, hunc locum recitat. Præterea differunt omnino *facinora* a *flagitiis*, nam & *facinus* interdum bonum eſt, & cum eſt malum majus habet quiddam quam *flagitium*. At ſuperius quoque non uno loco *flagitium* & *facinus* conjunxit Salluſtius. Flagitioſiſſima quoque facinora appellat in Jugurtha. *Ald. Manut.*

* *Coopertus.*] Sic Jugurthino, *inopem & coopertum miſeriis effecit*. Horat.

Famoſiſque Lupo cooperto verſibus.—

Tacitus Annal. 3. *Ne quis vita probroſus, & coopertus infamia, provinciam ſortiretur.* Cato apud Gellium libro 13. cap. 23. *Quum nefarium facinus pejore facinore operire poſtulas*, Ciaccon.

Coopertus.] Non leviter tinctus, ſed plane imbutus.

1 *Cenſores.*] Cenſuræ initium fuit, rei a parva origine ortæ: quæ deinde tanto incremento aucta eſt, ut morum diſciplinæque Romanæ penes eam regimen, Senatus Equitumque centuriis decoris dedecoriſque diſcrimen ſub ditione ejus magiſtratus, publicorum jus, privatorumque locorum, vectigalia populi Rom. ſub nutu atque arbitrio eſſent. Ortum autem initium ejus eſt, quod in populo per multos annos non cenſo, neque differri cenſus poterat: neque conſulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Quare coſſ. M. Geganio Macrino iterum, T. Quinto Capitolino quintum conſule, primi cum a primoribus civitatis ſpretus honor eſſet, Papirius Semproniuſque creati fuere: qui magiſtratus, etſi a principio quinquennalis, poſtea a Mamerco Æmilio dictatore cautum fuit, ut annua & ſemeſtris cenſura foret. cujus rei cauſa ipſe Æmilius, quod veterem cenſuræ ſtatum præfinitum minuiſſet, a proximis cenſoribus tribu motus, & ærarius factus eſt, ut teſtatur Liv. lib. 4. Dec. primæ. Ad quam licet a principio admitterentur patricii tantum, poſtea effectum eſt, ut alter patricius, alter vero plebejus crearetur. Demum eo dignitatis venit, ut Cenſura omnium magiſtratuum pene princeps eſſet. Nam univerſæ reip. ſupremum & perfectiſſimum locum habebat. hæc cum alias res, tum vero & mores vitaſque diſcuteret, maximo in imperio ac poteſtate erat: ut quæ de nuptiis, de liberorum procreatione, de vivendi ratione, de conviviis diligenter inquireret; nulla denique omnium cupiditatum ac illecebrarum erat, quam adoriri ac indagare non oporteret. His enim putabant longe facilius, quam publicis muneribus, aut iis quæ in oculis fiunt, hominum mores eum poſſe deprehendere, qui ſeveritate diſciplinæ, ne quis ad voluptatem uteretur, cuſtodiret, & acrius coërceret, neque patriam ac conſuetam vivendi diſciplinam tranſgrederetur. his licebat, & integrum erat, e Senatu eos ejicere, & illis equum adimere, qui flagitioſe ac intemperanter degerent. ipſi quoque ſacrificiorum precia curabant, & deſcriptionibus civium genera & reipub. officia diſtinguebant. Multa quoque Cicero in 3. de Legib. refert, & Pædianus in primo commentario, & Gellius lib. 4. cap. 20. & lib. 8. cap. 22. Et ſi quis eorum deceſſiſſet, alterum in locum ejus ſufficere religio erat. *Zanch.*

2 *Moverant.*] Ita Codex Fabricianus. Vulgo, *amoverant*. Riv.

3 *Vanitas.*] Levitas. Apollinaris apud Gellium lib. 18. cap. 4 aſſerit, va*nos proprie dici non ut vulgus diceret, deſipientes, aut hebetes, aut ineptos: ſed* *veterum doctiſſimi dixiſſent, mendaces & infidos, & levia inaniaque pro gravibus & veris aſtutiſſime componentes.* Nos autem quid hic ſignificet *vanitas* ex ipſius Salluſtii, quæ ſequuntur, verbis facile cognoſcimus. *Caſt.*

4 *Neque reticere quæ audierat, neq*

tere, quæ audierat, neque [1] ſuamet ipſe ſcelera occultare; prorſus neque dicere, neque facere, quicquam penſi habebat. erat ei [2] cum Fulvia, [3] muliere nobili, ſtupri vetus [4] conſuetudo. cui cum minus gratus eſſet, quod inopia minus largiri poterat, repente glorians, [5] maria, monteiſque polliceri cœpit, minari interdum [6] ferro, ni ſibi obnoxia foret: poſtremo, ferocius agitare, quam ſolitus erat. At Fulvia, [7] inſolentiæ Curii cauſſa cognita, tale periculum [8] reipubl. haud occultum habuit; ſed, ſublato auctore,

Sua & ipſe ſcelera occultare.] Eſt in quibuſdam, ut & Merſeburgenſi, *neque ſuamet ipſe ſcelera.* Quomodo Livius VIII. ab V. C. *Epoto medicamento, ſuamet ipſæ fraude interierunt.* Sed & prior lectio placet. nam idem Livius VII. belli Punici ſecundi, *Ita inde Annibal,* inquit, *ſua & ipſe fraude captus abiit.* *Ni prorſus*, quod mox ſequitur, ad ſequentia pertinet, ac perperam eſt a Gymnico ſuperioribus additum. ut ſit *prorſus neque dicere, neque facere quidquam penſi habebat.* pro nihil curabat. Livius, *Queis neque quid facerent, neque quid dicerent, quidquam unquam penſi fuiſſet.* Rivius.

Reticere.] Colerus legit *retinere.* Futilis enim erat homo Curius: deducta nimirum metaphora a vaſis perforatis, quæ caſſa, & rimoſa non tenent ea, quæ injicis, unde & futiles dicuntur ii, qui audita non cuſtodiunt, aut retinent, ſed effutiunt. Iſidor. lib. 10. *Futilis, vanus, ſuperfluus, loquax.* ſed priorem lectionem ſervare melius eſt.

Reticere quæ audierat.] Magno molimine magnas nugas agunt, qui mutatum volunt *reticere*, in retinere. *Grut.*

1 *Suamet ipſe ſcelera.*] Meus liber, *ſua & ipſe*, ut legi poſſit, *ſua etiam ipſe.* Ciacc.

2 *Cum Fulvia.*] Pandectæ Florent. pro *Fulvia*, habent *Julia* l. in quæſtionibus, ff. ad L. Jul. maj. ſed librariorum procul dubio hic error eſt, cui anſam dedit literarum ſimilitudo. *Popma.*

3 *Muliere nobili.*] Id eſt, nobili genere orta. Plutarchus: *Sed hoc,* inquit, *Fulvia nobili genere mulier, clam noctu profecta, Ciceroni detexit.* hanc Florus *viliſſimum ſcortum* appellat. *Zanch.*

4 *Conſuetudo.*] Ita antiqui loquebantur, pro rem habere cum aliqua. Terent. Adelphis:

Qui cum illa conſuevit prius.

Ita etiam in Hecyra, & Phormione loquitur. Et Plautus in Ciſtellaria:

En unquam cum quoquam viro conſuevisti. Manut.

5 *Maria monteſque polliceri.*] Proverbium eſt, quod uſurpare ſolemus, cum de ingenti alicujus pollicitatione dicere volumus: idque cum quadam irriſione dicimus. *Zanch.*

6 *Ferro.*] *Ferrum* pro gladio dixit per Metonymiam, ut ex materia intelligas rem confectam. Et quanquam hæc figura Poëtis familiarior ſit, utitur ea tamen & Cicero nonnunquam, velut pro Cecina: *In aliquem advenientem cum ferro invadere.* &, *homines inſtructi & certis locis cum ferro collocati.* Riv.

7 *Inſolentiæ.*] Id eſt, inſolitæ ſuperbiæ, & immodeſtæ jactantiæ. *Bad.*

Inſolentia.] Badius *inſolentiæ*, in gignendi caſu legit, & codex quoque vetuſtus: quod placet propter compoſitionem, etiamſi alii ablativum exponant, propter inſolentiam. *Glar.*

8 *Reipubl.*] Aperuit enim Ciceroni. Papinianus libro 13. Reſponſ. *In quæſtionibus læſæ majeſtatis etiam mulieres audiuntur: conjurationem denique Ser-*

gii

re[1], de Catilinæ conjuratione, quæ quo modo audierat, compluribus narravit. Ea res in primis [2] ſtudia hominum [3] accendit ad conſulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. namque antea pleraque nobilitas invidia [4] æſtuabat, & quaſi pollui conſulatum credebat, [5] ſi eum, quamvis egregius, homo novus adeptus foret. Sed, ubi periculum ad-
24 venit, invidia, atque ſuperbia [6] poſt fuere. Igitur, [7] comitiis

gii Catilinæ Fulvia mulier detexit, & M. Tullium conſulem inditium ejus inſtruxit. Lex hæc exſtat l. 8. ff. ad l. Jul. majeſtat. Dicit hic Papinianus M. Tullio conſuli detexiſſe Fulviam, ſed fallitur: ex Salluſtio enim conſtat hoc factum fuiſſe ante conſulatum Ciceronis, L. Cæſare & Q. Martio Coſſ. *Coler.* Dein Salluſtius dicit, non tam Ciceroni quam pluribus evulgaviſſe; ultimo non accuſavit Fulvia, ſed tantum detexit.

1 *Sed ſublato auctore.*] Id eſt, Fulvia non ſolum quæ Catilina moliebatur, ſed etiam modum & viam, qua id facinus perpetrare decreverat, ut ipſa audiverat a Curio, ſuppreſſo tamen Curii nomine, compluribus narravit. *Caſt.*

2 *Studia.*] Favores & animos hominum.

3 *Accendit.*] Incitavit.

4 *Æſtuabat.*] Ardebat & ſtimulabatur odio, quia quodam odio populi maculari Nobilitas videbatur. *Vall.*

5 *Si eum quamvis egregius, novus homo adeptus foret.*] In manuſcriptis eſt, *homo novus.* quæ collocatio verborum melior. qua & Cicero fere utitur. Dicitur autem *homo novus*, qui nulla generis & proſapiæ nobilitate commendetur, & qui propter ignobilitatem a ſe ortus videatur, hoc eſt, qui nulla adjuvetur in adipiſcendis honoribus commendatione majorum, quique nullas horum oſtentare imagines, nec res geſtas virtuteſque jactare poſſit. Cicero Philippica VI. *Quid enim non debeo vobis, Quirites, quem vos a ſe ortum hominibus nobiliſſimis omnibus honoribus prætuliſtis.* Idem in Sall. *Ego*, inquit, *majoribus meis virtute mea præluxi, ut ſi prius noti non fuerint, a me accipiant initium memoriæ ſuæ.* utrobique ſignificat, ſe eſſe hominem novum. Teſtatur & Plutarchus in vita M. Catonis, homines appellari novos ab Romanis τοὺς ἀπὸ γένους δόξαν οὐκ ἔχοντας, ἀρχομένους δὲ γνωρίζεσθαι δι' αὑτῶν, ut ipſe inquit: Huic in Jugurtha Salluſtius opponit *hominem veteris proſapiæ, ac multarum imaginum*, quem uno verbo *nobilem* dicimus. *Rivius.*

6 *Poſt fuere.*] Meus liber, *profuere.* Ciaccon.

Poſt fuere.] Poſtpoſita ſunt.

7 *Comitiis habitis.*] Comitia fuere curiata, centuriata, tributa. Curiata omnium fere antiquiſſima, in quibus populus curiatim, hoc eſt, diviſus per curias, ſuffragia ſua dicebat. In centuriatis centuriatim populus ſuffragia ferebat. Tributa porro comitia fuerunt, cum per tribus ex regionibus & locis ſuffragium ferretur: centuriata comitia ex ſenatus auctoritate fieri oportebat, qua in tributis opus non erat, ideoque temporibus primis poſt habita comitia fiebant quoque Patres auctores, id eſt, confirmabant, quæ populus ſuffragiis ſuis juſſiſſet, donec, eo jure ſenatui adempto, conſtitutum fuit, ut antequam haberentur comitia, in incertum comitiorum eventum Patres fierent auctores, ut Gellius docet lib. 13. c. 14. In curiatis comitiis non licuit ſuffragium ferre, niſi iis qui in curias erant relati. Qui autem extra urbem domicilia habebant, non erant in curias relati; & proinde ferendi ſuffragium jure minime gaudebant; non licebat enim curiata habere comitia, niſi intra pomœrium. *Sigonius, alii.*

1 M. Tu-

tiis habitis, Conſules declarantur [1] M. Tullius, & C. Antonius. quod factum primo [2] populares conjurationis concuſſerat. neque tamen Catilinæ furor minuebatur; ſed in dies plura agitare; arma per Italiam locis opportunis parare; pecuniam, [3] ſua, aut amicorum fide ſumtam mutuam, [4] Fæſulas [5] ad Manlium quemdam portare; qui poſtea princeps fuit belli faciundi. Ea tempeſtate plurimos cujuſque generis homines adſciviſſe ſibi dicitur, mulieres etiam aliquot, quæ primo ingentes ſumptus ſtupro corporis toleraverant: poſt, ubi ætas tantummodo quæſtui, neque luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande conflaverant. per eas ſe Catilina credebat poſſe ſervitia urbana ſolicitare, urbem incendere, viros earum vel adjungere ſibi, vel interficere.
Sed in his erat Sempronia, 25
quæ multa ſæpe virilis audaciæ facinora commiſerat. [6] hæc mulier

1 *M. Tullius, & C. Antonius.*] Cicero conſul omnium conſenſu factus eſt: ſed Antonius pauculis centuriis Catilinam ſuperavit, cum ei propter nomen patris paulo ſpecioſior manus ſuffragata eſſet, quam Catilinæ. auctor eſt Pedianus. Cicero in Piſonem: *Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas, non prius tabella quam voce priorem conſulem declaravit.* Anno urbis conditæ ſeptingenteſimo Cicero conſul fuit, ut ſcribit Plinius lib. 9. cap. 39. *Zanch.*

2 *Populares.*] Id eſt, fautores conjurationis. *Idem.*

3 *Sua, aut amicorum fide ſumtam mutuam.*] Meus liber, *mutuo*. Sed eam vocem additam opinor: *ſumta* enim erit fœnore: ſed dicit *ſua fide ſumere*. Ciacc.

4 *Fæſulas.*] Fæſulas ab Atlante conditas, eaſque ab ejus filia Fæſula appellatas eſſe, Politianus contendit lib. 1. Epiſtolarum. Multas autem colonias huc a Sulla deductas ſignificat. Campos eos qui inter Fæſulas & Aretium jacent, maxime opulentos eſſe frumenti, pecoris, omniumque rerum copia, Livius ſcribit. modicus hodie vicus non procul a Florentia eſt. Vide Cluver. 2. Ital. lib. cap. 3.

5 *Ad Manlium quemdam.*] *Quemdam* ait, tamquam obſcurum, ut quem neque ſuperius inter inſigneis conjuratos numerarit. *C. Manlium* paulo poſt vocat. Mirum vero, illum exercitus ducem electum. Verum oportuit præcipuæ audaciæ fuiſſe hominem. Commentarius, qui Vallæ adſcribitur, ait a Fæſulæ principem fuiſſe: ſed errat, ex Salluſtii verbis non intellectis. *Glareanus.*

6 *Hæc mulier genere atque forma, præterea viro atque liberis, ſatis fortunata fuit.*] Maluiſſem, *commiſerat*; *mulier genere, forma, viro, liberis ſatis fortunata*; *literis &c.* præteritis ceteris vocibus. *Gruterus.*

Genere atque forma.] Hinc apparet quod Sempronia primum gens patricia fuit, quamvis poſtea plebejam factam velint. Ejus in nummis, quos habemus, familiæ tres reperiuntur, Atratinorum, qui patricii fuerunt, Gracchorum, qui plebeji, Pitionum, quos plebejos item fuiſſe arbitror. In æreo

mulier genere atque forma, præterea [1] viro atque liberis ſatis fortunata fuit: litteris Græcis & Latinis docta; [2] pſallere, & ſaltare elegantius, quam neceſſe eſt probæ: [3] multa alia quæ inſtrumenta luxuriæ ſunt. [4] ſed ei cariora ſemper omnia, quam decus, atque pudicitia fuit. pecuniæ, an famæ minus parceret, haud facile diſcerneres; lubidine ſic accenſa, ut ſæpius peteret viros, quam peteretur. ſed ea ſæpe antehac fidem prodiderat, creditum abjuraverat, cujus conſcia fuerat, luxuria atque inopia præceps abierat. [5] verum ingenium ejus haud abſurdum: poſſe verſus facere; jocum movere; ſermone uti vel modeſto, vel molli, vel procaci. prorſus [6] multæ facetiæ, multuſque lepos inerat.

quodam nummo mentio quoque fit L. Sempronii Atratini, qui anno DCCXVII. in M. Antonii iterum conſulis Cal. Jan. abdicantis locum factus eſt. Dio lib. XLIX. Qui & poſtea Antonianarum partium fuit. *F. Urſin.*

1 *Viro atque liberis ſatis fortunata.*] Suſtuli particulam *Atque*, teſtimonio Frontonis adductus: amator autem brevitatis Salluſtius hujuſmodi particulas ſæpe reſpuit. Eodem modo proxime legimus *pſallere, ſaltare,* non ut eſt in vulgatis libris *pſallere & ſaltare.* in quo Macrobii auctoritate nitor, quem video ita legiſſe l. III. c. 14. *Manutius.*

2 *Pſallere & ſaltare.*] Quidam libri habent, *pſallere & cantare.* Tamen ſequor lubentius antiquiſſimum Fulvii librum, in quo diſerte ſcriptum video *pſallere & ſaltare.* nam *pſallere* non idem eſt, quod ſaltare, ſed potius fidibus canere. Itaque dixit Gellius lib. 19. cap. 9. *deſideravit exhiberi, quos habere eum ſciebat ſcitiſſimos utriuſque ſexus, qui canerent voce, & qui pſallerent.* non enim neceſſe erat dicere, *canerent voce,* niſi & in verbo *pſallerent* cantus ineſſet. Itaque, ut diſtingueret, dixit, *canerent voce.* præterea pſaltriam & fidicinam æque dici non ignoramus, & ψάλλω pro canto, ψαλμὸς pro cantu dicitur. Atque hanc lectionem ipſe quoque Macrob. l. 3. agnoſcit. *Ald. Manut.*

3 *Multa alia.*] M. l. addit, *præterea multa alia.* Ciacc.

4 *Sed ei ſemper cariora omnia, quam decus atque pudicitia fuit.*] Hunc locum ſic expreſſit Tacitus Ann. 13. *Huic mulieri cuncta alia fuere præter honeſtum animum: ſermo comis, nec abſurdum ingenium, modeſtiam præferre, & laſcivia uti; fama nunquam pepercit.* Idem.

Sed ei cariora ſemper omnia quam decus atque pudicitia fuere.] Sic legendum eſt ex pluribus libris. *Putſchius.*

5 *Verum ingenium ejus haud abſurdum, poſſe verſus facere.*] Neſcio quid turbet τὸ *poſſe*, quo ſublato concinnior ſane erit oratio, *abſurdum verſus facere*, pro ad verſus faciendos, confirmat conjecturam Tacitus, qui eo vocabulo ſimili modo utitur: *Sermo comis, nec abſurdum ingenium, modeſtiam præferre, & laſcivia uti.* Et III. hiſtor. *Ne abſurdus ingenio famam urbanitatis per laſciviam peteret.* Putſchius.

6 *Multæ facetiæ.*] *Multa facetia*, eſt in meo libro, ut apud Plautum *Delicia*, & 3. Hiſt. *Inſidia prima.* Ciacc.

Prorſus multæ facetiæ multuſque lepos inerat.] Chariſius libr. I. *facetias* inter nomina pluralia tantum refert. *Facetiæ*, εὐομιλία, εὐςομία. Gloſſæ, *facetiæ* χάριτες ἐν ἀνθρώπῳ. Nolim igitur hic quicquam mutare refragrantibus libris. quamquam Apulejus Apologia ſic loquatur;

erat. His rebus comparatis, Catilina nihilo minus in 26
proxumum annum conſulatum petebat; ſperans, ſi deſignatus foret, facile ſe ex voluntate Antonio uſurum. neque interea quietus erat, ſed omnibus modis inſidias parabat Ciceroni. neque illi tamen [1] ad cavendum dolus, aut aſtutiæ deerant. namque a principio conſulatus ſui, multa per Fulviam pollicendo, effecerat, ut Q. Curius ([2] de quo paulo ante memoravi) conſilia Catilinæ ſibi proderet. ad hoc, collegam ſuum Antonium pactione provinciæ perpulerat, ne contra rempublicam [3] diſſentiret, circum ſe præſidia amicorum, atque clientum occulte habebat. Poſtquam dies Comitiorum venit, & Catilinæ [4] neque petitio, [5] neque inſidiæ, quas conſuli fecerat, proſpere ceſſere; conſtituit bellum facere, & extrema omnia experiri; quoniam,

quatur: *Atque ego ſcio nonnullos & cumprimis Æmilianum iſtum facetiæ ſibi habere, res divinas deridere.* Putſchius.

1 *Ad cavendum dolus aut aſtutiæ deerant.*] Meus liber, *ad cavendum dolos, aſtutiæ deerant.* Ciacc.

2 *De quo paulo ante memoravi.*] Morboniam ire juberem verba parentheſi iſta concluſa, ſi liceret per libros. & næ Salluſtius lectores ſuos habuit pro potoribus Lethes, ſi arbitrabatur in memoriam eis revocanda vix decem verſibus ante memorata. *Gruterus.*

3 *Diſſentiret.*] Eſt in manuſcriptis omnibus, quos ipſe viderim, *Sentiret*, neque ſenſus id repudiat. Tametſi ne alterum quidem diſplicet, ſi ſubaudias, *ab ipſo.* Riv.

4 *Neque petitio.*] Falſum eſt, hærere in vett. edd. *petitiones.* Vicentina enim, nec non Mediolanenſis, omnium primæ, alterum ſervant; comparetque idem in Veneta Læti, ut & Aldina anni cIɔ Iɔ xxi, ceteriſque aliquot ſeqq. & vero agit auctor de petitione conſulatus Catilinæ. nam accipere *petitiones*, metaphorice; eſt ſine ulla figura prodere fatuitatem ſuam. *Gruterus.*

5 *Neque inſidiæ quas conſuli fecerat, proſpere ceſſere.*] Lego *fecerat, proceſſere.* infra: *quod neque inſidiæ conſuli procedebant.* & alibi ſæpe, *Ciacc.*

Quas Conſuli fecerat.] Sunt qui credant legendum: *Quas conſulibus fecerat.* communem & receptam lectionem eo libentius ſecutus ſum, quod ſubjicit paulo poſt: *Interea Romæ multa moliri, conſuli inſidias tendere.* In nonnullis tamen mſſ. inveni, *quas Coſſ. in Campo fecerat.* Sed prior plurium codicum teſtimonio comprobata eſt. *Popma.*

Neque inſidiæ quas Conſulibus in campo fecerat, proſpere ceſſere.] Revocata lectio ex Orci cancris, ſervatur Pal. Naz. ſec. tert. & Com. meo. viſiturque etiam in Pal. quart. ſed numero ſingulari, *Conſuli*, hactenus mutilate editum, *quas Conſuli fecerat.* nam Ciceroni aliiſque indicatum, Catilinam in ipſo *Campo* diſerte traditum pluribus, etiam Dioni lib. xxxvii. Invenerat ſcripturam hanc noſtram in nonnullis membranis Popma; non etiam retinuit, quod altera plurium comprobaretur codicum teſtimonio. male. ex vero namque P. Syrus, *Eſt turba ſemper argumentum peſſimi.* Gruterus.

[1] quoniam, quæ occulte tentaverat, aſpera, fœdaque eve-
27 nerant. Igitur C. Manlium Fæſulas, atque in eam partem Etruriæ, Septimium quemdam Camertem in agrum Picenum, [2] C. Julium in Apuliam dimiſit, præterea alium alio, [3] quem ubique opportunum ſibi fore credebat. Interea Romæ multa ſimul moliri; conſuli inſidias tendere: parare incendia: opportuna loca armatis hominibus obſidere: ipſe cum telo eſſe, item alios jubere, hortari, uti ſemper intenti, paratique eſſent: [4] dies, noctesque feſtinare, vigilare, neque inſomniis, [5] neque labore fatigari. poſtremo, ubi multa agitanti nihil procedit, rurſus intempeſta nocte [6] conjurationis principes convocat per M. Porcium Leccam: ibique multa de ignavia eorum queſtus, docet ſe præmiſiſſe Manlium ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat; item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent; ſeque ad exercitum proficiſci cupere, ſi prius Ciceronem oppreſſiſ-
28 ſet: eum ſuis conſiliis multum officere. Igitur, perterritis ac dubitantibus ceteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam ſuam pollicitus, [7] & cum eo L. Vargunteius Senator, conſtituere ea nocte paulo poſt, cum armatis hominibus, ſicuti ſalutatum introire ad Ciceronem, [8] & de improviſo domi ſuæ imparatum confodere. Curius, ubi

1 *Quoniam quæ occulte tentaverat, aſpere fœdeque evenerant.*] In manuſcriptis & aliis antiquioribus eſt, *aſpera fœdaque*. nec aliter legit interpres, quiſquis is eſt. *Rivius.*

2 *C. Julium.*] Vetus codex habet *C. Junium.* Et fortaſſe is eſt, qui argenteo denario C. JUNI C. F. deſcribitur. *Urſinus.*

3 *Quem ubique opportunum ſibi fore credebat.*] Fere fecerim tranſpoſitis ſyllabis, *ubi quemque opportunum &c.* Gruterus.

4 *Dies noctesque feſtinare.*] Varie hoc effert Salluſtius, *Dies noctesque.* Item: *Diu noctuque.* De voce, *feſtinare,* vide Catonem ap. Gell. l. 16. c. 14. *Ciacc.*

5 *Neque labore fatigari.*] Meus lib. *neque laboris face fatigari.* forte, *laboris faſce.* Idem.

6 *Principes conjurationis.*] *Populares* hos appellat, cap. 22. 24. 52. ſed c. 45. *Principes*, ubi intelligit Lentulum, Cethegum, &c. *Idem.*

7 *Et cum eo L. Vagunteius ſenator.*] Manuſcripta, *L. Varguntejus.* quamquam Plutarchus in vita Ciceronis, hoc omiſſo, C. Cethegum provinciam cepiſſe conſulis interficiendi teſtatur. *Rivius.*

8 *Et de improviſo domi ſuæ imparatum confodere.*] Abeſt ab uno *domi ſuæ*, ab duobus *imparatum.* quæ ſalvo ſenſu abeſſe poſſe nemo negaverit. Et hic eſt locus

[1] ubi intelligit, quantum periculum conſuli impendeat, pro-
pere per Fulviam Ciceroni dolum, qui parabatur, enunciat.
ita illi [2] janua prohibiti, tantum facinus fruſtra ſuſceperant.
Interea Manlius in Etruria plebem ſolicitare, egeſtate ſi-
mul, ac [3] dolore injuriæ, novarum rerum cupidam; quod
Sullæ dominatione, agros, bonaque omnia amiſerat; præ-
terea, latrones cujuſque generis, quorum in ea regione
magna copia erat, nonnullos ex Sullanis colonis, quibus
lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fece-
rant. Ea cum Ciceroni nunciarentur; ancipiti malo per- 29
motus, quod neque urbem ab inſidiis privato conſilio
longius tueri poterat, neque exercitus Manlii quantus,
aut quo conſilio foret, ſatis compertum habebat, rem ad
ſenatum refert, jam antea vulgi rumoribus exagitatam.
Itaque, quod plerumque in atroci negotio ſolet, [4] ſenatus
decrevit, darent operam conſules, ne quid reſpubl. de-
trimenti caperet. [5] ea poteſtas per ſenatum, more Roma-
no, magiſtratui maxuma permittitur, exercitum parare,
bellum gerere, coërcere omnibus modis ſocios, atque ci-
ves: domi, militiæque imperium, atque judicium ſum-
mum habere. [6] aliter, ſine populi juſſu, nulli earum rerum
conſuli

locus quem à brevitate tantopere commendant. *Putſchius.*

1 *Ubi intelligit quantum periculum Conſuli impendeat.*] v. c. habet: *Ubi intellexit quantum periculum Conſuli impendebat.* & paulo poſt, ubi in vulgatis editionibus eſt, *dolore injuriæ*, in v. c. abeſt vox *injuriæ.* Urſinus.

2 *Janua prohibiti.*] Sic in Jugurtha: *Numidas inſequentes manibus prohibuit.* Ciacc.

3 *Dolore injuriæ.*] Dictio *injuriæ* abundat in meo libro. *Idem.*

4 *Senatus decrevit, ut darent operam conſules, ne quid reſp. detrimenti caperet.*] Tò *ut*, in exemplaribus manuſcriptis non eſt. ac elegantius omitti, quam addi videtur. talo illud Livii; *Præſcribit monetque Lilybæum firmo teneret præſidio.* Cæſar 1. belli Civilis, *Quotieſcumque ſit decretum, darent magiſtratus operam, ne quid reſpub. detrimenti caperet.* pro, decretum ut darent. *Rivius.*

Darent operam Coſſ.] Ciceronem vide Catil. 1. & alibi. *Ciacc.*

5 *Ea poteſtas per Senatum, more Romano, magiſtratui maxuma permittitur, exercitum parare.*] Non habet *per Senatum* Pal. tert. & poteramus eo carere, ut & aliquot verbis ſubſequis. nam, aut valde hallucinor, aut auctor ſcripſit: *Eo permittitur exercitum parare, &c.* reliqua omnia irrepſerunt e gloſſa; & ea quidem quavis cloaca fœtidiore, eis quibus nota Reſpublica Romana. *Gruterus.*

6 *Aliter, ſine populi juſſu, nulli earum rerum conſuli jus eſt.*] Manuſcripta duo, *nullius earum rerum.* niſi quis *nulli* vetuſte poſitum malit pro *nullius.* quomo-

do

30 conſuli jus eſt. Poſt paucos dies [2] L. Senius Senator in ſenatu litteras recitavit, [3] quas Fæſulis allatas ſibi dicebat; in quibus ſcriptum erat, [4] C. Manlium arma cepiſſe, cum magna multitudine, ante diem VI. Kalend. Novembris: ſimul,

do Comicus dixit, *Tam iners, tam nulli conſili*, & in Truculento Plautus, *Coloris ulli*, pro *ullius*. Nec enim τὸ *conſuli* addendum puto. Sed ut hoc obiter addam, *Aliter* Salluſtius, pro alioqui poſuit; *jus*, pro poteſtate. *Rivius*.

1 *Nulli earum rerum Conſuli jus eſt.*] Dictiuncula poſtrema abundat; forſan & antepenultima. ceterum libri meliores; videlicet Pal. pr. ac ſec. Bongarſii ac Commelini habent voce prima, *nullius*, de quo conſulatur Rivius, Rivius inquam cui Salluſtius civicam debet. nam & meo judicio, revocanda ab exilio lectio illa. *Gruterus*.

2 *L. Senius Senator.*] Expunxerim libens dictionem *Senator*. neque enim periculum eſt, ut arbitremur ſubulcum quem recitaſſe literas in Senatu. *Idem*.

3 *Quas Fæſulis allatas ſibi dicebat, a Q. Fabio, in quibus ſcriptum erat.*] Locus hic corruptus & mancus fuit. neque enim apparuit a quo litteræ Fæſulis miſſæ erant, quas L. Senius in ſenatu recitavit. Ego locum in omnibus editionibus depravatiſſimum Martiniani codicis ope adjutus, priſtinæ integritati reſtitui. Quis autem hic fuerit Q. Fabius, etſi in tanta rerum omnium obſcuritate non ſatis habeam conſtitutum, conjecturam tamen meam libenter adfero. Puto igitur hunc eſſe Q. Fabium Sangam, de quo paucis interjectis paginis, eodem in libro Salluſtius: *Itaque*, inquit, *Q. Fabio Sangæ cujus patrocinio plurimum civitas utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiunt*. Popma.

Quas Fæſulis allatas ſibi dicebat; in quibus &c.] Fere eſt, ut expungi debeat, verbum primum & antepenultimum. at ecce, tanquam ſi inopia ſumma eſſet & verborum & ſenſus plane mancus, Popma noſter adhuc adſuit ex codice Martiniano, *dicebat, a Quinto Fabio, in quibus &c.* euge euge! niſi ſciremus bajulum literarum, omnia perierant. at ut taceam Glareanos, Rivios, Carriones, Urſinos, reliquos; affirmo libros mſſ. quatuordecim quos ego excuſſi, libros item quos Bongarſius, non agnoſcere *Q. Fabium*. nimirum aliis omnibus *Cunctator*, uni Popmæ eſt *Ladas*. Gruterus.

Allatas.] Addit ex Martiniano Codice Popma, *a Q. Fabio*: atque per eum Q. Fabium Sangam, cujus poſtea meminit Salluſtius, intelligi exiſtimat. Sed vetus lectio recte ſe habet.

4 *C. Mallium arma cepiſſe.*] Ita nos correximus, cum antea in cunctis vulgatis impreſſiſque libris *C. Manlium* legeretur. *Malliorum* autem familia, nobiliſſima, antiquiſſimaque fuit, ex qua multi celebres viri extitere, qui ſæpius conſulatum geſſerunt. Ex his fuit, & Cn. ille Mallius, P. Rutilii collega, ut a Valerio Maximo, lib. 2. traditur: apud quem tamen, omnes fere libri, C. Manlium habent, contra veterem inſcriptionem, quæ duorum conſulum, his verbis mentionem facit. AB. COLONIA. DEDUCTA. ANNO. XC. N. F. FULVIO. DUO. VIR. P. RUTILIO. CN. MALLIO. COSS. OPERUM. LEX II. Ne quid tamen diſſimulem, liber quidam, in pergameno deſcriptus, quem mihi utendum dedit vir doctiſſimus, meique amantiſſimus; Guilielmus Canterus, *Malium*, habet, ſimplici L. nec aliter Plutarchus vocat in vita Ciceronis, *ὗτοι γὰρ ἡγεμόνα Μάλιον ἔχοντες*. & iterum, *πρὸς τὸν Μάλιον*. Ego tamen, *Mallium* legendum puto, conſentientibus præſertim antiquis libris, & veteri inſcriptione, quam paulo ante poſui. & Canteri codex aliis in locis, nulla varietate, Mallium duplici ll. profert. *Popma*.

1 *Sena-*

ſimul, id quod in tali re ſolet, alii portenta atque prodigia nunciabant: alii, conventus fieri, arma portari Capuæ, atque in Apulia ſervile bellum moveri. Igitur [1] ſenatus decreto Q. Marcius Rex Fæſulas, [2] Q. Metellus Creticus in Apuliam, [3] circumque ea loca miſſi. [4] hi utrique ad urbem imperatores erant impediti, ne triumpharent, calumnia paucorum, [5] quibus omnia honeſta, atque inhoneſta vendere mos erat. ſed prætores [6] Q. Pompejus Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum; [7] hiſque permiſſum, uti pro tempore, atque periculo exercitum compararent. ad hoc, ſi quis indicaſſet de conjuratione, quæ contra remp. facta erat, [8] præmium, ſervo liber-

1 *Senatus.*] Non. Marcellus de mutata declinatione agens, *Senati decreto* hic legendum adnotavit. Quam veram eſſe lectionem reor. & ſic in altero manuſcripto fuerat, ſed eraſum erat *i*. habet eodem modo exemplar Florentinum. *Riv.*

2 *Q. Metellus Creticus.*] Nonius in *Senati*, ubi hunc locum citat, prænomen Metelli non ponit. *Ciacc.*

Q. Metellus Creticus.] Is conſul fuit (ut memorat Aſconius in Orationem in L. Piſonem) cum Q. Hortenſio, anno ab Urbe condita 684. Cretam inde proconſul in populi Romani poteſtatem redegit: unde Creticus eſt appellatus. Sed de hoc Q. Metello plura Livius l. 98. 99. & 100. Florus libro tertio. Plutarchus in Pompejo. Dion l. 36. *Caſt.*

Q. Metellus Creticus.] Creticus, cognomen eſt a devicta Creta. Plures enim Q. Metelli uno tempore fuerunt: ex quibus duo conſulares, Pius & Creticus: duo autem adoleſcentes, Nepos & Celer. Pedianus. *Zanch.*

3 *Circumque ea loca miſſi.*] Quibus non pœnitet aliquando conjeciſſe, *circumque e loco miſſi*, neſcio an non judicent, ſe adhuc obtinere antiquum, ac priore morbo impeditos. nihil enim altera lectione elevatius, nihil aptius. *Gruterus.*

4 *Hi utrique ad Urbem imperatores erant impediti, ne triumpharent, calumnia paucorum.*] In vetuſtis quibuſdam eſt, *Utrique enim, &c.* ſed in manuſcriptis eſt vulgata lectio. Aſconius Pedianus, *Ii utrique*, legiſſe videtur. nam perperam ibi quidam *ſecundo* legunt, quaſi *ii* numerum notet, ac non potius pronomen ſit. Hoc eos, qui locum citarunt, non obſervaſſe miror. *Rivius.*

5 *Quibus omnia honeſta atque inhoneſta vendere mos erat.*] Eadem verba infra repetit III. Jugurth. *Ciaccon.*

6 *Q. Pompejus Rufus.*] Opinor deſignari Q. Pompejum Rufum, filium ejus Q. Pompeji Rufi, qui conſul cum L. Sulla fuit anno V. C. DCLXV. quique præturam urbanam geſſerat, anno V. C. DCLII. & ab eo ſignatos eſſe denarios, in quibus honos hic Prætur æ & Conſulatus patris expreſſus eſt, ſellæ curulis inſignibus, cum hac inſcriptione: Q. POMPEII Q. RUFUS COS. *Urſin.*

7 *Hiſque permiſſum eſt, uti pro tempore.*] Legendum, *hiſque permiſſum*, omiſſo verbo ſubſtantivo. quomodo & Merſeburgenſe exemplar, & alia quædam habent. *Rivius.*

8 *Præmium, ſervo libertatem.*] Sic & in Fabriciano. in ceteris fere, *præmium decrevere, &c.* quomodo item in impreſſis vetuſtioribus. niſi quod in his fere *præmia* legimus, numero plurali, id quod minus probo. *Idem.*

libertatem & [1] ſeſtertia centum : libero impunitatem ejus rei, & H-S CC. itemque decrevere, uti [2] familiæ gladiatoriæ Capuam, & in cetera municipia diſtribuerentur pro cujuſque opibus; Romæ per totam urbem vigiliæ haberentur,
31 eiſque minores magiſtratus præeſſent.† [3] Quibus rebus permota civitas, atque immutata facies urbis erat: ex ſumma lætitia, atque laſcivia, quæ diuturna quies pepererat, repente omnis triſtitia invaſit. feſtinare, trepidare,

Præmium, ſervo libertatem & H-S centum.] In aliis codicib. adjicitur verbum *decreverunt*, ad hunc modum: *Præmium decreverunt ſervo libertatem.* quod neſcio num conſultius intelligatur, an ponatur. Vetuſtus certe codex habet, *Præmium decrevere.* In Livio autem non uno dumtaxat loco, *Servi præmium eſt 25. millium æris, liberi C. millium*: hoc eſt Budæana ſupputatione ſervi 250. Coronati, liberi mille. Hic igitur ſervi præmium decuplo majus, liberi quintuplo. Nam centum H-S faciunt Coronatos 2500. Ducenta vero 5000 Coronatos. Utrum quia ſeculum hoc ditius illis apud Livium, an periculum reipubl. hoc majus viſum magiſtratibus ac ſenatui? *Glareanus.*

1 *Seſtertia.*] Seſtertius denarii quarta pars, atque idem alio nomine κατ' ἐξοχὴν nummus, quia frequentiſſimus ejus in rationibus uſus. De hoc Vitruvius lib. 3. cap. 1. *In denario*, inquit, *denos aſſes æreos conſtituerunt, & quartam ejus partem de duobus aſſibus, & tertio ſemiſſe ſeſtertium vocarunt.* Æſtimatio denarii eadem fere hodie, quæ Regalis Hiſpanienſis, id eſt, ſtuferi III. cum dimidio: quinarii & ſeſtertii pro proportione. *Lipſ.* Vide Budæum de aſſe, & Agricolam de Ponder. monetar. Manut. de Quæſit. per epiſt. c. 8. lib. 1. & nuperrime Gronovium de Seſtert.

2 *Gladiatoriæ familiæ.*] Arbitror Salluſtium per gladiatoriam familiam, ſervos gladiatores intelligere. Horum enim amicitiam Catilina contraxerat, ita ut nemo inter eos eſſet, paulo ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateretur. Cicero invectiva ſecunda in Catilinam: *Gladiatores quam ſibi ille maximam manum, & certiſſimam fore putavit, quamquam meliore animo ſunt, quam pars patriciorum, poteſtate tamen veſtra continebuntur.* Portius Latro, in declamatione in Catilinam: *Si L. Catilinam conſtat, dies omnes omnium civium conſcientia, ſive in foro, ſive in turmis agere; nunc ſtipatum catervis exoletum ſervorum, nunc vero gladiatoriis agminibus per ora vulgo palam obvolitare.* Popma.

Uti gladiatoriæ familiæ Capuam.] Hic Commentatores nihil ad rem dicunt. Alius quidam ita exponit, uti *gladiatoriæ familiæ*, id eſt, *ipſi gladiatores in familias diſtributi, per municipia diſtribuerentur*, ne Romæ tumultum moverent, ut antea ſub Spartaco factum eſt, atque hoc pro cujuſque municipii opibus. quæ ſententia non multum abeſt a vero. Illud *cujuſque* Badius exponit, ſcilicet *familiæ*. Sed C. Cæſaris verba in oratione, quæ poſtea ſequitur, oſtendit de municipiis intelligendum. Ea ita habent ad finem ejus orationis, ubi de captivis ſententiam definit: *Sed ita cenſeo*, inquit, *publicandas eorum pecunias, & ipſos in vinculis habendos per municipia quæ maxime opibus valent.* hæc ille. *Glar.*

3 *Quibus rebus permota civitas, atque immutata facies urbis erat.*] Ferme eſt ut pronuntiem illud, *permota civitas*, natum a gloſſa. certe parum habet, quod hic agat, ut etiam ſubſtantivum *erat*. Gruterus.

dare, [1] neque loco, neque homini cuiquam ſatis credere: [2] neque bellum gerere, neque pacem habere: ſuo quiſque metu pericula metiri. [3] ad hoc, mulieres, quibus pro reipubl. magnitudine belli timor inſolitus inceſſerat, afflictare ſeſe; manus ſupplices ad cœlum tendere; miſerari parvos liberos; [4] rogitare; omnia pavere: ſuperbia, atque deliciis omiſſis, ſibi patriæque diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat, tametſi præſidia parabantur; & ipſe [5] lege Plautia interrogatus erat ab L. Paulo.

1 *Neque loco, neque homini cuiquam ſatis credere.*] Totidem verbis in Jugurth. *Neque loco, neque mortali cuiquam, neque tempori ſatis credere.* Ciacconius.

2 *Neque bellum gerere, neque pacem habere.*] Sic Jugurth. *neque prælium facere, neque otium pati.* Idem.

3 *Ad hoc mulieres quibus pro reipub. magnitudine.*] Meus liber non habet, *pro.* Sed quid ſi legamus? *Ad hoc mulieres, quibus ille timor inſolitus inceſſerat, pro reipub. magnitudine afflictare ſeſe.* Idem.

Quibus pro Reipubl. magnitudine.] Hoc a quibuſdam & inverſe legitur, & perverſe exponitur. Non eſt dubium Salluſtium dicere velle, cum tam magnum ac tam potens eſſet Romanum imperium, ut non facile quiſquam Romanis bellum inferret, inſuetum ac inſolitum fuiſſe omnibus, maxime vero mulieribus belli timorem. *Glar.*

Quibus pro Reipubl. magnitudine.] Legendum juxta Gruterum, *Reipubl. magnitudine.* Sic & ad minimum decem membranacei. *Pro Reipubl. magnitudine*, invectum a Pomponio Læto; neque enim prioribus intererat editionibus. *Grut.*

4 *Rogitare; omnia pavere, &c.*] Pall. pretii edecumati nihil abeunt ab hac ſcriptura, niſi quod Naz. initio habuerit, *recogitare.* quibus ætas eſt recentior adjiciunt, *rogitare Deos, omnia pavere*, quod cur non etiam admittam, facit præcedens, *manus ſupplices ad cœlum tendere:* qui hoc enim facit, utiquè rogat Deos. putarem potius repetendum, *rogitare omnia, omnia pavere*; ut dudum indicavi in libellis ſuſpicionum. *Idem.*

5 *Lege Plautia.*] Tulit hanc legem M. Plautius Silanus tribunus plebis, in eos qui vel vi rempub. oppugnaſſent, vel clam & dolo aliorum ſaluti inſidias feciſſent. Cicero de reſponſis Aruſpicum: *Deinde cum ille ſaxis, & ignibus, & ferro, vaſtitatem meis ædibus intuliſſet, decrevit Senatus, eos qui id feciſſent, lege de vi, quæ eſt in eos, qui univerſam Rempub. oppugnaſſent, teneri.* Idem pro Milone: *Hanc vero quæſtionem, etſi non eſt iniqua, nunquam tamen Senatus conſtituendam putavit. Erant enim leges, erant quæſtiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem, ac luctum Senatui mors P. Clodii adferebat, ut nova quæſtio conſtitueretur.* Accedit & hujus orationis interpres Pedianus: *Deinde*, inquit, *poſt paucos dies apud Conſidium quæſtorem, lege Plautia, de vi, ſubſcriptione eadem, accuſatus eſt, quod loca occupaſſet, & cum telo fuiſſet anteſignanus operarum Milonis.* Sall. in Ciceronem: *Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ poſt conſulatum, cum Terentia uxore, de Rep. conſuluiſti, cum legis Plautiæ judicia domi faciebatis.* Atque hanc Plautiam rogationem C. Cæſar oratione ſua ſuaſit: id quod ex Gellio intelligi poteſt: cujus verba lib. 13. c. 3. hæc ſunt: *Reperi tamen in oratione C. Cæſaris qua Plautiam rogationem ſuaſit, neceſſitatem pro neceſſitudine dictam, id eſt jure affinitatis.* Popma.

lo. poſtremo, [1] diſſimulandi cauſſa, & quaſi ſui expurgandi, [2] ſicuti jurgio laceſſitus foret, in Senatum venit. tum M. Tullius Conſul, ſive præſentiam ejus timens, ſive ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem reipubl., quam poſtea ſcriptam edidit. [3] Sed ubi ille aſſedit, [4] Catilina, ut erat paratus ad diſſimulanda omnia, demiſſo vultu, voce ſupplici, poſtulare a Patribus, ne quid de ſe temere crederent: ea familia ortum, [5] ita ab adoleſcentia vitam inſtituiſſe, [6] ut omnia bona in ſpe

1 *Diſſimulandi cauſſa, & quaſi ſui expurgandi.*] Alii codices habent, *aut ſui expurgandi.* meus, *diſſimulandi cauſſa, tum ſui expurgandi.* legerem: *diſſimulandi, an ſui expurgandi, ſicuti jurgio laceſſitus foret, in Senatum venit.* Tacitus ſane aſſectator Salluſtii maximus, hujuſmodi locutionem frequenter uſurpat: ut Annal. 15. *Nihil metuens, an diſſimulando metu.* & lib. 1. *Legiones metu, an contumacia deſeruere.* & 2. *Metu invidiæ, an ratus conſcientiam ſatis eſſe.* & *finem vitæ ſponte, an fato implevit.* Ciacc.

2 *Sicuti jurgio laceſſitus foret, in ſenatum venit.*] In aliis eſt ordo verborum mutatus, licet manente ſenſu. Sed ad hæc & ſimilia eſt nobis connivendum, ne minutis in rebus occupari, καὶ περὶ μικρὰ σπουδάζειν videamur. *Rivius.*

Sicuti jurgio laceſſitus foret.] Forte: *ſi cujus jurgio*: vel: *ſi quo.* Gronov.

3 *Sive præſentiam ejus timens, ſive ira commotus.*] Vix mihi perſuadeo lectionem loci hujus ſinceram. utraque ſane cauſſa indigna Cicerone. itaque quamvis poſſet refingi, *ſive præſentia ejus ſive ira commotus*; capior potius ſuſpicari pleraque a gloſſa, ac fuiſſe primitus; *Conſul, præſentia ejus commotus, orationem, &c.* Gruterus.

4 *Catilina ut erat paratus ad ſimulanda omnia.*] Manuſcripta, *ad diſſimulanda omnia.* & ſic item ex impreſſis quædam, velut Beroaldinum & Venetum. *diſſimulamus* autem quæ ſunt; *ſimulamus* quæ non ſunt. ſed & paullo ante de eodem Salluſtius: *Poſtremo diſſimulandi cauſſa, &c.* quamquam vulgatam lectionem non rejicio, quam & Merſeburgenſe habet. *Rivius.*

5 *Ita ab adoleſcentia vitam inſtituiſſe, uti omnia bona in ſpe haberet.*] Alii, *haberent.* pro, ut omnia bona de ipſo ſperanda & exſpectanda forent. Perperam & Gymnicus & alii, *dicebat vitam inſtituiſſe.* quod verbum ex gloſſa addita, ut opinor, irrepſit in contextum. nam majore cum gratia & venuſtate abeſt. Ita Cicero, *Habendas eſſe quam laxiſſimas habenas. caput enim eſſe ad bene vivendum ſecuritatem.* & Virgilius 11. Æneid.

— *tunc Niſus & una*
Euryalus confeſtim alacres admittier orant,
Rem magnam pretiumque moræ fore.
ſupple, *dicunt.*

Tale illud quoque in Jugurtha: *Poſtero die cum Aulo in colloquio verba facit. tametſi ipſum cum exercitu fame ferroque clauſum teneat, tamen ſe rerum humanarum memorem, ſi ſecum fœdus faceret, incolumes omnes ſub jugum miſſurum.* ubi perperam eſt in Veneto quodam, *tamen ſe dicit memorem.* quod verbum ex gloſſa addita irrepſit. *Idem.*

6 *Ut omnia bona in ſpe haberet.*] Vocem *bona*, addditam eſſe exiſtimo. Sic enim loquitur ſæpe Cicero. ut libro Epiſtolar. ad Famil. III. epiſt. 17. *Omnia eſſe in Bruto tuo.* & lib. 16. *Omnia habebo a te.* Ciacc.

I Ne

ſpe haberet: [1] ne exiſtumarent, ſibi patricio homini, cujus ipſius, atque majorum plurima beneficia [2] in plebem Rom. eſſent, [3] perdita republ. opus eſſe, cum eam ſervaret [4] M. Tullius, inquilinus civis urbis Romæ: [5] ad hoc, maledicta alia cum adderet; obſtrepere omnes; hoſtem, atque parricidam vocare. tum ille furibundus: Quoniam quidem circumventus, (inquit) ab inimicis [6] præceps a-„ gor, [7] incendium meum ruina reſtinguam. [8] Dein ſe ex „ 32 curia

1 *Ne exiſtumarent.*] Perperam Gymnicus, *neque*. Riv.

2 *In plebem Rom.*] Ita quidem libri, ſed nonne melius, *in populum Romanum?* errore orto ex compendio ſcripturæ P. R. *Grut.*

3 *Perdita repub. opus eſſe.*] M. l. *perditam rempublicam opus eſſe.* ut Q. Claudius in Annal. apud Gellium 17. cap. 2. *Nihil ſibi divitias opus eſſe.* Ciacc.

4 *M. Tullius, inquilinus civis urbis Romæ.*] Ita habent Aldi & Gothi codices. Alii vero pro quatuor ultimis verbis habebant duo hæc: *Novus homo.* Sed utrumque legi poteſt. *Glar.*

Inquilinus civis urbis Romæ.] Aliquis ſuperſcripſerat interpretationis cauſſa illis, *Inquilinus urbis*, civis Romæ: id poſtea a bardis hominibus redactum in contextum ipſum; meo quidem judicio. *Gruterus.*

5 *Ad hoc maledicta.*] M. l. addit, *multa male dicta alia.* Ciacc.

6 *Præceps.*] Id eſt furibundus quaſi in præcipitium aliquod ex impatientia injuriæ agor, *Omnib.*

7 *Incendium meum ruina reſtinguam.*] In manuſcriptis eſt, *exſtinguam.* quomodo & in aliis quibuſdam. nec ſecus legit Felicius Durantinus, hæc verba citans. verum mihi prior lectio magis arridet. nam & Cicero pro L. Murena, Catilinam ait Catoni judicium minitanti reſpondiſſe, *ſi quod eſſet in ſuas fortunas incendium excitatum, id ſe non aqua, ſed ruina reſtincturum.* Sed & Florus eodem modo: nam Salluſtii verbis utens, *Conſul*, inquit, *habito ſenatu in præſentem parricidam reum Cicero peroravit. ſed non amplius profectum quam ut hoſtis evaderet, ſeque palam profeſſo incendium ſuum reſtincturum ruina minaretur.* Val. Maximus verbo *exſtinguere* utitur: *L. vero Catilina*, inquit, *in ſenatu M. Cicerone incendium ab ipſo excitatum dicente, Sentio, inquit, & quidem illud ſi aqua non potuero, ruina exſtinguam.* l. IX. c. de dictis improbis aut factis ſceleratis. *Rivius.*

Incendium meum ruina reſtinguam.] Veteres quidam libri, *Incendium meum ruina veſtra reſtinguam.* Antiqui mei, uno excepto, cum vulgata, receptaque hodie lectione faciunt. nec aliter Florus, eadem de re loquens, *Conſul*, inquit, *habito ſenatu, in præſentem parricidam reum Cicero peroravit, ſed non amplius profectum, quam ut hoſtis evaderet, ſeque palam profeſſo incendium ſuum reſtincturum ruina minaretur.* Valerius Maximus lib. 9. cap. 11. *L. vero Catilina. M. Cicerone incendio ab ipſo excitatum dicente: ſentio, inquit, & quidem illud, ſi aqua non potero, ruina reſtinguam.* Et Cicero pro Murena; *Catilinam ait Catoni judicium minitanti reſpondiſſe, ſi quod eſſet in ſuas fortunas incendium excitatum, id ſe non aqua, ſed ruina reſtincturum.* Popma.

Reſtinguam.] Alii codices, & nominatim Gothi habent: *Ruina veſtra exſtinguam.* Quod quibuſdam nimis audax dictum apud Senatum Romanum videri volunt. Verum quid puduit deſperatum hominem? Ideoque nihil definio. *Glar.*

8 *Deinde ſe ex curia domum proripuit.*] In

curia domum proripuit, ibi [1] multa ſecum ipſe volvens; quod neque inſidiæ Conſuli procedebant, [2] & ab incendio intelligebat urbem vigiliis munitam, optumum factu credens exercitum augere, ac prius, quam [3] legiones ſcriberentur, [4] multa antecapere, quæ bello uſui forent, nocte intempeſta cum paucis [5] in Manliana caſtra profectus eſt. ſed Cethego, atque Lentulo, ceteriſque, [6] quorum cognoverat promptam audaciam, [7] mandat, quibus rebus poſſent, opes factionis confirment, inſidias Conſuli maturent; cædem, incendia, [8] aliaque belli facinora parent: ſeſe propediem

In quibuſdam eſt, *e templo proripuit.* priorem lectionem in Aldino quoque reperias & in manuſcripto. ſed eſt idem ſenſus, utrocumque modo legas. Cicero in Catilinam obiter oſtendit ſenatum ab ſe fuiſſe in ædem Jovis Statoris vocatum, remque omnem ibi ad P. C. delatam, eodemque Catilinam veniſſe, ſui, ut hic Salluſtius ait, purgandi cauſſa. Sed & Plutarchus in vita Ciceronis vocatum ab eo ſenatum ait *εἰς τὸ τοῦ στησίου διὸς ἱερὸν ὃν στάτορα Ῥωμαῖοι καλοῦσιν*, ut ipſe inquit. E quibus liquet, non inepte legi poſſe, *ex templo.* Sed hoc in medio relinquemus. *Rivius.*

1 *Multa ſecum ipſe volvens.*] *Ipſe* vacat in meo libro. *Ciacc.*

2 *Et ab incendio intelligebat urbem vigiliis eſſe munitam.*] Tò *eſſe* non habet codex Merſeburgenſis neque manuſcriptus ille, cujus plerumque fidem ſequor, niſi quod in ſpatio ipſo quod verſus dirimit, idem adjectum eſt. nec eſt in impreſſis paullo emendatioribus. *Rivius.*

3 *Legiones.*] Ex decem cohortibus fit legio, ſic dicta, quod leguntur milites in delectu. Inſtituta a Romulo hominum 3000. Regibus ejectis fuit 4000. Bello Annibalis ad 5000 ventum eſt: a Scipione denique in Africam trajecturo facta eſt 6000. *Lipſ.*

4 *Multa antecapere.*] Vacare opinor vocem *multa*; & legendum, *antecapere, quæ bello uſui forent.* Ciacc. Perperam Gymnicus, *multa loca antecapere.* Rivius.

5 *In Manliana caſtra profectus eſt.*] Hanc lectionem probo. non diſſimulabo tamen, qui me ſcrupulus male habeat. Merſeburg. codex, unus ex omnib. habet, *Maliana*, ſimplici *l*, ſed & *Malius* ibidem fere ſemper, contra quam in aliis, reperitur. eodem modo apud Plutarchum in vita Ciceronis, *Μάλιος*. Interpretem miror, cur *Manilium* verterit. ubi Plutarchus, *ἤτοι γὰρ ἡγεμόνα Μάλιον ἔχοντες.* Sed & poſt, *πρὸς τὸν Μάλιον*, ſemel atque iterum *ad Manilium* vertit interpres, is qui vitam Ciceronis ex Græco in Latinum ſermonem tranſtulit. niſi aliter fortaſſe, ac nos hodie, ſuo is in codice habuit. nam poteſt eſſe locus mendoſus, quod ad hanc vocem attinet. *Idem.*

6 *Quorum cognoverat.*] Meus lib. *quorum noverat.* Ciacc.

7 *Mandat, quibus rebus poſſent, opes factionis confirment.*] In quibuſdam eſt *ut confirment*. ſed prior mihi lectio magis arridet, quam & codices manuſcripti habent. *Rivius.*

8 *Aliaque belli facinora parent.*] Sic infra: *cum convicti confeſſique ſint cædem, incendia, aliaque fœda atque crudelia facinora in cives patriamque paraviſſe.* & infra: *In urbe parata quæ juſſerit.* Verum nihilominus legendum exiſtimo, *patrent.* nam multo antea paraverant, reliquum erat ut patrarent. Sic infra: *Romæ ſocii incœpta patraviſſent.* & ſupra: *Peſſi-*

diem cum magno exercitu [1] ad urbem acceſſurum. Dum 33
hæc Romæ geruntur, C. Manlius ex ſuo numero legatos ad Q. Marcium Regem mittit, cum mandatis hujuſcemodi:

Deos, homineſque teſtamur [2] Imperator, nos arma ne- „
que contra patriam cepiſſe, neque quo periculum aliis fa- „
ceremus, ſed uti corpora noſtra ab injuria tuta forent: qui „
miſeri, egentes, [3] violentia atque crudelitate fœnerato- „
rum, [4] plerique patria, ſed omnes [5] fama, atque fortunis „
expertes ſumus: neque cuiquam noſtrum licuit, more „
majorum, lege uti, neque, amiſſo patrimonio, corpus li- „
berum habere: tanta ſævitia fœneratorum atque prætoris „
fuit. [6] ſæpe majores veſtrum * miſeriti plebis Romanæ, „
decre-

Peßimum facinus patratum foret. Ciacconius.

1 *Ad urbem acceſſurum.*] Infra: *In urbe parata eſſe quæ juſſerit, ne cunctetur ipſe propius accedere:* &, *eoque magis properaret ad urbem accedere.* Idem.

Cum magno exercitu ad urbem acceſſurum.] Sic fere mſſ. & editi, præter unum in quo, *accurſurum.* quod tamen haud temere probem, quamvis prima ſpecie blandiatur oculis. *Gruterus.*

2 *Imperator.*] Scil. exercitus.

3 *Violentia atque crudelitate fœneratorum.*] Sic Pall. omnes; itaque vix eſt ut accedamus codici antiquo, quem contulit Reip. noſtræ literariæ Gemma Bongarſius, *per violentiam Prætorum atque crudelitatem fœneratorum.* natum enim, ex iis, quæ mox ſequuntur: *tanta ſævitia fœneratorum atque Prætoris fuit.* Gruterus.

Crudelitate fœneratorum.] Fœnus non omnino improbandum alibi & recte docet Salmaſius. Sed ſanguiſugæ & pauperum flagella merito improbantur; quales erant trapezitæ & menſarii Romæ, ita dicti quod menſæ in foro poſitæ inſiderent, & fœnerationi maxime operam darent. Atque hinc etiam ſcriptura menſæ nihil aliud erat, quam numeratio pecuniæ per menſarium facta. Et quia hi ſæpe inhoneſto lucro inhiabant, etiam in maximo plebis erant odio & invidia, quæ cauſa in ſeditionem ſæpe erupit. atque ita eam in rem, ut pauperes levarentur, aliquando Quinqueviri conſtituti. & Livius auctor eſt ſe ſcriptum apud quoſdam reperiſſe L. Genutium tribunum plebis tuliſſe ad populum, ne fœnerari liceret. De illis fœneratoribus intelligendum, cum fœnerari idem eſſe volunt atque occidere, atque majori pœna plectendum quam furem, ſicuti ex LL. XII. tabularum refert Cato. Vide *Salmaſ.* & *Hottom.* de uſur.

4 *Plerique patria, ſed omnes fama atque fortunis expertes ſumus.*] Naz. ac Com. fuit initio, *Patriæ*: nec abhorruerim a variatione hujuſmodi caſuum, jam ſupra etiam uſitata noſtro. poſſet etiam nullo ſenſus detrimento tolli *ſed.* Gruterus.

5 *Fama atque fortunis expertes.*] Sic Cicer. de univerſ. *Expertem reliquis quinque motibus eum orbem voluit eſſe.* Ciacconius.

6 *Majores veſtrum.*] *Veſtrum,* repoſui, pro, *noſtri,* quod ita Gellium legiſſe cognoviſſem. is enim ſic lib. XX. cap. V. *Importuniſſime fecerunt, qui in pleriſque Salluſtii exemplaribus ſcripturam*
iſtam

„ decretis ſuis inopiæ ejus opitulati ſunt: ac noviſſume, me-„ moria noſtra, propter magnitudinem æris alieni, volenti-„ bus omnibus bonis, [1] argentum ære ſolutum eſt. ſæpe „ ipſa plebs, aut dominandi ſtudio permota, aut ſuperbia „ magiſtratuum armata, a patribus ſeceſſit. at nos non imperium,

iſtam ſinceriſſimam corruperunt. nam cum ita in Catilina ſcriptum eſſet, Sæpe majores veſtrum, miſeriti plebis R. veſtrum abolevernnt;&c, veſtri perſcripſerunt: ex quo in plures libros mendæ iſtius indoles inolevit. Manutius.

Sæpe majores veſtrum miſeriti plebis.] Sic quidem Gellius lib. 20. cap. 5. Sed in multis exemplaribus *majores noſtri* ſcriptum eſt, quod magis probo. Nam quum magiſtratus ad populum verba habebant, *majores veſtri*, dicere ſolebant, aut *veſtrum, Majores veſtri parandi juris, &c.* In orat. Macri: *Majores veſtri paravere.* In Senatu vero; *majores noſtri*: ut poſt in orat. Cæſaris. Hic vero cum ad Imperatorem mandata ſint, *noſtri*, potius ſcribendum. *Ciacc.*

Sæpe majores noſtri miſeriti plebis.] Sic vett. edd. ſic Pall. ſic Bong. ſic Urſ. ſic Com. noſter. itaque valeat aliorum, *majores veſtrum*; quod hic, mea ſententia, locum commode habere non poteſt. *Gruterus.*

* *Miſeriti plebis.*] Primo Decemviri anno Urb. CCCII. Rempublicam tenuerunt, hi duodecim tabulas propoſuerunt, in quibus habebatur, UNCIALI. FOENORE. AMPLIUS. NE. QUIS. EXERCETO. Fœnus autem pro libitu non ſemel agitatum auctumque fuiſſe, conſtat ex libris Annal. Taciti. Anno CCCXCVI. C. Marcio & Cn. Manlio Coss. hæc lex de Unciario fœnore a M. Duellio & L. Menenio tribunis plebis rogatio perlata eſt, & plebs aliquanto eam cupidius ſcivit accepitque, ut inquit Liv. lib. VII. Hiſtor. Et rurſus anno CCCVI. Tito Manlio Torquato & C. Plautio Coss. ſemunciarium tantum ex unciario fœnus factum eſt, inquit ibidem Livius. Tandem anno CCCXI. C. Marcio Rutilio & C. Servilio Ahala Coss. L. Genutius tribunus plebis legem tulit, ne fœnerari liceret. *Benn.*

1 *Argentum ære ſolutum eſt.*] Patet ſententia: & ita recitat Nonius in verbo, *Solvo.* præterea ſic eſt in peranti quo Fulvii noſtri libro. nonnulli tamen ex ingenio legendum putarunt, *Argentum ære communi ſolutum eſt*, mutatione non neceſſaria. *Manutius.*

Argentum ære ſolutum eſt.] Sunt, qui *Argentum ære communi ſolutum eſt*, ſcribendum exiſtimant. Sed hi aperte Nonii Marcelli auctoritate refelluntur, qui in verbo *Solvere* omiſſa dictione *communi* hæc profert. *Popma.*

Argentum ære ſolutum eſt.] Etiam noſtri Pall. voce auctiores, *ære communi ſolutum eſt*; ſed non illi quibus auctoritatem aliquam circumdedit antiquitas remotior: iis quippe vocis ejus nec vola, nec veſtigium. *Gruterus.*

Argentum ære ſolutum eſt.] Hoc factum anno U. C. 667. quo ſeptimum Conſuli C. Mario, paucis diebus poſt honorem initum mortuo, ſuffectus L. Valerius Flaccus *turpiſſimæ legis auctor fuit, qua creditoribus quadrantem ſolvi juſſit*, ut loquitur Vellejus lib. 2. Salluſtius *argentum* ait *ære ſolutum*, id eſt, ſeſtertium aſſe, quia ſeſtertius argenteus erat, as æreus. Vellejus dicit, *quadrantem ſolutum creditoribus*: nam quarta pars ſive quadrans ſeſtertii erat as, unde pro portione qui pro ſeſtertio aſſem, idem pro aſſe quadrantem, pro dipondio ſemiſſem, pro victoriato dipondium, pro denario ſeſtertium, pro mille nummis ducentos quinquaginta, denique pro omni debito quartam ejus partem ſolvit, ita ut tres perirent creditori. Vide lib. I. de pec. vet. cap. 5. *Gronov.*

1 *Niſi*

perium, neque divitias petimus; quarum rerum cauſſa, „
bella, atque certamina omnia inter mortalis ſunt; ſed li- „
bertatem, quam nemo bonus, niſi cum anima ſimul[1], „
amittit. Te, atque ſenatum obteſtamur, conſulatis miſe- „
ris civibus; legis præſidium, quod iniquitas prætoris eri- „
puit, reſtituatis; [2] neve nobis eam neceſſitudinem impo- „
natis, ut quæramus, quonam modo, maxume ulti ſangui- „
nem noſtrum, pereamus. „

Ad hæc, Q. Marcius reſpondit: ſi quid ab Senatu pe- 34
tere vellent, ab armis diſcedant, Romam ſupplices profi-
ciſcantur: ea manſuetudine atque miſericordia [3] ſenatum,
populumque Romanum ſemper fuiſſe, [4] ut nemo unquam
ab eo fruſtra auxilium petiverit. At Catilina ex itinere
pleriſque conſularibus, præterea optumo cuique litteras
mittit: ſe, falſis [5] criminibus circumventum, quoniam
factioni inimicorum reſiſtere nequiverit, [6] fortunæ cedere,
Maſſiliam in exilium proficiſci: non quo ſibi tanti ſceleris
conſcius eſſet; ſed uti reſpub. quieta foret; neve ex ſua
contentione ſeditio oriretur. Ab his longe diverſas literas
Q. Catulus in ſenatu recitavit; quas ſibi nomine Catilinæ
reddi-

1 *Niſi cum anima ſimul amittit.*] Sic in Jugurth. *Ærumnas cum anima ſimul amiſiſti.* Ciacc.

2 *Neve nobis eam neceſſitudinem imponatis.*] Merſeburgenſe volumen habet *neceſſitatem*, ſed perperam. nam fere & Salluſtius & alii vetuſtiores neceſſitudinem pro neceſſitate poſuerunt. quæ eſt, ut ille ait, vis quæpiam premens & urgens. quamquam alias neceſſitudo eſt jus quoddam vinculumque religioſæ conjunctionis. *Rivius.*

3 *Senatum populumque Rom.*] Voces, *populum Romanum*, abundare exiſtimo: dixit enim, *Si quid ab Senatu petere vellent.* Ciacc.

Senatum & populum Romanum ſemper fuiſſe.] Legendum ex vetuſtis, *ſenatum populumque R.* quod & illa vetus ſcribendi ratio, quam quodam in exemplari reperi, declarat. S.P.Q.R. Ita enim hoc loco Fabricianum volumen ac vetuſtiſſimum quodque ex impreſſis. licet codex Beroaldinus *ſenatum populi Romani* habeat. duo e manuſcriptis, *ſenatum P.R.* ut videlicet conjunctio illa ἐγκλιτικὴ deſit. *Rivius.*

4 *Ut nemo umquam ab eo fruſtra auxilium petiverit.*] De duobus nempe Senatu ac Populo Romano locutus ſubjungit, *Eo.* fortaſſis quia omnis penes populum poteſtas eſſet quando a Senatu ad Populum provocare licebat. *Glareanus.*

5 *Criminibus.*] Meus libet, *criminationibus*. Sed ea vox expoſitoris eſſe videtur. *Ciacc.*

6 *Fortunæ cedere.*] Sic Tacitus Hiſtor. 3. *Vitellianorum animi, & ut quiſque ordine anteibat, cedere Fortunæ.* Idem.

1 Earum

redditas dicebat [1] earum exemplum infra ſcriptum eſt.

„ [2] L. Catilina Q. Catulo S. Egregia tua fides, [3] re cogni-
„ ta, grata mihi, magnis in meis periculis, fiduciam com-
„ mendationi meæ tribuit. quamobrem defenſionem in
„ conſilio novo non ſtatui parare: ſatisfactionem ex nulla
„ conſcientia de culpa proponere decrevi: [4] quæ medius fi-
„ dius licet vera mecum cognoſcas. Injuriis, contumeliiſque
„ concitatus, quod, fructu laboris induſtriæque meæ pri-
„ vatus, ſtatum dignitatis non obtinebam, publicam miſe-
„ rorum cauſam pro mea conſuetudine ſuſcepi: [5] non, quin

æs

1 *Earum exemplum infra ſcriptum eſt.*] Illud, *infra ſcriptum*, ſpurium quid redolet: certe minime requiras, ſi abſit. *Gruterus.*

2 *L. Catilina Q. Catulo ſalutem.*] Mſſ. noſtri vetuſtiores, *L. Catilina ſalutem Q. Catulo.* Vaticanus vero codex in quo ſoli viſuntur orationes, adhuc amplius *Salutem dicit Q. Catulo.* ut fere ſuſpicer fuiſſe tantum *L. Catilina, Q. Catulo.* omiſſis ceteris; quæ fruſtra requiras in Pal. nono & undecimo. *Idem.*

3 *Re cognita, grata mihi.*] Meus liber: *Re cognita mihi magnis in meis periculis*, forte ſcriptum fuit, *re gnara mihi.* Tacit. 15. *Idque nulli magis gnarum, quam Neroni.* & 12. *At nobis ea pars militiæ maxime gnara eſt.* ut vox, *cognita* expoſitio ſit vocis *gnara.* Ciacconius.

4 *Quam mediusfidius licet veram cognoſcas.*] Eſt hoc modo in cunctis fere quæ ipſe viderim exemplaribus: nec male, ut opinor. Ceterum Servius in IV. Æneid. *recognoſcas* legit, niſi ſint mendoſi codices. ſed memoriane lapſus, an quod ſic legendum putarit, haud equidem ſcio. Porro ſi ſic legas, innuit hoc verbo Catilina, Catulum quoque aliquid ea de re ſciviſſe, de qua ipſe ſeſe purgat. nam *recognoſcimus* ea fere quæ ſcimus. Cicero, *Non videtur hæc multitudo cognoſcere ex me cauſſam voluiſſe, ſed ea, quæ ſcit, mecum recognoſcere*, Idem, *Declarat ſe non tum illa dediciſſe, ſed reminiſcendo recognoſcere.* ſi[c] alias ſæpe. Utra lectio verior, judicen[t] alii. ego vulgatam hodie magis probo quamquam Felicius Durantinus, *agnoſcas* legiſſe videtur. *Rivius.*

Quam mediusfidius veram licet cognoſcas.] Ita omnes mſſ. præter Pal. no[-]num, in quo, *quam mediusfidius licet* [m]*verum agnoſcas.* haud ignoro quidem ci[-]tari a Servio lib. IIII. Æneid. *Qu[am] mediusfidius vera licet mecum recognoſcas* ſed nec hoc ignoro Grammaticos ſæp[e] recedere ab ipſis auctorum verbis. certe *cognoſcere* idem notare quod *recognoſcere*, patet ex capite XLVII. *cum pri[mum] omnes ſigna ſua cognoviſſent.* Interim & in his dictionibus, & in ſuperioribu[s] aliquot triginta latere ulcera, plura, pla[-]ne mihi perſuadeo: quæ cum non etiam eruamus ope manuſcriptorum, per no[s] ſic perpetuo maneant, licet. *Gruterus.*

5 *Non quin æs alienum meis ſumpt[ibus]* *nominibus.*] Tò *ſumptum* non eſt in ull[o] manuſcripto, quod ſciam. nec id ſen[-]tentia magnopere expoſcit. nam *me[is]* *nominibus* ad verbum *ſolvere* pertine[t] pro, quibus ipſe debeo, non ſatisfacer[e]. *Rivius.*

Non quod æs alienum meis ſumpt[ibus] *nominibus.*] Pro *quod*, alii *quin* legunt & negationem ſequente verſu an[te] verbum *poſſunt*, ſuſtulerunt. *quin* eni[m] cum ſubjunctivo, pro *ut non* efferri ſ[o]let, ut in hoc 3. Æneidos:

Hic tibi ne qua moræ fuerint diſpend[ia]
tanti,

Q[u]

æs alienum [1] meis nominibus ex poſſeſſionibus ſolvere ,,
poſſem ; [2] cum & alienis nominibus liberalitas Aureliæ ,,
Oreſtillæ, ſuis, filiæque copiis perſolveret ; ſed, quod ,,
non dignos homines [3] honore honeſtatos videbam, meque ,,
falſa

Quin adeas vatem; precibuſque oracula poſcas.
Annotavit hoc Valla quoque. Ceterum illud *ſumptum*, non habent omnia exemplaria. Vetuſtus codex ita habet: *Non quia æs alienum meis nominibus ſumptum ex poſſeſsionibus ſolvere non poſsim.* Glar.

Non quia æs alienum, meis nominibus ex poſſeſsionibus ſolvere non poſſem.] Magna eſt lectionum hujus loci diverſitas. Quidam libri: *Non quia æs alienum meis nominibus ex poſſeſsionibus ſolvere poſſem.* Quidam: *non quin æs alienum meis nominibus ſolvere poſſem.* Quidam etiam: *non quia æs alienum meis ſumptum nominibus.* Ego hanc codicum veterum ſcripturam reſpuo, noſtramque quam hoc loco, repoſuimus, multo elegantiorem ac veriorem puto. *Popma.*

Non quin æs alienum meis nominib. ex poſſeſsionibus, &c.] Ita editio Aldi Romani; neque aliter Pal. quintus. nam tert. & duodecimus, *non quin æs alienum meis nominibus, ex poſſeſsionibus.* at reliqui mſſ. ætate priores, accedunt editionibus primis, habentque; *non quia æs alienum meis nominibus, ex poſſeſsionibus*; poſteriores vero; *non quia æs alienum meis ſumptum nominibus, ex poſſ.* Commelinianus meus hic foliolo deſtituitur. *Gruterus.*

1 *Meis nominibus.*] Sciendum *nomina* proprie dicta de hujuſcemodi debitis dici, quæ ſine uſuris contraherentur. Ideo & paratii proxenetæque interpoſiti, qui pecuniam mutuam quærentibus, quam ſine uſura acciperent, creditores conciliarent, qui ſic dare vellent. Tabulæ igitur illæ, per quas nomina fiebant, & in quæ referebant nomina debitorum creditores, quibus ſine uſura crediderant, diverſæ a Kalendario. Nam Kalendarium liber quoque rationum ve tabulæ, in quibus perſcribi ſolita nomina debitorum, ſed ſub uſura pecuniam debentium. quia enim Kalendis pecuniam fœnore occupare conſueverant fœneratores, & uſuræ penſiones erant menſtruæ, inde Kalendarium nomen. In Kalendarium autem referebantur ipſa etiam inſtrumenta debitorum, qui non tantum de ſorte reddenda, ſed etiam de uſuris ſolvendis caverant, vide l. uxor. de Legat. 3. & l. 1. ff. de Ann. Legat. Ceterum inde καταχρηστικῶς apud auctores probatos nomen pro quolibet debito etiam uſurario poſitum paſſim legitur. *Salmaſ.*

2 *Cum & alienis nominibus liberalitas Oreſtillæ &c.*] Sic quidem editio priſca, & Pal. quart. oct. non. ſed præter auctoritatem membranarum vetuſtiorum. Naz. enim; *ſed & alienis nominibus liberalitas Oreſtillæ.* Pal. vero ſec. & und. & duod. *& cum alienis nominibus.* tert. *& alienis*, ſine illo *cum.* ſextus refert; *ſed cum alienis*. quintus, & decimus; *cum etiam & alienis.* ſept. *cum alienis*, ſine *&*. At enim Polonicus ille perſcripſerat; *cum & alienis liberalitas Oreſtillæ*, abſque voce *nominibus*. miræ diſcrepantiæ! unde adducor ſuſpicari; *non quin æs meis nominibus, ex poſſeſsionibus ſolvere poſſem; alienis, liberalitas Oreſtillæ, ſuis filiæque copiis*; exterminata voce *perſolveret*: repetitoque ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, *ſolvere poſſet.* ut velit; tantum ſibi ſupereſſe in bonis, ut propria nomina iis exſolvat; tantum in Oreſtillæ & filiæ ejus; ut nomina aliena, pro quibus fidejuſſerat. *Gruterus.*

3 *Honore honeſtatos videbam.*] Forte Salluſtius, *honoros videbam* ſcripſit. ſic enim hoc nomen a Tacito uſurpatur, a Salluſtio ut pleraque ſumptū, quantum exiſtimo. Plinius *inhonorus* dixit. *Inhonorus, neque in templo ullo Hercules.* Giacc.

Honore honeſtos videbam.] Ita fere in recen-

„ falſa ſuſpicione alienatum eſſe ſentiebam : hoc nomine „ ſatis honeſtas pro meo caſu [1] ſpes reliquæ dignitatis con„ ſervandæ ſum ſecutus. Plura cum ſcribere vellem, nun„ ciatum eſt mihi vim parari. nunc Oreſtillam tibi com„ mendo, tuæque fidei trado. eam ab injuria defendas, per „ liberos tuos rogatus. [2] haveto.

Sed ipſe, paucos dies commoratus [3] apud C. Flaminium [4] in agro Reatino, [5] dum vicinitatem ante ſolicitatam armis

recentioribus, & in Merſeburgenſi, quibuscum facit Felicius Durantinus. ſed Fabricii codex habet, conſentientibus manuſcriptis duobus, *honore honeſtatos.* pro *decoratos & amplificatos*, nec eſt in impreſſis quibuſdam ſecus. verum hoc lectoris judicio, ut & alia fere permittimus. *Rivius.*

Honore honeſtos.] Eſt in cunctis fere quæ ipſe viderim exemplaribus : *Honore honeſtatos.* Nos, *honore honeſtos,* ſcripſimus: idque antiquo more dictum. Plaut. in Captivis: *Qui me honore honeſtiorem ſemper fecit & facit.* Confirmat & hanc lectionem Felicius Durantinus. Quamvis non negem *honore honeſtatos*, eleganter ac Latine dici. Cicero in oratione pro domo ſua : *Tamen ne,* inquit, *eum tua voce violabis, quem poſt nefarium ſcelus conſulum ſuperiorum tot vides judiciis Senatus P. R. totius Italiæ honeſtatum.* Popma.

Honore honeſtos videbam.] Mſſ. omnes editique, *honore honeſtatos.* itaque id forſan revocandum; quamvis ſtet pro alio, Rivii Merſeburgenſis notæ minime protritæ. *Gruterus.*

1 *Spes dignitatis conſervandæ.*] Oppido obſcurus hic eſt ſenſus: Commentatoribus autem facilis. Ciceronem hercle vehementer notat Catilina de falſa criminatione ad Populum, per quam videri vult repulſam paſſus, non conſcientia de culpa, ut paulo ante ipſe loquitur. Ergo innocenti ſibi id ab inimico factum Catulo conqueritur, ea ſpe, ſi quando populus reſciſcet ea innocenti facta, reſtituturus ſit eum in integrum. Hoc igitur nomine honeſtas ſpes ſecutus ſum, inquit, reliquæ dignitatis conſervandæ. *Glar.*

2 *Haveto.*] Omnes antiqui, & impreſſi codices, *Aveto* habent. Ego invitis libris omnibus, *Haveto* ſcripſi. atque ejus ſcripturæ, cum multa & manifeſta vetera monumenta adferre poſſim, pauca, quæ ſunt eminentiſſima proponam, & primum illud Ciceronis, quod in Zacintho extare dicitur : MARCI. TULLI. CICERO. ET. TU. TERTIA. ANTONIA. HAVE. & : JULIAE. S. P. F. THAIDI. HAVE. THAIS DII. TIBI. BENE. FACIANT. Eſt & alia quædam inſcriptio vetus, id liquido demonſtrans his verbis : IPSE. TECUM. NUNC. LOQUOR. HAVE. IGITUR. MEA. HADRIANA. *Popma.*

3 *Apud C. Flaminium Flammam in agro, &c.*] Auſus ſum facinus mali exempli, unius ſolius Nazariani codicis fide introducta voce nova : ſed enim cum is ſit antiquitatis ultimæ, & omnibus literis id tueatur, nec ſolum, ſed adpictum habeat margini, *alias Flaccum,* nefas putavi derogare ævo tam priſco : præſertim cum neceſſario requiratur hic nomen tertium, ſi diſtinctum voluerit hunc Flaminium a mille aliis *Flammam* inter cognomina, ſatis notum ex Inſcriptionibus, & Hiſtoriis *Gruterus.*

4 *In agro Reatino.*] In nonnullis legitur : *In agro Aretino.* quam ſcripturam & Vincentius Caſtiloneus ſe in ſuis aliquot antiquis codicib. reperiſſe teſtatur. Nos interim vulgatam lectionem retinemus. *Popma.*

5 *Dum civitatem antea ſolicitatam a*

mis exornat, [1] cum faſcibus, atque aliis imperii inſignibus in caſtra ad Manlium contendit. Hæc ubi Romæ 36
comperta ſunt; Senatus Catilinam, & Manlium hoſtes judicat; ceteræ multitudini diem ſtatuit, ante quam liceret ſine fraude ab armis diſcedere, [2] præter rerum capitalium condemnatis. præterea, decernit, uti Conſules [3] delectum habeant; Antonius cum exercitu Catilinam perſequi maturet; Cicero urbi præſidio ſit. [4] Ea tempeſtate mihi imperium populi Romani multo maxume miſerabile viſum eſt: cui cum ad occaſum ab ortu ſolis omnia domita armis parerent, domi otium, atque divitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent, fuere tamen cives, qui ſeque,

mis exornat.] Codices in pergamenis deſcripti, *dum vicinitatem.* illud, *ab eo*, quod Gymnicus habet, non reperitur in manuſcriptis, ac ne in codice quidem Beroaldino. *Rivius.*

1 *Cum aliis imperii inſignibus.*] Inſignia præcipue Conſulum fuere veteri Rep. faſces duodecim cum lictoribus, ſella curulis, prætexta toga, eaque domi ſumpta primo magiſtratus die ante Deos penates (Livius lib. 22. in fin.) ſcipio eburneus in manu ſive ſceptrum. De quo ſcipione minus quidem vulgata res, magnis tamen auctoribus mihi certa. De quo loquitur Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 3. De Papyrii quoque ſcipione eburneo loquitur Livius lib. 3. & Valerius Max. de priſcis Coſſ. lib. 4. cap. 4. inquit, *nec eis fuit rubori, eburneo ſcipione depoſito, agreſtem ſtivam aratri repetere.* Lipſ.

2 *Præter rerum capitalium condemnatis.*] Emendatum quidem calamo recenti in Naz. *condemnatos*, ſed alterum item conſpicias in reliquis membranis omnibus, excepto Pal. quarto. *Gruterus.*

3 *Delectum.*] Modus delectus fuit talis, Conſules poſitis ſellis curulibus ſedebant, & ſummæ rei præſidebant: tribuni adminiſtrabant & exſequebantur per partes. Ipſe delectus fiebat in Capitolio auguſtiſſimo loco. In campo delectum habitum tanquam novum notat Dionyſius: ſed eo factum, quo tribunitiæ interceſſiones vitarentur, quibus ibi non erat locus. Eligebantur ex tribubus & claſſibus, ducta ſorte: vel ut æmulatio tolleretur, ne hæc illi poſthabita videretur, vel querela de onere oriretur, ſi forte delectus non iret per omnes. Præſidentibus itaque Conſulibus, ſedentibus tribunis, tribus vocata in centurias ſuas ivit, exceptis ſenioribus. Ex ſingulis tum centuriis, & pro cenſu ac claſſe, milites citati nominatim. Itaque, tabulæ ad manum, in quibus nomina, ætates & opes ſcripta. Aliquando etiam ſorte capti, raro tamen, nec niſi in re tumultus. Quin & hoſte vicino aut repentino aliquo periculo imminente, militem confuſe ac raptim, capiebant & educebant. Contumaces vel in vincula conjiciebantur vel damno affecti, bona eorum direpta & vendita, nonnunquam in ſervitutem rapiebantur, imo ad mortem. *Lipſ.*

4 *Ea tempeſtate mihi imperium pop. Rom. &c.*] Hæc eſt vulgata lectio, multorum mſſ. cod. fide comprobata. Non diſſimulabo tamen pervetuſti cujuſdam libri ſcripturam: *Ea tempeſtate imperium P. R. multo maxime miſerabile mihi viſum eſt, cui cum ab occaſu ad ortum ſolis omnia armis domita parerent, &c.* Popma.

ſeque, remque publicam obſtinatis animis perditum irent. [1] namque, duobus Senati decretis, ex tanta multitudine, neque præmio inductus conjurationem patefecerat, [2] neque ex caſtris Catilinæ quiſquam omnium diſceſſerat. [3] tanta vis morbi, atque uti tabes pleroſque civium animos

37 invaſerat. [4] Neque ſolum illis aliena mens erat, qui conſcii conjurationis fuerant, ſed omnino cuncta plebes, novarum rerum ſtudio, Catilinæ incœpta probabat. id adeo more ſuo videbatur facere. nam ſemper in civitate, quibus opes nullæ ſunt, bonis invident, malos extollunt; vetera odere, nova exoptant; odio ſuarum rerum mutari omnia ſtudent; turba, atque ſeditionibus ſine cura aluntur; [5] quoniam egeſtas facile habetur ſine damno. Sed urbana plebes ea vero præceps ierat multis de cauſſis. Primum omnium, qui ubique probro, atque petulantia maxume præ-

1 *Namque ex duobus ſenatus decretis.*] In mſſ. atque aliis vetuſtis eſt illa præpoſitio *ex* omiſſa. id quod rectius eſſe puto. Sed & *ſenati* habet volumen ipſum Fabricianum, qui eſt genitivus antiquus. Eſt inſcriptio quædam in agro Veronenſi, qua in inſcriptione genitivus hic reperitur: Sex. Attilius. M. F. Saranus. Procos. ex. Senati. consulto. inter. Attestinos. et. Veicetinos. finis. terminosque. statui. Jussit. pro, ex ſenatuſconſulto. Siſenna item apud Nonium, *ex ſenati conſulto* dixit hiſtoriarum III. *Rivius*.

3 *Neque caſtris Catilinæ quiſquam omnium exceſſerat.*] Omnes impreſſi codices: *Neque ex caſtris Catilinæ quisquam omnium diſceſſerat*. Nos unius codicis fidem & auctoritatem ſecuti, *neque caſtris Catilinæ quiſquam omnium exceſſerat*, ſcripſimus. Sic & Cæſar lib. IV. de bello Gal. *Nam cum omnibus ſuis domo exceſſerant, Rhenumque tranſierant.* Popma.

Ex caſtris diſceſſerat.] Ita etiam autographi, & vett. edd. nihilo pejus eo, quod nobis ex unico libro oggerebat Popma, *caſtris exceſſerat*. Gruterus.

3 *Tanta vis morbi, atque uti tabes pleroſque civium animos invaſerat.*] Sic fere in vetuſtis. τὸ *atque* non eſt in eo quod Gymnicus excudit. *Rivius*.

Tanta vis morbi atque uti tabes.] Pal. octav. & nonus, non habent illud, *atque*. quod tamen conſtanter in codd. primæ notæ. ſi non ſignificat idem quod apud Virgilium illo verſu I. Georg.

Atque illum in præceps prono rapit
alveus amni;

videtur turbandæ potius ſententiæ, quam conſtituendæ. forſan tres illæ voces *atque uti tabes*, ſunt a gloſſa, arceſſita huc aliunde, ut probaret, *morbum*, hoc loco, quod alio *tabem* nominarat. *Grut.*

4 *Neque ſolum illis aliena mens erat.*] Meus liber, *alia mens erat*. ut infra: *Longe mihi alia mens eſt P. C.* & infra: *haud ſane alio modo belli eventum exſpectabant.* Ciacc.

5 *Quoniam egeſtas facile habetur ſine damno.*] Et hanc ſententiam facilem omnes putant: mihi haud quaquam intellecta, niſi diſtinguamus poſt *habetur*, ac poſtea inferamus ἀσυνδέτως *ſine damno*; qualia multa ſunt, præcipue apud hunc auctorem. *Glareanus*.

1 *Sic-*

præſtabant; item alii, per dedecora, patrimoniis amiſſis; poſtremo omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat, hi Romam, [1] ſicuti in ſentinam, confluxerant. dein multi, memores Sullanæ victoriæ, quod [2] ex gregariis militibus alios Senatores videbant, alios ita divites, ut regio victu, atque cultu [3] ætatem agerent, [4] ſibi quiſque, ſi in armis

1 *Sicuti in ſentinam confluxerant.*] Quemadmodum uſu venire ſolet, ut quicquid humoris corrupti in corpore ſit, id totum ulcus ad ſe contrahat, quicquid aquæ in navi eſt, id ad ſentinam confluat: ita in civitate quotquot improbi ſunt, ad aliquem unum improbitate inſignem concurrunt. *Zanch.*

Sentinam.] Sentina eſt fundus navis, ſive ima interior pars, nam ut carina eſt ima pars exterior, & quaſi venter, ſic ſentina interior alvus, quæ, quia mali odoris eſſe ſolet, quod in eam ſordes omnes confluant, idcirco pro loco ſceleribus contaminato, vel etiam pro ipſis perditis hominibus ſumitur, ſicuti & pro ſordibus ſumpſit Valer. Maximus, lib. 2. cap. 7. cum dicit: *hac turpi & erubeſcenda carina vacuefactus exercitus noſter.* A Sentina dicti Sentinatores, quibus cura ſentinæ delegata in navi. Paulinus ad Macarium de naufragio: *unum ex omni numero nautarum ſenem ſentinando deputant.* hinc & ſentinare, id eſt, ſatagere ad ſentinam, periculum vitare, ut Feſtus docet, & Gellius lib. XIX. cap. I. *Tum poſtea complorantibus noſtris omnibus; atque ſentinantibus, dies tandem illuxit, ſed nihil de periculo atque ſævitia remiſſum.* At in vulgatis Codicibus contaminatiſſimus fuit ille locus; ut notat Scaliger. Vide & Lil. Gyrald. de Navig. cap. XI. & Polluc. in Onomaſt.

2 *Ex gregariis militibus.*] *Gregarii milites* nonnullis dicuntur tumultuarie collecti, verum *gregarii milites* dicuntur, qui nullum ordinem ducunt, & nullum gradum dignitatis habent: quod ex ſubjectis exemplis maxime intelligimus. Salluſtius in Jugurth. *Namque edicto primo adjumenta ignaviæ ſuſtuliſſe dicitur, ne quiſquam in caſtris panem, aut quem alium coctum cibum venderet: ne lixæ exercitum ſequerentur: ne miles gregarius in caſtris, neve in agmine ſervum, aut jumentum haberet.* Valerius Maximus lib. 2. cap. 7. §. 2. hanc eandem rem narrans, ſic inquit: *Protinus namque lixas a caſtris ſummovit, cibumque coctum venalem proponi vetuit: in agmine neminem militum miniſterio ſervorum jumentorumque (ut arma ſua & alimenta ipſi ferrent) uti paſſus eſt.* quod ſi gregarii milites ii eſſent (ut illi volunt) qui tumultuarie collecti ſunt, non dixiſſet Valerius, *Neminem militum, &c.* Zanch.

3 *Ætatem agerent.*] Tres mſſ. libb. *Vitam agerent*, ut in oratione Catonis: *qui demiſſi in obſcuro vitam agunt.* Sed frequentius apud Salluſtium, *ætatem agerent*, legimus. ut; *Sine metu ætatem agerent. In excelſo ætatem agunt. In exſilio ætatem agere. Per luxum, atque ignaviam ætatem agunt. Procul a republ. ætatem agere.* & ideo nihil muto. *Popma.*

Regio cultu ætatem agerent.] Ita noſtri Pall. omnes; ut mirer quoſnam excuſſerit libros Popma, quorum tres aſſeveret præferre, *vitam agerent.* nam reſpere gloſſam vel pueri ſentiunt. *Gruterus.*

4 *Sibi quiſque, ſi victoria in armis foret, talia ſperabat.*] Quanto in manuſcriptis rectius, *ſibi quiſque, ſi in armis foret, ex victoria talia ſperabat.* ita nimirum ſenſus ipſe poſtulat. Valde mehercule miror oſcitantiam impreſſorum, quia talia non advertant. Ego hic fidem antiquorum codicum, contra conſenſum recentiorum, ſequendam nobis puto. *Rivius.*

Sibi quiſque, ſi victoria in armis foret,

mis foret, ex victoria talia ſperabat. præterea juventus, quæ in agris manuum mercede inopiam toleraverat, privatis atque publicis largitionibus excita, urbanum otium ingrato labori prætulerat. eos, atque alios omneis malum publicum alebat. quo minus mirandum eſt, homines egentes, malis moribus, maxuma ſpe, [1] reipubl. juxta ac ſibi conſuluiſſe. Præterea quorum, victoria Sullæ, parentes proſcripti, bona erepta, jus libertatis imminutum erat, haud ſane alio animo belli eventum exſpectabant. ad hoc, quicunque aliarum, atque Senatus, partium erant, [2] conturbari rempublicam, quam nimis valere, ipſi malebant. [3] id adeo malum multos poſt annos in civitatem
38 [4] reverterat. [5] Nam poſtquam Cn. Pompejo, & M. Craſſo Coſſ. [6] tribunitia poteſtas reſtituta eſt; [7] homines adoleſcentes,

talia ſperabat.] Vetuſtiores codices, & nominatim Gothi habebant: *ſibi quiſque, ſi in armis forent, ex victoria talia ſperabat.* quæ lectio reprehendi non poteſt: quamquam ego neutram rejicio. *Glareanus.*

Si in armis foret ex victoria talia ſperabat.] Recte: atque ita in libro meo. Alii: *Si victoria in armis foret.* Ciacconius.

1 *Reipublicæ juxta ac ſibi conſuluiſſe.*] Sic infra: *Ita cuncti ſuæ hoſtiumque ſaluti juxta pepercerant.* Idem.

2 *Conturbari rempubl. quam minus ipſi valere mal.*] Quidam pro *minus.* legit *nimis*, diverſa ſane ſententia: quod haud ſcio quam probem. *Glareanus.*

3 *Ideo malum id adeo multos poſt annos in civitatem reverterat,*] Legendum. *Id adeo malum*, ex vetuſtis. Ita Livius II. ab V. C. *Id adeo malum ex provocatione natum.* Rivius.

Id adeo malum multos, &c.] Sic ſolum Pall. ſept. & oct. reliqui; vel, *id eo malum multos*, quomodo expreſſum item in edd. priſcis; vel, *ideo id malum*, Gruterus.

4 *Reverterat.*] Hanc ſcripturam perantiquus quidam liber agnoſcit. In aliis *redierat* ſcriptum offendi. quæ an purior & elegantior ſit lectio, alii erunt judices. *Popma.*

5 *Nam poſtquam Cn. Pompejo, & M. Craſſo Coſſ. Tribunitia poteſtas reſtituta eſt.*] Pædianus in Divinatione: *Primus Sicinius trib. pl. nec multo poſt Quinctius, & poſtremo Palikanus perfecerunt, ut Tribunitiam poteſtatem populo darent Conſules Cn. Pompejus Magnus, & M. Licinius Craſſus, &c.* Ad quam rem indicandam in denariis Palikani Roſtra Libertati ſacra impreſſa ſunt. *Urſinus.*

6 *Tribunitia poteſtas reſtituta eſt.*] Scribit Appianus in 2. belli Civil. Pompejum, cum a Curione tribuno plebis Senatus fuiſſet diſſolutus, vehementer pœnituiſſe, quod tribunitiam poteſtatem a Sulla immutatam atque disjectam, denuo ipſe in priſtinum ſtatum redegiſſet. *Zanch.*

7 *Homines adoleſcentes.*] Tribuni enim plebis adoleſcentes creabantur, quod & Vellejus Paterculus teſtatur. *Zanch.*

Adoleſcentes.] Ut fuit C. Cornelius, qui poſtea reus majeſtatis a Cicerone defenſus eſt: item Rullus, qui Cicerone conſule Agrariam legem ferre conatus eſt, quo tempore etiam Labienus

leſcentes, [1] ſummam poteſtatem nacti, quibus ætas, animuſque

bienus rempublicam perturbavit. Cicero, Asconius, Dion. poſtea Curio & Antonius omnium ſeditioſiſſimi ſceleratiſſimique fuerunt. *Caſt.*

Homines adoleſcentes ſummam poteſtatem nacti, quibus ætas animuſque ferox erat, capere, &c.] Primum videtur vox poſtrema reſecanda. deinde, tranſpoſitis vocibus, reſtituendum, *homines adoleſcentes, quibus ætas animuſque ferox, ſummam poteſtatem nacti, capere, &c.* vel ſane interpolata ſunt poſtrema, ſcripſitque auctor initio, *ætate animoque feroces, capere.* poteſt quidem etiam defendi vulgata; ut nimirum non omnibus eandem ætatem, eandem attribuat ferociam. ſed ſubtilius videtur quam verius. ſi quis illa, *homines adoleſcentes* abjicienda putaret, non nimis ab eo diſſentirem. *Gruterus.*

1 *Summam poteſtatem nacti.*] Decimoſexto anno poſt reges exactos, plebe a patribus in montem ſecedente, quinque tribunos, ut nonnulli tradunt, ſibi plebs creavit: ut vero Cic. & Liv. duos, treſque ab illis duobus collegas cooptatos fuiſſe: hos neque juri dicundo, nec querelis civium noſcendis; ſed auxilio ferendo adverſus conſules, & illos qui inſolenter in plebem inſurgerent, utque præſides libertatis, cuſtodeſque eſſent, creatos accepimus. Liv. *Brutus concionem congregans plebi conſuluit, uti ſacrum, inviolabilemque ſancirent eum magiſtratum, lexque in hunc modum lata eſt:* TRIBUNUM. INVITUM. TANQUAM. UNUM. E. MULTIS. NEMO. ILLUM. COGITO. AGERE. NEQUE. VERBERATO. NEQUE. ALTERI. UT. VERBERET. IMPERATO. NEQUE. OCCIDITO. NEQUE. OCCIDI. IUBETO. SI. QUIS. AUTEM. PROHIBITORUM. HORUM. ALIQUID. FECERIT. IMPIUS. EXECRABILISQUE. ESTO. BONA. EIUS. PUBLICANTO. AD. SACRA. CERERIS. ET QUI. ALIQUEM. HAEC. AGENTIUM. OCCIDERIT. CAEDIS. EXPIATUS. ESTO. & infra: *Triceſimo deinde anno a primis tribunis plebis, decem creati ſunt, bini ex ſingulis claſſibus: itaque, cautum eſt, ut poſtea crearentur.* Plutarch. in Problem. contendit, hunc non eſſe magiſtratum: primum, quia purpurati non incedunt ut ceteri magiſtratus: & quia nec lictores habent, nec in ſella curuli ſedentes jus dicunt, nec initio anni, ſicut ceteri magiſtratum ineunt, ſed quarto ante idus Decembris, nec creato dictatore poteſtatem deponunt, ſed quum omnis poteſtas & imperium ad Dictatorem redeat, ſoli omnium magiſtratum retinent, quaſi imperium nudum gerentes, & alium quendam locum in republ. obtinentes, hique inter ceteros magiſtratus vocationem non habent, ſed tantum prehenſionem, ut Gellius ſcribit lib. 13. c. 12. Prehendere enim Tribuno pleb. licet, & in carcerem ducere conſulem, prætorem, cenſoremque, C. Curiatii exemplo, qui tribunus pleb. D. Brutum & P. Scipionem Coſſ. viros honeſtiſſimos in vincula conjecit, ut in 3. de Legibus Cicero tradit: & M. Druſi, qui Philippum Conſulem, quia ſe concionantem interpellare auſus fuerat, in carcerem præcipitem egit, ita ut multus ſanguis e naribus profunderetur, ut Valerius Max. lib. 9. cap. 5. ſcribit. Ipſique injuriam, quæ coram fieret, coërcere, & mulctam irrogare Dictatori, Conſuli, ceteriſque magiſtratibus poterant, ut ex Livio patet, & Tribunorum maxima erat in prohibendo poteſtas. uno enim prohibente, nihil alii, & ſi complures ſint, efficere poſſunt. id quoque animadvertendum eſt, quod tribunis pleb. intrare curiam non licebat, ſed ante valvas poſitis ſubſelliis decreta patrum attentiſſima cura examinabant, ut ſiqua ex eis improbaſſent, rata eſſe non ſinerent: itaque veteribus Senatuſconſultis T. litera ſubſcribi ſolebat: eaque nota ſignificabatur, illa Tribunos cenſuiſſe, Valer. Max. l. 2. tametſi poſteriori tempore, tribunum frequenti ſenatu de rebus ad populum pertinentibus Senatum conſuluiſſe, ibique ſubſellia habuiſſe, apud Livium, Ciceronem, Dionem legimus.

muſque ferox erat, cœpere, Senatum criminando, plebem exagitare; dein largiendo, atque pollicitando magis incendere; ita ipſi clari, potenteſque fieri. [1] contra eos ſumma ope nitebatur pleraque nobilitas, [2] Senatus ſub ſpecie, pro ſua magnitudine. namque, uti paucis verum abſolvam, per illa tempora quicumque rempub. agitavere, honeſtis nominibus, alii, ſicuti jura populi defenderent, pars quo Senatus auctoritas maxuma foret, bonum publicum ſimulantes, pro ſua quiſque potentia certabant: [3] neque illis modeſtia, neque modus contentionis erat: utrique vi-
39 ctoriam crudeliter exercebant. Sed, poſtquam Cn. Pompejus ad [4] bellum maritimum, atque Mithridaticum miſ-

ſus

gimus. Hique plebem conſulere, & rogationes ad populum, ac ſuper his leges promulgare, quæ plebiſcita appellantur, poterant, ut Gellius l. 15. ſcribit. *Zanch.*

1 *Contra eos ſumma ope nitebatur pleraque nobilitas, ſenatus ſub ſpecie pro ſua magnitudine.*] In Florentino Venetoque eſt, *ſub ſenatus ſpecie.* pro eo quod eſt, quaſi dignitatem ſenatus tueretur, quam eſſe quam ampliſſimam e rep. foret, in manuſcriptis non eſt *ſub.* id forſan in ſpatio quiſpiam, quod verſus dirimit, annotarat ſuper hac dictione *ſpecie.* dein irrepſit, ut fit, in contextum: atque inde forſan eſt legi cœptum, *ſenatus ſub ſpecie, pro ſua magnitudine,* id eſt, *pro ſua potentia.* Aur. Auguſtinus in III. de civitate Dei, quædam e Salluſtio citat, quæ hunc locum mirifice declarent: *Plurimæ,* inquit, *turbæ, ſeditiones, & ad poſtremum bella civilia orta ſunt, dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique conceſſerant, ſub honeſto patrum aut plebis nomine dominationem affectabant, bonique & mali cives appellati, non ob merita in remp. omnibus pariter corruptis; ſed uti quiſque locupletiſſimus & injuria validior, quia præſentia defendebat, pro bono ducebatur.* Rivius.

Senatus ſub ſpecie, pro ſua magnitudine.] Alibi erat, *ſub ſenatus ſpecie.* & diſtinguendum poſt *ſpecie.* Deinde inferendum *pro ſua magnitudine.* Porro utriuſque expoſitio poſt ſequitur: *Pars,* inquit, *quo Senatus auctoritas maxima foret, bonum publicum ſimulantes, pro ſua quiſque potentia certabant.* Glareanus.

Nitebatur pleraque nobilitas, Senati ſpecie, pro ſua magnitudine.] Ita nulla litera plus minuſve editio vetus, & plerique Pall. utique ætate priores. nam ſequioris notæ, *Senati ſub ſpecie;* uti antehac paſſim vulgabatur, ſed minus recte. *Gruterus.*

2 *Senatus ſub ſpecie.*] Simulantes ſe defendere Senatus auctoritatem. verum id agebant ſuæ potentiæ cauſa, ſicuti de Sulla legitur. *Zanch.*

3 *Neque illis modeſtia, neque modus contentionis erat.*] Vox poſtrema ad Gemonias ſcalas trahenda, forſan etiam pronomen *illis.* Gruterus.

4 *Bellum maritimum.*] Mithridates initio belli cum populo Romano ſuſcepti, aliquot homines in naves impoſuit, ne tam libera eſſet Rom. in Aſiam navigatio: cum vero bellum exarſiſſet, hi aucto numero, prædonum more, ut mare, ita inſulas & urbes maritimas, ipſam denique Italiam infeſtabant, qui annonæ commercia intercluſerunt. hi Cilices appellati ſunt; vel quia primi Cilices fuerunt, vel quia ſe in Ciliciam receptabant. in horum ſocietatem recepti ſunt prædones, exules, fugitivi, ſer-

vi.

ſus eſt [1]; plebis opes imminutæ; paucorum potentia crevit. hi magiſtratus, provincias, aliaque omnia tenere: [2] ipſi innoxii, florentes, ſine metu ætatem agere, ceteroſque judiciis terrere, [3] quo plebem in magiſtratu placidius tractarent. Sed ubi primum [4] dubiis rebus novandis ſpes oblata eſt, vetus certamen animos eorum arrexit. quod ſi primo prælio Catilina ſuperior, aut [5] æqua manu diſceſſiſſet; profecto magna clades, atque calamitas rempubl. oppreſſiſſet; [6] neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuiſſet, quin defeſſis & exanguibus, qui plus poſſet, imperium atque libertatem extorqueret. fuere tamen extra conjurationem complures, [7] qui ad Catilinam

vi. eorum numerus ita crevit, ut naves amplius mille haberent, tam multa præda locupletati ſunt, ut inauratis rudentibus, purpureis velis, remis ſubargentatis uterentur. Cum igitur ſocios & provincias populi Romani, atque Italiam impotenter vexarent, omnibuſque mercatoribus mare clauſum eſſet, adverſus eos Cn. Pompejus lege Gabinia factus Imperator bellum incredibili celeritate confecit. de hoc bello ſcripſerunt amplius Florus, Appianus, Plutarch. in vita Pompeji. Livius lib. 9. *Cn. Pompejus lege ad populum lata, perſequi piratas juſſus, qui commercium annonæ intercluſerant, intra 40 dies toto mari eos expulit: belloque cum his in Cilicia confecto, acceptis in deditionem piratis, agros, & urbes dedit.* Zanch.

1 *Atque Mithridaticum miſſus eſt.*] Auctore Livio libro 100. *C. Manlius Tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, ut Pompejo bellum Mithridaticum mandaretur.* Ibidem: *Cn. Pompejus ad gerendum bellum adverſus Mithridatem vicit.* & lib. 101. *Cn. Pompejus Mithridatem nocturno prælio coëgit Boſporon profugere. Tigranem in deditionem accepit, eique ademptis Syria, Phœnicia & Cilicia regnum Armeniæ reſtituit.* Bellum autem Mithridaticum ſpacio annorum 40 confectum fuiſſe, Appianus & Florus ſcribunt. *Idem.*

2 *Ipſi innoxii, florentes, ſine metu ætatem agere.*] Pal. Naz. *ipſi noxii*, quod ſuam etiam admitteret interpretationem niſi vellet auctor, ipſos innoxios fuiſſe, hoc eſt, neminem iis auſum nocere. *Gruterus.*

3 *Quo plebem in magiſtratu.*] Id eſt, terrebant judiciis Tribunos plebis, ne plebem in potentes exagitarent, atque in Senatum criminando accenderent. *Ciaccon.*

4 *Dubiis rebus novandis ſpes oblata eſt.*] Vocem *dubiis* vacare exiſtimo. *Ciacc.* ſic & Urſinus.

Novandis.] Non inepte ora editionis mediæ, *Novandi*, id enim malim, quam ut inducatur vox *dubiis*, ut viſum Ciacconio & Fulvio Urſino. *Gruterus.*

5 *Æqua manu.*] Pari: ut dubia adhuc eſſet fortuna, incertuſque exitus belli. *Caſt.* Sic Tacitus lib. 1. *Inde hoſtibus terror, fiducia militi, & manibus æquis abſceſſum.* Ciacc.

6 *Neque illis, qui victoriam adepti forent.*] Plus quam alienigena vox eſt, *forent*, poſſet etiam brevius ſcribi, *neque victoriam adeptis*; relegatis verbis ceteris. *Gruterus.*

7 *Qui ad Catilinam initio profecti ſunt.*] Dictio finalis æque ac princeps, otioſa mihi eſt, imo odioſa. *Idem.*

linam initio profecti ſunt. [1] in his erat Fulvius, Senatoris filius: quem retractum ex itinere [2] parens necari juſſit. Iiſdem temporibus Romæ Lentulus, ſicuti Catilina præceperat, quoſcunque moribus, aut fortuna novis rebus idoneos credebat, aut per ſe, aut per alios ſollicitabat; neque ſolum civeis, [3] ſed cujuſcumque modi genus hominum, [4] quod modo uſui bello foret. Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos [5] Allobrogum requi-

1 *In his erat Fulvius.*] Nihil juvat ſenſum dictio *erat*. Idem.

In his erat A. Fulvius.] Prænomen Fulvii hoc loco reſtituimus, adjuti ab antiquis exemplaribus. *Popma.*

2 *Parens necari juſſit.*] Quidam libri, *parens necari præcepit.* quo verbo in eadem ſignificatione & in Jugurthino utitur. *Idem.*

Necari juſſit.] Antiquioribus temporibus eo rigor patriæ poteſtatis ſe extendebat, ut indicta cauſa filium morti tradere licitum eſſet. Quod abolitum l. ult. C. de Patr. Poteſt. Ita enim credebant prudentiſſimi mortales, legis hujus duritiem pietate plerumque paterna exſtingui. Nam, ut ille loquitur, pro magno peccato paulum ſupplicii ſatis eſt patri. Ex antiquo autem jure & hoc remanſit, quod filium contumacem pater judici offerre poſſit, qui ex præſcripto patris pœnam infligeret, l. 3. C. de Patr. Pot. Fuit & illud uſitatum, domeſtica patres in filios habere judicia. Solebant tamen vel Senatum, vel Principem, vel neceſſarios & propinquos conſulere. Moris autem erat eos, quos in conſilium advocaverant, domi exſpectare. T. Arrius, vel, ut nonnulli legunt, Tarrius, filio parricidii intentati reo, Auguſtum conſilii judiciique participem fecit. Venit Princeps, neque erubuit intra privatos penetrare penates, quia patris non Principis erat cognitio. Sedit pater tanquam accuſator ſimul & judex, aſſedit quoque Princeps, rogavitque ceteros propinquos, ut ſententiam tabulæ committerent, ne Principis auctoritas reliquorum vota ad ſe traheret, atque diſſenſum impediret. Filius Maſſiliam relegatus eſt. Cum itaque dicit Salluſtius, *necari juſſit*; patriam oſtendit poteſtatem, quæ in filium patriæ hoſtem animadverti præcepit. Hæc etſi dura, tamen & juſta ſunt. *Quippe magnis ſceleribus*, ut alibi ſcribit Seneca, *jura naturæ pereunt.* Thyſ.

3 *Sed cujuſque modi genus hominum.*] Mſſ. Pall. etiam Bong. ac Com. prætulit tamen Carrio, *cujuſcumque modi*; quomodo antiquitus editi. *Gruterus.*

4 *Quod modo bello uſui foret.*] Abundat iterum vox, *modo*; quin etiam, *foret.* & vero gloſſarchi eſſe commentum, detegit poſitura incerta mſſ. optimi eam expreſſerunt quam exhibuimus: in ceteris eſt, aut, *quod modo uſui bello foret*; aut, *quod modo uſui foret bello.* Idem.

5 *Allobrogum.*] Sunt Galliæ Narbonenſis populi juxta Rhodanum. Hinc Ptolemæus: *poſtea a parte Orientali Rhodani fluvii ſeptentrionales ſunt Allobroges, quorum mediterranea civitas Vienna.* hæc ille. Romano autem imperio tum parebant, ut teſtatur Strabo l. IV. Geogr.

Allobrogum.] Stephanus Ἀλλόβρογες· ἔθνος δυνατώτατον Γαλατικὸν, ὡς Ἀπολλόδωρος. Interpres vetus Juvenalis: *Allobrogæ*, inquit, *Galli ſunt. Idem autem dicti Allobrogæ, quoniam broga Galli agrum dicunt. Alla autem aliud.* Quod ſane verum eſſe noſtra vernacula lingua prodidit. nam & nos novalia (broeck) hodieque vocamus. Alla autem

equirat; eoſque, ſi poſſit, impellat ad ſocietatem belli, exiſtumans publice, privatimque ære alieno oppreſſos, 1 præterea quod natura gens Gallica bellicoſa eſſet, facile

tem ſive (al.) Gallicam, ſive Germanicam eſſe vocem teſtatur vox *Alemannus*. & Auſonius alibi dixit:

— *imbiscal*

Celtarum poſuit Coler.

Vetus commentator Horatii: *Allobroges ſunt Galli rufi & Sequanici dicti, incolentes illum tractum Alpium, qui eſt a' Veſontio in Germaniam, qui vehementer res novas affectant, unde & ducibus ſuis raro fidem ſervant, habentque flavum præcipue capillum.* Vide Strab. lib. 4. Cimbri autem hodie *Albrogit* rufos & in totum verſicolores appellant; ſed melior eſt prior ſententia, neque hic dicitur a rufo colore nomen accepiſſe. Allobrox quaſi Albtbeck locum totum paludoſum denotat. dict. vet. Belg. Broeck; Venne, ollant, goir, palus. Vid. Gloſſ. Pontan.

1 *Præterea quod natura Gallica gens bellicoſa eſſet.*] Codices in membrana deſcripti *gens Gallica*. ut adjectivum poſtponatur. & ſic exemplar quoque Beroaldinum. *Rivius*.

Natura Gallica gens bellicoſa.] M. Cato Orig. II. apud Chariſium l. II. *Pleraque Gallia duas res induſtrioſiſſime perſequitur, rem militarem, & argute loqui.* Juſt. ex Trogo l. xxv. *Neque reges Orientis ſine mercenario Gallorum exercitu ulla bella geſſerunt, neque, pulſi regno ad alios quam ad Gallos confugerunt, tantus terror Gallici nominis, ſive armorum invicta felicitas erat, ut aliter neque majeſtatem ſuam tutam, neque amiſſam recuperare ſe poſſe ſine Gallica virtute arbitrarentur. itaque in auxilium a Bithyniæ rege invocati, regnum cum eo, parta victoria, diviſerunt; eamque Gallogræciam cognominarunt.* Cicero de haruſp. reſponſis: Artibus Græci, Galli robore, Hiſpani numero, Pœni calliditate valent. *Manut.*

Præterea quod natura gens Gallica bellicoſa eſſet, facile.] Scripſiſſem potius; *præterea natura bellicoſos, facile*: ita, inquam ego ſcripſiſſem, qui Salluſtius non ſum, cui tamen nihil præſcribo. *Gruterus*.

Gallica gens bellicoſa eſſet.] Gallos inter ferrum & arma natos feroces cum ſuopte ingenio, tum adverſus Romanum populum, Livius teſtatur lib. 10. Idem in 1. Decad. 3. de Annibale loquens: *Trahere ſecum tot excitos Hiſpanorum populos, concitaturum avidas ſemper armorum Gallicas gentes.* Idem alibi: *Gens ferox, & ingenii avidi ad pugnam, cum procul viſis Romanorum ſignis, ut extemplo prælium initura, explicuiſſet aciem.* D. Brutus in quadam epiſtola ad Ciceronem, *Gallos* dicit *omnium bellicoſiſſimos*. Juſtinus lib. 24. *Ex his portio in Italia conſedit, quæ & urbem Romanam captam incendit, & portio Illyricos ſinus ducibus avibus (nam augurandi ſtudio Galli præter ceteros callent) per ſtrages Barbarorum penetravit, & in Pannonia conſedit. Gens aſpera, audax: bellicoſa.* Idem libro 25. *Denique neque reges orientis ſine mercenario Gallorum exercitu ulla bella geſſerunt, neque pulſi regno, ad alios, quam ad Gallos confugerunt: tantus terror Gallici nominis ſive armorum invicta fælicitas erat, ut aliter neque majeſtatem ſuam tutam, neque amiſſam recuperare ſe poſſe ſine Gallica virtute arbitrarentur.* Gallorum quidem etiam corpora intolerantiſſima laboris, atque æſtus fuere, primaque eorum prælia, plusquam virorum, poſtrema minus quam fœminarum eſſe, Livius & Florus ſcribunt. Apud Romanos nulli bello Gallico immunitas erat, ut ait Cicero pro M. Fontejo, & auctore Appiano lib. 2. In ſacerdotum & ſeniorum lege, quæ de immunitate lata eſt, exceptum fuit, niſi Celticum bellum inſtaret. eo enim inſtante ſacerdotes, ſenioreſque in armis eſſe oportebat. nam Gallica gente nulla Romanis formidabilior. *Zanch.*

1 *Nego-*

cile ad tale conſilium adduci poſſe. Umbrenus, quod in Gallis [1] negotiatus erat, pleriſque [2] principibus civitatum notus erat, atque eos noverat: itaque ſine mora, ubi primum legatos in [3] foro conſpexit, percunctatus pauca de ſtatu civitatis, & quaſi dolens ejus caſum, requirere cœpit, quem exitum tantis malis ſperarent. Poſtquam illos videt queri de avaritia magiſtratuum, accuſare Senatum,

1 *Negotiatus.*] Umbrenus fuit libertinæ conditionis. Nobilibus enim ſive particiis apud Romanos interdicta erat mercatura. Teſtatur & Philoſophus lib. 3. Polit. cap. 3. legem fuiſſe apud Thebanos, ut nemo Reipub. admoveretur, niſi per decem annos mercatura deſtitiſſet. Et Plato alibi vilibus miniſteriis annumerat mercaturam. Sed recte multum intereſſe inter vilem & magnificam negotiationem reſpondit M. Tullius Cicero. Romanis certe Senatoribus quocunque modo indecora habita eſt omnis negotiatio. Legem aliquandoClaudiam adverſus Senatum latam legimus, ne Senator, quive Senatoris pater eſt, maritimam navim pluſquam trecentarum amphorarum haberet, eam enim ſufficere ad vectandos fructus ex agris. Quid ibi Livius florentiſſimus auctor? hoc ita conſtitutum tradit, quia omnis quæſtus patribus viſus eſt indecorus. Extat & in eam rem Imp. reſcriptum in l. 6. C. de Dignitat. ſed utique etſi hæc ita conſtituta a Romanis, honeſta procul dubio negotiatio etiam laudem meretur, fulcit Remp. dum opes variorum populorum in gremium patriæ veluti effundit, dum ſæpe immenſa maria metitur, ut votis & deſideriis noſtris ſatisfaciat, & tam diſſitas gentes commercii fœdere jungit. Ita ligatur ſibi invicem totus orbis. *Thyſ.*

2 *Principibus civitatium.*] Ita a manu prima Pall. Naz. *Grut.*

3 *Foro.*] Forum Romanum incipit a Capitolii radicibus, ubi nunc Septimii arcus eſt, & ſecundum longitudinem ad S. Mariam novam, ubi Titi arcus, protenditur: ſecundum latitudinem a Palatini radicibus ad viam ſacram, & Saturni ædem. Variis nominibus appellatum fuit. Ut enim Poëtæ nomine apud Græcos Homerus, ita fori, in Urbe, Romanum accipitur. Ovid. de Ponto:

Te modo Campus habet, denſa modo Porticus umbra,
Nunc, in quo ponis tempora rara, Forum.

Per campum; Martius: per porticum umbroſam, Pompeja: per forum, Romanum his verſibus intelligitur. Romanum dictum a dignitate Urbis, quod præ ceteris eſſet ornatiſſimum propter ædificia, & frequentiſſimum propter judicia. Etiam forum Latium & forum Magnum a Victore & Ovid. III. Faſtorum dicitur. Ad extremum dicitur forum Vetus in vita M. Antonini apud Herodianum. Hoc in tres partes dividit & varia in eo hominum ſtudia deſcribit Plautus in Curculione:

In foro infimo boni homines, atque dites ambulant,
In medio propter Canalem, ibi oſtentatores meri,
Confidentes, garrulique & malevoli. Supra lacum,
Qui alteri de nihilo audacter dicunt contumeliam,
Et qui ipſi ſat habent, quod ipſis poſſit vere dicier.

Per lacum ſignificat Curtium, quem deſcribit VI. Faſtor. Ovid. prope eum fuerunt roſtra & ſtatua Marſyæ coronati, ad quam homines litigantes conveniebant. Horat.

Deinde eo dormitum, non ſollicitus mihi quod cras

Sur-

natum, quod in eo auxilii nihil eſſet; [1] miſeriis ſuis remedium mortem exſpectare: At ego, (inquit) vobis, ſi modo viri eſſe vultis, rationem oſtendam, qua tanta mala iſta effugiatis. [2] Hæc ubi dixit, Allobroges, in ſpem maxumam adducti, Umbrenum orare, uti ſui misereretur: [3] nihil tam aſperum, neque tam difficile eſſe, quod non cupidiſſume facturi eſſent, dum ea res civitatem ære alieno liberaret. Ille eos in domum D. Bruti perducit; quod foro propinqua erat, neque aliena conſilii, propter Semproniam. nam tum Brutus [4] ab Roma aberat. [5] Præterea Gabinium accerſit, [6] quo major auctoritas ſermoni ineſſet. eo præſente conjurationem aperit: nominat ſocios, præterea multos cujuſque generis innoxios; quo legatis animus

Surgendum ſit mane, obeundus Marſya. De qua re itidem Plin. l. XXI. cap. III. E regione Marſyæ alius locus erat, ad quem conveniebant fœneratoresquem Libonis puteal nominabant, inter porticum Juliam & arcum Fabianum, ut Perſii interpres ſcribit. Perſius:

Si puteal multa cautus vibice flagellas.

G. Fabric.

1 *Miſeriis ſuis remedium morte exſpectare.*] In Fabriciano eſt, *mortem ſperare.* in ceteris, *mortem exſpectare.* Rivius.

Miſeriis ſuis remedium mortem exſpectare.] Mire hic variant exemplaria vetuſta. quædam habent, *miſeriis ſuis remedium morte exſpectare.* quibus conſentiunt impreſſa nonnulla. Alia: *miſeriis ſuis mortem ſperare.* Alia: *miſeriis ſuis mortem, & non remedium ſpectare:* quæ melior ſit ſcriptura judicabunt alii: nos interim nihil mutamus. *Popma.*

Miſeriis ſuis mortem exſpectare.] Monet Naz. alias legi, *ſperare,* & ita habet noſter Commelinianus & Pal. quintus ac ſextus, neque diſplicet. *Gruterus.*

2 *Hæc ubi dixit, Allobroges in ſpem maxumam adducti.*] Me non nolente, triga verborum princeps, reſcindi poſſet a reliquis; tanquam invecta a Scholiaſte. *Idem.*

3 *Nihil tam aſperum, neque tam difficile eſſe, quod non cupidiſſime facturi eſſent.*] Legendum e Veneto, *quin cupidiſſime, &c.* pro, *quod non.* Irrepſit ex gloſſa addita, ni fallor. *Rivius.*

4 *Ab Roma aberat.*] In manuſcriptis eſt, *Roma aberat,* omiſſa præpoſitione. Sed prior lectio verior, id quod e Priſciano colligi lib. 15. poteſt. *Inveniuntur tamen* (inquit) *& cum præpoſitionibus nomina civitatum ſæpe prolata, & maxime apud hiſtoricos. Livius in 8. V.C.* Venerant & ab Lanuvio Antioque Auxilia. *Salluſt. in Catilin.* Nam tum Brutus ab Roma aberat. *Cicero modo omittit præpoſitionem, ut in Epiſtolis:* Quod video omnes bonos abeſſe Roma. *Addit, ut in Verrinis:* Abeſſe a domo pauliſper maluit. *Riv.*

Brutus Roma aberat.] Ita mſſ. noſtri omnes, ita Bongarſii; ſine præpoſitione, qua fruſtra onerarentur editiones aliæ. *Gruterus.*

5 *Præterea Gabinium accerſit.*] In vetuſtis *arceſſit:* ſed eodem ſenſu. nam eſt utrumque in veterum ſcriptis frequens. *Rivius*

6 *Quo major auctoritas ſermoni ineſſet.*] v. l. *adeſſet.* Sed Tacit. Annal. 13. *Quo plus auctoritatis ineſſet conſiliis.* Ciacconius.

animus amplior eſſet : dein eos, pollicitos operam ſuam, domum dimittit.

41 Sed Allobroges [1] diu in incertum habuere, quidnam conſilii caperent. In altera parte erat æs alienum, ſtudium belli, magna merces in ſpe victoriæ: at in altera majores opes, tuta conſilia, [2] pro incerta ſpe, certa præmia. Hæc [3] illis volventibus, [4] tandem vicit fortuna reipublicæ. Itaque [5] Q. Fabio Sangæ, [6] cujus patrocinio civi-

1 *Diu in incertum habuere.*] Sic ſolum Pal. tert. ceteri omnes *incerto*, etiam Comm. meus & Bongarſiani. ideoque ſequendi. *Gruterus*.

2 *Pro incerta ſpe, certa præmia.*] Nam Senatusconſultum factum fuerat, ut ſi quis indicaviſſet de conjuratione, quæ contra Rempubl. facta erat, præmium ſervo libertatem, & ſeſtertia centum darent: libero impunitatem ejus rei, & ſeſtertiorum ducenta millia. *Zanch.*

3 *Illis volventibus.*] Id eſt animo hæc reputantibus.

4 *Tandem vicit fortuna Reipublicæ.*] Tacitus Annal. 9. *Affuit ut ſæpe alias fortuna P. R.* Ex quo legendum exiſtimo hic *fortuna P. R.* non *Reipub.* Cic. Philipp. 2. *Suſtulit illum diem fortuna P. R.* licet in antiquo libro ſit, *fortuna reipub.* ut Gab. Faërnus teſtatur. FORTUNA P. R. in nummis aliquando. *Ciacc.*

Tandem vicit fortuna Reipubl.] Fere repoſuiſſem, *fortuna populi Romani*; quod inveniſſem in editionum prima, *fortuna P. R.* ſed ei nullæ adlubeſcebant membranæ; & habet rationes luculentas quibus ſe tueatur vulgata lectio. legatur modo Tacitus l. XIV. Annalium. *Gruterus*.

Fortuna. Reip.] Legitur & *Fortuna P. R.* atque ita aliquando in nummis invenitur argenteis: FORT. P. R. *Urſin.*

Fortuna.] Veteres cuique ſuam Fortunam aſſignarunt, quæ curſum vitæ moderaretur. quin & Fatum & Fortunam ſæpe confudit antiquitas. Nam quod fatum eſt reſpectu Dei, reſpectu hominum non male Fortuna dicitur. Ita Fortunam ſenum & puerorum dixit Manilius l. II. Aſtronom. Quid autem ſit ſors fortunæ explicat Scaliger in Manilium. Neque aliter hæc interpretatur ipſe Auguſtinus, cum dicit: *Fortuna intelligenda eſt, pro his rebus, quæ fortuito videntur accidere, cum hæc ipſa tamen, quæque fortuita videntur, cauſis occultis divinitus dentur.* Hinc orientales aliquando Fortunam cum ipſo Deo confuderunt. Gad enim & Fortunam & ipſum Jovem denotat, ſive τὴν ἀγαθὴν τύχην, Rabbini, גוהוה ſive Geda dixere, Perſæ Goda, quod & noſtro Germanico *Godt* ſimile eſt. Fortunam autem ſingulis rebus ingenitam credidere gentiles. Unde & Fortuna Primogenia dicta eſt. Genius enim & Fortuna eadem, ſicuti docet Soſipater Chariſius. Et ſicuti Fortuna & Genius ſingulis attribuebantur mortalibus, ita muris, civitatibus, Reipub. eadem erat ſuperſtitio. In Romana Urbe publice cultus fuit Genius ſive Fortuna Urbis, ut Seneca tradit. Vide & Dionem Caſſium l. XLVII. & L. Regni Genius laudatur a Claudiano, Genius Publicus ab Ammiano commemoratur, qui veluti anima erat imperii Romani. Atque Fortunam Reip. vel ut alii habent P. R. ſi ita hic intelligamus, abſurdum nequaquam erit. *Thyſ.*

5 *Q. Fabio Sangæ.*] Appianus: *Legati ob id ipſum ambigentes, rem Fabii Sangæ annunciant (erat autem is Allobrogum patronus in urbe, ut ceteris populis olim Romæ adeſſe mos fuit). ab hoc Cicero certior factus, legatos ab Urbe diſcedentes & cum illis Volturcium intercepit, eosque in Senatum ſubito inducit.* Zanch.

6 *Cujus patrocinio.*] Mos fuit priſcorum

[1] civitas plurimum utebatur, [2] rem omnem, ut cognoverant, [3] aperiunt. Cicero, per Sangam conſilio cognito, legatis præcipit, ut ſtudium conjurationis vehementer ſimulent; ceteros adeant; bene polliceantur; dentque operam, ut eos quam maxume manifeſtos habeant. Iiſdem 42
fere temporibus, in [4] Gallia citeriore, atque ulteriore, item

rum, ut ſingulæ nationes, civitatis patronos Romæ peculiares haberent, in quorum eſſent clientela, ut Siculi patronos Marcellos & Ciceronem habebant, Lacedæmonii in tutela Claudiorum extiterunt: ita Fabius Sanga patronus fuit Allobrogum. *Idem.*

1 *Civitas.*] Allobrogum regnum tempore ſecundi Punici belli fuiſſe, Livius ſcribit libro 21. Quorum multas civitates fuiſſe auctores tradunt, ſed una erat præcipua, unde appellabantur. Cicero quoque in 3. Invect. Allobrogum civitatem dicit: *quid vero, ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una reſtat, quæ popul. Rom. bellum facere poſſe, & non nolle videatur, ſpem imperii, & rerum ampliſſimarum ultro ſibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtram ſalutem ſuis opibus anteponerent, id nunc divinitus factū eſſe putatis?* Zanch.

2 *Rem omnem, uti cognoverant, aperiunt.*] Minime video, cur non ſupervacua videri queant, *uti cognoverant*. Grut.

3 *Aperiunt.*] Hujus Allobrogum proditionis, ſciendum eſt, ſtrictim meminiſſe Horatium Epod. oda 15.

Æmula nec virtus Capuæ, nec Spartacus acer,
Noviſque rebus infidelis Allobrox.

Ubi hoc ad illud tempus refertur, inquit Porphyrio, quo Catilinæ factio conjuravit, & pene legati Allobrogum illi conſenſerant. Sed Juvenalis quoque verſus illi mire huc faciunt:

Quid Catilina tuis natalibus, atque Cethegi
Inveniet quiſquam ſublimius? arma tamen vos
Nocturna, & flammas domibus templiſque paraſtis,
Ut braccatorum pueri Senonumque minores,
Auſi quod liceat tunica punire moleſta.
Sed vigilat conſul: vexillaque veſtra coërcet.
Hic novus Arpinas, ignobilis & modo Romæ
Municipalis eques galeatum ponit ubique
Præſidium attonitis, & in omni gente laborat.

Cic. lib. 1. epiſt. 1. ad Atticum adteſtatur, ſe novam orationem (quas Conſulares vocat) habuiſſe ad populum, quo die Allobroges involgarunt. Cic. lib. 2. de ſuo Conſulatu:

At clades patriæ, flamma ferroque parata,
Vocibus Allobrogum, patribus populoque patebat. Coler.

6 *Gallia citeriore atque ulteriore.*] Gallia vel eſt ciſalpina, vel tranſalpina. Ciſalpina togata dicta, finiturque Alpibus & amne Rubicone, Italiæ antiquo limite: ita dicta quod more Romanorum toga uteretur. Tranſalpina vel eſt Comata, vel Braccata. Comata, ut volunt, a comam nutriendi ſtudio dicta eſt. Hæc rurſus in tres partes diſtinguitur: Belgicam, Celticam, Aquitanicam, ſub qua & Aremorica. A Scalde ad Sequanam Belgica, ab eo ad Garumnam Celtica, inde ad Pyrenæi excurſum Aquitanica. Ptolemæus tamen in quatuor partes diſtribuit, Aquitaniam, Lugdunenſem, Belgicam & Narbonenſem. Quarum Aquitania a Pyrenæis montibus ad Ligerim uſque juxta eundem extenditur. Narbonenſis tamen Gallia a ceteris Braccata dicitur, Plinio judice, Italia verius quam provincia. Narbonenſis autem provincia continebat.

item [1] in agro Piceno, [2] Bruttio, [3] Apulia motus erat. Namque illi, quos ante Catilina dimiſerat; inconſulte, ac veluti per dementiam cuncta ſimul agere: nocturnis conſiliis, armorum, atque telorum portationibus, feſtinando, agitando omnia, plus timoris, quam periculi effecerant. [4] Ex eo numero complures Q. Metellus Celer prætor, ex S. C.

bat, ut arbitror, totam Occcitaniam, Provinciam, Delphinatum, & Sabaudiam, denique & Septimaniam. Magnitudinem ſitumque ita delineavit in urbibus Auſonius:

Inſinuant qua ſe. Sequanis Allobroges oris,
Excludunt Italos Alpina cacumina fines,
Qua Pyrenaicis nivibus dirimuntur Iberi,
Qua rapitur praceps Rhodanus genitore Lemanno,
Interiuſque premunt Aquitanica rura Cebenna.
Uſque in Tectoſegas primævo nomine Volcas,
Totus Narbo fuit. Pontan.

1 *In agro Piceno, Bruttio.*] V. c. habet *Brettio*; quæ vera ſcriptura eſt, nam Græca numiſmata habent, ΒΡΕΤΤΙΩΝ. *Urſinus.*

2 *Bruttio.*] Bruttium Græcis βρεττία. & apud Athenæum lib. v. apud Diodorum Siculum in Eclogis, alioſque auctores βρεττιανία dicitur. Dionyſio Afro Brentii quoque appellantur. De iis ita Juſtinus lib. XXIII. cap. I. ubi de Agathocle rege agit: *Primi igitur hoſtes illi Brutii fuere, & qui fortiſſimi tum & opulentiſſimi videbantur, ſimul & ad injurias vicinorum prompti; nam multas civitates Græci nominis Italia expulerant: auctores quoque ſuos Lucanos bello vicerant*, & mox, *Horum igitur* (Lucanorum ſcil.) *ex numero quinquaginta primo ex agris finitimorum prædari ſoliti, confluente deinde multitudine, ſollicitati præda, cum plures facti eſſent, infeſtas regiones reddebant. Itaque fatigatus querelis ſociorum Dionyſius, Siciliæ tyrannus, ſexcentos Afros ad compeſcendos eos miſerat. Quorum caſtellum proditum ſibi per Bruttiam mulierem expugnaverunt: ibique civitatem, concurrentibus ad opinionem novæ urbis paſtoribus ſtatuerunt, Bruttioſque ſe ex nomine mulieris vocaverunt. Primum illis cum Lucanis originis ſuæ auctoribus bellum fuit. Qua victoria erecti, quum pacem æquo jure feciſſent, ceteros finitimos armis ſubegerunt, tantaſque opes brevi conſecuti ſunt, ut pernicioſi etiam regibus haberentur. Denique Alexander rex Epiri, quum in auxilium Græcarum civitatum cum magno exercitu in Italiam veniſſet, cum omnibus copiis ab his deletus eſt.* Vide & Diodorum lib. XVI. qui & ideo Brettios appellatos ſcribit, quod ſervi eſſent & fugitivi Lucanorum. De iiſdem ſcribit Strabo lib. XVI. qui & peninſulam appellat Brutionum agrum. Limites autem ejus fuere ad Hetruſcum mare Laris amnis; ad Siculum mare & Tarentinum ſinum Sybaris fluvius. *Cluver.* Leopard. l. IV. Emend. cap. XIII.

3 *Apulia.*] Mari Adriatico contermina inter Dauniam & Calabriam, quæ & Japygia appellata fuit.

4 *Ex eo numero complures Q. Metellus Celer prætor, ex Senatuſconſulto, cognita cauſſa, in vincula conjecerat.*] Sic Gymnicus, ac recte. Ceterum eſt in quibuſdam, ut & Merſeburgenſi, & Florentino, *ex ſociis cauſſa cognita.* quæ res miſere interpretem torſit. compendiaria illa per notas ſcribendi ratio, anſam errori præbuit. *Rivius*

Q. Metellus Celer Prætor, ex Senatuſconſulto; cauſſa cognita, in vincula conjecerat.] Ita mſſ. noſtri, omnibus quidem literis Pal. ſec. duabus tantum, S. C. Naz. ac Com. quod & in ſuis invenerat

S. C. cauſſa cognita, in vincula conjecerat; [1] item in citeriore Gallia C. Muræna, qui ei provinciæ legatus
præerat. At Romæ Lentulus cum ceteris, qui principes 43
conjurationis erant, [2] paratis, uti videbatur, magnis copiis, conſtituerat, uti, cum Catilina in agrum Fæſulanum cum exercitu veniſſet, L. Beſtia tribunus plebis concione habita, quereretur de actionibus Ciceronis, [3] bellique graviſſimi invidiam optumo conſuli imponeret: [4] eo ſigno, proxuma nocte [5] cetera multitudo conjurationis ſuum quiſque negotium exſequeretur. [6] Sed ea diviſa hoc modo dicebantur: [7] Statilius & Gabinius uti cum magna manu duode-

venerat religioſæ induſtriæ Bongarſius noſter. Pal. tertio tantum viſitur inter lineas. at reliqui objecere nobis, *ex ſociis Catilinæ cauſſa cognita:* ſtulte. æque ſtulte, Carrionis editio, *ex ſociis cauſſa cognita.* Gruterus.

1 *Item in citeriore Gallia C. Muræna, qui ei provinciæ legatus præerat.*] Felicius Durantinus putat librariorum culpa hic mendoſe legi, C. Murænam citeriori Galliæ legatum præfuiſſe, quod ea tempeſtate Galliæ tranſalpinæ Cicero Murænam præfuiſſe tradat. Fuit autem C. Muræna legatus, frater L. Murænæ conſulis deſignati. *Rivius.*

2 *Paratis, uti videbatur, magnis copiis, conſtituerat.*] Commentarius, qui illæ adſcribitur, ſupplet; *paratis a Catilina.* Sed ego ambigue tamen id dictum exiſtimo. Lector judicet. *Glareanus.*

Paratis, ut videbatur, magnis copiis.] Naz. ac Com. *ut videbantur*, lectione non ita inficeta. *Gruterus.*

Conſtituerat, uti cum, &c.] Iidem MSS. *conſtituerant.* Idem.

Magnis copiis conſtituerat.] In Naz. Com. apud Gruterum legi notatur, *conſtituerant.* Quod haud dubie verius, *Lentulus cum ceteris conſtituerant.* Ut apud Livium 21: 60. *Ipſe dux cum aliis principibus capiuntur.* Ubi plura hujuſmodi congeſſimus. *Gronov.*

Belli graviſſimi invidiam.] Meus liber, *graviſſimam invidiam.* ſic infra: *Magnam illi invidiam conflaverant.* Ciacconius.

Bellique graviſſimi invidia optimo Conſuli imponeret.] Alii codices, & nominatim Gothi, habent *invidiam*, in accuſandi caſu. quaſi diceret, in ejus humeros imponeret belli graviſſimi invidiam. Sane non video, quomodo *impono* pro *decipio* hic locum habeat. *Glareanus.*

4 *Eo ſigno dato, proxima nocte, &c.*] *dato*, non eſt in mſſ. nec in impreſſis vetuſtioribus. ſed nec Felicius Durantinus addit: addit tamen Aretinus. *Rivius.*

5 *Cetera multitudo conjurationis, ſuum quiſque negotium exſequeretur.*] Eſt quidem in mſſ. duobus, *ſuum quæque negotium.* ſed in meo *quiſque* legitur. refertur enim ad ſenſum, non ad vocem: eſtque id apud hiſtoricos frequens. *Idem.*

6 *Sed ea diviſa hoc modo dicebantur.*] Turbat hic potius, *ſed*, quam ut adjuvet ſententiam. imo ceteris vocibus omnibus, ſi quis moverit ſtatus controverſiam, en & me paratum ſubſcribere nomen. poſſet tamen tolerari, *ea diviſa hoc modo: Statilius, &c.* Gruterus.

7 *Statilius & Gabinius uti cum magna manu duodecim ſimul opportuna loca urbis incenderent.*] Cicero in III. invectiva

duodecim ſimul opportuna loca urbis incenderent, que tumultu facilior aditus ad conſulem, ceteroſque, quibus inſidiæ parabantur, fieret: Cethegus Ciceronis januam obſideret, eumque vi aggrederetur, alius autem alium: ſed [1] filii familiarum, quorum ex nobilitate maxuma pars erat, parentes interficerent, ſimul, cæde, & incendio perculſis omnibus, ad Catilinam erumperent. Inter hæc parata, atque decreta, Cethegus ſemper querebatur de ignavia ſociorum: illos, dubitando, & [2] dies prolatando, magnas opportunitates corrumpere; facto, non conſulto, in tali periculo opus eſſe: ſeque, ſi pauci adjuvarent, languentibus aliis, impetum in curiam facturum. [3] natura ferox, vehemens, manu promptus erat: maxumum bonum in celeritate putabat.
44 Sed Allobroges ex præcepto Ciceronis per Gabinium ceteros conveniunt: ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Caſſio poſtulant jusjurandum, [4] quod ſignatum ad cives perferant: aliter haud facile eos ad tantum negotium impelli poſſe. ceteri nihil ſuſpicantes dant: Caſſius ſemet eo brevi venturum pollicetur, ac

in L. Catilinam, teſtatur L. Caſſium, quem Salluſtius infra in Galliam profectum ſcribit, ſibi procurationem incendendæ urbis depopoſciſſe. & in IV. trucidandi ſenatus partes a Lentulo datas Cethego, ceteros cives interficiendi Gabinio, quem incendiis præponit Salluſtius, urbis inflammandæ Caſſio, totius Italiæ vaſtandæ diripiendæque Catilinæ. itaque non per omnia conſentiunt Cicero ac Salluſtius. Sed & pro Sulla Cicero, *Cum Catilina*, inquit, *egrederetur ad exercitum, Lentulus in urbe relinqueretur, Caſſius incendiis, Cethegus cædi præponeretur, Autronio ut occuparet Etruriam præſcriberetur*. & reliqua. *Rivius.*

1 *Filii familiarum.*] Particulam *Sed*, quæ in cunctis impreſſis libris reperitur, delevimus, ſententiam noſtram confirmante antiquo Priſciani codice, quem habet Sixtus a Popma. *Popma.*

2 *Dies prolatando.*] V. c. *Protelando*, quod mendum eſt. nam *prolatando* habet Tacitus libro v. cum ait: *Sed ul… diem ex die prolatabant.* & paulo po… v. c. habet: *Quod ſignatum ad cives ſu… perferrent.* niſi forte illud, *ſuos*, additu… ſit. *Urſinus.*

Dubitando, & dies prolatando.] Fulv… liber, *Protelando*, & in Jugurtha, c. … *Protelandis conſultationibus*, non, u… vulgatis libris, *Prolatandis*. Manu…

Et dies prolatando.] Sic omn. … quod perplacet Urſino. at mihi poti… quod offendit in ſuo codice, *protela…* Gruterus.

3 *Natura ferox, vehemens ani…* Illud *animo*, omiſſum fuerat quibuſ… in codicibus: ſed cum alia adje… ſuos habeant ablativos, videtur… quoque ponendus. *Glareanus.*

4 *Quod ſignatum ad cives perfer…* Meus liber addit, *ad ſuos cives.* C…

ac paulo ante legatos ex urbe proficiſcitur. Lentulus [1] cum his T. Volturcium quemdam Crotonienſem mittit; ut Allobroges, prius quam domum pergerent cum Catilina, data atque accepta fide, ſocietatem confirmarent. Ipſe Volturcio litteras ad Catilinam dat: [2] quarum exemplum infra ſcriptum eſt:

[3] Qui ſim ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. Fac cogites, in quanta calamitate ſis, & memineris, te virum eſſe: conſideres, quid tuæ rationes poſtulent; auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis.

Ad hoc, mandata verbis dat: cum ab Senatu hoſtis judicatus ſit, quo [4] conſilio ſervitia repudiet? in urbe parata eſſe, quæ juſſerit: ne cunctetur ipſe propius accedere. His 45
rebus ita actis, conſtituta nocte, qua proficiſcerentur, Cicero, per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco, & C. Pom-

1 *Cum his P. Volturcium.*] Lege ex mſſ. *cum his Titum Volturcium, &c.* Ita vocatur alibi: *Dum hæc in Senatu aguntur, & dum legatis Allobrogum, & Tito Volturcio, &c.* Putſchius.

Titum Vulturcium.] Ita, ex vero, omnibus perſcriptum literis, in edd: primoribus, in mſſ. cunctis, ut mirer ſiniſtram illius audaciam, qui hic ſubſtituerit *Publium.* Gruterus.

2 *Quarum exemplum infra ſcriptum eſt.*] Exemplum litterarum ad Catilinam Lentuli, ſic eſt in vetuſtis quibuſdam, ut apud Ciceronem Oratione III. in Catilinam: *Qui ſim, ex eo quem ad te miſi cognoſces. Cura, ut vir ſis, & cogita, quem in locum ſis progreſſus, & vide, quid jam tibi neceſſe. Cura, uti omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* in manuſcriptis tamen idem reperitur litterarum exemplum, quod in hiſce recentioribus, nimirum hoc: *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. Fac cogites in quanta calamitate ſis, & memineris te virum eſſe. Conſideres, quid tuæ rationes poſtulent; auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis.* Rivius.

Qui ſim, ex eo quem ad te miſi cognoſces.] Mirum in omnibus codicibus hæc verba alia atque alia inveniri. Aldinus codex, & Gothi noſtri habent, ut vulgo legitur. at in aliis quibuſdam vetuſtioribus, ita leguntur: *Qui ſim ſcies ex eo, quem ad te miſi: cura ut vir ſis, & cogita quem in locum ſis progreſſus: & vide quid jam tibi ſit neceſſe: cura, ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Qui hæc in Aldino codice emendarunt, in tertia Ciceronis Invectiva non mutarunt, ubi ea verba haud aliter atque hic præſcripſi (excepta prima periodo, *Qui ſim, ex eo quem ad te miſi, cognoſces*) leguntur. verum ita noſtra ætate emaculantur codices. Ceterum hæc ultima verba: *Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum:* plane oſtendunt proxime deinde ſequentia, hæc verba, *quo conſilio ſervitia repudiet?* interrogative legenda, non enuntiative, quod tamen fere in codicibus neglectum videmus. *Glareanus.*

4 *Quo conſilio ſervitia repudiet.*] Videntur interrogationis notula inſignienda; uti placuit Glareano. *Gruterus.*

[1] C. Pomptino prætoribus imperat, ut in ponte Mulvio per inſidias, Allobrogum comitatus deprehendant: [2] rem omnem aperit, cujus gratia mittebantur: cetera, uti facto opus ſit, ita agant. [3] Homines militares, ſine tumultu collocatis præſidiis, ſicuti præceptum erat, [4] occulte pontem obſident. [5] Poſtquam ad id loci legati cum Volturcio venere, ſimul utrimque clamor exortus eſt: [6] Galli, cito cognito conſilio, ſine mora prætoribus ſe tradunt. Vol-

1 *C. Pomptino.*] *Pomptinus* eſt apud Ciceronem, & Dionem Πομπτῖνος, ac alios. Male vulgo *Pomptinio.* In Epitome Liviana *Cn. Potitius* vitioſe. *Ciacconius.*

C. Pomptino.] Ita Cicero, & Dio, qui Πομπτῖνον edit. Sed rectius habet v. c. *Pomptinio:* nam ita dicunt exſtare in veteribus numiſmatibus. Et in Epitome Liviana CIII. manuſcripta, *C. Pomptinius* eſt, pro eo quod mendoſe in vulgatis libris habetur, *C. Politius.* Urſinus.

2 *Rem omnem aperit, cujus rei gratia mittebantur.*] Codices in membrana deſcripti, *cujus gratia mittebantur.* & eodem modo Badianus. Sed in aliis ita fere eſt, ut hodie legitur. Quamvis autem Hieronymus hoc in Rufino carpat, tamen pace viri dicam, ſæpenumero apud optimos quoſque ac primæ notæ ſcriptores reperitur antecedens, jungiturque cum relativo ipſo. Terent. in Heaut. *Habet bonorum exemplum, quo exemplo ſibi licere id facere quod illi fecerunt, putat.* Cæſar, *Ultra eum locum, quo in loco Germani conſederant.* &, *Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire poſſent.* & *Diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant.* &, *Diem inſtare, quo die frumentum militibus metiri oporteret.* Ita ſexcenties fere apud eundem reperias. Sed & Cicero in Verrem, *Advenit dies, quo die ex instituto, &c.* Rivius.

Rem omnem aperit, cujus gratia mittebantur.] Sic membranacei omnes. Carrionis editio ejecit voculam *gratia*; qua tamen ſublata, locus obſcuratur. *Gruterus.*

3 *Permittit illis homines militares, ſine tumultu præſidiis colloc.*] Illud, *ſine tumultu*, ambiguæ diſtinctionis eſt, ad priora ne referas, an ad poſteriora. Vetuſtiores paulo codices ad priora referunt, & a *præſidiis collocatis*, novam ordiuntur lectionem. Alii malunt ad poſteriora referre. Judicet Lector, mihi ambiguum relinquitur. *Glareanus.*

Ita agant. permittit illis homines militares ſine tumultu, &c.] Sic putavi diſtinguendum, auctoritate meliorum codicum, & typis, & calamo exaratorum. nimis licenter Carrio, nimis incurioſe poſteriores eum ſecuti, a quibus excluſum eſt, *permittit illis.* neque enim quicquid ſupervacuum nobis videtur, ſtatim etiam propria auctoritate reſecandum eſt. non. non. Iredices ſumus, non vindices. *Gruterus.*

Homines militares.] Sic infra: *Homo militaris, quod amplius annos* XXX. *tribunus.* Ciacc.

4 *Occulte pontem obſident.*] In Manuſcriptis *obſidunt*, conjugatione tertia. *Rivius.*

5 *Poſtquam ad id loci legati cum Volturcio venerunt.*] In codice Fabriciano eſt, *venere.* Idem.

6 *Galli, cito cognito conſilio ſine mora.*] Lege, *Galli cognito conſilio, &c.* Nam i... perabat vox illa *cito.* Purſchius.

Galli, cito cognito conſilio.] Quam m... gis verſo præcedentia ac ſequentia, ... magis ſpurium quid latere videtur i... tribus vocibus poſtremis. nam qu...

Volturcius primo, cohortatus ceteros, gladio ſe a multitudine defendit; dein, ubi a legatis deſertus eſt, multa prius de ſalute ſua Pomptinum obteſtatus, quod ei notus erat; poſtremo timidus, ac vitæ diffidens, velut hoſtibus, ſeſe prætoribus dedit. [1] Quibus rebus confectis, omnia 46
propere per nuncios conſuli declarantur. at illum ingens cura atque lætitia ſimul occupavere. lætabatur intelligens conjuratione patefacta, civitatem periculis ereptam eſſe: porro autem anxius erat, in maxumo ſcelere tantis civibus deprehenſis, quid facto opus eſſet; [2] pœnam illorum ſibi oneri, impunitatem perdundæ reipub. fore. igitur confirmato animo, vocari ad ſeſe jubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, [3] itemque Cepariun [4] Terracinenſem; qui in Apuliam ad concitanda ſervitia

hic attinet addere, *cito cognoviſſe conſilium, Gallos*; quos ſcimus, noctem qua proficiſcerentur ideo indicaſſe Conſuli, ut deprenderentur? quin jam illis tale quid conſtabat antequam exirent Roma: itaque ſi quis trigæ illius jugulum petendum putaverit, ei ego libens ficam. *Gruterus.*

1 *Quibus rebus confectis, omnia propere.*] M. l. *Quibus rebus ita confectis tam propere*: forte *ea.* Ciacc.

2 *Pœnam illorum ſibi oneri, immunitatem perdundæ reip. cauſſam fore credebat.*] In impreſſis vetuſtioribus non reperi *cauſſam*, nec in ipſis manuſcriptis, quorum plerumque fidem ſequor. ed nec magnopere ſenſus requirit. nare tollendum cenſeo. *Rivius.*

Impunitatem perdundæ reipubl. fore credebat.] Quidam codices, *produndæ reipubl.* habebant. Sane *prodere rempubl.* im in uſu eſt atque *perdere* apud diſertis. nihil tamen definio. *Glareanus.*

Perdundæ Reipubl. fore credebat.] Poſtema dictio rurſus mihi ſupervacua. on eſt mihi dubium vix continere linguam ſuam Magiſtellos, ne ea me vos interficiat; tanquam qui cor & cerebrum auctoris eviſcerem. ſed quid; feunt ut libet, dum in alia omnia vota deſcendant Scaligeri, Thuani, Bongarſii, Caſauboni, Rigaltii, Douſæ, Velſeri, Lipſii, Centeri, Vulcanii, aliorumque, quibus cor ſapit. *Gruterus.*

3 *Itemque quemdam Cæparium Tarracinenſem.*] Aldinus codex mutavit in *Q. Cæparium*, cum in Ciceronis Oratione tertia omnes codices atque adeo ipſius Aldi, *M. Cæparium* habeant. Verum in propriis nominibus hæc omnia proſequi, in Livianis Decadibus expertus ſum, quam ſit prope impoſſibile; maxime in Romana hiſtoria. *Glareanus.*

Ceparium Terracinenſem.] V.c. habet: *Ceparium quendam Tarracinenſem, &c.* ut ſupra: *P. Volturcium quendam Crotonienſem.* ſed ſcribendum, *Terracenenſem*, ex antiquo marmore. *Urſin.*

4 *Terracinenſem.*] Scribe, *Tarracinenſem.* Tarracina enim, non Terracina dicitur a Cicerone, Plinio, Mela, Paterculo, Ptolemæo, & aliis. Livius autem Tarracinas vocat Decadis primæ lib. 4. *Caſt.*

Tarracinenſem.] Tarracina urbs Volſcorum, quam antea ab aſperitate loci *Trachinnem* appellatam fuiſſe, Strabo lib. v. auctor eſt. Ovidio Trachas dicitur, ita enim loquitur:

ſervitia proficiſci parabat. ceteri ſine mora veniunt. Ceparius, paulo ante domo egreſſus, cognito indicio, ex urbe profugerat. [1] Conſul Lentulum, quod prætor erat, ipſe manu tenens in Senatum perducit, reliquos cum cuſtodibus in ædem [2] Concordiæ venire jubet. eo ſenatum advocat, magnaque frequentia ejus ordinis Volturcium cum legatis introducit: Flaccum prætorem ſcrinium cum litteris, quas a legatis acceperat, eodem adferre jubet.

47 [3] Volturcius interrogatus de itinere, de litteris, poſtremo

Minturnæque graves, & quæ tumulavit alumnus,
Atiphatæque domus, Trachaſque obſeſſa palude.

Ita & Livius urbem pronam in paludes dixit. Plinius *Tarracinam* lingua Volſcorum *Anxur* appellatum eſſe tradidit, quo vocabulo Poëtæ maxime utuntur: ubi & Jupiter ejuſdem nominis colebatur. Virgilius:

Qui ſaltus Tiberine tuos ſacrumque Numici
Litus arant, Rutiloſque exercent vomere colles
Circæumque jugum; queis Jupiter Anxurus arvis
Præſidet, & viridi gaudens Feronia luco.

Coloniam quoque illuc deduxiſſe Romanos Livius auctor eſt. *Cluver.*

1 *Conſul Lentulum, quod prætor erat, ipſe manu tenens perducit.*] Sic in quibuſdam, ubi Gymnicus, conſentientibus manuſcriptis *in ſenatum perducit.* quamvis autem nec Aretinus hoc addit, mihi tamen relinquendum eſſe videtur. *Rivius.*

2 *Concordiæ.*] Templum Concordiæ Camillum voviſſe, Ovidii carmina quæ ſequuntur, oſtendunt:

Furius antiquus populi ſuperator Hetruſci
Voverat, & voti ſolverat ille fidem.
Cauſa quod a Patribus ſumptis ſeceſſerat armis
Vulgus, & ipſa ſuas Roma timebat opes.

Hoc templum in foro fuiſſe, refert Plutarchus. Varro autem inter Capitolium & forum, cui adſtipulatur S. Pompejus. Erat enim aut in foro, aut foro proxumum; nam & Valerius Max. commemorat Sempronium Aſelionem pro æde Concordiæ ſacrificium facientem ab ipſis altaribus a creditoribus fugere extra forum coactum. Octo ingentes columnæ hodieque extant in radice Capitolini montis. In pronao ejuſdem templi fuit Victoria. Ejuſdem templi etiam Cic. meminit Philip. 5. Habebantur præterea in hoc templo Senatus & orationes, ut idem pro Sextio & Lampridius teſtantur. Ita enim Lampridius inquit: *Cum Senatus frequens in curiam, hoc eſt, in ædem Concordiæ, templum auguratum conveniſſet.* Varii alioqui fuere conventus in curia Hoſtilia, in Capitolio, alibi pro ratione temporum. S. Pompejus ex Nicoſtrato memoriæ prodidit, *ſenacula Romæ tria fuiſſe: unum*, inquit, *ubi nunc ædes Concordiæ, int[er] Capitolium & forum, in quo ſolebant ma[-] giſtratus cum ſenioribus deliberare: al[te]rum ad portam Capenam: tertium int[er] ædem Bellonæ, in quo exterarum nation[um] legatis, quos in urbem admittere noleba[nt] ſenatus dabatur.* Marlian. libro 2. c[a]pite 10.

3 *Volturcius interrogatus de itinere,* [&] *de litteris.*] In Manuſcriptis & aliis a[n]tiquioribus eſt illa copula & omiſſ[a] majore cum gratia & venuſtate, qu[am] ſi addatur. *Rivius.*

1 Q

mo [1] quid, aut qua de cauſſa, conſilii habuiſſet, [2] primo fingere [3] alia omnia, diſſimulare de conjuratione; poſt, ubi fide publica dicere juſſus eſt, omnia, uti geſta erant, aperit: ſe paucis ante diebus a Gabinio, & Cepario ſocium accitum: nihil amplius ſcire, quam legatos: tantummodo audire ſolitum ex Gabinio, P. Autronium, Ser. Sullam, L. Varguntejum, multos præterea in ea conjuratione eſſe. eadem Galli fatentur: [4] at Lentulum diſſimulantem coarguunt, præter litteras, ſermonibus, quos ille habere ſolitus erat, ex libris [5] Sibyllinis, regnum Romæ

1 *Quid aut qua de cauſa conſilii habuiſſet.*] Ordinem puto, *quid conſilii, aut qua de cauſa habuiſſet.* vetus codex Gothi habebat: *Poſtremo quid conſilii, aut qua de cauſa abiiſſet.* Eſt tamen dicendi hoc genus notandum. Et *fide publica*, hoc eſt, *impunitate promiſſa Vulturcio*, recte expoſitum eſt; quippe cui paulo poſt præmia decernuntur. Cum vero inquit: *nihil amplius ſcire quam legatos; tantummodo audire ſolitum, &c.* Hic quamquam diſtingui poteſt, illud tamen *ex Gabinio*, etiam ex legatis auditum intelligi vult. Idem vetus codex diſtinguit poſt *legatos*. Sed vide, ut oppido eleganter voluerit Salluſtius impoſtoris tergiverſationem Lectori ob oculos ponere. Nam ita facere ſolent, qui omnia & ſimulant & diſſimulant. *Glareanus.*

2 *Primo fingere alia omnia, diſſimulare de conjuratione.*] In hunc modum eſt hic diſtinguendus locus, contra quam in recentioribus habetur. nam, *alia omnia*, prioribus addes, non ſequentibus. *Rivius.*

3 *Alia omnia.*] Ex antiqua formula Salluſtius poſuit, pro contraria & diverſa. *Nam*, ut Feſtus ait, *cum Conſules ſententiam ſenatores rogarent, ominis gratia, ne dicerent, qui non cenſetis, præibant, his verbis: qui alia omnia, in hanc partem; cum prius dixiſſent, qui hoc cenſetis, illuc tranſite.* Urſin.

4 *At Lentulum diſſimulantem coarguunt.*] Rectius in v. c. *Ac Lentulum, &c.* & paulo poſt: *Abdicatus magiſtratu, &c.* cum in vulgatis libris ſit: *Abdicato magiſtratu.* Quod non ita reſipit veterem formulam Romanam. *Urſinus.*

5 *Sibyllinis.*] Nugæ ſunt & deliria Grammaticorum, qui Sibyllam quaſi σιȣ βȣλὼ dictam exiſtimant. Neque enim, ut volunt, σιȣ̀ς Deos appellant Æoles, ſed Lacones, ut Heſychius docet. Præterea nulla Sibylla Æolica, ut hoc nomen ex Æolicis vocibus componi debuerit. Poſtremo βύλλα pro βȣλὴ neque Æolicum, neque Græcum eſt. Plures Sibyllæ, unam tamen innuit Plinius, per quam Cumanam intelligit, quam cum Erythræa confundit, cujus Strabo meminit lib. XIV. Cumana autem fuit, quæ libros tres Tarquinio obtulit. Hallucinatur autem Solinus, qui Cumanam diverſam ab Erythræa fecerit, quod Plinii quem ſequitur, menti eſt contrarium, qui unicam tantum Sibyllam agnovit. Erythræa fuit origine, Cumana poſtea habitatione. Sibylla autem tantæ fuit apud Romanos auctoritatis, ut tres Sibyllæ ſtatuas fuiſſe prope roſtra ſcribat Plinius, illiuſque libris maxima habita auctoritas. Sueton. in Auguſto: *quicquid fatidicorum librorum Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus ferebatur, ſupra duo millia contracta undique cremavit, ac ſolos retinuit Sibyllinos, hos quoque delectu habitos.*

Romæ tribus Corneliis portendi; Cinnam, atque Sullam antea; ſe tertium eſſe, cui [1] fatum foret urbis potiri; [2] præterea, ab incenſo Capitolio illum eſſe vigeſimum annum, quem

lita, condiditque duobus forulis auratis ſub Palatini Apollinis baſi. Salmaſ.

Sibyllinis.] Porrò uti in Sibyllinis oraculis, quæ hodie extant, pleraque Sibyllam non redolent, & a Chriſtianis contexta ſunt, ita quædam tamen, quæ ex iis citant antiqui Patres, Juſtinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Athenagoras, Tertullianus, in hodiernis quoque inveniuntur, quæ tamen ipſa an γνήσια ſint Sibyllæ, dubitare licet, hoc utique apparet habita fuiſſe pro Sibyllinis veris, quandoquidem Patres iis utuntur ad refutandas gentes. Unde vero Sibyllarum nomen promanaverit Græci admodum nugantur. Ego certe vocem eſſe Orientalem, non dubito, & deflexam eſſe a סבל, id eſt, *portare.* Ita & Heliogabalus quaſi *portator Dei* dictus. Habebant autem incolam Pythium, unde & Græcis ideo ἐγγαστρίμυθοι vocantur. Talis erat quoque ſpecies vatum, qui Euryclitæ appellati fuere, in quibus fatidicus ſpiritus inerat, ita dicti ab Eurycle, cujus meminit Ariſtophanes in Comœdia, cui titulus Σφῆκες, & Plato in Sophiſta. Apparet autem Orientalem vocem eſſe, quod antiquiſſima Sambethe appellata fuerit, a Saba, unde Bacchus quoque oriundus fuit, & plures ἐνθουσιασμένοι. Hinc etiam Bacchantium clamor, εὐοῖ σαβοῖ, ὕης ἄττης, καὶ ἄττης ὕης, ut teſtatur Strabo: adde quod Pauſanias in Phocicis dicat, ὑπὸ τῶν Λιβύων λέγουσιν ὀνομασθῆναι. & Juſtinus Martyr Babyloniam eſſe docet, quæ poſtea Cumæa appellata eſt. & poſtea, ut teſtatur Hermeas Philoſophus in ſcholiis in Phædrum, omnes mulieres τὸν μαντικὸν ἑλοῦσαι βίον dictæ fuere Sibyllæ. Sibyllam igitur ἐγγαστρίμυθον fuiſſe credidit antiquitas, & inde nomen accepit. Quamvis pauciores tales fuerint, quam vulgo creditum eſt. Plurimas enim melancholicas vel furore correptas fuiſſe exiſtimo. Pleraque etiam quæ de vatibus & oraculis dicuntur, melancholiæ adſcribimus. Impoſtura quoque hic maxime locum habuit. Ideoque cum minus creduli eſſe homines inciperent, oracula & vates defecerunt. De Ethnicis vatibus loquor. Divinos enim ex inſtinctu Dei Prophetas certiſſima oracula effudiſſe ex eorum ſcriptis apparet. Reliqua vaticinia aut impoſturæ, ut dixi, aut melancholiæ adſcribo. Impoſturæ autem quæſtus occaſionem dedit. Non nego tamen dæmonem aliquando ſe immiſcuiſſe. Sed dicat quis, maximi ſcriptores Cicero & Plutarchus refragantur. Cicero hanc vim quandam, ut ipſe inquit, diffundere Deos longe lateque voluit, quam cum terræ cavernis includant, tum hominum naturæ implicent. *Nam terræ,* inquit, *Pythiam Delphis incitabat, natura Sibyllam.* Prius Plutarchus quoque docet, quando oracula telluris vaporibus adſcribit. Sed velim mihi oſtendant, quo pacto res inanima & rationis expers, qualis eſt terra, præſentium aut futurorum cognitionem habere poſſit. Introduxerunt igitur gentiles tales præcipue mulierculas, quæ furorem arte ſimulare norant, vel quæ atra bile laborarent. Quæ quidem intemperies quantos ſæpe motus agitet, alibi oſtendimus. *Thyſius.*

1 *Fatum.*] De fato vide Gell. lib. 6. cap. 2. & lib. 13. cap. 1. & Macrob. de ſom. Scipionis. *Zanch.*

2 *Præterea ab incenſo Capitolio.*] L. Scipione & Norbano Coſſ. ante Sullæ dominationem, Capitolium, quod a Regibus plus quadringentos annos manſerat, exuſtum eſt, cujus incendii cauſa omnes latuit. Scribit Appian. l. 1. & paulo poſt: *Eiſdem diebus Capitolium igne conflagravit, quod opus nonnulli Carbonis fuiſſe dicebant, alii, conſulum, aut Sulla mittente patratum: veruntamen incerta, nec ipſe de ea re, a quo confecta fuerit,*

quem ſæpe ex progidiis [1] haruſpices reſpondiſſent bello civili

rit, ſatis habeo quod dicam. ter enim Capitolium everſum eſt, & ter inſtauratum. Plutarch. in Publicolæ vita: *Primum, inquit, ut diximus, a Tarquinio exædificatum dedicavit Horatius, bellis autem civilibus igni conſumptum eſt. at ſecundum inſtauravit Sulla. Dedicationi autem Catulus inſcriptus eſt, Sulla morte intercepto: hoc autem rurſus in Vitellii ſeditionibus everſum ac dirutum. Tertio Veſpaſianus eaſ qua in ceteris felicitate uſus de integro reficere aggreſſus opus perfecit: ſed inſtructi deinde a ſe templi everſionem non vidit. ſed tanto Sullæ fortuna præſtitit, quod illum mors ante conſecrationem eripuit, hic ante deſolationem deceſſit. una enim cum Veſpaſiani interitu inflammatum Capitolium, incenſumque eſt. Hoc autem quartum a Domitio perfectum & conſecratum eſt. Dicitur autem Tarquinius in fundamentis templi quadraginta millia argenti librarum impendiſſe, & in ultima inſtauratione 12. millia talentorum impenſa exceſſit.* Idem in vita Sull: *in Sylvio ſervum Pontii numine afflatum, ſibi obviam veniſſe ſcribit, qui diceret ſe a Bellona miſſum, ut belli potentiam atque victoriam nunciaret. Quod ſi non maturaret, Capitolium incendio periiſſe; quod ipſum, & qua die prædictum ab homine fuerat, obvenit: ea vero fuit pridie nonas Quintilis, quas nunc Julias vocamus.* Vide & Corn. Tacit. l. 9. vide & ſupra B. Cat. cap. 18. *Idem.*

1 *Haruſpices.*] Haruſpex dicitur, qui ex harugis, id eſt, hoſtiis inſpectis futura prædicit. Terent. in Phormione: *Haruſpex vetuit ante brumam aliquid novi negotii incipere* Hunc locum exponens Donatus, inquit, *Haruſpex ab haruga derivatur, quæ eſt hoſtia: & hara, in qua concluditur & ſervatur.* Haruſpices, auctore Auguſtino, lib. de Civitate Dei, ſunt, qui exta pecudum inſpiciunt, & ex eis futura prædicunt: & haruſpices quoque illi nuncupantur, qui haras in agendis negotiis operibuſque cuſtodiunt. Haruſpicium primus invenit Delphus, ut ait Plinius l. 8. c. 56. Haruſpicinam irridet Cicero in 2. de Divinatione, ubi dicit alios alio modo exta interpretari, nec eſſe omnium unam diſciplinam. Cato mirari ſe ajebat, quod non ridebat haruſpex, haruſpicem cum vidiſſet. *Zanch.*

Haruſpices.] Apud Romanos ſi quid inſueti accidiſſet, nunciatumve eſſet, ad haruſpices mox veteri more inſtitutoque referebatur, qui docerent, quid dii præmonſtrarent, quidve poſcerent: veteri autem lege ſancitum erat, ut priuſquam augurandi ſcientia Romanis innotuiſſet, hæc ad Hetruſcos deferrentur. Verba legis ſunt: PRODIGIA. ET. PORTENTA. AD HETRUSCOS. HARUSPICES. SI. SENATUS. JUSSERIT. DEFFERUNTO. HETRURIAEQUE. PRINCIPES. DISCIPLINAM. DISCUNTO. QUIBUS. DIVIS. DECREVERINT. PROCURANTO. IISDEM. FULGURA. ET. OSTENTA. PIANTO. AUSPICIA. SERVANTO. AUGURI. PARENTO. Ex hac lege decreto ſenatus ſex optimatum filios Hetruſcis in diſciplinam tradi ſolitos, ut augurandi artem addiſcerent, proditum eſt. Qua quidem arte Feſulæ claruerunt, ubi & domicilium & collegium augurum fuit. Et initio ita a Romulo conſtitutum fuiſſe legimus, ut in tribus centuriis Ramnenſi, Tatienſi, & Lucerum ſinguli eſſent augures, qui ſacris cæremoniis prædictionibuſque & explanationibus eorum, quæ dii monuiſſent, præeſſent; poſtea duobus adjectis, collegii numerus in quinarium excrevit (imparem enim eſſe debere numerum arbitrati ſunt) donec tandem ne ultra novem augurarentur, Senatuſconſulto cautum fuit. Sulla demum collegium, quindecim adjectis, ad viginti quatuor uſque propagavit. Semel collatus auguratus, viventi non adimebatur, etiam graviſſimis intercedentibus cauſis. In mortuorum loca legebantur alii comitiis Curiatis, quæ Pontficis maximi dicebantur, non a populo univerſo, ſed minore parte, & iis, quibus ſacerdotia conferre & demandare curæ erat. nonnunquam a duobus unus nominari, & a toto deinde

civili cruentum fore. Igitur, perlectis litteris, cum prius omnes [1] ſigna ſua cognoviſſent, ſenatus decernit, [2] ut, abdicato magiſtratu, Lentulus, itemque ceteri in [3] liberis cuſtodiis habeantur. [4] itaque Lentulus, [5] P. Lentulo Spin-

collegio acciri & cooptari poterat. Munus erat augurum & haruſpicium præcipuum, auſpicia captare & contemplari, id eſt, ſigna rerum futurarum Deorumque monita: & lætane eſſent illa, an piacularia, quidve apportarent, proſperane, an calamitoſa expiandaque ſacrificiis, & luctu publico, ſcrutari ac præmonere. Dignitas eorum tanta fuit ut velut internuncios & interpretes Deorum eos coluerit antiquitas. Quippe & Romulum haruſpicinam feciſſe, & ne quid, quod decretum eſſet, haberetur ratum, ſine auguriorum conſenſu & ſuffragatione, conſtituiſſe annotatum. neque comitia haberi ſine iis poterant. *Peucer.* de divinat. Vide & Camerar. de Divinat. & Boiſardum.

1 *Signa ſua.*] Id eſt, ſigilla ipſius Lentuli, ut nunc vulgo dicitur: in annulis virorum clariſſimorum capita inſculpebantur, hiſque literas obſignabant. Valer. Max. l. 3. cap. 5. ſcribit, e manu Scipionis detractum eſſe annulum, in quo caput Africani patris inſculptum erat. Tranquillus in Auguſto: *In diplomatibus libelliſque & epiſtolis ſignandis ſphynge uſus eſt: mox imagine Magni Alexandri, noviſſime ſua, Dioſcuri manu ſculpta, qua ſignare inſecuti quoque principes perſeveraverunt* Zanch.

Signa.] Signa multum differunt a ſigillis: Signa quæ epiſtolis, quæ contractibus qua publicis, qua privatis olim imponebantur, annulo fiebant ſignatorio. Sicuti & nunc epiſtolas claudimus. Sigilla vero poſterioris ævi appenduntur funiculis, non ab annulis ſignatoriis imprimuntur, ſed ab impreſſis grandioribus & ad hoc factis. Tympana vocat Robertus Montenſis in ſupplemento Sigeberti: Græci extremo imperio τυπωτήριον & βυλλωτήριον appellarunt, antiquiores σφραγιστήριον Latini ſignaculum, quin & ipſa inſtrumenta βύλλας ſive bullas dixere. Ita enim vocavit infima Latinitas hujuſmodi dependentia ſigilla bullarum nomine, quia & bullæ formam haberent, & eodem modo dependerent ex chartis, ut illæ apud Romanos ex pectore prætextatorum. *Salmaſ.*

2 *Ut abdicato magiſtratu Lentulus.*] Meus liber, *abdicatus magiſtratu.* Ciacconius.

3 *Liberis cuſtodiis.*] Liberas vocat ſine vinculis. Ambroſ. in epiſt. Pauli: *Habebantur in libera cuſtodia.* Tradebantur autem viri illuſtriores magiſtratui, ut ex hoc loco videre licet, & Dione lib. 2. *Coler.*

4 *Itaque Lentulus.*] Hinc deprehenditur error Plutarchi & Appiani, qui dicunt, deprehenſos conjuratos Prætoribus in cuſtodiam datos eſſe. nam nemo ex iis qui infra ab Salluſtio nominantur, tunc (quod ſciam) Prætor erat, hos autem eo anno Prætores fuiſſe comperimus, Q. Metellum Celerem, Q. Pompejum Rufum, L. Valerium Flaccum, C. Pomptinium, Lentulum Suram, C. Sulpitium, de quo ſupra, cum de Cethego loqueremur, mentionem fecimus, C. Coſconium, de quo Cicero in Orat. pro Sulla. Appianus addit Cethegum; ſed (ut ſupra diximus) decipitur. *Caſt.*

5 *P. Lentulo Spintheri.*] Valer. Max. lib. 9. cap. 15. *Generoſiſſimus conſulatus collegio Lentuli & Metelli fuit; qui ambo in ſcena propter ſimilitudinem hiſtrionum propemodum ſpectati ſunt. Sed alter ex quodam aſſeclarum cognomen Spintheris traxit: alter niſi Nepotis a moribus accepiſſet, Pamphili retiarii, cui ſimillimus eſſe ferebatur, habuiſſet.* Zanch.

P. Lentulo Spintheri.] Id eſt, P. Corn. Lent. qui poſtea Spinther in conſulatu, quod

Spintheri, [1] qui tum ædilis erat, Cethegus [2] Q. Cornificio, Statilius C. Cæſari, Gabinius M. Craſſo, Ceparius (nam

quod Spintheri hiſtrioni ſimillimus erat, cognominatus eſt, ut referunt Valer. l. 9. cap. 15. & Plinius l. 7. cap. 12. Conſul autem fuit cum Metello Nepote, anno poſt Urbem conditam 696. in quo magiſtratu maximam gloriam adeptus eſt, quod Ciceronem reduxit. Cicero & Dion l. 9. in Civilibus bellis Pompejanas partes ſecutus eſt, ut diſcimus cum ex aliis, tum maxime ex Cæſare. *Caſt.*

1 *Qui tum ædilis erat.*] Seu curulis. Plin. l. 9. cap. 39. *hic P. Lentulus Spinther ædilis curulis, primus in prætexta uſus dibapha improbatur: qua purpura quis non jam*, inquit, *triclinaria facit?* Spinther ædilis fuit, Urbis conditæ anno ſeptingenteſimo, Cicer. Conſule.

Qui tum ædilis erat.] Poſtquam tribuni plebis creati fuerunt, plebs petiit a Senatu, ut permitteret ſibi binos viros quotannis plebejos creare, qui omnia tribunis ſubminiſtrarent, quæ eis opus eſſent: & ut judicarent eas cauſas, quas ipſi eis permitterent, ac ſacrorum publicorumque locorum, & affluentiæ forenſis curam haberent: quod cum a Senatu conceſſum foret, viros duos creavere, quos miniſtros tribunorum, & collegas judiceſque vocaverunt, hique ædiles plebei dicti ſunt: deinde cum iterum plebs contentione maxima cum patribus certaviſſet, ac tandem ut alter ex conſulibus plebejus fieret, obtinuiſſet, patres pro communicato plebi conſulatu, ædilitatem ſimul & præturam vindicarunt. primum ædiles curules Cn. Quintum Capitolinum & P. Cornelium Scipionem, ex patribus creaverunt: poſtea cum Julius Cæſar rerum potiretur, tunc primum ſex ædiles creati ſunt: duo patricii, qui Cereales dicti, quia curam gererent annonæ forenſis, copiæque cibariorum: quatuor vero ex plebe, ut Dion lib. 43. his verbis meminit: καὶ ἐς μὲν τὸ πρῶτον ἔτος, στρατηγοὶ καὶ ἀγορανόμοι, τότε πρῶτον, δύο μὲν καὶ ἐξ εὐπατριδῶν, τέσσαρες δὲ ἐκ τοῦ πλήθους. ὧν οἱ δύο τὴν ἀπὸ τῆς Δήμητρος ἐπίκλησιν φέρουσιν. horum præcipuum munus erat, urbis, ædium ſacrarum, publicarum, curam agere, ad eoſque abſentibus vel impeditis conſulibus ſumma rerum, & majeſtas conſularis imperii ſæpe delata eſt: hi præcipue curabant, ut ædificia publica privataque fierent, ut templa, theatra, fora; porticus, curiæ & baſilicæ, atque mœnia magnificis operibus reficerentur & ornarentur, quod Cic. in 3. de Legibus oſtendit: *Sunto ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumque, illiſque ad honoris amplioris gradum primus acceſſus eſto.* Idem in 7. Verr.: *Nunc ſum deſignatus ædilis, ſcio mihi ludos ſanctiſſimos maxima cum cæremonia, Cereri, Libero, Liberæque faciundos: mihi Floram matrem populi plebiſque Romanæ ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani ſunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervæque eſſe faciendos: mihi totam urbem tuendam eſſe commiſſam.* Hique eis, qui plus quam lege definitum erat, agri poſſiderent, diem dicere, matronas adulterii accuſare, fœneratores coërcere, & obſonia inhibere, atque in exilium mittere poterant, itemque ad ipſos Senatuſconſulta in ædem Cereris deferebantur. *Zanch.*

2 *Q. Cornificio.*] Hic eſt, qui petiit conſulatum cum Cicerone & repulſam tulit. Cicero epiſtolarum ad Atticum libro 1. & Aſconius in expoſitione Orationis in Toga candida. *Caſt.*

Q. Cornificio.] Hic, ut opinor, in veteri denario dicitur, Q. CORNIFICIVS. AVG. IMP. Imperator ſcil. ex Africa Provincia, in Conſulatu Ciceronis competitor, & in auguratu collega, ut in Epiſtolis Ciceronis ad eum ſcriptis intelligimus. *Urſinus.*

1 Gan-

(nam is paulo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio
48 ſenatori traduntur. Intera plebes, conjuratione patefacta, quæ primo cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutata mente Catilinæ conſilia exſecrari, Ciceronem ad cœlum tollere, velut ex ſervitute erepta, [1] gaudium atque lætitiam agitabat. [2] Namque alia belli facinora prædæ magis, quam detrimento fore, incendium vero crudele, immoderatum, ac ſibi maxume calamitoſum putabat; quippe cui omnes copiæ in uſu quotidiano, & cultu corporis erant. Poſt eum diem [3] quidam L. Tarquinius ad ſenatum adductus erat: quem, ad Catilinam proficiſcentem, ex itinere retractum ajebant. Is cum ſe diceret de conjuratione indicaturum, ſi fides publica data eſſet; juſſus a conſule, quæ ſciret, edicere, eadem fere, quæ Volturcius, de paratis incendiis, de cæde bonorum, de itinere hoſtium, ſenatum edocet: præterea, ſe miſſum a M. Craſſo, qui Catilinæ nunciaret, ne eum Lentulus, & Cethegus, [4] aliique ex conjuratione deprehenſi terrerent; eoque

1 *Gaudium atque lætitiam.*] Lætitia, ut ait Feſtus, demonſtratur geſtu corporis: gaudium eſt in animo ſine geſtu aliquo exteriore. Cic. l. 4. Tuſculanar. quæſt. inquit: *Nam cum ratione animus movetur placide atque conſtanter, tum illud gaudium dicitur: cum autem & inaniter & effuſe animus exultat, tum illa lætitia geſtiens, vel nimia dici poteſt. quam ita definiunt, ſine ratione animi elationem.* & paulo ante: *ut ſit lætitia præſentium bonorum, libido futurorum.* Zanch.

2 *Namque alia belli facinora.*] Sic ſupra, *cædem, incendia, aliaque belli facinora.* Ciacc.

3 *Quidam L. Tarquinius.*] Poſt expulſos reges, *Tarquiniorum* nomen adeo Romanis inviſum fuit, ut eo nomine nemo, quod apud ſcriptores exſtet, fuerit appellatus nam quod ex Salluſtii Hiſtoriarum l. 3. a Servio, Nonioque adducitur, *medius inter Tarquinium & dominum Perpennam*: in antiquo lib. Farneſiano legitur, *Medius inter Tarquitium & dominum Perpernam.* Hic ergo, *Tarquitius*, legendum videtur. Apud Tacit. etiam Annal. 12. ubi in vulg. eſt, *Statilium Taurum opibus illuſtrem, hortis ejus inhians, pervertit, accuſante Tarquinio Priſco:* legitur in ſcripto libro *Tarquitio*. Ciacc. Nec item aliter in argenteis denariis, quam C. TARQUITIUS nominatur *Urſin.*

Quidam L. Tarquinius.] Fruſtra nobis obtrudetur Tarquinius, niſi id etiam confirmarint auctoritate ſua libri ſcripti. noſtri omnes pugnant pro Tarquinio. & vero Lector, viſe inſcriptionum noſtrarum volumen; invenies id nominis, pagina XLIV. II. CCCCLXXI. 7. DCCCXXII. I. DCCCCXCVI. 6. *Grut.*

4. *Aliique de conjuratione deprehenſi.*] Exemplaria calamo deſcripta *ex conjuratione.* ſed eſt idem utrobique ſenſus, & utrumque Latine dicitur. *Riv.*

1. Pro-

eoque magis [1] properaret ad urbem accedere, [2] quo & ceterorum animos reficeret, & illi facilius e periculo eriperentur. Sed, ubi Tarquinius Craſſum nominavit, hominem nobilem, maxumis divitiis, ſumma potentia; alii rem incredibilem rati; pars, [3] tametſi verum exiſtumabant, tamen, quia in tali tempore, [4] tanta vis hominis [5] magis leniunda, quàm exagitanda videbatur, [6] plerique Craſſo ex negotiis privatis obnoxii, conclamant, indicem falſum eſſe; deque ea re poſtulant, uti referatur. Itaque, conſulente Cicerone, [7] frequens ſenatus decernit: Tarquinii indicium falſum videri, eumque in vinculis retinendum; [8] neque amplius poteſtatem faciundam, niſi de eo indicaret, cujus conſilio tantam rem [9] eſſet mentitus. [10] Erant eo tempore, qui exiſtumarent, indicium illud a P. Autronio machinatum; quo facilius, appellato Craſſo, per ſocietatem periculi reliquos illius potentia tegeret.

Alii.

1 *Properaret ad urbem accedere.*] Pall. Naz. aut Com. non habent dictiunculam *ad.* & abeſſe poteſt. quamvis magis ſuſpicer haud eam modo ſupervacuam, ſed & ſequens *accedere.* Gruter.

2 *Quo & ceterorum animos reficeret, & illi facilius periculo eriperentur.*] Sic eſt e codice Fabriciano legendum. quibus in verbis hæc a vulgata lectione diſcrepent, facile eſt videre. primum addendum eſt &, *quo & ceterorum.* dein *e periculo,* legendum. *Rivius.*

3 *Tametſi verum exiſtumabant.*] Meus liber, *vera* habet. *Ciacc.*

4 *Tanta vis hominis.*] Id eſt, tanta potentia. nam præterquam, quod dives erat, gratiſſimus quoque populo habebatur, propterea quod facilis ad opem ferendam indigentibus erat. nam ſumma in appellandis civibus, ac ſalutandis humanitas graviſſimum illum populo faciebat. nemini enim tam ſordido tamque humili Romanorum occurrebat, cui ſalutatus ipſe ſalutem non redderet, ac proprio nomine compellaret. *Plutarch.*

5 *Magis leniunda.*] Sic in manuſcriptis. Vulgo *lenienda.* Rivius.

6 *Plerique Craſſo ex privatis negotiis obnoxii.*] Legendum, *ex negotiis privatis,* ut adjectivum ſequatur. ſic enim eſt in manuſcriptis, & in impreſſis vetuſtioribus. *Idem.*

7 *Frequens ſenatus decrevit.*] In Manuſcriptis iiſdem, *decernit.* Idem.

8 *Neque amplius poteſtatem faciundam.*] Alii libri addunt, *ſui: ſui poteſtatem faciundam.* Ciacc.

9 *Eſſet mentitus.*] Gellius lib. 11. cap. 11. ex verbis P. Nigidii inter mendacium dicere & mentiri differentiam ponit: *Qui mentitur,* inquit, *ipſe non fallitur, ſed alterum fallere conatur: qui mendacium dicit, ipſe fallitur.* item hoc addit: *Qui mentitur, fallit quantum in ſe eſt: & qui mendacium dicit, ipſe non fallit, quantum in ſe eſt.* Zanch.

10 *Erant eo tempore.*] Libri Auguſtani: *Fuere eo tempore.* Magis Salluſtian. Supra: *Fuere item, ea tempeſtate, qui, &c.* Putſchius.

1 Tam

Alii Tarquinium a Cicerone immiſſum ajebant, ne Craſſus, more ſuo, ſuſcepto malorum patrocinio, remp. conturbaret. Ipſum Craſſum ego poſtea prædicantem audivi, [1] tantam illam contumeliam ſibi a Cicerone impoſitam.
49 Sed iiſdem temporibus [2] Q. Catulus, & [3] C. Piſo neque gratia, [4] neque precibus, neque precio Ciceronem impel-

1 *Tantam illam contumeliam.*] Alii libri non habent *illam.* Sed infra: *tanta mala iſta effugiatis.* Ciacc.

Tantam illam contumeliam ſibi a Cicerone paratam.] Sic & Aldus. In antiquis rectius, *ab Cicerone impoſitam.* ſic enim codices in membrana deſcripti. Jam *contumeliam imponere* eſt alicubi apud Ciceronem. *Quibus tu*, inquit, *privatim injurias plurimas contumeliaſque impoſuiſti.* Eodem modo Florentinum. *Rivius.*

2 *Q. Catulus.*] Q. Lutatius Catulus omnium confeſſione Senatus princeps, qui conſul fuerat cum M. Æmilio Lepido anno ab Urbe condita 675. hic (ut narrat Paterculus) cum diſſuadens Gabinii legem, qua maritimum bellum Pompejo mandabatur, in concione dixiſſet, eſſe quidem præclarum virum Cn. Pompejum, ſed nimium jam libere imperare reipublicæ: neque omnia eſſe in uno reponenda, adjeciſſetque: *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum ſubſtituetis?* ſucclamavit univerſa concio: *Te Quinte Catule.* Cicero in Piſonem ſic de hoc Catulo locutus eſt: *M. Q. Catulus princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii frequentiſſimo Senatu parentem patriæ me nominavit.* quæ verba adſcripſi, quoniam Plutarchus & Appianus dicunt, Catonem, non Catulum, parentem patriæ Ciceronem appellaſſe: verum cum Cicero, Livius, Salluſtius, Plinius, Tranquillus, Paterculus, Florus, Valerius, Eutropius, & alii hunc *Q. Catulum* vocent, unus (ut puto) Appianus *C.* appellat. *Caſt.*

Q. Catulus, & C. Piſo neque gratia.] Refert Tranquillus Cæſarem inter conjuratos in Senatu nominatum fuiſſe, ſed credo id factum horum ſubornatione. *Recidit*, inquit, *rurſus in diſcrimen aliud inter ſocios Catilinæ nominatus, & apud Novium Nigrum Quæſtorem a L. Vettio indice, & in Senatu, a Q. Curio, cui quod primus conſilia conjuratorum detexerat, conſtituta erant publice præmia; Curius e Catilina ſe cognoviſſe dicebat. Vettius etiam chirographum ejus Catilinæ datum pollicebatur: id vero Cæſar nullo modo tolerandum exiſtimans, cum implorato Cicer. teſtimonio, quædam ſe de conjuratione ultro ad eum detuliſſe docuiſſet, ne Curio præmia darentur, effecit.* Zanch.

3 *C. Piſo.*] Etſi eo tempore quidam Cn. Piſones Romæ fuerunt, ut ex Hircio & Valerio cognoſcimus: tamen non dubito, quin hic legendum ſic *C. Piſo.* is enim conſul fuerat cum Acilio Glabrione, & poſtea Galliam adminiſtravit, ut ex Cicerone ad Atticum libro 1. & [illegible]ione libro 36. notum eſt. inde reus [illegible] a Cicerone tum conſule defenſus [illegible] quoniam conſul fortis conſtanſque fuerat, incolumis eſt reipublicæ conſervatus, ut ipſe refert Cicero in oratione pro Flacco. quæ omnia conveniunt cum iis, quæ infra Salluſtius ait: *Piſo oppugnatus in judicio pecuniarum repetundarũ propter cujuſdam ſupplicium injuſtum.* accedit præterea auctoritas vetuſti codicis, in quo *C. Piſo.* legitur. *Caſt.*

4 *Neque precibus, neque gratia, neque pretio Ciceronem impellere quivere.*] Manuſcriptum, *neque gratia, neque precibus, neque pretio.* Rivius.

Neque gratia, neque precibus, neque pretio, &c.] Extant iſthæc omnia in Pall. ſed alio poſitu. Nazarian. enim ac Pall. ſecun. quint. ſeptim. oct. decim. duodecim. *neque precibus, neque gratia, ne*[illegible]

impellere quivere; [1] uti per Allobroges, aut alium indicem C. Cæſar falſo nominaretur. [2] Nam uterque cum illo graveis inimicitias exercebant; [3] Piſo, oppugnatus in judicio repetundarum, propter cujuſdam tranſpadani ſupplicium injuſtum: Catulus, ex petitione [4] pontificatus odio incenſus,

que pretio. At Pallat. tert. ſext. non. *neque precibus, neque pretio, neque gratia.* ſolum undec. retinet, *neque precibus, neque gratia.* nam eſt in quarto; *neque precibus, neque gratia, neque precio.* poſſet illud, *neque precibus* videri ſupervacuum, non eſt. nam & tria hæc etiam invenias junctim apud Auctorem ad Herenn. lib. tertio. *Gruterus.*

Impellere quiverunt.] Ita repoſuimus adnitente Priſciano, cum ante vitioſe legeretur, *potuerunt.* Infra: *neque inde maxima vi depelli quiverunt.* & mox: *Neque diutius Numidæ reſiſtere quiviſſent.* Verba illa, *neque precibus*, abſunt a tribus libris. *Putſchius.*

1 *Uti per Allobroges aut per alium indicem.*] In mſſ. non eſt illa repetitio præpoſitionis *per.* niſi quod in Fabriciano eadem eſt in ſpatio addita, quod verſus dirimit. *Rivius.*

2 *Nam uterque cum illo graves inimicitias exercebant.*] Hic ordo verborum & hæc collocatio eſt in manuſcriptis. porro, *uterque exercebant*, peculiaris eſt loquendi ratio hiſtoricorum. *Idem.*

3 *Piſo oppugnatus in judicio pecuniarum repetundarum.*] Quamvis & deſcripti calamo libri ſic habeant, non eſt in pleriſque tamen, *pecuniarum.* & melius atque elegantius ſubauditur; irrepſit autem ex gloſſa. Aſcon. *Fuit*, inquit, *Catilina patricius, & eodem illo tempore erat reus repetundarum.* Idem, *Nam judicium quoque ſecutum repetundarum.* Non negaverim tamen apud Ciceronem addi ſolere. ut, *Clamares te lege pecuniarum repetundarum non teneri.* &, *Piſo Frugi legem de pecuniis repetundis tulit.* Idem.

4 *Pontificatus.*] Suetonius Julio cap. 13. Ovid. lib. 3. Faſtorum:

Cæſaris innumeris quos maluit ille mereri
Acceſſit numeris Pontificalis honor.
Ignibus æternis æterni nomina præſunt
Cæſaris, imperii pignora juncta vides.

Quo ſtrenue defunctus Pontificales libros ſcripſit, qui citantur alibi a Feſto, Varronemque bibliothecæ præfecit, qui ei libros ſuos rerum Divinarum inſcripſit. Lactantius lib. 1. cap. 6. *Marcus Varro quo nemo unquam doctior, ne apud Græcos quidem, nedum apud Latinos, in libris rerum divinarum, quos ad C. Cæſarem Pontificem Max. ſcripſit.* Putſchius.

Pontificatus.] Romæ fuit collegium Pontificum honoratiſſimum, quod Numa Pompilius primus inſtituit, qui Pontificem Marcium, Marci filium, ex patribus elegit, eique ſacra omnia exſcripta, exſignataque attribuit: quibus hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque unde ſumptus, pecunia erogaretur, ceteraque omnia publica privataque ſacra pontificis ſcitis ſubjecit, ut eſſet, quo conſultum plebs veniret, ne quid divini juris negligendo patrios ritus, peregrinoſque aſciſcendo turbaretur: nec cœleſtes modo cærimonias, ſed juſta quoque funebria, placandoſque manes, ut id Pontifex edoceret. Liv. l. 1. Pontifices auctore Dionyſio, l. 2. ſunt rerum maximarum domini, mulctareque conſueverunt; quos viderint juſſis ſuis minime obſequentes: ipſi vero neque Senatui, neque pop. Rom. rationem reddere coguntur. defuncto autem eorum aliquo, alius in demortui locum ſubſtituitur, non a populo electus, ſed ab eis ipſis, quicunque maxime idoneus ex civibus videtur: iſque ita ſacerdotium probatus accipit, ſi bonorum eidem civium auguria eveniant. *Zaneb.*

1 *Extre-*

cenſus; quod, [1] extrema ætate, maxumis honoribus uſus ab [2] adoleſcentulo Cæſare victus diſceſſerat. Res autem opportuna videbatur; quod is, privatim egregia liberalitate, publice maxumis muneribus, grandem pecuniam debebat. Sed ubi Conſulem ad tantum facinus impellere nequeunt, ipſi ſingillatim circumeundo, atque ementiendo, quæ ſe ex Volturcio, aut Allobrogibus audiſſe dicerent, [3] magnam illi invidiam conflaverant; uſque adeo, uti nonnulli equites R. [4] qui præſidii cauſa cum telis erant circum ædem Concordiæ, ſeu periculi magnitudine, [5] ſeu animi mobilitate impulſi, quod ſtudium ſuum in remp.

1 *Extrema ætate.*] In fragmentis: *Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingreſſus, matre ſua veneno interfecta.* Putſchius.

2 *Adoleſcentulo Cæſare.*] Anno ætatis 36. Pontifex enim maximus nominatus, & poſt ædilitatem creatus eſt: quæ cum biennio diſtet a quæſtura, & quæſturam Cæſar geſſerit anno ætatis 33. qnod Suetonius declarat, Pontificatum conſequi non potuit ante annum 36. Sic Cicero Curionem lib. II. Famil. Ep. I. *adoleſcentem*, & Ep. XII. lib. II. ad Attic. *juvenem* nominat, cum ea epiſtola ſeptem annis ante illam ad Curionem ſcripta ſit. nam in ea, Clodii tribunatum petentis, mentio fit, eæ vero ad Curionem omnes, præter ultimam gratulationis officio fungentem, Calvino & Meſſalla Coſſ. ſcriptæ ſunt: quo certe anno videtur Curio major annis 30. fuiſſe, cum biennio poſt trib. pleb. fuerat, Sulpitio & Marcello Coſſ. ut patet ex Ep. XII. lib. II. Fam. In oratione etiam pro Muræna vocatur *adoleſcens Ser. Sulpitius*, cum minor annis 30. certe non eſſet. Habita enim oratio illa a Cicerone Conſule: Sulpitius autem poſt annos II. conſulatum geſſit. Et lib. II. de Orat. cum dixiſſet Cicero de L. Craſſo, non multa eum, quæ quidem exſtarent, & ea ipſa adoleſcentem, ſcripta reliquiſſe, poſtea in lib. de Claris Orat. ejus orationem quam habuit pro Servilia lege, annos natus 34. exſtare ſignificat. *Manut.*

3 *Magnam illi invidiam conflaverat, uſque adeo ut illi equites Rom.*] Manuſcripta *uſque eo.* ſed eodem ſenſu. quod ipſum frequens apud Ciceronem eſt. *Rivius.*

4 *Qui præſidii cauſſa cum telis erant circum ædem Concordiæ.*] In Merſeburgenſi eſt, *circum Concordiæ.* ut ſubaudias *ædem*, quomodo in ſimilibus. velut *ad Juturnæ* apud Ciceronem. *ante Caſtoris*, apud eundem. Sic Plautus *in Veneris* inquit, pro *in fanum Veneris.* teſtatur autem Porphyrio alicubi, libenter facere auctores, ut hac ellipſi utantur, cum de locis ſacris loquuntur. In ceteris manuſcriptis eſt vulgata lectio. *Idem.*

Circum ædem Concordiæ.] Perperam Carrionis editio expunxit *ædem*, etſi enim ſæpius ſubaudiatur, haud tamen eam perpetuo ſubticent auctores. hic certe comparet in mſſ. omnibus, etiam Bongarſianis. *Gruterus.*

5 *Seu animi nobilitate impulſi.*] Dictio ultima fere vacat. ceterum ambigamus, magis ne hic quadret, *mobilitate*, (quod editionibus jam omnibus inverit auctoritas Carrionis, & ſe ſuſtentat alioquin fide codicum antiquiorum) an vero *nobilitate*, quod in membranis ceteris. placuit mihi ultimum, ob cauſſas poſitas a me in Suſpicionibus. *Idem.*

1 *Liberti*

remp. clarius eſſet, egredienti ex ſenatu Cæſari gladio
minitarentur. Dum hæc in ſenatu aguntur, & dum lega- 50
tis Allobrogum, & T. Volturcio comprobato eorum indi-
cio, præmia decernuntur: [1] liberti, & pauci ex clientibus
Lentuli, diverſis itineribus, opifices, atque ſervitia in
[2] vicis ad eum eripiendum ſollicitabant: partim exquire-
bant duces multitudinum, qui precio rempub. vexare ſo-
liti erant. Cethegus autem per nuncios familiam, [3] atque
libertos ſuos, lectos, & exercitatos in audaciam, ora-
bat, uti, [4] grege facto, cum telis ad ſeſe irrumperent.
Conſul, ubi ea parari cognovit, diſpoſitis præſidiis, uti
res atque tempus monebat, convocato ſenatu refert,
[5] quid de his fieri placeat, qui in cuſtodiam traditi erant.
ſed eos paulo ante frequens ſenatus judicaverat contra
rempub. feciſſe. tum D. Junius [6] Silanus, primus ſenten-
tiam

1 *Liberti & pauci ex clientibus Lentuli.*] Sic mſſ. Pall. non *libertini*; quomodo antea editi. ſub *libertis* alii iſti comprehenduntur: & veroſimilius eſt plus ſategiſſe recentiore affectos beneficio, *Idem.*

2 *Vicis.*]De vicis vide Onuphrium. Ex multiplicatis domibus fit vicus. Ex vicis urbs. Urbani autem vici a via dicuntur, teſte Varrone, quod ex utraque parte viæ ſunt ædificia. Vicus extra urbem pluribus connexis ædificiis pagus dicitur l. 198. de V. S.

3 *Atque libertos ſuos, lectos, & exercitatos in audaciam, orabat uti, &c.*] Hæc poſitura in nullis viſitur mſſ. in nullis patrum memoria cuſis. omnes enim, *exercitatos, orabat in audaciam, uti.* quod velim excutiant quibus otium eſt. nam mihi fere duæ illæ voces ſuſpectæ ſunt, tanquam ab interprete. & hercle non comparent in Palatino codice, quem ſignavi nota undecimi. *Gruterus.*

4 *Grege facto.*] Id eſt, multitudine facta. *Vall.* Sic Jugurth. *Romani grege facto locum capere.* Ciacc.

5 *Quid de his fieri placeat, qui in cuſtodiam traditi erant.*] Sic mſſ. antiquiores. alii, ut etiam Bongarſii, *qui in cuſtodia traditi erant.* Pal. præterea quartus & undecimus præfert, *qui in cuſtodiis traditi erant*; ſextus vero, *quid de iis facere debeant qui in cuſtodiis tenebantur.* duodecimus denique: *qui cuſtodia traditi erant.* quæ mira varietas coëgit, ut aliquando hariolarer, ſcriptum primitus Salluſtio *quid de cuſtodiis fieri placeat,* abactis ad corvos vid. verbis ceteris omnibus. *cuſtodias* enim ſignificare ipſos qui ſub cuſtodia tenentur jam ſæculum eſt quod docuerint Critici. Videantur Animadverſiones noſtræ in Senecæ Epiſtol. 70. *Gruterus.*

Qui in cuſtodiam traditi erant.]Tacitus Hiſt. 1. *Quod reliquos cæſorum ad pontem Milvium & ſævitia Galbæ in cuſtodiam habitos, in numerum legionis compoſuerat.* Servius ad 2. Æneid. *Includuntur in carcere: &, includuntur in carcerem.* Ciacconius.

6 *Sullanus.*] Nos, *Silanus*, ex vetuſtis lapidibus, item Dione, Plutarchio & Appiano ſcripſimus. huic nupſit Servilia Catonis ſoror, M. Bruti mater. quare Gicero de Claris orat. eum ſcribit fuiſſe vitricum Bruti. *Caſtil.*

tiam rogatus, quod eo tempore conſul deſignatus erat, de his, qui in cuſtodiis tenebantur, & præterea de L. Caſſio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, ſi deprehenſi forent, ſupplicium ſumendum decreverat: iſque poſtea permotus oratione C. Cæſaris, pedibus [1] in ſententiam Ti. Neronis iturum ſe dixerat; [2] quod de ea re, præſidiis additis, referendum cenſuerat. Sed Cæſar, ubi ad eum ventum eſt, rogatus ſententiam a conſule, hujuſcemodi verba locutus eſt.

51 „ [3] Omnis homines, P. C. qui de rebus dubiis conſultant, ab

1 *In ſententiam Tiberii Neronis.*] Suetonius in Cæſare, ubi de Præturá ejus, aliquanto hæc variat. nam periculum Cæſaris, quod ab equitibus imminebat, longe majus facit. verum & alia variat. Invenies enim in pleriſque codicibus ejus, *L. Autronium:* non, *Publium. Decium vero Sullanum* ait *non piguiſſe ſententiam ſuam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius atque ipſe ſenſiſſet exceptam.* Salluſtius in Tiberii ſententiam iſſe ait. *Glareanus.*

2 *Quod de ea re, præſidiis additis, referendum eſſe cenſuerat.*] In Fabriciano ceteriſque vetuſtioribus eſt, *præſidiis abditis.* quomodo interpres quoque. in iiſdem, *referundum cenſuerat*, omiſſo illo verbo *eſſe*, quod nec Merſeburgenſe volumen habet. *Rivius.*

Quod de ea re præſidiis abditis referendum cenſuerat.] Ita etiam Pall. emaculatiores. nam quart. *additis.* quint. *additus.* octav. *abdicatis.* quod ultimum arripuit editio Læti; antepenultimum vero ea priores. ego me ex his non expedio; cum non ſatis ſubveniant Cicero, Plutarchus, Appianus, Suetonius, alii. *Gruterus.*

Abditis.] Hoc optimis codd. attribuit Gruterus: alios *additis*, *additus*, *abdicatis* exhibere ait: nec ſibi expeditum, quid voluerit auctor, cum non ſatis ſubveniant Cicero, Plutarchus, &c. Voluit autem non prius hanc relationem faciendam, quam conſules jure SC. cujus ſupra meminit, militem conſcripſiſſent, & ſtatione armata curiam muniviſſent ob metum tumultus. Idque ſolitum fieri, teſtantur Clodius & Milo. de illo Cicero l. I. ad Atticum: *Clamare præclari Areopagitæ ſe non eſſe venturos, niſi præſidio conſtituto.* De hoc Suetonius Julio: *ut ſi privatus rediſſet, Milonis exemplo circumpoſitis armatis cauſam apud judices diceret.* non potuit igitur aliter ſcripſiſſe quam *additis.* Tacitus 16. annal. *Additum & præſidium, mille legionarii, tres ſociorum cohortes, duæque equitum alæ.* Gronov.

3 *Omnis homines.*] Exiſtimat P. Victorius lib. 31. Var. lect. cap. 10. reſpexiſſe Salluſt. ad orationem Cleonici apud Thucydidem: μὴ δὲ τρισὶ τοῖς ἀξυμφορωτάτοις· ἢ ἀρχῇ οἴκτῳ καὶ ἡδονῇ λόγων καὶ ἐπιεικείᾳ ἁμαρτάνειν. *Ciacconius.*

Omnes homines, P. C. qui de rebus dubiis conſultant, ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia vacuos eſſe decet, &c.] Ariſtoteles rhet. lib. Ὁ δ᾽ ἐκκλησιαστὴς καὶ δικαστὴς ἤδη, ἐπὶ παρόντων καὶ ἀφωρισμένων κρίνουσι. πρὸς οὓς καὶ τὸ φιλεῖν ἤδη, καὶ τὸ μισεῖν, καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον συνήρτηται πολλάκις. ὥστε μηκέτι δύνασθαι θεωρεῖν ἱκανῶς τὸ ἀληθὲς, ἀλλ᾽ ἐπισκοτεῖν τῇ κρίσει τὸ ἴδιον ἡδὺ, καὶ λυπηρόν. Et Demoſthenes: ἐν τῷ περὶ ἐν Χεῤῥονήσῳ· Ἔδει μὲν τοὺς λέγοντας ἅπαντας ἐν ὑμῖν μήτε πρὸς ἔχθραν ποιεῖσθαι λόγον μηδένα, μήτε πρὸς χάριν. &c. Item Thucydides lib. III. in concione Diodoti: Νομίζω δὲ δύο

ab odio, amicitia, ira, atque miſericordia vacuos eſſe „ decet. haud facile animus verum providet, ubi illa offi- „ ciunt, [1] neque quiſquam omnium lubidini ſimul & uſui „ paruit. [2] ubi intenderis ingenium, valet. ſi lubido poſſi- „ det, ea dominatur, [3] animus nihil valet. [4] Magna mihi „ copia eſt memorandi P. C. [5] qui reges, aut qui populi, ira, „ aut miſericordia impulſi, male conſuluerint: ſed ea malo „ dicere, quæ majores noſtri contra lubidinem animi ſui, „ recte atque ordine fecere. Bello Macedonico, quod cum „ rege Perſe geſſimus, Rhodiorum civitas, magna, atque „ magnifica, quæ populi R. opibus creverat, infida, at- „ que advorſa nobis fuit: [6] ſed poſtquam, bello confecto, „ de Rhodiis conſultum eſt, majores noſtri, ne quis divi- „ tiarum magis, quam injuriæ bellum inceptum diceret, „ impunitos eos dimiſere. item [7] bellis Punicis omnibus, „ cum

3 δύω τὰ ἐναντιώτατα εὐβουλίᾳ εἶναι τάχος τε καὶ ὀργήν. ὧν τὸ μὲν μετὰ ἀνοίας φιλεῖ γίγνεσθαι, τὸ δὲ μετὰ ἀπαιδευσίας, καὶ βραχύτητος γνώμης. *Manutius.*

1 *Neque quiſquam omnium libidini ſimul & uſui paruit.*] Alibi ita legitur: *neque hominum quiſquam libidini ſimul & uſui paret.* quæ lectio mihi non diſplicet. nec ſcire poſſim, quid variare voluerit, quiſquis hæc nobis nuper emendavit. Idem paulo poſt conjunctivum *conſuluerint*, mutavit in *conſuluerunt*, præteritum indicativi. *Glareanus.*

2 *Ubi intenderis ingenium, valet.*] Tacit. *Langueſcet alioquin induſtria; intendetur ſocordia.* & Jugurth. *Intendere officia*, dixit. *Ciacconius.*

3 *Animus nihil valet.*] Hæc omnino inducenda eſſe me monuit ampliſſimus Jacobus Bongarſius, quod a Salluſtiana brevitate aliena ſit hæc infaceta repetitio, quam ſuſpicionem auget mſ. in quo ſic legitur: *animus: nihil valet, in faciendo rectum.* Putſchius.

4 *Magna mihi copia eſt memorandi.*] Sic Jugurth. *quod per amicitiam maxima copia fallendi erat*, &, *habere eum magnam copiam ſocietatis.* Ciacconius.

5 *Qui reges, aut qui populi, ira aut miſericordia impulſi, male conſuluerunt.*] Manuſcripta *conſuluerint.* quomodo & Latinitatis ratio poſtulat. niſi ſi quis ἑτέρωσιν eſſe modi velit. Sed & codex Badianus eodem modo habet, & ceteri vetuſtiores. *Rivius.*

Memorandi qui reges atque populi.] Sic fere manu exarati, tempore antiquiores, niſi quod nonnulli eorum, *qui populi atque reges.* antea vulgabatur ſuperfluitate nimia, *memorandi, Patres conſcripti, qui reges, aut qui populi.* mallem adhuc, *qui reges, qui populi*, ut eſt in Pal. quarto. ſed nec reticeo extare in Naz. a manu prima; *memorandi, qua reges atque populi ira aut miſericordia impulſi conſuluerint*; ſine vocula *male.* Gruterus.

6 *Sed poſtquam bello confecto de Rhodiis conſultum eſt.*] Fabricianum, *conſultatum eſt.* ſed diſſentientibus fere ceteris. *Rivius.*

7 *Bellis Punicis omnibus.*] Tria enim Romani cum Carthaginienſibus bella geſſerunt. Primum bellum ſuſceptum fuit, quia Meſſana, Siciliæ civitas pop. Rom. ſocia quereretur de impotentia Pœnorum; quare popul. Rom. Appio

„ [1] cum ſæpe Carthaginenſes & in pace, & per inducias multa

Claudio Coſ. primum fretum ingreſſus eſt, fabuloſis infame monſtris, æſtuque violentum: ſed adeo non exterritus eſt, ut ipſam ruentis æſtus violentiam pro munere amplecteretur: ſtatimque ac ſine mora Hieronem Syracuſanum regem tanta celeritate vicit, ut ipſe ille ſe prius victum, quam hoſtem videre fateretur: & deinde Duillius conſul in Sicilia adverſus claſſem Pœnorum pugnavit, primuſque Romanorum ducum navalis victoriæ duxit triumphum. ob hanc cauſam ei perpetuus honos habitus, ut reverenti cœna tibicines canerent, & funale præferretur. Polyb. libro I. ſcribit, L. Lutatium conſulem in Sicilia quoque pugnaſſe contra Carthaginienſes, duce Amilcare, Carthaginienſiumque naves quinquaginta fractas vel ſubmerſas: ſeptuaginta plenas captas fuiſſe, reliquas fugiſſe ferunt. e Carthaginienſibus vivi capti, præter eos qui inter certandum perierant, ultra decem millia hominum. Inde ab Lutatio cum Amilcare fœdus percuſſum eſt. de quo late Polybius eod. lib. Duravit id bellum annos quatuor & viginti, quod & Livius lib. 9. primæ Decadis teſtatur. Secundi vero belli Punici cauſa Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum tranſitus fuit, a quo Saguntus ſociorum popul. Rom. civitas, octavo menſe capta eſt: de quibus injuriis miſſi legati ad Carthaginienſes, qui quererentur, cum ſatisfacere nollent, bellum eis indictum eſt. Annibal ſuperato Pyrenæo ſaltu per Gallias, fuſis, qui obſiſtere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioſo per eos tranſitu, cum montanos quoque Gallos obvios aliquot præliis repuliſſet, deſcendit, ibique ſexdecim annos contra Romanos proſpere pugnavit: tandem a Scipione Africano, qui primus victæ a ſe gentis cognomen invenit, bello finis impoſitus eſt. de quo multa Livius, Plutarch. & Florus tradunt. Tertii Punici belli initium altero & ſexcenteſimo anno ab Urbe condita, intra quintum annum, quam erat cœptum, conſummatum omnino eſt: inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Naſicam, quorum alterum ſapientiſſimum virum in civitate habebant, alter vir optimus a Senatu judicatus erat, diverſis certatum eſt ſententiis, Catone ſuadente bellum, & ut omnino deleretur Carthago, Naſica diſſuadente: placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naves haberent, & extra fines exercitum duxiſſent: quodque ſocio populi Romani & amico Maſaniſſæ arma intuliſſent: & quod filium ejus Guluſſam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum minime recepiſſent, bellum ei indici, priuſquam ullæ copiæ in naves imponerentur. Uticenſes legati Romam venerunt, ſe ſuaque dedentes: ea legatio veluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginienſibus fuit. Legati triginta Romam venerunt, per quos Carthaginienſes ſe dedebant. Catonis ſententia pervicit, ut decreto perſtaretur, & ut Conſules quamprimum proficiſcerentur ad bellum. Macrino igitur conſule, terra marique fervebat obſidio: operis portus nudatus: & primus ſequens jam murus, tantum Byrſa, quod nomen arci fuit, quaſi altera civitas reſiſtebat, quamvis profligato urbis excidio, tamen fatale Africæ nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem converſa reſpubl. finem belli repoſcebat. Hunc Paulo Macedonico procreatum, Africani illius magni filium, in decus gentis aſſumpſerat, hoc ſcilicet fato, ut quam urbem concuſſerat avus, nepos everteret. *Zanch.*

1 *Cum ſæpe Carthaginienſes & in pace & per inducias.*] Perperam eſt in recentioribus alterum & omiſſum, non quidem ullo cum detrimento ſenſus, ſed elegantiæ orationis tamen. *Rivius.*

1 *Multa*

[1] multa nefanda facinora feciſſent, numquam ipſi per oc- ,,
caſionem talia fecere : magis , quod ſe dignum foret, quam ,,
quod in illos jure fieri poſſet , quærebant. Hoc item vo- ,,
bis providendum eſt P. C. ne plus valeat apud vos P. Len- ,,
tuli , & ceterorum ſcelus , quam veſtra dignitas ; neu ma- ,,
gis iræ veſtræ , quam famæ , conſulatis. [2] Nam ſi digna ,,
pœna pro factis eorum reperitur , novum conſilium ap- ,,
probo : ſin magnitudo ſceleris omnium ingenia exſuperat; ,,
iis utendum cenſeo , quæ legibus comparata ſunt. Pleri- ,,
que eorum , qui ante me ſententias dixerunt , compoſite ,,
atque magnifice caſum reipubl. miſerati ſunt : quæ belli ,,
ſævitia eſſet , quæ [3] victis acciderent , enumeravere, [4] rapi ,,
virgines , pueros ; divelli liberos a parentum complexu, ,,
[5] matres familiarum pati , quæ victoribus collibuiſſent; ,,
fana ,

1 *Multa nefaria facinora feciſſent.*]In Merſeburgenſi eſt, *nefanda.* ſed eodem ſenſu. Eſt & apud Ciceronem *nefandum ſcelus.* Idem alicubi *ſcelus nefarium facere* dixit. Item , *ſceleſtum & nefarium facinus.* Idem.

2 *Nam ſi digna pœna pro factis eorum reperiretur , novum conſilium approbo.*] Manuſcripta, *reperitur* , indicandi modo , tempore præſenti. quo quidem & tempore & modo in ſtatim ſubſequentibus cumque his cohærentibus utitur , *Sin magnitudo ſceleris omnium ingenia exſuperat, &c.* Idem.

3 *Victis acciderent.*]Occidere victos paſſim jus belli appellatur. Alcon ad Saguntinos apud Livium : *Sed hæc patienda cenſeo potius , quam trucidari corpora veſtra , rapi trahique ante ora veſtra conjuges , ac liberos belli jure ſinatis.* Et eleganter Cyprianus : *Homicidium, cum admittunt ſinguli , crimen eſt ; Virtus vocatur , cum publice geritur ; impunitatem ſceleribus acquirit , non innocentiæ ratio , ſed ſævitiæ magnitudo.* Plus dicit Seneca : *Quodcunque libuit facere , victori licet.* Quin & ſacra , & profana eripere militare jus erat : Belli legem appellavit Cic. pro Servilio, & Plautus in Amphitr.

Deduntque ſe , divina humanaque
omnia.

Et de ſacris profana facere poſſe JC. innuit in l. inter ſtipul. §. ſacrum. & l. continuus. §. cum quis. ff. de. V. O. In quantum cetera licita ſint , id eſt , impunitatem habeant , vid. Grot. lib. 3. cap. IV. & v. de jur. bell.

4 *Rapi virgines , pueros; divelli liberos a parentum complexu : matres familiarum pati quæ victoribus collibuiſſent.*] Sic Cicero Fam. lib. v. Ep. x. *Tot ingenuos , matresfamilias.* Et oratione III. in Antonium : *Matresfamilias , virgines , pueri ingenui abripiuntur.* In Verrem quoque : *Mitto adhibitam vim ingenuis , matresfamilias violatas.* Manutius.

5 *Matresfamiliarum.*] Auctore Boëtio libro Commentariorum in Topica Ciceronis ſecundo , tribus modis uxor habebatur : uſu , farre , coëmptione. ſed confarreatio ſolis Pontificibus conveniebat. quæ autem in viri manum coëmptione convenerant , hæ matresfamilias vocabantur : quæ vero uſu vel farre , minime : coëmptio vero certis ſolennitatibus peragebatur : ut ſeſe in communicando invicem interrogarent. Vir ita, An ſibi mulier materfamilias eſſe vellet? reſpondebat, velle. itaque

„ fana, atque domos exſpoliari, cædem, incendia fieri; po„ ſtremo armis, cadaveribus, cruore, atque luctu omnia „ [1] compleri. Sed, per Deos immortalis, quo illa oratio „ pertinuit? an, uti vos infeſtos conjuratione faceret? [2] ſci„ licet, quem res tanta, atque tam atrox non permovit, eum „ oratio accendet. Non ita eſt: neque cuiquam mortalium „ injuriæ ſuæ parvæ videntur: multi eas gravius æquo ha„ buere. ſed alia aliis licentia eſt, P. C. qui demiſſi in ob„ ſcuro vitam agunt, ſi quid iracundia deliquere, pauci „ ſciunt; fama, atque fortuna eorum pares ſunt: qui, ma„ gno imperio præditi, in excelſo ætatem agunt, eorum fa„ cta cuncti mortales novere. Ita in maxuma fortuna minu„ ma licentia eſt, neque ſtudere, neque obiſſe, ſed minume „ iraſci decet. Quæ apud alios iracundia dicitur, ea in im„ perio ſuperbia, atque crudelitas appellatur. Equidem ego „ ſic exiſtumo, P. C. omnis cruciatus minores, quam faci„ nora illorum, eſſe. ſed plerique mortales, poſtrema me„ minere; & in hominibus impiis, ſceleris eorum obliti, de

mulier in viri manum conveniebat, & vocabantur hæ nuptiæ per coemptionem: & erat mulier materfamil. viro loco filiæ. quam ſolennitatem in ſuis inſtitutis Ulpianus ponit; ex ſententia vero Gellii, materfamilias appellata eſt ea, quæ in mariti manu mancipioque eſſet, quando non in matrimonium tantum, ſed in familiam quoque mariti, & in ſui heredis locum veniſſet. Materfamilias non ante dicebatur, quam vir ejus paterfamilias hoc nomine dictus eſſet: nec poſſunt plures hoc nomine in una familia præter unam appellari: ſed nec vidua, nec quæ ſine filiis appellari poteſt. Feſt. Matrona vero, ut obiter & id dicamus, dicta eſt, quæ in matrimonium cum viro conveniſſet, quoad in eo matrimonio maneret, etiamſi ſibi liberi nondum nati forent; dictaque eſt non a matris nomine adepto jam, ſed cum ſpe & omine mox adipiſcendo. unde & ipſum matrimonium dicitur. Gellius. Feſtus ait: *Matronas appellabant eas fere, quibus habendi ſtolas jus erat: & matronæ a magiſtratibus non ſubmovebantur, ne pulſari, contrectarique viderentur, neve gravidæ concuterentur. Sed nec viri earum, ſedentes cum uxoribus in vehiculo, deſcendere cogebantur.* Zanch.

1 *Compleri.*] Variant hic veteres libri, cum ſic nonnulli, alii *impleri* habeant. & quanquam idem eſt utrobique ſenſus, prior tamen lectio verior. nam in Jugurthino: *Luctu atque cæde omnia complentur.* D. quoque Auguſtinus, libro primo de Civitate Dei ad Marcellum, *Compleri*, non *Impleri* legit. *Popma.*

2 *Scilicet quem res tanta atque tam atrox non permovit, eum oratio accenderet.*] In vetuſtis, *accendet.* quomodo & Badianum exemplar. Quoddam e manuſcriptis, *accendat*, ut δυνητικῶς ponatur, ſeu modo potentiali, ut vocant, pro *accendere poſſit.* Rivius.

1 *D. Si-*

de pœna diſſerunt; ſi ea paulo ſeverior fuerit. [1] D. Silanum, virum fortem atque ſtrenuum, certe ſcio, quæ dixerit, ſtudio reipub. dixiſſe, neque illum in tanta re gratiam, aut inimicitias exercere. eos mores, eamque modeſtiam viri cognovi. [2] Verum ſententia ejus, mihi non crudelis; (quid enim in talis homines crudele fieri poteſt?), ſed [3] aliena a rep. noſtra videtur: Nam profecto aut metus, aut injuria [4] te ſubegit, Silane, conſulem deſignatum, genus pœnæ novum decernere. [5] De timore, ſupervacaneum eſt diſſerere, [6] cum præſenti diligentia clariſſumi viri conſulis, tanta præſidia ſint in armis. [7] De pœna, poſſum equi-

1 *D. Silanum virum fortem atque ſtrenuum, certe ſcio, quæ dixerit, ſtudio reip. dixiſſe.*] Volumen Fabricianum, *certo ſcio*, quomodo & Cicero ipſe loquitur. nam is τῷ *certo* fere utitur, quoties quid ſine dubio ſcire ſe ſignificat. *Idem.*

2 *Verum ſententia ejus non videtur mihi crudelis (quid enim in tales homines crudele fieri poteſt?) ſedalien a a rep. noſtra videtur*] Manuſcripta, *Verum ſententia ejus mihi non crudelis*, omiſſo verbo illo *videtur*. id quod brevitati Salluſtianæ magis convenit. nam poſtea τὸ *videtur*. ſequitur. *Idem.*

3 *Aliena a Rep.*] Crimina nonnunquam impunita manere ipſius Reip. intereſt. majus aliquando periculum in pœna, quam in crimine. Suprema ſalutis publicæ lex eſſe debet, Nemo membra urit, ſecat, ut perniciem toti corpori inferat. Multi morbi quiete ſenantur, agitatione recrudeſcunt. Sæpe humores non movere purgando, via ad ſanitatem eſt. Præcipue aliquando reos non punire Politicum eſt, ſi principem locum in Rep. teneant, magnas & validas clientelas habeant, inde metuenda ſit præſens ſeditio. Heracleenſes, ut Ariſtot. Polit. lib. v. cap. tradidit, cum de crimine quodam pronunciaſſent, ſeditione ingenti tota concuſſa eſt Reſp. Aliquando unius effuſus ſanguis ſanguine totam regionem involvit. Satius itaque ſæpe eſt crimina declinare, quam vindicare. Hippias, Themiſtocles apud Græcos, Coriolanus, Marius, Cinna, Cæſar, Antonius hoſtes appellati: vere hoſtes effecti ſunt, maximumque poſtea Reip. intulere detrimentum. Ita autem abſolvere, ut poſtea quis dolo perimatur, Politicæ conſiderationis eſt *Thyſ.*

4 *Te Silane, Conſulem deſignatum.*] Non video aut emphaſin aut gratiam, in vocibus duabus poſtremis; ſi quis expungendas putaverit, ei acceſſero ſuffragator. *Gruterus.*

5 *De timore, &c.*] Cum duo propoſuiſſet metum & injuriam, & de metu dicere ſupervacaneum eſſe dixerit; aliam partem de injuria omiſit, niſi librarii vicio deeſt, ut exiſtimo. *Ciacc.*

6 *Cum præſenti conſilio.*] Ita emendavimus ex v. c. cum vix aliter conſtet ſenſus. Ita dictum ut Ciceroni: *Hercules tantus, ac tam præſens Deus.* præſens eſt propitius. Varro rerum divinarum apud Servium: *Juturna inter proprios Deos, nymphaſque ponitur*, legendum, *inter propitios Deos. Propitios* idem quod *præſentes*, nam *proprios* apud Varronem nullum ſenſum habet, quod ſuperiora Servii declarant. Dicta Juturna a juvando, ut idem Varro. *Juturna nympha*, inquit, *quæ juvaret, itaque multi ægroti, propter nomen, hinc aquam petere ſolent.* Putſch.

7 *De Pœna equidem poſſum dicere, id*

 quod

,, equidem dicere id, quod res habet; [1] in luctu, atque miſeriis, mortem ærumnarum requiem, non cruciatum, eſſe; eam cuncta mortalium mala diſſolvere; ultra neque curæ, neque gaudio locum eſſe. Sed, per Deos immortalis, quamobrem in ſententiam non addidiſti, uti prius verberibus in eos animadverteretur? [2] an, quia lex Porcia vetat? at aliæ

quod res habet.] Ejice verbum *dicere*, quod nimis turbat elegantiam Salluſtianam. præceſſit enim, *de timore ſupervacaneum eſt diſſerere.* Putſch.

De pœna, poſſumus equidem dicere, quod res habet.] Præſtat iſtud longe lectioni nupere vulgatæ, *poſſum equidem dicere*; quæ & plus invidiæ habet, & minus auctoritatis. & vero, primam illam cuſtodiunt mſſ. pene omnes, editique ante Pomponium. *Gruterus.*

1 *In luctu atque miſeriis mortem ærumnarum requiem, non cruciatum eſſe: eam cuncta mortalium mala diſſolvere: ultra neque curæ, neque gaudio locum eſſe.*] Idem ſupra: *Miſeriis ſuis remedium mortem exſpectare.* Et in Jugurtha: *Morte graviorem vitam exigere.* Cicero quoque Ep. XIII. lib. IV. *Sæpius mihi veniebat in mentem, queri, quod ita viverem, quam gaudere quod viverem.* Et XV. l. V. *In ea tempora noſtra ætas incidit, ut cum maxime florere nos oportet, tum vivere etiam puderet.* Et III. l. VI. *Ita vivere, ut non ſit vivendum, miſerrimum eſt. mori autem nemo ſapiens miſerum duxit, ne beato quidem.* Et. III. l. VII. *Ubi non ſis qui fueris, non eſſe cur velis vivere.* Idem quoque oratione IV. in Catilinam: *Mortem ſapientes nunquam inviti, fortes etiam libentes appetiverunt.* Et Livius l. II. Dec. III. *Qui ſe bene mori, quam turpiter vivere maluit.* De Græcis autem Euripides in Theſeo: Ταχὺς γὰρ ᾅδης ῥᾷστος ἀνδρὶ δυστυχεῖ. Et idem: τὸ γὰρ θανεῖν κακῶν μέγιστον φάρμακον νομίζεται. Et Xenophon in Rep. Lacedæmoniorum: Ἄξιον δὲ τοῦ Λυκούργου καὶ τόδε ἀγασθῆναι, τὸ κατεργάσασθαι ἐν τῇ πόλει αἱρετώτερον εἶναι καλὸν θάνατον, ἀντὶ τοῦ αἰσχροῦ βίου. Et Æſchylus: Κρεῖσσον γὰρ εἰσάπαξ θανεῖν ἢ τὰς ἁπάσας ἡμέρας πάσχειν κακῶς. Contra autem in Jugurtha: *Queis*, inquit, *turpis vita integra fama potior fuit.* Manutius.

An quia lex Porcia vetat, aut aliæ leges? Item condemnatis civibus non animam eripi, & quæ ſequuntur.] Legendum ex antiquis, *An quia lex Porcia vetat? At aliæ leges item condemnatis civibus non animam eripi, ſed exſilium permitti jubent.* Sic & manuſcripta habent, & ſenſus ipſe poſtulat, modo & ſequentia ſpectes, & locum accurate totum excutias. *Rivius.*

Aut alias leges: item condemnatis civibus non animam.] Hoc loco & incerta diſtinctio eſt, & quid hæc verba ſibi velint, minus certum: tum quid ad hanc argumentationem faciant, haud equidem ſcio. Lector ipſe judicet. Quidam putant, *aut aliæ leges*, interrogative legendum: ac deinde inferendum, *item condemnatis civibus, &c.* quod rurſus de lege Porcia intelligi volunt, & de aliis item legibus. Statim poſt: *Quid autem acerbum, aut nimis grave eſt in homines tanti facinoris convictos?* Aldinus codex bis *aut* legit; *aut acerbum, aut nimis grave*: & *conjunctos*, pro *convictos*: quorum neutrum mihi placet. certe Gothi noſtri codex habet, *convictos*; non *conjunctos*. Glareanus.

An quia lex Porcia vetat?] Porciam legem deſignat, quæ ut ait Livius l. X. *pro tergo civium Romanorum lata eſt.* De qua ita Cicero pro C. Rabirio: *Porcia lex*, inquit, *libertatem civium lictori eripuit.* In denariis autem argenteis Porciæ familiæ, quos P. Porcius Læca ſignavit hujus legis ſymbola expreſſa ſunt

at aliæ leges item condemnatis civibus non animam eripi, ſed exilium permitti jubent. an quia gravius eſt verberari, quam necari? quid autem acerbum, aut nimis grave, eſt in homines tanti facinoris convictos? [1] ſin, quia levius eſt; [2] qui convenit in minore negotio legem obſervare, cum eam in majore neglexeris? [3] At enim quis reprehendat, quod in parricidas reipubl. decretum erit? tempus, dies, fortuna; [4] cujus lubido gentibus moderatur. illis merito accidet, quidquid evenerit; ceterum vos P. C. [5] quid in alios ſtatuatis, conſiderate. [6] omnia mala exempla

ſunt hæc. Vir togatus, ſive ut in aliis, magiſtratus in ſella ſedens curuli, qui medius inter lictorem, & eum qui provocat, civis Romani libertatem lictori, ut inquit Cicero, eripit; cum hac inſcriptione, PROVOCO. *Urſinus*.

At aliæ leges item, condemnatis civibus non animam eripi, ſed exſilium permitti jubent.] Liber ille Polonicus, *ſed in exſilium permitti jubent*; quomodo etiam Pal. quart. ſext. nam tert. & nonus exhibent; hic quidem, *at aliæ leges item de condemnatis civibus vitam eripi, ſed in exilium mitti jubent*; ille vero, *at aliæ leges in condemnatis civibus non animam eripi, ſed in exitium mitti jubent.* vix ſit mihi dubium quin revocandum ſit, *non animam eripi, ſed in exilium permitti jubent*. ut dudum prodidi in Suſpicionum libellis. adeantur Notæ noſtræ ad Senecæ Epiſt. CXIII. ad Mart. l. X. Epigramma XII. tantum ambigo, an non præterea, ob varietatem membranarum, tolli poſſint illa *condemnatis civibus* ceu commentum interpretis; ut ſubintelligantur *conjurati*. Gruterus.

1 *Sin quia levius eſt.*] Vox *quia* abundare videtur. *Ciacconius*.

2 *Qui convenit in minori negotio legem timere, cum eam in majori neglexeris.*] In mſſ. ceteriſque vetuſtioribus eſt, *minore, majore*. id rectius eſſe puto. Quod in Merſeburgenſi *obſervare* legitur, ubi nos *timere*, librarii mendum eſſe ſuſpicor. *Rivius*.

3 *At enim quis reprehendet, id quod in parricidas reip. decretum erit?*] In nonnullis eſt, *reprehendat*. idque melius, ut mihi videtur pro, *reprehendere poßit*. Perperam in Badiano, *At tu dices, quis reprehendet, &c.* τὸ *dices* in ſpatio forſan quod verſus dirimit, adſcripſerat quiſpiam. id poſtea irrepſit in contextum, incuria, ni fallor, librarii. Legendum igitur ita uti hodie fere eſt in exemplaribus; ut ſit hypophora, cui mox idem per anthypophoram: *Tempus, dies, fortuna, cujus libido gentibus moderatur.* Idem.

At enim quis reprehendet.] Ita mſſ. auctoritatis certæ: non *reprehendat*. ut editio Læti. nam prima *reprehendit id.* Gruterus.

4 *Cujus libido gentibus moderatur.*] Sic in orat. de repub. ordinand. *Per ſuperbiam cunctis gentibus moderantur.* Ciacconius.

5 *Quid in alios ſtatuatis.*] Forte *quid in illos*.

6 *Omnia mala exempla ex rebus domeſticis orta ſunt.*] Repræſentavi lectionem Com. mei nec non Pal. pr. ſec. ſenectutis omnes non contemnendæ. alii quippe, *omnia mala exempla ex bonis rebus orta ſunt*, quod etiam retinent edd. antiquæ uſque ad Aldinam; in qua *ex bonis initiis orta ſunt*. non male, ſi liceret præter libros quidvis inducere ſcriptoribus: mihi hic muſſandum eſt, niſi velim prælatos antiquiſſimis tres ævi infimi Pallat. inquam octavum, nonum & dec. in quib. diſerte: *omnia ma-*

„ pla ex bonis initiis orta ſunt: [1] ſed, ubi imperium ad ignaros, aut minus bonos pervenit; novum illud exemplum ab dignis, & idoneis ad indignos, & non idoneos transfertur. [2] Lacedæmonii, devictis Athenienſibus, [3] triginta viros impoſuere, [4] qui rempub. tractarent. Hi primo cœpere

Ita exempla ex bonis orta ſunt. & vero ſi attendamus menti auctoris, lectio iſtorum veriſſima eſt. *Gruterus.*

1 *Sed ubi imperium ad ignaros cives, aut minus bonos pervenit.*] *Cives*, non reperi in vetuſtis. in Fabriciano eſt, *ad ignaros ejus*, id eſt, *imperii.* nam hoc ſupra ſcriptum erat in ſpatio ipſo quod verſus dirimit. *Rivius.*

Sed ubi imperium ad ignaros.] V.c. habet, *ignavos.* Et paulo poſt videtur legendum: *tabulas, veſtes*, pro eo quod vulgo legitur, *tabulas veſtras.* nam paullo ſupra dixit: *Nam uti quiſque aut domum, aut villam, poſtremo vas, aut veſtimentum alicujus concupiverat.* Urſin.

Ad ignaros aut minus bonos pervenit.] probe factum a Carrione, quod ejecerit vocem *cives*, quæ antea adhærebat illi, *ignaros*, in ed. Aldina & ſeqq. non etiam prioribus; in quibus non magis viſitur quam in membranis noſtris. *Gruterus.*

2 *Lacedæmonii devictis Athenienſ.*] Vide Juſtinum libro quinto, cap. octavo, nono, & ſequent. Seneca de Tranquillitate, *triginta tyrannos* vocat. *Poteratne* (inquit ibidem) *illa civitas conquieſcere, in qua tot Tyranni, tot Satellites erant, nec ſpes quidem ulla recipiendæ libertatis animis poterat offerri*, & in ſequent. eoſdem *dominos* indigetat. Agellius libro decimoſeptimo, capite vigeſimo primo: *Ad annum conditæ urbis trecenteſimum quadrageſimum ſeptimum, triginta illi tyranni præpoſiti ſunt a Lacedæmoniis Athenienſibus* Putſchius.

3 *Triginta viros.*] Id factum eſſe ad annum fere Urbis 347. Gellius tradit lib. 17. cap. 21. *Ciacconius.*

Triginta viros.] Quomodo everſa fuerit Democratia Athenienſium prolixe Lyſias orat. contra Agoratum. Lacedæmonii victores pacem nolebant, niſi ad decem ſtadia muri Athenienſium diruerentur. Theramenes Lacedæmona miſſus fraudibus eo rem perduxit, ut univerſi muri longi ſubverterentur, naves traderentur Lacedæmoniis, Piræei quoque muri ſubruendi erant, Triginta viri inſtituti. Conſtitutis autem Triginta, ſtatim de iis qui illorum machinationibus reſtiterant, ſententia in ſenatu lata eſt: quamvis ex populo etiam bis mille ſuum tribunal, judicandique auctoritatem haberent. Judicii modus hic fuit: Triginta ſedebant ſubſelliis. Duæ autem menſæ ante ipſos erant collocatæ: non enim in urnas calculum, ſed in menſam omnium conſpectui mittere oportebat. Ita ex metu nemo habuit liberum judicium. Ut autem uno verbo dicam, quotquot ad ſonatum judicii cauſa vocati ſunt, quo tempore qui Triginta imperabant, capitis omnes condemnati ſunt præter unum Agoratum. Ipſis itaque initiis, ſecus atque Salluſtius exiſtimat, Triginta illi Remp. male adminiſtrarunt. Quam enormia poſtea eorundem crimina fuerint, ut ne majora fingi potuerint, vel oratione comprehendi, docet Lyſias contra Eratoſthenem. Privata ſimultas pro crimine erat. Locupletes cives occidebantur, ut opes eorum ſibi vindicarent tyranni, pauperes, quos cum divitibus prehenderunt, ne divitiarum cauſa feciſſe viderentur, tota Reſp. innocentium ſanguine, tumultu, factionibus turbabatur. *Thyſ.*

4 *Qui remp. eorum tractarent.*] Sic & manuſcriptum volumen. In impreſſis vetuſtioribus, non eſt *eorum*, ac omitti citra detrimentum ſenſus poteſt. *Rivius.*

1 *Hi*

[1] cœpere peſſumum quemque, & omnibus inviſum, indemnatum necare. [2] ea populus lætari, & merito dicere fieri. poſt, ubi paullatim licentia crevit, [3] juxta bonos & malos lubidinoſe interficere, ceteros metu terrere. ita civitas, ſervitute oppreſſa [4] ſtultæ lætitiæ gravis pœnas dedit. Noſtra memoria victor Sulla, cum Damaſippum, & alios hujuſmodi, qui malo reipubl. creverant, jugulari juſſit, quis non factum ejus laudabat? [5] Homines ſceleſtos, & factioſos, qui ſeditionibus remp. exagitaverant, merito necatos ajebant. Sed ea res magnæ initium cladis fuit. Namque, uti quiſque domum, aut villam, [6] poſtremo aut vas, aut veſtimentum alicujus concupiverat, [7] dabat operam, ut is in proſcriptorum numero eſſet. Ita illi, quibus Damaſippi mors lætitiæ fuerat, paulo poſt ipſi [8] trahebantur: neque prius finis jugulandi fuit [9] quam Sulla omnis ſuos divitiis explevit. Atque ego hoc non in M. Tullio, neque his temporibus vereor. Sed in magna civitate multa & varia ingenia ſunt. poteſt alio tempore, alio conſule, cui item exercitus in manu ſit, falſum aliquid pro vero credi. Ubi hoc exemplo, per ſenatus decretum, conſul gladium eduxerit; quis illi finem ſtatuet, aut quis moderabitur? Majores noſtri P. C. neque conſilii, neque audaciæ umquam eguere: neque ſuperbia obſtabat, quo minus

1 *Hi primo cœpere peſſumum quemque.*] P. Victorius ex Xenophontis lib. [illegible] rebus Græciæ, ſumtum docet, ἄπε[illegible] ...ῶτον μὲ, &c. *Ciacc.*

2 *Ea populus lætari, & merito dicere fieri.*] Merſeburgenſe, *ea re populus lætari.* ſed perperam; nam nec aliter Priſcianus citat quam habet vulgata lectio, quamvis non ignorem, hoc verbum eleganter cum ablativo jungi. *Rivius.*

3 *Juxta bonos & malos libidinoſe interficere.*] Quid ſi legas, *juxta bonos ac malos?* Ego tamen, diſſentiente manuſcripto nihil mutare auſim. *Idem.*

4 *Stultæ lætitiæ graves pœnas dedit.*] Manuſcriptum *graveis.* Idem.

5 [illegible] *omines ſceleſtos & factioſos.*] In [illegible] is vetuſtioribus eſt illa & copula omiſſa; idque Salluſtianum magis *Idem.*

6 *Poſtremo vas, aut veſtimentum alicujus concupiverat.*] Manuſcripta, *poſtremo aut vas, aut veſtimentum.* geminata videlicet conjunctione disjunctiva. *Idem.*

7 *Dabat operam, ut is in proſcriptorum numero eſſet.*] Manuſcriptum, *uti is,* quomodo & alias fere. *Idem.*

8 *Tradebantur.*] Tranquillus & alii *ducebantur* dicerent; nempe ad ſupplicium. *Ciacc.*

9 *Quam Sulla omnes ſuos divitiis explevit.*] Legendum, *omneis ſuos,* ex vetuſtis. *Rivius.*

1 *Arma*

„ mus inſtituta aliena, ſi modo proba erant, imitarentur. [1] Ar-
„ ma atque tela militaria [2] a Samnitibus, inſignia magiſtra-
„ tuum a [3] Tuſcis pleraque ſumſerunt: poſtremo, quod ubi-
„ que apud ſocios, aut hoſtis idoneum videbatur, cum ſum-

mo

1 *Arma atque tela militaria a Samnitibus.*] Hoc notatu dignum. nam non temere apud alios reperias auctores: niſi quis hunc locum corruptum putet, & pro *Samnitibus*, *Sabinis* legendum, aut alium quempiam populum, ab Roma non nimium diſtantem. *Glareanus.*

Tela militaria ab Samnitibus, &c.] Athenæus libr. VI. καὶ παρὰ Σαμνιτῶν τὴν ἔμαθον θυρεὸν χρῆσιν. Vide & Livium lib. I. de Magiſtratuum inſignibus. *Manutius.*

2 *A Samnitibus.*] Samnites ſunt populi Italiæ, qui inter Picenum, Campaniam & Apuliam jacent. Sabinos cum Samnitibus forte confudit. nam e Sabinis originem trahunt Samnites. Hinc Strabo libro V. ἐστὶ δὲ παλαιότατον γένος οἱ Σαβῖνοι, καὶ αὐτόχθονες, τούτων δ᾽ ἄποικοι Σαμνῖται, id eſt, *Sabinorum antiquiſſima eſt gens & indigena, ab his originem duxere Samnites.* Varro de Lingua Latina lib. VI. *hoc enim a Sabinis orti Samnites tenuerunt.* Eidem & Sabelli Virgilio, Horatio, Livio, Plinioque dicuntur. [illegible] Neque mirum eſt arma & tel[illegible]aria a Samnitibus ſumpſiſſe, cum totius [illegible]liæ fuerit bellicoſiſſima natio. De qua Florus libro I. cap. XVI. *Populus Romanus Samnites invaſit, gentem, ſi opulentiam quæris, aureis atque argenteis ornatam armis, & diſcolori veſte uſque ad ambitum: ſi inſidiarum fallaciam, ſaltibus fere & montium fraude graſſantem: ſi rabiem & furorem, ſacratis legibus humaniſque hoſtiis in exitium urbis agitatam: ſi pertinaciam, ſexies rupto fœdere, cladibuſque ipſis animoſiorem. Hos tamen L. annis per Fabios & Papyrios patres eorumque liberos ita ſubegit Populus Romanus, ac domuit, ita ruinas ipſarum urbium diruit, ut hodie Samnium in ipſo Samnio requiratur.* Poſterioribus quoque temporibus, bello ſociali & in Civili Mariano ingens eorum apparuit in arma ardor. Quod Strabo lib. V. oſtendit. vide *Cluv.* Ital. libro III. cap. 8. Quin & ipſi Samnites ab haſta nomen accepere: Feſtus, *Populis Samnitibus nomen impoſitum ait Verrius propter genus haſtarum, quæ Saunia appellant Græci.* Paulus autem Diaconus lib. 2. cap. 20. Samia non Saunia haſtas fuiſſe dictas ſcribit: *quarta decima*, inquit, *Samnium intra Campaniam & mare Adriaticum, Apuliam, a Piſcaria incipiens habetur. In hac ſunt urbes Theate, Anſidena, Hiſernia, & antiquitate conſumpta Samnium, & ipſa harum provinciarum caput ditiſſima Beneventus.* Porro Samnites nomen accepere olim ab haſtis, quas ferre ſolebant, quaſque Græci Samia appellant. Ubi vides diverſum ſentire a Feſto. Sane Samia magis Latina vox quam Græca videtur. Hinc *Samiare* antiquum verbum acuere, & *Samius* acutus. Tutius igitur eſt ex Feſto reſtituere Diacono *Saunia*. Heſychius: σαυνίον, ἀκόντιον βαρβαρικόν. quam lectionem Plinius confirmat libro III. c. 12. Samnitium, quos Sabellos & Græci Saunitas dixere. Coronidem faciat Livii locus de armis Samnitum: *Samnites præter ceteros apparatus, ut acies ſua fulgeret, novis armorum inſignibus fecerunt. Duo exercitus erant, ſcuta alterius auro, alterius argento cælaverunt. Forma erat ſcuti; ſummum latius, qua pectus atque humeri teguntur faſtigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis cauſa. Spongia pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocrea tectum, galeæ criſtatæ.* Col. Hanc armaturam poſtmodum mutaſſe, Græcanicam autem aſſumpſiſſe magnus auctor Polyb. lib. 6. teſtatur.

3 *Tuſcis.*] Codices in membrana deſcripti, *ab Tuſcis.* Ciacc.

I Tam

ſuo ſtudio domi exſequebantur: imitari, quam invidere bonis, malebant. Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati, verberibus animadvertebant in civis, de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. Poſtquam reſpub. adolevit, & multitudine civium factiones valuere, circumveniri innocentes, alia hujuſcemodi fieri cœpere; [1] tunc lex Porcia, aliæque leges paratæ ſunt, quibus legibus exilium damnatis permiſſum eſt. Hanc ego cauſſam, P. C., quo minus conſilium novum capiamus, in primis magnam puto. Profecto virtus, atque ſapientia major in illis fuit, qui ex parvis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parta vix retinemus. Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinæ? minume: ſed ita cenſeo; publicandas eorum pecunias, ipſos in vinculis habendos [2] per municipia, quæ maxume opibus valent: neu quis de his poſtea ad ſenatum referat, neve cum populo agat: qui aliter fecerit, ſenatum exiſtumare, eum contra rempubl. & ſalutem omnium facturum.

Poſtquam Cæſar dicendi finem fecit; [3] ceteri verbo, 52

alius

1 *Tunc lex Porcia, aliaque leges paratæ ſunt, quibus legibus exſilium damnatis permiſſum eſt.*] Tò *legibus* in quibuſdam non eſt ſed quia id codex habet Fabricianus, nihil immuto. ſæpe enim veteres antecedens repetunt, ipſique relativo adjungunt. id quod alias quoque eſt a nobis annotatum. Sed & *tum lex Porcia*, pro *tunc*, manuſcriptum habet. *Ricius.*

Tum lex Porcia, aliæque leges paratæ ſunt, quibus legibus exſilium, &c.] Nihil defuerit ad ſenſum, ſi inducerentur aliquot voces, fieretque, *tum lex Porcia, aliæque paratæ, quibus exſilium, &c.* Gruterus.

2 *Per municipia.*] Obſerva morem populi Romani in reorum cuſtodia. Nam quos in carcerem non conjiciebant, eos vel militibus vel fidejuſſoribus, vel etiam ſibi committebant, ut ait l. 1. ff. de Cuſtod. reor. vel eos magiſtratibus cuſtodiendos tradebant: vel per oppida Italiæ dividebant: cujus moris nobile exemplum in illis mille Achæis quos bello Perſei confecto Romani in Italiam acciverunt. Quemadmodum autem ad magiſtratus, ſive privatos fidejuſſores aut vades periculum ex evaſione cuſtodiarum ſpectavit, ſic ad urbes ſive municipia, quibus rei fuerant traditi, ita ut oppidani pro hoſtibus & perduellibus haberentur, ſicuti a Dione obſervatum eſt. *Caſaub.*

3 *Ceteri verbo, alius alii varie aſſentiebantur.*] In quibuſdam antiquioribus eſt *aſſentiebant*, ſed eodem ſenſu. nam quamvis hodie fere *aſſentior* dicimus, veteres tamen & *aſſentio* dicebant, ut eſt a Gellio annotatum; ſed & Cicero ſæpe eſt hac terminatione uſus. Diomedes tamen *aſſentiebantur* hic legit lib. 1. quo loco teſtatur non *aſſentio* ſolum, ſed & *aſſentior* dici. *Rivius.*

[1] alius alii varie aſſentiebantur: at M. Porcius Cato, rogatus ſententiam, hujuſcemodi orationem habuit.

[2] Longe mihi alia mens eſt P. C. cum res, atque pericula noſtra conſidero, [3] & cum ſententias nonnullorum mecum ipſe reputo. illi mihi diſſeruiſſe videntur de pœna eorum, qui patriæ, parentibus, aris, [4] atque focis ſuis bellum paravere. res autem monet, cavere ab illis magis, quam, quid in illos ſtatuamus, conſultare. [5] Nam cetera maleficia tum perſequare, ubi facta ſunt; hoc, niſi provideris, ne accidat; ubi evenit, fruſtra judicia implores. Capta urbe, nihil fit reliqui victis. Sed, per Deos immortales, vos ego appello, qui ſemper domos, villas, ſigna, [6] tabulas veſtras pluris, quam remp. feciſtis: ſi iſta, cujuſcumque modi ſint, quæ amplexamini, retinere, ſi voluptatibus veſtris ocium præbere vultis: expergiſcimini aliquando, & capeſſite remp. [7] Non nunc agitur de vectigalibus, non de

1 *Alius alii varie aſſentiebantur.*] Viri docti mendoſum hunc locum putant. Ego in tanta codicum convenientia, inſuper accedente Diomedis accuratiſſimi ſcriptoris auctoritate nihil quicquam mutandum duxerim. Plures dixiſſe ſententiam, quam hic a Criſpo commemorantur, docet Tullius lib. duodecimo, Epiſtola ad Atticum XXII. & Flavius Vopiſcus in Aureliano. Itaque vult Salluſtius propter varias ſententias, varium variorum fuiſſe aſſenſum. *Putſchius.*

2 *Longe mihi alia mens eſt, P.C. cum, &c. & cum, &c.*] Demoſthenes Olynthiaca tertia: Οὐχὶ ταυτὰ παρίσταταί μοι γινώσκειν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ὅταν τε εἰς τὰ πράγματα ἀποβλέψω, καὶ ὅταν εἰς τοὺς λόγους, οὓς ἀκούω, τοὺς μὲν γὰρ, &c.

4 *Et cum ſententias nonnullorum ipſe mecum reputo.*] Duo e manuſcriptis, *mecum ipſe repeto.* nec aliter Florentinum. *Rivius.*

4 *Atque focis ſuis.*] Domibus ſuis. *focus* enim proprie locus eſt, ubi ignis ſervaretur: & diis Penatibus ſacer erat. unde Cato in libro de Re Ruſtica ait: *Focum purum circum verſum quotidie, prinſquam cubitum eat, habeat: Calendis nonis feſtus dies cum erit, coronam in focum indat.* per eos itaque dies Lari familiari pro copia ſupplicet. nam Lar eſt ipſe focus. *Zanch.*

Focis.] Lares focis præerant, Lar autem ſive Lars eſt Hetruſca vox & Principem denotat. Auſonius:

Tertia opima dedit ſpoliatus Aremoricus Lars.

Quia autem antiquiſſimis temporibus in ædibus defuncti ſepeliebantur, hinc & pro diis familiaribus culti. Hinc & Latrones, Larunes, Arunes, & in pejorem poſtmodum partem latrones. Vide Geſner. Mithridat.

5 *Nam cetera maleficia.*] Ita libri vetuſtatis minimæ; nam mediæ, *maledicta.* ſupremæ, *malefacta*; quomodo etiam editio prima. *Gruterus.*

6 *Tabulas veſtras.*] Supra: *nam uti quiſque aut domum aut villam, poſtremo vas aut veſtimentum alicujus occupaverat.* Ciacconius.

7 *Non nunc agitur de vectigalibus, neque de ſociorum injuriis.*] Codex Fabricianus

de ſociorum injuriis; libertas, & anima noſtra in dubio eſt. Sæpenumero P. C. multa verba in hoc ordine feci: ſæpe de luxuria, atque avaritia noſtrorum civium queſtus ſum; [1] multoſque mortalis ea cauſſa adverſus habeo: qui mihi atque animo meo [2] nullius unquam delicti gratiam feciſſem, haud facile alterius lubidini malefacta condonabam: ſed, ea tametſi vos parvi pendebatis; tamen reſp. firma erat: opulentia [3] negligentiam tolerabat. Nunc vero non id agitur, boniſne, an malis moribus vivamus; neque, quantum, aut quam magnificum imperium populi Rom. ſit: [4] ſed hæc cujuſcumque modi videntur, noſtra, an, nobiſcum una, hoſtium futura ſint. Hic mihi quiſquam manſuetudinem, & miſericordiam nominat? jam pridem equidem nos [5] vera rerum vocabula amiſimus. quia, bona aliena largiri, liberalitas; malarum rerum audacia, fortitudo vocatur; eo reſp. in extremo ſita eſt. Sint ſane, quoniam ita ſe mores habent, liberales ex ſociorum fortunis, [6] ſint miſericordes in furibus ærarii: [7] ne illi ſanguinem noſtrum largiantur; &, dum paucis

…ianus, *non de ſociorum injuriis.* id quod …& acrius eſt & lepidius eodem modo …x impreſſis quidam. *Rivius.*

1 *Multoſque mortales ob eam cauſſam adverſus habeo.*] In mſſ. eſt, ut & impreſſis vetuſtioribus, *multoſque mortaleis ea cauſſa, &c.* pro, ob eam cauſſam, quomodo Terent. *Nec tu ea cauſſa, mineris hæc quæ facis.* Idem, *Et ea me hic reſtitiſſe gratia.* pro ejus rei gratia. *Idem.*

2 *Nullius unquam delicti gratiam feciſſem.*] Sic Jugurth. *Ceterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit*: & lib. 4. Hiſtor. *Poſt reditum eorum quibus ſenatus belli Lepidiani gratiam fecerat.* Ciacconius.

3 *Negligentiam tolerabat.*] Id eſt, patiebatur nos erga Rempub. negligentes eſſe: quia illius opes negligentiam noſtram ſuperabant. *Zanch.*

4 *Sed hæc, cujuſcumque modi videntur.*] In manuſcripto quodam eſt, *ſed cujus hæc cumque modi videntur.* ut ſit τμῆσις, quomodo & exemplar habet Beroaldinum. *Rivius.*

5 *Vera rerum vocabula amiſimus.*] Thucyd. lib. III. καὶ τὴν εἰωθυῖαν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαιώσει, &c. *Manutius.*

6 *Sint miſericordes in furibus ærarii: ne illi ſanguinem noſtrum largiantur.*] Etſi hæc eſt vulgata, receptaque lectio, multorum quoque veterum codicum auctoritate comprobata; non celabo tamen perantiqui cujuſdam libri ſcripturam: *Sint miſericordes in furibus ærarii; caveant, ne illis ſit periculum, dum ſanguinem noſtrum largiantur, & dum paucis ſceleſtis parcunt, bonos omnes perditum eant.* Popina.

7 *Ne illis ſanguinem noſtrum largiantur.*] Sic vetuſtior editio, ſic mſſ. conſenſus; non *illi*, quod occupat jam omnes codices, ex quo ſuum extruſit Aldus ſenior; haud tamen vete. *Gruterus.*

Sanguinem noſtrum.] Id eſt, vitam noſtram.

" cis ſceleratis parcunt, bonos omnis perditum eant. Bene,
" & compoſite C. Cæſar [1] paulo ante in hoc ordine de vita
" & morte diſſeruit, credo [2] falſa exiſtumans ea, quæ de
" inferis memorantur, diverſo itinere malos a bonis loca
" tætra, inculta, fœda, atque formidoloſa habere. itaque
" cenſuit, pecunias eorum publicandas, ipſos per municipia
" in cuſtodiis habendos; videlicet, ne, ſi Romæ ſint, aut a
" popularibus conjurationis, aut a multitudine conducta,
" per vim eripiantur. [3] Quaſi vero mali, atque ſceleſti tan-
" tummodo in urbe, & non per totam Italiam ſint; aut non
ibi

noſtram. nam anima hominis in ſanguine eſſe nonnullis creditur. Ita Empedocles & Critias cenſebant animam eſſe cordi ſuffuſum ſanguinem, quaſi animæ eſſentia ſit ſanguis ipſe, quod falſum. Ita tamen & loquitur nobiliſſimus Poëta, cum dicit:

Purpuream vomit ille animam.

Quanquam & illud defendi poteſt, *animam* dixiſſe pro *ſanguine* ſummum Poëtam, nam ubi corpus ſanguinis miniſterio deſtitutum eſt, anima foras erumpere, ſuumque involucrum deſerere cogitur. Quod autem nonnulli crediderunt, ſanguinem eſſe ipſam animam, hinc polluere ora cruore illicitum crediderunt, unde Pythagoras apud Ovid. conqueritur:

At vetus illa ætas, cui fecimus aurea nomen,
Fœtibus arboreis & quas humus educat herbis,
Fortunata fuit, nec polluit ora cruore.

Atque eadem inculcant Porphyrius & Plutarch. Ratione myſtica quoque eſus ſanguinis Judæis prohibitus fuit. *Thyſ.*

1 *Paullo ante in hoc ordine de vita & morte diſſeruit.*] *In hoc ordine*, non eſt in impreſſis quibuſdam, licet in manuſcripto ſit. *Rivius.*

2 *Falſa exiſtumans.*] Cato rigidæ virtutis exemplar meliorum Philoſophorum ſententiam amplexus eſt, animi immortalitatem, & poſt mortem cœleſtia gaudia vel inferorum ſupplicia eſſe. Egregie Seneca: *tunc animus noſter habebit, quod gratuletur ſibi, cum emiſſus tenebris, quibus volutatur, non tenui viſu clara proſpexerit, ſed totum diem admiſerit, & redditus cœlo fuerit, cum receperit locum, quem occupavit ſorte naſcendi: ſurſum illum vocant initia ſua.* In eadem ſententia fuere Thales Mileſius, qui animum φύσιν ἀεικίνητον ἢ αὐτοκίνητον, naturam ſemper aut per ſe mobilem definiit, & antiquiſſimus Philoſophus Pherecydes, atque ejus diſcipulus Pythagoras, & divinus ille Plato in Phædone inquit: καὶ τὸ ἀναβιώσκεσθαι καὶ ἐκ τῶν τεθνεότων τοὺς ζῶντας γίγνεσθαι καὶ τὰς τῶν τεθνεότων ψυχὰς εἶναι, καὶ ταῖς μὲν ἀγαθαῖς ἄμεινον εἶναι, ταῖς κακαῖς κάκιον. Id eſt, *& reviviſcere homines, atque ex mortuis viventes fieri; mortuorumque animas ſupereſſe, atque bonis quidem melius, malis vero deterius eſſe.* E antiquiſſima magorum ſententia & re victuros homines & immortales fo adſtruit, ut teſtatur Diog. Laërt. Im mortalitatis patroni plurimi occurru apud veteres Ethnicos Hiſtoricos, Or tores, & Poëtas. Tacite itaque carpe do Cæſarem, invidiam illi creat Ca *Thyſ.*

3 *Quaſi vero mali atque ſceleſti ta tummodo in urbe, & non per totam I liam ſint.*] In Fabriciano omiſſa illa copula *non per totam Italiam*, legitu quamvis ſecus in aliis. *Rivius.*

1

ibi plus poſſit audacia, [1] ubi ad defendendum opes minores ,, ſunt. Quare vanum equidem hoc conſilium eſt, ſi pericu- ,, lum ex illis metuit. ſin in tanto omnium metu ſolus non ,, timet; eo magis refert, me mihi, atque vobis timere. ,, Quare cum de P. Lentulo, ceteriſque ſtatuetis; pro certo ,, habetote; vos ſimul de exercitu Catilinæ & de omnibus ,, conjuratis decernere. quanto vos attentius ea agetis, tanto ,, illis animus infirmior erit. ſi paullulum modò vos languere ,, viderint, jam omnes feroces aderunt. Nolite exiſtumare, ,, majores noſtros armis remp. ex parva magnam feciſſe. [2] Si ,, ita res eſſet; multo pulcherrumam eam nos haberemus, ,, quippe ſociorum, atque civium, præterea armorum, at- ,, que equorum major copia nobis, quam illis, eſt. Sed alia ,, fuere, quæ illos magnos fecere; quæ nobis nulla ſunt; ,, domi [3] induſtria, foris juſtum imperium; animus in con- ,, ſulendo liber, neque delicto, neque lubidini obnoxius. ,, Pro his nos habemus luxuriam, atque avaritiam; [4] publice ,, egeſtatem, privatim opulentiam: laudamus divitias, ſe- ,, quimur inertiam: [5] inter bonos & malos diſcrimen nul- ,, lum: omnia virtutis præmia ambitio poſſidet. Neque mi- ,, rum; ubi vos [6] ſeparatim ſibi quiſque conſilium capitis, ,, ubi.

1 *Ubi ad defendendum opes.*] Nazaria. prius habuit, *defendendam*, ut referatur ad *audaciam*, nec male; *ut defendere* noter *prohibere*. Gruterus.

2 *Si ita res eſſet, multo pulcherrumam eam nos haberemus.*] Volumen Fabrianum, *Si ita eſſet.* nec additur ibi *res.* atque hoc modo etiam Aur. Auguſtinus in v. de Civitate Dei citat; utrumque autem recte dicitur, *ſic eſt*, & *ſic res eſt*, οὕτως ἔχει. & utroque Terentius in Andria utitur. *Rivius.*

3 *Induſtria.*] Donatus *induſtriam* interpretatur ſcientiam & providentiam. eſt autem *induſtria*, ingenium ſive ars, qua ad aliquid ſtruendum ſumus idonei. *Zanch.*

4 *Publice egeſtatem.*] Idem queritur Cicero de Haruſpicum reſponſis: *ærarium nullum eſt: vectigalibus non fruuntur, qui redemerunt: auctoritas Principum cecidit: conſenſus ordinum divulſus: judicia perierunt: ſuffragia diſtricta tenentur a paucis.* Publicam egeſtatem & privatam opulentiam tanquam periculoſam Reipub. improbat quoque Thucydides lib. 12.

5 *Inter bonos & malos nullum diſcrimen eſt.*] In manuſcriptis, *diſcrimen nullum*, omiſſo verbo ſubſtantivo. nec aliter Auguſtinus v. de Civitate Dei, cap. XII. *Rivius.*

6 *Separatim.*] Ubi non in commune conſulitis, ſed privatim ſibi quiſque providet. *Vall.*

Separatim.] Hoc mali civis indicium ſtatuit Hala Servilius Tribunus militum apud Livium lib. IV. Indicia ſunt factionis iſta, reſpectuſque rerum privatarum, quæ ut apud eundem lib. II.

Appius

„ ubi domi voluptatibus, hic pecuniæ, aut gratiæ ſervitis,
„ eo fit, ut impetus fiat in vacuam remp. Sed ego hæc omitto. Conjuravere [1] nobiliſſumi cives patriam incendere. [2] Gallorum gentem, infeſtiſſumam nomini Romano, ad bellum arceſſunt: dux hoſtium cum exercitu [3] ſupra caput eſt. [4] Vos cunctamini etiam nunc, & dubitatis, quid, intra [5] mœnia deprehenſis hoſtibus, faciatis? Miſe-

Appius dicit, ſemper obſecere, officientque publicis conſiliis. Inde diſcordia, & porro Rerumpubl. interitus. &, ut eleganter eodem libro Livius loquitur: *Id unum venenum, ea lues civitatibus opulentis reperta, ut magna imperia mortalia eſſent.* Graſw.

1 *Nobiliſſumi.*] Quaſi dicat: ſi homines humilis conditionis hoc feciſſent, fortaſſe veniam dandam eſſe cenſerent. *Vall.*

Nobiliſſumi.] Nobilitate crimina augentur, ſi tale ſit crimen, quod extinguit ſplendorem ſanguinis, & maximum Reip. adfert detrimentum. Unde alibi Cæſares Valentinianus & Theodoſius l. un. Cod. de conductor. l. 11. *Gravior*, inquiunt, *pœna conſtituenda in hos, qui noſtri juris ſunt, & noſtra debent cuſtodire præcepta.* & alibi Theodoſius, multo majore pœna eos eſſe dignos dixit, quibus plurimum honoris delatum ſit. Ordinaria alioqui crimina in nobilibus mitius puniebantur apud Romanos. Quod apparet ex l. 9. §. iſtæ fere l. 15. l. 28. §. non omnes & §. generaliter l. 38. §. actores & §. ſeq. l. ult. §. 1. ff. de Pœnis. aliiſque multis in locis. Atque in pœnis proportionem Geometricam ſervari oportere, magnus ille ſapientiæ dictator Ariſtoteles aſſeruit, atque adeo proportionem harmonicam excogitavit Bodin. lib. VI. de Rep. quanquam & hic ſimplex & qualis in numero æqualitas dici poteſt ut loquitur Grotius, meriti ad pœnam, ſicuti in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus, alibi minus valet, itemque nummi. *Thyſ.*

2 *Gallorum gentem infeſtiſſimam Romano nomini ad bellum accerſunt.*] Codices in pergamenis deſcripti, *nomini Romano* ab ſit rectius legitur. Sed & *accerſiunt* ibidem, non *accerſunt*, quamvis eodem ſenſu. *Rivius.*

Gallorum gentem infeſtiſſimam Romano nomini.] Nam & Livius ait: *Unam ſibi ſpem reliquam in Hetruſcis reſtare, ſcire gentem opulentiſſimam armis, viris, pecunia eſſe: habere accolas Gallos, inter ferrum & arma natos, feroces cum ſuopte ingenio, tum adverſus populum Rom., quem captum a ſe auroque redemptum haud vana jactantes memorant.* Ita ille. Galli enim bellicoſiſſimi erant, & ob id imperatores Romani, eos refutandos potius, quam bello laceſſendos cenſebant, ut ſcribit Cicero. vide infra pag. 142. *Zanch.*

3 *Supra caput eſt.*] Imminet cervicibus noſtris. nam in Hetruria erat. *Idem.*

4 *Vos cunctamini etiam nunc & dubitatis quid intra mœnia.*] Tres libri melius; *Vos cunctamini etiam nunc quid intra m.* Infra: *De crudeliſſimis parricidis, quid ſtatuatis cunctamini.* Putſchius.

Vos cunctamini etiam nunc, quid intra mœnia, deprehenſis hoſtibus, faciatis.] Secutus ſum Commel. ac Pal. ſec. & tert. quibus nullum veſtigium illius, *& dubitatis*, quod nupere natum eſt. nam edd. priſcæ, ut & omn. fere mſſ. *vos cunctamini etiam nunc dubitatis*, ſine copula. ceterum fere etiam recepiſſem, *apprehenſis*, quod erat in Commel. & Naz. loco *deprehenſis*. Gruterus.

5 *Mœnia.*] Pro muris accipi ſolent & pro ædificiis ipſius Urbis. *Mœnia* a mœnien-

[1] Miſereamini, cenſeo. Deliquere homines adoleſcentuli,,
per ambitionem: atque etiam armatos dimittatis. [2] næ iſta,,
vobis manſuetudo, & miſericordia, ſi illi arma ceperint,,,
in miſeriam vertet. Scilicet res ipſa aſpera eſt; ſed vos non,,
timetis eam. immo vero maxume; ſed inertia & mollitia,,
animi, alius alium exſpectantes, cunctamini, videlicet,,
diis

mœniendo, id eſt, ut nunc loquimur, a muniendo dicta. Ita Plautus dixit in Captiv. *circummœniti.* Et *mœne* ſingulari numero apud Ennium, atque *munus* hinc proprie dictum, onus muris reficiendis, ubi primum unum in locum conveniſſent, ad oppidum.

1 *Miſereamini cenſeo, deliquere homines adoleſcentuli per ambitionem.*] Sic & manuſcriptum & alia fere. Sed Merſeburgenſe & Schurrerianum, *Miſeremini.* perperam videlicet. τὸ *cenſeo,* hic ad ironiam facit. neque enim hoc vult Cato, miſericordiam eſſe deprehenſis intra mœnia hoſtibus impertiendam, ſed graviter in eos animadvertendum & ſevere vindicandum. propterea & ironicam extenuationem criminis addit, quo nullum atrocius eſſe poterat. *Rivius.*

2 *Næ iſta vobis manſuetudo & miſericordia, ſi illi arma ceperint, in miſeriam convertetur.*] Hic exemplar Fabricianum *in miſeriam vertet.* Idque cum verius multo, tum elegantius, pro, *vertetur* & *commutabitur.* Tacitus, *Aſtuſque hoſtium in perniciem ipſis vertebat.* Idem, *Seu temere lapſa vox in præſagium vertit.* Livius, *Verteratque Scipionum invidia in prætorem.* Idem, *In perniciem adoleſcenti verterunt.* Sic Cn. Vellejus in annalibus apud Gellium, *Poſtquam tempeſtas ſedavit, inquit.* pro *ſedata eſt.* Pro paſſivo enim activum poſuit. & Varro apud eundem, *In priore verbo graves proſodiæ quæ fuere manent: reliquæ mutant,* inquit, pro, *mutantur.* Livius IX. Dec. IV. *Mores quidem populi R. quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* Idem VIII. belli Punici II. *Non ſepties die, ſicuti fama fert, temporibus ſtatutis reciprocat.* pro, *reciprocatur.* Suetonius, *Quoties terra in urbe moviſſet,* pro, mota fuiſſet. Talia apud Virgilium, *Nox humida cœlo præcipitat.* & *Ingeminant Auſtri.* pro, *præcipitatur, ingeminantur.* Niſi quis ellipſin malit pronominis *ſe*, quomodo, ni fallor, in illo, *Accingunt omnes operi.* &, *Tum prora avertit.* Livius II. ab V.C. *Sicuti dedita opera paſſim ad illecebras propulſa pecora, præcipitavere in inſidias.* hic *præcipitare* paſſive poſitum videtur. quamvis Hadrianus fere ſemper veteres ita fuiſſe locutos adnotavit, maxime quoties de ſideribus aut temporibus mentio incideret. Cæſar, *Hiems jam præcipitaverat,* inquit. Eſt & apud Ciceronem, *Sol jam præcipitans.* Sed & aliis de rebus loquentes hoc verbo in hunc modum utimur. ut Cicero, *Fibrenus ex eo loco præcipitat in Lirem.* &, *Loca ubi Nilus præcipitat ex altiſſimis montibus.* Idem, *Præcipitantem igitur impellamus, & perditum proſternamus.* Sic apud eundem, *Præcipitantem retinere, præcipitanti reip. ſubvenire, &c.* quæ omnia paſſive intelligenda eſſe vides. Sed ad inſtitutum. Eſt in quibuſdam perperam, *Vereor ne iſta manſuetudo, &c.* qua in re lapſus eſt Felicius quoque Durantinus. nam ut exemplarium conſenſum omittam, Donatus in Andriam hunc locum ita citat, ut nunc vulgo legitur. Eſt autem *Næ* diphthongo ſcribendum, idemque omnino eſt quod Latinis *profecto*, & illa jurandi particula *Mediusfidius.* Cicero, *Næ iſti vehementer errant.* Idem, *Næ tu ſi id feciſſes, melius famæ tuæ conſuluiſſes.* Interdum idem conjungit *Næ* & *Mediusfidius*, velut ad Atticum alicubi, & in quæſtionibus Tuſculanis. *Idem,*

„ diis immortalibus confiſi, qui hanc rempubl, [1] in maximis „ ſæpe periculis ſervavere. [2] Non votis, neque [3] ſuppliciis mulie-

1 *In maximis ſæpe periculis.*] Scilicet, quæ ex omnibus bellis Gallicis, Punicis extiterunt maxima. *Zanch.*

2 *Non votis neque ſuppliciis muliebribus auxilia Deorum parantur.*] Sic in orat. Lepidi, *Non prolatandum neque votis paranda auxilia.* Supplicia autem, pro ſupplicationibus poſuit Tacitus. *Ciacconius.*

Non votis, neque ſuppliciis muliebribus auxilia deorum parantur.] *Supplicia* hic pro *hoſtiis & ſacrificiis*, ſive *ſupplicationibus* Salluſtius poſuit, ut Tacitus lib. XII. cum dixit: *Sed tunc ſupplicia diis, ludique magni a Senatu decernuntur.* & ſupra ipſe Salluſtius: *In ſuppliciis Deorum magnifici.* Eadem ſententia uſus eſt in oratione Lepidi, cum ait: *Non prolatandum, neque votis paranda auxilia.* Videndus Feſtus in *Supplicia*. Urſinus.

Votis.] Solebant veteres vota jam ſuſcepta ſcriptis ſubſignatiſque tabulis confirmare, atque ipſas ſæpe tabulas Deorum, quibus voverant, genibus cera affigere. Unde Juvenalis Sat. x.

Ergo ſupervacua, aut pernicioſa petuntur,
Propter quæ fas eſt genua incerare Deorum.

Plinius Epiſtola ad Trajanum: *Solennia vota pro incolumitate tua, qua publica ſalus continetur, & ſuſcepimus Domine, & ſolvimus, precati Deos, ut velint ea ſemper ſolvi, ſemperque ſignari.* Adde tot veterum Numiſmatum inſcriptiones. VOTA PUBLICA, VOTA SUSCEPTA, VOTA SOLUTA. *Torrent.* Solennia autem Vota Publica in Capitolio concipiebantur. Unde Florens Tertullianus de Corona, *Annua votorum nuncupatio quid videtur, prima in Principiis, ſecunda in Capitoliis, accipe poſt loca & verba, hunc tibi Jupiter bovem cornibus auro decoratis vovemus eſſe futurum.* Et Suet. in Nerone cap. XLVI. *votorum nuncupatione magna jam ordinum frequentia vix repertæ Capitolii claves.* Votis quoque caput obligare dixit Horatius, ſed ibi pro devotione atque imprecatione magica ſumitur. Ita & Virgilius dixit:

— Colchiacis animum defigere votis.

3 *Suppliciis.*] Id eſt, precibus in Deos immortales. Supplices velatis manibus incedere moris erat. Hinc Plaut.

Poſtridie in caſtra ex urbe ad nos veniunt flentes
Principes, velatis manibus orant, ignoſcamus peccatum ſuum.

Sicuti & genua tum deorum, tum mortalium ſupplices attingere moris erat, ut teſtatur Plin. libro II. cap. 45. Vide Hadr. Junium lib. II. Animadv. cap. XI. In cultu autem divino aut ora Deorum oſculabantur, ut teſtatur Cic. in Verrem libro 5. quod tamen rarius contigit, aut eorum dextras. Hinc Lucretius:

— tum portas propter, aëna
Signa, manus dextras oſtendunt attenuari
Sæpe ſalutantum tactu præterque meantum.

Aut denique ipſos pedes. Apulejus: *Exoſculatis veſtigiis Deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad ſuos diſcedunt Lares. Verum quia verebantur plerumque Deos ipſos profano ore ſuo tangere, ſæpe etiam eminus oſculabantur porrecta manu, quam verenter ad os ſuum referebant & ſuaviabantur.* Hieronymus in Rufinum: *qui adorant, ſolent deoſculari manum, & capita ſubmittere.* Idem & Orienti in uſu. Unde Job. cap. 31. v. 26. *Si vidi ſolem, cum fulgeret, & Lunam incedentem claram, & oſculatus ſum manum meam ore meo.* id eſt, ſi Lunam aut Solem adoravi. Hinc & formatum adorandi verbum, quia manum ad ora admovebant; non ab ador, quod frumenti genus eſt, ut cenſet Grammaticorum vulgus. Ita autem admovebant oribus ſuis dextras, primo digito in erectum pollicem reſidente, ut expreſſit Apulejus

muliebribus auxilia deorum parantur. [1] vigilando, agen-„ do, bene conſulendo, proſpere omnia cedunt. [2] ubi ſo-„ cordiæ tete, atque ignaviæ tradideris; nequicquam Deos„ implores, irati infeſtique ſunt. Apud majores noſtros„ A. Man-

lejus lib. v. Mileſiarum. Frontem quoque aliquando tangebant precantes, unde Servius: *auris Memoriæ ſacra, frons Genio; atque hinc venerantes Deum, tangimus frontem.* Oſcula quoque janua & poſtibus templorum impertiebantur, unde Tibullus:

Non ego ſi merui, dubitem procumbere templis,
Et dare ſacratis oſcula liminibus.

Quin & crinibus paſſis templa verrebant in ſuppliciis. Livius libro 3. *ſtratæ paſſim matres templa verrentes, veniam irarum cœleſtium expoſcunt.* Ita Polybius, Mamertinus in Panegyrico ad Maximianum, Apulejus, Lucanus, aliique locuti ſunt. *Lipſ.*

1 *Vigilando, agendo, bene conſulendo, proſpere omnia cedunt: ubi ſocordiæ tete, &c.*] Cicero ſic de Finibus, lib. III. *Minime convenit, cum ipſi inter nos abjecti neglectique ſimus, poſtulare ut Diis immortalibus cari ſimus, & ab his diligamur.* Et Metellus in oratione de ducendis uxoribus apud Gellium lib. I. cap. VI. *Quid nos a Diis immortalibus diutius exſpectemus, niſi malis rationibus finem facimus.* Item Euripides in Electra: Ἀργὸς γὰρ οὐδεὶς θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα, Βίον δύναιτ' ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου. Et Demoſthenes Olynth. II. Οὐκ ἔνι δ' αὖ τὸν ἀργοῦντα, οὐδὲ φίλοις ἐπιτάττειν ὑπὲρ αὐτοῦ τι ποιεῖν, μήτιγε δὴ τοῖς θεοῖς. *Manutius.*

Vigilando, agendo, bene conſulendo.] Sic quidem omnes habent codices præle excuſi. Perantiquus liber: *Vigilando, agendo, bene operando, vel conſulendo.* Si mihi tamen quod ſentio, dicere liceat, puto hæc verba, *vel conſulendo*, aliunde in textum orationis irrepſiſſe: cujus meæ ſuſpicionis ea eſt ratio, quod in antiquo libro, *bene operando, vel conſulendo*, ſcriptum inveni. Nam cum agendi duo poſſint eſſe actus, operari videlicet, & conſulere, hæc primo in ora libri ſcripta fuerunt, eaque deinde ſcriptor librarius in contextum recepit. Huc etiam accedit, quod Servius verba illa, *bene conſulendo* omiſerit: ita enim hunc locum profert: *Non votis, neque ſuppliciis muliebribus deorum auxilia comparantur, vigilando, laborando, proſpere omnia cedunt. ubi ſocordiæ tete atque ignaviæ tradideris, nequicquam deos implores.* Popma.

2 *Ubi ſocordiæ te atque ignaviæ tradideris, nequicquam deos implores.*] Servius in III. Georg. ſic citat: *Ubi ſocordiæ tete &c.* quod ut mihi quidem valde placet, ſic nullo in exemplari, quod ſciam, reperitur. *Rivius.*

Socordiæ.] *Socors* dicitur quaſi ſine corde. Credebant enim plurimi ex antiquis cor rationis fontem eſſe. Unde Cicero Tuſcul. I. *Aliis cor ipſum anima videtur; ex quo excordes, vecordes, concordeſque appellantur.* Neque vero hic vulgaris error, ſed ipſe Hippocrates lib. de corde ita loquitur: γνώμη τοῦ ἀνθρώπου πέφυκεν ἐν τῇ λαιῇ κοιλίῃ, καὶ ἄρχει τῆς ἄλλης ψυχῆς. Id eſt, *mens hominis in ſiniſtro cordis ventriculo ſita eſt, ac reliquæ animæ imperat ac præeſt.* quanquam auctor l. de morbo ſacro, qui & Hippocrati aſcribitur, rectius cerebro ſapientiam tribuat. Etiam Chryſippus inter Stoicos maximi nominis, in lib., quem de Anima ſcripſerat, principatum cordi tribuit. Cor eſſe facultatum animæ principium non male dicitur, nec abſque ratione Ariſtoteles etiam cap. X. lib. III. de Part. anim. cordi prudentiam tribuit. Et Ciceroni lib. II. de Fin. cor ſapere dicitur. Quicquid ſit, tum eruditorum, tum vulgi hæc fuit antiqua opinio. Unde Ennius:

Egregie cordatus homo Catus Ælius Sextus.

„ [1] A. Manlius Torquatus [2] bello Gallico filium ſuum, „ quod is [3] contra imperium in hoſtem pugnaverat, necari juſſit,

1 *A. Manlius.*] Legendum *T. Manlius*, vel erravit Salluſtius memoriæ vitio. non enim huic *Aulo*, ſed *Tito* prænomen fuit: quod & Faſti Capitolini & Livius lib. VII. & VIII. Ciceroque lib. III. de offic. & alii multi docent. Gellius lib. IX. cap. VII. de viris illuſtribus, cap. XXXVIII. Eutropius lib. II. Caſſiodorus, Diodorus Siculus lib. XVI. *Manutius.*

Aulus Manlius Torquatus.] Sic omnibus literarum apicibus expreſſum in vett. mſſ. antiquiores etiam aliis locis perpetuo nobis exhibent *Manlium*, non *Mallium*, quod nonnulli temere propugnant. Naz. loco *Aulus*, ridicule habet *Saulus*. Grut. Val. Maximus lib. 2. de diſciplina militari, de utroque eandem ſcribit hiſtoriam. *Glar.*

Torquatus.] *Torquatus* dicitur a *torque*, quo uſus eſt quidam Gallus, quem ipſe ſingulari certamine interfecit, & ſibi aſſumpſit.

2 *Bello Gallico.*] Et hoc contra teſtimonium Livii lib. VIII. Valerii lib. II. cap. II. & aliorum. nam *contra Latinos* Bellum gerebatur, non *contra Gallos*, cum filium Torquatus ſecuri percuti juſſit. Plutarchus item in parallelis a Torquato *contra Samnites* hoc anno pugnatum ſcripſit contra hiſtoriæ fidem. nam ut dixi, *cum Latinis*, non *cum Gallis* aut *cum Samnitibus*, pugnatum eſt. Et Dionyſius Antiquitatum lib. VIII. idem, quod Salluſtius, tradit. *Manutius.*

Bello Gallico.] Livius, Gellius, Valerius, Auctor de Viris illuſt. Oroſius l. 3. cap. 9. & Florus lib. 1. cap. 14. ſcribunt, Manlium bello Latino ſecuri filium percuſſiſſe. Dionyſius tamen Antiq. lib. 8. facit cum Salluſtio. bello enim Gallico id factum aſſerit. Illud notandum, quod Frontinus Strat. libro 4. huic Manlio poſtea Imperioſo cognomen fuiſſe tradit. At Seneca de Beneficiis libro 3. cap. 37. item Livius lib. 7. ab Urbe condita ajunt, L. Manlium patrem hujus ab oſtentatione ſævitiæ, ſibi Imperioſi cognomen adſciviſſe, & ut Diodorum Siculum miſſum faciamus, qui idem ſentire videtur: fragmenta etiam vetuſtiſſimorum marmorum, quæ Romæ paucis abhinc annis effoſſa ſunt, ſatis indicant, primum L. Manlium hujus patrem Imperioſum cognominatum. *Caſtil.*

3 *Contra imperium.*] Extra ordinem ſine ſupremi magiſtratus juſſu manus cum hoſte conſerere illicitum: T. Manlius Torquatus filium ſuum, quod ſine ejus juſſu in certamen veniſſet cum Geminio Metio Duce Tuſculanorum, vita privavit, ut in ceteris confirmaret imperium. Neque ingenita charitas liberorum, non tam arcta ſanguinis neceſſitudo, non flos primæ ætatis, non deniquæ virtutis grande teſtimonium a tam atroci exemplo patrem deterruit. Neque mirum dictu, ut Frontinus commemorat, ipſe filius tam rigidæ diſciplinæ reſtitit, verum cum pro eo intercederet militaris pubes, ſeditionum tubam accenderet, negavit ſe tanti eſſe, ut propter ſe diſciplina vetus Romanorum corrumperetur, obtinuitque tandem, ut mortis pœna beneficii loco ſibi infligi poſſet. Idem Poſthumium Tiburtum in filium eadem de cauſa factitaſſe legimus. Et quid Fabius? Fuſis Samnitibus, parta victoria vix Papyrii Dictatoris manus evaſit, niſi populus precibus idem efflagitaſſet, pater & adoleſcens ad genua Dictatoris procubuiſſent. Et vicit tamen imperii majeſtas, noxæ enim damnatus, conceſſus eſt populi Rom. precibus. Steſimbrotus cum contra Lacedæmonios feliciter pugnaſſet, victoriæ præmium coronam filio Epaminondas conceſſit, ſpreti imperii gladium, quo cervicem tam propinqui ſanguinis amputavit. Mandati cauſa potior eſt rebus geſtis. Præſtat patrem filio orbari, quam patriam diſciplina militari. Victoriam quis Imperatoris

juſſit, atque ille egregius adoleſcens, immoderatæ forti-,,
tudinis morte pœnas dedit. Vos, de crudeliſſumis parri-,,
cidis quid ſtatuatis, cunctamini? videlicet vita cetera eo-,,
rum huic ſceleri obſtat. Verum parcite dignitati Lentuli,,,
ſi ipſe pudicitiæ, ſi famæ ſuæ, ſi diis, aut hominibus un-,,
quam ullis pepercit: ignoſcite [1] Cethegi adoleſcentiæ;,,
[2] niſi iterum jam patriæ bellum fecit. Nam quid ego de,,
Gabinio, Statilio, Cepario loquar? quibus ſi quidquam,,
[3] penſi unquam fuiſſet, non ea conſilia de republ. habuiſ-,,
ſent. Poſtremo, P. C. ſi mehercle peccato locus eſſet, [4] fa-,,
cile paterer vos ipſa re corrigi, quoniam verba contemni-,,
tis; ſed undique circumventi ſumus: [5] Catilina cum exer-,,
citu

peratoris injuſſu obtinuit? Major victoria ſeipſum vincere, neque in pugnam prorumpere, ubi pugnandum non eſt. Et quid ſi victus fuiſſet? Incerta, vitrea eſt cruenti Martis alea, & quæ tum ſæpe, cum maxime ſplendet, exiguo negotio frangitur. Præſtat victum eſſe, quam victorem, modo anima Reip. conſtet, diſciplina militaris, qua polluta, cuncta militaria officia turbantur, idem Ducis militiſque munus erit. *Thyſ.*

1 *Cethegi adoleſcentiæ.*] Hunc enim Cethegum Plutarch. in Luculli vita ſcribit obſcœna vita, libidinum, flagitiorum, vitiorum, ſcelerum plenum fuiſſe. *Zanch.*

2 *Niſi iterum jam patriæ bellum fecit.*] In mſſ. eſt, *niſi alterum jam patriæ, &c.* ſenſu tamen eodem. quod in quibuſdam *intulit* legitur, id ex gloſſa irrepſiſſe ſuſpicor. *Rivius.*

Patriæ bellum.] Hic enim Cethegus (ni fallor) Marianas partes ſecutus cum Mario, Cinna, & aliis urbem obſedit: ut leges apud Appianum bellorum Civilium libro primo: poſtea tamen urbe pulſus ad Sullam confugit. nec illud nos perturbare debet, quod hic Cethegus conjurationis tempore dicatur adoleſcens, cum Cicero in oratione pro Mil. ſcribat Domitium jam ab adoleſcentia documenta maxima dediſſe, quam contemneret populares inſanias, ſignificans (ut exponit Aſcon.) conſtantiam Domitii, quam in prætura præſtitit. quo vero ætatis anno prætores per leges fieri poſſent, jam ſatis notum. *Caſt.*

Niſi iterum jam bellum fecit.] Arbitror enim, Salluſtium his verbis innuere, hunc fuiſſe in conjuratione, quæ facta fuit cum Piſone adoleſcente, in qua magnum contra patriam parabatur periculum. *Zanch.*

3 *Penſi.*] Vide ſupra Bell. Cat. c. 12.

4 *Facile paterer vos ipſa re corrigi, quoniam verba contemnitis.*] Ita codices in membrana deſcripti. perperam in Gymnico & aliis *verba mea.* nam *verba* in genere, opponit ipſi rei. ſed & Badianum exemplar ſic habet, & Beroaldinum. *Rivius.*

5 *Catilina cum exercitu in faucibus urget.*] Riſum hoc loco moverunt mihi jejuni illi Commentatores in hunc auctorem: quorum alius exponit *in faucibus*; ſcilicet, *ad devorandum*: alius, *in faucibus*, id eſt *introitu civitatis*: tertius, *in faucibus Italiæ*, id eſt, *in Alpibus.* ceterum non omnes codices habent *Italiæ.* ideoque malim, quando hoc tempore Catilina cum exercitu in Hetruria erat, exponere, *in faucibus Apennini*, quæ ipſæ tamen ſunt Italiæ. *Glareanus.*

„ citu in faucibus urget: alii intra mœnia, atque in ſinu urbis ſunt hoſtes. neque [1] parari, neque conſuli quidquam occulte poteſt: quo magis properandum eſt. [2] Quare ita ego cenſeo; cum [3] nefario conſilio ſceleratorum civium, reſp. in maxuma pericula venerit, hique indicio T. Volturcii, & legatorum Allobrogum convicti, confeſſique ſint, [4] cædem, incendia, aliaque fœda atque crudelia facinora in civis, patriamque paraviſſe; [5] de confeſſis, ſicuti de manifeſtis rerum capitalium, [6] more majorum ſupplicium ſumendum.

53 Poſtquam Cato aſſedit: conſulares omnes, itemque ſenatus magna pars, ſententiam ejus laudant; virtutem animi ad cœlum ferunt: alii alios increpantes timidos vocant: Cato clarus atque magnus habetur: [7] ſenati decretum

1 *Parari, neque conſuli.*] Nam ſi quid occulte facere voluerimus, continuo conjuratores in urbe ſunt, qui conſilia noſtra palam faciant Catilinæ. *Vall.*

2 *Quare ita cenſeo.*] In manuſcriptis additur *ego*, haud male, ut opinor. *Rivius.*

Quare ita cenſeo.] Mſſ. plerique, ut & vett. edd. adtexto pronomine, *cenſeo ego*; gloſſemate manifeſtario: ne quis forte loco medendum cenſeat, tranſpoſitu, *quare ita ego cenſeo.* Gruterus.

3 *Nefario conſilio.*] Pedianus: *Nefandum*, inquit, *eſt, non fandum: nefarium, quod polluit ſacra, farre pio ſolita celebrari. ergo nefarii, ſacrilegi.* Zanch.

4 *Cædem; incendia, aliaque ſe fœda atque crudelia &c.*] In mſſ. eſt, *aliaque fœda*, omiſſo pronomine *ſe*, idque melius. *Rivius.*

5 *De confeſſis.*] Non opus eſt hic ex jure civili in eam rem leges concumulare. Notum eſt enim, quod is qui crimen in judicio interrogatus fatetur, pro convicto habeatur, niſi non appareat crimen, quod reus confeſſus eſt. Atque ita intelligo Divi Severi reſcriptum, in l. 1. §. D. Severus. ff. de Quæſt. quo prohibentur confeſſiones reorum pro exploratis facinoribus habere. Hic vero conjurati non ſolum confeſſi erant, ſed & certiſſimis indiciis convicti.

6 *More majorum.*] Antequam lex Porcia ferretur. nam lex fuit, ut cives qui contra rempub. quicquam patraviſſent, capite punirentur. ſicut Brutus duos filios virgis cædi, & ſecuri percuti juſſit, quod conſilia prodendæ urbis ſumpſerant. Valerius lib. 5. cap. 8. de ſeveritate parentum in liberos: *Brutus quoque gloria par Romulo (quia ille urbem, hic libertatem Rom. condidit) filios ſuos dominationem Tarquinii a ſe expulſam reducentes, ſummum imperium obtinens, comprehenſos, proque tribunali virgis cæſos, & ad palum religatos, ſecuri percuti juſſit: & pater, ut conſulem ageret, orbus vivere, quam publicæ vindictæ deeſſe maluit.* Vall.

7 *Senatus decretum fit, ſicut ille cenſuerat.*] Exemplar Fabricianum, *ſicuti ille cenſuerat.* ſed & eraſa ibi cultello erat ultima in *ſenat.* ut ſuſpicer ibi fuiſſe *ſenati decretum.* quomodo & alias fere Salluſtius. Priſcianus quidem certe hic legit, *ſenati*, ut ſit genitivus antiquus. Eodem modo Donatus in Hecyram Terentii,

ſentii, ubi adnotat veteres *tumulti* & *ſenati* dicere ſolitos. Sic ſupra Salluſtius: *Igitur ſenati decreto Q. Marcius Rex, &c.* pro *ſenatus decreto*, quod ipſum & Nonius obſervavit. Illud hic obiter addam ex Cicerone ad Atticum, non dixiſſe Catonem primum ſententiam de animadverſione, ſed omnes ante eum præter Cæſarem. Cur ergo in ſententiam Catonis? *Quia verbis*, inquit, *luculentioribus, & pluribus, rem eandem comprehenderat.* Mox, ubi leviter innuit, non ſe retuliſſe ſolum, ſed & patefeciſſe, & cohortatum eſſe, & ante præterea quam conſuleret, ipſum judicaſſe. *Quæ omnia*, inquit, *quia Cato laudibus extulerat in cælum, perſcribendaque cenſuerat, idcirco in ejus ſententiam eſt facta diſceſſio.* Rivius.

Senati decretum fit.] Vulgati omnes, quibus cum faciunt antiqui mei: *Senatus decretum fit*, habent. Nos *ſenati decretum fit* reſtituimus, ex Cariſio locum hunc citante. Eſt autem *Senati* genitivus antiquus, qui etiam in inſcriptione veteri reperitur, quæ in agro Veronenſi extat, verbis ad hunc modum conceptis: SEX. ATTILIVS. M. F. SARANVS. PROCOS. EX. SENATI. CONSVLTO. INTER. ATTESTINOS. ET. VICETINOS. FINIS. TERMINOSQVE. STATVI. IVSSIT. & in Salluſtii libris Hiſtoriarum, *Senati decreto ſerviendum ne ſit.* Sed & *Senatuis* veteres dixerunt: id quod Helenius Acron, ad Terentianum illud in Adelphis,

Nunc exacta ætate, hoc fructi pro labore ab his fero.

adnotavit: & *ſenatis conſulto* Siſenna lib. III. Hiſtor. *ſimul & ſenatis conſultis clariſſimis amplificatis.* Popma.

Senatus decretum fit.] *Senati*, locum hunc citans Priſcianus legit. *Zanchius.*

Senatus decretum.] Sicuti jus relationis ad ſolum magiſtratum pertinebat, ita neque alia de re invitus faciebat Senatusconſultum, quam de qua ad ſenatum relatum erat, niſi ſi infinite de Rep. non finite de ſingulis rebus retuliſſet. Itaque Valerius fruſtra a decemviris poſtulavit, ut dictis omnibus ſententiis, quibus a majore parte exercitus decernebantur, id proponerent conſulendum, FORMANE REIPVB. PLACERET: aut VT RVRSVS SENTENTIAE EXIGERENTVR. Dixit enim Claudius, ſemel omnium ſententiis abſolutis, rem pro judicata haberi. Nihil ſupereſſe, quam ut ſententiæ numerentur. Ut novi aliquid agatur non poſſe, niſi iterum a magiſtratu relatio fiat. Quid vero? Indicat Halicarnaſſenſis, ex his qui dixiſſent frequentes, ac fere univerſum ſenatum Valerio acclamaſſe. Numerus porro Senatorum, ut ratum ac legitimum eſſet Senatuſconſultum, requirebatur. Unde apud Feſtum, NVMERA SENATVM. *Divus poſtea Auguſtus numerum determinavit, pro ſingulis Senatuſconſultorum cauſis ac formulis. Certe SCtum a paucioribus, quam quadringentis fieri non poſſe inſtituit; cum proximis temporibus numerus ille non foret neceſſarius. Itaque & pœnas auxit adverſus eos, qui nullam ob juſtam cauſſam in ſenatum non veniſſent. Antea enim nihil erat ultra pignus & multam.* Ærod. Vincere quoque dicebatur, ſententia ea, cui plures accedebant. Cic. Philip. VIII. *Victa eſt igitur propter verbi aſperitatem, te auctore, noſtra ſententia: Vicit L. Cæſaris ampliſſimi viri, qui verbi atrocitate dempta, oratione fuit quam ſententia lenior.* Formulæ decernendi hæ fuere: PLACERE SENATVI, SENATVM VELLE, ET AEQVVM CENSERE, SENATVM EXISTIMARE, ARBITRARI, SENATVI VIDERI. Primis etiam Senatuſconſultorum, quæ libera Rep. fiebant, verſibus poni ſolebant nomina eorum, qui ad ea conſcribenda adhibiti erant, qua in re uſu recepta erant verba hæc, SCRIBENDO AFFVERE. Etiam veteribus Senatuſconſultis, ut Valer. Max. lib. II. cap. II. auctor eſt, T. litera ſubſcribi ſolebat, eaque nota ſignificabatur, etiam Tribunos ita cenſuiſſe, at quotieſcunque SCta interceſſionibus impediebantur, auctoritate perſcribi ſolebant. Auctoritatum perſcribendarum rationem Dio explicat lib. LV. *Briſſon.*

tum ſit, ſicut ille cenſuerat. [1] Sed mihi, multa legenti, multa audienti, quæ populus R. domi, militiæque, mari, atque terra præclara facinora fecit, forte lubuit attendere, quæ res maxume [2] tanta negotia ſuſtinuiſſet. Sciebam ſæpenumero parva manu cum magnis legionibus hoſtium contendiſſe: cognoveram, parvis copiis bella geſta cum opulentis regibus: ad hoc, ſæpe fortunæ violentiam toleraſſe: facundia Græcos, gloria belli Gallos ante Romanos fuiſſe. Ac mihi, multa agitanti, conſtabat, paucorum civium egregiam virtutem cuncta patraviſſe; eoque factum, uti divitias paupertas, multitudinem paucitas ſuperaret. Sed, poſtquam luxu, atque deſidia civitas corrupta eſt; rurſus reſp. magnitudine ſua imperatorum, atque magiſtratuum vitia ſuſtentabat; [3] ac, ſicuti effœta paren-

1 *Sed mihi multa legenti, multaque audienti.*] In mſſ. duobus eſt, omiſſa illa *que* conjunctio ἐγκλιτική, ſicut in Beroaldino quoque. id Salluſtianum magis eſſe videtur. *Rivius.*

2 *Tanta negotia ſuſtinuiſſet.*] Eodem modo dixit in bello Jugurthino: *Quantum negotii ſuſtineam.* Et Horatius illo verſu:

Cum tot ſuſtineas, & tanta negotia ſolus.

Hic tamen videtur Salluſtius, *Suſtinere*, uſurpaſſe, pro gerere, patrare. Ut in Bello Jug. *At non perinde habeantur, ut eorum, qui ea ſuſtineant, virtus eſt.* Urſin.

3 *Ac veluti effœta parente multis tempeſtatibus, haud ſane quiſquam Romæ virtute magnus fuit.*] Hic perperam alii, *parentum.* quomodo quidem & manuſcripti codices, & alii vetuſtiores. Quamvis autem & Marinus quiſpiam Scodrenſis hoc modo legendum contendat, tamen, quod bona ejus venia dictum velim, nequaquam probo interpretationem ejus, ut quæ totum mihi Salluſtiani loci corrumpere ſenſum videatur. nam & perperam per *tempeſtates*, ipſe *calamitates* intelligit, & per *parentes, minores*, quamvis adſtipulatorem habeat Jacobum quendam Bononienſem. Ego vero *parente* legendum arbitror, ut Beroaldinum habet exemplar. & hoc Salluſtium dicere velle puto, neminem jam multo tempore Romæ virtute præſtantem & egregium exſtitiſſe, idque *velut effœta parente*, hoc eſt, *tamquam jam exhauſta & defecta viribus urbe Roma, quæ quaſi parens eſt civium Romanorum.* Eſt autem elegans metaphora a fœminis, quæ frequenti aut ægro partu non amplius pariant. qua tralatione & Virgilius *effœtos agros* dixit, quaſi continua fertilitate laſſatos. & Columella, *Ubertate nimia prioris avi defatigatum & effœtum ſolum nequire priſtina benignitate præbere mortalibus alimenta.* Jam *tempeſtatibus* Salluſtium pro temporibus uſum eſſe, nihil mirum, cum id ſæpe alias faciat, cujus & Servius in 1. Georg. meminit. neque Salluſtius modo, ſed & Cicero & alii. Sic Poeta quiſpiam apud Ciceronem, *Qua tempeſtate Pœnus in Italiam venit.* pro quo tempore. Ac ſi quid eſt in me judicii maxime hac voce Salluſtium, ut antiquarium, uti decuit. Jam *tempeſtatem* pro tempore apud Salluſtium accipi oportere, indicio ſunt ea quæ mox ibidem ſequuntur: *Sed mea memoria ingenti vir-*

parentum, multis tempeſtatibus haud ſane quiſquam Romæ virtute magnus fuit. [1] ſed, memoria mea, ingenti virtute [2] diverſis moribus fuere viri duo, M. [3] Cato, & C. Cæſar:

ti virtute, diverſis moribus, fuere viri duo, M. Cato, & C. Cæſar. nam multis illis antea temporibus, opponit memoriam ſuam, hoc eſt, ſeculum & ætatem ſuam. Hoc modo & Auguſtinus intellexiſſe hunc locum videtur, cum inquit, *Laudat idem Salluſtius temporibus ſuis magnos & præclaros viros, M. Catonem & C. Cæſarem dicens quod diu illa reſp. non habuit quemquam virtute magnum, ſed ſua memoria fuiſſe illos duos ingenti virtute, diverſis moribus.* Hæc Auguſtinus v. de civitate Dei. Quod Salluſtius ait, *multis tempeſtatibus*, id nimirum Auguſtinus *diu* interpretatur. Sed de hoc ſatis. Illud quoque non prætereundum, in manuſcriptis ipſis reperiri, *ac ſicuti effœta*, pro *veluti*, quod hodie legitur. nec ſecus in Veneto atque aliis quibuſdam. utitur autem & aliàs Salluſtius τῷ *ſicuti*, pro *tamquam* ſeu *veluti*. ne quem inſolentia vocis in hoc ſignificato offendat. ut, *Nihilominus inſontes, ſicuti ſontes circumvenire.* &, *Conſtituere ea nocte paullo poſt cum armatis hominibus, ſicuti ſalutatum introire ad Ciceronem.* &, *Sicuti jurgio laceſſitus foret.* pro *tamquam foret laceſſitus.* &, *Alii ſicuti jura populi defenderent.* pro, *quaſi defenderent.* Rivius.

Veluti effœta parentum.] *Effœta parente*, legit Badius in auferendi caſu utrumque. quæ lectio quidem placet: nam alteram per genitivum *parentum*, ego ſane non intelligo; etiamſi & vetus codex ita habeat. *Glareanus.*

Sicut effœta parentum.] Optima locutio, quæque in ſcriptis fere omnibus habetur, nam illud *effœta parente*, quod tantopere dilaudat Rivius cum Glareano, hujus gloſſa eſt. Græciſmus merus, qui efferunt ἀγαθοὶ ἀνδρῶν, τὰ χαλὰ τῶ ζώων. Ut Plinius *canum degeneres.* Tacitus, *ſubjecta vallium, avia ſaltuum, ardua caſtellorum. Antiqui autem* (inquit Philargyrius) *fœtum pro gravido ſolent ponere, ut Varro Atacinus. Fœta feris Lybiæ. Et Virgilius ipſe: Scandit fatalis machina muros, Fœta armis.* Hinc *effœtum* derivatum, de quo vide Columellam; & Servium. Excidit hæc vox Petronio, quam repono, in Carmine Eumolpi,

Juppiter omnipotens, & tu Saturnia tellus,
Armis fœta meis, olimque onerata triumphis.

ubi perperam vulgatur, *Armis læta meis.* Lectio noſtra perſpicue vera eſt. *Putſchius.*

Sicut effœta parentum.] Hæc eſt concors lectio omnium MSſ. niſi quod Palatinus decimus, *ſi effœta parentum.* Dictum autem eodem modo, quo infra in Bello Jugurth.: *loca nuda gignentium.* Gruterus.

At ſicuti effœta parentum.] Locus in hunc diem fruſtra tentatus, & intellectus nemini. Nos quoque diu in eo operam luſimus. ſed quod peccavit prior editio obſervationum, poſterior correxit, monſtravitque τὸ *effœta* reſpectum habere ad *virtute*, & in illa hanc vocem ſubaudiendam, & quaſi bis poſita eſſet, accipiendam. Et quaſi illa virtus, quæ in parentibus & majoribus illuſtrium domorum fuit, laſſata & effœta provenire ac propagari deſiiſſet, longo tempore nemo apparuit eadem, qua majores, virtute magnus. *Gronovius.*

1 *Sed mea memoria ingenti virtute.*] Eſt in cunctis manuſcriptis, atque item impreſſis quibuſdam, *memoria mea*, ut pronomen ſequatur. *Rivius.*

2 *Diverſis moribus fuere viri duo.*] Sic in manuſcriptis. nec aliter ab Hadriano citatur de modis Latine loquendi. eodem modo codex Beroaldinus. *Idem.*

3 *Cato.*] Virtutis rigidæ ſingulare exemplar: unde & virtutis exactos ſatellites Catones appellavit antiquitas; hinc Juvenalis:

Tertius

C. [1] Cæſar : quos, quoniam res obtulerat, ſilentio præterire non fuit conſilium, quin utriuſque naturam, & mores, quantum ingenio poſſem, aperirem. Igitur his [2] ge-
54 nus, [3] ætas, [4] eloquentia prope æqualia fuere : magnitudo animi

Tertius e cælo cecidit Cato.

Hinc & Dionyſius ille, quiſquis eſt, qui diſticha conſcripſit, Catonis egregii morum Cenſoris ſibi nomen aſſumpſit, ut a tanto viro carmina ſua lucem acciperent. Cujus alioquin nemo antiquorum, quod ſciam, meminit niſi Vindicianus in epiſt. ad Imp. Valentinianum. Vide *Scalig.*

1 *Cæſar.*] Scipionem Africanum priorem primum Cæſarem vocatum tradidere, quod exciſus utero matris fuerit. Sed hoc falſum eſt. nam ante bellum Samniticum Claudius quidam Cæſar extitit. Falſa etiam nominis ratio : nec enim Cæſar, a cæſo utero dictus : Id de Cæſone potius verum eſſet. Sed Cæſar antiqua vox Latina, qua τὸ χαιτῶντα ſignificat, unde Cæſaries, vel Cæſaria κόμη χαιτῶσα. *Salmaſ.* Appoſite hic Feſtus, *Cæſar, quod eſt cognomen Juliorum, a Cæſarie dictus eſt, quia ſcilicet cum Cæſarie natus eſt.* Ab occiſo Elephanto (qui Cæſar Maurorum lingua appellatur, tanquam aciei perruptor كشرا id eſt, *caſſara,* enim Arabibus perrumpere) deducere, nimis longe petitum eſt.

2 *Genus.*] Catonis genus principium dignitatis & gloriæ ſumpſit a proavo Catone, in primis claro, magnæque auctoritatis. Plutarch, *Cæſaris vero genus fuit ex Venere. nam Venus ex Anchiſa genuit Æneam, patrem Iuli Aſcanii, a quo gens Julia ducitur.* Unde Suetonius Cæſarem ipſum in laudatione amitæ ſuæ, hæc dixiſſe ait : *Nam ab Anco Martio ſunt Martii reges, quo nomine fuit mater, a Venere Julii, cujus gentis familia eſt noſtra.* Zanch.

Genus.] Cæſar ad Iulum Æneæ filium generis ſuum referebat. Virg. Æn. lib. 1.

Naſcetur pulchra Trojanus origine Cæſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris :
Julius a magno demiſſum nomen Iulo.

Eutropius autem, item Dionyſius Ant. lib. 1. ſcribunt, Julios dictos eſſe a Iulo Aſcanii filio. ſed quo pacto, & quando Julia gens Alba Romam tranſlata fuerit, docet idem Ant. lib. 3. At Cato pronepos fuit M. Porcii Catonis Cenſorii, qui ortu Tuſculanus fuit. Vide Gellium lib. 13. cap. 19. Plinium libro 7. cap. 14. Cornelium Tacit. libro 13. Ciceronem libro 2. de Legibus. Æmilium Probum, Plutarchum in utriuſque vita, & Meſſalam Corvinum in libello ad Cæſarem Auguſtum. *Caſt.*

3 *Ætas.*] Plutarchus, Appianus & Tranquillus ſcribunt, Cæſarem quinquageſimo ſexto ætatis anno occiſum fuiſſe. quod ſi ita eſt, Cicerone conſule Cæſar trigeſimum ſeptimum agebat annum. Nam Cicero conſul fuit anno ab Urbe condita ſexcenteſimo nonageſimo : Cæſar vero interfectus eſt anno ſeptingenteſimo nono. verum ſi Cæſar quinquageſimo ſexto ætatis anno periit, neceſſe, ante legitimum tempus conſul fuerit. tempus enim legitimum petendi conſulatum, erat annus quadrageſimus tertius : quod patet, tum ex Cicerone Phil. 5. tum etiam ex annorum numero a natali die Ciceronis ad conſulatum : quem ſuo ſe anno aſſecutum eſſe ſcribit ipſe oratione ſecunda contra Rullum. conſtat enim ex Gellio, Ciceronem Serrano & Cæpione conſulibus anno ab Urbe condita 647. ante diem tertium Non. Jan. natum eſſe. patet igitur, Cæſarem ante tempus legibus conſtitutum conſulem fuiſſe. quod affirmat etiam Appianus Bellorum civilium lib. 3. verum is pugnan-

ti

animi par, item gloria, ſed alia alii. Cæſar beneficiis, ac munificentia magnus habebatur; [1] integritate vitæ Cato. [2] Ille manſuetudine, & [3] miſericordia clarus factus: huic ſeveritas dignitatem addiderat. Cæſar, dando, ſublevando, ignoſcendo; Cato, nihil largiendo, gloriam adeptus eſt. [4] in altero miſeris perfugium erat; in altero malis perni-

tia loquitur. ſi enim, cum interfectus eſt, 56. annos habebat Cæſar, ἀδύνατον eſt, ut decem annis ante legitimum tempus conſul fuerit. quod ſi quis annos computaverit, facile cognoſcet. geſſit enim conſulatum Cæſar anno Urbis conditæ 694. hæc adnotare libuit, ne quis ex Cæſaris conſulatu ætatis conjecturam faceret. nam legibus ſolutus eſt. Cæſar igitur Cicerone conſule 37. annos natus erat, Cato vero plus minus 32. anno enim ab Urbe condita 707. Cato ſibi mortem Uticæ conſcivit, annos natus vel 48. ut vult Plutarchus, vel 49. ut Livius, vel ut Appianus circiter quinquaginta. *Caſt.*

* *Eloquentia.*] Ambo enim fuerunt eloquentes. Quintil. l. 11. c. 1. Catonem eloquentem Senatorem fuiſſe dicit. Idem libro 10. de Cæſare ita inquit: *C. vero Cæſar, ſi foro tantum vacaſſet, non alius ex noſtris contra Ciceronem nominaretur: tanta in eo vis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixiſſe, quo bellavit, appareat. Exornat tamen hæc omnia mira ſermonis, cujus proprie ſtudioſus fuit, elegantia.* Cicero ad Brutum oratores enumerans negat, ſe videre, cui Cæſar debeat cedere: aitque eum elegantem, ſplendidam quoque ac magnificam ac generoſam quodammodo rationem dicendi tenere. & Cornelium Nepotem de eodem ita ſcripſit: *Quid? oratorum, quem huic anteponas eorum, qui nihil aliud egerunt? quis ſententiis aut acutior aut uberior? quis verbis aut ornatior aut elegantior?* Vide quoque Tacitum in Dialogo de oratore. *Zanch.*

1 *Integritate vitæ.*] Cicero pro domo ſua: *Bello gerendo M. Catonem præfeciſti, dicet, quem virum? Sanctiſſimum, prudentiſſimum, fortiſſimum, amiciſſimum reip., virtute, conſilio, ratione vitæ mirabili ad laudem, & prope ſingulari.* Item pro Muræna: *In M. Catone hæc quæ videmus divina & egregia ipſius ſcitote eſſe propria: quæ nonnunquam requirimus, ea ſunt omnia non a natura, ſed a Magiſtro. fuit enim quidam ſummo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur.* Hujus ſententiæ ſunt & præcepta ejuſmodi: ſapientem gratia nunquam moveri, nunquam cujuſquam delicto ignoſcere, neminem miſericordem eſſe, niſi ſtultum & levem: viri non eſſe neque exorari, neque placari. *Cic.* Severitatem hanc a Stoicorum diſciplina acceptam, ut nimiam culpat Cicero: cum quo facit & Seneca Controv. XII. cum ait: *Nemo ſine vitio eſt. in Catone moderatio, in Cicerone conſtantia deſideratur.* Graſw.

2 *Ille manſuetudine & miſericordia clarus factus eſt.*] Tò *eſt* non reperi in manuſcriptis, ac majore cum gratia abeſt. nec eſt in omnibus impreſſis. *Rivius.*

3 *Miſericordia.*] Quia ſecundum Plinium erat uſque ad pœnitudinem clemens, illis enim pepercit, a quibus poſtea interfectus eſt: unde inter funebres ludos de eo cantatum dicit Suetonius, ex Pacuvii armorum judicio: *Men' ſervaſſe, ut eſſent qui me perderent?* Badius.

4 *In altero miſeris perfugium erat.*] In quibuſdam, *profugium.* utrumque apud Ciceronem reperitur. τὸ *erat*, non eſt in manuſcriptis, nec in impreſſis quibuſdam. ac rectius abeſt. *Rivius.*

1 Faci-

perniciés. illius [1] facilitas, hujus [2] conſtantia laudabatur. poſtremo Cæſar in animum induxerat, laborare, vigilare; negotiis amicorum intentus, ſua negligere, [3] nihil denegare, quod dono dignum eſſet; [4] ſibi magnum imperium, exercitum, [5] bellum novum exoptabat, [6] ubi virtus eniteſcere poſſet. At Catoni ſtudium modeſtiæ, decoris, ſed maxume ſeveritatis erat. [7] Non divitiis cum divite, neque factione

1 *Facilitas.*] Nam Cæſar facilis erat ad ignoſcendum, ex hoc enim apparet, quam facilis fuerit: quia cum potitus fuiſſet rerum, cunctis adverſarum partium in Italiam redire permiſit, magiſtratuſque, & imperia capere. Lege Dionem ſub finem lib. 42. *Zanch.*

2 *Conſtantia.*] Val. Max. lib. 2. c. 3. *Hic*, inquit, *ſpiritus ne quidem Catonis pueritiæ defuit, nam cum in domo M. Druſi avunculi ſui educaretur, & ad eum Tribunum tunc plebis, Latini de civitate impetranda conveniſſent, a Q. Popedio Latinorum principe, Druſi autem hoſpite rogatus, ut ſocios apud avunculum adjuvaret, conſtanti vultu non facturum ſe reſpondit. iterum, deinde & ſæpius interpellatus, in propoſito perſtitit. Tunc Popedius in excelſam ædium partem elevatum, abjecturum ſe inde eum, niſi precibus obtemperaret, minatus eſt: nec hac re ab incœpto moveri potuit. expreſſa eſt itaque vox illa hominum: Gratulentur nobis Latini & ſocii, hunc eſſe puerum, quo ſenatore ne ſperare quidem nobis civitatem licuiſſet.* hoc & multa alia conſtantiæ Catonis exempla apud Plutarchum leges. *Idem.*

3 *Nihil denegare quod dono dignum eſſet.*] In uno Fabriciano eſt, *bono dignum*, ceteris reclamantibus. Sed hic nihil pronuntio. tantum diverſam lectionem indico, non judicium interponens meum, ſed integrum relinquens lectori ſuum. *Rivius.*

4 *Sibi magnum imperium, exercitum.*] Quod autem Cæſar magni imperii ac novi exercitus cupidus fuerit, facta ipſius declarant. nam cum eſſet quæſtor in Hiſpania, atque juſſu pop. Romani jure dicundo conventus circuiret, Gadeſque veniſſet, ac ibi in Herculis templo magni Alexandri imaginem animadvertiſſet, ingemuiſſe fertur, & ſtatim miſſionem efflagitaſſe, ad captandas quamprimum majorum rerum occaſiones. *Zanch.*

5 *Novum bellum exoptabat.*] Quod tandem obtinuit. nam poſt conſulatum ſocero, generoque ſuffragantibus, ex omni provinciarum copia, Gallias potiſſimum elegit: cujus emolumento & opportunitate idonea eſſet materia triumphorum. & initio quidem Galliam Ciſalpinam, Illyrico adjecto, lege Vatinia accepit: mox per Senatum Comatam quoque, veritis patribus, ſi negaſſent, quod populus & hanc daret: quo gaudio elatus non temperavit, quin paucos poſt dies frequenti curia jactaret invitis ac gementibus adverſariis ſe adeptum eſſe, quod concupiſſet. Tranquillus. *Idem.*

6 *Ubi virtus ejus eniteſcere poſſet.*] *Ejus* non eſt in manuſcriptis, nec impreſſis vetuſtioribus. ne Auguſtinus quidem addit, ubi hunc locum citat libro v. de civitate Dei. *Rivius.*

7 *Non de divitiis, cum divite, neque de factione cum factioſo, ſed cum ſtrenuo de virtute, cum modeſto de pudore, cum innocente de abſtinentia certabat.*] Ita nos rectum hunc locum reſtituimus; cum antea in vulgatis receptiſque libris legeretur, *non divitiis cum divite, nec factione cum factioſo, ſed cum ſtrenuo, virtute; cum modeſto, pudore; cum innocente, abſtinentia certabat.* Confirmat autem veterum codicum ſcripturam Q. Curtius libro ... *Jam non de gloria, ſed de ſalute; &, qu*

ſalu

actione cum factioſo; ſed cum ſtrenuo virtute, cum modeſto pudore, cum innocente [1] abſtinentia certabat; [2] eſſe, quam videri, bonus malebat; [3] ita; quo minus gloriam petebat, eo magis illum adſequebatur. Poſtquam, ut dixi, 55
ſenatus in Catonis ſententiam [4] diſceſſit; conſul optimum factu ratus, noctem, quæ inſtabat, antecapere, ne quid eo ſpatio novaretur, [5] triumviros, quæ ad ſupplicium poſtula-

ſaluti præponitis, de libertate pugnandum eſt. Cicero in Divinatione in Verrem: *Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de ſalute ſua contendit.* Popma.

1 *Abſtinentia.*] Quam autem Cato abſtinens fuerit teſtis fuit Epirus, Achaia, Cyclades inſulæ, maxuma pars Aſiæ provinciæ, Cyprus: unde cum pecuniæ deportandæ miniſterium ſuſtineret, tam averſum animum ab omni Venere, quam a lucro habuit, in maxima utriuſque intemperantiæ materia verſatus. nam & regiæ divitiæ poteſtate ipſius continebantur, & fertiliſſimæ deliciarum totius Græciæ urbes, neceſſaria totius navigationis diverticula erant: atque Munatius Rufius Cypriacæ expeditionis fidus comes, ſcriptis ſuis ſignat, (cujus teſtimonium non amplector, proprio enim argumento laus iſta nititur) quod ex eodem naturæ utero & continentia nata eſt & Cato. hæc ex Val. Max. Plut. & in ipſius vita ait: Ab rege Deiotaro, ut filios & filiam ſuam eidem commendaret, vocatus, cum ipſe Rex dona egregia protuliſſet, uſque adeo ſuper ea re commotus eſt; ut cum veſpere ad eum veniſſet, poſtridie circiter horam tertiam abiret: & in itinere, cum ei majora dona miſiſſet, epiſtola ipſum rogavit, uti ſi ea dona capere nollet, amicis ſaltem habere ſineret. ſed nec ipſe accipere voluit, nec amicos capere permiſit, affirmans, omnem largitionem velamen honeſtatis facile reperire poſſe: amicos vero ſuas habituros ex iis, quæ ipſe juſte poſſideat. *Zanch.*

2 *Eſſe quam videri, bonus malebat.*] Æſchylus ſic ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις. Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει. Æſchyli dictum recitat Jo. Tzetzes libr. v. de varia hiſtoria XVI. Cicero quoque in Lælio: *Virtute*, inquit, *ipſa, non tam multi præditi eſſe, quam videri volunt.* Manutius.

3 *Itaque quo minus petebat gloriam, eo magis illam aſſequebatur.*] *Illam*, non reperi in quibuſdam, nec in Merſeburgenſi, & omitti poteſt, citra detrimentum ſenſus. Auguſtinus haud ſcio an memoria lapſus ita citat, *eo magis illum ſequebatur.* nempe *gloria Catonem.* Forte non fuit ad manum liber, itaque memoriæ ſiſus, ut fit, perperam hoc modo citavit. In manuſcriptis præterea non *Itaque*, ſed *Ita* legitur, conſentientibus exemplaribus Badiano & Beroaldino. ac ſi quid eſt in me judicii, rectius hoc modo legitur. *Rivius*

Eo magis illam adſequebatur.] Sic & antiquus Fulvii liber. D. Auguſtinus legit, *Eo illum ſequebatur.* Alii, *eo magis ſequebatur.* omnia recte. *Manutius.*

4 *Diſceſſit.*] *Diſcedere in ſententiam*, eſt alterius ſententiam approbare. Antiquorum enim mos fuit, cum in tanto ſenatorum numero, longum foret, ſingulorum ſententias audire, ut illi tantum, qui ceteros dignitate antecellebant; ſententiam dicerent. Deinde duabus tribuſve dictis ſententiis, reliqui ad eos, quorum judicio ſententias approbabant, tranſibant. Vide Gell. lib. III. Noct. Att. cap. XVIII.

5 *Triumviros quæ ad ſupplicium poſtulabat, parare jubet.*] Oppido obſcurus eſt hic ſermo, cum ſenſus ſit ſatis manifeſtus. quidam putarunt plurali numero legen-

ſtulabat, parare jubet : ipſe, præſidiis diſpoſitis, Lentulum in carcerem deducit : idem fit ceteris per prætores. Eſt in carcere locus, quod [1] Tullianum appellatur, [2] ubi pau-

legendum, *poſtulabant*, quod etiam vetus codex habet : ſed æque in obſcuro manente ſenſu. Ego quid certo dicam non habeo, conjecturas illibenter adfero. *Glareanus*.

Triumviros, quæ ad ſupplicium poſtulabat, parare jubet.] Proclive & mihi fuiſſet, expungere præpoſitionem *ad*, ut factum Carrioni; neque ſecus accidit a manu emendatrice Pal. ſec. ſed cum extet in mſſ. ceteris pene omnibus præterquam in Pal. decimo, in quo, *quod ſupplicium, &c.* haud etiam auſim: præſertim quoniam Commeliniani cenſor non ipſum deleverit, *ad*, ſed, *quæ*. unde eſſet ſuſpicari, principio ſcriptum auctori; *Triumviros ſupplicium parare jubet.* ſane Pal. undec. habet : *Triumviros quæ ad ſupplicium ſumendum poſtulabat parare jubet.* octavus autem; *Triumviros quæ ad ſupplicium parare poſtulabat, jubet parare.* Gruterus.

Triumviros.] Triumviros, ſcilicet capitales : qui, poſtquam Curius Dentatus de Samnitibus triumphavit, tunc primum Romæ creati ſunt, qui de criminibus pariter cognoſcerent: & in facinoroſos, ſi quid ſcelere ac perfidia deliquiſſent, animadverterent : qui vigilias per urbem diſponere, & ne qui nocturni cœtus fierent, obſervare, neu qui militares novarum rerum cupidi hoſtilia auderent, proſpicere debebant, quæ poſterioribus temporibus ad præfectum vigilum tranſlata ſunt : his quoque, ut carceribus latomiarum interior cura ageretur, carceriſque cuſtodiam haberent, utque deſtinatis faſces, ſecuris, & ſupplicii inſtrumenta omnia præſto forent, cura procuratioque impendebat, ut cum in reos animadverti oporteret, ipſo interventu fieret. *Zanch.*

1 *Tullianum appellatur.*] Carcerem Tullianum, cujus auctor Ancus rex, in capite fori ſub Capitolio ſitum fuiſſe ſic innuit Cicero: *cum de foro currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem jubent.* Et Livius, *Fecit carcerem media urbe imminentem foro ad terrorem creſcentis audaciæ.* Quod Vitruvii præceptis conſentaneum eſt, qui ait ærarium, carcerem, curiam foro eſſe conjungendam. Unde autem carcer, & unde Tullianum diceretur, docent Varronis hæc verba : *Carcer a coërcendo, quod exire prohibentur: in hoc pars, quæ ſub terra, Tullianum : ideo quod additum a Tullo Rege, quod Syracuſis, ubi hac de cauſa cuſtodiuntur, vocantur Latomiæ, & de Latomia tranſlatum.* Latomias vero, de quibus Varro meminit, Cic. in Verrem ſic deſcribit : *Latomias Syracuſanas omnes audiſtis, plerique noſtis : opus eſt ingens, magnificum regum ac tyrannorum : totum eſt ex ſaxo in mirandam altitudinem depreſſum, & multorum operis penitus exciſum. Nihil tam clauſum ad exitus : nihil tam ſeptum undique : nihil tam tutum ad cuſtodias, nec fieri, nec cogitari poteſt.* Extat autem etiam nunc camera non abſimilis ei, quam a Cicerone deſcriptam attulimus, ad cujus lævam per gradus in Tullianum erat deſcenſus, extatque ibi in fronte titulus ſequens : C. VIBIVS. C. FILIVS. RVFINVS. M. COCCEIVS M. F. NERVA. COS. EX SC. Ex quo conjicimus hunc carcerem poſt Anci & Tulli Regum tempora inſtauratum, ampliatumque fuiſſe. Eſt autem hodie D. Petro cognomento in carcere dicatus. *Marlian.*

2 *Ubi paululum aſcenderis ad lævam circiter duodecim pedes humi depreſſus.*] Dubium eſt, utrum, *ubi aſcenderis, duodecim pedes*, intelligamus : an *locus humi depreſſus duodecim pedes.* Sed poſterius malim, propter reliquam loci deſcriptionem. Quidam codices, *Fornicibus vincta* legunt paulo poſt, a vincio : quod alii *juncta*, a *jungo*. & vetus codex *aſcenderis* habet, non *deſcenderis*. Sed judicet Lector. *Glareanus.*

Ubi

paulum eſcenderis ad lævam, circiter XII. pedes humi depreſſus. eum muniunt undique parietes, atque inſuper [1] camera lapideis fornicibus vincta: ſed incultu, tenebris, odore fœda atque terribilis ejus facies. In eum locum poſtquam demiſſus Lentulus, [2] vindices rerum capitalium, quibus

Ubi paululum deſcenderis.] Ita clare mſ. Com. & Bongarſii, ut & a manu ſecunda Pal. ſec. reliquis eſt *aſcenderis*, quod pronum mutare cum Palmerio in *eſcenderis*, niſi vox *depreſſus*, item *demiſſus*, quæ ſequitur, innuere viderentur deſcenſum potius fuiſſe quam adſcenſum. *Gruterus*.

1 *Camera.*] Cameras appellarunt ſola culmina arcuata, ſive ex lapide, ſive ex contignatione facta eſſent. Vitruvius lib. v. cap. x.: *concamerationes vero, ſi ex ſtructura factæ fuerint, erunt utiliores: ſin autem contignationes fuerint, figlinum opus ſubjiciatur.* Vocat ſtructuram, quod ex lapide ſtructum eſt. Sic apud Hircium de Bello Alexandrino: *incendio fere tuta eſt Alexandria, quod ſine contignatione ac materia ſunt ædificia, & ſtructuris, atque fornicibus continentur.* Lacunaria autem proprie erant, quæ lacubus quadratis diſtincta erant. Et hæc lacunaria vel laquearia tabulis tecta erant, quæ Vitruvius a cameris diſtinguit, cum dicit: *tunc autem machinis comparatis camerarum diſpoſitiones in conclavibus expediantur, niſi lacunaribus ea fuerint ornata.* Ubi lacunaria tecta plana tabulis laqueata, & lacubus diſtincta. *Salmaſ.* De cameris Iſidorus ita loquitur: *Cameræ ſunt volumina introrſum reſpicientia, appellatæ a curvo.* Κάμπυλον enim Græcis curvum. ſed an non ſit peregrina Gallica vox dubito, cum hodieque apud noſtrates iſtud vocabulum uſurpetur, atque incurvum etiam camuſum Belgæ appellemus, quo vocabulo & uſus princeps Poëtarum Virgilius Georg. 3.

Et camuris hirtæ ſub cornibus aures.

Thyſ.

Camera.] Diverſa ſunt camerarum diſcrimina, quæ nos inquirere diligenter oportet, quibus lineis terminiſque præfiniantur, etenim fornix eſt, & camera, & hemiſphærium, & arcus illi, qui ſunt harum quotæ partes. Hemiſphærium, quod mediæ pilæ ſpeciem habet, ſuapte natura ex circinatione, veſtigiis, ichnographia circulari provenit: camera quadratis areis convenit, ſicuti fornices quadrangularibus. Fornix excavati montis ſimilitudinem refert: eſt enim in arcum flexa & protenſa curvitas. Imaginemur parietem amplum, qui a ſummo ſinuetur, & flectatur per porticus latitudinem tranſverſam: camera vero arcum refert a meridie in ſeptentrionem ſe flectentem, qui & alium habeat tranſverſum ab oriente in occaſum; cornua enim flexa, præter hemiſphærium eſt concurſus multorum arcuum æqualium in centrum medii culminis: ſunt & plura curvationum genera, alia delumbata ad circinum, vel quæ lunulata vocantur, & ſi quo alio modo teſtudinata ſint, quæ multorum angulorum figuras oſtendunt, quorum omnium incurvandorum ratio una eſt. *Barbarus in Vitruvium.*

2 *Judices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere.*] In vetuſtis eſt, *Vindices rerum capitalium*, pro *triumviri capitales*, quorum interventu ſupplicium de facinoroſis ſumebatur. De his autem hiſtoricum loqui, cum per ſe facile liquet, tum auctor libelli de magiſtratibus Romanis, quem Feneſtellam vocant, teſtatur. nam quo loco capitales dictos oſtendit, quod capitalibus quæſtionibus præeſſent, mox ibidem, *Eorundem*, inquit, *interventu triumvirorum, in eos qui cum L. Catilina conjuraverant, animadverſum eſt, ut meminit Salluſtius.* Ut autem Salluſtius hic *vindices capitalium rerum*, ſic alicubi Cicero

quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere. [1] Ita ille patricius, ex gente clariſſima [2] Corneliorum, qui conſulare imperium Romæ habuerat, [3] dignum moribus, factiſ-

que

Cicero *vindices facinorum & ſceleris* dixit. Eſt apud eundem *peccatorum vindex, vindex ſcelerum.* Riv.

Vindices rerum capitalium quibus præceptum erat, laqueo gulam fregere.] Mire videntur feriata, *quibus præceptum erat.* ſi quid juris haberem in auctorem; juberem hanc triadem alias ſibi ſedes quærere. ceterum extat in mſſ. aut *indices*, aut *judices*, non *vindices*, niſi forte a calamo primo in Pal. ſec. imo in pleriſque emendatum, *per indices rer. cap.* Naz. autem primum habuit; *Lentulus, dices rerum capitalium, &c.* correctumque poſt: *Lentulus & per indices, &c.* ut forte ſuſpicari licet fuiſſe: *Lentulus, ei vindices rerum, &c.* Gruterus.

Vindices rerum capitalium.] Ita potius legendum, non *judices*. Rivius exponit *Judices rerum capitalium*, pro Triumviri capitales: quæ quidem expoſitio non admodum mihi placet. nonne conſentaneum eſt, quod Triumviri, quamvis pararent quæ ad ſupplicium pertinerent, ut ipſi poſtea id tam leviſſimum munus exercerent, ſcilicet ut cujuſpiam laqueo vitam finirent; & quod id affirmem, facit Plutarchus in Ciceronis vita, qui ſic ait: *Forum egreſſus conſul, cum ad carcerem ventum eſſet, tradit lictori Lentulum, eumque ſtrangulari juſſit:* hocque pacto intelligimus judices vel vindices, id eſt, lictores: quorum munus hoc erat, ut morte damnatos ſtrangularent; vel alio quodam genere mortis afficerent. *Zanch.*

1 *Ita ille patricius.*] Juven. Satyr. x.

— *Igitur fortuna ipſius & urbis*
Servatum victo caput abſtulit. hoc cruciatu
Lentulus, hac pœna caruit, ceciditque Cethegus
Integer, —

Solent hiſtorici elatorum virorum exitus brevi aliqua clauſula, tanquam funebri nænia proſequi, id parcius a Salluſtio, fuſius a Livio factitatum innuit Seneca ſuaſoria VI. *Quoties magni alicujus mors ab hiſtoricis narrata eſt, toties fere totius conſummatio vitæ, & quaſi funebris laudatio redditur. hoc ſemel atque iterum a Thucydide factum, idem in pauciſſimis perſonis uſurpatum a Salluſtio, Livius benignius omnibus magnis viris præſtitit. Sequentes hiſtorici multo id effuſius fecerunt.* Salluſtius ſupra: *Ita ille egregius juvenis, immoderatæ fortitudinis pœnas dedit.* Curtius lib. VII. de Parmenione: *Hic exitus Parmenionis fuit militiæ domique clari viri.* & lib. IX. *Hic fuit exitus clariſſimi Perſarum, nec inſontis modo, ſed eximiæ benignitatis in regem.* Putſchius.

2 *Corneliorum.*] Ampliſſima omniumque gentium nobiliſſima Cornelia ab antiquis eſt habita, & quidem jure ac merito. ſive enim dignitatem ſpectes familiarum, ſive etiam præclara in remp. merita, rerumque geſtarum magnitudinem conſideres, omnes certe omnium gentium virtutes, præclariſſimæ hujus gentis ſplendore intereunt & obſcurantur. ac de origine quidem gentis nihil mihi quamvis diligentiſſime inveſtiganti occurrit. familias præcipuas quatuor reperio: quarum una Maluginenſium eſt, altera Scipionum, Rufinorum tertia, poſtrema Lentulorum. Dolabellas enim, Cinnas, Merulas, & ſi qui ſunt alii, plebejos potius quam patricios crediderim. Qua equidem in re veterum auctorum diligentiam requiro, qui cum in aliis, tum in Corneliis nobis deſcribendis valde mihi videntur errare. &, ut omittam Florum, Eutropium, Oroſium, Plinius certe antiquitatum auctor ceteroquin bonus & diligens, hac in re quam maxime lapſus videtur cap. 3. libri vigeſimi. *Strein.*

3 *Dignum moribus factiſque ſuis exitium vitæ invenit.*] Sic & volumen Fabricianum, & alia duo. In Merſebur-

genſi

que ſuis [1] exitum vitæ invenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cepario eodem modo ſupplicium ſumtum eſt.

Dum ea Romæ geruntur, Catilina ex omni copia, quam 56
& ipſe adduxerat, & Mallius habuerat, [2] duas legiones inſtituit; [3] cohortes, [4] pro numero militum complet, dein [5] uti quiſque voluntarius, [6] aut ex ſociis in caſtra venerat, æqualiter diſtribuerat; ac brevi ſpatio legiones numero hominum expleverat; cum initio non [7] amplius duobus millibus habuiſſet. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis inſtructa; [8] ceteri, uti quemque caſus armaverat, [9] ſparos, aut * lanceas, alii præacutas ſudes

genſi vero ceteriſque vetuſtioribus, *exitum vitæ*, quomodo Livius, *Quod nemo eorum ſatis dignum ſplendore vitæ exitum habuit.* mihi utra lectio verior, haud dum liquet. *Rivius.*

1 *Exitum vitæ invenit.*] Tacit. Annal. I. *Ubi inſelici dextera, & ſuo ictu mortem invenerit.* Ciacconius.

Exitium vitæ invenit.] Sic fere manu formiſque ſcripti antiquiores, cujus loco obrepſit deinde *exitum vitæ.* minus recte, conſulatur Nonius Marcellus. *Gruterus.*

2 *Duas legiones.*] Vide ſupra cap. 33.

3 *Cohortes.*] Et eſt cohors, auctore Varrone libro de Lingua Latina, quod, ut in villa, ex pluribus tectis conjungitur, ac quiddam fit unum: ſic his ex manipulis pluribus copulatur cohors, quæ in villa dicta, quod circa eum locum coërcetur. tametſi cohortem in villa Hyſicratès dicit eſſe Græce cohortem apud Poëtas dictam. *Zanch.* Vide infra cap. 59.

4 *Pro numero militum.*] Unaquæque cohors quingentos quinquaginta quinque continet pedites, equites ſexaginta ſex, excepta prima, quæ reliquas numero militum & dignitate præcedit, pedites mille centum quinque, equites loricatos centum triginta duos, & appellatur cohors milliaria, inquit *Vegetius* lib. II. cap. VI.

5 *Ut quiſque voluntarius.*] In ſcripto noſtro legitur: *ut quiſque voluntarius ex agris in caſtra venerat.* Putſchius.

6 *Aut ex ſociis in caſtra venerat.*] In hanc lectionem conveniunt mſſ. numero quatuordecim; neque dubitandum de ſinceritate ſcripturæ, *aut ex ſociis*; ſed potius de hiſce, *æqualiter diſtribuerat; ac brevi ſpatio legiones numero hominum expleverat.* auribus enim magis lenocinaretur, ſi ſcriberetur, *diſtribui*, item, *expleri.* Gruterus.

7 *Amplius duobus millibus.*] Tacit. Annal. 5. *Unciario fœnore amplius exerceret.* Cicer. in Oratore: *Non fere ternis amplius.* Et Verr. 5. *Hora amplius in demoliendo ſigno*, dixit: & noſter *amplius annos xxx.* Ciacconius.

8 *Ceteri ut quemque caſus armaverat, ſparos, aut lanceas, alii præacutas ſudes portabant.*] Servius in XI. Æn. *portare* legit, niſi ſint mendoſi codices, ut ſit enallage modi; quæ figura propria hiſtoricorum eſt. ſicuti idem in II. Æn. annotavit. *Rivius.*

Ut quemque caſus armaverat.] Nonius in *Sparos* legit, *ut quoſque caſus, &c.* Et paulo poſt legendum omnino, *in Galliam verſus.* nam ſic eſt in vv. cc. & Grammatici ita citant. Varro etiam ita locutus eſt libro IV. de Ling. Lat. cum dixit: *Conum, quod cogitur in cacumen verſus.* Urſinus.

9 *Sparos.*] Alii Codices *ſpathas* habent. Sed illud verius eſt. A. Gellius lib. x. c. xxv. eadem tela conjunxit. *Coler.*

Sparos.] *Sparus eſt* (inquit Servius) *ruſti-*

ſudes portabant. Sed poſtquam Antonius cum exercitu adventabat, [1] Catilina per montis iter facere; [2] modo ad urbem, modo in Galliam verſus caſtra movere; hoſtibus occa-

ruſticum telum, in modum pedis curvum. Feſtus autem aſſerit, *ſpara* minimi generis jacula eſſe, a ſpargendo dicta. & ſane *ſparus* & *ſparum* idem eſt, ut teſtatur Nonius. *Caſt.*

Sparus.] Alibi *ſparum* Gallicum eſſe vocabulum, docet Feſtus, cum dicit; *Rumex genus teli ſimile ſpari Gallici, cujus meminit Lucilius*:

Tum ſpara, tum rumices, portantur tragula porro.

Item Virgilius:

Agreſteſque manus armat ſparus.

Ubi *ſparus* videtur ſudem denotare, nos hodie *een Sparre* appellamus. Nam nonius ſuperiori Salluſtii loco inductus, videtur negare eſſe telum bello proprie aptum. ait enim: *Sparus, lancea, tela ſunt non bellica.* Si tamen pro militari telo vel lancea libet accipere, accommodabimus huc illud Siſennæ ex tertio Hiſtoriarum: *ſparis ac lanceis eminus peterent hoſtem.* Atque ita *ſparus* noſtratium erit, Germanorumque *een Speer*, quod alias lanceam poſſis dicere. *Joh. Pontan.*

* *Lanceas.*] Haſta oblonga, a λόγχη derivat Feſtus. argute, haud vere. Et eſt Hiſpanica ipſa vox, ut Varro & Gellius libro XV. cap. XX. teſtantur. Vel Gallica potius, ut Diodorus. De Gallis enim ſcribit libro VI. προσβάλλονται λόγχας, ἃς ἐκεῖνοι λαγκίας καλοῦσι, id eſt, *jaciunt haſtas, quas ipſi lanceas appellant.* Vox quidem *lanceare*, quod eſt jacere, mittere, ipſis Hiſpanis Galliſque & hodie eſt in uſu. Quo vocabulo uſus quoque fuit Tertullianus adverſus Marcion. lib. III. cap. XIII. aliud eſt, ſi penes Ponticos, infantes in prælium irrumpunt, qui ante norunt lanceare quam lancinare. *Lipſ.* De Lancea quoque agit Caſaubonus in lib. IV. Strabonis. Siſenna tamen Hiſtoriarum libro III. apud Nonium in *Lancea* non Hiſpanis, non Gallis, ſed Suevis hoc vocabulum tribuit.

1 *Catilina per monteis iter facere.*] Sic mſſ. hodie fere, *montes.* Et paullo inferius, *reliquos Catilina per monteis aſperos.* Nec multo poſt, *octo coborteis.* &, *coborteis paullatim incedere jubet.* Adnotavit autem libro V. Priſcianus, quæ in *ns* & *rs* deſinant, horum accuſativum pluralem fere in *eis* exire. Hinc *fonteis* apud Virgilium, *parteis* & *bidenteis* apud eundem. *Parenteis* apud Terentium *Rivius.*

2 *Modo ad urbem, modo Galliam verſus caſtra movere.*] Priſcianus ſuper XII. verſus Virgilii legit, *in Galliam verſus.* Ejus verba ſunt: *Verſus quoque ſuppoſitum,* inquit, *localibus nominibus, adverbium eſſe invenitur. ut, Italiam verſus, Galliam verſus. Salluſtius tamen etiam præpoſitionem ei antepoſuit in Catilina, In Galliam verſus.* Hæc Priſcianus, quem mehercule ipſe memoria lapſum putarem, niſi eodem modo, atque ille citat, in codice manuſcripto reperiſſem. Sed & Vellejus Paterculus I. *Ante triennium,* inquit, *quam Caſſius cenſor a Lupercali in Palatium verſus theatrum facere inſtituit,* *Cæſar* VII. *caſtra ex Biturigibus movet in Avernos verſus.* Idem VI. *T. Labienum cum legionibus tribus, ad Oceanum verſus in eas parteis quæ Menapios attingunt, proficiſci jubent.* Non diſſimile illud Hirtii v. de bello Africano: *Ad Cercinnam inſulam verſus ire jubet.* &, *Claſſem ad inſulas Baleares verſus convertit.* Corn. Tacit. in Germania; *Modico flexu,* inquit, *in occidentem verſus.* Tale forſan videri poſſit illud Ciceronis in Lælio: *Atque is primum inſtituit in forum verſus agere cum populo,* niſi quis participium eſſe malit τὸ *verſus.* ut intelligas eum primum concionari cœpiſſe converſum non ad ſenatum & comitium, ita uti alii fecerint, ſed ad forum.

Ut

occaſionem pugnandi non dare. Sperabat propediem magnas copias ſe habiturum, ſi Romæ ſocii incepta patraviſſent. [1] Interea ſervitia repudiabat, cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant, opibus conjurationis fretus; ſimul [2] alienum ſuis rationibus exiſtumans, videri [3] cauſſam civium cum [4] ſervis fugitivis communicaſſe. Sed, poſt- 57
quam

Ut jure hic mireris ruditatem & inſcitiam eorum, qui, ſi diis placet, *verſus agere*, pro habere orationem metro conſtantem interpretantur. nec minus illius, qui in editione Hervagiana operum Tullianorum hæc in Indicem conjecit: *C. Licinius Craſſus verſibus cum populo primus agere inſtituit.* Strenuos & induſtrios homines, qui hæc in indice annotarunt. *Idem.*

1 *Interea ſervitia repudiabat, cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant.*] Legendum, *cujus initio.* ut eſt in manuſcriptis. nam perperam additur *rei*, in libris recentioribus. Tu vide, ſi lubet, Priſcianum libro XVII. ubi docet illud *cujus* ſingulare, ad rem & ſenſum potius eſſe, quam ad vocem referendum. *Idem.*

Interea ſervitia repudiabat, cujus initio, &c.] Quidam adjecerant *rei*, ut ſit ſenſus, *cujus rei.* quidam putant per ſyllepſin relativum ad intellectum genus relatum, hoc ſenſu, *cujus generis initio ad eum magnæ copiæ concurrebant.* Sed hercle relativum ſæpe numerum mutat cum antecedente, ut hic ſingularem plurali. Contrarium eſt hoc Boëtii: *Quid vero ſi corpus ſpectes, imbecillius homine reperire queas? quos ſæpe muſcularum quoque morſus necat.* qualia multa ſimilia apud auctores reperias. Vetus codex habet: *Interea ſervitia repudiabat, quorum initio ad eum magnæ copiæ concurrebant.* quæ ſi vera eſt lectio, nullam prorſus habet difficultatem. *Glareanus.*

Interea ſervitia repudiabat, cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant.] Adfricata & iſtis multa a gloſſographis, clamat varietas Palatinorum. nam eſt in tert. *repudiare.* in quarto, non viſuntur illa, *ad eum.* ſeptimus vero habet, *concurrerant.* octavus & dec. *quorum initio.* nonus, *cujus initium.* ſed & divertit editio princeps, *in qua magna copia concurrebat*; Equidem, ſi non licet tollere ceu ſpurium, *cujus initio ad eum magnæ copiæ concurrebant*, finxerim, *interea ſervitia repudiare, cujus initio magnæ copiæ concurrerant.* Gruterus.

2 *Alienum rationibus ſuis exiſtimans videri.*] Tò *exiſtimans* non eſt in ſcripto noſtro, & ſalvo ſenſu abeſſe poteſt. *Putſchius.*

3 *Cauſſam civium cum ſervis fugitivis communicaſſe.*] Tò *ſervis*, non eſt in vetuſtis quibuſdam, neque id addit Felicius Durantinus. forte ex gloſſa irrepſit. nam & apud Ciceronem ſæpe ſic reperitur. ut, *Habet legionem, habet fugitivos*, &, *Vivebat cum fugitivis*, &. *Arſenio princeps fugitivorum.* in epiſtola tamen Vatinii ad eundem additur *ſervus*; *Dicitur mihi tuus ſervus anagnoſtes fugitivus Vardaci eſſe.* Eſt in Pandectis libro XI. titulus *de fugitivis.* ut ſubaudias, *ſervis.* Rivius.

4 *Servis fugitivis.*] Servi enim, neque infantes jus militiæ habebant. Itaque cum ex eo numero Equitum, quos Deiotarus ad Julium Cæſarem miſiſſet, unus ſervus inventus eſſet: hæc ei accuſatio objiciebatur. Et hanc ægre excuſat Cicero. At vero Antonio, Octavio, Lepido Triumviris, de ſervo inter numeros deprehenſo ita ſupplicium exactum eſt, ut de rupe Capitolina dejiceretur: manumiſſione tamen prius intercedente, quo magis cum dignitate aliqua condemnatus eſſe videretur. Quinetiam, etſi ſponte ſe obtulerint non ignari ſuæ conditionis, quamquam in numeros nondum relati eſſent, ca-

quam in caſtra nuncius pervenit, Romæ conjurationem patefactam, de Lentulo, & Cethego, ceteriſque, quos ſupra memoravi, ſupplicium ſumptum: plerique quos ad bellum ſpes rapinarum, aut novarum rerum ſtudium illexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montis aſperos magnis itineribus [1] in agrum [2] Piſtorienſem abducit, [3] eo conſilio, uti per [4] tramites occulte [5] profugeret in Galliam Tranſalpinam. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus [6] in agro Piceno præſidebat, ex difficultate rerum eadem illa exiſtumans, quæ ſupra diximus, Catilinam agitare. Igitur, ut iter ejus ex perfugis cognovit, caſtra propere

pitali ſupplicio afficiendos Trajanus Plinio reſcripſit. Atque hoc jus valuit uſque ad Juſtiniani tempora, ut patet ex lib. XII. Cod. tit. XXXIII. obſervatum aliter tamen bello Punico II. *aliam formam novi delectus* (ait Livius) *inopia liberorum capitum ac neceſſitas dedit. Octo millia juvenum validorum ex ſervitiis, prius ſciſcitantes ſingulos, vellentne militare (unde Volones appellati, quia ſinguli* VOLO *reſpondiſſent) empta publice armaverunt. Hi omnes cum ſtrenue ſe geſſiſſent, a Sempronio Graccho ſunt manumiſſi: & bello confecto, pretia dominis ſoluta.* Ærod. ſub tit. Qui quand. mil. poſſ.

1 *In agrum Piſtorienſem abducit.*] Manuſcripta, & item illud a Badio excuſum, conſentiente Beroaldino, *abducit*. utrum rectius, alii judicent. *Riv.*

2 *Piſtorienſem.*] Etruriæ hoc oppidum dicitur *Piſtorium*. Ptolemæo vero Πιςωρεία. Unde etiam nunc vulgo vocatur *Piſtoia*. Antonino videtur fuiſſe *ad Piſtores*. In tabula vero itineraria *Piſtoris* vocatur. Neſcio vero an *e* corruptum ſit in *i*, an vero pluralis numerus intelligendus ſit, *Piſtoris*, pro *Piſtoriis*. Oppidani inde dicuntur Plauto in Captivis *Piſtorienſes*, ſicuti & hic Salluſtius noſter *agrum Piſtorienſem* appellat, & Jul. quoque Obſequens libr. de prodigiis Catilinam ibi victum narrat. *Cluver.*

3 *Eo conſilio.*] Bongarſius hæc delet ex Cod. Manuſc., neque forſan ſpernendum eſt. *Grut.*

4 *Tramites.*] Sunt loca ſaltuoſa, & virgultis obſita. Propertius:

Et ſi forte meo tramite quæris avem.

Ibi exponit Scaliger Propertii ſoſpitator *tramitem* ſilvam. *Coler.*

5 *Profugeret in Galliam Tranſalpinam.*] In quodam e manuſcriptis reperi, *Ciſalpinam.* Rivius.

In Galliam Tranſalpinam.] Sine dubio locus hic corruptus eſt. non enim volebat Catilina in Galliam Tranſalpinam fugere, ſed in Ciſalpinam: ut infra docebimus, auctoritate maxime Ciceronis. quam rem etiam ex Salluſtii verbis percipere poſſumus. nullo enim pacto occulte per tramites perfugere potuiſſet in Galliam Tranſalpinam, quæ longe ab agro Piſtorienſi diſtat: eſt enim *Piſtorium*, teſte Ptolemæo, urbs mediterranea Tuſciæ. quare vel expungenda eſt dictio illa *Tranſalpinam*, vel legendum *Ciſalpinam*, pro *Tranſalpinam*, ut Rivius in quodam manuſcripto ſe reperiſſe teſtatur. *Zanch.*

6 *In agro Piceno.*] Julius Obſequens: *C. Antonius cum in agro Piceno Catilinam deviciſſet, laureatos faſces in Provinciam tulit.* Caſſiodorus tamen in Chronico diverſus abit. ſic enim ſcribit: *M. Pupio & M. Valerio Coſſ. Catilina in Piſtorienſi a C. Antonio bello peremptus eſt.* Coler.

I Mon-

propere movit, ac ſub ipſis radicibus [1] montium conſedit, qua illi deſcenſus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius longe aberat, utpote qui magno exercitu
locis æquioribus expeditos in fugam ſequeretur. Sed 58
Catilina, [2] poſtquam videt montibus, atque copiis hoſtium ſeſe [3] clauſum, in urbe res adverſas, neque fugæ, neque præſidii ullam ſpem; optumum factu ratus, in tali re fortunam belli tentare, ſtatuit cum Antonio quam primum [4] confligere. Itaque [5] concione advocata, hujuſcemodi orationem habuit.

[6] Compertum ego habeo, milites, [7] verba viris virtu-,, tem

1 *Montium.*] Apennini. Appianus vero & Sabellicus ajunt, pugnam, de qua poſtea, commiſſam eſſe ſub Alpium radicibus, quod repugnat Salluſtio, Ciceroni, Dioni, Julio Obſequenti, & aliis.' *Caſtil.*

2 *Poſtquam videt montibus atque copiis hoſtium ſeſe clauſum.*] Illud *videt*, non eſt in Com. Pal. autem ſeptimus, loco verborum poſtremorum habet, *hoſtium circumventum ſeſe*, at mſ. Bongarſii non agnoſcit, *montibus atque.* adeo ut ſi cui libeat ſuſpicari & hiſce adſuta emblemata interpolatorum, id tuto liceat. *Gruterus.*

3 *Clauſum.*] Catilina undique obſeſſus erat: non poterat enim in Galliam aufugere. Metellus radices montium occupaverat: Antonius vero ab Urbe venerat. Hinc Dion Caſſius lib. XXXVII. Hiſt. Rom Antonius autem & Metellus, Fæſulis circumſeſſis, nullam ei progrediendi copiam faciebant. *Benn.*

4 *Confligere.*] Hinc Dion Caſſius loc. cit. Ibi demum in caſum devenire coactus, ad Antonium (diverſis enim locis Romani caſtra habebant) ſe convertit: quanquam is Metello & auctoritate præſtantior, & copiis inſtructior eſſet. Catilinam vero movebat, quod eum participem conjurationis, de victoria ſibi dedita opera conceſſurum ſperabat. *Idem.*

5 *Concione.*] *Concio* a conciendo dicta, quaſi congregata & convocata multitudo. Hinc ceteræ ſignificationes dependent. Ut cum concio pro oratione ad Populum dicitur.

6 *Compertum habeo milites.*] In manuſcriptis & impreſſis antiquioribus eſt, additum, *ego.* quod perperam in noſtris deeſt. *Rivius.*

Compertum ego habeo milites.] Pronomen abundat, neque extat in omnibus mſſ. reſpuitque editio prima. ſi quis etiam ſuſtulerit, ceu otioſum verbum *habeo.*; minime repugnaverim; plus namque efficaciæ habuerit Catilina, ſi præ ſe ferat, conſtare experientia omnis ævi, omnium nationum, oratione minime animari, quibus parum animi; quam ſi velit ſibi id compertum. *Gruterus.*

Compertum ego habeo.] Oratio hæc aut revera a Catilina ad milites eſt habita, aut nimium graphice ab auctore excogitata: exprimit enim penitus animum talis hominis, in tali caſu conſtituti; ita ut animum virilem ſine felicitate & prudentia in eo cognoſcas, pluſque loquentiæ quam ſapientiæ. Nititur autem milites ſuos ex deſperatione ſalutis ad ſalutem manu quærendam inducere: quaſi dicat illud Æneid. 2.

Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.

Zanch.

7 *Verba virtutem non addere.*] Idem Sallu-

„ tem non addere; neque ex ignavo ſtrenuum, neque for-„ tem ex timido exercitum oratione imperatoris fieri. „ Quanta cujuſque animo audacia [1] natura, aut moribus in-„ eſt, tanta in bello patere ſolet. Quem neque gloria, ne-„ que pericula excitant, nequicquam hortere; [2] timor ani-„ mi auribus officit. Sed ego vos, quo pauca monerem, „ advocavi ſimul uti cauſſam conſilii mei aperirem. Sci-„ tis equidem, milites, ſocordia, atque ignavia Lentuli, „ quantam ipſi, nobiſque [3] cladem attulerit; quoque modo, „ dum ex urbe præſidia oppe[illegible], in Galliam proficiſci „ nequiverim. [4] Nunc vero, quo in loco res noſtræ ſint, „ juxta mecum omnes intelligitis. Exercitus hoſtium duo, „ [5] unus ab urbe, alter a Gallia obſtant: diutius in his lo-„ cis eſſe, [6] ſi maxume animus ferat, frumenti atque alia-

rum

Salluſtius in Jugurtha: *Plura dicerem, Quirites, ſi timidis virtutem verba adderent: nam ſtrenuis abunde dictum puto.* Et Demoſthenes in oratione περὶ τῆς συντάξεως: Ἔστι δὲ κεφάλαιον ἁπάντων τῶν εἰρημένων οὐδὲ πώποθ' ὑμᾶς οἱ λέγοντες, οὔτε πονηροὺς, οὔτε χρηστοὺς ποιήσουσιν· ἀλλ' ὑμεῖς τούτους ὁποίους ἂν βούλησθε, &c. *Manutius.*

Verba virtutem viris non addere.] Τὸ *viris*, non eſt in exemplaribus calamo deſcriptis, neque item in impreſſi paullo correctioribus. *Rivius.*

Verba virtutem viris non addere.] Dictionem *viris* hoc loco reſtituimus in omnibus editionibus omiſſam: eamque addendam eſſe & Felicius Durantinus confirmat. Quin & ipſe Salluſtius in bello Jugurthino: *plura dicerem, Quirites, ſi timidis virtutem verba adderent.* Popma.

1 *Natura aut moribus.*] Duæ virtutum cauſæ apud Philoſophum: Plato, γεννναῖον καὶ εὖ πεπαιδευμένον ἦθος. *Coler.*

2 *Timor animi auribus officit.*] Amphibole in *animi*, dicere ne velit *timor animi*: an, *auribus animi*, per metaphoram: ſed prior ſenſus magis arridet. *Glareanus.*

Timor auribus officit.] Id eſt, nocet auribus: quia, ſi cui pericula, in quibus verſetur, exponuntur, ipſe ſit magis timidus. *Zanch.* Sic Jugurth. *Sed ne illos quidem timor animi ſatis muniverat.* Ciacconius.

3 *Cladem.*] Ab Agricultura deſumptum eſt vocabulum, utpote cum res veterum Romanorum in agrorum præcipue cultu conſiſterent. *Clades* enim dicebatur proprie ſurculorum detritio, κλάδος enim [illegible]us. Sic calamitas, calamorum, [illegible]ges ſtratarum arborum. *Scaliger.*

4 *Nunc vero quo loco res noſtræ ſint.*] Manuſcripta fore, *quo in loco*, addita præpoſitione. Cicero haud ſcio an uſquam præpoſitionem addat. nam ad Atticum, *per bono loco res fuit*, inquit. &, *Quoad perſpiciamus, quo loco ſit res.* &, *Meliore loco res erant noſtræ.* paullo inferius. *Rivius.*

5 *Unus ab urbe, alter a Gallia obſtant.*] Sic Varro de re ruſt. cap. 7. *Quodque ſunt ſuo quæque loco poſita, ea minus luci occupant, & minus officit aliud alii, ab Sole, ac Luna, & vento.* Ciacc.

6 *Si animus maxime ferat.*] In manuſcriptis eſt, *ſi maxime animus ferat*, ordine vocum immutato. id, ni fallor, mollius eſt. *Rivius.*

In

rum rerum egeſtas prohibet. Quocunque ire placet, ferro ,, iter aperiundum eſt. Quapropter vos moneo, uti forti, ,, atque parato animo ſitis; &, cum prælium inibitis, me- ,, mineritis, vos divitias, decus, gloriam, præterea liberta- ,, tem, atque patriam [1] in dextris veſtris portare. Si vinci- ,, mus, [2] omnia nobis tuta erunt: [3] commeatus abunde, ,, [4] municipia, atque [5] coloniæ patebunt. ſin metu ceſſeri- ,, mus, eadem illa advorſa fient; neque locus, neque ami- ,, cus quiſquam teget, quem arma non texerint. Præterea, ,, milites, non eadem nobis, & illis neceſſitudo impendet. ,, Nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus: illis ,, [6] ſupervacaneum eſt, pro potentia paucorum pugnare. ,, quo audacius aggredimini, memores priſtinæ virtutis. ,,

Licuit

1 *In dextris.*] Imitator Salluſtii Curtius ut aliis in locis, lib. IV. ita loquitur: *In dextris veſtris, jam libertatem, opem, ſpem futuri temporis geritis.* Virgil.

In manibus Mars ipſe viri.

Coler.

2 *Omnia nobis tuta erant.*] Tacit. in vita Agric. *omnia prona victoribus, atque eadem victis adverſa.* Ciacc.

3 *Commeatus abunde.*] *Commeatus* nomine intelliguntur præcipue, cibaria, quæ ad alimoniam exercitus pertinent, qua in ſignificatione hoc loco dicitur. præterea *commeatus* dari dicitur, ut ait Feſtus, id eſt, tempus, qua ire quis redireque poſſit: á commeando, quod ultro citroque ire ſignificat. auctor ad Herennium lib. I. *Ut ille*, inquit, *qui ad diem commeatus non venit, quod eum aquæ intercluſiſſent.* aliiſque in locis. *Zanch.*

4 *Municipia.*] Municipes, erant cives ex municipiis ſuo jure & legibus utentes, muneris tantum honorarii cum populo Romano participes, nullis neceſſitatibus, aut alia lege, vel fœdere aſtricti. *Idem.*

5 *Coloniæ.*] *Poſt ſeptem annos, quam Galli ceperunt, Sutrium deducta colonia eſt, & poſt annum Setina, novemque interjectis annis Nepe: deinde interpoſitis duobus & triginta, Aricini in civitatem recepti.* hæc Vell. Patercul. libro I. ubi coloniarum ducendarum tempus diffuſe ponit: cœperunt poſtea & extra Italiam coloniæ duci, primaque extra Italiam colonia Carthago conducta eſt, ut idem eodem libro ſcribit. & animadvertendum eſt, plura fuiſſe genera coloniarum. namque aliæ Latinæ, aliæ civium Romanorum dictæ ſunt, aliæ ex utriſque; nonnullæ ex peditibus, vel equitibus, cum in agrum bello captum, ſtirpis augendæ cauſſa mittebantur. *Zanch.*

Coloniis.] Moris erat iis, qui coloniam ducerent, aratrum circumducere, ut Cic. teſtatur.

6 *Supervacaneum eſt.*] Et hoc a Demoſthene ſumſit ex oratione περὶ τ͂ στεφάνε, in qua dixit: Οὗτος δ᾽ ἐκ περιουσίας μου κατηγορεῖ: cum ſignificat: *Huic autem ſupervacaneum eſt me accuſare.* Et Suidas περιὸν interpretatur ὑπέρβαλλον. *Manutius.*

Illis ſupervacaneum eſt pugnare pro pauc. pot.] Hoc cum irriſione tamquam in ocioſos, vel in ſtolidos potius ac ſtupidos, ab homine Thraſone dictum videtur. *Glareanus.*

„ [1] Licuit vobis cum ſumma turpitudine in exſilio ætatem
„ agere. potuiſtis nonnulli Romæ, amiſſis bonis, alienas
„ opes exſpectare. [2] quia illa fœda, atque intoleranda viris
„ videbantur, hæc ſequi decreviſtis. Si hæc relinquere
„ vultis, audacia opus eſt. [3] Nemo, niſi victor, [4] pace bellum
„ mutavit. Nam, [5] in fuga ſalutem ſperare, [6] cum arma,
„ quis corpus tegitur, ab hoſtibus averteris; [7] ea vero de-
„ mentia eſt. [8] Semper in prœlio iis maxumum eſt pericu-
„ lum, qui maxume timent: audacia pro muro habetur.
Cum

1 *Licuit vobis cum ſumma turpitudine, &c.*] Scripturam hanc convincunt falſi, non membranæ modo, ſed editi ante Pomp. Lætum; in quibus fere, *licuit nobis*. & id profecto revocandum, liquet ex eo quod mox ſequitur: *potuiſtis nonnulli Romæ, &c.*, ne dicam alterum illud hoc loco indecorum. *Gruterus.*

2 *Quia illa fœda, &c. hæc ſequi decreviſtis.*] Ingens hic difficultas eſt, quid per *illa* & *hæc* intelligendum. quidam *illa* exponunt, in exilium fugere: & *hæc*, arma, alterum *hæc*, quæ incepimus. item, *relinquere*, id eſt, ab iis cœptis deſiſtere. Atqui haud ſcio, num ſatisfaciant ſtudioſo lectori. Hoc etiam apud me maxime dubium, quid hæc ſibi verba velint: *Audacia opus eſt*: ſi quidem recte expoſitum eſt, *relinquere*, id eſt ab iis incœptis deſiſtere, quæ nullus Commentatorum attingit. Lector ipſe diſpiciat. Codex vetus pro *hæc ſequi*, legit *hoc ſequi*. Glareanus.

3 *Nemo, niſi victor pace bellum mutavit.*] Pacem ſi vultis, vincatis neceſſe eſt. arbitrio enim victoris pace bellum mutatur, non victi. & hoc eſt, quod ait in Jugurthino: *Omne bellum ſumi facile, ceterum ægerrime deſinere: non in ejuſdem poteſtate initium eſſe, & finem ejus: incipere, cuivis etiam ignavo licere: non deponi, niſi cum victores velint.* Caſt.

4 *Pace bellum mutavit.*] Sic Tacit. Annal. 3. *Miſeram pacem vel bello bene mutari.* In Jugurth. alio modo extulit, ſi codex fidelis eſt, *mobilitate ingenii pacem atque bellum mutare ſolitus.* Poëta vetus,

Exſilioque domos & dulcia limina mutant.

Et, *togam paludamento mutavit*, in fragmentis Salluſtii. *Ciacconius.*

5 *In fuga ſalutem ſperare, &c.*] Xenophon lib. III. Cyrop. Μωροὶ γὰρ τὸ κρατεῖν βουλόμενοι, τὰ τυφλὰ τοῦ σώματος ἄοπλα καὶ ἄχειρα ταῦτα, ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις φεύγοντες. Homerus:

Πῆ φεύγεις μετὰ νῶτα βαλὼν κακὸς, ὡς ἐν ὁμίλῳ
Μήτις τοι φεύγοντι μεταφρένῳ ἐν δόρυ πήξῃ.

Manutius.

6 *Cum arma, quibus corpus tegitur, ab hoſte averteris.*] In Merſeburgenſi eſt, *quis corpus tegitur*. id rectius eſſe puto. *Rivius.*

Cum arma quibus corpus tegitur ab hoſtibus averteris.] Si *averteris*, pro *abjeceris* dixit, ut quidam exponunt, diſtinguendum videtur poſt *ab hoſtibus*: ut ſit ſenſus, cum arma averteris, quibus corpus tegitur ab hoſtibus. *Glareanus.*

7 *Ea vero dementia eſt.*] Calamo picti quibus aliquid auctoritatis robuſti, *vera*. Gruterus.

8 *Semper in prœlio iis eſt maximum periculum, qui maxime timent.*] *In prœlio*, non eſt in codice Fabriciano. verum in ſpatio ipſo tamen quod verſus dirimit, adſcriptum eſt, *S. in prœlio*. quo ſignificatur id ſubaudiri, quod nos in contextu habemus. ego reliquendum arbitror, propterea quod in ceteris manuſcriptis ſit. *Rivius.*

Neceſ-

Cum vos conſidero, milites, & cum facta veſtra æſtumo, ,,
magna me ſpes victoriæ tenet. Animus, ætas, virtus veſtra ,,
me hortantur: præterea [1] neceſſitudo, [2] quæ etiam timidos ,,
fortis facit. [3] nam, multitudo hoſtium ne circumvenire ,,
queat, prohibent anguſtiæ loci. Quod ſi virtuti veſtræ ,,
[4] fortuna inviderit, cavete, inulti animam amittatis; neu ,,
capti potius, ſicuti pecora, trucidemini, quam virorum ,,
more pugnantes, cruentam atque luctuoſam victoriam ,,
hoſtibus relinquatis. ,,

Hæc ubi dixit: paullulum commoratus, [5] ſigna canere jubet; 59

1 *Neceßitudo timidos fortes facit.*] Euripides: τὰ πολλ᾽ ἀνάγκη διαφέρει πολεμήματα. Q. Curtius lib. v. *Ignaviam quoque neceßitas acuit, & ſæpe deſperatio ſpei cauſſa eſt.* Manutius.

Neceßitudo.] Id eſt, neceſſitas. Appoſite Paulus Æmilius dixit, perraro niſi, bonum Imperatorem ſignis collatis decertare, niſi ſumma neceſſitudo, ut ſumma ei occaſio data eſſet, & optime Tacitus: *in rebus aſperis & tenui ſpe, fortiſſima quæque conſilia tutiſſima ſunt.* vulnera morientium ſerpentum quam maxime letalia ſunt. Et extrema conſilia ſæpe victoriam extorſerunt. Inde Livius lib. IX.: *locis*, inquit, *anguſtis militem deprehenſum, niſi quam victoria viam patefecerimus, viam nullam habemus.* & eleganter Q. Curtius, *ignaviam quoque neceßitas acuit; & ſæpe deſperatio, ſpei cauſa eſt.*

Neceßitudo.] Magna certe neceſſitudo conjuratis incubuit, ubi nulla ſpes veniæ erat. Efficacior autem in adverſis neceſſitas quam eſt ratio, ut Curtius alibi loquitur. *Graſw.*

2 *Quæ etiam timidos fortis.*] Quod Ariſtides declaravit, cum Themiſtocles eum tentandi cauſſa compellavit, dicens ſtatuiſſe ſe deductis in Helleſpontum navibus pontem ſolvere, ut (inquiens) in Europa Aſiam capiamus. Quod cum improbaret Ariſtides, diceretque: Nunc quidem cum barbaro luxuria diffluenti conſeruimus prælium: quod ſi in Græcia concluſerimus hominem tot viribus fretum, ac metu periculi neceſſitate compulſum, audebit omnia: & ob periculum omnibus præſto ſe offerens, quæ prolapſa contemptaque erunt, corriget atque emendabit, & omnino de ſumma rerum ſanius conſilium capiet. non igitur nobis hic pons, ô Themiſtocles, evertendus eſt: ſed alio, ſi fieri poteſt, conſtructo, homo ex Europa celeriter exigendus. Plutarch. *Zanch.*

3 *Nam multitudo hoſtium ne nos circumvenire queat.*] *Nos*, manuſcripta non habent. nec in impreſſis vetuſtioribus additur. ac ſicuti ego exiſtimo, abeſſe majore cum gratia poterit. ſed nec Felicius Durantinus addit. *Rivius.*

4 *Fortuna inviderit.*] Conatur iram addere, quæ non parum ſecundum Ariſtotelem tertio Moralium, fortitudinem refert. fortes enim & hi videntur, qui ira feruntur. Idem: *Ira*, inquit, *ſubminiſtrat bilem fortitudini.* Qui autem propter hæc agunt, pugnaces quidem ſunt, & non fortes. non enim ob honeſtatem agunt, aut ut ratio præſcribit. *Bad.*

5 *Signa canere.*] Fuere apud veteres tubæ, cornua, buccinæ. tubas & cornua Tyrrhenorum inventum eſſe dixit Athenæus. σάλπιγξ Græcis proprie, quæ Latinis tuba. Hæc ex ære recto, ut cornua ex ære flexo & in ſe recurvo, ad ſimilitudinem veri cornu, vel quod olim revera ex cornu bubulo fierent, quæ poſtea ex ære facta ſunt. Ovid.

Non

jubet; atque inſtructos ordines in locum æquum deducit: [1] dein, remotis omnium equis, quo militibus exæquato periculo, animus amplior eſſet, ipſe pedes exercitum & pro loco, atque copiis inſtruit. Nam, uti planities erat inter ſiniſtros montes & [2] ab dextera rupes aſpera, octo [3] cohortes in fronte conſtituit: [4] reliqua ſigna in ſubſidiis arctius

Non tuba directi, non æris cornua flexi. Formam autem oblongam & directam & concavam Latini tubum dixerunt, a Græco τύπ@, atque hinc tuba. Unde forma in aquæ ductibus, pro tuba. *Salmaſ.*

Signa canere.] Vocantur & tubicines æneatores. Romæ autem & in caſtris longe diverſiſſimus tubæ & cornu uſus, vel æneatorum & Cornicinum. Romæ æneatores comitia tributa convocabant, Cornicines centuriata. In caſtris ad tubicinem milites tantum movebantur, ad Cornicinem etiam ſigna. Et cum in militem animadvertebatur, extra portam decumanam, ut & Romæ exercitus, ſeu comitia centuriata convocabant, cum in caput civis Romani animadvertebatur, deducebaturque reus per Eſquilinam portam. Unde claſſicum dictum; quod non niſi claſſis & exercitus per cornua evocarentur. Gloſſarium, *Claßicarii σαλπιγκταί, qui ſunt cornicines, & tubicines.* Latini quoque vocant buccinatores. *Scal.*

1 *Deinde remotis omnium equis, quo militibus exæquato periculo animus amplior eſſet.*] Manuſcriptum, *dein.* idque rectius. Venetum, *remotis omnibus equis.* id perperam. nam & Hirtius eodem fere modo quo Salluſtius: *Cæſar*, inquit, *primum ſuo, deinde omnium e conſpectu remotis equis, ut æquato omnium periculo, &c.* Eſt & in quibuſdam, *quo peditibus.* velut in Veneto, Argentoratenſi, aliis pleriſque. Nos hoc in medio relinquemus. *Rivius.*

2 *Ab dextera rupe aſpera.*] Sic & Fulvii liber. Alii, *A dextris rupes aſpera.* utrumque recte. *Manutius.*

Ab dextera rupes aſpera.] Sic quidem ab emendatrice manu membranæ excellentiores: verum fuerat ibi initio tantum, *rupe.* alterum tamen in ceteris viſitur; niſi quod in nonnullis ſit, aut, *dexteram rupem aſperam*, aut, *dexter[am] rupem aſperam.* Gruterus.

3 *Cohortes.*] Ex manipulis conficitu[r] cohors. Ea vox Græcanica, quod clau[ſum] vel ſeptum in anteriore domo ve[l] villa Χόρτον illi dixerunt. Latini cohor[tem] vel chortem; nam & ſic ſcribebant[.] Martialis *raucæ cohortis aves* inde dixit[.] Cohors autem habuit tres manipulos; Haſtatos, Principes, Triarios; adde & Velites, qui manipulos ſolebant comitari. Fuit igitur juſta & plena cohor[s] legionaria homines 420. ſi pleniore[s] manipuli & legiones, plenior & ipſa; & inde cohortes quingenarias & ſexce[n]narias legimus. Græci cohortem vulg[o] vocant σπεῖραν, ut & Ennius uſurpavit. Suidas *ſpiras* interpretatur nume[]ros. Cohortes in legionibus omne[s] erant numero æquales, quia & manipuli tales. Sed quia primæ dignitas aliqua attribuitur, id non a numero, ſed ſplendore & primatu fuit, quod prin[] in ea centuriones generis cujuſque, [] forſan flos aliquis & electio virorum. *Lipſius.*

4 *Reliqua ſigna in ſubſidiis locat*[.] Quid ſi legamus? *Reliquas in ſubſidi[is] artius collocat.* ut ad cohortes præceden[]tem vocem referamus; nam infra dixi[t] *Ille cohortes veteranas, quas tumulti cau[ſa] conſcripſerat, in fronte; poſt eas ceteru[m] exercitum in ſubſidiis locat.* v. c. habe[t] *Reliquarum ſigna in ſubſidio artius co[l]locat.* Quæ ſcriptura noſtram conjectu[]ram aliquo modo confirmat. Paulo po[ſt] v. c. habet, *inermos*, quomodo Tacitu[s]

ſemo

arctius collocat. [1] Ab his centuriones omnis lectos & [2] evocatos, præterea ex gregariis militibus [3] optumum quemque armatum in primam [4] aciem ſubducit. C. Manlium in dextra,

ſemernos. Urſinus.

Reliqua ſigna.] Codices quidam habent, *reliquarum ſigna*: ut ad cohortes reliquas referatur. Vetus codex, *Reliquorum.* Glar.

1 *Ab his centuriones omnes, & evocatos.*] V. c. *Ab his centuriones omnes lectos, præterea, &c.* ſed verbum *lectos*, gloſſema eſt vocis, *evocatos*, quæ in v. c. deſideratur. Nam Servius in lib. II. Æn. ſic citat hunc locum: *Ipſe ab his omnes evocatos & centuriones, præterea, &c.* Urſinus.

Ab his centuriones omnes lectos & evocatos, &c.] Reduxi illud *lectos*, ſuaſu omnium mſſ. & vetuſte cuſorum; temere a Carrione, & ſequacibus ejus, exclusum. nam ineptum fuerit cogitare omnes centuriones ablatos: non reliquit quot ſatis eſſent ordinibus curandis, excerpſitque lectiſſimos quoſque. *Gruterus.*

Centuriones.] Centuriones Conſulum juſſu aut permiſſu a tribunis electi, ex suo quiſque genere, ſæpe tamen virtutis cauſa e genere in genus ad honeſtiores ordines transferebantur. His aſſignabantur ordines per eoſdem tribunos. Electio Centurionum duplex: prima electione eligebantur 30. totidem altera, nempe ex quoque numero, genere, ... seu manipulo decem. Qui primo electus, nempe primopilus, eminuit; etiam eo, quod more & jure ad conſilium militaré veniret, in quod primo omnium Legati veniendi jus habebant, & tribuni; igitur parte quadam iſtis æquabatur. Interdum plerique omnes centuriones advocati in conſilium, ſed pro tempore, ac arbitrio Ducis magis, quam more. Interdum Equites admitti, digniores ſcil. militum, & Centurionibus æquandi. *Lipſ.*

2 *Evocatos.*] *Evocati* dicebantur, qui ex provinciis ſociiſque civitatibus, æquo jure & fœdere junctis, non Latini nominis, militiæ munere fungebantur: qui non milites, ſed pro militibus habebantur: auctore Servio in 8. Æneidos commentario: *Evocatio*, inquit, *militaris fiebat, cum ad diverſa loca diverſi propter cogendos mittebantur exercitus.* Evocatos autem fuiſſe honoratioris loci teſtantur Hiſtorici. Cæſar: *Erat Craſtinus evocatus in exercitu Cæſaris, qui ſuperiore anno apud eum primipilum duxerat in legione decima.* Zanch.

3 *Optimum quemque armatum in primam aciem ſubducit.*] Hunc locum Clariſſimus Lipſius in antiquitate Romana verſatiſſimus ita interpretatur lib. IV. de milit. Rom. Dial. IV. Ecce, inquit, Centuriones omnes lecti & evocati in fronte ſtatuuntur, ſed præter morem ſunt. Niſi eſſet, cur Salluſtius ſignanter narraret? ſed factum, ut robur omne illic haberet, & vi perrumperet ac laceraret. Non ergo omnes ibi de more Centuriones, imo tantum haſtatorum: ſed nec evocati omnes, duntaxat qui & ſponte vellent, aut qui manipulo pro Centurione eſſent.

4 *Aciem.*] Græcis. ἀκὶς, ἀκὴ, eſt cuſpis, acies ferri. hinc acies, & quia ferro res agitur in bello pro armato exercitu, cujus ordines ad pugnandum conſtituti ſunt. Livius univerſum exercitum in tres partes diſtribuit. Primam aciem haſtatos facit, id eſt, leves milites, ac ſcutatos, in eamque pubeſcentes ad militiam omnes conjicit, alteram Principes una cum ſcutatis, quos antepilanos vocabant: tertiam ex quindecim ordinibus conſtituit, quorum unuſquiſque tres partes haberet, earum unamquamque primum pilum vocabant: ex tribus vexillis conſtabat Triariorum, Rorariorum, Accenſorum, quorum rorarii inter antipilanos primo procurrebant, deinde etiam accenſi eo procedebant, ut tum denique viribus hoſtium vel exhauſtis, vel debilitatis, integri

tra, Fæſulanum quemdam in ſiniſtra parte curare jubet; [1] ipſe cum libertis, & colonis propter [2] Aquilam adſiſtit; quam

tegri & recentes triarii pugnam capeſſerent. Polybius lib.6. eundem fere ordinem, ſed clarius deſcribit. Legionem quadrifariam dividit, in pilarios, minimos natu, haſtatos, ætate iis proximos, principes florentiſſimis annis, & triarios maximos natu, pilanos quidem, haſtatoſque & principes millenos ducenos, triarios autem ſexcentos. Si major fiat legio, proportione partes augeri dicit, exceptis triariis, quos ſemper efficiant pares. Porro non uno ſemper modo acies inſtructa fuit, ſed diverſis, quod videre eſt tum apud Cæſarem, in ipſius Commentariis, tum apud Ælianum in libro ſingulari de inſtruenda acie, ad quos harum rerum ſtudioſum lectorem remitto. Gellius lib. 10. c.9. aliquot vocabula militaria, quibus inſtructa certo modo acies appellari ſoleat, recenſet: qualia ſunt, frons, ſubſidia, cuneus, globus, forfices, ſerra, alæ, turres, eaque dicit inveniri in libris eorum qui de militari diſciplina ſcripſerunt. atque ea de re egit Cincius l.6. de Re mil. citante Gellio l. 16. c.4. *Roſin.*

1 *Ipſe cum libertis & calonibus.*] Perſpicue vera eſt hæc lectio, quam repoſuimus ex codice conſultiſſimi Cujacii, pro vulgata & recens immiſſa, *cum libertis & colonis.* Gloſſæ, Calo, δοῦλος δημόσιος, σκευοφόρος. Item: θεράπων, ὑπηρέτης στρατιώτου Calo. Acro ad Satyr. II. lib. I. Bongarſii liber *colonibus.* Seneca ad Lucill. Epiſtola cx. *Quoties occurrit domus ſplendida cohors culta ſervorum, lectica formoſis impoſita calonibus.* Vide Ciceronem de natur. Deor. III. Perſ. Satyr. v. Horat. I. epiſt. XIV. & eorum interpretes. Feſtum Pompejum & alios. *Putſchius.*

Cum libertis & calonibus.] Sic ex Cujaciano Putſchius, & ſecutus eſt Gruterus, quia in Naz. & alio *colonibus*, illud *colonis* non ſit nauci: pro quo nonnulli codices *coloniis*, *colinitis*, *conlocationis*: itaque neſcio quid de cohorte prætoria ſuſpicatur. Salmaſius probat *colonibus* ad Hiſt. Aug. & *colones* interpretatur clientes. Sed quicquid dicant, verum eſt *colonis*, quod nos quoque in membranis aliquot ſcriptum vidimus. Hi ſunt veterani Sullæ poſiti ab eo in coloniis militaribus, civili præda ſubito locupletes, & ea per luxum ac dedecus conſumpta novo motu novam proſcriptionem quærentes. Hos ita deſcribit Cicero ſecunda in Catilinam: *exercitum collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, ex ruſticis mendiculis & decoctoribus.* Et rurſus: *Tertium genus eſt ætate jam confectum, exercitatione robuſtum: quo ex genere eſt ille Manlius, cui nunc Catilina ſucceſſit. Hi ſunt homines ex iis coloniis, quas Fæſulis Sulla conſtituit, quas ego univerſas civium eſſe optimorum & fortiſſimorum virorum ſentio: Sed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiniſque pecuniis ſumptuoſius inſolentiuſque jactarunt.* Pro Muræna: *Catilinam inflatum cum ſpe militum, tum collegæ mei, quemadmodum dicebat ipſe, promiſſis circumfluentem colonorum Aretinorum & Fæſulanorum exercitu.* Gronovius.

2 *Aquilam.*] Illud notabile, quod Dio ſcribit, templo parvo Aquilam impoſitam, vel, quod potius, ipſum aquilæ impoſitum. In columna Trajani quæ conſpicitur Aquila, quadratum illud, quod Aquilæ imponitur, effigiem ſacelli quadrati non male refert, vel etiam aræ atque hic etiam licet argutari Aquilam fulguris eſſe miniſtram. Nam Jovi eam fulmen ferre fabulantur veteres. Hæc itaque inter ſigna militaria recepta & ſacrata. Quemadmodum autem fulguri, quod in terras ceciderat, eo loco, quo condebatur, ſolebat veluti ſacellum imponi vel ara in ſummo foraminata, ita etiam Aquilæ fulminis miniſtræ & ſignorum ſacratiſſimæ hujuſmodi imponebatur ædicula, ad teſtandam ejus divinitatem quandam, & ad religionem ſanciendam. Quod in aliis ſi-

gnis

quam [1] bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuiſſe dicebatur. At ex altera parte C. Antonius, pedibus æger, quod prælio adeſſe nequibat, M. Petreio legato exercitum permittit. [2] Ille cohortes veteranas, quas tumulti cauſſa conſcripſerat, [3] in fronte, poſt eas ceterum exercitum

nis non fiebat, quamvis & ipſa ſacrata aberentur. Fallitur autem Lipſius, ui locum Dionis de Sacello caſtrorum xponit, in quo ſigna reponebantur. *almaſ.*

1 *Bello Cimbrico.*] Cimbros Teutoſque e Germania veteri in Galliam ranſiiſſe bonitate agri illectos arbior. nam illos avitarum ſedium ad Germanicum mare prope Saxonas jam tæebat. Proinde facto per Chaucos & riſios itinere trans Rhenum, in ultiis Galliarum oris ad Septentrionalem ceanum conſedere, inde per Galliam rabundi ad Rhenum uſque venere, ique ſedes figere conſtituerant. Dum tem vagarentur in Gallia, conjunxent ſe illis Tigurini Ambroneſque allicæ nationes, & ipſæ regnis ſuis liſæ novas ſedes quæritantes. Itaque rociores facti virium incrementis, m terram a Romanis tanquam ſtindium dari ſibi poſtulaſſent, & relerentur, contra legatos armis inſurerunt, Sullanoque & Servilio Cæne ac M. Manlio fugatis, caſtrenſi eda, & quidem ingenti potiti ſunt. s poſtea vicit C. Marius, partim in ctu Cottiarum Alpium ad Aquas ttias, partim in Italia, in Campo udino, uti ex hiſtoriis notum eſt. citus quoque veterem Germaniam cribens: *Eundem*, inquit, *Germaniæ ſi proximi Oceano Cimbri tenent, parva c civitas, ſed gloria ingens, veteriſque te late veſtigia manent, utraque ripa ra ac ſpacia, quorum ambitu nunc quometiaris molem manuſque gentis, & magni exitus fidem. Sexcenteſimum quadrageſimum annum urbs noſtra at, quum primum Cimbrorum audita nomina.* Etiam Ptolemæus & Pomius Cimbrorum ac Teutonorum maritimarum nationum in deſcriptione Germaniæ meminerunt. Etiam eorundem, ne ceteros nominem, D. Hieronymus eodem modo in Epiſtola ad Gerontiam meminit. *B. Rhenanus.* Cimbri autem & Cimmerii a Gomer nomen accepiſſe putantur. Feſtus tamen ita ſcribit: *Cimbri lingua Gallica latrones dicuntur.* Quod a vero profecto non alienum videtur. *Kemper* enim noſtrati lingua pugnatorem denotat. Sic & Sicambros quaſi pro victoria dimicantes appellatos fuiſſe, Aventinus obſervavit. *Sych* enim noſtratibus victoriam denotat, quinetiam ipſis hodieque Cimbris. Quod autem Cimbros Gallis latrones dictos affirmat, idem eſt, atque ſi dixiſſet, viros militares, bellatores. Ita apud Nonium Gracchus: *qui apud regem in latrocinio fuiſti & ſtipendia accepiſti.* Itaque non in totum admittendus eſt Scaliger, cum dicit: *Cimbri* ληςρικοὶ καὶ πλανῆτες *fuerunt: ſed non magis Cimber latronem ſignificat, quam Iſaurus pyratam, Ambro diſſolutum ac voracem, Opicus obſcœnum. Sed quia tales fuerunt eæ nationes, de earum nomine vocamus qui tales ſunt.* Vid. Scal. in Feſtum. *Joh. Pontan.*

2 *Ille cohorteis veteranas, quas tumultus cauſſa conſcripſerat.*] Legendum, *quas tumulti cauſſa*, idque Salluſtianum magis, nec aliter Nonius Marcellus. ſic apud eundem Ennius: *Quid hoc tumulti eſt?* pro tumultus. ſic Terentius, *Nihil ornati, nihil tumulti.* Sic Salluſtius ante, *Senati decreto pro ſenatus.* Rivius.

3 *In fronte, poſt eas ceterum exercitum in ſubſidiis locat.*] Sic ſupra, *octo cohortes in fronte conſtituit, reliquas in ſubſidiis arctius collocat.* Nonius tamen in voce *tumulti*, ſic legit: *In frontem poſitas, ceterum exercitum in ſubſidio locat.* Et veriſimile

tum [1] in ſubſidiis locat. Ipſe [2] equo circumiens, unumquemque nominans, appellat, hortatur, rogat, uti meminerint, ſe contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, [3] pro aris, atque focis ſuis certare. Homo militaris, quod amplius annos triginta [4] tribunus, [5] aut præfectus, [6] aut legatus, aut prætor cum magna gloria in exercitu fuerat, pleroſque ipſos, factaque eorum fortia noverat; ea com-

60 memorando, militum animos accendebat. [7] Sed, ubi, omnibus rebus exploratis, Petreius tuba ſignum dat, cohortes paulatim incedere jubet. idem facit hoſtium exercitus. Poſtquam eo ventum eſt, unde a [8] ferentariis prœlium

mile eſt ita ſcripſiſſe Salluſtium: nam Tacit. Annal. 3. dixit, *In frontem ſtatuerat ferratos, in cornibus cohortes, a tergo ſemermos.* Et de vita Agricol. *Veritus ne ſimul in frontem, ſimul & latera ſuorum pugnarent.* Ciacconius.

1 *In ſubſidiis locat.*] Hanc lectionem ipſe probo, quamvis in quibuſdam ſit *collocat*. ſed eodem ſenſu. *Rivius.*

2 *Equo circumiens unumquemque nominans.*] Meus lib. *quemque nominans.* Ciacconius.

Equo circumiens.] Mirum quam hic hæſitent Commentatores, ac contraria & ſentiant, & exponant in re non admodum difficili. Ego per *ille*, Petreium, intelligo: per *Ipſe*, Antonium: quod Lector ipſe, ſimul atque priora cum ſequentibus conferet, facile intelliget. *Glar.*

3 *Pro aris atque focis ſuis certare.*] Bongarſii liber, *cernere*, noſtri tamen pertinaciter propugnant alterum. unde colligamus jam ab aliquot centum annis, mire gloſſographorum ſpleniis obductum auctorem. *Gruterus.*

4 *Tribunus.*] Militum, ſcilicet, & Tribunorum militarium duo erant genera. primum eorum qui Rufuli dicebantur: hi in exercitu creari ſolent, quod & Livius lib. 7. Decad. 1. ſcribit: *Et cum eo anno primum placuiſſet tribunos militum ad legiones ſuffragio fieri (nam & antea, ſicut nunc, quos Rufulos vocant, Imperatores ipſi faciebant) ſunt comitati, qui Romæ comitiis deſignabantur.* Juriſconſultus in titulo de Re militari ſic ſcribit: *Officium tribunorum eſt, milites in caſtris continere, & ad exercitationem producere, querelas commilitonum audire, valetudinarios inſpicere: & equites, ordinumque ductores omnes oriente luce accedunt ad tribunorum tentoria, Tribuni ad Conſulum, ille quod inſtat agendum tribunis edicit: tribuni equitibus, ordinumque ductoribus: hi multitudini promu[lgant] tempore opportuno.* Zanch.

5 *Aut præfectus.*] Præfectus legionis abſentis legati vicem tenebat. Parebant ei tribuni haſtati, pilati, centuriones, & denique totius exercitus ar[ma]. *Idem.*

6 *Aut legatus.*] Unus enim quiſqu[e] conſul legatum habebat, quo præcipu[e] conſultore ac miniſtro conſiliorum i[n] rebus regendis, delectuque habendo totaque adminiſtranda provincia ut[e]batur, quorum conſilio & auctorita[te] vel prælia ſuſcipiebant, vel bello abſ[ti]nebant: qui etiam decreta conſulum, [&] arcana conſilia ſæpiſſime exſequebantu[r] cum fide & cura, ut ſupra dictum. *Idem.*

7 *Sed ubi omnibus rebus explorat[is] &c.*] Adverbium *ubi* expunxit aliqu[is] corrector in Com. ſi me foret arbitr[a]tus, ei præterea ſocium adjungerem *ſed.* Gruterus.

8 *Ferentarii.*] Qui levi ſunt arma[tu]

ra mi

lium committi poſſet, [1] maxumo clamore, infeſtis ſignis concurrunt; [2] pila omittunt; gladiis res geritur. Veterani,

ta milites inſtructi ad bellum, ut fundis & lapidibus, enſe, telis & his armis quæ feruntur, non quæ tenentur: hos Varro a ferendo etiam dictos putat; verum eodem teſte equites dicti ſunt ferentarii, qui eo modo habebant arma, quo feruntur, ut jaculum ejuſmodique equites pictos vidiſſe ſe inquit in Æſculapii æde vetere, & ferentarios aſcriptos. Cato autem eos *referentarios* dixit, quod tela ac potiones militibus pugnantibus miniſtrabant. *Valtur.*

1 *Maximo clamore cum infeſtis ſignis concurrunt.*] Ita referebant, præter antiquitus edd. membranæ emaculatiores conſenſu ſummo; Commelinianus inquam, ac Pall. prim. ſec. tert. quart. quintus, quibus pro bonitate ſua eum numerum inpoſui. nam ſextus primum degenerat, habetque, *cum infeſtis ſignis utrimque concurrunt.* cui & adſtipulatur octavus. quippe ſeptimus ac duodec. a voce liberi ſunt, habentque ipſam alio loco, nonus quidem, dec. undecimus, hac ſpecie. *utrimque maximo clamore cum infeſtis ſignis concurrunt.* videtur elegantius *, maxumo clamore, infeſtis ſignis concurrunt*, ut repræſentavit Carrio: ſed quis præſcribet membranis? emendationes conjecturales inferre in contextum nefas duco: Notis inere fas. quod facio. *Gruterus.*

2 *Pila.*] Miſſilia, quibus utebatur pedeſtris exercitus, Pila vocabantur. *nch.*

Pila.] Pili telum ligneum habet gitudine plerunque bicubitali, craſſitudine digitali, ſpiculum unius ſpithamæ ſive palmi majoris, eo uſque tenuatum & acutum, ut mox primum l actum neceſſario flectatur, fitque abile ad remittendum. Alioqui commune fieret telum. *Polyb.* Ferrum onali figura novem unciarum fuiſſe etius auctor eſt. erant autem pila nanorum, ſicuti *Gæſa* Gallorum, ste Varrone. Servius ad illud Virgilii Æneid. 8.

— *Duo quiſque Alpina coruſcat*
Gæſa manu, ſcutis protecti corpora
longis.

Gæſa interpretantur haſtas viriles. nam etiam viros fortes Galli *Gæſos* appellant. Quod vocabulum etſi hodie per contemptum de homine vappa & mendicante dicatur, antiquis tamen in alio uſu fuit. Sed ad rem. Obiter addendum ab his pilis pilatum agmen veteribus dici, quaſi pilis confertum, denſumque. Erat enim juxta Varronem duplex agmen: quadratum, quod immiſtis etiam jumentis incedit, ut ubivis poſſit conſidere. Pilatum alterum, quod ſine jumentis incedit, ſed inter ſe denſum eſt, quo facilius per iniquiora loca tramittatur. Veruta porro & Pila conjunxit Ammianus lib. XXVII. & Vegetius lib. II. cap. XV. duplex Romanis eſſe Pilum docuit, majus & minus. quorum illud pilum vulgo, illud inquit, tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Forſan ibi legendum *veruculum*, qua voce Plinius uſus. Vide *Becmann.*

Pila.] Duo Pila militi erant, unum majus idque rotundum, diametri palmaris, vel etiam quadrangulum, magis crebrum & vulgarius: alterum minus, ſimile venatoriis haſtis. Sibuna vel Sibyna huic minori ſimilis. Fuit autem Sibuna venaculum ſive jaculum venatorium, καπροβόλιον explicat Heſychius, id eſt, telum figendis apris. Pilorum iſtorum longitudo in ligno fere tres cubiti, totidem in ferro, quod habebat hamatum, ſive uncinatum, retro mucronem hamo ſatis lato: ne telum ſemel impactum facile eſſet evulſu. Erat pilum ponderoſum & lentum, quia ferri pondus & gravitas talia faciebant, præſertim nullis adjutum pennis. Inerat & vis telo tanta, ut obvia quæque perfringeret, & arte directum ſcutatos pedites, & loricatos equites ſæpe tranſverberaret. Sed notandum, ferrum in

bus, conciderant. [1] Catilina vero longe a ſuis [2] inter hoſtium cadavera repertus eſt, [3] paululum etiam ſpirans, ferociamque animi, quam habuerat vivus, in vultu retinens. Poſtremo, ex omni copia, neque in prælio, neque in fuga quiſquam civis [4] ingenuus captus eſt. Ita cuncti ſuæ hoſtiumque vitæ juxta pepercerant. Neque tamen exercitus populi R. lætam, aut incruentam victoriam adeptus erat. [5] Nam ſtrenuiſſumus quiſque aut [6] occiderat

in

ſius. eadem quoque lectio in Commel. meo; niſi quod is voce poſtrema. *occubuerant*. illud, *paullo diverſi, aliis alibi ſtantes, omnes tamen, &c.* quod e Grammaticellis auctori noſtro primum induxit Carrio; pus eſt & venenum: itaque dignum latrina tantum, & ſellis Patroclianis. *Gruterus.*

1 *Catilina longe a ſuis inter hoſtium cadavera repertus eſt.*] Iiſdem verbis utitur Florus libr. IV. cap. I. qui hoc amplius: *Pulcherrima morte, ſi pro patria ſic concidiſſet.* Salluſtii autem verba hæc in Virgilii librum Æn. I. recitat Servius. *Manutius.*

2 *Inter hoſtium cadavera.*] Servius *inter hoſtilia cadavera* legiſſe videtur, ut paullo infra. *Ciacc.*

3 *Paullulum adhuc etiam ſpirans.*] Fabricianum, *paullum etiam ſpirans*, nec vero ſecus in impreſſis vetuſtioribus. niſi quod *paullulum* in his reperitur. Forſan aliquis *etiam*, pro *adhuc* poſitum annotarat. Id poſtea irrepſit in contextum. quamvis non negem, hæc conjungi ſimul poſſe, velut apud Ciceronem, *Facinus fortaſſe adhuc in nullo etiam vindicatum.* Rivius.

4 *Ingenuus.*] *Ingenuus* eſt, qui ex matre libera natus eſt, vel is, qui ſtatim, ut natus, liber eſt. Antiquitus ingenui dicebantur, qui patrem ciere poſſent, hoc eſt ex legitimo matrimonio ſuſcepti, qui iidem & patricii dicebantur. Livius lib. 10. *An Romæ unquam fando audiiſtis, Patricios primo eſſe factos, non de cœlo demiſſos, ſed qui patrem ciere poſſent, id eſt, nihil ultra quam ingenuos?* Hæc Livius, qui non obſcure ingenuos iis opponit, quos poſterior ætas ſpurios, recentior vulgo conceptos appellavit. Feſtus autem ſub voce *patricios* locum illum Livii dilucide confirmat: *Patricios*, inquit, *Cincius ait in lib. de Comitiis, eos appellari ſolitos, qui nunc ingenui vocantur.* Hotom. Illud obiter notandum, ab antiquo γένομαι vel γ[illegible] fieri antiquum *geno* pro *gigno*, g interjecto, ut etiam apud Græcos γίνομαι, γίγνομαι, γένομαι. *Geno* quoque dicitur apud Varronem & Ulpianum: *ſi qua filia mihi genitur, ei heres meus centum dato.* Hinc ingenuus, ingenitum, proprie, natura inditum. Ita Lucretius *ingenuos fontes*, & Auſonius *ingenuum agrum* dixit. *Becmann.* Atque hinc *ingenuus* dicitur, qui ex meliori natura ex parentibus liberis natus eſt.

5 *Nam ſtrenuiſſimus quiſque aut occiderat in prælio, aut graviter vulneratus diſceſſerat.*] Quamvis Laurent. Vall in quibuſdam repererit, *ſtrenuus quiſque*, tamen exemplar manuſcriptum quod penes nos eſt cum vulgata hodi lectione facit. Sed & Cato de re ruſtica; *Et ex agricolis*, inquit, *& viri fortiſſimi, & milites ſtrenuiſſimi gignunt*; & Corn. Tacitus lib. xx. *Summi bellum etiam ab ignavis, ſtrenuiſſimi cujuſq periculo geri.* Rivius.

6 *Occiderat in prælio.*] Triſtis ſemper belli civilis exitus. Nam vincere & vinci Reipublicæ calamitoſum eſt. Ille enim victoria non externo, ſed domeſtico ſanguine paratur. Unde Lucan lib. I. Bell. Civil.

Uſq

teros aggreditur. Mallius, & Fæſulanus in primis pugnantes cadunt. Poſtquam fuſas copias, [1] ſeque cum paucis relictum videt Catilina; [2] memor generis, atque priſtinæ dignitatis ſuæ, in confertiſſimos hoſtes incurrit, ibi-
que pugnans confoditur. Sed, confecto prælio, tum ve- 61
ro cerneres quanta audacia, quantaque animi vis fuiſſet in exercitu Catilinæ. Nam fere, quem quiſque vivus pugnando locum ceperat, eum, amiſſa anima, corpore tegebat. Pauci autem, quos medios [3] cohors prætoria disjecerat, [4] paullo diverſius, ſed omnes tamen adverſis vulneribus,

& lævum. Ea ſæpiſſime obtinuit in exercitu conſulari, cum duæ legiones, & ſingulis ſua auxilia adjuncta. Hæc ſectio vetus & aliis quoque gentibus uſurpata. Triplex autem eſt, cum præter cornua, alia etiam media exurgit. Id quoque crebrum, non ſolum ubi plures legiones, ſed & cum duæ, iſtis ſcilicet in medio poſitis, ſociis ad utrumque cornu. Sed eſt & alia ratio duplicis tripliciſque aciei, cum præter ſimplicem illam diviſionem, a tergo etiam ſectio fit & diſcrimen: ut ſi quatuor legiones habeam, duas in fronte cum ſociis ſuis pono, totidem a tergo ſuppono. Hæ præcipuæ ac receptæ Romanis inſtructiones, quas tamen leviter variabant promovendo, aut retrahendo. *Idem.*

1 *Seque cum paucis relictum videt; memor, &c.*] Haud aliter Pall. pretii gravioris; hoc eſt octo novem, item meus Commelinianus. editi inſeruerant, *videt Catilina*; *memor.* non neceſſario æque enim hic abeſſe poteſt, ut vox *Romanos*, ſupra capite ſexto: *Igitur reges populique finitimi bello tentare.* Gruterus.

2 *Memor generis.*] Familia Sergia a Sergeſto Trojano, Æneæ comite, originem duxiſſe creditur. Quemadmodum teſtatur Virgilius v. Æneid.

Sergeſtuſque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna,

ſenu.

3 *Cohors prætoria.*] Vide ſupra. c.60.

4 *Paullo diverſius jacebant, ſed omnes tamen adverſis vulneribus conciderant.*] In manuſcriptis non eſt *jacebant*, & citra detrimentum ſenſus abeſſe poterit. *Rivius.*

Paullo diverſius, ſed omnes tamen adverſis, &c.] Sic omnes antiqui lib. Cariſius autem l. II. Priſc. l. XII. & Diomedes l. I. legunt, *Alis alibi ſtantes, omnes tamen adverſis vulneribus conciderunt*; ſive, ut apud Diomedem, *ceciderunt.* Alis autem pro alius, antique dictum. Priſcianus libro XV. *Aliter*, inquit, *ab eo quod eſt, hic alis, hujus alis, huic ali, pro, alius, alius, alii, ſecundum ſupradictam analogiam profertur.* Lucretius autem libro primo, *Quando alio ex alio reficit natura; nec ullam rem gigni patitur.* Item: *Sic alio ex alio per te tute ipſe videre Talibus in rebus poteris.* Et namque *alia ex alio clareſcet, nec tibi cæca Nox iter eripiet.* Et libro II. *Sic alio ex alio nunquam deſiſtit oriri.* Et libro V. *Sic alio ex alio peperit diſcordia triſtis.* Catullus quoque de coma Berenices: *cum regium adepta es conjugium, quo non fortior auſit alis.* Varro Meleagris apud Nonium Marcellum: *Cum etiam aliis Menandri tunicam demiſſam habeat ad talos.* Manutius.

Paullo diverſius, ſed omnes tamen adverſis vulneribus, conciderant.] Hæc eſt concors lectio membranarum omnium, tam Pall. quam earum quas excuſſere alii. neque ſecius quoque in eis quas contulit ſagaciſſimus Bongar-

eos ſuos cognoſcerent. Ita varie per omnem exercitum lætitia, mœror, [1] luctus, atque gaudia agitabantur.

Hoſpitem.] Fuit antiqui moris teſſeram hoſpitibus dari dimidiatam, quam quicunque attuliſſet ad hoſpitem, continuo agnoſci poſſet, & hoſpitio accipi tanquam amicus & vetus hoſpes. Hoc autem jus neceſſitudinis ad poſteros tranſibat; propterea teſſeram hoſpitalem diligenter aſſervabant, uti ex Plauto in Pœnulo patet. Atque is teſſeram hoſpitalem fregiſſe dicebatur, qui jus hoſpitii violaverat, hoc eſt, ut ait Eraſmus, qui ſibi reditum in domum aliquam præcluſerat.

1 *Luctus atque gaudia agitabantur.*] Et hoc bene Carrio, neque abeunt Pall. nam editi prius, *gaudiam*, quod quis etiam exoriretur, qui controverſiam moverit voci, *agitabantur*, tanquam ſupervacuæ; ei equidem, clam palamve aſſenſionem meam commodaverim. *Gruterus.*

FINIS BELLI CATILINARII.

COROL-

COROLLARIUM DE SALLUSTIO, Quædam diſſimulante in CATILINÆ hiſtoria.

MUlta de Cicerone Salluſtius in hiſtoria Catilinæ ſilentio prætermiſit, eaque cum primis, quæ præcipue ad eximiam & ſingularem Ciceronis gloriam ſpectarent, conſultone, ut qui ejus eſſet inimicus, an vero imprudens, haud facile dixerim. Eo tamen potius inclinat animus, ut dedita opera Salluſtium hæc de induſtria omiſiſſe credam, & illam hiſtoriæ legem, ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, ne qua ſimultatis, in his prætermittendis neglexiſſe, quæ nequaquam fuerint ſilentio prætereunda. Eorum hic aliqua ſubjicienda eſſe duxi.

I. Primum igitur Ciceroni gratiæ ſunt ampliſſimis verbis actæ, quod virtute, conſilio, prudentia ſua Remp. periculis maximis liberaſſet: idque ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione, tanta pace, tanto otio, tanto ſilentio, ut ipſemet Cicero 3. Invectiva in Catilinam. De hoc verbum nullum Salluſtius.

II. Dein Pater patriæ eſt a Q. Catulo, ac M. Catone frequentiſſimo ſenatu nominatus. nec de hoc Salluſtius quicquam. Juvenalis vero,

— Roma parentem,
Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Et in 7. Plinius. *Salve,* inquit, *primus omnium Parens Patriæ appellate, primus in toga triumphum, linguaque lauream merite.*

III. Præterea ejus nomine decreta diis immortalibus ſupplicatio eſt: qui honos ante Ciceronem togato contigit nemini. *Atque his decreta verbis eſt,* (ut ipſemet inquit) *quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberaſſet. Quæ ſupplicatio* (inquit) *ſi cum ceteris conferatur, hoc interſit, quod cetera de rep. bene geſta: hæc una conſervata repub. conſtituta eſt.* Ne hujus quidem facta ab eo mentio.

IV. Ad hæc L. Gellius ei civicam a repub. deberi dixit. Eſt hoc quoque ſilentio præteritum, ut cetera pleraque, dum adverſarium Criſpus debita commendatione defraudat. Sed audiamus, quid ipſemet Cicero in Piſonem de hoc atque aliis ad gloriam ſuam ſpectantibus: *Me* (inquit) *Q. Catulus, princeps hujus ordinis, & auctor publici conſilii, frequentiſſimo ſenatu parentem patriæ nominavit. Mihi hic vir clariſſimus, qui propter te ſedet, L. Gellius his audientibus civicam coronam deberi a rep. dixit,*

mihi togato ſenatus, non ut multis bene geſta, ſed ut nemini, conſervata reip. ſingulari genere ſupplicationis Deorum immortalium templa pateſecit. Idem ad Atticum, Cn. Pompejum affirmat in ſenatu, non ſemel, ſed ſæpe, multis verbis Ciceroni ſalutem imperii atque orbis terrarum adjudicaſſe.

V. Poſtremo ſtatua eum inaurata Capuæ decuriones decorarunt, & patronum adoptarunt, propter ſalutem illius urbis conſulatu conſervatam ſuo: ut ipſemet pro P. Seſtio teſtatur. Sed & in Piſonem: *Quorum Capuæ* (inquit) *te prætextatum nemo aſpexit, qui non gemeret deſiderio mei, cujus conſilio cum univerſam remp. cum illam ipſam urbem meminerant eſſe ſervatam. Me inaurata ſtatua donarunt, me patronum unum aſciverunt, a me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur.* Hæc Cicero. Sed quid de hoc uſpiam Salluſtius? Quaſi vero & hæc, & hoc genus alia non multo ad rem magis facerent, quam aut illa veterum Romanorum laus, deque corruptis ſeculi ſui moribus querela: aut vero tam libenter ac prolixe tributum Cæſari Catonique præconium? Quorum ut uterque fuerit merito laudandus, Cæſaris tamen in laudibus, quum & ipſe ſit conjurationis creditus particeps, tamdiu commorari, ſupervacaneum eſſe mihi videtur, ne dicam præter decorum. Nam illa de origine Urbis & corruptis populi Romani moribus, initiiſque motuum civilium, ſive a propoſito digreſſio, ſeu verius, altior repetitio, utcunque nominare lubeat, nec aliena prorſus ab hiſtoriæ argumento videtur, & Lectori accidit non ingrata. Sed de hoc jam ſatis, modo unum addidero. Mire Salluſtius hoc diſſimulat, Cæſarem fuiſſe inter conjuratos habitum. qua de re tam multa interim Suetonius, cujus cum primis probatur in hiſtoria fides. Nam his in ſuſpicionem veniſſe illum teſtatur, quaſi conſpirarit cum M. Craſſo conſulari, item P. Sulla & Autronio, poſt deſignationem conſulatus ambitus condemnatis. Cujus conjurationis meminerunt Tanuſius Geminus in hiſtoria, M. Bibulus in edictis, C. Curio pater in Orationibus: de qua & Cicero in quadam ad Actium epiſtola ſignificare videtur. Sed & auctores eſſe ait, qui cum Cn. etiam Piſone conſpiraſſe Cæſarem teſtentur. Nam fuiſſe inter ſocios Catilinæ nominatum, & apud Novium Nigrum quæſtorem a L. Vettio indice, & in Senatu a Q. Curio: quorum hic e Catilina ſeſe cognoviſſe diceret, ille chirographum quoque ejus Catilinæ datum polliceretur, Suetonius ipſe confirmat. quantumvis hoc diſſimulare noſter ſtudeat. Itaque an hic nulla gratiæ in ſcribendo ſit ſuſpicio, aliorum eſto judicium. *Rivius.*

C. Criſpi Salluſtii

JUGURTHA,

SEU

[1]BELLUM JUGURTHINUM.

FAlso [2] queritur de natura ſua genus humanum, quod 1
imbecilla, atque ævi brevis, [3] forte potius, quam virtute,

1 *Bellum Jugurthinum.*] Jugurthinum ortum eſt anno U. C. DCXLII. P. Scipione Naſica, & L. Calpurnio Beſtia Coſſ. Fuit autem hoc bellum atrociſſimum, & in Jugurtha erat (ut Flori verbis utar) quod poſt Annibalem timeretur. Sicut autem alia fere omnia bella, ut ex Livio cognoſcimus aliquid monſtri præceſſit, ita hoc quoque. Nam P. Scipione, & L. Calpurnio Coſſ. maxima pars urbis, cum æde Matris magnæ fuit exuſta: lacte per triduum pluit, ut teſtatur Jul. Obſequens. Præſtat ſane hunc librum prius legere, quam Catilinarium, ut ſeries temporis obſervetur. Nam bellum Jugurthinum, ut ſupra dictum, anno U.C. DCXLII. geſtum eſt; Catilinarium DCXC. M. Tullio & C. Antonio Coſſ. Itaque conſultum eſſet, ordinem vulgatum horum librorum immutari, & Jugurthinum Catilinario bello præponi. Deſcripſerat hoc bellum Livius quoque, ſed ii libri interciderunt. *Coler.*

2 *Falſò queritur de natura ſua genus humanum.*] Pall. nec eodem loco, nec eodem modo ſcriptum habent pronomen. nam ſept. *de ſua natura*, oct. *de natura ſui.* at Commeliniano meo totum abeſt. puto licet. *Gruterus.*

Falſo.] Non ſolum vulgus, ſed etiam doctiſſimi plerique viri (ut apud Strozzum ceteroſque auctores legimus) conqueſti ſunt, quod imbecilla ſit hominum vita, brevique temporis ſpacio terminetur: itemque quod caſui & fortunæ ſubjecta ſit. in his præſertim fuit Theophraſtus, qui (ut inquit Cicero Tuſculan. Quæſt. lib. 3.) moriens accuſaſſe naturam dicitur, quod cervis & cornicibus vitam diuturnam (quorum id nihil intereſſet) hominibus (quorum maxime interfuiſſet) tam exiguam vitam dediſſet: quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior, futurum fuiſſe, ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. Idem in Calliſthene ſuo laudavit illam ſententiam: *Vitam regit fortuna, non ſapientia*, Auctor Cicero Tuſcul. quinta. Sed his reſpondet Salluſtius, ſatis firmam & longam vitam hominibus eſſe datam, ſi modo tota bene collocaretur; nec multum fortunam hominum vitæ dominari (ea enim virtutem neque dare, neque eripere cuiquam poteſt) & homines ſapientes magis regere caſus, quam a caſibus regi. Sed hanc totam diſputationem videre poteris apud Senecam libro de Brevitate vitæ. *Caſt.*

3 *Sorte potius quam virtute regatur.*] Manuſcripta, quæcumque ipſe viderim *Forte potius*, pro, fortuito eventu. nam Fors pro fortuna ſæpe ponitur. Cicero ad Atticum, *Sed hæc fors viderit, quæ talibus in rebus plus quam ratio poteſt.* Idem, *Quemcumque fors tulerit caſum.* ſed & impreſſa quædam ſic habent. neque tamen priorem lectionem repudio, quæ & ipſa bene habet. *Rivius.*

tute, regatur. [1] Nam contra reputando, [2] neque majus aliud, neque præſtabilius invenias, magiſque naturæ induſtriam hominum, quam vim, aut tempus deeſſe. Sed dux atque imperator vitæ mortalium, animus eſt: [3] qui ubi ad gloriam virtutis via graſſatur, abunde pollens potenſque, & clarus eſt, [4] neque fortuna eget; quippe quæ pro-

1 *Nam contra reputando, neque majus aliud, neque præſtabilius invenies.*] Manuſcripta, *invenias.* pro invenire aliquis poſſit, ἀπροσώπως, ac per ἐπίφωρν quomodo & ex impreſſis quædam. eſt autem multo elegantius, quam quod Gymnicus habet. *Rivius.*

2 *Neque majus aliud.*] Jure ſuo hoc dicit. Quid enim aliud ipſe homo, quam parvus quidam mundus? Philo Judæus ut commune verbum retulit, parvum mundum hominem eſſe, magnum hominem mundum. Macrobius itidem totidem pæne verbis. *Phyſici mundum magnum hominem dixerunt, & hominem brevem mundum.* Quid ita? quia, ut ille rectorem in ſe Deum habet, ſic homo divinum animum. Quid amplius? omnia, quæ mundus fere habet: quatuor in ſe elementa, capitis quoddam cœlum; inde flammantes oculos, ut ſtellas: ipſam formam rotundam, vel in matris utero, vel jam liber brachia & pedes expandit. lineæ enim ab extremis illis ductæ, faciunt juſtum fere orbem. Quid? quod omnia, quæ in mundo ſunt, ipſe continet, atque in capaci mente geſtat? Ita eſt: Solus homo ſcientiam omnium & amat, & pro captu habet. Quid ei clauſum eſt? Cœlos penetrat, & Deum ac divina mente adit. Manilius ſcite:

— *quidem mirum noſcere mundum*
Si poſſunt homines, quibus eſt & mundus in ipſis:
Exemplumque Dei quiſque eſt in imagine parva?

Audi hic Senecam: *Ita eſt; Cariſſimos nos Dii immortales habuerunt, habentque, &, qui maximus tribui honos potuit, ab ipſis proximos collocaverunt. Magna accepimus, majora non cepimus.* Egregie quoque Cicero: *Deus hominem, quaſi contemplatorem Cœli ac Deorum, ipſorumque cultorem fecit; & hominis utilitati agros omnes & maria patentia.* Hæc ille. Jure addit omnia nobis parere & ſervire. Quid clarius? Terram habitamus, aramus, peragramus: ipſa maria indomitum elementum domamus: beſtiis feriſque omnibus legem & imperium damus. Concludamus: Deus in nobis habitat, templum ejus ſumus: Deus hominem requirit, deliciæ ejus ſumus. *Lipſ.*

3 *Qui ubi ad gloriam virtutis via graſſatur.*] Eſt in manuſcripto quodam, vi *graſſatur.* quomodo & Calepinus quiſpiam citat. verum priorem lectionem probandam magis eſſe duco. *graſſatur*, pro toto impetu fertur, & quaſi pleno gradu contendit. *Rivius.*

4 *Neque fortunæ eget; quippe quæ probitatem, induſtriam, aliaſque bonas artes neque dare neque eripere poteſt.*] Eſt in aliis perperam, ut opinor, *neque fortunæ eget.* nam & idem alibi, *Majores noſtri P. C. neque conſilii, neque audaciæ umquam eguere.* Cicero tamen ablativum fere huic verbo addit. ſicuti & Salluſtius interdum. quamquam ad Atticum Cicero, *Egeo conſilii*, inquit. M. Cato apud Gellium; *Vitio vertunt*, inquit, *quia multa egeo.* Accuſativum huic verbo κατ' ἀρχαϊσμόν addidit. Ne quid diſſimulem tamen, eſt in manuſcriptis uno excepto, *fortuna*, caſu ablativo. & haud ſcio, an apiculus ille quo fit diphthongus perperam ſit ibidem omiſſus. Illud quamvis leve, non tamen prætereundum eſſe duxi, *ut eis* hic habere vetuſtos codices, non *artes* idque Salluſtianum

magis.

robitatem, induſtriam, [1] aliaſque artes bonas neque dare, neque eripere cuiquam poteſt. [2] ſin captus pravis cupidinibus, ad inertiam, & voluptates corporis peſſumdatus eſt: perniciosa lubidine paullisper uſus; [3] ubi per ſocordiam vires, tempus, ingenium defluxere; naturæ infirmitas accuſatur: ſuam quippe culpam auctores ad negotia transferunt. Quod ſi hominibus bonarum rerum tanta cura eſſet, quanto ſtudio aliena, ac nihil profutura, multumque etiam periculoſa petunt; [4] neque regerentur magis,

magis. Sic poſtea *quaſcumque urbeis* & agros manu ceperat. pro *urbes*, quod in pervulgatis exemplaribus eſt. Habet & Lipſianus codex, *ceteraſque artis bonas*. ubi hodie fere, *aliaſque bonas artes*. In manuſcriptis τὸ *bonas* adjectivum, poſt ſubſtantivum ponitur. *Idem.*

1 *Ceteraſque bonas artes.*] Hæc lectio in omnibus pervulgatis exemplaribus, & quatuor manu deſcriptis reperitur. Verum in duobus pervetuſtis libris: *aliaſque bonas artes*, ſcriptum animadverti, quomodo & Donatus citat, act. 2, ſcen. 2. in Eunuchum Terentii. Nos tamen hic vulgatam, receptamque lectionem non mutavimus. Etenim apte ſane quadrat cum illo Catilinarii loco: *Namque avaritia, fidem, probitatem, ceteraſque bonas artes ſubvertit.* Popma.

2 *Sin captus pravis cupidinibus, ad inertiam & voluptates corporis peſſumdatus eſt.*] In Fabriciano atque aliis quibuſdam, diviſim legitur, *peſſum datus*. quomodo Tacitus 1. *Poſtquam hic ſocordia innuerit, ille per libidines peſſum datus ſit.* Rivius.

Peſſumdatus.] In Gloſſario veteri ſcribitur: Peſſundat, βυθίζει, καταποντίζει. Et in eodem: Beſſum, βυθὸς καὶ ὄλεθρος. Ibidem: καταβυθίζω, demergo, peſſundo. Et: καταποντίζω, demergo, perundo, peſſundo. Prudentius contra Symmachum: *peſſum mergere*. Verum vulgo hujus verbi vim aſſequuntur. *Coler.* Quod Latini dicunt peſſum ire, Græcis eſt εἰς βάραθρον χωρεῖν. Ita utitur Columella lib. 12. cap. 6. *Si peſſum ibit, ſcies adhuc eſſe crudam*: id eſt, fundum petit.

3 *Ubi per ſocordiam vires, tempus, ingenium diffluxere.*] Sic in manuſcriptis, ubi hodie fere, *defluxere*. id recte, an ſecus, aliorum eſto judicium. *Rivius.*

Defluxere.] Seneca de brevitate vitæ: *Sed ubi per luxum & negligentiam defluit, nulla rei bonæ impenditur, ultima demum neceſſitate cogente, quam ire non intelleximus, tranſiiſſe ſentimus. Ita eſt, non accepimus brevem vitam, ſed fecimus.* Putſchius.

Ubi per ſocordiam, vires, tempus, ingenium diffluxere.] Ita malui, hortatu membranarum plurium, ac notæ primæ; quam quomodo fere cuſi; *defluxere*. quam vocem etiam reformandam videri Senecæ Philoſopho, fide codicum calamo exaratorum, monui in animadverſionibus ad eundem ſcriptorem, c. 1. de brevitate vitæ. *Gruterus.*

4 *Neque regerentur magis, quam regerent caſus.*] Ita manuſcripta volumina contra quam hodie legitur. ut ſubaudias, *caſibus*. idque magis brevitati Salluſtianæ convenit. quale propemodum eſt illud apud Plinium libr. VII. de Cicerone, *Omnium triumphorum lauream adepte majorem*. nam ſubauditur, *laurea*, quod quidam non attendentes, neque rationem breviloquentiæ Plinianæ habentes, triumphorum pro omni triumpho poſitum per enallagen exiſtimarunt. In Merſeburgenſi eſt, *neque regerentur magis quam ipſi regerent caſus.* Riv.

Neque

gis, quam regerent caſus; & eo magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus, gloria æterni fierent. Nam uti genus hominum compoſitum ex corpore, & anima eſt, ita res cunctæ, ſtudiaque omnia noſtra, corporis alia, alia animi naturam ſequuntur. Igitur præclara facies, magnæ divitiæ, ad hoc vis corporis, & alia hujuſcemodi omnia brevi dilabuntur; at ingenii egregia facinora, ſicuti anima, immortalia ſunt. poſtremo, corporis & fortunæ bonorum, uti initium, ſic finis eſt; omniaque orta occidunt, & aucta ſeneſcunt. animus incorruptus, æternus, rector humani

Neque regerentur magis caſibus, quam regerent caſus.] Quidam in ſuis mſſ. libris dativum, *caſibus*, deeſſe, refert. Ego conſentientibus antiquis libris, eum minime delendum cenſeo. In uno tamen mſ. permutato verborum ordine legitur: *Neque caſibus regerentur magis, quam regerent caſus*. Popma.

Neque regerentur magis, quam regerent caſus.] Et hoc recte Carrio; juxtaque præſcriptum mſſ. plerorumque Pall. male editi prius, *neque regerentur magis a caſibus, quam regerent caſus*; aut, *neque regerentur magis caſibus*, videatur Rivius; nam Popmæ libri ſane, ætatem ſuam vere muſteam nimis turpiter detegunt, dum ſtant ab olim vulgatis. *Gruterus.*

Neque regerentur magis.] Cauſa, quare homines putant naturam humanam caſibus fortunæ eſſe ſubjectam, hæc eſt: quia ſequuntur ea bona, quæ revera fortunæ ſubjecta ſunt: ſicuti ſunt divitiæ, quæ cum ab eis auferuntur, dicunt naturam humanam fortunæ eſſe ſubjectam. Sed ſequantur bona animi, ſequantur virtutes, quæ ab eis auferri non poſſunt: & tunc intelligent, id quod eſt verum, videlicet naturam humanam caſibus fortunæ non eſſe ſubjectam. *Sold.*

Neque regerentur, &c.] Nam ſapiens quidem pol ipſe fingit fortunam ſibi, ut inquit Plautus. vide Proverbium, *Sui cuique mores fingunt fortunam.*

Caſus.] Fortuna minus eſt (ut docet Ariſtoteles lib. 2. [illegible]) caſus latius patet; nam quod eſt fortuna, caſu eſt: quod vero caſu, non omne a fortuna: tamen ſæpe confunduntur. *Caſt.*

1 *Omnia orta occidunt.*] Nihil hic opus lectione codicis Rittershuſiani, *omniaque orta*. cum clara ſint omnia, & lectio vulgata magis cohæreat. Minucius Octavius. *Quis enim ſapientum dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta ſunt occidere, quæ facta ſunt interire.* Græcorum παροιμία: πᾶν τὸ γενόμενον καταθανεῖν ὀφείλει. *Putſchius.*

2. *Æternus.*] Animas nullum in tempore originem habere creditum nonnullis veteribus. Unde dixit Salluſtius, *omnia orta occidunt, animus vero, &c.* niſi omnia orta occidere intelligendum ſit, de iis quæ corpus habent. De animis ita Plotinus Ennead. 3. l. 2. c. 7. *animæ vero non ex eo quod mundus erat, huc venerunt, ſed ante mundum fuerunt, ut in mundo quandoque forent, mundana curarent; ſiſtendi cauſæ forent, gubernarent, efficerent: quocunque modo id facerent, ſive præſidendo, ex ſe nonnihil attribuentes, ſive immergendo ſe dederent, ſive aliæ quidem ſic, aliæ vero aliter id efficerent, providentia non eſt culpanda.* Hæc ille. Animas autem antea fuiſſe quam in hanc vitam deſcendant, fuit error Philoſophorum, qui ab Orpheo manavit, quod ut probarent, reminiſcentiam ſuperioris vitæ imaginarunt, & quod ob facinora in anteacta vita commiſſa in corpus

umani generis, [1] agit, atque habet cuncta, neque ipſe ha-
betur. Quo magis pravitas eorum admiranda eſt, qui,
[2] dediti corporis gaudiis, per luxum atque ignaviam æta-
tem agunt: ceterum ingenium, quo neque melius, neque
amplius aliud in natura mortalium eſt, incultu atque ſo-
cordia torpeſcere ſinunt; [3] cum præſertim tam multæ, va-
riæque ſint artes animi, quibus ſumma claritudo paratur.
Verum ex his magiſtratus, & imperia, poſtremo omnis 5
cura rerum publicarum, minume mihi hac tempeſtate
cupiunda videntur: [4] quoniam neque virtuti honos datur;
neque illi, quibus per fraudem jus fuit, tuti, aut eo
magis

orpus traderentur. *Stenc.* de peren. ph. lib. 3. cap. 28. Plato opinatus fuit Deum omnes animas ante corpora ſimul creaſſe, & in comparibus ſtellis conſtituiſſe, eaſque cœleſtium rerum tædio affectas, per modum pœnæ in corpora tanquam carcerem conjeciſſe. Origenes quoque hunc errorem tenuit ut conſtat ex libro primo περὶ ἀρχῶν. Unde & Stoïci originem animum habere ex cœlo, ex æterno illo igne, e ſiderum natura, & ſine circuitu a Deo ipſo crediderunt. Seneca ad Helviam cap. VII. *animus, ſi primam ejus originem aſpexeris, non eſt ex terreno gravique concretus corpore, ex illo cæleſti ſpiritu deſcendit.* Epictetus: αἱ ψυχαὶ μὲν οὕτως εἰσὶν ἐνδεδεμέναι καὶ συναφεῖς τῷ θεῷ, ἅτε αὐτοῦ μόρια οὖσαι, καὶ ἀποσπάσματα. Id eſt, *animæ illigatæ & conjunctæ Deo ſunt, ut particulæ ſint ejus & decerpta.* Plus addit Plutarchus Quæſt. Platon. cum dicit: *anima mentis & ratiocinationis conſors, non opus ſolum Dei, ſed & pars eſt, neque ab ipſo, ſed ex ipſo eſt facta.* Crediderunt autem, quod animus, ſive mens, non eſt quidem abſciſus ab eſſentia Dei, ſed quaſi diffuſus & extenſus ſicut lumen a Sole diffunditur, ſine Solis imminutione & noxa. *Lipſius.*

1 *Agit atque habet cuncta, neque ipſe habetur.*] Sic Ariſtot. περὶ ἔχειν in Categoriis, & Cicero lib. 9. epiſt. ult. ad Famil. de Ariſtippo Socratico Philoſopho. *Ciacc.*

Agit, atque habet cuncta, neque ipſe habetur.] Verbum *habet*, & *habetur*, eodem, quo Græci ſenſu, Salluſtius uſurpavit, apud quos notum eſt illud Demoſthenis, ἔχω τὴν Λαΐδα, καὶ οὐκ ἔχομαι. Urſin.

2 *Dediti corporis gaudiis.*] Sic in orat. de repub. ordinanda, *omiſſis pecuniæ & corporis gaudiis.* Ciacconius.

3 *Cum præſertim tam multæ variæque artes ſint animi.*] Eſt in manuſcriptis & impreſſis vetuſtioribus, *tam multæ variæque ſint artes animi.* id mollius eſt, alioqui ſibilum efficit inamœnum & inſuavem τὸ *s* in priore voce extremum, in inſequente primum. *Rivius.*

4 *Quoniam neque virtuti honos datur, neque illi quibus per fraudem jus fuit, utique tuti aut eo magis honeſti ſunt.*] In manuſcriptis duobus eſt, *quibus per fraudem is fuit.* pro, quibus honos per fraudem contigit. Exemplar Aſcenſianum & Beroaldinum, *quibus per fraudem conceſſum jus fuit.* niſi quis pro *imperio poteſtateque publica, jus* accipere velit. τὸ *utique* non habent codices in pergamenis deſcripti. tametſi non me fugit, apud Ciceronem aliquoties hanc particulam reperiri, cum primis ad Atticum. ſed & Merſeburgenſe exemplar eam habet, & impreſſa cuncta quotquot ipſe viderim. *Rivius.*

5 Pl

magis honeſti ſunt. Nam, [1] vi quidem regere patriam, aut parentes, quamquam & poſſis, & delicta corrigas; tamen importunum eſt: cum præſertim omnes rerum mutationes [2] cædem, fugam, aliaque hoſtilia portendant. [3] fruſtra autem niti, neque aliud, ſe fatigando, niſi odium quærere, extremæ dementiæ eſt: niſi forte quem inhoneſta & pernicioſa lubido tenet, [4] potentiæ paucorum decus atque liber-

1 *Vi quidem regere patriam, aut parentes.*] Sumpſit hoc a Platone in Epiſtola longa ad Dionis propinquos: Πατέρα δὲ ἢ μητέρα οὐχ ὅσιον ἡγοῦμαι προσβιάζεσθαι, μὴ νόσῳ παραφροσύνης ἐχομένους. ἐὰν δέ τινα καθεστῶτα ζῶσι βίον ἑαυτοῖς ἀρέσκοντα, ἐμοὶ δὲ μὴ, μήτε ἀπεχθάνεσθαι, μάτην νουθετοῦντα, βίαν δὲ πατρίδι πολιτείας μεταβολῆς μὴ προσφέρειν, ὅταν ἄνευ φυγῶν, καὶ σφαγῆς ἀνδρῶν, μὴ δυνατὸν ᾖ γίνεσθαι τὴν ἀρίστην. Et ex v. de Legibus: Πατρίδος δὲ οὔσης τῆς χώρας θεραπεύειν αὐτὴν δεῖ μειζόνως, ἢ μητέρα παῖδας. Quam ſententiam expreſſit idem Plato in Critone, his verbis: Πανταχοῦ ποιητέον, ὃ ἂν κελεύοι ἡ πόλις τε καὶ ἡ πατρὶς· ἢ πείθειν αὐτὴν, ᾗ τὸ δίκαιον πέφυκε. βιάζεσθαι δὲ οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα, οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἧττον τὴν πατρίδα. Hunc Platonis locum Cicero cum ſignificare vellet, ſic ait in Epiſtola, Perjucunde: *Id enim jubet idem ille Plato, quem ego auctorem vehementer ſequor; tantum contendere in Republ. quantum probare tuis civibus poſſis: vim neque parenti, neque patriæ adferre oportere.* Et libro I. de Republ. aqud Nonium: *Sed quoniam plurima beneficia continet patria, & eſt antiquior parens, quam ſi quis, ut ajunt, creaverit, major ei profecto, quam parenti debetur gratia.* Manutius.

2 *Cædem, fugam, aliaque hoſtilia.*] Meus liber, *cædem, fugam, incendia, aliaque hoſtilia.* ut Catil. *cædem, incendia, aliaque belli facinora.* Ciacc. Sic ſupra in Bell. Catil. dixit: *cædem, incendia, aliaque belli facinora.* Urſin.

Cædem, fugam, incendia.] Dictionem *Incendia* hoc loco reſtituimus, a librario properante, vel aliud agente in omnibus editionibus omiſſam. eamque addendam eſſe intelliges, ſi præcedentia cum ſequentibus conferas, & locum accurate totum excutias. *Popma.*

Cædem, fugam, aliaque hoſtilia, &c.] Intrudi cuperet Popma, *incendia*; annuitque ferme Urſinus ac Ciacconius. verum cum in nullo extet Pall. alionumve, imo ne in editionibus quidem exoletis; valeat, adverſatur ſane menti auctoris quicquid illi dicant. neque unquam auditum incendiis quem graſſatum ad emendationem morum. *Gruterus.*

3 *Fruſtra niti, neque aliud, ſeſe fatigando, niſi odium quærere extremæ dementiæ eſt.*] Plato in Epiſtola ad Perdiccam, quam Ficinus Dionis eſſe putat: Εἰ μὴ μάτην μὲν κινδυνεύσειν ᾤετο, πλέον δὲ οὐδὲν ἀνύσειν. *Manutius.*

4 *Potentiæ paucorum decus a. l. ſ. gratificari.*] Tacit. 4. *Odiis Sejani per dedecus ſuum gratificabatur.* Ciacconius.

Decus atque libertatem ſuam gratificari.] Illud *gratificari*, varie exponunt Commentarii. Soldus conjungit, *libido gratificari*, & exponit, *libido gratificandi.* Badius addit in expoſitione ſua verbum *velint*, quod nulli contextus habent. ſed ſubjungit: *Si ordo hic eſt, Libido tenet gratificari, ponitur more Græcorum pro gratificandi. Sin, libido tenet gratificari, tenet ponitur quaſi pro cogit.* Hæc ille. Ego puto ordinem eſſe: *Niſi forte quem inhoneſta & pernicioſa libido tenet gratificari*, id eſt, gratis donare, *decus atque libertatem ſuam potentiæ paucorum*; quaſi diceret: quos juvat fieri mancipia. *Glareanus.*

I Cer

libertatem ſuam gratificari. Ceterum ex aliis negotiis, 4 quæ ingenio exercentur, in primis magno uſui eſt memoria rerum geſtarum: cujus de virtute quia multi dixere, prætereundum puto; ſimul, ne per inſolentiam quis exiſtumet memet ſtudium meum laudando extollere. Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul a republ. ætatem agere, tanto tamque utili labori meo nomen inertiæ imponant: [1] certe, quibus maxuma induſtria videtur, ſalutare plebem, & conviviis gratiam quærere. Qui ſi reputaverint, & quibus ego temporibus magiſtratum adeptus ſim; & quales viri idem aſſequi nequiverint; & poſtea, quæ genera hominum in ſenatum pervenerint: profecto exiſtumabunt, me magis merito, quam ignavia, judicium animi mei mutaviſſe; majuſque commodum ex otio meo, quam ex aliorum negotiis, reipubl. venturum. Nam ſæpe audivi, [2] Q. Maxumum, * P. Scipionem: præterea civitatis

1 *Certe quibus maxima induſtria videtur, ſalutare plebem, & conviviis gloriam quærere.*] In mſſ. eſt. *conviviis gratiam quærere.* pro *colligere gratiam, & captare atque aucupari favorem & benevolentiam multitudinis, apparandis conviviis.* ſed nec *gloriam* repudio. etenim apte ſane quadrat. Quod ſi *gratiam* legere malis, id quod mihi magis arridet, ad liberalitatem & benignitatem opulentorum: ſin *gloriam*, ad magnificentiam & ſplendorem ſpectabis. nam & qui convivia libenter exhibent, aut epulum vulgo dant, *gratiam*: qui laute & ſumptuoſo apparatu, *gloriam* conſequi ſolent. Intelliges autem hunc locum de publicis conviviis, quibus multitudinis ſtudium & amorem ſibi homines ambitioſi conciliabant. qua de re Cicero in oratione pro L. Murena. *Rivius.*

Et conviviis gratiam quærere.] Qui hic adducunt *gloriam*, tanquam germanum magis; parum attendunt, aut hiſtoriis aut politicis. ſalutant plebem; convivia præbent; non aſſecuti culmen honorum, ſed qui adhuc eo adſpirant; a quibus admodum longe abeſt induſtriæ illa proles gloria. & vero mſſ. noſtri primam ſcripturam mordicus tenent. *Gruterus.*

Conviviis gratiam.] Palmerius expuncta voce legit, *conviviis quærere*, mea ſententia, nimis acute. *Coler.*

2 *Q. Maximum.*] Fuit is ex Fabiorum familia. Fabii autem Fuere Romani nobiliſſimi ſimul ac potentiſſimi: qui bellum adverſus Vejentes ſoli cum ſuis clientibus & ſervis in ſe receperunt: cumque ex levibus aliquot præliis ſæpius victoriam reportaſſent, tandem ad Cremeram fluvium inſidiis circumventi, ad unum omnes capti ſunt. Ovid. lib. 2. Faſt. Ex tanta Fabiorum clade unus tantum ſuperfuit, qui nondum armis per ætatem idoneus, in urbe relictus erat: ex cujus ſanguine per longam nepotum ſeriem natus fuit Fabius ille Maximus, qui Dictator adverſum Annibalem creatus, cunctabunda quadam prudentia rem Romanam, aliorum imperatorum temeritate labefactatam, primus reſtituit, adeo ut veriſſime de eo Ennius dixiſſe videatur:

Unus homo nobis cunctando reſtituit rem.

tatis noſtræ præclaros viros [1] ſolitos ita dicere; cum majorum [2] imagines intuerentur, [†] vehementiſſume ſibi animum

Sed, qui primus Fabius, dictus eſt Allobrox; quod apud flumen Iſarum Allobrogum regem cecidiſſet.

Q. Maximum.] Qui Fabiæ gentis ortum a capite reperunt, ad Aborigines primos Latii populos originem generis, ſtirpem ad Fabium Herculis filium referunt, ut ſcribit Plutarchus in Maximo. Habuit hæc gens familias præcipuas quatuor. Prima eorum eſt, qui Vibulani, altera qui Ambuſti, tertia qui Maximi, poſtrema eorum, qui Pictores nominati ſunt. Vibulani a Vibone forſan oppido, quod in Brutiis condidit Hercules. Ambuſti, Auctore Feſto dicti ſunt a Fabio Eburno, quod fulmine ambuſtus ſit. Maximi a Q. Fabio Rulliano, qui cenſor cum P. Decio, omnem forenſem turbam ſecretam in quatuor tribus conjecit, Urbanaſque appellavit. Quæ res adeo gratis animis accepta eſt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac temperatione ordinum adeptus ſit. Livius lib. IX. *Pictores autem dicti ſunt a Q. Fabio C. F. qui primus ædem Salutis pinxit.* Plin. lib. XXXV. cap. IV. Hic libet monumentum Q. Fabii Maximi ſubjicere: Q. FAB. MAX. DICTATOR BIS. COS. V. CENSOR INTERREX. II. ÆD. CUR. Q. II. TRIB. MILITUM. PONT. AUGUR. PRIMO CONSULATU LIGURES SUBEGIT. EX HIS TRIUMPHAVIT. TERTIO ET QUARTO ANNIBALEM COMPLURIBUS VICTORIIS FEROCEM SUBSEQUENDO COERCUIT. DICTATOR MAGISTRO EQUITUM, MINUCIO, CUIUS POP. IMPERIUM CUM DICTATORIS IMPERIO AEQUAVERAT, EXERCITUI PROFLIGATO SUBVENIT, ET EO NOMINE AB EXERCITU MINUCIANO PATER APPELLATUS EST. CONSUL QUINTUM TARENTUM CEPIT. TRIUMPHAVIT. DUX AETATIS SUAE CAUTISSIMUS, ET REI MILITARIS PERITISSIMUS HABITUS EST. PRINCEPS IN SENATU DUOBUS LUSTRIS FACTUS EST. Vide *Streinium.* Fulvius quoque Urſinus Labeones vocat in hac familia. nam in Denariis antiquis videre eſt: Q. FABIUS LABEO Prætor anno DLVIIII. ex Creta Inſula navalem egit. Idem anno DLXX. Conſul fuit cum M. Claudio Marcello, & anno DLXXIII. Pontifex factus eſt. Hunc ſcribit Cic. lib. I. Offic. & ad Q. Fratrem arbitrum Nolanis & Neapolitanis datum de finibus a Senatu: agrum de quo lis erat adjudicaſſe Populo Rom. Hæc obiter hic adjungere viſum fuit.

* *P. Scipionem.*] Vel majorem, vel minorem Africanum. Fuit autem ex gente Cornelia. Cornelia gens in patricias diviſa fuit familias & plebeias; patriciæ Blaſiones, Lentuli, Scipiones, Cinnæ. Siſennæ, & Sulla in argenteis denariis, quos ipſi vidimus, reperiuntur. *Urſin.*

1 *Solitos ita dicere, cum majorum imagines intuerentur, vehementiſſime ſibi animum ad virtutem accendi.*] Ita omnes mſſ. noſtri. amicus tamen meus putabat, aliquot verba cuſa in officinis librariorum, iiſque rejectis legendum: *ſolitos cum majorum imagines intuerentur, vehementer animo, ad virtutem accendi.* non male quidem, ſi ſubvenirent membranæ; neque altera lectio quaſi teſtimonium exhiberet hujus caloris. *Gruterus.*

2 *Imagines.*] *Imago,* ut Polybius l. 6. docet, *eſt inſignis alicujus viri ſimulachrum, oris ſimilitudinem artificioſe effictam coloribus pigmentiſque adumbratam referens, quod in inſigniori & celebriori domus parte, ligneo armario includebatur*: Hæc ille. Non autem omnibus imaginem ſui ponere licebat, ſed iis tantum, qui magiſtratus curules geſſiſſent: quales fuerunt primum curules Ædiles, Prætores, Cenſores, & Conſules. Cumque hi magiſtratus primum ſolis patriciis patuerint, ſequitur etiam patricios primum ſolos jus imaginis habuiſſe. Poſt-

mum ad virtutem accendi. ſcilicet non ceram illam, neque figuram tantam vim in ſeſe habere; ſed memoria rerum geſtarum eam flammam egregiis viris in pectore creſcere, [1] neque prius ſedari, quam virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit. [2] At contra, quis eſt omnium his moribus, quin divitiis & ſumptibus, non probitate, neque induſtria, cum majoribus ſuis contendat? etiam homines novi, qui antea per virtutem ſoliti erant nobilitatem

Poſtquam autem hi honores plebi communicati ſunt: eos jus ponendi imaginem ſimul accepiſſe dubium non eſt. Ceterum & hoc obſervandum de imaginibus, Romanos feſtis diebus, apertis armariis, illas exornaſſe: cumque ex domeſticis quiſpiam eſſet mortuus, eas in funere extuliſſe, addito, ut magnitudine quam ſimillimæ apparerent, reliquo corporis trunco: veſtibus autem exornatas; ſi conſulares aut cum imperiis fuiſſent, prætextis; ſi cenſores, purpureis; ſi triumphales, auro intertextis, atque curru, faſcibus, & ſecuribus, aliiſque magiſtratuum inſignibus prælatis, in Roſtra eſſe perlatas, ut Polybius ibidem annotavit. Et facit huc egregius locus Plinii lib. xxxv. cap. II. *Aliter*, inquit, *apud majores in atriis hæ imagines erant, quæ ſpectarentur, non ſigna externorum artificum, nec ærea, nec marmorea: expreſſi cera vultus ſingulis diſponebantur armariis, ut eſſent imagines, quæ comitarentur gentilitia funera, ſemperque de funere aliquo, totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat populus, ſtemmata vero lineis diſcurrebant ad imagines pictas: tablina in codicibus implebantur, & monumentis rerum in magiſtratu geſtarum.* Porro poni ſolitas ejuſmodi majorum imagines cum titulis ſuis in prima ædium parte, ut eorum virtutes poſteri non ſolum legerent, ſed etiam imitarentur, docet Valerius. *Roſin.* Itaque qui imagines oſtendere poterat, nobilis cenſebatur, ſicut jura nunc inſignium ſe habent, quæ antiquis Romanis ignota, bello ſacro primam originem accepiſſe videntur. Quanquam Clodulfum ducem Auſtriæ Moſellanicæ, ante mille annos, ea habuiſſe inſignia Gramajus auctor eſt. Speciem tamen ejus rei apud Romanos aliosque fuiſſe, veriſimile eſt, ſed alium in uſum. nam antiquioribus temporibus ſcuta ſignis quibuſdam diſtinxiſſe Vegetius auctor eſt. Fortium quoque virorum ſcuta picta, inertium pura fuiſſe, Servius ad lib. VI. Æneidos docuit: ad hoc tirocinium etiam alluſit Poëta, cum dicit:

Enſe levis nudo, parmaque inglorius alba.

† *Vehementiſſime ſibi animum ad virtutem.*] Mſ. *virtutes*, melius. Et notant Grammatici Salluſtio hæc talia pluraliter uſurpata, *ut paces, luces, famas.* abſunt in mox ſequentibus ab eodem codice illa, *In ſeſe*, quæ ſalva ſententia induci poſſunt. *Putſchius.*

1 *Neque prius ſedari quam virtus eorum famam atque gloriam adæquaverint.*] Vox *virtus* abundare videtur. *Ciaccon.*

2 *At contra, quis omnium eſt his moribus, qui non de vitiis & ſumptibus, non probitate, neque induſtria cum majoribus ſuis contendant.*] In manuſcriptis eſt *quin divitiis & ſumptibus.* pro *qui non.* & ſic identidem Cicero hac particula utitur. Jam non *vitiis*, ſed *divitiis & ſumtibus* eſſe legendum, præter antiquorum fidem, etiam Aſcenſianus codex indicat. conjunxit autem hæc Salluſtius alibi quoque, nimirum ad Cæſarem de rep. ordinanda: *Juventus*, inquit, *probitati & induſtriæ, non ſumtibus neque divitiis ſtudeat.* Rivius.

tatem antevenire, [1] furtim, & per latrocinia potius, quam bonis artibus, ad imperia & honores nituntur. [2] Proinde quaſi prætura, & conſulatus, atque alia omnia hujuſcemodi per ſe ipſa clara, & magnifica ſint, ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea ſuſtinet, virtus eſt. Verum ego liberius, altiuſque proceſſi, dum me civitatis morum piget, tædetque. [3] nunc ad incœptum redeo.

5 Bellum ſcripturus ſum, quod populus R. cum Jugurtha rege [4] Numidarum geſſit: primum, quia magnum & atrox, varia-

1 *Furtim & per latrocinia*] Quidam Ciceronem notari putant. Sed quomodo de eo, quantumvis inimicus diceret, (per latrocinia) qui in Catilina, ſua eum laude non privavit? Soldus *per latrocinia* exponit, per ambitionem. Badius vero, fraude, occulta largitione. *Glar.*

2 *Perinde quaſi pratura & conſulatus.*] Legendum *proinde quaſi.* ut in manuſcriptis eſt, quomodo fere ſemper apud Salluſt. *Rivius.*

3 *Nunc ad inceptum redeo.*] Sic infra: *quamobrem ad inceptum redeo.* Hæc etiam imitari voluit Tacit. An. 4. *Sed ad incepta redeo.* Ciacconius.

Nunc ad inceptum opus redeo.] In manuſcriptis non eſt *opus.* ſed & poſtea Salluſtius. *Quamobrem ad inceptum redeo*, inquit. *Rivius.*

4 *Numidarum.*] Numidia Mauritaniæ ad ortum occurrit, quæ ab incolis modo Buzia dicitur, nomen a Buzia urbe regia Mauritaniæ trahens, quouſque poſterioribus temporibus fines ſuos extendit: licet ſimul cum Africa, etiam omnem illam tertiam mundi partem ab Ægypto ad Herculeum uſque fretum Barbariam juniores appellent: hujus itaque Provinciæ ſitus ſic ſe habet: latus occidentale juxta Mauritaniam Ampſago fluvio: orientale Bagrada fluvio altero, (Plinius Tuſca, quem ante Bagradam ponit) meridionale deſertis interioris Libyæ: ſeptenrionale pelago Africo terminatur. Numidia, quæ & Metagonitis terra (quod idem eſt) a Græcis appellatur, nomen ab effectu ſumſit: non enim diu gentes eam inhabitantes eodem in loco permanere, ſed frequentius ſedes permutare dicuntur. unde illud: *Numidaque vagi.* Nam quod illi, *nomi*, nos pabulum interpretamur: unde *Nomades*, id eſt, paſtores. Plinius: *Numidiæ nomades a permutandis pabulis, mapalia ſua*, hoc eſt, domus plauſtris circumferentes. Et Feſtus: *Numidas dicimus, quos Græci nomades, ſive quod id genus hominum pecoribus negotiatur, ſive quod herbis, ut pecora aluntur, nam plerumque radices edere dicuntur, alios carne, & lacte, & caſeo nutriri. Hanc terram feliciorem eſſe referunt, quam quæ Mauritaniæ proxima eſt Maſæſylorum. Videlicet iſta florentior & melius compoſita, quanquam propter res Carthaginienſium valde labefactata.* Similiter & Mela ſcribit, ac Plutarchus: Numidia namque in duas olim partes dividebatur, altera erat Occidentalis, quæ Mauritania Cæſarienſis deinde dicta eſt, altera Orientalis ad Bagradam flumen pertinens, vel ad Tuſcam amnem, Ampſaga interlabente fluvio. quæ vero in Mauritaniam ceſſit, ea; victa Carthagine, Maſiniſſæ reddita. ejectus enim paterno regno, hoc eſt, Maſſulia erat: hanc vero, quæ Carthaginienſibus affinis eſt, Syphace expulſo captoque, dono acceperat, quandoquidem eo bella multa & præclara facinora pro populo Romano fecerat. *Dom. Maurus Niger.*

variaque victoria fuit: [1] dein, quia tum primum ſuperbiæ nobilitatis obviam itum eſt, quæ contentio divina & humana cuncta permiſcuit, eoque vecordiæ proceſſit; uti ſtudiis civilibus bellum, atque vaſtitas Italiæ finem faceret. [2] Sed prius quam hujuſcemodi rei initium expedio, pauca ſupra repetam; quo, ad cognoſcendum, omnia illuſtria magis, magiſque in aperto ſint. Bello Punico ſecundo, [3] quo dux Carthaginienſium [4] Hannibal, poſt magnitudinem

1 *Deinde quia tum primum ſuperbiæ nobilitatis obviam itum eſt.*] In quibuſdam eſt, *dè hinc*, velut manuſcriptis. qua particula Cicero quoque utitur. In Veneto, quod eſt a Pincio excuſum, *obviatum* legitur, pro *obviam itum*. ſed perperam videlicet. quamvis eodem modo & Merſeburgenſe habeat, & Florentinum. *Rivius.*

Obviatum eſt.] *Obviam itum eſt*, quod Salluſtio quam familiare, ex ſcriptis libris legendum eſt. Infra: *Obviam ire & commori hoſtibus. Obviam eundo periculis. Ite obviam injuriæ.* Et locis pluribus, neque vero *obviare* apud melioris ævi ſcriptores, legere memini. etiamſi eo utatur Macrobius. *Putſchius.*

Superbiæ nobilitatis obviam itum eſt.] Ita Pall. notæ melioris item Comm. meus. Carrioni adlubeſcebat, *obviatum eſt*, proque eo juniores deinde arma induerunt tanquam pro Helena ſua. ſed ii profecto nondum norunt quid ea diſtet ab Hecale. *Gruterus.*

2 *Sed prius quam hujuſcemodi rei initium expediam.*] Manuſcripta quædam. *expedio.* quomodo Cicero quoque interdum; velut de Or. *Sed prius quam illa conor attingere, proponam breviter, &c.* & in Philipp. *Cui prius quam de ceteris rebus reſpondeo, de amicitia pauca dicamus.* Rivius.

3 *Quo dux Carthaginenſium Annibal.*] In mſſ. eſt, *Carthaginienſium.* quomodo & alias fere in iiſdem. Vult autem & Priſcianus *Carthaginienſem* dici. lib. IV. Sed & Ennianus ille verſiculus, quem Cicero alicubi citat, cum Priſciano facit;

Hoſtem qui feriet mihi erit Carthaginienſis.

niſi quis hoc metri ratione excuſatum velit. Sic infra Salluſtius, *Victis Carthaginienſibus.* &, *Bello Carthaginienſi.* Item, *Syphacem & Carthaginienſes.* Eodem modo in Catil. *Cum ſæpe Carthaginienſes in pace, &c.* Idem.

Dux Carthaginienſium] Sic ſemper Palatinus Nazar. ac Comm. noſter *Carthaginienſium*; cum tamen ceteris locis ſtet ab Scriptura altera. quod adnoto curioſiorum gratia. *Gruterus.*

4 *Hannibal.*] Hamilcaris, Barchæ filius. Livius, Æmilius Probus, & Plutarchus. *Caſt.*

Hannibal.] Denotat Orientalibus dominum gratioſum. חנן, id eſt, Hanno, gratioſus. Unde & Anna & Johannes nomen accepit, בעל ſive Baal autem dominum denotat.

Hannibal.] Hannibal, Carthaginienſium dux aut Imperator, Amilcaris filius, cui ante aras Romanorum vindictam juraverat, in Hiſpaniam trajecit: Gallos ad Rhodanum ſuperavit. Eutrop. 3. Alpes pervias fecit: in Italiam venit: Saguntum cepit: Liv. lib. I. decad. 3. Titum Sempronium Conſulem apud Trebiam profligavit: Flaminium Conſulem fudit ad Thraſymenum lacum, 15000. Romanorum cæſis a Fabio Maximo imminutus. Livius 4. Eutrop. 3. Poſtea reſumptis viribus Paulum Æmilium & Ter. Varronem Conſules apud Cannas vicit 40000. peditum & 2700. equitum cæſis tribuſque & dimidio modiis annulorum Carthaginem miſſis: caſtris prope Romam

 poſitis,

tudinem nominis Romani, Italiæ opes maxume attriverat; [1] Maſiniſſa rex Numidarum, in amicitiam receptus a P. Scipione, cui poſtea Africano cognomen ex virtute fuit, multa & præclara rei militaris facinora fecerat: ob quæ, victis Carthaginienſibus & capto [2] Syphace, cujus in Africa magnum, atque late imperium valuit, populus R. [3] quaſcumque urbis, & agros manu ceperat, regi dono dedit. Igitur amicitia [4] Maſiniſſæ bona atque honeſta nobis

poſitis, tempeſtate coactus, in Campaniam venit: a Marcello apud Nolam victus eſt. Livius libro 3. Eutropius 3. Florus. Apud Cumas a Sempronio Graccho, magna ſuorum cæde repulſus, navali pugna, Florus 2. 6. Juſtinus 31. Carthaginem rediit, ut eam a P. Scipionis Africani obſidione liberaret: cum quo apud Zamam oppidum Africæ congreſſus, 20000 Pœnorum cæſa ſunt, fere totidem captis; ipſe ad Antiochum confugit, a quo auxilium ac vires ſumpſit: cum quo poſtremo etiam ſuperatus eſt. Livius 3. Juſtinus 31. Plutarch. in Annibale. Ceterum a Romanis expoſtulatus apud Antiochum ac Pruſiam reges, ipſorum fidem ſuſpectam habens, hauſto, quod annulo incluſum geſtabat, veneno, ſe ipſum confecit. Plutarch. Eutrop. 4. Oroſ. 4. 20. quo loco ait lapidibus obrutum fuiſſe a Carthaginienſibus ob rem male geſtam. Livius lib. 9. cruci affixum fuiſſe tradit.

1 *Maſiniſſa.*] Maſaniſſa ſeu Maſiniſſa, Galæ Maſæſulorum regis filius, cum a Carthaginienſibus eſſet, ſimulans ſe ad depopulandos Hiſpaniæ agros a Gadibus proficiſci, clam ad Scipionem contendit, ab eoque in amicitiam receptus eſt. inde conſtantiſſimæ ad ultimam ſenectam in Romanos fidei fuit. Livius. *Caſtil.*

2 *Syphace.*] Syphax rex Maſæſylorum, quæ gens eſt Mauris vicina, opulentiſſimus erat: cum Scipionem, qui ab Hiſpania in Africam navigaverat, ſua in regia hoſpitaliter & benigne excepiſſet: amicitiæ fœdera, & contra Pœnos conſilia, cum Scipione iniverat. Eam ſocietatem & tantam virium acceſſionem, ut a Romanis divelleret Aſdrubal, Syphacis animum Sophonisba filia in matrimonium ei data, amore ſcilicet, & complexu adoleſcentulæ occupat: ita ut ille libidinis hoc ardore, & Aſdrubalis inſtigatione dementatus, amicitiæ Scipionis, antequam in Africam appelleret, per Legatos renunciaret. Cujus perfidiæ magnas mox pœnas dedit, caſtris enim & exercitu una nocte deletis, bis acie fuſus, ipſe captus, & Sophonisba adamata orbatus, Romam, inde Albam in exilium relegatus, & a Scipione in triumphum ductus eſt, teſte Polybio, quem alii tamen morte ante triumphum Tibu[r]e eſſe præoccupatum auctores ſunt. *Stad.*

3 *Quaſcumque urbes & agros manu ceperat.*] Legendum, *urbeis*, quomodo in impreſſis quoque vetuſtioribus. *manu ceperat.* pro, *pugnando ceperat.* ut alibi idem loquitur. T. Livius 111. ab V. C. *Quem agrum miles pro parte virili manu cepiſſet, eum ſenex quoque voce qua una poſſet vindicaret.* Rivius.

4 *Maſiniſſæ.*] Maſiniſſa rex Numidarum, filius Galæ, educatus & in literis excultus Carthagine adoleſcens annorum 17. a patre contra Syphacem bellum depoſcit. hoſte itaque finibus ejecto, ab Aſdrubale ob virtutem & indolem regiam in generum cooptatur, deſponſata ipſi filia Sophonisba. traductuſque mox ad bellum in Hiſpaniam, ſpe nuptiarum ab Aſdrubale fruſtratur, & a

his permanſit : ſed imperii vitæque ejus, finis idem fuit. [1] Deinde Micipſa filius regnum ſolus obtinuit, [2] Manaſtabale, & Guluſſa fratribus morbo abſumtis. Is Adherbalem, & Hiempſalem ex ſeſe genuit; [3] Jugurthamque filium Manaſtabalis fratris, [4] quem Maſiniſſa, quod ortus

& a patris obitu regno ſuo excidit, quod tamen victis hoſtibus recuperat. Cum tota Numidia ſuperiore tempore non poſſe fruges manſuetas ferre crederetur, oleribuſque ſaltem veſcerentur. ſolus & primus ipſe demonſtravit, nullum eſſe frugum vel fructuum genus, quod illa non gigneret, nihilominus, quam ulla alia regio ampliſſimis in ſpaciis, agris fertiliſſimis inſtructis. fuit & ſaluberrimo & robuſtiſſimo ac procero corpore, qui & cum ſtandum eſſet, in iiſdem veſtigiis totum diem perſiſteret, ſedens non ſurgeret, & equum ſine adjutore conſcenderet, & vexationem in equis ſine ullo incommodo toleraret, in ſenectute etiam uſque ad mortem. Cum multi ei filii & naſcerentur & morerentur, nunquam pauciores decem habuit. Moriturus, P. Scipionem Æmilianum, obſidentem Carthaginem e caſtris evocavit, & regni inter liberos dividendi poteſtatem ipſi fecit. Obiit An. ætatis 90. al. 97. & 100. regni 60. mundi 3818. urbis 606. relinquens liberis regnum ampliſſimum, a Maurusiis Oceani accolis uſque ad Cyrenenſis ditionis mediterranea propagatum, & divitias maximas. *Henningius.*

1 *Deinde Micipſa filius ejus regnum ſolus obtinuit.*] Tò *ejus* non eſt in vetuſtis, nec in manuſcriptis ipſis; & ex gloſſa irrepſiſſe videtur. In eiſdem, *Dein* legitur. in Merſeburgenſi, *Dehinc.* Rivius.

Deinde Micipſa, &c.] Maſiniſſa moriens 44. reliquit filios, ex quibus tres erant legitimi: Micipſa, Manaſtabal & Guluſſa, quem Appianus Geloſſam vocat. Scipio Minor igitur, cui diviſio regni permiſſa fuerat (ſic enim juſſerat Maſiniſſa) regnum tribus legitimis dedit. mortuis autem Manaſtabale & Guluſſa, ſolus Micipſa regnavit. vide Appianum in Libyca hiſt. Oroſium libro 4. capite 22. & Eutropium libro 4. *Caſtil.* Obiit A. M. 3848. V. 636. *Henningius.*

2 *Maneſtabale.*] Cum ſuperiore anno Salluſtium, veterum librorum ope a me emendatum emitterem, præcipueque in eo adjutus eſſem antiquiſſimo Fulvii Urſini libro; eum ita diligenter inſpexeram, nihil ut oculos meos effugiſſe arbitrarer. Sed cum Poſtea eundem librum evolverem; cum alia multa minime negligenda ſecus in eo libro ſcripta animadverti, tum vero hoc nomen, *Maſtanabale*, non *Manaſtabale.* & cum antiquo libro Cariſius conſentit, qui libr. 1. de nominibus in *al* terminatis: *Si qua*, inquit, *maſculina inveniuntur, hæc barbara ſunt, ut Hannibal, Adherbal, Maſtanabal.* Manutius.

Manaſtabale.] Com. & Naz. una cum Pal. ſec. triga videlicet codicum fideliorum, *Maſtanabale*, non hic modo, ſed & mox infra. *Gruterus.*

3 *Jugurthamque Manaſtabilis fratris filium, quem Maſiniſſa.*] Illud *quem*, non Jugurtham, ſed Manaſtabilem referre quidam putant: ideoque alteram lectionem quam habent vetuſtiores codices, non putant rejiciendam, quæ ita habet: *Jugurthamque filium Manaſtabilis fratris, quem Maſiniſſa, quod ortus ex concubina erat, privatum reliquerat*, intelligamus Manaſtabilem Micipſæ fratrem ex concubina ortum, non Jugurtham, neque obſtare quod poſtea dicit auctor, *Hiempſalem etiam antea Jugurtham deſpexiſſe, quia materno genere impar erat.* Glareanus.

4 *Quem Maſiniſſa, quia ortus ex concubina erat.*] In mſſ. aliiſque vetuſtioribus,

tus ex concubina erat, privatum reliquerat, eodem cul-
6 tu, quo liberos ſuos, domi habuit. Qui, ubi primum
adolevit, pollens viribus, decora facie, ſed multo maxume
ingenio validus, [1] non ſe luxui, neque inertiæ corrumpen-
dum dedit; ſed, uti mos gentis illius eſt [2] equitare, jacu-
lari, [3] curſu cum æqualibus certare: [4] &, cum omnis glo-
ria

bus, *quod ortus*. tametſi eodem ſenſu. *Rivius*.

1 *Non ſe luxui atque inertiæ corrumpendum dedit.*] Volumen Fabricianum, *non ſe luxu neque inertiæ*. pro *luxui*. quomodo veteres loqui conſueſſe annotavit l. IV. Gellius c. XVI. Hinc Terent. *Veſtitu nimio indulges*. pro *veſtitui*. & Virgilius, *teque adſpectu ne ſubtrahe noſtro*. pro *adſpectui*. &, *Quod nec concubitu indulgent*. & *Parce metu Citherea*. Sed & Cæſarem in Anticatone *dominatu*. pro *dominatui* dixiſſe oſtendit. & alibi *ornatu*. pro *ornatui*. Tacitus III. *Per cultum & munditias, copiaque & affluentia luxu propior*. pro *luxui*, & XIV. *Cruciatu aut præmio cuncta pervia eſſe*. pro *cruciatui*. Idem.

2 *Equitare, jaculari.*] Servius hæc recitans libr. II. Æneid. *equitari* videtur legiſſe. hic ego nihil pronuncio, contentus diverſam lectionem oſtendiſſe. *Manutius*.

Equitare.] Maſſylii, Libyes, Numidæ, Getuli equitandi ſemper fuere peritiſſimi. Unde Lucanus libro IV. ſcribit, non ullo freno, ſed virga tantum & voce gubernaſſe equos, cum dicit:

Et gens, quæ nudo reſidens Maſſylia dorſo,
Ora levi flectit frenorum neſcia virga.

Idemque aſſerit Virgil. l. IV. Æneid.

Et Numidæ infreni cingunt.

Strabo lib. XVII. *Maſſylii & Libyes parvis equis utuntur, celeribus tamen & manſuetis, adeo ut ſola virgula gubernentur*. Fuit & is Numidis mos, auctore Livio l. 23. *quibus*, inquit, *deſultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam ſæpe pugnam, in recentem equum ex feſſo armatis tranſultare mos erat, tanta velocitas ipſis, tam docile equorum genus*. Vid. *Herm. Hugonem* de milit. eq.

3 *Curſu.*] Quo antiquitus certare familiare fuit. *Quis neſcit*, inquit Plutarchus, *majores noſtros inter alias exercitationes, ad ſpectacula, ad militaria exercitia; ad ſanos habitus acquirendos curſum quoque habuiſſe?* Plato quoque ad bellicas exercitationes ita curſum commendavit, ut non modo viros & juvenes, verum etiam virgines, pueros, eos qui grandiores erant, & mulieres, omneſque tam nudos quam armatos exerceri voluerit, non in ſtadio ſolum, ſed & in dolichio, in diaulo; & in ephippio. Platonis ſententiam ſecutus Vegetius milites curſui aſſuefaciendos, docet, ut majore impetu in hoſtem currant, ut loca opportuna celeriter, cum uſus venerit, occupent; ut fugientium facilius terga comprehendant. Refert noſter auctor alibi, de magni Pompeji exercitatione, eum cum agilibus ſaltu, cum velocibus curſu, cum validis vecte certaſſe, neque aliter Sertorio æquandum unquam fuiſſe, niſi ſe & ſuos milites hujuſcemodi frequentibus exercitiis ad bella præparaſſet. Hujus tres effeciſſe ſpecies Antyllum reperio, alteram in anteriora currendi, alteram in poſteriora, alteram in orbem. quamvis item apud Galenum & dolichum, & diaulum reperiri ſciam, quorum alterum refert ipſe, Græcis continuatum diu curſum ſignificare, quem tamen major pars auctorum duplicis ſtadii ſpatium extitiſſe cenſet; alterum definiunt fere omnes curſum, quo ſtadium ſemel curſebant, & recurrebant. Itaque ſtadium erat curſus unius tantum ſtadii, dolichus

ria anteiret, omnibus tamen carus eſſe: ad hoc, pleraque tempora in venando agere: [5] leonem atque alias feras primus, aut in primis ferire, [6] plurimum facere, & minumum ipſe de ſe loqui. Quibus rebus Micipſa, [7] tametſi initio lætus fuerat, exiſtumans Jugurthæ virtutem regno ſuo gloriæ fore: tamen poſtquam hominem adoleſcentem, [8] exacta ætate ſua, & parvis liberis, magis magiſque creſcere intelligit, [9] vehementer eo negotio permotus, [10] multa cum animo ſuo volvebat. Terrebat eum natura mortalium avida imperii, & præceps ad explendam animi cupidinem: [11] præterea, opportunitas ſuæque & liberorum ætatis, [12] quæ etiam mediocres viros ſpe prædæ tranſvorſos agit. ad hoc, ſtudia Numidarum in Jugurtham accenſa: ex quibus, ſi talem virum dolis interfeciſſet, ne qua ſeditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus 7
circ-

chus duplex uno curſu ſtadium, diaulus duplex & ipſe ſtadium, ſed reflexo curſu. ut fieri poſſe credam periſtylii interioris ambitum, quem diaulum ob duorum ſtadiorum menſuram vocatum tradit Vitruvius, hujuſmodi curſui inſerviiſſe. *Mercurialis de Gymnaſt.*

4 *Et cum omnes gloria anteiret.*] Legendum, *omneis*: quomodo & Donatus in Andriam citat. ut eſt in vetuſtis exemplaribus. *Rivius.*

5 *Leonem, atque alias feras primus aut in primis ferire.*] Sic in Fabriciano eſt. *non primas.* Idem.

6 *Plurimum facere, & minimum ipſe de ſe loqui.*] In Veneto & aliis quibuſdam, *de ſe ipſe*, legitur. Idem.

7 *Tametſi initio lætus erat, exiſtumans, &c.*] Audivi nonnullos qui arbitrarentur vocem *tametſi* ſyllaba una longiorem quam decebat, quod ſequeretur ſtatim, *tamen poſtquam*. ſed hic locus ſic rapitur in medicinam, fiatque *etſi*; idem neceſſe eſt induci locis minimum ſexcentis; ubi duo iſta copulavit auctor: ego potius rapuerim in dubium verbum *exiſtumans*, tanquam ſpurium. *Gruterus.*

8 *Exacta ſua ætate, & parvis liberis.*] Manuſcriptum, *exacta ætate ſua.* ut pronomen ſequatur. *Rivius.*

9 *Vehementer eo negotio permotus, multa animo ſuo volvebat.*] Manuſcripta, *cum animo ſuo.* addita præpoſitione. quomodo & Aldinum exemplar. pro, *multa ſecum ipſe agitabat, reputabat.* Idem.

10 *Multa cum animo ſuo volvebat.*] Suavitatem ſonitus reduxeris, reſcribendo, *volvere.* nec dubium mihi ſit quin mille locis ea terminatio mutata ſit in illam aliam. *Gruterus.*

11 *Præterea opportunitas ſuæ, liberorumque ætatis.*] Legendum e vetuſtis, *ſuæque & liberorum ætatis.* eaque loquendi ratio, hiſtorica magis eſt. *Riv.*

12 *Quæ etiam mediocres viros.*] Rittershuſii liber: *quæ res etiam med.* Recte: ſic ſupra in Catilina repoſuimus ex ſcriptis, *Si ita res eſſet.* Et ſic amat loqui Criſpus: *Sed ea res longe aliter ac ratus erat evenit.* Paullo poſt: *Quibus rebus ſibi multos ex Romanis familiari amicitia conjunxerat.* Et mox: *Neque ea res falſum me habuit.* Occurrunt hæc ſingulis fere paginis. *Putſchius.*

 1 *Ubi*

circumventus, [1] ubi videt, neque per vim, neque inſidiis opprimi poſſe [2] hominem tam acceptum popularibus, quod erat Jugurtha manu promptus, & appetens gloriæ militaris [3] ſtatuit eum objectare periculis, & eo modo fortunam tentare. Igitur bello Numantino Micipſa, cum populo R. [4] equitum atque peditum auxilia mitteret; ſperans vel oſtentando virtutem, vel hoſtium ſævitia facile eum occaſurum, præfecit Numidis, quos in Hiſpaniam mittebat. ſed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit. Nam Jugurtha, ut erat impigro atque acri ingenio, ubi naturam P. Sci-

1 *Ubi videt neque per vim, neque inſidiis opprimi poſſe.*] In Merſeburgenſe erat, *neque per vim, neque per inſidias*. verum prior lectio melior: nam & poſt eodem modo, *aut per vim, aut dolis tentare*, inquit. *Rivius.*

2 *Hominem tam acceptum popularibus.*] Sic infra: *hominem nobilem, magnis opibus clarum, acceptumque popularibus ſuis, & carus acceptuſque ei ſemper fuerat.* Et Tacitus XII. *carus acceptuſque popularibus.* Ciacconius.

3 *Statuit eum objectare periculis.*] Tacit. lib. 2. *Ut ea ſpecie dolo ſimul & caſibus objectaret.* Virg.

— *Caput objectare periclis.*

Idem.

4 *Equitum.*] Auxiliares equites primus quod ſciam, Romanis junxit Tullus Hoſtilius diruta jam Alba. Livius l. I. equitum turmas decem ex Albanis legiſſe affirmat: niſi quis dicat Albanos jam non ſocios, ſed Romanos factos, Alba totam Romam immigrante Socii porro auxiliareſque equites diviſi in alas. Alares enim proprie equites, non Legionarii; quanquam ſubinde etiam Legionarii in ala poſiti, ut Lipſio obſervatum. Dictæ alæ, auctore Cincio apud Gell. lib. XVI. c. IV. quod circum legiones dextra ſiniſtraque, tanquam alæ in avium corporibus, locabantur. Duplex ergo ala, dextra & ſiniſtra, a ſitu. Variis autem nominibus hæ alæ ſeu turmæ fuere appellatæ, nempe vel a nomine Præfectorum, vel gentium, vel municipiorum: quæ nomina Lazius collegit lib. VI. de Rep. Rom. cap. II. Eædem alæ poſtea vexillationes dictæ, auctore Vegetio lib. II. cap. I. Numerus vero ſociorum equitum duplex præ Romano erat. Id Polybius lib. VI. indicat: *Multitudo ſociorum peditum par quidem Legionibus Romanis, ut plurimum Equitum dupla.* Cauſam Lipſius adfert, quod ſocii late per oppida, per agros ſparſi, facilius equos ſuppeditarent & alerent; Romani contra anguſte clauſi, paucos id temporis haberent equeſtri cenſu præditos. Quantæ vero hæ ſociorum alæ, facilis conjectura eſt. Nam ſi ſocii Equites dupli ad Romanos, nimirum ſexcenti, demendo de his ducentos extraordinarios, de quibus alibi Polybius, ſupererunt in alam ſocialem Equites quadringenti; ſubinde tamen plures. Apud Livium libro X. Campanorum ala quingenti Equites. Numidarum ala Equites quingenti. Quin & Milliaria ala apud Hyginum, & in lapide priſco PRAEF. ALAE BRITANNICAE MILLIARIAE. Hæ ſociorum alæ diviſæ quoque in turmas & decurias, ut Romanorum centuriæ. Ita Tacitus libro II. Hiſtoriarum: *quatuor equitum turmas, univerſam alam Trevirorum cum Julio Claſſico miſit.* & Hyginus: *Alia habet turmas ſexdecim, decuriones, & reliqua, prout numerus turmarum.* Vide *H. Hugonem* de Milit. Equeſtr.

1 Qui

P. Scipionis, [1] qui tum Romanis imperator erat, & morem hoſtium cognovit; multo labore, multaque cura, præterea modeſtiſſume parendo, & ſæpe obviam eundo periculis, in tantam claritudinem brevi pervenerat, uti noſtris vehementer carus, Numantinis maxumo terrori eſſet. Ac ſane, quod difficillimum imprimis eſt, & prælio ſtrenuus erat & bonus conſilio: quorum alterum ex providentia timorem, alterum ex audacia temeritatem adferre plerumque ſolet. Igitur imperator omnis fere res aſperas per Jugurtham agere, in amicis habere, [2] magis magiſque eum indies amplecti. quippe cujus neque conſilium, neque inceptum ullum fruſtra erat. [3] Huc accedebat munificentia animi, & ingenii ſollertia: [4] quibus rebus ſibi multos ex Romanis familiari amicitia conjunxerat.
Ea tempeſtate 8
in exercitu noſtro fuere complures [5] novi, atque nobiles, quibus divitiæ bono honeſtoque potiores erant, factioſi, domi potentes, apud ſocios clari magis, quam honeſti; [6] qui Jugurthæ non mediocrem animum pollicitando accendebant, ſi Micipſa rex occidiſſet, fore, [7] uti ſolus imperio

rio

1 *Qui tum Romanis imperator erat.*] Hæc vera lectio, quamvis & in mſ. quodam & in Beroaldino ſit *Romanus imperator*, caſu nominativo. Eſt in Veneta. *præerat*. ſed haud dubie perperam. *Rivius.*

2 *Magis magiſque eum indies amplecti.*] Sincerior erit lectio ſi τὸ *eum* expunxeris. *Putſchius.*

3 *Huc accedebat munificentia animi, & ingenii ſollertia.*] Illa & copula, non eſt in pleriſque vetuſtis. *Rivius.*

4 *Quibus rebus multos ex Romanis ſibi familiari amicitia conjunxerat.*] In quibuſdam eſt *quibus rebus Jugurtha*. id quamquam & ſententia poſtulat, & ambiguitatis evitandæ ratio, (nam alioqui ad P. Scipionem referri verbum poſſet) tamen quia non incommode omitti poteſt, haud magno in diſcrimine pono, addas ipſum, nec ne. *Idem.*

5 *Novi atque nobiles.*] Apud Nonium in voce *Tempeſtas*, *ignobiles* legitur; neſcio quam recte, nam ſequitur ſtatim *factioſi, domi potentes*, quod *ignobilibus* non convenit; quare apud Nonium mendum hærere opinor. *Ciacconius.*

Complures novi atque nobiles.] Ita etiam omnino mſſ. noſtri, editique avorum ſæculo. Nonii *ignobiles*, ortum a ratione ſcribendi priſca, *ignobiles*. Gruterus.

Novi atque nobiles.]. Id eſt, ignobiles & nobiles. *Sold.*

6 *Qui Jugurthæ non mediocrem animum pollicitando.*] *Non mediocrem* dixiſſe mihi quidem videtur, pro *non mediocriter*: quod quia Commentatores prætererant, nobis annotandum fuit. *Glareanus.*

7 *Uti ſolus regno Numidiæ potiretur.*] In aliis eſt, *imperio Numidiæ*. quomodo & manuſcripta cuncta habent. ſed eodem plane ſenſu. *Rivius.*

Solus Imperio Numidiæ uteretur.] Pal. ſec. *imperii*: ſicque alias legi, adſcriptum.

ptum.

rio Numidia potiretur: in ipſo maxumam virtutem, [1] Romæ omnia venalia eſſe. Sed poſtquam, Numantia deleta, P. Scipio dimittere auxilia, & ipſe revorti domum decrevit: donatum, atque laudatum magnifice pro concione Jugurtham in [2] prætorium adduxit; ibique ſecreto monuit, uti potius publice, quam privatim, amicitiam populi R. coleret: [3] neu quibus largiri inſueſceret, periculoſe a paucis emi, quod multorum eſſet. ſi permanere vellet in ſuis

ptum. Naz. neque ſecus lectio primitus cuſa. *Gruterus.*

1 *Omnia Romæ venalia eſſe*] In mſſ. & impreſſis vetuſtioribus, *Romæ omnia, &c.* id nimirum rectius eſt. *Rivius.*

2 *Prætorium.*] Dicebatur tabernaculum, quod duces exercituum, vel Imperatores, ſive Conſules, ſive Dictatores, ſive Prætores, ſive Tribuni militum conſulari poteſtate ii eſſent, occupabant. Nomen autem inde habet, quod initio Conſules, qui plerumque bella adminiſtrabant, Prætores dicerentur. Ita Quæſtorium erat tabernaculum Quæſtorum. Forma prætorii fuiſſe videtur rotunda, teſtudinea, id eſt, curvata in cameram rotundiorem. Hac cauſa fortaſſe Joſephus cum templo componit, quod templa pleraque talia: aut etiam quod eminebat in mediis caſtris, ut in urbe aliqua templum. An & quia religio ibi & pars ſacrorum? Certe in eo Augurale fuit, ubi ſacrificare & auſpicari Imperator ſolebat: nam ante illud ara fuit, in qua ſolenniter libamenta aliqua illata & cremata, quotidianæ religionis ergo: Auguratorium vocat Hyginus, qui & ſitum ejus parte dextra prætorii docet, ut tribunal læva. Tota igitur area ſive pedatura Prætorii erat quadrantum jugerum, ſeu potius verſuum. Verſum autem dicunt centum pedes quoquo verſus quadratum. Pedatura vero Latinis eſt quod Græcis ποδισμὸν, etſi podiſmi ipſa Græcanica voce crebro in hac re Vegetius uſus. ποδισμὸς autem dimenſio, aut & diſtantiam ipſam per pedes, ſicut σταθμὸς per ſtadia. Ad verbum eſt pedatura. Et accipiunt non pro ipſa menſura tantum, ſed pro ſpatio, areaque, quam ſic dimenſi. Situs prætorii in medio non quidem caſtrorum, ſed aliorum ducum. Nam ſemper veteri & novo more, in medio Tribunorum, aliorumque Ducum, Prætoris locus. Profecto, ut in acie Prætor ſeu Conſul (confundimus hic iſta) poſt Haſtatos & Principes ante Triarios ſtabat, media fere acie: & ad latera Tribuni: ita hic, niſi quod pro Triariis, Ablecti, & Extraordinarii, & Evocati ſubſtituti. Et hic ſitus magnæ rationis fuit. Primum non longe ab hoſte, & ad Prætoriam portam, quæ illum fere ſemper ſpectabat: nimirum ut obſervet, ſi quid ille moliatur aut moveat, & nuncios quoque & exploratores ſtatim admittat: cauſa altera, ut duces omnes circum ſe habeat, quorum conſilio, cum opus ſtatim utatur, item jubeat aliquid aut mandet; tertia, ut in conſpectu habeat ſubjecta caſtra, & militem totum, videatque, ſi quid peccent, aut turbent. Ipſe ille aſpectus coërcebat milites, qui ſciebant, ſemper ſub oculis ſui Ducis ſe verſari, eoque in omnibus magis compoſite ſe gerebant: nec Ducis tantum, ſed Ducum; quoniam Quæſtor, Legati, Tribuni omnes fere huc ſpectabant. Denique cauſa etiam hic, honor & dignitas, quod media omnia honeſtiora; imo & tutiora. *Lipſ.*

3 *Ne aliquibus largiri inſueſceret.*] Manuſcripta, *neu quibus.* idque melius atque elegantius. *Rivius.*

1 Sa-

nuis artibus, ultro illi & gloriam, & regnum venturum: 1
ſin properantius pergeret, [1] ſuamet ipſum pecunia præcipitem caſurum. Sic locutus, cum litteris eum, quas 9
Micipſæ redderet, dimiſit. earum ſententia hæc erat: „Jugurthæ tui bello Numantino longe maxuma virtus fuit: „[2] quam rem certo ſcio tibi gaudio eſſe. nobis ob merita „ſua carus eſt: ut idem S. P. Q. R. ſit, ſumma ope nitemur. „Tibi quidem pro noſtra amicitia gratulor. en habes vi- „rum dignum te, atque avo ſuo Maſiniſſa. Igitur rex, ubi „ea quæ fama acceperat, ex litteris imperatoris ita eſſe cognovit, [3] cum virtute, tum gratia viri permotus, flexit animum ſuum; & Jugurtham [4] beneficiis vincere aggreſſus eſt: ſtatimque eum adoptavit, & teſtamento [5] pariter cum filiis heredem inſtituit. Sed ipſe paucos poſt annos, morbo, atque ætate confectus, cum ſibi finem vitæ adeſſe intelligeret, coram amicis, & cognatis, itemque Adherbale, & Hiempſale filiis, dicitur [6] hujuſcemodi verba cum Jugurtha habuiſſe.

Par-

1 *Suamet ipſum pecunia præcipitem caſurum.*] egregia emendatio; petita a plerisque manuſcriptis. & hujus quidem loci reſtitutio tanti mihi videtur, ut laborem quem in comparandis membranis impendi plus quam ærumnabilem, abunde compenſet. ita, inquam plerique mſſ. niſi quod litura adhuc amplius, *ſuam & ipſum pecuniam præcip. &c.* quæ tamen litera, deleta in Naz. a rubricario. hactenus toleravimus, *pecuniam & ipſum præcipitem caſurum*; quod præ noſtro inſulſiſſimum. *Gruter.*

2 *Quam rem tibi certe ſcio.*] Vaticanus, *certo ſcio*, melius. Supra: *Falſo queritur de natura ſua genus humanum.* Putſchius.

Quam rem tibi certe ſcio gaudio eſſe.] Ita quidem Comm. & aliquot præterea Pall. verum Naz. ut & nonnulli alii, nec non Bongarſianus, *certo*, quod repudiavimus ob ſonum pinguiorem. *Gruterus.*

3 *Tum virtute, tum gratia viri permotus.*] Manuſcriptum; *cum virtute, tum gratia.* Rivius.

4 *Beneficiis vincere.*] Sic infra: *Nunquam pop. Rom. beneficiis victum eſſe.* Et Apulejus Apol. 2. *Malum filium beneficiis vinceret, ne invidia liberaret.* Sed neſcio an Salluſt. *beneficiis vincire* ſcripſerit. Cic. ad Atticum lib. 10. Epiſt. 6. *Mea cauſſa autem alia eſt; quod beneficio vinctus ingratus eſſe non poſſem.* Et lib. 13. Epiſt. ad Memmium: *Tum viros primos, & homines honeſtiſſimos, ſummo beneficio in perpetuum tibi tuiſque devinxeris.* & Verrin. 6. *Cleomenes ab iſto donis beneficiiſque plurimis devinciebatur.* & aliis infinitis locis. Sic infra Jugurth. *Beneficiis ſuis ratus eſt nobis convinctum fore.* Ciacconius.

5 *Pariter cum filiis heredem inſtituit.*] Merſeburgenſe, *pariter cum liberis.* verum eodem ſenſu. Paullo poſt. *Rivius.*

6 *Hujuſcemodi verba cum Jugurtha fertur habuiſſe.*] Manuſcripta, *dicitur hujuſcemodi verba, &c.* ſed eodem ſenſu.

80 : [1] Parvum ego te Jugurtha, amiſſo patre, ſine ſpe, ſine
„ opibus in meum regnum accepi, exiſtumans non minus
„ me tibi, [2] quam liberis (ſi genuiſſem) ob beneficia carum
„ fore. neque ea res falſum me habuit. Nam ut alia magna,
„ & egregia tua [3] facinora omittam, noviſſume rediens Nu-
„ mantia, [4] meque regnumque meum gloria honoraviſti,
„ tuaque virtute nobis Romanos ex amicis amiciſſumos fe-
„ ciſti: in Hiſpania nomen familiæ renovatum eſt: poſtre-
„ mo, quod difficillumum inter mortalis eſt, gloria invi-
„ diam vidiſti. Nunc, quoniam mihi natura finem vitæ fa-
„ cit, per hanc dextram, per regni fidem [5] moneo, obteſtor-
„ que, uti hos, qui tibi genere propinqui, beneficio meo
„ fratres ſunt, caros habeas: neu malis alienos adjungere,
„ quam ſanguine conjunctos retinere. [6] Non exercitus, ne-
que

ſu. nec ſecus exemplar Merſeburgenſe, & ex impreſſis Badianum & Florent. *Rivius.*

Hujuſcemodi verba cum Jugurtha fertur habuiſſe.] Spartianus in Severo divinam hanc orationem vocat. *Severus*, ait, *imperator divinam Salluſtii orationem, qua Micipſa filios ad pacem hortatur, ingravatus morbo, miſiſſe filio dicitur majori; idque fruſtra.* Manutius.

1 *Parvum ego te Jugurtha.*] Sic cuncti impreſſi habent. Donatus *Parvulum* legit, Terentianum illud in Andria exponens: *Ego poſtquam te emi a parvulo. tale eſt*, inquit, *apud Salluſtium: parvulum ego te Jugurtha.* Popma.

2 *Quam liberis ſi genuiſſem.*] Vox, *liberis*, videtur abundare legendumque: *quam. ſi genuiſſem.* Itemque paulo poſt tollendæ voces, *ex tribus*, ſcribendumque: *Ne medius (quod apud Numidas honori ducitur) Jugurtha foret.* Ad hunc autem locum facit verſus Virgilii de Didone.

—— *mediamque locavit*,

cum ſupra accumberet Æneas, infra Achates. *Urſinus.*

Non minus me tibi, quam liberis ſi genuiſſem, ob beneficia carum fore.] Sic mſſ. omnes. & non injurie quidem expungeretur illud, *liberis*, ut monuit Urſinus. ſed quis id audeat ſine decreto membranarum? eadem enim auctoritate aliquis deleverit, *ſi genuiſſem*; quod poſſe fieri, retento illo vel *liberis*, ego arbitror. *Gruterus.*

3 *Facta omittam.*] Manuſcriptum, *facinora.* Rivius.

4 *Me regnumque meum gloria decoraſti.*] Quanto rectius in mſſ. *meque, regnumque meum*: geminata conjunctione hic eſt enim peculiaris mos loquendi hiſtoricorum. exempla pæne ſexcenta apud Livium, Curtium, reliquos. *Idem.*

5 *Moneo obteſtorque, ut hos qui genere tibi propinqui.*] Legendum *uti hos*. nam ſic fere Salluſtius. *te*, volumen Fabricianum habebat alterius manu additum in ſpatio, quod verſus dirimit. neque eſt in alio præterea quodam, nec in exemplari denique Beroaldino. *Idem.*

6 *Non exercitus, neque theſauri, præſidia regni ſunt, verum amici, &c.*] Hunc locum ſumſit ex Xenophonte, in oratione quam habuit ejus filiis atque amicis antequam moreretur. Οἶδα μὲν οὖν ἐγὼ, &c. *Manutius.*

1 *Verum*

que theſauri, præſidia regni ſunt, [1] verum amici; quos ,, neque armis cogere, neque auro parare queas: [2] officio ,, & fide pariuntur. Quis autem amicior, quam frater fra- ,, tri? aut quem alienum fidum invenies, ſi tuis hoſtis fue- ,, ris? Equidem ego [3] regnum vobis trado, firmum, ſi boni ,, eritis: ſi mali, imbecillum. Nam concordia parvæ res ,, creſcunt, diſcordia maxumæ dilabuntur. Ceterum ante ,, hos,

1 *Verum amici, quos neque armis cogere, neque auro parare queas, officio & fide pariuntur.*] Sic in manuſcriptis atque aliis vetuſtis: non, *parantur.* quomodo in Eunucho Terentius, *Cupio aliquos parere amicos beneficio meo.* & in Andria, *Obſequium amicos, veritas odium parit.* ſic alicubi *amicitias parere* dixit Cicero. vocum affinitas anſam errori præbuit. *Rivius.*

2 *Officio & fide parantur.*] Antiquus quidam codex: *Obſequio & fide parantur* ſic & Terentius in Andria: *Obſequium*, inquit, *amicos, veritas odium parit.* Non tamen ſum auſus vulgatam ſcripturam delere, ceteris libris diſſentientibus, in quibus ea reperitur. *Popma.*

Obſequio & fide pariuntur.] Conſului tres quadrigas mſſ. Pall. ſed in nullo reperi Popmæ *obſequio.* quod & nauci hoc loco. eſt enim *obſequium* inferiorum erga ſuperiores. *Gruterus.*

3 *Regnum vobis.*] Sunt quædam regna electiva, quædam ſucceſſiva: ſucceſſiva aut ſemel alicui, populi voluntate, delata ſunt, & ad poſteros transfunduntur, aut ſunt in pleno jure proprietatis, quæ & alienari poſſunt, & teſtamento de iis caveri, ſicut & regnum hic diviſit Micipſa. Itaque hoc regnum Micipſæ erat in proprio ejus dominio & ultima voluntate relinqui poterat. Sic & Dario Juſtinus: *Regnum Artaxerxi, Cyro civitates, quarum præfectus erat, legavit.* Sic Alexandri ſucceſſores in jus illud plenum; ac proprietatem imperandi populis, qui ſub Perſis fuerant, pro ſua quiſque parte ſucceſſere, aut etiam ipſi victoriæ jure id imperium ſibi quæſivere. Ita Attalus rex ex eodem jure regni hæredem fecit populum Romanum, Nicomedes Bithyniæ. De Ptolemæo quoque Cicero de Lege Agraria: *Quis ignorat regnum Ægypti teſtamento regis Alexandrini populi, Romani eſſe factum?* Tale quoque regnum fuit Micipſæ, qui alioquin Jugurtham adoptivum filium in regni partem cum propriis filiis non vocaſſet. Alioquin ſi id regnum non fuiſſet ἐν ἰδίᾳ κτήσει, non potuiſſet ita agere Micipſa, niſi populi eadem eſſet conſuetudo. In regnis enim hereditariis, quæ primo quidem populi voluntate inſtituta ſunt, ſucceſſoris alius ordo obſervatur, neque teſtamenta valent. Sicuti apud Germanos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus & Ludovicus Pius, & alii poſtea etiam apud Vandalos & Ungaros de regnis teſtati leguntur, id commendationis tantum vim apud populum habebat. Simile eſt, quod apud Livium legimus, Regem Macedonum Philippum, cum Perſea a regno arcere, & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris ſui filium, obiiſſe Macedoniæ urbes, ut Principibus illum commendaret. Alioqui teſtatur Herodotus Hiſtoricus omnium antiquiſſimus, omnium populorum fuiſſe conſuetudinem, ut natu prior regnum obtineat. Quin & ex conſuetudine, ſi Ægyptum & Britanniam excipias, ſequior ſexus regno ut plurimum excluditur. Mortuo vero avo nepos ex filio defuncto, qui major natu fuerat, ſuccedit, non vero frater minor. ſicut & illa cauſa coram Ephoris apud Lacedæmonios agitata & deciſa fuit. Et ex conſuetudine ita ſervatur. *Grat.*

1 *Qui*

„ hos, te, Jugurtha, [1] qui ætate, & ſapientia prior es, ne aliter quid eveniat, providere decet. Nam in omni certamine, qui opulentior eſt, etiam ſi accipit injuriam, tamen, quia plus poteſt, facere videtur. Vos autem, Adherbal, & Hiempſal, [2] colite, obſervate talem hunc virum, [3] imitamini virtutem, & enitimini, [4] ne ego meliores [5] liberos ſumſiſſe videar, quam genuiſſe.

11 Ad ea Jugurtha, tametſi regem ficta locutum intelligebat, & ipſe longe aliter animo agitabat: tamen pro tempore benigne reſpondit. Micipſa paucis poſt diebus moritur. Poſtquam illi more regio [6] juſta magnifice fecerant, reguli in unum convenere, ut inter ſe de cunctis negotiis diſceptarent. Sed Hiempſal, qui minumus ex illis erat, natura ferox, [7] etiam antea ignobilitatem Jugurthæ, quia materno genere impar erat, deſpiciens, [8] dextra Adherbalem

1 *Qui ætate & ſapientia prior es.*] In Merſeburgenſi & impreſſis vetuſtioribus, *quia ætate, &c.* ſed eodem ſenſu. forte aliquo in exemplari ſcriptum erat, *qui ætate*, ut in initio poſterioris dictionis foret diphthongus *æ*. id aliquis non intelligens, illam *a* vocalem particulæ præcedenti addidit. atque ita forſan legi cœptum *quia*, pro *qui*. verum hic nihil admodum pronuntio. tantum diverſam lectionem eſt annotare viſum. *Rivius.*

2 *Colite & obſervate talem hunc virum.*] Τὸ *&*, non eſt in mſſ. nec aliis vetuſtioribus & ſic eſt Salluſtianum magis. *Iem.*

Colite, veneramini & obſervate talem hunc virum.] In omnibus antiquis, noviſque. quæ vidi, exemplaribus, locus hic mancus, deminutuſque fuit. eum nos replevimus ex Priſciano, locum hunc citante. *Popma.*

Colite, obſervate talem hunc virum.] Nihil plus eſt in noſtris. itaque faceſſat Popma cum ſuo præterea, *veneramini.* mihi enim adhuc abundare videtur, *colite.* Gruterus.

3 *Imitamini virtutem.*] Si verum eſt quod ferunt Grammatici, delectatum Scriptorem noſtrum verbis pluralibus, haud ægre admiſerim Priſciani, *imitamini virtutes ejus*; etſi pronomen ſupervacaneum videri queat. *Idem.*

4 *Ne ego meliores liberos ſumſiſſe, quam videar genuiſſe.*] Legendum e Fabriciano, *ſumſiſſe videar, quam genuiſſe.* porro *ſumpſiſſe*, pro *adoptaſſe* dixit. *Rivius.*

5 *Liberos ſumpſiſſe.*] Ita Græci, Theophilus & Harmenopulus, λαμβάνειν pro *adoptare* uſurpant. *Coler.*

6 *Juſta.*] Id eſt, exequias funebres.

Juſta.] In codice Nazariano legitur, *juſtitium.* Quod excutiant homines Libitinæ amici; nam mihi profecto ferme ſe probat. *Grut.* Omnino rejiciendum, quid enim ea, *magnifice juſtitium facere*? Thyſ.

7 *Etiam ante ignobilitatem Jugurthæ.*] Legendum, *antea.* id & plenius eſt & ſonantius. Quid ſi diviſim legas, *& jam antea*? ubi nos conjunctim *etiam.* Rivius.

8 *Dextera Adherbalem adſedit: ut medius ex tribus.*] Hinc de Didone dixit Virgilius verſu ſupra citato:

— me

balem adſedit: ne medius ex tribus, quod & apud Numidas honori ducitur, Jugurtha foret. [1] Dein tamen, ut ætati concederet, fatigatus a fratre, [2] vix in partem alteram tranſductus eſt. [3] Ibi cum multa de adminiſtrando imperio diſſererent, Jugurtha inter alias res jacit, oportere quin-

— mediamque locavit. quod is locus, ut ait Salluſtius, *apud Numidias honori duceretur.* & fortaſſe voces, *ex tribus*, abundant, ut diximus ſupra. Quod autem paulo poſt ait: *Inter alias res jacit*, id videtur imitatus Tacitus cum dixit lib. I. *Quædam de habitu, cultuque & inſtitutis ejus jecerat.* Urſinus.

Dextra Adherbalem adſedit, ne medius ex trib.] Quidam codices habebant, *ante Adherbalem adſedit.* ſane illud *dextra* ambiguum eſt: nihil enim refert, ſive dextra Adherbalis, ſive Hiempſalis intelligas, modo Hiempſal Adherbali proxime adſederit. Sic enim vel ipſe Hiempſal, qua juvenili erat audacia, fiebat medius, vel Adherbal, quod ure poterat. Si itaque *in medio ſedere*, plus erat quam ſuperiore alioqui loco, nihil refert in utram Adherbalis partem aſſederit Hiempſal. Nullo enim pacto fieri potuit medius Jugurtha: ſiquidem duo hi contigui ſedebant. Quare paulo poſt verbum, *in partem alteram*, Jugurthæ ſcilicet exponendum eſt, alioqui Adherbal ſe feciſſet medium, unde Jugurtha nihil honoris habuiſſet, fruſtraque fatigaſſet fratrem, ut ætati concederet. *Glareanus.*

1 *Deinde tamen ut ætati concederet.*] Manuſcripta, *Dein tamen.* quæ particula ne eſt in veterum ſcriptis frequens. a poſtea, *Dein loca exuſta ſolis ardoribus.* nam ſic exemplar manuſcriptum. Ubi hodie fere, *Deinde.* Merſeburgenſis codex, *Dehinc tamen ut ætati, &c.* Livius.

2 *Vix in alteram partem traductus eſt.*] In manuſcriptis eſt, *tranſductus.* quod antiquitatem magis redolet, & apud Terentium & Cæſarem reperitur. *Idem.*

3 *Ibi cum multa de adminiſtrando imperio diſſererent, Jugurtha inter alias res jacit, oportere quinquennii conſulta & decreta omnia reſcindi.*] Manuſcriptum, *inter alias res jacit.* pro, inter alia hæc ſignificat & innuit, oportere quinquennii conſulta, &c. nam ſic interdum hoc verbo utimur Cic. ad Atticum II. *Sed illud quid ſit, ſcire cupio, quod jacis obſcure, jam etiam ex ipſis quinque viris loqui quoſdam. Quidnam id eſt?* pro, quod obſcure & tecte ſignificas. T. Livius VI. ab U. C. *Adhuc domi concionantis in modum ſermones pleni criminum in patres. inter quos cum omiſſo diſcrimine vera an vana jaceret, theſauros Gallici auri occultari a patribus jecit*, pro, *ſignificavit*, quomodo & alias idem. Sed & verbo *jactare* Livius in eodem ſignificato utitur. Ut V. ab U. C. *Jactantibus non obſcure Gallis, haud magna mercede ſe adduci poſſe, ut obſidionem relinquant.* Eſt apud Tacitum: *Jacere fortuitos ſermones*, lib. V. idem; *Si qua diſcordes jeciſſent*, inquit. Fuit credo qui quid ſibi hæc vellet τὸ *jacit.* minus intellexerit. is igitur deceptus ſpecie recti, ut eſt inſcitia, ſubſtituendum putavit, *Ait.* Quod ſi cui vulgata lectio magis arridet, is perſuaſum ſibi habeat, animum errore & vana ſpecie atque imagine veri prius occupatum in cauſſa eſſe, ut ei minus caſtigatio noſtra placeat. Hæc jam annotaram, cum ecce, affertur & aliud manuſcriptum, in quo ipſo idem reperi, ut jam nullus ſcrupulus relinquatur. Ceterum *decreta reſcindi* Salluſtius, pro *irrita infectaque fieri*, ſive *pro irritis haberi* dixit: quomodo & Cicero, *Cæſaris acta reſcindere, conſtituta ab alio reſcindere, judicium vel res judicatas reſcindere*, atque hoc genus alia pro *infirmare, diſſolvere, labefactare.* nam his verbis interdum eodem modo eſt uſus. *Idem.*

1 *Quod*

quinquennii conſulta, & decreta omnia reſcindi. Nam per ea tempora confectum annis Micipſam parum animo valuiſſe. Tum idem Hiempſal placere ſibi reſpondit: nam ipſum illum tribus proxumis annis adoptione in regnum
61 perveniſſe. [1] Quod verbum in pectus Jugurthæ altius, quam quiſquam ratus, deſcendit. Itaque ex eo tempore ira & metu anxius, moliri, parare, atque [2] ea modo in animo habêre, quibus Hiempſal per dolum caperetur. Quæ ubi tardius procedunt, neque lenitur animus ferox: ſtatuit quovis modo inceptum perficere. Primo conventu, quem ab regulis factum ſupra memoravi, propter diſſenſionem placuerat dividi theſauros, finiſque imperii ſingulis conſtitui. Itaque ad utramque rem tempus decernitur, ſed maturius ad pecuniam diſtribuendam. Reguli interea in loca propinqua theſauris alius alio conceſſere. [3] Sed Hiempſal in oppido Thirmida forte ejus [4] domo utebatur,

qui

1 *Quod verbum in pectus Jugurthæ altius, quam quiſquam ratus erat, deſcendit.*] Legendum, *quam quiſquam ratus*, omiſſo illo verbo *erat*: quod ex gloſſa inepti alicujus & inſulſi litteratoris irrepſiſſe credo in contextum. *Rivius*.

Quam quiſquam ratus erat, deſcendit.] Secutus antiquorum codicum fidem, locum hunc ſic ſcripſi, damnata vulgata lectione, in qua verbum *erat* omiſſum eſt. Nam paulo ante, *Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit*. Quare minime illis aſſentior. qui verbum *erat*, ex gloſſa inepti alicujus & inſulſi litteratoris irrepſiſſe putant. *Popma*.

Altius, quam quiſquam ratus erat, deſcendit.] Non video cur Popma ita pugnare debeat pro vocula *erat*. mihi ſane, æque ac Rivio, notha videtur; arguuntque ipſammet mſſ. nam in quibuſdam ejus loco comparet *eſſet*. certe abeſt Pallat. octavo. neque culpo Carrionem quod excluſerit editione ſua: idem & ipſe facturus, ubi cognovero abeſſe etiam alteri alicui mſ. haud enim unius teſtimonio ſtandum puto, etſi innocentiſſimi. tale quid etiam dictum volo, de his quæ habemus ſupra c. VII. *Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit*. Gruterus.

2 *Ea modo in animo ſuo habere.*] Tres libri, *ea modo cum animo ſuo habere*. Melius, *cum animo ſuo trahere, agitare, volvere*, Salluſtio familiaria. *Putſchius*.

Ea modo cum animo habere.] Eſt hæc quidem lectio plerorumque Mſſ. ſed tamen cum Pall. quintus ac decimus ſervet tantum, *modo animo habuiſſe*: Nazar. vero adhuc abjecerit voculam *animo*: diſpiciendum eſt, an non media ſcriptura optima ſit, ac præpoſitio manarit a ſciolis: nam hactenus editum eſt *in animo habere*, quomodo nullæ membranæ. *Gruterus*. Recte Gruterus. Vide nos ad Livium l. 44. 24. *Gron*.

3 *Sed Hiempſal opido Thirmida.*] Manuſcripta cuncta, *in opido*, addita præpoſitione: quomodo & Badianum, & alia quædam. Exemplar Florentinum, Venetum, atque ex his derivata, *in opidum Thirmida*: quaſi ad verbum *conceſſere* referatur. ſed perperam meo judicio. *Rivius*.

4 *Domo utebatur.*] Aldinus Codex

hæc

qui [1] proxumus lictor Jugurthæ, carus acceptuſque ei ſemper fuerat, quem ille caſu miniſtrum oblatum [2] promiſſis onerat, impellitque, uti tanquam ſuam viſeris domum eat, portarum claves adulterinas paret: nam veræ ad Hiempſalem referebantur: ceterum, ubi res poſtularet, ſe ipſum cum magna venturum manu. Numida mandata brevi conficit: atque, uti doctus erat, noctu Jugurthæ milites introducit. Qui poſtquam in ædes irrupere: diverſi regem quærere: dormientis alios, alios occurſantis interficere: ſcrutari loca abdita: clauſa effringere: [3] ſtrepitu & tumultu omnia miſcere: cum interim Hiempſal reperitur, [4] occultans ſe tugurio mulieris ancillæ, quo initio pavidus, & ignarus loci profugerat. Numidæ caput ejus, uti juſſi erant, ad Jugurtham referunt. Ceterum fama tanti 13
faci-

hæc verba, (*forte ejus utebatur domo*) Parentheſeos ſignis incluſerat, cum nominativus *Hiempſal* ad *utebatur* verbum conſtruatur. Soldus hanc domum Hiempſalis eſſe credidit, cum ſit lictoris. Et ipſe auctor ſtatim de Jugurtha, atque adeo de lictore ſubjungit, *impellitque, uti tamquam ſuam domum viſens eat*. Soldum Badius in hoc recte redarguit, ut eum qui auctoris ſenſum non intellexerit. *Glar.*

1 *Proxumus lictor.*] *Proxumus lictor* dicebatur, qui proxime magiſtratum vel regem præcedebat. unde autem dictus ſit *lictor*, docent Gellius lib. XII. cap. 2. & Plutarchus in Quæſtionibus *Caſt.*

Proximus lictor.] Vide Turnebum l. II. cap. 9. & lib. XXVII. c. 21. Alius ab hoc primus lictor, id eſt, πρωτοῤῥαβδοῦχος, quem vetus Gloſſarium erudite *primivirgium* exponit. *Coler.*

2 *Promiſſis onerat.*] V. c. *præmiis onerat*; quod aliquo modo nititur loco inferiore, in quo eſt: *Præmia modo, modo formidinem oſtentare.* Sed nihil mutandum; nam Tacitus Salluſtii æmulator dixit lib. XVII. *Poſtquam vario ſermone callidos, audaceſque cognovit pretio, & promiſſis onerat.* & lib. XX. *Multis in Senatu laudibus cumulatum promiſſis onerat.* Urſinus.

3 *Strepitu & tumultu omnia miſcere.*] Rittershuſii lib. *miſceri.* infra. *Puberes omnes interfici*, & gaudet infinitivis Criſp. *Putſchius.*

4 *Occultans ſe in tugurio mulieris ancillæ.*] Manuſcripta non habent additam præpoſitionem *in*. Servius in I. Æneidos hunc locum citans præpoſitionem addit; ni ſint mendoſi codices. Itidem in VIII. At Donatus in Andriam quidem *in* omittit, conſentientibus ad unum quotquot ipſe viderim exemplaribus; in Phormionem vero addit. præterquam in codice Romano, ubi hic locus contra quam in aliis fere eſt omiſſus. Mihi vulgata lectio haud ſane diſplicet. pro, *deliteſcens in tugurio, abdenſque ſeſe.* niſi quis legendum forte putet; *cum interim Hiempſal reperitur occultans in tugurio, &c.* accuſativo omiſſo. quomodo ad Atticum Cicero: *Juventus eſt vix in hortis ſuis occultans*, ut videlicet abſolute activum ponatur. Tametſi in Merſeburgenſi eſt, *occultans ſeſe.* ut nihil certi quis affirmare queat; *Rivius.*

facinoris per omnem Africam brevi divulgatur: Adherbalem, omniſque, qui ſub Micipſæ imperio fuerant, metus invadit. In duas partis diſcedunt Numidæ: plures Adherbalem ſequuntur, ſed illum alterum bello meliores. Igitur Jugurtha quam maxumas poteſt [1] copias armat: urbis partim vi, alias voluntate imperio ſuo adjungit: omni Numidiæ imperare parat. [2] Adherbal, tametſi Romam legatos miſerat, qui ſenatum docerent de cæde fratris, & fortunis ſuis, tamen fretus multitudine militum, parabat armis contendere. Sed ubi res ad certamen venit, victus ex prœlio profugit in provinciam, [4] ac dehinc Romam contendit. [5] Tum Jugurtha, patratis conſiliis, poſtquam omni Numidia potiebatur, in otio [6] facinus ſuum cum animo reputans, timere populum R., neque advorſus iram ejus uſquam, niſi in [7] avaritia nobilitatis & pecunia ſua, ſpem

1 *Copias armat.*] In Merſeburgenſi & impreſſis vetuſtioribus, *Copias parat:* pro, *comparat.* In ceteris manuſcriptis eſt vulgata lectio, conſentiente Beroaldino. *Riv.*

2 *At Adherbal.*] *At* particula abundat, niſi fallor, ex prima ſyllaba dictionis ſequentis efficta. *Ciacc.*

3 *Victus ex prœlio profugit in provinciam.*] Liber Bongarſii, *ex prœlio,* omittit, quæ abeſſe poſſunt, Sed retinet Non. in, *contendere,* ubi vitioſe legitur: *ſperabat armis contend.* pro *parabat.* Putſchius.

Victus ex prœlio profugit in provinciam.] Malim *victus prælio, profugit;* niſi etiam tollendum, *p.. lio.* certe neutrius vocis veſtigium in Pal. nono, aut Bongarſiano. *Gruterus.*

4 *Ac deinde Romam contendit.*] In vetuſtis eſt, *dehinc.* qua voce perſæpe & alias utitur. *Rivius.*

5 *Tum Jugurtha paratis conſiliis, poſtquam omni Numidia potiebatur.*] In quibuſdam eſt, *peractis conſiliis.* in manuſcripto, *patratis.* pro *perfectis quæ in animo habuerat.* idque verbi maxime omnium placet. Sic dicimus, *patrare incepta, patrare facinus,* pro *peragere, perficere.* Rivius.

6 *Facinus ſuum cum animo reputans.*] *Cum animo ſuo,* ſolet dicere, ut ſupra: *Proinde reputaret, cum animo ſuo.* Cato apud Gellium 16. 1. *Cogitate eum cum animis veſtris.* & noſter: *reputate cum animis veſtris, num id mutare melius ſit.* Item: *trahere cum animo ſuo.* Etiam: *cum animo ſuo volvere ſolitum.* Tum: *mihi multa cum animo agitanti.* Ciacc.

In ocio facinus ſuum cum animo reputans.] Sic & Fabricianum, & cetera manuſcripta. quomodo Cicero alicubi, *Multa mecum ipſe reputavi,* inquit. verum in quibuſdam tamen eſt, *in animo.* perperam, ut opinor. *Rivius.*

Facinus ſuum cum animo reputans.] Alii codices habent, *in animo reputans,* cum *in* præpoſitione: quod & ſimplicius eſt, & apud auctores frequentius. *Glareanus.*

7 *Avaritia.*] M. Tullius Offic. 2. ſcribit, Cajum Pontium Samnitem optare ſolitum, ut ad illa tempora ſe Fortuna ſervaſſet, & tunc eſſet natus, quando Romani dona accipere conſueviſſent, non fuiſſe paſſurum eos diutius impe-

ſpem habere. Itaque, paucis diebus, cum auro argentoque multo [1] legatos Romam mittit: quis præcipit, uti primum [2] veteres amicos muneribus expleant: [3] dein novos acquirant: poſtremo, quemcunque poſſint largiundo parare, ne cunctentur. [4] Sed ubi Romam legati venere, & ex præcepto regis hoſpitibus, aliiſque, quorum ea tempeſtate in ſenatu auctoritas pollebat, magna munera miſere: tanta commutatio inceſſit, [5] ut ex maxuma invidia in gratiam & favorem nobilitatis Jugurtha veniret. quorum pars ſpe, alii præmio inducti, [6] ſingulos ex ſenatu ambiundo nitebantur, ne gravius in eum conſuleretur. Igitur, ubi le- 14
gati ſatis confidunt, die conſtituto ſenatus utriſque datur. Tum Adherbalem hoc modo locutum accepimus.

P. C. Micipſa pater meus moriens mihi præcepit, uti ,,
regni Numidiæ tantummodo procurationem exiſtumarem, ,,
meam; [7] ceterum jus, & imperium penes vos eſſe: ſimul ,,
eni-

imperare. Adeo ſcilicet humana cupiditas ad iſtas utriuſque materiæ laminas caligat, quibus tamen, ut alibi Romanus Sapiens, terra, ut noxiis rebus, maloque gentium in medium proditis, toto pondere incubuit. Reſiſtit quis, aut obloquitur? os illi argento verberata, obſtruetur. Vide Senecam.

1 *Romam legatos mittit, quibus præcipit.*] Manuſcripta, *quis præcipit.* quomodo & alias ſæpe. *Rivius.*

2 *Veteres amicos muneribus expleant.*] Sic infra: *quos paulo ante muneribus expleverat.* Ciacconius.

Uti primum veteres amicos magnis muneribus expleant.] In manuſcriptis & aliis quibuſdam non eſt, *magnis.* Riv.

3 *Deinde novos acquirant.*] Eſt quidem in Merſeburgenſi atque aliis vetuſtis *exquirant*: ſed in Fabriciano, cujus nos plerumque fidem ſequimur, *adquirant.* pro *comparent, concilient, adjungant.* id enim proprie hoc loco ſignificat. Habent eodem modo cetera manuſcripta. *Idem.*

4 *Sed ubi legati Romam venere, & ex præcepto Regis.*] Perperam eſt in recentioribus omiſſa copula &, quæ eſt in antiquioribus addita. *Idem.*

5 *Uti ex maxima invidia & malevolentia, in gratiam & favorem nobilitatis Jugurtha veniret.*] In vetuſtioribus quibuſdam eſt *malevolentia* additum: cui *favorem* ſtatim opponat, ſicut *invidiæ gratiam.* In manuſcriptis tamen & recentioribus non eſt idem additum, ac citra detrimentum ſenſus abeſſe poterit. *Idem.*

6 *Singulos ex ſenatu ambiendo.*] Fabricianum, *ambiundo.* nec aliter Merſeburgenſe. *Idem.*

7 *Ceterum jus & imperium penes vos eſſe.*] Sic Maſgaba Maſſaniſſæ filius apud Livium, libr. 45. *Maſſaniſſam meminiſſe regnum a Pop. Rom. partum, auctumque & multiplicatum habere: uſu regni contentum, ſcire dominium & jus eorum qui dederint eſſe.* Ciacconius.

Ceterum jus & imperium ejus penes vos eſſe.] *Ejus*, non eſt in omnibus vetuſtis: nec ſenſus magnopere requirit. nam genitivus ille *regni Numidiæ*, huc eſt referendus qui anteceſſit. *Rivius.*

Jus & Imperium ejus penes vos.]

 pari-

,, eniterer domi militiæque [1] quam maxumo uſui eſſe po-
,, pulo R, Vos mihi cognatorum, [2] vos in locum affinium
,, ducerem: ſi ea feciſſem, in veſtra amicitia exercitum, di-
,, vitias, munimenta regni me habiturum. [3] Quæ præcepta
,, patris mei cum agitarem; [4] Jugurtha, homo omnium,
,, quos terra ſuſtinet, ſceleratiſſimus, [5] contemto imperio
,, veſtro, Maſiniſſæ me nepotem, [6] utique ab ſtirpe ſocium
,, atque amicum populi R. regno fortuniſque omnibus ex-
,, pulit. Atque ego, P. C. quoniam eo miſeriarum ventu-
,, rus eram, vellem, potius ob mea, quam ob majorum
,, meorum beneficia, poſſe me a vobis auxilium petere,

ac

particula *ejus* diſerte extat in Pal. antiquioribus ut & editis ante Carrionem. alias exturbaſſem & ego. *Grut.*

1 *Quam maxime uſui eſſe.*] Rittershuſii: *quam maxime uſui eſſe.* magis ad guſtum meum. *Putſchius.*

2 *Vos in locum affinium.*] Vaticanus: *vos loco affinium.* quomodo & Rittershuſii, niſi quod addat *que*, *voſque.* Idem.

Vos mihi cognatorum, vos in locum affinium ducerem.] Ita mſſ. ævo priores, quibus ætas minor, *vos adfinium loco ducerem*, quomodo editi ante Carrionem, neque diſplicet. ſic enim etiam habere Vaticanum codicem quem contulit Bongarſius, indicant ſchedæ ejus. *Gruterus.*

3 *Quæ præcepta patris mei cum agitarem.*] Tò *mei*, non eſt in omnibus vetuſtis: & eſt ab litteratore forſan aliquo adjectum, qui voluerit explicare, quo de patre loqueretur. proinde ac ſi non id ſatis e ſuperioribus planum perſpicuumque foret. Talia permulta paſſim ſunt cum in Salluſtio, tum in ceteris fere omnibus adjecta. id quod facile ſentit, qui ſcripta veterum diligenter evolvit. Ne quid tamen diſſimulem, eſt in manuſcriptis duobus hoc loco *parentis, mei.* Rivius.

Quæ cum præcepta parentis, mei agitarem.] Hæc eſt lectio & diſpoſitio Vaticani codicis, qui complexus eſt orationes Salluſtii, hæc membranarum noſtrarum; niſi quod Pal. oct. *Quæ cum præcepta patris agitarem*; nonus vero; *quæ cum præcepta agitarem parentis mei*; decimus, *quæ cum præcepta patris mei agitarem*, editi antea: *quæ præcepta patris mei cum agitarem.* aut fallor, aut illa, *præcepta parentis mei*, ſpuria ſunt. *Gruterus.*

4 *Iugurtha homo omnium, quos terra ſuſtinet, ſceleratiſſimus.*] Canteri liber hoc modo hunc locum profert: *Iugurtha hominum, quos terra ſuſtinet, ſceleratiſſimus.* non contemnenda lectio. *Popma.*

Homo omnium, quos terra ſuſtinet ſceleratiſſimus.] Sic etiam codd. noſtri præſtantiores: nam alii, *omnium hominum quos.* aut, *homo hominum quos*, aut *omnium homo quos*, ut videatur verius aliorum, *hominum*, *quos*, *&c.* rejecto illo *homo.* Gruterus.

5 *Contemto veſtro imperio.*] Manuſcripta, *contemto imperio veſtro.* ut pronomen ſequatur, quomodo & Badianus codex. *Rivius.*

6 *Etiam a ſtirpe ſocium atque amicum populi R.*] Manuſcriptum, *ab ſtirpe.* Hoc autem ideo Adherbal, quod Maſiniſſæ nepos eſſet, qui rex, ſociuſque & amicus fuerat ab ſenatu appellatus. cujus nominis honorem & paucis admodum, & pro magnis erga ſe regum meritis atque officiis dare populus R. conſuevit. *Idem.*

1 *At*

[1]ac maxume deberi mihi beneficia a populo R.[2]quibus non „ egerem; [3] ſecundum ea, ſi deſideranda erant, uti debitis „ uterer. Sed quoniam parum tuta per ſe ipſa probitas eſt, „ neque mihi in manu fuit, Jugurtha qualis foret: ad vos „ confugi P. C. quibus, quod mihi miſerrumum eſt, cogor „ prius oneri, quam uſui eſſe. Ceteri reges, aut bello victi „ in amicitiam a vobis recepti ſunt, aut in ſuis dubiis rebus „ ſocietatem veſtram appetiverunt. Familia noſtra cum „ populo R. bello Carthaginienſi amicitiam inſtituit, quo „ tempore magis fides ejus, quam fortuna petenda erat. „ [4]Quorum progeniem vos, P. C. nolite pati me nepotem „ Maſi-

1 *Ac Maxime deberi mihi beneficia a pop. Rom.*] Vox *beneficia* otioſa videtur. *Ciacc.*

2 *Quibus utinam non egerem.*] Non eſt in ullo uſpiam manuſcripto, quod ſciam, illa optandi particula, *Utinam*: ac mea quidem ſententia rectius eadem abeſt. Qui locum expenderit, ſi cujus modo eſt in literis judicii, mecum haud dubie faciet. Nec exemplar eam Beroaldinum habet. *Riv.*

3 *Secundum ea ſi deſideranda erant, uti debitis uterer.*] Codices quidam in pergamenis deſcripti, conſentientibus & impreſſis nonnullis: interque hos eo, qui a Pintio eſt Venetiis excuſus, *ſed ea ſi deſideranda erant*. verum priorem lectionem eſſe veriorem, e Priſciano liquet, is enim lib. XIII. de præpoſitione agens, *Secundum*, inquit, *quando pro* κατὰ *&* μετὰ *accipitur, loco præpoſitionis eſt*, Salluſtius in Jugurthino, *Secundum ea, uti debitis uterer*. Lucan. VIII. *ſecundum Emathiam lis tanta datur*. Ita Priſcianus. videlicet hoc dicit, *Secundum* in Salluſtii exemplo, *poſt* vel *proximo* ſignificare: in Lucani, *pro*. ut mirari ſatis non queam, quid ille ſibi velit, qui pro *ſuper* accipi adnotavit. quem in ſcopulum tamen & Thomas Linacer impegit. *Rivius.*

Secundum ea.] Pro, *poſt ea*. ſic Priſcianus legit lib. XIII. idque ſententia confirmat. Fulvii liber. *Sed ea*. Manut.

Secundum ea ſi deſideranda erant, uti debitis, uterer.] In nonnullis mſſ. invenio: *Sed ea ſi deſideranda erant, uti debitis uterer*. Quam lectionem & impreſſi quidam habent. Locus hic obſcuriſſimus eſt, & doctos etiam homines diu torſit. Ego ſenſum hunc eſſe exiſtimo. Conqueritur Adherbal optare ſe, ut a P. R. auxilium petere poſſit, non ob majorum beneficia, ſed ob propria in Rempub. collata; tum enim iis, tanquam ſibi debitis, uti poſſet. Sed quoniam contra accidit, & Jugurtham hominem ſceleratiſſimum cognoverit, qui contemto P. R. imperio, Maſaniſſæ nepotem & illorum amicum, regno fortuniſque omnibus expulerit, illorum ſe nunc auxilium & opem implorare, quibus tamen, quod ſibi miſerrimum eſt, cogitur prius oneri, quam uſui eſſe. *Popma.*

4 *Quorum progeniem vos.*] Legerem, *quorum progenies vos*, hoc eſt, vos, qui illius populi progenies eſtis. Cic. de Univerſitate, *veteres, qui ſe progeniem Deorum dicebant*. Varro de R. R. 2. *Ibi contra progenies eorum*. Ciacconius.

Quorum progeniem vos P. C. nolite pati me nepotem Maſiniſſæ.] Multi ad hunc locum multa, ſed aſſentior Ampliſſimo Jacobo Bongarſio, exiſtimanti hæc verba, *me nepotem Maſiniſſæ* gloſſam eſſe, & ex ſuperioribus illis hujus paginæ, *Maſiniſſæ me nepotem, etiam ab ſtirpe ſocium atque amicum P. R.* huc irrepſiſſe. Refer autem *quorum* ad Maſiniſſam & Micipſam,

„ Maſiniſſæ fruſtra a vobis auxilium petere. [1] Si ad impetrandum nihil cauſſæ haberem, præter miſerandam fortunam; quod paullo ante rex genere, fama, atque copiis potens, [2] nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes exſpecto: tamen erat majeſtatis populi Rom. prohibere injuriam; neque pati, cujuſquam regnum per ſcelus creſcere. Verum ego iis finibus ejectus ſum, quos majoribus meis populus R. dedit: unde pater, & avus meus una vobiſcum expulere Syphacem, & Carthaginienſes. Veſtra beneficia mihi erepta ſunt, P. C. vos in mea injuria deſpecti eſtis. [3] Eheu me miſerum! huccine, Micipſa pater, beneficia tua evaſere, uti quem ut parem cum liberis tuis, regnique participem feciſti, is potiſſimum ſtirpis tuæ exſtinctor ſit? nunquamne ergo familia noſtra quieta erit? ſem-

Micipſam, quorum progenies erat Adherbal. *Putſchius.*

Quorum progeniem vos, Patres conſcripti, nolite pati, me nepotem Maſiniſſæ fruſtra a vobis auxilium petere.] Aut legendum *progenies* cum Palmerio aut delendum primo *vos*, juſſu mſſ. aliquot Pal. forſan etiam, *me nepote Maſiniſſæ*, nec non, *a vobis*, quæ omnia plus quam ſubintelliguntur. *Gruterus.*

1 *Sed ſi ad impetrandum nihil cauſſæ haberem.*] Illa particula *Sed*, non eſt in codicibus manuſcriptis, nec in ceteris impreſſis. *Rivius.*

2 *Nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes exſpecto.*] In aliis eſt, *expecto*, utrumque mea quidem ſententia ſic quadrat, vix ut noris, utrum alteri præferas niſi quod prius illud in codicibus manuſcriptis. Cicero ad Atticum: *Cæſariam opes meas, non ut ante opem exſpectat.* Idem alibi, *auxilium expetere* dixit. quomodo & Terentius in Andria, *auxilium expetens.* Idem.

3 *Heu me miſerum.*] In tribus manuſcriptis eſt, *Eheu.* nec aliter citare Probus videtur. quo loco docet hanc interjectionem etiam liberæ a numeris orationi, & cumprimis hiſtoriæ convenire. Quamquam autem Valla hanc particulam nulli caſui ſervire docet, eſt tamen invenire ubi cum accuſativo juncta ſit. Terentius in Phormione, *Eheu me miſerum*, inquit. Et Cicero in oratione antequam iret in exſilium, *Eheu conditionem hujus temporis.* Sed Virgilius nullum ei addit caſum in Buc.

Eheu quid volui miſero mihi.

Et iterum,

Eheu quam pingui macer eſt mihi taurus in arvo.

Sed nec Tibullus,

Eheu divitibus video gaudere puellas.

Idem,

Ferreus eſt eheu! quiſquis in urbe manet.

Sunt qui & hoc & ſimilibus locis, *heu heu* legere malint. Sane codex Merſeburg. hic habet, *Heu heu me miſerum.* & eodem modo Florentinus. Verum, ne quid diſſimulem, & *heu* ſine caſu ſæpenumero ponitur. ut apud Ciceronem, *Heu quam diſpari domino dominaris.* Virg.

Heu fuge nata dea.

Et,

Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis.

ſic ſæpe alias. velut II. Æneid.

Heu quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora poſſunt Accipere?

Et

[1] ſemperne in ſanguine, ferro, fuga verſabimur? [2] Dum Carthaginienſes incolumes fuere, jure omnia ſæva patiebamur, [3] hoſtis ab latere: vos amici procul: ſpes omnis in armis erat. Poſtquam illa peſtis ex Africa ejecta eſt, [4] læti pacem agitabamus: quippe, quis hoſtis nullus erat niſi forte quem vos juſſiſſetis. [5] Ecce autem ex improviſo Jugurtha, intoleranda audacia, ſcelere, atque ſuperbia ſeſe efferens, fratre meo, atque eodem propinquo ſuo interfecto, primum, regnum ejus ſceleris ſui prædam fecit: poſt, ubi me iiſdem dolis nequit capere, nihil minus, quam vim aut bellum exſpectantem, [6] in imperio veſtro, [7] ſicuti videtis, extorrem patria, domo, inopem, & coopertum miſeriis effecit, ut ubivis tutius, quam in meo regno eſſem. Ego ſic exiſtumabam, P. C. uti prædicantem audiveram patrem meum; qui veſtram amicitiam diligenter colerent,

Et IIII,

Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem.

Audeat affatu?

Et,

Heu furtis incenſa feror. Idem.

1 *Semperne in ſanguine, ferro, fuga verſabitur?*] Manuſcripti codices & impreſſi quidam, *verſabimur* habent. id mihi quidem magis arridet. *Idem.*

In ſanguine, fuga, ferro verſabimur.] Sic mſſ. Pall. potiores; deteriores *verſabitur.* Gruterus.

2 *Dum Carthaginienſes incolumes fuere.*] Florus potius dixiſſet duabus vocibus, *Carthagine incolumi.* Idem.

3 *Hoſtis a latere, vos amici procul.*] In manuſcriptis eſt, *hoſtis ab latere.* idque melius. *Rivius.*

4 *Læti pacem agitabamus, quippe quibus nullus hoſtis erat.*] In manuſcriptis eſt, *quis hoſtis nullus erat.* pro, *quibus.* Ita in Officiis Cicero: *A quis male pugnatum eſt,* inquit. pro, *a quibus.* Salluſtius paullo ante, *Legatos Romam mittit, quis præcipit.* Sic poſtea alicubi, *Quis adjutoribus regem aggreſſus, impellit uti adverſum Romanos bellum incipiat.* Rurſus, *Quis omnia honeſta atque inhoneſta vendere mos erat.* &, *Quis omnia regna adverſa ſint.* Idem.

5 *Ecce autem ex improviſo.*] In meo libro non eſt *autem.* Ciacconius.

Ecce autem ex improviſo Iugurtha intoleranda audacia.] Hæc vera lectio. ceterum eſt in Merſeburgenſi, *de improviſo*: ſed eodem plane ſenſu. dicimus enim, *improviſo, ex improviſo, de improviſo.* Cicero pro Murena: *Syracuſani improviſo in caſtra Hamilcaris irrumpunt.* Idem in Verrem: *Ex improviſo ſi quæ res notæ eſſent.* ſic & *de improviſo* alicubi dixit. *Rivius.*

6 *In imperio veſtro.*] Sic Cæſar lib. I. Belli Gallici: *Imperio pop. Rom. non modo de regno, ſed etiam de ea quam habeat, gratia deſperare.* & lib. 2. *qui minus in imperio noſtro eam rem conſequi poterunt,* id eſt, nobis rerum potientibus. *Ciaccon.*

In imperio veſtro.] Eodem modo locutus eſt Cæſar lib. I. de Bell. Gall. cum dixit: *Quod in tanto imperio P. R. turpiſſimum ſibi, & Reipub. eſſe arbitrabatur.* & lib. II. *Qui minus in imperio noſtro eam rem conſequi poterat.* Urſinus.

7 *Sicut videtis, extorrem patria.*] Fabricianum, *ſicuti videtis.* quomodo & alias fere. *Rivius.*

„ rent, [1] eos multum laborem ſuſcipere, ceterum ex omni„ bus maxume tutos eſſe. Quod in [2] familia noſtra fuit, præ„ ſtitit, [3] ut in omnibus bellis adeſſet vobis: nos uti per „ otium tuti ſimus, in manu veſtra eſt, P. C. Pater nos duos „ fratres reliquit: tertium Jugurtham beneficiis ſuis ratus „ eſt nobis conjunctum fore. [4] Alter eorum necatus, [5] alte„ rius ipſe ego manus impias vix effugi. Quid agam? aut „ quo potiſſimum infelix accedam? generis præſidia omnia „ exſtincta ſunt: pater, uti neceſſe erat, [6] naturæ conceſſit: „ fratri, quem minume decuit, propinquus per ſcelus vitam „ eripuit: affinis, amicos, propinquos ceteros meos, [7] alium „ alia clades oppreſſit: capti ab Jugurtha, pars [8] in crucem „ acti, pars beſtiis objecti ſunt: pauci quibus relicta eſt anima,

1 *Eos multum laborem ſuſcipere.*] V. c. *Eos multum laboris ſuſcipere.* Urſinus.

2 *Familia noſtra.*] Id eſt, in poteſtate ejus videlicet. *Badius.*

Quod in familia noſtra fuit, præſtitit.] Vel deeſt aliquid, vel mendum hæret in voce ultima. nam, de Maſiniſſa iſthæc accipi vix queunt, cum ipſi tamen magis quam Micipſæ accommodari poſſint. *Grut.*

3 *Ut in omnibus bellis adeſſet vobis.*] Manuſcripta, *uti in omnibus bellis.* Merſeburgenſe, *adeſſent vobis*, numero plurali. *Rivius.*

4 *Alter eorum necatus eſt.*] In Merſeburgenſi & alio quodam manuſcripto non eſt verbum ſubſtantivum. *Idem.*

5 *Alter ipſe ego manus impias vix effugi.*] Egregia lectio. membranæ tamen quaſi de compacto *alterius ipſe ego.* itaque videtur revocandum, ut fecit Carrion. tunc enim minime videbitur jejuni alicujus Grammatici, *ipſe ego.* Gruterus.

6 *Naturæ conceſſit.*] Sic in orat. de repub. ordinanda, *anima naturæ ceſſit.* Tacitus *concedere vita*, ſolet frequenter dicere. *Ciacconius.*

7 *Alium alia clade oppreſſit.*] Manuſcriptum Fabricii, *clades*, conſentientibus & aliis duobus. verum Merſeburgenſe, *clade* auferendi caſu. *Rivius.*

8 *In crucem acti.*] Quin de omni cruce dici poſſit altam fuiſſe; & ſublimes pependiſſe, qui affixi huic ligno erant, non eſt dubium. nam & nocentes in crucem tolli, levari dicebantur, aut etiam eam inſcendere & aſcendere. Sed qui putabit omnes ad unum exemplar erectas fuiſſe, ſane erraverit. Sublimes extra ordinem aliquæ ſtatuebantur: ſi exempla edenda forent in famoſa perſona, & ob atrox facinus, aut ſi hoc ſupplicio veniret afficiendus ille, cujus odium eſſet apud omnes flagrantiſſimum, aut quæcunque alia cauſa id flagitaret. Ceterum vulgares cruces non admodum altas fuiſſe, ex ſuppedaneo, quod habebant, ſi habuerint, oſtendi poteſt. Non enim appoſitum illis ſuppedaneum, ut cruciarii corpus in illo pedibus ſiſtentis requieſceret, & quaſi ſuſtineretur, ut vulgo perſuaſum doctis eſſe video. Ad hoc enim ſuppactum fuit, ſi tamen fuit, crucibus ὑποπόδιον, ut pede in eo poſito cruciarius poſſit inſcendere per ſe, & lignum quod in medio fixum erat inſidere, eodem prorſus modo, quo eques pede ſtapedi impoſito ad ſublevandum ſe, equum adſcendit. medium itaque crucis lignum, quod eminebat ex anteriore parte, equi lignei vicem habuit, quod inſcendebat, & equitabat cruciarius, Unde & ἐποχεῖσθ.

ma, clauſi in tenebris cum mærore & luctu, morte gra- ,,
viorem vitam exigunt. Si omnia, quæ aut amiſi, aut ex ,,
neceſſariis advorſa facta ſunt, incolumia manerent: ta- ,,
men, ſi quid ex improviſo mali accidiſſet, vos implora- ,,
rem, P. C. quibus pro magnitudine imperii, jus & injurias ,,
omnis, curæ eſſe decet. [1] Nunc vero exſul patria, domo, ,,
ſolus, atque omnium honeſtarum rerum egens, [2] quos ac- ,,
cedam, aut quos appellem? nationes ne, an reges, qui ,,
omnes

ἀποχεῖσθαι eq dixi crucifixum Juſtinus in Tryphonis dialogo. In eo ligno veluti ſubſidebant toto corpore ſuſtentati, quia illud natibus premebant, cruribus hinc inde pendulis. hominis autem ita ſubſidentis brachia utrinque expanſa, ad duas latitudinis partes extremas deligabantur, clavis etiam affixæ: pedes, in ima extremitate longitudinis vincebantur, & clavis configebantur; caput reclinatum habebatur ad extremitatem longitudinis ſummam: nec is pedibus inſiſtebat ſuppedaneo, quod falſo imaginati ſunt. Tribus autem partibus tota crux conſtabat, arrectario ligno, ſive ſtipite, ſive palo, qui erecta ſtatione in terram defigebatur. Staticulum & ſtatumen appellat Tertullianus. Hæc præcipua pars crucis, ſive major, quia longior & denſior. Altera pars tranſverſaria eſt, quæ ideo antenna appellatur, nam arrectaria mali inſtar habet, tranſverſaria antennæ. Hæc pars diſpaſſis brachiis cruciarii, & alligatis quaſi veſtita erat. Quæ directa defigebatur, totum corpus ſuſtinebat rectum. Tertia fuit ſedile, id eſt, lignum quod a medio ſtaticulo ſive ſtipite crucis erecto eminebat, cui inſidebat cruciarius. Crucem ſimilem eſſe Tau Samaritano ex Origine tradit Hieronymus: Ægyptio forſan Salebdi, dicere voluit, vel Tavi literæ Abyſſinorum. Appendicis loco cenſetur fuiſſe ſuppedaneum. Sed de eo merito dubitatur, cum nulla ejus apud veteres mentio, niſi nos Greg. Turonenſis auctoritas moveat. Ultimo erat ſuperius tabula alba nigris literis notata, in qua cauſa mortis deſcribebatur. Græci λεύκωμα dixerunt. quod idem eſt, teſte Heſychio, atque tabula alba. *Salmaſ.*

1 *Nunc vero exſul patria, domo, ſolus, atque omnium rerum honeſtarum egens, quo accedam, aut quos appellem?*] Manuſcriptum, *atque omnium honeſtarum egens rerum?* Et qui *accidam* hoc loco, non, *accedam* legat: idque ex commentariis in Terentium Donati. Ac citat quidem in Hecyram Donatus locum Salluſtii quendam, ubi is dixerit, *Qua accidam, aut quo*, ſed non hunc opinor e bello Jugurthino. itaque lectionem vulgatam relinquendam puto. Ceterum *appellare* hic eo plane modo accipitur, quo apud Ciceronem, cum ait: *Quem enim alium appellem? quem obteſter? quem implorem?* &c, Vos *etiam atque etiam imploro atque appello ſanctiſſima dea.* Item, *Quid agendum eſt? qui Deus appellandus? cujus hominis fides imploranda?* Ergo *quos appellem* Salluſtius, pro, *quos invocem? quorum fidem & miſericordiam implorem atque expoſcam? a quibus opem auxiliumque petam.* Rivius.

2 *Quo accedam, aut quos appellem?*] Donat. in Hecyra Terent. *Qua accidam, aut quos.* ſed aliis locis compluribus Sall. *accedere* dixit: ut paulo ante *quo potiſſimum infelix accedam?* & poſt: *pleraque loca hoſtiliter cum equitatu accedit.* Item: *Bocchus cum magna multitudine Jugurtham accedit.* Denique: *Jugurtham placandi gratia accedit.* Tacit. 14. *ut quamque nationem acceſſerat.* & Hiſt. 3. *hæc ut quoſque acceſſerat.* Ciacc.

Quo accedam, aut quos appellem.] Ita Pall. ita Vaticanus, ita Bongarſiani.

,, omnes familiæ noſtræ ob veſtram amicitiam infeſti ſunt?
,, an quoquam mihi adire licet, ubi non majorum meorum
,, hoſtilia monumenta plurima ſint? an quiſquam noſtri mi-
,, ſereri poteſt, qui aliquando vobis hoſtis fuit? [1] Poſtremo,
,, Maſiniſſa nos ita inſtituit, P. C. ne quem coleremus, niſi
,, populum R. ne ſocietates, ne fœdera nova acciperemus:
,, abunde magna præſidia nobis in veſtra amicitia fore: ſi
,, huic imperio, fortuna mutaretur, [2] una occidendum nobis
,, eſſe. [3] Virtute, ac diis volentibus, magni eſtis & opulenti:
,, omnia ſecunda, & obedientia ſunt: quo facilius [4] ſociorum
,, injurias curare licet. Tantum illud vereor, ne quos pri-
,, vata amicitia Jugurthæ, parum cognita, [5] tranſvorſos agat:
,, [6] quos ego audio maxuma ope niti, ambire, fatigare vos
,, ſingulos, ne quid de abſente, incognita cauſſa, ſtatuatis:
fingere

Carrion tamen intruſit, *quos accidam?* Gruterus.

1 *Poſtremo, Maſiniſſa, ita nos inſtituit.*] In nonnullis eſt, *Micipſa*, ut de patre ſuo, non avo loquatur. & ſic quoque Florentinum: licet aliter codices in membrana deſcripti. *Riv.*

Maſiniſſa nos ita inſtituit.] Haud aliter mſſ. noſtri. in nullo ſane, reperitur aliorum *Micipſa*, quod ineptum eſt. nam vixerunt Micipſæ liberi etiam ſub *Maſiniſſa*. Gruterus.

2 *Una occidendum nobis eſſe.*] Simili ſententia uſus videtur Livius libr. XLV. & forte a Salluſtio eam mutuatus eſt, cum dixit: *Maſſaniſſam victoria Romanorum lætari mirum non eſſe, qui ſortem omnem fortunæ regnique ſui cum rebus Romanis immiſcuiſſet.* Urſinus,

3 *Virtute ac diis volentibus.*] Sic in orat. Cottæ: *Multa mihi pericula domi, militiæ multa fuere; quorum alia toleravi, partim repuli, Deorum auxiliis & virtute mea.* Ciacc. Cæſar quoque ita locutus, ut in noſtris ad eum notis oſtendimus. *Urſinus.*

4 *Sociorum injurias curare licet.*] Sic ſupra, *quibus pro magnitudine imperii, jus & injurias omnes curæ eſſe decet.* Verum meus liber, *tutare licet.* Plaut. in Mercat. *Invoco vos lares diales me tutetis.* Et Nævius, *Tuos qui celſos terminos tutant.* Vide Nonium. *Ciacc.*

5 *Tranſverſos agat.*] Supra: *Quæ etiam mediocres viros, ſpe prædæ tranſverſos agit.* Cato, *tranſverſos trudere*, dixit apud Agell. 7. cap. 3. *Idem.*

6 *Quos ego audio ſumma ope niti.*] Manuſcripta, *maxima ope niti.* quomodo & Badianum exemplar & Beroaldinum, ſed eodem ſenſu, pro, ſummis viribus. *Rivius.*

Summa ope niti.] Eruditi nonnulli viri legendum arbitrantur: *maxima ope niti.* priorem lectionem in meis libris inveni; & confirmat Salluſtius in initio Catilinarii: *omnis homines qui ſeſe ſtudent præſtare ceteris animalibus.* & in Jugurthino: *nobis ob merita ſua carus, at idem ſenatui populoque Romano ſit, ſumma ope nitemur.* & : *ſed ab iiſdem regis fautoribus ſumma ope eniſum.* item; *contra eos ſumma ope nitebatur.* & : *Vos pro libertate quam ab illis accepiſtis, nonne ſumma ope nitimini.* & in oratione ad Cæſarem de rep. ordinanda: *M. Livio Druſo ſemper conſilium fuit, in tribunatu ſumma ope niti pro nobilitate.* Popma.

1 In.

ſingere me verba, & fugam ſimulare, cui licuerit in regno manere. Quod utinam illum, cujus impio facinore [1] in has miſerias projectus ſum, [2] eadem hæc ſimulantem videam: & aliquando aut apud vos, aut apud Deos immortalis rerum humanarum cura oriatur: ut ille, qui nunc ſceleribus ſuis ferox atque præclarus eſt, [3] omnibus malis excruciatus, impietatis in parentem noſtrum, fratris mei necis, mearumque miſeriarum gravis pœnas reddat. Jamjam frater animo meo cariſſume, quamquam tibi immaturo, &, unde minume decuit, vita erepta eſt, [4] tamen lætandum magis, quam dolendum puto caſum tuum. Non enim regnum, ſed fugam, exilium, egeſtatem, & omnis has, [5] quæ me premunt, ærumnas cum anima ſimul amiſiſti: at ego infelix in tanta mala præcipitatus, ex patrio regno, rerum humanarum ſpectaculum præbeo: incertus quid agam, tuas ne injurias perſequar, ipſe auxilii egens, an regno conſulam, [6] cujus vitæ, neciſque poteſtas ex opibus alienis pendet. Utinam, emori, fortunis meis honeſtus exitus eſſet: [7] ne vivere contentus viderer,

1 *In has miſerias proiectus ſum.*] Cic. ante quam iret in exſilium: *projicitur Tullius in exſilium.* Ciacconius.

2 *Eadem hæc ſimulantem.*] Forte, *eadem ſic ſimulantem.* Vide ad Livium libro 27. 7. *Gronovius.*

3 *Omnibus malis excruciatus.*] In quibuſdam additur, *ipſe.* Rivius.

4 *Tamen lætandum magis quam dolendum caſum tuum puto.*] Manuſcripta *quam dolendum puto caſum tuum.* Idem

5 *Quæ me premunt ærumnas.*] Scripti quidam libri: *quæ me premunt miſerias.* ut paulo ante: *cujus impio facinore, in has miſeriae projectus ſum.* & iterum: *fratris mei necis, mearumque ærumnarum graves pœnas reddat.* Si quis tamen non *miſerias*, ſed *ærumnas* legendum exiſtimat, habet codices quos ſequatur. *Popma.*

Quæ me premunt ærumnas.] Hæc eſt concors ſcriptura Pallat. omnium, ne quis forte auſcultet ad Popmæ, *miſerias.* Gruterus.

6 *Cujus vita neciſque poteſtas ex alien. opibus pendet.*] Manuſcripta, *ex opibus alienis.* ut adjectivum ſequatur. *Rivius.*

7 *Ne vivere contemtus viderer.*] Locus corruptus. Badius legit *contentus*, & explicat ſuo more. Palmerius *vixe* pro *vixiſſe*, nimis comice. Ego, *nec vivere contemtus viderer.* unica addita literula, qua toti ſententiæ medeor. Utinam, inquit, mors mea cum honeſtate conjuncta eſſet; tot injuriis affectus mihi vitæ finem facerem. nec etiam in poſterum hominibus contemtus viverem, ſi ego ſtirpe regia ſatus, tot malis defatigatus, injuriæ cedam. Nunc quoniam neque vivere mihi libet, cum nequeam fratris mortem & injurias meas perſequi; neque mori licet ſine dedecore: Rogo vos P. C. ſubvenite miſero mihi.

Atque

„ viderer, ſi defeſſus malis injuriæ conceſſiſſem. Nunc ne- „ que vivere lubet, neque mori licet [1] ſine dedecore, P. C. „ [2] per vos, per liberos, atque parentes veſtros, per majeſta- „ tem populi Rom. ſubvenite miſero mihi: ite obviam in- „ juriæ, nolite pati regnum Numidiæ, quod veſtrum eſt, „ per ſcelus, & ſanguinem familiæ noſtræ tabeſcere.

15 Poſtquam rex finem loquendi fecit, [3] legati Jugurthæ largitione magis, quam cauſſa freti, paucis reſpondent: „ Hiempſalem, ob ſævitiam ſuam, [4] ab Numidis interfe- „ ctum: Adherbalem ultro bellum inferentem, poſtquam „ ſuperatus ſit, queri, quod injuriam facere nequiſſet: Ju- „ gurtham ab ſenatu petere, ne ſe alium putarent, ac Nu- „ mantiæ cognitus eſſet; neu verba inimici ante facta ſua „ ponerent. Deinde utrique curia egrediuntur. Senatus ſtatim conſulitur: fautores legatorum, præterea magna

pars

Atque hæc mihi loci hujus ſententia videtur, quam tamen modeſte propono examinandam. *Putſchius.*

Ne vivere contemptus viderer.] Omnes codices habent, *contemptus*, atque ita etiam Soldus legit: quippe qui exponat. *Contemptus, id eſt, neglectus, ſpretus.* Badius autem putat, *contentus* legendum eſſe, quid illum moverit, non hercle intelligo. ſed admonendus erat Lector, ſi forte alii aliud ſuccurrerit, quod me fugerit. Item Badius non ita multo poſt, de *L. Opimio*, cum alii legant: *Eum Jugurtha, tametſi Romæ in amicis habuerat.*; ipſe *in inimicis*, pro *in amicis* legit, propter illud *tamen*, quod proxime ſequitur; *tamen accuratiſſime accepit*: & habet ſane veri ſpeciem, ſed lector judicet. *Glareanus.*

1 *Sine dedecore, P. C. oro vos per liberos, atque p. v.*] Fulvii liber, *Sine dedecore, per vos, per lib. &c.* quomodo locutus alibi idem Salluſtius ſæpius. Et Livius libr. IX. belli II Punici: *Per vos fidemque veſtram P. C. Prinſquam eorum ſcelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quidquam rei geſſeritis.* Manut.

Sine dedecore, Patres conſcripti, per vos, &c.] Sic contubernium mſſ. ſatis quidem abrupte imperitis, niſi aliquid tertiatis verbis ſimile, hoc loco appoſitiſſimum eſſet. a libris membranaceis nihil recedunt primitus impreſſi, quam quod ſupplendæ ſententiæ interpoſuerint; *ſine dedecore. Patres conſcripti oro vos per liberos.* ſatis ruſtice mimus forſan inſubide fingi potuiſſet. *ſine dedecore. Quare. P. C. per vos*; ut *quare* periiſſet ob ſoni adfinitatem, quæ ei cum poſtremis elementis verbi *dedecore.* Gruterus.

2 *Oro vos per liberos atque parentes veſtros.*] In manuſcriptis non eſt *oro*, neque in Beroaldino, ſed tantummodo *per vos, per liberos, &c.* quæ lectio haud dubium quin melior ſit. nec aliter fere Livius IX. ſecundi belli Punici, *Quibus per vos fidemque veſtram P. C. prius quam eorum ſcelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quidquam rei geſſeritis.* Rivius.

3 *Legatis Jugurthæ largitione magis quam cauſſa freti.*] Melius *legati*, caſu nominativo. id operarum eſt incuria commiſſum. *Rivius.*

4 *A Numidis interfectum.*] Codex Fabricianus, *ab Numidis.* Idem.

1 *Extr-*

pars gratia depravata, Adherbalis dicta contemnere; Jugurthæ virtutem [1] laudibus extollere; gratia, voce, denique omnibus modis pro alieno ſcelere, & flagitio, [2] ſua quaſi pro gloria, nitebantur. at contra pauci, quibus bonum & æquum divitiis carius erat, [3] ſubveniendum Adherbali, & Hiempſalis mortem [4] ſevere vindicandam cenſebant. ſed ex omnibus maxume [5] Æmilius Scaurus, homo nobilis, impiger, factioſus, avidus potentiæ, honoris, divitiarum; ceterum vitia ſua callide occultans. [6] Is poſtquam videt regis largitionem famoſam, impudentemque, [7] veritus, quod in tali re ſolet, [8] ne polluta licentia, invidiam

1 *Extollere laudibus: gratia, voce, &c.*] Revocavi poſituram mſſ. codd. & antiquitus cuſorum. abſque eis fuiſſet, hærere poſſemus, an non etiam diſtinguendum; *extollere: laudibus, gratia, voce, denique, &c.* Gruterus.

2 *Sua quaſi pro gloria nitebatur.*] In manuſcriptis atque item impreſſis vetuſtioribus, *nitebantur*, numero plurali. id rectius eſſe puto. *Rivius.*

3 *Subveniendum Adherbali.*] Manuſcriptum, *ſubveniundum.* Jam conſtat ita fere antiquos loqui ſolitos, ut in gerundiis loco *e*, vocalem *u* frequenter ponerent: id quod paſſim in fabulis Terentii Plautique occurrit. ſic apud Jureconſultos *familiæ herciſcundæ*, *finium regundorum*, *communi dividundo*, pro, *herciſcendæ*, *regendorum*, *dividendo*. Annotavit hoc I libro Priſcianus. quamquam autem is hoc fieri dicat in his verbis, quæ a tertia conjugatione naſcantur, tamen in quarta etiam fieri conſtat. nec eſt Priſcianus male locutus. nam apud veteres una eademque conjugatio erat tertia & quarta. id quod vel e Donati methodo liquet. nam is ſolum treis conjugationes ponit. ut omittam Probum, Diomedem, Victorinum, Servium, qui idem faciunt. Quartam ipſi tertiam productam vocant, cujus & Phocas meminit.. Idem

4 *Severe vindicandam.*] Nonnulli codices *dire vindicandam.* Sed nos priorem lectionem ſequemur, quam plurima exemplaria comprobant. *Popma.*

5 *Æmilius Scaurus homo nobilis.*] Hic, ut puto, pater eſt ejus Scauri, cujus Ædilitas celebratur a ſcriptoribus, & in ejus denario deſcribitur, cum titulo: M. SCAVR. ÆD. CVR. In quo item denario, ejuſdem ſub Pompejo Magno Pro Quæſtura, & in Syria Præfectura, & geſta contra Aretam regem Arabum expreſſa ſunt. *Urſinus.*

6 *Is poſtquam vidit regis largitionem famoſam imprudentemque.*] Lege, *impudentemque.* affinitas verborum, locum errori fecit. eſt autem in manuſcriptis *videt*, tempore præſenti: contra quam Gymnicus habet. *Rivius.*

Famoſam impudentemque.] Sic & vetus editio, & mſſ. noſtri. quod pronuncio, quia video Rivium hic laborare. *Gruterus.*

7 *Veritus, quod in tali re fieri ſolet, ne polluta licentia invidiam accenderet.*] Tò *fieri*, non eſt in aliis. ac ſi quid ego judico, majore cum gratia abeſſe poterit. nec in manuſcriptis voluminibus reperi. ſed & alibi Salluſtius, *Simulque id quod in tali re ſolet, alii portenta atque prodigia nuntiabant*, deeſt *fieri*. Rivius.

8 *Ne polluta licentia.*] Forte: *polluti* & *accenderent.* *Ne polluti* ſcilicet ea largitione *accenderent invidiam*, majorem ſibi & graviorem facerent, *licentia*, quod nimis manifeſti eſſent. *Gronov.*

1 *Qui*

diam accenderet, animum a conſueta lubidine continuit.
16 Vicit tamen in ſenatu pars illa, quæ vero pretium aut gratiam anteferebat. Decretum fit, uti decem legati regnum, quod Micipſa obtinuerat, inter Jugurtham, & Adherbalem dividerent. cujus legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & tum in ſenatu potens, [1] quia conſul, C. Graccho, & M. Fulvio interfectis, acerrume victoriam nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Jugurtha, [2] tametſi Romæ

1 *Qui Coſſ. C. Graccho & M. Fulvio interfectis, acerrime vindictam, &c.*] Omnes fere vulgati, impreſſique codices: *Quia Conſul C. Graccho & M. Fulvio interfectis, acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercuerat*, habent. Ego hanc ſcripturam, quam in antiquis libris inveni, elegantiorem, venioremque arbitror. Cum enim C. Gracchus tribunus plebis, legem agrariam tuliſſet, eaque poſt tribunatum abrogaretur, cum Fulvio Flacco, vi ſceleratorum hominum corroborata, Aventinum occupavit: quos tamen L. Opimius conſul, ex ſenatus decreto, quo cautum erat, ne quid reſp. detrimenti caperet, immiſſis ſagittariis oppreſſit. Neque Opimio auctores ſeditionis necaſſe ſatis fuit, ſed & tria millia hominum interfecit. quare a Q. Decio in judicium vocatus, defendente Carbone ſenatus eum periculo liberavit. Tandem a Jugurtha magnitudine pecuniæ a bono, honeſtoque in pravum abſtractus, reus Manlianæ rogationis factus, ejectus eſt a patria. Cicero invectiva prima in Catilinam: *Decrevit quondam ſenatus, ut L. Opimius videret, ne quid reſpub. detrimenti caperet. nox nulla interceſſit. mox interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus clariſſimo patre natus, avis, majoribus: Occiſus eſt cum liberis M. Fulvius conſularis.* Pro Seſtio: *Unus in hac civitate, quem quidem ego poſſum dicere præclare vir de repub. meritus, L. Opimius indigniſſime concidit. cujus monumentum celeberrimum eſt in foro, ſepulchrum deſertiſſimum in littore Dyrrachino relictum eſt, atque hunc tamen flagrantem invidia propter interitum C. Gracchi ſemper ipſe P. R. periculo liberavit, alia quædam civem egregium iniqui judicii procella pervertit.* Et in Piſonem: *L. Opimius ejectus eſt a patria, is qui prætor, & conſul a maximis rempub. periculis liberarat non in eo cui facta eſt injuria, ſed in iis qui fecerunt, ſceleris, ac conſcientiæ pœna remanſit.* Vide eundem in Bruto, & de Legibus. *Popma.*

Qui conſul, &c. acerrime victoriam.] Et hujus loci reſtituti gratia minime pænitet excuſſiſſe pulverem librorum pergameneorum, jam enim ſeculum eſt; quod legebatur: *acerrime vindictam nobilitatis*, omnino contra mentem auctoris, quam præter mſſ. adhuc conſervarunt typis excuſi ante annos ſexaginta. *Grut.*

Quia conſul.] Opes ait in ſenatu habuiſſe hoc ob ipſum, quod ſævitia & ira implacabili in Gracchanos promeruiſſet, ut unicus defenſor ejus ordinis exiſtimaretur: ideo omnes nobiles & locupletes illum aſpectaſſe, ſecutos, coluiſſe, ut propugnatorem ſenatus majeſtatiſque vindicem ſuæ, quod de Appio Livius. Non igitur forte aptius, *qui conſul*, quam *quia*, ut viſum viro docto. *Gronov.*

2 *Tametſi Romæ in amicis habuerat, &c.*] Meus Commelin. initio aperte habuit, *in inimicis*, aut tale quid, & ita etiam invenitur fere in editionibus aliquot, nempe, *Romæ inimicum*, a quibus nihil divertit Pal. ſept. niſi quod is *Romæ inimicos.* ſed nihil novare placet, neque permittit ratio. *Gruterus.*

In amicis.] *L. inimicum* ut habent teſte

Romæ in amicis habuerat, [1] tamen accuratiſſume recepit:
dando, & pollicendo multa, perfecit, uti fama, fide, po-
ſtremo omnibus ſuis rebus commodum regis anteferret,
reliquos legatos eadem via aggreſſus, pleroſque capit: pau-
cis carior fides, quam pecunia fuit. [2] In diviſione, quæ pars
Numidiæ Mauritaniam attingit, [3] agro viriſque opulentior,
Jugurthæ traditur: illam alteram, ſpecie, quam uſu, po-
tiorem, [4] quæ portuoſior, & ædificiis magis exornata erat,
Adherbal poſſedit. Res poſtulare videtur Africæ ſitum pau- 17
cis exponere, & eas gentis, quibuſcum nobis bellum aut
amicitia fuit, attingere. [5] Sed quæ loca, & nationes ob ca-
lorem, aut aſperitatem, item ſolitudines minus frequentata
ſunt, de iis haud facile compertum narraverim: cetera quam
pauciſſumis abſolvam.

In diviſione orbis terræ plerique in parte tertia Africam poſuere: pauci, tantummodo Aſiam, & Europam eſſe; ſed [6] Africam in Europa. * ea finis habet ab occidente,

fretum

ſte Grutero aliquot editiones: i. e. non faventem ſuæ parti. *Gronov.*

1 *Tamen accuratiſſime accepit.*] Manuſcripta cuncta *recepit*. rectene an ſecus, aliorum eſto judicium. quamquam cum his & Beroaldinum facit. *Rivius.*

2 *In diviſione regni, quæ pars Numidiæ.*] Tò *regni* manuſcripta non habent & ex gloſſa forte irrepſit. *Idem.*

3 *Agris viriſque opulentior.*] Manuſcripta quidem *agro viriſque*, quomodo & in impreſſis quibuſdam eſt, & in ipſo Merſeburgenſi. *Idem.*

4 *Quæ portuoſior, & ædificiis magnis exornata erat.*] Ex ſcriptis tribus legend. *magis exornata*, quod vel antecedens *portuoſior* oſtendit. *Putſchius.*

5 *Sed quæ loca & nationes, ob calorem & aſperitatem, item ob ſolitudines minus frequentata ſunt.*] In manuſcriptis atque aliis vetuſtioribus eſt omiſſa præpoſitio, *item ſolitudines.* id rectius eſſe puto. *Rivius.*

6 *Africam.*] Africa ab orientis parte Nilo terminata, pelago a ceteris, brevior eſt quidem quam Europa, quia nec uſquam Aſiæ, & non totius hujus litoribus obtenditur: longior tamen ipſa quam latior, &, qua ad fluvium attingit, latiſſima: utque inde procedit, ita media præcipue in juga exurgens, pergit incurva ad occaſum, faſtigatque ſe molliter, & ideo ex ſpacio paulatim adductior. Ubi finitur, ibi maxime anguſta eſt. Quantum incolitur, eximie fertilis, verum quod pleraque ejus inculta, & aut arenis ſterilibus obducta aut ob ſitum cœli terrarumque deſerta ſunt, aut infeſtantur multo ac malefico genere animalium, vaſta eſt magis, quam frequens. Mare, quo cingitur, a ſeptentrione Lybicum: a meridie Æthiopicum, ab occidente Atlanticum dicimus. Ab ea parte, quæ Lybico adjacet, proxima eſt Nilo provincia, quam Cyrenas vocant. Deinde, cui totius regionis vocabulo cognomen inditum eſt, Africa, cetera Numidæ & Mauri tenent. Ultra Nigritæ ſunt, & Pharuſii, uſque ad Æthiopas. Hi & reliqua

hujus

fretum noſtri maris & Oceani : ab ortu ſolis [1] declivem latitudinem : quem locum [2] Catabathmon incolæ appellant. [3] Mare ſævum, importuoſum. [4] ager frugum fertilis,

hujus, & totum latus, quod meridiem ſpectat, uſque in Aſiæ confinia poſſident. Ac ſuper ea, quæ Lybico mari abluuntur, Lybies Ægyptii ſunt & Leucoæthiopes, & natio frequens multiplexque Getuli. *P. Mela.*

* *Ea fines habet ab occidente fretum noſtri maris & Oceani.*] *Fretum Herculeum* intelligit, quod vocat *Fretum noſtri maris & Oceani*; quod inter noſtrum mare & Oceanum eſt. Propius ad Geographicam veritatem dixiſſet: *Ea fineis habet ab occidente fretum noſtri maris & Oceani.* Verum hic auctor, quemadmodum & Livius parum penſi hæc habuit. C. autem Cæſar apud Latinos, & Herodotus apud Græcos haudquaquam hæc neglexiſſent. *Catabathmon* vero Africæ limitem ab ortu ſolis vetuſte ſcilicet ponit, cum quidam etiam Nilum, quos Ptolemæus recte reprehendit lib. II. cap. I. Hæc autem verba, *Mare ſævum & importuoſum, & ager frugum fertilis, &c.* de tota *Africa*; non de *Catabathmo* intelligenda. Verum hoc quoque lectori conſiderandum; quo ſenſu ad finem hujus deſcriptiunculæ, antequam narret qui mortales initio Africam habuerint, ſubnectat: *ad hoc malefici generis plurima animalia :* ſic ne *adhac*, pro præterea poſitum, ut ſæpe alias; an *ad hoc*, id eſt, ut homines non veniant ad extremam ſenectutem. *Glareanus.*

1 *Declivem latitudinem.*] Legerem *altitudinem.* Mela lib. I. cap. 8. *Catabathmos vallis devexa in Ægyptum, finit Africam.* Ciacconius.

Declivem latitudinem.] Ciacconius me volente legit, *altitudinem.* Eſt enim καταβαθμὸς, κατάβασις. Plin. lib. 5. cap. 5. Pomp. Mela loco ſupra laudato. *Coler.*

Declivem latitudinem.] Nullam exputo rationem, cur tot inveniantur, quibus adblandiatur, *altitudinem*, cum eis obſtet & vox Græcanica ſequens, & adjectivum *declivem.* Imo & locus Melæ, quem adducunt, contra ipſos facit. *Grut.*

2 *Catabathmus.*] Καταβαθμὸς, τόπος ἐν Λιβύᾳ μεταξὺ τοῦ Ἄμμωνος, καὶ τοῦ Παραιτονίου. ὁ οἰκήτωρ Καταβαθμίτης, ὡς Φελλὸς, Φελλίτης. Id eſt, *Catabathmus locus in Libya inter Jovem Ammonem, & Paratonium : cives Catabathmites, ut Phellos, Phellites.* Steph.

Quem locum Catabathmon incolæ appellant.] M. Antonius Sabellicus in caput Plinii quintum libri 5. mendoſe pleroſque cum in Plinio, tum in hoc etiam Salluſtii loco *Catabathmum* legere, in eoque inſigniter illos errare cenſet. Ipſe *Catabathynon* legit. Verum Sabellicum, virum alioqui longe doctiſſimum, & de rep. literaria prolixe meritum, vehementer hic hallucinatum eſſe, cum res ipſa indicat, tum Hermolaus pluribus oſtendit, qui & ſecum facere teſtatur Plinium, Strabonem, Pomponium, Diodorum, Euſtathium, Stephanum, Dionyſium, Martianum, Antoninum, Solinum. Dicitur autem καταβαθμὸς ἀπὸ τοῦ καταβαίνειν, quod eſt; deſcendere. Ut jure hos rideas, qui vocem eſſe Punicam adnotarant. *Rivius.*

3 *Mare ſævum & importuoſum.*] Τὸ &, non eſt in manuſcriptis, nec impreſſis vetuſtioribus. *Idem.*

Mare ſævum importuoſum.] Sic antiquus Fulvii liber. Servius tamen hæc recitans in Virg. Æn. lib. I. copulam addit. *Manutius.*

4 *Ager frugum fertilis; bonus pecori.*] Citatur a Servio I. Æneid. ex Salluſt. *frugum, pabuli lætus ager.* Tacit. de morib. Germ. *frugiferarum arborum impatiens, pecorum fæcunda.* Ciacconius.

Et ager frugum fertilis.] Ne hic quidem copula additur in manuſcriptis; in duobus *frugum ſterilis* legitur, ſed perperam. *Rivius.*

1 *Aibr*

tilis, bonus pecori, [1] arbori infecundus: [2] cœlo, terraque penuria aquarum: genus hominum ſalubri corpore, velox, patiens laborum: pleroſque ſenectus diſſolvit, niſi qui ferro, aut beſtiis interiere. Nam morbus haud ſæpe quemquam ſuperat. ad hoc, malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio Africam habuerint, quique poſtea acceſſerint, aut quo modo inter ſe permixti ſint; quamquam [3] ab ea fama, quæ pleroſque obtinet, diverſum eſt: tamen, ut ex libris Punicis, qui regis Hiempſalis dicebantur, [4] interpretatum nobis eſt; utique rem ſeſe habere, cultores ejus terræ putant: quam pauciſſumis dicam. Ceterum fides ejus rei penes auctores erit. [5] Afri- 18
cam initio habuere [6] Gætuli, & [7] Libyes, aſperi, incultique;
quis

1 *Arboribus infecundus.*] Manuſcripta *arbori*, numero ſingulari. *Idem.*

2 *Cælo, terraque penuria aquarum.*] Q. Curtius lib. 4. *Terra, cæloque aquarum penuria eſt.* Giacconius.

Cælo terraque penuria aquarum.] Servius hæc recitans Virg. Æn. lib. 1. copulam omittit. *Manutius.*

3 *Ab ea fama, quæ pleroſque obtinet, diverſum eſt.*] Verbum, *eſt*, non habet v. c. & fortaſſe illud, *pleroſque*, in, *plerumque*, mutandum eſt. *Urſinus.*

Quamquam ab ea fama, quæ pleroſque obtinet.] Ita mſſ. omnes, quod ſignificare libet, quoniam locum iſtum laudo ad Epiſtolam Salluſtii, quæ incipit: *Populus Romanus antea obtinebat, regna atque imperia fortunam dono dare.* ibi enim libenter legi cuperem: *Populum Romanum antea obtinebat, &c.* Gruterus.

4 *Interpretatum nobis eſt, utique rem ſeſe habere.*] *Interpretatum* paſſive uſurpavit. nam ea deponentia olim erant communia, ut apud Græcos ſunt μέσα auctore Priſciano. & *utique* duæ ſunt dictiones, pro *&* *uti*, id eſt, *&* *quemadmodum.* Gothi codex habebat, *utque*: quod placet, propter vitandam ambiguitatem. *Glareanus.*

5 *Africam habuere in initio Gætuli & Libyes.*] Manuſcripta *initio habuere*, præpoſitione omiſſa, quomodo paulo ante, *Sed qui mortales initio Africam habuerint.* Rivius.

6 *Gætuli.*] Libyæ interioris populi, & Gætulia eorum regio, Ptolemæo & Stephano. Hos Athenodorus Garthoas vocat, ut ſcribit Villanovanus in ſuo Ptolemæo. Joſephus eos Euilæos appellat. Plinius habet hic Gætulos Autolales, & Getulos Daras. Idem habet Gætuliam in Mauritania Cæſarienſi, vicinam Maſæſulis. Gætulos deſcribit in Tingitano Philoſtratus libro 5. Inter Marmaridas & Nigretes Dionyſius Afer. Apulejus quoque Madauram patriam ſuam (quæ Madaurus Ptolemæi eſt) inter Gætuliam & Numidiam ponit. Hæc ſub Juba rege erat, teſte Dione. Gentem unam arbitror, ſed vagam. Eſt enim, ut Pomponius ſcribit, natio frequens multiplexque, & ut Silius lib. 3. inquit,

Nulla domus, plauſtris habitant, migrare per arva
Mos, atque errantes circumvectare Penates,

Ortel,

7 *Libyes.*] Lub etiam Hebræis Lybia dicitur. Libyes a calore dici affirmat vir undecunque doctus. *Etenim*, inquit,

O

quis cibus erat caro ferina, atque [1] humi pabulum, uti pecoribus. Hi neque moribus, neque lege, aut imperio cujuſquam regebantur: [2] vagi, palantes, quas nox coëgerat, ſedes habebant. Sed poſtquam in Hiſpania [3] Hercules, ſicut Afri putant, interiit: exercitus ejus compoſitus ex gentibus variis, [4] amiſſo duce, ac paſſim multis ſibi quiſ-

λίβυς antiqua lingua Græca niger. Malim ego Libyum nomen deducere ab Hebræo Lub, cujus diverſa ratio eſt. Neque enim ab incolarum colore, ſed a qualitate ſoli ſumptum eſt. nempe لوب lub Arabice eſt ſitis, & lub verbum ſiti languere, ſicuti Giggejus teſtatur: itaque Lub ſive Libya eſt terra ſitiens, ſicuti a Lucano appellatur:

— *Per calidas Libyæ ſitientis arenas.*

Quod nomen ſic toti convenit, ut tamen ſpecialius videatur poſſe tribui illi Africæ parti, quam Græci Xerolibyen ex argumento nuncuparunt. Servius in illud Virgil. Æneid. lib. 4. *Hinc deſerta ſitis regio, &c. Dicit,* inquit, *Xerolybiam, id eſt, partem Africæ quondam, quæ eſt inter Tripolin & Pentopolin. Etiam Arabes hodieque Lub, ſive Libyam appellant, uti liquet ex Avicenna, aliiſque auctoribus.* Bochartus.

1 *Humi pabulum uti pecoribus.*] Voces, *uti pecoribus*, alienas exiſtimo: nam Mela, qui hunc locum æmulatus eſt, *Humi*, inquit, *quies, epulæque capiuntur, cibus eſt caro plurimum ferina*, Et infra, *ubi dies deficit, ibi noctem agunt*. Ciaccon.

2 *Vagi, palantes qua nox coëgerat, ſedes habebant.*] Codices in membrana deſcripti præter unum *quas nox coëgerat*, ut ſubaudias *habere.* hoc eſt, ubicumque nox eos oppreſſerat, ubi commorabantur, cum alioqui ſedem ſtabilem & domicilium certum non haberent. Exemplar a Pincio Venetiis excuſum, ut & alia pleraque, *quo nox coëgerat.* quomodo fere a doctis citatur. pro, quem in locum nox compulerat; ibi manebant. *Rivius.*

Quas nos coëgerat.] Lege ex ſcriptis *qua nox coëgerat* mendoſum & hoc apud Sulpitium Severum Dialog. de virt. monach. orient. *Vivunt herbarum radicibus, nullo unquam certo loco conſiſtunt, ne ab hominibus frequententur, quas nox coëgerit ſedes habent.* ibidem: *qua nox, &c.* Ex iiſdem infra: *Ea vero conſueti Numidarum equi*, pro vulgato, *eo vero.* Poſt multa: *Nam cum ea paullum proceſſerant.* vulgati *cum ea:* qui ſuperiora legit, facile colligit ſententiam. Infra: *eadem regreditur, non temere uti eſcenderat*, vulgo, *eodem.* Male. Vide veterem Scholiaſten Horatii, Feſtum Pompejum, Iſidorum in Originibus. Paulo poſt: *Urbes in ora maritima condidere, eaque brevi multum auctæ.* leg. *eaque.* quod & alii monuerunt. *Putſchius.*

3 *Hercules.*] Fuit hic Hercules Ægyptius, vel potius Tyrius. Nos non latet Græcos Poëtas hanc ipſam expeditionem Herculi ſuo tribuiſſe, ſed eos mendacii palam arguit templum vetus Gaditanum, in quo colebatur Hercules Phœnicio ritu, non Græco. Appianus Ibericis: *Herculis fanum quod eſt apud columnas, Phœnices mihi videntur exſtruxiſſe: colitur enim hodieque Phœnicio ritu. Et deus ipſe Thebanus non eſt, ſed Tyrius.* Proinde & ſcribit Diodorus hoc templum Phœnices condidiſſe, & præter Arrianum lib. 2. & Philoſtrat. de Vita Apollon. lib. 2. cap. 14. ita etiam loquitur Pomponius Mela lib. 3. cap. 6. *Templum Ægyptii Herculis, conditoribus, religione, vetuſtate, opibus illuſtre Tyrii condidere: cur ſanctum ſit, oſſa ejus ibi ſita efficiunt.* De Templo hoc Gaditano vide Strabonem. *Bochart.*

4 *Amiſſo duce, ac paſſim multis ſibi impe-*

quiſque imperium petentibus, brevi dilabitur. Ex eo numero [1] Medi, [2] Perſæ, & [3] Armenii, navibus in Africam tranſ-

imperium petentibus.] Manuſcripta, *multis ſibi quiſque imperium petentibus*: verum perperam, niſi quis malit *quiſque*, pro *quibuſque* poſitum. facit cum manuſcriptis Florentinum, atque item Beroaldinum. *Rivius.*

Multis ſibi imperium petentibus.] Græco genere loquendi, quomodo Ariſtoteles lib. III. Rhet. dixit μετὰ δὲ ταῦτα δήλων ὄντων, καὶ οἷα καὶ ἡλίκα, εἰς τὰ πάθη ἄγειν τὸν ἀκροατήν. Varro de vita pop. Ro. lib. II. apud Nonium: *Suum quiſque diverſi commodum focillantur.* Manutius.

Multis ſibi quiſque imperium petentibus.] Nihil in hac lectione vitii, ut viſum Rivio: ſtabilitque eam, tum editio vetus, tum mſſ. noſtri, quorum tantum unus e junioribus: *multis ſibi imperium petentibus quiſque dilabitur.* Gruterus.

1 *Medi.*] Sunt qui ad Medos revocant Sarmatarum originem. Plin. lib. 6. cap. 7. ubi de Mæotide agit: *Incolunt Sarmatæ, Medorum, ut ferunt, ſuboles, & ipſi in multa genera diviſi.* Mela libro 4. *Sarmatæ gens habitu armiſque Parthicæ proxuma.* De Parthis porro Trogus lib. 41. *Sermo his inter Scythicum Medumque medius, ex utroque mixtus: veſtis olim ſui moris, poſteaquam acceſſere opes, ut Medis perlucida, ac fluida: armorum patrius ac Scythicus mos.* Ex his videtur colligi, Sarmatas, Parthos, & Medos, gentes fuiſſe moribus affines. Oroſius lib. 1. cap. 2. *Generaliter Parthia dicitur, quamvis ſcripturæ ſanctæ univerſam ſæpe Mediam vocant.* Ita & Æthicus, qui Oroſium ſequitur. *Bochart.*

2 *Perſæ.*] Diſcrimen illud, quod vulgo inter Perſas & Parthos ſtatuitur, neque Tarich agnoſcit, neque probat Teixera. Eſt enim nominale tantum, perinde ac ſi ex Θεσσαλία & Θετταλία diverſas quis facere velit regiones. *Scicardus.* Nomen ipſis fuit ab equitatu, quo maxime valebant: equitare a teneris edocti. Herodotus: παιδεύουσι δὲ τοὺς παῖδας ἀπὸ πενταέτεος ἀρξάμενοι, μέχρι εἰκοσαέτεος τρία μοῦνα, ἱππεύειν, καὶ τοξεύειν, καὶ ἀληθίζεσθαι. Id eſt, *liberos ſuos a quinto anno incipientes uſque ad viceſimum tria duntaxat edocent, equitare, & ſagittas jacere, & vera loqui.* Qua tamen diſciplina primus illos imbuit Cyrus: antea enim, ut tradit Xenophon lib. 1. Cyropæd. in Perſia, quia & equos alere & equitare difficile eſt, cum montoſa ſit regio, vel videre equum rarum erat, & Cyro ſic providente, ut narrat idem lib. 4. Perſæ ex peditibus equites facti, equis deinceps ita aſſueverant, ut nemo Perſarum vir bonus videretur ultra pedes ire uſpiam: Cyrus enim legem tulerat, ut turpe eſſet, ſi quis illorum, quos equis inſtruxerat, videretur pedes incedens, ſive multum, ſive parum itineris eſſet conficiendum. Itaque ex tam repentina mutatione factum, ut hæc regio, Paras, & incolæ Perſæ dicerentur, id eſt, lingua Hebræa Arabicaque equites. Antea forſan Elymæi dicti. Unde in ea ſententia eſt Joſephus, qui Elymos & Elymæos fuiſſe dicit Perſarum Ἀρχηγέτας, Perſarum generis auctores. *Bochart.*

3 *Armeni, Perſæ.*] Per Armeniam, regio Minni intelligi videtur, cujus ſacra ſcriptura meminit. quos, ſicuti & Perſas, qui Teixera teſte iidem erant cum Parthis, multa cum Phrygibus communia habuiſſe veriſimile eſt. Armenios ideo Phryges genere eſſe teſtatur Stephanus. Unde & Herculem Chon ſive Cân, id eſt, dominum appellatum fuiſſe exiſtimo. Phryges autem cum veteribus Germanis multa habuere communia, ſicuti Perſæ; quia autem arca Noë fatali illo diluvio Gordiæis primum conſedit montibus inde Phryges, qui eidem quoque cum Armeniis, poſt diluvium non male antiquiſſimi mortalium cenſentur. *Thyſius.*

tranſvecti, proxumos noſtro mari locos occupavere. [1] Sed Perſæ intra Oceanum magis: hique alveos navium inverſos pro tuguriis habuere: quia [2] neque materia in agris, neque ab Hiſpanis emundi, [3] aut mutandi copia erat. [4] mare magnum, & ignara lingua commercia prohibebant. [5] Hi paullatim per connubia Gætulos ſecum miſcuere: & quia ſæpe tentantes agros, alia, deinde alia loca peti-

1 *Sed Perſæ intra Oceanum magis*] Hoc, *intra Oceanum*, Badius & recte & erudite exponit *introrſus ad Oceanum*, ſive Salluſtius Oceanum, poſt Atlantes ad occaſum, ſive poſt Gætulos ad meridiem crediderit. nam ſequentes loci complures ita exponendi, & intelligendi. Perſarum enim & Gætulorum commercium cum Hiſpanis, tum Oceanus, tum Libyes medii, qui ad fretum Herculeum agitabant, prohibebant. Itaque illos, hoc eſt Perſas, *mare magnum*, id eſt Oceanus, & *ignara lingua* prohibebant, quo minus cum Hiſpanis commercia haberent. At Libyes, etſi lingua diverſi, propinquitate tamen locorum facile cum Hiſpanis res commutare poterant. Et vide, num *ignara lingua* dictum ſit pro *ignorata*. ut infra, ad finem pugnæ Metelli cum Jugurtha, de Numidis loquens: *Pleroſque*, inquit, *velocitas & regio hoſtibus ignara tutata ſunt*. *Ignoratus* tamen apud eundem hunc auctorem eſt, ubi de Jugurtha victo ac vagante ait: *Ipſe cum delectis equitibus Metellum ſequitur, nocturnis aviis itineribus ignoratus Romanus palanteis repente aggreditur.* Nam quod Badius exponit, *Et lingua Perſarum ignara linguæ, ſcilicet Hiſpanorum*, non ſatisfacit mihi, cum auctori verba addat, quæ in nullis inveniuntur codicibus. *Glar.*

2 *Neque materia in agris.*] Lege ex libro Bongarſii: *neque materies*. Supra Catilina: *Ea materies omnium malorum fuere.* Putſchius.

3 *Mutandi copia erat.*] Antea *mutuandi*, nos *Mutandi*, repoſuimus ex Fulvii libro. ſic enim locutus idem Salluſtius: *Eaque mutare cum vino advectitio, & aliis talibus.* & hac ipſa pagina: *Freto diviſi ab Hiſpania, mutare res inter ſe inſtituerant.* Manutius.

4 *Mare magnum & ignara lingua.*] Mare magnum hic non pro Oceano, ut in illo:

Ecce maris magni claudit nos obice Pontus,

accipitur, ſed pro ſævo & importuoſo, ut Criſpus loquitur ipſe: *Nam ubi mare magnum eſſe, & ſævire ventis cœpit.* Lucretius libro ſecundo rerum naturalium:

Suave mari magno turbantibus æquora ventis.

Virgilius Æneid. III.

Continuo venti volvunt mare magnaque ſurgunt.

Æquora.

apud quem l. I. ejuſdem divini operis in quibuſdam codicibus vitioſe cuditur:

Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos.

Cum omnino ex re ipſa, & doctiſſimo Servio, ultimam literam abjiciendo legendum ſit *tollere vento*, quod mirum quam ad Salluſtium facit, quod enim hic *Mare magnum & ſævire ventis* vocat, ille *tollere vento* dicit. *Putſchius.*

5 *Hi paullatim per connubia Gætulos ſibi miſcuere.*] Manuſcripta, *ſecum miſcuere.* pro *conjunxere ſibi*. additur enim huic verbo interdum illa *Cum* præpoſitio cum ſuo caſu. Cicero, *Cum quibus tanquam purpuram miſceri oporteat.* Idem *Parentalia cum ſupplicationibus miſceri.* Livius dativum IX. dec. IV. *Cum concilii noſtri eam fecerimus, & nobis miſcuerimus* Idem III. belli Punici ſecundi, *Quod connubium vetuſtum multas familias claras ac potentes Romanis miſcuerat.* Riv.

1 *Mapa-*

petiverant, ſemet ipſi Numidas appellavere. Ceterum adhuc ædificia Numidarum agreſtium, quæ [1] mapalia illi vocant, [2] oblonga, incurvis lateribus tecta, quaſi navium carinæ ſunt. [3] Medis autem & Armeniis acceſſere Libyes. Nam

1 *Mapalia.*] Feſtus, & ex eo Paulus, *Mapalia caſæ Pœnicæ appellantur.* Philargyrius libro 3. Georg. *Mapalia, caſæ Maurorum, qui eremo habitare dicuntur* Plin. lib. 5. cap. 3. *Numidæ vero Nomades a permutandis pabulis, mapalia ſua, hoc eſt, domus plauſtris circumferentes.* פלא palea vel pales Syris eſt agricola, hinc mapale deductum, proprie erat agricolæ tugurium, ut in illo Claudiani:

Agricolæ reſerant jam tuta Mapalia Mauri.

Bochart.

Quæ Mapalia illi vocant.] Cum viderem quoſdam dubitare. *Mapalia*, an *Magalia* ſcribendum eſſet; non alienum viſum eſt hic adſcribere Servii verba. is igitur ſic ad illud Virgilii lib. IV. Æn.

Ut primum alatis tetigit Magalia plantis.

Magalia, Afrorum caſas. Magalia & Mapalia idem ſignificant. Sed Magalia ma producit; Mapalia vero corripit: ut, & raris habitata Mapalia tectis. Feſtus Pompejus *Mapalia* nominat: & idem Salluſtius infra cap. 46. *Manut.* Gloſſarium: Magalia, καλύβαι. Item καλύβια Ἄφρων μαγάλια. Iſidorus autem: *Magalia quaſi magaria dicta, quia Magar Punici novam villam dicunt.* Coler. Recte utique מגור id eſt, Magur enim hodieque Orientalibus habitationem denotat. atque hinc Plautus in Pœnulo, *Megaria* dixit. *Boch.*

2 *Oblonga incurvis lateribus tecta, quaſi navium carinæ ſunt.*] Alio pacto diſtinguendum exiſtimo, ut ſit: *oblonga curvis lateribus; tecta quaſi navium carinæ ſunt.* Ceterum Cato *Mapalia rotunda veluti cohortes eſſe* ait. & Hieron. in Prologo Amos, *agreſtes quidem caſæ, & furnorum ſimiles, quas Afri appellant Mapalia.* Ciacconius.

Incurvis lateribus, tecta quaſi navium carinæ ſunt.] Diſtinguendum omnino: *incurvis lateribus, tecta quaſi navium carinæ ſunt.* Præit Severus Sulpitius Dialogo primo, de virtutibus monachorum orientalium: *parvum tugurium inter arenas conſpicio, cujus tectum, ſicut Salluſtius ait, quaſi carina navis erat.* Putſchius.

3 *Medis autem & Armeniis acceſſere Libyes.*] Meus liber, *Medi autem & Armenii arceſſere Libyes*: ut ſupra, *hi paulatim per commercia Gætulos ſecum miſcuere.* Ergo ut Perſæ Gætulos, ſic Medi & Armenii Libyes arceſſere. *Ciacconius.*

Medis autem & Armeniis acceſſere Libyes.] Ita vulgata habet lectio. atqui, ut Perſæ advenæ acceſſere Gætulis, ita Medi ac Armenii externi Libybus acceſſere; non Libyes Medis ac Armeniis. quare magis placet vetuſta lectio, quæ ita habebat: *Medi ac Armenii acceſſere Libybus.* quod quidam temere mutarunt, horrentes dativum *Libybus*, rarius apud Latinos auditum, quamquam taleis aliquando invenimus. Quidam codices etiam habebant *Libyas* accuſativum Græcum. hoc ſenſu: *Medi ac Armenii acceſſere Libyas*, præpoſitione ad verbum lata. quam lectionem ego neutiquam rejicio, & eam ſecutus eſt Badius. Porro quæ proxime ſequuntur verba, (*Nam hi propius mare Africum agitabant, Gætuli ſub ſole magis haud procul ab ardoribus*;) in parentheſi legit Soldus, recte. Et illud, *hi*, ante *propius Libyas* refert, qui Gætulis conferuntur: at illud alterum, *hique*, quod poſt parentheſin ponitur, refert *Medos atque Armenios*: quod Badius, qui poſt Soldum ſcripſit, non advertit. Quamquam illud lector fortaſſis magis miretur; cum *Perſarum* nomen in *Numidarum*, *Medorum* in-

Nam hi propius mare Africum agitabant: Gætuli ſub ſole magis, haud procul ab ardoribus: hique mature oppida habuere. Nam, freto diviſi ab Hiſpania mutare res inter ſe inſtituerant. nomen eorum paullatim Libyes corrupere, barbara lingua Mauros pro Medis appellantes. Sed res Perſarum brevi adolevit: [1] ac poſtea Numidæ nomine propter multitudinem, a parentibus digreſſi, poſſedere ea loca, quæ [2] proxuma Carthaginem Numidia appellatur. Deinde, utrique alteris freti, finitimos armis, aut metu ſub imperium ſuum coëgere, nomen gloriamque ſibi addidere; [3] magis hi, qui ad noſtrum mare proceſſerant: quia Libyes, quam Gætuli, minus bellicoſi: denique Africæ pars [4] inferior pleraque ab Numidis poſſeſſa eſt;

victi

Maurorum commutatum fuerit, in quid *Armeniorum* ſit mutatum nomen. Sed credendum eſt, vel abjecta prima ſyllaba, cum *Medis* in *Mauros* conceſſiſſe *Armenios*; aut non admodum certam hanc, quod & auctor aſſerit, eſſe hiſtoriam. Varia hujuſmodi noſtra etiamnum ætate in Gentium nominibus invenimus, ut id nullo pacto mirum videri queat. *Glareanus.*

1 *Ac poſtea Numidæ nomine.*] Alii *Numidiæ nomo.* Sed legendum contendimus, *Ac poſtea Numidæ propter multitudinem.* notarat vero quidam vocabulum *Numidæ* a nomo deductum. *Ciacconius.*

Numidæ nomine.] Credo hominibus fide dignis affirmantibus in antiquo libro *Nomo* eſſe, non *nomine*, quod rectius videtur. *Manutius.*

2 *Proxime Carthaginem Numidia appellatur.*] Fronto in Proxima, ſic: *Proxima Carthaginem Numidia appellatur.* Idem.

3 *Magis hi ad noſtrum mare proceſſerant, quia Libyes, quam Gætuli, minus bellicoſi.*] Numidæ, inquit, qui domo digreſſi proxime Carthaginem conſedere, majorem belli gloriam adepti ſunt, quoniam facilius Libyas proximos, qui minus bellicoſi erant, ſuperaverunt. Numidæ vero, qui interiorem Africam habitabant, minorem ſibi gloriam addidere: quippe quibus res erat cum Gætulis, qui non ita facile ſubigi poterant. in uno tamen ex noſtris exemplaribus legitur: *Magis quam hi, qui ad mare noſtrum proceſſerant*; quam lectionem ſequuntur nonnulli, & ita interpretantur: Medi & Armenii, qui ſibi Libyes adjunxerunt, minorem belli gloriam adepti ſunt, quam Numidæ, qui ſe Gætulis per connubia miſcuere: quoniam Libyes minus bellicoſi erant, quam Gætuli; ſed (ut opinor) Salluſtius de utriſque Numidis, non de Mauris loquitur; quare priorem lectionem magis probo. adjuvant etiam interpretationem noſtram ſequentia verba: *Denique Africæ partem, quæ eſt ad mare noſtrum, non quæ ad meridiem vergit.*

4 *Inferior pleraque a Numidis poſſeſſa eſt.*] Illud *inferior* Soldus exponit de parte, quæ magis in plagam Auſtralem deſcendens, meridiem reſpicit. Ego vero puto referendum eſſe ad curſum fluminum Africæ, quæ fere a meridie in Septentrionem currunt, ut Bagrada, Ampſaga, Mulucha, & reliqua. Quanquam poteſt & inferior intelligi, quæ ad occaſum eſt, ut Cæſarienſem quoque Mauritaniam complectatur. Nam

eo

victi omnes in gentem nomenque imperantium conceſſe-
re. Poſtea [1] Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ 19
gratia,

eo Syphacis regio pertinebat, quam Maſiniſſa a Romanis poſtea habuit: & ipſe Salluſtius paulo poſt dicturus eſt: *Et Numidæ uſque ad flumen Mulucham ſub Jugurtha erant.* Mala autem flumen prope Mulucham, apud Ptolemæum duas ſeparat Mauritanias. Sane quanquam Salluſtius prætor in Africa fuerit, multa tamen negligenter de ea ſcripſiſſe videtur, quæ ad loca attinent, quod in poſterioribus oſtendemus. Quod & de Livio in Annotationibus noſtris, maxime in tertiam Decada non ſemel conqueſti ſumus. *Glar.*

1 *Phœnices.*] Phœnices, quoad nomen & linguam cum Pœnis iidem ſunt. nam idem prorſus nomen Φοινὸς & Φοίνιξ. nam & Phœnices populi quibuſdam dicti Φοινοὶ. Ex quo Pœni, qui origine Phœnices erant. In veteri inſcriptione eſt: BELLO POENICIO, id eſt, Punico. & Φοίνιξ διάλεκτος lingua Punica apud Abſyrtum. appellati autem Pœni a tinctura purpuræ; juxta Heſychium enim φοινὸν ſignificat πύῤῥον, ἐρυθρὸν. atque hinc φοινίασω, cruento, unde Homerus:

Φοινίασετο δ' αἵματι γαῖα.

Id eſt, *Sanguine rubro tingebatur terra.* A colore igitur tincturæ, quæ ibi primum reperta eſt, Φοίνικας Græci appellavere, ut Λίβυας & Μαύρους a colore vultus, quod nigri eſſent: Etenim Λίβυς lingua antiqua Græca niger, ut & Μαυρὸς. at purpureum dices a Puniceo diſtat, purpureo autem Tyros & Phœnice laudata. Tibullus:

Africa puniceum, purpureumque Tyros.

Illud autem puniceum Africanum coccineum eſt. Sed & Puniceum in purpura cernitur, præcipue Tyria ac rubente. Tyrio laus ſumma in colore ſanguinis concreti, Plinio Teſte. Sanguinis color φοίνιξ ſive φοίνιος. Unde & alibi Homero *purpureus ſanguis* dicitur. Præterea purpuræ, quæ colligebantur in orientalibus litoribus, rubri coloris erant. Tales Tyriæ. Non dubium eſt inde nomen accepiſſe Φοίνικας, & in Africa Pœnos. Nec moror Græcos, qui ab Auctore Phœnice Agenoris filio gentis hujus nomen deducunt. Ita ſolent in omnibus. Eodem modo & Καρχηδόνα, cujus nominis evidentiſſima alias cauſſa eſt, a quodam Tyrio Carchedone conditam voluere. *Salmaſ.*

Phœnices.] Magnam olim Phœnicum vim ſub Joſuæ tempora, bello ſacro profligatam, maritimam Africæ regionem occupaſſe, hoc eſt, antequam dialectus primigenia degeneraſſet, teſtes ſunt columnæ binæ, olim in Tingitana viſendæ, & Phœnicio ejuſdem ſæculi ſermone inſcriptis verbis ſic Græce ſonantibus: HMEIC. ECMEN. OI. ΦΥΓΟΝΤΕC. ΑΠΟ. ΠΡΟCΩΠΟΥ. ΙΗCΟΥ. ΤΟΥ. ΛΗCΤΟΥ. ΥΙΟΥ. ΝΑΥΗ. id eſt, *nos ſumus, fugientes a facie Jehoſuæ prædonis, filii Nun.* quod eſt idem, ac ſi dixiſſent, nos Cananæi ſeu Phœnices ſumus. Cum autem Phœnicia lingua Hebrææ olim admodum ſimilis fuerit, hinc & a Phœnicibus tranſlata lingua magnam Afrorum partem uſam fuiſſe teſtantur viri magni, utrique Afri, D. Auguſtinus Hipponenſis de Civitate Dei lib. XVI. c. VI. & Arnobius Siccenſis in Pſalmum CIV. quanquam & aliam, quæ Libyæ genuina, linguam in uſu fuiſſe docent. Unde patet, cur Pœnorum & Afrorum linguas ita diſtinxerit Stephanus περὶ Πόλεων. *Selden.* Vide & Bernardum Alderbertum Cordubenſen lib. II. c. II. voluminis, cui titulum vernacula lingua dedit: Varias Antiguedadas, de Eſpanna, Africa, y otras Provincias, ubi diligenter conquirit Punica veterum ſcriptorum verba.

Phœnices.] Non eſt tam vanum, ut nonnulli putant, a Phœnice Phœnicas appellari. Phœnix idem eſt, qui rex Ery-

gratia, [1] pars imperii cupidine, ſolicitata plebe, [2] & aliis novarum rerum avidis, [3] Hipponem, [4] Adrumetum, Leptim,

Erythras; Erythras, qui Edom ſive Eſavus. De quo ſacra ſcriptura: *prodiit autem prior,* (nimirum Eſavus) *rufus, ſimilis totus toga villoſa, quam ob cauſam vocatum eſt nomen ejus Eſavus.* Dicitur itaque Eſavus rubicundi vel potius rutili coloris fuiſſe, eo quod referret כארמים uti Exod. 25 cap. habetur, id eſt, pelles arietum rutilantium. Quin & addit poſtea ſanctiſſimus legiſlator Moſes: & *dixit Eſau Jacobo: Sine me haurire de iſto edulio rufo admodum, quia venatione feſſus ſum.* Idcirco vocavit iterum quiſque nomen Edom. Edom itaque & Erythras idem eſt, qui Phœnix. Φοίνιξ enim ſignificat ἐρυθρὸν, πύῤῥον, id eſt, rubrum, rufum, atque hinc mare rubrum ſive Erythræum, unde ſcilicet in Syriæ litora migraverunt primi Phœnices. *Thyſ.*

1 *Pars imperii cupidine ſollicitata plebe, &c.*] Dictiones *plebe, &*, otioſas puto. ait enim partem Phœnicum imperii cupidine ſolicitatam, alios novarum rerum avidos. *Ciacconius.*

Pars imperii cupidine ſolicitata plebe.] In ſcripto ſic legitur: *pars imperii cupidine ſolicitata, & alii novarum rerum avidi.* Quid ſi l. *ſolicita, & alii, &c.* Ruſchius.

2 *Et alii novarum rerum avidi.*] Manuſcripta quædam, *& aliis novarum rerum avidis.* quomodo & Badianum. ut ſint duo ablativi abſolute poſiti. Beroaldinum, *cupidis* habet, pro *avidis.* verum id ex gloſſa, ni fallor, irrepſit. *Rivius.*

3 *Hipponem.*] Poſt promontorium Apollinis in magno ſinu occurit Hippo Diarrhytus, & in altero ſinu poſt Rubricatum amnem Hippo Regius. Solinus Græcos equites utrumque condidiſſe vult, facta ex nomine conjectura. Quod falſum eſt, & ridiculum. Græcos enim in eam Africæ partem colonias miſiſſe nemo ſcripſit, neque frequentaſſe ante Agathoclem. Itaque melior hic fides Salluſtio: qui tamen per Hipponem, Diarrhytum intellexiſſe videtur: de quo in Scylace Geographorum quotquot extant longe vetuſtiſſimo hæc legere eſt: *Ab Utica ad Hippi promontorium Hippi urbs, cui palus adjacet. atque hac palus Hipponitis vocatur.* hanc urbem & Hippuacram appellat Diodorus libro 20. Stephanus, alii. Etiam media antiquitas Hipponem Zarithum appellavit, ſicuti Zetam dixere pro dieta. Διάῤῥυτ[illegible] autem a Græcis appellata, propter aquarum irrigua: nam in vicinia erat ſtagnum Hipponenſe, unde & Plin. ad Caninium l. 9. epiſt. *eſt in Africa Hipponenſis colonia, mari proxima: adjacet navigabile ſtagnum: ex hoc in modum fluminis æſtuarium emergit, quod vice alterna, prout æſtus aut repreſſit, aut impulit, nunc infertur mari, nunc redditur ſtagno. Omnis hic ætas piſcandi, navigandi, atque etiam natandi ſtudio tenetur.* Hæc ille. Ut ab hoc ſtagno Hippo Diarrhytus, ita Regius alter dictus, quia ſub Numidiæ regum ditione. Unde Silius:

— *antiquis dilectus regibus Hippo.*

Hippo autem dictus non ab equis Græca appellatione, ſed *Ubbo* Syris & Arabibus ſtagnum, ſinum denotat. Qualem Hipponis ſitum fuiſſe docuimus. *Bochart.*

4 *Adrumetum.*] Straboni eſt Ἀδρύμη, a multis cum ſpiritu ſcribitur, *Hadrumes, Hadrumetum,* & *Hadrumentum.* Maritima urbs eſt non incelebris in Byſacio, Africæ regione fertiliſſima inter Carthaginem & Syrtes. Oroſ. l. 1. c. 2. Byſacium ergo ubi Adrumetum civitas. Ager hic fuit longe fertiliſſimus: unde vetus inſcriptio: COLONIA. CONCORDIA. ULPIA. TRAIANA. AUG. FRUGIFERA. HADRUMENTINA. & Plinius lib. 17. cap. 5. cum ait eſſe centena & quinquagena fruge fertilem. Addit procuratorem Auguſti ei inde miſiſſe ex uno grano (vix credibile dictu) quadringenta paucis minus germina: miſiſſe

[1] Leptim, aliaſque urbis in ora maritima condidere: [2] eæque brevi multum auctæ, pars originibus ſuis præſidio, aliæ decori fuere. [3] Nam de Carthagine ſilere melius puto, quam parum dicere: quoniam alio properare tempus monet. Igitur [4] ad Catabathmon, qui locus Ægyptum ab

fuiſſe Neroni ſimiliter procuratorem cccclx ſtipulas ex uno grano, extareque ea de re epiſtolas. Adrumeti nomen Scaliger, & ex eo Druſius, Caſaubonus aliique in literis primarii ἔπαυλιν Πλούτωνος, atrium Plutonis & Acherontis oſtium explicant, ac ſi Adrumetum ſit idem quod Hebræis הצרמות. Quæ derivatio non placet Bocharto. *Idem.*

1 *Leptim.*] In Africa duæ ſunt Leptes, una prope Adrumetum, altera inter Syrtes non procul ab oſtio Cinyphii amnis. Illa in Ptolemæo *Leptis parva*, hæc in Plinio *Leptis magna* dicitur. *Leptis* autem nomen Punicum, & ſtationem denotat. *Idem.*

2 *Hæque brevi multum aucta.*] Manuſcriptum, *eæque brevi, &c.* Rivius.

3 *Nam de Carthagine ſilere melius.*] Apulejus in Coſmographia: *de rectore, quippe omnium non, ut ait ille, ſilere melius eſt, ſed vel parum dicere.* Ciacconius.

Carthagine.] Cartha incolis, dicta, ſive כרתאהדת *carta hadath*, id eſt, nova urbs. Solinus: *Eliſſa mulier exſtruxit, & Carthadam dixit, Phœnicum ore exprimit civitatem novam.* Inde eſt, quod utraque Carthago tam Libyca, quam Iberica appellata ſit καινὴ πόλις. Vide Stephan. & Euſtathium. ex Carthada factum Καρχηδὼν χ & θ permutatis. Quod Siculorum proprium eſt, qui pro ὄρνιθες dicunt ὄρνιχες. & nomen Latinum Carthago ex eadem eſt origine, ſed ab Hiſpanis interpolata, quibus *gama* eſt dama, & *golphin* delphin. Carthaginis tres erant partes, Κώθων, Μέγαρα & Βύρσα. Cothon erat inſula parva, rotunda, Euripo circumdata, utrinque habente in orbem navalia. Feſtus ſcribit *Cothones* appellari portus in mari interiores, arte & manu factos. Sed *inciſionem* proprie denotat; nam apud Arabes (Katham) ſignificat *incidere.* circa mediam porro urbem arx fuit, quam Byrſam vocarunt: ſupercilium ſatis erectum circumquaque habitatum. Ambitus auctore Servio, fuit ſtadiorum xxii. vel juxta Eutropium, paulo amplius, quam duo millia paſſuum. Byrſa autem eſt tanquam בצרה *Boſra*, ad vitandam κακοφωνίαν, quia Græcæ linguæ genius non patitur ut S & R continuentur. *Boſra* autem Hebræis eſt munimentum. Byrſam undiquaque cingebat tertia pars Carthaginis, Magalia nomine, de quibus ex Corn. Nepote ita Servius: *Carthago autem ſpeciem habet duplicis oppidi, quaſi aliud alterum amplecteretur, cujus interior pars Byrſa dicebatur, exterior Magalia. Magalia autem dicta, quaſi magaria, quod magar Punici novam villam dicunt.* Unde & in Plauti Pœnulo legendum:

Cum nutrice una periere a Magaribus.

Et ita Appianus quoque appellat. מגור. ſive *Magur* habitationem denotat. Hæc de Carthaginis partibus: ambitus idem fuit, qui Babylonis, id eſt, ſtadiorum ccclx. latitudo ſolum xxv. ſaltem in auſtrali parte, duobus hinc inde Euripis eam in arctum comprimentibus. Murorum altitudinem quadraginta cubitis, latitudinem viginti duobus definit Diodorus lib. 32. nec multo aliter Eutropius lib. 4. Apud Suidam Carthago legitur fuiſſe Urbs maxima totius terrarum & potentiſſima. Initio belli Punici Carthago civium habuit ſeptingenta millia, & in Africa trecentas urbes ſub ſua ditione. Plura vide ex Strabone & Appiano. *Bochart.*

4 *Igitur ad Catabathmon, qui locus Ægyptum ab Africa dividit, ſecundo mari prima Cyrene eſt*] Hunc locum mendoſum

ab Africa dividit, [1] ſecundo mari prima Cyrene eſt, colonia Thereon, ac deinceps duæ Syrtes, interque eas Leptis: [2] deinde Philenon aræ: quem locum Ægyptum verſus finem imperii habuere Carthaginienſes: poſt aliæ Punicæ urbes. Cetera loca uſque [3] ad Mauritaniam Numidæ tenent. [4] proxime Hiſpaniam Mauri ſunt. [5] ſuper Numidiam Gætulos accepimus, partim in tuguriis, alios incultius vagos agitare. [6] poſt eos Æthiopas eſſe: dein loca exuſta

doſitum eſſe, ea quæ ſupra poſui, ſatis oſtendunt: nam ab Ægypto pergentibus poſt Catabathmon prima Cyrene eſt: legendum ergo haud dubie: *Igitur a Catabathmo. Secundo autem mari.* Ciacconius.

1 *Secundo mari.*] Exiſtimarem etiam Salluſtium ſcripſiſſe, *ſecundum mare*: non, *ſecundo mari*, niſi hanc eandem dicendi formam inveniſſem apud Oroſium libro 1. cap. 2. *Inde*, inquit, *ſecundo mari, uſque ad aras Philenorum extenditur.* nec poſſumus interpretari, *ſecundo mari*, id eſt, cum fluxu maris: ut cum dicimus, ſecundo flumine. *Caſtil.*

Secundo mari prima Cyrene eſt, Colonia Theraon.] Hic vero Commentatores noſtri egregie coecutiunt. *Colonia, There*, inquit Soldus, *nomina civitatum ſunt.* Badius vero, *Cyrene, Colonia, Thereon urbes*, inquit, *illæ ſic dictæ.* Haud dubie Badius juvenis ſcripſit. Nam dum ego illum novi, alius erat. Soldum non novi, qui meam præceſſit ætatem. Herodotus libro quarto oſtendit *Cyrenem* Coloniam eſſe Theræon, id eſt, populi Theræ inſulæ. *Theraon* vero genitivus Græcus, ut paulo poſt *Philænon*, poterat alienus videri ab hiſtorico Latino, qui Theræorum & Philænorum magis amaret. ceterum *æ* diphthongo penultima ſcribenda, ut ut alia ceciderint. *Glareanus.*

2 *Deinde aræ Philenon.*] *Deinde*, inquit, quaſi poſt Syrteis ac Leptim occaſum verſus ſint Philenorum aræ: quod nullo pacto verum eſt. Ipſe ſane ab ortu incipit, ac poſt Catabathmon occaſum verſus. Cyrenen nominat. deinde Syrtim magnam, ad cujus intimum ſinum, ſi Ptolemæo credimus, Philenorum ſunt aræ, non poſt duas Syrteis ac Leptim. *Idem.*

3 *Ad Mauritaniam Numidæ tenent.*] Vides Tingitanam ſolam Salluſtio Mauritaniam dictam, Cæſarienſem vero ſub Jugurtha fuiſſe, Syphacis quondam regnum: quippe Mulucham flumen ejus facit fineis, quem Straboni ac Ptolemæo Molochath dictum exiſtimo. Addit Strabo Molochath Mauritaniæ ac Maſæſylorum fuiſſe terminum, cum Ptolemæus Malva (forſan legendum Malchan) collocet terminum, aliquanto magis ad orientem, quam Molochath. *Idem.*

4 *Proxime Hiſpaniam Mauri ſunt.*] Fulvii liber, *Hiſpanias.* Fronto: *Proximi Hiſpaniæ Mauri ſunt.* Manutius.

5 *Super Numidiam Gætulos accepimus.*] Ad fluminum lapſum retulit, & montana illa quæ Africæ ſecundum Cancri Tropicum imminent. *Glareanus.*

6 *Poſt eos Æthiopes eſſe.*] In manuſcriptis legimus *Æthiopas.* & ſic rectius, ut ſit accuſativus Græcus *αἰθίοπας*. *Rivius.*

Æthiopas eſſe.] Hujus nominis regiones duas habet Ptolemæus in Africa; unam, quam ſub Ægypto cognominat; alteram, quam interiorem. Hæc hodie forte Zanzibar, illa autem nunc Abyſſinis habitatur, vocaturque Abexim a Garcia ab Horto; Habas a Benjamino.

[1] exuſta ſolis ardoribus. Igitur bello Jugurthino pleraque ex Punicis oppida, & finis Carthaginienſium, quos noviſſume habuerant, populus R. per magiſtratus adminiſtrabat: Gætulorum magna pars, & Numidæ ad flumen [2] uſque [3] Mulucham ſub Jugurtha erant. Mauris omnibus rex Bocchus imperitabat, præter nomen, cetera [4] ignarus populi R. itemque nobis neque bello, neque pace antea cognitus. De Africa, & ejus incolis, ad neceſſitudinem rei [5] ſatis dictum.

[6] Poſtquam, diviſo regno, legati Africa deceſſere; & Jugurtha contra timorem animi præmia ſceleris adeptum ſeſe videt; [7] certum ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romæ venalia eſſe; ſimul & illorum pollicitationibus accenſus, quos paullo ante muneribus expleverat, [8] in regnum Adherbalis animum intendit. Ipſe 20

acer,

jamino. Plinius ſcribit univerſam Æthiopiam olim Ætheriam & Atlantiam appellatam fuiſſe. Hi Æthiopes tam a ſe ipſis, quam ab Aſiaticis omnibus Chuſæi ab auctore ſuo, teſte Joſepho, appellantur. Vetus autem hiſtoria habet Æthiopes cum occidentales tum orientales, ſicut & Homerus dicit, & eos nominat Heliodorus lib. 9. Hos in Aſia, illos in Africa. Unde & gravis auctor Pauſanias 2. Eliac. apud Seres populos eos ſtatuit. ſed hæc noſtra Æthiopia in Africa eſt. *Ortel.*

1 *Deinde loca exuſta ſolis ardoribus.*] Manuſcripta, *dein.* atque ita rectius. *Rivius.*

Dein loca exuſta ſolis ardoribus.] Perinde loquitur, atque Æthiopas citra Torridam Zonam eſſe crediderit: cum Ptolemæus, aliique Geographi intra Tropicos ſub æquatore, ac noſtra demum ætas ibi eſſe certo deprehenderit. *Glareanus.*

2 *Uſque ad flumen Mulucham.*] Fabricianum, *ad flumen uſque Mulucham.* Riv.

3 *Mulucham.*] Eſt nomen urbis, & fluvii. Florus lib. 3. cap. 1. *& ſaxeo inditam monti Mulucham urbem per Ligurem aditu arduo penetravit.* Ortel.

4 *Ignarus populi Roman.*] Sic infra: *& eo tempore ignarum nominis Romani.* Ciacconius.

5 *Satis dictum eſt.*] Τὸ *eſt* manuſcripta non habent, ac rectius abeſt. Sed & ſtatim ante, *De Africa & de ejus incolis.* in manuſcriptis non repetitur illa præpoſitio *De*, nec in Aſcenſiano, aut Beroaldino. *Rivius.*

6 *Poſtquam diviſo regno legati Africa diſceſſere.*] Sic & manuſcripta, perperam in quibuſdam eſt, *ab Africa.* nam & inferius: *ubi eos Africa diſceſſiſſe ratus eſt*, inquit, *Idem.*

7 *Certum eſſe ratus quod ex amicis apud Numantiam acceperat.*] Sic & manuſcripta in aliis, *ad Numantiam.* quomodo perfrequenter Cicero loqui conſuevit. Sic Virgilius *ad Trojam* dixit; pro *apud Trojam*, & Livius, *dum hæc ad Vejos agebantur.* pro *apud Vejos.* Hoc ni fallor, e gloſſa nimirum irrepſit. nam annotarat forte aliquis, *ad* pro *apud* eſſe poſitum. τὸ *eſſe* ibidem, non eſt in manuſcriptis, ac citra detrimentum ſenſus abeſſe poterit. *Idem.*

8 *In regnum Adherbalis animum intendit.*]

acer, bellicoſus: at is, quem petebat, quietus, imbellis, placido ingenio, opportunus injuriæ, metuens magis, quam metuendus. Igitur ex improviſo finis ejus cum magna manu invadit: [1] multos mortalis cum pecore, atque alia præda capit: ædificia incendit: pleraque hoſtiliter loca cum equitatu accedit. Deinde cum omni multitudine [2] in regnum ſuum convertit, [3] exiſtimans dolore permotum Adherbalem [4] injurias ſuas manu vindicaturum, eamque rem belli cauſſam fore. At ille, quod neque ſe parem armis exiſtumabat, & amicitia populi Romani magis, quam Numidis, fretus erat; legatos ad Jugurtham de injuriis queſtum miſit: qui tametſi contumelioſa dicta retulerant, prius tamen omnia pati decrevit, quam bellum ſumere: quia tentatum antea [5] ſecus ceſſerat. Neque eo magis cupido Jugurthæ minuebatur, quippe qui totum ejus regnum animo jam invaſerat. Itaque non, ut antea, cum prædatoria manu, ſed magno exercitu comparato, bellum gerere cœpit, & aperte totius Numidiæ imperium petere. Ceterum, qua pergebat, urbis, agros vaſtare, prædas agere; ſuis animum, hoſtibus terrorem augere.
21 Adherbal, ubi intelligit eo proceſſum, uti regnum aut relinquendum eſſet, aut armis retinendum, neceſſario copias parat, & Jugurthæ obvius procedit. Interim haud longe a mari [6] prope Cir-

tendit.] Infra: *Ad bellum quod geſturus erat animum intendit.* Ciacconius.

1 *Multos mortales cum pecore.* Legendum, *mortaleis.* Rivius.

2 *In regnum ſuum ſe convertit.*] Τὸ *ſe.* non reperitur in Beroaldino, neque in ullo manuſcripto: quaſi abſolute ponatur hoc verbum. Sic alibi: *clam cum paucis ad pedites convertit*, inquit, & Corn. Tacitus III. *Poſtquam cædibus ſævitum, & magnitudo famæ exitio erat, ceteri ad ſapientiora convertere.* hic quoque ſine caſu ponitur. *Idem.*

3 *Exiſtimans Adherbalem dolore permotum, injurias ſuas manu vindicaturum.*] Manuſcripta, *dolore permotum Adherbalem.* quæ collocatio verborum melior. *Idem.*

4 *Injurias ſuas manu vindicaturum.*] Sic infra: *vindicandum in eos, qui hoſti prodidere rempublicam: non manu neque vi.* Et: *qui dicerent manu vindicandum.* Ciacconius.

Injurias ſuas manu vindicaturum.] Vide ancipitem reciprocationem in verbo, *ſuas*, Jugurthamne referat, qui intulerat, an Adherbalem, cui illata erat. *Ipſius*, quod medium verbum inter *ſuas* ac *ejus* Grammatici ponunt, ſuſtuliſſet hanc dubitationem. *Glareanus.*

5 *Secus ceſſerat.*] Infra: *quod ubi ſecus procedit.* Ciacconius.

6 *Prope Cirtam oppidum.*] Strabonis codex libro ultimo Geographiæ habet, Adher-

pe Cirtam oppidum utriuſque conſedit exercitus : & [1] quia diei extremum erat , prœlium non inceptum ; ſed ubi [2] plerumque noctis proceſſit , [3] obſcuro etiam tum lumine , milites Jugurthini , ſigno dato , caſtra hoſtium invadunt ; ſemiſomnos partim , alios arma ſumentes fugant , funduntque : Adherbal cum paucis equitibus Cirtam profugit : & , ni multitudo [4] togatorum fuiſſet , [5] quæ Numidas inſequentes mœnibus prohibuit , [6] uno die inter duos reges cœptum , atque patratum foret bellum. Igitur [7] Jugurtha oppidum circumſedit : [8] vineis , * turribuſque , & machinis

Adherbalem & obſeſſum , & occiſum ad Uticam : ubi plane mendum puto. Utica enim hoc tempore in provincia erat Romanorum, qua legati paulo poſt Jugurtham literis evocant. Nemo igitur hunc locum ex Strabonis libro , ſed contra illum ex hoc , qui bene habet , emendare conetur. *Glareanus.*

1 *Quia diei extremum erat.*] Infra : *& diei veſper erat*, Item : *& jam die veſper erat.* Ceterum Tacitus, qui multa hujuſmodi a Salluſtio accepit Hiſt. 3. *extremo jam die*, inquit , *ſua quiſque in tentoria dilabitur.* Ciacconius.

Et quia diei extremum erat , prælium non eſt inceptum.] Tò *eſt* , in manuſcriptis non eſt. *Rivius.*

2 *Plerumque noctis proceßit.*] Sic infra: *plerumque noctis barbari more ſuo lætari.* Et : *Sed ubi plerumque noctis proceßit.* Infra: *multum diei proceſſerat* , dixit. *Ciacc.*

3 *Obſcuro etiam tum lumine.*] Citatur a Nonio fragm. ex 4. Hiſtor. *Cum interim lumine etiam tum incerto.* in voce, *Galliæ.* Idem.

4 *Togatorum.*] Id eſt , Italicorum. Sane togati ſunt proprie Romani. *Bad.*

5 *Quæ Numidas inſequentes a mœnibus prohibuit.*] In manuſcriptis & impreſſis quibuſdam omiſſa præpoſitio eſt , *mœnibus prohibuit.* utrumque mihi placet , & utroque modo Cicero loqui conſuevit. Cæſar 1. belli Gallici , *finibus prohibere* dixit ſine addita præpoſitione. *Rivius.*

6 *Uno die inter duos reges cœptum atque patratum bellum foret.*] Sic Tacit. 12. *Ac ni prælium nox diremiſſet , cœpta patrataque expugnatio eundem intra diem foret.* & 3. *tum demum liberius ortum patratumque bellum Senatui ſcripſit.* Eſt autem *patrare bellum*, conficere ſive perficere. Quint. libr. 8. cap. 3. *Ductare exercitus, & patrare bellum, apud Salluſtium dicta ſancte atque antique, ridentur a nobis.* Ciacconius. V. C. *uno eodemque die.* Urſinus.

7 *Jugurtha oppidum circumſedit.*] In manuſcriptis eſt, *Igitur Jugurtha.* nec aliter in impreſſis quibuſdam. *Rivius.*

8 *Vineis.*] A ſimilitudine vitis dicta , quæ jugata & in tectum allevata. Sub illa quia conſidere fas, & latere ſic clauſa , hæc quoque militaris nomen ſumpſit. Deſcribit etiam Vegetius l. 4. c. 15. *Vineas dixerunt veteres, quas nunc Barbari militarique vocabulo cauſias vocant.* E lignis levioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata ſeptem, longa ſedecim. Hujus tectum duplici munitione , tabulatis cratibuſque contexitur. Latera quoque vimine ſepiuntur , ne ſaxorum telorumque impetu penetrentur. Extrinſecus autem , ne immiſſo concrementur incendio , crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Cum plures factæ fuerint , junguntur in ordinem, ſub quibus ſubſidentes tuti ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta. E lignis igitur levioribus hæc machina colligabatur , nempe quia transferri opus, & a militibus

bus moveri. hinc ad illum motum indicandum, vineas agere, procedere, proferre dicebant: nam eminus paratæ, paulatim admovebantur ad oppidum, ſive, ut ſub iis arietem admoverent, ſive ſubruerent muros Cratibus contexebatur eadem machina, atque hæc præcipua ejus materies & tegmen, ideo Græci γέῤῥα dicunt: interdum tamen ſi plura aut graviora in oppido tormenta, nec vim ſufferrent hæ craticeæ, faciebant craſſiore ligno, hinc Cæſar vocat Porticum, quia ſpecies ejus longior. Cæſar: *pedalibus lignis conjunctis porticus jungebantur, atque has agger inter manus proferebatur.* Lipſ. Vide & Stewechium.

Vineis.] Poſterior ætas Cattos appellavit, quin & ipſe Vegetius ita appellavit: ita enim emendandus locus lib. 4. cap. 15. *Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari Barbaricoque uſu Cattos vocant.* Ita enim habet in ora editio Pariſina, non, ut vulgo, *Cauſias.* Catti autem ejuſmodi ſive vineæ, ſub quibus miles, in morem felis, quem vulgo *cattum* appellamus, in ſubſeſſis aut inſidiis latuit. *Joh. Iſac. Pontan.*

* *Turres.*] In aggere erant turres, & ſtatim ab eo ſtructæ, imo & tunc, cum is nondum perfectus: & tutelæ operis miniſtrorumque cauſa imponebantur. Vineæ enim primum factæ, ut ſub iis commeare miles & aggerere poſſit: ſub eas, (id eſt, altius quam eæ) ipſe agger, & in eo denique turres. Hæ igitur ſtatim ſtructæ, ſed paulo ab urbe longius, & ne tela vitiarent aut impedirent. Apud Græcos, aut certe Siculos primum reperta. Ideo caute capiendus Athenæus, qui non dicit Diadem primum reperiſſe turres ambulatorias ſimpliciter, ſed τὺς φορητὺς πύργυς, id eſt, eas quæ circumferri poſſunt, ſolutiles (has forte Appianus vocat ἐπτυγμένυς, plicatiles, quia per partes ſcilicet tollebantur, ponebantur, reponebantur: nec enim ad illas, quæ pegmatum modo deprimebantur attollebanturque per cochleas, puto reſpexiſſe Appianum) nam ſimpliciter ambulatoriæ aut ſubrietatæ, ſane jam ante inventæ in Sicilia. Hæc igitur inventio non ipſarum turrium (fixæ illæ jam diu innotuerant in oppidis, in caſtris) ſed mobilium, & quæ rotis agerentur. Agebantur rotis ad minimum quatuor, ſed & ſex aut octo etiam ſubditas, prout turrium modus eſſet, legimus. Et oportebat ſane humum æquabilem denſamque huic rei eſſe. Actæ igitur rotis, ſed latentibus & internis, aut certe interius movendis. Hoc ideo, ne telis hoſtium, qui agerent, exponerentur, & turris tueretur ſuos motores: a tergo tamen quidam appliciti, qui propellerent, & licuit, quia non illinc metus. Turres autem triplices, majores, minores, mediæ. Minores erant 60 cubitorum in altitudine, baſi quadrata unumquodque latus 17 cubitorum: 10 tectorum: ſupremum tectum quintam partem baſis habebat. Majores autem & harum ſeſquialteras, 15 tectorum faciebant, in altitudine cubitos 90. Iterumque duplas, quæ 20 tectis conſtarent, altas cubitos 120. latas quaquaverſum fere 24. Sed turres in tot tabulata non æqualiter ſurrexerunt, ſed inſtar Phari Ægyptiacæ paulatim, & per ea ſingula decreverunt: qui modus ſane aptior in ſpeciem, in ſtabilitatem, in motionem. Proceritas autem ipſarum tanta fuit, ut non ſolum muros, ſed etiam turres lapideas altitudine ſuperarent. Latitudo non ad normam artis adſtricta, ſed pro temporibus, & voluntate ſtruentium mutata. Tecta vero ſive tabulata, quæ & faſtigia & vertices dicuntur, plerumque plura in turribus, ut defenſores plures imponerent, tum ut tormenta; ſed non maxima; ſcalas, pontes, & talia ad invadendum. Frontes harum turrium ferratæ erant, munimen contra ignes. Cum enim præcipuum in eas remedium & repugnatio eſſet, per jacula ignita, faces, malleolos, murices, repertum, ut rotæ ferro tegerentur, aut certe a triplici latere: ſic enim ſtabiliores ob pondus, & igni incorruptibiles. Alia quoque materia turribus interdum circumdata, ſcilicet centones, coria, ſtoriæ, & ita porro. *Lipſius.*

nis [1] omnium generum expugnare aggreditur, maxime feſtinans tempus legatorum antecapere, quos ante prœlium factum Romam ab Adherbale miſſos audiverat. Sed poſtquam ſenatus de bello eorum accepit, tres adoleſcentes in Africam legantur, qui ambos reges adeant; S. P. Q. R. verbis nuncient, [2] velle, & cenſere eos ab armis diſcedere: de controverſiis ſuis, jure potius, quam bello diſceptare: [3] ita ſeque, illiſque dignum eſſe. Legati in Africam matu- 22
rantes veniunt, eo magis, quod Romæ, dum proficiſci parant, de prœlio facto, & oppugnatione Cirtæ audiebatur. [4] ſed is rumor clemens erat. Quorum Jugurtha accepta oratione reſpondit: ſibi neque majus quidquam neque carius auctoritate ſenatus eſſe: [5] ab adoleſcentia ſua ita ſe eniſum, ut ab optimo quoque probaretur: [6] virtute, non malitia,

1 *Machinis.*] Teſtudinibus, baliſtis, catapultis. De quibus Vitr. & Veg. *Caſt.*

2 *Velle & cenſere eos ab armis diſcedere, de controverſiis ſuis jure potius, quam bello diſceptare; ita ſeque illiſque dignum eſſe.*] Locus hic in omnibus vulgatis libris, mancus, deminutuſqie fuit: quem nos additis his verbis: *De controverſiis ſuis jure potius, quam bello diſceptare*, ſupplevimus ex codice Parcenſi, quem nobis præſtitit Goſuinus Rivius, vir cum religioſus, tum humanus. & ſane abeſſe non poſſunt: ſed negligentia librariorum omiſſa ſunt, qui auctorem noſtrum & aliis locis frequentiſſime male multatum reliquerunt, ablatis aliquot verbis. *Popma.*

De controverſiis ſuis jure potius quam bello diſceptare, &c.] Sententia iſthæc in nulla extat membranarum noſtrarum, in nulla editionum antiqq. quia tamen aſſeverat Popma inveniſſe in calamo exaratis codd. haud auſus ſum excludere. præſertim, cum optime quadraret clauſulæ proxime ſequenti. *Grut.*

3 *Ita ſeque illiſque dignum eſſe.*] Tres libri *dignum fore*, quod probo. Sic infra, ubi vulgatur: *Itaque delicta occultiora ве*[illegible]*e*, Bongarſii codex præfert *occultiora* [illegible]*ne.* Putſchius.

Ita ſeque illisque dignum eſſe.] Cum extent codd. in quibus, *dignum fore.* nihil certius, quam ejiciendam & hanc & aliam, retento ſolum, *ita ſeque illisque dignum.* Gruterus.

4 *Sed is rumor clemens erat.*] Hoc eſt, non firmus aut conſtans, ut Cic. loquitur. *Ciacconius.*

Sed is rumor clemens erat.] Perperam in Merſeburgenſi & aliis pleriſque, *his rumor.* Porro *clemens*, pro *non nimius* ponitur. cujus & Priſcianus meminit. *Rivius.*

Is rumor clemens erat.] Male hic Ciacconius. vult enim auctor, rumorem infra verum fuiſſe, minúſque atrocia vulgaſſe quam erant. *Gruterus.*

5 *Ab adoleſcentia ſua ita ſe eniſum.*] Auguſtanus delet τὸ *ſua*, Supra: *Ita ab adoleſcentia vitam inſtituiſſe.* Putſchius.

6 *Virtute, non malitia P. Scipioni ſummo viro plac.*] Incerta eſt diſtinctio, ſitne dictum, *virtute* & *malitia*, ad priora referendum, an ad poſteriora. Badius ad poſteriora retulit, fortaſſis quod magis quis malitia placet, quam probetur: at ego puto æque malitia neminem placere, atque neminem probari. Ideoque ambiguum eſt. *Glareanus.*

malitia, P. Scipioni, ſummo viro placuiſſe: ob [1] eaſdem artis a Micipſa, non penuria liberorum, in regnum adoptatum eſſe. ceterum, quo plura bene, atque ſtrenue feciſſet, eo animum ſuum injuriam minus tolerare: [2] Adherbalem dolis vitæ ſuæ inſidiatum: quod ubi comperiſſet, ſceleri obviam iſſe: populum R. [3] neque recte neque pro bono facturum, ſi ab jure gentium ſeſe prohibuerit: [4] poſtremo, de omnibus rebus legatos Romam brevi miſſurum. ita utrique digrediuntur. Adherbalis appellandi copia non fuit. Jugurtha ubi eos Africa deceſſiſſe ratus eſt, [5] neque propter loci naturam Cirtam armis expugnare poteſt: [6] vallo, atque foſſa circumdat: turris exſtruit, eaſque

1 *Ob eaſdem artes a Micipſa.*] Legendum, *arteis*. Rivius.

2 *Adherbalem dolis vitæ ſuæ inſidiatum, quod ubi comperiſſet, ejus ſceleri obviam iſſe.*] Tò *ejus*, non eſt in omnibus vetuſtis, & additItium mihi videtur, ut & alia pleraque. ſed in manuſcriptis quibuſdam eſt tamen. Porro *obviam ire*, hic eſt reſiſtere: ſic Cicero, *malorum conatibus obviam ire* dixit. *Idem.*

3 *Neque recte, neque pro bono facturum.*] Apulejus Apolog. 2. *Si hæc reputans, forma aut divitiarum gratia, me ad aliam conditionem reſervarem; neque pro amico, neque pro Philoſopho facturum.* Ciacconius.

4 *Poſtremo de omnibus rebus legatos Romam brevi ſe eſſe miſſurum.*] In manuſcriptis hæ duæ voces, *ſe eſſe*, deſunt. an autem elegantius abſint, aliorum eſto judicium. *Rivius.*

5 *Neque propter naturam loci.*] Manuſcriptum, *neque propter loci naturam.* quomodo & ex impreſſis quædam: Merſeburgenſe vero, *neque per loci naturam.* ut ſit ſenſus, Loci natura obſtabat, quo minus expugnare Cirtham poſſet. *Idem.*

6 *Vallo, atque foſſa.*] Erat duplex oppugnatio urbium apud antiquos, ſubita & diuturna. Subita oppugnatio eſt, cum impetu, nec circumvallatione adhibita, incurrunt. Ad hanc rem corona primum uſi ad terrendum, aut claudendum, ſed etiam ad diſtinendum. Et hæc corona modo duplex, modo triplex erat, prout res exigebat. Joſephus dicit urbem Jotapatam duplici peditum corona cinctam fuiſſe, & tertiam ſeriem Equitum exterius poſitam fuiſſe. Bonus ordo: notate. Introrſum pedites, quorum invadere; extrorſum equites, quorum inſpectare & tueri. Et eminus quidem ſeries ita duplex aut triplex; ſed cum appropinquabant, ratio vult magis arctatos, multiplicatoſque item fuiſſe, in gyro ſcilicet aſſidue anguſtiore. Hoc etiam amplius addendum, primos ordines peditum ſcutatorum graviorumque fuiſſe, qui cominus aſſultarent, invaderentque: retrorſum leves aut velites, ut funditores, ſagittarios, qui eminus pellerent telis, & deturbarent pugnatores. Porro, ubi diuturna erat obſidio, foſſam præducebant, vallum conficiebant. Foſſa erat exterius vallo præducta (Sic enim ab ipſa re dicebant, *Præducere foſſam*, & *deprimere foſſam*, itemque *percutere.*) Ea foſſa lata plurimum 8 pedes, & totidem alta: alii tamen adaugent. Non raro duplex foſſa, ut & duplex vallum legitur, majoris firmitatis aut tutelæ cauſa. Hanc accincti fodiebant. *Vallum*, eſt aggeſtus e terra & ſudibus, ad labrum interius foſſæ velut murus. Duæ igitur ejus partes: *Agger* & *Sudes*

que præſidiis firmat : præterea dies, noctesque aut per
vim, aut dolis tentare : defenſoribus mœnium præmia
modo, modo formidinem oſtentare : ſuos hortando [1] ad
virtutem erigere : prorſus intentus cuncta parare. Adher-
bal ubi intellegit omnis fortunas ſuas in extremo ſitas, ho-
ſtem infeſtum, auxilii ſpem nullam, penuria rerum neceſ-
ſariarum [2] bellum trahi non poſſe ; ex ijs, qui una Cirtam
profugerant, duos maxume impigros delegit : eos, multa
pollicendo, ac miſerando caſum ſuum, confirmat, uti per
hoſtium munitiones noctu ad proxumum mare, dein Ro-
mam pergerent. Numidæ paucis diebus juſſa efficiunt : 24
[3] literæ Adherbalis in ſenatu recitatæ, quarum ſententia
hæc fuit.

Non mea culpa [4] ſæpe ad vos oratum mitto, P. C. ſed „
vis

& *Sudes*. *Agger* eſt ipſa terra, cum ceſpites circumciduntur e terra, & ex illis velut murus inſtruitur, altus 3 pedibus ſupra terram. Ceſpes fiebat altus ſemiſſem, latus pedem, longus pedem ſemis: nam nec temere aut pro arbitrio hunc exſcindere licuit, ſed omnia ad normam. Si terra ſolutior, ut ad ſimilitudinem lateris ceſpes non poſſet abſcindi, tum ſane aut foſſa prædueebatur, cujus intrinſecus agger excreſcebat; aut ſepibus ductis, vel interpoſitis ſtipitibus, ramiſque arborum, ne terra facile dilabatur, agger erigebatur. Altus ille ſæpe 10 pedes, totidemque latus. *Sudes*, qui proprie valli, & inde compoſitum ex utroque dixere *Vallum*: nam Vallum & Sudes idem ſunt Servio. Magis priſci dixere & *Sarus*: inde *Surculi*, & *Crebiſurum* Ennio, vallum crebris ſuris, id eſt, palis munitum. *Sudium* tamen vox creberrima. Sudes erant ex quocunque & obvio ligno, robuſto tamen, cum daretur: ex robore eas facit Valerius, ex acere Propertius. In oppidis etiam iſtæ ſudes. Sudium forma: Non fuerunt ex æquabili & ſimplici ligno, ſed habuerunt duas eminentias, & velut cornua, aut tres, aut quatuor, id eſt, ramos in majori ſtipite, qui reciſi, ut cornua eminebant: tales præſertim in ſummo erant. Studioſæ acutæ fuerunt illæ eminentiæ vallorum, ne quis facile poſſit apprehendendo evellere, lubrico ſcilicet ligno: & contra tranſgreſſum & tranſcenſum. Itaque longiuſculos fuiſſe oportuit hos vallos, cum pars in terram defigeretur, firmamenti cauſa; & pars emineret; etſi implexos & devinctos inter ſe etiam fuiſſe ſciam. Valli modus parte una 2017 pedum, altera pluſculo major 2050. *Lipſius*.

1 *Ad virtutem arrigere.*] In manuſcriptis eſt: *erigere*. ſed & prior lectio mihi placet. nam & alibi Salluſtius; *Eos non paullum*, inquit, *oratione ſua Marius arrexerat*. Rivius.

Ad virtutem erigere.] Revocavi ſcripturam omnium ſcriptorum editionumque veterum, quorum nullus agnoſcit Garrionis *arrigere*. Gruterus.

2 *Bellum non poſſe trahi.*] In manuſcriptis & aliis, *bellum trahi non poſſe*, Rivius.

3 *Litteræ Adherbalis in ſenatu recitatæ ſunt.*] *Sunt*, non eſt in manuſcriptis neque ceteris vetuſtioribus. *Idem*.

4 *Sæpe ad vos oratum mitto.*] Vaticanus, *ſæpe vos oratum mitto*, pro vulgato, *ad vos*. deinde: *Micipſæ patris beneficia*,

„ vis Jugurthæ ſubigit, [1] quem tanta lubido me exſtinguen-
„ di invaſit, uti neque vos, neque Deos immortalis in ani-
„ mo habeat: ſanguinem meum, quam omnia, malit. Ita-
„ que quintum jam menſem ſocius & amicus populi Roma-
„ ni armis obſeſſus teneor: neque mihi Micipſæ patris mei
„ beneficia, neque veſtra decreta auxiliantur: ferro, an fa-
„ me acrius urgear, incertus ſum. [2] Plura de Jugurtha ſcri-
„ bere dehortatur fortuna mea: etiam antea expertus ſum,
„ parum fidei miſeris eſſe. [3] Niſi tamen intelligo illum, ſu-
pra-

omiſſo vulgari *mei*, *an fame acrius urgear incertum eſt*, ubi vulgati *incertus ſum*, forte delendum τὸ *eſt*. Putſchius.

1 *Quem tanta libido exſtinguendi me invaſit.*] Sic in cunctis. alioqui ſuſpicari poſſis. *exſtinguendi mei* legendum, ut videlicet vocales concurrentes locum errori fecerint. ſed nihil immuto. *Rivius.*

2 *Plura de Jugurtha ſcribere dehortatur me fortuna mea.*] Tò *me*, licet in Fabriciano ſit, non reperi tamen in aliis vetuſtioribus. ac elegantius abeſſe poterit, nullo ſenſus detrimento. *Idem.*

3 *Niſi tamen intelligo.*] Niſi valet *ſed*, quomodo idem locutus cap. 67. *Niſi, quod illi in tanto malo turpis vita integra fama potior fuit, improbus, inſtabiliſque videtur.* Et *Niſi tamen reſp. pariter ac ſævißimo imperio bene atque decore geſta.* Sic & ab aliis uſurpatur dixit enim Cicero epiſt. I. lib. XIII. ad Memmium: *Niſi tamen multo minus tibi concedi poteſt.* & ibidem, epiſt. 73. *De re nihil poſſum judicare: niſi illud mihi certe perſuadeo, te talem virum nihil temere feciſſe.* & ad Atticum epiſt. 14. lib. v. *Niſi tamen id erit mihi gratißimum.* & ad eundem epiſt. 6. lib. XI. *Niſi illud erat infinitum.* & ibidem, epiſt. 23. *Niſi illud quidem mutari non video poſſe.* & ad Hirtium lib. 9. apud Nonium: *Dicis, quid quæſo iſtuc interérat? neſcio. niſi tamen id erat mihi jucundum.* Item in oratione pro Sex. Roſcio: *Quid erat, quod Capitoni primum nunciarit, neſcio. niſi hoc video, Capitonem in his bonis eſſe ſocium.* Et Plautus in Epidico, act. II. *Si placebit, utiminor Conſilium: ſi non placebit, reperitote rectius. Mihi iſtic nec ſeritur nec metitur. niſi ea, quæ vis, volo.* Et in Perſa act. II. *Dii deæque te omnes perdant. Niſi hodie, ſi prehendero, defigam in terram colaphis.* Et in Sticho act. I. ſc. 2. *Miror, quid fiet: Niſi ut periculum fiat, viſam quid velit.* Et Terentius in Andria act. 4. ſc. I. *Neſcio niſi mihi deos fuiſſe iratos ſcio. Qui auſcultaverim.* Quo in loco Donatum fœde erraſſe, mihi videtur, mutilum locum eſſe exiſtimans; hæc enim dicit: *Deeſt. Quia; ut ſit, Niſi quin.* Et Eunuch. Act. 4. Sc. 4. *Nequeo ſatis mirari, neque conjicere. Niſi, quicquid eſt, procul hinc libet prius, quid ſit, ſciſcitari.* Et actu 5. Scen. I. *Neſcio niſi amaſſe credo Pamphilam.* Et act. 5. Scen. 6. *Non dubium eſt, quin mihi magnum ex hac re ſit malum. Niſi quia neceſſe fuit hoc facere, id gaudeo.* Et Heaut. Act. II. Sc. II. *Jocon an ſerio, illæc dicat, neſcio: Niſi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.* Et Actu IV. Sc. I. *Niſi aliquid video, ne, eſſe amicam hanc gnati reſciſcat ſenex.* Et Adelph. Act. I. Sc. II. -- *dixit velle uxorem ducere: Sperabam jam deferbuiſſe adoleſcentiam: gaudebam. ecce autem de integro, niſi quidquid eſt volo ſcire, atque hominem convenire.* Et actu IV. Sc. II. -- *Nequeo ſatis decernere: Niſi me credo huic eſſe natum rei ferundis miſeriis.* quo in loco male Donatus. Et act. IV. Sc. V. *Neſcio, niſi quia tam miſere hoc cupio eſſe verum, eo vereor magis.* Et Phormione Act. III. Sc. I. *Neſcio, niſi Phædria haud*

pra [1] quam ego ſum, petere, neque ſimul amicitiam ve- „ ſtram, & regnum meum ſperare. [2] utrum gravius exiſtu- „ met, nemini occultum eſt. Nam initio occidit Hiempſa- „ lem fratrem meum: dein patrio regno me expulit. Quæ „ ſane fuerint noſtræ injuriæ, nihil ad vos. Verum nunc re- „ gnum veſtrum armis tenet: me, quem vos [3] imperatorem „ Numidis poſuiſtis, clauſum [tenet atque] obſidet: legato- „ rum verba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid „ eſt reliquum, niſi vis veſtra, quo moveri poſſit? [4] nam „ ego quidem vellem, & hæc quæ ſcribo, & illa quæ antea „ in ſenatu queſtus ſum, vana forent potius, [5] quam miſe- „ ria mea fidem verbis faceret. Sed quoniam eo natus ſum, „ ut

haud ceſſavit pro te eniti. Et Act. v. Sc. VII. *Neſcio, niſi me dixiſſe nemini, id certo ſcio.* Et Hecyra Actu I. Sc. II. *Quid egerint inter ſe, nondum etiam ſcio: Niſi ſane curæ eſt, quorſum eventurum hoc ſiet.* Et Act. II. Sc. III. *Nec qui hoc mihi eveniat ſcio: Niſi pol filium multis modis jam exſpecto ut redeat domum.* Gellius quoque lib. x. cap. XII. *Item aliud, inquit, quod hercle an ponerem, dubitavi, ita eſt deridiculæ vanitatis, niſi idcirco plane poſui, quod oportuit nos dicere.* Et Plinius lib. xxxv. cap. XI. *Niſi accitus a rege. &c.* ſic enim legendum ex omnibus antiquis libris; non, ut in pervulgatis, *Sed.* De Græcis autem Ariſtophanes: Εὖ τοι λέγειν ἔμοιγε ἐπίνοδον πάνυ, ἀλλ' ὤν ἓν μόνον δέδοικα. *Manutius.*

1 *Supra quam ego ſum.*] Non me tantum Jugurtha petit, ſed quod majus eſt, totius Numidiæ, & fortaſſe totius Africæ regnum: nec ſperat, ſe poſſe & meo regno potiri, & vobis amicum eſſe, quare nemini dubium eſt, quin ipſe, ſpreta amicitia veſtra, etiam vobis invitis meum regnum malit. Et hoc eſt quod dicit hiſce verbis: *utrum gravius exiſtumet, nemini occultum eſt*: id eſt, omnes ſciunt, utrum gravius eſſe ſibi putet Jugurtha, non poſſe, videlicet ſperare amicitiam veſtram, an non poſſe ſperare regnum meum. nam palam eſt, eum gravius putare, non habere regnum meum, quam amicitiam veſtram. *Caſt.*

2 *Utrum gravius exiſtimet.*] Omnino legendum *utrum gravius æſtimet.* Cæſar lib. 7. *hæc ſi gravia aut acerba videantur, multo illa gravius æſtimari debere.* & lib. 3. de Bello civili, *Leviuſque tempeſtatis quam claſſis periculum æſtimaverunt.* Sic enim legitur in manuſcriptis exemplaribus, non, *exiſtimaverunt.* Ciacconius.

3 *Imperatorem Numidis poſuiſtis.*] In Catil. *Lacedæmonii devictis Athenienſibus, triginta viros impoſuere.* Idem.

4 *Nam ego quidem.*] Servius Fuldano ad I. Æneidos melius ſic citat: *Nam ego quidem vellem, & hæc quæ ſcribo, & illa quæ antea in Senatu queſtus ſum, vana ferrent potius, quam miſeriam meam verbis fidem.* Videtur poſſe legi, *vana fore potius, quam miſeriam meam verbis fidem facere.* Putſchius.

5 *Quam miſeria mea fidem verbis faceret.*] In nonnullis eſt: *vobis faceret.* ſed alterum, quod in manuſcriptis quoque eſt, magis probarim: pro, ad credendum mihi vos impelleret: ſeu, ad habendam fidem verbis meis induceret. *Rivius.*

„ [1] ut Jugurthæ ſcelerum oſtentui eſſem : non jam mortem, „ neque ærumnas, [2] tantummodo inimici imperium, & cruciatus corporis deprecor. Regno Numidiæ, quod veſtrum „ eſt, uti libet, conſulite : me ex manibus impiis eripite, „ per majeſtatem imperii, per amicitiæ fidem ; ſi ulla apud „ vos memoria remanet avi mei Maſiniſſæ.

25 His litteris recitatis, fuere qui exercitum in Africam mittendum cenſerent, [3] & quamprimum Adherbali ſubveniendum : [4] de Jugurtha interim uti conſuleretur, quoniam legatis non paruiſſet. Sed ab iiſdem illis regis fautoribus [5] ſumma ope eniſum, ne tale decretum fieret. Ita bonum publicum, ut in pleriſque negotiis ſolet, privata gratia devictum. [6] Legantur tamen in Africam majores natu nobiles, amplis honoribus uſi : [7] in quis fuit M. Scaurus, de quo

1 *Ut Jugurthæ ſcelerum oſtentui eſſem.*] Id eſt, ut oſtenderem : alias, ut oſtentarem. Infra : *Illa deditionis ſigna oſtentui credere* : licet paulo diverſiore ſignificatu. Tacit. 12. *Auribus deciſis vivere jubet, oſtentui clementiæ ſuæ.* Et 15. *Iturum Tiridatem oſtentui gentibus, quanto minus quam captivum.* Et, *Ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut oſtentui eſſet multum vitalis ſpiritus egeſtum.* Eſt ergo, *ut in me Jugurthæ ſcelera oſtenderentur.* Ciacconius.

2 *Tantummodo inimici imperium & cruciatus corporis deprecor.*] Hæc nimirum vera lectio eſt. quamvis in Beroaldino ſit, *cruciatus corporis ut evadam deprecor.* Fuit credo qui non intellexerit elegantem uſum verbi *deprecor*, is ea quæ ſuperſunt adjecit de ſuo. atque hoc deinde forte e ſpatio irrepſit in contextum. *Rivius.*

3 *Et quamprimum Adherbali ſubveniendum.*] Τὸ &, in duobus manuſcriptis non erat. *Idem.*

4 *Interim de Jugurtha conſuleretur.*] Sic in manuſcriptis. niſi quod in Fabriciano τὸ *uti*, quod Gymnicus habet, additum in ſpatio erat. *Idem.*

5 *Summa ope eniſum eſt, ne tale decretum fieret.*] In aliis, *ſumma ope eniſum*, omiſſo verbo ſubſtantivo, & ſic codices in membrana deſcripti. *Idem.*

Sed ab iiſdem illis fautoribus reg. ſumma ope eniſum eſt.] *Eniſum eſt*, dixit paſſive, tanquam *enitor* eſſet paſſivum, ut ſupra : *interpretatum* ab *interpretor.* Glareanus.

6 *Legantur tamen in Africam majores natu nobiles, amplius honoribus uſi.*] Legendum *amplis honoribus.* id quod frequens eſt apud Ciceronem. Operarum incuria hoc mendum irrepſit. quamvis eodem modo codex Baſilienſis. *Rivius.*

7 *In quis fuit M. Scaurus.*] In aliis, *M. Æmilius Scaurus. In quis*, pro *inter quos* dixit : eſt enim Græciſmus quomodo in Lælio Tullius, *niſi in bonis amicitiam eſſe non poſſe.* pro *inter bonos.* Idem.

M. Scaurus.] Vide & de eo Valerium Maximum non uno in loco, & S. Aurelium Victorem, ſive quiſquis Scriptor ille de Viris Illuſtribus, qui Cornelius Nepos eo credi ſolet, quia Nepotis nobis Epitomen dedit. Hominem fuiſſe ſapientem, & tectum gravitate multa; & naturali quadam auctoritate pollentem, Tullius auctor eſt in Bruto, ubi & Hiſtoriam de Vita ſua ſcripſiſſe ait ad L. Fufidium, quicum arcta ei amicitia erat.

[1] quo ſupra memoravimus, conſularis, & tum ſenatus princeps. Hi, quod in invidia res erat, ſimul & a Numidis obſecrati, triduo navim aſcendere: dein brevi [3] Uticam adpulſi, litteras ad Jugurtham mittunt, quam ocyſſume ad provinciam accedat; [4] ſe ad eum ab ſenatu miſſos. Ille, ubi accepit homines claros, quorum auctoritatem Romæ pollere audiverat, contra inceptum ſuum veniſſe: primo commotus metu, atque lubidine, divorſus agitabatur. Timebat iram ſenatus, ni paruiſſet legatis: [5] porro animus cupidine

erat. Verba ſunt Ciceronis illa: *hujus & orationes ſunt, & tres ad L. Fufidium libri ſcripti de vita ipſius acta: ſane utiles, quos nemo legit: at Cyri vitam, & diſciplinam legunt, præclaram illam quidem, ſed neque tam rebus noſtris aptam, nec tamen Scauri laudibus anteponendam.* Meminit & Valerius lib. IV. Plinius, Tacitus, alii. *Voſſ.*

1 *De quo ſupra memoravimus.*] Cap. 15.

2 *Et tum in Senatu princeps.*] Manuſcripta duo: *Senatus princeps.* Quanquam utrunque recte, & utroque modo Cicero loquitur. Sed & in inſcriptione quadam Arimini, PRINCEPS IN SENATV, legitur: ubi alias fere, *Princeps Senatus.* Livius: *Princeps* (inquit) *Senatus tertium lectus P. Scipio Africanus.* Hoc genus honoris, ut in Africani vita teſtatur Plutarchus, iis tantum deferri conſuevit, qui auctoritatem & gloriam maximis in remp. meritis, præſtantiſſimiſque rebus geſtis eſſent conſecuti. *Rivius.*

3 *Utica.*] Punicarum in Africa urbium, ſi Carthaginem demas, nulli ceſſit Utica. Sexaginta autem ſtadiis a Carthagine diſtabat, ut teſtatur Appianus; nempe verſus occaſum. Stephanus eam ſcribit Tyriorum coloniam fuiſſe. Quod & Juſtinus affirmat libro 18. *Cum & opibus & multitudine Tyrii abundarent, miſſa in Africam juventute Uticam condidere.* Itaque de antiquitate gloriabatur non parum; quin & eo nomine Carthagini præferebatur. Silius Italicus lib. 3.

Proxima Sidoniis Utica eſt effuſa maniplis,
Priſca ſitu, Veteriſque ante arces condita Byrſa.

Ariſtoteles in libro mirabilium: τῆς δὲ Λιβύης ἐν Ἰτύκῃ καλουμένῃ, ἣ κεῖται μὲν, ὥς λέγουσιν, ἐν τῷ κόλπῳ τῷ μεταξὺ Ἑρμαίας καὶ τῆς Ἵππου ἄκρας, ἐπέκεινα δὲ Καρχηδόνος ὡς σταδίους διακοσίους. ἣ καὶ πρότερον κτισθῆναι λέγεται αὐτῆς τῆς Καρχηδόνος ἔτεσι διακοσίοις ὀγδοήκοντα ἑπτὰ, ὡς ἀναγέγραπται ἐν ταῖς Φοινικαῖς ἱστορίαις. Id eſt: *In Libyæ Utica, quam vocant, quam in ſinu ſitam eſſe ajunt inter Mercurii & Hippi promontoria, ultra Carthaginem ſtadiis fere ducentis, atque annis* CCLXXXVII. *ante Carthaginem eſſe conditam, ut in Phœniciis hiſtoriis ſcriptum legitur.* Vellejus Paterculus circa Codri tempora, qui Sauli fuit æqualis, Tyrios paucis annis poſt Gades Uticam condidiſſe refert. Urbi igitur tam vetuſtæ nomen fecit ipſa antiquitas. Utica enim vel Ityca Punice עתיק, Itica, id eſt, priſca dicebatur. *Bochart.* Qui nunc locus a Barbaris Mazachares appellatur. *D. Marius Niger.*

Uticam adpulſi.] Utica igitur in Romana erat provincia, quam accedere poſtea Jugurtham juſſerunt Legati. *Glar.*

4 *Seque ad eum ab ſenatu miſſos.*] In manuſcriptis eſt omiſſa conjunctio, *ſe ad eum, &c.* quomodo & in impreſſis vetuſtioribus. *Rivius.*

5 *Porro animus cæcus cupidine, ad inceptum ſcelus rapiebatur.*] Manuſcripta duo,

pidine cæcus ad inceptum ſcelus rapiebat. Vicit tamen in avido ingenio pravum conſilium. Igitur, exercitu circumdato, ſumma vi Cirtam irrumpere nititur, maxume ſperans, diducta manu hoſtium, aut vi, aut dolis ſeſe [1] caſum victoriæ inventurum. quod ubi ſecus procedit, neque, quod intenderat, efficere poteſt, uti, prius quam legatos conveniret, [2] Adherbalis potiretur; ne amplius morando Scaurum, quem plurimum metuebat, incenderet, cum paucis equitibus in provinciam venit. [3] Ac tametſi ſenatus verbis minæ graves nunciabantur, [4] quod ab oppugnatione non deſiſteret; multa tamen oratione conſumpta,
26 legati fruſtra diſceſſere. Ea poſtquam Cirtæ audita ſunt, [5] Italici, quorum virtute mœnia defenſabantur, confiſi, deditio-

duo, *rapiebat*: ut ſubaudias Jugurtham, ſed utrum rectius, aliorum eſto judicium. nam ego mihi non liquere fateor. Paullo inferius. *Rivius.*

1 *Caſum.*] Pro *occaſione* dixit. Sic infra: *Fortunam illis præclari facinoris caſum dare.* Et Tacit. lib. VI. *Tunc distractis Orientis viribus, & quonam inclinarent, incertus caſus; Mithridati datus eſt occupandi Armeniam vi militum.* Ciacconius.

2 *Adherbalis potiretur.*] V.c. *Adherbale*, & ita legit Servius; licet pro *conveniret*, habeat, *videret*: Nonius tamen, *conveniret*, ut vulgatæ editiones. *Urſinus.*

3 *Ac tametſi ſenatus verbis minæ graves nunciabantur.*] Sic in vetuſtis. ac ſi quid ego judico, elegantius adjectivum ſequitur. porro *ſenatus verbis*, pro nomine ſenatus dixit. *Rivius.*

4 *Quod ab oppugnatione non deſiſteret.*] Sine præpoſitione dixit lib. Hiſtor. 2. *ut actione deſiſteret.* Et Terent. Phormione, *Quid vis tibi dari in manum herus his deſiſtat litibus.* Ciacconius.

Quod ab oppugnatione non deſiſteret.] In manuſcripto quodam eſt præpoſitio omiſſa, quomodo Virgil. *Mene incepto deſiſtere victam.* Sed præpoſitionem addas, nec ne, parum ſane refert. Cæſar, *oppugnatione deſtitit*, inquit Cicero: *Quaſi deſtiterim priſtina cauſſa.* Sic Cæſar, *conſilio deſiſtere. itinere deſiſtere* dicit. Cicero præpoſitionem interdum addit, *ut ab illa mente deſiſteret.* Item, *Cur ſibi a cauſſa deſiſtere neceſſe eſſet.* Rivius.

5 *Italici.*] Quos ſupra Jug. cap. 21. *togatos* dixerat. Quæras unde illic Italici? Reſpondeo, ex provincia poſt diviſionem regni per legatos, quaſi pro præſidio impoſiti. *Bad.*

Italici.] Italicos vel pro Romanis ſumpſit, vel pro iis, qui in Provincia Italici nominis erant. Alioquin inter cives Romanos, Latinos, & Italicos erat differentia. Quippe Latinos Latii incolas, populi Romani fœderatos, jure Latii donatos ex antiquitate liquet: ſic Italicos reliquæ ad Rubiconem Italiæ habitatores, populi Rom. Fœderatos, jure Italico præditos commode definiri poſſe cenſemus. Italiæ enim domicilium eos ſecrevit a Gallis & Provincialibus: fœderis communio ab iis, vel civibus Romanis, vel peregrinis & exteris, qui quacunque de cauſa in Italiæ oppidis verſarentur: jus Italicum ab iis Italis, qui tum Italiam tenerent, non jure tamen Italico fruebantur. Italicorum porro numerum expleverunt ad mare

deditione facta, propter magnitudinem populi Rom. in-
violatos ſeſe fore, [1] Adherbali ſuadent, uti ſeque, & op-
pidum Jugurthæ tradat: tantum ab eo vitam paciſcatur;
de ceteris ſenatui curæ fore. At ille, tametſi omnia potio-
ra fide Jugurthæ rebatur; tamen, quia penes eoſdem, [2] ſi
advorſaretur, cogendi poteſtas erat, ita, uti cenſuerant
Italici, deditionem fecit. [Igitur] [3] Jugurtha in primis Ad-
herbalem excruciatum necat: dein omnis puberes Numi-
das, atque negotiatores promiſcue, uti quiſque armatis
obvius fuerat, interfecit. Quod poſtquam Romæ cogni- 27
tum eſt, [4] & res in ſenatu agitari cœpta, iidem illi miniſtri
regis, interpellando, ac ſæpe gratia, interdum jurgiis tra-
hendo tempus, atrocitatem facti leniebant. ac ni C. [5] Mem-
mius, tribunus pl. deſignatus, vir acer, & infeſtus poten-
tiæ nobilitatis, populum Rom. edocuiſſet id agi, [6] uti per
paucos factioſos Jugurthæ ſcelus condonaretur: profecto
omnis

mare Tyrrhenum trans Tiberim Etruſci, quod Latinos ultra Lirim Campani, Lucani, in Siculo Brutii, in Ionio Meſſapii, & Sallentini, ad Adriaticum Apuli, Frentani, Picentes, & Senones: Mediterranei; Umbri, Sabini, Marſi, Veſtini, Marrucini, Peligni, & Samnites. *Sigon.*

Italici.] Hic vel pro quibuſcunque Latinis Romaniſque ſumuntur: vel pro iis, qui ad Imperium Romanum in Provincia Africana pertinerent.

1 *Adherbali ſuadent, uti ſeſe & oppidum Jugurthæ tradat.*] Manuſcripta, *uti ſeque & oppidum.* Hic eſt peculiaris fere loquendi mos Hiſtoricorum & Comicorum, Salluſtius poſtea: *Aqua modo ſeque & jumenta onerare.* Idem, *Philæni conditione probata, ſeque vitamque ſuam reip. condonavere.* Idem in Catilin. *Æquitate ſeque & remp. curabant.* Rivius.

2 *Si adverſaretur.*] Fabricianum, *advorſaretur.* quod antiquitatem magis redolet, quam unice obſervat Criſpus. *Idem.*

3 *Jugurtha in primis Adherbalem excruciatum necat.*] Fabricianum, *Igitur Jugurtha in primis, &c.* perperam hoc in impreſſis omiſſum videtur. cum mire interim ad ſententiam faciat: quamvis non ſit in Merſeburgenſi atque aliis. *Idem.*

4 *Et res in ſenatu agitari cœpit.*] Manuſcripta, *agitari cœpta.* Quamquam idem eſt utrobique ſenſus. Cicero in Bruto; *Qua in urbe primum litteris oratio eſt cœpta mandari.* pro *cœpit.* & III. de Oratore, *Poſt adhiberi cœpta eſt ad ornatum etiam & dignitatem.* Livius III. ab V. C. *Sed contemni*, inquit, *cœpti erant a finitimis populis.* pro, *cœperant.* Idem.

5 *Memmius.*] Is eſt, qui poſtea, cum peteret conſulatum, a Suturnino tribuno plebis fuit interemptus, ut Livius libro 69. Cicero in Oratione 4. in Catilinam, Oroſius libro 5. cap. 17. Florus lib. 3. & Appianus Bellorum civilium lib. 1. literis mandarunt. Fuit Memmius mediocris orator, ut ait Cicero in Bruto. *Caſt.*

6 *Uti per paucos factioſos, Jugurthæ ſcelus condonaretur.*] Sic & manuſcripti codices,

omnis invidia, [1] prolatandis conſultationibus, dilapſa foret. tanta vis gratiæ, atque pecuniæ regis erat. Sed ubi ſenatus delicti conſcientia populum timet: [2] lege Sempronia [3] provinciæ futuris conſulibus Numidia, atque Italia decretæ: conſules declarati P. Scipio Naſica, [4] L. Beſtia Calpurnius; Calpurnio Numidia, Scipioni Italia obvenit. dein exercitus, qui in Africam portaretur, ſcribitur; ſtipendium, aliaque, quæ bello uſui forent, decernuntur.

28 At Jugurtha, contra ſpem nuncio accepto, [5] quippe cui, Romæ

codices, & ceteri vetuſtiores atque ita mollius eſt. Quam duriter enim & aſpere concurrunt, *facticſſi ſcelus!* Hoc quamvis leve, non tamen prætereundum eſſe duxi. *Rivius.*

1 *Prolatandis conſultationibus.*] Fulvii liber, *Protelandis.* quo modo item cap. 43. Catilin. idque magis olet antiquitatem. *Manutius.*

Prolatandis conſultationibus.] Ita legendum, non ut alii volunt: *Protelandis conſultationibus.* Salluſtius in Catilinario: *illos dubitando, & dies prolatando magnas opportunitates corrumpere.* Idem in oratione Philippi, libro Hiſtoriarum primo: *Non prolatandis ſeditionibus, inquies ipſe, nos in ſolitudine retineas.* Livius Libro II. ab V. C. *prolatandis igitur comitiis cum magiſtratu dictator abiſſet, res ad interregnum rediit.* Popma.

Prolatandis conſultationibus.] Sic quoque mſſ. Pall. ideoque minime admittendum aliorum, *protelandis.* Gruterus.

2 *Lege Sempronia.*] Singulis annis ſenatus futuris Coſſ. duas provincias decernebat: eas creati Coſſ. ſortiebantur, aut inter ſe comparabant. Hoc factum fuit lege a Sempronio Graccho de ea re lata. Cic. in orat. de provinc. Coſſ. *decernendæ nobis ſunt lege Sempronia duæ provinciæ.* Ciacc. Videndus Feſtus in *Parare.* Urſinus.

Lege Sempronia.] Quæ ſit illa lex, mihi non conſtat: nec ſatis faciunt Commentarii, quorum alter ait: *Sempronius Gracchus legem tulit, ut Italia & Numidia provinciæ per Coſſ. regerentur.* Badius autem: *Sempronium legem tuliſſe inquit, ut ſi quando bellum timeretur, Coſſ. futuri in provincias deſtinarentur.* hæc ille. Atqui magis ſollicitum me tenet, quomodo Memmius, deſignatus tantum Tribunus, populum edocuerit, per nobilium avaritiam Jugurthæ ſcelus condonari; num concione advocata, an per alias technas? Ac idem illud cum ait, *Coſſque declarati*: quid illud *declarati*, proprie hoc loco ſignificet, nam *deſignati.* id eſt, in futurum annum pronuntiati, quod Badius exponit, non placet, cum ſtatim hic Conſul in Africam proficiſcatur; neque vero ante initum magiſtratum in provincias ire conſueverunt. Et ipſe Calpurnius non ita multo poſt Romam ad magiſtratus rogandos proficiſcitur. Fieri poteſt, ut non integris annis, ſed dimidiatis (quod quidam ſcriptis prodidere) ante deſignarentur, quam inirent magiſtratus. *Glareanus.*

3 *Provinciæ futuris conſulibus Numidia, atque Italia decretæ ſunt, conſuleſque declarati ſunt P. Scipio Naſica, &c.*] Ts *ſunt*, neutrobi habent codices manuſcripti: & irrepſiſſe ex gloſſa videtur. Sed & *conſules*, ibi nulla addita conjunctione legitur. *Rivius.*

4 *L. Beſtia Calpurnius.*] V. c. non habet nomen *Calpurnius*, quod videri poteſt adjectum ab aliquo, vel certe ſcribendum, *L. Calpurnius Beſtia.* Urſinus.

5 *Quippe cui Romæ omnia venum ut,* in animo

Romæ omnia venire, in animo hæſerat; filium, & cum eo duos familiaris ad ſenatum legatos mittit; iiſque, ut illis, quos Hiempſale interfecto miſerat, præcipit, [1] omnis mortalis pecunia aggrediantur, qui poſtquam Romam adventabant, ſenatus a Beſtia conſultus eſt, placeret ne legatos Jugurthæ recipi mœnibus: iique decrevere, [2] ni regnum, ipſumque deditum veniſſent, ut in diebus proxumis decem [3] Italia decederent. Conſul Numidis ex ſenatus decreto nunciari jubet. [4] ita infectis rebus illi domum diſcedunt.

in animo hæſerat.] Livius lib. 3. *legem fecerunt, ut liberi liberæque venum irent.* Tacit. *veno* dixit lib. 14. *& poſita veno, irritamenta luxus.* & lib. 13. *niſi in his quæ veno exercerent.* Ciacc. V. C. habet, *omnia venire.* Urſinus.

Quippe cui Romæ omnia venum ire in animo hæſerat.] Manuſcripta duo, *venire* habent. ſed vulgata lectio melior, *venum ire.* Id enim eſt, quod & initio dixit, & poſt repetit. *Omnia Romæ venalia eſſe.* Itaque permagnam Jugurtha in avaritia nobilitatis, & in pecunia ſua ſpem habebat. *Rivius.*

Cui Romæ omnia venire in animo hæſerat.] neſcio cur ab hac lectione abhorreat Rivius, nixa duobus ejus mſſ. extat ſane etiam in Pall. ſelectioribus: ideoque ejeci, *venum ire.* Gruterus.

1 *Ut omneis mortalis pecunia aggrediantur.*] In quibuſdam, *omneis mortaleis uti pecunia aggrediantur*: ut ſit ὑπέρβατον, legitimo dictionum ordine mutato, quomodo Cicero, *Vix ut intelligantur*, inquit, pro, *ut vix.* Sed & Salluſtius poſtea, *Alii ſigno dato locum uti deſererent.* Tametſi, ne quid diſſimulem, in manuſcriptis non eſt, *ut*, rectiuſque ſubaudiendum videtur. nec eſt eo in exemplari quod Aſcenſius excudit, caſtigavit Aleander. *Rivius.*

2 *Niſi regnum ipſumque deditum veniſſent.*] In aliis, *ni regnum.* Idem.

3 *Italia decederent.*] Duo ſunt de Legatis, quæ ad jus gentium referri paſſim videmus; prius, ut admittantur, deinde ne violentur. De priore locus eſt Livii, ubi Hanno Senator Carthaginienſis in Annibalem ſic invehitur: *Legatos ab ſociis, & pro ſociis venientes, bonus imperator noſter, in caſtra non admiſit: jus gentium ſuſtulit.* Quod tamen non ita crude intelligendum eſt: non enim omnes admitti præcipit gentium jus: ſed vetat ſine cauſa rejici. Cauſa poteſt eſſe, ex eo qui mittit, ex eo qui mittitur, ex eo ob quod mittitur. Sic ex eo qui mittit, Senatus Romanus negavit, ſe Carthaginienſium legationem admittere poſſe, quorum exercitus eſſet in Italia. Secundo, ex eo qui mittitur, exemplum eſt in Theodoro, qui ἄθεος vocabatur, quem a Ptolemæo ad ſe miſſum audire Lyſimachus noluit. Tertium ubi cauſa mittendi ſuſpecta aut odioſa eſt. Ita Jugurthæ Legatis edictum intra decem dies Italiæ finibus excederent, ni regnum & regem deditum veniſſent. Optimo itaque jure etiam rejici poſſunt, quæ nunc in uſu ſunt legationes aſſiduæ, quibus quam non ſit opus, docet mos antiquus, cui tales legationes plane ignotæ fuerunt. *Grot.* de jur. Bell. & Pac. lib. 2. cap. 18.

4 *Illi infectis rebus ita domum reverſi ſunt.*] Concinnius duo libri: *Ita illi infectis rebus domum reverſi ſunt.* Sic ſupra Catilina: *Ita illi janua prohibiti tantum facinus fruſtra ſuſceperant.* Sic infra ex ſcripto legend. *Ita Jugurtham ſpes fruſtrata, qui copias in quatuor partes diſtribuerat.* Putſchius.

Ita infectis rebus illi domum diſcedunt.] Sic mſſ. ſic impreſſi omnes

cedunt. [1] Interim Calpurnius, parato exercitu, [2] legat ſibi homines nobilis, factioſos, quorum auctoritate, quæ deliquiſſet, [3] munita fore ſperabat: in quis fuit Scaurus, [4] cujus de natura & habitu ſupra memoravimus. Nam in conſule noſtro multæ bonæque artes animi, & corporis erant: quas omnis avaritia præpediebat. patiens laborum, acri ingenio, ſatis providens, [5] belli haud ignarus, firmiſſumus contra pericula & inſidias. Sed legiones per Italiam [6] Rhegium, [7] atque inde

etiam Aldini: ut mirer unde invexerit editioni ſuæ Carrio, *illi infectis rebus ita domum reverſi ſunt.* at hunc tamen alii deinceps conſtantiſſime ſecuti, luſcum ducemus cæci: quib. tamen de ſe ſi creditur ipſis, omnes excuſſæ membranæ, omnes editiones: tam quidem ſuperſtitioſe, ut plus de auctore noſtro meriti ſint, quam de Theſeo extracto ab inferis ipſemet Hercules. *Gruterus.*

1 *Interim Calpurnius parato exercitu legit ſibi homines nobiles, factioſos.*] In Fabriciano eſt, *legat ſibi.* quomodo & exemplar habet Merſeburgenſe, a verbo *legare.* quemadmodum Cicero ſæpe, velut: *Dolabella me ſibi legavit*, & *Cæſar Caßium ſibi legavit.* Item: *Ego me a Pompejo legari ita ſum paſſus, ut &c.* Item, *Iſti quos legatos tute tibi legaſti.* &: *Ne legaretur A. Gabinius Cn. Pompejo expetenti.* Facilis autem & proclivis error fuit, unius inmutatione litteræ. Quod ad ὀρθογραφίαν attinet, legunt alii *Calphurnius*, addito Spiritu. ſed Volateranus alterum magis probat: quicum origo ipſa nominis facit. nam Plutarchus in vita Numæ ἀπὸ τοῦ κάλπου, qui fuerint e Numæ liberis, τοὺς καλπουρνίους dictos putat. *Rivius.*

2 *Legat ſibi, &c.*] Id eſt, legatos ſibi aſſumit. Erant autem Legati, qui ſingulis legionibus præerant: erantque plerumque prætura functi. *Ciacc.*

3 *Munita fore.*] Quid ſi legas *Impunita fore.* Id certe ſenſus ipſe reſpuere non videtur, quamvis reclamantibus exemplaribus. Niſi *munita* poſitum dicas, pro, Velut præſidio quodam confirmata, & quaſi in tutum collocata. Sed & ſupra: *C.* (inquit) *Bæbium tribunum plebis magna mercede parat, cujus impudentia contra jus & injurias omnes munitus foret.* pro, armatus & quaſi ſeptus atque vallatus. *Rivius.*

4 *De cujus natura & habitu ſupra memoravimus.*] Supra capite 15. Sed ibi nihil de habitu. *Ciacc.*

5 *Belli haud ignarus, firmißimus contra pericula.*] Sic & exemplar manuſcriptum. pro, *conſtans* & *intrepidus.* licet in nonnullis, *fortißimus contra pericula* reperiatur. *Rivius.*

6 *Rhegium.*] Urbs in litore Calabriæ e regione Meſſanæ, ſecundum alios in Brutiis ſita, quibus ego me conjungere malim: quanquam Siciliæ Urbs D. Hieronymo in locis Hebraicis. Hanc Strabo conditam a Chalcidenſibus, & a Dionyſio rege ſolo æquatam, & a Dionyſio juniore ejus partem reſtauratam ſcribit, & Phœbeiam appellatam. Aſchenas olim dictam docet ex Joſepho Gabriel Barrius. Idem addit eam ab Antiocho apud Halicarnaſſæum Poſidoniam ſive Neptuniam appellatam. Probus Grammaticus in vita Virgilii dicit ex Catonis originibus incolas Taurocinos a flumine præterfluente nominatos. Hujus deſcriptionem lege 12. Variar. apud Caſſiodorum. Hodie Rezzo vocatur Leandro teſte. *Ortel.*

7 *Atque inde Siciliam.*] Omittit aliquando præpoſitiones Salluſtius in provinciarum nominibus, additque urbibus, quod Cic. etiam & alii faciunt: Sed maxime omnium Tacit. ut Annal. 1. *Et comite uno Fabio Maximo Planaſiam vectum.* & l. 7. *Samum trajecerunt.* Ciaccon.

1 Porro

inde Siciliam, [1] porro ex [2] Sicilia [3] in Africam transvectæ. Igitur Calpurnius, [4] initio paratis commeatibus, [5] acriter Numidiam ingreſſus eſt; [6] multoſque mortalis, & urbis aliquot pugnando cepit. Sed ubi Jugurtha per 29
legatos pecunia tentare, bellique, quod adminiſtrabat, aſperitatem oſtendere cœpit: animus æger avaritia facilé converſus eſt. [7] ceterum ſocius, & adminiſter omnium conſiliorum aſſumitur Scaurus: qui tametſi a principio, pleriſque ex factione ejus corruptis, acerrume regem impugnaverat; tamen, magnitudine pecuniæ, a bono honeſtoque in pravum abſtractus eſt. Sed Jugurtha pri-

1 *Porro ex Sicilia in Africam tranſvectæ ſunt.*] Salluſtius addit hic præpoſitionem, quam in verbis quæ præcedunt, omiſit, cum dixit: *Per Italia n Rhegium, atque inde Siciliam.* Sic Tacitus lib. I. *Et comite non Fabio Maximo Planaſiam vectum*, & lib. VII. *Samum trajecerunt.* Quod vero ſequitur, *pugnando cepit*, id pertinet ad antiquam formulam, de qua alibi diximus. *Urſinus.*

2 *Sicilia.*] Quæ & Sicania & Trinacria: aut Triquetra Plinio teſte. Trinacrin eam vocat Ovid. lib. IV. Faſtor. Τεινακίη hahet Dionyſ. Alexandr. & Θρινακία Suidas, niſi vitioſus ſit codex, quo nomine etiam ejuſdem inſulæ urbem habet Diodorus Sic. Inſula autem maris mediterranei eſt celeberrima. Cyclopum terram eam Homerus nominat: Tricervicem Lycophron, & Tricuſpidem Pindarus. Sed hæc potius Epitheta, quam Synonyma ſunt. *Ortel.* Vid. & Cluver. de Sicil.

3 *In Africam tranſvectæ ſunt.*] Tò *ſunt* in mſſ. *non eſt.* Rivius.

4 *In initio paratis commeatibus.*] Manuſcripta non habent additam præpoſitionem *in.* quomodo & Cicero frequenter, ut in epiſtolis, *Quemadmodum ſenatus initio cenſuit.* & iterum, *Redeo ad illud quod initio ſcripſi.* Item alibi, *Iſte qui initio proditor fuit, deinde perfuga.* Sic & alias. *Idem.*

5 *Acriter Numidiam ingreſſus eſt.*] in quibuſdam *aggreſſus eſt*, pro invaſit. ſed prior lectio eſt in manuſcriptis. *Id.*

6 *Multos mortales & urbes aliquot pugnando cepit.*] Legendum *mortaleis* nam ſic fere Salluſtius. Porro peculiare eſt hiſtoricis *mortales* dicere, pro hominibus. neque id adeo eſt apud oratores frequens: Verum hiſtorici & verbis & figuris Poëticæ licentiæ ſæpenumero utuntur, locutionibuſque & dicendi modis non perinde aliis ſcriptoribus uſitatis. Hinc *proſapia* apud illos pro progenie, vox ab ultimis repetita temporibus, ut Fabius inquit. *Tempeſtas*, pro tempore. Hinc illudque geminatum, velut *Meque regnumque meum.* Hinc ἀπέρφασις illa modi, *feſtinare, parare, alius alium hortari, hoſtibus obviam ire.* pro feſtinabant, parabant, &c. Hinc ellipſis verbi ſubſtantivi ſæpe ac aliorum. Hinc frequens Synecdoche, ceteraque hoc genus pleraque ut *arma*, pro bello. Tacitus, *Et unum militem, quo tam civilium armorum partem*, pro civilis belli. *Idem.*

7 *Ceterum ſocius & miniſter omnium conſiliorum adſumitur Scaurus.*] In manuſcriptis eſt, *ſocius & adminiſter.* quomodo Cicero, *Timarchides omnium rerum tranſactor & adminiſter.* & alibi, *Adminiſtri & ſatellites Sex Nævii.* Vocat autem *adminiſtrum* Salluſtius participem negotii, & adjutorem in re agenda. *Idem.*

1 De

primum tantummodo belli moram redimebat, exiſtumans ſeſe aliquid interim Romæ pretio, aut gratia effecturum: poſtea vero quam participem negotii Scaurum accepit, in maxumam ſpem adductus recuperandæ pacis, [1] ſtatuit cum eis de omnibus pactionibus præſens agere. [2] Ceterum interea fidei cauſſa mittitur a conſule Sextius quæſtor in oppidum Jugurthæ [3] Vaccam: cujus rei ſpecies erat acceptio frumenti, quod Calpurnius palam legatis imperaverat: quoniam deditionis mora induciæ agitabantur. Igitur rex, ut conſtituerat, in caſtra venit: ac pauca præſenti conſilio locutus [4] de invidia facti ſui, atque ut in deditionem acciperetur; reliqua cum Beſtia, & Scauro ſecreta tranſegit: [5] dein poſtero die, [6] quaſi per Saturam ſententiis

1 *De omnibus pactionibus præſens agere.*] Vocem *pactionibus* otioſam puto. *Ciacconius.*

Statuit cum eis de omnibus pactionibus præſens agere.] In manuſcripto quodam *agitare* legitur. ac ſolet plerumque frequentativo Salluſtius pro perfecto uti. *Rivius.*

2 *Ceterum interea fidei cauſſa mittitur.*] Infra: *Non poſſum fidei cauſſa imagines, &c. oſtentare.* Ciacconius.

3 *Vacca.*] Oppidum inſigne Numidarum. etiam in Luſitania Urbs ejuſdem nominis eſt, quæ forſan hujus Vaccæ fuit Colonia. Cujus meminit alibi Plinius. Etiam Vacca fluvius medio inter Durium & Mundam intervallo in mare influit. quemadmodum & Munda parvas habens navigationes, ut Strabo ait. Vaccæorum quoque populorum præter Plinium etiam Livius meminit, quippe L. Poſthumium in Hiſpania ulteriore bis cum Vaccæis egregie pugnaſſe, & ad xxxv. millia hominum occidiſſe tradit. *Reſend.* de Antiq. Luſit.

4 *De invidia ſui facti.*] Manuſcripta *facti ſui.* ut ſequatur pronomen atque id nimirum rectius. *Rivius.*

5 *Deinde poſtero die.*] Manuſcripta, *dein.* Idem.

6 *Per ſaturam.*] Lactantius lib. I. cap. 21. *Peſcennius Feſtus in libris hiſtoriarum per ſaturam refert.* Ciacc.

Quaſi per ſatyram legem, ſententiis exquiſitis, in deditionem accipitur.] Manuſcripta, *quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis*: ut ſubaudias *legem.* *Saturam* vero pro *ſatyram.* quomodo ubique *Sullam*, hic auctor, pro *Syllam.* nam *y* in *u* Latinis ſæpe mutatur. unde in antiquis inſcriptionibus, *Polucarpus* legitur, & *Poluandrion.* & Ennius, ut teſtatur Cicero, *Purrhum* ſemper, nuſquam *Pyrrhum*; *Phruges*, non *Phryges* dixit. quod ipſum antiqui declarant libri. Sed & Diomedes cum manuſcripto facit, libr. III. nam quo loco docet veterib. *ſatyram* farciminis genus fuiſſe, variis reb. refertum. unde poſtea ſatyra nominata ſit lex, quæ uno rogatu multa ſimul comprehendat, mox ibidem, *Cujus*, inquit, *legis Lucilius meminit in I. Per ſaturam ædilem factum qui legib. ſolvat.* & Salluſtius in Jugurtha, *Dein quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis, in deditionem accipitur.* Videſne, ut hic in citatione Diomedes legem omittat? Sed nec in Merſeburgenſi additur. Sex. quoque Pompejus eodem modo citat, quomodo in manuſcriptis eſt. *Satura*, inquit, *eſt cibi genus ex variis rebus conditum. eſt & lex multis aliis conferta legibus. Itaque* in

tentiis exquiſitis, in deditionem accipitur. Sed, uti pro conſilio imperatum erat, elephanti xxx. pecus, atque equi multi [1] cum non parvo argenti pondere, quæſtori traduntur.

in ſanctione legum adſcribitur. NEVE PER SATVRAM ABROGATO AVT DEROGATO. Annius Luſcus in ea quam dixit adverſus Tib. Gracchum: *Imperium quod plebes per ſaturam dederat, id abrogatum eſt.* Paullo poſt idem hoc e Jugurtha Salluſtii exemplum affert. *Dein poſtera die, quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis in deditionem accipitur.* Quamquam hodie corrupte in exemplaribus hic locus apud Feſtum legitur. Sic autem *ſatura* ſine addito ſubſtantivo dicitur, ut apud Fabium *civica. Divus Auguſtus*, inquit, *cum ei Galli torquem aureum C. pondo dediſſent, & Dolabella per jocum, tentans tamen joci ſui eventum, dixiſſet, Imperator torque me dona: Malo te, inquit, civica donare.* ſubauditur autem *corona*. Sic apud Senecam de beneficiis v. Sunt & alia hujuſcemodi pleraque, quæ ſine ſubſtantivo addito ponantur. velut cum dicimus *tertiana, quartana, cotidiana.* deeſt enim febris. Sic *Tuſculanum, Ocriculanum, Narnienſe.* ſubauditur *prædium.* Sed & abſolute interdum *ſuilla, bubula, ferina* dicimus. ut ſubaudiatur, *caro.* Sic & *repetundarum damnatus* apud Vellejum. ubi deeſt ſubſtantivum *pecuniarum.* Sed ut ad *ſaturam* revertar. Quid ſi nihil ibi ſubaudias, ſed ſimpliciter intelligas, ut verba ſonant? *Per ſaturam exquiſitis ſententiis*, hoc eſt, nullo ordine in ſententiis exquirendis ſervato, nec ut ſeniores prius ſententiam rogarentur, ſed ut conſuli ipſi libuiſſet. quomodo Juſtinianus in præfatione quadam digeſtorum, *ſparſim & quaſi per ſaturam collectum opus* dicit *utili inutilibus mixto, maxima tamen parte inutilibus deputata*, ut ipſe inquit. nam variarum rerum mixturam ſparſim ac nullo ordine congeſtarum, ſatyram veteres appellabant. Mecum Aiciatus facit. Neque admodum eorum probo opinionem, qui hic *ſaturam legem* intelligunt, quæ multas ipſas res complectatur quemadmodum Jugurtha ſit in deditionem acceptus, ſed multis præſcriptis conditionibus, ut xxx. daret elephantos, pecus atque equos multos cum magno argenti pondere. nam ſic fere & Eraſmus Roterodamus, & Franciſcus Philelphus. Verum prior ſententia magis arridet: ut videlicet, per *ſaturam*, ad participium *exquiſitis*, non ad verbum *accipitur*, pertinere judicemus. *Riv.*

Satyram legem.] Dictionem, *legem*, ſuſtulimus, veterum exemplarium auctoritate adducti. *Manutius.*

Dein poſtero die, quaſi per ſaturam ſententiis exquiſitis, &c.] Sic Juſtinianus in præfatione quadam Digeſtorum: *ſparſim & quaſi per ſaturam collectum opus dicit: utili inutilibus mixto, maxima tamen parte inutilibus deputata.* Et Cariſius lib. II. *Omnia in ſe capit, quaſi collecta per ſaturam* (ſic enim lego non *collectam*) *conceſſa ſibi rerum varia poteſtate.* Vide & Diomedem & Feſtum, a quo miror hunc Salluſtii locum iiſdem verbis in voce *Satura* recitari, ex L. Lælii oratione, quam pro ſe dixit; cum procul dubio Salluſtii ſit. *Idem.*

Per Saturam.] Lex porro Satyra, lege Cæcilia & Dedia abrogata fuit, id quod Cicero in Orat. pro domo ſua teſtatur: *Decrevit*, inquit, *Senatus M. Druſi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Dediam lata eſſent, populum non tenere.* & infra: *Quæ eſt quaſi alia vis, quæ ſententia Cæciliæ legis, & Dediæ, niſi hæc: ne populo neceſſe ſit in conjunctis rebus compluribus, aut id quod velit ſuſcipere, aut id quod nolit repudiare?* Popma.

1 *Non cum parvo argenti pondere.*] Vox, *non*, abundat in meo libro. *Ciacconius.*

Equi multi, cum parvo argenti pondere, Quæſtori traduntur.] Sic libuit reſtituere, ſuadentibus libris antiquiſſimis Naz. ac Com. alii enim adhærent editis, habent-

duntur. Calpurnius Romam ad magiſtratus rogandos proficiſcitur. in Numidia & exercitu noſtro pax agitabatur.

30 Poſtquam res in Africa geſtas, quoque modo actæ forent, fama divulgavit, [1] Romæ per omnis locos, & conventus de facto conſulis agitari: apud plebem gravis invidia: [2] Patres ſoliciti erant: probarent ne tantum flagitium, an decretum conſulis ſubverterent, parum conſtabat. Ac maxume eos potentia Scauri, quod is auctor & ſocius Beſtiæ ferebatur, a vero bonoque impediebat. At C. Memmius, cujus de libertate ingenii, & odio potentiæ nobilitatis [3] ſupra diximus; inter dubitationem & moras ſenatus, concionibus populum ad vindicandum hortari: monere, ne rempubl. ne libertatem ſuam desererent: multa ſuperba, crudelia facinora nobilitatis oſtendere: prorſus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniam ea tempeſtate Romæ [4] Memmii facundia clara pollenſque fuit; decere exiſtumavi, unam ex tam multis orationem ejus perſcribere: [5] ac potiſſimum ea dicam, quæ in concione poſt reditum Beſtiæ hujuſcemodi verbis diſſeruit.

31 [6] Multa me dehortantur a vobis, Quirites, ni ſtudium „ reipub. omnia ſuperet, opes factionis, veſtra patientia,

jus

bentque, *cum non parvo, &c.* quod cur hic admitti neceſſe ſit, non video. *Gruterus.*

1 *Romæ per omnes locos & conventus.*] Legendum, *per omneis.* Rivius.

2 *Patres ſolliciti erant, probarentne.*] Tò *erant* non eſt in ſcripto. *Putſchius.*

3 *Supra diximus.*] Capite 27.

4 *Memmii.*] De C. Memmio videndus Cicero in Bruto: & fortaſſe is eſt, ad quem pertinent denarii, cum inſcriptione, C. MEMMIUS C. F. *Urſin.*

5 *Ac potiſſimum ea dicam, quæ in concione.*] Fortaſſe verbum, *dicam* abundat. *Ciacconius.*

Ac potiſſimum eam dicam, quam in in concione poſt reditum Beſtiæ.] Fabricianum, *ea dicam, quæ in concione, &c.* ſio & aliud quoddam calamo deſcriptum. *Rivius.*

Ac potiſſimum dicam quam in concione, &c.] Fulvii liber, *Ea dicam quæ in concione.* nec diſplicet. nam, ſi legatur, *Eam dicam quam in concione:* non video, qui poſſit apte verbum, *Diſſeruit*, quod ſubſequitur accommodari; quis enim probet hoc loquendi genus, *Orationem diſſerere?* liberum tamen cuique judicium relinquo. *Manut.*

Ac potiſſimum eam dicam.] Concinnius legas? *ac potiſſimum ea, quæ in concione.* Putſchius.

6 *Multa me dehortatur a vobis Quirites.*] Dictiones *a vobis* non ſunt in meo libro. Ceterum hoc orationis initium ſcriptum eſt ex oratione Catonis contra Servium Galbam 7. Orig. *Multa me dehortata ſunt huc prodire: anni, ætas, vox, vires, ſenectus: verum enim vero cum tantam rempub. agier arbitrarer.* Ciacc.

1 *His*

jus nullum; ac maxume, quod innocentiæ plus periculi, „
quam honoris eſt. Nam illa quidem piget dicere, [1] his an- „
nis XV. quam ludibrio fueritis ſuperbiæ paucorum; quam „
fœde, [2] quamque inulti perierint veſtri defenſores; uti „
vobis animus ab ignavia, atque ſocordia corruptus ſit: „
qui [3] ne nunc quidem, obnoxiis inimicis, exſurgitis; at- „
que etiam nunc timetis eos, [4] quibus vos decet terrori eſſe. „
Sed quamquam hæc talia ſunt: tamen, obviam ire factio- „
nis potentiæ, animus ſubigit. Certe ego libertatem, quæ „
mihi a parente meo tradita eſt, experiar: verum id fru- „
ſtra, an ob rem faciam, in veſtra manu ſitum eſt, Quirites. „
Neque ego vos hortor, [5] quod ſæpe majores veſtri fecere, „
uti contra injurias armati eatis. Nihil vi, [6] nihil ſeceſſione „
opus

1 *His annis quindecim.*] Haud dubie de eo loquitur tempore, quo poſt Gracchos occiſos, nobiles victoria elati in plebem immodice ſæviebant. Ceterum a Tiberii Gracchi cæde hic viceſimus tertius decurrit annus, a Caji autem undecimus. Quare quid ſibi hoc in loco numerus quindecim annorum velit, non ſatis intelligo. corruptum eſſe valde vereor, ſed judicet Lector. *Glarean.*

Annis quindecim.] Ego legerem, *his annis viginti*: vel, *his annis viginti quinque*; ut non ſit ſubtilis annorum computatio: in manuſcripto tamen Codice, qui eſt in Bibliotheca Divi Salvatoris, ſcriptum eſt, *his annis duodecim*: ut fortaſſe intelligat auctor id tempus, quod fuit a cæde C. Gracchi & M. Fulvii. *Caſt.*

2 *Quamque multi.*] Fulvii liber, *Quamque inulti.* malo. *multi.* etſi nec *inulti*, rejicio. *Manutius.*

Quam fœde, quamque inulti perierint veſtri defenſores.] Ita legendum e manuſcriptis, non, ut vulgo, *multi perierint.* hoc eſt, nulla de his ſumpta pœna, qui inſectati eos fuiſſent. Similitudo ſcripturæ anſam errori præbuit, nam ex præpoſitione illa *in*, facile *m* fit, ſi parum animum attendas. *Rivius.*

3 *Ne nunc quidem, obnoxiis inimicis exſurgitis.*] Sic Manuſcripta quædam, non *obnoxii.* quomodo & ſenſus ipſe expoſcit: pro, Reis & cauſam dicturis inimicis. *Idem.*

Obnoxii inimicis.] Etſi video ſcriptum eſſe in quibuſdam libris, *obnoxiis inimicis*; tamen *obnoxii* magis probo: pro, *ſubjecti*, *ſubditi*, *voſmet eorum poteſtati dedentes.* Quod Memmius reprehendit. *Manutius.*

Ne nunc quidem, obnoxiis inimicis, exſurgitis.] Ita diſerte etiam Nazar. noſter; ſed extrita deinde litera ultima in *obnoxiis*; peſſimo facinore meo quidem animo, nam qui probant *obnoxii*, id ſibi ſolis probent non mihi. *Gruterus.*

4 *Quibus vos decet terrori eſſe.*] Manuſcripta, *quibus decet*, omiſſo pronomine, quod rectius ſubauditur. nec aliter in impreſſis quibuſdam. *Rivius.*

Quibus vos decet eſſe terrori.] Ita v. c. cum in aliis deſit, *vos.* ſupra in Bello Catil. dixit: *His obnoxii, quibus ſi reſp. valeret, formidini eſſemus.* Urſinus.

5 *Quod ſæpe majores veſtri fecere.*] Manuſcripta, *majores noſtri.* ſed vulgata lectio magis arridet. *Rivius.*

6 *Nihil ſeceſſione opus eſt: neceſſe eſt ſuomet ipſi more præcipites eant.*] Voces, *neceſſe eſt*, hic non neceſſarias eſſe puto. *Ciacconius.*

1 Sed

„ opus eſt: neceſſe eſt, ſuomet ipſi more præcipites eant. „ Occiſo Ti. Graccho, quem regnum parare ajebant, in ple- „ bem Romanam quæſtiones graves habitæ ſunt. poſt C. „ Gracchi, & M. Fulvii cædem, item ordinis veſtri multi „ mortales in carcere necati ſunt. utriuſque cladis non lex, „ verum lubido eorum finem fecit. [1] Sed ſane fuerit regni „ reparatio, plebi jura ſua reſtituere. [2] Quidquid ſine ſan- „ guine civium [3] ulciſci nequitur, jure factum ſit. Superio- „ ribus annis taciti indignabimini [4] ærarium expilari; [5] re- „ ges, & populos liberos paucis nobilibus vectigal pendere; „ penes eoſdem & ſummam gloriam, & maxumas divitias „ eſſe: tamen hæc talia facinora impune ſuſcepiſſe, parum „ habuere: itaque poſtremo leges, majeſtas veſtra, divina „ & humana omnia hoſtibus tradita ſunt. neque eos, qui „ ea fecere, pudet, aut pœnitet: [6] ſed incedunt per ora ve- „ ſtra magnifice, ſacerdotia, & conſulatus, pars triumphos „ ſuos oſtentantes: perinde quaſi ea honori, non prædæ, habeant.

1 *Sed ſane fuerit regni reparatio plebi ſua jura reſtituere.*] Manuſcripta, ut Beroaldinum, *regni paratio.* pro eo quod eſt affectatio. nam & ante dixit, *quem regnum parare ajebant.* τὸ *jura* non habet ullum manuſcriptum, neque ex impreſſis quædam. *Rivius.*

2 *Quidquid ſine ſanguine civium ulciſci nequit, jure factum ſit.*] In mſſ. duobus eſt, *nequitur*: quomodo veteres loqui ſolitos teſtatur Sex. Pompejus. *Nequitum*, inquit & *nequitur*, *pro non poſſe dixerunt. Plaut. in Saturione, Retrahi nequitur, quoquo progreſſa eſt ſemel. Cato Originum* I. *Quod Termino fanum fuit, id nequitum exaugurari.* Diomedes quoque adnotavit I. veteres & *quitur* & *poteſtur* interdum dixiſſe; affertque hujus rei ex Poëtis Accio, Cæcilio, & Ennio exempla, quæ nobis non neceſſe eſt ſubjicere hoc loco. Cum manuſcriptis facit Beroaldinum. *Idem.*

3 *Ulciſci nequitur.*] Sic ſunt locuti antiqui. Plautus Satyrione, *Retrahi nequitur quoquo progreſſa eſt ſemel.* Vide Feſtum. *Ciacconius.*

4 *Ærarium expilari.*] Merſeburgenſe, *expoliari.* ſed vulgata lectio melior. Eſt apud Ciceronem frequens hoc verbum, ut pro Cluent. *Expilato armario, pecunia ablata.* & pro L. Manil. *expilare ſocios, diripere provincias.* Sed & alibi, *Proſerpinæ fanum expilavit.* Rivius.

5 *Reges & populos liberos vectigal pendere.*] Idem in Catil. *nam poſtquam reſpublica in paucorum potentium jus atque deditionem conceſſit, ſemper illis reges, tetrarchæ vectigales eſſe; populi, nationes ſtipendia pendere.* Ciacconius.

6 *Sed incedunt per ora veſtra.*] Apud Tacit. Hiſt. 4. *præter ſuorum ora*, legitur, & Livium lib. 38. *præter omnium oculos.* Sed Livius 21. *veſtros liberos traductos per ora hominum.* Idem.

Sed incedunt per ora veſtra magnifice.] V. C. *Magnifici.* Urſinus.

1 *Servi*

habeant. [1] ſervi ære parati injuſta imperia dominorum „ non perferunt: [2] vos, Quirites, imperio nati, æquo ani- „ mo ſervitutem toleratis? At qui ſunt hi, qui rempubl. „ occupavere? homines ſceleratiſſumi, cruentis manibus, „ [3] immani avaritia, nocentiſſimi, iidemque ſuperbiſſumi; „ quibus fides, decus, pietas, poſtremo honeſta, atque in- „ honeſta omnia quæſtui ſunt. Pars eorum, occidiſſe tri- „ bunos pl., alii quæſtiones injuſtas, plerique cædem in vos „ feciſſe, pro munimento habent. [4] ita, quam quiſque peſ- „ ſume fecit, tam maxume tutus eſt: metum a ſcelere ſuo „ ad ignaviam veſtram tranſtulere: [5] quos omnis, eadem „ cupere, eadem odiſſe, eadem metuere in unum coëgit. „ Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio eſt. „ Quod

1 *Servi ære parati, injuſta imperia dominorum non perferunt.*] Sumtus locus ex Catonis lib. de Falſis pugnis, ubi ita loquitur: *Servi injurias nimis ægre ferunt: quid illos bono genere natos, magna virtute præditos, &c.* Gellius lib. 10. cap. 3. *Ciacconius.*

Servi ære parati, injuſta imperia dominorum non perferunt.] Sic & manuſcripta & impreſſa fere. & hanc veram eſſe lectionem arbitror. Ceterum Venetum, Argentoratenſe, alia pleraque, *Servi ære comparati*, habent, pro *pecunia emti*. Quod ad ſenſum attinet, haud magno in diſcrimine ponam, utrum legas. nam & *parare* & *comparare*, pro *emere* interdum ponitur. Inde apud Ciceronem: *Trans Tiberim hortos aliquos parare.* &, *Agros ſibi uſpiam parare.* Item: *Studioſe comparare ſupellectilem.* Sic & apud Suetonium in C. Julio Cæſare, *Gemmas, toreumata, ſigna, tabulas operis antiqui comparare.* pro *emere*. Idem in Caligula, *Magiſteria ſacerdotii ditiſſimus quiſque & ambitione, & licitatione maxima vicibus comparabant.* & poſtea ibidem, *Cum ad ſaginam ferarum muneri præparatarum, carius pecudes compararentur.* pro *emerentur*. Columella quoque, *Qui nequam vicinum*, inquit, *ſuis nummis parat.* Rivius.

2 *Vos, Quirites, in imperio nati.*] Tacit. in vita Agricolæ: *Nata ſervituti mancipia.* Ciacconius.

In imperio nati.] Quidam libri præpoſitionem omittunt. utrumque ſententiam habet ſatis commodam. *Manutius.*

Vos Quirites in imperio nati.] Merſeburgenſe, *imperio nati*, omiſſa præpoſitione. pro, *ad imperandum aliis nati.* quomodo ſequentia probe quadrant. *Rivius.*

Vos Quirites in imperio nati.] V. c. *Vos Quirites imperio nati.* & ſic locutus eſt Cicero, cum dixit in oratione de provinciis conſularibus: *Syri natio, nata ſervituti.* & Tacitus in vita Agricolæ: *Nata ſervituti mancipia.* Urſinus.

3 *Immani avaritia nocentiſſimi & iidem ſuperbiſſimi.*] Legendum, *iidemque ſuperbiſſimi.* ex manuſcriptis. *Rivius.*

4 *Itaque quam quiſque peſſime fecit; tam maxime tutus eſt.*] Manuſcripta, *Ita quam quiſque, &c.* ut ſit ἐπιφώνημα. ubi interdum utimur illa particula, *ita, adeo*, & ſimilibus. Leve hoc quidem, ſed non ideo prætereundum. ſicut nec illud, quod ſtatim ſequitur. *Idem.*

5 *Quos omnes cupere eadem.*] Legendum, *quos omneis.* Idem.

„ [1] Quod ſi tam vos libertatis curam haberetis, quam illi ad „ dominationem accenſi ſunt, profecto neque reſpubl. ſicuti nunc, vaſtaretur, & beneficia veſtra penes optumos, „ non audaciſſumos, forent. Majores veſtri parandi juris, „ & majeſtatis conſtituendæ gratia, [2] bis per ſeceſſionem armati Aventinum occupavere: vos pro libertate quam ab „ illis accepiſtis, nonne ſumma ope nitemini? atque eo „ vehementius, quo [3] majus dedecus eſt, parta amittere,

quam

1 *Quod ſi tantam vos curam libertatis haberetis, quam illi ad dominationem accenſi ſunt.*] Manuſcripta, *Quod ſi tam vos curam*, & quæ ſequuntur. ut invicem reſpondeant, *tam* & *quam*. Rivius.

Quod ſi tam vos libertatis curam haberetis, quam illi, &c.] Sic omnino mſſ. noſtri. abeat igitur Carrionis; *quod ſi vos tantam libertatis, &c.* etſi non negem poſſe adhuc deleri pronomen *vos*. Gruterus.

2. *Bis per ſeceſſionem armorum Aventinum montem occupavere.*] Lib. I. Hiſtor. *tunc plebs*, inquit, *armata montem ſacrum atque Aventinum inſedit*. Sed duplicem Livius opinionem tetigit lib. 2. *Quo facto maturata eſt ſeditio; Sicinio quodam auctore, injuſſu conſulum, in ſacrum montem ſeceſſit, trans Anienem amnem, tria ab urbe millia paſſuum. ea frequentior fama eſt, in quam cujus Piſo auctor eſt, Aventinum ſeceſſionem factam eſſe.* Et lib. 3. *Eunt*, inquit, *agmine ad urbem, & Aventinum inſidunt.* Ergo bis Aventinum inſediſſe ex Piſonis opinione dixit, ſacrumque atque Aventinum, ex aliorum. *Ciacconius.*

Bis per ſeceſſionem armati Aventinum montem occupavere.] Utramque ſeceſſionem ponit Livius. Sed primam quidem lib. II. ex opinione Piſonis, qui Sicinio quodam auctore injuſſu Conſulum ſcripſerit plebem ſeceſſiſſe in Aventinum. Alteram vero lib. III. in quo refert plebem rurſus in Aventinum ſeceſſiſſe. Idem tamen Livius magis probat opinionem eorum, qui non in Aventinum, ut Piſo, ſed in ſacrum montem ſeceſſiſſe primam plebem dicunt, trans Anienem amnem tria ab urbe millia paſſuum. Deinde iterum in Aventinum montem: Ad quam opinionem reſpexiſſe videtur Salluſtius lib. I. Hiſtor. cum dixit: *Tunc plebs armata montem ſacrum, & Aventinum inſedit, &c.* quibus verbis utramque ſeceſſionem indicavit. *Urſinus.*

Aventinum montem.] Aventinus mons ab Anco rege, creſcente civium numero, ex parte Urbi additus, non totus habitatus, Tatii Regis Romanorum, & Aventini Albanorum ſepulchris celebris. Variis appellatus nominibus, a Remo Romuli fratre, Remurius: a Murciæ ſocordiæ deæ ſacello, Murcius: a Dianæ templo, collis Dianæ. Martialis lib. 12.

Cum tu forſitan inquietus erras.
Clamoſa, Juvenalis, in Subura,
Aut collem dominæ teris Dianæ.

Propter longitudinem certo deſcribi nequit: ſed tamen tentabimus. Ad ortum in meridiem declinantem reſpicit mœnia: ad meridiem, campum Figulinum: ad occaſum, flumen: ad ſeptentrionem, montem Palatinum. Ortum verſus, ſed valde in meridiem flexum, propinqua eſt porta Capena; meridiem, porta Oſtienſis, Cæſtii pyramis, mons Teſtaceus; occaſum, Navalia, Salinæ, ſpelunca Caci; ſeptentrionem, Dianæ templum, & Naumachiæ initium Aventinus, vel ab Aventino rege dictus, qui in eo exſtinctus bello & ſepultus fuerit, ut IV. Faſt. Ovidius ait, vel ab Avente Sabinorum fluvio, ut ſcribit Varro. *V. Fabric.*

3 *Majus dedecus eſt parta amittere,*

quam

quam omnino non paraviſſe? [1] Dicet aliquis, quid igitur „ cenſes? vindicandum in eos, qui hoſti prodidere rempubl. „ [2] Non manu, neque vi; quod magis, vos feciſſe, quam il- „ lis accidiſſe, indignum eſt; verum quæſtionibus, & in- „ dicio ipſius Jugurthæ. [3] qui ſi dedititius eſt; profecto juſſis „ veſtris obediens erit: [4] ſin ea contemnit; ſcilicet æſtuma- „ bitis, qualis illa pax, aut deditio ſit, ex qua ad Jugur- „ tham ſcelerum impunitas, ad paucos potentis maxumæ „ divitiæ, [5] in rempubl. damna, atque dedecora pervene- „ rint.

quam omnino non paraviſſe.] Similia illa in Catilina: *Virtus atque ſapientia major in illis fuit, qui ex paucis opibus tantum imperium fecere, quam in nobis, qui ea bene parta vix retinemus.* Et in Jugurtha: *Nobilitatem certe peperiſſe, quam acceptam corrupiſſe, melius eſt.* Et Thucydides lib. II. in concione Periclis: Αἴσχιον, ἔχοντας ἀφαιρεθῆναι ἢ κτωμένους ἀτυχῆσαι. *Manutius.*

1 *Dicet aliquis, quid igitur? cenſes vindicandum in eos, qui hoſti prodidere remp. Non manu, neque vi, quod magis vos feciſſe, quam illis accidiſſe, indignum eſt; verum quæſtionibus, & indicio ipſius Jugurthæ.*] In hunc modum exemplar in pergamenis deſcriptum. Sed quam male ſit hic locus in recentioribus diſtinctus, facile videbit qui conferre non gravetur. *Rivius.*

2 *Non manu, neque vi.*] Quidam: *non manu neque vi cenſeo*, legunt. ſed in meis mſſ. & codice Aldino, verbum *Cenſeo* omiſſum eſt. præcedenti enim verſu, *quid igitur cenſes.* inquit; idque errori occaſionem dedit. & in Catilinario Salluſtius: *Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinæ? minime: ſed ita cenſeo; Publicandas eorum pecunias ipſos in vinculis habendos per municipia, quæ maxime opibus valent, neu quis de his poſtea ad ſenatum referat, neve cum populo agat: qui aliter fecerit, ſenatum exiſtimare eum contra rempub. & ſalutem omnium facturum.* Neque enim hoc loco verbum *Cenſeo*, bis repetitum eſt, in antiquis, & impreſſis quibuſdam libris: & ob id, cum multo verior, tum elegantior eſt hæc lectio. *Popma.*

3 *Qui ſi deditus eſt; profecto juſſis veſtris obediens erit.*] Sic in quibuſdam reperi, velut Merſeburgenſi, Veneto, atque aliis, ſed Gymnicus hoc loco recte *Dediticius*: pro, Si in deditionem venit. Utitur hac voce Cicero quoque ad Brutum, quum inquit: *Id S. C. plerique interpretantur etiam ad tuos, ſive captivos, ſive dediticios pertinere.* Titus Livius VII. ab U. C. *Quicquid deinde patiemur dediticii veſtri paſſuri.* & paulo inferius, *Ut dediticiis ſuis parcerent.* Sed & Cæſar identidem hac voce in Commentariis uſus eſt. Cum Gymnico facit exemplar Fabricianum. In Badiano, quod caſtigavit Aleander, *Dedititius* eſt, ſed haud dubie perperam. Niſi quis ita Salluſtium pro *Dediticio* dixiſſe *dedititium* putet, uti Marcellinus alicubi *Subdititios* dixit, pro *ſubditicios*, lib. 26. Sed quid ſi incuria librariorum hoc commiſſum forte eſt? nam fuit proclivis ex alterutro in alterum lapſus. Quanquam & Plautus in Amphitryone (ſi mendo vacant codices) *Subdititium*, pro *ſubditicio* dixit. *Rivius.*

4 *Sin ea contemnit, ſcilicet exiſtimabitis qualis illa pax aut deditio ſit.*] Mſſ. vero *æſtimabitis.* id quod ſenſus magis poſtulat. *Idem.*

5 *In rempubl. damna.*] V. c. *At in remp. damna*: Illud vero, *At*, a librariis in, *Ad*, converſum ex conſuetudine mutandi *t*, in *d*, occaſionem dedit aliis ſcribendi, *Ad rempub. &c.* Urſinus.

,, rint. Niſi forte nondum etiam vos [1] dominationis eorum ,, ſatietas tenet : & [2] illa, quam hæc tempora, magis pla- ,, cent, cum regna, provinciæ, leges, jura, judicia, [3] bella, ,, atque paces; poſtremo divina & humana omnia penes ,, paucos erant : [4] vos autem, hoc eſt, P. R. invicti ab hoſti- ,, bus, imperatores omnium gentium, ſatis habebatis ani- ,, mam retinere. Nam ſervitutem quidem quis veſtrum re- ,, cuſare audebat. [5] Atque ego tametſi virum flagitioſiſſu- mum

1 *Dominationis eorum ſatietas.*] Notant Grammatici a Salluſtio *Satias*, pro *Satietas*, ſcriptum eſſe, ut lib. 2. Hiſt. *ex inopia gravi ſatias facta:* quod a Cicerone, Terentio, aliiſque uſurpatum eſt, & a Cornel. Tacito ac Livio : quare videndum an hoc etiam loco, *Satias*, ſit legendum. *Ciacc.*

2 *Et illa quam hac tempora magis placent, cum regna, &c.*] Badius legiſſe videtur, *& illa tempora magis placent, cum regna, &c.* omiſſis verbis, *quam hac.* & planior multo eſt ſenſus abſque illis. comparat enim illa tempora, quando regna, provinciæ, leges, jura, judicia, bella atque paces, poſtremo divina & humana omnia, penes paucos erant, (quod certe factum eſt poſt Gracchorum cædem.) ad ea tempora quæ olim fuerunt, quando plebs in vera fuit libertate. Niſi quod malim legas : *& quam illa, hæc tempora magis placent* : ita ut *illa* referatur ad priſtinam libertatem. & *hæc* ad præſentia, poſt Gracchorum mortem. nec multum ambigo ab Salluſtio ita ſcriptum, ſed ab ſciolo quopiam, ut fieri ſolet, temere mutatum. *Glareanus.*

3 *Bella atque paces.*] Sergius in artem 2. Donati: *Legimus apud Salluſtium, paces, & luces, in numero ſingulari.* Ciacc.

4 *Vos autem, hoc eſt, populus Rom.*] Voces, *hoc eſt pop. Rom.* mihi ſuſpectæ ſunt. *Idem.*

Vos autem invicti ab hoſtibus.] Impreſſorum, antiquorumque codicum lectio eſt, *Vos autem, hoc eſt populus Romanus, invicti ab hoſtibus.* Ego verba illa: *Hoc eſt populus Romanus*, delevi. Fieri namque ſolet, ut in margine, gloſſematis vice quædam adjiciantur, quæ deinde ab iis qui libros exſcribunt imperitis (ut id genus hominum eſſe ſolet) in textum irrepant. *Popma.*

Vos autem, hoc eſt, populus Romanus invicti ab hoſtibus, &c.] Injuſte hæc mutilant homines; minime attendentes emphaſi egregia inferri, *hoc eſt populus Rom.* & vero comparent in Naz. ac Com. ut etiam in Pall. ceteris atque edd. primis. *Gruterus.*

5 *Atque ego tametſi virum flagitioſiſſimum exiſtimo, impune injuriam accepiſſe.*] Quid ſi legas, *tametſi viro flagitioſiſſimum* pro *fœdiſſimum* atque *turpiſſimum.* Id e manuſcripto propemodum colligo. nec aliter ſenſus ipſe poſtulat. *Rivius.*

Atque ego tametſi virum flagitioſiſſimum exiſtimo injuriam impune accepiſſe.] Scripti *viros flagitioſiſſimos.* alii variant. *Virum, vero, verum.* Sed legendum uti, repoſuimus *viro flagitioſiſſimum.* Miror tamen cur illud Rivius ejecerit, cum alias nullus ſenſus commodo elici queat. Atque illud quidem cum emphaſi hic poni capiendum eſt. ut ſupra: *Verba viris virtutem non addere.* Et : *At ego vobis ſi viri eſſe vultis.* Et: *Meminens te virum eſſe.* Valerius Flaccus :

—— *Sed turpe viro timuiſſe futura.*

Conjecturam hanc non modo probare, ſed & confirmare Janum Douſam notis ad fragmenta, poſtea comperi. Deinde in noſtro ſcripto legitur : *Niſi demum faciundi licentia erigitur, & vobis alterna ſolicitudo remanebit.* Putſchius.

Virum flagitioſiſſimum exiſtimo imp[...]

inj[...]

mum exiſtumo impune injuriam accepiſſe; [1] tamen, vos „ hominibus ſceleratiſſumis ignoſcere, quoniam cives ſunt, „ æquo animo paterer, niſi miſericordia in perniciem caſura „ eſſet. [2] Nam & illis, quantum importunitatis habent, pa- „ rum eſt impune male feciſſe, [3] niſi deinde faciundi licentia „ eripitur, & vobis [4] æterna ſolicitudo remanebit, cum in- „ tellegetis aut ſerviendum eſſe, aut per manus libertatem „ retinendam. [5] Nam fidei quidem, aut concordiæ quæ ſpes „ eſt? Dominari illi volunt, vos liberi eſſe: [6] facere illi in- „ jurias, vos prohibere: poſtremo ſociis veſtris veluti ho- „ ſtibus, hoſtibus pro ſociis utuntur. Poteſt ne in tam di- „ vorſis mentibus pax, aut amicitia eſſe? Quare moneo, „ hor-

injuriam accepiſſe.] Suſpectus locus. quod ſi *Virum*, deleas, quomodo in Gryphianis libris impreſſum eſt, hæc erit ſententia: *Tametſi flagitioſiſſimam rem exiſtimo, ut aliquis injuriam acceperit impune*; id eſt, impunito eo, qui injuriam ipſam intulerit: tamen, &c. Alii, *Viro*, reponunt. quod improbo, impreſſam lectionem comprobat Fulvii liber. *Manutius.*

Virum flagitioſiſſumum.] Quid ſi de Jugurtha loquatur? ut ita intelligatur: etſi Jugurtham virum flagitioſiſſimum impune injuriam noſtram in ſuum commodum accepiſſe arbitror, quippe cum quocunque modo ſibi conſultum voluerit in belli neceſſitate. *Thyſ.*

1 *Tamen vos ſceleratiſſimis hominibus ignoſcere.*] Legendum, *hominibus ſceleratiſſimis.* id & ſonantius & lenius, & præterea Salluſtianum magis eſt, nec aliter codices in membrana deſcripti. *Rivius.*

2 *Nam & illis quantum importunitatis habent.*] M. 1. *quantum importunitati habent.* Sed locus eſt obſcurus. *Ciaccon.*

Nam & illos, quantum importunitatis habent, parum eſt impune male feciſſe.] In manuſcriptis aliiſque vetuſtioribus eſt, *illis*, caſu dativo. *Rivius.*

Nam & illis, quantum importunitatis habent.] Com. noſter *opportunitatis.* editio autem prima, *inoportunitatis.* ſed nihil mutandum cenſeo: etſi non ſatisfaciat lectio vulgata. niſi etiam, *quantum importunitatis habent*, notat idem, atque *præ ea qua ſunt importunitate*; non adſequor quid velint. *Gruterus.*

3 *Niſi deinde faciundi licentia eripiatur.*] Manuſcripta fere, ut & Beroaldinum, *eripitur*; indicandi modo. quam veriorem eſſe lectionem puto. *Rivius.*

4 *Æterna ſolicitudo.*] Alii libri, *alterna.* Ciacconius.

Et vobis æterna ſolicitudo remanebit, cum intelligetis aut ſerviendum eſſe, aut per manus libertatem retinendam.] In nonnullis eſt, ſed impreſſis, *alterna ſolicitudo.* pro, *quæ viciſſim jam de hoc, jam de illo angat & cruciet.* Sed hic nihil pronuntio. tantum diverſam lectionem indico, ſuum cuique judicium relinquens. *Rivius.*

5 *Nam fidei quidem & concordiæ quæ ſpes eſt?*] In manuſcriptis eſt, *aut concordiæ*, conjunctione disjunctiva. quomodo & in impreſſis vetuſtioribus. *Idem.*

6 *Facere illi injurias, vos prohibere.*] Sic & manuſcriptum exemplar. perperam in nonnullis eſt, *injuriam.* Sic alicubi Cicero: *facere injurias omnibus.* & *Graviſſimas injurias voluntaria oblivione contriveram.* Idem.

„ hortorque vos, ne tantum ſcelus, impunitum dimittatis
„ Non peculatus ærarii factus eſt: neque per vim ſociis ere-
„ ptæ pecuniæ, quæ quamquam gravia ſunt, tamen conſue-
„ tudine jam pro nihilo habentur. [1] Hoſti acerrumo prodit
„ ſenatus auctoritas, [2] proditum imperium veſtrum: dom
„ Militiæque reſpubl. venalis fuit, quæ niſi quæſita erunt,
„ niſi vindicatum in noxios, quid erit reliquum, niſi ut illis,
„ qui ea fecere, obedientes vivamus? Nam impune quælibet
„ facere, id eſt, Regem eſſe. [3] Neque ego vos, Quirites,
„ hortor, uti malitis civis veſtros perperam, quam recte,
„ feciſſe: ſed ne, ignoſcendo malis, bonos perditum eatis.
„ Ad hoc, in republ. multo præſtat, beneficii, quam male-
„ ficii, immemorem eſſe. Bonus tantummodo ſegnior fit,
„ ubi negligas: at malus improbior. Ad hoc, ſi injuriæ non
„ ſint, haud ſæpe auxilii egeas.

Hæc,

1 *Hoſti acerrimo prodita Senatus auctoritas.*] Tacit. Annal. 1. *An cives vos appellem quibus tam projecta Senatus auctoritas.* Sed Livius utraque junxit: *Projectas*, inquit, *ac proditas ad inconſultam atque improvidam pugnam legiones.* Ciacconius. *Projecta* igitur dixit, pro eo quod Salluſtius dicit *prodita.* Urſinus.

2 *Proditum imperium veſtrum eſt.*] Tò *eſt*, non reperi in manuſcriptis, ac majore cum gratia abeſſe poterit. *Rivius.*

3 *Neque ego vos, Quirites, hortor, ut jam malitis cives veſtros perperam quam recte feciſſe.*] Ego hunc ſenſum hercule non probe intelligo, neque ullus Commentatorum explicat, niſi intelligamus fuiſſe lætam plebem, ſi qui ex magnatibus peccarint, ut ipſi occaſio eſſet pœnæ ex inimicis ſumendæ. Ultimam porro orationis hujus periodum quam frigide tractant! Badius ad proxime præcedentem confert ſententiam de memoria vel præſtiti beneficii, vel perpetrati ſceleris. Ego autem puto hoc eum dicere velle: *Si puniantur ſcelerati*, quod tota oratione, ut fieret, egit, *non toties egebitis auxilio tribunitio*, quippe non tot injuriæ erunt. *Glareanus.*

Neque ego vos, Quirites, hortor, ut malitis cives veſtros perperam, quam recte feciſſe.] Hoc loco particulam *jam* ſuſtuli ex conſenſu omnium mſſ. codd. quæ in vulgatis libris poſt verbum *Malitis* erat. Senſus autem horum verborum & Glareanum, & multos poſt illum torſit, diu me quoque ſuſpenſum tenuit. tandem puto ita accipiendum eſſe. C. Memmiu[s] cum ſuperbiam & avaritiam nobili[tatis] accuſaret, quod ante oculos civium m[a]gnifice incederent, triumphos oſte[nde]rent, ſenatus auctoritatem proderent, domi, militiæque rempubl. venale[m] haberent, videbantur cives, injuri[am] reipub. & ſibi illatam effrenato, & pr[æ]cipiti furore vindicaturi. eos his verb[is] atrocitatem rei leniens, hortatur Me[m]mius, ne id facerent, neve putar[ent] omnia perperam, & ſine cauſſa ab [illis] facta eſſe, ſed viderent ne ſemper ign[o]ſcendo malis, bonos perditum ire[nt]. Atque hæc interpretatio noſtra, ip[ſis] Memmii verbis confirmatur. nam p[au]lo ante: *neque ego vos*, inquit, *hort[or] quod ſæpe majores veſtri fecere, uti co[ntra] injurias armati eatis.* Popma.

1 *L. C*

Hæc, atque alia hujuſcemodi ſæpe in dicendo, Mem- 32
mius populo Rom. perſuadet, uti [1] L. Caſſius, qui tum prætor erat, ad Jugurtham mitteretur: eumque, interpoſita fide publica, Romam duceret, quo facilius indicio regis, Scauri, & reliquorum, quos pecuniæ captæ arceſſebant, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidia relicti a Beſtia exercitui præerant, ſecuti morem imperatoris [2] ſui, plurima, & flagitioſiſſuma facinora fecere. [3] Fuere, qui auro corrupti, elephantos Jugurthæ traderent; alii perfugas venderent: pars ex pacatis prædas agebant. [4] Tanta vis avaritiæ in animos eorum, veluti tabes, invaſerat. At [5] Caſſius prætor, perlata rogatione a C. Mem-

1 *L. Caſſius.*] Hic fuit vir ſummæ ſeveritatis. nam multa ejus extant ſeveritatis exempla. hic etiam Tribunus plebis plures leges tulit, ad minuendam nobilitatis potentiam. Hujus extant leges de ſuffragiis ferendis non voce, ſed per tabellam. *Soldus.*

L. Caſſius.] Hic eſt L. Caſſius, qui non multo poſt conſul a Tigurinis in Gallia cæſus eſt. quod ſcribunt Livius lib. 65. Cæſar de Bello Gallico libro 1. & Oroſius lib. 5. cap. 15. *Caſt.*

2 *Secuti morem imperatoris ſui.*] *Quales*, inquit Cicero, in epiſtola, Perjucunde, *in Rep. Principes eſſent, tales, reliquos ſolere eſſe cives: ut apud Platonem noſtrum ſcriptum eſt divinitus*, Platonis verba ſunt libro tertio de Legibus: Μηδεὶς ὑμᾶς πειθέτω, ὦ φίλοι, ἄλλῃ θᾶττον, καὶ ῥᾷον, μεταβάλλειν ἄν ποτε πόλιν, καὶ τοὺς νόμους ἢ τῇ τῶν δυναστευόντων ἡγεμονία. Eadem prope Xenophon libro 8. de Cyri Pædia: Ὁποῖοί τινες ἂν προστάται ὦσι, τοιοῦτοι καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς ἐπὶ τὸ πολὺ γίγνονται. Et Iſocrates ἐν τῷ πρὸς Νικοκλέα, περὶ τοῦ βασιλεύειν: τὸ τῆς πόλεως ὅλης ἦθος ὁμοιοῦται τοῖς ἄρχουσι. Et idem in ea quæ inſcribitur Nicocles: φιλεῖ τὸ πλῆθος, ἐν τούτοις τοῖς ἐπιτηδεύμασι τὸν βίον διάγειν ἐν οἷς ἂν τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἑαυτῶν ὁρῶσι διατρίβοντας. *Manutius.*

3 *Fuere qui auro corrupti, elephantes Jugurthæ traderent.*] Manuſcriptum, *elephantos*. Nota eſt varietas inflexionis in hoc nomine. ut quod modo per tertiam, modo per ſecundam declinetur. Cic. in Catone majore: *Nec adoleſcens vires tauri aut elephantis deſiderabam.* Idem alibi: *Elephanto belluarum nulla prudentior.* Rivius.

4 *Tanta vis avaritiæ in animos eorum invaſerat.*] Tacitus, *in hoſtes invadere*, ſæpe dixit; ſed cum eadem ſententia totidem verbis ſcripta ſit in Catil. *Tanta vis morbi, atque uti tabes, pleroſque civium animos invaſerat*: dictionem *in* abundare exiſtimo, ut in quibuſdam libris impreſſis reperi. Sed utroque modo Cicero loquitur. *Ciacconius.*

Tanta vis avaritiæ in animos eorum, veluti tabes invaſerat.] Sic & codex in pergamenis deſcriptus, in vetuſtis nonnullis omiſſa præpoſitione legitur, *animos eorum invaſerat.* quomodo & in Catilina, *Tanta vis morbi. atque uti tabes, pleroſque civium animos invaſerat.* Sed utrumque recte ac Latine dicitur, & utroque modo Cicero loquitur. nam in Offic. *Panætius*, inquit, *negat ullam peſtem majorem in vitam hominum invaſiſſe.* Idem in epiſtolis: *Mirus furor invaſit improbos.* Rivius.

5 *Caſſius prætor.*] Antea in vulgatis libris, *Caſſius populi R.* quod mendoſum dum-

C. Memmio, ac [1] perculſa omni nobilitate, ad Jugurtham
proficiſcitur: eique timido, & ex conſcientia diffidenti rebus
ſuis, perſuadet, [2] quoniam ſe populo R. dedidiſſet, ne
vim, quam miſericordiam ejus, experiri malit: [3] privatim
præterea fidem ſuam interponit, quam ille non minoris,
quam publicam ducebat. Talis ea tempeſtate fama de
Caſſio erat. Igitur Jugurtha, [4] contra decus regium, cultu
33 quam maxume miſerabili, Romam venit. Ac tametſi in
ipſo magna vis animi erat, confirmatus ab omnibus, quorum
potentia aut ſcelere cuncta ea geſſerat, quæ ſupra diximus,
C. Bæbium tribunum pl. magna mercede parat,
cujus impudentia [5] contra jus, & injurias omnis munitus
foret. Ac C. Memmius advocata concione: [7] quamquam
regi infeſta plebes erat, & pars in vincula duci jubebat,

pars

duxi. itaque repoſui, *Prætor*, pro *populi R.* non differentibus antiquis notis, quorum ignoratio errorem peperit. nam prætor ſcribebatur ſic PR. Populi R. ſic P. R. Præterea hiſtoriam ſum ſecutus. nam Caſſius præturam gerebat: quod ante paucos verſus oſtendit Salluſtius. Cum hæc ſcripſiſſem, eundem Fulvii librum inſpexi, qui conjecturam meam confirmat. nam in ea diſerte ita ſcriptum eſt: *Caßius Pr.* Manutius.

1 *Perculſa omni nobilitate.*] Sic infra: *Nobilitas, noxia, atque ideo perculſa.* &: *Ita perculſa nobilitate.* Ciacconius.

2 *Quoniam ſe populo Romano dedidiſſet.*] Sic antea in omnibus vulgatis libris legebatur. Ego *dediſſet* repoſui ex conjectura. *Manutius.*

Quo ſe populo Romano dediſſet.] Soldus exponit, ut ſe populo Romano daret, ac ab eo veniam peteret, quaſi Jugurtha non antea jam ſe dediſſet. quare rectius Badius *quoniam*, pro *quo* legiſſe videtur, hoc ſenſu: *quoniam ſe populo Romano dediſſet.* poteſt & *quando*, legi pro *quo*. Glareanus.

3 *Privatim præterea ſuam fidem interponit*] Cic. pro Sext. Roſcio; *Si hanc ei rem privatim Sextus Roſcius mandaviſſet, & cum Chryſogono transigeret atque decideret, inque eam rem fidem ſuam interponeret.* Et Cæſar lib. 5. de Bell. Gall. *inque eam rem ſe ſuam fidem interponere.* Ciacconius.

4 *Contra decus regium.*] Sic infra: *alio atque alio loco ſæpe contra decus regium noctu requieſcere.* Tac. Hiſt. I. *donec Otho contra decus imperii thoro inſiſtens.* Idem.

5 *Contra vis & injurias omnis munitus foret.*] In editione Coleri, peſſimo exemplo mutatum, *jus & injurias.* credo uſum vocis hujus non aſſequebatur, quem exponit Priſcianus lib. VI. Lucretius lib. II.

Sed quam multarum rerum vis poßidet
in ſe
Atque poteſtates.

M. Meſſala Augur apud Macrob. *Quæ vis cœli maxima, duas vis diſpares colligabat.* Putſchius.

6 *At Cajus Memmius advocata concione, &c.*] Ita meliores mſſ. non *At*, quod eſt in vulgg. *Gruterus.*

7 *Quamquam regi infeſta plebs erat.*] In vetuſtis pleriſque, *plebes.* idque cum antiquius eſt, tum Salluſtianum magis. *Rivius.*

1 P

[1] pars, ni ſocios ſceleris ſui aperiret, more majorum de ho-
ſte ſupplicium ſumi; [2] dignitati quam iræ magis conſulens,
ſedare motus, & animos eorum mollire; [3] poſtremo con-
firmare, fidem publicam per ſeſe inviolatam fore. Poſt,
ubi ſilentium cœpit, producto Jugurtha, verba facit: Ro-
mæ, Numidiæque facinora ejus memorat; ſcelera in pa-
trem, fratreſque oſtendit: quibus juvantibus, quibuſque
miniſtris ea egerit, quamquam intellegat populus Rom.,
tamen velle manifeſta magis ex illo habere: ſi vera ape-
riret, in fide, & clementia populi Rom. magnam ſpem illi
ſitam: ſin reticeat, non ſociis ſaluti fore, [4] ſed ſe ſuaſque
ſpes corrupturum. Dein, ubi Memmius dicendi finem fe- 34
cit, & Jugurtha reſpondere juſſus eſt, C. Bæbius tribunus
pl. quem pecunia corruptum ſupra diximus, regem tacere
jubet: ac, tametſi, [5] multitudo, quæ in concione aderat,
vehementer accenſa, [6] terrebat eum clamore, vultu, ſæpe
impetu, atque aliis omnibus, [7] quæ ira fieri amat; vicit
tamen

1 *Pars niſi ſocios ſceleris ſui aperiret.*] In vetuſtis, *ni ſocios ſceleris aperiret* pro, ni conſcios & participes ſceleris indicaret. *Idem.*

2 *Dignitati quam iræ magis conſulens.*] Magis attendens dignitatem populi Romani, quam iram: quia non decebat populum Rom. facere id, quod ira ſuadebat. Nam ſi de Jugurtha ſupplicium ſumpſiſſet, contra dignitatem ſuam feciſſet; quia fidem datam Jugurthæ violaſſet. *Sold.*

3 *Poſtremo confirmare fidem publ. per ſeſe inviolatam fore.*] Vide num neceſſe ſit geminare verbum *ſeſe.* Si *Memmium* refert, ut Soldus expoſuit, non videtur geminandum: ſin *rempubl.* ut Badius effert, fortaſſis videbitur, quod omnes codices ita habent. *Glareanus.*

4 *Sed ſe ſuaſque ſpes corrupturum.*] M. l. *opes corrupturum.* Ciacconius.

5 *Multitudo quæ in concione aderat.*] Voces, *in concione* additas eſſe auguror. *Idem.*

6 *Terrebat eum clamore, vultu, ſæpe impetu.*] Badius *eum* putat exponendum *Jugurtham*, non *Bæbium*: quia alioqui diceret, *Terrebat Bæbium, vicit tamen impudentia ejus.* Sed errat, deceptus malo exemplari, quod *Bæbii* habebat ante, *impudentia.* Nam quomodo rex loqueretur dediticius, cum Tribunus, populi Rom. magiſtratus prohibebat? Aut quare rex Tribunum corruperat, ſi is nihil pro eo facere voluiſſet? Denique quorſum attinebat Bæbium imperare, ſi regi licebat contra Bæbii juſſum loqui? Clamabant igitur in Bæbium, non in regem. At ille, qua fuit impudentia, nauci fecit, tanta vis pecuniæ erat. *Glareanus.*

7 *Quæ ira fieri amat.*] Sic infra: *Scilicet ea quæ ſecundæ res amant, laſciviæ atque ſuperbia inceſſere,* alias autem Salluſtius, *amat*, dixit, pro *ſolet*, Græcorum imitatione, qui φιλεῖ *Amat* & *Solet* dicunt. Notavit hoc Quintilianus libr. 9. cap. 3. *Ex Græco,* inquit, *tranſlata Salluſtii plurima: quale eſt, vulgus amat fieri.* Sic Tacit. Annal. 4. *ut fere amat*

poſterior

tamen impudentia. Ita populus, ludibrio habitus, [1] ex concione diſcedit: Jugurthæ Beſtiæque, & ceteris, quos illa quæſtio exagitabat, animi augeſcunt.
35 [2] Erat ea tempeſtate Romæ Numida quidam, nomine Maſſiva, Guluſſæ filius, Maſiniſſæ nepos: qui, quia in diſſenſione regum, Jugurthæ advorſus fuerat, dedita Cirta, & Adherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. [3] Huic Sp. Albinus, qui proxumo anno poſt Beſtiam cum [4] Q. Minucio Rufo conſulatum gerebat, perſuadet, quoniam ex ſtirpe Maſiniſſæ ſit, [5] Jugurtham ob ſcelera invidia cum metu urgeat, regnum Numidiæ ab ſenatu petat. Avidus conſul belli gerundi, moveri, quam ſeneſcere, omnia malebat. [6] ipſi provincia Numidia, Minucio [7] Macedonia evenerat. Quæ poſt-

poſterior adulatio. Apul. lib. Florid. 3. *Quod genus in Comœdia fieri amat.* Ciacconius.

1 *Ex concione diſceßit.*] Fabricianum, *diſcedit*, tempore præſenti. *Rivius.*

Ex concione diſcedit.] Com. *diſceßit*, ut & aliquot Pal. nec non avorum ævo editi. ſtat tamen pro priore Naz. ac Pal. ſec. ſi mei foret arbitrii, voces tres poſtremas abjicerem, ceu irreptitias. *Gruterus.*

2 *Erat ea tempeſtate Romæ quidam nomine Maßiva.*] Manuſcripta, *Numida quidam, &c.* nec ſecus in impreſſis vetuſtioribus. *Rivius.*

Erat ea tempeſtate Romæ Numida quidam.] *Numida*, verbum omittit Aldinus codex. quod alii omnes habent: nec ego omittendum puto. *Glareanus.*

3 *Huic Spurius Albinus, is qui proximo anno, &c.*] Sic codex in pergamenis deſcriptus. in recentioribus pronomen *is* deeſt. *Rivius.*

Sp. Albinus.] Spurius Poſthumius Albinus, (Oroſius) hic rogatione Maniliā ſublatus eſt. *Caſt.*

4 *Cum Q. Minucio Rufo conſulatum gerebat.*] Videndum an hic ſit, qui in argenteis denariis Q. MINVT. RVF. dicitur. *Urſinus.*

Q. Minucio.] Marcum Minucium appellat Livius lib. 65. *Caſt.*

5 *Jugurtham ob ſcelera invidia cum metu urgeat.*] Naz. ac Pal. ſec. *Jugurthamque*; nec eſt quod refugiamus tales nexus. *Gruterus.*

6 *Ipſi provincia Numidia, Minucio Macedonia evenerat.*] Sic & manuſcripta. in quibuſdam eſt, *obvenerat*, quomodo Cicero: *Simul atque ei ſorte provincia obvenit.* Idem: *Verri ſorte provincia obvenit.* Utitur & verbo *obtingere* nonnunquam in hunc modum. velut ad Atticum, *Aſiam Quincto ſuavißimo fratri obtigiſſe audiſti.* Idem in Vat. *Cum tibi aquaria provincia ſorte obtigiſſet.* Exemplar Badianum, *evenerat.* Superius tamen Salluſtius, *Scipioni Italia obvenit*, inquit. Livius quidem verbo *Evenire* plerumque utitur, velut III. ab V.C. *Cui ea provincia evenerat.* & IV. *Cui ea provincia ſorte evenit.* neque umquam fore aliter Livius. In VII. tamen ſemel quam ſciam *Ea*, inquit, *provincia Cn. Manlio obvenit.* pro quo *obtigit* alibi dixit. *Rivius.*

7 *Macedonia.*] Europæ celebris regio, hanc a Septentrione, a Dalmatia Mœſiaque montana ſejungunt: ab occaſu mari Adriatico ſive Ionio: ab ortu Ægeo abluitur. Meridianam oram Epiro-

poſtquam Maſſiva agitare cœpit : neque Jugurthæ in amicis ſatis præſidii eſt; quod eorum alium conſcientia, [1] alium mala fama, & timor animi impediebat : Bomilcari proxumo, ac maxume fido ſibi, imperat, pretio, ſicuti multa confecerat, inſidiatores Maſſivæ paret : ac maxume occulte; ſin id parum procedat, quovis modo Numidam interficiat, Bomilcar mature regis mandata exſequitur : & per homines talis negotii artifices, [2] itinera, egreſſuſque ejus, poſtremo loca, atque tempora cuncta explorat : dein, ubi res poſtulabat, inſidias tendit. Igitur unus ex eo numero, qui ad cædem parati erant, paullo inconſultius Maſſivam aggreditur,

Epiroticæ gentes & ipſa Græcia excipit. *Paſſim.* Emathia ante dicta fuit, Plinio & Trogo teſtibus. Pœoniam primo vocatam ſcribit Livius l.40. deinde Æmoniam. Item Edonia & Pieria Solino. Etiam Bœotiam quondam dictam Trogus auctor eſt. Ejus partem *Μακετίαν* Heſychius & Stephanus appellant, & inde totam regionem nomen accepiſſe refert Euſtathius in Dionyſium. Poſterioribus ſæculis hujus pars *Salutaris* dicta fuit, ut conſtat ex libro Notitiarum. quæ partim Macedoniæ, partim Daciæ adſcribitur. Item *Prævalis* ſeu *Prævalitana* apud S. Rufum. Eſt etiam Macedonia maritima apud Dionem : quam dicit a Pæonibus habitari circa Rhodopen montem. Hæc Macedoniæ regio prima vocatur apud Liv. lib. 45. Is enim Macedoniam in quatuor regiones dividit, Macedones atque Illyrios liberos eſſe voluiſſe Romanos idem ſcribit. Poſterioribus temporibus Macedoniæ tantum primæ & ſecundæ mentio, & frequens memoria in Conciliis. *Ortel.*

Macedonia.] Per Macedoniam כתים ſive Chittim in ſacra Scriptura intelligi, nequaquam dubito, etſi variæ hac de re ſint doctorum ſententiæ. Auctor primi libri Machabæorum, haudquaquam contemnendus ſcriptor, putavit haud dubie Citthim eſſe Macedones. Quippe ſtatim initio libri narrat Alexandrum Macedonem egreſſum eſſe ex terra Chetim, *ἐκ τῆς γῆς Κιθιίμ.* & cap. 8. verſ. 5. Perſeum illum Macedonem, de quo Romani triumpharunt, *Κιτιέων Βαſιλέα*, regem Citieorum appellat : cui ſententiæ non parum roboris videtur accedere, quod Eſaias cap. 26. verſ. 1. Tyriis excidium interminatus, addit, erupturum hoc malum ex terra Chittim, quod referunt ad Macedones, qui Alexandro duce Tyrum oppugnarunt & devaſtarunt : quin & nomen Macedoniæ eo alludit: antiqui enim Macettiam vel Macetiam teſte Heſychio dixerunt. Vide tamen *Bochartum* in ſuo Phaleg. lib. 3. cap. 5.

1 *Alium mala fama & timor animi impediebat.*] Ex ſcripto repoſuimus, *timor animi impediebat.* quod vere Salluſtianum. Supra : *timor animi auribus officit.* Et, *virtus animi.* Infra : *Sed nec illos qui procul manſerant timor animi ſatis muniverat.* Poſt de Metello: *Vir egregius in aliis artibus nimis molliter ægritudinem animi pati.* Sic ibi lego ex ſcriptis. *Putſchius.*

Alium mala fama & timor impediebat.] Sic mſſ. primarii omnes; notæ deterrimæ *& timor animi*, vel *timor populi* ſcias utrumque figmentum interpretum. *Gruterus.*

2 *Itinera egreſſuſque ejus.*] Tacit. 16. *Et quia aditu Neronis prohibebatur, egreſſus obſidens, audiret inſontem.* Ciacconius.

1 *Ellum-*

ditur, [1] illum obtruncat: [2] ſed ipſe deprehenſus, multis hortantibus, & in primis Albino conſule, [3] indicium profiteretur. [4] fit reus magis ex æquo bonoque, quam ex jure gentium

1 *Illumque obtruncat.*] Manuſcripta conſentiente Beroaldino. *illum obtruncat.* omiſſa conjunctione *que.* Rivius.

2 *Sed ipſe deprehenſus multis hortantibus.*] Vide ut acceperit illud *hortantibus*; certe pro *jubentibus* ac *cogentibus*. verum id puſillum. Quod continuo ſequitur, ingentem habet difficultatem, cum inquit: *Fit reus magis ex æquo & bono, quam ex jure gentium Bomilcar comes ejus, qui Romam fide publica venerat.* Commentatores exponunt, jus gentium eſſe, propter fidem publicam datam, ut Jugurtha cum ſuis non violaretur: ergo eum puniri non debere, ſed in locum ſuum reverteretur, ac deinde juri ſiſteretur. quæ expoſitio mihi prorſus diſplicet. puto enim auctorem hoc dicere velle, quando Bomilcar contra jus gentium peccaverat, & fidem publicam facto irritam fecerat, quippe qui perfugam occiderat, & prorſus hoſtilia fecerat; tamen clementia ac benignitate Romanorum, ex æquo & bono, hoc eſt, æquitatis conſuetudine magis fit reus quam jure gentium, qui jam judicatus erat: quod regem haud latuit. ideoque eum in Numidiam remiſit, ne judicio damnatus occideretur, regno in hoc magis quam vadibus conſulens rex. Vades autem a rege pro Bomilcare datos intelligendum, quod poſtea auctor, ubi Metellus Bomilcarem de regis proditione ſolicitat, fatetur his verbis: *Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Jugurtha fuerat, & inde vadibus datis de Maſſiva nece clam judicium fugerat, quod ei per maximam amicitiam maxima copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur.* quæ ideo adduximus, quod hic non ſatis liquet quid referat illud *qui*, cum inquit: *qui Romam fide publica venerat:* Jugurthamne an Bomilcarem? Badius ad Jugurtham refert. Verum propter quid ea verba poſuerit auctor, aut quo referantur, id vero haud ſatis conſtat niſi intelligamus & Bomilcarem fuiſſe in fide publica, quam tamen facto hoſtili, ut dictum eſt, violaverat. Nec enim minus quibus datur, quam qui dant, eam irritam facere poſſunt, quod etiamnum noſtra ætate ſervatur. Verum ne hoc quidem ſatis perſpicuum, vades ne Numidæ fuerint, an Romani. *Ex amicis*, inquit, *quinquaginta vades dederat.* Dein illud obſcuriſſimum eſt quod ait: *Igitur quamquam in priore actione ex amicis, &c.* Nam ſi de Memmii actione, qua Jugurtham in judicium traxit, intelligit, quid ad Bomilcarem, pro quo, non pro Jugurtha, vades dati ſunt, ea attinet? Totus igitur hic locus cum judicio legendus, quo ego me nondum explico. *Glareanus.*

3 *Indicium profiteretur.*] Tac. 5. *& ſummum ſupplicium parabat, ni profeſſus indicium foret.* Suetonius in Domit. cap. 13. *Profeſſus conſpirationis indicium, & ob hoc admiſſus, legenti traditum a ſe libellum: Et attonito ſuffodit inguina.* Plin. lib. 3. Epiſt. ad Nepotem: *Eadem apud Claudium, uxori Scribonii; cum illa profiteretur indicium.* Et in l. 5. ad L. Cornel de Sicar. & l. 24. D. de Falſ. *Ciaconius.*

4 *Fit reus magis ex æquo & bono, quam ex jure gentium Bomilcar.*] Manuſcripta conſentiente Beroaldino, *magis ex æquo bonoque.* Porro quid *jus gentium*, quid *æquum & bonum*, de eo prolixe Budæus in annotationibus in Pandectas. Ideo autem Bomilcarem Salluſtius *magis ex æquo bonoque reum fieri, quam ex jure gentium* ait, quod cum comes eſſet ejus qui Romam fide publica venerat tutum eſſe eum ab omni injuria par erat. ſed interim reclamabat æquitas, ut qui facta cæde fidem ipſe publicam violaſſet, non de homicidio reus fieret. Niſi contra quis hunc eſſe ſenſum velit, Bomilcarem quamvis ob reſciſſam ab ſe patrata nece publicam fidem nullo modo foret

[1] gentium Bomilcar, comes ejus, qui Romam fide publica venerat. At Jugurtha, manifeſtus tanti ſceleris, non prius omiſit contra verum niti, quam animadvortit, ſuper gratiam, atque pecuniam ſuam, invidiam facti eſſe. Igitur quamquam in priore actione ex amicis [2] quinquaginta vades dederat, regno magis, quam vadibus conſulens, [3] clam in Numidiam Bomilcarem dimittit, [4] veritus, ne reliquos popularis metus invaderet parendi ſibi, ſi de illo ſupplicium ſumtum foret. & ipſe [5] paucis diebus eodem profectus eſt, juſſus a ſenatu [6] Italia decedere. Sed poſtquam Roma egreſſus eſt, fertur, ſæpe tacitus eo reſpiciens, poſtremo dixiſſe, Urbem venalem, & mature perituram, [7] ſi emitorem invenerit. Interim Albinus, renovato bello, 36
com-

ad cauſſæ dictionem admittendus, tamen clementia quadam populi R, hoc eſt, ex æquo bonoque magis quam jure ſummo reum factum eſſe, cum potius fuiſſet indicta cauſſa mox ad ſupplicium rapiendus. *Fidem publicam* Salluſtius pro eo poſuit, quod vulgo *ſalvum conductum* vocant. inde apud Ciceronem, *poſtulare fidem publicam*, Gleyt begeren, & *fidem alicui publicam dare*, Gleyt zuſagen. quod Salluſtius *interponere fidem publicam* ſupra dixit. *Rivius*.

1 *Jure gentium.*] Salluſtius hic non ex jure gentium, ſed ex æquo & bono Bomilcarem comitem Jugurthæ reum fuiſſe ſcribit. Bonum & æquum, id eſt, merum naturæ jus patitur pœnas exigi, ubi reperitur, qui deliquit; at jus gentium legatos, & qui his ſimiles fide publica veniunt, excipit. Quare ut rei fiant legati, contra jus gentium eſt, quo vetari multa ſolent, quæ jus naturæ permittit. Sicuti igitur legati, vel qui fide publica venerunt, ita & comites, & vaſa legatorum ſui generis ſanctimoniam habent, ſed acceſſorie. *Grot.*

2 *Quinquaginta vades dederat.*] Jugurtha quinquaginta amicos invenit, qui certam pecuniæ ſummam promiſerunt, ni ſiſteretur reus. eoſque Romanos, non Numidas fuiſſe exiſtimo. Sic etiam apud Livium Decadis primæ libro 3. multis vadibus Virginius vadatus eſt Cæſonem Quintium reum. non enim id vadimonium tale fuiſſe exiſtimo, ut vadibus ipſis moriendum eſſet, ſi ab reo Bomilcare deſerti fuiſſent. *Caſt.*

3 *Clam in Numidiam Bomilcarem demittit.*] Legendum, *dimittit*, ita ut & codices in pergamenis deſcripti, & impreſſi fere habent. nec aliter ſenſus poſtulat. *Rivius.*

4 *Veritus ne reliquos populares metus invaderet parendi ſibi.*] Fabricianum exemplar, *populareis*. qua terminatione antiquitas uti amat. *Idem.*

5 *Paucis diebus.*] In quibuſdam libris, *Paucis poſt diebus*, ſed perperam. non enim mutatione opus eſt: cum *paucis diebus*, idem ſit, quod, *Paucis poſt diebus*. quod Ciceronis, aliorumque exempla declarant. *Manutius.*

6 *Italia decedere.*] Livius lib. 64. ait Jugurtham ob Maſiniſſæ cædem, cum Romæ periclitaretur (cauſam enim capitis dicere juſſus eſt) clam profugiſſe. *Caſt.*

7 *Si emtorem invenerit.*] Eutropius, Paulus Diaconus, *inveniret.* Ciacconius.

commeatum, ſtipendium, aliaque, quæ militibus uſui fo-
rent, maturat in Africam portare; ac ſtatim ipſe profectus,
ut ante comitia, quod tempus haud longe aberat, armis,
aut deditione, aut quovis modo bellum conficeret. At
contra Jugurtha trahere omnia, & alias, deinde alias mo-
ræ cauſſas facere; polliceri deditionem, ac deinde metum
ſimulare: inſtanti cedere, & paullo poſt, ne ſui diffiderent,
inſtare: ita belli modo, modo pacis mora conſulem ludi-
ficare. Ac fuere, qui tum Albinum haud ignarum conſilii
regis exiſtumarent; neque ex tanta properantia tam fa-
cile tractum bellum ſocordia magis, quam dolo crederent.
Sed poſtquam, dilapſo tempore, comitiorum dies adventa-
57 bant; [1] Albinus, Aulo fratre in caſtris proprætore relicto,
[2] Romam deceſſit. Ea tempeſtate Romæ ſeditionibus tribu-
niciis atrociter reſpubl. agitabatur. [3] P. Lucullus, & L. An-
nius, [4] tribuni pleb. reſiſtentibus collegis, continuare ma-

gistra-

1 *Albinus Aulo fratre in caſtris pro prætore relicto, Romam diſceſſit.*] Sic & e manuſcriptis duo, & Venetum quoddam. ſed *deceſſit*, quomodo Gymnicus, mihi magis placet. nam id proprie ſignificat a mandato cuſtodiæ ſuæ loco recedere. Unde conſules, proconſules, prætores dicuntur *e provincia decedere*. item præſidia de urbibus atque caſtellis. ita uti diligenter annotavit Valla. Cum Gymnico facit unum e manuſcriptis. *Rivius.*

2 *Romam diſceſſit.*] Sic iterum reponendum putavi; ejecto aliorum *deceſſit*; ob conſenſum membranarum ac vett. edd. *Gruterus.*

3 *P. Lucullus.*] Aliter: *Lucillus*. quidam codices formis excuſi habent, *Lucinus*. Caſt.

4 *Tribuni plebis continuare magiſtratum nitebantur.*] Tribunatus pl. *magiſtratus* appellatur. proprie tamen, ſi Plutarcho credimus, magiſtratus non eſt; cum neque lictores habeat, neque jus dicat, neque purpura utatur. quibus etiam alia Plutarchus adjungit, ut probet non eſſe magiſtratum. Cum quo ſentire videtur Livius lib. II. *Ardere*, inquit, *ira, tribunus, viatorem mittit ad Conſulem, Conſul lictorem ad tribunum, privatum eſſe clamitans, ſine imperio, ſine magiſtratu.* Sed utrumque refellit Cicero in Ep. VII. lib. I. Fam. cum ait: *Quo quidem tempore ut perſcripſi ad te antea, cognovi Hortenſium percupidum tui ſtudioſum Lucullum, ex magiſtratibus autem L. Racilium, & fide & animo in te ſingulari.* Quem enim hic *in magiſtratu* eſſe dicit, eum tribunum pl. nominat Ep. I. & V. lib. II. ad Quintum Fratrem. Et in oratione pro Quinctio de tribunis pl. *Per eum magiſtratum qui auxilii cauſſa conſtitutus eſt.* Et l. I. de Oratore: *Exierant cum Craſſo adoleſcentes, C. Cotta qui tribunatum pl. tum petebat, & P. Sulpitius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur.* Et in libris de claris Oratoribus: *ita tacitus Craſſi tribunatus, ut niſi in eo magiſtratu cœnaviſſet apud præconem Granium, idque nobis narraviſſet Lucilius, tribunum pl. neſciremus fuiſſe.* Apud Nonium autem Feneſtella his verbis: *Ut magiſtratum inierunt tribuni pl. C. Cato Ptolomæo regi & Lentulo Conſuli aſſi-*

dui

giſtratum [1] nitebantur: quæ diſſenſio totius anni comitia impediebat. Ea mora in ſpem adductus Aulus, [2] quem proprætorem in caſtris relictum ſupra diximus, aut conficiundi belli, aut terrore exercitus ab rege pecuniæ capiundæ, [3] milites menſe Januario ex hibernis in expeditionem evocat:

duis concionibus invidiam concitare cœpit. Et Aſconius idem ſignificat in Commentario Verrinæ II. Cum interpretans illud Ciceronis, *Magiſtratum ineat neceſſe eſt nonis Decembribus. Eo*, inquit, *die tribunus pl. futurus.* Et idem in orationem pro Cornelio: *C. Cottam legem tuliſſe, ut tribunis pl. liceret poſtea alios magiſtratus capere*, duobus in locis ait. Et ibidem: *Tiberium Gracchum tribunum M. Octavio collegæ ſuo, magiſtratum abrogaſſe*, tradit. Mirari equidem aliquis poſſit, quod ſcriptum Plutarchus reliquit, *tribunos. pl. purpura non eſſe uſos*, cum in oratione pro Cluentio de tribuno pl. Quinctio legantur hæc: *Facite ut non ſolum mores ejus & arrogantiam, ſed vultum & amictum, & illam uſque ad talos demiſſam purpuram, recordemini.* Verum non eſt inter eos controverſia. notat enim Cicero purpuram in Quinctio tribuno pl. tanquam indicium inſolentiæ, quod amictu uteretur, ceteris tribunis inuſitato. *Manutius.*

1 *Continuare magiſtratum nitebantur.*] Tac. lib. 2. *Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia.* Ciacconius.

2 *Quem Proprætorem in caſtris.*] Scribendum. *Quem Pro Prætore in caſtris*, &c. cum autem hic idem A. Albinus paulo poſt Legatus dicatur, integra ejus inſcriptio erit, *Legatus Pro Prætore.* Sic enim in antiquis numiſmatibus reperitur, LEG. PRO PR. &c. ut in notis ad Cæſarem diximus. *Urſinus.*

Quem proprætore in caſtris relictum ſupra diximus.] Dictum ſane ſupra, & vix tribus lineis intercedentibus. quapropter ſi cui a gloſſa videbuntur, ei facile ſubſcripſerim. *Gruterus.*

3 *Milites menſe Januario ex hibernis in expeditionem evocat.*] Sic & Aldinum exemplar, ni fallor, & manuſcripti codices habent, in quibuſdam tamen, velut Argentoratenſi, & Veneto eſt, *ex hibernaculis.* qua voce Livius aliquoties utitur. pro *ubi milites hiberno tempore commorentur.* ut v. dec. IIII. *Deinde in hibernacula milites deduxit.* & x. ejuſdem *Loca pacata me ad hibernacula electurum.* Tac. II. *Legionum alia itinere terreſtri in hibernacula remiſſa.* Hæc alias *hiberna* proprie dicuntur. nam *hibernacula* fere vocamus ipſa tentoria, quando ſub pellibus hiemem agere milites, non in oppidis neque ſub tecto cogebatur. Quocirca mihi quidem lectio prior magis arridet. Nam & frequens eſt apud Ciceronem, *cohortes in hiberna mittere.* Et *Exercitum in hiberna dimittere*, hoc eſt, in oppidum aliquod commodius, ubi per hiemem agant. Salluſtius poſtea, *Metellus*, inquit, *cunctos ſenatorii ordinis ex hibernis propere accerſi jubet.* Eſt apud Ciceronem & *hibernare* verbum. velut cum inquit: *Quomodo milites hibernent.* &: *Ubi ſis hibernaturus.* pro quo Salluſtius inferius dicit *hiemare*: *Nam omnis exercitus, uti convenerat, Numidia deductus in provincia hiemabat.* Rurſus, *Ceterum exercitum in provincia, quæ proxima eſt Numidiæ, hiemandi gratia collocat.* Sed & Cicero hoc verbo utitur aliquoties, ut in epiſtolis: *Cupio ſcire ubi ſis hiematurus.* & in Verrem: *ubi piratæ quotannis hiemare ſolent.* Salluſtius, ut adnotavit alicubi Seneca, *aquis hiemantibus* in hiſtoria dixit. Hunc imitaturus Aruntius quiſpiam, quem idem Salluſtianum fuiſſe teſtatur cum dicere vellet frigidum annum fuiſſe, ait, *Totus hiemavit annus.* *Hiemare* apud Tranquillum in Auguſto, pro *affligi incommodo hiemis* ponitur. *Quamvis parum*, inquit, *ſalubrem valetudini ſuæ urbem hieme experiretur, aſſiduaque*

cat; magniſque itineribus hieme aſpera pervenit [1] ad oppidum Suthul ubi regis theſauri erant. [2] Quod quamquam, & ſævitia temporis,. & opportunitate loci, neque capi, neque obſideri poterat: (nam circum murum, ſitum in prærupti montis extremo, planicies limoſa [3] hiemalibus aquis paludem fecerat) tamen, aut ſimulandi gratia, quo regi formidinem adderet; aut cupidine cæcus, ob theſauros oppidi potiundi, [4] vineas agere, aggerem jacere;

que in urbe hiemaret. Cæſar itidem ut Cic. pro *hiemem tranſigere* poſuit. velut II. *Ita populi R. exercitum hiemare atque inveteraſcere in Gallia moleſte ferebant: &* III. *Uti in iis legionem hiemandi cauſſa collocaret*. Ibidem: *Alteram partem ejus vici Gallis ad hiemandum conceßit*. &c. *Inde* in Allobrogas perduxit, *ibique hiemavit*. Sic & alis ſæpe. *Rivius*.

1 *Ad oppidum Suthul, ubi regis theſauri erant.*] Strabo lib. ult. *Capſam* ait vocatam, ubi regis Jugurthæ fuerint theſauri: ſed puto errorem eſſe, qualem paullo ante [cap. 21.] indicavimus Nam Salluſtius poſtea de Capſa diſſerens, nihil de regis theſauris meminit, verum locum quendam alium ad flumen Mulucham denotat. Hæc nobis ideo referuntur, ut locorum nomina diligentius emendentur, maxime locorum facta diligenti comparatione *Glar*.

Suthul.] Muthul & Suthul ſunt barbara oppidorum nomina, auctore Priſciano. *Ortel.*

2 *Quod quamquam & ſævitia temporis, & opportunitate loci neque capi, neque obſideri poterat.*] In quibuſdam eſt, *inopportunitate loci*. pro quo eo quod eſt, *iniquitate loci*. ſic autem præter alia & Beroaldinum, & Venetum exemplar habet quæ excudit Pincius, Pomponius caſtigavit ſed utrum rectius, alii viderint. Ut autem ab *opportuno* deducitur *opportunitas*, quid ni ita ab *inopportuno*, nam hac voce utitur Cicero, deduci *inopportunitas* queat? Niſi quis *importunitate loci* legere malit: quomodo inferius dicit, *Aggeribus turribuſque & aliis machinationibus fuiſſe locum importunum.* Ego vulgatam lectionem probo. nam *opportunitatem loci* cum propter incolas & cives, pro quibus illa erat; tum ob hoſtes Romanos, adverſus quos erat, mihi dicere videtur. Sic enim alibi, *Statuit*, inquit, *urbes quæ viris aut loco pro hoſtibus, & adverſum ſe opportuniſſimæ erant, ſingulas circumvenire.* pro, quæ urbes munitiſſimæ erant. *Rivius.*

3 *Hiemantibus aquis.*] Scriptus *hiemalibus aquis*. Varias conjecturas adferunt Critici, ſed vulgatam defendit Seneca epiſtola CXIV. *Dixit Salluſtius hiemantibus. Arruntius in libro primo belli Punici ait. Repente hiemavit tempeſtas.* Et quæ ſequuntur. Dicat quis neſcire nos locum hunc innuat Seneca, an vero alium ex deperditis hiſtoriarum libris. malim tamen aſſerere locum hunc in animo habuiſſe Senecam, quam temere quid mutare, aut fruſtra inveſtigando in hiſtoriarum libris fatigari. *Putſchius.*

Hiemalibus aquis paludem fecerant.] Produxit editio Carrionis, *hiemantibus aquis*, neque culpo. ſed noſtrum tuetur ſe toto grege manuſcriptorum Pall. neque aliter Commelinianus. *Gruterus.*

4 *Vineas agere, aggerem jacere, aliaque quæ cœpto uſui forent, properare.*] Quamvis & manuſcriptum, & Badianum exemplar *præparare*, tamen *properare* magis placet, pro feſtinanter comparare. Sic apud Tacitum: *properare deditionem*. Item: *voluntariam mortem properare*. pro celeriter ſibi conſciſcere. Virgilius VIII.

Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris.

pro,

re; aliaque, quæ incepto uſui forent, properare. At Ju- 38
gurtha, cognita vanitate atque imperitia legati, [1] ſubdolus ejus augere amentiam: miſſitare ſupplicantis legatos: ipſe, quaſi [2] vitabundus, per ſaltuoſa loca, & tramites exercitum ductare. [3] Denique Aulum ſpe pactionis perpulit, uti, relicto Suthule, in abditas regiones ſeſe, veluti cedentem, inſequeretur: ita delicta occultiora fuere. Interea per homines callidos: [4] diu, noctuque exercitum tentabat: centuriones, duceſque turmarum partim, uti transfugerent, corrumpere; alii, ſigno dato, locum uti deſererent. Quæ poſtquam ex ſententia inſtruxit; [5] intempeſta nocte de improviſo multitudine Numidarum [6] Auli caſtra circumvenit. Milites Romani, perculſi tumultu inſolito, [7] arma capere alii: alii ſe abdere; pars territos [8] confirmare: trepidare:

pro, *properanter facit*. & eſt honeſta locutio, inquit Servius. In manuſcripto volumine, pro *cœpto, incepta* legitur. ut & in impreſſis quibuſdam; ſed vulgatam lectionem relinquendam eſſe duco. *Rivius*. Vide ſupra cap. 21. & 22.

1 *Subdole ejus augere amentiam.*] In manuſcriptis eſt, *ſubdolus*. quæ nimirum verior lectio eſt. *Idem*.

Subdole ejus augere amentiam.] Sic & antiquus Fulvii liber. *Subdolus*, repoſui, quod ita ſcriptum in pleriſque antiquis libris comperiſſem. *Manutius*.

2 *Vitabundus*.] Vitans, fugiens. Conſiderent docti, num Diomedes Grammaticus hunc locum citet lib. I. cap. 5. ubi ſic ait: *Item cum legimus apud Salluſtium. Vitabundus*, inquit, *per ſaltuoſa loca recedebat*. Caſt.

3 *Denique Aulum ſpe pactionis pepulit, uti Suthule relicto.*] Manuſcripta, *perpulit*. Rivius.

4 *Die, noctuque.*] Servius in I. Georg. profert alium Salluſtii locum huic ſimilem, in quo eſt: *Die noctuque laborare, feſtinare*. Tacitus lib. XV. *Continuum die noctuque iter properabant*. infra tamen dixit Salluſtius, *Diu, noctuque*. ut lib. I. hiſtor. citante Chariſio, in quo erat: *Noctu diuque ſtationes & vigilias tentare*. Item: *Diu noctuque fatigare animum*. Urſinus.

5 *Intempeſta nocte cum multitudine Numidarum Auli caſtra circumvenit.*] *Cum*, non eſt in ullo manuſcripto, ac rectius abeſt, ſed nec Florentinus codex id habet, neque Beroaldinus. *Rivius*.

6 *Auli caſtra circumvenit.*] Non poſſum quin indicem Nazarianum a prima ac ſecunda manu variare perpetuo in nomine *Auli*. a prima enim eſt, *Albini*; a ſecunda, *Aulini*: niſi fine capitis XXXVI. ibi enim initio fuit, *Albinus Aulo fratre in caſtris*: mutatum tamen & ibi ſtatim *Aulino*. Gruterus.

7 *Arma capere alii, alii ſeſe abdere.*] Etſi omnes excuſi codices, quibuscum conſentiunt mſſ. quidam: *Arma capere, alii ſeſe abdere*, habeant. longe tamen, meo quidem judicio, concinnior & elegantior eſt hæc lectio, quam hic reſtituimus. Hoc eodem in libro Salluſtius: *alii fugere, alii arma capere*. &: *monere alii, alii hortari*. & iterum: *quam plurimas uxores alii, alii denas habent*. Popma.

8. *Confirmare, trepidare omnibus locis. vis magna hoſtium.*] Introduxi aliam diſtinctionem ab ea, quæ hactenus fere obtinuit; coactus auctoritate membra-

dare omnibus locis vis magna hoſtium: cœlum nocte, atque nubibus obſcuratum: periculum anceps: poſtremo, fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paullo ante corruptos diximus, [1] cohors una Ligurum, cum duabus [2] turmis [3] Thracum, & paucis gregariis militibus, tranſiere ad regem: [4] & centurio primipili,

narum, ſed & alioqui prima editio, *confirmare. Trepidare omnibus locis vis magna hoſtium.* quam diſtinctionem minime poſthabuerim vulgatiori, præferente; *confirmare*; *trepidare: omnibus locis vis magna hoſtium. trepidare* hic notat, ſatagere cum fructu. *Gruterus.*

1 *Cohors una Ligurum.*] Celticam hanc fuiſſe gentem ex Servio ad Virgil. Æneid. lib. x. ubi de origine Urbis Piſarum agit, apparet, cum dicit: *Alii Piſum Celtarum regem fuiſſe Apollinis Hyperborei filium tradunt, & poſtmodum eandem regionem Teutones habitaſſe, ipſum oppidum Teutam appellatum refert.* Etſi autem ejus verba mirum in modum ſunt mutilata ac conturbata, tamen iſta Celtarum, Teutonum, Teutarumque vocabula, genus Ligurum aperte ac manifeſto indicant. quippe ad Arnum uſque flumen, & Urbem Piſas olim pertinuere Ligures. Itaque Celticæ ſive Germanicæ originis ſunt Ligures. Atque id præter alia, etiam oppidorum nomina ſatis evincunt. Strabo Brigantium, Scincomagum vicos eorundem dicit. Caturigum, qui Liguribus accenſentur, oppidum recenſet Ptolemæus, Eborudunum, quod nunc eſt Embrun. Duo itineraria antiqua, Antonini & Hieroſolymitanum, eodem tractu habent Caturigas, locum; qui Tabulæ Itinerariæ eſt Catorigomagus, prope quem in eadem Tabula eſt Iſtudurum. At Dunum, Magus, Durum, Briga, Brigantium Celtica eſſe vocabula dubium non eſt. His inſuper adde quæ Plinius tradit lib. 3 cap. 16. his verbis de Pado: *Metrodorus Sceptius dicit Ligurum lingua amnem Bodincum vocari, quod ſignificet fundo carentem.* Cui argumento, adeſt juxta Induſtria, vetuſto nomine Bodincomagum; ubi præcipua altitudo incipit. Certe hodieque omnibus pariter Germanicis gentibus fundus vocatur *Bodem*, & *Boddem.* Quam certiſſime igitur liquet Celticam gentem eſſe Ligures. Porro de his ita Florus lib. II. cap. III. loquitur: *Ligures imis Alpium jugis adhærenteis inter Varum & Macrum flumen, implicitoſque dumis ſylveſtribus, major aliquanto labor erat, invenire quam vincere. Tutum locis & fuga, durum atque velox genus, ex occaſione magis latrocinia, quam bella faciebat.* Hactenus Florus. Ligures autem omnes fallaces eſſe dixit lib. 2. Orig. Cato. *Cluv.*

2 *Turmis.*] *Turmæ* proprie ſunt equitum. nam Turma triginta equites continet, dicta quaſi ter dena, eo quod terdeni equites ex tribus tribubus, Tatienſium, Ramnenſium, ac Lucerum fiebant: erant autem in legione turmæ tricenariæ 10. ſeu equites 300. Sunt ergo turmæ in ala, quot cohortes in legione; & decuriæ quot manipuli: ternæ enim in turma. *Lipſ.*

3 *Thracum.*] Thracia, Europæ regio celebris ad Pontum Euximum. Xenophon Sexto Cyripæd. præter hanc Europæam, Aſiaticam quoque habuit. Herodotus ſcribit eos Bithynos dictos, poſtquam in Aſiam transfretaſſent. Ammianus lib. 27. ejus ſex provincias nomine numerat, item S. Rufus, ſuntque illæ: Thracia ſpeciali nomine, Mœſia ſecunda, Scythia, Europa, Rhodopa, & Hæmimontum. Hodie uno nomine Romania nuncupatur. *Ortel.*

4 *Centurio primili.*] *Primi pilus & primus pilus*, non idem ſunt. Vide Quæ-

pili, [1] tertiæ legionis per munitionem, quam, uti defenderet, acceperat, locum hoſtibus introeundi dedit: eaque Numidæ cuncti irrupere. Noſtri fœda fuga, plerique abjectis armis, proximum collem occupavere. Nox, atque præda caſtrorum, hoſtis, quo minus victoria uterentur, remorata ſunt. Dein Jugurtha poſtero die cum Aulo in colloquio verba facit: [2] tametſi ipſum cum exercitu fame ferroque clauſum teneret; tamen ſe memorem rerum humanarum, ſi ſecum fœdus faceret, incolumis omnis [3] ſub jugum miſſurum: præterea, uti diebus decem Numidia decederet. [4] Quæ gravia quamquam, & flagitii plena erant; tamen,

ſita per epiſtolam. *Manutius.*

Primipili.] Primipilus erat caput & ductor omnium centurionum. Etiam in collegam ſuum ſiniſtrum Primipilum, jus aliquod habebat. Nam hæc de dextro accipienda & ſummo, niſi tamen imperium hoc habuere per vices. Imperabat quidem ſuæ duntaxat centuriæ, ſed quia mandata Imperatoris, aut Tribunorum ſæpe per illum edebantur in vulgus, etiam in acie, in agmine illum aſpectabant, & ad ejus nutum ſiſtebant, aut procedebant, ideo quia Aquilam regebat, primum ſignum. Et ita præerat Aquilæ, ut etiam ſub iter ipſe evelleret refixam, & ſignifero ſuo in manus dare:: quin etiam in ipſa acie aſſiſtebat, & tuebatur. Quia igitur Aquila in Primipili tutela, & ei velut aſſignata, inde manavit, ut Aquila pro ipſo illo munere & Primipilatu uſurparetur. Huic muneri non modo dignitas, ſed & opes adjunctæ. In Codice Juſtiniani & Theodoſii, Primipili munus miniſterium magis fuit, quam honos: ſic enim dicti, qui ad paſcendos milites ſolenniter ad limitem deſtinantur. *Lipſ.*

1 *Tertiæ legionis.*] Legiones apud Romanos plerumque nomen a numero ſortiebantur. unde apud Ciceronem, Cæſarem, Tacitum, & alios primam, ſecundam, tertiam, quartam, quintam, & ne longius proſequar, decimam, vigeſimam, & trigeſimam legionem invenies. *Caſt.*

2 *Tametſi ipſum cum exercitu fame ferroque clauſum tenet.*] Eſt in quibuſdam, *teneat.* id Latinitatis ratio expoſcere magis videtur, niſi ſi ἐντέρωσιν modi eſſe malis. *Rivius.*

3 *Sub jugum.*] Tribus haſtis jugum fit, humi defixis duabus, ſuperque eas tranſverſa una deligata. Livius lib. 3. ab U. C. & Dionyſius Ant. Rom. lib. 3. *Caſt.*

4 *Quæ quamquam gravia, & flagitii plena erant.*] Manuſcriptum, *Quæ gravia quamquam.* & ſic ſæpe Tacitus. velut V. *Hæc mira quamquam, fidem ex eo trahebant.* Laur. Valla haud ſcio an memoria lapſus, *flagitio plena* legit libro elegantiarum III. quo loco docet Ciceronem *Plenus* cum genitivo jungere ſolitum, pleroſque eodem ſæculo cum ablativo. Mox enim ſubdit cum Varronis e tertio de re ruſtica, *Utrum his piſcibus ſtagnum habeat plenum, an ranis*, tum hoc e Salluſtio exemplum, *flagitio plena*; quo id comprobet. Quod Ciceronem affirmat ſemper hoc nomen cum genitivo jungere conſueviſſe, in eo plane eſt memoria lapſus: id quod exempla ſequentia oſtendunt. *Ornamentis fanctum plena domus.* &, *Otioſa vita, conferta & plena voluptatibus.* &, *Litteræ graviſſimis verbis ſententiiſque plenæ.* Sed

tamen, [1] quia mortis metu nutabant, [2] ſicuti regi libuerat,
39 pax convenit. [3] Sed ubi ea Romæ comperta ſunt; metus atque mœror civitatem invaſere: pars dolere pro gloria imperii; pars inſolita rerum bellicarum, timere libertati: Aulo omnes infeſti, ac maxume qui bello ſæpe præclari fuerant, quod armatus dedecore potius, quam manu, ſalutem quæſiverit. Ob ea conſul Albinus, ex delicto fratris invidiam, ac deinde periculum timens; ſenatum de fœdere conſulebat: & tamen interim exercitui ſupplementum ſcribere, ab [4] ſociis & nomine Latino auxilia arceſſere;

& *noctem plenam timoribus*, apud eundem legis. *Rivius*.

1 *Mortis metu mutabantur.*] Sic in Catil. *Pace bellum mutavit*, & in orat. Philippi: *Quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit.* Hunc locum non recte interpretatur Turneb.lib.Adverſ. 18. c. 7. cum enim illi miſeri mortem exſpectarent, eum mortis metum cum ignominia commutatum facile tulerunt. infra: *cunctaque præſenti ignominia mutaſtis.* Nonius, *mutare, aliud pro alio accipere. Lucill. Publicanus vero ut Aſiæ fiam ſcripturarius, pro Lucillio; id ego nolo, & uno hoc non muto omnia.* Ciacconius.

Nutabant.] Manuſcripta & alia quædam, *mutabantur*, pro permutabantur: id eſt, quia hæc patienda potius quam moriendum cenſebant. vel, quia vitam hac re ſuam redimebant. Nam mutatio fit, quum aliud pro alio ſubſtituitur. Legitur & *multabantur.* Rivius.

2 *Sicuti regi lubuerat.*] Paſſim in omnibus exemplaribus excuſis ſic legitur. Libri duo calamo exarati: *Sicuti regi placuerat*: quo verbo ſæpe Salluſtius utitur: nam ſupra: *propter diſſenſionem placuerat dividi theſauros.* & infra: *atque hoc utinam a principio tibi placuiſſet.* & iterum: *Ita Jugurthæ placuerat ſperanti mox effuſos hoſtes invadi poſſe.* Nos tamen nihil mutamus. *Popma.*

3 *Sed ubi ea Romæ comperta ſunt.*] Vulgati receptio; codices ita habent. Priſcianus: *Hæc ubi Romæ comperta ſunt*, legit. Sed & ipſe Salluſtius in Catilinario: *Hæc*, inquit, *ubi Romæ comperta ſunt, Senatus Catilinam, & Mallium hoſtes judicat.* Nos tamen nihil mutamus *Idem.*

4 *Sociis & nomine Latino.*] Notandum Latinos & Italicos ſæpe abſolute *ſocios* appellari. Quin & aliquando Latini & Italici confundebantur. Ita Valerius Pelignos, qui Latini non erant, ita tamen appellavit. Latium autem diſcrevit Latinos ab Italicis, qui non erant in Latio: fœdus ab iis civibus Romanis, qui agrum Romanum poſſidebant aut colebant in Latio; jus Latii ab iis Latinis; qui cum agrum Latinum tenerent, non tamen Latii jure fruebantur. Ex fœdere autem, quod cum Latinis eſt percuſſum, jus illud emanavit. Quod eſt jus Latii, vel Latinitas appellatur, quod conſtat quidem jure civium Romanorum fuiſſe deterius, Italico vero aliquanto commodius. Quod autem jus habuere illi, qui fuere Latini nominis? Jus privatum quod attinet, diverſum erat a jure Quiritium. Nam & beneficii loco illud iis concedebatur. Non enim, ſi per leges Romanas civis Romanus neque a privato verberari, neque a magiſtratu cædi potuit, propterea etiam Latinus non potuit: nec ſi quid juris patricii aut plebeji Romæ habuerunt, idem etiam Latini uſurparunt. Nam ſacrorum jura quædam & connubiorum,

ceſſere; denique omnibus modis feſtinare: ſenatus ita, uti par fuerat, decernit, ſuo atque [1] populi injuſſu nullum

biorum, & patrum in liberos, & legitimi dominii, & teſtamentorum & tutelarum, propria civium Romanorum fuiſſe, ita ut nullis aliis, niſi jure Quiritium impertito, communicata ſint, ita perſpicuum eſt, ut longiorem orationem non deſideret. Age vero videamus, quod ad jus publicum pertinet. Militaſſe primo Latinos pro Romanis, non eſt dubium. Hoc enim & aliis ante fœderibus & maxime Caſſiano eſt proviſum, ut Latini Romanorum arbitrio copias pedeſtres & equeſtres darent, quarum opera ipſi in bello uterentur. Suffragium porro illorum in Civitate Rom. quod attinet, ita illo uſi ſunt, ut, quantum ex Annalium veterum monimentis, & Populi R. Actionibus colligi poteſt, nec tribum certam, in qua ſuffragium ferrent, habuerint, nec niſi ad leges jubendas & judicia facienda vocati ſint, nec intercedente vel Conſule, vel Tribuno plebis jus ullum ſuffragii ferendi habuerint. ſed ſæpe Urbe in quam ſuffragiorum cauſa venerint, abire juſſi. Hoc autem Caſſiano etiam fœdere impetratum apparet. Civitatem vero neque omnino cum ſuffragio, neque ſine ſuffragii latione datam, ſed ad arbitrium magiſtratuum, ex Dionyſio apparet, qui ita loquitur: *Cum Caſſius Hernicos iiſdem fœderis conditionibus, quibus Latinos obſtrinxiſſet, atque agrum Hernicis ademptum, plebi Romanæ, Latinis Hernicisque diviſurus eſſet, eique rogationi intercederetur; Latinos & Hernicos, quam plurimos potuit, ad ſuffragium ferendum acciit. Qui cum frequentes veniſſent, urbem hoſpitum turba repleverunt. Quod cum ad Virginium collegam ejus delatum eſſet, per compita edici juſſit, ut qui in Urbe domicilium non haberent, intra certum diem exirent. Caſſius autem contra edixit, ut qui civitate donati eſſent, donec lex accepta eſſet, manerent.* Ex hoc quoque jure illud eſt, quod Livius refert contigiſſe anno Urbis DXLI. AP. CLAUDIO, Q. FULVIO COSS. Italia Bello Punico ſecundo flagrante, in judicio M. Poſthumii Pyrgenſis ad populum: *Teſtibus*, inquit, *datis tribuni populum ſummoverunt, ſitellaque allata eſt, ut ſortirentur, ubi Latini ſuffragium ferrent.* Hæc ille. Neque vero, niſi jus ſuffragii aliquod habuiſſent, ſortitione ante tribuum opus fuiſſet, in quibus ſuffragium ferrent, nec ſi tribum, ut jure optimo cives obtinuiſſent, ubi ſuffragium dicerent, ſortiendum fuiſſet. Extremum fuit jus magiſtratuum petendorum Romæ. Aſconius: *Cn. Pompejum tranſpadanis coloniis jus dediſſe Latii, ut poſſent habere jus, quod ceteræ Latinæ coloniæ, id eſt, ut petendi magiſtratus gratia civitatem Romanam adipiſcerentur.* Quid eſt autem, petendi magiſtratus gratia civitatem adipiſci? Quid eſt enim? An ut cives Romani fierent tantummodo, ut Romæ honores peterent? Non videtur. Qui enim credibile eſt, omnes Latinos jus petendorum Romæ magiſtratuum habuiſſe, qui ne ſuffragium quidem, niſi quo dictum eſt modo, haberent? Eſt enim jus magiſtratus magnificentius multo quam ſuffragii. An ut qui jus Latii haberent, præter cetera civitatem etiam Romanam aſſequerentur, ubi apud Latinos magiſtratum petiiſſent, vel potius geſſiſſent? Equidem ita arbitror. Id enim aperte tradit Appianus lib. III. cum inquit: *Novum Comum Cæſar ad jus Latii redegit, apud quos qui annuum geſſiſſent magiſtratum, cives Romani fiebant.* Hanc enim vim habuit Latinitas. Hoc vero jus Latini populi uſque ad annum DCLXII. uſurparunt, quo ex L. Julia univerſo Latio eſt conceſſa civitas, paucis quibuſdam oppidis exceptis, quibus civitatis & ſuffragii jura ſingulari populi Romani benignitate fuerant ante conceſſa. *Sigon.*

1 *Populi injuſſu.*] Sic Livius lib. 9. *Coſſ. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt injuſſu*

lum potuiſſe fœdus fieri. Conſul impeditus a tribunis pl.,
ne, quas paraverat copias, ſecum portaret, paucis diebus
in Africam proficiſcitur. Nam omnis exercitus, uti con-
venerat, Numidia deductus in provincia hiemabat. [1] Poſt-
quam eo venit; quamquam perſequi Jugurtham & mede-
ri fraternæ invidiæ [2] animo ardebat; cognitis militibus,
[3] quos præter fugam, ſoluto imperio, licentia, atque laſci-
via corruperat, [4] ex copia rerum ſtatuit, ſibi nihil agitan-
40 dum. [5] Interea Romæ C. Mamilius Limetanus Tr. pl.
roga-

juſſu populi fœdus fieri poſſe, nec ſine fecialibus, ceremoniaque alia ſolenni. Itaque non, ut vulgo credunt, Claudiuſque etiam ſcribit, fœdere pax Caudina, ſed ſponſione facta eſt, &c. Et paulo inferius: *Spurius Poſthumius, qui ſponſionem fecerat, in Senatu, ſententiam a Coſſ. rogatus, ita diſſe. it: Quæ ſententia teſtis erit, mihi an legionibus veſtris pepercerim: cum me ſeu turpi ſeu neceſſaria ſponſione obſtrinxi: qua tamen, quando injuſſu populi facta eſt, non tenetur populus Romanus; neque quicquam ex ea, præterquam corpora noſtra debentur Samnitibus. Dedamur per feciales nudi, vinctique exſolvamus religione Populum, ſi qua obligavimus, &c.* Et paulo inferius: *Neque ego inficias eo, Patres Conſcripti, tam ſponſiones, quam fœdera ſancta eſſe apud eos homines, apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur: ſed injuſſu populi nego quicquam ſanciri poſſe, quod populum teneat.* Ciaccon.

1 *Poſtquam eo venit.*] In nonnullis eſt, *Poſtquam eo ventum eſt.* quomodo & alias. *Rivius.*

2 *Animo ardebat.*] *Ardere ira, dolore, deſiderio* dixit Cicero, &, *ardet animus*: ut Sall. in orat. de repub. ord. *ardet omnibus animus.* Cæſar 7. *Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret.* Ciacconius.

Animo ardebat.] In quibuſdam, *animus ardebat.* videlicet Albini conſulis. Sed prior lectio melior, pro, ſtudio & cupiditate flagrabat. ſic enim & manuſcripta. *Rivius.*

3 *Quos præter fugam ſoluto imperio, licentia atque laſcivia corruperat, & copia rerum.*] In manuſcriptis ceteriſque vetuſtioribus, *ex copia rerum, ſtatuit ſibi nihil agendum.* pro, *ut res ſeſe dabant*, ſive *pro ſtatu & conditione rerum.* Sic poſtea Salluſtius, *Tum Marius ex copia rerum conſilia trahit.* id eſt, *ex tempore.* vel, *pro re nata.* Tacitus, *Ex re conſulere*, dixit. *Idem.*

4 *Ex copia rerum ſtatuit nihil ſibi agitandum.*] Sic infra: *Marius ex copia rerum conſilium trahit.* contra: *Tamen ex inopia quod optimum videbatur, conſilium capit.* Ciacconius.

5 *Interea Romæ C. Mamillus Limetanus tribunus plebis, rogationem ad populum promulgat.*] Hic tam varia eſt in exemplaribus lectio. ut quæ potiſſimum probanda, haud facile judicare poſſis. In Veneto eſt, *C. Manilius Limitanus tr. pl.* nec ſecus in Argentoratenſi, atque aliis pleriſque. In Pariſienſi, quod eſt a Badio excuſum, caſtigatum ab Aleandro, *G. Mamillus Limentanus.* In Fabriciano, quam lectionem maxime omnium probandam puto *G. Mallius Limetanus.* Quamquam in ſpatio quod verſus dirimit, adſcriptum ibidem eſt, *Mamillus.* Sed & poſtea ubi in aliis fere, *ex Manlii rogatione*; in Badiano, *ex Mamilli*; *in* manuſcriptis eſt, *ex Malliana.* Sed quid multis? Aut hæc lectio vera eſt quam habet manuſcriptum, aut ea quæ in pervulgatis eſt exemplarib. dialogi de claris oratorib. quem Brutum vocant, quo loco Cicero de C. Galba Sergii F. loquiens hujuſce trib. pl. meminit. *nam*
roga-

rogationem ad populum promulgat, uti quæreretur in eos

rogatione, inquit, *Manilia, Jugurthinæ conjurationis invidia cum prafe ipſe dixiſſet, oppreſſus eſt*. Ibidem paullo poſt de L. Beſtia loquens. *Nam invidioſa lege Manilia quæſtio C. Galbam ſacerdotem, & IV. conſulares L. Beſtiam, C. Catonem, Sp. Albinum, civemque præſtantiſſimum L. Opimium, & quæ ſequuntur*. Niſi quis *Mamilia* ibi, non *Manilia* legendum eſſe contendat, ita uti de doctis quidam cenſent. tametſi Eraſmus quidem in poſtrema editione Chiliadum, *rogatione Manilia* legit, hunc Ciceronis è Bruto locum citans. Similis fere error eſt in *Octavio* illo *Tuſculano*, apud T. Livium I. ab V. C. quem *Mamilium* alii vocant, alii *Manilium*. quod poſterius in Anthropologia comprobat Volaterranus, quicum eruditi quidam faciunt. Sex. Pompejus F. *Mamiliorum familiam* diverſam facit ab ea quam *Manliam* alii vocant. *Mamilia*, inquit, *turris, intra Suburræ regionem, a Mamilio nomen accepit. Mamiliorum familia a Mamilia filia Telegoni, quam Tuſculi procreavit, eſt appellata, quando id oppidum ipſe condidiſſet*. Mox, *Manliæ gentis patriciæ decreto, nemo ex ea Marcus appellatur, quod M. Manlius qui Capitolium a Gallis defenderat, cum regnum affectaſſet, damnatus necatuſque eſt*. Hæc totidem ferme verbis repetit Sipontinus. Quod niſi mendum eſt in exemplaribus Sex. Pompeii, ut eſſe ſuſpicor, errat & Volaterranus ipſe, & quicumque alii *Manilium* vocant principem illum Latini nominis *Octavium Tuſculanum*. Sed mihi legendum apud Feſtum videtur, *Maniliorum familia, a Manilia, &c.* Livii exemplaria variant, nam eſt in aliis *Manilius*, in aliis *Mamilius*. Sed & auctor libelli de magiſtratibus R *Mamilium* vocat, cum *Manilium* alias legi, ſit in margine adnotatum. Contra, qui de viris illuſtribus ſcripſit, eundem *Manilium* appellat, quemadmodum & Florus lib. I. & e recentioribus Alexander Neapolitanus. Quin & apud Ciceronem II. de natura deorum, quo loco ſic Hervagius, *Cum A. Poſtumius dictator cum Octavio Mamilio Tuſculano prælio dimicaret, &c.* ibi Aldus, *Manilio* excudit; tametſi idem Aldus in epiſtolis ad Atticum, *Manlium* dicit, *Male*, inquit, *Tarquinius, qui Porſenam, qui Octavium Manlium contra patriam*. quomodo & aliud quoddam Venetiis impreſſum, & illud Baſileæ ab Hervagio excuſum. Cura me hercule non deeſſet, ut Livii noſtri verbis utar, ſi qua ad verum via inquirentem ferret. Nunc mirari magis, adeo diſcrepare inter ſe codices, quam quid veri ſit, diſcernere queas. Quod ſi Græci nobis exemplaris copia D. Halicarnaſſ. foret, perfacile huic rei inveniri remedium poſſet. Sed de hoc ſatis. M. Manlius qui Capitolium defendit, a Plutarcho Μάλλιος dicitur. Is vero unde lex *Manilia* nomen habet, Μανίλιος ab eodem in Ciceronis vita; ſed in Pompeii, Μάλλιος, mendoſe ut opinor, & incuria librariorum: quando, ut dixi, diverſa Romæ fuit proſapia *Manliorum* & *Maniliorum*. Hoc ceu auctarium addere libuit. Pro *Interea*, eſt in manuſcriptis *Interim*, nec aliter in impreſſis vetuſtioribus. *Rivius*.

C. Mamilius Limitanus.] Alii, *Limentanus*. quod mendoſum eſt. Sincerum autem, *Limitanus*, aut, *Limetanus*: cum *i*, & *e* viciſſim veteres uſurpaverint. Eſt autem hic C. Mamilius is, qui legem Mamiliam celebrem tulit de limitibus, cujus mentio eſt in libro De militibus agrorum & apud Ciceronem De legibus, & in Bruto. Nummum præterea argenteum ipſi vidimus apud clariſſimum virum Andream Lauretanum, patricium Venetum, in quo eſt, C. MAMILII. LIMETAN. *Manutius*.

C. Mamilius Limetanus.] Ita nos jampridem emendavimus ex auctoritate veterum codicum, itemque numiſmatum, in quibus eſt, C. MAMIL. LIMETAN. *Urſinus*.

eos, [1] quorum conſilio Jugurtha ſenati decreta neglexiſſet; quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepiſſent; qui elephantos, quique perfugas tradidiſſent, item, qui de pace, aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent. Huic rogationi partim conſcii ſibi, alii ex partium invidia pericula metuentes, quoniam aperte reſiſtere non poterant, quin illa, & alia talia placere ſibi faterentur, [2] occulte per amicos, ac maxume per homines nominis Latini, & [3] ſocios Italicos impedimenta parabant. [4] Sed plebes, incredibile memoratu eſt, quantum intenta fuerit, quantaque vi rogationem juſſerit, decreverit, voluerit, magis odio nobilitatis, cui mala illa parabantur, quam cura reipubl. Tanta lubido in partibus erat. Igitur, ceteris metu perculſis, M. Scaurus, quem legatum Beſtiæ fuiſſe ſupra memoravimus, inter lætitiam plebis, & ſuorum fugam, trepida etiam tum civitate, cum ex Mamiliana rogatione tres quæſitores rogarentur, effecerat, ut ipſe in eo numero crearetur. [5] Sed, quæſtione exercita aſpere violenterque ex

1 *Quorum conſilio Jugurtha ſenatus decreta neglexiſſet.*] Manuſcripta duo, *ſenati decreta.* qui eſt genitivus antiquus, atque ob id Salluſtio antiquario magis conveniens. ſic Plaut. *Senati columen* dixit. *Rivius.*

2 *Occulte per amicos, ac maxime per homines Latini nominis, & ſocios Italicos impedimenta parabant.*] In mſſ. ceteriſque vetuſtioribus, *per homines nominis Latini.* nam hoc ordine verborum & alias quoque utitur. neo aliter in vetuſtis inſcriptionibus, ubi fere primis tantum litteris hæc verba notantur, in hunc modum, N. L. quibus litteris ſignificatur, *nominis Latini.* unde conjicere licet, hac ſerie fere collocanda eſſe hæc verba, & hunc fuiſſe uſum publicum & obſervationem communem. idque maxime, ſi obſcenius alioqui concurrant litteræ, niſi ordinem verborum immutes. T. Livius, *Quina millia ſocium Latini nominis*, inquit, quomodo & alias idem ſæpe. Sed cum tale obſtat nihil, ordine priore verborum fere utitur. velut x. dec. IV. *Fabius ſociis atque nomini Latino remittere delectum.* & II. dec. ejuſdem, *Circa nomen Latinum a pratore miſſæ litteræ.* Sic alibi, *Ut ſocii nominis Latini*, inquit, item, *Ut cum ſociis ac nomine Latino, &c.* Idem.

3 *Socios Italicos.*] Vide ſupra B. J. cap. 26. in princ.

4 *Sed plebs, incredibile eſt memoratu.*] Manuſcriptum aliaque, *plebes.* id nimirum rectius eſt. *Idem.*

5 *Sed quæſtione exercitata aſpere violenterque.*] Manuſcripta duo, *exercita.* idque haud ſcio an melius. nam & judicium & quæſtio exerceri dicitur. Cicero; *Qui cum prætor quæſtionem inter ſicarios exercuiſſet.* Livius, *Quam acriter quæſtiones exercuiſſet.* Neque tamen priorem lectionem repudio: nam peculiare eſt Salluſtio noſtro frequentativis uti pro primitivis, quomodo alicubi *agitare prædas*, pro agere dixit, & *ductare exercitum*, pro ducere. *Rivius.*

I Cete-

ex rumore, & lubidine plebis, uti ſæpe nobilitatem, ſic ea tempeſtate plebem ex ſecundis rebus inſolentia ceperat.
[1] Ceterum mos partium popularium, & ſenatus factionum, 41
ac deinde omnium malarum artium, [2] paucis ante annis Romæ ortus eſt, otio atque abundantia earum rerum, [3] quæ prima mortales ducunt. [4] Nam ante Carthaginem deletam, populus, & ſenatus R. placide modeſteque inter ſe rempub. tractabant: neque gloriæ, neque dominationis certamen inter civis erat: [5] metus hoſtilis in bonis artibus civitatem retinebat. [6] ſed ubi formido illa mentibus deceſſit, ilicet ea, quæ

1 *Ceterum mos partium popularium & ſenatus factionum.*] Valde diſcrepant libri, editio princeps præfert, *& Senatorum factionum*. Naz. *mos partium popularium & factionum*, ſine voce *Senati*; quæ nec in Comm. niſi a calamo recenti: etiamque interpolata in Pal. ſec. nam tert. *mos partium popularium, Senatus factionum*, ſine copula. ſext. *mos partium pop. & mos Senatus, &c.* niſi fallor reſtituendum: *ceterum mos partium & factionum*, omiſſis ceteris. imo ſi quis adhuc amputarit, *& factionum*, ei apud me præmium. *Gruterus.*

2 *Et paucis ante annis.*] Tò & perperam eſt in Gymnico additum. *Rivius.*

3 *Quæ prima mortales ducunt.*] Sic infra: *& alia quæ prima ducuntur*. &: *prima habere*. Ciacconius.

4 *Nam ante Carthaginem deletam.*] Vellejus Paterculus lib. II. *Potentiæ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ poſterior aperuit. quippe remoto Carthaginis metu, ſublataque imperii æmula. non gradu ſed præcipiti curſu a virtute deſcitum, ad vitia tranſcurſum, vetus diſciplina deſerta, nova inducta: in ſomnum a vigiliis, ab armis, ad voluptates, a negotiis in otium converſa civitas.* Latius hæc apud Auguſtinum libris de civitate Dei, qui & in eam rem luculentiſſimas Salluſtiani naufragii tabulas conſervavit, quas habes infra, primo hiſtoriarum libro. *Putſchius.*

5 *Metus hoſtilis in bonis artibus civitatem retinebat.*] Alii *continebat*. ſed eodem ſenſu; quamquam poſterius mihi quidem magis arridet: nam & Florus eadem de re loquens, eo ipſo verbo eſt libro 4. uſus. Sunt apud Vellejum Paterculum quæ huc faciant, ea ſubjicere viſum. *Potentiæ*, inquit, *Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ poſterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, ſublataque imperii æmula, non gradu, ſed præcipiti curſu, a virtute deſcitum, ad vitia tranſcurſum, vetus diſciplina deſerta, nova inducta; in ſomnum a vigiliis, ab armis ad voluptates, a negotiis in otium converſa civitas.* Salluſtius in I. hiſtoriæ: *At diſcordia, & avaritia atque ambitio* (inquit) *& cetera ſecundis rebus oriri ſueta mala, poſt Carthaginis excidium maxime aucta ſunt. Nam injuriæ validiorum, & ob eas diſceſſio plebis a patribus, aliæque diſſenſiones domi fuere jam inde a principio. neque amplius quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio & bellum grave cum Etruriā poſitum eſt, æquo & modeſto jure agitatum.* Hæc ex Auguſtino, 2. de Civitate Dei. *Rivius.*

6 *Sed ubi illa formido mentibus deceſſit.*] Manuſcripta, *diſceſſit*. Tu vide utrum rectius *Diſcedere ſpem alicui*, eſt apud Cæſarem. ut & *formidinem diſcedere*, non abſurde forſan dicere poſſis. *Idem.*

Sed ubi formido illa mentibus diſceſſit.] Produxi cum Carrione ſcripturam mſſ. codicum, improbato illo, *deceſſit*. Grut.

quæ ſecundæ res [1] amant, laſcivia atque ſuperbia inceſſere. Ita, quod in advorſis rebus optaverant, [2] otium poſtquam adepti ſunt, aſperius, acerbiuſque fuit. [3] Namque cœpere nobilitas dignitatem, populus libertatem in lubidinem vertere: ſibi quiſque ducere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partis abſtracta ſunt, reſpubl. quæ media fuerat, dilacerata. Ceterum nobilitas factione magis pollebat: plebis vis ſoluta, atque [4] in multitudinem diſperſa, minus poterat. paucorum arbitrio [5] belli domique [6] reſpubl. agitabatur: penes eoſdem ærarium, provinciæ, magiſtratus, gloriæ, triumphique erant: populus militia atque inopia urgebatur; prædas bellicas imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parvi liberi militum, [7] uti quiſque

1 *Amant.*] Græciſmus. Ita enim & φιλεῖν dicunt. Vide ſupra Ciaccon. in fine cap. 34. B. Jug.

2 *Otium poſtquam adepti fuere, acerbius, aſperiuſque tulere.*] Rejecta vulgata lectione, hanc ſcripturam amplector, ut ſinceram, & cum iis quæ ſequuntur, congruentem, & conſentaneam. *Popma.*

Otium poſtquam adepti ſunt, aſperius acerbiuſque fuit.] Ita ſine ullo diſſenſu Pall. ut mirer quid Popmæ venerit in mentem iſthæc fœde interpolanti, etiam contra conſenſum editionum exoletarum. *Gruterus.*

3 *Namque cœpere nobilitas dignitatem, populus libertatem in lubidinem vertere.*] Sic eſt in manuſcriptis, quæ ipſe viderim, contra quam Gymnicus habet. utra lectio verior, aliorum eſto judicium. *Rivius.*

Cœpere nobilitas dignitatem; populus libertatem.] Libri ſcripti præferunt: *cœpere nobilitas dignitatem in ſuperbiam, populus libertatem.* alii codices: *nobilitas dignitatem in dominationem.* Multus eſt Salluſtius in commemoranda ſuperbia nobilitatis. Paullo poſt: *nobilitas factione pollebat* legendum, inducto *magis*, quod abeſt a ſcriptis. *Putſchius.*

Namque cœpere nobilitas dignitatem, populus libertatem in lubidinem vertere.] Sic mſſ. ætate provectiores. & recte, nam libidine laboratum æque in plebe juxta ac nobilitate. Libri plane recentes, duo Pall. ſept. ac dec. ignoratione vocis *lubidinem*, invexerunt amplius, *nobilitas dignitatem in dominationem, populus &c.* vel etiam, *nobilitas dignitatem in ſuperbiam.* ſtulte. tollenda enim utraque vox; fortaſſis quoque præterea, *cœpere.* Gruterus.

4 *In multitudine diſperſa.*] Contra infra: *In patribus ſumma auctoritas erat, vis multo maxuma in plebe.* Ciacconius.

In multitudinem minus poterat.] Reduxi poſituram verborum ac diſtinctionem, quæ in mſſ. editiſque vett. quibus tamen *in multitudine*, ut forſan binæ illæ dictiones ſint ab librariis; certe præpoſitio, quæ alioqui non eſt in Pal. nono. *Gruterus.*

5 *Belli domique.*] Sic dixit ut *belli militiaque*, infra: *animus belli ingens, domi modicus.* Et in Orat. Cotta: *domi bellique impeditiſſima reſpublica.* Ciacconius.

6 *Reſp. agitabatur.*] *Reſp.* non eſt in ullo manuſcripto, nec in codice Beroaldino. *Rivius.*

7 *Uti quiſque potentiori confinis erat.*] Quamvis in quibuſdam ſit *affinis*, tamen prius illud magis arridet, & ad ſenſum

quiſque potentiori confinis erat, ſedibus pellebantur. Ita cum potentia, avaritia ſine modo modeſtiaque invadere, polluere, & vaſtare omnia; nihil penſi, [1] neque ſancti habere, quoad [2] ſemet ipſa præcipitavit. Nam ubi primum ex nobilitate reperti ſunt, qui veram gloriam injuſtæ potentiæ anteponerent: moveri civitas, & diſſenſio civilis, [3] quaſi permixtio terræ; oriri cœpit. Nam 42
poſtquam Tiberius, & C. Gracchus, [4] quorum majores Punico, atque aliis bellis multum reipubl. addiderant, vindicare plebem in libertatem, & paucorum ſcelera patefacere cœpere: nobilitas noxia, atque eo perculſa, [5] modo per ſocios, & nomen Latinum, interdum per equites Romanos, quos ſpes ſocietatis a plebe dimoverat, Gracchorum actio-

ſenſum magis facit: pro, *conterminus*, ut Plinius loquitur. *Idem.*

1 *Neque ſancti habere.*] Id eſt, & nihil ſancti habebat. hoc refertur ad id quod dixit, *polluere. Nihil ſanctum habere*, eſt omnia ſancta violare. nam id dicitur *ſanctum*, quod violari nefas eſt: ut fides, pietas, juſtitia, religio: hæc omnia & his ſimilia ſancta dicuntur, quia ea pollui & violari non licet. Sed nobiles Romani nihil ſancti habebant, quia omnia violabant, quæ violari non licet. nam fidem & juſtitiam pro pecunia violabant, ut ante dixi. *Sold.*

2 *Semetipſam præcipitavit.*] Legendum, *ſemetipſa*, ex vetuſtis quibuſdam. *Rivius.*

3 *Quaſi permixtio terræ oriri cœpit.*] Verba duo poſtrema non videntur legitima auctoris. Naz. habet, *quaſi permixtione terræ fore cœpit.* emendatumque deinde, *terræ oriri.* ac refert Commel. *quaſi permixtione terræ oriri cœpit*, quomodo & a manu recenti Pal. ſec. cui prius fuerat, *quaſi permixtione terrere cœpit.* ſed nec ſatis intelligo hanc permixtionem terræ. *Gruterus.*

Quaſi permixtio terræ.] Fortaſſe: *rerum.* Gronov.

4 *Quorum majores Punico, atque aliis bellis multum Reipubl. addiderunt.*] Gracchi multa præclara facinora bello geſſerunt, & in bello Punico, & in aliis. nam Sempronius Gracchus conſul & collega P. Cornelii Scipionis, patris Scipionis Africani majoris, ad inſidias miſſus contra Carthaginienſes, bello navali feliciter dimicavit, ſeptem navibus captis, ceteris in fugam verſis. idem apud Placentiam contra Hannibalem feliciter pugnavit, pulſo hoſte in caſtris. Tiberius autem Gracchus Hannonem ducem Pœnorum cum exercitu fudit apud Luceriam, ex quo prælio paulo minus duo millia hominum cum ipſo duce fugerunt. Item P. Sempronius conſul in agro Crotonienſi cum Hannibale conflixit, fuſo fugatoque exercitu quatuor millia hoſtium occidit: paulo minus trecentos cepit, undecim ſigna militaria capta ſunt. Ex his patet, quomodo majores Tiberii & Caji Gracchorum multum reip. addiderunt. Denique Tiberius Gracchus pater eorum, bis conſul fuit, ac bis triumphavit. *Sol.* Vide Liv. Decad. 3. lib. 3. 4. & 5, & Decad. 5. lib. 1. *Caſt.*

5 *Modo per ſocios, & nomen Latinum.*] Vide ſupra cap. 39.

1 *Dein.*

actionibus obviam ierat: & primo Tiberium, [1] dein paucos poſt annos [2] eadem ingredientem [3] Cajum, Trib. pl. alterum, alterum triumvirum coloniis deducendis, cum M. Fulvio Flacco ferro necaverat. Et ſane Gracchis, cupidine victoriæ, [4] haud ſatis animus moderatus fuit. Sed bono vinci ſatius eſt, quam malo more injuriam vincere. Igitur ea victoria nobilitas [5] ex lubidine ſua uſa, [6] mortalis multos ferro aut fuga exſtinxit; pluſque in reliquum ſibi timoris, quam potentiæ, addidit: [7] quæ res plerumque magnas civitates peſſum dedit: [8] dum alteri alteros vincere quovis modo; & victos acerbius ulciſci volunt. Sed de ſtudiis partium, & omnibus civitatis moribus ſi ſingillatim, aut

1 *Deinde paucos poſt annos.*] Manuſcriptum *dein.* Rivius.

Paucos poſt annos.] Inter utriuſque cædem undecim, vel ſummum duodecim anni interfuerunt. Tiberius enim, Scævola & Calpurnio, Cajus autem, Fabio & Opimio conſulibus occiſus eſt, inter quorum conſulatus undecim anni interceſſerunt. *Caſt.*

2 *Eadem ingredientem.*] Id eſt, eadem molientem & conantem, quæ ipſe Tiberius conatus fuerat: videlicet ferentem leges Agrarias. *Sold.*

3 *Cajum, Tribunum.*] Poſt *Cajum*, diſtinguendum, atque deinde diviſim inferendum: *Tribunum pl. alterum* (nempe, Tiberium) *alterum Triumvirum* (nempe Cajum) *coloniis deducendis.* M. enim Fulvius Flaccus non cum Tiberio, ſed Cajo occiſus eſt: ut auctor eſt Florus in altera Epitome lib. 61. Quod admonendum duximus. Quoniam hic locus in pleriſque codicibus corrupte legitur, & a Commentatoribus miſere tractatur. *Glareanus.*

4 *Haud ſatis animus moderatus fuit.*] Immo intemperatus fuit Gracchus cupidine victoriæ; unde ab Juvenale ſeditioſiſſimi innuuntur Satyra ſecunda, ubi dicit:

Quis tulerit Gracchos de ſeditione querantes? Badius.

5 *Ex lubidine ſua.*] Vox *ſua* mihi ſuſpecta eſt. *Ciacconius.*

Ex lubidine ſua.] Inter voluntatem & libidinem hoc intereſt, ſecundum Ciceronem in quarto Tuſculanarum: *Voluntas eſt, quæ quid cum ratione deſiderat: quæ autem ratione adverſa incitata eſt, ea libido eſt, vel cupiditas effrenata.* Ergo deſiderium in bono voluntas dicitur, deſiderium in malo libido vocatur. *Badius.*

6 *Multos mortales.*] Legendum *mortaleis.* Riv.

7 *Quæ res plerumque magnas civitates peſſumdedit.*] Manuſcriptum, *peſſum dedit*, ut ſint duæ dictiones non una compoſita. Corn. Tacit. III. *Quod multos etiam bonos peſſum dedit.* Sic & *peſſum ire* diviſim dicitur: velut apud Plin. *Peſſum iere vitæ pretia.* & Plaut. *Peſſum abeat.* Ne multis, *peſſum dedit* ſic diviſim dicitur, ut in oratione Lepidi Salluſtius *venum datam* dixit, *quaſi Cimbricam prædam venum aut dono datam.* & Livius, *Ignaros omnium ſe venum a principibus datos.* pro, *venundatos.* Apulejus V. *Niſi eam peſſum de tantis opibus ejecero.* pro, *niſi exturbaro atque evertero tantis bonis.* Idem.

8 *Alteri alteros vincere.*] Ex Catone hoc ſumtum apud Gellium, *alteri alteros occidere.* Ciacconius.

1 *Tempus*

aut pro magnitudine parem diſſerere; [1] tempus, quam res,
maturius deſeret. quamobrem ad incœptum redeo. [2] Poſt 43
Auli fœdus, exercituſque noſtri fugam fœdam. [3] Metellus,
& [4] Silanus conſules deſignati, provincias inter ſe [5] partive-
rant: [6] Metelloque Numidia evenerat, acri viro, & quam-
quam adverſo populi partibus, fama tamen æquabili, &
inviolata. Is ubi primum magiſtratum ingreſſus eſt; [7] alia
omnia ſibi cum collega communia ratus, ad bellum, quod
geſturus erat, animum intendit. Igitur diffidens veteri exer-
citui, [8] milites ſcribere, præſidia undique arceſſere: arma, te-
la, equos, & cetera inſtrumenta militiæ parare, ad hoc com-
mea-

1 *Tempus quam res maturius me deſeret.*] In manuſcriptis quibuſdam non reperi *me*. ac citra detrimentum ſenſus omitti poteſt. *Rivius.*

2 *Poſt Auli fœdus exercituſque noſtri fœdam fugam.*] In aliis *fugam fœdam*. quomodo ſupra: *Noſtri fuga fœda, plerique abjectis armis, proximum collem occupavere.* Eſt autem *fœdum*, *turpe & flagitioſum*, *dedecoriſque & ignominiæ plenum*. Nec inepte hoc epitheton tribuitur formidoloſæ fugæ. Cicero ad Atticum, *Mitto illam fugam ab urbe turpiſſimam.* Idem, *Quid fœdius, quid perturbatius hoc ab urbe diſceſſu? ſive potius turpiſſima fuga?* Titus Livius IIII. ab V. C. *Per averſam portam fuga turpi deferuntur.* Idem VI. belli Punici ſecundi, *Hinc omne Punicum nomen maria terraſque fœda fuga impleturum.* & II. ejuſdem, *Cum multa cæde ac fœda fuga retro ad naves compulſi ſunt.* Idem I. belli Macedonici. *Vix tentato certamine turpi fuga repetunt caſtra.* & VII. *Deinde redire in pugnam jubebat, pavorem & turpem fugam increpans.* Idem.

3 *Q. Metellus.*] Hic eſt Q. Cæcilius Metellus, qui poſtea Numidicus eſt appellatus. Fuit vir magni animi: quippe qui in legem Saturnini jurare unus noluit, & de civitate maluit, quam de ſententia dimoveri. Cicero in Orationibus poſt Reditum ad Quirites, & in Senatu, pro Cornelio Balbo, pro Seſtio, in Piſonem, de Claris Oratoribus, & in Epiſtolis ad Lentulum. Livius libro 65. & 66. Paterculus libro priori. Auctor de viris Illuſtribus cap. 46. Valerius Maximus lib. 4. cap. 1. Oroſius lib. 5. cap 15. & 17. Eutropius lib. 4. Appianus Bellorum Civilium lib. 1. Plutarchus in Mario & in Lucullo. *Caſt.*

4 *Silanus.*] M. Junius Silanus, qui paulo poſt adverſus Cimbros infeliciter pugnavit: ut leges apud Livium lib. 65. Paterculum in Volumine priori, & Florum lib. 3. cap. 3. quare miror, cur Eutropius contra ſcripſerit, inquit enim: *A. M. Junio Silano collega Q. Metelli Cimbri in Gallia victi ſunt.* Idem.

5 *Partiverant.*] Valde veriſimile eſt Salluſtium ſcripſiſſe *paraverant*, ut exiſtimat Victorius. Vide l. 1. Obſ. 1. 10. *Gr.*

6 *Metelloque Numidia evenerat,*] Sic & manuſcriptum. quamvis in aliis, *obvenerat*: ſed eodem ſenſu. *Rivius.*

7 *Alia omnia ſibi cum collega communia ratus.*] *Communia*, Fulvii liber non habet. *Manutius.*

Alia omnia ſibi cum collega communia ratus.] Τὸ *communia*, non reperi in ullo manuſcripto, nec in impreſſis vetuſtioribus, ac ſenſus tamen id expoſcere videtur, ut opinor. *Rivius.*

8 *Milites eligere, ſcribere.*] Τὸ *eligere*, non eſt in manuſcripto, *Idem.*

1 E[illegible]

meatum affatim, denique omnia, quæ in bello vario, & rerum multarum egenti, uſui eſſe ſolent. Ceterum ad ea patranda ſenatus auctoritate, ſocii, nomenque Latinum, [1] & reges ultro auxilia mittendo, poſtremo omnis civitas ſummo ſtudio adnitebatur. Itaque, ex ſententia omnibus rebus paratis, compoſitiſque; in Numidiam proficiſcitur, magna ſpe civium, [2] cum propter artis bonas, tum maxume quod advorſum divitias invictum animum gerebat: & avaritia magiſtratuum ante id tempus in Numidia noſtræ
44 opes contuſæ, hoſtiumque auctæ erant. Sed, ubi in Africam venit, [3] exercitus ei traditur a Sp. Albino proconſule, iners, imbellis, neque periculi, neque laboris patiens, lingua, quam manu, promptior, prædator ex ſociis, & ipſe præda hoſtium, ſine imperio, & modeſtia habitus. Ita imperatori novo plus ex malis moribus ſolicitudinis, quam ex copia militum auxilii, aut bonæ ſpei, accedebat. Statuit tamen Metellus, quamquam & æſtivorum tempus [4] comitiorum mora imminuerat; &, exſpectatione eventus, civium animos intentos putabat; non prius bellum attingere, quam majorum diſciplina milites laborare coëgiſſet. Nam Albinus, Auli fratris, exercituſque clade perculſus, poſtquam decreverat non egredi provincia, [5] quantum temporis æſtivorum in imperio fuit, plerumque milites

1 *Et reges ultro auxilia mittendo.*] Magis Salluſtiane ſcriptus. *auxilia mittere.* Putſchius.

2 *Cum propter bonas artes.*] In antiquis, *cum propter arteis bonas.* ſic inferius, *certanteis.* ubi hodie *certantes*, ſequitur autem adjectivum in manuſcriptis & impreſſis vetuſtioribus. *Rivius.*

3 *Exercitus ei traditur Spurii Albini proconſulis iners.*] Ita optimi codicum, Naz. ac Com. non ut alii editique, *traditur a Spurio Albino proconſule.* quod ſi cui libitum reſecare adhuc illud *proconſulis*, faciet auctoritate Pal. quarti. *Grut.*

4 *Comitiorum mora.*] *Mora* nominandi caſu dictum eſt, ut recte expoſuit Badius. Soldus putavit auferendi caſum eſſe, ideoque hunc locum mire expoſuit. *Glareanus.*

5 *Quantum temporis in imperio fuit, plerumque milites in ſtatutis caſtris habebat.*] Manuſcriptum, *ſtativis caſtris.* quomodo Cicero, *Iſte novus imperator pulcerrimo Syracuſarum loco ſtativa ſibi caſtra faciebat.* Cæſar III. de bello civili, *Eodemque die uterque eorum ex caſtris ſtativis a flumine Apſo exercit*[...] *educunt.* Ibidem, *Scipio in caſtris ſta*[...]*vis biduo moratus.* Rivius.

Quantum temporis æſtivorum imper[...] *fuit.*] V.c. addit præpoſitionem, *in*, na[...] habet: *in imperio fuit.* Urſinus.

1 Neq[...]

ſites in ſtativis caſtris habebat; niſi cum odos, aut pabuli egeſtas locum mutare ſubegerat. [1] Sed neque more militari vigiliæ deducebantur. Uti cuique lubebat, ab ſignis aberat.

1 *Neque muniebantur ea, neque more militari vigiliæ ducebantur.*] Locus hic in omnibus editionibus mancus, deminutuſque fuit: eum nos ope, & auxilio antiquiſſimi codicis reſtituimus. Neque hæc priora verba adulterina, vel e gloſſemate alicujus inſerta ſunt, ſed Salluſtiano ſtylo, & ſententiæ hujus loci optime conveniunt. loquitur enim de caſtris; id quod verba paulo ante præcedentia oſtendunt. *Popma.*

Sed neque more militari vigiliæ deducebantur.] Quod hic interſerat Popma: *Sed neque muniebantur ea, neque more militari, &c.* ſciamus oportet, nihil tale inveniri in libris Palatinis, adeo ut putem codicem ejus antiquiſſimum nihil habere præter nomen. plane, ſi examinaverimus trigam illam verborum, reperiemus falſum eſſe: non modo, quod ubi caſtra, ibi etiam munitio; ſed quod veroſimile, galeatos iſtos lepores probe ſibi caviſſe vallo ac foſſa a ſuperventibus hoſtium. *Gruterus.*

Vigiliæ.] *Vigiliæ* & *excubiæ* ſæpe confunduntur. Proprie autem *vigiliæ* erant nocturnæ, *excubiæ* diurnæ. De utriſque breviter agendum. *Excubiæ* autem erant ad portas & vallum caſtrorum atque adeo Romanis mos fuit totas cohortes & turmas habere, & ponere quietas ante ipſas portas, non unum aut alterum militem, ut hodie fieri ſolet: Illi, plures, atque etiam cum periculum eſſet, alios ſuper alios, & longius abjunctos. Id vocabant ab ipſa re ſtationes: ſtabant enim, tam equites quam pedites. Hæ ſtationes olim quidem totum diem habitæ, ſed mutavit Æmilius ob cauſas, & binas in diem ſtatuit. Utiles valde, quod nunquam hoſtes imperatos, aut paucos deprehendebat, imo qui eſſent reſiſtendo, donec ſuccurreretur. Auxie autem ſervatæ; & omnino capitale (niſi magna vi abriperentur potius, quam pellerentur) deſeruiſſe. Has ſtationes puto ex omni genere militum, exceptis velitibus, obiiſſe: ad ſingulas portas non minus cohorte & turma una; interdum & plures, cum juxta hoſtis. Quatuor autem portæ; in univerſum 40. cohortes & totidem turmæ, exceptis iis, qui ad Prætorium Extraordinarii aut ſelecti, hi enim erant ab hac re immunes. Ergo munus rediit decimo quoque die; imo quinto, ſi illum medium dividis cum Æmilio. Porro in vigiliis nocturnis locum habebat teſſera, ipſa vigilia, & circuitio. Teſſerarius quotidie ſole jam inclinante ad Tribuni tentorium venit, & ſignum petiit. illud Tribuni ab Imperatore accipiebant, in milites per centuriones transfundendum. Signum aut teſſera militaris erat tabella latiuſcula e ligno, inſcripta: nempe ipſo nocturno ſigno, aut dicto: quod eſſe vellet Imperator. Teſſerarius accepta teſſera a tribuno, non loci aut dignitatis ordine dabat, incipiens a primis manipulis: ſed contra redibat ad ſuum & ultimum manipulum, & centurioni dabat in tabernaculo adhibitis teſtibus, quo, ſi in ea re peccatum eſſet, conſtare poſſet: ille acceptam proximi manipuli centurioni, ille iterum proximi, donec ad primos manipulos perventum eſſet. Bonus hic ordo dupliciter: tum ut vigiliæ in ultimis caſtris & hoſti propinquis ſtatim conſtituerentur, tum ut teſſera ſic via recta, & ſine flexu ad Tribunos rediret. Porro in vigiliis vigiles quaterni ſe diviſerunt in quatuor partes, ita ut ſinguli vigiliam unam noctis obirent, ſorte dividente, per ternas quique horas. Erant igitur quatuor vigiles, & ii una; ſed unus ex iis ſua vigilia quiſque perſtabat intentus & vere vigil: alii adjacebant aut accubabant. Itaque his quies aliqua, & ille ſtans, ſi auxilium poſceret, ad manus habebat. Qui vero ex vigiliis deſtinati ſunt, ex ſingulis eorum excubiis

uſus-

erat. [1] lixæ permiſti cum militibus, [2] diu, noctuque vagabantur: & palantes agros vaſtare, villas expugnare, [3] pecoris & mancipiorum prædas certantes agere: eaque mutare cum mercatoribus vino advectitio, & aliis talibus: præterea, frumentum publice datum vendere, [4] panem in dies mercari:

uniuscujuſque manipuli Tergiductor ſeu Optio ducit veſperi ad Tribunum, qui primas vigilias ſint acturi. probabile autem eſt illos primos teſſerulas quoque aliorum vicem, quis futurus eſſet ordo vigiliarum, accepiſſe. Optio omnibus vigiliam acturis dat teſſerulas plane exiguas pro quaque vigilia. Hæ teſſerulæ diverſæ fuerunt a priori: illa uniuſmodi fuit, & ſignum aut dictum nocturnum, quo ſeſe ab hoſte internoſcerent; iſtæ diverſiformes, & propriæ cujuſque vigiliæ. Etiam in modulo diſcrimen. Illa tabula latiuſcula, iſtæ plane exiguæ, aut velut talleolæ. omnino non aliud fuiſſe videntur, quam ligella, cum nota duplici impreſſa: altera manipuli, altera vigiliæ ipſius. Id hoc fine, ut Tribunus, ea reddita, ſtatim conſpiceret, quis in quoque manipulo, & quota vigilia munus feciſſet, aut non feciſſet. Circuibant vigilias equites, nonnunquam & ipſi Tribuni, ſi propius diſcrimen. Quin & ipſe Imperator interdum & cum eo Legati. At ſub Vegetii ævum Circitoris proprium munus fuit, & militiæ gradus, Initio porro vigiliarum omnia ſigna cecinerunt, aut potius paulo ante ipſas, cum nimirum Prætorium dimitteretur, & hoc ſignum erat imperii. Erant autem vigiliæ quaternæ, & ſingulæ in horas ternas, ut ſupra diximus, diviſæ. Has Primipilus clepſydris diſcernebat: habebant enim vaſcula aquaria, ſive menſuras ex aqua, quibus illa tempora æqualiter diſtinguebant. Vigilabant autem armati, olim tamen ſcutum iis ademptum, ne, ubi feſſi ſint, innixi pilo, capite ſuper marginem ſcuti poſito, ſopiti ſtarent. Poſtea vero redditum. Qui autem illo die in expeditione fuerat, ne vicibus quidem ſuis vigilabat: cauſa ab humanitate, & quia tales egebant quiete. *Lipſ.*

1 *Lixæ.*] Fulgentius de Priſco ſermone *lixam* interpretatur mercenarium. Ad opinionem illius accedere video Feſtum: *Lixæ*, inquit, *qui exercitum ſequuntur quæſtus gratia, dicti, quod extra ordinem ſint militiæ, eiſque liceat, quod libuerit. Alii eos a Licha appellatos dicunt, quod ille Herculem ſit ſecutus, quidam a liguriendo quæſtum.* Hactenus Feſtus, qui alibi iſtiuſmodi mercenarios *Metellos* appellavit. Satis autem inepte ille. Melius Nonius Marcellus, qui a lixa, quam veteres aquam appellabant, dictos recte cenſet. Sed qua lingua veteres dixerint, ignorat. Galli, qui fuere olim conſortes ejuſdem cum Germanis linguæ, *lic* & *lec* aquam dixerunt. unde Lecca fluvius. Et *leckea* proprie noſtratibus aquam ſorbere. Hinc & lixæ. *Thyſ.*

2 *Diu noctuque.*] Adducitur a Cariſio alter locus ex 1. Hiſtor. *noctu diuque ſtationes & vigilias tentare.* & infra: *diu noctuque fatigare animum.* Ciacconius.

3 *Pecoris & mancipiorum prædas certantes agitare.*] Manuſcripta duo & ex impreſſis quædam, *agere*, quomodo Plautus, *Næ ille pulcram prædam agat*, inquit. Sed alterum forte magis Salluſtianum; tametſi idem poſtea, *Ex ſociis noſtris prædas agentes*, inquit. Libenter autem Salluſtius verbo *agitare*, nec eodem modo ſemper utitur: ut, *Mente quid agitare*, in Catilina, pro, *verſare.* Item, *vitam, imperium, remp. agitare.* Sic *gaudium & lætitiam agitare.* & in Jugurtha, *Pacem agitare, noctem agitare, moras agitare, præcepta patris agitare, agitare prædas.* Rivius.

4 *Panem in dies mercari.*] Laur. Valla libro elegantiarum tertio, quo loco docet, *In diem* aliud eſſe, quam *In dies.* hic

ita

mercari: poſtremo, quæcumque dici, aut fingi queunt ignaviæ, luxuriæque probra, in illo exercitu cuncta fuere, & alia amplius. Sed in ea difficultate [1] Metellum non mi- 45
nus, quam in rebus hoſtilibus, magnum, & ſapientem virum fuiſſe comperior: tanta temperantia inter ambitionem, ſævitiamque moderatum. [2] Namque edicto primo adjumenta ignaviæ ſuſtuliſſe, ne quiſquam in caſtris panem, [3] aut quem alium cibum coctum venderet; ne lixæ exercitum ſequerentur; ne miles gregarius in caſtris, neve in agmine ſervum, aut jumentum haberet: ceteris arte modum ſtatuiſſe: præterea tranſvorſis itineribus quotidie caſtra movere: juxta ac ſi hoſtes adeſſent, vallo, atque foſſa munire: vigilias crebras ponere, & eas ipſe cum legatis circuire: item in agmine in primis modo, modo in poſtremis, ſæpe in medio adeſſe, ne quiſquam ordine egrederetur: uti, cum ſignis frequentes incederent, miles cibum, & arma portaret. Ita prohibendo a delictis magis, quam vindicando, exercitum brevi confirmavit. Interea Jugurtha, 46
ubi, quæ Metellus agebat, [4] ex nunciis accepit; ſimul [5] de inno-

ita legit, *panem in diem mercari*: quaſi dicat, inquit, præſentis diei habere rationem, nihilque cogitare de craſtino, cum quo facit Linacer. Exemplaria quotquot ipſe viderim, *in dies* habent. neque aliter citat in Terentii Eunuchum Donatus. *Idem.*

1 *Metellum non minus magnum & ſapientem virum fuiſſe comperio.*] Sic Tacit. Ann. 4. *Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem & ſapientem virum fuiſſe comperio.* Ciacconius.

Metellum non minus, quam in rebus hoſtilibus, magnum & ſapientem virum fuiſſe comperio.] Manuſcripta, *comperior*, ut ſit deponens; idque rectius eſt. nam hoc verbo Salluſtius eſt alias quoque uſus. ſed & Tertullianus & Apulejus *comperior dixere*, pro comperio. nimirum ad imitationem Salluſtii. *Rivius.*

2 *Namque edicto primum adjumenta, &c.*] Non male quidem editi, *edicto primo*; ſed contra optimos mſſ. Pal. pr. ſec. Com. nam nonus vocem eam habet, tantum a correctore. & vero impune omitti poſſe valde ſuſpicor. *Gruterus.*

3 *Aut quem alium coctum cibum venderet, ne lixæ exercitum ſequerentur.*] Eſt in pleriſque manuſcriptis, *aut quem alium cibum coctum.* quæ collocatio verborum, ſi quid eſt in me judicii, melior. Sed & Val. Maximus lib. II. quo loco de militari diſciplina agens, hujuſce rei meminit, eodem ordine verborum utitur. *Namque lixas*, inquit, *e caſtris ſummovit, cibumque coctum venalem proponi vetuit.* Rivius.

4 *Ex nuntiis accepit.*] Hic locus a Nonio citatur in voce, *Innocens*: & in veteri exemplari legitur, *ex nuntiis acceptis*, ut referatur ad *certior factus*: quod non diſplicet. infra tamen, *Marius ubi ex nuntiis quæ Ligus egerat, cognovit.* Ciacconius.

5 *De innocentia certior Romæ factus.*]

innocentia ejus certior Romæ factus, diffidere ſuis rebus, ac tum demum veram deditionem facere conatus eſt. Igitur, [1] legatos ad conſulem cum ſuppliciis mittit, qui tantummodo ipſi, liberiſque vitam peterent, alia omnia dederent populo Rom. Sed Metello jam antea experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, novarum rerum avidum eſſe. Itaque legatos alium ab alio diverſos aggreditur: ac paullatim tentando, poſtquam opportunos ſibi cognovit, multa pollicendo perſuadet, uti Jugurtham maxume vivum, ſin id parum procedat, necatum ſibi traderent: ceterum palam, quæ ex voluntate forent, regi nunciari jubet. Dein ipſe paucis diebus intento atque infeſto exercitu in Numidiam procedit; ubi, [2] contra belli faciem, tuguria plena hominum, pecora, cultoreſque in agris erant: ex oppidis, & mapalibus, præfecti regis [3] obviam procedebant, [4] parati frumentum dare, commeatum portare, poſtremo omnia, quæ imperarentur, facere. Neque Metellus idcirco minus, ſed pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere, late explorare [5] omnia, illa dedi-

Roma, legitur in Nonio hunc locum, recitante in *Innocentia*. Manutius.

De innocentia ejus certior Romæ factus.] Antiqui & typis excuſi codices, quos quidem mihi videre contigit, *Romæ* non *Roma* habent, mendoſe & nullo intellectu: nec tamen quiſquam mendum ſubeſſe ſenſit. Dubitandi autem occaſionem Nonius mihi præbuit, qui totum hunc locum in, *Innocens*, recitat omiſſa dictione, *Roma*. Ego quamquam Nonii Marcelli lectionem ferri ſuſtinerique poſſe exiſtimem, dictionem tamen *Romam*, ut omnino delerem antiquis libris refragantibus, nulla ratione adduci poſſum. nam ſi *Roma* legamus, locus, planum, apertumque ſenſum continet. *Popma.*

De innocentia ejus certior Romæ factus.] Popma iterum perſuadere nititur, ſubſtituamus *Roma*. non male, niſi adverſarentur omnes ad unum Mſſ. noſtri, etiam editio princeps: ac vero adſine videri queat, Jugurthæ compertam innocentiam Metelli, cum Romæ eſſet. *Gruterus.*

1 *Legatos cum ſuppliciis mittit.*] Hoc eſt, cum ſupplicum velamentis; infra: vel cum precibus, infra: *fatigati regis ſuppliciis.* Item: *legatos ſupplices mittere.* Ciacc. *Supplicia* hic poſuit pro iis, quas Græci *ἱκετηρίας* vocant. *Urſinus.*

2 *Ubi contra faciem belli.*] Tacit. 13. *dum poſitis loricis in faciem pacis veniretur.* & in vita Agricol. *Ea enim pugnæ facies erat.* Ciacc.

3 *Obviam procedebant.*] Fulvii liber, *Obvii proc.* Manutius.

4 *Parati frumentum dare.*] Sic infra: *proinde parati intentique eſſent ſigno dato Romanos invadere.* ut Virgilius.

Et cantare pares, & reſpondere parati.

Tac. Hiſt. 5. *paratuſque decernere.* Ciacc.

5 *Omnia illa deditionis ſigna oſtentui credere.*] Sic & exemplar Fabricianum. verum quod ad diſtinctionem attinet,

qui omnia

deditionis ſigna oſtentui credere, & inſidiis locum [1] tentare. Itaque ipſe cum expeditis cohortibus, [2] item [3] funditorum & [4] ſagittariorum delecta manu apud primos erat: in poſtremo

τὸ *omnia* referri ad ſuperiora illa poſſet, *late explorare*. tametſi nihil immuto. Eſt præterea in quibuſdam, *oſtentui eſſe credere*: pro, *in ſpeciem oſtentari*, *cum re vera non ſit deditionem facturus*, auff ein Schein. In manuſcriptis non eſt *eſſe*, idque fortaſſe rectius. *Rivius.*

Omnia illa deditionis ſigna oſtentui eſſe credere, & inſidiis locum tentare.] Vetuſtus codex verbum, *omnia*, ad ſuperiora nectit, *late explorari omnia*, idem *fore* pro *eſſe* legit. Aldinus codex utrumque ſuſtulit, quod placet. At illud, *Et inſidiis locum tentare*, ita ſubjungitur, quaſi Metellus inſidiis locum tentet, cum ad regem referatur. non dubitavit enim Metellus Jugurtham his technis locum inſidiis quærere. *Glareanus.*

1 *Tentare.*] Legendum: *tentari.* nempe ab Jugurtha. *Gronovius.*

2 *Item, &c.*] *Dehinc*, pro, *item*, eſt apud Nonium, hæc recitantem in comment. De gen. arm. *Manutius.*

3 *Funditorum.*] *Funda* Latinis dicta, quod ex ea fundantur lapides. De inventione variant. Plinius Phœnicibus tribuit. Strabo Ætolis, communis opinio Balearibus. Materies Fundæ triplex. *Prima*, Melanchræna, quod eſt ſpartum, cujus copia in Hiſpania, eſtque junci acuti ſpecies, atque eo nomine linum & cannabin etiam comprehendimus. *Altera*, pili vel ſetæ. *Tertia*, nervi. Forma talis: Funiculus in medio latior, ovali forma, & paulatim in ſtrictius abit. At medium & fundus, ut ſic dicam, fundæ circinat. Rotabant enim circum caput, & vires ita dabant, ter, ut videtur, ex arte aut more. Duo Fundis miſſa, *Lapides* & *Glandes*. Lapides jaciebant minæ pondere, nempe drachmarum 100. Hinc Cæſar dicit *Fundas librales*. Ad hos lapides, & ut frequentare poſſent ictum, ſacculos pelliceos ferebant iis implendos; magis expedite, quam ut ſinu etiam præ ſe ferrent. quod in lapidibus quoque factum. Telum alterum Glandes, atque ex e plumbo, ideo μολυβδίδες Græcis: & *Plumbea* ſimpliciter Spartiano. *Sphærulas* vocat incertus apud Suidam ſcriptor. His inſcribi aliquando ſolere, & occulte ſic ad hoſtem mitti, legitur, ut omnia quæ gererentur, hoſtes ſcirent. Appianus ad iſtam rem teſſeras plumbeas quaſdam adhibet. Revera autem non iſtæ communes glandes fuerunt, ſed tabellæ magis productæ, & huic rei aptatæ. Funda variis gentibus in uſu, quia prompta, iteratu facilis, tum etiam quia longe & fortiter feriret. Nam ſæpe adverſum bellatores caſſidibus, catafractis, loricisque munitos, teretes lapides de funda vel fuſtibalo deſtinati, ſagittis ſunt omnibus graviores: cum membris integris lethale tamen vulnus importent, & ſine invidia ſanguinis, hoſtis lapidis ictu intereat. Ergo per ipſa arma interfecit, etſi ſine ſanguine; quia contuſio plerumque & confractio ex ictu lapidis. Glans tamen profecto penetrabat. Quod cum ita ſit, telum tamen hoc parum honeſtum habitum, & junioribus aut vilioribus aſſignatum. Itaque ipſi Romani raro uſi, inter Auxilia habebant. Præter communem illam Fundam, quæ vulgo in uſu, fuerunt etiam diſtinctæ quædam ſpecies, ut Achaica, Ceſtroſphendonis, Fuſtibalus. *Lipſ.* Vide Stewechium.

4 *Sagittarii.*] Romanis ipſis ab antiquo vix fuerunt Sagittæ. Sed poſt Punicum bellum ſecundum creberrime in Romanis caſtris Sagittarii, ſed Auxiliares, non cives. In hoc numero maxime Cretenſes, quos & excelluiſſe hac peritia certum eſt; & quidam originem primam ad eos trahunt. Alii ad Perſas; alii ad Scythas: & certe noſtrate lingua *Sagittare*, etiam nunc eſt *ſchietten*, forſan a Scythis. Scythæ igitur inter inventores cenſentur, & celebratur arcus

ſtremo C. Marius legatus cum equitibus curabat, in utrumque latus equites auxiliarios tribunis legionum, & præfectis cohortium diſpertiverat: uti cum his permixti [1] Velites, quocumque accederent, equitatus hoſtium propulſarent. Nam in Jugurtha tantus dolus, tantaque peritia locorum, [2]& militiæ erat,ut, [3] abſens an præſens, [4] pacem an bellum,

cus Scythicus, cujus forma ℣ ℈ Græcorum: ſed & Parthi hoc tali arcu uſi. Ab arcu Feſtus notat Arquites dictos, arcu prælantes, qui nunc Sagittarii. Ipſæ ſagittæ dictæ etiam virgæ. Sic & Græci uſi voce ῥάϐδε,item calami,quia ſæpe ex leviori illa materia. Etſi quædam firmiores atque etiam grandiores. Et Arabes majoribus uſi. Pleræque autem ſagittarum hamatæ, & ne facile evelli poſſent, quædam etiam triplici hamo; quædam quadruplici. Hippocrati τετράγωνα βέλη, id eſt, quadrangulæ ſagittæ. At illæ Parthorum mirificæ, quæ videntur aciem ſuper aciem habuiſſe, quæ tenui ferro nexæ, aut ut involucrum inſertæ, in corpore fere manerent, & rumperentur, ſi quis tentaret educere. Tanta autem violentia ſagittæ mittebantur,ut arma perfringerent, & per omne quod obſtaret, durum aut molle penetrarent, quibus neque thorax ullus, neque ſcutum poſſet reſiſtere. Fuerunt & thecæ ſagittis, quas pharetras aut corycos priſci dixerunt. Leo imperator pharetras vocat cocura, ſive cocurra: vox noſtras, *een koker*. Feſto ſcorteum. *Lipſ.*

1 *Velites.*] Priſci *velites* vere Anippi dicendi ſunt, hoc eſt, equitibus juncti. Ut enim deſultores veri equites erant, qui de pedibus pugnabant, ita Velites veri pedites erant, ſublati tamen in equos, ut equitibus eadem celeritate adeſſent, eoſque in pugna de pedibus juvarent. Tales eos Valerius deſcribit lib. II. cap. III. §. 3. *Velitum*, inquit, *uſus eo primum bello repertus eſt, quo Capuam Ful. Flaccus Imperator obſedit: nam, cum Equitatui Campanorum, crebris excurſationibus equites noſtri, quia numero pauciores erant, reſiſtere non poſſent, Q. Nævius centurio e peditibus lectos expediti corporis, & veloci ſaltu jungere ſe equitibus, & rurſus celeri motu relabi inſtituit, quo facilius equeſtri prælio ſubjecti pedites, viros pariter & equos hoſtium telis inceſſerent.* Quod hic Valerius ſubobſcure dicit, (*equitibus ſe jungere & rurſus relabi*) Livius explicate ſcripſit lib. XXVI.: *Ex omnibus legionibus electi ſunt juvenes maxime vigore ac levitate corporum veloces, &c. eos ſingulos in equos ſuos accipientes equites aſſueſecerunt, & vehi poſt ſe, & deſilire perniciter, ubi ſignum datum eſſet.* Hactenus Livius. Igitur equites erant ante pugnam, pedites plerumque in pugna: nam ex equis pugnaſſe ſubinde Vegetius indicat lib. 3. cap. XXIV. *Velites*, inquit, *juvenes erant levi armatura, corpore alacri, qui ex equis miſſilia optime dirigebant.* Auctoritate forſan Dionyſii hæc ſcripſit Vegetius, qui libro II. cap. II. ſcribit, ex Equis pugnaſſe Celeres, ubi campus ad equeſtre certamen erat commodus. Ita ille. Celeres autem Velitibus multo ſunt antiquiores. Velitibus ſimiles Ferentarii noſtri, *Drageons*, niſi quod paulo etiam digniores; quippe qui ſoli propriis equis vectantur, cum illi alienis, & poſt ſingulorum equitum terga. *H. Hugo.*

2 *Et militiæ inerat.*] *Erat*, Fulvii liber. *Manutius.*

Et militiæ inerat.] Quamvis in manuſcripto ceteriſque vetuſtioribus *erat* legitur; tamen priorem lectionem magis probo. nam libenter geminabant præpoſitionem antiqui, ut oſtendit Priſcianus. Sic Cicero, *Nullum dedecus reperiri poteſt, quod in hoc non inſit.* Idem, *Ineſt enim natura philoſophia in hujus viri*

mentis

lum gerens pernicioſior eſſet, in incerto haberetur. Erat 47
haud longe ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine [5] Vacca, forum rerum venalium totius regni maxume celebratum; ubi & incolere, & mercari conſueverant [6] Italici generis multi mortales. [7] Huc conſul, ſimul tentandi gratia, [8] &, ſi paterentur opportunitates loci, præſidium impoſuit: præterea imperavit frumentum, & alia, quæ bello uſui forent, comportare: ratus id, quod res monebat, [9] frequentiam negotiatorum, & commeatum juva-

mente quadam. Rurſus, *Manere in vita, in qua nihil inſit niſi miſeria.* Sic perſæpe alias. *Rivius.*

3 *Abſens vel præſens.*] Ita editiones principes, ita mſſ. pretii majoris, nam alii, partim *abſens & præſens*; partim, *abſens an præſens.* ex quibus varietatibus animadverto, reſtituendum, *abſens præſens*, ſine ulla voce intermedia. *Gruterus.*

4 *Pacem an bellum gerens.*] Neſcio an aliquid hic deſit. *Ciacconius.*

Pacem an bellum gerens pernitioſior eſſet.] Bongarſii vetus liber, *pernitior*, quod ſi tolerari poteſt; reſtituendum item ejuſdem formæ verbum infra cap. 85. *tanto horum ſocordia flagitior*; ſic enim idem liber, pro eo quod vulgo eſt, *flagitioſior.* quod utrumque adnotatum ad liberi oram amico illi meo, e multis certis certiſſimo. *Gruterus.*

5 *Vacca.*] Vide ſupra cap. 29.

6 *Italici generis.*] De Italicis, vide ſupra cap. 21.

7 *Huic conſul ſimul tentandi gratia, &c. præſidium impoſuit.*] Manuſcripta, *Huc conſul*, ut ſit adverbium. Sic poſtea, *igitur Vaccenſes, quo Metellus initio Jugurtha pacificante præſidium impoſuerat.* Quamquam autem vulgata lectio bene habet, altera hæc tamen verior. *Rivius.*

Huic COS. ſimul tentandi gratia ſi paterentur.] Hic locus mirum in modum corruptus eſt, neque in ullo codice mihi recte emendatus. Juvant tamen Lectorem aliqua parte ex diverſis, quamquam corruptis, codicibus collati loci. Badius conatus eſt hunc emendare, ſed non potuit: exiſtimavit enim Metellum præcepiſſe præſidii militibus importare oppidanis frumentum, quod nunquam facerent Romani, niſi alia cauſſa urgeret. Ceterum pro *huic*, etiam putat legi poſſe *huc*, & pro *paratis rebus*, *pacatis rebus*, quod non rejicio. deinde quod *comportare* pro *præparare* quidam codices habent, nihil refert, cum neutrum requirat ſenſus & ego utrumque plane ſuppoſititium exiſtimo. *Imperare frumentum, & quæ bello uſui forent*, cum Latine, tum frequenter dicitur. Quare hunc locum ita legendum exiſtimo: *Huic COS. ſimul tentandi gratia, ſi paterentur, ſimul propter opportunitates loci, præſidium imponit. Præterea imperavit frumentum, & alia, quæ bello uſui forent: ratus, id quod res monebat, frequentia negotiatorum, & commeatum juvaturum exercitum, etiam pacatis rebus, munimento fore.* Glareanus.

8 *Et ſi paterentur opportunitates loci, præſidium impoſuit.*] Legendum exiſtimo, *Et ſi pateretur.* ut inde colligeret, pacem, firmam ne, an fictam crederet. *Et ſi pateretur, loci ipſius opportunitate adductus præſidium imponere ſtatuit.* Ciacconius.

9 *Frequentiam negotiatorum, & commeatum juvaturum exercitum.*] Alii libri *commeatu*, & infra *paratis rebus.* quid ſi *patratis* legas? *Idem.*

Frequentiam negotiatorum & commeatuum juvaturum exercitum, etiam paratis rebus munimento fore.] In vetuſtis quibuſdam,

juvaturum exercitum; & jam paratis rebus munimentum fore. Inter hæc negotia Jugurtha impenſius modo legatos ſupplices mittere, pacem orare: præter ſuam, liberorumque vitam, omnia Metello dedere. [1] Quos item, uti priores, conſul illectos ad proditionem domum mittebat. regi pacem, quam poſtulabat, neque abnuere, neque polliceri,
48 & inter eas moras promiſſa legatorum exſpectare. Jugurtha ubi Metelli dicta cum factis compoſuit, ac ſe ſuis artibus tentari animadvertit; quippe cui verbis pax nunciabatur, ceterum re bellum aſperrumum erat, urbs maxuma alienata, [2] ager hoſtibus cognitus, animi popularium tentati; coactus rerum neceſſitudine, ſtatuit armis certare. Igitur, explorato hoſtium itinere, in ſpem victoriæ adductus, ex opportunitate loci, quam maxumas poteſt, copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitum Metelli antevenit. Erat in ea parte Numidiæ, quam Adherbal

buſdam, ſed impreſſis, deſunt hæc verba, *juvaturum exercitum*, ac ſi quid eſt in me judicii, rectius omittuntur, præſertim cum illud participium *juvaturus* nuſquam fere lectum ſit, niſi apud Plinium in epiſtolis ſemel, nec ejus ulla uſquam apud Priſcianum mentio, qui alioqui diligentiſſime ſolet, ſi quid tale uſpiam exſtat in veteribus, adnotare: præterea quamvis in cunctis fere, quæ ipſe viderim, exemplaribus legatur, *etiam paratis rebus*; tamen ego libentius profecto legerim, *pacatis*; hoc eſt, *tranquillis*, cum jam nullum fuerit bellum. & ſic quoque ſenſus ipſe poſtulat. *Rivius.*

Juvaturum exercitum.] Tanquam minus Latinum inducit Palmerius, quam bene, ipſe viderit, ego ſcio quodcunque in bonis auctoribus a Grammaticorum legibus abhorret non ſtatim inducendum aut cenſoria virgula damnandum eſſe; hoc eodem itidem utitur elegantiſſimus Petronius in Satyrico. *Nam neque ſacra quenquam vulgaturum, & ſi quod præterea aliud remedium ad tertianam Deus illi monſtraſſet, adjuvaturos nos divinam providentiam vel periculo noſtro.* Putſ.

Frequentiam negotiatorum & commeatum, juvaturum exercitum, & jam paratis rebus munimento fore.] Ita quoque mſſ. meliores, niſi quod unica voce repræſentent, *etiam*; quæ tamen dictio abeſt Naz. ponitur que inter lineas. at enim Pall. octavus non agnoſcit, *juvaturum exercitum*; ut nec editiones primæ Valentiniana ac Mediolanenſis; ut arbitrer invectum a temeritate ſciolorum, ejiciendumque, reſtituto: *frequentiam negotiatorum ac commeatum, etiam paratis rebus munimento fore.* Gruterus.

1 *Quos item conſul uti priores illectos ad proditionem domum dimittebat.*] In vetuſtis, *Quos item uti priores conſul inlectos.* Hæc collocatio verborum melior. mihi mehercules illa inverſio ordinis verborum, nullo modo ferenda videtur, quantumvis alii forſan negligant. Porro *inlectos* quondam dixere, ubi hodie fere *illectos* dicimus. id quod & mollius & ſuavius eſſe videtur. *Rivius.*

2 *Ager hoſtibus cognitus.*] Contra mox inf. *Regia hoſtibus ignara.* Ciacc.

1 *A quo*

herbal in diviſione poſſederat, flumen oriens a meridie nomine Muthul: [1] a quo aberat mons ferme millia paſſuum xx. tractu pari, vaſtus ab natura, & humano cultu: ſed ex eo medio quaſi collis oriebatur, in immenſum pertinens, veſtitus oleaſtro, ac myrtetis, aliiſque generibus arborum, [2] quæ humi arido, atque arenoſo gignuntur. Media autem planicies deſerta, penuria aquæ, præter flumini propinqua loca. ea conſita arbuſtis, pecore atque cultoribus fre-

1 *A quo mons aberat ferme millia paſſuum xx.*] Nonius hunc locum adducit in *Vaſteſcant*; & ibi xxx. legitur, ſed ſi diligentius conſideremus, propinquum ſatis locum cognoſcemus: nam ab eo monte præmiſſus Rutilius ad flumen eodem die eo pervenit, & caſtra munivit; ac eum vacuum animo eſt adortus Bomilcar, prælioque victus; & tamen Metello obviam proficiſcitur. quæ omnia, ſi tantum ſpatii intereſſet, fieri minime potuiſſent. Quare legendum videtur, *millia paſſum* 3. tribus x. in tres I. ut a librariis ſæpe fit, verſis; aut certe 7. Et præterea in quibuſdam Nonii codicibus, *vaſtatus*, legitur, non, *vaſtus*, in aliis, *vaſtus*, &, *humano cultu*, ut male acceptus hic locus jam olim fuerit, Tacit. Annal. 2. *mileſque nullo illic hominum cultu, fame abſumtus*. Ibidem, *inſulam immitem & ſine cultu hominum eſſe*. Idem.

2 *Quæ humo arida atque arenoſa gignuntur.*] Fabricianum, *arido atque arenoſo*. recte an ſecus, aliorum eſto judicium. Ipſe conjecturam meam ſubjiciam. Adnotavit igitur libro VI. Priſcianus, *humum* neutro etiam genere inveniri apud veteres, citatque illud Livii in Adone, *Humum humidum pedibus fodit*. & Gracchi in Thyeſte, *Merſit ſequenti humidum plantis humum*. Jam in manuſcripto, *humi* quidem jam legitur, ſed aut *humo* ibidem, aut *humu* fuit; nam eraſa eſt littera ultima, & ſuppoſitum *i*. Porro *humu* veteres pro *humo* dixiſſe, teſtatur alicubi Non. Marcellus. Ecce autem cum jam hæc adnotaſſem, ac Priſcianum forte in manus ſumſiſſem, idem reperi quod in Fabriciano. Nam libro XVIII. *Humi*, inquit, *ſum, es, eſt. Sall. in Jugurth. quæ humi arido atque arenoſo gignuntur*. Quid ſi Salluſtius eſt ita locutus, ut identidem Tacitus? velut I. *Ut occulta ſaltuum ſcrutaretur, ponteſque & aggeres humido paludum & fallacibus campis imponeret*. Rurſus, *Illi ſanguine ſuo & lubrico paludum lapſantes*. Sed & *aridum* ſubſtantive poſitum videri alicui poſſit, ut ſubaudias *ſolum*. Cæſar IV. *Cum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progreſſi, &c.* Idem paullo inferius, *Noſtri ſimul in arido conſtiterunt*. & poſtea, *Quaſque in aridum ſubduxerat*, pro, *in terram*: Atque hoc modo *humi* adverbialiter poni neceſſe eſt. Nos hic nihil pronuntiamus, contenti & diverſam lectionem oſtendiſſe, & conjecturam noſtram ſubjeciſſe, tametſi & in altero quodam manuſcripto fuerit eodem modo, id quod etiam nunc videre licet. Sed & Beroaldinum volumen habet, *quæ humi in arido atque arenoſo loco gignuntur*. unde ut nihil aliud, illud certe colligitur, mendoſam eſſe hodie lectionem vulgatam. *Rivius*.

Humi arido, atque arenoſo.] Sic legit Priſcianus lib. XVIII. nec omnino diſcrepant veteres libri. quemadmodum ab aliis quoque jam animadverſum ac notatum video. *Manutius*.

Quæ humi arido atque arenoſo gignuntur.] Sic quoque Naz. ac Palat. ſec. reliqui enim *quæ humo arida & arenoſa, &c.* Com. noſter præfert, *quæ huma aridaque arena gignuntur*. Gruterus.

49 frequentabantur. [1] Igitur in eo colle, quem tranſvorſo itinere porrectum docuimus, [2] Jugurtha extenuata ſuorum acie conſedit: [3] elephantis, & parti copiarum pedeſtrium Bomil-

1 *Igitur in eo colle, quem tranſverſo itinere porrectum docuimus.*] Nuſquam hoc docuit. *Ciacconius.*

Quem tranſverſo itinere porrectum docuimus.] Niſi Latiniora eſſent, quam ut facile venirent ſub ſtylum gloſſatorum, dicerem ſpuria. Interim errat inſigniter Ciacconius; arbitratus nuſquam hoc ante prodidiſſe Salluſtium. factum enim linea ab hac fere quinta; ubi eſt: *Sed ex eo medio quaſi collis oriebatur in immenſum, &c.* Gruterus.

2 *Jugurtha extenuata ſuorum acie conſedit.*] Aliter hæc verba Priſcianus refert libr. 18. quo loco docet verbum *Sedeo* apud Latinos diverſos habere caſus; ſubjiciens hæc duo exempla Virgilii: lib. 7.

Tali intus templo Divum patriaque Latinus.
Sede ſedens.

Idem lib. 10.

Summa petit ſcopuli, ſiccaque in rupe reſedit.

Et mox Salluſtii; *Jugurtha extenuata ſuorum acie, montem inſedit.* Verum ego Priſcianum memória lapſum exiſtimo, nam & antiqui libri receptam lectionem retinent; & paulo ante *collis* meminit: *ex eo*, inquit, *medio quaſi colle oriebatur in immenſum pertingens.* Itaque nihil immutandum cenſeo. *Popma.*

3 *Elephantis.*] *Elephantis* antiquos in acie uſos notiſſimum eſt. tractæ autem hæ belluæ ad bella a Perſarum regibus, eo quod ictibus non cederent, adverſarios mole ſua terrerent, cutemque haberent, quæ nulla vi tranſmitti, nullo ferri acumine penetrari poſſet. Quod apud Caſſiodorum traditur, lib. decimo variarum cap. 30. Illud maxime hic quærendum videbatur, quo tempore ſcilicet has beſtias ipſi Romani in bellum primum eduxerint. Id bello Philippico, P. Sulpitio Galba, C. Aurelio Cotta Coſſ., id eſt, anno urbis DLIII. factum ex Livio didici: is l. 40. inquit: *Ante prima ſigna locatis elephantis, quo auxilio tunc primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, uſi ſunt.* His beſtiis ſæpe ante aciem, ut primum impetum ſuſtinerent, interdum poſt exercitus terga ordo datus eſt pugnaque incepta, iiſdem illico via per ordines patefacta, ut de ſubito viſu ſuo & hoſtes & equos pariter perterrefacerent. Appiano teſte de Bello Hiſpanienſi. Interdum ipſis equitum turmis immiſcebantur: Hirtius de Bello Africano. Etiam in munere gladiatorio in circum productas Romæ has beſtias, per funes quoque inceſſiſſe, aliaque ludicra exercuiſſe docet Plin. l. 8. cap. 2. 3. 6. 7. & Dio in Pompejo. Teſtatur porro auctor de Viris Illuſtribus, Pyrrhum Epirotarum regem, Lævinum Conſulem apud Heracleam Elephantorum novitate turbaſſe. Novum quippe Conſuli erat, has beſtias videre in aciem produci. Elephantes autem quinquaginta in uſum biennii a Ptolemæo Macedonum rege, hoc bello mutuum eundem accepiſſe Juſtinus ſcribit. Quando elephanti pugnaturi erant, & in aciem procedebant, aderant his belluis rectores in acie, qui pro numero beſtiarum, quibus præerant, varia nomina ſortiti, de quibus conſulendus Ælianus. Turres autem dorſis eorum imponebantur, in quibus cum variis telis milites. Polybius lib. 5. *Claſſicum canentes, primum eum Elephantis ſe mutuo invadunt. Pauci ex iis, quos Ptolemaus habebat, in adverſos feruntur. Ex quibus optimam certe faciebant milites pugnam, jacientes haſtas, & ſe invicem crebris vulneribus afficientes.* Hæc ille. Sicuti autem elephantis & quidem turritis pugnatum eſt, ita neque hoc reticendum eſt, captivas has beſtias cum turribus in triumphum deductas fuiſſe. Meminit ejus Florus capite 18. libri primi: *ſed nihil libentius Populus Romanus*

nus

Bomilcarem præfecit; eumque edocet, quæ ageret: [1] ipſe propior montem cum omni equitatu, & peditibus delectis ſuos collocat: dein ſingulas [2] turmas, & [3] manipulos circuiens monet, atque obteſtatur, uti memores priſtinæ virtutis, & victoriæ, ſeſe, regnumque ſuum ab Romanorum avaritia defendant: cum his certamen fore, quos antea victos ſub [4] jugum miſerint: ducem illis, non animum, mutatum: [5] quæ ab imperatore decuerint, omnia ſuis proviſa: locum

nus aſpexit, quam illas, quas timuerat, tum ſuis turribus belluas, quæ non ſine ſenſu captivitatis, ſubmiſſis cervicibus victores equos ſequebantur. Porro in pugna antiqui Velites, ut Vegetius auctor eſt, adverſus Elephantos ordinaverunt. Appianus de Bellis Punicis, cum de Equitatu Italico, id eſt, auxiliaribus Scipionis loquitur, ita inquit: *ſinguli horum adjunctum habebant Velitem armatum multis telis, quibus arceret belluas.* Ibidem paulo poſt: *Scipio Equites Italicos ex poſtrema acie inductos, & levius armatos, juſſit ex equis territis deſilire, & in elephantos huc illuc ruentes tela conjicere, primuſque ipſe deſcendit, & elephantum procurrentem ſauciavit, hoc exemplo confirmatis aliis, & undique jam eos vulnerantibus, retrocedebant. Dum autem in hoc certamen Velites miſſi ſunt, latiori ferro haſtas geſtaſſe videntur, ut in magnis corporibus majora forent vulnera.* Illud inſuper Livius lib. 37. Eutropius lib. 3. & poſt eos Iſidorus lib. 9. prodidit, elephantos retroactos, cum regi a ſuis non poſſent, fabrili ſcalpro intra aures adacto necatos fuiſſe. Idque Aſdrubalem primum inſtituiſſe Livius ſcribit. Quinimo & verutis conjectis Romani pedites elephantos Hannibalis avertere, & inſecuti averſos ſub caudis, quia maxime molli cute vulnera accipiunt, fodiebant, teſte Livio lib. 30. Ignibus etiam ex caſtris Romanorum exactos ab eodem Livio traditur lib. 35. Item ſecures multi extulerunt, quibus pedes Elephantorum amputarunt. Curtius lib. VIII. Imo & gladios habebant leviter curvatos, falcibus ſimiles quos Copidas vocabant, quibus belluarum manus appetebant, teſte eodem Curtio libro citato. Sudibus quoque in prima acie armati conſtitui ſolebant ad terrendos prohibendoſque Elephantos. De cetero adeo vehementes in prælio has beſtias fuiſſe accipimus, ut manu ſua vel proboſcide arma viroſque corripuerint, & ſuper ſe regentibus tradiderint, quod ſcribit Curtius lib. 4. *Stewechius.*

1 *Ipſe propior monti cum omni equitatu, & peditibus delectis collocat.*] In manuſcripto eſt, *propior montem.* quomodo Hirtius VIII. belli Gallici, *Alter quo propior hoſtem in vallo collocatus eſſet, &c.* nec aliter in Florentino, & Beroaldino. *Rivius.*

2 *Turmas.*] Vide ſupra cap. 38.

3 *Manipulus.*] *Manipulus* ducentos milites continebat, id eſt, duas centurias. Nam antiquis hic mos fuit, cum adhuc reges Romæ regnarent, ut manipulos miſcerent ex Romanis & Latinis: ita ut una centuria Romanorum & una Latinorum unum manipulum conficerent, & unum ſequerentur ſignum: *Manipulus* autem dictus eſt, quia dum Romani adhuc pauperes eſſent, manipulos fœni perticis alligabant, & eos pro ſignis ſequebantur; ut Lucanus:

Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos. Sold.

4 *Jugum.*] Vide ſupra cap. 38.

5 *Quæ ab Imperatore decuerint omnia ſuis proviſa.*] Videndum an ſcribi debeat; *Quæ ab Imperatore debuerint, &c.* nam

locum ſuperiorem, [1] uti prudentes cum imperitis, ne pauciores cum pluribus, aut rudes [2] cum bello melioribus manum confererent. Proinde parati, intentique eſſent, ſigno dato, Romanos invadere: [3] illum diem aut [4] omnis labores, & victorias confirmaturum, aut maxumarum ærumnarum initium fore. Ad hoc viritim, uti quemque ob militare facinus pecunia, aut honore extulerat, commonefacere beneficii ſui, & eum ipſum aliis oſtentare: poſtremo, pro cujuſque ingenio pollicendo, minitando, obteſtando, alium alio modo excitare; [5] cum interim Metellus, ignarus

Tacitus qui hunc locum imitatur libro XXI. ſic ait: *Quæ provideri aſtu ducis oportuerit providiſſe, campos madentes, & ipſis gnaras, paludes hoſtibus noxias.* Urſinus.

1 *Ut prudentes cum imperitis.*] Legendum, *uti.* ſic enim fere ſemper Salluſtius. *Rivius.*

2 *Cum bello melioribus.*] *Belli* Fulvii liber. *Manutius.*

3 *Illum diem aut omnes labores, &c.*] Hunc locum ſic imitatus eſt Tacit. Annal. 12. *Enimvero Caractacus huc illuc volitans, illum diem, illam aciem teſtabatur, aut recuperandæ libertatis, aut ſervitutis æternæ initium fore.* Et Hiſt. 4. *iſque præcipuus illi dies magnæ offenſæ initium & magnæ gloriæ fuit.* Thucydides 2. ἥδε ἡ ἡμέρα τοῖς Ἕλλησι μεγάλων κακῶν ἄρξει. Plautus Capteiveis; *Hic ille eſt dies, cum nulla vitæ meæ ſalus ſperabilis eſt.* Ciacconius.

4 *Omnes labores.*] Legendum, *omneis.* ita & hoc, & ſuperius illud in vetuſtis. *Rivius.*

5 *Dum interim Metellus ignarus hoſtium, monte digrediens, cum exercitu conſpicitur. Primo dubius, quidnam inſolita facies oſtenderet.*] Sic in cunctis fere, quæ ipſe viderim exemplaribus reperi. Cæterum Donatus in Terentii Eunuchum, *conſpicatur* hic legit, non *conſpicitur.* idque ita ſenſus quoque exigere videtur ut ſit a *conſpicor* deponenti, quod eſt, *videre.* nam hoc dicit Salluſtius, Metellum vidiſſe ipſum quidem hoſtes qui ſe occultarant, ſed ita uti non ſatis eos propter virgulta, inter quæ conſederant, internoſcere, aut quid tandem rei eſſet, dijudicare poſſet; id enim eſt quod ſequitur, *Primo dubius, quidnam inſolita facies oſtenderet.* Florentinum, *cum exercitu conſpicit eos*, non, *conſpicitur.* Idem.

Cum interim Metellus ignarus hoſtium, monte digrediens cum exercitu conſpic.] Mire mutatum dicendi genus. Cum enim dicere vellet, Jugurtham ante abſconditum, nunc Metello viſum, ait; *Metellus cum exercitu conſpicitur.* Omnia enim continuo ſequentia indicant, Jugurtham nunc primum Metello videri, qui in eo colle, quem tranſverſo itinere porrectum auctor docuit, conſederat. Metellus dubius erat, non Jugurtha. Verum id magis mirandum; quomodo Metellus monte digrediens hic dicatur, quem nuſquam aſcendentem deſcripſit. Sed neque ſemel hoc dixiſſe contentus auctor, bis paulo poſt repetit, ut hunc locum non dubitem prorſus corruptum. Prima quidem verba, ſi non bis poſtea deſcendiſſe repetiſſet, ita legi poterant: *Cum interim Metello ignaro hoſtium monte digrediens cum exercitu conſpicitur*, ſcilicet Jugurtha. Inde enim dubius primum Metellus, ſtatim deinde agmen conſtituit. Plura dicere nolo. Commentatores nihil ad rem dicunt, & nos conjecturas noſtras referre nolumus. Lector ipſe ſibi judicium ſuum reſervet. Adjuvat judicium noſtrum, quod

ignarus hoſtium, [1] monte degrediens cum exercitu conſpi-
catur. Primo dubius, quidnam inſolita facies oſtenderet,
(nam inter virgulta equi, Numidæque conſederant, neque
plane occultati humilitate arborum, & tamen [2] incerti quid-
nam eſſet, cum natura loci, tum dolo ipſi, atque ſigna mi-
litaria, obſcurati) [3] dein, brevi cognitis inſidiis, paulli-
ſper [4] agmen conſtituit. Ibi commutatis ordinibus, [5] in dex-
tro latere, quod proxumum hoſtis erat, triplicibus ſubſi-
diis aciem inſtruxit: inter manipulos [6] funditores, & ſa-
gittarios diſpertit, equitatum omnem in cornibus locat;
ac pauca pro tempore milites hortatus, aciem, ſicut in-
ſtruxerat; [7] tranſvorſis principiis in planum deducit. Sed 50
ubi Numidas quietos, neque colle degredi animadvertit,
veritus ex anni tempore, & inopia aquæ, ne ſiti confice-
retur exercitus, [8] Rutilium legatum cum expeditis cohor-
tibus,

quod quidam codices habent paulo poſt, *incerti cum natura loci, tum dolo ipſi.* Ubi alii habent *incertum*, ut non ſit mihi dubium locum eſſe mutilum. *Glareanus.*

1 *Monte digrediens.*] Sic ſupra *neque colle digredi.* Tacit. Hiſt. I. *Cæcina propiore tranſitu Peninis jugis digredi juſſus.* Citat hunc locum Donat. in Eunucho 2. 3: *Ciacconius.*

2 *Incerti quidnam eſſet.*] Forte, *incertati*, a verbo *incerto.* vide Nonium: ut ſit, *incertati, occultati, obſcurati.* Idem.

3 *Deinde brevi cognitis inſidiis, paulliſper agmen conſtituit.*] Volumen Fabricianum, *dein.* &, *paulliſper agmen conſtitit*, iſt ſtill geſtanden. ut ſit *agmen* caſus nominativi. Aldinum exemplar facit cum pervulgata lectione. Q. Curtius III. *Tunc conſiſtere agmen jubet.* Livius I. belli II. *Conſtitit utrumque agmen, & prælio ſeſe expediebant.* licet perperam in Aſcenſiano *conſtituit* legatur. *Rivius.*

4 *Agmen conſtituit.*] Plautus Bacchid. *Navem ex templo ſtatuimus.* in aliis eſt *conſtitit*, ut ſit *agmen* nominativus caſus. atque hoc modo & Livius, & Curtius loquuntur. *Ciacconius.*

Paulliſper agmen conſtitit.] Placet iſtud. ceterum in mſſ. noſtris, editiſque omnibus viſitur, *conſtituit.* Grut.

5 *In dextro latere, quod proximum hoſtib. erat.*] Manuſcripta duo, *quod proximum hoſtes erat.* pro eo fortaſſe quod eſt, *proxime hoſtes.* nam Cicero quoque loqui identidem ſic conſuevit. velut cum ait, *Ut cum ſuis copiis quam proxime Italiam ſit.* & iterum, *Habemus exercitum quam proxime hoſtem.* ſic & alias idem. Sed & Salluſtius ſupra, *Proxime Hiſpaniam Mauri ſunt.* Si quis nomen eſſe malit τὸ *proximum* haud multum equidem reluctabor. *Rivius.*

6 *Funditores & ſagittarios.*] Vide ſupra cap. 46.

7 *Tranſvorſis principiis.*] Paulo poſt: *Ipſe cum ſiniſtræ alæ equitibus, qui in agmine principes facti erant.* Ciacconius. vide Gronov. lib. 4. Obſerv.

8 *Rutilium legatum.*] Hic eſt P. ille Rutilius Rufus (ut puto) qui Conſul fuit cum C. Manlio anno ab U. C. 648, nec multo poſt innocentiſſimus in judicium vocatus de pecuniis repetundis damnatus eſt. Cic. in Bruto, pro Fonteio, pro C. Rabirio Poſthumo, in Piſonem, de Oratore lib. I. de Officiis lib. 2.
Livius

tum eventus in incerto erat. [1] Denique omnibus labore, & æſtu languidis, Metellus, ubi videt Numidas minus inſtare, [2] paullatim milites in unum conducit: ordines reſtituit, & [3] cohortes legionarias quatuor advorſum pedites hoſtium collocat. Eorum magna pars ſuperioribus locis feſſa conſederat. [4] ſimul orare: hortari milites, ne deficerent, neu paterentur hoſtes fugientis vincere: [5] neque illis caſtra eſſe, neque munimentum ullum, quo cedentes tenderent:

in

1 *Denique omnibus modis, &c.*] *Tò modis* non habent codices in membrana deſcripti; neque ceteri vetuſtiores. *Rivius.*

Denique omnibus labore, & æſtu languidis.] In ſolo Aldi codice invenio additum verbum, *modis: Denique omnibus modis labore, & æſtu languidis.* quod diſplicet; pendet enim oratio a ſequentibus, non a præcedentibus. Item paulo poſt: *Neu paterentur hoſteis fugientes vincere.* Soldus *fugientes* nominativi caſus exiſtimavit, & ſupplet *Rom.* Badius accuſandi, & conjungit ad *hoſteis.* ſed magis placet Soldus hoc loco, vehementer enim timuit Metellus, ne ſui ſuccumberent. Mox etiam, illud obſcure dictum: *Quos firmos cognoverat eminus pugnando retinere.* Soldus tamquam clarum pulcre tranſſilit. Badius, *retineret,* inquit, ne ad ſuos accederent, pugnando eminus. Badius igitur verbum *quos,* ad Romanos retulit, ut *dubiis,* verbum, quod præcedit. idque mihi placere debet, donec melius vel invenero, vel edoctus fuero. *Glar.*

2 *Paullatim milites in unum conducit.*] Tacit. Annal. 4. *At Sabinus donec exercitum in unum conduceret.* lib. 15. *Et auxilia regum in unum conducta.* Ciacconius.

3 *Cohortes legionarias.*] Addit *legionarias,* quia erant etiam cohortes auxiliares. *Caſt.*

4 *Simul orare & hortari milites.*] Illa *&* copula non eſt in omnibus vetuſtis. Et jam ſæpe monui libenter Salluſtium facere, uti aſyndeto utatur. quod, ut alias; ita hic quoque habet inſtans ac urgens quiddam, ac ſententiam mire juvat. *Rivius.*

5 *Neque illis caſtra eſſe, neque munimentum ullum, quo cedentes tenderent.*] Fabricianum, *neque illis munimentum ullum.* ut pronomen *illis* denuo repetatur. nam interdum per pleonaſmum abundat hoc pronomen, ſed non ſine gratia; velut apud Virgilium.

Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtra.

& Terent. in Adelphis, *Quem neque fides, neque jusjurandum, neque illum miſericordia repreſſit, neque reflexit.* Sit hæc conjectura; quamquam mihi quidem ad ſententiam mire facere videtur hæc repetitio pronominis, & non gratiam modo, ſed & vires addere ſenſui, & affectum orantis atque hortantis quaſi ob oculos ponere: id aliquis non intelligens, ut eſt audax inſcitia, cum fruſtra repetitum crederet, e medio illud removit. *Idem.*

Neque illis caſtra eſſe, neque ullum munimentum.] Ita omnes mſſ. præter Naz. qui habet repetito pronomine; *neque illis caſtra eſſe, neque illis munimentum ullum.* de quo viſantur caſtigg. Rivii. nam mihi videtur analphabetarii interpretatio; etſi enim hiſce talibus ſua venuſtas, ſua vis in re oratoria; at non inſtitutum hic Salluſtio pandere eam artem: argumenta tantum, veluti punctis, ſignaſſe ſufficit; itaque adimi adhuc poſſit vocula una atque altera, & ſcribi: *neque caſtra, neque munimentum ullum.* Gruterus.

1 *In*

certo [1] prælio, ipſi modo eminus ſauciabantur, neque con-
tra feriundi aut conſerendi manum copia erat. Ante jam
docti ab Jugurtha equites, ubicumque Romanorum turma
inſequi cœperat, [2] non confertim, neque in unum ſeſe re-
cipiebant, ſed alius alio quam maxume divorſi. ita [3] nu-
mero priores, ſi a perſequendo hoſtes deterrere nequive-
rant, [4] disjectos ab tergo, aut lateribus circumveniebant:
ſin opportunior fugæ collis, quam campi fuerant; [5] eo vero
conſueti Numidarum equi facile inter virgulta evadere;
noſtros aſperitas, & inſolentia loci retinebat. Ceterum fa- 51
cies totius negotii varia, incerta, fœda, atque miſerabilis,
[6] diſperſi a ſuis, pars cedere, alii inſequi: neque ſigna, ne-
que ordines obſervare: ubi quemque periculum ceperat,
ibi reſiſtere, ac propulſare: arma, tela, [7] equi, viri, hoſtes,
cives permixti: nihil conſilio, neque imperio agi: [8] fors
omnia regere. [9] Itaque multum diei proceſſerat, cum etiam
tum

1 *Incerto prœlio.*] Qui non poterant conſerere manus, cum hoſtis tentaturus modo accederet, modo retrocederet. *Badius.*

2 *Non confertim in unum ſe recipiebant.*] Manuſcripta *non confertim, neque in unum.* quomodo & Aldinus codex. *Rivius.*

3 *Numero priores.*] Numero plures, numero ſuperiores. & hæc eſt ſententia hujus loci: Jugurthini equites, qui numero plures erant, ſi Romanorum turmas a perſequendo deterrere non poterant, alius alio quam maxime diverſi ſeſe recipiebant. Quare Romani eos perſequentes dividebantur, & ita ſtatim a Numidis, qui plures erant, circumventi cædebantur. Itaque *priores*, erit nominandi caſus, non accuſandi. *Caſt.*

Numero priores.] Sic habent plerique libri; quidam tamen illud *priores* in *plures* mutarunt, male, moti raritate ſermonis. *Glareanus.*

4 *Disjectos.*] Id eſt, diſſipatos. nam ſupra dixit: Jugurthinos conturbaſſe ordines Romanorum. *Sold.*

5 *Ea vero conſueti Numidarum equi facile inter virgulta evadere.*] Duo ex manuſcriptis, *eo vero conſueti, &c.* ut ſit, ad eum collem. *Rivius.*

6 *Diſperſi a ſuis, pars cedere, alii inſequi.*] In quibuſdam, *Diverſi a ſuis.* verum eodem plane ſenſu, pro disjecti & disjuncti. *Idem.*

7 *Equi, viri, hoſtes atque cives permixti.*] Tò *atque*, non eſt in duobus manuſcriptis. *Idem.*

8 *Sors omnia regere.*] Manuſcripta, *Fors*, pro fortuna. ſed eſt idem utrobique ſenſus. Facit cum manuſcriptis Florentinum atque alia pleraque. *Idem.*

9 *Itaque multum diei proceſſerat.*] Videtur ſcribendum, *Et jam multum diei proceſſerat*, vel ut eſt in v.c. *die*, pro *diei*. Sic enim habetur infra v. c. *Et jam die veſper erat.* Item: *Jamque dies conſumtus erat.* *Die* vero ἀρχαϊκῶς dixit, ut Plautus Pſeudolo: *Vides, jam die multum eſſe.* & Virgilius Georgicis,

Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas.

Urſinus.

1 *Dem-*

quo hoſtium itineri officeret, latius porrigit; eoque modo 53 ad Rutilii caſtra procedit. Romani ex improviſo pulveris vim magnam animadvertunt. Nam proſpectum ager arbuſtis conſitus prohibebat. Et primo rati humum aridam vento agitari: poſt, ubi æquabilem manere, &, ſicut acies movebatur, magis magiſque appropinquare vident; cognita re properantes arma capiunt, ac pro caſtris, ſicut imperabatur, conſiſtunt. Dein, ubi propius ventum eſt, utrimque magno clamore concurritur. Numidæ tantummodo remorati, dum in elephantis auxilium putant, poſtquam eos impeditos ramis arborum, atque ita disjectos circumveniri vident, fugam faciunt: ac plerique, abjectis armis, collis, aut noctis, quæ jam aderat, auxilio integri abeunt. Elephanti quatuor capti, reliqui [1] omnes numero quadraginta interfecti. At Romani quamquam itinere, atque opere caſtrorum, & prælio [2] feſſi, laſſique erant; tamen, quod Metellus amplius opinione morabatur, inſtructi, intentique obviam procedunt: Nam dolus Numidarum nihil languidi, neque remiſſi patiebatur. Ac primo obſcura nocte, poſtquam haud procul inter ſe erant, ſtre-

1 *Omnes numero quadraginta.*] Eſt in manuſcriptis, *numero xxx.* nec aliter in Florentino. *Rivius.*

Omnes numero quadraginta interfecti.] Ita emendatum in pleriſque mſſ. quamvis aliquot referant, xxx. Commel. quidem initio habuerat xxxx. ſed eo deleto repoſitum eſt, x l. ut pateat errorem inde ortum quod arbitrarentur ſcribæ, quadragenarium numerum minime exprimendum quatuor x. *Gruterus.*

2 *Feſſi lætique erant.*] Colerus: *lentique erant*, nos ex mſ. noſtro, qui nunc eſt bibliothecæ Lugdunenſis, repoſuimus *feſti laſſique erant.* neque vero *laſſus* tanquam barbarum, aut minus Latinum rejiciendum. eo utuntur Petronius, Juſtinus, alii. Ovidius Amor. III. *Sæpe tulit laſſis ſuccus amarus opem.* Putſchius.

Feſſi lætique erant.] In vetuſtis nonnullis eſt, *feſſi laſſique erant*: pro *defatigati* quomodo & ſententia poſtulat etiamſi ſecus exemplaria manuſcripta. *Rivius.*

Feſſi lætique erant.] Haud mihi recedendum putavi a lectione mſſ. Palatinorum; præſertim cum ab ea item conſtanter ſtarent membranæ Rivianæ. regnat quidem in hunc uſque diem per editiones, *feſſi laſſique*: ſed quæ differentia utriuſque vocis? mihi enim ambo idem notant: noſtra, hoc vult; nihil obſtitiſſe Rutilianis laſſitudinem ac gaudium, quo minus Metellianis obviam irent: quod inſolens. nam huic, effectus talis, ut nolit obtemperare præfectis; illi, ut nequeat. haud aliter iſtæc intellecta veteribus, haurire eſt ex Palatino tertio, ubi verba ad hanc faciem: *quamquam itinere atque opere feſſi, & prælio læti erant, &c.* Gruterus.

1 Stre-

[1] ſtrepitu, veluti hoſtes adventarent, alteri apud alteros formidinem ſimul & tumultum facere: [2] & pæne imprudentia admiſſum facinus miſerabile, ni utrimque præmiſſi equites rem exploraviſſent. [3] Igitur pro metu repente gaudium exortum. milites alius alium læti appellant, acta edocent, atque audiunt: [4] ſua quiſque fortia facta ad cœlum fert. Quippe res humanæ ita ſeſe habent: in victoria vel ignavis
gloriari licet: advorſæ res etiam [5] bonos detrectant. Me- 54
tellus in iiſdem caſtris quatriduo moratus, ſaucios [6] cum cura reficit; meritos in prœliis more militiæ donat, univerſos

verſos

1 *Strepitu veluti hoſtes adventare; alter apud, &c.*] reduxi ſcripturam antiquam, etiamnum conſpicuam in edd. rejectitiis. minus recte hodie libros occupat, *adventarent*. nam *adventare* eſt infinitivus, loco imperfecti, forma locutionis auctori creberrima. *Idem.*

2 *Et pæne imprudentia eſſet admiſſum facinus miſerabile.*] In manuſcripto quodam, *foret* reperitur, non *eſſet*. in Fabriciano vero, neutrum horum eſt, ut nec Beroaldino. *Rivius.*

Et pæne imprudentia admiſſum facinus miſerabile foret:] Quidam legi volunt: *Et pæne imprudentia admiſſum eſſet facinus miſerabile.* alii & verbum *foret*, & *eſſet*, ſuſtulerunt. qua ratione ducti id fecerint ignoro. feciſſe tamen ſuſpicor non ſine cauſſa. Ego tamen hoc loco verbum *foret*, repoſui: codices duos mſſ. ſecutus atque ita eſſe legendum declarat locus ille in Catilinario: *Eo die, poſt conditam urbem Romam, peſſimum facinus patratum foret.* utitur ſæpe verbo *foret* Salluſtius. *Popma.*

Et pœne imprudentia admiſſum facinus miſerabile.] Qui hic adtexit e duobus mſſ. *foret*, oportet aures habeat parum exercitatas ad elegantiam Latiarem, neque, vel per ſomnium, meminerit eorum quæ occurrunt Agellii l. v. c. VIII. Palatini certe neutiquam agnoſcunt id vocis, etiamſi eorum nonnulli exarati a librariis non admodum doctis. unde eſt, quod apparet in tertio; *admiſſum facinus miſerabile eſſet patratum, &c.* Grut.

3 *Igitur pro metu repente gaudium exortum eſt.*] Τὸ *eſt*, non reperi in manuſcriptis. id cum hoc loco, tum alias ſæpe ex gloſſa addita irrepſit in contextum. Adnotavit autem & Gellius, *Eſt*, *erat*, *fuit*, plerumque abeſſe cum elegantia, ſine detrimento ſententiæ, libro v. capite VIII. *Rivius.*

4 *Sua quiſque fortia facta ad cœlum effert.*] Manuſcripta, *ad cœlum fert.* utrumque apud Ciceronem reperitur, *in cœlum ferre*, & *in cælum efferre laudibus.* Idem.

5 *Bonos detrectant.*] Id eſt, efficiunt, ut etiam male audiant boni. *Ciacc.*

Adverſæ res etiam bonos detractant.] Ita plerique habent codices, *detractant*; per *a* in ſecunda ſyllaba: Aldinus vero *decretant* legit, quod verbi non intelligo. Soldus more ſuo tranſſilit, in expoſitione tamen ait: *Apud victos etiam, qui fortes, tanquam ignavi vituperantur.* Badius, *Res adverſæ*, inquit, *detractant, id eſt, deprimunt & vituperant etiam bonos.* Ego (ſi modo recte legitur *detractant*) exponerem: *Res adverſæ bonos detractant, hoc eſt, bonis derogant.* Nam inde Detractores, qui famæ alicujus derogant, dicti videntur. Fuiſſe tamen priſcum aliquod verbum per ſciolos amotum valde vereor. *Glareanus.*

6 *Cum cura reficit.*] Adducit hunc locum, aut alium ſimilem Seneca lib. de benef. 4. cap. 1. *Ciacconius.*

verſos in concione laudat, atque agit gratias: hortatur, ad cetera, quæ levia ſunt, parem animum gerant: [1] pro victoria ſatis jam pugnatum, reliquos labores pro præda fore. Tamen interim transfugas, & alios opportunos, Jugurtha ubi gentium, aut quid agitaret, cum pauciſne eſſet, an exercitum haberet, uti ſeſe victus gereret, exploratum miſit. At ille ſeſe in loca ſaltuoſa, & natura munita receperat, ibique cogebat exercitum numero hominum ampliorem, ſed hebetem, infirmumque, agri ac pecoris magis, quam belli, cultorem. Id ea gratia eveniebat, [2] quod præter equites regios [3] nemo omnium Numidarum ex fuga regem ſequitur. quo cujuſque animus fert, eo diſcedunt. neque id flagitium militiæ ducitur: ita ſe mores habent. Igitur Metellus, ubi videt etiam tum regis animum ferocem eſſe; bellum renovari, [4] quod niſi ex illius lubidine geri non poſſet: [5] præterea iniquum certamen ſibi cum hoſtibus; minore detrimento illos vinci, quam ſuos vincere: ſtatuit non prœliis, neque acie, [6] ſed alio more bellum gerundum. Itaque in loca Numidiæ opulentiſſima pergit: agros

1 *Pro victoria ſatis pugnatum, reliquos labores pro præda fore.*] In quibuſdam, *ſatis jam pugnatum*, Mox, *prædæ fore.* pro ad prædam ſpectare, ſeu prædæ gratia ſubeundos eſſe, licet manuſcripta *pro præda* habeant. *Rivius.*

2 *Quod præter regios equites nemo omnium.*] Manuſcripta duo, *præter equites regios.* ut adjectivum ſequatur. *Idem.*

3 *Nemo omnium Numidarum ex fuga regem ſequitur.*] Quidam codices habebant *ſequebatur*, & ita legiſſe videtur Badius, ſed verba ſequentia optime indicant legendum eſſe *ſequitur*, in præſenti, non *ſequebatur* in præterito imperfecto. Paulo poſt: *Minore detrimento illos vinci*; minore damno Numidarum intelligendum, ut recte exponit Badius. & inde legendum, *quam ſuos vincere:* ubi verbum *ſuos*, in quibuſdam exemplaribus male omiſſum eſt. *Glareanus.*

4 *Quod niſi ex illius libidine geri non poſſet.*] In quibuſdam, *lubidine*, quomodo veteres fere, ut alibi oſtendimus. ſic & *libet* & *lubet* dicimus. *Rivius.*

5 *Præterea inimicum certamen ſibi cum hoſtibus.*] Legendum, *iniquum certamen*; ita ſenſu poſtulante, & conſentientibus quibuſdam vetuſtis; quamvis manuſcriptis reclamantibus. Sed cur *iniquum*? quia minore detrimento hoſtes vinci ait, quam ſuos vincere. *Idem.*

Præterea inimicum certamen cum hoſtibus minore.] Nihil hic innovaſſem, niſi inſtitiſſent mſſ. veterumque edd. qui ad unum omnes una cum Rivianis, præferunt, *inimicum*, damnato illo altero, quod libros hodie occupat, *iniquum.* & cur ita loqui, non poſſet auctor? *Gruterus.*

6 *Sed alio more bellum gerendum.*] In quibuſdam, *alio modo*; ſed eodem ſenſu. præterea *gerundum* eſt in manuſcriptis, non *gerendum.* Rivius.

1 *Inter-*

agros vaſtat: multa caſtella, & oppida, temere munita, aut ſine præſidio, capit, inceditque: puberes [1] interfici jubet, alia omnia militum prædam eſſe. Ea formidine multi mortales Romanis dediti obſides: frumentum, & alia, quæ uſui forent, affatim præbita: ubicunque res poſtulabat, præſidium impoſitum. Quæ negotia multo magis, quam prœlium male pugnatum ab ſuis, regem terrebant. [2] Quippe cujus ſpes omnis in fuga ſita erat, ſequi cogebatur; & [3] qui ſua loca defendere nequiverat, [4] in alienis bellum gerere. Tamen ex inopia, quod optimum videbatur, conſilium capit: [5] exercitum plerumque in iſdem locis opperiri jubet: ipſe cum delectis equitibus Metellum ſequitur: nocturnis

1 *Interfici jubet.*] Ex ſcripto noſtro, & Servio veram lectionem repoſuimus: *puberes interfici jubet; alia omnia militum præda eſſe.* antea vitioſe legebatur: *puberes interficit. jubet alia omnia militum prædam eſſe.* Putſchius.

2 *Quippe cujus ſpes omnis in fuga ſita erat.*] In nonnullis eſt, *cui ſpes omnis.* ſed quod ad ſenſum attinet, parum refert utrum legas. *Rivius.*

3 *Qui ſua loca defendere nequiverat.*] Forte, *qui ſuis locis ſe defendere.* infra: *Jugurtham niſi ex inſidiis, aut ſuo loco pugnam facere.* Giacconius.

4 *In alienis bellum gerere.*] Illud *alienis*, ut exponendum, vix equidem ſcire poſſum. Soldus, ut notum, tranſilit. Badius exponit, *In alienis, id eſt, non a ſe delectis ad pugnam locis:* quæ verba ego ſane non intelligo. Tu vide ſi *alienis* exponendum ſit pro *alienatis.* Glareanus.

In alienis bellum gerere.] Hæc verba varie conjectandi materiam ſubminiſtrarunt iis, qui in Salluſtium annotationes ſcripſere. Glareanus quidem ſe ignorare confitetur, quid illud, *Alienis* ſignificet. Badius rationem conjecturamque iniit quandam haud mihi ſatis probatam. Quamobrem hanc eſſe exiſtimo hujus loci ſententiam. Metellus cum agros vaſtaret, oppida, caſtellaque temere munita caperet, ea formidine Numidæ perterriti frumentum, omniaque quæ ei uſui eſſent, dederunt: unde majorem cladem Jugurtha accepit, quam ſi parum feliciter cum Metello pugnaſſet. Nam cum omnem ſpem in fuga poneret, magniſque itineribus Metellum antevenerat, eum ſequi cogebatur: & dum propria loca defendere non poſſet, in iis nunc, quæ ab eo defecerant, & in Metelli poteſtatem venerant, bellum gerere oportebat. Hunc eſſe horum verborum ſenſum; conjecturam inde capio, quod paulo ante dixit, *Jugurtham a Metello ſuperatum, ſeſe in loca ſaltuoſa, & natura munita recepiſſe.* Eum vero Metellum in alienis locis inſecutum, his verbis oſtendit: *Exercitum plerumque in iiſdem locis operiri jubet, ipſe cum delectis Metellum ſequitur.* Popma. Videndus Gronovius 4. Obſerv. capite 16.

5 *Exercitum plerumque in iiſdem locis opperiri jubet.*] Hoc eſt, *majorem exercitus partem.* Sic ſupra dixit, *ubi plerumque noctis proceſſit.* &: *plerumque noctis barbari more ſuo lætari,* &: *Qua tempeſtate Carthaginienſes pleraque Africæ imperitabant.* Nam quod dixit infra: *qui plerumque exercitum ductare ſeorſum a rege ſolitus erat: plerumque*, ibi, *ſæpe*, ſignificat. Livius lib. 24. *Hic finis fuit inclyti per Europæ plerumque atque Aſiam omnem regni.* Giacconius.

ſturnis & [1] aviis itineribus ignoratus, [2] Romanos palantis repente aggreditur. Eorum plerique inermes cadunt, multi capiuntur: nemo omnium intactus profugit: & Numidæ, prius quam ex caſtris ſubveniretur, ſicuti juſſi erant, in proxumos collis diſcedunt.
55 Interim Romæ gaudium ingens ortum [3] cognitis Metelli rebus: [4] uti ſeque, & exercitum more majorum gereret; [5] in advorſo loco victor tamen virtute fuiſſet: hoſtium agro potiretur; Jugurtham, magnificum ex Auli ſocordia, ſpem ſalutis in ſolitudine, aut fuga coëgiſſet habere. Itaque ſenatus, ob ea feli-

1 *Aviis itineribus ignoratus.*] Tacit. Hiſt. 4. *Eadem in Voculam parabantur, niſi ſervili habitu per tenebras ignoratus evaſiſſet.* & Hiſt. 3. *Ignoratus apud Cornelium Primum, paternum clientem, delituit.* & ibidem, *ni arreptis ſcutis, ignorati vincula & libramenta tormentorum abſcidiſſent.* Ciacconius.

2 *Romanos palantes repente aggreditur.*] In vetuſtis quibuſdam, *palanteis.* quomodo fere Salluſtius. & in manuſcripto, *adgreditur*; vetuſto illo ſcribendi more. *Rivius.*

3 *Cognitis rebus Metelli.*] Fabricianum, *cognitis Metelli rebus.* Idem.

4 *Ut ſeſe & exercitum more majorum gereret.*] Manuſcripta, *ut ſequi & exercitum.* nec aliter Florentinum. *Idem.*

Ut ſeque & exercitum more majorum gereret.] quid quæſo eſt *exercitum gerere.* inſolens Latinis auribus iſta locutio. Servius ad iſta lib. v. Æneidos:

Huc illuc vinclorum immenſa volumina verſat.

Sic ſcribit: VERSAT. *conſiderat*: *Salluſtius, Exercitum more majorum verteret*, hoc eſt, *conſideraret.* ita diſerte extat in editione Petri Danielis, ſed in vulgatis tantum erat: *exercitum vertere.* quod tanquam novum fragmentum inter incerta retulerat Carrio, ſcilicet quia in toto Salluſtio, nec vola, nec veſtigium iſtius locutionis exſtabat; nobis vero illud, *exercitum more majorum verteret*, anſam dubitandi dedit, & huc referendi. Legamus hic itaque, *ut ſeque & exercitum more majorum verteret.* & τὸ *exercitum vertere* quod inter incerta malo mehercule exemplo collocatum eſt, ejiciamus: quod nos facere omiſimus, ne fucum ſibi factum lector curioſus quereretur. *Putſchius.*

Ut ſeque & exercitum more majorum gereret.] Scio quid habeatur in Servio. ſed aliud loquuntur noſtri mſſ. nullo diſſenſu & vero *gerere* hic notat *regere*, aut mutandum eſt in eam vocem ;, ut pluribus diſſerui in libellis ſuſpicionum. unde & infra cap. LXXXV. habemus: *me, voſque in omnibus rebus juxta geram.* Gruterus.

5 *Ut in adverſo loco victor tantum virtute fuiſſet.*] Legendum, *victor tamen.* ſic enim, ut omittam conſenſum exemplarium veterum, & ſenſus ipſe poſtulat, facilis autem lapſus fuit, propter ſcripturæ ſimilitudinem. τὸ *ut*, non repetitur in exemplaribus calamo deſcriptis, ac citra detrimentum ſenſus abeſſe poterit. *Rivius.*

In adverſo loco, tamen victor fuiſſet, virtute hoſt. a. p.] Aldinus & Gothi codices habent: *Ut in adverſo loco victor tantum virtute fuiſſet, hoſtium agro potiretur.* Quæ verba ego non intelligo: mihi placet, ut poſt *loco* diſtinguatur, item ut *tamen*, non *tantum* legatur, & ante *virtute* diſtinguatur. nec tamen *hoſtium virtute* conſtruendum, ſed *virtute potiretur hoſtium agro.* Glareanus.

1 Sup-

feliciter acta diis immortalibus [1] ſupplicia decernere: civitas trepida antea, & ſolicita de belli eventu, læta agere: de Metello fama præclara eſſe. Igitur eo intentior ad victoriam niti: omnibus modis feſtinare: cavere tamen, necubi hoſti opportunus fieret: meminiſſe [2] poſt gloriam invidiam ſequi. Ita, quo clarior, eo magis anxius erat: neque poſt inſidias Jugurtha effuſo exercitu prædari. ubi frumento, aut pabulo opus erat, cohortes cum omni equitatu præſidium agitabant: exercitus partem ipſe; reliquos Marius ducebat. Sed igni magis, quam præda, ager vaſtabatur. Duobus locis haud longe inter ſe caſtra faciebant. Ubi vi opus erat, cuncti aderant: ceterum, quo fuga, atque formido latius creſceret, [3] divorſi agebant. Eo tempore Jugurtha per collis ſequi: tempus, aut locum pugnæ quærere: qua venturum hoſtem audierat, pabulum, & [4] aquarum fontis, quorum pænuria erat, corrumpere: modo ſe Metello, interdum Mario oſtendere; poſtremos in agmine tentare, ac ſtatim in collis regredi: rurſus aliis, poſt aliis minitari: neque prœlium facere, neque otium pati, tantummodo hoſtem ab incœpto retinere. Romanus 56
imperator ubi ſe dolis fatigari videt: neque ab hoſte copiam

1 *Supplicia decernere.*] Ita legendum, non, ut quidam habent codices: *Supplicationem decernere.* frequenter enim Salluſtius, *ſuppliciis* pro *ſupplicationibus* utitur: id quod in Catilinario cap. 9. & 25. & ſupr. Jugurth. cap. 46. oſtendimus. *Popma.*

2 *Poſt gloriam invidiam ſequi.*] Τοῖς μὲν διὰ τῆς ἡλίου πορευομένοις ἕπεται κατ᾽ ἀνάγκην σκιά, τοῖς δὲ διὰ τῆς δόξης βαδίζουσιν ἀκολουθεῖ φθόνος, ut legimus apud Stobæum. *Caſt.*

3 *Diverſi agebant.*] Mſ. *agitabant.* quod probum. Supra itidem ex ſcripto reponendum, *pecoris & mancipiorum prædas certatim agitare.* ubi vulgant, *agere.* Infra, *pro muro dies noctesque agitare.* mox: *pro caſtris agitare jubet.* Putſchius.

4 *Aquarum fontes.*] Lege *fonteis.* Rivius.

Aquarum fontes, &c.] Fontes veneno inficere, quod ipſum aut latet, aut non diu latet, Florus ait eſſe non tantum contra morem majorum, ſed & contra fas Deûm, ſicuti jura Gentium Diis adſcribi ab probatis auctoribus ſolent. Et ſunt quædam hæ bellantium tacitæ conventiones. Ceterum non idem dicendum de aquis ſine veneno ita corrumpendis, ut bibi nequeant, quod Solon & Amphictyones leguntur in Barbaros juſtum cenſuiſſe: & Oppianus de piſcatu IV. ut ſuo ſæculo ſolitum commemorat. Id enim perinde habebatur, atque ſi avertatur flumen, aut fontis venæ intercipiantur, quod & natura & conſenſu licitum eſt. *Grot.*

piam pugnandi fieri: urbem magnam, & in ea parte, qua ſita erat, arcem regni, nomine [1] Zamam, ſtatuit oppugnare; ratus id, quod negotium poſcebat, Jugurtham laborantibus ſuis auxilio venturum, ibique prœlium fore. At ille, quæ parabantur, a perfugis edoctus, magnis itineribus Metellum antevenit: [2] oppidanos hortatur, mœnia defendant, [3] additis auxilio perfugis: [4] quod genus ex copiis regis, quia fallere nequibat, firmiſſumum erat. præterea pollicetur, in tempore ſemet cum exercitu affore. Ita compoſitis rebus in loca quam maxume occulta diſcedit; [5] ac poſt paullo cognoſcit, Marium ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus [6] Siccam miſſum: quod oppidum primum

1 *Zama.*] Africæ Urbs, quinque dierum itinere a Carthagine diſtans, verſus Occidentem, ut addit Polybius: trecentis M. P. ab Adrumeto, teſte Æmilio Probo. Regiam Jubæ dicunt Strabo & Hirtius, ſicuti arcem regni noſter Salluſtius. COLONIA. ÆLIA. HADRIANA. AVGVSTA. ZAMA. REGIA. eſt in antiqua inſcriptione Theſauri Goltzii. Ἀζάμα corrupte apud Ptolemæum. Zamora novo nomine vocat Marmolius. Eſt & ejuſdem nominis fons, qui in Africa canoras voces facit, ut teſtatur Iſidorus ex Vitruvio lib. 8. cap. 4. ejuſdem quoque nominis urbs & in Cappadocia, & in Chamanæ præfectura invenitur. *Ortel.* Canorum autem hunc Zamam dictum a זמר Samar, quod canere ſignificat, exiſtimat Bochartus. Hæc urbs poſtea a Romanis diruta eſt, ut teſtatur Strabo.

2 *Oppidanos hortatur, ut mœnia defendant.*] In manuſcriptis, ceteriſque vetuſtioribus non eſt *ut*, ac majore cum gratia abeſſe poterit nullo detrimento ſenſus. *Rivius.*

3 *Additis auxilio perfugis.*] Eſt in manuſcripto quodam, *addit auxilio perfugas.* utramque lectionem admittit ſenſus. *Idem.*

4 *Quod genus ex copiis regis, quod fallere nequibat, firmiſſimum erat.*] Sic & manuſcriptum; ſed Badianum, *quia fallere nequibat.* eodem ſenſu. *Fallere* pro *latere* dixit. quomodo ſæpe & Livius & Tacitus. id quod in Terentium eſt a nobis diligenter annotatum. Firmiſſimos vero perfugas fuiſſe ait, nimirum quod metuerent, ne ſi pax cum Romanis fieret, ipſi per condiciones ad ſupplicium traderentur; vel quod victo ab Romanis Jugurtha, nullam veniæ atque inpunitatis ſpem haberent. Itaque horum forti fidelique opera Jugurtha uſus eſt, ſpemque in his ſummam habuit. *Idem.*

5 *Ac paullo poſt cognoſcit.*] Manuſcripta & ex impreſſis quædam, *poſt paullo.* quomodo Cæſar VII. *Ipſe poſt paullo ſilentio egreſſus.* & I. de bello civili, *Poſt paullo tamen, internunciis ultro citroque miſſis, quæ ignorabant de L. Domitii fuga cognoſcunt.* pro, *paullo poſt.* Livius V. ab. V. C. *Cum ſenatus poſt paullo de his rebus in curia Hoſtilia haberetur.* Priſcianus libro XVIII. quo loco docet *paullo ante*, itemque *paullo poſt*, ſic a Latinis dici, ut a Græcis ὀλίγῳ πρότερον, καὶ ὀλίγῳ ὕστερον, ibidem ex Horatio de *poſt paullo* exemplum ſubjicit. *Idem.*

6 *Sicca.*] Vocatur & hæc Sicca Venerea, atque eo quidam referunt Succoth Benoth Aſſyriorum, fuit enim eorundem in Africa colonia. Trium illa dierum itinere ſive M. Paſſ. plus minus cxx. a Carthagine diſſita. De colonia illa

primum omnium poſt malam pugnam ab rege defecerat. Eo cum delectis equitibus noctu pergit, & jam egredientibus Romanis in porta pugnam facit: ſimul magna voce Siccenſes hortatur, uti cohortes ab tergo circumveniant: fortunam illis præclari facinoris [1] caſum dare, ſi id fecerint; poſtea ſeſe in regno, illos in libertate ſine metu ætatem acturos. ac ni Marius [2] ſigna inferre, atque evadere oppido properaviſſet, profecto cuncti, aut magna pars Siccenſium, fidem mutaviſſet. [4] Tanta mobilitate ſeſe Numidæ

illa Valerius Max. lib. II. cap. VI. *Siccæ eſt fanum Veneris, in quod ſe matronæ conferebant, atque inde procedentes ad quæſtum, dotem corporis injuria contrahebant.* Ita legit ex MSſ. Pigius. Non Succoth autem ſolummodo, ſed & Siccuth, quod propius a Sicca abeſt, tabernacula ſonat Ebraice, & probabile ſatis eſt idem ſonaſſe Punice, atque eidem Deæ id eſt, Veneri, eiſdem ſacris, ſeu ſimillimis, ex Phœnicia in Africam tranſlatis, coloniam ipſam poſtea deductam, nomen ſuum debuiſſe. Nam Phœnices hunc cultum, hos ritus, & τὸ Succoth Benoth a Babyloniis etiam accepiſſe facile perſuaſum habeas. & conſules, ſi placet, B. Athanaſii adverſus gentes orationem, & Sozomen. hiſt. Eccleſ. lib. I. cap. V. & lib. V. cap. IX. Ut autem Latinæ & Græcæ vocabulorum terminationes in adſcitis barbaris ſervarentur, Siccuth Benoth in Siccam Veneream mutari oportuit. Σίκκα Οὐενερία dicitur Ptolemæo & Procopio libro II. Vandalic. Sicca Veneria Antonino in Itinerario, Veneria tantum Solino, & Sicca tantum Plinio lib. V. cap. III. ſicuti & hic Salluſtio. Urbs quoque Punica cum y Syca appellata fuit. Quod adhuc propius accedit ad propoſitum. *Seldenus.*

Siccam.] Siccam Veneriam Ptolemæus lib. 4. & Antoninus appellant. quod autem quidam ſcribunt, fuiſſe in Africa alteram Siccam Syphacis regiam, minime id verum eſt. Siga enim, non Sicca Syphacis regia appellabatur. de qua Strabo lib. 17. Ptolemæus libro 4. Plinius lib. 5. cap. 2. & Pomponius Mela lib. 5. cap. 5. *Caſt.*

1 *Caſum.*] Id eſt, occaſionem præclari facinoris.

2 *Signa inferre.*] *Inferre ſigna*, eſt ſigna contra hoſtem ferre, ut cum eo prælio contendat. Marius igitur ſigna contra Jugurtham, qui ſe in portis oppoſuerat, tulit; & repulſo Jugurtha per vim evaſit. *Sold.*

3 *Tanta mobilitate ſeſe Numidæ gerunt.*] Manuſcripta quædam, *agunt.* quomodo apud Vopiſcum Aurelianus, *In hoſpitiis caſte ſe agant*, inquit. Nos hic nihil pronuntiamus, ſed diverſam ſolum lectionem oſtendimus. quamquam, ut verum fatear, prior lectio mihi magis probatur. nam ſic perſæpe Cicero, *honeſte ſe gerere, turpiſſime ſe gerere, prudenter, perdite, aut alio modo gerere ſeſe.* Riv.

Mobilitate.] De levitate Numidarum Ammianus Marcellinus loquitur, cum ad omnes diſſenſionum motus perflabiles gentes Mauricas appellavit. Tertull. lib. de Anima: *tamen vulgata jam res eſt gentilium proprietatum: Comici Phrygas timidos illudunt. Salluſtius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulſat.* Ita Tertull. De Dalmatis vero id puto in Hiſtoria ſcripſerat. De Numidis etiam Feſtus Avienus intellexit, in orbis terræ deſcriptione:

—— His fluxa fides, & inhoſpita ſemper
Corda rigent, trahitur duris vaga vita rapinis. Coler.

midæ gerunt. Sed [1] milites Jugurthini [2] paulliſper ab rege ſuſtentati, poſtquam majore vi hoſtes urgent, paucis amiſſis profugi diſcedunt.

57 Marius ad [3] Zamam pervenit. Id oppidum in campo ſitum, magis opere, quam natura munitum erat, nullius idoneæ rei egens, armis viriſque opulentum. Igitur Metellus, pro tempore atque loco paratis rebus, [4] cuncta mœnia exercitu circumvenit: legatis imperat, ubi quiſque curaret. Dein, ſigno dato, undique ſimul [5] clamor ingens oritur. neque ea res Numidas terret: [6] infenſi intentique ſine tumultu manent: prœlium incipitur. Romani pro ingenio quiſque, pars eminus, [7] glande, aut [7] lapidibus pugnare: evadere alii, alii ſuccedere, ac murum

1 *Milites Jugurthini paulliſper ab rege ſuſtentati.*] Illa verba *ab rege* abſunt a codice Bongarſii. *Putſchius.*

2 *Paulliſper a rege ſuſtentati.*] Manuſcriptum, *ab rege.* Rivius.

3 *Zamam.*] Vide ſupra cap. 56.

4 *Cuncta mœnia cum exercitu circumvenit.*] Illa præpoſitio *cum*, non eſt in codicibus manuſcriptis, nec impreſſis vetuſtioribus, ac rectius abeſt. irrepſit autem ex gloſſa. *Rivius.*

5 *Clamor ingens exoritur.*] Manuſcripta, *oritur*; conſentientibus & aliis vetuſtioribus. ſenſus utrumvis admittit. *Idem.*

6 *Infenſi intentique.*] Supra: *intentoque atque infeſto exercitu in Numidiam procedit.* Ciacconius.

7 *Glande.*] Videlicet fundis, glans eſt plumbum in glandis modum formatum, quod funda jacitur. *Sold.*

8 *Lapidibus.*] Qui aut manu, ut plurimum autem balliſta conjiciebantur. Jaciebant autem vulgo, & minoribus Balliſtis lapides fere centenum pondo, atque eo ſenſu Lucillo ipſa balliſta centenaria dicitur. At majoribus, amplius jaciebant, vel pondo 300. Noſtra iſta fulmina hodie non capiunt, aut pervehunt tantum pondus. Igitur non ſolum contundebant, ſed diffringebant omnia & disjiciebant. Tanta autem hujus tormenti vis erat, ut ſcribit Hegeſippus, ut percuſſus unus ex ſociis Joſephi, qui propter adſtaret, comminuto capite rueret, & occipitium ejus uſque ad tertium ſtadium excuteretur, mulier quoque alvo gravis, percuſſa uterum, ſupra dimidium ſtadii de intima ſede genitalis ſecreti excuteret infantem. Non ſolum autem rotundos lapides iſtis jaciebant, ſed enormes & ſepulchrales, imo & molares: quibus domos & ædificia confringerent & quicquid incidiſſent. Formam balliſtæ ubertim Ammianus tradidit his verbis: *dolantur axes duo querni vel ilicei, curvanturque mediocriter, ut promittere videantur in gibbos: hique in modum ſerratoriæ machinæ connectuntur, ex utroque latere patentius perforati: quos inter, per cavernas funes colligantur robuſti, compagem, ne diſſiliat, continentes. Ab hac medietate reſtium ſtilus exurgens obliquus, & in modum temonis jugalis erectus, ita nervorum modulis implicatur, ut altius tolli poſſit & inclinari; ſummitatique ejus unci ferrei copulantur, e quibus pendet ſtuppea vel ferrea funda, cui ligno fulcimentum proſternitur ingens cilicium, paleis confertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum ſuper congeſtos ceſpites, vel latericios aggeres. Nam muro ſaxeo hujuſmodi moles impoſita, disjectat, quicquid invenerit ſubter, concuſſione violenta, non pondere. Cum igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ impoſito,*

murum modo ſuffodere; modo [1] ſcalis aggredi; cupere prœlium in manibus facere. Contra ea oppidani in proxumos ſaxa volvere, ſudes, pila, [2] præterea pice & ſulphure tædam

poſito, quaterni altrinſecus juvenes repagula, quibus incorporati ſunt funes, explicantes, retrorſus ſtilum penes uncinum inclinant: itaque demum ſublimis aſtans magiſter, clauſtrum, quod totius operis continet vincula, reſerat malleo forti percuſſum. Unde abſolutus ictu volucri ſtilus, & mollitudine offenſus cilicii, ſaxum contorquet, quicquid incurrerit colliſurum. & tormentum quidem dicitur, quod ex eo omnis explicatio torquetur; Scorpio autem, quoniam aculeum deſuper habet erectus. Cui etiam onagri vocabulum indidit ætas novella, ea re, quod aſini feri, cum venatibus agitantur, ita eminus lapides calcitrando poſt terga emittunt, ut perforent pectora ſequentium, aut diffractis oſſibus capita ipſa diſplodant. Hactenus Ammianus. Duo autem hic præcipue annotanda, de nervis, & funda. Nervi ad omnia hæc tormenta maxime requirebantur, ſecundo capilli, ſi copia eorum non eſſet. Nam tormenta nihil proſunt, niſi funibus nervinis intenta fuerint. Equorum tamen ſetæ de caudis & jubis utiles, indubitanter vero crines fœminarum: illi enim cum tenues ſint, longi, multo oleo perfuſi, cum plectuntur, vires & intentionem validam accipiunt, ut nec diſſonent multum a robore nervorum. Hiſtoriæ etiam paſſim de hoc capillo. Carthaginienſes obſeſſi ad catapultarum intentiones raſerunt fœminas, aliorum crinium inopia. Romani idem fecere: nam in Capitolii obſidione, cum nervorum copia defeciſſet, matronæ abſciſſos crines ſuos viris obtulere; & ad hanc memoriam Veneri Calvæ templum ſtructum fuit. Idem de mulieribus Salonenſibus apud Cæſarem, de Aquileienſibus apud Capitolinum legimus. Funda, quæ in balliſta ſive Scorpione ponitur, ſtuppea aut ferrea, receptaculum lapidis fuit, & in qua firmaretur. Et ideo ipſæ balliſtæ ſive Monangones, a nonnullis fundæ vocantur Græcis σφενδόναι, quas rectiſſime Hieronymus *fundibalas* vertit. Ita enim illo ævo dixerunt. *Lipſ.* Hæc antiquitatis cauſa inſerere viſum fuit. vide & *Stewech.*

1 *Scalis.*] Scalarum varia fuerunt genera: quædam enim ex his erant compactiles, id eſt, quæ aut pluribus partibus conſtant, & plicari rurſumque explicari poſſunt, aut ipſi gradus removeri & recondi, quaſi in vaginam, ſtipite coëunte. Fuere item coriaceæ, reticulatæ, ſtuppeæ, de quibus in Herone cap. 11. ita ſcriptum: *Illas*, ait, *eſſe inſtar utrium conſutas e corio, & inunctas ſevo aut adipe circa ſuturas, ne evaporent: eaſque erigi ad murum ſpiritu inflatas, & dare aſcenſum. Reticulatas autem format e ſtupeis funibus, inſtar retis contextas: ad quarum ſummitates hamos adjicit, ut murorum pinnas apprehendant. Sunt & ſcalæ, quas ipſe ſpectatores appellat, ita inſtructæ, ut in ſupremis aliquis conſtitui poſſet, qui ſpectet, quid in urbe agatur.* Sunt & alia, quæ etſi non formam, tamen uſum ſcalarum habebant. Quales ſunt Tollenones & Sambucæ, de quibus Vegetius. *Lipſ.*

1 *Præterea picem ſulphure & tæda miſtam ardenti mittere.*] Eſt in aliis fere, *pice*, auferendi caſu. ſed volumen Fabricianum ad hunc modum habet, *præterea picem, & ſulphure tædam mixtam ardenti mittere*, quæ una demum vera lectio eſt, ſi quid ego judico. & ſic in ceteris quoque fuerat. *Rivius.*

Præterea pice & ſulphure tædam miſtam.] Aldinus & Gothi codices habent *tæda*. Atqui, ut ingenue, quod ſentio, fatear, *picem mixtam tæda*, vix abs quoquam intelligi puto. Veteres alii codices habebant: *Præterea pice & ſulphure tædam mixtam.* Et *mixtam*, id eſt, illitam recte exponit Badius, qui ad hunc modum legiſſe videtur. *Glar.*

Pice & ſulfure tædam miſtam.] In omnes

tædam miſtam ardenti mittere. Sed ne illos quidem, qui procul manſerant, timor animi ſatis muniverat. Nam pleroſque [1] jacula, [2] tormentis, aut manu emiſſa, vulnerabant: parique periculo, ſed fama impari, boni atque ignavi erant.

omnes e ligno machinas duo maxime tela valuerunt, ſaxa & ignes. Lucanus:

Sed ſuper & flammis, & magna fragmimine molis,
Et ſudibus crebris, & aduſti roboris ictu,
Percuſſa cedunt crates, fruſtraque labore
Exhauſto, feſſus repetit tentoria miles.

Ignes autem fuere varii. Fuere faces, communes illæ e picea, larice, abiete, & quibus in uſum luminis domi etiam uſi: etſi hæ, credo, paulo robuſtiores, aut grandiores. Has manu jaciebant, & deſtinabant in machinas propinquas, ſed & iis pugnabant. Aliæ magis ſepoſitæ, & militares, quas malleolos dicebant. Id quoque duplex genus. Simplices & rudes, de quibus ita Nonius Marcellus: *Malleoli ſunt manipuli ſpartei, pice contecti, qui incenſi aut in muros, aut in teſtudines jaciuntur.* Hæc ille. Ita autem Feſtus: *Malleoli vocantur non ſolum parvi mallei, ſed etiam ii, qui ad incendium faciendum aptantur, videlicet ad ſimilitudinem priorum.* Hactenus Feſtus. Atque hi non aliud videntur, quam manipulus aut collectio ſpartea, ligata in medio forma quadam mallei, & pice aut ſulphure illita, ſic projecta. Ligni aut ferri hic nulla mentio. At alterum genus, magis efficax & militare, quod teli in morem formatur & aptatur. Id Ammianus ex profeſſo deſcribit libro XIII. *Malleoli, teli genus, figurantur hac ſpecie: Sagitta eſt cannea, inter ſpiculum & arundinem multifido ferro coagmentata; quæ in muliebris coli formam, quo nentur lintea ſtamina, concavatur, ventre ſubtiliter, & plurifariam patens; atque in alveo ipſo ignem cum aliquo ſuſcipit alimento. Et ſic emiſſa lentius invalido arcu (ictu enim rapidiore extinguuntur) ſi hæſerit uſquam, tenaciter cremat: aquiſque conſperſa, acriores excitat æſtus incendiorum, nec remedio ullo, quam ſuprajecta pulvere conſopitur.* Simile telum erat falarica, de qua Livius libro XXI. *Falarica erat Saguntinis miſſile telum, haſtili oblongo, & cetera teriti, præterquam ad extremum, unde ferrum extabat. Id ſicut in pilo, quadratum, ſtupa circumligabant, linebantque pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, ut cum armis transfigere corpus poſſet.* Hæc Livius. Terribile telum, ſi examinatis, viſu & ictu: & hæc talia, quid niſi præludia noſtrorum fulminum? Attexere huc libet in eadem Saguntina Hiſtoria locum Silii:

Armavit clauſos, ac portis arcuit hoſtem
Librari multa conſueta Falarica dextra,
Horrendum viſu robur, celſiſque nivoſa
Pyrenes trabs lecta jugis: cui plurima cuſpis,
Vix muris toleranda lues. Sed cetera pingui
Uncta pice, atque atro circumlita ſulfure fumat.
Fulminis hac ritu ſummis e mœnibus arcis
Incita, ſulcatum tremula ſecat aëra flamma.

Sed ſatis jam ignium. *Lipſ.*

1 *Jacula.*] Illa duorum fuere generum: Rudia & ferrata. Rudia appello, quæ ſimplici ligno conſtabant, non alia materia ad lædendum. In eo genere ſudes & faces. Jacula ferrata pluria multigenera ſunt, nec alia in re fœcundius Martialia luſerunt ingenia. Crebriora fuere haſta, lancea, geſum, tragulum, ſecuris, aliaque. *Idem.*

2 *Tormentis.*] Omnis machina, qua aliquid vi emittitur, dicebatur tormentum: ſicut nunc vulgo baliſtæ & bombardæ vocantur. *Seld.*

1 Per-

[LV]II. Dum apud Zamam ſic certatur, Jugurtha ex im- 58
[...]ſo caſtra hoſtium cum magna manu invadit: remiſſis, [...] in præſidio erant, & omnia magis, quam prœlium, exſpectantibus, [1] portam irrumpit. At noſtri, repentino metu perculſi, ſibi quiſque pro moribus conſulunt: alii fugere, alii arma capere: [2] magna pars vulnerati, aut occiſi. Ceterum ex omni multitudine non amplius quadraginta memores nominis Romani, grege facto locum capere paullo, quam alii, editiorem: [3] neque inde maxuma vi depelli quiverunt: ſed tela eminus miſſa remittere, pauci in pluribus [4] minus fruſtrari: ſin Numidæ propius acceſſiſſent, ibi vero virtutem oſtendere, & eos maxuma vi cædere, fundere, atque fugare. Interim Metellus, cum acerrume rem gereret, clamorem & tumultum hoſtilem a tergo accepit: dein, converſo equo, animadvortit [5] fugam ad ſe vorſum fieri. quæ res indicabat popularis eſſe. Igitur equitatum omnem ad caſtra propere mittit, ac ſtatim C. Marium cum cohortibus ſociorum, eumque lacrumans per amicitiam, perque rempubl. obſecrat, ne quam contumeliam

1 *Portam irrumpit,*] Portæ in caſtris quatuor, ad unumquodque latus una. Atque inter eas prima Prætoria. Solet ea plerumque obverti hoſti, ut Decumana averti: & per hanc plerumque exercitus in prælium ductus. Livius vocat Extraordinariam, ab iis ipſis turmis & cohortibus, quæ illuc tendunt. Duæ laterales & proximæ portæ principales, e quibus læva altera, ad diſcrimen, altera dextra: ita dictæ, quod ibi tendunt principes ordines, capita & apices caſtrorum, ut tribuni, præfecti, primique centurionum: vel etiam a Principiis ipſis, ſed tum magis eſſent principales. Quarta decumana, a cohortibus Decimis ibi tendentibus dicta. Ea eſt oppoſita Prætoriæ, & remota ab hoſte. Hæc eadem Quæſtoria olim dicta. Extra hanc ſupplicia a militibus delinquentibus ſumpta. Inferior ætas minores quaſdam portulas interſtruxit. Fores & januæ etiam iis impoſitæ, ad ſerandum ac reſerandum. Turres etiam in portis ad defenſionem fiere. Quæ talia tamen non niſi in ſtativis & diuturnioribus ſedibus habuiſſe credendum eſt: in unam noctem ne foribus quidem valde opus. Portæ ſingulæ 50. pedum: latiore enim ingreſſu opus vehiculis & jumentis. *Lipſ.*

2 *Magna pars, vulnerati aut occiſi ſunt.*] *Sunt*, non eſt in ullo manuſcripto, ac rectius ſubauditur. *Rivius.*

3 *Neque inde maxima vi depelli quiverunt.*] In nonnullis, *quivere.* Idem.

4 *Minus fruſtrari.*] Id eſt, tela fruſtra non remittebant, nam quo hoſtes numero plures eſſent, vehementius aliquem aſſequebantur, & telo eos acriter conficiebant. *Sold.*

5 *Fugam ad ſe vorſum fieri.*] Sic infra: *ubi animadvertere exercitum ad ſe vorſum pergere.* Ciacconius.

1 Cum

meliam remanere in exercitu victore, neve ho[illegible] abire ſinat. Ille brevi mandata efficit. At Jugurth[illegible] [illegible]mento caſtrorum impeditus, [1] cum alii ſuper [2] vallu[illegible] [illegible]cipitarentur, alii in anguſtiis ipſi ſibi properantes o[illegible]rent, multis amiſſis [3] in loca munita ſeſe recipit. Metellus, infecto negotio, poſtquam nox aderat, in caſtra cum exercitu revortitur.

59 [4] Igitur poſtero die, prius quam ad oppugnandum egrederetur, equitatum omnem in ea parte, qua regis adventus erat, pro caſtris agitare jubet: portas, & proxuma loca tribunis diſpertit: dein ipſe pergit ad oppidum, atque, uti ſuperiore die, murum aggreditur. Interim Jugurtha ex occulto repente noſtros invadit. [5] qui in primo locati fuerant, paulliſper territi perturbantur: reliqui cito ſubveniunt. Neque diutius Numidæ reſiſtere quiviſſent, ne pedites cum equitibus permixti magnam cladem in congreſſu facerent: quibus illi freti, [6] non ut equeſtri prœlio ſolet, [7] ſequi, dein cedere, ſed advorſis equis con-

1 *Cum alii ſuper vallum præcipitarentur.*] Infra: *præterea alios ſuper vallum in munimentis locare, vigilias ipſe circumire.* Legendum tamen exiſtimo: *Cum alii ſe per vallum præcipitarent.* Cæſar lib. 3. de bello civili: *Plerique ne in anguſtias inciderent, decem pedum munitionis ſeſe in foſſas præcipitabant.* Sed vide Livium. Tacitus, *ſeque e vallo præcipitantibus.* Ciacconius.

2 *Vallum.*] Vide ſupra cap. 22.

3 *In loca munita ſeſe recepit.*] In quibuſdam, *recipit*, tempore præſenti. *Rivius.*

4 *Igitur poſtero die priuſquam ad oppugnandum egrederetur.*] Ita manuſcripta quoque. ſed in quibuſdam eſt, *regrederetur.* id quod ſenſus quidem non repudiat. nam & ſuperiore die fuerat oppidum aggreſſus, tametſi infecto negotio reverſus in caſtra eſſet. *Idem.*

5 *Qui in proximo locati fuerant.*]Lege ex mſ. *qui in primo.* ita dictum, ut ſæpe apud hiſtoricos: *In primis.* ſupra in Catilina: *in primis pugnantes cadunt*, illic eſt *in primis* quod hic *in primo*: Nam quod quidam commentatur *inprimo* adverbialiter hic poni, præter rem eſt. *Putſchius.*

6 *Non uti equeſtri prælio ſolet.*] Acies igitur tum diverſa fuit a pure equeſtri. Pediti enim ordinaria committebatur pugna, non equiti, niſi fugiente jam hoſte. Vegetius lib. III. cap. XIV. *Sciendum eſt, ſtantibus duobus ordinibus, tertium & quartum ordinem ad provocandum cum miſſilibus & ſagittis primo loco ſemper exire, qui, ſi hoſtem in fugam vertere potuerint, ipſi cum equitibus perſequantur.* Hæc ille. Clare igitur equiti tribuit partes quieſcendi, donec hoſtis in fuga ſit. Pugnabant igitur pedites primi, equites ultimi decernebant. Porro veteres equeſtribus turmis in pugna ſubinde ita miſcebant pedites, ut quaſi unam efficerent turmam, & vir viro, pedes equiti interponeretur, ut teſtatur Vegetius libro 3. cap. 16. Qui mos propter periculum, ne pedes ab equite conculcetur, hodie in uſu non eſt, ſecus atque apud antiquos. *H. Hugo.*

7 *Sequi, deinde cedere.*] Manuſcriptum,

concurrere, implicare, ac perturbare [1] aciem, [2] ita, expeditis peditibus ſuis, hoſtis pœne victos dare. Eodem 60
tempore apud [3] Zamam magna vi certabatur. Ubi quiſque legatus, aut tribunus curabat, eo acerrume niti, neque alius in alio magis, quam in ſeſe, ſpem habere, pariterque oppidani agere, [4] oppugnare, aut parare omnibus locis, [5] avidius alteri alteros ſauciare, quam ſemet tegere, clamor permixtus, hortatione, lætitia, gemitu: item ſtrepitus armorum ad cœlum ferri: tela utrimque volare. Sed illi, qui mœnia defenſabant, ubi hoſtes paullulum modo pugnam remiſerant, intenti prœlium equeſtre proſpectabant. Eos, uti quæque Jugurthæ res erant, lætos, modo pavidos animadverteres, ac, ſicubi audiri a ſuis, aut cerni poſſent, monere alii, alii hortari, aut manu ſignificare, aut niti corporibus, huc & illuc, quaſi vitabundi, aut jacientes tela, agitare. Quod ubi Mario cognitum eſt, (nam is in ea parte curabat) [6] conſulto lenius agere, ac diffidentiam rei ſimulare: pati Numidas ſine tumultu, regis prœlium viſere. Ita, illis [7] ſtudio ſuorum adſtrictis, repente magna

ptum, *dein cedere.* Rivius.

Sequi, dein cedere.] Alibi etiam hunc morem deſcripſiſſe videtur Salluſtius. hæc enim verba ex hiſtoriarum fortaſſe libris citantur a Servio in II. Æn.: *More equeſtris prælii ſumptis tergis ac redditis.* Caſt.

1 *Aciem.*] Romanorum. Quæ dicta eſt *acies*, quod in morem cuneorum anteriorem partem ad inſultum commode faciendum acutiorem habet. unde & cuneus dici ſolet pars exercitus ſic inſtructa, ut cunei figuram exhibeat. *Bad.*

2 *Ita expeditis peditibus ſuis hoſtes pene victos dare.*] Jugurthini equites adverſis equis concurrentes, implicantes, ac perturbantes Romanorum aciem, præbebant peditibus ſuis Romanos pene victos. expediti enim pedites facilius perturbatam Romanorum aciem ſuperabant. & ita *expeditis peditibus ſuis* ſunt dandi caſus. *Caſt.*

3 *Zamam.*] Vide ſupra cap. 56.

4 *Oppugnare, aut parare.*] Infra: *contra hæc oppidani feſtinare, parare*: forte legendum, *propugnare.* Gellius 15. c. 1. *Cum L. Sulla oppugnaret Piræeum, & contra Archelaus, Mithridatis præfectus, ex oppido propugnaret.* Ciacconius.

Oppugnare.] Obſeſſi nunquam ſimpliciter, dicuntur *oppugnare*, ſed *propugnare*: quemadmodum viciſſim obſidentes nunquam *propugnare*, ſed *oppugnare.* Itaque hic reponendum *propugnare* docuimus IV. Obſ. *Gronov.*

5 *Avidius alteri alteros ſauciare, quam ſemet tegere.*] Fabricianum quidem, *quam ſemetipſos tegere*, ſed in aliis nonnullis, *ſemetipſi.* id rectius eſſe puto, conſentiente manuſcripto quodam. *Rivius.*

6 *Conſulto lenius agere.*] Legerem *lentius agere.* Ciacconius.

7 *Studia ſuorum aſtrictis.*] Hoc eſt, *occupatis.* infra: *quæ Jugurthæ feſſo, aut majoribus aſtricto, ſuperaverant.* Idem.

1 Jam

magna vi murum aggreditur: & [1] jam ſcalis egreſſi milites prope ſumma ceperant, cum oppidani concurrunt, lapides, ignem, alia præterea tela ingerunt. Noſtri primo reſiſtere: [2] dein ubi unæ atque alteræ ſcalæ comminutæ, qui ſuperſteterant afflicti ſunt, [3] ceteri, quo quiſque modo potuere, pauci integri, magna pars confecti vulneribus, ab-
61 eunt. Deinde utrimque prœlium nox diremit. Metellus poſtquam videt fruſtra inceptum; neque oppidum capi, neque Jugurtham, niſi ex inſidiis, [4] aut ſuo loco pugnam facere; & jam æſtatem exactam eſſe; ab [5] Zama diſcedit: [6] & in iis urbibus, quæ ab ſeſe defecerant, ſatiſque munitæ loco, aut mœnibus erant, præſidia imponit. Ceterum exercitum in provinciam, quæ proxuma eſt Numidiæ, hiemandi gratia collocat. Neque id tempus ex aliorum more

quieti,

1 *Jam ſcalis egreſſi milites.*] Sic ſupra, *prope ad ſummum montis egreſſus eſt.* Tacit. Hiſt. 4. *Multos in mœnia egreſſos pugionibus fodere.* Ciacconius.

Et jam ſcalis adgreſſi milites, prope ſumma ceperant, &c.] Videor quidem intelligere cur Carrioni placuerit, *ſcalis egreſſi*, contra vett. edd. contra mſſ. ſed tamen quid ſi legamus? *repente magna vi murum ſcalis adgreſſi milites, prope, &c.* vel etiam: *repente magna vi murum adgreditur; & jam ſcalis milites prope ſumma, &c.* Gruterus.

2 *Deinde ubi unæ atque alteræ ſcalæ comminutæ ſunt.*] Tò *ſunt*, non habent codices in membrana deſcripti, neque ceteri vetuſtiores. Et cum ſtatim ſequatur, *qui ſuperſteterant afflicti ſunt*, an non inelegans nimis fuerit hujuſce verbi repetitio? *Rivius.*

3 *Ceteri quoquo modo potuere.*] Ex ſcripto reponendum *quo quiſque modo potuere.* Sic amat loqui Salluſtius. *Sibi quiſque regnum petentibus.* Putſchius.

Ceteri quoquo modo potuere.] Haud aliter Pall. nobiliores. nam de plebe *ceteri quo modo pot.* vel, *ceteri quoquo ratio potuere.* vel *quoque modo potuere.* eſt etiam in quo viſas, *ceteri quoque quomodo potuere.* ſcias non aſſecutos genium locutionis alterius. ceterum nihil periret ſententiæ, quamvis jugularetur, *potuere.* Gruterus.

4 *Aut de ſuo loco pugnam facere.*] Quamquam eleganter addi præpoſitio videtur, ea tamen in manuſcriptis ceteriſque vetuſtioribus non eſt. *Rivius.*

5 *Zama.*] Hujus deſcriptionem vide ſupra cap. 56.

6 *Et in iis urbibus quæ ab rege defecerant.*] In aliis quibuſdam, *quæ ad ſe defecerant.* Priorem lectionem citat libr. VIII. Priſcianus, pro *a rege deſciverant*, ut ipſe interpretatur proinde relinquendam puto, quamquam, utrocumque modo legas, eſt idem utrobique ſenſus. *Rivius.*

Quæ ab ſe defecerant.] Ita belle Nazar, & Pall. ſecund. neque nimis recedit Commelin. in quo, *a ſe*, *deficit ab ſe*, qui ultro ſe dedit, magis quam vi ſubactus, aut metu. ita aliquoties utitur Plautus meus; neque aliter iterum noſter cap. LXVI. *Civitates abs ſe defecerant, formidine, &c.* Vulgatæ edd. valde fluctuant; ut etiam calamo ſcripti. adoleſcentioribus enim abeſt: aut, *quæ ad ſe defecerant*, aut, *quæ ab Jugurtha defecerant*, at olim impreſſi, *quæ ab rege defecerant.* Gruterus.

1 Uti

quieti, aut luxuriæ concedit, ſed, quoniam armis bellum parum procedebat, inſidias regi per amicos tendere, & eorum perfidia pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Jugurtha fuerat, & inde clam, vadibus datis, de Maſſivæ nece judicium fugerat, quod ei per maxumam amicitiam maxuma copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur: ac primo efficit, [1] uti ad ſe colloquendi gratia occultus veniat: dein, fide data, ſi Jugur- 62
tham vivum, aut necatum ſibi tradidiſſet, fore, ut illi ſenatus impunitatem, & ſua omnia concederet. Facile Numidæ perſuadet, cum ingenio infido, tum metuenti, ne, ſi pax cum Romanis fieret, ipſe per conditiones ad ſupplicium traderetur. Is, ubi primum opportunum fuit, Jugurtham anxium, ac miſerantem fortunas ſuas accedit: monet, atque lacrumans obteſtatur, ut aliquando ſibi, liberiſque, [2] & genti Numidarum optume merenti, provideat: omnibus præliis ſeſe victos, agrum vaſtatum, [3] multos mortalis captos, occiſos, regni opes comminutas eſſe: ſatis ſæpe jam & virtutem militum, & fortunam tentatam: caveat, ne illo cunctante, Numidæ ſibi conſulant. His, atque talibus aliis ad deditionem regis animum impellit. Mittuntur ad imperatorem legati, qui Jugurtham imperata facturum dicerent, ac ſine ulla pactione ſeſe, regnumque ſuum in illius fidem tradere. Metellus propere cunctos ſenatorii ordinis ex hibernis arceſſi jubet: [4] eorum, atque, aliorum, quos idoneos ducebat, conſilium habet. Ita more majorum, ex conſilii decreto, per legatos Jugurthæ imperat, argenti pondo ducenta millia, elephantos omnis, equorum, & armorum aliquantum. Quæ poſt-

1 *Uti ad ſe colloquendi gratia occultus veniat.*] In quibuſdam, *occulte.* id ex gloſſa irrepſiſſe ſuſpicor. plus eſt enim elegantiæ in lectione priore, quamvis utrumque Latine dicatur. *Rivius.*

2 *Et genti Numidarum optime meritæ.*] Eſt in manuſcriptis quibuſdam, *optume merenti.* Idem.

3 *Multos mortales captos.*] Lege *mortaleis.* Idem.

4 *Eorum conſilium habet.*] Tacit. 3. *Quod ſi mecum ante viri ſtrenui ædiles conſilium habuiſſent.* Ciacconius.

Eorum & aliorum, quos idoneos ducebat, conſilium habet.] Mſ. *eorum atque aliorum.* quomodo & impreſſa vetuſtiora. *Rivius.*

1 *Adducti.*]

poſtquam hæc mora facta ſunt, jubet perfugas omnis vinctos adduci. Eorum magna pars, uti juſſum erat, [1] adducti: pauci, cum primum deditio cœpit, ad regem Bocchum in Mauritaniam abierant. Igitur Jugurtha, ubi armis, viriſque, & pecunia ſpoliatus eſt, [2] cum ipſe ad imperandum [3] Tiſidium vocaretur, rurſus cœpit flectere animum ſuum, & ex mala conſcientia digna timere. Denique multis

1 *Adducti.*] Tria millia amplius perfugarum reddidit Jugurtha, & præterea 300. obſides dedit. *Orbſius.*

2 *Cum ipſe ad imperandum Tiſidium vocaretur.*] Cicero epiſt. 25. libr. 9. *Nunc ades ad imperandum, ſive ad parendum potius.* Sic enim antiqui loquebantur. Seneca libr de benef. 6. cap. 16. *imperatorem* poſuiſſe videtur, pro eo, *cui imperatur*: & Alfenius in l. medicus D. de operis libert. *Medicus libertus, quod putaret ſi liberti ſui medicinam non fecerint, multo plures imperantes ſibi habiturum.* Duarenus primo diſpunct. cap. 54. & Alciatus: Sed Duarenus gerundia tantum active & paſſive ſignificare ait, non etiam alia tempora: neque unquam, *imperare*, ſignificare, *parere*, etſi *imperandum* id ſignificet: contra Alciatum. *Ciacconius.*

Dum ipſe ad imperandum Tiſidium vocaretur.] Codex in pergamenis deſcriptus, *cum ipſe ad imperandum*, pro, *ut ei imperaretur.* nam paſſive ponitur. Id cum adſcriptum habet in margine exemplar Fabricianum, tum Servius adnotavit in Eclogam VIII. Maronis. Sic Poëta,

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

pro, *dum incantatur.* Sed & alibi Salluſtius, *Pauca ſupra repetam*, inquit, *quo ad cognoſcendum omnia illuſtria magis.* pro, *ut cognoſcantur.* Eſt in margine exemplaris Baſilienſis adnotatum, ad *Imperatorem.* ſed e dictis liquet, vulgatam lectionem bene habere. qui adjecit, non videtur hunc intellexiſſe locum. *Riv.*

Ad imperandum.] Ut imperaretur. & ſane gerundia tam ab agentis, quam a patientis ſignificatione proferuntur, ut ſæpe teſtatur Servius: & ſcriptorum auctoritate comprobatur. inquit ergo Salluſtius: Cum Jugurtha, ut imperaretur, vocatus eſſet a Metello Tiſidium, &c. recte autem dicimus, Jugurtha imperaretur: etſi id minus frequens. Horatius epiſt. 5. libri prioris:

Hæc ego procurare & idoneus imperor, & non

Invitus. —

Servius interpretans illud Virgilii Ecloga 1.

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis:

Ita, inquit: *Cantando a paſſivo ait, cum ſupra ab activo dixeris.* ut Cantando tu illum? *tale eſt illud in Salluſtio*: Cum ipſe ad imperandum Tiſidium vocaretur: *id eſt, ut ei imperaretur.* Hæc ille.

Cum ipſe ad imperandum Tiſidium vocaretur.] MSſ. notæ ſelectæ habent fere *dum*; neque aliter olim cuſi; ut fere ſuſpicer legendum, *Igitur Jugurtha ubi, armis viriſque & pecunia ſpoliatus, ipſe ad Imperatorem Tiſidium vocaretur.* nam quicquid garriant Grammatici, numquam mihi perſuadebunt, *imperare* poni paſſive. nimirum initio fuit, *ad Imp.* inde factum ab rudibus librariis, non *imperatorem*, ſed *imperandum.* Gruterus.

3 *Tiſidium.*] *Tiſidium* oppidum puto, quod Ptolomæus vocat Thiſicam, inter Thabracam civitatem & Bagrada flumen, medium inter Uticam & Carthaginem in provincia Romanorum: ad quam urbem veriſimile eſt Metellum Jugurtham vocaſſe, ut in ſuum nidum. *Glar.*

1 Inter-

tis diebus per dubitationem conſumtis, cum modo tædio rerum advorſarum omnia bello potiora duceret, [1] interdum ſecum ipſe reputaret, [2] quam gravis caſus in ſervitium ex regno foret; multis, magniſque præſidiis nequicquam perditis, [3] de integro bellum ſumit. Et Romæ ſenatus, de provinciis conſultus, Numidiam Metello decreverat. Per idem tempus [4] Uticæ forte [5] C. Mario, per 63
[6] hoſtias diis ſupplicanti, magna, atque mirabilia porten-

di

1 *Interdum ipſe ſecum reputaret.*] Manuſcripta, *ſecum ipſe.* quomodo & impreſſa quædam. *Rivius.*

2 *Quam gravis caſus in ſervitutem ex regno foret.*] Poëta Tragicus: *In ſervitutem cadere de regno grave eſt.* Giacconius.

3 *De integro reſumit bellum.*] In manuſcriptis ceteriſque vetuſtioribus, *de integro bellum ſumit.* Sed mihi prior lectio bene habere videtur, & eſt familiaris veteribus abundantia illa præpoſitionis *re.* licet idem ſit utrobique ſenſus. pro, inſtaurat renovatque bellum. *Rivius.*

3 *Uticæ forte.*] Vide ſupra cap. 25.

5 *C. Mario.*] Plutarchus in vita Marii, paulo poſt id factum fuiſſe ſcribit, poſtquam videlicet Marius a Metello dimiſſus erat ad petendum conſulatum. *Caſt.*

C. Mario.] Cajus Marius municeps Arpinas, humili atque obſcuro loco natus, nulla majorum commendatione, ampliſſimos honores eſt conſecutus. Contigit illi quod haud ſcio, an ulli, ut duabus in Ædilitate acceptis repulſis, ſepties tamen Conſul ſummo populi ſtudio crearetur. Vir, quem neque propter dignitatem laudare ſatis quiſquam commode, neque propter crudelitatem abunde vituperare poteſt. Nemo unquam tanto metu & periculo remp. liberavit, nemo majori calamitate eandem affecit. Qui enim gladios Cimbrorum & Teutonum in remp. diſtrictos a jugulis civium rejecerat; qui faces jam accenſas ad urbis excidium, extinxerat; qui urbem & Italiam ex ore atque faucibus hoſtium eripuerat, ipſe ille libertatis Romanæ vindex, primus in remp. gladium diſtrinxit, primus ſceleratas faces patriæ intulit, vaſtitate denique Italiam: cædibus, incendio, ruina urbem replevit. Juſtas ergo & debitas pœnas reip. perſolvit. armis Sullanis ejectus, in Minturnenſium paludibus latuit: terra marique jactatus, in oris Africæ deſertiſſimis jacuit. Filius non ita multis poſt annis in cuniculis Præneſte trucidatur, memoria ſimul & nominis & generis interiit. Extat Epigramma vetus in libro urbis antiquæ, quod res ejus geſtas indicat, ejuſmodi: C. Marivs Pr. Tr. Pl. Q. Avgvr. Tr. Mil. Ex. sortem bellvm cvm Jvgvrthâ Rege Nvmid. vel. Procos. gessit, evm cepit, et trivmphalis in Jovis Ædem secvndo Consvlatv ante cvrrvm svvm dvci ivssit. iii Consvl absens creatvs est. iiii Tevtonorvm exercitvm delevit. V. Consvl Cimbros fvgavit. Ex Ieis et Tevtonis itervm trivmphavit. Rempvb. tvrbatam seditionibvs, et. tr. Pl. et. Praetor. qvi armati Capitolivm occvpaverant, vi vindicavit. Post lxx. annvm Patria per arma civilia pvlsvs, armis restitvtvs vii Cos. factvs est. De manvbiis Cimbricis et Tevtonicis Ædem Honori, et Virtvti Victor fecit veste trivmphali, calceis Pvniceis. *Strein.*

6 *Hoſtias.*] Servius cenſet dici *hoſtias* ſacrificia, quæ ab his fiunt, qui in hoſtem pergunt: *victimas* quæ poſt vi-

V ctoriam,

di [1] haruſpex dixerat, proinde, quæ animo agitabat, fretus diis ageret: fortunam quam ſæpiſſume experiretur; cuncta proſpere eventura. At illum jam antea conſulatus ingens cupido exagitabat: [2] ad quemcapiundum, [3] præter vetuſtatem familiæ, alia omnia abunde erant: induſtria, probitas, militiæ magna ſcientia, animus belli ingens, [4] domi modicus, lubidinis, & divitiarum victor, tantummodo gloriæ avidus. Sed is natus, & omnem pueritiam [5] Arpini altus, [6] ubi primum ætas militiæ patiens fuit, ſtipendiis

ctoriam. Contra legitur apud Gellium hoſtiam immolari a quovis ſacerdote poſt cæſos hoſtes, victimam cadere ejus, qui vicerit. Adſtipulatur Ovidius in Faſtis:

Victima quæ cecidit dextra cervice vocatur:
Hoſtibus a victis hoſtia nomen habet.

Feſtus putat hoſtiam ex eo dictam, quod *hoſtire* tantundem veteribus fuerit atque ferire. Hoſtiarum variæ erant ſpecies: quædam enim eximiæ vocabantur, quod ſacrificiis deſtinatæ eximerentur ex grege. Quædam præcidaneæ, quæ mactabantur ante ſacrificia ſolennia, quæ cæderentur præ aliis. Erant & ſuccidaneæ, quæ ſi primis hoſtiis litatum non erat, cædebantur poſt illas. Amburvales item & ambarvales, quæ circum terminos urbis vel circa arva duci ſolebant. Injuges, quod nunquam fuiſſent domitæ, aut ſubditæ jugo, ex Trebatii mente apud Macrobium Saturnal. 3. cap. 5. Erant & caviares hoſtiæ, quod caviaria, id eſt, hoſtiæ pars duceretur cauda tenus, atque adeo in ſacrificio collocaretur in Pontificum collegio quinto quoque anno. Erant prodigiæ hoſtiæ quæ in totum prodigebantur, id eſt, conſumebantur. Denique Aringam hoſtiam intelligit Scaliger, cujus adhærentia inſpiciebantur exta. *Funger.* De ritibus in hoſtiis ſacrificandis non opus eſt multum differere. Vide paſſim Antiquarios.

1 *Aruſpex.*] Vide ſupra cap. 47.

2 *Ad quem capiendum, præter vetuſtatem familiæ, omnia abunde erant.*] Fabricianum, *ad quem capiundum.* &, *alia omnia abunde erant.* Rivius.

3 *Præter vetuſtatem familiæ.*] Ælianus ποικ. ἱστορ. lib. XII. cap. VI. ὅτι γελᾶν ἔξεστιν ἐπὶ τοῖς μεγάλως φρονοῦσι διὰ τοὺς πατέρας, εἴγε ἐν Ῥωμαίοις μὲν Μαρίου τὸν πατέρα, οὐκ ἴσμεν, αὐτὸν δὲ θαυμάζομεν διὰ τὰ ἔργα. Κάτωνος δὲ τοῦ πρεσβύτου καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα ἀναζητεῖν χρή. quod repetit lib. XIV. cap. XXXV. Val. Maximus lib. VI. cap. IX. in memorabilibus. *Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque faſtidiendo candidato, ille Marius evaſit, qui Africam ſubegit, Jugurtham regem ante currum egit, qui Teuthonum Cimbrorumque exercitus delevit.* & quæ ſequuntur. *Putſchius.*

4 *Domi modicus.*] Reſpuo, quod a quibuſdam legitur, *Domi pudicus* nam & ſententia recipit, *modicus*; & vero ita recitat Nonius in verbo Modicus. *Manutius.*

5 *Arpini alitus.*] Manuſcriptum Fabricii *altus.* quomodo & in aliis pleriſque. Hoc Cicero quoque utitur: velut pro Plancio, *Locus ille mutus, ubi quiſque altus aut doctus eſt.* & in Bruto, *Urbs in qua nata & alta eſt eloquentia.* Sic & alias. Sed & Diomedes I. *altus* hoc loco legit, atque item Priſcianus, qui tamen ipſe in quibuſdam codicibus etiam *alitus* inveniri teſtatur: quo ſane modo nos quoque in duobus manuſcriptis reperimus. *Rivius.*

Altus.] Ex hoc loco conjectare licet jam Priſciani ætate mendoſos codices Sal-

pendiis faciundis, non Græca facundia, neque urbanis munditiis ſeſe exercuit; [7] ita inter artis bonas integrum ingenium brevi adolevit. Ergo ubi primum tribunatum mili-

Salluſtii exſtitiſſe, cum notet in quibuſdam *alitus*. in quibuſdam *altus* legi. Sed idem ſæpe facit in Virgilio Servius *Putſchius*.

Arpini alitus.] Sic legit Diomedes lib. I. & Priſcianus. nec eſt, quod quiſquam de mutatione amplius dubitet. *Manutius*.

Arpini altus.] Valerius quoque Maximus Marium Arpinatem fuiſſe ſcribit. Ita autem loquitur lib. VI. c. VIII. *Jam C. Marius maxima Fortunæ luctatio eſt. Omnes enim ejus impetus tam corporis quam animi robore fortiſſime ſuſtinuit. Arpini honoribus judicatus inferior, quæſturam Romæ petere auſus eſt. Patientia deinde repulſarum irrupit magis in curiam, quam venit.* Mox: *Ex illo Mario tam humili Arpini, tam ignobili Romæ, tamque faſtidiendo candidato, ille Marius evaſit, qui Africam ſubegit, Jugurtham regem ante currum egit, qui Teutonorum, Cimbrorumque exercitus delevit.* Unde Juvenal. Sat. VIII.

Arpinas alius Volſcorum in monte ſolebat
Poſcere mercedes alieno laſſus aratro:
Nodoſam poſthac frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret caſtra dolabra.
Hic tamen & Cimbros & ſumma pericula rerum
Excipit; & ſolus trepidantem protegit Urbem. Cluver.

Arpini.] Vetuſtiſſima hujus oppidi mentio apud Livium l. VIII. poſt Romam conditam CCCCXLVIII. Biennio poſt municipium factum fuiſſe Romanum oſtendit Livius ſub initium lib. X. & lib. XXXVIII. de Arpinatibus ita loquitur: *De Formianis Fundaniſque municipibus & Arpinatibus C. Valerius Pappus tribunus plebis promulgavit, ut iis ſuffragii latio (nam ante ſine ſuffragio habuerunt civitatem) eſſet. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate ſenatus ferretur, intercederent: edocti, populi eſſe, non ſenatus, jus, ſuffragium, quibus velit, impartiri, deſtiterunt incepto. Rogatio perlata eſt, ut in Æmilia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferent.* Feſtus quoque inter præfecturas Arpinum connumerat, nempe eas, in quas ibant præfecti, quos prætor urbanus in quæque loca miſerat legibus. *Cluv.* Arpi autem aliquando Argos Hippion, juxta Plinium, mox Argyripa dicti juxta eundem. At Virgil. Æneid. XI.

Ille urbem Argyripam patriæ cognomine gentis
Victor Garganei condebat Iapygis oris.

Diomedes, inquit Servius ad hunc locum, *fuit de civitate, quæ Argos Hippion dicitur, de qua Homerus* Ἄργος ἱππόβοτον. Horatius aptum dicet equis Argos. Hic in Apulia condidit civitatem, quam patriæ ſuæ nomine Argos Hippion dixit, quod nomen poſtea vetuſtate corruptum, & factum eſt, ut civitas Argyripa diceretur, quod rurſus corruptum Arpos fecit. Polybius corrupte Ἀργυππανλὼ appellavit. Meminere quoque hujus urbis præter alios Strabo, Appianus, Ptolemæus, Varinus, Lycophronis Scholiaſtes. *Leopard.*

Arpini altus.] In villa Cirrhæatone. *Plutarchus.*

6 *Ubi primum ætas militiæ patiens fuit.*] Vox, *ætas*, abundat, ut exiſtimo In Catil. 5. *Iam pridem juventus ſimul ac belli patiens erat.* ergo ipſe Marius ubi primum militiæ patiens fuit. *Ciacconius.*

7 *Ita inter bonas artes integrum ingenium brevi adolevit.*] Legendum, *inter arteis bonas*: ut eſt in vetuſtis. nam hac terminatione Salluſtius amat uti & adjectivum hic ſequi debet. Sic mox, *per omneis tribus*. ubi hodie fere, *per omnes*; verum perperam. *Rivius.*

militarem a populo petit, pleriſque faciem ejus ignorantibus, facile notus per omnis tribus declaratur. Deinde ab eo magiſtratu, alium poſt alium ſibi peperit: ſemperque in poteſtatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quam gerebat dignus haberetur. [1] tamen is ad id locorum talis vir (nam poſtea ambitione præceps datus eſt) conſulatum appetere non audebat. Etiam tum alios magiſtratus plebes, conſulatum nobilitas inter ſe [2] per manus tradebat. Novus nemo tam clarus, [3] neque tam egregiis factis erat, quin is
64 indignus illo honore, & quaſi pollutus haberetur. [4] Igitur, ubi Marius haruſpicis dicta eodem intendere videt, quo cupido animi hortabatur; [5] ab Metello petundi gratia miſſionem rogat: cui quamquam virtus, gloria, atque alia optanda bonis ſuperabant, tamen inerat contemtor, animus, & ſuperbia, commune nobilitatis malum. Itaque primum commotus inſolita re, mirari ejus conſilium, & quaſi per amicitiam monere, [6] ne tam prava inciperet, neu ſuper fortunam animum gereret: non omnia omnibus cupienda eſſe: debere illi res ſuas ſatis placere: poſtremo caveret id petere a populo Rom. quod illi jure negaretur. Poſtquam hæc, atque alia talia dixit, neque animus Marii flectitur;

re-

1 *Tamen is ad id locorum.*] Sic infra: *Neque poſt id locorum.* Ciacconius.

Ad id locorum.] Id eſt, uſque ad id tempus.

2 *Per manus.*] Id eſt, per ſucceſſionem: quia cum aliquis nobilis deponebat conſulatum, alii nobili tradebat ipſum conſulatum.

3 *Neque tam egregius factis erat, quin is, &c.*] Quamvis in Fabriciano ceteriſque vetuſtioribus ſit, *neque tam egregiis factis*, tamen vulgatam lectionem magis probandam eſſe duco, ut quæ antiquitatem magis redoleat, cujus eſt amantiſſimus Salluſtius. pro, *ſic factis excellens ac præſtans.* Cicero cum præpoſitione & caſu ejus junxit hoc nomen. *Lælius*, inquit, *in laude bellica egregius.* &, *Vir in procuratione civitatis egregius.* Rivius.

Neque tam egregiis factis erat.] Scriptus Auguſtanus, *egregius factus erat.* unde fortaſſis legend. *neque tam egregius factis erat.* Putſchius.

4 *Igitur ubi Marius haruſpicis dicta eodem, quo cupido animi hortabatur, intendere videt.*] Sic manuſcripta, conſentientibus aliis vetuſtis. in recentioribus eſt ordo non nihil mutatus. *Rivius.*

5 *Ab Metello Conſulatum petendi gratia miſſionem rogat.*] Illud *Conſulatum*, omiſſum eſt temere in Aldino codice, quaſi Marius ob alias cauſſas miſſionem petierit, ac Conſulatum diſſimularit. cum aperte poſtea Metellus ad hunc ipſum Marium dicat, *ſatis mature illum cum filio ſuo Conſulatum petiturum.* Glar.

6 *Ne tam prava inciperet.*] Sic infra in Orat. Philippi: *Denique prava incœpta conſultoribus noxæ eſſe.* Ciacconius.

1 *Is*

reſpondit, ubi primum potuiſſet per negotia publica, facturum ſeſe, quæ peteret. ac poſtea ſæpius eadem poſtulanti fertur dixiſſe, ne feſtinaret abire: ſatis mature illum cum filio ſuo conſulatum petiturum. [1] Is eo tempore in [2] contubernio patris ibidem militabat, [3] annos natus circiter XX: [4] quæ res Marium cum pro honore, quem affectabat, tum contra Metellum vehementer accenderat. Ita cupidine, atque ira peſſumis conſultoribus, graſſari: neque facto ullo, neque dicto abſtinere, quod modo ambitioſum foret: milites, quibus in hibernis præerat, laxiore imperio, quam antea, habere: apud negotiatores, quorum magna multitudo Uticæ erat, [5] criminoſe ſimul & magnifice de bello loqui: ſi [6] dimidia pars exercitus ſibi permitteretur, paucis diebus Jugurtham in catenis habiturum: [7] ab impe-

pe-

1 *Is eo tempore in contubernio patris ibidem militabat.*] Tò *in* manuſcripta non habent, neque impreſſa vetuſtiora. *Rivius.*

2 *Contubernio patris.*] Contubernium dicitur tabernaculum, in quo milites habitant plures.

3 *Annos natus circiter viginti.*] Plutarchus in Mario hunc Metelli filium tunc admodum puerum fuiſſe tradit, his verbis, *ἦν δ' ὁ παῖς τοῦ Μετέλλου παντάπασι μειράκιον*, quare videtur legendum XV. Solebant enim adoleſcentes militiæ uſum diſcendi gratia cum magiſtratibus contubernales in provincias proficiſci. Cicero pro Plancio: *Hic adoleſcentulus cum A. Torquato profectus in Africam, ſic ab ſanctiſſimo viro dilectus eſt, ut & contubernii neceſſitudo & adoleſcentuli modeſtiſſimi pudor poſtulavit.* Et filios aliquando ſuos contubernales Imperatores habebant. Frontinus in Strategematis: *P. Rutilius Coſ. cum ſecundum leges in contubernio ſuo filium poſſet habere, in legione militem fecit.* Verum cum Salluſtius dicat, *militabat*; & militaris ætas fuerit annorum XVII. nonnihil dubito. *Ciacconius.*

Annos natus circiter viginti.] Ætas conſularis legibus Romanis erat annorum 43. ut docet Cicero Phil. 5.

4 *Quæ res Marium pro honore, quem affectabat, contra Metellum vehementer accenderat.*] Codices in membrana deſcripti, *Quæ res Marium cum pro honore quem affectabat, tum contra Metellum, &c.* pro, *Quæ res Marium cum ad acrius contendendum pro adipiſcendo conſulatu quem appetebat, tum vero ira in Metellum incenderat atque inflammarat.* Ita vero legendum prorſus eſſe, aliis etiam conjecturis quibuſdam ducor. Nos hic nihil pronuntiamus, contenti diverſam lectionem oſtendiſſe. quamquam cum manuſcriptis facit exemplar Florentinum. *Rivius.*

5 *Criminoſe ſimul & magnifice de bello loqui.*] Manuſcripta, *ac magnifice.* quod ut nihil aliud, certe ſonantius eſt. *Idem.*

6 *Dimidia pars exercitus ſibi permitteretur.*] Non improbo vulgatam lectionem, licet magis placeat manuſcriptus liber, qui habet: *Dimidia pars exercitus ſi ſibi permitteretur.* nam particula, *ſi*, poteſt videri a librario omiſſa, propter ſequentem primam ſyllabam vocis, *ſibi.* Urſinus.

7 *Ab imperatore conſulto trahi.*] Sic etiam Mſſ. noſtri omnes, abſque voce,

peratore conſulto trahi, quod homo inanis, & ſuperbiæ regiæ, imperio nimis gauderet. [1] Quæ omnia illis eo firmiora videbantur, quod diuturnitate belli res familiaris cor-
65 ruperant: & animo cupienti nihil ſatis feſtinatur. Erat
præterea in exercitu noſtro Numida quidam, nomine Gauda, Manaſtabalis filius, Maſiniſſæ nepos, quem Micipſa teſtamento [2] ſecundum heredem ſcripſerat, [3] morbis confectus, & ob eam cauſſam mente paullulum imminuta. Cui Metellus [4] petenti, more regum, uti ſellam juxta poneret, item poſtea [5] cuſtodiæ cauſſa turmam equitum Romanorum, utrumque negaverat: honorem, quod eorum modo foret, quos populus Rom. reges appellaviſſet: præſidium, [6] quod contumelioſum in eos foret, ſi equites Romani, ſatellites Numidæ traderentur. Hunc Marius an-

bellum, inſerta ab impreſſoribus. *Gruterus.*

1 *Quæ omnia illis eo firmiora videbantur, quia diuturnitate belli.*] Manuſcripta, *quod diuturnitate.* ſed eodem ſenſu. *Rivius.*

2 *Secundum heredem.*] Secundus heres dicitur, qui heredi inſtituto ſubſtituitur. Boëtius in Comment. in Top. Ciceronis.

3 *Morbis confectus, & ob eam cauſſam mente paullulum immutata.*] In manuſcriptis duobus ceteriſque vetuſtioribus eſt, *imminuta*, pro, *deſipiens ipſe ac parum mente conſiſtens.* Hæc eſt vera lectio, quam & ſenſus ipſe poſtulat. nam & poſtea de eodem, *Hominem*, inquit, *ob morbos animo parum valido.* id nimirum eſt, *parum mentis compotem.* vel, ut ante dixit, *mente paullulum imminuta.* Rivius.

Et ob eam cauſſam mente paululum imminuta.] Forte, *Et ob ea mente paululum imminuta.* Supra. *Et ob ea fideliter acta diis immortalibus ſupplicia decernere.* Ubi etiam *fideliter acta* auribus meis ſordet. *Idem.*

Morbis confectus, & ob ea mente paullum imminuta.] Sic libri quatuor notæ pretioſioris, reliqui *paullulum*, ut habetur in editis. mihi videntur illa, nimirum *& ob ea mente paullum imminuta*, valde heic ſuperflua, cum ſequatur infra, *hominem ob morbos animo parum valido.* quid enim attinebat bis idem dici. *Gruterus.*

4 *Petenti more, &c.*] Tranſpoſui interpunctionem. nam in aliis editionibus, *petenti more regum, ut ſellam, &c.* perperam. nec enim ſecutus eſt morem regum in eo, quod petierit ſellam juxta Metellum. non. ſed voluit etiam ſibi tribui, quod ſcierat datum Maſiniſſæ, Micipſæ, Jugurthæ, aliiſque ſui, & peregrini ſanguinis regibus. *Idem.*

5 *Cuſtodiæ cauſſa, &c.*] Satis quidem fidenter ille, qui notat ad hunc locum: *ſolebat populus Romanus confœderatis regibus turmam equitum præſidii cauſſa adjungere:* ſed unde hoc ille eruerit, ſcire admodum aveam. ego enim id nego, ac pernego. *Idem.*

6 *Quod contumelioſum in eos foret, ſi equites Rom.*] Vide ut *eos* dixerit, tamquam notos, nempe de quibus jam. itaque cum omittere potuiſſet, nihilominus repetiit, propter ſenſum indignitatis explicandum. *Glareanus.*

1 Se-

anxium aggreditur, atque hortatur, uti contumeliarum in imperatorem cum ſuo auxilio pœnas petat: hominem ob morbos animo parum valido [1] ſecunda oratione extollit: illum regem, virum ingentem, Maſiniſſæ nepotem eſſe: ſi Jugurtha captus, aut occiſus foret, imperium Numidiæ ſine mora habiturum: id adeo mature poſſe evenire, ſi ipſe conſul ad id bellum miſſus foret. Itaque & illum, & equites Romanos, milites, & negotiatores, alios ipſe, pleroſque pacis ſpes impellit, uti Romam ad ſuos neceſſarios aſpere in Metellum de bello ſcribant, Marium imperatorem poſcant. Sic illi a multis mortalibus honeſtiſſuma ſuffragatione conſulatus petebatur. ſimul ea tempeſtate plebes nobilitate fuſa [2] per legem Mamiliam, novos extollebat. Ita Mario cuncta procedere. Interim Jugurtha poſtquam, 66
omiſſa deditione, bellum incipit, cum magna cura parare omnia, feſtinare, cogere exercitum: civitates, quæ ab ſe defecerant, formidine, aut oſtentando præmia affectare: communire ſuos locos: arma, tela, aliaque, quæ ſpe pacis amiſerat, reficere, aut commercari: ſervitia Romanorum allicere, & eos ipſos, qui in præſidiis erant, pecunia tentare: prorſus nihil intactum, neque quietum pati: cuncta agi-

1 *Secunda oratione.*] Id eſt, obſequenti ſermone; quia Marius dicebat ea, quæ grata erant Gaudæ.

2 *Per legem Mamiliam, &c.*] Sic & codex manuſcriptus, & ille Pariſiis a Badio excuſus. Verum exemplar Gymnici habet in margine *Manliam*, quomodo & Venetum, Argentoratenſe, & alia pleraque. Sed & illud ibidem Gymnicus, hac lege cautum fuiſſe, uti re male geſta ab nobilitate, mandarentur novis hominibus magiſtratus. Atqui hanc ipſam legem Franc. Philelphus latam a Mamilio tribuno pl., Pomponius vero latus a Manilio dicit: niſi ſint mendoſi codices. In re quidem ambo conſentiunt, nempe latum fuiſſe: ut quoniam res a nobilibus male geſtæ forent, etiam ii jam ad magiſtratus admitterentur, quorum majores in rep. magiſtratum non geſſiſſent: cujuſmodi homines novi appellentur. Hæc uterque totidem fere verbis. Ceterum in nomine diſſentiunt. nam Mamilius a Philelpho qui legem tulerit, Manilius a Pomponio dicitur. Ego pleriſque conjecturis adducor, uti ſuſpicer hunc eundem ferme eſſe, de quo & ſuperius eſt a Salluſtio mentio facta. Quo loco ſatis multa diximus. Niſi quis trib. pl. L. Manlium Mantinum intelligere malit. de quo ſic infra Salluſtius; *Itaque* (inquit) *perculſa nobilitate, poſt multas tempeſtates novo homini conſulatus mandatur, & poſtea populus a tribuno plebis L. Manlio Mantino rogatus, quem vellet cum Jugurtha bellum gerere, frequens Marium juſſit.* Riv. Vide ſupra cap. 40.

agitare. Igitur [1] Vaccenſes, quo Metellus initio Jugurtha pacificante, præſidium impoſuerat, fatigati regis ſuppliciis, neque antea voluntate alienati, principes civitatis inter ſe conjurant: (nam vulgus, uti plerumque ſolet, & maxume Numidarum, ingenio mobili, [2] ſeditioſum, atque diſcordioſum, erat cupidum novarum rerum, quieti & otio advorſum) [3] dein, compoſitis inter ſe rebus, in diem tertium conſtituunt, quod is feſtus celebratuſque per omnem Africam, ludum, & laſciviam magis, quam formidinem, oſtentabat. Sed, ubi tempus fuit, centuriones, tribunoſque militaris, & ipſum præfectum oppidi [4] T. Turpilium Silanum, alius alium domos ſuas invitant: [5] eos omnis, præter Turpilium, inter epulas obtruncant: [6] poſtea milites palantes, inermes, [7] quippe in tali die, ac ſine imperio aggrediuntur. [8] Idem plebes facit, [9] pars edocti ab nobilitate, alii ſtudio talium rerum incitati, quis acta, conſiliumque ignorantibus tumultus ipſe, & res novæ ſatis placebant.

67 [10] Romani milites, improviſo metu, incerti ignarique, quid potiſſumum facerent, [11] trepidare ad arcem oppidi,

1 *Vaccenſes.*] Vide ſupra cap. 29.

2 *Seditioſum ac diſcordioſum.*] *Diſcordioſum*, rarum apud auctores vocabulum, ſed bona analogia dictum, ut quidam putant. Ego ſuſpectum habeo, niſi ſit a vetere aliquo. *Glareanus.*

3 *Deinde compoſitis inter ſe rebus.*] Manuſcriptum, *Dein.* Rivius.

4 *Turpilium Sillanum.*] In vetuſtis, *Sullanum:* antiquo illo ſcribendi more. *Idem.*

T. Turpilium Silanum.] Ita & Pall. noſtri, niſi quod Naz. videatur prius habuiſſe *Sulanum:* aut *Sillanum*; quomodo item alii aliquot. *Gruterus.*

5 *Eos omnes præter Turpilium.*] Legendum, *eos omneis.* Rivius.

6 *Poſtea milites palanteis, inermes, quippe in tali die.*] Manuſcripta duo, *inermos.* nam mutari non numquam in hoc nomine inflexionem, haud fere quiſquam ignorat. Utitur autem hac declinatione Tacitus ſæpe. velut 1. *Qui ſemiſomnos, inermos, aut palanteis ceciderant.* pro, *inermes.* &, *Quem ignarum inermumque quamvis firmatus animo centurio ægre confecit.* Idem.

7 *Quippe in tali die, & ſine imperio.*] In vetuſtis, *ac ſine imperio.* tametſi hoc quidem ſane quam leve, & nullius fere momenti, niſi quod melius ſonat. *Idem.*

8 *Idem plebs facit.*] Manuſcriptum, *plebes.* Idem.

9 *Pars edocti a nobilitate.*] Ibidem, *ab nobilitate.* Idem.

10 *Romani milites perculſi improviſo metu incerti ignarique quid potiſſimum facerent.*] Tò *perculſi* non eſt in ullo mſ. nec in impreſſis vetuſtioribus; ſed nec ſenſus magnopere requirit. *Idem.*

11 *Trepidare arcem oppidi.*] Hic locus varie legitur, & ni fallor, etiam corrupte. ex Aldini codicis lectione nullus ſenſus eſt. Gothi codex ita habebat: *Trepidare arcem oppidi, ubi ſigna & ſcuta erant*

di, ubi ſigna, & [1] ſcuta erant: præſidium hoſtium, [2] portæ ante

erant (hic quidam adſcripſerat, *petere*) *præſidium hoſtium, portæ antea clauſæ fugam prohibebant.* Ego in alio quodam codice hanc reperi lectionem: *trepidare: ad arcem oppidi, ubi ſigna & ſcuta erant, præſidium hoſtium, & portæ ante clauſæ fugam prohibebant.* hoc ſenſu, *Milites Romanos trepidabant, quia hoſtium præſidium prohibebat fugam ad arcem, ſed portæ clauſæ omnem fugam prohibebant:* ut zeugma a fine cum ſyllepſi numerorum. *Glar.*

1 *Scutum.*] Cui nomen παρὰ τὸ σκύτος, a loro, e quo factum, non a ſecando, aut excutiendo, quod Varro & Iſidorus putant; differt a clypeo forma: quæ enim rotunda, & in orbem juſtum relata, clypeos dixere: quæ in longum exibant, *ſcuta.* Clypeus Græcis ἀσπὶς, ſcutum θυρεός. Dio tamen, & inferior ætas, confundunt. Duplex ſcutorum genus: unum ovatum, inæquali longitudine, ac patet magis, producíturque circa umbilicum, extremis anguſtioribus: alterum genus rarius, imbricatum, quod undique æquali latitudine; & velut januæ formam habet, ſed incurvæ, & ſectum canalem aut imbricem refert. Forma & facies utrorumque in ſculpturis antiquis. - Latitudo ſcuti in gibba ſuperficie duorum pedum & ſemis; longitudo pedum quatuor. Prominuerunt ergo, & oblonga magis quam lata fuerunt: nam totum hominem tegebant leviter ſe inclinantem. Majus etiam palmo excedit: & videntur id Triarii, & digniores principum, geſtaſſe. E pluribus minutiſque tabellis hoc corpus junctum, nam pluribus lignis & aſſerculis conſtitit: atque hæc ex certis arboribus. Fuit taurino glutino cum linteo compactum, quod & linteum tabellis junxit, & tabellas ipſas inter ſeſe & corium firmavit. Videntur & nervo aut ferro vinxiſſe. Exterior ſuperficies corio vituli, aut potius bovis tegebatur; imo ſæpe illa coria multiplicata. Sed inde etiam detracta legimus, & urgente fame pro cibo mollita: ut in obſidione Hieroſolymæ, Sagunti, Caſilini. Extrema curvatura, ſeu margo in ſcuto ferreus erat, inſtar tenuis bracteæ aut lamellæ; Græci στάλωμα, & λεπίδα dicunt. Inventum Camilli, qui laminam ferream ſcutis in orbem adaptavit, contra immanes Gallorum gladios, ligno ſolo parum ictus ſuſtinente; tum etiam ad ſcuti tutelam & ſervamen: Inclinabant enim ſæpe in terram, & fere ſic ante tentoria, aut in excubiis, habebant, pilis etiam acclinatis. Ne ergo putiſceret lignum, munimen a ferro. Umbo in ſcuto ut plurimum & vulgo e ferro. Poëtæ etiam aureum faciunt; & ſatis indicat Sidonius, ditiores argentum in ambitu, & aurum in umbone geſtaſſe. Non is luxus olim. Eſt autem Umbo media illa pars ſcuti, quæ protuberat & exſeritur cum rotundo tumore. Ideo Umbo, quod Græcis eſt ἄμβων. Montes & eminentias hac voce Statius ſæpe vocat. Sed & Latini veſtis poſitum, qui ad pectus exibat in tumorem, ſic dixerunt. Uſus, ad avertendos vehementiores ictus lapidum & ſariſſarum, & cujuſcumque violenti teli. Eo etiam hoſtes avertebant: nam in conflictu & pugna cominus utebantur eo ad impulſum, ubi etiam pars humeri brachiique projecta & incurvans adjutrix in hoc niſu. Origo ſcutorum a Regibus, imo a primo ipſo Rege Romulo: Exemplum a Sabinis; item Liguribus, quorum tamen ſcuta a Romanis differunt; teguntur enim Ligures ſcuto longo, ad Gallicum modum facto. Solebant Græci, Romani, Barbari, varias picturas, formas aut colores ſcutis addere, ſive ad inſigne, ut cognobiles eſſent; ſive ad decorem. Hæc autem inſignia in ſcutis depicta etiam aliis gentibus notata, Saguntinis, Gallis, aliis. Et ab illis peculiaribus nata inſignia & argumenta familiarum, quæ hodie in uſu; an abuſu? ignaviſſimi uſurpant. *Lipſ.*

2 *Et portæ ante clauſæ.*] Illa & copula

ante clauſæ fugam prohibebant, ad hoc mulieres, puerique pro tectis ædificiorum ſaxa, & alia, quæ locus præbebat, certatim mittere. Ita neque caveri anceps malum, neque a fortiſſumis infirmiſſimo generi reſiſti poſſe: juxta boni, malique, ſtrenui, & imbelles [1] multi obtruncati. [2] In ea tanta aſperitate, ſæviſſumis Numidis, & oppido undique clauſo, Turpilius præfectus unus ex omnibus Italicis profugit intactus: [3] id miſericordia ne hoſpitis, an pactione, an caſu ita evenerit, parum comperimus; niſi, quia illi in tanto malo turpis vita integra fama potior fuit, improbus
68 [4] inteſtabiliſque videtur. Metellus, poſtquam de rebus Vaccæ

pula non eſt in manuſcriptis, ac rectius abeſt. *Rivius.*

1 *Multi obtruncati.*] Niſi me conjectura fallit, legendum eſt, *Inulti*; pro impune, & qui ulciſci hoſtes non poſſent. Sic idem eſt in Catilina uſus, *Cavete ne inulti animam amittatis.* Jam *inulti* eſſe legendum, ea quæ ſtatim præceſſere, indicant, *neque caveri anceps, malum, neque a fortiſſumis infirmiſſumo generi reſiſti poſſe.* Id nimirum erat, *inultum obtruncari.* Jam non multos obtruncatos, ſed omnes plane, ipſemet Salluſtius oſtendit, quum Turpilium ait, unum de omnibus Italicis profugiſſe intactum. Ex ſimilitudine ſcripturæ defluxit error. *Rivius.*

2 *In ea tanta aſperitate, tamque ſæviſſimis Numidis.*] Ita legendum ex vetuſtis libris, qui hac in parte ſinceri, incorruptique ſunt, vulgatis omnibus mendoſis, in quibus particula *tamque* omiſſa eſt. confirmat hanc correctionem meam, eodem in libro Salluſtius: *tanto tamque utili labori meo, nomen inertiæ imponant.* Et in Catilinario: *In tanta itaque, tamque corrupta civitate.* Popma.

3 *Id miſericordiam hoſpitis, an pactione, an caſu ita evenerit, parum comperimus, niſi quod illi in tanto malo turpis vita, &c.*] Codex in pergamenis deſcriptus habet *niſi quia illi in tanto malo, &c. improbus inteſtabiliſque videtur.* τὸ *niſi*, hic eodem modo accipitur, quo apud Terentium in Andria, *Neſcio*, inquit, *niſi deos mihi iratos fuiſſe ſatis ſcio, qui illi auſcultaverim.* Sed & Cicero aliquoties in hunc ipſum modum, velut in epiſtolis, *De re nihil poſſum judicare: niſi illud mihi perſuadeo, te talem virum nihil temere feciſſe.* pro, *niſi quod mihi perſuadeo.* vel, *niſi quatenus, &c.* Idem pro Sex. Roſcio: *Quid erat quod Capitoni primum nuntiarit, neſcio: niſi hoc video Capitonem in his bonis eſſe ſocium.* Sunt qui *niſi* pro *ſed* poſitum, ſeu pro *verumtamen*, in his atque ſimilibus locis putent, in quibus eſt Linacer. id quod ne mihi quidem diſplicet, ac in exemplis ſupra poſitis probe quadrat. *Rivius.*

4 *Inteſtabilis.*] Tacitus Annal. 15. *Incuſat ultro inteſtabilem & conſceleratum.* Ciacconius.

Inteſtabilis.] Inteſtabilis utique hic idem ſignificat, quod in illo ex XII. Tabulis: *Improbus, inteſtabiliſque eſto.* Gellius eodem modo utitur libro ſeptimo, capite decimo octavo: *Qui ad Hannibalem non rediſſent, uſque adeo inteſtabiles inviſoſque fuiſſe, ut tædium vitæ ceperint, necemque ſibi conſciverint.* Proprie vero *inteſtabilis* is eſt, qui nec teſtimonium dicere, nec aut teſtamentum facere, aut e teſtamento conſequi aliquid poteſt. Inde metaphorice pro tetro deteſtabilique, & execrando ponitur. Plin. 30. de magica loquens: *Proinde ita*

Vaccæ actis comperit, [2] paullisper mœſtus e conſpectu abiit: dein, ubi ira, & ægritudo permixta ſunt, cum maxuma cura ultum ire injurias feſtinat. Legionem, cum qua hiemabat, & quam plurimos poteſt Numidas equites [3] pariter cum occaſu ſolis expeditos educit: & poſtera die circiter [4] horam tertiam pervenit in quamdam planitiem, locis paullo ſuperioribus circumventam. Ibi milites feſſos itineris magnitudine, & jam abnuentes omnia, docet oppidum [5] Vaccam non amplius mille paſſuum abeſſe: decere illos

ita perſuaſum ſit (inquit) *eam inteſtabilem, irritam, inanem eſſe.* Horatius. *Inteſtabilis & ſacer eſto.* Rivius.

1 *Metellus ubi poſtquam de rebus Vaccæ actis comperit.*] In mſſ. ceteriſque vetuſtioribus non eſt *ubi*; ſed tantum *poſtquam.* Quod ſi priorem lectionem recipis, abundat forſan altera harum particularum, ut in illo, *poſt deinde*, apud Terentium in Andria: *una ſimul*, in Heautontimorumeno: *miſere nimis*, in Adelphis: in Phormione, *fere plerumque.* Quid ſi ex gloſſa irrepſit τὸ *poſtquam*, quod aliquis forſan ſupraſcripſerit, explicare volens quid ſignificaret *ubi*; nam iſtis gloſſis mendoſiores ſunt antiqui codices facti. *Idem.*

2 *Paullisper mœſtus e conſpectu abiit.*] Codex Fabricianus, *abit*, tempore præſenti. *Idem.*

3 *Pariter cum occaſu ſolis.*] Sic infra: *Sulla pariter cum ortu ſolis caſtra metabatur.* Etiam: *uti ſimul cum occaſu ſolis egrederentur.* Infra: *pariter cum capta Thala legati venerant.* Ciacconius.

4 *Horam tertiam.*] Horæ ſemper fuere duodecim apud Romanos ab ortu Solis ad occaſum. Itaque prout ratio erat temporis, vel horæ majores vel minores erant. Antiquiſſimis temporibus nulla mentio fuit horarum apud Romanos. Trecentis autem annis jam inde ab V.C ignoraſſe hoc nomen Romanos, evincere conatur Solinus, tum etiam Plinius l. VII. cap. LX. quod in XII. tabulis mentio tantum fiat ortus & occaſus. Ita enim loquuntur: *Occaſus Solis ſuprema tempeſtas eſto*, id eſt, noviſſimum tempus. Horas ab Horo nomen accepiſſe Macrobius ſcripſit. Quippe ille Ægyptiis Sol appellatur. Or enim lucem denotat, unde & οὐρανὸς nomen accepit, quod lucidis diſtinguatur ſtellis. Quando horæ in uſum civilem venerint, non ſatis conſtat. Achazi regis Judæ in uſu fuiſſe ex ſacra Scriptura conſtat. Cujus II. Reg. XX. & Eſai. XXXVIII. fit mentio. In Horologio illo horæ nominantur מעלות, id eſt, *Mahaloth*, ſive aſcenſiones, propter Solis & umbræ aſcenſum. Graduum enim, quos alii per hoc nomen intelligunt, in computo veteri nullus fuit uſus. Verum itaque non eſt, quod Plin. tradit lib. 2. cap. 76. primum Lacedæmone horologium Anaximenem Mileſium inveniſſe. Sed hoc conſtat, quod multo ſerius ejus uſus innotuit Romæ, quandoquidem Varro ſcriptum reliquit bello Punico primo horologium in publico ſecundum roſtra in columna a M. Valerio Conſule ſtatutum fuiſſe, Catina in Sicilia capta. Pomponius Lætus annotat, fuiſſe in campo Martio inſigne horologium, quod in circuitu habuerit ſeptem gradus, & lineas inaurato metallo diſtinctas, ſolo etiam campi ſtrato lapide amplo quadrato. Meminit ejus & Plinius libro XXXVI. cap. X. qui ejus auctorem fuiſſe docet Cæſarem Auguſtum. *Fungerus.*

5 *Vaccam non amplius mille paſſuum abeſſe.*] Mirum vero, ſi non amplius mille paſſuum aberant Romani, Vaccen-

illos reliquum laborem æquo animo pati, dum pro civibu
ſuis, viris fortiſſumis, atque miſerrumis, pœnas caperent
præterea prædam benigne oſtentat. Sic animis eorum arre
ctis, [1] equites in primo latere, [2] pedites quam arctiſſum
69 ire, & ſigna occultare jubet. [3] Vaccenſes ubi animadver
tere ad ſe vorſum exercitum pergere; primo, uti res erat
Metellum eſſe rati, portas clauſere: dein, ubi neque agro
vaſtari, & eos, qui primi aderant, Numidas equites vident
rurſus Jugurtham arbitrati, cum magno gaudio obvian
procedunt. Equites peditesque, repente ſigno dato, alii vul-
gum effuſum oppido cædere; alii ad portas feſtinare; par
turres capere: ira, atque ſpes prædæ amplius, quam laſſi-
tudo, poſſe. Ita Vaccenſes biduum modo ex perfidia lætati:
[4] civitas magna, & opulens, pœnæ cuncta aut prædæ fuit.
Turpilius, quem præfectum oppidi unum ex omnibus pro-
fugiſſe, ſupra oſtendimus, juſſus a Metello cauſſam di-
cere; poſtquam ſeſe parum expurgat, condemnatus, ver-
bera-

cenſes non reſciviſſe. Ego numerum ante millia deſiderari valde vereor, ut duo vel tria. Badius adjicit, *mille* eſſe ablativi caſus, quod mihi non videtur: ſubſtantivum tamen eſſe neceſſe eſt, ſiquidem lectio bene habet. Sed idem Badius paulo poſt *cives* per *concives* exponit, quaſi quiſquam veterum *concivis* dixerit: cum Cicero, Salluſtius, ac veteres omnes perpetuo *cives* protulerint, numquam *concives*, Vallæ temporibus natum. Illud etiam quod ibidem auctor ait, *Equites in primo latere*, plane non intelligo. Badius autem exponit; *In primo latere, quia ex transverſo agebatur agmen.* Glareanus.

1 *Equites in primo latere, pedites quam arctiſſume, &c.*] *Latere* gloſſam reſipit & additamentum librarii, niſi forte ſyllaba una tantum ab ipſo eſt, fuitque *late*; uti viſum Palmerio. *Gruterus.*

In primo latere.] Non eſt additamentum ut ſuſpicatur Gruterus, ſed corruptum ex *late*, ut Palmerio & Colero viſum, qui tamen perperam faciunt adverbium *imprimo*. Vide Gronovium ad Livium lib. 10. c. 14.

2 *Pedites quam arctiſſime pergere, & ſigna occultare jubet.*] Manuſcripta, *quam arctiſſime ire.* quomodo eſt in ceteris item vetuſtioribus. Incuria quadam typographi hoc mendum irrepſit, propterea quod in proximo verſu *pergere* ſequitur. *Rivius.*

3 *Vaccenſes ubi animadvertere, ad ſe verſum exercitum pergere.*] Manuſcripta duo, *ad ſe verſum.* quod, ut antiquario, magis convenit. nec ſecus exemplar Baſilienſe. *Idem.*

Animadvertere.] MSſ. incorruptiores, *animum advertere.* Gruterus. Approbat ad Livium l. 24. c. 48. Gronov.

4 *Civitas magna atque opulenta, pœna cuncta aut præda fuit.*] Manuſcripta, *civitas magna atque opulens.* quæ vox frequens veteribus erat. Utitur ea Politianus in Commodo Herodiani, *Solicitum ſe ajebat eſſe, ne quis opulens ex nobilitate domum occuparet principis.* nec aliter eſt in Beroaldino. *Rivius.*

1 Nam

beratuſque capite pœnas ſolvit. [1] Nam is civis ex Latio
erat. Per idem tempus Bomilcar, cujus impulſu Jugurtha 70
deditionem, quam metu deſeruit, inceperat, ſuſpectus regi, [2] & ipſe eum ſuſpiciens, novas res cupere: ad perniciem

1 *Nam is civis ex Latio erat.*] Mallem abeſſet *nam.* Nec enim arbitror ideo ſeverius punitum, quod Latinus; ut placet viris clariſſimis. Quippe Porciæ Valeriæque leges non valebant in caſtris. imo contra, ibidem gravius animadverſum in Romanos quam ſocios, aut auxiliarios, pluribus oſtendi in libellis Suſpicionum. *Gruterus.*

Nam is civis ex Latio erat.] Ald. codex *Collatia* habet, quæ lectio verior videtur. Erat igitur Collatinus civis, non Romanus; alioqui lex Portia vetuiſſet eum mori. *Glareanus.*

Nam is civis ex Latio erat.] Legitur & *Collatia.* Collatia memoratur Ciceroni, Ovidio, Livio, Dionyſio, Straboni, Plinio, aliiſque. Virgil. lib. VI.

Hic tibi Nomentum, & Gabios, Urbemque Fidenam,
Et Collatinas imponens montibus arceis
Laude pudicitiæ celebreis.

Livius equidem oppidum id interius in Sabinorum agro collocare videtur l. I. verum aliter alii tradiderunt auctores, ex quorum ſententia in Latio cis Anienem fuit. Inter quos Plin. l. III. c. V. Feſtus: *Conlatia opidum fuit prope Romam, eo quod ibi opes aliarum civitatum fuerunt conlatæ, a qua porta Romæ Collatina appellata fuit.* Situm igitur hujus opidi ut inveſtigare poſſimus, ipſa primum diſpicienda erit porta atque via Collatina: hanc noſtri ſæculi homines tradunt eandem eſſe, quæ Pinciana vocatur porta, media inter Salariam & Numentanam, quarum hæc via Flaminia exit. A Pinciana Porta illi viam breviem admodum, mox in Salariam viam incidere ajunt. verum errant iſti quam vehementiſſime, ſi Frontino antiquo auctori credimus. Is quippe in lib. de aquæduct. Romanis: *Hic*, inquit, *ramus via Prænestina ad milliarium* VI. *diverticulo ſiniſtrorſum paſſuum* IↃCCCCLXXX. *proxime viam Collatinam accipit fontem.* Et paulo poſt: *Agrippa Virginem in agro Tuſculano collectam, Romam perduxit. Concipitur via Collatina, ad milliarium* VIII. *paluſtribus locis.* Ex hoc maxime loco prædicti ſcriptores colligunt, Portam Collatinam eſſe eandem cum Pinciana, quia apud hanc aquam Virgo Romam intrat. At Frontinus non de ingreſſu ejus in urbem, ſed de conceptu loquitur. Fuit autem Collatina via media Præneſtinam inter & Tiburtinam, ſive inter Præneſtinam & lævam Anienis ripam. De Collatia ita Strabo l. V. *Erant autem Collatia, Antemnæ, Fidenæ, aliaque id genus tunc equidem opidula, nunc vero vici, privatorum prædia,* XXX. *aut* XL. *paulo plus ab Roma ſtadiis diſſita.* Ergo via Collatina, ut ex ſuperioribus Frontini verbis patet, ultra opidi Collatiæ locum extenſa fuit, niſi in computatione fallatur. Ex intervallo igitur. quandoquidem ſtadia XL. millia paſſuum V. faciunt, tum ex viæ Collatinæ ductu, ipſa Collatia deprehenditur fuiſſe in iis collibus ſeu tumulis, qui inter viam Præneſtinam ſternuntur, & lævam Anienis ripam; qua pars aquæ Crabræ (hæc vulgo nunc dicitur la Marana) Anieni miſcetur, ad ſextum fere ab Urbe lapidem. Itaque prope Romam fuiſſe in Latio liquet. Quanquam nunquam ſatis clare neque e Livio, neque e Dionyſio diſpexeris, quæ ex illis Sabinorum, quæ Latinorum fuerint. Cicero quoque hujus urbis in Oratione prima contra Rullum meminit. Strabo, ut vidimus, vicum appellat. *Cluver.*

2 *Et ipſe eum ſuſpiciens.*] Hic locus a Nonio citatur in, *ſuſpicere*; & apud eum vox *ipſe* non legitur; nec neceſſaria eſt. Porro Tacitus ſæpe, *ſuſpectans* dixit, quod Salluſtius *ſuſpiciens.* Ciacc.

Su-

ciem [1] ejus dolum quærere: diu noctuque fatigare animum
denique, omnia tentando, ſocium ſibi adjungit Nabdal
ſam, [2] hominem nobilem, magnis opibus clarum, acce
ptumque popularibus ſuis. [3] qui plerumque ſeorſum a
rege exercitum ductare, & omnis res exſequi ſolitus erat
quæ Jugurthæ feſſo, aut majoribus adſtricto [4] ſuperave
rant: ex quo illi gloria, opeſque inventæ. Igitur utriu
que conſilio dies inſidiis ſtatuitur; cetera, uti res poſceret
[5] ex tempore parari placuit. [6] Nabdalſa ad exercitum pro
fectus; quem inter hiberna Romanorum juſſus habebat
ne ager inultis hoſtibus vaſtaretur. [7] Is poſtquam, magni
tudine facinoris perculſus, ad tempus non venit, metuſq
rem impediebat, [8] Bomilcar ſimul cupidinibus incepta p
trandi, & timore ſocii anxius, ne omiſſo vetere conſilio
novum quæreret, litteras ad eum per homines fidelis mi
tit: in quis mollitiem, ſocordiamque viri accuſare: teſta
Deos, per quos juraviſſet: monere, ne præmia Metelli

pe

Suſpectus regi, & ipſe eum ſuſpiciens.] Idem Badius exponit *ſuſpiciens, id eſt, clam ejus conatus inſpiciens.* at ego relative, de eodem tamen Bomilcare dictum intelligo. *Bomilcar erat ſuſpectus regi, & ipſe eum ſuſpiciens, id eſt, in ſuſpicione habens*; quippe de cujus erga ſe fide dubitabat. Uterque igitur alteri ſuſpectus erat, ut vulgo loquimur. *Glareanus.*

1 *Ad perniciem ejus dolum quærere.*] Nonius ibidem, *& perniciem ejus dolo quærere*, quod placet. *Ciacconius.*

2 *Hominem nobilem, magnis operibus clarum.*] In manuſcriptis omnibus eſt, *opibus.* Rivius.

3 *Qui plerumque ſeorſum ab rege exercitum ductare, & omnes res exſequi ſolitus erat.*] Hæc verborum collocatio serieſque eſt in manuſcriptis & impreſſis vetuſtioribus. *Idem.*

4 *Superaverant.*] In vetuſtis quibuſdam, *ſupererant.* ſed perperam. Irrepſit autem ex gloſſa. Nam & A. Gellius priorem lectionem 1. lib. citat. Eſt autem *ſuperare* hoc loco, reliquum eſſe & reſtare. ut ſit ſenſus: Nabdalſam ea
equi ſolitum, quibus ipſe Jugurtha p
pter occupationes vacare non poſſet
hoc ſignificatu Cicero identidem
tur. *Idem.*

5 *Ex tempore parari placuit.*] Eſ
quibuſdam, *Pro tempore*: id eſt, pr
ipſum tempus moneret, vel utcun
occaſio ferret. Prior lectio mihi ve
eſſe videtur. Gymnicus perperam
rare, cum in ceteris fere *parari*
Idem.

6 *Nabdalſa ad exercitum profectus*
Tò *eſt* non reperi uſpiam in ullo ma
ſcripto. *Idem.*

7 *Is poſtquam magnitudine facin*
perculſus, ad tempus non venit.] Ma
ſcripta, *percuſſus.* quomodo & Flor
tinum: verum eodem ſenſu. nam
cero utroque utitur ad hunc modum
tempus, pro, *ad diem conſtitutum.* Id

8 *Bomilcar ſimul cupidus incepta*
trandi, & timore ſocii anxius.] In
nuſcriptis omnibus eſt, *cupidinibus.*
cupidus. rectene an perperam, alio
eſto judicium. *Idem.*

1

ꝺeſtem ſuam converteret; [1] Jugurthæ exitium adeſſe: ceterum, ſua ne, an Metelli virtute periret, id modo agitari: proinde reputaret cum animo ſuo, præmia an cruciatum mallet. [3] Sed cum eæ litteræ allatæ, [4] forte Nabdalſa, ex- 71
ercito corpore feſſus, in lecto quieſcebat. Ubi, cognitis Bomilcaris verbis, primo cura, dein, ut ægrum animum ſolet, ſomnus cepit. Erat ei Numida quidam negotiorum curator fidus, acceptuſque, & [5] omnium conſiliorum, niſi noviſſumi, particeps. Qui poſtquam allatas litteras audivit, [6] ex conſuetudine ratus opera aut ingenio ſuo opus eſſe, in tabernaculum introit: [7] dormiente illo, epiſtolam, ſuper caput in pulvino temere poſitam, ſumit, ac perlegit; [8] deinde propere, cognitis inſidiis, ad regem pergit. [9] Nabdalſa, poſt paullo experrectus, ubi neque epiſtolam reperit, &

1 *Jugurthæ exitum adeſſe.*] In vetuſtis eſt, *exitium.* quomodo nimirum & ſenſus ipſe poſtulat. pro eo quod eſt, interitum ac perniciem. *Idem.*

2 *Proinde reputaret animo ſuo, præmia an cruciatum mallet.*] Manuſcripta, *reputaret cum animo ſuo.* idque rectius. nam eodem modo & Florentinum habet & Beroaldinum. *Idem.*

3 *Sed cum hæ litteræ adlatæ ſunt.*] Tò *ſunt*, non habent codices in membrana deſcripti, nec ex impreſſis quidam. *Idem.*

4 *Forte Nabdalſa exercitato corpore feſſus, in lecto quieſcebat.*] Manuſcripta, *exercito corpore.* quomodo & Beroaldinum habet, & Nonius Marcellus alicubi citat. *Idem.*

5 *Omnium conſiliorum niſi noviſſimi particeps.*] Tacit. 5. *noviſſimi conſilii expertes.* Ciacconius.

6 *Et ex conſuetudine ratus.*] Tò *&* in manuſcripto quodam non eſt. nec id ſenſus magnopere requirit. *Rivius.*

Ex conſuetudine ratus, &c.] Mſſ. melioribus præmittitur dictio: *& ex conſuet.* qua tamen minime opus. *Gruterus.*

7 *Dormiente illo, epiſtolam ſuper caput in pulvino temere poſitam ſumit ac perlegit.*] Sic in manuſcripto quoque. Ceterum in pleriſque eſt, *pulvinari.* perperam, ut ego opinor. Cicero certe in hoc ſignificatu fere priore utitur: poſteriore haud temere unquam, quod ſciam nam magis *pulvinaria deorum* dicere ſolet. velut, *Ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt.* Rurſus, *Qui pulvinaribus Bonæ deæ ſtuprum intulit.* &, *Qui ſacerdotem ab ipſis aris pulvinaribuſque detraxiſti.* ſic & alias. Contra, *pulvinos poſcere*, apud eundem. &, *Lectica in qua erat pulvinus Melitenſi roſa farctus.* Q. Curtius III. *Epiſtolamque ſigillo annuli ſui impreſſam pulvino cui incumbebat ſubjecit.* Rivius.

8 *Deinde propere cognitis inſidiis.*] Legendum, *dein.* Idem.

9 *Nabdalſa paullo poſt experrectus.*] In Fabriciano atque aliis vetuſtis, *poſt paullo* id Salluſtianum magis eſt. Similis error poſtea, ubi ait, *Sæpe in fuga, ac poſt paullo in armis ſpem habere.* nam perperam eſt in recentioribus, *paullo poſt.* quamquam quod ad ſenſum quidem attinet, nihil admodum refert, utrum legas. Eundem ad modum Cicero *poſt aliquanto*, dicere ſolet. *Idem.*

1 *Ex*

& rem omnem, ut acta erat, [1] ex perfugis cognovit; prim indicem perſequi conatus; poſtquam id fruſtra fuit, Jugurtham placandi gratia, accedit: quæ ipſe paraviſſet, perfidi clientis ſui facere præventum: lacrumans obteſtatur pe amicitiam, perque ſua antea fideliter acta, ne ſuper tal
72 ſcelere ſuſpectum ſeſe haberet. Ad ea rex aliter, atque animo gerebat, [2] placide reſpondit. [3] Bomilcare aliiſque multis, quos ſocios inſidiarum cognoverat, interfectis, [4] iram oppreſſerat, ne qua ex eo negotio ſeditio oriretur. Nequ poſt id locorum Jugurthæ dies, aut nox ulla quieta fuit, neque loco, neque mortali cuiquam, aut temporis fati credere: civis, hoſtiſque juxta metuere: circumſpectar omnia, [5] & omni ſtrepitu paveſcere: alio, atque alio loc ſæpe contra decus regium noctu requieſcere: [6] interdun ſomn

1 *Ex perfugis.*] Quibus(ut puto)quia fallere nequibant, cuſtodiam corporis ſui tradiderat. quare cum illi Nabdalſæ ſatellites eſſent, circumſtarentque tabernaculum, viderunt Numidam ingredientem:idque poſtea ei retulerunt. In uno ſcripto codice legimus: *Ex ſervis.* Ceterum Frontinus Strat. lib. 1. rem aliter narrat. ait enim Jugurtham Metelli literas intercepiſſe, & inde cognitis ſuorum inſidiis, in eos animadvertiſſe. *Caſtil.*

Ex perfugis.] Ita interpretari vix licet,ſicut Badius intellexit: ex iis nimirum, qui id nunciaturi ad ipſum perfugerant. Neque enim Numida adhuc Jugurthæ indicaverat. quorſum alioqui Nabdalſam perſequi juſſiſſet?niſi perfugæ illud indicaverint, Numidam illis obviam veniſſe. *Thyſ.*

2 *Placide reſpondit.*] In uno mſ. *benigne reſpondit* ſcriptum fuit. utrumque mihi placet,& utroque modo loqui conſuevit Salluſtius. nam & ſupra: *tamen pro tempore benigne reſpondit,* & infra. *Ad ea Rex ſatis placide verba facit.* & alibi conjungit: *Ad ea Bocchus placide & benigne ſimul pauca pro delicto ſuo verba facit.* Popma.

Placide reſpondit.] Nihil variant mſſ. noſtri. itaque ſcire licet aliorum, *beni gne*, eſſe a gloſſa. *Gruterus.*

3 *Bomilcare atque aliis multis.*] M nuſcripta, *aliiſque multis.* quomodo vetuſtiſſimum quodque ex impreſſ *Rivius.*

4 *Iram oppreſſerat,ne qua ex eo negot ſeditio oriretur.*] Quomodo iram o preſſerat, ne qua ex eo negotio ſediti oriretur, qui tot homines interfecerit an quia Nabdalſæ pepercit, quem di *acceptum popularibus ſuis & magnis o bus clarum?* quod videtur veriſimil alioqui hic locus vix intelligetur. *G reanus.*

5 *Et omni ſtrepitu paveſcere.*] Ci verat hæc Aruſianus Meſſus de Elo tionum generibus, ex ſecunda Sallu hiſtoria,innuens bellum Jugurthinu Male igitur inter fragmenta hacten collocatum induxi. nam & alibi p mam Salluſtii hiſtoriam citari mem pro Catilina. *Putſchius.*

6 *Interdum ſomno excitus, arre armis, tumultum facere.*] Tò *arreptis mis*,codices in membrana deſcripti n habent, præter unum Fabricianum ne is quidem, niſi in ſpatio quod ver dirimit, idque alterius manu. *Rivi*

Interdum ſomno excitus,arreptis ar

tum

ſomno excitus arreptis armis tumultum facere: ita formi-
dine, quaſi vecordia, exagitari. Igitur Metellus, ubi de ca- 73
ſu Bomilcaris, & indicio patefacto ex perfugis cognovit;
rurſus tanquam ad integrum bellum cuncta parat, feſti-
natque. Marium, fatigantem de profectione, ſimul & in-
viſum, & offenſum ſibi parum idoneum ratus, domum di-
mittit. Et Romæ plebes, litteris, quæ de Metello ac Ma-
rio miſſæ erant, cognitis, [1] volentia de ambobus accepe-
rant. Imperatori nobilitas, quæ antea decori fuerat, invi-
diæ eſſe: at illi alteri generis humilitas favorem addide-
rat: ceterum in utroque [2] magis ſtudia partium, quam
bona, aut mala ſua, moderata. [3] Præterea ſeditioſi magiſtra-
tus vulgum exagitare, Metellum omnibus concionibus
capitis arceſſere, [4] Marii virtutem in majus celebrare.
[5] Denique plebes ſic accenſa, ut opifices, agreſteſque o-
mnes, [6] quorum res fideſque in manibus ſitæ erant, reli-
ctis operibus [7] frequentarent Marium, & ſua neceſſaria
poſt

tumultum facere.] Apud Diomedem lib. I. ita ſcriptum eſt: *Interdum experrectus ſomno, arreptis armis, tumultum facere.* Manutius.

1 *Volentia de ambobus acceperant.*] Non auſus ſum inducere ſcripturam hanc Carrionis, quæ valde animo adlubeſceret. a mſſ. tamen non agnoſcitur; in quibus ſumma concordia, *volenti animo de ambobus.* Gruterus.

2 *Magis ſtudia partium, quam bona, aut mala ſua moderari.*] Obſcurus locus, *Moderari linguam*, dixit infra. *Ciacc.*

Ceterum in utroque magis ſtudia partium, quam mala aut bona ſua moderantur.] In manuſcriptis eſt, *quam bona aut mala ſua moderata.* quomodo in Beroaldino quoque. *Rivius.*

3 *Præterea ſeditioſi magiſtratus vulgus exagitare.*] Fabricianum exemplar. *vulgum*, quomodo apud Nonium Siſenna, *Imperitum concitat vulgum.* Idem.

4 *Marii virtutem in majus celebrare.*] Sic & manuſcripta. in quibuſdam tamen, *immanius celebrare* pro nimis prædicare, ac ſupra modum efferre & extollere laudibus. nam *immane* non ſolum dicitur *importunum* & *ferum*, quomodo Cicero alicubi, *Tetra & immanis bellua*, inquit. ſed etiam *ingens* ac *nimium.* ut, *immanis pecunia*, apud eundem. Priorem tamen lectionem haud dum immutare auſim, propter neſcio quem ſcrupulum. Sed & Liv. IV. ab V. C. *In majus, ut fit, celebrantes*, inquit. *Idem.*

5 *Denique plebs ſic eſt accenſa.*] In manuſcriptis, *plebes.* quomodo & antea eſt ſæpe uſus. nec aliter vetuſtiſſimum quodque ex impreſſis. τὸ *eſt*, nullo in manuſcripto neque in Beroaldino ipſo reperitur. *Idem.*

6 *Quorum res fideſque in manibus ſitæ erant.*] In orat. de republ. ordin. *quorum omnis vis virtuſque in lingua ſita eſt.* Ceterum hic *fides* idem ſignificat quod Barbaris *Creditum.* Cicero: *Scimus Romæ ſolutione impedita fidem concidiſſe.* Sall. Catil. *pecuniam ſua aut amicorum fide ſumtam mutuam.* Ciacconius.

7 *Frequentarent Marium.*] Sic Tacit.

Hiſt. 2.

poſt illius honorem ducerent. [1] Ita perculſa nobilitate,
poſt multas tempeſtates novo homini conſulatus manda-
tur: & poſtea populus a Tr. pl. [2] L. Manlio Mantino ro-
gatus, quem vellet cum Jugurtha bellum gerere, frequens
Marium juſſit. Sed Senatus paullo ante Metello Numi-
74 diam decreverat, ea res fruſtra fuit. Eodem tempore Ju-
gurtha, amiſſis amicis, quorum pleroſque ipſe necaverat,
ceteri formidine, pars ad Romanos, alii ad [3] regem Boc-
chum profugerant; [4] cum bellum geri ſine adminiſtris
non poſſet, & novorum fidem in tanta perfidia veterum
experiri periculoſum duceret, [5] varius incertuſque agita-
batur: [6] neque illi res, neque conſilium, aut quiſquam ho-
minum ſatis placebat: itinera, præfectoſque in dies mu-
tare: modo advorſum hoſtes, interdum in ſolitudines per-
gere: ſæpe in fuga: at poſt paullo in armis ſpem habere:
dubitare, virtuti popularium an fidei minus crederet. Ita,
quocumque intenderat, res advorſæ erant. Sed inter eas
moras repente ſe Metellus cum exercitu oſtendit. Numi-
dæ ab Jugurtha pro tempore [7] parati, inſtructique: dein
prœlium incipitur. Qua in parte rex pugnæ affuit, [8] ibi
aliquamdiu certatum; ceteri omnes ejus milites primo
congreſſu pulſi, fugatique: Romani ſignorum, & armo-
rum, & aliquanto numero hoſtium potiti. Nam ferme
Numidas in omnibus prœliis, magis pedes quam arma, tu-
75 tata ſunt. Ea fuga Jugurtha impenſius modo rebus ſuis
diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in ſolitudines,
dein

Hiſt. 2. *digreſſiſque qui Sacrarium frequentabant*. Ciacconius.

1 *Itaque perculſa nobilitate.*] Legendum e manuſcriptis & impreſſis vetuſtioribus, *Ita*. Rivius.

2 *L. Manlio Mantino.*] Sic eſt in libris ſcriptis omnibus, & pleriſque typis excuſis. *Caſt*.

3 *Regem Bocchum.*] Bocchus rex Maurorum erat, qui Numidiæ confines ſunt.

4 *Cum neque bellum geri ſine miniſtris poſſet.*] Manuſcripta, *ſine adminiſtris*. idque rectius. *Rivius*.

5 *Vagus incertuſque agitabatur.*] In manuſcriptis eſt, *varius incertuſque*. non, *vagus*. atque hæc melior lectio eſt. *Idem*.

6 *Neque illi res ulla, neque conſilium.*] *Ulla*, non eſt in ullo manuſcripto, nec in Veneto aut Florentino. *Idem*.

7 *Parati, inſtructique ſunt.*] Τὸ *ſunt* abeſt a ſcriptis, quod probo. *Putſchius*.

8 *Ibi aliquamdiu certatum eſt.*] Τὸ *eſt*, manuſcripta non habent. *Rivius*.

1 Quam

dein Thalam pervenit, id oppidum magnum, & opulentum: ubi plerique theſauri, filiorumque ejus multus pueritiæ cultus erat. Quæ poſtquam Metello comperta ſunt, [1] quamquam inter Thalam flumenque proximum, in ſpatio millium quinquaginta, loca arida, atque vaſta eſſe cognoverat; [2] tamen ſpe patrandi belli, ſi ejus oppidi potitus foret, omnis [3] aſperitates ſupervadere, ac naturam etiam vincere aggreditur. Igitur omnia jumenta ſarcinis levari jubet, niſi frumento dierum decem: [4] ceterum utres modo, & alia aquæ idonea portari. Præterea conquirit ex agris quam plurimum poteſt [5] domiti pecoris: eoque imponit [6] vaſa cujuſque modi, ſed pleraque lignea, collecta ex tuguriis Numidarum. Ad hoc finitumis imperat, qui ſe poſt regis fugam Metello dediderant, [7] quamplurimum quiſque aquæ portaret: diem, locumque, ubi præſto forent, prædicit. Ipſe ex flumine, quam [8] proximam aquam oppido

1 *Quamquam inter Thalam flumenque proximum.*] Quam vellem, flumen hoc nominaſſet auctor. Sic enim Thalæ ſitus clarior eſſet. Ptolemæus non ita longe a Bagrada Thabbam ponit, quam quidam Thalam putant. Quippe paulo poſt: *Legati ab Lepti ad Metellum veniunt.* Qui quidem ſitus non ita longus eſt, atque ſunt Mauritaniæ Cæſarienſis loca, ſub Jugurthæ etiam imperio. *Glar.*

2 *Tamen ſpe patrandi belli.*] Badius *committendi* exponit, Soldus *finiendi*, quod magis placet. nam & poſtea de Mario in Africam recens profecto dicturus eſt, *Neque belli patrandi copiam cognovit*, pro *finiendi* dixit, ut puto. *Idem.*

3 *Omnes aſperitates ſupervadere, ac naturam loci etiam vincere aggreditur.*] Legendum, *omneis aſperitates.* præterea *loci*, non eſt in impreſſis antiquioribus, nec in manuſcriptis. ſed nec inferius additur, ubi de hoc ipſo Salluſtius: *denique*, inquit, *naturam ipſam ceteris imperitantem induſtria vicerat.* Notanda vero locutio, *aſperitates ſupervadere.* pro *difficultates omneis ſuperare* ſeu *perrumpere*, ut Plinius loquitur. *Rivius.*

4 *Ceterum ut res modo, & alia aquæ idonea portari.*] Non diviſim legendum ſed conjunctim, *utres modo.* facilis & & proclivis error. Sed & perperam in quibuſdam additur, *vaſa.* id ex gloſſa, ut opinor irrepſit. *Idem.*

5 *Domiti pecoris.*] Id eſt, jumentorum: ſicuti ſunt equi, muli, equæ, aſini & cetera hujuſmodi.

6 *Vaſa cujuſque modi, ſed pleraque lignea.*] Mela de eiſdem, *vaſa ligno fiunt aut cortice.* Ciacconius.

Sed pleraque lignea.] Tò, *ſed*, non eſt in ullo mannſcripto, licet ſit in impreſſis vetuſtioribus. *Rivius.*

7 *Quam plurimum quiſque aquæ portaret.*] Perperam in quibuſdam, *ut quiſque.* nam elegantius particula *ut* omititur. *Idem.*

8 *Proximam aquam oppido.*] Scil. Thalæ: & tamen non erat propinqua; ſed intervallo quinquaginta millium, ſcil. paſſuum. Et eſt dictum ſicut illud Æneidos 5.

Proximus huic longo ſed proximus intervallo.

Inſequitur Salius. — Badius.

pido eſſe ſupra diximus, jumenta onerat. Eo modo inſtructus ad Thalam proficiſcitur. [1] Dein ubi ad id loci ventum, quo Numidis præceperat; & caſtra poſita, munitaque ſunt; tanta repente cœlo miſſa vis aquæ dicitur, ut ea modo exercitui ſatis ſuperque foret. Præterea commeatus ſpe amplior: [2] quia Numidæ, ſicuti plerique in nova deditione, officia intenderant. Ceterum [3] milites, religione, pluvia magis uſi: eaque res multum animis eorum addidit. Nam rati ſeſe diis immortalibus curæ eſſe, dein poſtera die, contra opinionem Jugurthæ, ad Thalam perveniunt. Oppidani, qui ſe locorum aſperitate munitos crediderant, magna atque inſolita re perculſi, nihilo ſegnius bellum pa-
76 rare: idem noſtri facere. Sed rex [4] nihil jam Metello infectum credens, quippe qui omnia arma, tela, loca, tempora, denique naturam ipſam, ceteris imperitantem, induſtria vicerat, cum liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit; neque poſtea in ullo loco amplius una die, aut una nocte moratus: ſimulabat, ſeſe negotii gratia properare; ceterum proditionem timebat, quam vitare poſſe celeritate putabat. [5] Nam talia conſilia per otium & ex [6] opportunitate capi. At Metellus ubi oppida-

nos

1 *Deinde ubi ad id loci ventum eſt.*] *Eſt*, non reperi in manuſcriptis, ac majore cum gratia abeſſe poterit. Sic inferius, *præda omnis a perfugis corrupta eſt.* in manuſcriptis non eſt additum ibi verbum ſubſtantivum. nec in impreſſis antiquioribus. *Rivius.*

2 *Quia Numidæ, ſicut plerique, in nova deditione officia intenderant.*] Locus minime contaminatus eſt; nedum ut aliorum modo corrigendus veniat. Eſt enim omnium, intendere officia a deditione, non Numidarum tantum. *Gruterus.*

3 *Milites religione pluvia magis uſi.*] Sic incorruptiſſimi codd. neque variant ceteri; niſi quod aliquot eorum, *pluviæ.* itaque minime ambigendum de ſinceritate lectionis. vult enim, milites arbitratos, imbrem illum, non caſu excuſſum, ſed munere Deorum, animis auctos, &c. *Idem.*

4 *Nihil jam Metello infectum credens.*] Hoc eſt, nihil eſſe quod Metellus efficere non poſſet, qui tam ardua toties ſuperaverat. Tacit. tamen in Vita Agric. *ut obſtupefacti hoſtes, qui claſſem, qui navem, qui mare, exſpectabant, nihil arduum, aut invictum crediderint, ſic ad bellum venientibus.* ut forte Salluſt. *Metello invictum* ſcripſerit. *Ciacconius.*

5 *Nam talia conſilia per otium ex opportunitate capi.*] In quibuſdam eſt, *conſilia ſolent, &c.* verum perperam. ex gloſſa irrepſiſſe videtur, quam inſulſus aliquis & ineptus litterator adjecerat. Fabricianum, *per otium & ex opportunitate*; addita illa & copula. *Rivius.*

6 *Opportunitate.*] Commoditate temporis. Et ideo, cum non moraretur

amplius

os prælio intentos, ſimul oppidum & operibus, & loco nunitum videt, vallo foſſaque mœnia circumvenit. [1] Dein ubet locis ex copia maxume idoneis [2] vineas agere: [3] ſuperque eas aggerem jacere, & ſuper aggerem impoſitis turribus opus & adminiſtros tutari. Contra hæc oppidani feſtinare, parare; prorſus ab utriſque nihil reliquum ieri. Denique Romani, multo ante labore præliiſque fatigati, poſt dies quadraginta, quam eo ventum erat, oppido modò potiti: præda omnis a perfugis corrupta. [5] Hi poſt-

amplius uno die, aut una nocte in uno loco, non dabatur opportunitas temporis alicui ad capiendum conſilium proditionis. *Sold.*

1 *Deinde jubet locis ex copia maxime idoneis vineas agere.*] Tò *jubet*, non habet Gymnicus, cum ſit interim in omnibus manuſcriptis, & impreſſis vetuſtioribus. *Rivius.*

2 *Vineas agere.*]Vide ſupra cap. 21.

3 *Superque eas aggerem jacere.*] Illud *eas* Aldinus codex ſuſtulit, territus fortaſſis, quod non ſit veriſimile aggerem ſupra vineas inſtitui: quippe apud nullum auctorem, quod ſciam, lectum. Atqui niſi ita legerimus, non eſt clarum quid ſibi velit illud, *Superque aggerem jacere.* Badius, ut illud *eas* defenderet, dicit fortiſſimo fundamento fuiſſe ſtabilitas vineas. Verum locus totus male habet, præſertim in Aldino, atque adeo in aliis codicibus multis. Si quid divinationi meæ tribuendum, certe ſuſpicor ita ab auctore ſcriptum: *inſuper aggerem jacere, ſuperque aggerem impoſitis turribus opus miniſtros tutari.* Quæ lectio egregie ſenſum elicit, & auctoris ſtylo eſt conformis. Illud vero quod præcedit *ex copia*, quid referat, mihi non ſatis clarum eſt. Soldus *de locorum multitudine* intellexit, quibus vineæ admoveri poterant mœnibus: quod malim quam *de militum copia*, ut quoſdam expoſuiſſe refert Badius. Denique *adminiſtros* pro *miniſtros* quare ſubſtituerit Aldinus codex; mihi non liquet. Quod ſi infinitivos per præterita imperfecta exponemus, non opus erit verbo *jubet*, nec verbo *dubius*, quæ habent quidam codices: & ſane ad eumdem modum infinitivi ſequuntur, *feſtinare, parare, fieri.* Glareanus.

Vineas agere, ſuperque aggerem jacere, & ſuper aggerem, impoſitis turrib. opus, & adminiſtros tutari.] Quidam antiqui & impreſſi codices: *Vineas agere, ſuperque eas aggerem jacere.* Glareanus ex ingenio reponendum putat: *Inſuper aggerem jacere; ſuperque aggerem impoſitis turribus, opus miniſtros tutari.* Ego aliquando putavi locum hunc tranſpoſitis verbis à Salluſtio ſcriptum fuiſſe: *Vineas agere, eaſque ſuper aggerem jacere* quod hanc lectionem ſenſum planum, & apertum continere arbitrarer. Sed cum in duobus manu deſcriptis, quos multis in locis ſinceros, & incorruptos eſſe cognovi, diverſam ab impreſſis lectionem invenerim, (in uno enim particula *ſuper* deerat, in altero, *opus adminiſtroſque tutari* legebatur) venit mihi in mentem dubitare, anne etiam, *Vineas agere, aggerem jacere, & ſuper aggerem impoſitis turribus opus adminiſtroſque tutari*, legendum ſit. Suſpicionis meæ ea eſt ratio, quod eodem in libro ita locutus eſt Salluſtius; *Vineas agere, aggerem jacere: aliaque quæ incepto uſui forent, properare.* Popma.

4 *Turribus.*] Vide ſupra cap. 21.

5 *Hi poſtquam murum arietibus feriri, reſque ſuas adverſas vident.*] Manuſcripta, *adflictas vident*, pro *perditas*, vox eſt apud Ciceronem frequens: eodem

 modo

poſtquam murum [1] arietibus feriri, reſque ſuas afflictas vident, aurum, argentumque, & alia, quæ prima ducuntur, domum

modo Florentinum. *Rivius.*

1 *Arietibus.*] Aries machinamentum fuit, quo muros urbium frequenti ictu feriebant, evertebantque. Ejus inventionem Plin. lib. 7. cap. 56. Epeo tribuit, exiſtimans ab equo repertum Trojano. Ita enim ſcribit: *Equum, qui nunc aries dicitur, in muralibus machinis Epeus invenit ad Trojam.* Tertullianus libro de pallio, Carthaginienſibus adſcribit, ſecutus fortaſſe Vitruvium, qui ita habet libro 10. cap. 24. *Primum ad oppugnationes Aries ſic inventus eſſe memoratur: Carthaginienſes ad Gades oppugnandas caſtra poſuerant; cum autem caſtellum ante cepiſſent, id demoliri ſunt conati: poſtquam non habuerunt ad demolitionem ferramenta, ſumſerunt tignum, idque manibus ſuſtinentes, capiteque ejus ſummum murum continenter pulſantes, ſummos lapidum ordines dejiciebant, & ita gradatim ex ordine totam munitionem diſſipaverunt.* Hæc ille, Sequiori ævo quoque Cancer appellatur. Atque hæc de origine ac nomine. Rem ita deſcripſit Flavius Joſephus tertio Excidii: *Eſt,* inquit, *Aries trabs prægrandis, quæ malum navis aſſimilat. Is ſolidatur in capite gravi ferro, in arietis formam, unde & nomen aſſumſit: dependet medius, funibus ſuſpenſus ex alia trabe, velut trutina; quæ trabs tignis utrinque firmis munita eſt & fulta. Repulſus porro magna virorum manu retrorſum, iiſdemque antrorſum ſtatim & cum inpetu reflectentibus, quatit muros prominulo ferro. Neque eſt ulla turris tam valida, aut mœnia tam lata, quæ ut primas maxime plagas tulerint, ſuſtinere & ſubſiſtere eas aſſiduas poſſint.* Accedat his illud Lucan.

Tu quoſcunque voles in planum effundere muros,
His aries actus diſpergit ſaxa lacertis.

Et hoc Sidonii:

Nec Pharii nunc regna precor, nec ut hiſce lacertis
Frangat Hydaſpaeas aries inpactus Erytras.

Ex his Poliorceticôn auctores, & qui omnium circumſpectiſſime & cum cura id argumenti tractavit Clariſſimus Lipſius, triplicem aut duplicem arietem facit, Rudem, & a prima inventione, quem manibus lacertiſque validi homines ſuſtinentes egerint; alterum compoſitum, qui ex trabe altera ex tranſverſo erecta dependerit, quo vi majore, conatu leviore libraretur: tertius fuerit Teſtudo arietaria. Quæ ſane diſtributio licet haud improbanda, tamen quod ad compoſitum attinet, non ſatis rem exprimit, nam præter rudem, & præter dependentem, exque alia trabe, velut jugo aut trutina, ut habent verba Joſephi, funibus ſuſpenſum, etiam Aries proprie compoſitus fuit ex pluribus trabibus inter ſe connexis, & laminis ac vinculis ferreis arctiſſime circumligatus & compaginatus. Cujus effigies Campis Trans-Iſulaniæ oppido hodieque videtur. Hinc jam intelliguntur Lucani & Ammiani Marcellini loca, quæ de Ariete hunc in modum compoſito habentur, hactenus aliorſum, ad priorem compoſitionem, minus, ut exiſtimo, recte traducta. Lucani verba ita ſe habent:

— nunc conjunctas adſtringere nodis
Inſtabat ferroque trabes, quo frangeret altos
Portarum poſtes, quateretque morantia clauſtra.

Ammiani hæc ſunt lib. 20, ubi ait, Arietem vetuſtum diſſolutum fuiſſe, ut facilius veheretur, iterumque inſtructum. Ubi primum in verbis Lucani conjunctas trabes, quæ nodis & ferro erant adſtringendæ; de ariete ejuſmodi, qui ex duobus aut tribus malis compoſitus conſtabat, omnino acceperim. Nam & Ammianus cum inquit, Arietem ut facilius veheretur; diſſolutum iterumque inſtructum, quis non de trabe ſi-

[1] domum regiam comportant: [2] ibi vino, & epulis one-
rati, illaque & domum, & ſemet igni corrumpunt, &
quas victi ab hoſtibus pœnas metuerant, eas ipſi volentes
pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido 77
[3] Lepti ad Metellum venerant, orantes uti præſidium,
præfectumque eo mitteret: Hamilcarem quendam, ho-
minem nobilem, factioſum, novis rebus ſtudere; advor-
ſum quem neque imperia magiſtratuum, neque leges vale-
rent: ni id feſtinaret, in ſummo periculo ſuam ſalutem,
illorum ſocios fore. Nam Leptitani jam inde a principio
belli Jugurthini ad Beſtiam conſulem, & poſtea Romam
miſerant, amicitiam, ſocietatemque rogatum. Dein,
ubi ea impetrata, ſemper boni, fideleſque manſere; [4] &
cuncta a Beſtia, Albino, Metelloque imperata gnave
fecerant. Itaque ab imperatore facile, quæ petebant, ad-
epti. [5] Emiſſæ eo cohortes Ligurum quatuor, & C. Annius
præfectus. Id oppidum ab [6] Sidoniis conditum eſt, quos 78
acce-

be ſimiliter ſolutili, aut potius de trabibus eum, ut indicavimus, in modum in ſe compoſitis atque aptatis id quoque ipſum intellexerit? *Joh. Iſac. Pont.*

1 *Domum regiam comportant.*] Omiſſa eſt præpoſitio. *Ciacconius.*

2 *Ibique vino & epulis onerati.*] Quod in vetuſtis quibuſdam *gravati* legitur, id ex gloſſa addita irrepſit. & quamvis idem eſt utrobique ſenſus, prior tamen lectio verior. Sic & Curtius V. *mero onerati*, inquit & alicubi, *Oneravere ſe vino.* Idem tamen VI. *utrumne vino gravatus effudiſſet illa.* & VIII. *Graves mero ſuas vires extollere.* Sed & Livius IIII. ab V. C. *Vino epuliſque gravatos*, dicit. Idem IX. *vino oneratos ſopiunt*, inquit. *Rivius.*

3 *Lepti.* Vide ſupra cap. 19.

Lepti.] Scilicet magna.

4 *Et cuncta a Beſtia, Albino, Metelloque impetrata gnaviter fecerant.*] In Fabriciano eſt, *imperata.* idque ſenſus ipſe poſtulat. Sed & *nave* ibidem, conſentientibus aliis, haud ſcio an rectius, pro *impigre, ſtrenue, gnaviter*, ab adjectivo *navus*, quod eſt *diligens* & *induſtrius*. ubi hodie fere *gnavus* dicimus. Magis autem antiquitatem reſipit hoc adverbium, cujus eſt cum primis obſervans Salluſtius. quamquam Priſcianus quidem & Diomedes priſcum magis eſſe putant *gnaviter*, ſicuti & *ignaviter*, quod Lucilius alicubi dixerit. Qui volet Priſcianum legat XV. de adverbiis. Diomedis in I. verba ſunt: *Quædam ſunt nomina in us ſyllabam terminata, quæ ex ſe bina adverbia faciunt: ut eſt veterum auctoritas. tranſit enim in quibuſdam rationem, & aliter ipſa enuntiat, aliter conſuetudo uſurpat. nam navus naviter dicunt, quod nos nave. largiter, quod nos large.* Rivius.

5 *Miſſæ ſunt eo cohortes Ligurum.*] Manuſcripta, *Emiſſæ eo.* nec eſt additum ibi verbum ſubſtantivum. *Idem.*

6 *Sidoniis.*] A Sidoniis & Phœnicibus per totum terrarum orbem multæ conditæ ſunt coloniæ urbeſque. Habuere Sidonii ſicut & Tyrii ingenium acre, vividum, & ad omnia flexile. His artibus opes illorum brevi in immen-

accepimus profugos ob diſcordias civilis, navibus in eos locos veniſſe; ceterum ſitum inter duas [1] Syrtis: quibus nomen ex re inditum. Nam duo ſunt ſinus prope in extrema

Africa

ſum crevere, dum iis vacare licuit per longæ pacis otium. Nam pacate diu vixiſſe præ ceteris mortalibus vel hinc colligas, quod lib. Jud. cap. 18. Sidonii proponuntur in exemplum ſummæ ſecuritatis. Verum autem eſſe puto, quod Sidonem ſcribit Trogus a piſcium ubertate ſic appellatam fuiſſe, nam *Zaid*, id eſt, piſcatio, hodieque Sidon dicitur, ut Galilææ oppidum Bethſaida, quaſi domum piſcationis dixeris. Nec Sidoni minus congruit, quam Hebræi nos docent eſſe ad mare piſcoſiſſimum Itaque cum Gen. 10, 15. Sidon fuiſſe Chanaanis primogenitus, per Sidonem intellige Sidoniorum patrem, vel Sidonis conditorem, quocunque fuerit nomine, Sidonem ex hoc loco diſcimus fuiſſe valde vetuſtam, ut quæ conditorem habuerit Chami nepotem, Noachi pronepotem. Itaque licet Tyrum Sidonis æmulam, antiquam & Cadmæam & Ogygiam Poëtæ paſſim appellent, & iidem antiquitatis nomine plurimum ſe efferant, tamen Sidoni Tyrus cogitur ſubmittere faſces. Homerus plurimis in locis Sidonis & Sidoniorum, nunquam Tyri meminit: Sidon autem a Tyro fere diſtabat ſtadiis ducentis. Ita habetur in Strabone. In medio Sarepta nomen habet ab æris fuſione, cujus ibi magnus proventus, unde Homerus:

Ἐκ μὲ Σιδῶνος πολυχάλκου εὔχομαι εἶναι·

Id eſt:

Æriſera ex Sidone genus mihi glorior eſſe.

Bochart.

Id oppidum a Sidoniis conditum.] Alii a Tyriis malunt. Plin. l. 5. c. 19. *Tyrus olim partu clara, Urbibus genitis Lepti Utica.* Silius lib. 3.

— *Sarranaque Leptis,*

Sarrana, id eſt, Tyria. Sed ſive Leptis a Tyriis aut a Sidoniis orta ſit, eam ſaltem eſſe Phœniciam in conſenſu eſt omnium. Sic a Salluſtio ſupra didicimus, Phœnices Hipponem, Adrumetum, & Leptim in ora Africæ maritima condidiſſe. & in veteri oraculo:

Imperium mundi Pœna reget urbe profectus.

Id eſt, Severus Lepti Tripolitana oriundus, de quo Statius lib. 4. ſylvarum:

Ten' in remotis Syrtibus avia

Leptis creavit?

Et mox:

Non ſermo Pœnus, non habitus tibi,

Externa non mens.

Pœnam linguam pro Africana dixit, nam illam aſſumſiſſe Leptitanos auctor Salluſtius. *Idem.*

1 *Syrtes*] Duæ Syrtes: Cephalas altum ſylvoſumque magnæ Syrtis initium, quæ & nomine & ingenio par alteri eſt, ceterum multo major, namque ambitum 400. & 30. mil. paſſuum complet. Taphura grandis vicus: a quo Syrtis parva inſinuare ſe incipit. 300, mill. paſſ. a Carthagine diſtans, 200. in reductione, quæ aliquanto magna, clementior eſt: ab tractu denominatæ, quod omnia ad ſe trahant & appropinquantia vadoſo mari hæreant. nam & Strabo difficultates ibi eſſe ait, propter fundum multis in locis cœnoſum, ex quo contigit, ut multi in brevia incidentes inhæreſcant. ſinus quidem ſunt importuoſi, atque atroces, infeſtique ob alternos motus pelagi affluentis, ingruentibus in eas ventis, cum littora circum declivia ſint, ex quo auſtrinis flatibus mare ibi maxime fremit, devolventibus in illud arenas & ſaxa, quæ illinc revomit; quo fit ut inæqualitas fundi magna ſit, alio quidem loco mare profundiſſimum, alio vadoſum ſit, & ſævienti æſtu, quæ modo eminebant, in imo reſidant; quæ vero in imo jacebant, ſupra undas extollantur, ex quo omnis locorum facies ſimul cum ventis mutatur. Vide Strab. l. 17. *D. Marius Niger.*

1 *Impe-*

Africa, [1] impares magnitudine, pari natura: quorum [2] proxuma terræ præalta ſunt, cetera, uti fors tulit, alta; alia in tempeſtate vadoſa. Nam [3] ubi mare magnum eſſe, & ſævire ventis cœpit, limum, arenamque, & ſaxa ingentia fluctus trahunt; [4] ita facies locorum cum ventis ſimul mutatur. [5] Syrtes ab tractu nominatæ. Ejus civitatis lingua modo converſa connubio Numidarum: legum, cultuſque pleraque Sidonica; [6] quæ eo facilius retinebantur, quod procul ab imperio regis ætatem agebant. Inter illos, & frequentem Numidiam inculti vaſtique loci erant.

Sed, quoniam in has regiones per Leptitanorum nego- 79
tia venimus, non indignum videtur, egregium, atque memorabile facinus duorum Carthaginienſium memorare, eam rem nos locus admonuit. Qua tempeſtate Carthagi-nienſes

1 *Impares magnitudine, pari natura.*] In quibuſdam eſt, ſed impreſſis, *pares natura.* verum eodem plane ſenſu, quamvis prior lectio, ſi quid eſt in me judicii, verior eſt. *Rivius.*

Impares magnitudine, pari natura.] Servius hæc ita recitat in Virg. Æneid, lib. I. *Impares magnitudine, pares natura.* utrovis modo legas, parvi refert. *Manutius.*

Impares magnitudine] Vide Plinium lib. 5. cap. 4. & Strabonem lib. 2. & 17. etſi locus hic poſterior corruptus eſt: ſcriptum eſt enim, ibi majoris Syrtis ambitum eſſe 930. diametrum vero 15000. quod eſſe minime poteſt, ut ambitu ſuo diameter ſit major. *Caſt.*

2 *Proxima terræ.*] Salluſtium reliquiſſe *terram* probavimus in Obſ. *Gronovius.*

3 *Ubi mare magnum eſſe, & ſævire ventis cœpit.*] *Mare magnum*, omne tempeſtate tumidum & inflatum, libr. Hiſt. 3. *Immenſum aucto mari, & vento gliſcente.* alias, *mare magnum* eſt, latum Supra; *mare magnum, & ignara lingua, commercium prohibebant.* Cæſar lib. 3. Bell. Gall. *Cum ſævire ventus cœpiſſet.* Mela ad æquor *ſævitiam* retulit, & Salluſt. Jugurth. cap. 17. *mare ſævum, importuoſum.* Ciacconius.

4. *Ita facies locorum cum ventis ſimul mutatur.*] Tacit. lib. 13. *Non ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur.* Idem.

5 *Syrtes ab tractu nominatæ.*] Non ſunt hæc in veteri editione, & amiciſſimus meus Jungermanus gloſſam omnino putat, quam aliquis ut ſolet, margini alleverit, jam enim dixerat: *quibus nomen ex re inditum.* Et clare, *Limum arenamque, & ſaxa ingentia fluctus trahunt.* *trahunt* id ipſum eſt σύρϛσι, unde Σύρτις. vide Apoll. l. IV. Arg. & ipſius Scholiaſt. Gloſſ. Græcolat. Σύρσις *tractus, tractio.* lege Σύρτις. Statius primo Thebaid. *Syrtes deſtituunt.* ubi Lactant. ἀπὸ τῆ σύρειν. Græce σύρειν i. * . . . . ſine dubio addendum *trahere.* Alluſit & Ruſus Avienus. *Late trahit æquora Syrtis.* Sic ſupra Criſp. de Catabathmo rationem nominis etiam breviter innuiſſe ſatis habet: *declivem latitudinem, quem locum Catabathmon incolæ appellant.* Quid enim καταβαθμὸς aliud quam *deſcenſus.* Putſchius.

6 *Quæ eo facilius retinebantur.*] Manuſcripta, *retinebant*, quomodo & ex impreſſis quædam, ut *quæ* caſus ſit accuſativi. *Rivius.*

 1 *Cyr-*

nienſes pleræque Africæ imperitabant, [1] Cyrenenſes quoque magni, atque opulenti fuere; [2] Ager in medio arenoſus, una ſpecie; [3] neque flumen, neque mons erat, qui finis eorum diſcerneret; [4] quæ res eos in magno diuturnoque bello inter ſe habuit. Poſtquam utrimque legiones, item claſſes ſæpe fuſæ, fugatæque, & alteri alteros aliquantum attriverant; veriti, ne mox victos, victoreſque defeſſos alius aggrederetur, per inducias ſponſionem faciunt, uti certo die legati domo proficiſcerentur; [5] quo in loco inter ſe

1 *Cyrenenſes.*] Cyrenæ oppidum Cyrenaicæ regionis, quæ & Pentapolis dicta Plinio, originem referens ad Græcos, Ariſtippi Philoſophi patria, a Cyrene Hypſei filia dicitur etymon ſuum arceſſere. Ab illa Carthaginis æmula tota regio etiam Cyrene dicta. Noſtro hoc tempore dicitur Corcu, teſte Cirava. Fuit hæc civitas nobilitata a fonte Solis, qui meridie frigebat, media calebat.

2 *Ager in medio arenoſus.*] Multa loca arenoſa & deſerta in regione Cyrenaica, præſertim ubi olim Jovis Hammonis oraculum. Quem ideo Hammonem appellatum exiſtimant Græci, quod Ἄμμος iis arenam denotet. Sed falluntur egregie. Uti enim tum ab aliis, tum noviſſime a Bocharto in ſuo Phaleg demonſtratum eſt, cum Chamo Jupiter Ammon idem eſt. Chamum ibi Noachi filium inter Deos relatum fuiſſe certum eſt, Ægyptii quippe mollito ſono Ἀμμοῦν vel Ἀμοῦν dixerunt. Unde & tota Africa aliquando Ammonia dicta. Stephanus: Ἀμμωνία ἡ μεσόγαιος Λιβύης, καὶ αὐτὴ δὲ πᾶσα ἡ Λιβύη οὕτως ἐκαλεῖτο ἀπὸ Ἄμμωνος. Id eſt, *Ammonia Africæ mediterranea, ſed & ipſa Africa univerſa ſic ab Ammone vocatur.* Hæc obiter. Vide *Bochartum.*

3 *Neque flumen, neque mons erat. &c.*] Naturalis illa eſt finium regionum ſeparatio, quod vel fluminibus vel montibus ſeparentur. De fluminibus ita Tacitus dixit: *certum jam alveo Rhenum, quique terminus eſſe ſufficiat.* Diodorus Siculus, ubi controverſiam narrat, quæ inter Egeſtanos & Selinuntios fuit, ποταμοῦ, ait, τὴν χώραν ὁρίζοντος, id, *amne fines diſcriminante.* Et Xenophon l. IV. Exp. Cyri, talem amnem ſimpliciter τὸν ὁρίζοντα, id eſt, *finitorem* vocat. Narrant veteres Acheloum amnem incerto curſu modo ſectum in partes, modo circumactum obliquo agmine (unde tauri & ſerpentis formam induiſſe dicitur) diu de agro adjacente belli cauſam Ætolis & Acarnanibus præbuiſſe, donec eum Hercules aggeribus domuit, eoque beneficio Oenei Ætolorum regis filiam in matrimonium accepit. Sicuti hæc in fluminibus uſurpata, ita & in montibus locum habuere; unde Tacitus de Germania: *a Sarmatis Daciſque mutuo metu aut montibus ſeparatur.* Plinius lib. XXXVI. de Alpibus loquens: *Evehimus ea, quæ ſeparandis gentibus pro terminis conſtituta erant.* Grot. lib. II. cap. III. de Jur. Bell. qui ibidem quæſtionem movet, an, ubi flumen regionis alicujus terminus eſt, atque alveum mutaverit, etiam fines regionis mutentur. Sed hæc hujus loci non ſunt.

4 *Quæ res eos magno diuturnoque bello inter ſe habuit.*] Manuſcripta, *in magno,* addita præpoſitione: quomodo & vetuſtiſſimum quodque ex impreſſis. *Rivius.*

5 *Quo in loco inter ſe obvii fuiſſent, ibi communis utrinſque populi finis haberetur.*] Manuſcripta & alia quædam, *is communis*

ſe obvii fuiſſent, is communis utriuſque populi finis haberetur. Igitur duo fratres Carthagine miſſi, [1] quibus nomen Philænis erat, maturavere iter pergere; Cyrenenſes tardius iere. Id ſocordiane, an caſu acciderit, parum cognovi. Ceterum ſolet in locis illis tempeſtas haud ſecus, atque in mari, retinere. Nam, [2] ubi per loca æqualia, & nuda gignentium ventus coortus arenam humo excitavit, ea magna vi agitata, ora, oculoſque implere, ita proſpectu impedito, morari iter. Poſtquam Cyrenenſes aliquanto poſteriores ſe eſſe vident, & ob rem corruptam domi pœnas metuunt; criminari Carthaginienſes, ante tempus domo digreſſos; conturbare rem; denique omnia malle,

nis utrinſque populi, &c. Quod ad ſenſum attinet, utrumvis probe quadrat, & cum lectione vulgata facit Pomponius Mela. *Ut ubi legati,* inquit, *concurrerent, certo tempore utrimque dimiſſi, ibi termini ſtatuerentur.* poſterior lectio mihi elegantior eſſe videtur. *Rivius.*

1 *Quibus nomen Philænes erat.*] Manuſcripta, *Philænis.* idque rectius ac Latinius, ut de elegantia nihil dicam. eſt enim ſecundæ inflexionis hoc nomen. nec aliter uſquam Salluſtius uſurpat. *Idem.*

Quibus nomen Philænis erat.] *Philænis* dativum in *Philænes,* Aldinus codex mutavit, temere meo quidem judicio. nam ad finem hujus hiſtoriæ ipſemet auctor in ſecunda, non in tertia Latinorum declinatione *Philæni* inclinat, quod & alii ſecuti ſunt auctores Latini, nominatim Valer. Max. lib. v. & Pomponius Mela lib. I. apud quem tamen locus mutilus eſt. quare hic legendum, *quibus nomen Philænis,* per tertiam vocalem in ultima ſyllaba. *Glareanus.*

2 *Ubi per loca æqualia, & nuda gignentium.*] *Æqualia,* ſunt plana; *gignentia* vero arbores & ſtirpes appellat, quæque alia e terra gignuntur. Sic infra: *Forte in eo loco grandis ilex coaluerat, inter ſaxa paulum modo prona, deinde inflexa atque aucta in altitudinem, qua cuncta gignentium natura fert.* Salluſt. imitatus Apulejus in libro de Platonis dogmate, ut in optimo exemplari manuſcripto legitur: *Gignentiumque omnium inſtar ceræ, formas & figurationes ex illa exemplorum impreſſione ſignari.* Et paulo poſt: *Animam vero animantium non eſſe corpoream, nec ſane perituram, cum corpore fuerit abſoluta, omniumque gignentium eſſe ſeniorem, atque ideo & temperare, & regere ea quorum curam fuerit diligentiamque ſortita.* Hoc eſt, omnium quæ gignuntur. Vitruvius vero quod Salluſt. dixit *gignentia, naſcentia* ipſe appellavit, ut lib. 5. cap. I. *Non minus quam etiam naſcentium oportet imitari naturam, ut in arboribus teretibus:* & ſtatim; *ergo ſi natura naſcentium ita poſtulat.* Et lib. 8. cap. I. *Si invenientur naſcentia, tenuis juncus, ſalix erratica.* Inde infra *& illis dolentia, & plebi volentia.* De *Philænis* Mela & Val. Maximus. *Ciacconius.*

Per loca æqualia & nuda gignentium] *Gignentia* dixit etiam Ambroſius Orat. de fide Reſurrectionis: *Denique multa gignentia quamvis jugi ſerenitate, humo arida arenoſaque naſcuntur, quoniam & ipſa terra ad humorem ſufficit, &c.* Lactant. l. I. de ira Dei c. XIII. *Ajunt enim multa eſſe in gignentibus, & in numero animalium, quorum adhuc lateat utilitas, ſed eam proceſſu temporis inveniri.* Urſin.

1 *Pœni.*]

malle, quam victi abire. Sed cum [1] Pœni aliam conditionem, tantummodo æquam, peterent, Græci optionem Carthaginienſium faciunt, [2] uti vel illi, quos finis populo ſuo peterent, ibi vivi obruerentur; vel eadem condition ſeſe, quem in locum vellent, proceſſuros: Philæni, conditione probata, ſeque, vitamque ſuam reipubl. condonavere; ita vivi obruti: Carthaginienſes in eo loco Philæni fratribus [3] aras conſecravere; [4] aliique illis domi honore inſtituti. Nunc ad rem redeo.

80 Jugurtha poſtquam, amiſſa Thala, nihil ſatis firmum contra Metellum putat; per magnas ſolitudines cum paucis profectus, pervenit ad Gætulos, genus hominum ferum, incultumque, & eo tempore ignarum nominis Romani. Eorum multitudinem in unum cogit: ac paullatim conſuefacit ordines habere, ſigna ſequi, imperium obſervare, item alia militaria facere. [5] Præterea regis Bocchi proxumos magnis muneribus, & majoribus promiſſis ad ſtudium ſui perducit; quis adjutoribus regem aggreſſus, impellit, ut advorſum Romanos bellum ſuſcipiat. [6] Id ea gratia

1 *Pœni.*] Id eſt, Carthaginienſes: & dicuntur Pœni, quaſi Phœni. nam de Phœnice regione in Africam profecti ſunt, qui Carthaginem condiderunt. *Sold.* Vide ſupra cap. 19.

2 *Quos fines populo ſuo peterent, ibi vivi obruerentur.*] Neſcio an ſit ſcribendum *quo fines.* Ciacconius.

Ut vel illi, quo fines populo ſuo peterent, ibi vivi obruerentur.] Manuſcriptum, *quos fines.* quomodo & in aliis pleriſque, idque fortaſſe rectius. nam ſequitur *ibi*, hoc eſt, *in iis finibus.* niſi quis ex iis, quæ mox ſequuntur, ita intelligere malit, ut vel illi, quo loco fines populo ſuo peterent, eo in loco vivi obruerentur. vel eadem conditione ſeſe, quem in locum vellent, proceſſuros. Præterea, *quærerent* in quibuſdam legitur, pro *peterent.* quamquam eodem ſenſu. *Rivius.*

3 *Aras*] Hæ Strabonis ætate non extabant: ut ipſe refert Strabo libro 3. *Caſtil.*

4 *Aliique illis domi honores conſtituti.*] Manuſcripta, *inſtituti*: quomodo quædam etiam typis excuſa. pro, *decreti.* quamquam & *conſtituere honores* dicitur, id quod apud Ciceronem reperitur. *Rivius.*

5 *Præterea regis Bocchi, proximos magnis muneribus & majoribus promiſſis, ad ſtudium ſui perducit.*] In vetuſtis nonnullis eſt, *perlicit*; pro *ſibi conciliat & devincit.* atque hæc lectio mihi magis arridet, etiamſi prior illa in manuſcriptis quoque eſt. *Perlicere ad ſocietatem armorum*, eſt apud Livium x. ab V.C. & *Donis perlicere*, VI. belli Punici II. Non inficior tamen, & priorem in eodem lectionem reperiri, velut V. belli Aſiatici; *Et alios*, inquit, *principum, donis ad ſuam cauſſam perduxit.* Idem.

6 *Id ea gratia facilius proclivinſque fuit.*]

gratia facilius, proniuſque fuit, quod Bocchus initio hu-
juſce belli legatos Romam miſerat, fœdus, & amicitiam
petitum. [1] Quam rem opportuniſſumam incœpto belli
pauci impediverant, cæci avaritia, quis omnia honeſta, at-
que inhoneſta vendere mos erat. [2] Etiam antea Jugurthæ
filia Bocchi nupſerat. Verum ea neceſſitudo apud Numi-
das, Mauroſque levis ducitur: [3] quod ſinguli pro opibus,
quiſque quamplurimas uxores, denas alii, alii plures ha-
beant; ſed reges eo amplius. Ita animus multitudine diſtra-
hitur; nullam pro ſocia obtinet: pariter omnes viles ſunt.
Igitur in locum ambobus placitum exercitus conveniunt. 81
Ibi, fide data, & accepta, Jugurtha Bocchi animum oratio-
ne accendit: Romanos injuſtos, [4] profunda avaritia, com-
munes

fuit.] In manuſcriptis ceteriſque vetuſtioribus eſt, *pronius.* verum prior tamen lectio mihi valde placet. Eſt apud Salluſtium non ſemel, *in proclivi eſſe.* pro, *facile.* ut cum inquit, *Cujus ſi dolum caveris, alia omnia in proclivi erunt.* Sic & in Andria Terentius. *Idem.*

Id ea gratia facilius proniuſque fuit.] Ita rurſus Pall. omnes, nec video cur cedere debeat aliorum *proclivius.* mallem potius ejici, *ea gratia*; natum in officina interpretum, fortaſſis etiam illud *facilius.* Gruterus.

1 *Quam rem opportuniſſimam incœpto bello pauci impediverant.*] Hanc lectionem & ipſe probandam eſſe duco. nec tamen diſſimulandum reor in manuſcriptis omnibus, quæ ipſe viderim reperiri, *incepto belli*, non *bello.* *Rivius.*

Rem opportuniſſumam incepto belli.] Ita etiam mſſ. noſtri, ut quiſque eſt virtute melior: deteriores enim, *bello.* Grut.

2 *Etiam ante Jugurthæ filia*] Nonius Marcellus citat hæc valde corrupte in hunc modum: *Etiam jam ante Jugurthæ filia Boccho nupſerat, verum ea neceſſitudo, quæ etiam timidos fortis facit.* Coaluerunt turpiter duo fragmenta, quæ ſic divide & ſupple: *Et jam ante Jurguthæ filia Boccho nupſerat, verum ea neceſſitudo apud Numidas Mauroſque levis ducitur.* idem Catilina: *Præterea neceſſitudo, quæ etiam timidos fortis facit.* Putſchius.

Etiam antea Jugurthæ filia Bocchi nupſerat.] In noſtro probatiſſimo codice ſic legitur: non uti vulgo, *Boccho nupſerat.* quæ verba cum diligentius conſiderarem, in eam opinionem adductus ſum, ut exiſtimem, ita Salluſtium ſcripſiſſe. namque Plut. aſſerit Jugurtham Bocchi generum fuiſſe, in Mario. Accedit præterea auctoritas Flori, qui & ipſe lib. 3. cap. 1. ſcribit, Bocchum Jugurthæ ſocerum fuiſſe. hæc jam adnotaveram, cum & in illo codice, qui in bibliotheca divi Salvatoris Bononiæ ſervatur, eodem modo ſcriptum eſſe reperi: ut jam non dubitandum ſit, quin hæc ſit antiqua & germana lectio. *Caſt.*

3 *Quia ſinguli pro opibus quiſque quamplurimas uxores, alii denas, alii plures habent.*] Manuſcripta conſentientibus & aliis vetuſtioribus; *quod ſinguli pro opibus &c. alii plures habeant.* Rivius.

4 *Profunda avaritia.*] Sic in Epiſtol. Mithrid. *cupido profunda imperii & divitiarum.* Et in orat. de repub. ordin. *profundam libidinem*, dixit, pro, *immenſa*: ut Cicero in Piſonem, *Quum partem ejus prædæ profundæ libidines devoraſſent*: & pro Plancio, *mare profundum & immenſum.* Ciacconius.

1 Eam

munes omnium hoſtis eſſe: [1] eandem illos cauſſam belli cum Boccho habere, quam ſecum, & cum aliis gentibus, [2] lubidinem imperitandi, quis omnia regna advorſa ſint: tum ſeſe, paullo ante Carthaginienſes, [3] item Regem Perſen [4] poſt, uti quiſque opulentiſſimus videatur, ita Romanis hoſtem fore. His, atque aliis talibus dictis, ad Cirtam oppidum [5] iter conſtituunt: quod ibi Q. Metellus prædam, captivoſque, & impedimenta locaverat. [6] Ita Jugurtha ratus, aut capta urbe, operæ pretium; [7] aut, ſi Romanus auxilio ſuis veniſſet, prœlio ſeſe certaturos. Nam callidus id modo feſtinabat, Bocchi pacem imminuere; [8] ne, moras agitando, aliud, quam bellum, mallet. Imperator poſtquam de regum ſocietate cognovit, non temere,

1 *Eandem illos cauſſam belli habere cum Boccho, quam ſecum & cum aliis gentibus libidine imperitandi.*] Duo e manuſcriptis habent, *libidinem imperitandi*, caſu accuſativo. idque rectius eſſe puto. nam & alibi, *Libidinem dominandi cauſſam belli habere*, inquit. *Rivius.*

2 *Libidinem imperitandi*] Huc reſpexit Mela libr. 3. cap. 3. *Bella cum finitimis gerunt, cauſſas earum ex libidine arceſſunt, atque imperitandi prolatandique quæ poßident.* Ciacconius.

3 *Item regem Perſen.*] Perſes rex Macedoniæ fuit: hunc Paulus Æmilius conſul prælio apud Olympum montem commiſſo vicit, captumque cum liberis in triumphum duxit. In eo prælio, ut tradit Plutarchus, xxv millia hoſtium cæſa ſunt. Biduo omnis Macedonia ſe Æmilio dedidit. *Sold.*

4 *Poſt uti quiſque opulentißimus videbatur.*] Manuſcripta, *videatur*. Rivius.

3. *Iter conſtituunt.*] Sic Cicero lib. 1. de Divin. *Iter propoſitum & jam conſtitutum.* Ciacconius.

6 *Ita Jugurtha ratus aut capta urbe operæ pretium fore, aut ſi dux Romanus, &c.*] Manuſcriptum, *pretium fore*. ſed erat alterius manu in ſpatio, quod verſus dirimit, litterulis minutis, *operæ*. verum in aliis ſolum legitur, *pretium*. ut quin ita legendum ſit, dubitatio jam nulla relinquatur. *Rivius.*

Pretium fore.] Sic repoſui ex pleriſque antiquis libris. quo modo locutus c. 110. *Fuerit mihi pretium egiſſe aliquando amicitiæ tuæ.* Fulvii tamen liber, *Operæ pretium fore.* Ego dictionem, *operæ*, induxi, aliorum veterum librorum auctoritate adductus. *Manutius.*

Aut capta urbe, operæ pretium fore.] Illud *operæ* extat in omnibus mſſ. noſtris, ideoque non auſus ſum ejicere quaſi per vim, poſſe tamen abeſſe certum eſt. *Gruterus.*

7 *Aut ſi dux Romanus auxilio ſuis veniſſet.*] *Dux*, non eſt in ullo manuſcripto ac rectius abeſt. *Rivius.*

8 *Ne mox agitando, aliud quam bellum mallet.*] In vetuſtis quibuſdam, *ne moras agitando*, quomodo & Florentinum & Beroaldinum, pro differendo ac prolatando. Citat eodem modo Riccius Lugienſis, quamvis ſecus Badianum. *Idem.*

Bocchi pacem imminuere, ne moras agitando aliud quam bellum mallet.] *Imminuere* pro *interrumpere* accepiſſe videtur. Sed pro *Ne moras*, idem Aldinus codex habet, *ne mox agitando*: quæ lectio melior eſt, ſi *agitando* pro *cogitando* acceperis. *Glareanus.*

1 *Man-*

mere, neque uti ſæpe jam victo Jugurtha conſueverat, omnibus locis pugnandi copiam facit: ceterum, haud procul ab Cirta caſtris munitis, reges opperitur; melius eſſe ratus, cognitis [1] Mauris, quoniam is novus hoſtis acceſſerat, ex commodo pugnam facere. Interim Roma per litteras fit certior, Mario provinciam Numidiam datam. [2] Nam conſulem factum ante acceperat. Quibus rebus ſupra bonum, atque honeſtum perculſus, neque lacrumas tenere, neque moderari linguam; [3] vir egregius in aliis artibus, nimis molliter ægritudinem pati. Quam rem alii [4] in ſuperbiam vortebant: alii bonum ingenium contumelia accenſum eſſe: multi, quod jam parta victoria ex manibus eriperetur: nobis ſatis cognitum, illum [5] magis honore Marii, quam injuria ſua excruciatum, [6] neque tam anxie laturum fuiſſe, ſi adempta provincia alii, quam Mario, tra-

1 *Mauris.*] Mauritania, uti notum, dividitur in Tingitanam & Cæſarienſem. Sed primum hæc diviſio facta, teſte Dione, a Claudio. Hæc major a Victore Uticenſi vocatur. Maſſyliam quoque & Maſſæſyliam appellavit Strabo. Hodie regnum Tremiſſenum hoc loco videtur, ut Girava, & D. Niger atteſtantur. Tingitanam a Bogud rege Bogudianam aliquando cognominatam; tradit Plinius. Sitiphenſis & Hiſpania transfretana ab Honorio & S. Rufo: & in libro Notitiarum Hiſpania Tingitana appellatur. Inferior Mauritania a Solino in deſcriptione Nili, & a Xiphilino in vita Severi nuncupatur ubi dicit Atlantem non longe ab Oceano Atlantico exoriri, prope Macenitas qui ſunt in Mauritania Inferiore. Regnum Maroci ejus loco ſtatuit Auguſtinus Curio, Feſſæ vero Niger. In numiſmatibus antiquis Mauritania per *e* legitur. Incolæ, ut Strabo teſtatum reliquit, Mauruſii a Græcis, a Latinis Mauri appellantur. *Ortel.*

2 *Nam conſulem factum, antea acceperat.*] In impreſſis quibuſdam, *jam antea acceperat:* licet aliter manuſcripta. *Riv.*

3 *Vir egregius in aliis artibus.*] In nonnullis eſt omiſſa præpoſitio *in.* ſed præterquam quod exemplaria manuſcripta additam habent præpoſitionem, Cicero quoque ſic eſt loqui ſolitus. ut cum inquit, *Lælius in laude bellica egregius.* pro, *excellens* & *præſtans.* Idem.

4 *In ſuperbiam vertebant.*] Infra: *Ne modeſtiam in conſcientiam duceret.* Tacit. Hiſt. 2. *Ornatum ipſius municipia & coloniæ in ſuperbiam trahebant.* Infra: *omnia non bene conſulta in virtutem trahebantur.* Ciacconius.

Quam rem alii in ſuperbiam vertebant] Fabricianum, *vortebant.* quod antiquitatem magis ſapit, cujus cum primis ſtudioſus eſt Criſpus. *Rivius.*

5 *Magis honore Marii quam ſua injuria excruciatum.*] Sic quidem etiam Palatinus, Nazarianus aliique. atenim Commeliniano eſt *injuria exercitum:* quod ipſum germanum magis auctoris, meo quidem judicio. *Gruterus.*

6 *Neque tam anxie laturum fuiſſe, ſi adepta provincia alii quam Mario traderetur.*] MSſ. *ſi ademta provincia.* ſic & ſenſus ipſe poſtulat. & proclivis ſane fuit lapſus, una omiſſa litera. *Rivius.*

1 *Alie-*

83 traderetur. Igitur eo dolore impeditur, & quia ſtultitiæ videbatur, [1] alienam rem periculo ſuo curare, legatos ad Bocchum mittit, poſtulatum, ne ſine cauſſa hoſtis populo R. fieret: [2] habere eum magnam copiam ſocietatis, amicitiæque conjungendæ, quæ potior bello eſſet, quamquam opibus ſuis confideret, tamen non debere incerta pro certis mutare: [3] omne bellum ſumi facile, ceterum ægerrume deſinere: non in ejuſdem poteſtate initium ejus, & finem eſſe, incipere cuivis etiam ignavo licere; [4] deponi, cum victores velint: [5] proinde ſibi, regnoque ſuo conſuleret: neu florentis res ſuas cum Jugurthæ perditis miſceret. Ad ea rex ſatis placide verba facit: ſeſe pacem cupere, ſed Jugurthæ fortunarum miſereri: ſi eadem illi copia fieret, omnia conventura. Rurſus imperator, contra poſtulata Bocchi, nuncios mittit. Ille [6] probare partim, alia abnuere. Eo modo, ſæpe ab utroque miſſis remiſſiſque nunciis

tempus

1 *Alienam rem ſuo periculo curare.*] Manuſcripta, *periculo ſuo*, ut ſequatur pronomen. *Rivius.*

Alienam rem.] Id eſt, rem ad alium, ſeu ad Marium pertinentem. *Sold.*

Rem alienam.] Id eſt, triumphum, aut victoriam Marianam. *Bad.*

2 *Habere tum magnam copiam ſocietatis amicitiaque conjungenda qua potior bello eſſet.*] Sic in omnibus fere. Sed quid ſi legas, *habere eum, &c.* ſane facilis ac proclivis lapſus fuit, ſimilitudine litterarum. Nihil tamen adhuc muto, ſed conjecturam ſolum affero. Hæc jam adnotaram, cum ecce allato & inſpecto codice Florentino, *eum* ibi reperi. *Rivius.*

Habere eum magnam copiam ſocietatis.] Mirum eſt, tam alte radices egiſſe ſcripturam falſam. nam etiam noſtri omnes, *habere tum magnam, &c.* aut, *habere tam magnam.* Gruterus.

3 *Omne bellum ſumi facile, ceterum ægerrime deſinere.*] Quamvis in cunctis manuſcriptis *acerrime* legatur, atque etiam in impreſſis quibuſdam, velut Florentino, tamen vulgatam lectionem probandam magis eſſe puto. opponuntur enim, *facile* & *ægre.* Cicero de ſenectute, *Omnis conglutinatio recens ægre, inveterata facile diſſolvitur.* Idem alibi, *Inveterata vitia ægrius depelluntur*, pro *difficilius.* Rivius.

Bellum ſumi facile, ceterum acerrime deſinere.] Scripti, *ægerrime deſinere.* quod magis probo. *Putſchius.*

4 *Non deponi niſi cum victores velint.*] In manuſcriptis omnibus eſt, *deponi cum victores velint.* & hæc lectio magis arridet. *Rivius.*

5 *Proinde ſibi regnoque conſuleret.*] In vetuſtis quibuſdam, ſed impreſſis, *ſibique, regnoque*, id hiſtorico magis convenire videtur. *Idem.*

6 *Ille probare partim, alia abnuere.*] Editio prima; *illa probare, partim abnuere*; ſine voce *alia*: qua etiam deſtituti mſſ. aliquot; quorum meliores, *ille probare. partim abnuere.* ævo juniores, *ille probare partim, partim abnuere.* Gruterus,

Probare partim, alia abnuere.] Scribe: *probare, partim abnuere*, ejecto τοῦ *alia.* Vid. Gronov. ad Liv. 3. 37.

1 Dicti.

tempus procedere, & ex Metelli voluntate bellum inta-
ctum trahi. At Marius, uti ſupra diximus, cupientiſſuma 84
plebe conſul factus, poſtquam ei provinciam Numidiam
populus juſſit, antea jam infeſtus nobilitati; tum vero
multus, atque ferox inſtare: ſingulos modo, modo uni-
verſos lædere: [1] dictitare, ſeſe conſulatum ex victis illis
quaſi ſpolia cepiſſe; alia præterea magnifica pro ſe, & illis
dolentia: interim, quæ bello opus erant, prima habere;
poſtulare legionibus ſupplementum: auxilia a populis,
& regibus, ſociiſque arceſſere: præterea ex Latio fortiſſu-
mum quemque, [2] pleroſque militia, paucos fama cognitos
accire, & ambiundo cogere [3] homines emeritis ſtipendiis
ſecum

1 *Dictitare ſeſe conſulatum ex victis illis ſpolia cepiſſe.*] *Ex vitiis illorum*, aut, *ex mollitie illorum*, videtur legiſſe Plutarchus; ſcribit enim; σκυλόν τι βοῶν ἔχειν αὐτὸς τὴν ὑπατείαν φέρεσθαι τῆς τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων μαλακίας. *Ciacconius.*

2 *Militia.*] Sic antiquus Fulvii liber. in vulgatis; *Militia.* Sed antiquus loquendi modus; *Domi, militiaque*, adduxit me, addita præſertim veteris libri auctoritate, ut locum mutarem. *Manutius.*

3 *Homines emeritis ſtipendiis.*] Veteranos: qui cum impleſſent ſtipendia, ad militiam inviti cogi non poterant. legibus enim Romanis decem tantum annos militare cogebantur, ut ait Plutarchus in Gracchis. verum id haud ſemper ſervatum eſt, quod leges apud Polybium l.6. Cornelium Tacit. lib. 1. item apud Jureconſultos lib. 7. tit. 64. & lib 10. tit. 54. Codicis. *Caſt.*

Stipendiis emeritis.] Sicuti ſeptimo & decimo anno militiæ initiabantur, ita militem liberatum anno demum ætatis quinquageſimo, atque ea de re legem latam ſcribit Lipſius ad Taciti Annales. Videndus Petrus Crinitus l.8. de honeſta diſcipl. cap.ult. Quando vero diximus quinquageſimo anno finem militiæ eſſe, non ita intelligendum; ut a prima ætate militiæ capaci ad illud uſque tempus militare quis cogeretur, ſed de iis, qui ſerius ad militiam transvecti, quietem illos quinquageſimo anno habuiſſe. Quot autem olim emeritæ militiæ ſtipendia & anni fuerint, diverſimode inter auctores diſceptatur. Alexander Neapolitanus l.6. Genial. c. 22. adnotatum reliquit, modo undecim, modo ſexdecim annos militiæ finem feciſſe. Apud Tacitum quadragena quidam, alius tricena ſtipendia numerat. Sæpe ea res variavit, ſub principibus præſertim, ut diſcimus ex Annalibus Taciti. *Edixit*, inquit *Tiberius militare ærarium eo ſubſidio niti: ſimul imparem oneri remp. niſi viceſimo militiæ anno veterani dimitterentur. ita proximæ ſeditionis male conſulta, quibus ſexdecim ſtipendiorum finem expreſſerant, abolita in poſterum.* Sed idem quoque ab Auguſto ante fuiſſe conſtitutum teſtatur Suidas. imo & libera rep. viginti ſtipendia pedites feciſſe docemur a Polybio l.6. viginti item ſtipendia appellari video l. 9. C. de veteranis. videnda quoque l. veteranis. C. quando provocare non eſt neceſſe, & l. ult. C. de his qui non implet. Atqui diſſentire videtur Modeſtinus, dum inquit: *Nam qui viginti annos militaverit, ſimilis illi eſt, qui expleverit militiam.* Juſtus porro Lipſius apud Tacitum auctor eſt, prima ſtipendia

dia

ſecum proficiſci. Neque illi ſenatus, quamquam advorſus erat, [1] de ullo negotio abnuere audebat: ceterum ſupplementum etiam lætus decreverat: [2] quia, neque plebi militia volenti putabatur, & Marius aut belli uſum, aut ſtudia vulgi amiſſurus. ſed ea res fruſtra ſperata. Tanta lubido cum Mario eundi plerosque invaſerat. ſeſe quiſque præda locupletem fore, victorem domum rediturum, alia hujuſcemodi animis trahebant: & [3] eos non paullum oratione

dia annis viginti quinque fuiſſe definita. Ad cujus opinionem inſcriptionem hanc ex tabula veteri adhibendam putavi: IMP. CAES. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. F. DIVI. NERVAE. NEPOS. TRAIANVS. HADRIANVS. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XII. COSS. III. P. P. IIS. QVI. MILITAVERVNT. IN CLASSE. PR. MISENENSI. QVAE. EST. SVB. IVLIO. FRONTONE. SEX. ET. VIGINTI. STIPEND. EMERIT. DIMISSIS. NON. MISS. QVOR. NOM. SVB. &c. Qui militant, ſtipendia mereri dicuntur. l. miles, & l. item miles. ff. de re judicata. hinc emerita ſtipendia, quæ Juſtinianus impleta vocavit. C. de his qui non impletis ſtipendiis. inde & emeriti milites, quos etiam veteranos vocarunt. Martianus in l. deferri. ff. de jure fiſci: *Veterani*, inquit, *ſacris conſtitutionibus delatores eſſe prohibentur, propter honorem utique & merita militiæ.* item. *milites propter honorem ſtipendiorum, quæ merent, deferre prohibentur.* Si quid ego video, legendum priori loco, proxime ad ductum vulgatæ ſcripturæ, *propter honorem utique meritæ militiæ.* Sed conſiderent hoc eruditiores. Ceterum qui emeritis ſtipendiis militare rurſum cogebantur, vocabantur *Evocati*, teſte Dione libro 48. Iſidorus *Evocationem* fuiſſe dicit, cum ad ſubitum bellum, non ſolum milites, ſed etiam ceteri vocabantur. *Stewechius.*

1 *De ullo negotio negare audebat.*] Scripti, *abnuere audebat.* Putſchius.

Abnuere audebat.] Eſt in manuſcriptis quibuſdam, *negare audebat.* ſed irrepſit ex gloſſa, ni fallor. *Rivius.*

2 *Quia neque plebi militia volenti putabatur.*] Hunc loquendi modum a Græcis tractum annotavit Priſcianus, adducto Demoſthenis loco, & hoc Salluſtii. Apud eum ſic eſt: *Demoſthenes ἃ βυλομένοις ἦ τέτοις ὁ πάζειν. Salluſtius Jugurth. bello. Neque plebi militiam volenti putabatur.* Similis locus cap. 100. *Non tam diffidentia futurum* (ſic enim lego) *quod imperaviſſet, quam uti militibus exæquatus cum imperatore labor volentibus eſſet.* Tacit. l. 1. *Ut quibuſque bellum invitis aut cupientibus erat, ſpe, dolore, accipitur.* & 15. *Hæc atque talia plebi volenti fuere.* Et in vita Agricolæ: *Ea que initio erecta provincia, & quibus bellum volentibus erat.* Et Macrobius lib. 1. Satur. cap. 9. *Si vobis volentibus erit:* In quibus omnibus cum verbum, *eſt*, reperiatur, videndum an apud Sall. hoc loco legi debeat; *etiam lætus decreverat. ac quia neque plebi militia volenti erat, putabatur Marius aut belli uſum, aut ſtudia vulgi amiſſurus* Ciacconius.

Neque plebi militia volenti.] Eſt Græciſmus. Vulgo, *neque plebe militiam volente*, id eſt, nolente & recuſante militiam plebe. vel exponamus: *neque*, id eſt, nec etiam, ac ſi dixiſſet: Non ſolum nobilitate, ſed etiam plebe recuſante militiam. *Caſtil.*

3 *Et eos non paullum oratione ſua Marius arrexerat.*] Quamvis in quibuſdam *erexerat.*; tamen hæc lectio magis arridet. quam & manuſcripti codices, & exemplar Aldinum habet. Utitur autem Salluſtius alias quoque hoc verbo velut inferius, *Hujuſcemodi oratione habita Marius, poſtquam plebis animus arrectos*

ratione ſua Marius arrexerat. Nam poſtquam, omnibus, quæ poſtulaverat, decretis, milites ſcribere vult, hortandi cauſſa, ſimul & nobilitatem, uti conſueverat, exagitandi, concionem populi advocavit. deinde hoc modo diſſeruit:

Scio ego, Quirites, pleroſque non iſdem artibus [1] impe- 85
rium a vobis petere, &, poſtquam adepti ſunt, gerere: pri- ,,
mo induſtrios, ſupplices, modicos eſſe; [2] dein per ignaviam, ,,
& ſuperbiam ætatem agere. ſed mihi contra videtur. ,,
[3] Nam, quo univerſa reſpubl. pluris eſt, quam conſulatus, ,,
aut prætura, eo majore cura illam adminiſtrari, quam hæc, ,,
peti debere. Neque me fallit, [4] quantum cum maxumo ,,
beneficio veſtro negotii ſuſtineam. Bellum parare, ſimul ,,
& ærario parcere, cogere ad militiam eos, quos nolis of- ,,
fendere; domi, foriſque omnia curare; & ea agere inter in- ,,
vidos, occurſantis, factioſos, opinione, Quirites, aſperius ,,
eſt. [5] Ad hoc, alii ſi deliquere, vetus nobilitas, majorum ,,

ctos videt. quo in loco tamen in vetuſtis eſt, *erectos.* verum perperam, ut opinor, tametſi Cicero quidem altero magis utitur. velut, *Oratio conſulum animum meum erexit ſpemque attulit dignitatis recuperandæ.* Idem, *Is civitatem ad ſpem libertatis erexit.* Rivius.

1 *Imperium.*] Conſulatus & prætura proprie dicuntur imperia, ſicuti aperte hoc loco Salluſtius oſtendit, nam paulo poſt dicit: *Nam quanto pluris eſt univerſa Reſpublica, quam conſulatus, aut prætura:* totum hoc referens ad id quod prædixerat. *Sold.*

2 *Deinde per ignaviam & ſuperbiam ætatem agere.*] In Veneto quodam *dein,* ſed in manuſcripto, *dehinc,* quod & ipſum aliquoties apud Tullium reperitur. *Rivius.*

3 *Nam quo univerſa reſp. pluris eſt quam Conſulatus.*] Meus liber: *Nam quo pluris eſt univerſa reſp. quam Conſulatus.* Et forte vox *nam* abundat. *Ciacconius.*

4 *Quantum cum veſtro maximo beneficio.*] Infra: *Sed in maximo veſtro beneficio.* Vide an ſic quoque ſit legendum, non, *cum.* Idem.

5 *Ad hoc alii ſi deliquere.*] In eandem ſententiam Cic de lege Agraria: *Quemadmodum tum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt; ſic ſi quid deliquero, nullæ ſunt imagines, quæ me a vobis deprecentur.* Idem.

Ad hoc alii ſi deliquere, vetus nobilitas, majorem fortia facta, cognatorum & adfinium opes, multæ clientelæ, omnia hæc præſidio adſunt.] Sic & manuſcriptum. In Veneto autem quod excudit Pincius, Pomponius caſtigavit, *omnia præſidio adſunt,* legitur pronomine omiſſo. eodem modo quibuſdam in aliis, velut eo quod Argentorati eſt a Schurrerio impreſſum; verum perperam: nam & Donatus priorem lectionẽ agnoſcit in Terentii Phormione, cujus ſubjicere verba lubet: nam ſuper eo loco in actus primi ſcena II. *Qui fuerit pater, quæ mater, qui cognata tibi ſit, omnia hæc confingam.* *Omnia hæc,* inquit, *non ex abundanti poſuit, ſed oratorie, quaſi tam multa, & eſt*

,, facta fortia[1], cognatorum & affinium opes, multæ clientelæ, omnia hæc præſidio adſunt: [2] mihi ſpes omnes in memet ſitæ: [3] quas neceſſe eſt & virtute, & innocentia tutari. nam alia infirma ſunt. Et illud intelligo, Quirites, omnium ora in me converſa eſſe, æquos, bonoſque favere, [4] quippe benefacta mea reipubl. procedunt: nobilitatem locum invadendi quærere. Quo mihi acrius adnitendum eſt; [5] uti neque vos capiamini, & illi fruſtra ſint. Ita ad hoc ætatis a pueritia fui, ut omnes labores, pericula conſueta habeam. Quæ ante veſtra beneficia gratuito faciebam, ea uti accepta mercede deſeram, non eſt conſilium, Quirites. Illis difficile eſt in poteſtatibus temperare, qui per ambitionem ſeſe probos ſimulavere: mihi qui omnem

ætatem

ἀρχαϊσμὸς. nam poſt enumerationem veteres hæc dicebant. Salluſtius in Jugurth. Hæc omnia præſidio adſunt. Rivius.

1 *Majorum fortia facta.*] In manuſcriptis, *majorum facta fortia.* atque ita forſan rectius. ne ſit in oratione ſoluta hemiſtichium hexametri, vel totus pœne hexameter. id quod vitioſum eſſe volunt. quamvis id non ſemper obſervant auctores. nam & Sall. infra, *Jamque dies conſumtus erat,* inquit. quod & ipſum eſt hemiſtichium heroici. Sic & Livius initio ſtatim hiſtoriæ, *Facturuſne operæ pretium,* id quod Fabius obſervavit. *Idem.*

2 *Mihi ſpes omnes in memet ſitæ ſunt.*] Legendum exiſtimo: *Mihi ſpes atque opes omnes in memet ſitæ.* In extremo hoc libro, *Ea tempeſtate ſpes atque opes civitatis in illo ſitæ.* Et infra: *Et ſpes opeſque ejus omnes ex parte ſuo penderent.* ſupra tamen: *Quippe cujus ſpes omnis in fuga ſita erat.* Ciacconius.

3 *Quas neceſſe eſt virtute & innocentia tutari.*] In manuſcriptis aliiſque vetuſtioribus, *& virtute & innocentia,* geminata copula. *Rivius.*

4 *Quippe mea reip. benefacta procedunt.*] Sic Catilin. *Neque inſidiæ, quas Conſuli fecerat, proſpere ceſſere,* ſeu ut ego lego *proceſſere.* Ciacconius.

Quippe beneficia mea reip. procedunt.] In manuſcripto eſt aliiſque vetuſtioribus, *benefacta mea reip. procedunt.* quomodo & Venetum habet, cujus modo facta a nobis mentio eſt, & Florentinum. ut intelligas Marium ante collatum in ſe honorem gratuito benefeciſſe, eaque re æquos bonoſque omnes favere. *Rivius.*

Quippe beneficia mea reipub. procedunt.] Si hæc verba prorſus abeſſent, ſenſus hujuſce periodi clarior eſſet. Cur autem Aldinus codex *Reipub.* dandi caſum in accuſandi *Rempubl.* mutaverit, non equidem intelligo. Et verbum *procedunt*, Soldus *utilia ſunt*, exponit. alii *procedunt* exponunt *proſpere cedunt*, ut Terentius in Andria:

Niſi id putas, quia primo proceſſit parum,
Non poſſe jam ad ſalutem converti hoc malum.

Itaque poſt *procedunt*, diſtinguendum ac inferendum: *Nobilitatem locum invadendi quærere.* Et mox: *ut neque vos capiamini.* rurſus verbum *neque*, uſurpat ſuo more, non cum ſocio, non ut ſequentia neget. *Et illi* (inquit) *fruſtrati ſint.* ubi Aldinus codex *fruſtra* legit, pro *fruſtrari.* Glareanus.

5 *Ut neque vos capiamini.*] Legendum, *uti.* Rivius.

1. *Bene-*

ætatem in optumis artibus egi, [1] bene facere jam ex con- ,,
ſuetudine in naturam vertit. Bellum me gerere cum Ju- ,,
gurtha juſſiſtis: quam rem nobilitas ægerrume tulit. ,,
Quæſo, reputate cum animis veſtris, num id mutari me- ,,
lius ſit, [2] ſi quem ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut aliud ,,
tale negotium mittatis, [3] hominem veteris proſapiæ, ac ,,
[4] multarum imaginum, & nullius ſtipendii, ſcilicet ut in ,,
tanta re ignarus omnium trepidet, feſtinet, [5] ſumat ali- ,,
quem ex populo monitorem officii ſui. Ita plerumque ,,
evenit; uti, quem vos imperare juſſiſtis, is ſibi imperato- ,,
rem alium quærat. At ego ſcio, Quirites, qui, poſtquam ,,
conſules facti ſunt, acta majorum, & Græcorum militaria ,,
præcepta legere cœperint; homines præpoſteri: [6] Nam ,,
gerere, quam fieri, tempore poſterius, re, atque uſu prius ,,
eſt. Comparate nunc, Quirites, cum illorum ſuperbia me ,,
hominem novum. Quæ illi audire, & legere ſolent, [7] eo- ,,
rum

1 *Benefacere jam ex conſuetudine in naturam vertitur.*] Manuſcripta duo, *vertit.* pro quo in impreſſis quibuſdam eſt, *convertitur.* id ex gloſſa forſan irrepſit. Ponitur autem & hic & ſimilibus in locis abſolute hoc verbum, ſumma cum elegantia & venuſtate. Q Curtius VIII. *Poſteaquam deſiderat eſſe quem odiſſent, invidia in miſericordiam vertitur.* Quid ſi legas, *vertit?* ut abſolute ponatur. *Idem.*

2 *Ecquem ex illo globo nobilitatis.*] In manuſcriptis omnibus eſt, *ſi quem ex illo, &c.* idque rectius, ni fallor. nec ſecus Florentinum. *Idem.*

3 *Hominem veteris proſapiæ.*] Nonius, *proſapies,* inquit, *generis claritudo. Cato Orig.* lib. I. *veteres proſapias.* ubi leg. videtur, *veteris proſapies.* Cum autem conſtet Sall. plurima ex Originibus Catonis ſumſiſſe, conſiderandum an ille hic ſcripſerit, *veteris proſapie,* ut *acie* dixit pro *aciei,* & *die* pro *diei.* Ciacconius.

4 *Multarum imaginum.*] Id eſt, multorum honorum. Antiqui, ſi rem aliquam præclaram pro repub. geſſiſſent, decreto Senatus ſtatua donabantur, ut poſteri ad imitandam eorum virtutem provocarentur. unde quia in domibus nobilium plerumque imagines & ſtatuæ multæ erant majorum ſuorum, qui vel in conſulatu, vel in prætura, vel in alio magiſtratu præclarum aliquid geſſerant: ille dicebatur homo multarum imaginum, qui multas imagines & multos magiſtratus familiæ ſuæ; & majorum ſuorum oſtendere poterat. Vide ſupra cap. 3.

5 *Sumat aliquem ex populo monitorem ſui officii.*] In manuſcriptis, *officii ſui:* ut ſequatur adjectivum. *Rivius.*

6 *Nam legere quam fieri tempore poſterius, re atque uſu prius eſt.*] V. C. *Nam gerere quam fieri.* Et hunc locum ſic eſt æmulatus Tacit. lib. II. *Nam culpa quam pœna tempore prior; emendari quam peccare poſterius eſt.* P. Victorius l. 6. c. 15. putat ſumptum eſſe ex Olynth. Demoſth. τὸ γὰρ πράττειν τοῦ λέγειν καὶ χειροτονεῖν ὕστερον ὄν, τῇ τάξει πρότερον, τῇ δυνάμει καὶ κρεῖττόν ἐστιν.. *Ciacconius.*

7 *Eorum partem vidi, alia egomet geſſi.*] Sic in antiquioribus. τὸ *egomet.* perperam

„ rum partem vidi, alia egomet geſſi. quæ illi litteris, ea „ ego militando didici. nunc vos exiſtumate, facta, an dicta „ pluris ſint. [1] Contemnunt novitatem meam, ego illorum „ ignaviam. Mihi fortuna, illis probra objectantur. Quam- „ quam ego [2] naturam unam, & communem omnium exi- „ ſtumo, [3] ſed fortiſſumum quemque generoſiſſumum eſſe. „ Ac ſi jam ex patribus [4] Albini, aut Beſtiæ quæri poſſet, me „ ne, an illos ex ſe gigni maluerint: quid reſponſuros credi- „ tis, niſi, ſeſe liberos quam optumos voluiſſe? Quod ſi ju- „ re deſpiciunt me; [5] faciant idem majoribus ſuis; quibus, uti mihi

ram eſt in recentioribus omiſſum. *Ri-vius.*

Eorum partem vidi] Reponendum *partim* multis docuimus Obſ. l. 3. c. 2. *Gr.*

1 *Contemnunt novitatem meam, ego illorum ignaviam.*] Tale quiddam Catonis illud apud Agellium libro XV. cap. XXII. *Vitio vertunt, quia multa egeo; at ego illis, quia nequeunt egere.* Urſinus.

2 *Naturam unam & communem omnium.*] Euripides: τὸ γὰρ πάλαι καὶ πρῶτον ὅτ' ἐγενόμεθα, διὰ δ' ἔκρινεν ἁ τεκοῦσα γαῖα βροτοὺς, ὁμοίαν χθὼν ἅπασιν ἐξεπαίδευσεν ὄψιν. ἴδιον οὐδὲν ἔχομεν. *Manutius.*

3 *Sed fortiſſimum quemque generoſiſſimum eſſe.*] Infra: *egentiſſimus quiſque opportuniſſimus.* &, *fortiſſimum quemque tutiſſimum.* Ciacconius.

4 *Albini aut Beſtiæ.*] Iſtos nominat, quia licet nobiles eſſent, tamen conſules in hoc bello Jugurthino male rem geſſerant: ſicuti ſupra viſum eſt.

5 *Faciant idem majoribus ſuis.*] Non defuere, qui & ſententiam, & loquendi genus ignorantes, hunc locum depravare conati ſunt; arbitrati pro, *Faciant*, legendum, *Faciunt*: quaſi dixerit Salluſtius; eodem modo majores ſuos deſpiciunt, ſicuti me. quod aperte falſum eſt, & pulcerrima ſententia deteriore commutatur. Eſt autem horum verborum hæc ſignificatio *ſi me jure deſpiciunt, faciant idem, quod majores ſui fecere*: id eſt, *imitentur majores ſuos in recte factis; non enim debent & me deſpicere, & majores ſuos non imitari.* Græca loquendi ratio, parum explorata, ſententiæ tenebras offudit. ſic locutus ante Salluſtium Lucretius, poſt Horatius. Lucretius lib. 2.

—— *animalia cum ſint.*
Atque animalibus ſint mortalibus una eademque. pro unum, & idem, quod animalia mortalia ſunt. Et lib. 3. *Sceptra petitus eadem aliis ſopitus quiete eſt.* pro, eadem, qua alii. Et lib. 4. *Nempe eadem facit, & ſcimus facere omnia turpi.* pro eadem, quæ turpis. Horatius autem in libro de arte poëtica ad Piſones: (ſic enim malo appellare, quam, ut quidam, epiſtolam) ex Quinctiliano libro VIII. cap. 3. Priſciano, Diomede lib. III. cap. 1. Donato in Terent. Adelph. act. V. Sc. IV. Servio in Virg. Æn. 1. & Probo; etſi Cariſius lib. II. adverſetur: *Invitum qui ſervat, idem facit occidenti.* pro idem, ac ſi occideret. De Græcis autem Sophocles in Ajace.

ὑμεῖς θ' ἑταῖροι ταὐτὰ τῇδέ μοι τάδε
τιμᾶτε.

Et in Tyranno:

—— ἰὼν γὰρ εὑρεθῇ λέγων,
σοὶ ταῦτ'. ἔγωγ' ἂν ἐκποδὼν ...
θος.

Euripides quoque apud Gellium libr. XIII. cap. XXIV.

Δὶς ταὐτὸν ἡμῖν εἶπεν ὁ σοφὸς Αἰσχύλος.
Ἥκω γὰρ εἰς γῆν φησι καὶ κατέρχομαι.
Ἥκω δὲ ταὐτόν ἐστι τῷ κατέρχομαι.
Νὴ τὸν Δί' ὥσπερ εἴ τις εἴποι γείτονι,

Χρῆ-

mihi ex virtute nobilitas cœpit. Invident honori meo: ,,
[1] ergo invideant labori, innocentiæ, periculis etiam meis: ,,
quoniam per hæc illum cepi. Verum homines corrupti ,,
ſuperbia, ita ætatem agunt, quaſi honores veſtros contem- ,,
nant: ita hos petunt, quaſi honeſte vixerint. [2] Næ illi falſæ ,,
ſunt, qui diverſiſſimas res pariter exſpectant, ignaviæ vo- ,,
luptatem, & præmia virtutis. Atque etiam cum apud vos, ,,
aut in ſenatu verba faciunt, pleraque oratione majores ,,
ſuos extollunt; eorum fortia facta memorando clariores ,,
ſeſe putant: quod contra eſt. Nam, quanto vita illorum ,,
præclarior, tanto horum ſocordia flagitioſior. [3] Et profe- ,,
cto ita ſe res habet. [4] majorum gloria poſteris lumen eſt, ,,
neque mala eorum in occulto patitur. Hujuſce rei ego in- ,,
opiam patior, Quirites. [5] Verum id, quod multo præcla- ,,
rius

Χρῆσον σὺ μάχλραν, εἰ δὲ βέλη, κάρδοπον.

Et Xenophon in Cyri Pædia ſic: Τὸ *αὐτὸ ἡμῖν ἀποδέδεκ]*: & infra in eadem ſæpe. Item Iſocrates: Ἀπολλονιάτης in oratione *πρὸς* Δημόνικον: Ταυτὰ *πάσχει τοῖς ἅρμασι.* Et Ariſtoteles in libro de arte poëtica: Αὐτὸς ἂν εἴη μιμητὴς Ὁμήρῳ Σοφοκλῆς. Et Rhetor. lib. III. ἔφη ὁ δὲ ἐκεῖν σὺ πάντα τούτοις ἔθε. *Manutius.*

Faciant idem majoribus ſuis.] Naz. & a prima manu Pal. alter & quart. *item*; ſicque alias legi ſubnotatum ad Pal. tert. nam quint. *faciant idem de majoribus.* Manutius multa heic commentatur præter rem. quis enim non videt, velle auctorem; nihilo magis ſe deſpici poſſe a globo nobilitatis, quam eorundem majores, homines æque novos atque ipſe. *Gruterus.*

1 *Ergo invideant labori & innocentiæ periculis etiam meis.*] Illa & copula, non eſt in manuſcriptis, ac majore cum gratia abeſt. quamvis in Beroaldino bis eadem ponitur, *& labori & innocentiæ.* Rivius.

2 *Næ illi falſi ſunt, qui diverſiſſimas res pariter expetant, voluptatem, & præmia virtutis.*] Manuſcriptum, *exſpectant:* quomodo & in ceteris fere. Præterea ibidem, *ignaviæ voluptatem*, quod eſt in recentioribus omiſſum, idque, niſi fallor, ignavia & incuria typographorum. Per *præmia virtutis, honores* intelligit Salluſtius. nam hi propter magna merita claris viris deferuntur & dantur. Paulo inferius *honorum præmia* dicit, eodem ſenſu. *Nam ubi flagitiis*, inquit, ſe *dedecoravere turpiſſimi viri, honorum præmia ereptum eunt.* Idem.

3 *Et profecto ita res ſe habet.*] Eſt in quibuſdam, *habent*, ut in Veneto & Schurreriano, ſed perperam, ut mihi videtur. nam ſic fere dicimus, *Ita ſe res habet*, vel omiſſo accuſativo, *Ita res habet*, pro *eſt ſic*, quomodo Græci οὕτως ἔχει. *Idem.*

4 *Majorum gloria poſteris quaſi lumen eſt.*] Τὸ *quaſi*, non eſt in ullo manuſcripto. ſed mihi recte ſane addi videtur, nam ad hunc modum & Cicero ſæpenumero hac particula utitur. *Idem.*

5 *Verum id quod multo præclarius eſt, mea facta mihi dicere licet.*] In vetuſtis *meamet facta mihi*, &c. id rectius eſſe puto. nam illud *met* adjecticium, facere magnopere ad rem videtur id quod perfacile ſentiet, qui ſuperiora diligenter expenderit. *Meamet*, inquit, *facta*,

,, rius eſt, meamet [f]facta mihi dicere licet. Nunc videte
,, quam iniqui ſint. Quod ex aliena virtute ſibi arrogant, id
,, mihi ex mea non concedunt: ſcilicet quia imagines non
,, habeo, & quia mihi nova nobilitas eſt: quam certe pepe-
,, riſſe melius eſt, [1]quam acceptam corrupiſſe. Equidem ego
,, non ignoro, ſi jam mihi reſpondere velint, abunde illis fa-
,, cundam, & compoſitam orationem fore. Sed in maxumo
,, veſtro beneficio, cum omnibus locis me, voſque maledi-
,, ctis lacerent, non placuit reticere: [2] ne quis modeſtiam in
,, conſcientiam duceret. [3] Nam me quidem, ex animi mei
,, ſententia nulla oratio lædere poteſt. [4] Quippe vera, neceſſe
,, eſt bene prædicet: falſam, vita moreſque mei ſuperant.
,, Sed quoniam veſtra conſilia accuſantur, qui mihi ſummum
,, honorem, & maxumum negotium impoſuiſtis: [5]etiam at-
,, que etiam reputate, [6] num id pœnitendum ſit. Non poſ-
,, ſum, fidei cauſſa, imagines, neque triumphos, aut conſula-
,, tus majorum meorum oſtentare; [7] at, ſi res poſtulet, ha-
ſtas,

non majorum meorum, ita uti nobilis iſti faciunt. nam hi fere oratione majores ſuos extollunt, & eorum fortia facta memorando clariores ſeſe putant. ut idem inquit. *Rivius.*

1 *Quam acceptam corrupiſſe.*] Fuit prius in Naz. *corruiſſe*; ſed emendatum ad noſtram faciem, ab eadem manu. alias potuiſſet alicui placere alterum. *Grut.*

2 *Ne quis modeſtiam in conſcientiam duceret.*] Modeſtia eſſet tacere, & non reſpondere maledicentibus: ſed ego nolui tacere, ne quis diceret, me tacere non propter modeſtiam: ſed, quia conſcius ſum, adverſarios vera dicere. *Sald.*

3 *Nam me quidem ex animi ſententia.*] V.c. habet, *ex animi mei ſententia.* Quæ videtur optima lectio. eſt enim antiqua formula loquendi, qua utuntur frequenter veteres Juriſconſulti, ut libr. III. Paragrapho ejuſdem, Digeſtis de teſtamentis: *Et ſententia animi tui te æſtimare oportet.* & Petronius Arbiter in Satyra, fœderis tabulas in hæc verba factas eſſe commemorat: *Ex tui animi ſententia Tryphena, ut nec injuriam tibi factam a Gytone quereris, neque ſi quid ante hunc diem factum eſt, objicies, vindicabiſve, aut ullo alio genere perſequendum curabis.* & infra: *Licha ex tui animi ſententia, ut tu Eumolpum nec verbo contumelioſo inſequeris nec vultu.* Urſinus.

4 *Quippe vera neceſſe eſt prædicet.*] In manuſcriptis eſt, *bene prædicet.* quomodo & ſententia poſtulat, & Beroaldinum habet. *Rivius.*

5 *Etiam atque etiam reputate.*] Sic & manuſcriptum; pro *diligenter conſiderate.* In quibusdam eſt, *animis reputate*, haud ſcio quam recte. quamvis & antea Salluſtius, *reputate*, inquit, *cum animis veſtris*; addita videlicet præpoſitione *cum.* quomodo Cicero, *Cogitate cum animis veſtris*, inquit. *Idem.*

6 *Num earum pœnitendum ſit.*] Manuſcriptum Fabricii, *num id pœnitendum ſit:* nempe quod ſummum mihi honorem & maximum negotium impoſuiſtis: pro quo ante dixit, *num id mutari melius ſit.* In aliis tamen eſt vulgata lectio. *Idem.*

7 *At ſi res poſtulet.*] Emenda No-
nium

ſtas, vexillum, [1] phaleras, alia dona militaria, [2] præterea ,,
cicatrices adverſo corpore. Hæ ſunt meæ imagines, hæc ,,
nobilitas, non hereditate relicta, ut illis, ſed quæ ego plu- ,,
rimis meis laboribus, & periculis quæſivi. [3] Non ſunt ,,
compoſita verba mea. Parvi id facio. Ipſa ſe virtus ſatis ,,
oſtendit: [4] illis artificio opus eſt, uti turpia facta oratione ,,
tegant. Neque litteras Græcas didici. parum placebat eas ,,
diſcere, quippe quæ ad virtutem doctoribus nihil profue- ,,
runt. At illa multo optuma reipubl. doctus ſum; [5] hoſtis ,,
ferire, [6] præſidia agitare, nihil metuere, niſi turpem fa- ,,
mam; hiemem, & æſtatem juxta pati, humi requieſcere; eo- ,,
dem tempore inopiam, & laborem tolerare. His ego præ- ,,
ceptis milites hortabor: [7] neque illos arcte colam, me opu- ,,
len-

nium Marcellum, apud quem in voce *Phalera* vitioſe legitur: *Ac ſibi reſtitui & haſtas.* pro, *At ſi res poſtulet haſtas.* Putſchius.

1 *Phaleras.*] Id eſt, ornamenta equorum.

Phaleras.] Qui hoſtem dejecerit, aut ſpolia legerit, duplex jam hinc præmium; diverſum pro genere militiæ: nam pediti datur phiala ſive armilla, equiti phalera. Phaleræ diſtinctæ a torquibus: illæ demiſſæ ad pectus pendebant, hæ ſtringebant magis & ambibant ipſum collum. Diverſitas etiam in forma, quod illæ planiores, & magis jacentes; iltæ contortæ, & ex annulis aut catellis plexæ. Unde ipſæ Catellæ dictæ ſunt. *Lipſ.* Proprie autem phaleræ ornamenta equorum, φάλαρα Græci dixerunt, atque Etymologicon magnum in fronte & buccis equorum ornatum eſſe dixit.

2 *Præterea cicatrices adverſo corpore.*] Sic & manuſcriptum volumen. in quibuſdam eſt, *in adverſo corpore.* ſed eodem ſenſu. Eſt apud Ciceronem, *Cicatrices adverſo corpore exceptas oſtendere.* pro quo idem, *Cicatrices adverſas* alicubi dixit. quomodo & Salluſt. in hiſtoriis. ut eſt apud Gellium libro noctium Attic. II. c. XXVII. Q. Curtius, *Multis adverſo corpore vulneribus acceptis* l. IX. *Rivius.*

3 *Non ſunt compoſita verba mea.*] Optime ex ſententia Marii Sempronius Aſellio lib. XIII. rerum geſtarum *facta ſua ſpectari oportere, dicta non, ſi minus facundioſa eſſent.* Varro: *Majores noſtri quum allia & cæpe verba illorum olerent, tamen optime animati erant.* Putſchius.

4 *Illis artificio opus eſt, ut turpia facta oratione tegant.*] Thucydides libro III. Ποιήσατε τε δὲ τοῖς Ἕλλησι παράδειγμα, οὐ λόγων τὸ τοὺς ἀγῶνας προθήσοντες, ἀλλὰ ἔργων. ὧν ἀγαθῶν μὲν ὄντων, βραχεῖα ἡ ἐπαγγελία ἀρκεῖ ἁμαρτανομένων, δὲ, λόγοι ἔπεσι κοσμηθέντες προκαλύμματα γίγνονται. *Manutius.*

5 *Hoſtem ferire.*] In manuſcriptis omnibus, *hoſtes* reperi. ſed vulgata lectio mihi magis arridet. quamquam quod ad ſenſum attinet, parum refert, utrum legas. *Rivius.*

Hoſtes ferire.] Sic & noſtri Pall. præter Pall. quart. quint. ſext ſept. nonum; in quo *hoſtem*, quod æque mihi arridet ac Rivio. *Gruterus.*

6 *Præſidia agitare.*] Id eſt, expellere oppidis præſidia, ſcilicet hoſtium. Vel præſidia hoſtium in fugam agere. *Bad.*

7 *Neque illos arcte colam, me opulenter.*] In Veneto quod eſt a Pincio excuſum, *ut me opulentent.* in aliis quibuſdam, *ut me opulentem.* Cui otium eſt, excu-

,, lenter; [1] neque gloriam meam laborem illorum faciam
,, Hoc eſt utile, hoc civile imperium. [2] Namque, cum tut
,, per mollitiem agas [3] exercitum ſupplicio cogere, [4] hoc eſt
,, dominum, non imperatorem eſſe. [5] Hæc, atque talia ma
,, jores veſtri faciundo, ſeque, remque publicam celebrave
,, re. Quis nobilitas freta, ipſa diſſimilis moribus, nos illo
,, rum æmulos contemnit; & omnis honores non ex merito
,, ſed quaſi debitos, a vobis repetit. Ceterum homines ſu
,, perbiſſumi procul errant. Majores eorum omnia, quæ li
,, cebat, illis reliquere; divitias, imagines, memoriam ſu

præ

excutiat hunc locum diligenter. mihi vulgata lectio bene habere videtur, ut inter ſeſe opponantur, *arcte* & *opulenter*, eſt enim ſenſus: *non ego illos arcte contenteque habebo, me ipſum molliter & delicate.* vel, *non tractabo illos nimis aſpere atque injurioſe, me ipſum indulgenter.* nam hunc eſſe ſenſum, ea quæ ſequuntur indicant. *Namque cum tute per mollitiem agas, exercitum ſupplicio cogere, id eſt dominum, non imperatorem eſſe.* Simile quid Livius de Catone ſcribit l. IV. dec. IV. *Sed in conſule,* inquit, *ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per ſe adiret, atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque, quæ in rem eſſent, ſed pleraque ipſe tranſigeret: nec in quemquam omnium gravius ſeveriuſque quam in ſemetipſum imperium exerceret, parſimonia, & vigiliis, & labore cum ultimis militum certaret, nec quidquam in exercitu ſuo præcipui præter honorem atque imperium haberet.* Eſt a ſciolo quopiam hic depravatus locus, qui putarit *arcte colere* idem eſſe, quod *ambitioſe nimis colere, & quaſi laxiore imperio habere eos quibus præſis.* quomodo Cicero, *arcte complecti aliquem* dixit. *Opulentare* vero idem quod *opulentum & divitem reddere.* Nam ſic neſcio quis interpretatus hunc locum fuerat, ſed perperam videlicet. tametſi *opulentare* quidem reperitur apud Columellam VIII. pro *inſtruere* & *exornare. Et eiſdem,* inquit, *familiarem focum menſamque pretioſi dapibus opulentent.* Rivius.

1 *Neque gloriam meam laborem illoru faciam.*] Sic in vetuſtis, atque etiar manuſcriptis. *ubi labore* fere eſt in re centioribus, idque perperam ſi ſenſur ſpectes. *Idem.*

2 *Namque cum tu per mollitiem aga exercitum ſupplicio cogere, id eſt dominu eſſe, non imperatorem.*] In manuſcripti eſt, *cum tute.* quæ ſyllabica adjectio fa cere ad rem mihi videtur. In eodem *per mollitiam*, ut ſit primæ inflexioni nomen. Utrumque reperitur apud Ci ceronem & *mollities* & *mollitia. Qui o fficia,* inquit, *deſerunt mollitia animi*, i eſt, *laborum & dolorum fuga.* Idem, *Ci vitatum mores lapſi ad mollitiem.* Idem.

Eſſe dominum.] Id eſt, tyrannum & ſuperbum regem, non imperatorem li beri populi. *Bad.*

3 *Exercitum ſupplicio cogere.*] Ho eſt, *malo cogere.* Infra: *pudore magi quam malo exercitum coërcebat.* Ciaccon

4 *Id eſt dominum eſſe.*] Manuſcript cuncta, *hoc eſt dominum eſſe, &c.* ſe eodem ſenſu. Cicero utroque modo lo qui conſuevit. *Rivius.*

Id eſt dominum non imperatorem eſſe. Sic optimi mſſ. noſtri, non, *hoc eſt do minum,* eodem quidem redit, ſed legiti mus partus ubique prævalet ſuppoſiti tio; ſi cui tamen utraque vox eradend videtur, eidem ſuffragio meo accedam *Gruterus.*

5 *Hæc atque alia noſtri majores fa ciendo.*] Legendum e manuſcriptis, *Hæ atque talia.* Rivius.

1 *Fir*

præclaram. [1] virtutem non reliquere; neque poterant. Ea ,,
ſola [2] neque datur dono, neque accipitur. Sordidum me, ,,
& incultis moribus ajunt: quia parum ſcite [3] convivium ,,
exorno, neque hiſtrionem ullum, [4] neque pluris pretii co- ,,
quum,

1 *Virtutum non relinquere.*] Legendum *reliquere*. operarum incuria eſt hoc commiſſum. *Idem.*

2 *Neque dono datur neque accipitur.*] Sic in Orat. Cottæ: *Ut ſine dedecore cum cum civibus fama & fortunis integer agas, id dono datur atque accipitur.* Ciacc.

3 *Convivium exorno.*] Seneca: *Utrum tandem ſapientiorem putas, qui verſatilia cœnationum laquearia ita coagmentat, ut ſubinde alia facies atque alia ſuccedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur: an eum, qui & aliis & ſibi hoc monſtrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit?* Idem alibi Seneca: *tenet me ſummus amor parcimoniæ: placet miniſter incultus, & rudis vernula, argentum grave ruſtici patris, ſine ullo nomine artificis, & menſa non varietate macularum conſpicua, nec per multas elegantium dominorum ſucceſſiones civitati nota; ſed in uſum poſita, quæ nullius convivæ oculos, nec voluptate moretur, nec accendat invidia.* Porro quæ ad ſtructuram conviviorum pertinebant, in magnificentia ſua fere omnium fidem excedebant. Tricliniares lecti magna ex parte e ligno precioſo erant adfabre facti, aut teſtudinum ſectis laminis, ebore argento, atque etiam auro veſtiti, aut etiam ſolidi. Scribit Plinius l. XXXVII. cap. II. Cn. Pompejum in tertio triumpho, quem de Pyratis, Aſia & Ponto duxit, lectos tricliniares tres ex auro tranſtuliſſe. Lectis opere & materia pretioſis ſuperbiſque & magnificis veſtibus inſtratis, pares adhibebantur menſæ aut etiam pretioſiores; ex citro enim arbore magna ex parte conſtabant, quæ quanto in precio haberentur, unus Plinii locus oſtendit lib. XIII. cap. XV. *Aſinius Gallus citream menſam decies ſeſtertium mercatus eſt.* Menſis coronæ argenteæ, aureæ, interdum & gemmis diſtinctæ addebantur. Ita tradit Scævola in l. qui uxori, ff. de Aur. & Arg. legat. Illud omnem luxuriam excedit, privatos cives Romanos tantum argenti ad menſæ apparatum poſſediſſe, quantum tota Carthago, Romanæ urbis æmula, terrarum orbis avida, cum maxime floreret, habuerit, ut teſtatur Plinius. In ipſis autem epulis profuſiſſimi erant mortalium Romani, præcipue nobiles. Lucullum extemporali cœna, quam ut quotidianam Ciceroni & Pompejo dedit. *μυριάδας πέντε*, hoc eſt, fere quinque ſcutatorum millia inſumpſiſſe, Plutarchus auctor eſt in ejus vita. Quis facile crederet Lucilii ætate ſingula oſtrea mille nummis (hoc eſt ſcutatis decem) empta fuiſſe? Quin & nonnunquam ubi precioſa fercula inferebantur, miniſtri coronati cum tibicine procedebant, ut teſtatur Macrobius lib. III. cap. XV. Inter cœnandum acroamata omnis generis adhibebantur. nam aut ſymphonia perſonabat triclinium, aut inſtrumenta, organaque varia concinebant, aut Tragœdiæ, Comœdiæque, Mimique agebantur, aut ſpectacula alia jucunda inducebantur, incendebantur & odores naribus gratiſſimi; Vide Senecam de Vit. Beat. cap. XI. Itaque recte Hiſtriones quoque addidit Salluſtius. Atque hæc quidem in privatis conviviis, nam cum celebrabantur cœnæ Pontificales, Augurales, triumphalesve, apparatus adhuc multo ſolebat eſſe magnificentior. *Ciaccon.* de Tricl. Vide & Bullinger. de conviv.

4 *Neque pluris pretii coquum quam villicum habeo.*] Illud *pretii*, non omnes habent codices, nec ego quid hic eo opus ſit, video. Quidam pro *pretii*, *petii* legendum putarunt; pro *emi.* certe Lau. Valla tolleret, ut puto, *pretii.* Paulo

poſt;

„ quam, quam villicum, habeo. quæ mihi lubet confiteri, „ Quirites. Nam & ex parente meo, & ex aliis ſanctis viris „ ita accepi, munditias mulieribus, viris laborem convenire, „ [1] omnibuſque bonis oportere plus gloriæ quam divitiarum „ eſſe: arma, non ſuppellectilem, decori eſſe. Quin ergo, „ quod juvat, quod carum æſtumant, id ſemper faciant: a- „ ment, potent: ubi adoleſcentiam habuere, ibi ſenectutem „ agant, in conviviis, dediti ventri, & turpiſſumæ parti cor- „ poris: ſudorem, pulverem, & alia talia relinquant nobis, „ quibus illa epulis jucundiora ſunt. Verum non ita eſt. „ [2] Nam, ubi ſe flagitiis dedecoravere turpiſſumi viri, bono- „ rum præmia ereptum eunt. [3] Ita injuſtiſſume luxuria, & „ ignavia, peſſumæ artes, illis, qui coluere eas, [4] nihil offi- „ ciunt, reipubl. innoxiæ [5] cladi ſunt. Nunc, quoniam illis, „ quantum mores mei, non illorum flagitia poſcebant, re- „ ſpondi: pauca de republ. loquar. Primum omnium de Nu- „ midia bonum habete animum, Quirites. [6] Nam quæ ad „ hoc tempus Jugurtham tutata ſunt, omnia [7] removiſtis, „ avaritiam, imperitiam, ſuperbiam. Dein exercitus ibi eſt „ locorum ſciens, ſed mehercule [8] magis ſtrenuus, quam fe- lix.

poſt: *Ibi ſenectutem agant in conviviis, dediti ventri:* incertum eſt, ubi diſtinguendum, ante ne, an poſt, *in conviviis.* Glareanus.

1 *Omnibus bonis oportere plus gloriæ quam divitiarum, arma non ſupellectilem decori eſſe.*] Sic in cunctis manuſcriptis atque item Florentino. quamvis aliter Gymnicus. utra lectio verior, alii judicent. *Rivius.*

2 *Nam ubi flagitiis ſe dedecoravere turpiſſimi viri, bonorum præmia ereptum eunt.*] In manuſcriptis duobus eſt, *Nam vos flagitiis qui dedecoravere, &c.* quod non ſane diſplicet. *Idem.*

3 *Ita injuſtiſſime.*] Hoc modo, inquit, hæc duo vitia, luxuria & ignavia, nihil nocent illis, qui ipſa vitia poſſident, & nocent innocenti reipublicæ, quæ res injuſtiſſima eſt. Hoc autem ideo dicit, quia injuſtum eſt, ut luxurioſi & ignavi honores habeant, quæ ſunt præmia bonorum virorum. *Sold.*

4 *Nihil officiunt.*] Id eſt, nihil nocent: quia quamvis luxurioſi & ignavi ſint, tamen honores eis demandantur. *Idem.*

5 *Cladi ſunt.*] Id eſt, damno & detrimento.

6 *Nam quæ uſque ad hoc tempus Jugurtham tutata ſunt.*] Manuſcripta, *quæ hoc ad tempus*, omiſſa illa particula *uſque.* quomodo etiam pleraque ex impreſſis. pro, quæ hactenus Jugurtham tutata ſunt, τὸ *uſque* ex gloſſa irrepſit. *Rivius.*

7 *Removiſtis*] Videlicet avaritiam, quæ in Beſtia fuit, & Albino: & imperitiam in Aulo, & ſuperbiam in Metello. *Badius.*

8 *Magis ſtrenuus quam felix*] Locus non videtur integer. *Ciacconius.*

1 *Egemet*

lix. Nam magna pars ejus avaritia, aut temeritate ducum attrita eſt. Quamobrem vos, quibus militaris ætas eſt, adnitimini mecum, & capeſſite rempubl. neque quemquam ex calamitate aliorum, aut imperatorum ſuperbia metus ceperit. [1] Egomet in agmine, in prælio [2] conſultor idem, & ſocius periculi vobiſcum adero: meque, voſque in omnibus rebus juxta geram. Et profecto, diis juvantibus, [3] omnia matura ſunt, victoria, præda, laus: quæ ſi dubia, aut procul eſſent, [4] tamen omnis bonos reipubl. ſubvenire decet. [5] Etenim nemo ignavia immortalis factus: [6] neque quiſquam parens liberis, ut æterni forent, optavit; magis, [7] uti boni, honeſtique vitam exigerent. [8] Plura dicerem, Quirites, ſi timidis virtutem verba adderent. nam ſtrenuis abunde dictum puto.

Hujuſcemodi oratione habita, Marius poſtquam plebis 86
animos arrectos videt, propere commeatu, ſtipendio, armis, aliiſque utilibus navis onerat. cum his [9] A. Manlium legatum

1 *Egomet in agmine aut in prælio.*] Quædam, *atque in prœlio.* manuſcripta ad hunc modum, *Egomet in agmine, in prœlio, conſultor idem & ſocius periculi vobiſcum adero.* Hæc mihi lectio maxime omnium placet. *Rivius.*

2 *Conſultor idem & ſocius periculi vobiſcum adero.*] Sic infra: *Uti fautor conſultorque adſis.* Tacitus lib. 4. *Ipſe conſultor aderat omnibus.* Ciacconius.

3 *Omnia matura ſunt, victoria, præda, laus, quæ ſi dubia aut procul eſſent.*] Reſpexiſſe videtur ad illud Catonis de Re Ruſt. c. 106. *Nullus ſumtus eſt: & ſi ſumtus eſſet, tamen valetudinis cauſſa experirer.* vel ut eſt in aliis, *experturus.* Idem.

4 *Tamen omnes bonos reip. ſubvenire decebat.*] Manuſcripta duo, *tamen omnibus bonis.* verum perperam, ut opinor, niſi quis helleniſmum eſſe putet, quomodo Terentius, *Ita nobis decet.* quo loco tamen interpres antiquos ait, ſi adderent ſtatim infinitivum, *nos decet facere*, loqui ſolitos: ſin minus, *Nobis decet.* itaque cum hic infinitivus addatur, ſi quid interpreti credimus, vulgata lectio relinquenda erit. *Rivius.*

5 *Etenim ignavia nemo immortalis factus eſt.*] Tὸ *eſt* non habent exemplaria in membrana deſcripta. *Idem.*

6 *Neque quiſquam parens.*] Sumpſit Salluſtius hanc ſententiam ex Platone. Sic enim inquit in Epitaphio: οὐ γὰρ ἀθανάτους σφίσι παῖδας εὔχοντο γενέσθαι, ἀλλ' ἀγαθοὺς καὶ εὐκλεεῖς. *Manut.*

7 *Uti boni honeſtique.*] Quia ſciunt, nemini niſi per famam æternitatem concedi. *Bad.*

8 *Plura dicerem, Quirites, ſi timidis virtutem verba adderent.*] In Catilina: *Compertum ego habeo milites, verba virtutem non addere, neque ex ignavo ſtrenuum, neque fortem ex timido, exercitum oratione imperatoris fieri.* Et Xenophon libro tertio Cyri Pædias, Οὐδεμία γὰρ οὕτως ἔσται καλὴ παραίνεσις, ἥτις τοὺς μὴ ὄντας ἀγαθοὺς, αὐθήμερον ἀκούσαντας, ἀγαθοὺς ποιήσει. *Manutius.*

9 *Manlium.*] Plinius lib. XXXIII. cap. I. *Manilium* vocat. *Idem.*

Cum

tulos, & Jugurtham, [1] ex ſociis noſtris prædas agentes, ſæpe aggreſſus in itinere fuderat, ipſumque regem haud procul ab oppido [2] Cirta armis exuerat. Quæ poſtquam glorioſa modo, [3] neque belli patrandi cognovit, ſtatuit urbis, quæ viris, aut loco pro hoſtibus, & advorſum ſe opportuniſſumæ erant, ſingulas circumvenire: ita Jugurtham aut præſidiis nudatum iri, ſi ea pateretur, aut prœlio certaturum. Nam Bocchus nuncios ſæpe ad eum miſerat, velle populi Rom. amicitiam, ne quid ab ſe hoſtile timeret. Id ſimulaverit ne, quo improviſus gravior accederet, an mobilitate ingenii pacem atque bellum mutare ſolitus, parum
89 exploratum eſt. Sed conſul, uti ſtatuerat, oppida, caſtellaque munita adire: partim vi, [4] alia metu, aut præmia oſtentando, avertere ab hoſtibus. Ac primo mediocria gerebat, exiſtumans Jugurtham ob ſuos tutandos [5] in manus

1 *Ex noſtris ſociis prædas agentes.*] Manuſcripta, *ex ſociis noſtris*: ut ſequatur pronomen. quomodo & impreſſa pleraque. *Rivius.*

Ex ſociis noſtris.] Videlicet ex urbibus, & ex agris populorum Numidiæ, qui ſe populo Rom. dediderant.

2 *Cirta.*] Vide ſupra cap 21.

3 *Neque belli patrandi, &c.*] Additur vulgo, *copiam*, & ſic conſtantiſſime habent tam manuſcripti, quam typis impreſſi codices. & ſententia ita quoque aperta eſt. *Quæ poſtquam glorioſa modo, neque belli, &c.* Priſcianus etiam, hunc locum citans lib.18. *copiam* omittit, & *cauſam* ſubaudiri teſtatur. Atque ita legi poteſt quoque, *Neque belli patrandi cognovit*: ut ſubaudiatur, *eſſe*, pro, Non ſpectare ad conficiendum bellum, non facere ad bellum patrandum. Ita *Hirtius* de Bello Alexand. *Multa contra morem conſuetudinemque militarem fierent, quæ diſſolvendæ diſciplinæ ſeveritatiſque eſſent.* pro, quæ pertinerent ad diſſolvendam diſciplinam. Eodem modo Livius interdum, velut quinto ab V. C. *Quid illos aliud aut tum timuiſſe creditis, aut hodie turbare velle, niſi concordiam ordinum? quam diſſolvendæ maxime tribunitiæ poteſtatis rentur eſſe.* Idem 7. Dec.3. *Nam tum quidem quæ temere agitaſſent, ea prodendi imperii, tradendæ Annibali victoriæ eſſe.* pro, ſpectaſſe ad tradendam victoriam. *Rivius.*

Neque belli patrandi cognovit.] Sic Priſcianus legit. ſic & antiquus Fulvii liber. quomodo & Livius lib.v. & Hirtius de bello Alexandrino locuti ſunt. quod ab aliis quoque eſt animadverſum. His verbis hæc eſt ſubjecta ſententia: *Neque ad bellum patrandum pertinere cognovit.* Manutius.

4 *Metu aut præmia oſtentando.*] Sic ſupra: *Formidine, aut oſtentando præmia.* Ciacconius.

5 *In manus venturum.*] Supra: *Si qui in manus venerant, obtruncare.* Livius, *ubi ad manum veniſſet hoſtis.* Idem.

In manus venturum.] Libentius legerem, *Ad manus venturum*: quo modo habent quidam impreſſi codices. & ita ſane loquitur etiam Cic. in Verr. orat. 7. *Nonnunquam etiam res ad manus, atque ad pugnam veniebat.* Caſt. De hujus loci explicatione conſulendus Gronovius ad Livium lib.2. c. 46.

1 *Oppi-*

nus venturum. Sed ubi illum procul abeſſe, & aliis negotiis intentum accepit; majora, & magis aſpera aggredi tempus viſum eſt. Erat inter ingentis ſolitudines [1] oppidum magnum, atque valens, nomine Capſa: cujus conditor [2] Hercules Libys memorabatur. Ejus cives apud Jugurtham immunes, levi imperio, & ob ea fideliſſumi habebantur: [3] muniti advorſum hoſtis non mœnibus modo, & armis atque viris, verum etiam multo magis locorum aſperitate. [4] Nam præter oppido propinqua, alia omnia vaſta, inculta, egentia aquæ, [5] infeſta ſerpentibus: quarumvis,

1 *Oppidum magnum, atque valens, nomine Capſa.*] Ptolemæus Capſa meminit ad occaſum Tritonidis paludis. Strabo l. ultimo ait, Jugurthæ theſauros fuiſſe in eo oppido, cum hic noſter auctor in oppido Suthul eos fuiſſe ſupra dixerit. Fieri autem potuit, ut in diverſis locis, firmis ac munitis, theſauros ſuos habuerit Jugurtha: ut de Thala quoque ſupra dicit, pleroſque ejus theſauros ibidem fuiſſe. *Glareanus.*

2 *Hercules Libys.*] Oroſius lib. 5. cap. 15. Capſam ab Hercule Phœnice conditam ſcribit; ibique ait fuiſſe theſauros Jugurthæ. quod etiam affirmat Strab. lib. 17. Mendum eſt apud Ptolemæum in codice verſo, ubi *Campſa* pro *Capſa* legitur. Græcus enim recte habet. *Caſt.* Vide ſupra cap. 18.

3 *Muniti adverſum hoſtes.*] Manuſcriptum, *advorſum hoſtes.* id antiquario convenire magis videtur. *Rivius.*

4 *Nam præter oppida propinqua, alia omnia vaſta, inculta, egentia aqua, infeſta ſerpentibus.*] Legendum, *præter oppido propinqua*, uti ex manuſcriptis duo habent. ut de locis loquatur *oppido vicinis*, vel quæ circa oppidum ſint. quomodo Tacitus dixit, *Per urbem & urbi vicina conquiſiti.* Sic ſenſus expoſcit. quamvis Fabricianum, *præter oppidum propinqua.* Idem.

5 *Infeſta ſerpentibus, &c.*] Huc facit egregius locus Nicandri, quo docet quando potiſſimum a ſerpentibus cavendum ſit. Ita autem loquitur:

Εἰ δέ πυ ἐν δακέεσσιν ἀφαρμάκτῳ
χροῒ κύρσης
Ἄκμηνος σίτων, ὅτε δὴ κακὸν ἄν-
δρας ἰάπτει,
Αἶψα κὲν ἡμετέρῃσιν ἐρωήσειας ἐφετ-
μαῖς.
Τῶν ἤτοι θήλεια πολύσκοπος ἀντο-
μένοισι,
Δάγματι πλειοτέρη, καὶ ὁλκαίην ἐπὶ
σαρκί.
Τούνεκα καὶ θανάτοιο θοώτερος ἔξεται
αἶσα,
Ἀλλ' ἤτοι θέρεος βλαβερὸν δάκος
ἐξαλέασθαι,
Πληϊάδων φάσιας δεδοκημένος, αἵθ'
ὑπὸ Ταύρου
Ὁλκαίην ψαίρουσαι, ὀλίζονες φο-
ρέονται,
Ἢ ὅτε σὺν τέκνοισι θερξομένοισιν
ἀβοσκὴς
Φωλειοῦ λοχάδην ὑπὸ γωλεὰ δίψας
ἰαύει.
Ἢ ὅτε δ' ἀπολλήξῃσι μεθ' ὃν νόμον, ἂψ ἐπὶ
κοῖτον
Ἐκ νομοῦ ὑπνώουσα κίῃ κεκορημένη
ὕλης.

Quod ita Latinis verſibus interpretatur doctiſſimus L. Gorræus:

Sin nullo occurras ſerpentibus unguine tutus
Atque cibi vacuus, gravis eſt tum noxa ferarum,
Vitabis morſus, animo hæc præcepta recondens:
Fœmina præcipiti ante omnes agitata furore

Occur-

rumvis, ſicut omnium ferarum, [1] inopia cibi acrior: ad hoc, natura ſerpentium ipſa perniciosa, ſiti magis, quam alia re accenditur. Ejus potiundi Marium maxuma cupido invaſerat, cum propter uſum belli, tum quia res aſpera videbatur: & Metellus oppidum Thalam magna gloria ceperat, [2] haud diſſimiliter ſitum, munitumque: niſi quod apud Thalam non longe a mœnibus aliquot fontes erant. Capſenſes una modo, atque ea intra oppidum [3] jugi aqua, cetera pluvia utebantur. Id ibique, & in omni Africa, [4] quæ procul a mari incultius agebat, eo facilius tolerabatur, [5] quia Numidæ plerumque lacte, & ferina carne veſcebantur, & [6] neque ſalem, neque alia gulæ irritamenta quæ-

Occurrit, rictu patulo, caudaque tumente;
Inde ferit fati multo graviore periclo.
Et vitare feras debes æſtate nocenteis,
Pleiadum obſervans ortus, quæ corpore Tauri
Extremo affixa, non omnes æthera tranant.
Aut ubi cum pullis per aprica jacentibus antra
Dormit in inſidiis ſitiens impaſtaque ſerpens:
Aut avida ad paſtum properat, vel lumina ſomno
Condens, a paſtu petit exſaturata cubile.

Vide ejuſdem *Gorræi* notas in Nicandrum.

1 *Inopia cibi acrior.*] Vox *cibi* abundare videtur. *Ciacconius.*

2 *Haud diſſimiliter ſitum munitumque.*] Nam ſicut ſupra viſum eſt, Thala urbs inter ingentes ſolitudines poſita eſt: ſicuti etiam Capſa, de qua nunc agitur. *Sold.*

3 *Jugi.*] Id eſt, fontana.

4 *Quæ procul a mari incultius agebat.*] In Veneto ac plerisque aliis non eſt additum, *a*, Cicero fere in ſimilibus præpoſitionem addit, velut, *Inſula Delos tam procul a nobis*, Idem, *Procul a terra abripi.* &, *Non procul a ſuis finibus.* Niſi ubi poëtice loquitur, ut in Arato, *Et procul Arcturo*, Item in epiſtolis e Poëta quopiam, *Patria procul*: Plinius tamen v capite IX. ubi Nilum ait originem habere in monte inferioris Mauritaniæ, *Non procul Oceano*, inquit & Curtius IIII. *Procul hoſtium conſpectu.* Paullo poſt, *Haud procul Carthaginis muris locaverant caſtra.* &, *Haud procul munimentis urbis emerſit.* & poſtea, *Jamque haud procul Memphi erat.* Idem v. *Haud procul mœnibus fluxerat.* & IX. *Haud procul amne per quem erat navigaturus.* Idem tamen præpoſitionem interim addit. velut v. *Qui haud procul ab urbe tendebat.* & IX. *Haud procul a Perſide aberant.* Sed & x. *Eſſe haud procul a continenti inſulam palmis frequentibus conſitam.* Niſi quis mendum forte ſubeſſe putet. *Rivius.*

5 *Quia Numidæ plerumque lacte & ferina veſcebantur.*] Manuſcripta, *ferina carne*, ſed mihi prior lectio magis arridet; ut ſubaudias ſubſtantivum, quomodo Virgilius I. Æneidos,

Implentur veteris Bacchi, pinguiſque ferinæ.

Ita fere dicimus, *ſuilla, bubula, caprina*: ut ſubaudiatur *caro.* Linacer tamen cum manuſcripto facit, ut & ex impreſſis quædam. Sed & ſupra Salluſtius, *Quis cibus erat caro ferina*, inquit. de Gætulis loquens. *Idem.*

6 *Neque ſalem,*] Hoc mirum eſt, cum ſal veluti neceſſarium condimentum vitæ ſit, quandoquidem humiditates nimias

quærebant. [1] Cibus illis advorſum famem, & ſitim, non lubidini, neque luxuriæ erat. Igitur conſul, omnibus exploratis, credo diis fretus, ([2] nam contra tanta, difficultates conſilio ſatis providere non poterat: quippe etiam frumenti inopia tentabatur, quod Numidæ pabulo pecoris magis, quam arvo, ſtudent; &, quodcumque natum fuerat, juſſu regis in loca munita contulerant: ager autem aridus, & frugum vacuus ea tempeſtate: nam æſtatis extremum erat) tamen pro rei copia ſatis providenter exornat: pecus omne, quod ſuperioribus diebus præda fuerat, equitibus auxiliariis agendum attribuit: A. Manlium legatum cum cohortibus expeditis ad [3] oppidum Laris, ubi ſti-

nimias abſumit, exterget, a putredine conſervat, virtutem nativam colligit atque conſtringit. Niſi ſale quidem uſi, ſed eatenus non quærerent, quatenus eſſet incitamentum gulæ vel etiam libidinis. Propter quam cauſam Ægyptios præcipue ſacerdotes ſal rejeciſſe, tanquam libidinis incitamentum legimus. Atque hinc ipſa quoque Venus ἁλιγενὴς dicitur. *Thyſius.* Quid mirum de ſale, cum etiam carne ferina eos uſos ſine pane Leo Africanus auctor eſt?

1 *Cibus illis adverſus famem atque ſitim, non libidini, neque luxuriæ erat.*] Codex Fabricianus, *adverſum famem & ſitim.* quomodo & ille Pariſiis a Badio impreſſus. Utrumque apud Ciceronem atque alios primæ notæ ſcriptores reperitur, *adverſus* & *adverſum.* At in exemplari Veneto, Argentoratenſi, aliis plerisque eſt additum quiddam, quod in ſuperioribus, ſi minus neceſſarium eſt, abeſt: ſi opus eſt, deeſt: *Cibus potusque illis adverſus famem atque ſitim.* videlicet ut *cibus* ad famem, ad ſitim *potus* referatur. Mihi utra lectio verior, haud dum ſatis liquet. niſi quis ideo probandam eſſe ducat lectionem vulgatam, quod & cibi pariter & potus vicem præbeat lac, quo illi fere veſcebantur. qua de cauſſa iidem & γαλακτοφάγοι dicebantur, quaſi dicas, lacte veſcentes. atque item γαλακτοπόται, ſicuti lib. VII. teſtatur Columella, quo loco *nationibus quibuſdam frumenti expertibus victum commodare lac* docet. *Rivius.*

2 *Nam contra tantas difficultates conſilio ſatis providere non poterat.*] Volumen Fabricianum, omiſſa illa particula *contra, nam difficultates tantas, &c.* haud ſcio an perperam. niſi quis *providere*, pro eo quod eſt, *præcavere tantas difficultates*, poſitum velit. quomodo Terentius in Andria, *Quæ ſi non aſtu providentur*; pro *caventur, vitantur.* ut adnotavit ibidem interpres. Mihi vulgata lectio bene habere videtur, ac poteſt incuria librarii τὸ *contra* omiſſum eſſe; nam in aliis manuſcriptis eſt. *Idem.*

3 *Oppidum Laris.*] Si ita legas, erit *Laris* patrius caſus, ut apud Virgil. *Urbem Patavi*, id eſt, Patavium. veteres tamen impreſſi codices habent, *oppidum Larim*: a Ptol. Λάρης dicitur. *Caſtil.*

Ad oppidum Laris.] *Lares* Cirteſiorum oppidum ponit Ptolomæus aliquanto magis ad meridiem, quam Vaccam (ipſe Vagam appellat) ad Juliam Cirtam. Ceterum cum paulo ante retulerit auctor, Marii cum duobus regibus pugnam ante Cirtam, interea vero aliquot oppida caſtellaque capta: denique veniſſe in mentem ei, ut Capſam tentaret, quæ ſatis longe a Cirta abeſt, atque a Laribus: Commentatoribus venia

ſtipendium, & commeatum locaverat, ire jubet: dicitque ſe prædabundum poſt paucos dies eodem venturum. [1] Sic incœpto ſuo occultato, pergit ad flumen [2] Tanam.
91 Ceterum in itinere quotidie [3] pecus exercitui per centurias, item turmas [4] æqualiter diſtribuerat; &, ex coriis utres uti fierent, curabat: ſimul & inopiam frumenti lenire, & ignaris omnibus, parare, quæ mox uſui forent: denique ſexto die, cum ad flumen ventum eſt, maxuma vis utrium effecta. Ibi caſtris levi munimento poſitis, milites cibum capere, atque, uti ſimul cum occaſu ſolis egrederentur, paratos eſſe jubet; [5] omnibus ſarcinis abjectis, aqua modo ſeque, & jumenta onerare. Dein, poſtquam tempus viſum, caſtris egreditur: noctémque totam itinere facto, conſedit. idem proxuma facit. Dein tertia multo ante lucis adventum pervenit in locum tumuloſum, ab Capſa non amplius duum millium intervallo: ibique, quam occultiſſume poteſt, cum omnibus copiis opperitur. Sed, ubi dies cœpit; & Numidæ, nihil hoſtile metuentes, multi oppido egreſſi; repente omnem equitatum, & cum his velociſſumos pedites curſu tendere ad Capſam, & portas obſidere jubet: deinde ipſe intentus propere ſequi, neque milites

nia dari poteſt, etiamſi ea ne verbo quidem attingunt, cum auctor ipſe tam negligens in re ſeria fuerit, ipſe inquam Africæ provinciæ Prætor, quam non abſque nominis ſui infamia ſpoliaſſe fertur. Ubi enim Tanam flumen, quod hic ſubjungit, fuiſſe exiſtimemus? Itinere a Cirta Capſam, flumina duo ſunt a Ptolemæo deſcripta, Rubricatus & Bagrada, præterea paludum Siſaræ & Hipponitidos flumen. Fieri tamen poteſt & plura alia interfuiſſe, ſed dubitet Lector mecum. Nam, ut antea conqueſtus ſum, ex Africæ topographia non temere apud hunc auctorem & Livium te explices. *Glar.*

1 *Sic incæpto ſuo occultato.*] Hoc eſt: *conſilio*, infra: *prava incœpta conſultoribus noxæ eſſe.* Ciacconius.

2 *Tanam.*] Manuſcripti codices multi, item excuſi quidam *Tanaim* habent, nec aliter vocat Sabellicus. nomen tamen celeberrimi fluminis, quod Europam ab Aſia dividit, errati hujus anſam librariis præbuiſſe exiſtimamus. *Caſt.*

3 *Pecus exercitui per centurias, item per turmas æqualiter diſtribuerat.*] Manuſcripta, *per centurias, item turmas*, omiſſa repetitione præpoſitionis *per* quomodo & ex impreſſis habet codex Badianus, atque alii quidam. *Rivius.*

4 *Æqualiter diſtribuerat.*] Legerem, *diſtribuebat*. Sequitur enim, *ut fieret curabat.* Ciacconius.

5 *Omnibus ſarcinis abjectis, aqua modo ſeque & jumenta onerare.*] Eſt in nonnullis, *omnibus abjectis ſarcinis.* quæ collocatio verborum melior. *Rivius.*

ſites prædari ſinere. quæ poſtquam oppidani cognovere; res trepidæ, metus ingens, malum improviſum, ad hoc pars civium extra mœnia in hoſtium poteſtate, coëgere, uti deditionem facerent. Ceterum oppidum incenſum. Numidæ puberes interfecti, alii omnes venumdati, præda militibus diviſa. Id facinus [1] contra jus belli non avaritia, neque ſcelere conſulis admiſſum: ſed quia locus Jugurthæ opportunus, nobis aditu difficilis: genus hominum mobile, infidum, ante neque beneficio, neque metu coërcitum.
Poſtquam tantam rem Marius ſine ullo ſuorum incommo- 92
do patravit, magnus, & clarus antea, major, atque clarior haberi cœpit. [2] Omnia non bene conſulta in virtutem trahe-

1 *Contra jus belli.*] Jus belli eſt, ut qui ſe dedunt, ſerventur incolumes, ſecundum fidem datam. Nemo enim ſe dederet, niſi ſalus & incolumitas promitteretur ei. *Sold.*

Contra jus belli.] Sed & acceptos in deditionem ſine conditione ulla legas ſæpe apud Hiſtoricos interfici, ut a Romanis Pometiæ principes, a Sulla Samnites, a Cæſare Numidas, & ipſum Vercingetorigem: imo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hoſtium duces ſive captos, ſive deditos, ut triumphi die occiderentur, quemadmodum nos Cicero docet quinta Verrina, Livius tum alibi, tum lib. XXVIII. Tacitus Annal. XII. & alii multi. Eodem Tacito memorante, Galba decimari juſſit, quos deprecantes in fidem acceperat: & Cæcina in deditionem accepto Aventico, in Julium Alpinum e Principibus; uti concitorem belli animadvertit: ceteros veniæ vel ſævitiæ Vitellii reliquit. Quin & incendere urbes deditorum belli fuit licentia. Hinc Tacitus Annal. XIII. *Oppidani portis ſponte patefactis Romanis permiſere, quod ſalutem illis tulit: Artaxatis ignis immiſſus.* Grot. Quod itaque hic contra jus belli factum dixit Salluſtius, hoc alibi apud Hiſtoricos licitum dicitur.

2 *Omnia non bene conſulta, in virtutem trahebantur.*] Sic & Aldinum pariter ac manuſcriptum: in Veneto autem, cujus aliquoties memini, atque item aliis quibuſdam, addita nonnulla ſunt, nimirum hæc, *rerum etiam caſu data.* Ego quamvis priorem lectionem probo, tamen quid hic ſuſpicer, paucis dicam. Fortaſſe legendum, *omnia non bene conſulta modo, verum etiam caſu data, in virtutem trahebantur.* ut ſit ſenſus: *Non ſolum quæ erant ſapienter proviſa, ſed & ea quæ caſu aliquo ac felicitate quadam acciderant, virtutis eſſe exiſtimabantur.* hoc eſt, non temere neque caſu facta, aut forte fortuna, ſed virtute conſilioque potius geſta eſſe credebantur quæcunque bene evenerant. Sic & Q. Curtius de Alexandro lib. III. *Jam primum,* inquit, *nihil niſi divina ope aggredi videbatur. nam cum eſſet præſto ubique fortuna, temeritas in gloriam ceſſerat.* Rivius.

Omnia non bene conſulta in virtutem trahebantur.] Aliquid eſſe etiam hic minus integri, produnt membranæ Commel. in quibus *trahuntur*; forte fuit, *in virtutem trahi.* nam quæ hoc loco citat ex aliis editionibus Rivius, nititurque emendare; ſciamus licet, nata, poſt editiones primas, ab Pomponio Læto. *Gruterus.*

Omnia non bene conſulta in virtutem trahebantur.] His verbis quidam codices hæc addunt verba; *verum etiam caſu data in virtutem trahebantur.* ſed ſive ea

trahebantur. Milites modeſto imperio habiti, ſimul & locupletes, ad cœlum ferre: Numidæ magis, quam mortalem, timere: poſtremo omnes ſocii, atque hoſtes credere, illi aut mentem divinam eſſe, aut Deorum nutu cuncta portendi. Sed conſul, ubi ea res bene evenit, ad alia oppida pergit. pauca, repugnantibus Numidis, capit. plura, deſerta propter Capſenſium miſerias, igni corrumpit. Luctu, atque cæde omnia complentur. Denique multis locis potitus, ac pleriſque exercitu incruento, aliam rem aggreditur, non eadem aſperitate, qua Capſenſium, ceterum haud ſecus difficilem. [1] Namque haud longe a flumine Mulucha, [2] quod Jugurthæ, Bocchique regnum disjungebat, erat inter ceteram planitiem [3] mons ſaxeus, mediocri caſtello, ſatis patens, in immenſum editus, uno perangusto aditu relicto: [4] nam omnis natura, velut opere, atque con-

legamus, ſive omittamus, intelligenda videtur conjunctio *etiam*; ut ſit ſenſus. *Omnia etiam non bene conſulta*. Soldus ad *hoſteis* retulit. *Si hoſtes*, inquit, *non bene conſulebant, & Marius ita vinceret, laudabatur a pleriſque*. Badius addit *ſolum*: *Omnia non ſolum bene conſulta, verum etiam caſu data, in virtutem trahebantur*. Ita copioſa eſt ignorantia noſtra, quoties hæremus; quemadmodum non ita multo poſt quod ſequitur, *aut Deorum nutu cuncta portendi*: ubi Badius exponit *ſignificari & addici*, ſcilicet, *illi*. Soldus *Diis auctoribus fieri*: quod magis placet. *Glareanus*.

1 *Namque haud longe a flumine Mulucha.*] Manuſcriptum, *Muluchæ*. rectene an ſecus, haud dum equidem ſcio: niſi ſi quis putet ſic dictum, ut Virgilius *urbem Patavi* dixit Æneidos primo. & *fontem Timavi*, ibidem. & ſeptimo, ni fallor, *flumen Hymellæ*. aut Cicero, *in oppido Antiochiæ*. ſi modo ſic idem ſcriptum reliquit. *Rivius*.

Namque haud longe a flumine Mulucha.] Vide, ut ſaltum faciat auctor, a Capſa ad Mulucham, quæ tam longe diſtant invicem loca, niſi excuſemus, quod ait: *Multis locis potitus*. Glarean.

2 *Quod Jugurthæ Bocchique regnum disjungebat.*] Sic idem libr. 4. Hiſtor. *Qua in parte Cappadocia ab Armenia disjungitur*. Ciacconius.

Quod Jugurthæ, Bocchique regnum disjungebat.] Manuſcripta & alia pleraque: *disjungebat*: pro Regni fines diſcernebat, diſterminabat. Nam hic amnis ingentium olim regnorum terminus Bocchi Jugurthæque fuit, uti Pomponius inquit. Vulgo, *dividebat*. Rivius.

3 *Mons ſaxeus.*] Vide Frontinum, Strab. libro 3. cap. 9. Florus autem libro 3. cap. 1. urbem Mulucham vocat. *Caſtil.*

4 *Nam omnis natura, velut opera atque conſulto præceps.*] In manuſcriptis eſt, *opere*: ſed eodem ſenſu. in quibuſdam ſed impreſſis, *præceps erat*. quod non ſane diſplicet. Illud non probo quod in antiquioribus eſt; *nam per omnia natura, &c.* id ex gloſſa addita irrepſiſſe in contextum videtur. Codex Badianus ad hunc modum, *nam omnia natura velut opera atque conſulto præceps habebat*. Mihi legendum videtur *omnis*, ita uti fere in recentioribus eſt. Hoc autem dicit Salluſtius,

conſultò, præceps. Quem locum Marius, quod ibi regis
theſauri erant, ſumma vi capere intendit: ſed ea res forte,
quam conſilio, melius geſta. Nam caſtello virorum, at-
que armorum ſatis magna vis, & frumenti, & fons aquæ:
[1] aggeribus, [2] turribuſque, & aliis [3] machinationibus lo-
cus importunus. Iter caſtellanorum anguſtum admodum,
utrimque præciſum. Vineæ cum ingenti periculo fruſtra
agebantur. [4] nam cum eæ paullo proceſſerant, [5] igni, aut
lapidibus corrumpebantur. Milites neque pro opere con-
ſiſtere, propter iniquitatem loci; [6] neque inter vineas ſine
periculo adminiſtrare: optumus quiſque cadere, aut ſau-
ciare, ceteris metus augeri. At Marius, multis diebus, & 93
laboribus conſumtis, anxius [7] trahere cum animo ſuo, o-
mitteret ne inceptum, quoniam fruſtra erat; [8] an fortu-
nam opperiretur; qua ſæpe proſpere uſus fuerat. Quæ
cum multos dies, noctesque æſtuans agitaret, forte qui-
dam Ligus, ex cohortibus auxiliariis miles gregarius, ca-
ſtris aquatum egreſſus, haud procul ab latere caſtelli,
quod

luſtius, *totum montem fuiſſe natura præcipitem, ac ſi humana induſtria ſic, & opere manuque factus eſſet.* Forſan aliquis illud *omnis* explicare volens, in ſpatio quod verſus dirimit ſupraſcripſerat *per omnia.* cum intelligi vellet, *ex omni parte,* ut Cæſar loquitur. id poſtea in contextum irrepſit. Julius Frontinus III. Strategematum, totum hunc locum, ſed aliis interdum verbis, repetit. *Rivius.*

1 *Aggeribus.*] Vide ſupra cap. 22.

2 *Turribuſque.*] Vide ſupra cap. 21.

3 *Machinationibus.*] Aliter: *Machinationis.* Id eſt, teſtudinibus, baliſtis, catapultis. De quibus Vitruvius & Vegetius.

4 *Nam cum ea paullo proceſſerant.*] In nonnullis eſt; *paullulum*: quomodo Cicero, *aliquantulum procedere* dixit. ſed prior lectio eſt in manuſcripto quoque. *Rivius.*

5 *Igni aut lapidibus.*] Vide ſupra cap. 57.

6 *Milites neque inter vineas ſine periculo adminiſtrare, &c.*] Manuſcripta conſentientibus aliis, *milites neque pro opere conſiſtere propter iniquitatem loci, neque inter vineas ſine periculo adminiſtrare, optumus quiſque aut cadere aut ſauciari.* ſic fere & Venetum exemplar. itaque vides quam multa deſint in recentioribus. *Rivius.*

Neque inter vineas ſine periculo adminiſtrare.] Etiam atque etiam conſiderandum, num *intra vineas*, legendum potius, quamquam ego nihil aſſevero *Glar.* Vide ſupra cap. 21.

7 *Trahere cum animo ſuo.*] Id eſt, cogitabat an relinqueret oppugnationem inceptam hujus caſtelli.

8 *An fortunam opperiretur, qua ſæpe proſpere uſus erat.*] Tò *erat*, non eſt in vetuſtis omnibus, ac citra detrimentum ſenſus abeſſe poterit. in manuſcriptis *fuerat* legitur. *Rivius.*

ejus cognitum ex præſentibus miſit: [1] quorum, uti cujuſ
que ingenium erat, ita rem difficilem aut facilem renun
ciavere. Conſulis animus tamen paullulum arrectus
[2] Itaque ex copia tubicinum, & cornicinum, quinque nu
mero quam velociſſumos delegit, & cum his, præſidio qu
forent, [3] quatuor centuriones: omniſque Liguri parer
94 jubet: & ei negotio proxumum diem conſtituit. Sed ub
[4] ex præcepto tempus viſum; paratis, compoſitiſque omni
bus, ad locum pergit. Ceterum [5] illi, qui centuriis præ
erant, prædocti ab duce, arma, ornatumque mutaverant
[6] capite, atque pedibus nudis, uti proſpectus, niſuſque pe
ſaxa facilius foret: ſuper terga gladii, & ſcuta; verum e
Numi

1 *Quorum alii, uti cujuſque ingenium erat.*] Tò *alii*, non eſt in ullo manuſcripto, nec in impreſſis vetuſtioribus; e gloſſa nimirum irrepſit. *Rivius.*

2 *Ex copia tubicinum, & cornicinum quinque delegit.*] Sic: *Ex omni copia neceſſarios quinque delegit.* Ciacconius.

Itaque ex copia tubicinum & cornicinum.] In diviſione claſſium & centuriarum, ſupra diximus, accenſos & tubicines & cornicines in quinta claſſe, in tres centurias fuiſſe diſtributos: Tubicines, qui tuba: Cornicines, qui cornu canunt. Tubicines igitur & cornicines, quia ex claſſibus ſcribebantur, cum honore in ordines redigebantur. igitur ex his Marius quinque velociſſimos delegit, & cum his quatuor centuriones: & hos omnes Ligurem ſequi, & ei parere juſſit. *Sold.*

3 *Quatuor centuriones.*] Et ita quadringentos milites, qui forent præſidio, id eſt, protectioni. *Bad.*

4 *Ex præcepto tempus viſum eſt, paratis compoſitiſque omnibus.*] Permutatis dictionibus leg. puto: *Sed ubi ex præcepto, paratis compoſitiſque omnibus, tempus viſum eſt.* Vide Turneb. 18. cap. 7. *Ciacc.*

5 *Illi qui centuriis præerant edocti.*] Ita editio Aldi vetus. nec non Pall. ſextus, ſeptimus, octavus. nam primitus natæ, partim *illi qui & aſſenſuri erant edocti*, partim, *illi qui & aſcenſuri erant.* quod ipſum nullo negotio mutari poſſet in *eſcenſuri*, de quo ita paratragœdiatur Carrio, ſed præter rem & ſcripturam mſſ. meliorum. Ligus enim mutavit arma centurionibus ſolis, non etiam tubicinibus; utpote quibus ore utendum erat, non manibus, niſi quatenus eis ſuſtinerent tubam. præterea membranæ potiores habent Naz. quidem ac Pal. ſec. *illi qui & centuriæ præerant*; neque aliter Commelinianus, niſi quod illud *&*, repræſentet notam, qua in inſcriptionibus antiquis deſignatur aut *centuria* aut *centurio*; ut vix mihi dubium ſit, expreſſum primitus illud *centuriis*, ſive adeo *centuriæ*, non omnibus literis, ſed nota ſua peculiari: quod ipſum tamen errorum cauſſa. nam in Pal. tert. viſas; *illi qui ex centuris præerant.* quart. *illi qui ex centuriis præerant.* quint. *illi qui aſcenſuri erant.* Gruterus.

6 *Capite atque pedibus nudis, uti proſpectus niſuſque per ſaxa facilius foret.*] Sic in cunctis exemplaribus & antiquis & recentioribus: ut *facilius* adverbium ſit. Ceterum in Julio Frontino III. Strategematum, ubi totidem ipſe verbis locum hunc repetit, *facilior foret* legitur: ſed eodem ſenſu, nec aliter volumen Florentinum. *Rivius.*

1 *Numi-*

[1] Numidica ex coriis, [2] ponderis gratia; ſimul & [3] offenſa, quo lenius ſtreperent. Igitur prægrediens Ligus, ſaxa, & ſi quæ vetuſtate radices eminebant, laqueis vinciebat, quibus allevati milites facilius adſcenderent: interdum timidos inſolentia itineris levare manu: ubi paullo aſperior adſcenſus erat, ſingulos præ ſe [4] inermos mittere; dein ipſe cum illorum armis ſequi: quæ dubia niſui videbantur, potiſſumum tentare; [5] ac ſæpius eadem adſcendens, ac deſcendens, dein ſtatim digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur diu, multumque fatigati, tandem in caſtellum perveniunt, deſertum ab ea parte: quod omnes, [6] ſicut aliis diebus, advorſum hoſtes aderant. [7] Marius, ubi ex nunciis, quæ Ligus egerat, cognovit; [8] quamquam toto die intentos prœlio Numidas habuerat, tum vero cohortatus milites, & ipſe extra vineas egreſſus, [9] teſtudine

1 *Numidica*] Quæ Numidæ Citura appellabant. Vetus Scholiaſtes Juvenalis ad illa verba Satyræ II.

Et Gætulus Oryx.

Oryx animal minus, quam bubalus, quem Mauri uncem vocant: cujus pellis ad cituras proficit, ſcuta Maurorum minora. כשירה, id eſt, Ceſchira pro clypeo in Chaldaica Paraphraſi ſumitur Prov. 6. 11. Cetram tamen brevioris clypei genus Virgilius quoque Oſcis tribuit, Hiſpanis Plutarchus & Silius, Heſychius Iberis & Celtis, Tacitus Britannis. *Bochart.*

2 *Ponderis gratia.*] Nam ſcuta Romana ex ferro graviora ſunt.

3 *Offenſa.*] Id eſt, contacta a lapide, ſtreperent lenius, ſcilicet quam ferrea. *Bad.*

4 *Inermos mittere.*] Sic infra: *ab inermis pedibus.* Notatur hoc a Nonio, & eo ſæpe utitur Tacitus. *Ciacconius.*

5 *Ac ſæpius eadem aſcendens & deſcendens.*] Legendum monuerunt alii: *ac ſæpius eadem eſcendens & deſcendens.* quod verum puto. Notarat & *eſcendere* in Salluſt. Fronto, ſed Manutius locum corruptum putabat. Verbum hoc incuria deſcriptorum male acceptum in veterum libris, ac plerumque in *deſcendere* mutatum, Varro de L. Latina lib. IV. *Tertius gradus quo Philoſophia aſcendens pervenit*: ubi veteres libri *deſcendens pervenit.* ſed legendum. *eſcendens.* Putſchius.

6 *Sicut aliis diebus adverſum hoſtes aderant.*] Putabam olim: *advorſum hoſtes ierant.* quia infra: *Cum Sulla profligatis iis, quos advorſum ierat rediens ab latere Mauros incurrit.* Nunc nihil muto. Apulejus Mileſia ſecunda: *Prima face cubiculum tuum adero.* ita codices notæ melioris, & editio Florentina. *Idem.*

7 *Marius ubi ex nuntiis cognovit, quæ Ligus egerat.*] Quanto rectius ac modulatius in manuſcriptis, *Marius ubi ex nuntiis, quæ Ligus egerat cognovit.* Rivius.

8 *Quamquam toto die intentos prœlio Numidas habuerat.*] In pleriſque eſt, *ſuos habuerat.* ſed prior lectio bene habet. nam & ante Salluſtius *intentos prœliantibus fuiſſe Numidas* dixit. *Idem.*

9 *Teſtudine.*] Iſidorus lib. 18. cap. de fundis: *Teſtudo ſeries armorum, umbonibus inter ſe connexorum.* Idem libro eodem

eodem cap. de clypeis: *Eſt & teſtudo ſcutorum connexio curvata in teſtudinis morem.* Item vetus onomaſticon: *Teſtudo connexio ſcutorum.* hactenus nominis rationem habes. Res ipſa ab Hiſtoricis petenda. Livius originem a ludicro Circenſi deducit lib. 54. *Juvenes*, inquit, *etiam quidam Romani ludicro Circenſi ad uſum belli verſo, partem humillimam muri ceperunt.* Ceterum ex eodem diſcamus primum id genus exercitii, quod armaturæ, quæ ſub campiductoribus erant, inter varia ſpectaculorum genera, Romæ exhibere ſolent in Circo. Livius dicto loco: *Inter cetera*, inquit, *ſexageni ferme juvenes, interdum plures: ab apparitoribus ludi, armati inducebantur.* horum inductio, in parte ſimulacrum decurrentis exercitus erat; ex parte elegantioris exercitii, quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum uſum. Cum alios decurſus edidiſſent motus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertiis magis, & quartis, poſtremis etiam genu nixis; faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant: hinc quinquaginta ferme pedum ſpatio diſtantes duo armati procurrebant, comminatique inter ſe, ab imo in ſummam teſtudinem, per denſata ſcuta cum evaſiſſent; nunc velut propugnantes, per oras extremæ teſtudinis; nunc in media inter ſe concurrentes, haud ſecus, quam ſtabili ſolo perſultabant. Ad imitationem teſtudinis jam propoſitæ duplicem excogitarunt Romani, alteram in campis patentibus, alteram in oppugnationibus. In campis patentibus, ſi quando circumfuſis undique hoſtibus, pares eſſe non poſſent: in genua milites procumbebant, & clauſis undique extremis gravis armaturæ ſcutis, receptis in medio impedimentis, & levi armatura, requieſcebant. poſt cum viſum eſſet, tanquam redivivi redintegrabant prœlium. Si forte mihi nolis, at crede Hiſtoriarum ſcriptoribus: Lucius Florus l. 4. c. 10. *Deletæ*, inquit, *reliquæ copiæ forent, niſi urgentibus telis, in modum grandinis, quadam forte, quaſi docti procubuiſſent in genua milites, & elatis ſupra capita ſcutis caſorum ſpeciem præbuiſſent. Tum Parthus arcus inhibuit. deinde Romani, cum ſe rurſus extuliſſent, adeo res miracu[lo] fuit, ut unus ex barbaris emiſerit vocem: Ite, & bene valete Romani, merito vos vi[]ctores fama gentium loquitur.* Meminit & Plutarchus in Antonio, & Appianu[s] de bello Parthico. Quinimo in teſtudine hac conſtruenda, præter impedimenta, & levem armaturam; etiam equites in medium recipi ſolent. qui n[e] quid aliis incommodarent, etiam equo[s] genua flectere, ſeque inclinare docebant. Teſtis luculentiſſimus Dio Nicæus in Auguſto. Itidem uſi teſtudine Romani in invaſione murorum. Liviu[s] eodem loco, quo ſupra, ubi de teſtudine illa Circenſi: *Huic*, inquit, *teſtudini ſimillima, parti muri admota, cum armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitudinis æquabatur; depulſiſque iis, in urbem duorum ſignorum milites tranſcenderunt. Id tantum diſſimile fuit, quid &. in fronte extremi, & ex lateribus, ſoli non habebant ſuper capita elata ſcuta; ne nudarent corpora, ſed prætecta pugnantium more. Ita nec ipſos tela ex muro miſſa ſubeuntes læſerunt, & teſtudini injecta imbricis in modum lubrico faſtigio innoxia ad imum labebantur.* Hæc ille. Idem genus oppugnationis etiam Batavos noſtros a Romanis didiciſſe, & uſurpaſſe, ex Tacito probabo libro quarto Hiſtoriarum. De Batavis loquitur caſtra Romanorum oppugnantibus: *Appoſitis plerique ſcalis, alii per teſtudinem ſuorum jam quidem ſcandebant.* Simili teſtudine Perſæ quoque regem ſuum a baliſtarum ictibus, & ſagittarum multitudine ſervavere incolumem: apud Ammianum libro vigeſimo. Ejuſdem quoque modi teſtudo compoſita fuit in navali prœlio; de qua luculentum teſtimonium apud eundem Ammianum lib. 26. *Conjunctis*, inquit, *tribus navigiis teſtudinem hac ſpecie ſuperſtruxit; denſatis cohærentes ſuper capita ſcutis, primi tranſtris inſtabant armati, alii*

ne acta ſuccedere, & ſimul hoſtem [1] tormentis, [2] ſagittariiſque, & funditoribus eminus terrere. At Numidæ, ſæpe antea [3] vineis Romanorum ſubverſis, item incenſis, non caſtelli mœnibus ſeſe tutabantur; ſed pro muro dies, noctesque agitare; maledicere Romanis, ac Mario vecordiam objectare; militibus noſtris Jugurthæ ſervitium minari; [4] ſecundis rebus feroces eſſe. Interim, Romanis omni-

ti, alii poſt hos, ſemet curvantes humilius, tertiis gradatim inclinatis ſubmiſſe, ita ut noviſſimi ſuffraginibus inſidentes, formam ædificii fornicati monſtrarent. quod machinæ genus contra murales pugnas ideo figuratur hac ſpecie, ut miſſilium ictus, atque ſaxorum per decurſus cadentes labiles, inſtar imbrium, evaneſcant. Ita Ammian. Præterea ſi exercitu proficiſcente, in locis concavis, anguſtis, & lutoſis hæſura videbantur impedimenta, tali teſtudine facta, milites, equos, & ipſa etiam vehicula tranſmittere ſolent. quod nos vult credere idem Dio, loco quo ſupra. *Stew.*

Teſtudine.] Uſi ea Romani in triplici diſcrimine, in oppugnando, pugnando, repugnando: unde & triplex teſtudo. In oppugnando fuit, cum ſcutis ſuper capita elatis muro ſuccedebant, primis altioribus, & ordine paulatim, tecti ſimplicis in morem, decreſcente. Cauſa, ut tela injecta per proclive laberentur, & minus inſidere poſſent aut infigi. In has ergo teſtudines manipulatim aut centuriatim ſe conglobabant. Hujus teſtudinis finis unus, ſuccedere & ſubruere: aliter, ſuccedere & aſcendere. Nam aſcendebant alii ſuper alios, ut faſtigio altitudinis muri æquarentur. Id Tacitus vocat Iteratam teſtudinem; & quaſi duplicatam, imo etiam tertii ſuper duplicem illam ſeriem aſcenderunt. Teſtudo altera in pugna eſt, cum globo facto, & tecti ſcutis, ſic invadebant ac perrumpebant. Ea denſatio firma utiliſque fuit in equitatum repellendum. In hac autem ſecunda teſtudine nec latera ſemper tecta, nec item ſubſeſſio illa & inclinatio per gradus. Tertia teſtudo eſt in Repugnando, cum ab equitatu aut levi armatura cincti, huc decurrunt, ut in orbem ſe muniant, mediis altioribus, extremis undique deſidentibus. Accuratiſſime hanc deſcripſit Dio, lib. 49. his verbis: *Teſtudo talis eſt, & fit hoc modo: Impedimentis, & levi armatura, & equite omni in medium acceptis, gravis armaturæ pedites illi, qui oblongis & in tubi dimidiati modum factis ſcutis utuntur, in extremis partibus pro muro ponuntur, & reliquos omnes ipſi extra ſpectantes ambiunt, Ceteri, qui latiora ſcuta gerunt, in medio denſi locantur, & ſcuta cum ſuper ſe, tum ſuper alios tollunt, ut in tota phalange non aliud ſit, quam ſcuta cernere, & a telorum jactu omnes tutos eſſe, ob denſitatem inſtructionis. Adeo enim valide firmant, ut & ſuper eam homines aliquot ingredi poſſint; imo etiam equi & currus agi, quoties in cavo & anguſto aliquo loco conſtipantur. Hæc eſt forma ejus inſtructionis, & nomen a teſtudine cepit, ob firmitatem, & quia optime tegit. Uſus autem duplex.* (Illum pugnæ omittit, quia rarus Romanis) *Nam & in oppugnanda munitione aliqua ſubeunt, & ſæpe in ipſum murum quoſdam attollunt: aut circumventi a ſagittariis, inclinant ſe omnes ſimul; (nam & equi docti ſunt in genua ſubmittere ſe & inflectere) ſic opinionem hoſtibus defatigationis ſuæ præbentes, iis appropinquantibus, ſtatim terrore injecto, conſurgunt atque incurrunt.* Lipſ.

1 *Tormentis.*] Vide ſupra cap. 57.

2 *Sagittariiſque & funditoribus.*] Vide ſupra cap. 46.

3 *Vineis.*] Vide ſupra cap. 21.

4 *Secundis rebus.*] Id eſt, proſperis, quia

omnibus, hoſtibuſque prœlio intentis, magna vi utrimque, pro gloria atque imperio his, illis pro ſalute certantibus, repente a tergo ſigna canere: ac primo mulieres, & pueri, qui viſum proceſſerant, fugere, deinde, uti quiſque muro proxumus erat, poſtremo cuncti armati, inermeſque. Quod ubi accidit, eo acrius Romani inſtare, fundere, ac pleroſque tantummodo ſauciare, [1] dein ſuper occiſorum corpora vadere, avidi gloriæ [2] certantes murum petere; neque quemquam omnium præda morari. Sic forte correcta Marii temeritas, gloriam ex culpa invenit.

95 [3] Ceterum, dum ea res geritur, L. Sulla quæſtor cum magno equitatu in caſtra venit: quod, ut ex [4] Latio, & a ſociis cogeret, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tanti viri res admonuit; idoneum viſum eſt, de natura cultuque ejus paucis dicere. Neque enim alio loco de Sullæ rebus dicturi ſumus: & [5] L. Siſenna optume, & diligentiſſume

quia ſæpe ſubverterant vineas Romanorum, nec eos muris appropinquare permiſerant. *Sold.*

1 *Deinde ſuper occiſorum, &c.*] Manuſcripta fere *dein*. Rivius.

2 *Certantes murum adſcendere.* Codices in membrana deſcripti, quos ego viderim, omnes ad unum habent, *murum petere.* non, quod in impreſſis fere eſt, *adſcendere.* judicet lector. *Idem.*

3 *Ceterum dum ea res agitur.*] Manuſcriptum *geritur*. Idem.

4 *Latio & ſociis.*] Vide ſupra c. 39.

5 *L. Siſenna.*] Bello Numantino, ut Vellejus Paterculus loquitur, hiſtoriarum auctor jam tum Siſenna erat juvenis: ſed opus belli Civilis Sullani poſt aliquot annos ab eo ſeniore editum eſt. Fuit hic Hiſtoricus e gente Cornelia, ut Feſtus teſtatur. Cujuſmodi fuerit orator & Hiſtoricus Cicero docet. Is enim in Bruto ita loquitur: *Doctus vir & ſtudiis optimis deditus, bene Latine loquens, gnarus Reip. non ſine facetiis; ſed neque laboris multi, neque ſatis verſatus in cauſis.* De hiſtoria ejus ita ibidem: *Siſennæ omnis facultas ex hiſtoria ipſius perſpici poteſt: quæ cum facile vincat omnes ſuperiores, tum indicat tamen, quantum abſit a ſummo; quamque genus hoc ſcriptionis nondum ſit Latinis literis illuſtratum.* Et in primo de Legg: *Siſenna omnes adhuc noſtros Scriptores, niſi forte qui nondum ediderunt, de quibus exiſtumare non poſſumus, facile ſuperavit. Is tamen neque orator in numero veſtro unquam eſt habitus, & in hiſtoria puerile quiddam conſectatur: ut unum Clitarchum, neque quemquam præterea de Græcis legiſſe videatur, eum tamen velle duntaxat imitari: quem ſi aſſequi poſſet, aliquantum ab optimo tamen abeſſet.* Quod argumentum in Hiſtoria ſua Siſenna tractaverit, ex fragmentis ſatis cognoſcitur. Nam inde ab iis orſum liquet, quæ contigere poſt urbem a Gallis captam; deſiiſſe autem in rebus Sullæ. De quibus non libere ſcripſiſſe Salluſtius hic noſter teſtatur. Vertit idem & Mileſiacas fabulas Ariſtidis. unde Ovid. lib. II. Triſtium:

Vertit Ariſtidem Siſenna, nec obfuit illi
Hiſtoriæ turpes inſeruiſſe jocos.

Meminere etiam veteres Grammatici commentarii ejus in Plautum: neque mirum

ſume omnium, qui eas res dixere, perſecutus, parum mihi libero ore locutus videtur. [1] Igitur Sulla gentis patriciæ nobilis fuit, familia prope jam exſtincta majorum ignavia, [2] litteris Græcis, atque Latinis juxta, atque doctiſſume eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, ſed gloriæ cupidior: [3] otio luxurioſo eſſe; tamen ab negotiis numquam voluptas remorata, niſi quod de uxore [4] potuit honeſtius conſuli: facundus, callidus, [5] & amicitia facilis: ad ſimu-

mirum in eo auctore enucleando illum operam ſuam poſuiſſe, cum de eo ſcribat Cicero: *quid recte loqui putaret eſſe inuſitate loqui.* Eum Siciliæ aliquando, itidem Achaiæ prætorem fuiſſe, ex veterum monumentis apparet. *Voſſ.*

L. Siſenna.] Deſignat L. Cornelium Siſennam, qui Hiſtoriarum libros XXII. conſcripſit, quique Siſenna in ænea apud me tabella Prætor inter cives & peregrinos deſcribitur M. Lepido, Q. Catulo Coss. cujus filius Cn. Cornelius Siſenna habetur in argenteis denariis cum inſcriptione CN. CORNEL. L. F. SISENA, unico N antique. *Urſin.*

1 *Igitur Sulla patriciæ gentis nobilis fuit.*] Tò *nobilis* ejiciendum monet tenor orationis & Servius, qui ſic citat: *Igitur Sulla patriciæ gentis fuit, familia jam exſtincta majorum ignavia.* Infra lib. III. hiſtoriarum: *At. Cn. Lentulus patriciæ gentis, collega ejus, &c.* Putſch.

Familia prope jam exſtincta.] Illud, *prope:* non habet Servius, qui Salluſtii locum citat lib. VII. Æneid. nec Tacitus, qui lib. IV. ait: *Utque familiæ ipſæ jam exſtinctæ ſint, reperies qui ob ſimilitudinem morum aliena facta ſibi objectari putent.* Urſinus.

Igitur Sylla patriciæ gentis nobilis fuit.] Manuſcripta, ſicut & impreſſa fere, *gentis patriciæ*; ut adjectivum ſequatur. *Rivius.*

2 *Literis Græcis.*] Is etiam reliquit libros rerum geſtarum, quorum ex ſecundo aliquid adfert Gell. lib. I. c. XII. & lib. XX. cap. VI. Iis in libris de rebus ſuis egit, Plutarcho teſte in vita Sullæ. Nec abſolvere potuit morte præventus. Sed quod non quivit Sulla, id fecit libertus ejus Epicadus. Suetonius in illuſtribus Grammaticis: *Cornelius Epicadus, Lucii Sullæ Dictatoris libertus, calatorque ſacerdotio augurali, filioque ejus Fauſto gratiſſimus fuit: quare nunquam non utriuſque ſe libertum edidit. Librum autem, quem Sulla noviſſimum de rebus ſuis reliquerat, ipſe ſupplevit.* Apud Plutarchum ſemel iterumque lego, Sullam commentarios ſuos dicaſſe Lucullo, idque ea conditione, ut is digereret, poliretque. Sed Epicadus, ut credo, fecit, quod potuit: hinc Lucullo obtulit, ut is ſupremam manum adderet. Alioquin Epicadi tanquam idonei auctoris meminere Victorinus, Chariſius, Macrobiuſque. *Voſſ.*

Literis Græcis juxta atque doctiſſume.] In aliis libris vacat *atque.* Ciacconius.

3 *Otio luxurioſo eſſe, tamen ab negotiis numquam eum voluptas remorata.*] *Eum*, non habent exemplaria in pergamenis deſcripta, neque ceteri codices vetuſtiores, & rectius ſubauditur, quam exprimitur. *Rivius.*

4 *Potuit honeſtius conſuli.*] Sulla cum decimas Herculi ſolvens prandia populo daret, Metellam uxorem jam animam agentem repudiavit, ac in aliam domum viventem adhuc transferri juſſit, idque fecit hortatus ab amicis, ne voluptates interrumperentur. Hoc igitur fortaſſe ſignificavit Salluſtius hoc loco: vel potius illud, quod Sulla Valeriam in theatro laſcive nimis blandientem ſibi uxorem duxit. Vide Plutarchum. *Caſt.*

5 *Amicitia facilis.*] Mſ. verbo auget,

ſimulanda negotia [1] altitudo ingenii incredibilis: multa
rum rerum, ac maxume pecuniæ largitor: [2] atque illi, fe
liciſſumo omnium ante civilem victoriam, nunquam ſu
per induſtriam fortuna fuit; [3] multique dubitavere, for
tior, an felicior eſſet. Nam, poſtea quæ fecerit, incertun
96 habeo, [4] pudeat magis, an pigeat diſſerere. Igitur Sul
la, [5] uti ſupra dictum eſt, poſtquam in Africam, atque ii
caſtra Marii cum equitatu venit, rudis antea & ignaru
belli, ſollertiſſumus omnium in paucis tempeſtatibus fa
ctus eſt. Ad hoc milites benigne appellare: [6] multis ro
gantibus, aliis per ſe ipſe dare, [7] beneficia invitus accipe
re; ſed ea properantius, quam æs mutuum, reddere, ipſ
al

get, *aditu & amicitia facilis.* id poſtulat copula. *Putſchius.*

1 *Altitudo ingenii.*] Turnebus Adverſar. lib. 3. cap. 15. *Ciacc.*

2 *Atque illi feliciſſimo omnium ante civilem victoriam, nunquam ſuper induſtriam fortuna fuit.*] Ante civilem victoriam Sulla omnium fortunatiſſimus fuit: quia fortuna ei in omnibus propitia erat. ſed tamen non minus virtute & induſtria, quam fortuna valebat. ſed poſt civilem victoriam fortunatus non fuit, quia dominatum aliquamdiu tenuit, ſed priſtinam virtutem amiſit: & eam in impietatem crudelitatemque convertit: nam parta victoria, totam urbem civili ſanguine replevit Sulla: Cajum Marium urbe pepulit: deinde Cinnam quinquies conſulem, qui contracto exercitu Cajo Mario favebat, victum occidit. Item C. Carbonem & Marium juniorem crudeliter necavit. Poſtremo parta ex omnibus victoria, crudeliſſimus omnium totam urbem civili ſanguine replevit. *Sold.*

3 *Multique dubitavere, &c.*] In elogio iſto Sullano, ſubodoror emblemata aliquot ſciolorum. certe, nonne hoc loco præſtitiſſet, *multis dubitantibus*; aut ſolummodo, *dubium fortior an felicior.* Gruterus.

4 *Pudeat magis an pigeat diſſerere.*] Nonius, *Pudeat ne an pigeat magis diſſ rere.* Giacconius.

5 *Ut ſupra dictum eſt.*] Codex Fabri cianus, *uti.* quomodo & alias fere. *Ri* Illa, *uti ſupra dictum eſt*, ſunt ab homi ne mire obliviofo, non a Salluſt. *Gru*

6 *Multis rogantibus, aliis per ſe ip beneficia dare, invitus accipere.*] Ita V.C & ita infra: *Et me hercule Sulla ante cognitum, multis orantibus, aliis ultro eg met opem tuli.* Urſinus.

7 *Invitus accipere, ſed ea properantiu quam æs mutuum reddere, ipſe ab nullo r petere.*] Hunc locum tranſpoſitis di ctionibus in integrum reponi ſic poſ exiſtimo; *Invitus accipere, ſed ea pr perantius reddere: æs mutuum ipſe ab nu lo repetere.* Ciacconius.

Beneficia.] Beneficiorum ſacratiſſ mum jus, ex quo amicitia oritur. E dem accipienda nonnunquam, ita ta men, ut citius reddamus. Alacrior pi tas eſt, ſi ad reddenda beneficia cur vincendi ſpe quis venerit. Magni an mi eſt, beneficium perdere, & dare Ad dandum non debet nos adducer cogitatio avara, nec ſordida: ſed hu mana, liberalis, cupiens dare et a cum dederit, & augere novis ac recer tibus vetera. quin & ultro dandum e Beneficium ſero dedit, qui roganti de dit, vide Senec.

1 l

ab nullo repetere: magis id laborare, [1] ut illi quam pluri-
mi deberent: [2] joca atque ſeria [3] cum humillumis agere.
[4] In operibus, in agmine, atque ad [5] vigilias [6] multus ad-
eſſe. neque interim, quod ambitio prava ſolet, conſulis,
aut cujuſquam boni [7] famam lædere: tantummodo neque
conſilio, neque manu priorem alium pati: pleroſque ante-
venire. [8] Quibus rebus, & artibus brevi [9] Mario, militi-
buſque cariſſumus factus. At Jugurtha poſtquam oppi- 97
dum [10] Capſam, alioſque locos munitos, & ſibi utilis, ſimul
& magnam pecuniam amiſerat; ad Bocchum nuncios mit-
tit, quam primum in Numidiam copias adduceret: prœlii
faciundi tempus adeſſe. Quem ubi cunctari accepit, du-
bium belli atque pacis rationes trahere: rurſus, ut antea,
proxumos ejus donis corrumpit: [11] ipſique Mauro pollice-
tur

1 *Ut illi quamplurimi deberent.*] *Illi* pro *ipſi* capitur. *ſibi* noluit dicere, ne in debitores reciprocaret. eſt autem notandum hoc locutionis genus. *Glareanus.*

2 *Seria & joca.*] Maximum plerumque Nobilitatis venenum ſuperbia, & contemptor vulgi animus. Sapiens nullum ab amicitia ſua abigit, niſi improbum. Ita vitam inſtituit, ut in pectora etiam infimorum deſcendat, & amorem ſui veluti invitis extorqueat. Neminem itaque contemnet. Omnes, ſi ad primam originem revocentur, a Deo ſunt. Plato ait nullum regem non ex ſervis eſſe oriundum, nullum non ſervum ex regibus: omnia iſta longa varietas miſcet. Modeſtia itaque & cum humilibus familiaritas, radix eſt & altrix veræ honeſtæque famæ.

3 *Cum humillimis agere.*] Servius in 1. Æneid. *Cum humillimis exercere.* Ciacconius.

4 *In operibus, in agmine, atque ad vigilias multus eſſe.*] Manuſcripta, *adeſſe.* nam libenter geminabant præpoſitionem antiqui. cujus alicubi meminit Priſcianus. Sic Tacitus XIII. *in agmine, in laboribus frequens adeſſe*, inquit. *Riv.*

5 *Vigilias.*] Vide ſupra cap. 44.

6 *Multus.*] Id eſt, frequens.

7 *Famam lædere.*] Livor & obtrectatio paſſim bonorum operum impedimenta, aut venena. Minuti illi ſunt, inquit Lipſius, qui non ſe attollunt, nolunt etiam alios: & factis cum obſtare non poſſunt, conantur linguis, & ſpargunt verborum iſta levia tela. Atque id eminus, ut Parthi fugientes: nam cominus non ſe componunt, ne rectis oculis virtutem alicujus intueantur. Nemini detrahere, virtutis proprium eſt. Et ſemper bene dicentis ſermo melior eſt, quam male dicentis.

8 *Quibus rebus & artibus.*] *Et artibus* non eſt in ſcriptis duobus, & abeſſe poteſt. *Putſchius.*

9 *Mario militibuſque cariſſimus factus eſt.*] Tò *eſt*, neque in manuſcripto quodam, neque in impreſſis pleriſque eſt. ſed nec Beroaldinum exemplar habet. *Rivius.*

10 *Capſam.*] Vide ſupra cap. 89.

11 *Ipſique Boccho pollicetur Numidiæ tertiam partem.*] Manuſcripta, *ipſique Mauro.* ſed eſt idem utrobique ſenſus. Prius illud ex gloſſa irrepſit. nam & ſæpe alias Maurum, ipſum Bocchum vocat, per antonomaſiam. quomodo Pœnum Livius Hannibalem. *Rivius.*

tur Numidiæ tertiam partem, ſi aut Romani Africa expulſi, aut, integris ſuis finibus, bellum compoſitum foret. Eo præmio illectus Bocchus, cum magna multitudine Jugurtham accedit. Ita, amborum exercitu conjuncto, Marium jam in hiberna proficiſcentem, [1] vix decima parte die reliqua invadunt, rati noctem, quæ jam aderat, victis ſibi munimento fore, & , ſi viciſſent, nullo impedimento, quia locorum ſcientes erant: [2] contra Romanis utrumque caſum in tenebris difficiliorem fore. Igitur ſimul conſul ex multis de hoſtium adventu cognovit: & ipſi hoſtes aderant: & prius quam exercitus aut inſtrui, aut ſarcinas colligere, denique, antequam ſignum, aut imperium ullum accipere quivit, equites Mauri, atque Gætuli, non acie, neque ullo more prœlii, ſed catervatim, uti quoſque fors conglobaverat, in noſtros incurrunt. Qui omnes trepidi improviſo metu, attamen virtutis memores, aut arma capiebant, aut capientis alios ab hoſtibus defenſabant: pars [3] equos eſcendere, obviam hoſtibus ire: pugna latrocinio magis, quam prœlio ſimilis fieri: ſine ſignis, ſine ordinibus, [4] equites, pedites

1 *Vix decima parte diei relicta.*] Hunc locum Gellius ita legit, *vix decima parte die reliqua*; id quod ſupra quoque oſtendimus. *Rivius.*

Vix decima parte die reliqua.] Antea in vulgatis *diei* legebatur, quemadmodum eſt in Fulvii libro. Emendavi *die*, ex Priſciano libro VIII. & Gell lib. IX. cap. XIV. cujus hæc ſunt: *Ego in Jugurtha Salluſtii, ſummæ fidei & reverentiæ vetuſtatis libro, die caſu patrio ſcriptum inveni. Verba hæc ita erant: Vix decima parte die reliqua. non enim puto argutiolam iſtam recipiendam, ut die dictum, quaſi ex die, exiſtimemus.* Supra quoque: *Et jam die veſper aderat*, pro *diei*. non enim adſentior Fulvii libro, in quo *diei* ſcriptum eſt, litera, quaſi eraſſet librarius in ſcribendo, ſuperſcripta. Et infra: *Quæ dubia niſu videbantur.* ſic enim habent quidam veteres libri. Et rurſus: *Ubi caſtra locata, & die veſper erat.* quo item loco, *diei* habet Fulvii liber. *Acie* quoque pro *aciei*. Manutius.

Vix decima parte die reliqua.] Explicandum: *die vix quod ad decimam partem reliqua.* Vide ſis Gronovium ad Livium 29. 7.

2 *Contra, Romanis utrumque caſum in tenebris difficilem fore.*] Manuſcripta, *difficiliorem fore*. id quod ſententia magis exigere videtur. nec Beroaldinum ſecus. *Rivius.*

3 *Equos eſcendere.*] Varro lib. I. de Agricultura: *e vinea in arbores eſcendit.* Et in eodem: *in carnarium eſcendat.* Ciacc. Antiquum etiam Gloſſarium habet: *Eſcendit*, ἐμβαίνει, &c. licet ibi corrupte ſit, συμβαίνει. *Urſin.*

Equos eſcendere.] Sic Fronto legit. In quo dubitarem mendum ineſſe, niſi ab eo literarum ordinem ſervatum viderem. Hæc enim recitat in verbo *Eſcendo.* Manut. Vide Turneb. Adverſar. XX. cap. 30.

4 *Equites, peditesque permiſti.*] Exemplar

dites permixti, cædere alios, alios [1] obtruncare: multos contra adverſos acerrume pugnantes ab tergo circumvenire: neque virtus, neque arma ſatis tegere; quod hoſtes numero plures, & undique circumfuſi erant: denique Romani [2] veteres, novique, & ob ea ſcientes belli, [3] ſi quos locus, aut caſus conjunxerat, orbes facere: [4] atque ita ab omnibus partibus ſimul tecti, & inſtructi hoſtium vim ſuſtentabant. Neque in eo tam aſpero negotio Marius 98
terri-

plar Fabricianum; *equites, pedites.* ut ſit aſyndeton. *Rivius.*

Equites, pedites, permixti.] *Equites, pedites*; de Numidis tantum intelligi, ſed verbum *alios*, de Romanis, declarant verba quæ paulo poſt ſequuntur; *quod hoſtes*, inquit, *numero plures.* Igitur cum judicio locus legendus eſt. *Glareanus.*

Pedites permixti cædere alios, alios obtruncare, multos etiam, &c.] Locus hic in omnibus editionibus fœde depravatus fuit, cum nos adjuti a Canteri codice, priſtinæ integritati reſtituimus. *Popma.*

1 *Obtruncare multos.*] Sublato verbo, *Alios*, quod in vulgatis libris erat, in quibus legebatur, *Alios obtruncare, multos contra, &c.* mutata etiam diſtinctione; locum, ut opinor, illuſtravi. quam correctionem eidem Fulvii libro deberi fatendum eſt. *Manut.*

2 *Veteres novique & ob ea ſcientes belli.*] Voces *novique* ſuſpectæ mihi ſunt: Non enim convenit; propterea quod novi eſſent, ſcientes eſſe belli. *Ciacconius.*

Veteres novique, & ob ea ſcientes belli.] *Novi*, & *ſcientes belli*, contraria ſunt. quare videndum an illud, *novique*, adjectum ſit. *Scientes* autem *belli* dictum eſt Græca forma, εἰδότες πολέμοιο. *Urſin.*

Denique Romani veteres novique & ob ea ſcientes belli, &c.] Illud *ob ea*, vel *veteres* refert, remotius adjectivum: vel exponendum cum Badio, *ob ea, id eſt, ob eas res, quod veterani quoque adeſſent.* Glar.

Romani veteres novique, & ob ea ſcientes belli.] Bona lectio. intermixti erant veteribus novi, exercitiisque iiſdem habiti; ideoque etiam gnari præliorum. reſpicit ad ea quæ dixit cap. LXXXVII. *Sic brevi ſpatio novi vetereſque coaluere, & virtus omnium æqualis facta.* Emendationes aliorum, nauci non ſunt. *Gruterus.*

3 *Si quos locus aut caſus conjunxerat, orbes facere.*] Sic & manuſcripta. ceterum in pleriſque eſt, *orbem facere*, numero ſingulari, pro, in unum conglobari. vel, orbem colligere, quomodo Livius loquitur & Cæſar. Cum illi orbe facto ſeſe defenderent, inquit. *Rivius.*

Orbes.] Eo genere defenſionis reſiſtere adverſarii milites exercitati queunt, etſi numero multo inferiores; ſed commodiſſimum putatur, ſi qui orbem compoſituri ſint, locum paulo editiorem vel montem occupare poſſint. Sic equites Romani, cum auctore Sexto Temponio decurione totam Volſcorum aciem perrupiſſent, atque eadem ratione, id eſt, cuneo ad ſuos redire non poſſent, tumulo occupato & orbe inſtructo, magnam diei partem & totam noctem ibidem ſe tutati ſunt, & maxima cum gloria ad ſuos tandem rediere. Teſtis Livius lib. 4. *Stewech.*

4 *Atque ita ab omnibus partibus ſimul & tecti & inſtructi hoſtium vim ſuſtentabant.*] Sic in quibuſdam. in manuſcriptis deeſt alterum *&*, quod ut nihil aliud, ad elegantiam interim facit. nihil tamen immuto. *Riv.*

territus, aut magis, quam antea, demiſſo animo fuit; ſed cum turma ſua, [1] quam ex fortiſſimis magis, quam familiariſſimis paraverat, vagari paſſim; ac modo laborantibus ſuis ſuccurrere, modo hoſtis, ubi confertiſſumi obſtiterant, [2] invadere: manu conſulere militibus, quoniam imperitare couturbatis omnibus non poterat. Jamque dies conſumtus erat, cum tamen barbari nihil remittere; atque, uti reges præceperant, noctem pro ſe rati, acrius inſtare. Tum Marius ex copia rerum conſilium trahit: atque, uti ſuis receptui locus eſſet, collis duos propinquos inter ſe occupat. [3] Quorum in uno, [4] caſtris parum amplo, fons aquæ magnus erat: alter uſui opportunus, quia magna parte editus, & præceps, pauca munimenta quærebat. Ceterum apud aquam Sullam cum equitibus noctem agitare jubet. Ipſe milites diſperſos paullatim, [5] neque minus hoſtibus conturbatis, in unum contrahit: [6] dein cunctos pleno gradu

1 *Quam ex fortißimis magis, quam ex familiarißimis paraverat.*] Manuſcripta, *quam familiarißimis*, omiſſa repetitione præpoſitionis *ex*. id Salluſtianum magis eſt. nec Beroaldinum ſecus. *Rivius.*

2 *Conſulere militibus, quoniam imperare conturbatis omnibus non poterat.*] Convenientior lectio videtur, *Conſulere multis, quoniam conturbatis omnibus non poterat.* Ciacc.

Invadere.] Hic diſtinguerem ego, ut poſtea ſit: *Conſulebat militibus manu.* Caſt.

Invadere manu, conſulere militibus.] Incerta diſtinctio. quidam poſt *manu*, diſtinguunt, ut ſit ſenſus, *Invadebat manu*, id eſt, *turma ſua, quam ex fortißimis habebat.* ita codex Aldinus. alii, ut Badius, ante *manu*, quaſi diceret: *Manu indicium dabat militibus, quoniam imperare conturbatis omnibus non poterat*, ut ait auctor. idque intelligendum, donec dies erat. nam mox ſequitur: *Jamque dies conſumtus erat*, quæ eſt hepthemimeres Heroica, & ſyllaba longa, hoc eſt, carminis Heroici quatuor primi pedes; caſune an ſtudio ab auctore factum, incertum. Livius tamen ita orſus eſt hiſtoriam Romanam, ſi Quintiliano, auctori in primis gravi, quicquam credimus. Sed & ſeſqui heroicum carmen apud auctorem Livium libro ſecundo decados tertiæ, oſtendimus in annotationibus in eundem editis. *Glar.*

3 *Quorum in uno caſtris parum amplo fons aquæ magnus erat: alter uſui opportunus, quia magna parte edita & præcipiti pauca munimenta quærebat.*] Legendum ex impreſſis vetuſtioribus, *alter uſui opportunior, quia magna parte editus & præceps, pauca munimenta quærebat.* in manuſcriptis & aliis quibuſdam, *gerebat* legitur. ubi Gymnicus, *quærebat*, ſed judicent alii. *Rivius.*

4 *Caſtris parum amplo.*] Quia hic collis non erat tantæ capacitatis, ut caſtra Romana capere poſſet, & continere. *Sold.*

5 *Neque minus hoſtibus conturbatis.*] Locus difficilis. *Ciacc.*

6 *Dein cuſtos pleno gradu in collem ſubducit.*] Apud Nonium, *Cunctos*, legitur,

gradu in collem ſubducit. Ita reges, loci difficultate coacti, prœlio deterrentur; neque tamen ſuos longius abire ſinunt, ſed [1] utroque colle multitudine circundato effuſi conſedere. [2] Dein crebris ignibus factis, plerumque noctis barbari more ſuo lætari, exſultare, ſtrepere vocibus: [4] & ipſi duces feroces, [5] quod non fugere, ac [6] pro victoribus agere. Sed ea cuncta Romanis, ex tenebris, & editioribus locis facilia viſu, magnoque hortamento erant. Pluri- 99
mum vero Marius imperitia hoſtium confirmatus, quam maxumum ſilentium haberi jubet: [7] ne ſigna quidem, uti per vigilias ſolebant, canere: dein, ubi lux adventabat, defeſſis jam hoſtibus, ac paullo ante ſomno captis, de improviſo [8] vectigalis, item cohortium, turmarum, legionum tubi-

gitur, hæc recitantem in verbo, *Subduco*. De pleno autem militum gradu videndus Vegetius lib. I. cap. 12. & epiſtola Trebonii XVI. lib. XII. *Man.*

1 *Utroque colle multitudine circumdato.*] Quid ſi *circumdata* legas? Ipſe Sall. Hiſt. lib. I. *Occupatuſque collis editiſſimus apud Ilerdam, & cum multa opera circumdata.* Ciacc.

2 *Deinde crebris ignibus factis.*] Manuſcripta, *dein.* Riv.

3 *Strepere pedibus, vocibus.*] Tò *pedibus*; non eſt in ullo manuſcripto. neque in Beroaldino. ſed addendum ſit nec ne, aliorum eſto judicium. *Idem.*

4 *Ipſi duces feroces, quod non fugere.*] Si mei judicii res eſſet, legerem inductis ſupervacaneis: *Ipſi duces feroces, ac pro victoribus agere.* Putſch,

Et ipſi duces feroces.] Id eſt, indomiti atque elati. Duces feroces erant, quia non fugiebant, ſed tanquam victores ſe gerebant, obſeſſis collibus, in quibus erant Romani. Aut *pro victoribus agere:* id eſt, gerebant ſe pro victoribus; quia tanquam victores Romanos obſeſſos in collibus tenebant. *Sold.*

5 *Quod non fugere.*] In codicibus quibuſdam Lugduni impreſſis eſt: *Quod ſui non fugerant.*

Quod non fugere.] Hic *non fugere*, pro *non fugerent*, aut *non fugiſſent* poſitum videtur. Badius tamen *fugere* præteriti perfecti temporis exiſtimat. *Glar.*

Quia non fugere, ut pro victoribus agere.] Non abii a vetuſte editis, aut mſſ. antiqq. niſi quod eorum *aut* reſinxerim, litera abjecta. abeſt quidem ea vox tota Pal. quarto, ſed ſoli; abſque eo fuiſſet, libens etiam exturbaſſem: codd. infimæ ætatis habent ejus loco *atque*, aliaque adhuc ſenſui ſupplendo quem non capiebant. at noſtra ſcriptura hoc vult, geſſiſſe reges ſe tanquam viciſſent, quod non etiam fugiſſent, ut ſolent homines, mentis abrepti vecordia; ut pluribus oſtendo in Diſſertatiunculis ad Tacitum. mediæ edd. habent; *quod non fugere ac pro victoribus agere.* Grut.

6 *Pro victoribus agere.*] Curtius *Pro victore gerere*, & alii dixere. *Ciacc.*

Ac pro victoribus ſeſe agere.] Tò *ſeſe* non habent codices in pergamenis deſcripti, nec eſt in impreſſis quibuſdam vetuſtioribus. *Rivius.*

7 *Ne ſigna quidem.*] Noluit, ut tubæ canerent ea nocte, ſicut fieri ſolet, quando cuſtodes exercitus dant ſigna.

8 *Vectigales tubicines.*] Qui ſunt *vectigales tubicines*? Ciacc.

Vectigales.] *Vectigal* proprie dicitur tributum, quod pro vectura pendi-

 tur

[1] tubicines ſimul omnes ſigna canere, milites clamorem tollere, atque portis erumpere. [2] Mauri, atque [3] Gætuli, ignoto atque horribili ſonitu repente exciti, neque fugere, neque arma capere, neque omnino facere, aut providere quidquam poterant. Ita cunctos [4] ſtrepitu, clamore, nullo ſubveniente, noſtris inſtantibus, [5] tumultu, terrore, formidine, [6] quaſi vecordia ceperat: denique omnes fuſi, fugatique: arma, & ſigna militaria pleraque capta: pluresque eo prœlio, quam omnibus ſuperioribus, interemti.

Nam

tur. unde populi vectigales dicebantur. qui populo Romano annuatim tributa ſolvebant. Unde hoc loco fortaſſe *tubicines vectigales* dicit, qui miſſi erant ab alienigenis populis, videlicet ab his, qui populo Romano vectigalia pendebant; ſed hanc expoſitionem infirmam relinquo. Non enim ſatis placet. *Sold.*

De improviſo vectigales.] Soldus *vectigales* exponit, id eſt, *a vectigalibus miſſos*, hoc eſt, *a tributariis.* Badius *Vectigales tubicines* exponit, *qui præcinere ſolent vectigalibus*, id eſt, *tributariis*, aut qui ipſi vectigales erant. Ego cum Soldo hæreo. nam neque illi ſua ſatisfacit expoſitio, & neque id verbi ita poſitum alibi me legere memini. *Glar.*

1 *Tubicines ſimul omnes ſigna canere.*] Pro *Signa*, erat in vulgatis libris, *tuba.* eſt autem abſurdum, ſi dicas, *Tubicines tuba canere.* nam, ſi tubicines ſunt, quis dubitet, quin tuba canant. itaque repoſui, quod ſcriptum vidi in antiquiſſimo Fulvii libro. *Tubicines* autem *ſigna canunt*, cum tubarum clangorem ſpiritu excitant. paullo ante dixit, *Ne ſigna quidem canere jubet.* & in Catilina cap. 59. *Signa canere jubet.* utroque enim modo dici poteſt, *Signa canunt*, ut *Signa* ſit nominandi caſus. &, *Tubicines ſigna canunt*, ut ſit accuſandi caſus. *Tubæ* vero *ſigna* vocantur, quia militibus ſignum dant, quid eis agendum ſit. nam, ſi referre, aut inferre pedem oportet; ſi conſiſtere, & aut locum ordinemve mutare, varie ſigna canunt. *Man.*

2 *Mauri.*] Quibus præerat Bocchus.

3 *Gætuli.*] Quibus præerat Jugurtha.

4 *Strepitu, clamore.*] Hic clamor *barritus* appellabatur veteri Gallica voce. Inconditum murmur nos hodieque *baren* appellamus, ſicuti & fluctus marinos. Unde lucem accipit Ammiani Marcellini locus lib. XVI. *Excipiunt eos jam geſtientes barritum ciere vel maximum. qui clamor ipſo fervore certaminum a tenui ſuſurro incipiens, paulatimque adoleſcens, ritu extollitur fluctuum cautibus illiſorum.* Unde emendandus locus Feſti, qui ita ſcribit: *Barbaricum appellatur clamor exercitus, videlicet, quod eo genere Barbari utuntur.* Pro *Barbaricum*, lege, *barritum.* Cui rei autem hic immenſus clamor? Proculdubio ut terrorem injicerent, & quo teſtatior eſſet eorum virtus. Audi hic Cæſarem lib. 3. Belli civilis: *neque fruſtra antiquitus inſtitutum eſt, ut ſigna undique concinerent, clamoremque univerſi tollerent, quibus rebus & hoſtes terreri & ſuos incitari exiſtimarunt.* Vide Joh. Iſac. Pontan. in Gloſſar. Gall.

5 *Tumultu, terrore, formidine, quaſi vecordia ceperat.*] Ms. noſter: *tumultu formidine, terror quaſi vecordia ceperat.* Quod non temere rejiciendum. *Putſchius.*

6 *Quaſi vecordia ceperat.*] Id eſt, quaſi amentia & inſania cunctos occupaverat, nam neſciebant, quid facerent.

1 *Qua-*

Nam ſomno, & metu inſolito impedita fuga. Dein Ma- 100
rius, uti cœperat, in hiberna proficiſcitur, quæ propter
commeatum in oppidis maritumis agere decreverat: ne-
que tamen victoria ſocors, aut inſolens factus; ſed pariter,
atque in conſpectu hoſtium, [1] quadrato agmine incedere.
[2] Sulla cum equitatu apud dextimos, in ſiniſtra parte A.
Manlius cum [3] funditoribus, & ſagittariis, præterea [4] co-
hortes Ligurum curabat: primos, & extremos cum expe-
ditis manipulis tribunos locaverat. Perfugæ, [5] minime
cari & regionum ſcientiſſumi, hoſtium iter explorabant.
Simul conſul, quaſi nullo impoſito, [6] omnia providere: a-
pud omnis adeſſe, laudare, increpare merentis. Ipſe arma-
tus,

1 *Quadrato agmine.*] Id eſt, exercitu quadripartito. Et ſtatim declarat, quomodo quadratum erat agmen, nam diſpoſuerat Marius, qui a dextra & ſiniſtra parte, a fronte & a tergo curarent. *Sold.*

2 *Sulla cum equitatu apud dextimos.*] Fabricianum, *apud extremos.* ſed vulgata lectio verior, pro, in dextra parte; nam ſequentia palam oſtendunt, ſic legendum eſſe: ea ſunt, *in ſiniſtra parte A. Manlius, cum funditoribus & ſagittariis, &c.* Mox: *primos & extremos cum expeditis manipulis tribunos locaverat.* Videſne, qui hic extremorum meminerit, & ut dextimos oppoſuerit ſiniſtræ parti? Sed quid multis? Legit eodem modo Priſcianus lib. 11. de ſuperlativo agens. *Excipiuntur*, inquit, *dextimus & ſiniſtimus.* Dein ſubdit hoc e Salluſtio exemplum, aliaque præterea ex Varrone Cælioque, quæ nos brevitatis cauſſa omittimus. Docet & Sex. Pompejus, *dextimum*, & *ſiniſtimum* antiquos dixiſſe. *Riv.*

3 *Funditoribus & ſagittariis.*] Vide ſupra cap. 46.

4 *Cohortes Ligurum curabat.*] Vide ſupra cap. 38.

5 *Minime cari.*] Et ideo periculis objiciebantur. Hæc tamen duo verba non ſunt in omnibus exemplaribus. *Caſtil.*

Perfugæ minime cari & regionum ſcientiſſimi.] Monſtro ſimile eſt, tres illas voces, *minime cari &*, exulaſſe libris noſtris jam ſupra ſæculum: cum tot interim jactarint collatum a ſe Salluſtium cum veteribus codicibus. neque enim ſolum editiones principes, ſed mſſ. ad unum omnes, voces illas diſerte expreſſerunt. ſuſtulit autem primum Pomponius Lætus. prorſus injurie. ſunt enim auctoris genuina; ac volunt perículoſiſſima quæque mandata fuiſſe perfugis, vili damno ſi periiſſent. valde enim falluntur perfugæ, ſi ſe alicui eſſe putant caros, niſi quatenus expedit. *Grut.*

6 *Omnia providere, apud omnes adeſſe, laudare, increpare mærentes.*] Manuſcripta ſine diphthongo *merentes*, pro, *qui aut laudari aut increpari mererentur.* facit cum his Beroaldinum, quamquam, ne quid diſſimulem, Venetum, Argentoratenſe, alia pleraque, *laudare forteis, & increpare verenteis.* perperam videlicet. τὸ *forteis* ex gloſſa irrepſiſſe ſuſpicor, huic aliquis *verenteis* opponi putavit. hoc eſt, *timidos & ignavos.* Ita ſciolorum audacia eſt hic locus depravatus, qui non intellexerint quid ſibi vellet, *merentes*, cum Salluſtius innuat, *pro merito quemque eſſe aut laudatum aut increpitum.* Rivius.

tus, intentuſque item milites cogebat: [1] neque ſecus, atque iter faceret, caſtra munire, [2] excubitum in portis, cohortis ex legionibus, [3] pro caſtris equites auxiliarios mittere: præterea alios ſuper vallum in munimentis locare, [4] vigilias ipſe circuire, [5] non tam diffidentia futuri, quæ imperaviſſet, quam [6] uti militibus exæquatus cum imperatore labos volentibus eſſet. Et ſane Marius illoque aliiſque temporibus Jugurthini belli, [7] pudore magis, quam malo, exercitum coërcebat: [8] quod multi per ambitionem fieri

1 *Neque ſecus, atque iter faceret, caſtra munire.*] Ex his verbis videtur Marius hoc tempore cum exercitu in itinere non fuiſſe: ſed jam conſediſſe & caſtra poſuiſſe; cum tamen ſupra dixerit, illum in hyberna proficiſcentem quadrato agmine inceſſiſſe. Et ſine dubio hoc tempore in hyberna proficiſcebatur atque in itinere erat. Sed vide quid dicat: Marius quanta providentia & diligentia utebatur, ut cum exercitus incederet & iter faceret, tanta diligentia utebatur, cum caſtra locabat. nam ſicuti caute incedebat quadrato agmine, & quæſtore ac legato, nec non tribunis diſpoſitis, qui univerſo exercitui præeſſent: ſic cum caſtra locabat, ea ipſa caſtra foſſa ac vallo muniebat, equites ante caſtra diſponebat, qui ad cuſtodiam exercitus excubarent: Vigilias fieri, & vallum cuſtodiri videbat. *Sold.*

2 *Excubitum in portis.*] Manuſcripta omnia, *in porta*, numero ſingulari, quomodo Beroaldinum quoque. *Rivius.*

Excubitum.] Id eſt, ad excubandum & vigilandum.

3 *Pro caſtris.*] Id eſt, ante caſtra.

4 *Vigilias ipſe circuire.*] Vid. ſup. cap. 44.

5 *Non tam diffidentia futuri, quæ imperaviſſet.*] Exiſtimo ſcripſiſſe Salluſtium: *Non tam diffidens futurum quæ imperaviſſet.* Ita enim antiquos locutos fuiſſe notat Agell. lib. 1. c. 7. ut Quadrigarius in 3. Ann. *Dum ii conciderentur, hoſtium copias ibi occupatas futurum.* Et Valerius Antias lib. 24. *Si hæ res divinæ factæ, recteque perlitatæ eſſent, aruſpices dixerunt omnia ex ſententia proceſſurum.* Et Cicero v. Verrina, *Hanc tibi rem præſidio ſperant futurum:* quæ, & multa alia ſunt apud Gell. Tacit. Hiſt. 3. *Vacuam arcem furtim tradi futurum.* Ciacconius.

Diffidentia futuri, quæ imperaviſſet.] Bongarſii liber, *quæ imperaviſſet*, inducit, cui in hoc omnino aſſentior. *Putſchius.*

Non tam diffidentia futuri, quæ imperaviſſet.] Forte: *non tam diffidentia: futura quæ imperaviſſet.* Gronov.

6 *Uti militibus exæquatus cum imperatore labor volentibus eſſet.*] Uti libentius milites laborem paterentur, cum viderent, Imperatorem æque ſibi laborem ſumere. *Caſt.*

7 *Pudore magis quam malo.*] Terent. Adelph. *Pudore liberos retinere ſatius eſſe credo quam metu. Nam malo coactus qui ſuum officium facit, &c.* Apulejus Florid. 2. *Nullo niſi tuo anno ad coercenda peccata plus pudor quam timor valuit.* Supra: *Exercitum ſupplicio cogere.* Ciacconius.

Quam malo.] Hoc eſt, ſupplicio, aut duro imperio.

8 *Quod multi per ambitionem fieri ajebant, pars, quod a pueritia.*] Hic locus egregie corruptus eſt. Commentatores verum ſenſum magis ſomniarunt, quam explicuerunt. Badius tamen propius vero eſt. Sed notandum, Salluſtium duas opiniones de Mario judican-

fieri ajebant: pars, quod a pueritia conſuetam duritiam, & alia, [1] quæ ceteri miſerias vocant, voluptati habuiſſet. [2] Niſi tamen reipub. pariter, ac ſæviſſumo imperio, bene,
atque decore geſta. [3] Igitur quarto denique die haud lon- 101
ge ab oppido Cirta ſimul undique ſpeculatores citi ſeſe oſten-

tantium adferre: alteram æmulorum, qui id ambitionis gratia a Mario factum interpretabantur: alteram amicorum, qui laudi dabant hoc in Mario, optimæque educationi adſcribebant. Ceterum auctor ſuum judicium non interponit. Hoc tamen dicere videtur, utcunque id interpretemur: Certe hoc Marii pudore, quo de retulit, reſpubl. non minus quam ſæviſſimo aliorum imperio, bene atque decore geſta eſt. Item illud *niſi*, quod quidam habent codices, forte tollendum eſt. *Glar.*

1 *Quæ ceteri miſerias vocant.*] Sic Tacitus Hiſtoriarum 4. *Virgulta poſtremo & ſtirpes, & internatas ſaxis herbas vellentes, miſeriarumque, patientiaque documenta fuere.* Alio ſenſu dixit ſupra *Capſenſium miſerias*. Ciacc.

2 *Niſi tamen Reipublicæ pariter ac ſæviſſimo imperio bene atque decore geſta.*] Ordo & ſenſus pendet a ſuperiori. Multi enim dicebant, imperatorem labores ſubire & duriſſima ſuſtinere propter ambitionem: ſed ego neſcio, utrum hoc fecerit propter ambitionem; niſi quod hoc ſolum ſcio, illum ita utiliorem fuiſſe Romanæ reipublicæ, mitem ſcilicet & manſuetum, ſed laboris patientiſſimum ſe præbendo, quam ſi crudelem & ſæviſſimum ſe præbuiſſet in imperio. Locus iſte videtur obſcurus, niſi diligenter ſenſus conſideretur. Vult oſtendere, Marium in imperio mitem fuiſſe, & laboris patientiſſimum: & tamen reipubl. magis profuiſſe, dum mitis eſt, & patiens laborum, quam ſi ſæviſſimus, & crudeliſſimus fuiſſet, & imperioſus, ſicuti ſolent eſſe duces. Nam duces ſolent ipſi delicate & molliter vivere, & imperioſe cogere milites ad labores & pericula. Sed ipſe Marius aliter faciebat. nam Marius ſemper primus erat, qui labores & pericula ſubibat: atque ita faciendo, non quidem ſuperbe & crudeliter imperando, milites pudore cogebat, ut facerent, quod ipſe faciebat. Et dum hoc facit, ita rempublicam magis utiliter adminiſtravit, quam ſi ſæviſſimus in imperio fuiſſet. Sed forte diceret aliquis, an fortaſſe qui crudeles & ſæviſſimi ſunt in imperio, utiles ſint reipublicæ? Salluſtius hoc ideo dicit, quia ferme hoc evenire ſolet, ut duces, niſi ſeveri ſint & imperioſi, contemnantur a militibus. Quando autem dux contemnitur, res benigne geri non poteſt. Sed hoc evenit in ducibus, qui ſine opere nihil valent. Nam dux qui neque imperio neque opere aliquid valet, jure contemnitur. Sed Marius, quamvis mitis imperio eſſet, tamen non contemnebatur: quia opere multum valebat, & omnes ad æmulationem exemplo provocabat, ut tam reipubl. prodeſſet bene agendo, quam ſevere & duriter imperando. *Sold.*

Niſi tamen reſp. pariter ac ſæviſſimo imperio, bene atque decore geſta omnia.] Codices in pergamenis deſcripti *omnia* non habent, & ſenſus ipſe reſpuit atque repudiat. Nam illud *geſta* ad id quod paulo ante præcedit, nempe *Reſp.* ſpectat: ubi tamen exemplar Venetum, Baſilienſe, alia pleraque *Reipublicæ*. Quæ res credo anſam errori præbuit, quaſi omnia ſint a Mario bene atque decore ad utilitatem Reip. geſta. *Rivius.*

Pariter ac ſæviſſimo imperio.] Id eſt, tam utiliter quam ſi ſæviſſimo imperio Marius ea geſſiſſet. *Sold.*

3 *Igitur quarto denique die omnia haud longe.*] τὸ *omnia*, cum ſenſus ipſe aſpernatur, tum codices vetuſti non habent. *Rivius.*

oſtendunt: qua re hoſtis adeſſe intelligitur. [1] Sed quia divorſi redeuntes, alius ab alia parte, atque omnes idem ſignificabant; conſul incertus quonam modo aciem inſtrueret, nullo ordine commutato, advorſum omnia paratus ibidem opperitur. [2] Igitur Jugurtham ſpes fruſtrata, qui copias in quatuor partis diſtribuerat, [3] ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hoſtibus venturos. Interim Sulla, quam primum hoſtes attigerant, cohortatus ſuos, turmatim, & quam maxume confertis equis, [4] ipſeque aliique Mauros invadunt: ceteri in loco manentes, ab jaculis eminus emiſſis corpora tegere, & ſi qui in manus venerant, obtruncare. Dum eo modo equites præliantur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius ejus adduxerat, [5] neque in priore pugna, in itinere morati, adfuerant, poſtremam Romanorum aciem invadunt. Tum Marius apud primos agebat, quod ibi Jugurtha cum plurimis erat. [6] Dein Numida, cognito Bocchi adventu, clam cum paucis ad pedites

1 *Sed quia divorſi redeuntes, alius ab alia parte, atque omnes idem ſignificabant.*] Non dubito verum eſſe, quod margini codicis ſui alleverat Bongarſius noſter, gloſſam redolere illa, *alius ab alia parte, atque.* Gruterus.

2 *Ita Jugurtham ſpem fruſtrata.*] Hactenus perperam editum, *Igitur Jugurtham.* eſt id quidem in mſſ etiam noſtris, ſed notæ poſterioris. nam primæ notæ alterum habent; aut *Item.* Idem.

3 *Ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hoſtibus venturos.*] Vide ut acceperit verbum, *æque.* Badius exponit *æque*, id eſt, pariformiter. Ego exponerem, *Æque venturos*, id eſt, æquali fortitudine reſtitutos: ſed judicet lector. *Glarean.*

Ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hoſtibus venturos.] Si conjecturæ locus detur (nam codices ita omnes habent) illud adverbium *æque* transferrem, & ita legerem: *Qui copias in quatuor æque partes diſtribuerat, ratus ex omnibus aliquos ab tergo hoſtibus venturos.* Caſtil. Videtur legendum: *utique.* hoc eſt, minimum, duntaxat. *Gruter.*

4 *Ipſe aliique Mauros invadunt.*] In quibuſdam, ſed impreſſis, τὸ *que* geminatum eſt. *Rivius.*

Ipſe aliique Mauros invadunt.] Amplexus ſum, quod erat in emaculatiſſimis codd. prius quod legebatur, *ipſeque aliique Mauros, &c.* vulnerat aures; neque viſitur in editionibus Pomponiana prioribus. interim notandum primitus fuiſſe in Nazar. *ipſi aliique.* Gruterus.

5 *Neque in priori pugna, in itinere morati adfuerant.*] Non poteſt diſplicere quod eſt in Palat. quinto a manu prima, in primo a ſecunda, *pugna, itinere morati*; niſi malimus *remorati*, ut habet Palatin. tert. velitque non veniſſe tempori, ob itineris difficultatem. *Idem.*

9 *Dein Numida, cognito Bocchi adventu.*] Hic locus duas habet difficultates: Unam, Jugurthane locutus hic ſit, an alius quiſpiam Numida: alteram, apud quoſnam locutus ſit. Soldus alium quempiam, non Jugurtham locutum cenſet. Badius hæret. Ego Jugurtham locutum exiſtimo. Nam de eo etiam ſupra dixerat, ſub Scipione Æmiliano

tes convortit: ibi Latine (nam [1] apud Numantiam loqui didicerat) exclamat, noſtros fruſtra pugnare: paullo ante Marium ſua manu interfectum: ſimul gladium ſanguine [2] oblitum oſtendere, quem in pugna, ſatis impigre occiſo pedite noſtro, cruentaverat. Quod ubi milites accepere, magis atrocitate rei, quam fide nuncii, terrentur: ſimulque barbari animos tollere, & in perculſos Romanos acrius incedere. [3] Jamque paullum a fuga aberat, cum Sulla, profligatis iis, quos advorſum ierat, rediens ab latere Mauros incurrit, Bocchus ſtatim avertitur. At Jugurtha, dum ſuſtentare ſuos & prope jam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus ab equitibus [4] dextra, ſiniſtra, omnibus occiſis, ſolus [5] inter tela hoſtium vitabundus erumpit. Atque interim Marius, [6] fugatis equitibus, accurrit auxilio

liano apud Numantinum militaſſe, ubi Latine loqui didicerat. Et eſt ſane hoc unum ex ſtrategematis illius. Porro & ad Romanos locutum contendo, quod & Badius exiſtimavit. Nam quid attinebat Numidis Latine loqui? Verum hoc additum oportuit, quo in latere hoc factum: cum Jugurthæ oppoſitus eſſet Marius, ut paulo ante dixit auctor: ut hercle non poſſet Regis ſtrategema de occiſo Mario eo latere obſcurum eſſe. Verum quia auctor *clam* adjecit, veriſimile videtur clamantem Jugurtham non ad primos conſtitiſſe, ſed conceſſiſſe ad latus ſiniſtrum Romanorum, ubi A. Manlius erat. porro in dextro latere Sulla erat cum equitatu, apud primos Marius, poſtremam aciem invaſerat Bocchus. Ergo a ſiniſtro latere Jugurtha invaſit Romanos: ubi & hoc ſtrategema, quando aliquantulum aberat Marius, locum habet. *Glar.*

1 *Apud Numantiam.*] In exercitu Romano, quando Micipſa rex Numidiæ auxilia peditum & equitum miſit ad bellum Numantinum, quibus Jugurtham præfecit. *Sold.*

2 *Oblitum.*] Id eſt, inquinatum.

Oblitum oſtendere.] Priſcianus *oblitum oſtentans* refert, quod magis Salluſtianum, cui oppido quam familiare verbis iterativis uti. *Putſchius.*

3 *Jamque paullo a fuga aberant.*] Manuſcripta, *jamque paullum*, &c. in aliis, *paullulum.* cum manuſcriptis facit Badianum. *Rivius.*

4 *Dextra & ſiniſtra omnibus occiſis.*] Manuſcripta, omiſſa illa copula *&*. *dextra, ſiniſtra.* quod ut opinor Salluſtianum magis eſt. Tali aſyndeto Livius quoque, *Terra, mari trepidatur*, inquit. Sic in Catil. Salluſtius, *Rapi virgines, pueros.* Ibidem, *Cædem, incendia fieri.* In Jugurtha *Ipſe acer, bellicoſus.* Rurſus, *Urbes, agros vaſtare.* &, *Ut omnes labores, pericula conſueta habeam.* Idem.

Circumventus ab equitibus dextra ſiniſtraque omnibus occiſis.] Si de equitibus Romanis loquitur, diſtinguendum poſt verbum, *equitibus.* ſin de Jugurthæ loquitur equitibus, pro *ab* præpoſitione legendum, *&*: quod miror in Aldino codice neglectum. *Glareanus.*

5 *Inter tela hoſtium vitabundus erumpit.*] Salluſt. Hiſtor. libr. 3. *Inter molem atque inſulam mori vitabundus claſſem hoſtium ad oppidum pervenit*, Agellius lib. 11. cap. 15. *Ciacc.*

6 *Fugatis equitibus, accurrit auxilio.*] Scripti, *fatigatis equitibus*, optime. quod forte

lio ſuis, quos pelli jam acceperat. [1] Denique hoſtes jam undique fuſi. Tum ſpectaculum horribile [2] in campis patentibus; ſequi, fugere; occidi, capi; equi, atque viri afflicti: ac multi, vulneribus acceptis, neque fugere poſſe, neque quietem pati; [3] niti modo, ac ſtatim concidere: poſtremo omnia, [4] qua viſus erat, conſtrata telis, armis, cadaveribus, & inter ea [5] humus infecta ſanguine. [6] Poſtea loci conſul haud dubie jam victor, pervenit in oppidum
102 Cirtam, quo [7] initio profectus intenderat. Eo poſt diem quintum, quam iterum barbari male pugnaverant, legati a Boccho veniunt: qui regis verbis a Mario petivere, duos quam fidiſſumos ad eum mitteret, velle de ſuo, & de populi R. commodo cum iis diſſerere. Ille ſtatim L. Sullam, & A. Manlium ire jubet. qui quamquam [8] acciti ibant; tamen placuit verba apud regem facere; ingenium

aut

forte reponendum. non enim jam fugabantur Romani, ſed paululum a fuga aberant. *Putſchius.*

Marius, fugatis equitibus, adcurrit.] Eſt in Pal. pr. *fagatis.* unde factum putem, ut in nonnullis membranis, inveniatur *fatigatis*: male. loquitur enim de Numidis, non de Romanis: quod vel ſatis indicat membrum ſequens, *adcurrit auxilio ſuis.* Gruterus.

1 *Denique hoſtes undique fuſi.*] Aliquid ante deſiderari videtur. *Ciacconius.*

2 *In campis patentibus,*] Infra: *repente in campis patentibus.* Tacit. Hiſt. 2. *Si cum exercitu Cæcina patentibus campis tam paucas cohortes circumfudiſſet.* Hunc locum æmulatur idem in vita Agricolæ, *Tum vero patentibus locis grande & atrox ſpectaculum, ſequi, vulnerare, capere.* Idem.

3 *Non modo.*] Id eſt, tantummodo conabantur ſurgere: ſed ſtatim cadebant, quia vulnerati erant. *Soldus.*

4 *Omnia qua viſus erat, conſtrata telis.*] Tacitus Annal. 2. *Conſtrata equorum virorumque corporibus littora.* Ciacconius.

5 *Humus infecta ſanguine.*] Xenophon in lib. de Ageſilao: ἐπεὶ δ' ἔληξεν ἡ μάχη παρῆν δὴ θεάσασθαι ἔνθα συνέπεσον ἀλλήλοις. τὴν μὲν γῆν αἵματι πεφυρμένην, νεκροὺς δὲ κειμένους φιλίους καὶ πολεμίους μετὰ ἀλλήλων, ἀσπίδας δὲ διατεθρυμμένας, &c. Qui locus etiam ad Catilinæ prælium pertinet cap. 61. Pet. Victor. 27. c. 10. *Idem.*

6 *Poſtea loci.*] Id eſt, poſtea. nam *loci* ſyllabica adjectio eſt, ſicuti *Minime gentium.*

7 *Initio profectus intenderat.*] Id eſt, ad quam urbem a principio diſcedens ire diſpoſuerat. *Sold.*

Profectus intenderat.] *Proficiſci* interdum eſt diſcedere, & incipere iter facere. Livius Dec. 4. libro 5. *Quintius, quo profectus erat, Demetriadem contendit.* Plautus Aulular.

Nunc, quo profectus ſum, ibo,

Caſtil.

8 *Acciti.*] Vocati a rege. Quanquam acciti ibant, tamen placuit ante ad regem verba facere. hoc ideo dicit, quia magis convenire videbatur, ut regem audirent, quam apud regem loquerentur, qui eos acciverat. *Sold.*

1 *Ad-*

aut [1] advorſum uti flecterent; aut cupidum pacis vehementius accenderent. Itaque Sulla, [2] cujus facundiæ, non ætati, a Manlio conceſſum, pauca verba hujuſcemodi locutus:

Rex Bocche, [3] magna lætitia nobis eſt, cum te talem ,,
virum dii monuere; ut aliquando pacem, quam bellum, ,,
malles, neu te optumum cum peſſumo omnium Jugur- ,,
tha miſcendo commaculares, [4] ſimul nobis demeres acer- ,,
bam neceſſitudinem, pariter te errantem, & illum ſcelera- ,,
tiſſumum perſequi. [5] Ad hoc, populo R. jam a principio ,,
inopi, melius viſum, amicos, quam ſervos, quærere: ,,
tutius-

1 *Adverſum.*] Manuſcripta, *Aut averſum uti flecterent*: pro, a Romanis alienatum. Ita Cicero ad Atticum: *Qui averſiſſimo a me animo Patris fuit.* pro maxime alieno. *Rivius.*

2 *Cujus facundiæ, non ætati conceſſum eſt.*] Tò *eſt*, non reperitur in manuſcriptis, ſic paullo poſt, *viſum*: ubi hodie fere *viſum eſt*. Idem.

3 *Magna nobis lætitia eſt.*] Hæc ſeries verborum eſt in manuſcriptis & impreſſis vetuſtioribus. *Idem.*

4 *Simul nobis demeres acerbam neceſſitudinem, pariter & te errantem, & illum ſceleratiſſimum perſequi.*] In recentioribus eſt alterum *&* omiſſum, contra & veterum codicum fidem, & orationis elegantiam. Porro *neceſſitudinem* Salluſtius, ut ante ipſum alii quoque, pro *neceſſitate* poſuit. hoc enim dicit, ne Romanis neceſſitatem imponeres utrumque perſequendi: ſeu, ne invitos cogeres Romanos perſequi & te & Jugurtham: nam infinitivus ille *perſequi*, pro gerundio ponitur, Græco more. Sic & Terent. in Hecyra, *Tempus concedere.* & Cæſar, *Conſilium ex urbe profugere* dixit, pro *concedendi & profugiendi*. Sed & Cicero ſæpe eſt hoc ἑλληνισμῷ uſus. *Idem.*

Pariter te errantem, &c.] Rivius intulerat copulam *&*, quæ etiam in aliquot mſſ. notæ non bonæ. haud item in aliis, neque eſt hercle ornatui; mea quidem pronuntiatione. *Gruterus.*

5 *Ad hoc, &c.*] Sed & populus Rom. uſque a principio, quando erat pauper, ſemper melius eſſe putavit acquirere amicos, quam ſervos. Amici ſunt, qui ſponte ſe cum populo Rom. conjungunt, & ejus ſocietatem habere conantur: ſervi ſunt, qui reſiſtentes bello ſubiguntur, & ſubacti obediunt imperio pop. Rom. *Sold.*

Jam a principio inopi.] *Inopi*, non legitur in quibuſdam antiquis libris. & ſane abeſſe poteſt incolumi ſententia. *Manutius.*

Ad hoc populo Rom. jam a principio inopi, melius viſum amicos quam ſervos.] Lectio clara, & ſuſtentata editionibus antiquis, nec non Pal. ſexto, ſeptimo, octavo, cui tamen nebulas adſpergunt mſſ. ceteri, nam Naz. *Ad hoc utinam a principio tibi melius viſum amicos, &c.* neque ſecus fuit initio in Pal. ſec. qui tamen deinde reformatus eſt ad lectionem vulgatam. at tertius habet: *Ad hoc P, R. nam a principio melius inopi viſum fuit amicos.* quart. *Ad hoc populo Rom. jam a principio melius eſt viſum, &c.* quint. *Adhuc populo Rom. inopi a principio melius eſt viſum amicos, &c.* quæ ultima ſcriptura non ita fatua. ſupervacuum tamen etiamnum ibidem, illud, *a principio.* Gruterus.

1 Tutius-

„ [1] tutiuſque rati, volentibus, quam coactis, imperitare. Tibi vero nulla opportunior amicitia noſtra: primum quod procul abſumus; [2] in quo offenſæ minumum, gratia par, ac ſi prope adeſſemus: dein, [3] quod parentes abunde habemus, [4] amicorum neque nobis, neque cuiquam omnium ſatis fuit. Atque hoc utinam a principio tibi placuiſſet: profecto ex P. R. ad hoc tempus multo plura bona accepiſſes, quam mala perpeſſus eſſes. Sed quoniam humanarum rerum fortuna pleraque regit, [5] cui ſcilicet placuit & vim, & gratiam noſtram experiri: nunc, quando per illam

licet,

1 *Tutius rati, &c.*] Id enim (inquit Livius libro VIII.) firmiſſimum longe imperium eſt, quo obedientes gaudent.

2 *In quo offenſæ minimum, gratia par, ac ſi prope adeſſemus.*] Perperam codices recentiores, *offenſæ minimum eſt.* nam hoc verbum rectius hic ſubauditur, quam exprimitur. neque enim eſt in manuſcriptis. *Rivius.*

3 *Quod parentes abunde habemus, amicorum.*] Supra dixerat Romanis a principio melius viſum eſſe, amicos quam ſervos quærere: nunc ſervos appellat *parentes* Græcorum more, qui ſubditos ὑπηκόους & ἀρχομένους vocant. Ergo a parendo deductum. Victorius lib. 4. cap. 16.

4 *Amicorum nobis, neque cuiquam hominum ſatis fuit.*] Legendum, *neque nobis, neque cuiquam hominum.* geminata videlicet illa particula *neque*, ita uti aſſolet. ſic autem codices habent in pergamenis deſcripti, ne quis conjecturam me ſequi meam putet. in iiſdem *omnium* legitur, non *hominum.* Rivius.

Neque cuiquam hominum.] In Mſ. Salluſtii exemplari optimæ notæ, *hominum* ſcriptum eſſe teſtis eſt Joſephus Scaliger, cum gloſſa ad oram *hominium*, id eſt *hominum.* Et ita notant in Criſpo, *civitatium & locupletium*, Grammatici. ſed vereor ne vox illa nata ſit ex alia huic quam ſimillima *omnium*, & deſcribentium vitio mutata in *hominium*, facili lapſu, & librariis ſolemni. Accidit hoc Corippo Africano lib. III. de laudibus Juſtini Junioris:

Una in naturis extans perſona duabus,
Conſimilis Deitate patris, hominique profecto.

Vulgo vitioſe legitur *omnique.* At vitioſius illud quod ibidem in ora, *pneumque*, quod Editor vult. *Putſchius.*

Neque cuiquam omnium ſatis fuit.] Ita mſſ. noſtri omnes, excepto octavo, in quo *hominum*, tantopere placitum Rivio. per me, utrumque abeſſe poterat, ut abeſſe membranis ſuis, quas contulit, notatum ſolertiſſimo Bongarſio, *Gruterus.*

5 *Cui ſcilicet placuit & vim.*] Scriptus unus: *cui ſcilicet prius vim quam gratiam noſtram experiri placuit.* quo facit conjectura domini Bongarſii ſupra legentis: *quam mala perpeſſus es.* In cujus codice paulo poſt: *Multa opportuna habes*, omiſſo *atque* legitur. *Putſchius.*

Cui ſcilicet complacuit, vim & gratiam noſtram te experiri.] Fabricianum, Venetum, alia pleraque, *cui ſcilicet placuit.* quamquam autem apud Terentium legatur, *complacita eſt*, tamen haud ſcio, an *complacuit* apud illos primæ notæ ſcriptores invenias. *Rivius.*

Cui ſcilicet placuit & vim & gratiam noſtram experiri.] Gruterus *placuiſſe* nullo apice minus in mſ. inveniri ait, & ſolere *ſcilicet* infinitivo conjungi. Recte: ſed præterea ut conſtet oratio, lege: *cui ſcilicet placuiſſe, & vim & gratiam noſtram experirere.* Gronovius.

1 Nam

licet, feſtina; atque, uti cœpiſti, perge. Multa, atque ,,
opportuna habes, quo facilius errata officiis ſuperes. Po- ,,
ſtremo hoc in pectus tuum dimitte, numquam P. R. be- ,,
neficiis victum eſſe. [1] Nam, bello quid valeat, tute ſcis. ,,

Ad ea Bocchus placide, & benigne ſimul pauca pro delicto ſuo verba facit; Se non hoſtili animo, ſed ob regnum tutandum arma cepiſſe. [2] Nam Numidiæ partem, unde Jugurtham expulerit, [3] jure belli ſuam factam, eam vaſtari a Mario, pati nequiviſſe: præterea, miſſis antea Romam legatis, repulſum ab amicitia. Ceterum vetera omittere, ac tum, ſi per Marium liceret, legatos ad ſenatum miſſurum. [4] Dein, copia facta, animus barbari ab amicis flexus, quos Jugurtha, cognita legatione Sullæ, & Manlii metuens id quod probatur, donis corruperat. [5] Marius interea,

1 *Nam bello quid valeat, tute ſcis.*] In plerisque ſed impreſſis, *quam valeat*, pro *quantum valeat & poſſit*. ſed lectio prior mihi non ſane minus quam poſterior arridet: aut etiam multo magis, ut verum dicam. Ita Cicero, *Ignari quid virtus valeret*. Idem, *Hoc verbum quid valeat, non vident*. ſed nec ſecus manuſcripta. *Rivius.*

Nam bello quid valeat, tute ſcis.] Dixi quod populus Romanus nunquam victus eſt beneficiis: quia non eſt neceſſe ut dicam, quod e contrario injuriis etiam vinci non poteſt. Nam tu hoc ſcis: quia es expertus, quod injurias bello ulciſcitur. Et ideo non eſt neceſſe, ut dicam. quia tu ſcis & expertus es, quantum bello valeat ad injurias vindicandas: velis ergo potius experiri, ut amicus gratiam populi Romani, quam ut hoſtis vim ejus. *Sold.*

2 *Nam Numidiæ partem unde Jugurtham expulerit, jure belli ſuam factam.*] Supra, *Jugurtha Boccho pollicetur Numidiæ tertiam partem, ſi Romani Africa expulſi eſſent*. Ergo leg: forte, *unde Romanos expulerit*, vel *ſi inde Romanos expulerit*, vel *unde eos*. Ciacc. De hac ipſa re ita infra: *Numidiæ partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram*. Urſin.

3 *Jure belli.*] Non intelligo, promiſſione Jugurthæ facta in eo bello. licet enim dictum eſt, quod Jugurtha promiſerat illi tertiam partem Numidiæ, ſi voti compos evaderet, ſine regni imminutione: non tamen congrueret huic loco, ut id Bocchus confiteatur. ſic enim ſignificaret ſe mercede conductum ad bellum alienum, & ita pro excuſatione afferret avaritiam ſuam, odioſiſſimum malum; quod non procedit. Intelligam itaque, antequam Jugurtha illi filiam ſuam daret (niſi Bocchus ſit ſocer) notam fuiſſe litem de confinibus regni, & partem a Boccho invaſam, illi pro dote ab Jugurtha conceſſam, propter bellum, quod ab Romanis metuebat. *Bad.*

5 *Copia facta mittendi.*] Verbum *mittendi* ſuſtulimus, tanquam gloſſema, opinionem noſtram confirmante Fulvii libro. *Manut.*

5 *Marius interea, exercitu in hibernaculis compoſito.*] Tacitus libro XIV. *Cohortes, alæque novis hibernaculis locatæ*. Sed prior Livius lib. XI. *hibernacula* uſurpavit, a Salluſtio, ut videtur, id nominis mutuatus. *Urſinus.*

Marius interea exercitu in hibernaculis compoſito.] Sic & codex in membrana deſcri-

terea, exercitu in hibernaculis compoſito, cum expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiſcitur [1] in loca ſola, obſeſſum turrim regiam, quo Jugurtha profugas omnis præſidium impoſuerat. [2] Tum rurſus Bocchus, ſeu reputando, quæ ſibi duobus præliis evenerant, ſeu admonitus ab aliis amicis, quos incorruptos Jugurtha reliquerat, ex omni copia neceſſariorum quinque delegit, quorum & fides cognita, & ingenia validiſſuma erant. [3] Eos ad Marium, ac dein, ſi placeat, Romam legatos ire jubet: agendarum rerum, & quocumque modo belli componendi [4] licentiam ipſis permittit. Illi mature ad hiberna Romanorum proficiſcuntur. dein a [5] Gætulis latronibus in itinere circumventi: ſpoliatique, pavidi, [6] ſine decore ad Sullam profugiunt; quem conſul, in expeditionem proficiſens, [7] pro præ-

deſcriptus, & exemplar Beroaldinum. verum eſt in aliis, *hibernis*. quamquam eodem ſenſu. *Rivius*.

1 *In loco ſola.*] Id eſt, loca deſerta.

2 *Tum rurſus Bocchus ſeu reputando.*] Locus hic valde depravatus fuit: antiquis libris nullam mihi opem adferentibus. Scripturam tamen veterum codicum proponam, ut quam inquinatus ſit, omnes videre poſſint. In nonnullis ita ſcriptum legitur: *Tum rurſus Bocchus feliciter flexus, ſeu reputando*. In aliis: *Tum rurſus flectitur Bocchus ſeu reputando ea, quæ ſibi*, &c. In aliis vero: *Tum rurſus Bocchus flexus erga Romanos, ſeu reputando*. Ego conjectura ita hunc locum emendavi, quam ita probant quidam, ut non dubitent, quin ita a Salluſtio ſcriptum ſit. *Popma*.

Tum rurſus Bocchus feliciter ſeu reputando.] Non recte Carrio, qui vulgato excluſit binas voces, quæ in mſſ. atque editis omnibus, fecitque, *tum rurſus, ſeu reputando*. nam quod reduxi extat in editis ante annos centum viginti; poſteriores enim, *tum rurſus Bocchus ſcilicet ſeu rep.* quod ſolum inveni in Pal. octavo. ceteri omnes oſtentant lectionem illam aliam, & Pal quidem quintus ac ſext. cum augmento tali: *tum Bocchus feliciter egit erga Romanos*. ego me his non expedio. poſſet quidem illud *feliciter* nullo negotio mutari in *velociter*, ſed aliud quid latet. Itaque ſatis eſt repræſentaſſe ſcripturam membranarum meliorum. *Gruterus*.

3 *Eos ad Marium, ac deinde ſi placeat Romam.*] Legendum, *dein*. Rivius.

4 *Licentiam ipſis permittit.*] Hoc eſt, *poteſtatem*. In orat. Lepidi: *Denique necis civium & vitæ licentia*. Tac. 14. *Data & abſolvendi licentia*. Ibidem: *Licentia habendi oblivionem attulit*. Et infra: *nulla benefaciendi licentia*. Ciacc.

Licentiam ipſis permittit.] Sic quidem editio prima. at in mſſ. viſitur *illis*, ut arbitrer hoc atque illud pronomen, eſſe ab exſcriptoribus, niſi forte ita una cum prioribus refingenda ſunt: *eos ad Marium, ac deinde, ſi placeat, Romam cum rerum agendarum & quocunque modo belli componendi licentia, permittit*; ut nimirum alia omnia infarſerunt homines, ignorantia vocis *permittere*, de qua nos multa in Suſpicionibus, & nonnulla ad Senecam Philoſophum. *Gruterus*.

5 *Gætulis.*] Vide ſupra cap. 18.

6 *Sine decore.*] Id eſt, ornatu aut apparatu legatis debito.

7 *Pro Prætore.*] Sic ſupra: Albinus Con-

prætore reliquerat. Eos ille non [1] pro vanis hoſtibus, [2] uti meriti erant, ſed accurate & liberaliter habuit. Qua re barbari & famam Romanorum avaritiæ falſam, & Sullam ob munificentiam [3] in ſeſe amicum rati. [4] Nam etiam tum largitio multis ignota erat: munificus nemo putabatur, niſi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur quæſtori mandata Bocchi pateſiunt: ſimul ab eo petunt, uti fautor, conſultorque ſibi adſit: copias, fidem, magnitudinem regis ſui, & alia, quæ aut [5] utilia, aut benevolentiæ eſſe credebant, oratione extollunt: [6] dein, Sulla omnia pollicito, docti quo modo apud Marium, item

Conſul, *Aulo fratre in caſtris pro Prætore relicto, Romam deceßit.* Hi legati Pro Prætore alibi dicuntur a Salluſtio, & in veteribus numiſmatibus; quod extraordinaria imperia his titulis ornarentur. Sulla itaque, qui Marii quæſtor erat, Quæſtor Pro Prætore, hoc loco, ut videtur, nominandus eſſet. *Urſinus.*

Pro prætore in caſtris reliquerat.] Hunc locum reſtituimus, ope antiquorum codicum, vulgatis omnibus mendoſis; in quibus hæc verba *in caſtris* deſiderantur. Et hanc veram, & genuinam lectionem, intelliges, ſi totum hunc locum diligentius attendas. *Popma.*

1 *Pro vanis hoſtibus uti meriti erant.*] Nam facta copia a Sulla & Manlio mittendi Legatos Romam pacem petitum, ab amicis flexus illud omiſerat, & rurſus hoſtilia fecerat. *Ciacconius.*

2 *Ut meriti erant.*] Legendum, *uti.* quomodo & alias fere. nam illa mox ibidem, operarum incuria commiſſa ſunt, *famam Romanorum avaritia falſam*, pro *falſam.* Ita namque in vetuſtis eſt. Et, *nam etiam nun largitio multis ignota erat.* pro, *etiam tum.* ut antiqui codices habent. *Rivius.*

3 *In ſeſe amicum rati ſunt.*] *Tò ſunt*, non eſt in omnibus manuſcriptis, nec in codice Beroaldino. *Idem.*

4 *Nam etiam tum.*] Citat hunc locum Nonius in voce *Munes*: ſed apud eum legitur, *Animamque tum largitio multis ignota erat.* ut ſcribendum ſit: *Namque tum.* Videndum præterea, an pro *Munificus*, *muneſque* ſcripſerit Salſtius, cum in ea voce adducatur a Nonio, ut ſit, *muneſque nemo putabatur.* Ciacconius.

Nam etiam tum, &c.] Hæc ex Pacuvii Duloreſte, a Nonio recitari video, in verbo *Munes*; ut fortaſſe vel a Pacuvio Salluſtius hoc ſumſerit, vel aliquid in Nonio deſideretur. *Manut.*

5 *Utilia aut benevolentiæ.*] Supra *Magnifica pro ſe, & illis dolentia.* Ciacconius.

6 *Deinde Sylla omnia pollicito.*] Manuſcriptum quidem Fabricii nihil hic habet; nam plurima deſunt. ſed in aliis eſt, *dein Sulla, &c.* Rivius.

Dein Sulla omnia pollicitus.] *Pollicitus* in *pollicito* mutavit codex Aldinus, quod placet. Mox: *Marius ubi confecto negotio:* alii *infecto* legunt, quæ contrarietas ex hoc auctore ſolvi non poteſt. Atqui aliud hic Lectorem merito moratur, ubinam Sulla fuerit, quando Bocchi regis Legati a Numidis circumveniri ſpoliatique ad eum venerunt, Uticæ ne an Cirtæ? Mihi quidem videtur Cirtæ fuiſſe, quippe Marius eum illic pro Prætore reliquerat. Verum quo pacto Marius ſic Sullam ad ſe Uticam vocat? Quapropter malim κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligere, Sullam interea, dum Marius profectus eſt obſeſſum regiam turrim, a Cir-

item apud ſenatum verba facerent, circiter dies XL ibi-
104 dem opperiuntur. [1] Marius poſtquam infecto negotio, quo intenderat, Cirtam redit, de adventu legatorum certior factus, [2] illoſque, & Sullam venire jubet, itemque [3] L. Bellienum prætorem Utica, [4] præterea omnis undique ſenatorii ordinis: quibuſcum mandata Bocchi cognoſcit: in quibus, legatis poteſtas eundi Romam fit: ab conſule interea induciæ poſtulabantur. Ea Sullæ, & pleriſque placuere: pauci ferocius decernunt, ſcilicet ignari humanarum rerum, quæ fluxæ, & mobiles [5] ſæpius in advorſa mutantur.

ta Uticam conceſſiſſe, Marium autem Cirtam rediiſſe, ac omneis, quibuſcum concilium habere conſtituerit, Cirtam ad ſe vocaſſe. Itaque & Salluſtii locum ita legendum: *Marius ubi confecto negotio, quo intenderat, Cirtam rediit: de adventu Legatorum certior factus, illos & Sullam ad ſe venire jubet, itemque L. Bellienum Prætorem ab Utica.* nam ita alter vetuſtus codex habebat. *Glareanus.*

1 *Marius poſtquam infecto negotio.*] Ita bene Carrio; neque aliter editio vetuſtiſſ. nam Lætus aliique obtruſerant nobis, *Marius ubi confecto negotio.* Grut.

2 *Illos & Syllam venire jubet.*] Legendum e vetuſtioribus, *illoſque & Sullam.* quomodo fere hiſtorici. *Rivius.*

Illoſque & Syllam, &c.] In noſtris manuſcriptis locus hic manſit incorruptus. ita enim illi habent: *Illoſque & Sullam ab Utica venire jubet.* præter enim priſcorum codicum auctoritatem, ſunt etiam rationes, quibus hanc eſſe ſinceram lectionem confirmare poſſemus. *Caſt.*

3 *Bellienum.*] Aliter: *L. Belligerum.* Prior lectio non diſplicet. fuit is fortaſſe pater L. Bellieni, de quo Cicero Phil. 2. mentionem fecit. legimus etiam in excuſis quibusdam libris, *L. Belliginum.* Caſt.

L. Bellienum.] Ita legendum. fuit hic avunculus Catilinæ, ut teſtatur Aſconius. *Coler.*

4 *Præterea omnis undique, &c.*] Hæc ita legenda cenſeo: *Præterea omnes undique Senatorii ordinis, quibuscum mandata Bocchi cognoſcit. Legatis poteſtas eundi Romam fit ab COS. Interea induciæ poſtulabantur.* Ita habent codices. quamquam non omnes omnia, ſed ſinguli tamen aliquid ad plenam lectionem eruendam profuerunt. Duo itaque regis erant poſtulata, alterum de legatis mittendis Romam, alterum de induciis interea dandis, de quibus nunc conſultatur. Sive igitur *ea*, ſive *eæ* legas, nihil refert. *ea* enim referre *poſtulata*: *eæ*, *induciæ.* nam Legatis poteſtas eundi Romam jam facta erat, *Glareanus.*

5 *Semper in advorſa mutant.*] Ita fecimus, cum prius vitioſe legeretur *mutantur.* Ita ſupra: *Quæ quia mortis metu mutabant, ſicuti regi lubuit, pax convenit.* Varro de L.L. *In priore verbo graves proſodiæ, quæ fuerunt manenti reliqua mutant.* Idem lib. VI. rerum divinarum: *Inter duas filias regum quid mutet, inter Antigonam & Tulliam eſt advertere.* Sic in Catilina, *convertit*, abſolute ponitur, pro quo male Ciacconius ſubſtituerat, *in ſuperbiam dominationem. ſe convertit*, nam *convertit* illic ita ponitur, ut hic *mutant.* Supra: *benefacere ex conſuetudine in naturam vertit.* Putſchius.

Semper in adverſa mutantur.] Sic rurſus octo mſſ. non, *ſæpius in adverſa*, quod extat in vulgatis patrum ævo exemplaribus; non, *mutant*, quomodo noviſſime cuſi. adblanditur tamen animo *ſæpius*, aut *ſæpe*, ut eſt in Bongarſiano. *Gruterus.*

tantur. Ceterum Mauri, impetratis omnibus, tres Romam profecti ſunt cum C. Octavio Rufone, qui [1] quæſtor ſtipendium in Africam portaverat: duo ad Regem redeunt. Ex his Bocchus cum cetera, tum maxume benignitatem, & ſtudium Sullæ accepit. Romæque legatis ejus, [2] poſtquam, erraſſe regem, & Jugurthæ ſcelere lapſum, deprecati ſunt, amicitiam & fœdus petentibus hoc modo reſpondetur:

[3] S. P. Q. R. beneficii, & injuriæ memor eſſe ſolet. „ [4] Ceterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit. „

1 *Quæſtor in Africam.*] Hic non erat Marii Quæſtor, ſed ejus qui Africam provinciam cum imperio obtinebat. nam Sulla Quæſtor Marii erat, ut ſupra retulit Salluſt. *Ciaccon.*

2 *Poſtquam erraſſe regem, & Jugurthæ ſcelere lapſum deprecati ſunt.*] In Veneto, Beroaldino, ceteriſque vetuſtioribus, *deplorati ſunt.* pro eo quod eſt, *conqueſti ſunt.* ut ſit antiquo more dictum. Quomodo & alias Salluſtius *comperior*, pro *comperio* dixit. *punior* Cicero, pro *punio.* cujuſmodi apud eundem *aſſentire* & *aſſentiri*, *revertere* & *reverti*, *impertire* & *impertiri*, *remunerare* & *remunerari*, *elucubrare* & *elucubrari*. Et quæ Fabius obſervavit, *luxurior luxurio*, *fluctuor fluctuo*, quæ utroque modo efferri teſtatur libro IX. capite de figuris verborum. Livius V. dec. IV. *Celtiberi parumper incertis animis fluctuati ſunt*, inquit. Cicero fere altero utitur. Quin & *communicor* Livius pro *communico* dixit IIII. ab V. C. *Nec adverſarum rerum quærere ſocios, cum quibus ſpem integram communicati non ſint.* pro, *non communicaverint.* Sed & Gellius *feneror fenero*, *pigneror & pignero* dici eodem ſignificatu annotavit. Quemadmodum Priſcianus, *populo populor*, *bello bellor*, *mereo mereor*, atque hoc genus alia. Suetonius quoque in Aug. *multatus eſt*, pro *multavit* dixit. *Impertiri* Terentius, pro *impertire.* Talia ſexcenta fere ab antiquis Grammaticis recenſentur. Mihi quidem certe ſenſus ipſe repudiare vulgatam lectionem videtur; neque quiſquam unquam ſic eſt, quod ſciam, locutus, *deprecari aliquem erraſſe, & alterius ſcelere lapſum.* ſed deplorare potius & conqueri, niſi quis forte violentam aliquam comminiſci & afferre interpretationem velit, ut, poſtquam regis errorem excuſarunt, & culpam omnem in Jugurthæ ſcelus averterunt: vel, poſtquam hac uſi deprecatione ſunt; ut & errorem faterentur atque agnoſcerent regis, & culpam in Jugurtham conferrent. nam ſic fere deprecamur: *erravit, lapſus eſt, temere fecit, pœnitet.* hæc atque talia perfacile quis comminiſci poſſet. Expendat qui volet hunc locum diligenter, & ſi cujus modo in litteris judicii eſt, veriſimilem eſſe conjecturam noſtram fatebitur. Quin & in manuſcripto quodam eſt in ſpatio, quod verſus dirimit, ſupraſcriptum, vel, *deplorati ſunt*: unde propemodum colligo, locum eſſe depravatum. *Rivius.*

3 *Senatus & P. R. beneficii.*] Scriptus: *Senatum & populum R. beneficii & injuriæ memorem* (eſſe) *ceterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit: fœdus & amicitiam dabuntur* (forte *dabit*) *cum meruerit.* Putſchius.

4 *Ceterum Boccho, quoniam pœnitet, delicti gratiam facit.*] Incerta diſtinctio eſt in *delicti*, ad utrumque enim referri poteſt, *pœnitet delicti*, & *gratiam delicti facit.* pluſculum gratiæ habet ad ſequens relatum, ni judicio fallor. *Glareanus.*

cit. fœdus & amicitia dabuntur, cum meruerit.

105 Quibus rebus cognitis, Bocchus per litteras a Mario petivit, uti Sullam ad ſe mitteret; cujus arbitratu de communibus negotiis conſuleretur. [1] Is miſſus cum præſidio equitum, atque peditum, [2] funditorum Balearium: præterea

1 *Is miſſus cum præſidio equitum atque peditum.*] Mirum hic Sullam cum præſidio mitti, qui antea cum A. Manlio apud eumdem regem fuerat, nulla præſidii facta mentione. An quia tum recens facta ſtrages Jugurtham cohibebat, quæ nunc non cohibet? Sed & illud *Funditorum Baleariorum*, κατ' ἐπεξήγησιν dictum eſt. Continuo poſt: *Præterea iere ſagittarii.* Aldinus codex omiſit *iere* verbum, temere meo quidem judicio. *Glareanus.*

2 *Funditorum Baleariorum.*] Rectius in aliis libris, *funditorumque Balearium*, eos enim nominat Cæſar de bello Gall. libr. II. & Plinius libr. III. cap. V. ait: *Baleares inſulas funda fuiſſe bellicoſas.* Funda autem ibi, ut ait Servius reperta eſt. *Manutius.*

Funditorum Baleariorum.] Sic proxime mſſ. nempe *Baleatorum*, quemadmodum & olim impreſſi. *Balearium*, Carrionis in nullo invenitur exemplari. *Gruterus.*

Balearium.] In Balearibus inſulis præſtantiſſimi & forſan primi funditores. Balerides eas inſulas Strabo nominat. Gymneſias a Græcis appellatas ſcribit Dioſcorides & Plinius. Duæ ſunt numero, quamvis Balearis in ſingulari uſus eſt Suetonius. Χοιράδες ab Apollonio vocari annotavit Gerbelius. & idem tradit ex Timæo Iſacius Tzetza. Maris mediterranei inſulæ ſunt, juxta Hiſpaniam, de quibus Ariſtoteles in Admirandis. Hodie Majorca & Minorca indigitantur: quaſi Latine diceres Major & Minor, uti eas Pomponius & Procopius quoque nominant. Sic eas etiam diſtinguit Antoninus, qui majorem Columbam, minorem Nuram vocat. Alteram harum Aphrodiſiadem vocari ſcribit Iſidorus, neſcio qua fultus auctoritate. *Ortel.*

Balearium.] Eorum originem Græci conantur ſibi aſſerere, aliis e Bœotia eum Lycophrone, aliis illos e Rhodo deducentibus. Nomen ipſum tamen Phœnicium eſt. Unde recte Strabo: *Ajunt autem Gymnetas a Phœnicibus Balearides dici, quia exercitationes Balearides vocant.* Pœnos hujus regionis potitos aliquando conſtat ex Livio lib. 28: ubi de Magonis & Pœnorum claſſe ita loquitur: *In minorem inde Balearium inſulam trajecerunt, fertilem agro, viris armiſque haud æque validam: Itaque egreſſi navibus ſupra portum loco munito caſtra locant, ac ſine certamine urbe agroque potiti, duobus millibus auxiliariorum inde conſcriptis, miſſiſque Carthaginem ad hibernandum, naves ſubduxerunt.* Jamno autem & Mago ab iis condita oppida, ſicuti tradit Mela. Gens hæc aliena fuit ab omni cultu, domus illis antra fuere, veſtes, ut quidam ajunt, æſtate nullæ, hyeme ex pellibus. Pro unguentis, queis ſe inungerent, oleum lentiſcinum, cum adipe ſuillo. Ignotum argenti pondus & auri. Vini ultra modum avidi, quo tamen carebat regio, & ita mulieroſi, ut in nuptiarum ſolennibus cognati & amici omnes cum ſponſa concumberent, priuſquam ea viro permitteretur. Itaque in bello pro ſtipendio nihil exigebant, quam vinum & mulieres. Et pro muliere captiva λύτρῳ dabantur viri quatuor. Cadavera fuſtibus minutatim concerpta & in vaſis recondita lapidibus obruebant. Unicum in bello telum, fundæ tres e Melancræna ſeu Melancrani junci genere, quarum diverſus uſus. Aliæ enim propius, aliæ eminus feriebant. Una circa caput aut circa collum, altera circa ventrem & lumbos, tertia in manu fuit. Tam certi ictus & deſti-

nati

terea [1] iere ſagittarii, & [2] cohors Peligna cum [3] velitaribus armis, [4] itineris properandi cauſſa: [5] neque his ſecus, atque aliis armis, advorſus tela hoſtium, quod ea levia ſunt, mu-

nati, ut raro aut nunquam a ſcopo aberrarent, & tam validi, ut a baliſta viderentur aut catapulta miſſi, fringerentque ſcuta, & galeas atque omne genus armorum. Nempe id unum erat omnibus ab infantia ſtudium. Et cibum puer a matre non accipiebat, niſi quem ipſa monſtrante percuſſerat. (*quod & ſuperius dictum.*) Hinc & Baleares Græce Gymnetes dicti ſunt, & inſulæ Gymneſiæ propter eorum nuditatem, quia in bellum prodeunt ſolis inſtructi fundis, quo referenda hæc Heſychii: Γυμνῆτες, οἱ μὴ ἔχοντες ὅπλα, οἱ δὲ τοὺς σφενδονιστάς, οἱ δὲ τοὺς γυμνοὺς μαχομένους: Id eſt, *Gymnetes, qui ſunt inermes, alii funditores exponunt, alii eos qui nudi pugnant.* Sunt qui Gymnetas dici volunt, quia æſtatem nudi exigunt. Ita Livius & Diodorus. *Bochart.*

1 *Praterea iere ſagittarii, & cohors Peligna.*] Tò *iere*, perperam eſt in Gymnico omiſſum, cum ſit in manuſcriptis, atque impreſſis vetuſtioribus. *Rivius.*

2 *Cohors Peligna.*] Peligni. Peligni Italiæ populi, apud Plinium, Ptolemæum, Strabonem alioſque. Πελίγγοι male vocantur apud Memnonem. Ex Illyrico ortos tradit Feſtus. Vulgo nunc Valva vocari, refert Ciofanus in Sulmonis urbis deſcriptione, vel Talvenſes, ut placet Leandro. *Ortel.* Dictum ſupra ex Feſto Pelignos eſſe Illyrici generis. Locus adſcribi meretur. Ita autem ſe habet: *Peligni ex Illyrico orti. Inde enim profecti ductu Volſini regis, cui cognomen fuit Lucullo, partem Italiæ occuparunt. Hujus fuerunt nepotes Pacinus: a quo Pacinates; & Pelicius a quo Peligni.* Hæc illi. Quinam hi fuerint, & an omnino ulli fuerint Pacinates, nemo facile dixerit, quando nulli aliorum auctorum memoranti, niſi Πικλαντες Stephani ſint, quos Pelignos eſſe alibi docuimus. Pelignos vero tametſi Illyrici fuiſſe generis ea maxime perſuadet ratio, quod Liburnorum quædam pars ex eodem Illyrico Piceni etiam agri portionem quondam tenuit: tamen alii auctores Italici generis eoſdem fuiſſe, ab Sabinis ortos tradiderunt. Ovid. Faſt. lib. II.

Et tibi cum proavis, miles Peligne, Sabinis
Convenit. ——

Marrucinis ſimulque Veſtinis ab ortu Solis hiberni continuabantur Peligni. Quos & ipſos inter μικρὰ ἔθνη, id eſt, parvas gentes cenſet Strabo lib. V. ab occaſu æquinoctiali Marſis, ab Auſtro Samnitibus jungebantur. Verſus ortum æſtivum, ac ſeptentriones a Frentanis ſubmovebantur Peligni montium jugo, quod a Raſini Sagrique confluentibus ad Fori uſque procurrit fontem. *Cluver.* Oppida illorum fuere præcipua, Sulmo, Cortinum, & Superequum.

3 *Velitaribus armis.*] Velitaria arma facit Polybius μάχαιραν, καὶ γρόσφον, καὶ πάρμην, hoc eſt, *gladium, haſtam, parmam.* Varro περὶ φιλαργυρίας: *Quem ſequuntur cum rotundis velites leves parmis.* Coler.

4 *Itineris properandi cauſſa.*] Sic infra: *properato itinere.* Tacitus Annal. I. *Inoffenſum iter properaverat.* &, *Continuumque die noctuque iter properabant.* Ciacconius.

5 *Neque his ſecus atque aliis armis adverſus tela hoſtium, quod & levia ſunt, muniti.*] Videtur dicere, hos qui velitaria portant arma non ſecus atque alios munitos adverſus tela hoſtium, quod & ea levia ſint. *Ciacc.* Legendum cenſeo; *Neque hi ſecus atque alii armis, &c.* Urſinus.

Neque his ſecus atque aliis armis adverſus tela hoſtium, quod ea levia ſunt, muniti erant.] Tò *erant*, non eſt in ullo manuſcripto, ac citra detrimentum ſenſus abeſſe poterit. ne Beroaldinum quidem habet. *Rivius.*

muniti. Sed in itinere, quinto denique die, Volux, filius Bocchi repente in campis patentibus cum mille non amplius equitibus ſeſe oſtendit: qui temere & effuſe euntes, Sullæ aliiſque omnibus & numerum [1] ampliorem vero, & hoſtilem metum efficiebant. [2] Igitur ſe quiſque expedire: arma, atque tela tentare, intendere: [3] timor aliquantus, ſed ſpes amplior, quippe victoribus, & advorſum eos, quos ſæpe vicerant. interim equites, exploratum præmiſſi, rem, ut erat, quietam nunciant.

106 Volux adveniens quæſtorem appellat: [4] ſe a patre Boccho obviam illis ſimul, & præſidio miſſum. Dein eum, & proxumum diem ſine metu conjuncti eunt. Poſt, ubi caſtra locata, & diei veſper erat; repente Maurus, [5] incerto vultu pavens, ad Sullam accurrit; dicitque ſibi ex ſpeculatoribus cognitum, Jugurtham haud procul abeſſe: ſimul, uti noctu clam ſecum profugeret, rogat, atque hortatur. Ille animo feroci negat ſe totiens fuſum Numidam pertimeſcere; virtuti ſuorum [6] ſatis credere: etiam ſi certa peſtis adeſſet, manſurum

1 *Ampliorem vero.*] Tacitus & Livius, *majorem vero*, ſolent dicere. *Ciacc.*

2 *Igitur ſe quiſque expedire: arma, atque tela tentare, intendere.*] Tacit. Hiſt. 4. *Quidam expedire arma, teliſque tanquam in aciem accingi.* Et Livius l. 8. *Et expedire tela, animoſque equitibus juſſis.* Et ibidem: *Qui tela equoſque expediviſſent.* Videndum igitur an ſcribi debeat: *Igitur pro ſe quiſque expedire arma, telaque tentare.* Idem.

3 *Timor aliquantus, ſed ſpes amplior, quippe victoribus adverſum eos quos ſæpe vicerant pugnaturis.*] In Veneto ceteriſque vetuſtioribus eſt, *quippe victoribus, & adverſum eos quos ſæpe vicerant.* addita videlicet illa & copula, omiſſoque participio *pugnaturis.* id quod perperam eſt in recentioribus additum, cum non ſit in manuſcriptis. Fuit credo, qui non habita ratione breviloquentiæ Salluſtianæ, deeſſe aliquid ſuſpicaretur; is de ſuo forſan participium addidit ad ſenſum abſolvendum, quem imperfectum eſſe putaret. id alias quoque factum, non raro eſt a nobis animadverſum, & interdum annotatum. *Rivius.*

4 *Se a patre Boccho.*] Antea vitioſe legebatur, *dicitque ſe a patre Boccho.* & infra: *dicitque a ſpeculatoribus cognitum.* nos ejecimus. quam ſæpe hæc talia deliramenta ex ſcriptorum vitio in textum irrepſerint, nemo paulo humanior ignorat; in ſcriptis hæc talia ubique fere inculcantur. Catilina: *omnia uti geſta aperit, ſe paucis diebus.* ſcripti male: *dicetque ſe.* Deinde: *præterea ab incenſo Capitolio,* ſcripti: *præterea docebat,* male. Et locis præterea infinitis. Vitioſe hæc leguntur apud Servium v. Æneidos, quem ex hoc emendes licet. *Putſch.*

5 *Incerto.*] i.e. mobili & inſtabili vultu, quia in vultu colorem mutabat. *Sold.*

6 *Satis credere.*] Id eſt, ſatis confidere. nam *credere*, ſignificat confidere: Virg. in Bucol.

O formoſe puer, nimium ne crede colori,

Idem.

1 *Man-*

rum [1] potius, quam proditis, quos ducebat, turpi fuga incertæ, ac forſitan [2] poſt paullo morbo interituræ vitæ parceret. Ceterum ab eodem monitus, ubi noctu proficiſcerentur, conſilium adprobat: ac ſtatim milites cœnatos eſſe [3] in caſtris, ignisque quam creberrumos fieri, dein [4] prima vigilia ſilentio egredi jubet. Jamque nocturno itinere feſſis omnibus; Sulla pariter cum ortu ſolis caſtra metabatur; cum equites Mauri nunciant, Jugurtham, circiter duum millium intervallo, ante eos conſediſſe. Quod poſtquam auditum eſt, tum vero ingens metus noſtros invadit: credere ſe proditos a Voluce, & inſidiis circumventos. Ac fuere qui dicerent manu vindicandum, neque apud illum tantum ſcelus inultum relinquendum. At Sulla, quam- 107
quam eadem exiſtumabat, tamen [5] ab injuria Maurum prohibet: ſuos hortatur, uti fortem animum gererent: ſæpe ante paucis ſtrenuis advorſus multitudinem bene pugnatum: quanto ſibi in prœlio minus peperciſſent, tanto tutiores fore, [6] nec decere quemquam, qui manus armaverit, [7] ab inermis pedibus auxilium petere, & in maxumo metu,

1 *Manſurum potius, quam perditis, quos ducebat, turpi fuga, &c.*] In vetuſtioribus eſt, *proditis*, pro *deſertis*. ita & ſententia poſtulat. nam Maurus Sullam uti clam ſecum noctu profugeret hortabatur. id Sulla facturum negat, quod turpe ſibi duceret, proditis ac deſertis iis, quos ducebat, fuga ſalutem petere. In hoc ſignificatu Cicero, *Quem ego ſum ſecutus*, inquit, *is me deſeruit ac prodidit*. & Cæſar, *Deſerite*, inquit, *milites ſi vultis aquilam, atque hoſtibus prodite.* Idem II. de bello civili, *Deſertos enim ſe ac proditos a vobis dicunt*. Rivius.

2 *Poſt paulo.*] De eo ordine harum particularum vide noſtras notas ad Livium 22. 60. *Gronov.*

3 *In caſtris, igneſque quam creberrimos fieri.*] Mſſ. *Igneſque in caſtris quam creberrimos fieri*. Ciacconius.

4 *Prima vigilia.*] Romani noctem in quatuor vigilias dividebant. unde apud auctores primam, ſecundam, tertiam & quartam vigiliam invenimus, qui mos fuit etiam Græcorum, ut ex Phavorino & Suida diſcimus. *Caſt.*

5 *Ab injuria prohibet.*] Id eſt, nece, contra jus gentium. *Bad.*

6 *Nec decere quemquam qui manus armaverit, ab inermis pedibus auxilium petere.*] Ita antiquus liber, & Nonius adducens hunc locum, in *Inermis*. Infra: *Adverſum Deos penates manus armare.* Sumtum locum ex III. Pædias Cyri annotavit Victorius II. cap. 2. Μῶρον γὰρ τὸ κρατεῖν βουλομένους τὰ τυφλὰ τοῦ σώματος, καὶ ἄοπλα, καὶ ἄχειρα, ταῦτα ἐναντία τάττειν τοῖς πολεμίοις φεύγοντας. *Ciacconius.*

7 *Ab inermis pedibus.*] Antea, *inermibus*. ego, *Inermis*, repoſui ex Nonio hæc recitante in commentariolo *de mutata declinatione*. Facile autem eſt conjicere, homines imperitos antiquæ vocis inſolentia offenſos, ſuppoſuiſſe aliam, quæ ad illius ſimilitudinem proxime

metu, [1] nudum & cæcum corpus ad hoſtis vortere. Dein Volucem, [2] quoniam hoſtilia faceret, Jovem maxumum obteſtatus, uti ſceleris, atque perfidiæ Bocchi teſtis adeſſet, caſtris abire jubet. Ille lacrumans orare, ne ea crederet: [3] nihil dolo factum, ac magis calliditate Jugurthæ; cui videlicet ſpeculanti iter ſuum cognitum eſſet. [4] Ceterum, quoniam neque ingentem multitudinem haberet; & ſpes, opeſque ejus ex patre ſuo penderent; credere illum nihil palam auſurum, cum ipſe filius teſtis adeſſet. [5] Quare optumum factum videri, [6] per media ejus caſtra palam

xime accederet. *Manutius.*

1 *Nudum & cæcum corpus.*] Id eſt, inerme & ita intendit argumentum: In maximo metu decet corpus inerme contra hoſtes vertere, quanto magis vos armatos decet ire contra hoſtem, & non fugere? Tota enim intentio Sullæ eſt, hortari milites, & perſuadere eis, ut non fugiant, ſed forti animo ſint. *Sold.*

Cæcum.] Cæcum autem dicit, quando ſine reſpectu per media tela erumpit: quia

Una ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.

(ſic autem fere exponitur hic locus) ſed quia negotia propoſita utrumque ſequentium negare videntur, malim dicere: Et neque decere vertere corpus nudum, id eſt, inerme abjectis armis; & cæcum, id eſt, non habens reſpectum, quo ſe præcipitet, ut faciunt fugientes in maximo metu. *Bad.*

2 *Quoniam hoſtilia faceret.*] *Hoſtilia facere*, Tacito etiam aliquoties uſitata phraſis. *Ciacconius.*

3 *Nihil dolo factum.*] Seu factum eſſe dicebat, ut Jugurtha iter obſideret. Nam hac de cauſa Sulla ſe a Voluce proditum eſſe credidit, quia Jugurtha copiis ſuis iter obſederat, qua tranſiturus erat. Sed hoc dolo Volucis factum non erat, ſed potius aſtutia Jugurthæ, qui per ſpeculatores iter Volucis exploraverat. *Sold.*

4 *Ceterum, quoniam ingentem multitudinem non haberet, & ſpes opeſque ejus omnes ex patre ſuo penderent.*] In manuſcriptis eſt, *quoniam neque ingentem multitudinem haberet*; & quæ ſequuntur. ſicque rectius legitur, ut ego ſentio. *Rivius.*

5 *Quare optimum factum videri.*] Apulejus Mileſia prima: *Optimum itaque factum viſum eſt antelucuło furtim evadere, & viam licet trepido veſtigio capeſſere.* & errat qui in veriſimilibus *horrendum ſpectatu* pro *ſpectatum* reponit. Supra Catilina: *Optimum factum credens exercitum augere.* Deinde: *Optimum factum credens exercitum augere.* Deinde: *Optimum factum ratus noctem.* & ſic reponendum ex libris Rittershuſii. Arnobius adverſus gentes lib. I. *Incredibile dictum eſt & cæcis obſcuritatibus involutum.* ubi male Criticus *dictu.* Symmachus lib. I. Epiſtola III. *Difficile factum eſt ut honor anguſtis rebus addatur*, quæ male mutant viri docti. *Putſ.*

6 *Per media caſtra.*] Mirum mihi hoc videtur, quandoquidem Sulla Jovem Maximum tanquam teſtem perfidiæ Volucis invocaverit, illud conſilium poſtea approbaſſe, ut per caſtra Jugurthæ tranſirent, cum facillime Volux, ſi voluiſſet, proditionem inſtituere potuiſſet. Quinetiam quid Jugurthæ inauſum contra Romanos? Nata vero illi erat optima ſe vindicandi occaſio. *Thyſ.*

1 *Quo*

palam tranſire, ſeſe, vel præmiſſis, vel ibidem relictis Mauris, ſolum cum Sulla iturum. Ea res ut in tali negotio, probata: ac ſtatim profecti, quia de improviſo acceſſerant, dubio, atque hæſitante Jugurtha, incolumes tranſeunt. Dein paucis diebus, [1] quo ire intenderant, perventum eſt.
Ibi cum Boccho Numida quidam Aſpar nomine, multum, 108
& familiariter agebat, præmiſſus ab Jugurtha, poſtquam Sullam accitum audierat, orator, & ſubdole ſpeculatum Bocchi conſilia: præterea Dabar, Maſſugradæ filius, ex gente Maſiniſſæ, ceterum materno genere impar: (nam pater ejus ex concubina ortus erat,) [2] Mauro ob ingenii multa bona carus, acceptuſque, [3] quem Bocchus fidum eſſe Romanis, multis ante tempeſtatibus expertus, illico ad Sullam nunciatum mittit, [4] paratum ſeſe facere, quæ populus Rom. vellet: colloquio diem, locum, tempus ipſe deligeret: [5] conſulta ſeſe omnia cum illo integra habere: neu Jugurthæ legatum pertimeſceret: [6] accitum eſſe, [7] quo res com-

1 *Quo ire intenderant perventum.*] Exiſtimo abundare vocem *ire.* infra: *Quo initio intenderat pervenit.* item: *Quo intenderat, Cirtham rediit.* Ciacc.

2 *Mauro ob ingenii multa bona carus acceptuſque.*] In Veneto atque aliis, *Ob ingentia facta:* ſed utrum rectius, nos in medio relinquemus. Vulgata lectio magis probanda videtur. *Riv.*

3 *Quem Bocchus fidum eſſe Romanis.*] Verbum hoc poſtremum quidam tollendum putant. quaſi vero nihil referret, eſſetne Romanis fidus is, cui tantis de rebus negotium committendum erat, præſertim cum fere omnes proximi reges ab Jugurtha corrupti eſſent. *Caſt.*

Quem Bocchus fidum Romanis.] Illud *Romanis*, non habent omnes codices; nec ad regis commodum quicquam attinebat, eum Romanis fidum eſſe, ſed potius gratum Romanis, ac fidum regi. Badius etiam omiſit. *Glar.*

4 *Paratum ſeſe facere quæ vellet.*] Mſſ. *quæ populus R. vellet.* quomodo & vetuſtiſſimum quodque ex impreſſis: *Riv.*

5 *Conſulta ſeſe omnia cum illo integra habere.*] Cicero ad Atticum 8. *Omnia ſunt integra nobis.* &, *Si mihi integra omnia ac libera fuiſſent.* Et lib. 10. *Integra omnia ſuſtinuimus.* Videndum ergo an vox *conſulta* otioſa ſit. *Ciac.*

6 *Accitum eſſe.*] Sic nulli Mſſ. In octo codicibus Gruteri tantum unus *illum accitum:* alter, *quod eo advocatus eſſet.* Indicio hæc inſerta ab iis, qui vetere ſcriptura quod agerent non inveniebant. In qua nihil mutandum, niſi ut *quo* in *quin.* Senſus eſt: ne putaret obſtare ſibi Aſparem quo minus libere diceret ageretque quæ in rem utriuſque eſſent; nam illum neceſſario admittendum fuiſſe ut aliæ Jugurthæ inſidiæ excluderentur. *Gronovius.*

7 *Quo res communis licentius gereretur.*] *Licentius*, Badius exponit, *audentius, & cum permiſſione majore.* Soldus ut notum tranſilit. Ego ſane quid ſibi velit, non clare admodum intelligo. Nec illud planum eſt, cum Bocchus potentior eſſet Jugurtha, quomodo, niſi per Aſparis legati præſentiam ab

 ejus

communis licentius gereretur: nam ab inſidiis ejus aliter [1] caveri nequiviſſe. [2] Sed ego comperior, Bocchum magis Punica fide, quam ob ea, quæ prædicabat, ſimul Romanos, & Numidam ſpe pacis attinuiſſe: multumque cum animo ſuo volvere ſolitum, Jugurtham Romanis, an illi Sullam traderet: lubidinem advorſum nos, metum pro nobis ſuaſiſſe.

109 [3] Igitur Sulla reſpondit, pauca ſe coram Aſpare locuturum, cetera occulte, nullo, aut quam pauciſſumis præſentibus: ſimul edocet, quæ ſibi reſponderentur. Poſtquam, ſicuti voluerant, congreſſi; dicit ſe miſſum a conſule veniſſe quæſitum ab eo, pacem an bellum agitaturus foret. Tum rex, [4] uti præceptum fuerat, poſt diem decimum redire jubet; ac nihil etiam nunc decreviſſe, ſed illo die reſponſurum. [5] Dein ambo in caſtra ſua digreſſi.

ejus inſidiis cavere potuerit. *Glar.*

1 *Caveri nequiviſſe.*] Non dicit Bocchus, ſe aliter non potuiſſe cavere ab Jugurthæ inſidiis, ſed Sullam; ideo loquitur per verbum imperſonale, ut vocant Grammatici. *Caſt.*

2 *Sed ego comperior Bocchum magis Punica fide, quam ob ea quæ prædicabat, ſimul Romanos & Numidas, ſpe pacis detinuiſſe.*] Quamvis in Veneto & aliis pleriſque *comperio* reperitur, tamen legend. haud dubie *comperior*, ex Priſciano l. VIII. capite de generibus verborum. Corn. Tacitus IV. *Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem & ſapientem virum fuiſſe comperior.* Gellius Salluſtii æmulus, hoc eſt, & ipſe uſurpator veterum vocabulorum lib. 3. cap. 2. *Verum eſſe comperior*, inquit, *quod quoſdam bene litteratos homines dicere audivi.* Diomedes lib. I. *comperior* & *comperio* differre ait. *nam comperior*, inquit, *eſt mea opinione colligo; comperio, ab alio cognoſco.* ceterum pronomen *ea*, omittendum cenſeo, legendumque, *quam ob quæ prædicabat.* quomodo Plautus in Perſa, *Omneis res relictas habeo, præ quod tu velis.* hoc eſt, *præ eo quod tu velis.* Salluſt. In oratione I Philippi in ſenatu, *Quæ ille adverſum divina & humana omnia cepit, non pro ſua, aut quorum ſimulat injuria, ſed legum ac libertatis ſubvertendæ.* id eſt, *non pro eorum injuria, quorum pro injuria ſimulet.* Nec diſſimile admodum eſt illud Ciceronis, *Ut hujus rei cauſſa, dedita opera, mittat aliquem Balbus, ad quos videbitur.* pro, *ad eos quos volet.* Idem, *Recipe te ad nos, ad quod tempus confirmaſti.* Rivius.

3 *Igitur Sullam pauca ſe, &c.*] In aliis, ut & manuſcripto quodam, eſt, *Igitur Sulla reſpondit, pauca ſe coram Aſpare locuturum: cetera occulte aut nullo aut quam pauciſſimis præſentibus: ſimul edocet quæ reſponderentur.* In alio manuſcripto non reperi neque τὸ *ſe*, neque *occulte*, atque haud ſcio, an ex gloſſa utrumque irrepſerit in contextum. In eodem non eſt *reſpondit*, neque *Sulla* caſu nominat. ſed accuſat. *Sullam.* Idem.

4 *Uti præceptum fuerat.*] Seu a Sulla: quia, uti dixi, Sulla docuit & præmonuit, ut Bocchus ita ſibi reſponderet. in hoc autem colloquio intelligimus Aſparem fuiſſe præſentem. *Sold.*

5 *Deinde ambo in ſua caſtra dig.*] Si Sulla ad amicum venit, ad quid indigebat caſtris? Si ad inimicum, ut quem dubiæ fidei cenſebat, quid juviſſent tantula caſtra in tanto regno? Sed magis

mirum,

digreſſi. Sed ubi plerumque noctis proceſſit, Sulla a Boccho occulte arceſſitur: ab utroque tantummodo fidi interpretes adhibentur. [1] Præterea Dabar internuncius, ſanctus vir, ex ſententia ambobus jurat: ac ſtatim rex ſic incipit:

110 Numquam ego ratus ſum fore, uti rex maxumus in hac terra, & omnium, quos novi, opulentiſſimus, [2] privato homini [3] gratiam deberem. [4] Et hercule Sulla, ante te cognitum, multis orantibus aliis ultro egomet opem tuli, nullius indigui. [5] Id imminutum, quod ceteri dolere ſolent, ego lætor. [6] Fuerit mihi pretium, eguiſſe ali-

quando

mirum, quid Bocchus caſtris in ſuo regno indiguerit. Hoc eſt æquare Thucydiden. Mox: *Plerumque noctis proceſsit*. hæc verba inter parentheſin ſatis inepte poſuit Ald. codex. *Glar.*

1 *Dabar internuntius, ſanctus vir, jurat ex ſententia amborum.*] Alii libri, *Dabar internuntius ſancte jurat ex ſententia amborum.* Vide quæ ſcripſi in Annotationibus Cæſaris ad lib. 1. Bel. Civilis. *Ciacc.* Hæc lectio confirmatur loco Cæſaris ex libro 1. de B. G. *Urſin.*

Præterea Dabar internuntius, ſanctus vir, ex ſententia ambobus jurat.] Senſus eſt: Dabar internuncius jurejurando affirmat, ſe fideliter utriusque orationem interpretaturum. *Caſt.*

2 *Homini privato.*] Id eſt, qui non eſſet rex, nec imperator, qualis erat Sulla. *Bad.*

3 *Gratiam deberem.*] Id eſt, obligatus eſſem. Ille gratiam debet, qui ob beneficium acceptum alicui obligatus eſt.

4 *Et hercule Sulla ante te cognitum, multis orantibus aliis ultro egomet opem tuli, nullius indigui.*] Perperam eſt in recentioribus, *ante cognitum*, omiſſo pronomine *te*. Sed & Priſcianus XVIII. nobiſcum facit, qui *ante te cognitum*, pro eo poſitum teſtatur, quod eſt, *antequam te cognoſcerem*. Error inde irrepſit, quod bis poneretur *te*, ita alterum eſt incuria quadam omiſſum. Quæ res & alibi ſæpe locum errori fecit. Id quod in caſtigationibus noſtris in Cicer. oſtendimus prolixius. *Riv.*

5 *Id imminutum.*] Aliter: *Id immutatum.*

6 *Fuerit mihi pretium eguiſſe aliquando tuæ amicitiæ, qua apud animum meum nihil carius habeo.*] Pro, *fuerit tanti*, ſive operæ pretium fuerit, eguiſſe amicitiæ tuæ. Sic Corn. Tacitus 11. *Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret.* Et 1. *Germanico pretium fuit convertere agmen.* In vetuſtioribus non eſt *pretium*, rectene an ſecus, aliorum eſto judicium. *Riv.*

Fuerit mihi pretium aliq. eguiſſe tua amic.] Quæſo bone Lector, quid ſententiæ aut omnino ſenſus ex his verbis elici queat? At ita habet codex Aldinus, quem fere indocti ac mali judicii homines ſequuntur. Badius propius vero expoſuit, ſed tamen perperam in genitivo legit, *tuæ amicitiæ.* cum locus ita ſit legendus: *Fuerit mihi eguiſſe aliquando pretium tua amicitia.* ut *tua amicitia* in nominandi caſu intelligatur hoc ſenſu; *Aliquando eguiſſe fuerit mihi pretium amicitia tua:* quaſi diceret, pro damno quod eguerim, amicitia tua eſt mihi pretium: quod adulandi gratia dixiſſe videtur. *Glar.*

Pretium.] Tò *pretium* non eſſe Salluſtii vel ex eo apparet, quod in codicibus fere ſcriptis alio loco inculcatum eſt; nimirum, *fuerit mihi eguiſſe aliquando pretium tua amicitia.* Nonnulli, *pretii,*

Sed

„ quando tuæ amicitiæ; qua apud animum meum nihil ca-„ rius habeo. Id adeo experiri licet: [1] arma, viros, pecu-„ niam, poſtremo quidquid animo lubet, ſume, utere: [2] & „ quoad vives, nunquam tibi redditam gratiam putaveris; „ ſemper apud me integra erit: [3] denique nihil me ſciente „ fruſtra voles. Nam, ut ego exiſtumo, regem armis, quam „ munificentia, vinci, minus flagitioſum. Ceterum de re-„ publ. veſtra, cujus curator huc miſſus es, paucis accipe. „ [4] Bellum ego populo Rom. neque feci, neque factum um-„ quam volui: [5] finis meos advorſum armatos armis tutus „ ſum. id omitto: quando vobis ita placet, gerite, uti vul-„ tis, cum Jugurtha bellum. [6] Ego flumen Mulucham, quod inter

Sed deleatur utrumque & recipiatur, quod eſt in optimis: *fuerit mihi eguiſſe aliquando amicitia tua.* Genius loquendi illuſtravimus lib. 4. Obſerv. cap. 8. *Gronovius.*

1 *Arma, viros, pecuniam, poſtremo quidquid animo libet.*] Antiqua exemplaria cum impreſſis conſentiunt. Donatus aliter hunc locum legit, Terentii illa verba in Eunuchum enarrans: *Et habetur & refertur a me Thais. qui habet*, inquit, *apud ſe gratiam, nondum rettulit: rettulit qui deſtitit habere: multum ergo dixit. Et habetur gratia, & refertur. Quem ſenſum tranſtulit Salluſtius in bellum Jugurthinum: Arma, pecuniam ſume, utere: & quoad vixeris, nunquam redditam tibi gratiam putaris: ſemper apud me integra erit.* Proinde re diligenter animadverſa, venio in eam conjecturam, ut exiſtimem verba illa, *poſtremo quidquid animo libet*, errore librarii defeciſſe. Liberum eſt, & ſuum cuique judicium. *Popma.*

2 *Et, quoad vives, nunquam tibi redditam gratiam putaveris, ſemper apud me integra erit.*] Hoc eſt, donec vives, nunquam exiſtimes me tibi gratiam retuliſſe pro tuis erga me beneficiis: ſed me tibi debere ita, ac ſi nunquam tibi aliquam gratiam retuliſſem. *Sold.*

2 *Denique nihil fruſtra voles, me ſciente.*] Manuſcripta, nec non ex impreſſis vetuſtioribus quædam, *denique nihil me ſciente fruſtra voles.* quæ verborum collocatio melior. *Rivius.*

4 *Bellum populo Romano numquam paravi, neque factum volui.*] In manuſcriptis eſt, *Bellum ego populo Romano neque feci, neque factum umquam volui.* Perperam eſt in recentioribus omiſſum pronomen *ego.* Perperam item, *numquam paravi.* pro, *neque feci.* Facit nobiſcum exemplar Badianum. *Idem.*

5 *Finis meos.*] Mulucha flumen dividebat regnum Bocchi a regno Numidiæ. Sed Bocchus revera fines ſuos egrediens, geſſerat bellum contra Romanos in Numidia. Quomodo ergo dicit fines ſuos tutatum eſſe, cum non fines ſuos, ſed Numidiam defendere voluerit? Hoc ideo dicit, quia ſicuti etiam ſupra dixit, partem Numidiæ jure belli ſuam factam eſſe putabat, ſed Romani hoc ferre nolebant, videlicet ut Bocchus partem Numidiæ ſibi vindicaret, & eam tanquam ſuam bello defenderet. *Sold.*

6 *Ego flumen Mulucham, quod inter me & Micipſam fuit, non egrediar.*] Hic Jacobus quiſpiam Bononienſis *Muluchi* legendum contendit, non *Mulucham*: ſed cunctis refragantibus, quotquot ipſe viderim, exemplaribus. Tametſi, ne quid diſſimulem, e vetuſtis quidam grammaticis neutrum eſſe hoc nomen volunt. Nam Phocas: *Barbara* (inquit) nenlis

inter me & Micipſam fuit, non egrediar, neque id intrare,,
Jugurtham ſinam. [1] Præterea, ſi quid meque vobiſque di-,,
gnum petiveris, haud repulſus abibis. ,,

[2] Ad ea Sulla pro ſe breviter, & modice; de pace, & de 111
communibus rebus multis diſſeruit. Denique regi patefecit, quod polliceatur, ſenatum & populum Rom. quoniam armis amplius valuiſſent, [3] non in gratia habituros: faciundum aliquid, quod illorum magis, [4] quam ſua retuliſſe videretur; id adeo in promtu eſſe; quoniam copiam Jugurthæ haberet: quem ſi Romanis tradidiſſet, fore, ut illi plurimum

neutri generis duo lecta ſunt apud Salluſtium nomina fluminum: hoc Mulucha, hoc Turia. Quod ad poſterius attinet, facit cum eo Probus. Diſſentit ab utroque Priſcianus 5. *Quod autem Turia* (inquit) *& ſimilia fluminum nomina maſculina ſint, oſtendit etiam Salluſtius, in am terminans ejus accuſativum, in ſecundo Hiſtoriarum*: Inter læva mœnium & dextrum flumen Turiam. *Nam ſi eſſet neutrum, ſimilis eſſet accuſativus nominativo.* Idem ſexto: *Quod autem non ſint neutra* (inquit) *Turia & Mulucha, & ſimilia, oſtendit etiam natura ipſius ſermonis Punici, in quo omnia nomina vel maſculina ſunt, vel fœminina.* Hæc Priſcianus, cujus eſt opinio verior. Sed & Pomponius eodem genere utitur, quo eſt Salluſtius uſus: *Mulucha ille*, inquit, *quem diximus*. Rivius.

Flumen Mulucham.] Ita legi debet, quidquid dicat Phocas. vide Priſcianum ſtatim in principio libri ſexti. *Caſt.*

1 *Præterea ſi quid me vobiſque dignum petieris, haud, &c.*] In mſſ. atque aliis vetuſtioribus eſt, *ſi quid meque vobiſque dignum petieris*, geminata conjunctione. Nove autem dixit, *haud repulſus abibis*, pro, impetratum a me auferes: vel, non feres repulſam. *Riv.* Ita Virgil.

Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.

Id eſt, ſuum quiſque honorem & munus reportabit.

2 *Ad ea Sulla pro ſe breviter & modice, de pace, & de communibus rebus multis diſſeruit.*] Vox, *multis*, ſi cum verbo *diſſeruit* conjungatur, poteſt videri adjecta. nam contraria eſt illis, *breviter & modice*. Nec habet eam vocem Tacitus, qui Salluſtii locum ſic æmulatus eſt lib. xx. cum ait: *Domitianus de abſentia patris fratriſque ac juventute ſua pauca & modice diſſeruit.* Urſinus.

Ad ea Sulla pro ſe breviter, & modice; de pace, & de communibus rebus multis diſſeruit.] Valde hallucinatur hic Urſinus, quod minus adſequeretur mentem hiſtorici; quæ hæc: reſpondiſſe bifariam Boccho Sullam; ei parti orationis, quæ de ſe erat, breviter & modeſte; quæ de pace & rebus populi Rom. diffuſe & compoſite. Imitatus eſt Tacitus lib. 11. Annal. *Ad ea Germanicus, de ſocietate Romanorum Parthorumque magnifice; de adventu regis & cultus ſui: cum decoro ac modeſtia reſpondit.* Grut.

3 *Non in gratia habituros.*] Codex vetuſtus habet, *in gratiam*: quod, quia vetuſtum eſt, & hic auctor antiquitatis imitator, talia quæpiam affectaſſe videri poterit, non eſt omnino rejiciendum. *habituros* autem puto a ſciolis introductum, pro *habiturum*. Soldus inepte legit, *ingratos abituros*, adeo decipit non attentum aſpirationis omiſſio. *Glarean.*

4 *Quam ſua.*] Scilicet Bocchi. Quaſi dicat: quod jam armis deſiſtat, plus eſſe ad utilitatem Bocchi jam fere victi, quam Romanorum, qui victores erant. *Bad.*

1 Ami-

rimum deberetur: [1] amicitiam, fœdus, Numidiæ partem, quam nunc peteret, tunc ultro adventuram. Rex primo negitare: cognationem, affinitatem, præterea [2] fœdus intervenisse: ad hoc metuere, [3] ne fluxa fide uſus popularium animos averteret; [4] quis & Jugurtha carus, & Romani

1 *Amicitiam, fœdus, Numid. partem, &c.*] Fortaſſis *adventura*, plurali numero, genere neutro legendum, habet enim hoc peculiare hic auctor, ut in Catilina; *Huic ab adoleſcentia bella inteſtina, cædes, rapinæ, diſcordia civilis grata fuere*; ſed judicet lector. *Glareanus.*

2 *Fœdus intervenisſe.*] Scilicet inter ipſum & Jugurtham: quod quidem percutiebatur cum obteſtatione deorum, & ſui maledictione, ſi non ſervarent. dicebant enim: *Ita fœde me percutiat magnus Jupiter, ut fœde hunc porcum macto, ſi pacta fœderis non ſervavero.* Bad.

Fœderis.] Fœderum maxima ſemper religio fuit apud Gentes. Varius illorum percutiendorum ritus. Polybius ſcribit in fœdere icto inter Carthaginienſes & Romanos, ſolitos hos fuiſſe per Jovem Lapidem jurare. Verba ejus ſunt: *Romani, per Jovem Lapidem ſecundum vetuſtiſſimum ritum, ac per Martem & Enyalium juraverunt.* Ritus jurisjurandi per Jovem Lapidem fuit hujuſmodi: Fœcialis ſumpto in manibus lapide, poſtquam de fœdere inter partes convenerat, hæc verba dixit: ſi recte ac ſine dolo malo hoc fœdus atque hoc jusjurandum facio, dii mihi cuncta fœlicia præſtent: ſin aliter aut ago, aut cogito, ceteris omnibus ſalvis in propriis legibus, in propriis Laribus, in propriis templis, in propriis ſepulchris: ſolus ego peream, ut hic lapis e manibus meis decidet. Nec plura locutus lapidem manibus dejiciebat. Solebat quoque fædus juxta Romanorum non ſolum, verum etiam aliarum gentium morem effuſione ſanguinis ſeu animalium cæde confirmari, præcipue porcæ: unde Virgil.

Poſt iidem inter ſe poſito certamine reges,
Armati Jovis ante aras, paterasque tenentes,
Stabant, & cæſa jungebant fœdera porca.
Talibus inter ſe firmabant fœdera dictis
Conſpectu in medio Procerum, tum rite ſacratas
In flammam jugulant pecudes, & viſcera vivis
Eripiunt.

Hujus fœderis formula hæc fuit, auctore Livio: *Audi Jupiter, audi Pater patrate, ut illa palam prima, poſtrema ex illis tabulis cerave recitata ſunt ſine dolo malo, utque ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt: illis legibus Populus Romanus prior non deficiet: ſi prior defecerit publico conſilio, dolo malo, tu ille Dieſpiter populum Romanum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes polleſque.* Id ubi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. *Fung.* Quia ergo ſeipſos execrabantur, ſi contra fœdus feciſſent, etiam religioſi erant in iis ſervandis. Quod hic prætexit rex Bocchus.

3 *Ne fluxa fide uſus.*] Tacitus Hiſt. 2. *fluxam per diſcordiam militum fidem, & periculum ex ſingulis.* & Hiſt. 2. *fluxa, ut eſt, barbaris, fide, pactus Amicitiæ exordium.* Ciacc.

4 *Quis & Jugurtha carus, & Romani inviſi erant.*] Manuſcriptum, *inviſi eſſent.* id quod ſententia quoque ita poſtulat. niſi quis ἑτέρασιν eſſe modi velit. *Rivius.*

Quis & Jugurtha carus & Romani inviſi eſſent.] Non ambigo quin illud *eſſent*, ſit a mangonibus. certe ejus loco eſt in Pal. ſec. quint. ſext. ſept. *erant*, qui præterea ſecundus nullam agnoſcit copulam *&*, nedum geminatam. itaque deleatur & illa. *Grut.*

1 *Leni-*

mani inviſi eſſent. Denique ſæpius fatigatus, [1] lenitur, &
ex voluntate Sullæ omnia ſe facturum promittit. Ceterum
ad ſimulandam pacem, cujus Numida, defeſſus bello, avi-
diſſumus, quæ utilia viſa, conſtituunt. Ita, compoſito do-
lo, digrediuntur. At rex poſtero die Aſparem, Jugurthæ 112
legatum, appellat, dicitque ſibi per Dabarem ex Sulla co-
gnitum, poſſe conditionibus bellum poni: quamobrem
regis ſui ſententiam exquireret. Ille lætus [2] in caſtra Ju-
gurthæ proficiſcitur. Dein ab illo cuncta edoctus, pro-
perato itinere, poſt diem octavum redit ad Bocchum, [3] &
ei nunciat, Jugurtham cupere omnia, quæ imperarentur,
facere; ſed Mario parum fidere: ſæpe antea cum impera-
toribus Romanis [4] pacem conventam, fruſtra fuiſſe. Ce-
terum Bocchus, ſi ambobus conſultum, & ratam pacem
vellet, daret operam, ut una ab omnibus, quaſi de pace, in
colloquium veniretur, ibique ſibi Sullam traderet: [5] cum
talem virum in poteſtatem habuiſſet, [6] tum fore, uti juſſu
S. P. Q. R. fœdus fieret; [7] neque hominem nobilem non
ſua

1 *Leniter, & ex voluntate Sullæ.*] Ita legit vetuſtus codex. Aldinus conjunctionem *&* ſuſtulit, alius autem codex habebat, *lenitur, & ex voluntate Sullæ omnia ſe facturum promittit.* atque ita legit Badius. ego nihil definio. *Glar.*

2 *In caſtra Jugurthæ venit.*] Manuſcripta, *proficiſcitur.* quomodo & ex impreſſis quædam. *Rivius.*

3 *Et ei nuntiat, Jugurtham cupere omnia.*] Manuſcripta *denuntiat.* haud ſcio an perperam. *Idem.*

4 *Pacem conventam fruſtra fuiſſe.*] Sicuti pax facta cum Calpurnio Beſtia conſule, & cum Aulo fratre, Albino conſule. Nam Senatus utramque pacem improbavit & reſcidit: ſicuti viſum eſt ſupra. *Sold.*

5 *Cum talem virum in poteſtatem habuiſſet.*] Manuſcripta cuncta quæ ipſe viderim, & vetuſtiſſimum quodque ex impreſſis, *in poteſtate habuiſſet.* atque id rectius eſſe arbitror, niſi quis τὸ ἀρχαϊσμὸς dictum putet, quomodo Cicero *eſſe in poteſtatem* alibi dixit. *Rivius.*

6 *Tum fore, uti juſſu ſenatus aut populi Romani fœdus foret.*] In vetuſtis, *uti juſſu S. P. Q. R. fœdus fieret.* Idem.

7 *Neque hominem nobilem non ſua ignavia, ſed ob remp. in hoſt. poteſtate relictum iri.*] In aliis, *non ſua ignavia captum, ſed ob rem populi R.* Quamquam ne quid diſſimulem, *captum* non habent codices in pergamenis deſcripti. Exemplar Baſilienſe, *non ſua ignavia, ſed ob rempubl. captum.* Nos integrum lectori judicium relinquimus. *Idem.*

Non ſua ignavia, ſed ob Rempubl.] Pal. pr. initio habuit, *non ſignavia*, deletaque inde litera prima; unde factum ut habeat Pal. tert. *non ignavia.* agnoſcunt tamen pronomen mſſ. reliqui. eſt in ſexto; *non ſua ignavia captum, ſed ob Remp.* & ita quoque editio prima. octavus præfert; *non ſua ignavia captum, ſed ob rem populi Rom.* Pal. ſec. non agnoſ-

ſua ignavia, ſed ob rempubl. in hoſtium poteſtate relictum
113 iri. Hæc Maurus ſecum ipſe diu volvens, tandem promiſit. Ceterum [1] dolo, an vere cunctatus, parum comperimus. Sed plerumque regiæ voluntates, uti vehementes, ſic mobiles, ſæpe ipſæ ſibi advorſæ. Poſtea, tempore & loco conſtituto, in colloquium uti de pace veniretur, Bocchus Sullam modo, modo Jugurthæ legatum appellare: benigne habere, idem ambobus polliceri. [2] Illi pariter læti, ac ſpei bonæ pleni eſſe. Sed nocte ea, quæ proxuma fuit ante diem colloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, [3] ac ſtatim immutata voluntate, [4] remotis ceteris dicitur ſecum ipſe multum agitaviſſe. [5] vultu, colore, ac motu corporis pariter atque animo varius: [6] quæ ſcilicet, tacente ipſo

agnoſcit vocem *relictum*. adeo ut appareat latere hic aliquod monſtrum. forte fuit, *non ſua ignavia, ſed ob Remp. hoſtium potitum*, &c. Gruter.

1 *Dolo, an vere cunctatus.*] *Vero* Bong. ac Pal. octavus. Videtur dictio ultima aliquid habere ſpurii. *Idem.*

2 *Illi læti pariter, ac bonæ ſpei eſſe pleni.*] Manuſcriptum, *ac ſpei bonæ*, ut adjectivum ſequatur. *Riv.*

5 *Ac ſtatim immutata voluntate,* &c.] Hoc *Immutata voluntate* referendum eſt ad illud ſuperius dictum: *Hæc Maurus ſecum ipſe diu volvens, tandem promiſit.* Nam habebat tunc in animo, ut Sullam Jugurthæ traderet. Hic contra in animo habet Jugurtham tradere Sullæ. *Glar.*

4 *Remotis ceteris.*] Haud dubie vox *ceteris* abundat. Ait enim, *adhibitis amicis, ac ſtatim remotis.* quod erat ſignum varii animi, & immutatæ voluntatis. *Ciacc.* ſic & Urſinus.

Remotis ceteris.] Quid ſi legas, *Remotis arbitris*? pro, Nemine præſente, ſolus ipſe exiſtens. nihil tamen immuto. *Riv.*

Remotis ceteris.] Non temere monuit ſolertiſſimæ diligentiæ Fulvius Urſinus, locum videri maculoſum. nam illud *ceteris* non eſt in Naz. ſed ejus loco fuit initio, *ſceleris*, cuſi deinde eraſa litera princeps. præterea pro *amicis* præfert *amiſſe*. poſſet quidem fingi; *Maurus adhibitis amicis, ac ſtatim immutata voluntate, remotis; ſceleris ſecum ipſe multum agitare.* niſi forte eradicandum adhuc illud *ſceleris*. nam non comparet *ceteris*, ulla litera in Pal. quarto; qui tamen largiter acceptus a gloſſographis, habetque: *Maurus adhibitis amicis, omiſſo priori conſilio, ac ſtatim immutata voluntate, remotus dicitur ipſe*, &c. Grut.

Vultu corporis pariter atque animo varius.] Hæc vera lectio eſt. nec ſatis mirari queo emendatorum ſupinitatem, qui gloſſis librariorum, quam Salluſtianis verbis adhærere maluerunt. quid enim hæc quam mera gloſſemata *colore ac motu*. Putſchius.

Vultu, colore, ac motu corporis, pariter atque animo varius.] Fulvii liber; *vultu corporis pariter atque animo varius.* Servius Æneid. III. *vultu & oculis pariterque animo varius.* Alii; *vultu pariter corporis atque animo varius.* Manutius.

6 *Quæ ſcilicet tacente ipſo occulta oris patefeciſſe.*] Ita quidem Carrionis editio; neque male, niſi quatenus arbitrer adhuc ejiciendum illud *oris*. verum

no

ipſo [1] occulta oris immutatione patefeciſſe. [2] Tamen poſtremo Sulla arceſſi jubet; & ex illius ſententia Numidæ inſidias tendit. Deinde, ubi dies advenit, & ei nunciatum eſt, Jugurtham haud procul abeſſe; cum paucis amicis, & quæſtore noſtro, quaſi obvius honoris cauſſa procedit in tumulum facillimum viſu inſidiantibus. Eodem Numida cum pleriſque neceſſariis ſuis inermis, uti dictum erat, accedit; ac ſtatim ſigno dato, undique ſimul ex inſidiis invaditur. [3] Ceteri obtruncati; [4] Jugurtha Sullæ vinctus tradi-

ne quid diſſimulem; habeo iſthæc omnia pro ſpuriis atque irreptitiis. certe minime hoc loco requiruntur. nemo enim aliquo judicio præditus non a ſe colligat, animi mentem præferri ipſo vultu; nedum ut id tam ambitioſe inculcare neceſſe Salluſtio. & ut hujus nihil eſſet, vel varietas membranarum prodit fucum. nam. Pal. pr. habet; *quæ ſcilicet ita tacente ipſo occultare & oris patefeciſſent.* ad oram vero ponitur; *ore patefecit.* ſecund. *quæ ſcilicet ita tacente ipſo occulta cordis & oris patefeciſſent.* tert. *quæ ſcilicet ita tacente ipſo occultare ſpecie oris patefeciſſe.* quart. *quæ ſcilicet ita tacente ipſo, occulta pectoris, patefeciſſent.* quint. *quæ ſcilicet tacente ipſo, occulta peccatoris dicitur patefeciſſe.* ſext. *quæ ſcilicet ita tacente ipſo occulta cordis & oris immutationem patefeciſſe.* octavus; *quæ ſcilicet ipſo tacente occulta pectoris oris mutatione patefecit.* at ſeptimus his refert omnino apicibus: *Q. S. ita tacente ipſo occulta pectoris immutatione oris dicitur patefeciſſe.* Grut.

1 *Occulta oris patefeciſſe.*] vv. cc. variant. nam alii habent: *Occulta pectoris, ſpecie oris patefeciſſent.* Alii: *Occulta pectoris oris immutatione patefeciſſe.* In aliquibus eſt: *Occulta pectoris patefeciſſe dicitur.* Sed unus apud me liber vetuſtiſſimus: *Occulta pectoris patefeciſſent.* quæ lectio vera videtur. *Urſin.*

Quæ ſcilicet tacente ipſo, occulta oris immutatione, patefeciſſe.] Fulvii liber, *quæ ſcilicet tacente ipſo, occulta pectoris ſpecie oris patefeciſſent.* alii, *quæ ſcilicet ipſo tacente; occulta pectoris oris immutatione patefeciſſe.* vel: *quæ ſcilicet tacente ipſo, occulta oris immutatio patefecit.* vel, *quæ ſcilicet, tacente ipſo, occulta cordis, ſpecie oris patefeciſſent.* Manutius.

2 *Tamen poſtremo Syllam accerſiri jubet.*] Quamvis in Fabriciano ſit *accerſi*, quomodo & ſuperius, ubi hodie fere, *ex hibernis accerſiri jubet*; tamen priorem lectionem relinquendam eſſe duco, quæ in ceteris manuſcriptis eſt. Nam, ut Ciceronem omittam, Corn. Nepos in vita Attici, *Agrippam*, inquit, *generum ad ſe accerſiri juſſit*, & Livius III. ab V.C. *Placere itaque patrem accerſiri.* Tacit. quoque, *Piſonem Licinianum accerſiri jubet.* lib. XVII. *Riv.*

3 *Ceteri obtruncati, Jugurtha Syllæ vinctus traditur.*] Venetum illud a Pincio excuſum, nec non alia pleraque, *ceteris obtruncatis*, ut ſint duo ablativi abſolute poſiti, ſed eſt idem utrobique ſenſus: quomodo in Fabriciano fuerit, haud ſcio; nam finis deeſt. in duobus manuſcriptis eſt vulgata lectio. *Idem.*

4 *Jugurtha Sullæ vinctus traditur.*] De hac Jugurthæ traditione, quæ a Fauſto Sullæ filio in numiſmatibus quoque veteribus ſignata eſt, Plin. libro XXXVII. cap. I. ſic ait: *Sulla Dictator traditione Jugurthæ ſemper ſignavit.* & Valer. Max. l. VIII. cap. XV. *L. autem Sulla, etſi ad neminem Scriptorum animum direxit, tamen Jugurtha a Boccho rege ad Marium perducto, totam ſibi laudem cupide aſſeruit, ut anulo, quo ſignatorio utebatur, ſculptam illam traditionem haberet.* Urſin.

114 traditur, & ab eo ad Marium deductus. Per idem tempus [1] advorſum Gallos ab [2] ducibus noſtris [3] Q. Cæpione, & M.

1 *Adverſum Gallos.*] Adverſum Cimbros, ut refert Livius: vel adverſum Cimbros & Teutonas, ut Valerius Max. lib. 4. cap. 7. & Paterculus lib. 2. volunt. alii autem, ut Oroſius & Eutropius, Manlium & Cæpionem a Cimbris, Teutonis, Tigurinis & Ambronibus victos fuiſſe ſcribunt. ſed cum conſtet, fuiſſe Cimbros & Teutonas, Germanos, Tigurinos vero & Ambronas, Gallos: in eam opinionem adducor, ut exiſtimem Salluſtium, cum (ut infra docebimus) id bellum Cimbricum & Teutonicum, nunquam niſi hoc loco, quod ſciam, Gallicum appellatum ſit: hic Gallos etiam Germanos vocaviſſe, ut Gallorum nomine etiam Germani contineantur. quandoquidem etiam Germania aliquando Gallia vocata ſit. Procopius de Ædificiis Juſt. lib. 4. κάτεισι μὲν ἐξ ὀρίων τῶν ἐν Κελτοῖς ποταμὸς Ἴστρος, οἳ τανῦν Γάλλοι ἐπικαλοῦνται. Satis conſtat Gallos omnes & Germanos uno vocabulo veteres Græcos Celtas, Romanos autem Gallos nuncupaſſe: quam rem etiam Volaterranus animadvertit. Germaniæ enim vocabulum (ut docent Cor. Tac. in libro de Morib. & populis Germaniæ & Strabo Geogr. lib. 7.) recens erat Salluſtii tempore, & nuper additum. unde nemini mirum videri debet, ſi is Gallorum nomine etiam Germanos nuncupavit. Recte itaque Livius a Manlio & Cæpione male adverſus Cimbros pugnatum eſſe ſcribit, non autem adverſus Gallos: ut hic Salluſtius inquit. nam (uti diximus) hic Salluſtius ſub nomine Gallorum intelligit etiam Germanos. auctoritate etiam veterum comprobare poſſemus, Manlium & Cæpionem a Cimbris victos fuiſſe. id enim ex iis, quos ſupra citavimus, Valerio & Paterculo, item ex Cornelio Tacito, in lib. de Situ & Mor. pop. Germ. & Plutarcho in Camillo & in Lucullo cognoſcimus. *Caſt.*

Per idem tempus adver. Gall. &c.] L. Florus Livii racemator, libr. LXVII. ex eodem ait, *bello adverſus Cimbros male ab his ducibus pugnatum eſſe*, non autem adverſus Gallos, ut hic Salluſtius perhibet. Sane Cimbri Germani ſunt, quorum Cherſoneſus eſt in extremo Germaniæ angulo, Septentrionem verſus, ut præter alios auctores etiam Ptolemæus meminit. Videtur itaque Salluſtius Livio contrarius in hiſtoria. Sed id ſciendum, Livium per totam Romanam hiſtoriam iniquum Gallis fuiſſe, haud ſcio qua de cauſſa, cum eſſet homo ipſe in Gallia natus. Sed hercle ad Antenorem maluit referre Patavinorum originem, quam ad egregiam omnium hominum memoria Galliæ gentem; Venetoſque non ex Aremoricis illis civitatibus, ſed ex Paphlagonibus Henetis, ſi Diis placet, ſumſiſſe exordium. Verum pro Salluſtio eſt auctor Græcus Strabo, in hiſtoriæ veritate, atque adeo in rerum omnium deſcriptione eminentiſſimus, qui unus externorum auctorum res atque loca Alpinarum gentium & veriſimile & diligentiſſime deſcripſit. Nam quid ego Plinium ac Cornelium Tacitum commemorem, noſtrarum regionum oculatos teſtes, ut ipſi jactant? cum in rerum Germanicarum deſcriptione Rheni maximum illum *Brigantinum lacum* vel ignorarunt, vel negligenter omiſerunt: ut nihil dicam de tot *Helvetiorum lacubus* & *Rheni cataractis*. Strabo autem Græcus ſcriptor, etſi *cataractarum* non meminit, lacum tamen illum ita depinxit, ut etiam populorum circa habitantium certiſſimam fecerit nomenclaturam. Verum de his alias. De hoc bello, cujus hic meminit auctor, ſciat Lector Livium ideo ſcripſiſſe, *Cimbrorum bellum fuiſſe*, quod Cimbri ejus concitatores fuerant, at bellatorum multitudo & principes ejus expeditionis, non Cimbri tantum, ſed majori ex parte Galli

Galli fuere, & ex Gallis potiſſimum Helvetii, eorumque complices: denique ex Helvetiis maxime Tigurini atque Tugini; cujus rei locupletiſſimus teſtis eſt idem Strabo lib. VII. Porro locus apud Strabonem cum in Latinis, tum in Græcis exemplaribus corrupte legitur. Interpres malo exemplari deceptus, *Luetios* pro *Helvetios* traducit, quaſi aliam quandam ab Helvetiis gentem, cum de eiſdem Helvetiis loquatur Strabo. Verba ipſius ex Poſidonio, quia Salluſtii dictum adverſus Livium plurimum adjuvant, atque adeo ipſam veritatem, adponere placuit, ut ſimul ab errore hic locus emaculetur. Ea ita habent: Φησὶ δὲ καὶ Βοΐους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον· τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τὸν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοΐων, ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι. εἶτ᾽ ἐπὶ Τευρίστας καὶ Ταυρίσκους, καὶ τούτους Γαλάτας· εἶτ᾽ ἐφ᾽ Ἑλουητίους πολυχρύσους μὲν ἄνδρας, εἰρηναίους δέ· ὁρῶντας δὲ τὸν ἐκ τῶν λῃστηρίων πλοῦτον, ὑπερβάλλοντα τοῦ παρ᾽ ἑαυτοῖς, τοὺς Ἑλουητίους ἐπαρθῆναι· μάλιστα δ᾽ αὐτῶν Τιγυρηνούς τε, καὶ Τωυγένους, ὥστε καὶ συνεξορμῆσαι. Πάντες μέντοι κατελύθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Quæ interpres ita vertit: *Boios vero prius Hercyniam habitaſſe ſylvam aſſerit, & Cimbros agmine facto, hunc invaſiſſe locum, a Bojiſque ejectos, Iſtrum & Scordiſcos gentem Gallicam petentes deſcendiſſe. Mox Teuriſtas & Tauriſcos, & hos nationis Gallicæ, Luetios adiiſſe, viros quidem plurimo locupletes auro, ceterum in pace vitam agentes: cumque conflatas latrociniis opes longe ſuis ampliores eſſe viderent, in Helvetios ſeſe contuliſſe, & ex eis præcipue Tigyrenos & Toygenos, eoſque ſecum ſollicitaſſe. univerſos vero delevere Romani.* Hæc ille. atqui ex his verbis nullus ſenſus colligetur. quare ab hoc loco, *Mox Teuriſtas, &c.* ea vero ita vertenda erant: *Dein in Teuriſtas & Tauriſcos, & hos Gallicæ gentis, mox in Helvetios, auro quidem abundantis viros, ceterum in pace degentes. Porro cum Helvetii, illorum*, nempe Cimbrorum, *ex latrociniis conflatas opes ſuis longe ampliores vidiſſent, ipſos commotos, maxime vero ex eis Tigurinos ac Tuginos, ſimul cum illis*, ſcilicet Cimbris (in expeditionem adverſus Romanos) *excitos eſſe. Univerſi vero deleti ſunt a Romanis, &c.* Interpretem decepit (ut dixi) exemplar, quod pro Ἑλουητίους habuit Λουητίους, quos duos populos eſſe credidit. Præterea illud ὁρῶντας idem exiſtimavit referre Cimbros, cum referat Helvetios. quod luculenter ex libro ejuſdem Strabonis quarto patet: Φασὶ δὲ (inquit) πολυχρύσους τοὺς Ἑλουητίους εἶναι, μηδὲν μέντοι ἧττον ἐπὶ λῃστείαν τρέπεσθαι, τὰς τῶν Κίμβρων εὐπορίας ἰδόντας. Quæ verba interpres ita vertit: *Helvetios magnam auri vim poßidere traditur: qui cum Cimbrorum opes cernant, nihilominus ad latrocinandum ſtudia converterunt.* Hic ἀόριστον ἰδόντας, ut antea ὁρῶντας, non recte vertit. ſed eum ita interpretari oportuit hæc verba: *Fama eſt auro locupletes Helvetios eſſe, nihilominus tamen ad latrocinia verſos, poſteaquam Cimbrorum opes vidiſſent.* Hæc contra atque noſtra fert conſuetudo, diffuſius tractavimus: partim ut Lectori oſtenderetur, quam incorrectus hic optimus auctor in manibus hominum verſetur: partim, ut notum fieret, quam non omnia oraculi vice ſint, quæ apud Livium deſcripta leguntur. Pluris facio Strabonis Salluſtiique quam Livii in veritate hiſtoriæ auctoritatem. Nam qualis qualis alioqui fuerit Salluſtius, certe in rerum geſtarum narratione veritatem veritus eſt, quod in hoſte Cicerone ſatis aperte oſtendit. Livius odium in Gallos per totam hiſtoriam nuſquam non prodit, nuſquam non idemtidem eis vitia odioſiſſime objectat: cum nulla alia gens Romanis terribilior fuerit; quorum adventum non bellum, ſed tumultum vocabant. contra quem, quicquid Romæ arma ferre poterat, concicbatur. ut ſi fortuna pro Gallis ita ſtetiſſet, atque pro Romanis, facile Galli Romanos domuiſſent. Nec ratione caruit, quod C. Cæſar ærarium effregerit, exſecratione liberatam urbem aſſerens, quod ipſe Celtas viciſſet, ut eſt apud Appianum. Veteris Galliæ

& [4] M. Manlio [5] male pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat. Illique & inde uſque ad noſtram memoriam Romani ſic habuere, alia omnia virtuti ſuæ prona eſſe; [6] cum Gallis pro ſalute, non pro gloria certare. ſed poſtquam bellum in Numidia confectum, & Jugurtham [7] Romam

veram imaginem habent hodie Helvetii libertate & populari dominio, præterea linguam veterem Gallicam & mores. Deinde Sequani, Rhenani, & ferme Rhenus, niſi quod aliquot ex Germanis populi littoribus utraque ex parte Rheni occupatis, linguam ſuam cum noſtra Celtica miſcuere: quæ Germanorum lingua in thematis a Celtica non admodum diſtat, pronuntiatione vero & diphthongis multum. Verum qui de his copioſius ſcitu digniſſima legere volet, videat volumen D. Ægidii Tſchudi Claronenſis, V.C. apud Helvetios, quod de antiquitate Rhætiæ inſcripſit, ubi Plinii, aliorumque auctorum loca de gentibus Alpinis & vere, & eleganter, ut nemo hac ætate melius, explicavit. *Glareanus.*

2 *Ducibus noſtris.*] Vide Lucium Florum in Epitome Liviana, in l. 67. & 68.

3 *Q. Cæpione.*] Corrupti duo loci ſunt apud Plutarchum; alter in Camillo, alter in Lucullo, ubi hic *Scipio*, non *Cæpio*; perperam vocatur. Ceterum is Q. Servilius Cæpio conſul fuerat cum C. Atilio Serrano, quem Gellius *Q. Serranum* nominat, anno ab V.C. 647. Val. Max. tradit Cæpionem in carcerem conjectum, ab L. Regino amico liberatum fuiſſe. conjecit enim eum in carcerem C. Norbanus tribunus plebis, ut ex lib. Cicer. 2. de Orat. diſcimus. Id vero notandum, diſſentire Strabonem a Livio, quippe qui ſcribat Cæpionis filios heredes bona paterna diſſipaſſe; cum Livius (uti vidimus) aſſerat Cæpionis bona publicata fuiſſe. vide Gellium lib. 3. cap. 9. & Proverbium apud Eraſmum, *Toloſanum aurum.* Caſt.

4 *M. Manlio.*] *Marcus* is vocatur etiam ab Eutropio lib. 5. & Tacito de populis Germaniæ. At Livius & Oroſius in locis ſupra citatis *Cajum* appellant. fuit autem conſul cum P. Rutilio Rufo anno Urbis conditæ 641. *Idem.*

5 *Male pugnatum.*] Hoc enim dicit, quia Q. Servilius Cæpio conſul, & M. Manlius proconſul, a Gallis & Cimbris victi prælio, caſtriſque binis exuti ſunt, militum millia octingenta occiſa, calonum & lixarum quadraginta millia. Bona Q. Cæpionis, *ut ſupra vidimus*, cujus temeritate clades accepta eſt, publicata ſunt, imperium ei abrogatum eſt. *Sold.*

6 *Cum Gallis pro ſalute, non pro gloria certare.*] Tacitus in Vita Agricolæ, *Romanis redit animus, ac ſecuri pro ſalute, de gloria certabant.* Ciacconius.

7 *Romam vinctum.*] Jugurtham cum duobus filiis Marius in Triumphum duxit, teſte Plutarcho: atque Jugurtha in carcerem poſt triumphum tractus, nuduſque in barathrum conditus eſt, ibique ſex dierum fame contabuit, ſuſpenſum ſemper ſpe vitæ ſpiritum trahens, ut ita Manibus fratrum, quos ſcelerate necaverat, egregie parentaret. Numidia hoc bello in Provinciæ formam redacta non eſt, ut quidam ſcribunt: obſervo namque Numidiam Regibus P.R. ſociis quatuor fuiſſe donatam, Hiempſali, qui Marium exulem fovit, teſte Plutarcho; Hiarbæ, qui quod Marianas partes adjuverat, Sullæ auſpiciis per Cn. Pompeium victus & captus eſt, qui Numidiam cum Gætulis Hiempſali (ut Cicero in Agraria teſtatur) tradidit. Hiempſali Juba filius ſucceſſit, quem Cæſar, quod Pompeji partes ſequeretur, profligavit, vicit, Numidiamque occupavit, & provinciam fecit. (Ita Hirtius & Dion.) Criſpumque Salluſtium ei primum præfecit. *Stad.* De Jugurthæ captivitate vide etiam Florum.

1 *Marius*

mam vinctum adduci nunciatum eſt; [1] Marius conſul abſens factus eſt; & ei decreta provincia Gallia; [2] iſque Kalendis Januar. magna gloria conſul triumphavit. [3] Ex ea tempeſtate [4] ſpes, atque opes civitatis in illo ſitæ erant.

1 *Marius conſul abſens factus eſt.*] Id per leges Romanas fieri non poterat, ſed in tanto periculo legibus ſolutus eſt. vide Plutarchum. *Idem.*

2 *Iſque Kalendis Januariis magna gloria triumphavit.*] Manuſcripta *KL. Januarii.* quomodo & ex impreſſis quædam: tametſi quod ad ſenſum ipſum attinet utrumvis probe quadrat. *Rivius.*

3 *Ea tempeſtate.*] Id eſt, victis Cimbris, tertium Romæ conditorem Marium populus Rom. appellabat. ut auctor eſt Plutarchus. *Bad.*

Ea tempeſtate ſpes atque opes civitatis in illo ſitæ.] Ant. Caſarii Cæſenatis, & Pauli Hyantaphii Sabini libri duo ſcripti, *ex ea tempeſtate*, habent præterea, *ſitæ erant*, non *ſitæ*. Alii judicent, impreſſa lectio mihi quidem ſatis lepida videtur, quomodo loquutus & Sulpitius Severus Sacræ hiſtoriæ lib. 1. de Joſepho: *Ea tempeſtate ſpes atque ſalus Ægypti in illo ſitæ erant.* Manutius.

Ex ea tempeſtate.] In mſſ. potentioris fidei: nam quibus minor auctoritas, excluſere illud *ex*, vel mutarunt in *&*. ſunt etiam qui præferant, *& ex ea temp.* Gruterus.

4 *Spes atque opes civitatis in illo ſitæ.*] Ejeci Carrionis, aſſeclarumque, *ſitæ erant*; quod non compareret in pleriſque mſſ. arcereturque alioquin editionibus obſoletis; denique proderent id falſi mſſ. aliquot in quibus, *ſitæ ſunt.* Idem.

Finis belli Jugurthini.

C. Crispi

C. Criſpi Salluſtii

HISTORIARUM FRAGMENTA.

Liber I.

Res [1] populi R. M. Lepido, Q. Catulo Coſſ. ac deinde militiæ & domi geſtas compoſui. *Donatus & Pomp. Meſſalinus.*

Cato-

1 Res populi.] In tanta rerum antiquarum obſcuritate, tamque denſis errorum tenebris, quæ prima ſint in his C. Salluſtii Criſpi hiſtoriis, quæ ſecunda; difficilis eſt dijudicatio, atque eo difficilior, quod neque veteres eam rem oratione perſecuti ſunt: & ſi qui ætatis poſterioris idem agere tentarunt, iiſdem etiam veſtigiis, quibus inſiſtimus, inhærere, & per omne ſcriptorum genus errare debuerunt: neque certam aliquam ſcribendi rationem, quaſi viam, tenere potuerunt. Igitur nos, quibus in rebus hujuſmodi diligentius inquirendis induſtriam graviorum diſciplinarum tractatio negavit, & in inveniendis ingenium, natura ſatis parce eſt elargita, ita hæc hiſtoriæ Salluſtianæ fragmenta, & veluti e naufragio tabulas, componemus, ut ſi navem integram & ſartam tectam eſſe præſtare non poſſimus: (quis enim id ſperet?) ſaltem efficiamus, ut minus lacera, minuſque diſſipata, & in partes pauciores diſſoluta eſſe videatur. Hæc autem primo hiſtoriæ loco poſui, quod Tib. Donatus ſub initium Æneidos, Virgilium, qui prius rem, deinde poſuerit perſonam, ita tueatur; ut Salluſtium omni metrorum ratione liberum hic hiſtoriam cœpiſſe ſcribat. primo ut rem, mox pop. Rom. perſonam poneret. Adde quod Auſonius in Protreptico ſuo, hiſtoriarum Salluſtii argumentum breviter recenſens, ita canat:

Jam facinus, Catilina, tuum, Lepidique tumultum,
Ab Lepido & Catulo jam res & tempora Romæ (*nos:*
Orſus, bis ſenos ſeriem connecto per an-
Jam lego civili miſtum Mavorte duellum,
Movit quod ſocio Sertorius exſul Ibero.

Quæ Auſonii ac Donati, commode, ni fallor, ad hæc verba referri poſſunt. quæ cum bis a Priſciano, primo genitivum *Romæ*, pro adverbio notante, deinde idem poſterius repetente, tum vero etiam apud Rufinum, ſive quis alius auctor eſt libelli de *Metris Comicis*, a Pompejo Meſſalino adducuntur. Meſſalini verba ex libro *de Pedibus & Numeris oratorum* adſcribam. neque enim parum ad eam, quam exprimendam curavi, ſcripturam confirmandam, & vero multum ad Priſcianum vehementer duobus libr. xv. in locis corruptum emendandum faciunt. *Nunc ſi videatur*, inquit, *Salluſtianæ periodi numeros inſpiciamus. Res popu*, dactylus. *li Romani Marco*, tres ſpondei. *Lepido*, anapæſtus. *Quinto Catulo*, ſpondeus & anapæſtus. *Conſulibus*, pæan primus. *ac deinde*, dichoreus ſive ditrochæus. *militi*, dactylus, *& domi*, creticus. *geſtas*, ſpondeus. *compoſui*, choriambus. Hactenus ille. quod ita certum loci hujus conſtituendi argumentum ſit, ut vehementer mirer homines quoſdam, cum in hunc ſcriptorem incidiſſent, magis etiam, quaſi dedita opera ejus ſcripturam vitiare voluiſſe:

[1] Cato Romani generis diſertiſſimus multa paucis abſolvit. *Servius & Acron.*

[2] Fannius vere. *Victorinus.*

Nos

…uiſſe: tamen & apud Meſſalinum & apud Rufinum, copulam *&*, ex veteribus Priſciani libris, cum in alio etiam vulgato exſtaret, neceſſario repoſui. Fuerunt conſules M. Aimilius Q. F. M. N. Lepidus, & Q. Lutatius Q. F. Q. N. Catulus, anno V. CIↃ C LXXV. *Carrio.*

Res Pop. R. M. Lepido, Q. Catulo Coſs. ac deinde militiæ & domi geſtas compoſui.] Videtur Salluſtius æmulatus eſſe exordium, quo Thucydides hiſtoriam ſuam exorſus eſt, cum dixit Θουκυδίδης Ἀθηναῖος συνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Ἀθηναίων καὶ Πελοποννησίων, ὃν ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους. Nam verbum *compoſuit*, eodem modo uſurpavit, quo Græcus ſcriptor, συνέγραψα, quod poſitum eſt, pro, συγγράψω. Ad Salluſtium reſpexit Tacitus cum dixit lib. II. *Res Imperatoris Domitiani compoſui.* M. autem Lepidi, & Q. Catuli conſulatus, deſcriptus eſt in veteri apud me Senatusconſulto, quod in ænea tabella inciſum eſt ita: ΕΠΙ ΥΠΑΤΩΝ ΚΟΥΝΤΟΥ ΛΥΤΑΤΙΟΥ ΚΟΙΝΤΟΥ ΥΙΟΥ ΚΑΤΛΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΚΟΥ ΑΙΜΙΛΙΟΥ .... ΜΑΚΡΟΥ ΥΙΩΝΟΥ ΛΕΠΙΛΟΥ, &c. *Urſinus.*

1 *Cato.*] Id eſt M. Porcius Cato Cenſorius, Hiſtoricus eximius, & aliis quoque nominibus laudatiſſimus. Siquidem, ut Plinius ſcribit lib. VII. c. XXVII. *tres ſummas in homine res præſtitiſſe exiſtimatus eſt, optimus Orator, optimus Imperator, optimus Senator. Cujus & illud proprium, ut ibidem dicitur, quater & quadragies cauſam dixiſſe; nec quenquam ſæpius poſtulatum, & ſemper abſolutum.* Unde & Elogium ejus apud Val. Max. lib. VIII. cap. VII. Vitam ejus ſcripſit Plutarchus. Florere cœpit bello Punico ſecundo, in quo ſub Fabio maximo militavit. Vitam autem produxit uſque ad bellum Punicum tertium, ad quod ille imprimis concitavit Romanos. Scripſit præter Grammaticos, etiam libros de Re militari, Vegetio teſte. Sed præcipue celebres ſunt Originum libri, in quibus non tantum Italicarum urbium origines, auctore Dionyſio, ſed & res geſtas Populi Romani perſecutus eſt, ut Feſtus teſtatur. Quid continuerint hi libri & quæ ejus vita fuerit, egregie oſtendit Cornelius Nepos. Atque hi libri iidem ſunt cum Hiſtoriarum libris, ſecus atque Colerus exiſtimat. Cicero ejus Orationes atque Originum libros impenſe laudat. In orationibus omnes oratorias virtutes extollit idem Cicero, florem & lumen eloquentiæ in Originum libris laudat; etſi hæc non probet Brutus. *Voſſius.*

2 *Fannius vere.*] Adducit hunc locum Marius Victorinus, apud quem legitur: *Fannius vero brevitatem*, pro, quo alii repoſuerunt, *Fannius vere.* Sed cum Salluſtius brevitatem Catoni tribuerit, fortaſſe pro, *brevitatem*, ſcribendum erit, *ubertatem.* nam illud, *vere*, non placet, & factum videtur ex eo, quod in vulgatis eſt, *vero.* Urſinus.

Fannius.] Duo fuere Fannii, cujus utriuſque meminit in Bruto Cicero: *Horum ætatibus adjuncti duo C. Fannii, Caji Marcique filii fuerunt: quorum Caji filius, qui conſul cum Domitio fuit, unam orationem de ſociis & nomine Latino, contra Gracchum reliquit: ſane & bonam & nobilem.* & poſt aliqua: *Aliter autem & Fannius M. F. C. Lælii gener, & moribus, & ipſo genere dicendi durior. Is ſoceri inſtituto, (quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat: præſertim cum ille Q. Scævolam ſibi, minorum natu generum prætuliſſet: cui tamen Lælius ſe excuſans, non genero minori dixit ſe illud, ſed majori filiæ detuliſſe) is tamen inſtituto Lælii Panætium audiverat: ejus omnis in dicendo facultas ex hiſtoria ipſius non ineleganter ſcripta perſpici poteſt: quæ neque nimis eſt infans, neque perfecte diſerta.*

Nos in tanta doctiſſimorum hominum copia. *Servius.*

Neque me diverſa pars in civilibus armis movit a vero. *Aruſianus.*

[1] Nobis primæ diſſenſiones vitio humani ingenii evenere : quod inquies, atque indomitum, [2] ſemper in certamine libertatis, aut gloriæ, aut dominationis agit. *Priſcianus.*

Nam a primordio urbis [3] ad bellum Perſi Macedonicum. *Idem.*

Res

Ejus quoque Annalium meminit Cicero primo de LL. & lib. II. de Orat. item ad Atticum lib. XII. epiſt. v. ubi & indicat a Bruto fuiſſe in compendium redactos. *Voſſ.*

1 *Nobis.*] Ex Priſciano lib. v. Exemplar S. Martini Lovanienſis duas voces a vulgata editione variat. primum enim legit ; *nobis nuper primæ :* deinde, *agitur* : pro, *agit.* quod poſterius, licet probante Thoſano codice, nondum admiſi. Sic in Critico emendationum Salluſtinianarum emendavimus apud Salluſt. bello Jugurthino c. XXV. *Porro animus cupidine cæcus ad inceptum ſcelus rapiebat.* Cum vulgo ubique legeretur, *rapiebatur* ; loco ab hominibus ineptiſſimis Salluſtianas loquendi rationes ignorantibus fœde depravato. *Carrio.*

2 *Semper in certamine libertatis , aut gloriæ , aut dominationis agit.*] Quidam pro , *agit* , *agitur* reſcribere inſtiterunt, veteris (ut videtur) codicis fidem ſecuti. unde ſuſpicio eſt, *agitat* , in Salluſtio ſcribi debere. & certe mecum facit Priſcianus , hujus Fragmenti laudator ; qui *agitur* hoc loco (lego *agitat*)pro *agit* poſitum obſervaſſe videri poteſt. Quid ? quod plerumque frequentativis evenire ſolet , ut pro ſimplicibus ab Hiſtorico noſtro ponantur. qua de re exempla, quod in promtu ſint , præterfluere ſino. *Douza.*

3 *Ad bellum Perſi.*] *Perſi*, pro , *Perſis* , uſurpavit etiam Tacitus Salluſtium imitatus , cum dixit lib. IV. *Per bella Perſi.* Urſinus.

Perſi.] Perſes Philippi ex pellice Gnathænia filius , Demetrium fratrem juſta matrefamilias ortum , regnique ſucceſſorem, invidia,calumniis, & confictis criminationibus apud patrem perniciose degravatum , ex inſidiis & patris mandato , ut per Didam Pæoniæ prætorem veneno interficeretur , effecit. Philippus mœrore ob innoxii filii mortem ſenioque conſumptus,in apparatu belli contra Romanos moritur. Perſes, regnum , quod parricidio ſcelereque occupaverat , accipit, & quaſi hereditarium ſibi cum P. Romano a patre bellum relictum eſſet , ita omnia conſilia ad ejus apparatum & cauſas convertit , regeſque populi Romani ſocios invadit , Abrupolin Sapæorum regulum regno expellit. Aretarum Illyriorum interficit. Eumenem Pergamenorum regem Delphis graviſſime per ſubmiſſos percuſſores affligit. Græciam contra Rom. ad arma ſollicitat.Legatos P. Romani ad res repetendas miſſos, ſuperbe & contemptim exceptos, regni finibus intra triduum exire compellit: atque iis de cauſis ipſi bellum indictum eſt, quod a Perſe Perſicum , & Macedonicum ſecundum dictum eſt. P. Licinius Craſſus Cos. contra regem profectus , tertio & viceſimo anno, ex quo petenti Philippo pax data erat , equeſtri prælio ad Sycutium Theſſaliæ juxta Oſſam oppidum a Perſe victus eſt : pacem tamen petenti regi , niſi ſenatus arbitrio ſeſe permitteret , negavit ; iterumque cum rege in Phalannæo agro congreſſus , meliore ſucceſſu pugnavit. Licinio Hoſtilius ſucceſſit , ſub quo ſoluta eſt per licentiam militaris diſciplina ; ſocios tamen cum fide coluit, & a regis injuria egregie defendit,

Res Romana plurimum imperio valuit, Ser. Sulpitio & M. Marcello Coſſ. [1] omni Gallia cis Rhenum, atque inter mare

fendit. Q. Marcius Philippus Coſ. Macedoniam per invios ſaltus ingreſſus, regem nec inopinantem adventu ſuo ita perterrefecit, ut præcipiti fuga, omnes aditus reliquos, quos præſidio ſepſerat, nudaverit, aurique magnam vim Pellæ demergi juſſerit, & claſſem Theſſalonicæ incendi. Quartus in Macedoniam conſul L. Paulus Æmilius venit, & ad Pidnam Pieriæ urbem collatis ſignis III. Nonas Septembris, Perſeum, XX. M. peditum cæſis, equitatu cum rege fugiente, vicit, caſtris exuit, atque Macedonum urbes per deditionem accepit. Rex ab amicis deſertus in Samothraciam templi religione ſe defenſurus fugit, ſed a Cn. Octavio claſſis præfecto, cum tribus filiis, Philippo, Alexandro, (tertii nomen nuſquam repperi) captus & in triumphum ductus eſt. Hunc regem avaritia ſua ſociorum auxilia ab ſe diſſociaſſe ſcribunt, crudelitate ſua ab amicis deſertum, indignumque majeſtate tanti nominis, ob ſervilem & degenerem animum, & Demetrii fratris ſui Manibus ſervitute & domus ſuæ calamitate parentaſſe: ipſe enim Albæ ſqualoribus carceris & filii duo perierunt. Alexander quidem tertius filius, ſcriba Romanorum fuit. *Stadius.*

Ad bellum Perſi.] Omiſſa eſt computatio annorum. Fuerunt DXXCIII. C. Hoſtilio Mancino, C. Atilio Serrano Coſſ. *Coler.*

1 *Omni Gallia cis Rhenum.*] Ammianus Marcellinus eadem lib. xv. tradidit: ſed verbis ita corruptis, ut qui ea ex ingenio emendare ſunt conati, magis etiam corupiſſe videantur. *Galliæ regiones*, inquit, *præcipue quæ confines Italicis, paullatim levius odere, ſub imperium venire Romanum. primo tentatæ per Fulvium prœliis parvis, quaſſatæ per Sextium, ad ultimum per Fabium Maximum domitæ, cui negotii plenus effectus aſperiore Allobrogum gente devicta, hoc indidit cognomentum. nam omnes Galliæ, niſi qua paludibus inviæ fuere, ut Salluſtio docetur auctore, poſt decennalis belli mutuas clades * ſocietatique noſtræ fœderibus junxit æternis.* Verba Ammiani attuli: primum ut ea ad hiſtoriæ fidem examinarem: deinde, ut quid alii, dum corrigere voluerunt, promoverint, oſtenderem. poſtremo, ut cum noſtro hoc loco componerem. Igitur, ut ne ulteriora attingamus, quæ ab ipſo pæne urbis Romæ natali repetenda erant, utque bella Gallica Ciſalpina prætereamus, anno ab V. C. IↃCXXVIII. M. Plautio Hipſæo, M. Fulvio Flacco Coſs. bellum Allobrogicum exarſit: qui M. Fulvius biennio poſt de Liguribus, Vocontiis & Salviis triumphavit. de quibus iiſdem ſequenti deinde anno a C. Sextio Calvino proconſ. ut a C. Caſſio Longino de Allobrogibus, Arvernis, & Ruthenis triumphus actus eſt. poſt Allobroges cum rurſus viribus refectis Romanis ſeſe opponerent, in eoſque pro gentis ſuæ conſuetudine continuum bellum gererent, tandem a Q. Fabio Maximo Procos. una cum rege Arvernorum Bituito ſuperati, ab eodem anno IↃCXXXIII. in triumphum ducti ſunt. atque, hoc eſt, quod ait Marcellinus, Gallias a Fulvio tentatas, a Sextio quaſſatas, a Fabio Maximo devictas in Romanorum poteſtatem conceſſiſſe. quod vero ait ex Allobrogibus divictis Fabii Maximi cognomentum inditum fuiſſe; id equidem ſemper ne verum eſſet, ſummopere ſum veritus: cum in Faſtis Capitolinis, etiam ante triumphum hunc Maximi titulo inſignem eſſe inveniatur. additur in Marcellino: *poſt decennalis belli mutuas clades, ſocietatique noſtræ fœderibus junxit æternis*: quæ ejus oratio apertis vitiis non caret: iiſque ejuſmodi, ut a me ſine veteribus libris purgari nequeant. nam quod quidam ſuppoſuerunt: *Cæſar ſocietati noſtræ fœderibus junxit æternis*: hoc cum & contra rei geſtæ veritatem, & præter hiſto-

Nos in tanta doctiſſimorum hominum copi[illegible] invia

Neque me diverſa pars in civilibus arm[illegible] maxuma

Aruſianus. [illegible] poſtre-

¹ Nobis primæ diſſenſiones vitio h[illegible] *uſtinus.*

re : quod inquies, atque indomitum [illegible] cetera ſecun-

libertatis, aut gloriæ, aut domin[illegible] as excidium ma-

Nam a primordio urbis ² [illegible] am, & ob eas diſ-

cum. *Idem.* [illegible] nſiones domi fuere

[illegible] us, quam regibus ex-

[illegible] & ³ bellum grave cum E-

truria

Ejus quoque Annalium memin[illegible] cero primo de LL. & lib. II. [illegible] item ad Atticum lib. XII. e[illegible] & indicat a Bruto fuiſſe [illegible] odo dium redactos. *Voſſ.* [illegible] eſt? cum

1 *Nobis.*] Ex Priſcia[illegible] M. Claudius plar S. Martini Lov[illegible] omnem Gal- a vulgata editione [illegible] ſcribit Sallu- legit; *nobis nup*[illegible] hoc eſt, bien- *tur*: pro, *ag*[illegible] Cæſaris & Pom- probante T[illegible] Igitur locum miſi. Si[illegible] fateamur, atque ita a Salluſti[illegible] debere, doleamus. nam Salluſ[illegible] Mariangeli Accurſii, hoc eſt, [illegible] hujus hiſtorici editio- [illegible] *Omnes Galliæ, niſi quæ pa-* [illegible] *fuere, Salluſtio docetur au-* [illegible] *decennalis belli mutuas clades* [illegible] *ſocietatique noſtra fœderibus* [illegible] *æternis:* id ſatis magno argumen- [illegible] eſſe debet reliquorum ſcripturas ab ingenio & conjectura, non autem ab ipſa rei veritate proficiſci. *Carrio.*

1 *Optimis moribus.*] Salluſtius in Jugurth. *Nam ante Carthaginem deletam Pop. & Senatus Rom. placide modeſtique inter ſe Rempublicam tractabant, neque gloriæ, neque dominationis certamen inter cives erat: metus hoſtilis in bonis artibus civitatem retinebat. ſed ubi formido illa mentibus diſceſſit: ſcilicet ea, quæ ſecundæ res amant, laſcivia atque ſuperbia inceſſere.* Vide Auguſtinum lib. I. cap. 3. de civit. Dei. Eo ipſo tempore meliores artes & Poëſin a Græcia Romam commigraſſe teſtatur Porcius Licinius:

Pœnico bello ſecundo Muſa pennata gradu
Intulit ſe bellicoſam in Romuli gentem feram.

Servius: *Bello Punico ſecundo, ut ait Ennius, placata Juno cœpit favere Romanis.* Coler.

2 *Metus a Tarquinio.*] Sic Liv. l. 45. *Cum major a Romanis metus, timorem a Principibus ſuis viciſſet.* Ciacc.

3 *Bellum grave cum Etruria poſitum.*] Primis Coſſ. L. Junio Bruto, & Valerio Voluſio, poſtea Poplicola dicto, dum exules Tarquinii res ſuas per vim repetunt, prima hæc arma ſumta ſunt a Populo Romano pro libertate contra Vejentes & Tarquinienſes: qui dum reducere cives ſuos Tarquinios in regnum conabantur, a Romanis ad Arſiam ſilvam victi ſunt, Arunte regis Superbi filio Brutoque mutua vi, & ita pridie Calendas Martias in prælio occiſis. Poplicola Bruti collega de Etruſcis poſtridie primus quadrigis in Urbem vectis triumphavit. Superbus rex eo prælio, & filii morte fractus, ad Porſenam regem fugit, qui ad miſericordiam afflictis Tarquinii rebus allectus (ut regale nomen regibus & magnum, & ſanctum eſt) ita Porſena anno proximo pro Tarquinii reſtitutione arma ſumpſit: qui etiamſi Populum Romanis armis fameque fatigaverat; tamen novæ fortitudinis Romanæ exemplis, Horatii, Mucii, & Clæliæ Virginis perculſus, pacem eodem anno, deſerta Tarquinii cauſa, cum Populo Romano fecit. Hinc apparet, quare hoc bellum Etruſcum dicatur, quia huic bello ſe immiſcuerant Vejentes, qui trans Tiberim

...ſitum eſt, æquo & modeſto jure agitatum: dein, ...erio patres plebem exercere; de vita atque ter... re conſulere; agro pellere, [1] &, ceteris exper... imperio agere. Quibus ſævitiis, & maxume ...oppreſſa plebes, cum aſſiduis bellis tribu...m toleraret, armata, [3] montem ſacrum, ...edit. Tumque trib. pl. & alia ſibi jura ...m & certaminis utrimque finis fuit ...um. *Auguſtinus.*

...moto metu Punico, ſimultates exercere vacuum

...n ab urbe ſtadiis ſiti erant, ...enſes, denique Porſena rex ...ſſ. *Stad.*

1 *Et, ceteris expertibus.*] Sic in Catilin. *Crudelitate feneratorum plerique patria: ſed omnes fama atque fortunis expertes ſumus.* Ciacc.

Et, ceteris expertibus, ſoli in imperio agere.] *Expertibus*, ſcil. imperii ac dominationis. Nam ſi omnis poteſtas (ut vult Poëta) impatiens conſortis, eo magis Regia. Simile poſtea in oratione ad Cæſarem de Pompejo: *Nam particeps dominationis neque fuit quiſquam, &c.* Douza.

2 *Fenoris.*] Vide ſupra Bell. Cat c. 33.

3 *Atque Aventinum inſedit.*] Tacitus: *Duos colles quos barbari inſederant,* &, *Arcem Capitolii inſedit,* &, *Soli Cheruſci juga inſedere.* Livius lib. 3. de eadem re: *Eunt agmine ad Urbem, & Aventinum inſident.* Vide quæ diximus ad cap. 31. Bell. Jugurth. *Ciacc.*

Montem ſacrum, atque Aventinum inſedit.[Vide ſupra Jugurth. c. 31.

Inſedit.] Diomedes vero l. II. c. ult. prolepſin figuram hic eſſe docet: eo quod mons, poſtea quam plebs illum inſederat, ſacer dictus eſt. totum autem hoc hiſtoriæ fragmentum peſſime ab iis acceptum eſt, qui ſe harum hiſtoriarum emendatores eſſe ſunt profeſſi. *Carrio.*

4 *Poſtquam remoto metu.*] Sic Tacitus Hiſt. 2. *Sed ubi ſubacto orbe, & æmulis urbibus regibuſque exciſis, ſecuras opes concupiſcere vacuum fuit.* Ciacc.

Poſtquam.] In Agellio Buſlidiano eſt: *poſt remoto metu Punicos milites exercere vacuum fuit.* non recte. Vult enim Salluſtius, Romanis metu belli Punici impeditis parum otii fuiſſe exercendis ſimultatibus: remoto vero metu Punico, ſtatu Reipub. nimio & otio & luxu conquaſſato, privatim ſingulos privis ſimultatibus indulſiſſe. quod bello Catilinario & Jugurthino, itemque multis hiſtoriarum locis frequenter repetit. de quo item Silius Italicus, quem plurima a Salluſtio mutuari. alibi teſtati ſumus, extremo decimo libro, ita canit:

Hæc tum Roma fuit, poſt te cui vertere mores.
Si ſtabat fatis; potius Carthago maneres.

Carrio.

Poſtquam remoto metu Punico ſimultates exercere vacuum fuit.] Ita recte & ordine in editionibus pleriſque. quo magis miror ſiniſtram illorum diligentiam, quibus pro *ſimultates*, *milites* nobis objectare vacuum fuit. quos ipſos ſatius, dum ejuſmodi Scholia commentarentur, vacuos eſſe fuiſſet. Ceterum hæc levioris operæ, cujus mihi pretium nonnullum facturus ſane videor, ſi & iſtud, & duo proxime inſequentia Fragmenta, quæ apud Auguſtinum, Agellium, & Frontonem trifariam diſpulſa leguntur; in unum locum compulero, ordine nonnihil immutato, qui mihi ad hoc exemplum diſpartiendus videtur: *Poſtquam remoto metu Punico ſimultates exercere vacuum fuit, plurimæ turbæ,*

mare noſtrum, atque Oceanum, niſi quæ a paludibus invia fuit, perdomita. [1] Optumis autem moribus, & maxuma concordia egit populus R. inter ſecundum atque poſtremum bellum Carthaginienſe. *Victorinus & Auguſtinus.*

At diſcordia, & avaritia, atque ambitio, & cetera ſecundis rebus oriri ſueta mala, poſt Carthaginis excidium maxume aucta ſunt. Nam injuriæ validiorum, & ob eas diſceſſio plebis a patribus, aliæque diſſenſiones domi fuere jam inde a principio: neque amplius, quam regibus exactis, dum [2] metus a Tarquinio & [3] bellum grave cum Etruria

riæ fidem ſit, concoquere nullo modo poſſum. Cæſar id fecit? qui poteſt? cum Servius Sulpitius Rufus & M. Claudius Marcellus, ſub quibus omnem Galliam perdomitam fuiſſe ſcribit Salluſtius, ann V. C. ɪↄↄcɪɪ. hoc eſt, biennio ante bellum civile Cæſaris & Pompeji, fuerint conſules. Igitur locum corruptum eſſe fateamur, atque ita a nobis relinqui debere, doleamus. nam quod in Mariangeli Accurſii, hoc eſt, prima, ni fallor, hujus hiſtorici editione legitur: *Omnes Galliæ, niſi quæ paludibus inviæ fuere, Salluſtio docetur auctore poſt decennalis belli mutuas clades perpeſſas, ſocietatique noſtræ fœderibus junxit æternis:* id ſatis magno argumento eſſe debet reliquorum ſcripturas ab ingenio & conjectura, non autem ab ipſa rei veritate proficiſci. *Carrio.*

1 *Optimis moribus.*] Salluſtius in Jugurth. *Nam ante Carthaginem deletam Pop. & Senatus Rom. placide modeſtique inter ſe Rempublicam tractabant, neque gloriæ, neque dominationis certamen inter cives erat: metus hoſtilis in bonis artibus civitatem retinebat. ſed ubi formido illa mentibus diſceſſit: ſcilicet ea, quæ ſecundæ res amant, laſcivia atque ſuperbia inceſſere.* Vide Auguſtinum lib. 1. cap. 3. de civit. Dei. Eo ipſo tempore meliores artes & Poëſin a Græcia Romam commigraſſe teſtatur Porcius Licinius:

Pœnico bello ſecundo Muſa pennata gradu
Intulit ſe bellicoſam in Romuli gentem feram.

Servius: *Bello Punico ſecundo, ut ait Ennius, placata Juno cœpit favere Romanis.* Coler.

2 *Metus a Tarquinio.*] Sic Liv. l. 45. *Cum major a Romanis metus, timorem a Principibus ſuis viciſſet.* Ciacc.

3 *Bellum grave cum Etruria poſitum.*] Primis Coſſ. L. Junio Bruto, & Valerio Voluſio, poſtea Poplicola dicto, dum exules Tarquinii res ſuas per vim repetunt, prima hæc arma ſumta ſunt a Populo Romano pro libertate contra Vejentes & Tarquinienſes: qui dum reducere cives ſuos Tarquinios in regnum conabantur, a Romanis ad Arſiam ſilvam victi ſunt, Arunte regis Superbi filio Brutoque mutua vi, & ita pridie Calendas Martias in prælio occiſis. Poplicola Bruti collega de Etruſcis poſtridie primus quadrigis in Urbem vectis triumphavit. Superbus rex eo prælio, & filii morte fractus, ad Porſenam regem fugit, qui ad miſericordiam afflictis Tarquinii rebus allectus (ut regale nomen regibus & magnum, & ſanctum eſt) ita Porſena anno proximo pro Tarquinii reſtitutione arma ſumpſit: qui etiamſi Populum Romanis armis fameque fatigaverat; tamen novæ fortitudinis Romanæ exemplis, Horatii, Mucii, & Clæliæ Virginis perculſus, pacem eodem anno, deſerta Tarquinii cauſa, cum Populo Romano fecit. Hinc apparet, quare hoc bellum Etruſcum dicatur, quia huic bello ſe immiſcuerant Vejentes, qui trans Tiberim

truria poſitum eſt, æquo & modeſto jure agitatum: dein, ſervili imperio patres plebem exercere; de vita atque tergo regio more conſulere; agro pellere, [1] &, ceteris expertibus, ſoli in imperio agere. Quibus ſævitiis, & maxume [2] fenoris onere oppreſſa plebes, cum aſſiduis bellis tributum ſimul & militiam toleraret, armata, [3] montem ſacrum, atque Aventinum inſedit. Tumque trib. pl. & alia ſibi jura paravit. Diſcordiarum & certaminis utrimque finis fuit ſecundum bellum Punicum. *Auguſtinus.*

[4] Poſtquam, remoto metu Punico, ſimultates exercere vacuum

berim centum ab urbe ſtadiis ſiti erant, Tarquinienſes, denique Porſena rex Cluſii. *Stad.*

1 *Et, ceteris expertibus.*] Sic in Catilin. *Crudelitate feneratorum plerique patria: ſed omnes fama atque fortunis expertes ſumus.* Ciacc.

Et, ceteris expertibus, ſoli in imperio agere.] *Expertibus*, ſcil. imperii ac dominationis. Nam ſi omnis poteſtas (ut vult Poëta) impatiens conſortis, eo magis Regia. Simile poſtea in oratione ad Cæſarem de Pompejo: *Nam particeps dominationis neque fuit quiſquam, &c.* Douza.

2 *Fenoris.*] Vide ſupra Bell. Cat c. 33.

3 *Atque Aventinum inſedit.*] Tacitus: *Duos colles quos barbari inſederant*, &, *Arcem Capitolii inſedit*, &, *Soli Cheruſci juga inſedere.* Livius lib. 3. de eadem re: *Eunt agmine ad Urbem, & Aventinum inſident.* Vide quæ diximus ad cap. 31. Bell. Jugurth. *Ciacc.*

Montem ſacrum, atque Aventinum inſedit.] Vide ſupra Jugurth. c. 31.

Inſedit.] Diomedes vero l. 11. c. ult. prolepſin figuram hic eſſe docet: eo quod mons, poſtea quam plebs illum inſederat, ſacer dictus eſt. totum autem hoc hiſtoriæ fragmentum peſſime ab iis acceptum eſt, qui ſe harum hiſtoriarum emendatores eſſe ſunt profeſſi. *Carrio.*

4 *Poſtquam remoto metu.*] Sic Tacitus Hiſt. 2. *Sed ubi ſubacto orbe, & æmulis urbibus regibuſque excis, ſecuras opes concupiſcere vacuum fuit.* Ciacc.

Poſtquam.] In Agellio Buſlidiano eſt: *poſt remoto metu Punicos milites exercere vacuum fuit.* non recte. Vult enim Salluſtius, Romanis metu belli Punici impeditis parum otii fuiſſe exercendis ſimultatibus: remoto vero metu Punico, ſtatu Reipub. nimio & otio & luxu conquaſſato, privatim ſingulos privis ſimultatibus indulſiſſe. quod bello Catilinario & Jugurthino, itemque multis hiſtoriarum locis frequenter repetit. de quo item Silius Italicus, quem plurima a Salluſtio mutuari, alibi teſtati ſumus, extremo decimo libro, ita canit:

Hæc tum Roma fuit, poſt te cui vertere mores.
Si ſtabat fatis; potius Carthago maneres.

Carrio,

Poſtquam remoto metu Punico ſimultates exercere vacuum fuit.] Ita recte & ordine in editionibus pleriſque. quo magis miror ſiniſtram illorum diligentiam, quibus pro *ſimultates*, *milites* nobis objectare vacuum fuit. quos ipſos ſatius, dum ejuſmodi Scholia commentarentur, vacuos eſſe fuiſſet. Ceterum hæc levioris operæ, cujus mihi pretium nonnullum facturus ſane videor, ſi & iſtud, & duo proxime inſequentia Fragmenta, quæ apud Auguſtinum, Agellium, & Frontonem trifariam diſpulſa leguntur; in unum locum compulero, ordine nonnihil immutato, qui mihi ad hoc exemplum diſpartiendus videtur: *Poſtquam remoto metu Punico ſimultates exercere vacuum fuit, plurimæ turbæ,*

vacuum fuit, [1] plurimæ turbæ, ſeditiones, & ad poſtremum bella civilia orta ſunt: dum pauci potentes, quorum [2] in gratia plerique conceſſerant, ſub honeſto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant, bonique & mali cives appellati, non [3] ob merita in rempublicam, omnibus pariter corruptis, ſed uti quiſque locupletiſſimus, & injuria validior, quia præſentia defendebat, pro bono ducebatur. [4] Ex quo tempore majorum mores non paullatim, ut antea, ſed torrentis modo præcipitati: adeo juventus luxu atque avaritia corrupta eſt; uti merito dicatur, genitos eſſe, qui neque ipſi habere poſſent res familiares, neque alios pati. *Agellius & Auguſtinus.*

[5] Igitur venditis proſcriptorum bonis, aut dilargitis. *Agellius.*

[6] Id bellum excitabat metus [7] Pompeji victoris [8] Hiempſalem in regnum reſtituentis. *Idem.*

Maxu-

turbæ, ſeditiones & ad poſtremum bella civllia orta ſunt: dum pauci potentes quorum in gratia plerique conceſſerant, ſub honeſto patrum aut plebis. nomine, dominationes affectabant, bonique & mali cives appellati, non ob merita in remp. omnibus pariter corruptis, ſed uti quiſque locupletiſſimus, & injuria validior, quia præſentia defendebat; pro bono ducebatur. Ex quo tempore majorum mores non paulatim, ut antea, ſed torrentis modo præcipitati: adeo juventus luxuria atque avaritia corrupta eſt, ut merito dicatur, genitos eſſe, qui neque ipſi habere poſſent res familiares, neque alios pati. Douza.

1 *Plurimæ turbæ, &c.*] Aruſianus Meſſus primo hiſtoriarum libro a Salluſtio dictum notat; *concedere in gratia.* quæ apud Auguſtinum lib. 3. cap. 17. (is enim totum hoc Salluſtio fragmentum conſervavit) mutata loquendi ratione leguntur: *quorum in gratiam plerique conceſſerant.* Carrio.

2 *In gratia conceſſerant.*] Α'ρχαϊκῶς, quemadmodum contra Cicero: *In poteſtatem eſſe.* Claudius, *in medium relinquere.* Terentius *in reis eſſe* dixerunt, quod eo libentiùs moneo, ne quis locutionis inſolentia ductus, pro lubidine ſua in quidvis aliud mutet. *Putſch.*

3 *Ob merita.*] *Merita*, tam in vitio quam in laude poſuit Salluſtius; ambiguitate, qua idem antea uſus in Jugurtha: *Laudare, increpare merentes.* Quem locum ancipitis vocabuli ignoratione male jampridem a ſciolis acceptum tandem ſartum tectum Criſpo reſtituit Rivius. *Douza.*

4 *Ex quo tempore.*] Sintne hæc certa Salluſtianæ orationis verba, an vero etiam cum ſuperioribus debeant conjungi, valde dubito; certe idem Auguſtinus eodem, quo ſuperiora loco, paucis interjectis memorat. *Carrio.*

5 *Igitur.*]Opinor autem hunc locum de Sullana proſcriptione acipiendum. Auguſtinus enim cap. XVIII. libro II. plura hic Salluſtium de Sullæ vitiis ceteraque fœditate reipub. tradidiſſe ſcribit. *Idem.*

6 *Id bellum.*]Agellius lib. 9. hæc adducens, Pompeji metum, interpretatur, non quod Pompejus metueret, ſed quod metueretur. quod & Nonium

Mar-

Maxumeque ferocia regis [9] Mithridatis in tempore bellaturi. *Donatus & Aruſianus.*

[10] Quin lenones & vinarii laniique, quorum præterea vul-

Marcellum in voce *(metu)* obſervare memini: apud quem tamen priſna vox eſt emendanda. *Idem.*

7 *Pompeji.*]Cn. Pompejus ex magnitudine rerum geſtarum *Magni* nomen accepit, L. Sullæ partes ſecutus, ab eoque ad ulciſcendos inimicos in Africam miſſus, Domitium expugnavit, deinde & Iarbam Regem cepit, de quo triumphavit ante legitimam ætatem. Quare ab exercitu Sullæ *Magnus* eſt ſalutatus. Inde contra Sertorium in Hiſpaniam profectus, Metelli copiis ſe conjungens eum cum tota factione ſuſtulit. Mox delectus Imperator ad bellum pyraticum, tribus menſibus id confecit. Dein ſucceſſor L. Lucullo miſſus, de Mithridate triumphavit. Tigranem Armeniæ regem, ad genua procumbentem in regnum reſtituit. Inde Iberos, Albanos, Judæos debellavit, capto eorum rege Ariſtobulo. Tandem vero ſequentis belli civilis calamitate, (nam Pharſalica pugna a Cæſare copiis longe inferiore ſuperatus) in Ægyptum fugiens regis perfidia ab Achilla præfecto interfectus eſt.

8 *Hiempſalem.*] Qui poſt devictum Jugurtham, cum tribus aliis, de quibus ſupra in fine belli Jugurthini actum eſt, Numidiæ regnum partitus eſt. Et poſtmodum ejectus regno civilibus motibus, a Pompejo reſtitutus eſt.

9 *Mithridatis in tempore bellaturi.*] Tac. Annal. 12. *Tamquam adverſus deſertores, & in tempore rebellaturos.* quo modo exiſtimo hic legendum. Donatus tamen in Phormion. act. 2. ſcen. 4. ita citat: *Regis Mith. in tempore bellaturi.* Ciacc.

Mithridatis.] Mithridates rex Ponti, vi tanta fuit & animi, & corporis, ut ſex juges equos regeret, duarum & viginti gentium ore loqueretur. Hic diffidentibus Romanis ſociali bello, Nicomedem Bithynia, Ariobarzanem Cappadocia expulit: Græciam inſulaſque omnes, excepta Rhodo, occupavit: Cives Romanos tota Aſia negotiantes, nocte una occidendos curavit: Q. Oppium Proconſulem & Apulejum legatum in vincula conjecit: Sed a Sulla apud Dardanum fuſus, cum L. Lucullo apud Cyzicum congreſſus, tanta ſuorum clade ſuperatus eſt, ut rebus ſuis diffidens ad Tigranem Armeniæ regem confugerit: cujus ope cum bellum inſtauraſſet, a Pompejo omnibus prorſus viribus exutus, tandemque a Pharnace filio in regia obſeſſus veneno vitam abrumpere tentavit. Verum cum ea via parum proficeret, quod corpus multis antea antidotis firmaviſſet, immiſſum percuſſorem Gallum, auctoritate vultus ejus territum revocavit, & in cædem ſuam, manum trepidantis adjuvit. Hic Mithridates arguitur maximæ crudelitatis: nam Loadicen conjugem & ſororem, præterea matrem, fratremque ac tres filios impuberes totidemque filias interfecit.

Mithridatis.]Rectius legitur *Mithradates* juxta Goltzium. Nomen autem a mitra accepiſſe videtur. Mitra autem antiquis erat incurvum pileum, de quo pendebat buccatum tegmen, qua Phryges & Lydii utebantur, ut ſcribit Servius. Euſtathius mitram exponit ἀνάδημα τῆς κεφαλῆς, id eſt, redimiculum capitis & faſciam. Et quia hoc inſigne regium, inde forſan Mithridates nomen accepit. niſi quod & *Mitri* dominum denotat Orientalibus.

10 *Quin lenones.*] Corrige locum Chariſii adfectiſſimum libro primo, ubi hæc Salluſtii adducit: *Lanius dicitur, ut Terentius, Lanii & coci. & Salluſtius, Quin vinarii laniique.* Ubi illud quoque notamus, *vinarium* dici. lanio autem quaſi diminutio lanii. Et ita habet V.C. Nobiliſſ. Douzæ. *Putſch.*

I Con-

vulgus in dies uſum habet, precio [1] compoſiti. *Cariſius.*
Genus armis ferox, & ſervitii inſolitum. *Aruſianus.*

M. Æmilii Lepidi Coſ. ad P. R. Oratio contra Sullam.

Clementia & probitas veſtra, Quirites, quibus per ceteras gentis maxumi, & clari eſtis, plurimum timoris mihi faciunt, advorſus tyrannidem L. Sullæ: [2] ne aut ipſi nefanda quæ

1 *Compoſiti.*] Nonius in iiſdem verbis, *compoſiti*, exponit, *redempti*. Carrio.

2 *Ne aut ipſi, nefanda quæ non exiſtimatis.*] Forte, *Nefanda quæ vobis exiſtimatis.* & a dictione, *præſertim*, uſque ad *eximat*, parentheſi incluſa eſſe debent. *Ciacc.*

Aut ipſi, nefanda quæ aſtumatis.] Ita in pleriſque exemplaribus hodie legitur: *Ne aut ipſi, nefanda quæ non exiſtumatis, ea parum credendo de aliis, circumveniamini.* Ego malim id quod in quibuſdam libris viſus ſum animadvertere: *Ne quæ ipſi nefanda aſtumatis.* Atque ita optime & ſibi, & nobis conſtituta eſt ſententia alioqui inexplicabilis, ut ſignificet Lepidus Populum Roman. alios ex ſuo ingenio probare conſueſſe, & quoniam ipſorum mores a tyrannide, omnique adeo perfidia impenſiſſime abhorreant, ceteros omnes etiam ſui ſimiles putare, eoque ipſos nimia ſua crudelitate per fidem facilius decipi, ac dolis Sullanis opprimi poſſe, quum quæ ipſi nefanda ſibi atque abominanda exiſtimant, ea haud temere in quemquam mortalem cadere poſſe arbitrantur. Quid? quod ita hunc locum interpretandum eſſe, clamant ea quæ præceſſere. Ceterum quod de Sulla ab omnibus Scriptoribus prædicatur, eum A. V. DCLXXIV. qui hunc Lepidi Conſulatum anteceſſerat, Dictaturam depoſuiſſe; falſum alicui, neque hercule injuria, videri poſſit: qui quidem hanc Æmilianam Orationem ſecum & cum animo ſuo paulo curioſius perpenderit; in qua de abdicatione dictaturæ verbum nullum, de dominatione aucta ſermo plurimus. ſed tamen (ut, quod res eſt, fabuler) veriſimile non eſt, Sulla Rempubl. tractante, locum adeo liberæ orationi in urbe conceſſum fuiſſe, parituræ alioqui præſens haud dubie incommodum tam auctori quam auditoribus, quos frequentes quidem & conglobatos adfuiſſe oportuit: ſi tamen ea pubi præſenti in concione, pro Roſtris habita fuerit, ex more Romano. Quo magis in eam ſententiam inclinat animus, ut credam depoſita quidem a Sulla Dictatura hæc verba M. Æmilium Cos. ad Quirites feciſſe; ſed depoſita modo titulo tenus. quippe cujus vis etiam poſtea per idoneos homines retenta, ex lubidine Sullaturientium partium aſpere violenterque exerceretur in plebem; eorum, inquam, opera, qui malo Reip. creverant, quorum cum primis intererat, ne Acta Sullæ reſcinderentur. teſtis Appianus, qui hoc genus hominum perpetuos dignitatis Sullanæ propugnatores etiam poſt ejuſdem exceſſum fuiſſe aſſerit. In hos igitur potius quam in Sullam, magnam harum invectionum partem convenire perſuaſum eſt mihi. cui ſententiæ noſtræ non minimam fiduciam tribuit ter iterata in hac ipſa Oratione Satellitum Sullanorum mentio, quos ille, dum Dictator fuerat, quo fidos ſibi obnoxioſque magis in perpetuum faceret, ex præda civili acerbiſſima ditatos dilargitis proſcriptorum bonis, ad ſummos inſuper honores extulerat. in quorum ſtabili poſſeſſione quoniam ſe, Sulla jam privato, permanere poſſe diffiderent, ideo pro ipſius Actis, ſummis porro opibus atque induſtriis, haud ſequius quam pro aris & focis nitebantur. Utut eſt, illud certe

da quæ æſtumatis, ea parum credendo de aliis circumveniamini: (præſertim cum illi ſpes omnis in ſcelere atque perfidia ſit; neque ſe aliter tutum putet, quam ſi pejor atque [1] inteſtabilior metu veſtro fuerit, [2] quo captivis libertatis curam miſeria eximat:) [3] aut ſi provideritis, in tutandis periculis magis, quam in ulciſcendo teneamini. [4] Satellites quidem ejus, homines maxumi nominis, non minus optumis majorum exemplis, nequeo ſatis mirari, dominationis in vos, ſervitium ſuum mercedem dant: & [5] utrumque per injuriam malunt, quam optumo jure liberi agere: præclara Brutorum, atque Æmiliorum & Lutateriorum proles, geniti ad ea, quæ majores virtute peperere, ſubvertunda. [6] Nam quid a Pyrrho, Hannibale,

certe extra controverſiam, in hunc primum Lepidi Conſulatum, qui geſtus fuit Anno Urbis DCLXXV. Sullæ mortem incidiſſe. quum anno ante Dictatura ſe abdicaſſe ab Hiſtoricis prodatur. *Douza.*

Nefanda.] In Gymnico τὸ *nefanda* perperam deeſt. *Riv.*

1 *Inteſtabilior.*] Vulgo; *inſtabilior.* male. ſic idem Jugurth. *Improbus inteſtabiliſque.* verbis ex legibus XII. tab. derivatis, quæ in jure noſtro civili ſunt frequentia. *Carrio.* Tacitus 4. Hiſtor. *Quum interim inteſtabilior & ſævior exortus eſt.* Ciacc.

2 *Quo captivis libertatis curam miſeria eximat.*] *Captivis*, ſcilicet *vobis*, quos ille pro *captivis*, ac proinde ut ſervos, ſeu capite diminutos habet. *Douza.*

3 *Aut ſi provideritis, in tutandis periculis magis, quam ulciſcendo teneamini.*] Mira locutionis ratio; niſi a Salluſtio hæc eſſet. Et profecto fuit tempus, quum probiſſimam lectionem ſolicitare auſus, pro *Tutandis*, *Vitandis*, (id quod in neſcio quo exemplari reperiſſe mihi videbar) reſcribendum cenſerem. Nunc aliquando ad verum converſus mutata ſententia, muto pariter factum; &, *Tutandis periculis*, propulſandis ac defendendis interpretor. *Idem.*

4 *Satellites quidem ejus.*] τὸ *ejus* in Gymnico deeſt. *Riv.*

Satellites quidem ejus.] In mſ. Nobiliſſ. Puteanorum: *Satellites quidem ejus, homines maximi nominis, optimis majorum exemplis.* quod probo. nam illud *non minus*, ex ſuperioris vocabuli repetitione conflatum videtur. *Putſch.*

5 *Et utrumque per injuriam malunt.*] Cum ſtatim ſequatur, *quam optimo jure liberi agere*; ut contraria contrariis opponantur, legendum videtur, *& vincti per injuriam maluit.* Ciacc.

6 *Nam quid a Pyrrho, Hannibale, Philippoque, & Antiocho defenſum eſt alind, quam libertas, & ſua cuique ſedes, neu cui, niſi legibus pareremus.*] Recte atque ordine: Legibus enim parere tutiſſimum, omneſque mortales æquo ac modeſto inter ſe jure agitare decet: neque cujuſquam ſupra Leges potentiam eſſe. Hoc ſiquidem Albanæ tyrannidi, quam juſto imperio, aut bene conſtitutæ Reipub. propius & convenientius videtur. Ceterum notandum ejus dicti inſolentiam: *Defenſum a Pyrrho, Hannibale* pro, a vi, impetu, atque injuria Pyrrhi, Hannibalis, &c. vindicatum atque aſſertum. Eo dico, ne quis Romanorum libertatem ab hoſtibus defenſam Salluſtium hoc loco dixiſſe immerito

bale, [1] Philippoque [2] & Antiocho [3] defenſum eſt aliud, quam libertas, & ſuæ cuique ſedes; [4] neu cui, niſi legibus, pareremus? quæ cuncta ſævus [5] iſte Romulus, quaſi ab externis rapta, tenet, non tot exercituum clade, neque conſulis

merito calumniam auſit, notamque vanitatis certiſſimo Hiſtorico falſo inurere. Id enim verba ipſa prima fronte præ ſe ferre manifeſto videntur: Phraſi alioqui interioris notæ ſcriptoribus Ciceroni, Cæſari, aliis paſſim frequentata. Verbi gratia; Urbem, Vitam, Dignitatem; a vaſtatione, ab inimicis defendere. *Douza.*

Pyrrhus.] Æacidæ filius, Epirotarum rex, paternum genus ad Achillem, maternum ad Herculem referebat. Habuit cognatum Olympiadem Alexandri magni matrem, utpote Neoptolemo avunculo genitam. Hic cum a ſuis ob odium paternæ crudelitatis, ad necem quæreretur, clam a matre ſubductus, ad Illyricos defertur, traditusque Heroæ Glauci regis uxori nutriendus fuit. Quumque natus annos undecim eſſet, revocatus a ſuis tanta virtute crevit, ut, quum imperium orbis agitaret, & Romanos potentes videret, Apollinem de bello conſuluerit. Ille ambigue reſpondit:

Ajo te Æacida Romanos vincere poſſe.

Hoc ad ſe dictum putans, auxilio Tarentinis contra Romanos venit, adverſus quos vario eventu pugnavit. Periit ictu tegulæ percuſſus, cum Argos cepiſſet. vide vitam ejus latius apud Plutarchum.

Pyrrhus.] Pauſanias lib. I. non ita longe ab initio Græcum neminem ante Pyrrhum bellum Romano imperio intuliſſe refert. nempe ex vera illa & veteri Græcia: nam antea cum multis Italiæ Græcis populis, & ipſis Tarentinis conflixere Romani. *Freinſhemius.*

1 *Hannibale.*] Vide ſupra Jug. c. 5.

2 *Philippo.*] Sub hoc fuit bellum Macedonicum primum. Philippus enim Demetrii filius Macedoniæ rex, cum Annibale, poſt Cannenſem calamitatem animo ad Pœnos inclinato, fœdus & ſocietatem belli per legatos contra P. R. ſanxerat. Romani interceptis legatis & literis de hoc fœdere edocti, ut Philippum ab Italia jacerent in Macedoniam, Valerio Lævino prætori imperium mandant: is Apolloniam & Oricum a Macedonibus obſeſſas liberat, Philippumque regem in regnum ſuum abire coëgit, ann. DXXXIX. Lævinus deinde cum Ætolis, cum Attalo Pergameno, Pleurato & Scerdilaido Illyriorum regibus ſocietatem adverſus Philippum confirmat, Cos. declaratus in Urbem revocatur ann. DXLI. Huic ſucceſſor miſſus Sulpicius Galba Proconſul, qui adverſus Philippum & Achæos rem bene geſſit: quouſque & hujus ſucceſſor P. Sempronius proconſul inter Ætolos eorumque ſocios & Philippum pacem fecit ann. DXLIX. Romani autem Africano bello levati, infenſique iterum Philippo ob infidam cum Ætolis ceteriſque Græciæ ſociis pacem, tum quia nuper auxilia in Africam Annibali Pœniſque ſubmiſerat, & Athenienſes de ejuſdem injuria queſti, calamitate ſua commiſerationem commoverant; bellum cum Philippo omnes centuriæ juſſerunt, Sulpitio Galba & Aurelio Cotta Coss. anno DLIII. *Stadius.*

3 *Defenſum.*] Pro, a vi, impetu atque injuria Pyrrhi, Hannibalis, &c. vindicatum atque aſſertum. Eo dico, ne quis Romanorum libertatem ab hoſtibus defenſam Salluſtium hoc loco dixiſſe immerito calumniari auſit, notamque vanitatis certiſſimo Hiſtorico falſo inurere. *Douza.*

4 *Ne cui.*] Venetum exemplar, *neu cui*, id rectius eſt, pro *neve alicui*. Riv.

5 *Romulus iſte.*] Per contemptum: id eſt; Sulla qui ſe alterum Romulum dicit.

1 *Sed*

conſulis, & aliorum principum, quos fortuna belli conſumſerat; ſatiatus; [1] ſed tum crudelior, cum pleroſque ſecundæ res in miſerationem ex ira vertunt. Quin ſolus omnium, poſt memoriam hominum, ſupplicia [2] in poſt futuros compoſuit: [3] quis prius injuria quam vita certa eſſet: praviſſumeque per ſceleris immanitatem adhuc tutus fuit; dum vos, metu gravioris ſervitii, a repetunda libertate terremini. Agendum atque obviam eundum eſt, Quirites: ne ſpolia veſtra penes illum ſint: [4] non prolatandum, neque votis paranda auxilia: niſi forte ſperatis, per tædium jam aut pudorem tyrannidis, eſſe eum per ſcelus occupata periculoſius dimiſſurum. At ille eo proceſſit, uti nihil glorioſum, niſi tutum, & omnia retinendæ dominationis honeſta exiſtumet. Itaque illa quies, & otium cum libertate, [5] quæ multi probi potius, quam laborem cum honoribus, capeſſebant, nulla ſunt. Hac tempeſtate ſerviundum, aut imperitandum: habendus metus eſt, aut faciundus, Quirites. [6] Nam, quid ultra? quæve humana ſuperant, aut divina impolluta ſunt? populus Romanus paulo ante gentium moderator, exſutus imperio, gloria, jure, agitandi inops,

1 *Sed tum crudelior, quum pleroſque ſecundæ res in miſerationem ex ira vertunt.*] Lego, *Pleriſque.* Cauſſa depravationis Correctorum improbitas, quibus (ut & ipſe Salluſtianum loquendi genus in rem meam accommodem) omni ætate in Scholiaſticis ſordibus acta, quidquid non intelligunt corrumpere, conſuetudine jam pridem in naturam vertit. *Douza.*

2 *In poſt futuros.*] Quia etiam nondum natis ſervitutem intulit.

3 *Quis prius injuria, quam vita certa eſſet.*] Ita Schurrerianum, id quod ſententia quoque poſtulat. Nam Sullam ait unum omnium poſt hominum memoriam ſupplicia in poſt futuros compoſuiſſe, hoc eſt, proſcriptorum liberos a rep. ſubmoviſſe, ac petendorum honorum jure prohibuiſſe. Ut ita nimirum injuria iis prius, quam vita certa foret. *Riv.* Vulgo, *certaſſet.*

4 *Non prolatandum, neque votis paranda auxilia.*] Hujus ſententia, quaſi interpretamentum habes in ejuſdem Catilina, ubi Catonem ita probabiliter argumentantem inducit: *Non votis, neque ſuppliciis muliebribus Deorum auxilia parantur, vigilando, agendo, conſulendo proſpere omnia cedunt.* & cetera quæ ibidem ſequuntur. *Douza.*

5 *Quæ multi probi.*] Sic in Veneto & Argentoratenſi; non, *quam*; ut neutro genere ponatur, & ad ſubſtantiva illa diverſorum generum referatur, *quietem & otium.* Riv.

6 *Nam quod ultra? quæve humana ſuperant, aut divina impolluta ſunt?*] Non minus recte fortaſſe legetur: *Nam quid ultra ſuperat? quæve humana aut divina impolluta ſunt?* Sic infra: *eſt ne juris reliqui aliquid.* Ciacc.

inops, deſpectuſque ne [1] ſervilia quidem alimenta reliqua habet. [2] Sociorum, & Latii magna vis civitate pro multis, & egregiis factis, a vobis data, per unum prohibentur: & plebis innoxiæ patrias ſedes occupavere pauci ſatellites, mercedem ſcelerum. Leges, judicia, ærarium, provinciæ, reges, penes unum; denique necis civium, & vitæ licentia. Simul humanas hoſtias vidiſtis, & ſepulchra infecta ſanguine civili. [3] Eſt ne viris reliqui aliud, quam ſolvere injuriam, aut mori per virtutem? [4] quoniam quidem unum omnibus finem natura vel ferro ſeptis ſtatuit: [5] neque quiſquam extremam neceſſitatem nihil auſus, niſi muliebri ingenio, exſpectat. Verum ego ſeditioſus, uti Sulla ait, qui [6] præmia turbarum queror: & bellum cupiens, quia jura

1 *Servilia alimenta.*] Quinos frumenti ſeu farris modios in ſingulos menſes intellige. Id enim (uti ad Phormionem notavit Donatus) ſervorum demenſum erat. qua de re Criſpus etiam poſtea in Oratione Macri Tribuni Pl.: *Niſi forte repentina iſta frumentaria lege munia veſtra penſantur, qua tamen quinis modiis libertatem omnium æſtimavere.* Ita enim & locum eum, & priorem Donati ex Seneca caſtigandum commonefecit nos princeps in ablectiſſimo illo Electorum ſuorum Commentario Juſtus Lipſius. *Donza.*

2 *Sociorum & Latii.*] V. ſup. Jug. c. 39.

3 *Eſtne viris reliqui aliud, quam ſolvere injuriam aut mori per virtutem?*] *Viris* recte, non *Juris*: hoc enim, *Muliebri ingenio*, quod deinceps ſequitur, opponitur a Cripſo. cui lectioni magis etiam firmandæ eſt ejus ſcripturæ parilitas, quæ in Oratione Memmiana bello Jugurthino comparet: quam cur Rivius voce *Viro* ejecta mala manu eviraret, cauſſa non erat. Locus ſic habet: *Atque ego tametſi viro flagitioſiſſimum exiſtimo inpune injuriam accepiſſe, tamen vos, &c.* Ita enim inibi legendum, vel potius *Viris*, ob ea quæ ſequuntur, pro certo perſuaſum eſt mihi. non autem, *Verum*, aut *Virum*, ut perperam in aliis impreſſum exſtat: quorum neutrum mihi nec vero, nec viro dignum, vel conſentaneum videtur. *Donza.*

4 *Quoniam quidem unum omnibus finem natura vel ferro ſeptis ſtatuit.*] Hoc eſt, obſeptis circumquaque, & quaſi vallatis ferro, pro muro, ſeu munimento, propugnaculoque ferreo, ni fallor. Egregia γνώμη, & conſimilis Propertianæ illi:

Ille licet ferro cautus ſe condat, & ære,
Mors tamen incluſum protrahet inde caput.

Neque aliter primus Oratorum Demoſthenes Oratione de corona: πέρας μὲν γὰρ ἅπασιν ἀνθρώποις ἐστὶ τοῦ βίου ὁ θάνατος, κἂν ἐν οἰκίσκῳ τις αὐτὸν καθείρξας τηρῇ. Quod exemplum ſententiæ huic opportuniſſimum, mihi ab oculatiſſimo Lipſio ſuggeſtum, ſilentio præterire, non fuit conſilium. *Idem.*

5 *Neque quiſquam extremam neceſſitatem, nihil auſus, niſi muliebri ingenio exſpectat.*] Forte, *Nequicquam e. n. nihil auſus muliebri ingenio eſt. Extrema* autem *neceſſitas*, pro *morte*, uſurpatur a Tacito ſæpe. *Ciacc.*

6 *Qui præmia turbarum queror.*] Meliores libri MSſ. *Quia præmia*: ut infra, *quia jura pacis.* Idem.

Præmia turbarum queror.] Legendum vide-

ra [1] pacis repeto. Scilicet, quia non aliter ſalvi, ſatiſque tuti in imperio eritis, niſi Vettius Picens, [2] ſcriba Cornelius, aliena bene parata prodegerint: niſi approbaveritis omnis proſcriptiones innoxiorum, ob divitias: cruciatus virorum illuſtrium: vaſtam urbem fuga, & cædibus: bona civium miſerorum, quaſi [3] Cimbricam prædam, [4] venum, aut dono datam. At objectat mihi poſſeſſiones ex bonis proſcriptorum: quod quidem ſcelerum illius vel maxumum eſt, non me, neque quemquam omnium ſatis tutum fuiſſe, ſi recte faceremus. Atque illa, quæ tum formidine mercatus ſum, precio ſoluto, jure, dominis tamen reſtituo: neque pati conſilium eſt, ullam ex civibus prædam eſſe. [5] Satis illa fuerint, quæ, rabie contracta, toleravimus, manus conſerentes inter ſe Romanos exercitus, & arma ab externis in noſmet

videtur *quæro*, hoc eſt, petere vel affectare videor. *Gronov.*

1 *Quia jura, &c.*] Venetum *qui*. Riv.

2 *Scriba.*] *Scribæ* dicti ſunt, qui rationes publicas ſcriberent in tabulis: ob idque apparebant ſingulis magiſtratibus. Cic. Ver. 5. *Eſt vero honeſtus ordo, quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magiſtratuum committuntur.* Diſtributi autem erant in aliquot decurias, quarum in aliqua locum ſibi emere conſueverant, qui ſcribæ fieri nolebant. Æmilius Probus in vita Eumenis, ait Scribæ munus multo eſſe apud Græcos honorificentius, quam apud Romanos. *Nam apud nos*, inquit, *revera, ſicuti ſunt, mercenarii ſcribæ exiſtimantur: at apud illos contra nemo ad id officium admittitur, niſi honeſto loco, & fide & induſtria cognita, quod neceſſe eſt omnium conſiliorum eum eſſe participem.* Hinc & dicebat idem Eumenes, Philippi regis & poſt Alexandri Magni Scriba: ſe vitam potius poſiturum eſſe, quam fidem. Scriba quidem clariſſimus in Nov. 64. dicitur: ſed is erat in Provincia quaſi Prætor tutelaris quidam. Alioquin & ſervi publici & Scribæ apud Capitolinum conjunguntur: ita enim ille loquitur; non Scribæ; non ſervi publici; non cenſuales illis actibus intereſſent.

3 *Cimbricam prædam, &c.*] Id eſt, venditam, aut dilargitam, quomodo idem locutus eſt antea. Sed corrigendum haud dubie, *data*. Etenim ad bona civium, non ad Cimbricam prædam referendum. *Douza.*

4 *Venum aut dono datam.*] *Data* dicere debuiſſet, ſi ad *bona* reſpexiſſet: nunc ad *pacem* retulit. *Ciacc.*

5 *Satis illa fuerint, quæ, rabie contracta, toleravimus.*] Haud dubie legendum *rabie contacti toleravimus*. Apuleius lib. 9. de cane rabida: *certe venenatis morſibus contacta nonnulla jumenta, efferata ſimili rabie.* Livius libr. 2. *Bona Tarquiniorum diripienda, plebi data, ut contacta regia præda, ſpem in perpetuum cum his pacis amitteret.* Cicero de Divin. lib. 2. *Vel ſuſpicor contactum aliquo morbo bovis cor fuiſſe.* Tacitus ſæpe, *contactu*, dicit: ut lib. 5. *plures infecti quaſi valetudine & contactu.* Et lib. 1. *Diſcedite a contactu, & dividite turbidos.* Sic infra oratione Philippi eſt in Vat. libr. *Neu patiamini licentiam ſcelerum quaſi rabiem ad integros contactu procedere.* Idem.

met verſa. Scelerum & contumeliarum omnium finis ſit. Quorum adeo Sullam non pœnitet, [1] ut & facta in gloria numeret, &, ſi liceat, avidius fecerit. Neque jam, quid exiſtumetis de illo, ſed quantum vos audeatis vereor: ne, alius alium principem exſpectantes, ante capiamini, non opibus ejus, quæ futiles & corruptæ ſunt, [2] ſed veſtra ſocordia, [3] quam captum iri licet, & quam audeat, tam videri felicem. Nam præter ſatellites commaculatos, quis eadem vult? aut quis non omnia mutata, præter victoriam? ſcilicet milites: quorum ſanguine, Tarrulæ, Scyrroque, [4] peſſumis ſervorum, divitiæ partæ ſunt. an, quibus prælatus in magiſtratibus capiundis Fuſidius, ancilla turpis, [5] honorum omnium dehoneſtamentum? Itaque maxumam mihi fiduciam parit victor exercitus, [6] cui per tot vulnera & labores, nihil præter tyrannum quæſitum eſt. Niſi forte tribuniciam poteſtatem everſum profecti ſunt [7] per arma, conditam a majoribus ſuis; utique jura & judicia ſibimet extorquerent; egregia ſcilicet mercede, cum [8] relegati in palu-

1 *Ut & facta in gloria numeret.*] Ceterum hæc eo pertinere arbitror, quod Sulla poſt depoſitam Dictaturam, dimiſſo a ſe publico præſidio, palam in foro edixerat, ſeſe omnium ab ſe geſtarum rerum paratum eſſe rationem reddere. Auctores Appian. & Plutarc. *Donz.*

2 *Sed veſtra ſocordia quam captum iri licet.*] Deeſſe quædam exiſtimo poſt *ſocordia.* & Cato *ſecordiam* ſcripſit. Feſtus. *Ciacc.* V.C. *ſecordia.* Videndus Feſtus Pompejus in *ſecordia,* quam dicit ex *ſe* & *corde* compoſitam. *Urſin.*

3 *Quam captum iri licet.*] Ciacconius ante hæc verba aliquid deeſſe putat. Forte ſcribendum: *Ne alius alium principem exſpectantes, ante capiamini (non opibus ejus, quæ futiles & corruptæ ſunt, ſed veſtra ſocordia) quam captum ire libeat, & quantum audebitis tum videri felicibus.* Antequam vobis libeat ire captum Sullanos, & eſſe tam felicibus, quam tum audere volueritis. *Gronov.*

4 *Peſſumis ſervorum.*] Tacit. 1. *complebant templa peßimis ſervitiorum.* & Hiſt. 1. *deterrimi ſervorum.* Ciacc.

5 *Bonorum omnium dehoneſtamentum.*] Venetum *honorum,* & ſic ſenſus exigere videtur, ut per *honores* intelligas *magiſtratus.* Riv.

6 *Cui per tot vulnera & labores nihil præter tyrannum quæſitum eſt.*] Credo illud volt dicere Lepidus: Maxima ſpes, imo confidentia eſt fore, ut exercitus, a Sulla tandem ad Remp. deficiat, poſtquam viderint ſuorum volnerum ac laborum præmia ad alios, nempe ſatellites ejus (quos Brutorum, Æmiliorum, ac Lutatiorum prolem appellitaverat ſupra) immeritiſſimo tranſire, atque per tot pericula & ærumnas bellorum, nihil aliud ſe præter tyrannum lucrifeciſſe. *Donza.*

7 *Per arma condita a majoribus.*] Lege, *conditam.* nam refertur ad tribuniciam poteſtatem. *Riv.*

8 *Relegati in paludes.*] Hanc Æmilii Lepidi orationem ex lib. 1. hiſtoriarum Sallu-

paludes & ſilvam, [1] contumeliam atque invidiam ſuam, præmia penes paucos intelligerent. Quare igitur tanto agmine atque animis incedit? [2] quia ſecundæ res mire ſunt vitiis obtentui: quibus labefactatis, quam formidatus antea eſt, tam contemnetur: [3] niſi forte ſpecie concordiæ & pacis,

Salluſtii eſſe, præterquam quod magno ſatis argumento ſit oratio Philippi, qua Æmilio bellum moventi reſiſtit, idem tamen Meſſus demonſtrat, qui libello de Elocutionum exemplis primo hiſtoriarum libro has voces, *relegati in paludes*, tribuit. *Carrio.*

1 *In contumeliam*, &c.] Τὸ *in* exemplar Venetum non habet, neque Argentoratenſe. *Riv.*

2 *Quia ſecundæ res.*] Sententiam hanc Seneca pater Thucydidæ tribuit, locum tamen Demoſth. laudat, qui Olynth. ſecunda legitur: αἱ γὰρ εὐπραξίαι δειναὶ συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ τοιαῦτα ὀνείδη. In hac, inquit Seneca controverſia xxv. ſententia Græca tam brevi, habes quæ ſalvo ſenſu detrahas: deme vel συγκρύψαι vel συσκιάσαι, conſtabit ſenſus, etſi non æque comtus, æque tamen integer. At in Salluſtii ſententia nihil demi ſine detrimento poteſt. Sic Criticus ille. Verum Fabii & Paterculi auctoritate facile adductus ſum ad credendum, a Thucyd primum id pronunciatum: cujus maxime æmulus fuit, cum Demoſthene. Salluſtii locum itaque dum ſtudioſe inveſtigo, tandem aliquando in Thucyd. lib. III. in orat. Cleonis repperi. Quare propius factum eſt nihil, quam ut cum Archimede Geometra apud Vitruvium lib. II. Architecturæ exclamarem, εὕρηκα, εὕρηκα. Thucydidæ verba adſcribam, ut ex comparatione precium operæ ſit: Εἰώθε δὲ τῶν πόλεων, αἷς ἂν μάλιστα καὶ δι' ἐλαχίστου ἀπροσδόκητος εὐπραξία ἔλθῃ, ἐς ὕβριν τρέπειν. Qui idem eſt cum eo, qui apud Clementem Alexandrinum lib. IV. Stromat. habetur: Εἰώθασιν δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, φησὶν, οἷς ἂν μάλιστα ἀπροσδόκητος εὐπραγία ἔλθῃ, εἰς ὕβριν τρέπεσθαι. Quem & Philiſtus Hiſtoricus ſic eſt imitatus: τὰ δὲ πολλὰ κατὰ λόγον τοῖς ἀνθρώποις εὐτυχοῦντα, ἀσφαλέστερα παρὰ δόξαν καὶ κακοπραγίαν· εἰώθασι γὰρ μάλιστα οἱ παρὰ δόξαν ἀπροσδοκήτως εὐπραγήσαντες, εἰς ὕβριν τρέπεσθαι. Solon quoque Athenienſium legiſlator, idem & Poëta, & ab illo mutuatus (ut pleraque in gnomas ſuas ex illo tranſtulit) Theognis Megarenſis eandem ſententiam per παρῳδίαν extulit:

Τίκτει τοι κόρος ὕβριν, ὅτ' ἂν πολλῷ
ὄλβος ἕπηται.

Naſcitur ex magnis opibus petulantia
major.

Sed cum Græcis Latinus quoque hiſtoricus ſymbolam conferat: Trebellius enim Pollio, *Claudii*, inquit, *plerique milites, ſecundis rebus elati, quæ ſapientum quoque animos fatigant.* Hæc eſt Cl. Andreæ Schotti ſuper hoc loco ſententia, quam hic, ita ut in ſuis ad me literis eam edi voluit, candide repræſentavi, ne manum in alienam ſegetem miſiſſe viderer. Neque interim ſatis mirari queo Lud. Carrionem in antiquis ſuis lectionibus, & Nicol. Fabrum J.C. notis ad Senecæ Rhetoris controverſias, negare Salluſtii illud dictum ſupra commemoratum in Thucyd. exſtare, cum tamen id Seneca diſerte affirmet, & Cl. Schottus locum jam indicaverit. *Putſch.*

3 *Niſi forte ſpecie concordiæ & pacis.*] Scriptura haud dubie corrupta, & cui medicina ſit opus, quam hac ratione facere poſſe videor: *Niſi forte ſpes eſt concordiæ & pacis.* Nam ni ita legatur, quis ſenſus commode elici poſſit, haud ſane video. Conjecturam noſtram confirmat prorſus huic pariſſimum loquendi genus, quo hac ipſa Oratione uſus paullo ante: *Niſi forte ſperatis, per tædium jam, aut pudorem tyrannidis, &c.* Douza.

pacis, quæ ſceleri & parricidio ſuo nomina indidit. Neque [1] aliter populo Romano eſſe belli finem ait, niſi maneat expulſa agris plebes, præda civilis acerbiſſuma, jus, judiciumque omnium rerum penes ſe, quod populi Romani fuit. Quæ, ſi vobis pax, & concordia intelleguntur, maxuma [2] turbamenta reipubl. atque exitia probate: annuite legibus impoſitis; accipite otium cum ſervitio; & tradite exemplum poſteris ad populum Romanum [3] ſuimet ſanguinis cæde [4] circumveniundum. Mihi, quamquam per hoc ſummum imperium ſatis quæſitum erat nomini majorum, dignitati, atque etiam præſidio; tamen non fuit conſilium, privatas opes facere; potiorque viſa eſt periculoſa libertas, quieto ſervitio. Quæ ſi probatis, adeſte Quirites; &, bene juvantibus diis, [5] M. Æmilium Conſulem ducem & auctorem ſequimini ad recipiundam libertatem.

[6] Tunc vero & poſci. cum ceteri ejuſdem cauſſa ducem ſenatus rati, maxumo gaudio bellum irritare. *Nonius, irritare, provocare.*

[7] Curionem quæſivit, ut adoleſcentior, & populi ſuffragiis integer, [8] ætati concederet Mamerci. *Priſcianus lib.* x.

Phi-

1 *Neque aliter.*] V. C. *neque aliter pacem & belli finem ait.* non inepte. ſequitur enim, *Quæ ſi vobis pax & concordia intelliguntur.* Putſch.

2 *Turbamenta Reip.*] Ex hac oratione accepit, ut videtur, Tacitus vocem *turbamenta*, cum ait lib. 17. *Quæque alia turbamenta vulgi.* Urſin.

3 *Suimet ſanguinis cæde.*] Omnino legendum, *mercede.* Douza.

4 *Circumveniendum.*] Id eſt, decipiendum. *Sold.*

5 *M. Æmilium Conſulem, ducem & auctorem ſequimini, &c.*] Id ex veteri formula ſumtum videtur, cujus exſtat typus quidam apud Livium lib. XXXIV. in quo eſt; *Clamitans, ut qui ſalvam remp. vellent, auctorem & ducem libertatis ſequerentur.* Urſin.

6 *Tunc vero & poſci.*] Videtur deeſſe nomen proprium ducis, quod ex his reliquiis, licet corruptis, concinnandum eſt, legendumque: *Tum V. . . . . poſci, cum ceteri ejuſdem cauſſa ducem ſe nactos rati, maximo gaudio irritare.* Idem.

7 *Curionem.*] Ex Priſciano lib. x. videtur autem Curio ſe Æmilio Lepido oppoſuiſſe & præferri voluiſſe. *Carrio.*

Curionem quæſivit, &c.] Hoc eſt, qui honorum ad id uſque tempus petitionis expers, per immaturam ætatem prenſationibus publicis abſtinuerat. Ita enim malo quam adempta præpoſitione ſententiam ex illuſtri obſcuram efficere. *Douza.*

8 *Ætati concederet Mamerci.*] Sic in Jugurtha: *Itaque Sulla, cujus facundiæ, non ætati a Manlio conceſſum.* Per Mamercum porro Lepidus ſignificatur. Mamercus enim Æmiliorum prænomen.

[1] Philippus, qui ætate & conſilio ceteros anteibat. *Servius lib. IX.*

Oratio L. Philippi contra Lepidum.

[2] Maxume vellem, P. C. remp. quietam eſſe, aut in periculis a promtiſſumo quoque defendi; denique prava incœpta conſultoribus noxæ eſſe. Sed contra, ſeditionibus omnia turbata ſunt, & ab iis, quos prohibere magis decebat. Poſtremo, quæ peſſumi & ſtultiſſumi decrevere, ea bonis & ſapientibus faciunda ſunt: Nam bellum, atque arma, quamquam vobis inviſa, tamen, quia Lepido placent, ſumenda ſunt. Niſi forte cui pacem præſtare, & bellum pati conſilium eſt. Prô, dii boni, qui hanc urbem, omiſſa cura, adhuc regitis; M. Æmilium omnium [3] flagitioſorum poſtremus, [4] qui pejor an ignavior ſit, deliberari non poteſt, exercitum opprimundæ libertatis habet, [5] & ſe e contemto metuendum effecit: vos muſſantes, & retractantes

men. Ceterum Curionem pariter cum Lepido Conſulatum petiiſſe ex hoc loco colligi poteſt. quem tamen non hoc, ſed proximo anno DC LXXVII. ſimul cum Cn. Octavio primum adeptum. Neque illud prætermittendum, *Quæſivit*, in hoc Fragmento, pro rogavit, obſecravitque poſitum eſſe, ab antiqui verbi formatione, Quæſo, Quæſere; ne quis præteritum iſtud e Quæro derivandum, rei ſimilitudine deceptus, falſo porro ſibi perſuadere inſiſtat, quod a mente Hiſtorici nimis quam alienum fuerit. Neque alio referendum exemplum Phocæ, qui Quæſere, apud Tullium & Salluſtium noſtrum lectum eſſe diſerte notavit. Quod alii quo referrent ignorantes, verbum iſtud, ut Fragmentum, inter incerta Criſpi inſcite poſuerunt. *Douza.*

1 *Philippus.*] A Servio lib. IX. Æn. non expreſſo hiſtoriæ numero hæc afferuntur. quæ quod fragmento proxime conſequenti eſt L. Philippi oratio, huc pertinere non dubitavi. *Carrio.*

2 *Maxume vellem Patres Conſcripti.*] Et reliqua quæ ſequuntur. Confer quæſo, hic mihi inter ſe capita illa rerum contraria, videbiſque Reipubl. quietæ aptiſſime ſeditionum turbas opponi; defenſioni Reipubl. ſeditiones contra eorum hominum, quos maxime easdem prohibere decebat, prava denique incœpta, tantum abeſſe dicit, ut conſultoribus ſuis noxæ, vel incommodi aliquid pariant, ut contra etiam a Senatu iis obtemperetur: quæque peſſimi ac ſtultiſſimi decreverint, ea bonis & ſapientibus adverſus animi ſui ſententiam ſint exſequenda. *Douza.*

3 *Flagitioſorum poſtremus.*] In epiſt. Mithridatis: *Poſtremus ſervorum Archelaus.* Ciacc.

4 *Qui pejor, an ignavior ſit, deliberari non poteſt.*] Eadem fere loquendi ratione uſus poſtea. quo loco nobis Cn. Lentuli naturam & mores duobus verbis, ac ſuo more, quaſi in ſpeculo cernendos proponit. Fragmentum ſic habet: *Perincertum ſtolidior, an vanior.* Douza.

5 *Et ſe e contemto.*] In aliis deeſt *e*, ſed perperam. *Riv.*

ſtantes verbis, & [1] vatum carminibus, pacem optatis magis quam defenditis: neque intelligitis mollitia decretorum, vobis dignitatem, illi metum detrahi. [2] Atque id jure; quoniam ex rapinis conſulatum, ob ſeditionem provinciam cum exercitu adeptus eſt. Quid ille ob benefacta cepiſſet, cujus ſceleribus tanta præmia tribuiſtis? [3] At ſcilicet, ii, qui ad poſtremum uſque, legatos, pacem, concordiam, & alia hujuſcemodi decreverunt, gratiam ab eo [4] peperere. Immo deſpecti & indigni repub. habiti, prædæ loco æſtumantur: quippe metu pacem repetentes, quo habitam amiſerant. Equidem a principio, cum Etruriam conjurare, proſcriptos arceſſi, largitionibus rempubl. lacerari videbam; maturandum putabam, & Catuli conſilia cum paucis ſecutus ſum. Ceterum illi, qui gentis Æmiliæ benefacta extollebant, [5] & ignoſcendo populi Romani magnitu-

1 *Vatum carminibus.*] Vide ſupra B. Cat. c. 47.

2 *Atque id jure: quoniam ex rapinis Conſulatum*] Unde perſpicue palam eſt, hiſtoriæ ordinem male in hac editione ſervatum, & Fragmentum, quod ſtatim porro a calce Orationis hujus ſequitur, ante eandem conlocandum eſſe. Id enim ſic habet: *Uti Lepidus & Catulus decretis exercitibus maturrime proficiſcerentur.* Uterque ſcilicet ad Provincias ſibi decretas: Lepido enim Gallia ulterior, Catulo ejuſdem collegæ Italia ex Senatus conſulto forte obvenerat. *Douza.*

3 *At ſcilicet ii, qui ad poſtremum uſque, legatos pacem, concordiam, & alia hujuſcemodi decreverunt, gratiam ab eo peperere.*] Ita eſt in nuperis editionibus, ſenſu ſatis perſpicuo: ſed quoniam cum in impreſſis, tum calamo exaratis libris lectiones mirifice variant, ſuſpicor locum levi immutatione & addito pronomine reſcribendum ex veſtigiis veteris ſcripturæ; *Gratiam ab eo reperere ſibi*, cui phraſi prorſus conſimilis, ne dicam gemina, eſt Plautina illa in Prologo Rudentis: *Veniam ſibi invenire a diis.* Sed & Plinius alibi; *Gratiam invenire*, ſcripſit. Neque eſt quod quemquam moveat vox illa *ſibi* pro ſupplemento adſcripta. cui conjecturæ meæ primitus occaſionem præbuit lectionis ejus affinitas, quæ in aliis libris concepta legitur ad hanc faciem: *Gratiam habeo peperiſſe.* Scin', quid ſuſpicer? nempe aliquem ex Salluſtianis exſcriptoribus compendium notarum facere voluiſſe? & ſecundam verbi ſyllabam contruncatam abbreviaſſe ad hunc modum: *Peperere ſibi.* atque; hinc porro aliis ſuccedentibus geminas voces coaluiſſe in unam, unde *Peperiſſe* iſtud natum denique. *Douza.*

4 *Peperere.*] Omnes teſtantur in Mſſ. eſſe *peperiſſe.* Recte igitur Palmerius Mellerus, *At ſcilicet eos, &c. peperiſſe.* Adi librum 3. Obſerv. c. 9. *Gronov.*

5 *Et ignoſcendo Populi Rom. magnitudinem auxiſſe.*] In ſcripto libro eſt, *Et ignoſcendo Pop. Rom. magnit.* Faernus legebat, *Populum Rom.* Forte ex Catilin. de Populo Rom. *Et accepta injuria ignoſcere quam perſequi malebant. Sed ubi labore atque juſtitia reſpub. crevit.* Ciacc.

1 *Lepi-*

gnitudinem auxiſſe, nuſquam etiam tum [1] Lepidum progreſſum videbant; cum privata arma opprimundæ libertatis cepiſſet, ſibi quiſque opes aut patrocinia quærendo, conſilium publicum corruperunt. At tum erat Lepidus latro cum calonibus, & paucis ſicariis; [2] quorum nemo non diurna mercede vitam mutaverit: nunc eſt proconſul cum imperio, non emto; ſed dato a vobis, cum legatis adhuc jure parentibus: & ad eum concurrere homines omnium ordinum corruptiſſumi; [3] flagrantes inopia & cupidinibus, ſcelerum conſcientia exagitati: quibus [4] quies in ſeditionibus; in pace turbæ ſunt: hi tumultum ex tumultu, [5] bellum ex bello ferunt, Saturnini olim, poſt, [6] Sulpicii, dein [7] Marii, [8] Damaſippique, nunc Lepidi ſatellites. Præterea Etruria, atque omnes reliquiæ belli arrectæ: [9] Hiſpaniæ armis ſolicitatæ: [10] Mithridates in latere vectigalium noſtrorum, quibus adhuc ſuſtentamur, diem bello circumſpicit: quin, [11] præter idoneum ducem, nihil abeſt ad

1 *Lepidum progreſſum videbant.*] Scribe: *qui gentis Æmiliæ benefacta extollebam, & ignoſcendo populi Romani magnitudinem auxiſſe, nuſquam etiam tum Lepidum progreſſum dicebam.* Poſſes etiam, *populum Romanum*; ſed *auxiſſe* dicit, pro auctam eſſe, ut Cato: *Eo res eorum auxit.* Gronovius.

2 *Quorum nemo.*] Glareanus: *nemo diurna mercede vitam mutaverit.* alii, *quorum nemo diuturna mercede vitam mutaverit*: atque contra ſentit Philippus, eos vel diurna mercede eductos, vitam etiam nihil facturos. *Carrio.*

3 *Flagrantes inopia & cupiditatibus.*] Venetum, *cupidinibus*; idque Salluſtianum magis eſt. *Riv.*

4 *Quies in ſeditionibus.*] Quia tunc ſolum contenti ſunt.

5 *Bellum ex bello ferunt.*] Perperam alii, *ferunt.* Riv.

Bellum ex bello ferunt.] Sic in epiſt. Mithridat. *Bella ex bellis ſerendo magni facti.* Liv. lib. 40. *Ex bellis bella feruntur.* & Tacitus *prælia ſerere* dixit Hiſt. 5. *Ciacc.*

6 *Sulpicii.*] Nam P. Sulpicius tribunus plebis, auctore C. Mario pernicioſas leges promulgavit, ut exules revocarentur, & novi cives libertinique diſtribuerentur in tribus, &c. qui cum in quadam villa lateret, indicio ſervi retractus & occiſus eſt. Servus ob mercedem manumiſſus eſt, ſed ob infidelitatem ſaxo dejectus eſt. *Bad.*

7 *Marii.*] Vide ſupra Jug. c. 63.

8 *Damaſippi.*] Vide ſupra Cat. c. 51. vel lege, *Damacii.* Nam Lucius Damacius prætor ex juſſu Marii omnem nobilitatem, quæ in urbe erat, trucidavit. *Bad.*

9 *Hiſpaniæ armis ſolicitatæ.*] *Solicitæ* eſt in duobus ſcriptis exemplaribus. *Ciacc.*

10 *Mithridates.*] Vide ſupra p. 413. 387.

11 *Præter idoneum ducem.*] Vide, ut Mamercum faſtidioſe & contemtim conterat Philippus, cui ne id quidem dignum habet tribuere, quem pro idoneo duce ad remp. evertendam agnoſcere velle videatur. *Ciacc.*

ad ſubvertendum imperium. [1] Quod ego vos oro, atque obſecro P. C. ut animadvortatis; neu patiamini licentiam ſcelerum, quaſi rabiem, ad integros contactu procedere. Nam, ubi malos præmia ſequuntur, haud facile quiſquam gratuito bonus eſt. An [2] exſpectatis, dum exercitu rurſus admoto, ferro, atque flamma urbem invadat? [3] quod multo propius eſt ab eo, quo agitat, ſtatu, quam ex pace & concordia ad arma civilia: quæ ille advorſum divina & humana omnia cepit, non pro ſua, aut quorum ſimulat injuria, ſed legum ac libertatis ſubvertundæ. Angitur enim, ac laceratur animi cupidine, & noxarum metu, expers conſilii, inquies: hæc atque illa tentans, metuit otium, odit bellum, luxu atque licentia carendum videt, atque interim abutitur veſtra ſocordia. Neque mihi ſatis conſilii, metum, an ignaviam, an dementiam eam apellem: qui [4] videmini intenta mala [5] quaſi fulmen optare ſe quiſque ne attin-

1 *Quod vos oro.*] Sic alibi; *Quod ego vos moneo quæſoque, ut minus.* Ciacc.

2 *Exſpectatis, dum exercitu rurſus admoto.*] Hoc contra hiſtoriæ fidem eſſe omnia veterum monumenta conſentiunt. Neque enim Lepidus ante poſtremam expeditionem illam, & pugnam commiſſam cum Catulo, quo victus deſerta Italia in Sardiniam refugit, ad Romana mœnia exercitum umquam admoviſſe legitur: nedum ut urbem ferro & flamma invaſerit. unde mihi dubium non eſt, quin, *invadant*, legi atque emendari debeat. quod ſi mihi Critici concedant, referendum erit ad homines illos omnium ordinum corruptiſſimos, veris ſupra coloribus a Philippo depictos, Cinnanos puta, & Marianos ſatellites, quorum in patriam reditu quantum civilis ſanguinis exhauſtum fuerit, Plutarchus, Appianus, Eutropius teſtes. poſtremo omnes veteres Memoriæ. *Douza.*

3 *Quod multo propius eſt ab eo quo agitat ſtatu.*] Cicero Tuſcul. 1. *Antiquitas quæ quo propius aberat ab ortu & divina progenie.* Et ad Att. lib 1. *quoniam propius abes.* Sed Plin. lib. 14. cap. 4. *Tam prope*, inquit, *ab origine rerum ſumus.* Ciacconius.

Quod multo propius eſt ab eo, quo agitat, ſtatu, quam ex pace & concordia ad arma civilia.] Scriptura haud dubie mendoſa, & quam juxta cum ignariſſimis intelligo: niſi tamen totus locus interpolandus, & fortaſſe in hunc morem conſtituendus: *Quam ad pacem & concordiam ab armis civilibus:* ſententia apertiſſima, quam tamen abſque libris auctoribus integram & ſinceram eſſe, nondum ſatis acceptum eſt mihi. *Douz.*

4 *Qui videmini intenta mala quaſi fulmen, optare ſe quiſque ne attingat, ſed prohibere ne conari quidem.*] Ab aliquo illuſtri Scriptore Græco hæc ſententia ſumta videtur. Tacit. Annal. 3. *Ob intenta pericula.* Ciacc.

5 *Quaſi fulmen.*] Fulmina enim feralia habebantur. Et qui locus fulmine tactus, bidental appellabatur. Gloſſarii auctor recte expoſuit: Bidental, τόπος κεραυνόπληξ. Quin Perſius ipſum hominem κεραυνόπληγα bidental vocat:

Triſte jaces lucis, evitandumque bidental.

Biden-

attingat, ſed prohibere ne conari quidem. Et quæſo conſiderate quam converſa rerum natura ſit. Antea malum publicum, occulte; auxilia palam inſtruebantur, & eo boni malos facile anteibant: nunc pax, & concordia diſturbantur palam: defenduntur occulte. Quibus illa placent, in armis ſunt; vos, in metu. Quid exſpectatis? niſi forte pudet aut piget recte facere. An Lepidi mandata [1] animos movent? qui placere ait ſua cuique reddi, & aliena tenet: belli jura reſcindi, cum ipſe armis cogat: [2] civitatem confirmari, qui ademtam negat: concordiæ gratia plebi tribuniciam poteſtatem reſtitui, ex qua omnes diſcordiæ accenſæ. Peſſume omnium, atque impudentiſſume, tibi ne egeſtas civium, & [3] luctus curæ ſunt, cui nihil eſt domi, niſi armis partum, aut per injuriam? alterum conſulatum petis, quaſi primum reddideris: bello concordiam quæris, quo parta diſturbatur: [4] noſtri proditor, iſtis invidus, hoſtis omnium bonorum, ut [5] te neque hominum, neque deorum pudet, [6] quos perfidia aut perjurio violaſti! qui, quando talis es, maneas in ſententia, & retineas arma, te hortor: neu-

Bidental autem vocatur, quod talibus locis ovibus ſive bidentibus ſacrificia fierent. Artemidorus. lib. II. ὁ κεραυνὸς τὰ ἄσημα τῶν χωρίων ἐπίσημα ποιεῖ διὰ τοὺς ἐνιδρυμένους βωμοὺς, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς γινομένας θυσίας. Græci bidental vocant ἐνηλύσιον. Gloſſæ Græcorum: Ἐνηλύσια, τὰ κατασκηφθέντα χωρία. nam σκηπτὸς, fulgur. *Scalig.*

1 *Animos movent.*] In V. C. *animos movere.* Quæ forma loquendi Terentio perfamiliaris eſt. *Urſin.*

2 *Civitatem confirmari qui ademtam negat.*] In codice Puteani eſt: *quibus ademptam negat.* hinc legendum propono: *civitatem confirmari qui civibus ademtam negat.* Putſch.

3 *Luctus curæ ſunt.*] Potius legerem, *ſint.* Ciacc.

4 *Noſtri proditor, iſtis infidus.*] Optime idem codex, *Iſtis infidus.* opponit proditorem infido. *Putſch.*

Invidus.] Aliter & melius; *infidus.*

5 *Te neque hominum, neque Deorum pudet.*] Hoc eo ſpectare videtur, quod Lepidus, cum legem Sulla mortuo de Actis ejus reſcindendis promulgaſſet, ut qui a Sulla proſcripti fuerant, & civitatem, & bona ſua recuperarent. cumque eidem Catulus collega, ceterique obnixe adverſarentur, re in concionibus agitata, Lepidus a Senatu ſacramento adactus bellum ſe patriæ non facturum, in Galliam ulteriorem, quam ſortitus erat, profectus, ad Comitia, tamquam exacto conſulatu ſuo bellum illaturus, non venit. Appianus, Florus. Atque hoc eſt, quod perfidiam & perjurium Lepido objectat Philippus. *Douza.*

6 *Quos perfidia aut perjurio violaſti.*] Libri veteres, *per fidem aut perjurio.* Livius I. *Cujus ad ſolemne ludóſque per fas ac fidem decepti veniſſent, &c.* Ciacc.

1 *Perge,*

neu prolatandis ſeditionibus inquies ipſe, nos in ſollicitudine retineas. Neque te provinciæ, neque leges, neque dii penates civem patiuntur. [1] Perge, qua cœpiſti; ut [2] quam maturrume merita invenias. Vos autem, P. C. quouſque cunctando [3] remp. intutam patiemini, & verbis arma tentabitis? [4] Delectus advorſum vos habiti; pecuniæ publice, & privatim extortæ; ex lubidine leges imperantur: cum interim vos legatos & decreta paratis. Et quanto, mehercule, avidius pacem petieritis, tanto bellum acrius erit: cum intelleget ſe metu magis, quam æquo & bono ſuſtentatum. [5] Nam, qui turbas, & cædem civium odiſſe ait, & ob id [6] armato Lepido vos inermes retinet, quæ victis toleranda ſunt, ea, cum facere poſſitis, patiamini potius cenſet. Ita illi a vobis pacem, vobis ab illo bellum ſuadent. Hæc ſi placent; ſi tanta [7] torpedo animos oppreſſit, ut obliti [8] ſcelerum

1 *Perge, qua cœpiſti.*] *Qua cœptas* habent duo MSſ. exemplaria. *Ciacc.*

2 *Quam maturrime.*] Tacit. Annal. 5. *ut templum divo quam maturrime publica pecunia poneretur.* Et noſter infra: *Uti Lepidus & Catulus decretis exercitibus quam maturrime proficiſcerentur.* Et Cæſar lib. 1. B. G. Alia exemplaria hic *maturiſſime.* Citat Chariſ. lib. 2. in *maturiſſime*, M. Catonem dier. dict. de conſ. ſuo: *Item uti a Thermopylis atque ex Aſia maximos tumultus maturiſſime disjeci atque conſedavi.* Vide eundem in *Maturrime.* Ciacc.

3 *Rempub. intutam.*] Ald. *inultam legit.* Tacitus Hiſt. 3. *non intuta mœnium firmare*, dixit. & Hiſt. 1. *proinde intuta quæ indecora.* Idem.

4 *Delectus.*] Vide ſupra Bell. Catil. cap. 36.

5 *Nam qui turbas, & cædem civium odiſſe ait.*] Si quis penitius loci hujus conſtructionem ac ſententiam inveſtiget, ne illi facile odorari fuerit, vel ex poſteriore periodo tantum, numeri rationem in verbis illis tribus: *Ait, retinet, cenſet*, perperam a ſciolis inverſam eſſe. Quod tamen a nato nemine uſque adhuc animadverſum demiror; præſertim cum ejus rei ipſos commonefacere potuerit numeri illius diverſitas, quæ in iſto argutiſſimo epiphonemate compareт. Ita illi a vobis pacem, vobis ab illo bellum ſuadent. In quo enarrando quomodo iſti ſibi ſatisfecerint neſcio: hoc ſcio, lectionem receptam & ſecum, & cum Salluſtiana elegantia pugnare. Nam quæ obſecro locutionis ratio ſit illa? Lepidus, armato Lepido, vos inermes retinet. Quocirca vel meo periculo (neque enim capitis res eſt) fidenter caſtigandum pronuncio: *Nam qui turbas, &c. c. o. ajunt, & ob id a. L. v. i. retinent; quæ v. t. ſ. e. b. ſ. p. p. p. cenſent.* Non enim de Lepido, ſed de factioſis Lepidi fautoribus, quos ipſe ſatellites indigitare amat, intelligendum. *Douza.*

6 *Armato Lepido vos inermes retinet.*] Libri mſſ. duo, *inermos.* Ciacc.

7 *Torpedo animos oppreſſit.*] Priſcianus, hunc locum ex 1. hiſt. recitans, ita legit. Apud Nonium vero in verbo, Torpedo. *Obrepſit*, ſcriptum eſt. *Manut.*

8 *Scelerum Cinnæ.*] Nam Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Janiculum

rum Cinnæ, cujus in urbem reditu, [1] decus, atque ordines omnes interierunt, nihilo minus vos, atque conjuges, & liberos Lepido permiſſuri ſitis; quid opus decretis? quid auxilio Catuli? quin is & alii boni rempubl. fruſtra curant. Agite, uti lubet; [2] parate vobis Cethegi, atque alia proditorum patrocinia, qui rapinas & incendia inſtaurare cupiunt, & rurſum advorſum Deos penates manus armare. [3] Sin libertas & bella magis placent; [4] decernite digna nomine, & augete ingenium viris fortibus. Adeſt novus exercitus, [5] &, ad hoc, coloniæ veterum militum, nobilitas omnis, duces optumi, [6] fortuna meliores ſequitur. Jam illa, quæ collecta ſunt, ſocordia noſtra dilabentur. Quare ita cenſeo, quoniam Lepidus exercitum privato conſilio, paratum [7] cum peſſumis, & hoſtibus reipubl. contra hujus ordinis auctoritatem ad urbem ducit; ut Appius Claudius [8] interrex cum Q. Catulo proconſule, & ceteris, quibus imperium

culum occupaverunt, & fugati ab Octavio conſule receſſerunt. Marius Antium & Aritiam & Lavinium colonias devaſtavit: & cum nulla omnino ſpes eſſet optimatibus reſiſtendi, Cinna & Marius in urbem recepti, eam velut raptam cædibus & rapinis vaſtaverunt. *Bad.*

1 *Decus atque omnes ordines interierunt.*] Sic in v. c. leguntur, *Decus ordinis hujus interiit.* Ciacc.

2 *Parate vobis Cethegi.*] Vet. C. *Cethegos.* Ciacc.

3 *Sin libertas & bella magis placent.*] V. V. C. C. *& vera magis placent.* infra lib. 3. Hiſt. orat. Lepidi, *ſi vera & honeſta flagitium ſuperaverit.* Idem.

4 *Decernite digna nomine, & augete ingenium viris fortibus.*] Quid eſt, *Augere ingenium*? an quod alii dicunt, *Animos augere alicui*? Gerræ germanæ. Proinde inducatur, atque ejus vicem mea auctoritate, fiducia, quamvis audacter, reponatur: *Augere imperium viris fortibus*, hoc eſt, Rempublicam veſtram. cui haud diſſimile illud oratione ad Cæſarem: *Quæ res populos, nationeſve magnis auctoribus auxiſſent.* Douza.

5 *Et ad hoc.*] Conjunctio *&* abeſt a vett. cod. recte. *Ciacc.*

6 *Fortuna meliores ſequitur.*] Tacit. Hiſt. 4. *Fortuna melioribus affuit.* Idem.

7 *Cum peſſumis & hoſtibus reipubl. contrahit, ordinis auctoritatem ad urbem ducit.*] Legendum, *contra hujus ordinis auctoritatem, &c.* facilis quidem & proclivis de ſimilitudine vocum, ſed fœdiſſimus error. *Riv.*

8 *Interrex.*] Id eſt, fungens imperio aut conſulatu interea, dum novi conſules creabantur: quia Lepidum dixit ſecundum conſulatum petere. Olim autem verus erat interrex, & verum interregnum, cum mortuo rege, donec novus creabatur, ceſſabat regnum: erat tamen, qui interea officio regis fungeretur. *Bad.*

Interrex.] Antiquis temporibus is magiſtratus ſtatim a morte Romuli eſt inſtitutus. Nam cum in metu omnes eſſent, ne civitatem ſine imperio vis aliqua externa adoriretur: rem inter ſe centum patres conſociant, decem decuriis factis, ſingulisque in ſingulas decu-

cultorum deſerta, igni vaſtare: neque elato, aut [redacted]ro eſſe animo, metu gentis ad furta belli peridoneæ. *Nonius. Servius ad* XI. *Æneidos.*

Liberis ejus avunculus erat. *Donatus ad Phormionem Terentii.*

Nihil ob tantam mercedem ſibi abnuituros. *Aruſianus Meſſus.*

Inſanum aliter ſua ſententia, atque aliarum mulierum. *Cariſius* lib. I.

Solis viis. *Donatus Phorm.* act. V. ſcen. VIII.

Juſſu Metelli [1] cornicines occanuerunt. *Priſcianus* lib. X. *Servius* II. *Georg. Virg. Diomed.* lib. I. cap. IV.

Nexuit catenæ modo. *Priſcianus* lib. X.

Ductus militiam. *Aruſianus Meſſus.*

Neque ſe recipere aut inſtruere prœlio quivere. *Priſcianus* lib. XI

[2] Equi ſine rectore exterriti, aut ſaucii conſternantur. *Idem* lib. IV.

Occupatuſque collis editiſſumus apud [3] Hilerdam, & cum multa opera circumdata. *Priſcianus* lib. V.

At inde nulla munitionis, aut requie mora, proceſſit ad oppidum. *Priſcianus* lib. XVIII. *requie, pro requiei.*

Agreſte. *Cariſ.* lib. I.

[4] Ardebat omnis Hiſpania citerior. *M. Fabius Victorinus de invent. Ciceronis* lib. I.

* & potiſſima; & quam a Salluſtio eſſe arguta ejus brevitas etiam me tacente indicium facit. *Douza.*

1 *Cornicines occanuerunt.*] Priſcianus libro X. *Quidam occanui, pro, occinui protulerunt.* Servius II. Georg. Virgil. *A cano*, inquit, *veteres non cecini, ſed canui dixerunt.* Salluſtius: *Cornua occanuerunt.* Carrio.

2 *Equi ſine rectore.*] Hoc fragmentum idem Priſcianus citat ex lib. I. epiſtolarum; corrupte, ut puto, pro Hiſtoriarum. neque enim Salluſtium epiſtolas vulgaſſe ullibi lectum. *Coler.*

Equi ſine rectoribus exterriti.] Ad hunc locum reſpexiſſe videtur Tacitus Annal. I. *Equis maxime vulnera ingerit. illi ſanguine ſuo & lubrico paludum lapſantes, excuſſis rectoribus, disjicere obvios, &c.* Ciacc.

3 *Hilerdam.*] Ilergetum urbs Ptolemæo, & Stephano, in Hiſpania Tarraconenſi: Lerida eſt Vaſæo. Fluvius Ilerda eſt ibidem, niſi fallat Vibius. *Ortelius.*

4 *Ardebat enim Hiſpania.*] Cæſar lib. 5. *Ardere Galliam.* Tacitus Annal. 12. *Arſiſſet bello provincia.* Ciacc.

1 Et

[1] * & ponere validam urbem multos dies reſtantem [2] pugnando vicit. *Nonius.*

Itaque Sertorius, levi præſidio relicto [3] in Mauritania, nactus obſcuram noctem, æſtu ſecundo, [4] furtivaque celeritate, vitare prœlium in tranſgreſſu conatus eſt. *Agellius* lib. X. cap. XXVI. *Nonius Marcellus.*

[5] Tranſgreſſos omnis, recipit [6] mons Ballera, præceptus a Luſitanis: *Idem ibidem.*

Earum

1 *Et ponere validam.*] Suſpicabar leviter legendum eſſe, *Hipponem*, docente Stephano περὶ πόλεων, Ἱππὼν πόλις Λιβύης, eamque a Phœnicibus conditam ſciebam. Salluſt. Jugurtha: *Poſtea Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ, pars imperii cupidine ſollicitata plebe, & aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Adrumetum, Leptim, aliaſque urbes in ora maritima condidere.* Sed cum viderem viros doctos in Mſſ. Nonii codicibus reperiſſe *Digonem*, non dubitavi ſcribendum eſſe, *Vizonem.* Stephanus, Βιζώνη πόλις Ποντική. Probus, qui mihi dux ad hanc conjecturam, in Zo: *Hac quoque ſyllaba nullum nomen reperi terminatum, niſi unum barbaræ civitatis lectum in Salluſtio*, Vizo Vizonis: *Putſch.*

Et ponere validam urbem.] Vetus codex Nonii habet, *Et Digonem.* ex quo excogitari debet nomen urbis ejus, de qua loquebatur. *Reſtare* autem, pro, reſiſtere dixit, ut Tacit. Annal. 3. *Paulum more attulere ferrati, reſtantibus laminis adverſum pila & gladios.* Et Liv. l. 34. *Qui pauci plures vincere ſoliti eſtis, nunc paucis plures non reſtatis.* Ciacc.

2 *Pugnando vicit.*] Simile eſt illi, quod habetur in veteri inſcriptione Duilii, PUGNANDO CEPIT. *Urſin.*

3 *In Mauritania.*] Vide ſupra. Lipſius, *In Mauritaniam*, lib. 4. epiſt. 14. Nam ſcribit Plutarch. Sertorium cum tribus millibus militum confugiſſe Carthaginem novam. Idem paullo poſt corrigit. *Furtim abiit; celeritate vitare prælium.* Coler.

4 *Furtivaque celeritate.*] Ante erat, *Furtim aut celeritate:* ex quo faciebat Achilles Statius, *Furtim ac celeri rate.* Ciacc.

5 *Tranſgreſſu.*] Agell. lib. 10. cap. 26. & Nonius Marcell. tit. de impropriis, qui Agellii verba more ſuo deſcribit, hæc citant, apud quem duo fragmenta turpiter coaluerunt in unum, ſic ſeparanda & emendanda: *Tranſgreſſus a pedum gradu proprie dicitur, ſed auctoritas vetuſtatis liberiorem uſum loquendi dedit, ut Salluſtius hiſt. lib.* I. *& de iis qui navigaſſent, & de ipſis navibus eo verbo uti voluit; in quibus gradus non fit. de Sertorio: Nactus obſcuram noctem æſtu ſecundo, furtivaque celeritate vitare prælium in tranſgreſſu conatus eſt, ac inde: Tranſgreſſos recipit omnes mons præceptus a Luſitanis.* Hanc veram eſſe hujus loci ſcripturam ſuffragabitur quilibet, qui Nonii mentem diligentius excuſſerit: eodem porro modo loquitur Siſenna l. III. *Tranſgreſſus fluvium qui ſecundum Herculaneum ad mare pertinebat.* Et naves ambulare dixit Ennius:

Inde Paron per cærula navibus ambulabant.

Et claudas vocat Lucretius. l. IV.

At maris ignaris in portu clauda videntur
Navigia aplustris fractis obnitier undis.

Et *currere* dicit Virgilius libr. I. Æneid.

Defeſſi Æneadæ quæ proxima littora curſu
Contendunt petere.

Quo loco & Serv. *ſaltationes etiam navium dicebant, quod eſt animalibus terreſtribus proprium.* Eas optime ſentiunt qui vi ventorum & procellarum aliquando jactati fuerunt. *Putſch.*

6 *Mons Ballera.*] In membranis Fulgensibus

 densibus

Earum aliæ paullulum progreſſæ, nimio ſimul & incerto onere, cum pavor corpora agitaverat, deprimebantur. *Idem.*

Locum editiorem, quam victoribus decebat, capit. *Servius* VIII. *Æneidos. Aruſianus Meſſus.*

[1] Et mox Fuſidius adveniens cum legionibus, [2] poſtquam tantas aſperitates, haud facilem pugnantibus vadum, cuncta hoſti quam ſuis opportuniora videt. *Nonius.*

Cum Sertorius neque erumperet, tam levi copia navibus [3] fugam maturabat. *Servius Fuldanus. Meſſus.*

Itineris eorum Metellus per litteras gnarus. *Aruſianus.*

Itaque Servilius [4] ægrotum [5] Tarenti collegam prior tranſgreſſus, [6] iter vortit ad Corycum urbem inclutam: paſtuſque

denſibus *Belloia*, hinc forſan *Belona*, cujus meminit Stephanus. *Putſch.* De monte Ballera nihil legere me recordor. Servius *Mſ. Fuldenſis montem iſtum Bellqiam vocat.* Sed puto & illud vitioſum. Pallenæ quidem montis Avienus meminit:

— hic mellifluis Pallena ſub antris.

Verum is non in Hiſpania. *Coler.*

1 *Et mox Fuſidius.*] Ita emendarunt ex *Stipidius*. Mallem tamen, *Sulpicius*. Ciacc.

Et mox Fuſidius.] Lipſius: *Aufidius*. Sic de bello Sertoriano accipietur. videndus Plutarch. *Coler.*

2 *Poſtquam tantas aſperitates.*] VV. CC. habent, *ſpiras*, non *aſperitates*. quod verbum ab aliis repoſitum eſt. Feſtus exponit *ſpiram* hominum multitudinem. Profertque Ennii verſum:

Spiras legionibus nexunt.

Urſinus.

3 *Fugam maturabat.*] Virgilius: *Maturate fugam.* Tacit. Annal. 5. *Fugam maturavit ſpe auxilii.* Ciacc.

4 *Ægrotum collegam.*] Potius eſt, ut Salluſtium ſcripſiſſe credam, *ægroto collega*. Idque de Lipſiana ſententia. *Douza.*

5. *Tarenti.*] Calabriæ hæc ſive magnæ Græciæ urbs eſt. Suidas & Ælianus in Militaribus adſcribit Tarentum Siciliæ. Ex quo patet, hujus tempore hanc Italiæ partem (ut nunc quoque) Siciliam appellatam. In regum titulis enim utriuſque Siciliæ memoria eſt. Taras appellatur Straboni & Ptolemæo. Romanam coloniam eſſe ex Strabone & Plutarcho diſcimus. Oebalia a Virg. vocatur, teſte Servio. Sed arcem Tarentinam ſic vocari annotavit Philargyrius. Eleganter hanc Urbem deſcribit Florus lib. I. *Tarentus Lacedæmoniorum opus, Calabriæ quondam & Apuliæ, totiuſque Lucaniæ caput, cum magnitudine & muris, portuque nobilis, tum mirabilis ſitu: quippe in ipſis Hadriatici maris faucibus poſita, in omnes terras, Hiſtriam, Illyricum, Epirum, Achaiam, Africam, Siciliam vela dimittit.* Hæc ille. Tarento hodie vocatur. Tarentini aliquando Spurii vocati ſunt, ut ſcribit ex Trogo Juſtinus lib. 20. Partheniatas vocatos ſcribit Servius ad 3. Æneid. item Phalantiades a Phalanto quodam cive eorundem celeberrimo, ut tradit Stephanus. *Ortel.* Vide & Strabonem lib. 6. & Plin. 3. 10. præcipue vero Cluver. Ital. lib. IV.

6 *Iter vortit ad Corycum urbem inclytam: paſtuſque nemore, in quo crocum gignitur.*] Omnino hic nomen nemoris deſiderari exiſtimo; id quod imperito libra-

ſtuſque nemore, in quo crocum gignitur. *Priſcianus. Nonius.*

[1] Ad Olympum atque Phaſelida. *Priſcianus.*

Apud Corycum. *Idem.*

[2] Apud Læte oppidum, [3] cui nomem oblivionis condiderant. *Idem. Servius ad* I. *Æneidos.*

Repulſus a Læte oppido. *Idem. Priſcianus.*

Apud [4] Mutinam. *Idem.*

Apud

librario occaſionem præbuiſſe videtur locum depravandi, atque ejus vicem nobis, *Paſtuſque* iſtud ſupponendi. quod nihili verbum eſſe, diſtinctionemque poſt *Inclutam*, removendam indicaſſe contentus, felicioribus ingeniis nomen porro nemoris iſtius, quod ego fruſtra in Ciliciæ deſcriptionibus perſecutus, litteris recomminiſci nondum potui, inveſtigandum relinquo. *Douza.*

Corycum.] Plinio & Ptolemæo Ciliciæ oppidum, quod Curco Nigro, Chura Mercatori appellatur. Plinius oppidum, portum & antrum uno nomine appellat Corycos. Eſt & Ciliciæ mons quoque Plinio, Vibio & Stephano. Promontorium quoque eſt Straboni, & in eo antrum Corycium, in quo optimus crocus naſcitur. Meminit & ejus Q. Calaber. *Ortel.* Corycius autem crocus celeberrimus, quem Iſidorus lib. 14. c. 3 *Coriſcon* nominat, addens inde plurimum & optimum venire crocum. Hinc & Cilicum florem *crocum* appellat Statius Papinius lib. 2. Sylv. aliique.

I *Ad Olympum atque Phaſelida.*] Urbes ſunt Lyciæ maritimæ & maximæ, quæ piratarum & prædonum domicilium & receptaculum fuerunt, & ea de cauſa bello Piratico a Servilio expugnatæ & deletæ ſunt. Strabo lib. 14. Cic. in Verrem 4.

Ad Olympum.] Et hæc ad ſuperiora quodammodo pertinent. ſcribit enim Pedianus Verrina tertia, P. Servilium bellum in Cilicia geſſiſſe, deque ea triumphaſſe, captis Coryco, Olympo, & Phaſelide, tribus magnis ejus terræ urbibus, ſed in Aſconio depravatum eſt, *Faſilide.* Carrio.

2 *Apud Late oppidum.*] Hæc ita conjunximus ex ſententia clariſſimi D. Jani Douzæ, cujus opinionem firmat Silius Italicus, Salluſtii in locis deſcribendis imitator, de bello Punico lib. 2.

Quaque ſuper Gravios lucentes volvit arenas,
Inferni populis referens oblivia Lethe.

Putſch.

Late.] Macedoniæ Urbs Stephano. Ad Thermæum ſinum, Plinio. Eadem Mygdoniæ regionis in Macedonia, apud Ptolemæum. Sed hæc forſan alia Urbs. *Ortel.*

3 *Cui nomen oblivionis condiderant.*] Legam, *indiderant*; & de Lethe Hiſpaniæ flumine intelligam, quod Limiam appellant Strabo lib. 3. & latius Mela: *Et cui oblivionis cognomen eſt, Limia.* Ciacc.

4 *Mutina.*] Galliæ Togatæ oppidum, vulgo nunc Modona & Modena vocitata. Memoratur Polybio, Ciceroni, Livio, Paterculo, Straboni, Melæ, Plinio, Ptolemæo, aliiſque. Coloniam fuiſſe Romanorum complures teſtantur auctores. Cicero Philipp. v. Mutinam firmiſſimam & ſplendidiſſimam Populi Romani Coloniam appellavit. Quo anno deducta fuerit Colonia, Livius oſtendere voluit l. XXXVIII. *Eodem,* inquit, *anno Mutina & Parma Coloniæ Romanorum civium ſunt deductæ: binæ millia hominum in agro, qui proxime Bojorum ante Tuſcorum fuerat, octona jugera Parma, quina Mutinæ acceperunt.* Nempe is annus erat Urbis Romæ IↃLXVIII. quo anno Conſules fuere Q. Fabius Labeo, & M. Claudius Marcellus. Polybius autem lib. III. ante Coloniam

Ee 2 jam

Apud [1] Præneſte locatus. *Idem.*

[2] Medio diei. *Meſſus.*

Quietam a bellis civitatem. *Idem.*

[3] Militiæ peritus. *Idem.*

[4] Sertorius portis turbam morantibus, & nullo, ut in terrore ſolet, generis aut imperii diſcrimine, per calonum corpora, ad medium quaſi deinſuper adſtantium manibus in murum attollitur. *Nonius. Servius*

Neque

jam inde a P. Cornelii Scipionis, & Ti. Sempronii Longi conſulatu annis triginta quatuor ante extitiſſe affirmat. Addendum hoc, quod refert Plin. Mutinenſi agro exire e petra flammam ſtatis Vulcano diebus. Nec alienum fuerit mirum ejuſdem agri portentum hoc loco inſerere, quod idem Plinius lib. II. cap. LXXXIII. refert, quo ipſa natura ſoli noſcatur: *Factum eſt*, inquit, *ingens terrarum portentum L. Marcio, Sex. Jul. Conſulibus, in agro Mutinenſi. namque montes duo inter ſe concurrerunt, crepitu maximo adſultantes, recedenteſque: inter eos flamma fumoque in cœlum exeunte, interdiu ſpectante e via Æmilia magna Equitum Romanorum familiarumque & viatorum multitudine. Eo concurſu villæ omnes eliſæ, animalia permulta, quæ intra fuerant, exanimata ſunt; anno ante ſociale bellum: quod haud ſcio, an funeſtius ipſi terræ Italiæ fuerit, quam civilia bella.* Cluver.

1 *Præneſte.*] Urbs Latii mediterranea, ducentis fere ſtadiis diſſita ab Urbe Roma, Ptolemæo Πραίνεστος, quamquam Strabo ſcribit olim dictam Πολυστέφανον, Plinius etiam Stephanen, nomenque habere a quodam Præneſte (ita enim fabulantur) Ulyſſis nepote, & filio Latini, qui primus ejus fuerit conditor, ſicut aſſerit Solinus ex Zenodoro. Ceterum Servius a ſilicibus, qui πρῖνοι veteribus Græcis, quorum ibidem maxima copia, dictam affirmat: Græcanicam eſſe hanc urbem origine, ſicut & Tybur aliquando vicinius Romæ, affirmat idem Geographus lib. 5. Utramque rurſus urbem loci natura munitam prædicat, etſi Præneſte excelleret, cui arcis loco mons imminebat excelſus, idemque avulſus anguſto quodam tranſitu, & quaſi collo a reliquis montanis locis contiguis. Accedebat ad hanc munitionem naturalem, quod urbs undique occultis cuniculis perforata fuerit, in quorum uno Marius Junior obſeſſus periit. *Fungerus.* Leander Albertus dicit hodie Pileſtrina nominari.

2 *Medio diei.*] Ita locutus eſt Tacitus, Salluſtii locum, ut videtur, imitatus lib. XVIII. cum dixit; *Sed medio diei exarſerant.* Urſin.

3 *Militiæ peritus.*] Supra dixit: *Doctus militiam.* In utroque Græcos imitatus, qui dicunt, εἰδὼς μάχης, ſive πολέμοιο, ut apud Homerum, οἱ εἰδότες μάχην. *Idem.*

4 *Sertorius.*] Neque habeo certi, quod hoc de loco definiam; etſi Servius l. IX. Æneid quid ſibi voluerit Salluſtius ſatis indicat. *Muri*, inquit, *diu alti non erant, ſed ad impetum tantum repellendum. Ut etiam Salluſtius oſtendit, ubi Sertorium humeris ſublatum muros aſcendiſſe memorat*: quæ poſtrema qui pro Salluſtianis accipiunt, fruſtra ſunt; cum huc referri debeant. *Carrio.*

Sertorius Parthis.] Videtur illud, *Parthis*, eſſe mendoſum, & fortaſſe, *portis*, ſcribendum, ut integra lectio ſit: *Sertorius portis turba morantibus, &c.* Erant igitur portæ ita turba occupatæ, ut nec Tribunus, nec ipſe Imperator pervadere poſſet. *Imperii* autem poſuit, ut videtur, pro, *Imperatoris.* Urſin.

1 *Dubi-*

Neque detruſus aliquotiens terretur. *Priſcianus* lib. xv.

[1] Dubitavit acie pars. *Idem.*

Quos inter maxume. *Cariſius.*

Rumore primo. *Cariſius.*

[2] Idem fecere Octavius & Q. Cæpio ſine gravi cujusquam exſpectatione, neque ſane ambiti publici. *Servius ad* lib. IV. *Æneidos: Ambire ſignificat & rogare. Salluſtius in Jugurtha: Quos ego audio ambire, fatigare vos ſingulos. Dicebatur & ambio illum, pro rogo. Salluſtius in* I. Idem fecere, &c.

Cum aræ & alia diis ſacrata, ſupplicum ſanguine fœdarentur. *Idem.*

Poſtremo ipſos colonos per miſerias & incerta humani generis orare. *Idem ad illud* XI. *Æneidos:*

—— per everſa genitor fumantia Trojæ
Exſcidia obteſtor.

[3] Ea paucis, quibus peritia & verum ingenium eſt, abnuentibus. *Idem.*

Perpenna tam paucis profectus vera eſt æſtimanda. *Idem ad* XII. *Æneidos.*

1 *Dubitavit acie pars.*] Priſcianus extremo ſeptimo lib. tradit veteres conſuevisse frequenter in quincta conjugatione tam genitivum quam dativum ablativo ſimiles proferre: & hæc ex prima Salluſtii hiſtoria allegat: prout vulgati habent libri. nam a manuſcriptis abeſt numerus; & in hiſtoriis ita ſcripſiſſe Salluſtium in Catholicis refert Probus: nec librum nominat; uti nec Servius lib. I. Georg. Virgil. Probi hæc ſunt: *E, ſive correpta, ſive producta, nullius generis caſus genitivus reperitur terminatus; niſi antique. Virgilius:*

Libra die ſomnique pares ubi fecerit horas.

Salluſtius: dubitavit acie pars. Carr.

2 *Idem fecere.*] Quæ ſequuntur ad finem uſque libri primi addidimus ex quadam Servii editione, quam debemus diligentiæ & ſolertiæ Cl. viri Petri Danielis. nam ſi abſque illo eſſet, multa Salluſtii loca non haberemus, multa deteriora eſſent, quæ nunc ad Salluſtianæ navis tabulas coæquandas multa optima habemus. *Putſch.*

3 *Ea paucis quibus*] Servius ad illud XII. Æneidos:

—— me verius unum
Pro vobis luere.

Alii veteri more dictum accipiunt. Verum enim quod bonum & rectum eſſet appellabant. Terentius; Idne eſt verum modo, id eſt peſſumum genus. Idem, Quod ſi aſtu rem tractavit, dii veſtram fidem, quantam & quam veram laudem capiat Parmeno. Salluſtius in primo: Ea paucis quibus peritia, & verum ingenium eſt abnuentibus. Idem, Perpenna tam paucis profectus vera eſt æſtimanda. Locum integrum aſcripſi, ut eliciant aliquid meliora ingenia. ego imaginabar: *Perpenna tam paucis profectus vera eſt æſtimanda.* ſenſu non pleno, quem pendere a ſequentibus reor. *Idem.*

C. CRISPI SALLUSTII
HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER II.

Sardinia [1] in Africo mari [2] facie veſtigii humani, in orientem, quam in occidentem latior prominet. *Agellius*

1 *Sardinia in Africo mari facie veſtigii humani.*] Fraudi, uti ſpero, futurum mihi non eſt, ſi has Salluſtiani velut naufragii tabulas aſſulis aliquantis auctiores reddidero: non quidem de meo, ne quis erret, (unde enim mihi, quæſo, Romanæ hiſtoriæ proferre pomœria, ſcriptorum præſertim codicum armamentis deſtituto?) ſed de Iſidori ſchediis & pluteis, quos jam dudum, conjuratis tot barbarorum ſæculorum procellis, & plus quam decumanis ignorantiæ fluctibus, a reliqua Salluſtiana rate disjectos, ac avulſos fuiſſe perſuaſum eſt mihi: atque hanc inde conjecturam facio, quod idem ille centonum, quem dico, ſarcinator unicus l. IX Originum ſuarum, quo loco de Gentium vocabulis diſſerit, Maurorum & Numidarum prima quaſi incunabula, atque incrementa, retractans, iiſdem pæne verbis ordine paullum immutato narrationem longiſſimam a Salluſtiano Jugurtha petitam ad ſe traxit, ſuppreſſo auctoris, unde eam acceperat, nomine, quod ille paſſim etiam in aliis ſolemne quaſi ſuum ſervaſſe videtur. Exemplum Iſidori ſic habet: *Sardis Hercule procreatus cum magna multitudine a Libya profectus Sardiniam occupavit, & ex ſuo vocabulo inſulæ nomen dedit. Hæc in Africo mari facie veſtigii humani in Oriente, quam Occidente latior prominet; ferme paribus lateribus, quæ in Meridiem & Septentrionem vertunt. ex quo ante commercium a navigantibus Græcorum ἴχνος appellata eſt. Terra patet in longitudinem millia* CXL. *latitudine* XL. *In ea neque ſerpens gignitur, neque lupus, ſed ſolifuga tantum, animal exiguum, hominibus pernicioſum. Venenum ibi quoque non naſcitur, niſi herba per ſcriptores plurimos & poëtas memorata, apiaſtro ſimilis, quæ hominibus rictus contrahit, & quaſi ridentes interimit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medelam præbentes, furibus cæcitatem, ſi ſacramento dato oculos aqua ejus tetigerint.* Hactenus Iſidorus; quæ univerſa ut a Salluſtio eſſe præſtare non auſim, ita pleramque partem eidem deberi quovis pignore ſponſionem facere ſum paratus. Fragmentum certe iſtud eodem inſertum plane arguit ſuſpicionem hanc noſtram de nihilo non eſſe. Et vero (ut rem loquar meram) ſi paucula quædam, quo de genere ſunt illa, *Infirmis medelam, furibus cæcitatem præbere:* item hoc, *Græcorum ἴχνος*: quod ad proximum Salluſtii Fragmentum, (illud, *Unde Ichnuſa appellata*, volui dicere) haud dubie pertinere, atque inde adeo emendandum ipſa res clamat: Iſidori ſordes potius, quam Salluſtianam munditiam redolentia iſtinc excipias, quidnam his additamentis Hiſtorico noſtro tantopere indignum inſit, non video. Ceterum cauſſam deſcriptionis Sardiniæ Lepidum Salluſtio præbuiſſe veriſimiliter inducor, quem male re geſta verſo-

lius lib. VIIII. cap. XVIIII. Nonius: *Faciem totius corporis formam, πρόσωπον, id eſt, os, poſuit antiquitas prudens; ut ab aſpectu ſpecies, & a fingendo figura, ita a factura corporis facies. Salluſt. hiſt.* lib. II. *Sardinia, &c. Iſidorus.*

Inde [3] Ichnuſa appellata. *Solinus.*

[4] Dubium an inſula ſit, quod Euri atque Auſtri ſuperjactis fluctibus, circumlavit. *Nonius, lavit, pro lavat.*

Nam Sullam conſulem [5] de reditu ejus legem ferentem ex compoſito trib. pl. C. Herennius prohibuerat. *Agellius* lib. x. cap. xx.

Nam procul, & diverſi ex regionibus. *Cariſius. Aſper, procul, inquit, eſt e loco.*

Obviam fuere. *Cariſius ibidem. aſper, ait, vetuſte* obviam fuere, *adverbio quam nomine uti maluit*

Urbe, patriaque extorres. *Meſſus.*

[6] Genus militum ſuetum a pueritia latrociniis. *Idem.*

Inter

verſoriam in eam inſulam capere coactum, atque inibi paullo poſt tabe colliquiſſe veteres nobis Memoriæ confirmant. *Douza.*

2 *Facie veſtigii humani.*] Imitatur Phraſin Solinus, cap. 47. *Equus C. Cæſaris nullum præter Cæſarem dorſo recepit, cujus primores pedes facie veſtigii humani tradunt fuiſſe.* Apulejus de aſino IV. *Hæ arbores in lauri faciem prolixe foliatæ, pariunt in modum floris inodori porrectos caliculos modice punicantes.* Putſch.

3 *Ichnuſa.*] Scribit Plinius, cum Sardinia aliis Sandaliotis appelletur, Meliſſum eam a ſimilitudine plantæ humanæ Ichnuſam dixiſſe; quod poſterius Solinus, Plinii tranſſcriptor Chryſippo tribuit; ut quidem vulgo eſt: nam in veteribus libris Criſpum, non Chryſippum eſſe, deque Salluſtio Criſpo accipiendum videri olim obſervavimus; & V. C. Martinus Delrius cum laude multa in his ſtudiis verſatus, in Scholiis Solinianis notavit: quod eo mihi propius vero eſt, quod videam Silium Italicum, qui in pleriſque, ut alibi docemus, Salluſtium ſtudioſe imitatus eſt, idem in poëma ſuum tranſtuliſſe. Verſus ejus lib. XII. ſunt:

Inſula fluctiſono circumvallata profundo
Caſtigatur aquis: compreſſaque gurgite terras
Enormes cohibet nudæ ſub imagine plantæ.
Inde Ichnuſa prius Grajis memorata colonis:
Mox Libyci Sardus generoſo ſanguine fidens
Herculis, ex ſeſe mutavit nomina terræ.

Carrio.

4 *Dubium an inſula ſit.*] Videtur legendum, *Continens, dubium an inſula ſit, quum Euri, &c.* Ciacc.

5 *De reditu ejus legem ferentem.*] Notat Agellius lib. x. cap. xx. Salluſtium proprietatis in verbis retinentiſſimum conſuetudini conceſſiſſe, & privilegium quod de Cn. Pompeji, Magni Pompeji patris reditu ferebatur, legem appellaſſe. *Carrio.*

6 *Genus militum ſuetum a pueritia latrociniis.*] Videtur Q. Curtius reſpexiſſe

 ad

[1] Inter læva mœnium, & dextrum [2] flumen Turiam, quod [3] Valentiam parvo intervallo præterfluit. *Priſcianus* lib. v. & vi.

ad hunc locum, cum dixit lib. VI. *Mardorum erat gens confinis Hiſpaniæ, cultu vita aſpera, & latrociniis aſſueta.* Urſinus.

1 *Inter læva mœnium.*] Loquitur de prælio apud flumen Durium a Cn. Pompejo commiſſo. Pompejus ad Senatum: *Caſtra hoſtium apud Sucronem capta, & prælium apud flumen Durium, & dux hoſtium C. Herennius cum urbe Valentia, & exercitu deleti, ſatis clara vobis ſunt.* Putſch.

2 *Flumen Turiam.*] Non bene quidam miſcuerunt *Turiam* cum *Durio*, idem ambobus nomen facientes, credo ob Hiſpanicarum rerum ignorationem, quia Turia non tam celebris eſt. Fluit autem Turia juxta Valentiam, de quo Pomponius libro ſecundo: *Setabin, & Turiam, & Sucronem non magna excipit flumina.* & Plin. lib. 3. cap. 3. *Valentia Colonia tribus m. paſſ. a mari remota: flumen Turium.* Ita enim legendum & apud Pomponium, & apud Plinium erudite & vere contendit Hermolaus. Corrupte autem hic vulgo legitur *Durium.* Turiam enim vocari id flumen, de quo Pomponius loquitur, oſtendit Plutarchus in Sertorio: *Remedia*, inquit, *in rebus adverſis, magis claram ejus virtutem faciebant, veluti in ea pugna, quæ apud Sucronem contra Pompejum commiſſa eſt, & rurſus in ea quæ apud Turiam, adverſus Metellum ſimul & Pompejum.* Claudianus tamen etiam Durium Turiam appellavit, in Laudibus Strenæ:

Te naſcente ferunt, per pinguia culta tumentem
Divitiis undaſſe Tagum, Gallæcia riſit,
Floribus & roſeis formoſas Turia ripis
Vellere purpureo paſſim mutavit ovile.

Nam cur fluvium parvum & alias ignobilem, prætermiſſis Ibero, Bæti, Ana, ac Durio, Minioque maximi momenti fluminibus, tanta pompa ſeligeret, ac formoſum roſeis ripis vocatum ipſi Tago, fluminum Hiſpanorum vulgatiſſimæ famæ conjungeret? Vide *Reſend.* de Antiq. Luſit. Eſt igitur Turia ſive Durias Hiſpaniæ Tarraconenſis fluviolus in Sucronenſem ſinum effluens. Guadalajar Cluſio hodie eſt. Durius autem Plinio Hiſpaniæ maximus fluvius, in Pelendonibus ortus, Aſturiam, a Vettonibus, & Luſitaniam a Gallæcis diſterminat. Duero noſtra ætate vocatur. Doris Ptolemæo, & Dorias Straboni appellatur, qui eundem eodem fere loco l. 3. Durium appellavit *Ortel.* Durius igitur claritate ſua & ſcriptorum teſtimonio celebratiſſimus, aquarum mole ipſum Tagum ſuperat, niſi quod compreſſiore, ut fere inter montes, alveo fluit, Tago per liberos & planos campos ad oſtentationem ſe dilatante: Turia autem, uti jam monuimus, exiguus eſt fluviolus. *Rezend.*

Flumen Thuriam.] Ita ſcribendum videtur. Græci quoque Scriptores Θουρίαν ποταμὸν edunt, licet diverſus ab eo flumine, a quo Thurios appellatos eſſe dicunt, quod ex ipſis etiam Thuriorum numiſmatibus conſtat, in quibus Crathis quidem fluvius taurina forma impreſſus eſt, Thuria vero fons, Leonis capite aquam fiſtula ex ore fundente. Hic autem de Thuria intelligendum, qui Vibonem, ſive Valentiam præterfluit. *Urſin.*

3 *Valentia.*] Plures hujus nominis urbes: ſed hæc Valentia eſt Conteſtanorum in Hiſpania Tarraconenſi urbs Ptolemæo: Edetanis eam aſcribit Plinius. Valentia hodie Cluſio. Aliam Valentiam in Hiſpania habet Livii Epitome 55. quam ad habitandum conceſſum Viriati veteranis militibus a Junio Bruto tradit. Sita ad Minium fluvium, Tidæque objecta eſt. Vide Joh. Marianam lib. 3. cap. 7. de Reb. Geſt. Hiſpan. *Ortel.*

1 *Mace-*

& VI. Turiam dixit, qui accuſativus generis maſculini eſt, non neutri.

In fiducia, quam argumentis, purgatiores dimittuntur. *Donatus Phorm.* act. I. ſc. III. *& Hecyr.* act. IV. ſc. IV. *Nonius Fiducia eſt audacia. Servius.*

Antequam regreſſus Sertorius inſtrueret pugnæ ſuos. *Aruſianus.*

Ipſe animo atrox. *Idem.*

Copiis integra. *Idem.*

Eodem anno in [1] Macedonia C. Curio, principio veris cum exercitu profectus in [2] Dardaniam, quibus potuit modis dictas pecunias coëgit. *Nonius, dicere eſt promittere.*

Poſt, ubi fiducia nimius. *Aruſianus.*

[3] Sed ipſi ferunt taurum ex grege, quem prope litora regebat Corſa nomine Ligus mulier. *Priſcianus.* lib. VI.

Nam

1 *Macedonia.*] Vide ſupra Jugurth. cap. 35.

2 *Dardania.*] Oroſio, Ptolemæo, & aliis, Europæ regio, Myſia Mediterranea vocatur in Codice. quæ a Wolfg. Lazio *Boſſen* appellatur. Illyriæ pars, teſte Æliano in Variis, & Nicolao, apud Stobæum: qui ſcribit hos tantum ter in vita lavari; cum naſcuntur, in nuptiis, & in funere. Dardanos Serviam & Raſciam habitaſſe, Cuſpinianus, & Volaterranus teſtantur, Σέρβια, & Ῥασκία, habet Sophianus. *Ortel.*

3 *Sed ipſi ferunt taurum.*] Et hoc Fragmentum ex Iſidoro haud mediocri acceſſione augeri, noſtraque comitate ex ſupplemento ejuſdem redivivam lucem accipere poteſt. Id vero eſt hujuſmodi ex lib. XIV. Originum cap. VI. *Corſicæ inſulæ exordium incolæ Ligures dederunt, appellantes eam ex nomine ducis. Nam quædam Corſa nomine Ligus mulier, cum taurum ex grege, quam prope littora regebat, tranſnatare ſolitum, atque per intervalla corpore aucto remeari videret, cupiens ſcire incognita ſibi pabula, taurum a ceteris digredientem uſque ad inſulam navigio proſecuta eſt. Cujus regreſſu inſulæ fertilitatem cognoſcentes Ligures, ratibus eo profecti ſunt, eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellaverunt.* Vides ut ex omni parte pulcre fundata & conſtituta ſit hæc navis, paucis exceptis, in quibus nos non materiarius, verum architectus fruſtratur: quæ tamen Salluſtii non eſſe ſuo ſe indicio produnt; veluti extremum illud de nomine mulieris Liguris auctoris & ducis vocabuli Corſicæ. quod ſemel antea dictum Salluſtiana a ſe breviloquentia ſpernit procul, nam majorem partem ejus Hiſtorici eſſe, argumentis, ſi ſit opus, vincere me poſſe confidentia eſt: fortaſſis & ea quæ ſequuntur, de quibus tamen lente & ſuſpenſa manu judicium meum profero. Dividitur autem a Sardinia XX. millium freto, cincta Liguſtici æquoris ſinu ad proſpectum Italiæ. Eſt autem multis promontoriis anguloſa, gignens lætiſſima pabula, & lapidem quem Catochitem Græci vocant. Utut eſt hujuſmodi tam accurata regionis deſcriptio, a Salluſtianæ hiſtoriæ ratione abhorrere non nimium videtur: quem & multum in hoc genere atque adeo curioſum fuiſſe, ſimilium locorum conlationes arguere poſſunt. *Douza.*

Nam quædam Corſa nomine Ligus mulier cum taurum ex grege, quem prope littora regebat, tranſnatare ſolitum, atque per intervalla corpore aucto remeare videret; cupiens ſcire incognita ſibi pabula, taurum a ceteris degredientem uſque ad inſulam navigio proſecuta eſt. Cujus regreſſu inſulæ fertilitatem cognoſcentes Ligures, ratibus eo profecti ſunt, eamque nomine mulieris auctoris & ducis appellaverunt. *Iſidorus*. lib. 14. cap. 6.

[1] Ne illa tauro parata ſint. *Donatus* act. IV. ſcen. II. *Andria*.

[2] Dædalum ex Sicilia profectum, cum [3] Minois fugeret iram,

1 *Ne illa tauro.*] Particulam, *ne*, pro, *nedum*, poſitam docent Grammatici. Sic Apulejus Apologia I. *At ego Æmiliano, non huic Afro, ſed illi Africano & Numantino, & præterea Cenſorio vix crediderim, ne huic frutici credam, non modo odium peccatorum, ſed ſaltem intellectum ineſſe.* Urſin.

2 *Dædalum ex Sicilia profectum.*] Videtur ex hiſtoria legendum; *Dædalum in Siliciam profectum, cum Minois, &c.* Herodotus lib. VII. Λέγεται γὰρ Μίνω κατὰ ζήτησιν Δαιδάλου ἀπικόμενον ἐς Σικανίην, τὴν νῦν Σικελίην καλεομένην, &c. Unde in alio fragmento eſt: *Ariſtæus cum Dædalo in Sardiniam tranſivit.* Niſi forte dicamus Dædalum in Siciliam primo profectum, ex Sicilia rurſus in Japygiam Apuliæ conterminam veniſſe. Quam ſane a Japyge ejus filio dictam docent Græci ſcriptores, & confirmat Græcum vetus numiſma in Apulia apud Daunios ſignatum Arpis ſive Argyrippæ, in cujus altera parte alatum Japygis, ſive Icari, Dædali filii, ſimulacrum expreſſum eſt, in altera Diomedeæ aves duæ, ea plane qua Plinius & alii tradunt forma, Diomedis urnam ſepulcralem, ut idem ait Plinius, circumſtantes, qui Argyrippæ conditor dicitur. *Urſin.*

Dædalus.] Hic inſignis fuit Mathematicus & ſtatuarius, artificum omnium ſuæ ætatis ingenioſiſſimus, primuſque omnium vela & antennas navi impoſuiſſe dicitur: unde forte fabula alarum Dædali: nam & Virgilius inquit:

Velorum pandimus alas.

Statius quoque immobilibus, abditis quibuſdam nervis effecit, ut huc atque illuc moverentur. Exul ob dejectum tecto per invidiam ſororis ſuæ Perdicis filium, in Cretam ad Minoëm ſe recepit, atque ibi Labyrinthum, ad Ægyptii formam conſtruxit, multiplici & intricata viarum perplexitate irremeabilem, in qua poſtea ipſe una cum Icaro filio fuit incluſus. Itaque inde navigio ad Cocalum Siciliæ regem ſe contulit. Plura Tzetzes, Pauſanias in Achaicis & Arcadicis, Diodorus, Suidas, alii. Lucianus in libro de Aſtrologia ſcribit Dædalum fuiſſe Mathematicum, & filium Icarum docuiſſe Aſtrologiam, ſed eum juvenili ardore & perſuaſu doctrinæ elatum a vero, & decidiſſe in mare rerum immenſæ profunditatis. Neque vero ſolum ſimulacra fecit, ſed præclarum opus, compactilem ſellam, quæ in Minervæ delubro apud Athenienſes dicata fuit. Plato in Menone commemorat quædam Dædali ἀγάλματα, quæ ſoluta aufugiunt, ſed vincta manent. Unde Socrates apud eundem in Euriphrone argumenta non conſiſtentia Dædaleis operibus videri ſimilia dicit.

3 *Minos.*] Cretæ rex, qui Dædalum cla-

iram, atque opes. *Priſcianus* lib. 6. *Servius*.

Quem ex Mauritania rex Leptaſta proditionis inſimulatum cum cuſtodibus miſerat. *Priſcianus* lib. I.

Quos advorſum multi ex Bithynia volentes occurrere, [2] falſum filium arguituri. *Priſcianus* lib. x.

[3] Ut actione deſiſteret. *Meſſus*.

Veſpera. *Cariſius* lib. II.

Argentum mutuum arceſſivit. *Priſcianus* lib. x.

Eam deditionem ſenatus, per nuncios Oreſtis cognitam, approbat. *Priſcianus* lib. VI.

Niſi qua [4] flumen Lurda [5] Tauro monte defluens. *Id. ib.*

Fru-

claſſe perſecutus ad Cocalum Siciliæ regem, ab Cocali filiabus calidis aquis per caput infuſis extinctus eſt. Multa de eo Plutarchus, Pauſanias in Achaicis, Diodor. Siculus, Herodotus, alii.

1 *Bithynia.*] Βιθυνία, Aſiæ Minoris regio. Per *ei* in ſecunda, nummus antiquus Hadriani Imp. habet. ſic & alii quoque. Hæc olim Mygdonia Μυγδονία, & Bebrycia Βεβρυκία, dicta fuit, Marciano Capellæ. item Cronia, Maliande, Strymonis, & Theſſalis Plinio. Phrygiam Majorem vocatam, dicit Salluſtius apud Servium, ad 5. Æneid. Ejus incolas Halyzonas, (ἁλαζόνες, eſt in Græco) vocat Suidas & Herodotus. & idem dicit eos primum Strymonios (Στρυμόνιοι) dictos. Thynos, priusquam ex Europa in Aſiam tranſmigraſſent, dictos, ex Heſychio, & Plinii l. 5. cap. 31. docetur. Bithyniæ ea pars, quæ ſpectat ad Pontum Euxinum a Boſpori initio, ad Heracleam urbem uſque, Aſiatica Thracia, teſte Xenophonte, nuncupatur. Eadem Thraceſium, ut Euſtathius ait. Metapontus videtur a Juſtino, lib. 16. nominari: ubi ſcribit Heracleam a Phocenſibus in Metaponto conditam. Pro *Metaponto* autem legit Bongarſius, *in Pontum*. Bithynia ſimul cum Ponto, hodie Burſia, ut Girava refert; & Becſangial, ut Caſtaldus tradit, vocatur. Oram omnem Thyni, interiora Bithyni tenent, inquit Plinius. *Ortel.*

2 *Falſum filium arguituri.*] Mirum, ni hæc ad Nuſam Nicomedis filium referenda: quem Regi illi haud dubie natum, hoc eſt, haud vitio, aut illegitime conceptum fuiſſe, Epiſtola porro Mithridatis teſtabitur. quod tamen Bithynos iſtos, qui a Romanis in regnum illud mortuo Diomede, quaſi in vacuum venientibus ac poſſeſſionem occupantibus, gratiam ſeſe inire ſtudebant, redarguere conatos eſſe, fragmentum iſtud liquido ſignificare videtur. *Douza.*

3 *Ut actione deſiſteret.*] Sic alibi locutus eſt ipſe Salluſtius, & Terentius Phormione, cum dixit:

Herus his deſiſtat litibus.

Item Virgil. lib. IV.

Mene incepto deſiſtere victam?

Urſinus.

4 *Flumen Lurda.*] Docet Priſcianus lib. 6. non ſolum in Africa, ſed etiam in aliis regionibus nomina fluviorum in *a* deſinere: eoque hæc refert verba. In vulgatis eſt, *Lurda*: in Gemblacenſi, *Clurda*: in Martinenſi & Thoſano, *Durda*, ita ut aut *Clurda*, aut *Durda*, ſcribendum, exiſtimem. *Carrio.*

Flumen Lurda.] Priſcianus, *Flumen Clurda*: quomodo & in duobus aliis repererat Carrio. Mihi vox hæc penitus incognita. *Dura* quidem fluvius eſt apud Strabonem, ſi recte memini. *Coler.*

5 *Taurus.*] Ταῦρος, mons Aſiæ, totius

Frugum, pabulique lætus ager. *Aruſianus. Servius* lib. I. *Æneidos.*

[1] Neque virgines nuptum a parentibus mittebantur, ſed ipſæ belli promptiſſimos delegebant. *Meſſus.*

Modeſtus ad omnia alia, niſi ad dominationem. *Donatus Phorm.* act. I. ſc. II.

Noctu,

tius orbis terrarum maximus, ſic dictus, ut Dionyſio Alexandrino placet, quod inſtar tauri elato capite incedit: vel, ut Euſtathius ejus Commentator putat, ob ejus magnitudinem: *nam* ταύρους, inquit, *veteres omnia grandia atque robuſta vocavere.* Hic univerſam Aſiam ab Eoo Oceano, ubi Tamos promontorium a Pomponio ſtatuitur, (& Samara ab Oroſio vocatur) ad Ægæum uſque Pelagus: aut, ut nonnullis videtur, Pamphylium mare; in duas partes, in Septentrionalem ſcilicet & Meridionalem diſcriminat. Multa brachia, maria tentanti ſimilis, ſubinde emittit, quin etiam confractus, quaſi maria quoque effugiens, plurimis ſe gentium nominibus hinc & illinc impertit. *Pro gentium ac linguarum varietate* (inquit Solinus) *plurifariam nominatur*: vel ut Plinius tradit: *numeroſis nominibus & novis, quacumque incedit, inſignis.* Apud ipſum hæc ejus nomina habentur; *Imaus, Emodus, Paropamiſus, Circius, Chambades, Pharphariades, aliter Pariades, Choatras, Oreges, Oroandes, Niphates, Caucaſus, Sarpedon, Coraceſius, Cragus, Hyrcanus, Caſpius, Pariedrus, Moſchicus, & Scythicus. Etiam ubi dehiſcit, ſeque populis aperit, portarum tamen nomine unitatem ſibi vindicans, alibi Armeniæ, alibi Caſpiæ, alibi Ciliciæ Pylæ vocantur.* Apud alios alia ſunt quoque nomina: Strabo Parachoatram, Maſium, Polyarrim, Zagrium, & Gordæum inter ejus nomina refert. Oroſius habet Ariobarſanem, Memarmalim, Parthaum, & Oſcobarem (Oſcobagus habet Iſidorus.) Menalium etiam inter ejus brachia numerat Æthicus monſtroſorum vocabulorum auctor. Horum ejus nomina meminit in eo deſcribendo Ammianus, Aſcanimia, Comedus, Tapurius, Aria, Nazavitium, Aſmira, & Opurocarra. Dionyſio, Armenius. Videntur quoque apud Ptolemæum hujus Taurini capitis (ut ſic dicam) cornuum hæc peculiaria vocabula: Semanthinus, Sericus, Bepyrrus, Damaſſus, Parſuetus, Corax, Sariphus, Maſdoranus, Coranus, Jaſonius, Strongylus, Orontes, Chaboras, Udaceſpis, Paryadres, Abus, Maſicytus, Celænus, Phœnix, Hippicus, Sugdius, Amanus, & Antitaurus. Plinius hos montes dicit in univerſum Ceraunios Græcis vocari. Mela etiam ſub eodem vocabulo maximam ejus partem comprehendit. Idem horum nominat Amazonicos, Caſpios, & Coraxicos. Ceraunum Euſtathius circa Caucaſum & Caſpium mare locat. Q. Curtius videtur eum ſub duobus nominibus tantum deſignare, Tauro, & Caucaſo. In Sacris literis Ararath appellatur, Ar. Montano, & Becano teſtibus. Taurus proprie dicitur ejus pars quæ Pamphyliam & Ciliciam ab Armenia Minore & Cappadocia diſtinguit: ubi hodie Canibel, Bacras, & Giulich nomen habere videtur. Ramuſius Caramam quoque appellari putat. Corthestan etiam Joſepho Barbaro. Circa Euphratem, indigenarum lingua Munzzarum; & alicubi quoque in Aſia Minori, Maurum nuncupari ex Zonara; Cedreno, & Curopalate deprehenditur. Singula hujus nomina vide etiam ſuis locis. Hunc Taurum deſcribit Philoſtratus 2. ſub Caucaſi nomine. *Ortel.*

1 *Neque virgines nuptum mittebantur.*] Placeret magis, *promittebantur*, vel *tradebantur*. Urſin.

1 Mul-

Noctu, diuque ſtationes, & vigilias tentare. *Cariſ.* lib. XI.

At Lucullum regis cura machinata fames brevi fatigabat. [1] Multique commeatus interierant inſidiis latronum. *Priſcianus* lib. VII. *& Nonius.*

Namque primum [2] Jaſonem novo itinere maris Æetæ

1 *Multique commeatus interierant.*] Aliter, *interfecti erant.* Cui loquendi generi & conſimile eſt Lucilianum illud: *Fragmenta interfici panis.* item compluria apud Plautum. *Douza.*

Multique commeatus interierant.] *Interfecti erant*, emendant viri docti ex Nonio Marcello docente veteres interfici & occidi ad inanimata tranſtuliſſe. nobis vero nihil mutandum videtur propter Lucilii:

Intereunt, labuntur, aguntur que omnia vorſum.

& Ciceronis fragmenta ibidem ab eodem Nonio exempli cauſſa adducta, in quibus tamen verba illa apparent nuſquam. *Putſch.*

2 *Jaſonem novo itinere.*] Ille qui primus longa navi maria tentavit, quanta nominis celebritate in omnium animis verſatur? quanto ambitu celebratur? ut vere Poëtis fabularum Oceanum recluſiſſe videatur.

Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus
Caſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes:
Neve inde navis inchoandæ exordium
Cœpiſſet, quæ nunc nominatur nomine
Argo, quia vecti Argivi delecti viri
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum.

Longa enim nave Jaſonem primum navigaſſe Philoſtephanus auctor eſt, ut ait Plin. l. 7. c. 56. Fuit hæc πεντηκόντορος prima, in eam cum Jaſone quatuor & quinquaginta Argonautæ ſunt ingreſſi. Hæc nempe erat illa delecta Heroum manus, θεῖος ἡρώων ἄωτος. In hanc unam flos totius Græciæ coivit, Hercules, Caſtor, Pollux Dis-geniti, aliique reges & regum filii, Vates Mopſus & Idmon, naupegus Argus, celeuſtes ipſe Orpheus, navis magiſter & gubernator Tiphys. Denique navem ipſam fatidicam & humana voce locutam, in fabulis eſt. Habuit enim τρόπιν ἐκ τῆς Δωδώνης δρυὸς, *carinam e Dodonide quercu.* Unde & Ciceroni *divinum Argonautarum vehiculum* dicitur. Itineris quoque ſtadiaſmi, & curſus ita accurate a Poëtis proditi ſunt, tanquam ſingulos ex ipſorum diariis expreſſiſſent. per quæ maria, quibus ventis cucurrerint, quæ littora prætervecti ſint, quos portus intrarint, quæ freta tranſierint, quæ promontoria & quorumdam fluviorum oſtia præternavigaverint, ad quas gentes & nationes acceſſerint, quemadmodum in ultimum Euxini Ponti angulum penetraverint, atque ita porro. Et iſta quidem hactenus ἀνάπλουν Euxini Ponti nobis univerſim ob oculos ponunt, & heroum duros labores, quos in hac expeditione pertulerunt; quis autem finis adeo difficilis expeditionis fuerit, ex Plinio facile intelliges: Is enim lib. 33. c. 3. eas oras auri feraces eſſe tradidit. *Jam*, inquit, *regnaverat in Colchis Salauces & Eſubopes, qui Terram Virginem nactus, plurimum argenti aurique eruiſſe dicitur in Suanorum gente, & alioquin velleribus aureis inclyto regno.* Sed & illius aureæ cameræ, & argenteæ trabes narrantur, & columnæ atque paraſtatæ. Hinc adeo iſtis heroibus ſacra illa fames, & cupiditas, & ardor, & pericula, & lues, & diſſidia, & cædes, & moræ atque ambitus itinerum. Hoc nempe illud erat, ad cujus famam univerſa Græcia aures arrigeret; hæc illa præda, quam jam animo atque oculis deſtinaverat, quæque iſtos patriis ſedibus excitos ad terram inhoſpitam mitte-

tæ [1] hoſpitis domum violaſſe. *Priſcianus* lib. 8.

[2] Tarteſſum Hiſpaniæ civitatem, quam nunc Tyrii [3] mutato nomine Gaddir habent. *Priſcianus* lib. V.

Neque

mitteret. Vide *Snellium* in præfatione ad Typhin Batavum.

1 *Æta.*] Æetes, uti ex fabulis notum eſt, a filia Medea proditur Jaſoni, & aureo vellere & duobus filiis orbatus eſt.

2 *Tarteſſus.*] Fuit hæc in Hiſpania urbs opulentiſſima inter duo Bætis oſtia. Plinius autem & Arrianus Tarteſſi nomine pro Gadibus abutuntur. Sciendum itaque eſt, quod triplex fuerit Tarteſſus apud Veteres: una proprie dicta in inſula ad Bætis oſtia, qui & ipſe Tarteſſus de nomine Urbis dictus eſt: duæ ſic dictæ καταχρηστικῶς, Carteia nimirum, quæ & ipſa Tarteſſus dicitur a Strabone, Mela, Plinio, Appiano, deinde & Gades ita appellatæ. Sicuti autem Tarteſſi nomen Gadibus tribui docuimus, ita contrario errore Tarteſſus a nonnullis Gaddir dicitur. Auctor hic Salluſtius, & Avienus in oris maritimis. De Tarteſſo urbe ita Stephanus: Ταρτησσὸς ἐστὶ πόλις Ἰβηρίας, ἀπὸ ποταμοῦ τοῦ Ἀργυροῦ ὄρους ῥέοντος, ὅστις ποταμὸς καὶ κασσίτερον ἐν Ταρτησσῷ καταφέρει. Id eſt, *Tarteſſus eſt Iberiæ urbs a fluvio dicta, qui fluit ex argenteo monte, & ſtannum, etiam Tarteſſum defert.* & in Marciano Heracleota:

Ἡ λεγομένη Ταρτησσὸς ἐπιφανὴς πόλις,
Χρυσόν τε καὶ χαλκὸν φέρουσα πλείονα.

Id eſt:

Tarteſſus Urbs eſt celeberrimi nominis,
Unde auri & æris fertur ingens copia.

Et quid mirandum? Philoſophus tradit primos Phœnices magna argenti vi inde allata ad immenſas opes brevi evectos eſſe. Ita autem loquitur: τοὺς πρώτους τῶν Φοινίκων ἐπὶ Ταρτησσὸν πλεύσαντας, λέγεται τοσοῦτον ἀργύριον ἀντιφορτίσασθαι, ἔλαιον καὶ ἄλλον ναυτικὸν ῥύπον εἰσαγαγόντας, ὥστε μηκέτι ἔχειν δύνασθαι μήτ' ἐπιδέξασθαι τὸν ἄργυρον. Id eſt, *primos Phœnices, ajunt, cum Carteſſum navigaſſent, tantam argenti vim oleo aliiſque nauticis ſordibus permutaviſſe, ut nec capere naves, nec ferre poſſent.* Addit inde diſcedentes (ſit fides penes auctorem) ex argento conflaſſe anchoras, & reliquam ſuppellectilem. Quibus ſimilia habet ex Poſidonio Diodorus. Sic Colæum Samium, qui primus Tarteſſum navigavit, quæſtum ex mercibus maximum feciſſe teſtatur Herodotus lib. IV. Succeſſere Phocæi, qui eodem auctore amicitiam contraxerant cum Tarteſſi rege Argantonio. Tarteſſus itaque a veris Gadibus multum differt, qui extremus novi orbis apud antiquos terminus erat, teſte Solino. *Bochartus.*

3 *Mutato nomine Gaddir.*] Feſt. Avienus:

Gaddir prima fretum ſolida ſupereminet arce,
Adtollitque caput geminis inſerta columnis:
Hic Cotinuſa prius fuerat ſub nomine priſco,
Tarteſſumque dehinc Tyrii dixere coloni:
Barbaro quin etiam Gades hanc lingua frequentat,
Pœnus quippe locum Gaddir vocat undique clauſum.

Dixerat etiam haud dubie Salluſtius hujus appellationis Punicæ cauſſam. ex quo itidem ſuo more ſumſit Iſidorus lib. 14. Sed & iſte Avieni locus huc merito tranſcribendus videtur:

—— Gaddir eſt oppidum.
Nam Punicorum lingua conſeptum locum
Gaddir vocabat. ipſa Tarteſſus prius
Cognominata multa opulens civitas
Ævo vetuſto: nunc egena, nunc brevis,
Nunc deſtituta, nunc ruinarum agger eſt.
Nos hic locorum præter Herculaneam
Sollemnitatem vidimus miri nihil.
At vis id illis tanta vel tantum decus
Ætate priſca ſub fide rerum fuit,

Rex

Neque ſubſidiis, [1] uti ſoluerat, compoſitis. *Priſcianus* lib. x.

Neque inermos ex prœlio viros quemquam agnoturum. *Idem ibidem.*

Ea continentia vir gravis, & nulla arte cuiquam inferior. *Aruſianus. Nonius in Gravis.*

Omnes qui circum ſunt, [2] præminent altitudine millium paſſuum duorum. *Aruſianus.*

* & Pœni ferunt adverſus A. N. C. M. *Donatus.*

Quia corpore, & lingua percitum, & inquietem, nomine hiſtrionis vix ſani, [3] Barbulejum appellabant. *Priſcianus.*

Audaciter. *Idem* xv.

[4] Ibi Fimbriana ſeditione, qui regi per obſequelam orationis, & maxume odium Sullæ, graves, carique erant. *Nonius.*

Mœni-

Rex ut ſuperbus omniumque præpotens,
Quos gens habebat forte tum Mauruſia,
Octaviano principi acceptiſſimus,
Et litterarum ſemper in ſtudio Juba,
Interfluoque ſeparatus æquore
Inluſtriorem ſemet urbis iſtius
Duumviratu crederet.

Coler.

1 *Uti ſoluerat.*] Ex Priſciani lib. x. *ſoluerat* autem eſt, ſolitus fuerat. *Carrio.*

2 *Præminent.*] Lipſio noſtro legi placet, *præminet*; ut de monte quopiam reliquis editiore loquatur. cui ego non hac in parte modo, ſed etiam in ceteris omnibus aſſentior lubens: ſed montis nomen quæro quod ſit. *Donza.*

3 *Barbulejum appellabant*] An hoc de *Hirtulejo* dictum, cujus mentio eſt infra. Ita (ut ait Suetonius) *Tiberius Nero, per jocum dictus, Biberius Mero.* Urſin.

Barbulejum.] Priſcianus ille toties a me laudatus lib. VI hoc affert. Vult Salluſtius, neſcio quem Romanorum ob corporis geſtum & linguæ procacitatem nomine hiſtrionis cujuſdam Barbuleji fuiſſe appellatum. An ille eſt, de quo ſupra etiam Salluſtius, Curio pater? Eſt profecto. Ita enim vero mihi auguratus videor ex Plinii l. 7. c. 12. Quem tamen rectius puto ſcribere Barbulejum, quemadmodum & Solinus, & Valer. Maximus lib. 9. cap 14. *At M. Meſſala Conſularis & Cenſorius Menogenis: Curioque omnibus honoribus abundans Barbuleji: ille propter oris adſpectum; hic propter parem corporis motum, uterque ſcenici nomen coactus eſt recipere.* Coler.

4 *Ibi Fimbriana ſeditione, qui regi per obſequelam orationis, & maxime odium Sullæ, graves carique erant.*] Diſputant varie ſuper hoc loco viri docti. In manuſcripto Nonii, qui hæc pro exemplo adducit, extabat, *graves ſcarique*, in altero *ob odium Sullæ cari erant.* ſed lectio quam expreſſit Carrio optima videtur, ſi τὸ *graves* ſumatur & habeatur pro fortibus, ut ſæpe Salluſtius: *Ea continentia vir gravis, & nulla arte cuiquam inferior.* Et in fragmentis novis: *Hiſpaniæ gravem civitatem.* Putſch.

1 Enn-

Mœnibus deturbat. *Nonius, deturbare.*

[1] E muris canes ſportis demittebant. *Idem.*

Ad hoc rumoribus, advorſa in pravitatem; ſecunda in caſum; [2] fortunam in temeritatem declinando, corrumpebant. *Idem.*

[3] At Metellus in ulteriorem Hiſpaniam poſt annum regreſſus; magna gloria [4] concurrentium, undique virile & muliebre ſecus, per vias ac tecta omnium viſebatur: cum quæſtor C. Urbinus, aliique, cognita voluntate, eum ad cœnam

1 *E muris.*] Idem Nonius ſportas a ſparto, quaſi ſparteas, aut ab aſportando dictas eſſe vult. *Carrio.*

2 *Fortunam in temeritatem declinando.*] Videtur legendum: *Fortia in temeritatem declinando*; nam præceſſit, *adverſa in pravitatem, ſecunda in caſum* Urſin.

3 *At Metellus, &c.*] Totum hunc locum citat Macrobius Saturnal. lib. III. cap. XIII. pro eo, quod eſt in Macrobio: *Concurrentibus undique virili & muliebri ſexu.* poſui aliquando: *concurrentium undique virile & muliebre ſexus.* primum quod ita Nonio legeretur: deinde quod Chariſius, & ille ipſe Nonius obſervent hic *ſexus* neutro genere. quod hic alioqui probari non poterit. quamquam & apud Chariſium & Probum legitur *ſecus*, pro, *ſexus.* Soſipatri libro I. Inſtit. Gramm. verba hæc ſunt: *Secus neut. generis nomen, unde & Salluſtius dixit, virile ſecus, hoc eſt, virilis ſexus, quod per omnes caſus integra forma declinatur. eſt & ſecus adverbium.* Probus Catholicis; *Secus*, inquit, *duas res ſignificat, adverbium ſeparandi, & ſexum.* Salluſtius: *Virile & muliebre ſecus.* Hactenus illi. fuit cum divinarem utrumque eſſe hallucinatum, & *ſexus* apud Salluſtium neutro genere eſſe retinendum. quod etiam in Plauto Priſcianus notavit. is enim libro V. *Plautus*, inquit, *hoc ſexus neutro genere protulit* in Rudente: *Virile ſexus nullum umquam habui.* Sed cum in Feſti veteribus libris, *ſecus eſſe*, non *ſexus*: in exemplis autem a Feſto citatis *ſexus*, non *ſecus*; monuerit Antonius Auguſtinus J. C. elegantiſſimus; ſcripturam, quam expreſſi, retinendam judico; neque virum doctiſſimum mihique familiarem audio, qui cum in veteri ſcriptura, *ſecus* eſſe fateretur, *ſexum* tamen neutro genere, apud Feſtum alioſque ſcriptores a Feſto adductos, reponi volebat. hoc enim eſſet arbitrarias deque opinione factas emendationes libris veteribus, & a quibus libri veteres longe vincuntur ætate, Grammaticorum, quos dixit, ætati præponere; quod nemo, credo, doctus temere fecerit. neque enim in librorum correctionibus Pythagoricum illud, αὐτὸς ἔφα, ſed ea quæ modo laudavi, vetuſtatis teſtimonia ſolidiſſimis rationibus adjuta, apud bonos harum rerum judices valere conſueverunt. Adde quod idem Chariſius eodem lib. I. ita ſcribat: *Alia nominativum & ablativum habent; ut tabes, pluris, ſiremps; facit ab hac tabe, plure, ſirempſe.* Cinna autem in Smyrna, *hujus tabis* dixit, nullo auctore. alia unius tantum caſus ſunt, ut hoc ſecus, adfatim, adincitas, infitias, ſuppetias, pedum, ſponte, dicis ergo, nequam, nihili, frugi. ita enim locus ille Chariſii, reliquis, quæ interpoſita ſunt, ejectis, de veteri libro reſtituendus eſt. *Carrio.*

4 *Concurrentium undique virile & muliebre ſecus.*] Huc reſpexit Tacitus, ſi modo ejus verba mendo vacant, quæ leguntur lib. IV. *Virilis & muliebris ſexus omnis effuſus.* Urſin.

1 *Exor-*

cœnam invitaverant; ultra Romanorum, & mortalium etiam morem curabant; [1] exornatis ædibus per [2] aulæa & inſignia, ſceniſque ad oſtentationem hiſtrionum fabricatis; ſimul [3] croco ſparſa humus, & alia, in modum templi celeberrimi. Præterea cum ſedenti [4] tranſenna demiſſum [5] Victoriæ ſimulacrum cum machinato ſtrepitu tonitruum coronam capiti imponebat: tum venienti thure quaſi Deo ſupplicabatur. [6] Toga picta plerumque amiculo erat ei accum-

1 *Exornatis ædibus per aulæa & inſignia.*] Legendum, *& ſigna*. De republ. ordin. *Domum ſignis, aulæis, aliiſque operibus exornare.* Ciacconius.

2 *Aulæa.*] Sunt ſtragula verſicoloria, ut ſcribit Servius, enarrans illud Virgilianum:

— Aulæis jam ſe Regina ſuperbis,
Aurea compoſuit ſponda.

Sic autem ideo dicta ſunt, quod in aula Attali Regis Pergamenorum in Aſia primo inventa fuerint. Babylon quidem colores varios pictura prima veſtibus dedit: hinc Babylonica. Unde Petronius Arbiter de pavone ita loquitur: *plumato amictus aureo Babylonico.* At aurum intexere in Aſia Attalus rex invenit. Unde Propertius:

Porticus aulæi nobilis Attalicis. —

Et Silius:

— Quæque Attalicis variata per artem
Aulæis ſcribuntur acu. —

Periſtromata quoque dicuntur picta & verſicoloria. Sunt & quæ peripetaſmata ad ornandum locum ſuſpenſa extenduntur. Intellexit de his Horatius in Satyris:

Interea ſuſpenſa graves aulæa ruinas,
In patinam fecere trahentia pulveris atri. Grapald.

3 *Croco ſparſa humus.*] Crocum hic intelligit aqua dilutum, qui odoratiſſimus ex Cilicia mittebatur, unde Martialis feſtiviſſimus Poëta:

Et Cilices nimbis hic maduere ſuis.

Atque ab Apulejo *odorus imber*; apud Senecam *odoratus imber* dicitur.

4 *Tranſenna.*] Tranſennam Servius Æneid. lib. v. extenſum funem interpretatur. Nonius vero, *non tranſitum, ut quidam,* inquit, *putant, ſed feneſtram.* Servii autem interpretatio & melior eſt, & cum hoc loco magis convenit. *Carrio.*

5 *Victoriæ ſimulachrum.*] Illam præpetem ſive alatam fingebant, quod ejus fama ſtatim ſe humo tollat, ampleхaque gloriam longe lateque per ſummum volet æthera, perque immenſos terrarum tractus expatietur. Itaque alatum extitit ejus in Olympia ſimulachrum, ipſiuſque alias ſignum accipiter eſt, volucres reliquas agilitate remigii alarum ſuperans. Porphyrius: τὰς δὲ Μούσας ἐπτέρωσαν καὶ τὰς Σειρῆνας· κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τήν τε Νίκην, καὶ τὴν Ἶριν, καὶ τὸν Ἔρωτα, καὶ τὸν Ἑρμῆν, id eſt, *Muſas autem & Sirenas alatas fecere; eodemque modo & Victoriam, & Irin, & Amorem, & Mercurium.* Ovid. lib. 2. Triſtium:

Auſoniumque ducem ſolitis circumvolat alis,
Ponat ut in nitida laurea ſerta coma.

Addendum obiter hoc eſt, ſtatuam auream Victoriæ fuiſſe olim Romæ in Jovis Capitolini templo, ſicuti teſtatur P. Victor. Antiquiſſimum templum, præter ædiculas duas, in Aventino conditum fuit ab Arcadibus, teſte Dionyſio Halicarnaſſæo. Ludos quoque quinquennales in ejus honorem, decennales, vicennales inſtitutos teſtantur veterum monumenta. *Funger.*

6 *Toga picta.*] *Toga picta*, toga palmata eſt.

accumbenti: [1] epulæ quæſitiſſumæ, neque per omnem modo provinciam, ſed trans maria, ex Mauritania volucrum, & ferarum incognita antea plura genera. quibus rebus, aliquantam partem gloriæ demſerat, maxume apud veteres & ſanctos viros, ſuperba illa, gravia, indigna Rom. imperio exiſtumantes. *Macrob. Saturnal.* lib. III. cap. 13. *Nonius. Soſipater* lib. I.

[2] Ruuntque pars magna ſuiſmet, aut proxumorum telis, ceteri [3] vice pecorum obtruncabantur. *Nonius.*

[4] Occurrere duci, & prœlium accendere, adeo uti Metello

ta eſt. Plutarcho θεριαμβική. Plinius de hac intelligit lib. 8. cum dicit Pictas veſtes jam apud Homerum fuiſſe, unde triumphales natæ. Iſidorus libro 19. *Toga palmata dicebatur, quam merebantur ii, qui reportabant de hoſtibus palmas. Ipſa vocabatur & toga picta, eo quod victorias cum palmis intextas haberet.* Olim tamen aliam fuiſſe pictam ſcribit Feſtus in ſchedis: *Picta quæ nunc toga dicitur, purpurea ante vocitata eſt, eaque erat ſine pictura.* ejus rei argumentum eſt pictura in æde Vertumni & Conſi, quarum in altera M. Fulvius Flaccus, in altera L. Papirius Curſor triumphantes ita picti ſunt. Hoc ita eſſe ex Livio quoque patet, nam quam lib. 30. togam pictam, lib. 31. *purpuream* appellat. *Coler.*

Toga picta.] Toga picta, veſtis Etruſca fuit, purpurei coloris, auro diſtincta, a triumphantibus geri ſolita, quam ſubactis Thuſciæ populis Tarquinius Priſcus Romam tranſtulit: Macrobius, Plinius, id non Priſco, ſed Hoſtilio tribuunt. Picta vocabatur, quod in ea figuræ ita fingerentur, ut ea ſpecies ad picturæ ſimilitudinem accederet. Duos hiſtoriæ memorant quorum virtuti tributum ſit, ut picta toga, quanquam privati uterentur, Paulum Æmilium & Pompejum. Pingebatur acu ex invento Phrygum indice Plinio. Vide *Sigonium.* Aurum intexere in Aſia invenit Attalus rex, colores diverſos picturæ intexere Babylon maxime celebravit & nomen impoſuit: plurimis vero liciis texere, quæ polymita appellant, Alexandria inſtituit, ſcutulis dividere Gallia, ut Plinius teſtatur. Primitus autem forma ſemicirculari fuiſſe Halicarnaſſæus auctor eſt.

1 *Epulæ quæſitiſſimæ.*] Tac. Annal. 2. *Excepere Græci quæſitiſſimis honoribus.* Ciacc.

4 *Ruuntque pars magna.*] Ita repoſuimus ex feliciſſima Chriſtophori Coleri conjectura, cum antea vitioſe legeretur: *Ruinaque pars magna, &c.* Putſch.

3 *Vice pecorum.*] Livius lib. XL. *Modo*, inquit, *pecorum fugientes per ſaltus avios.* Et Tacitus lib. XII. *Modo pecorum barbari trahebantur.* In orat. M. Lepidi dixit, *more pecorum.* Sed Tacitus illud *vice*, uſurpavit eodem ſenſu lib. VI. cum ait: *Qui omnia facta dictaque vice legis obſervans.* Urſin.

4 *Occurrere, &c.*] *Sagum*, inquit Nonius, *veſtimentum militare eſt.* & hæc Salluſtii ex II. hiſtoria affert. pro *uti*, non recte, ibi eſt, *ut*: pro *Hirtuleio*, *Herculeio.* de quo nihil me quidquam memini legere. præterea in vet. cod. manifeſte eſt *Hirtuleio*, quem Eutropius lib. VI. Epitome Liviana XC. & XCI. Oroſius l. V. *Sertorii ducem* nominant, voce nonnihil in omnibus corrupta. de eodem hoc Hirtuleio ita ſcribit Frontinus Strategematum lib. II. cap. VII. *Q. Sertorius, cum ante decertaret, Barbarum, qui ei nuntiaverat, Hirtuleium periiſſe,*

tello in [1] ſagum, Hirtuleio in brachium tela venirent. *Idem.*

[2] Avidiſque ita, promptiſque ducibus, uti Metellus [3] ictu tragulæ ſauciaretur. *Idem.*

Sed Metellus in vulnere. *Donatus* act. v. ſc. II. *Andr.*

Primo incidit forte per noctem in [4] renunculo piſcantis. *Nonius.*

Ad hoc pauca piraticæ adjungit [5] actuaria navigia. *Idem in, Piratica navicula.*

[6] Omnia ſacrata corpora in ratem impoſuiſſe. *Aruſianus.*

Suos

ſe, pugione trajecit, ne & in aliorum id notitiam perferret, & ob hoc animi ſuorum infirmarentur. quanquam & alius Hirtulejus hujus ducis frater fuiſſe videtur, qui in bello Sertoriano quæſtor fuerit, ut Epitome Liviana nominat. ideoque Plinius & Oroſius Hirtuleios fratres a Q. Metello Pio in Hiſpania oppreſſos ſcribunt. *Carrio.*

1 *Sagum.*] *Sagum* Gallicam eſſe vocem Strabo aliique monuerunt, Plinius inſuper lib. 8. cap. 48. inventum eſſe Gallorum dixit, ſcutulis ſaga dividere. Scutulatum ergo ſagum a reticulato diſtinctum fuit, in ſpeciem cancellorum. Nam idem Plinius ſcutulas appellat plagas in retibus itemque caſſibus araneorum. Unde intelligi jam Virgilium liquet, qui 8. Æneidos de Gallis dixit, *Virgatis lucent ſagulis*; quamvis ibi *virgatum ſagulum*, purpureum inſuper interpretatus eſt Servius. Trabeata ſaga, apud Trebellium in Gallieno, huc quoque fecerint. Porro militare hoc proprie indumentum fuiſſe ex Cæſare aliiſque colligere eſt, licet Tacitus quinto Hiſtoriarum improprie etiam vela navium ſagula nominavit: *Sagulis*, inquit, *verſicoloribus haud indecore pro velis navium juvabantur*. Pontan. Nos, ſi conjectare licet, hodieque *Saeien* dicimus. Dictionarium Vetus Belgicum expeditam in militia veſtem, atque ideo detonſam nominat.

2 *Avidiſque, &c.*] De pugna in Saguntinis campis a Sertorio commiſſa loquitur, in qua Memmius Pompeji Legatus contra conſerta manu acerrime pugnans occubuit. Metellus Imperator multa ſuorum ſtrage defenſus, ictu tragulæ a Sertorio ſauciatus deceſſit. Vide Plutarchum in ejus vita. Quo etiam pertinere judico Fragmentum illud lib: incerti: *Sed Metellus in volnere.* Douza.

3 *Ictu tragulæ.*] Uſus & hac voce Suidas: Τραγούλας, inquit, ὅπλον, ᾧ χρησάμενος ὁ Κόττας, οὕτω βίαιον ἀφῆκε πληγὴν, ὥστε τὸν βληθέντα, καὶ διὰ τῶν πλευρῶν διαπεῖραι, καὶ τῇ γῇ προσπηλῶσαι. *Urſin.*

Tragula.] Genus teli ſimilitudine haſtæ, ita dictum, quod ſcuto infixum trahatur.

4 *Renunculo.*] Quam vocem Agellius lib. x. cap. XXI. pro navigio piſcatorio accipit. *Carrio.*

Renunculo.] Non improbamus hanc ſcripturam, licet in notis ad Cæſarem dixerimus, *Lenunculum*, pro *renunculum*, reperiri in veteribus lapidum monumentis. Quomodo Ammianus uſurpavit lib. XVII. cum ait; *Lenunculo ſe commiſiſſe piſcantis.* Tacitus tamen *Lembunculum* dixit lib. XIV. *Nando deinde occurſu lembunculorum, &c.* Urſin.

5 *Actuaria navigia.*] Velocia & facilia ad circumagendum, quæque huc atque illuc facile flecti, moverique poſſunt. Græcis κατῆρες dicuntur.

6 *Omnia ſacrata corpora.*] Fallor ego? an de Chiis loquitur Criſpus? quos a

Suos equites hortatus vado tranſmittit. *Idem.*

Ictu eorum, qui in flumine [1] ruebant, necabantur. *Donatus Adelph.* act. III. ſc. II.

Circumventi dextra, unde ferrum erat, ſaxa, aut quid tale [2] capiti affligebant. *Aruſianus.*

[3] Sed Metellus in ulteriore provincia. *Donatus ad Phorm.* act. I. ſc. IV.

[4] Immane quantum animi exarſere. *Nonius.*

[5] At illi quibus res incognita erat, ivere cuncti ad portas incognita tendere. *Servius F. Urſini.*

Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haud procul remotam duxit. *Servius Fuldanus.*

Zenobio, Mithridatici exercitus duce, exſutos armis, poſt MM. talentorum exactionem, cauſſante deeſſe aliquid juſto ponderi, mares ſeorſum a mulieribus & pueris in naves impoſitos, atque ita diſpulſos a patria in Euxinum porro deportari juſſos memorat Appianus. Sacrata corpora ergo, deſtinata morti, & quæ devota dîs manibus, interpretor. Neque abſimiliter Maro Sacratum caput Sinonis ſcripſit. *Douza.*

1 *Ruebant.*] Donatus Adelph. act. III. ſc. II. *Ruere, inquit, eſt toto corpore uti ad impellendum; quod faciunt, qui ipſi præcipites alios proſternunt.*

2 *Capite affligebant.*] Puto legendum, *caput*, ex Frontone, qui fragmentum adducit, nam ita Salluſtius locutus eſt lib. III. cum dixit: *Aut afflicti alveos undarum vi.* & Tacitus Salluſtii æmulator lib. XIV. *Fuſte caput afflixit.* & alibi: *Lapide caput afflixit.* Urſin.

3 *Sed Metellus in ulteriore provincia.*] Forte eſt idem quod pag. 448. præced. *At Metellus in ulteriorem Hiſpaniam.* ubi tamen legendum videtur, *ulteriorem provinciam.* Ciacc.

4 *Immane quantum animi exarſere.*] Huc reſpexit Tacitus lib. XIX. cum dixit: *Flavianus exercitus immane quantum animo, &c.* & lib. XX. *Immane quantum ſuis pavoris & hoſtibus alacritatis indidit.* Ipſe Salluſtius ſupra: *Immane dictu eſt quanti, &c.* & Horatius eodem modo: *Immane quantum diſcrepet.* Urſinus.

5 *At illi quibus.*] Fragmentum hoc ex incertis ad librum hunc reduximus, ex auctoritate Mſ. codicis Fulvii Urſini, in quo diſerte legitur, *Salluſtius l. II. Hiſtoriarum.* nam quod in vulgatis bello Jugurthæ tribuitur, ineptum eſt & vitioſum, quodque non niſi ab imperitis deſcriptoribus manavit, qui ſecundum hiſtoriarum librum bellum Jugurthinum interpretabantur, primum, bellum Catilinarium, Salluſtium nihil ultra ſcripſiſſe rati: eodem modo peccatum eſt in fragmento a Priſciano bello Jugurthino tributo, quod tamen in toto illo opere nan comparet, nos inter incerta retulimus. Sic quod hoc eodem libro delevimus: *Circumſpectare omnia, & omni ſtrepitu paveſcere:* in bello Jugurthino, totidem verbis perſcriptum extat. citaverat illud Aruſianus ex ſecunda Salluſtii hiſtoria, innuens bellum Jugurthinum. Prima tamen hiſtoria a Chariſio pro primo hiſtoriarum libro adducitur, in *Aliter.* Hæc paulo aliter in codice Serviano Petri Danielis leguntur: *At illi quibus aderant, ruere cuncti ad portas, incondita tenere.* Salluſtiane magis. *Putſch.*

C. CRISPI SALLUSTII
HISTORIARUM FRAGMENTA.
LIBER III.

Exaudirique ſonus [1] Bacchanaliorum. *Macrob.* lib. I. cap. 4. *Saturnal. Nonius.*

Di-

1 Bacchanaliorum.] A Baccho *Bacchanalia* dicta, quæ fiebant apud Romanos decimo quinto Calend. Aprilis, quod Ovidius etiam teſtatur l. III. Faſt.

Tertia poſt Idus lux eſt celeberrima Baccho.

Originem horum ſacrorum in Italia Servius ad Julium Cæſarem refert, in ſuis commentariis ad Eclogæ 5. Virgil. hos verſus:

Daphnis & Armenias curru ſubjungere tigres
Inſtituit, Daphnis thyrſos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.

Sed fallitur: nam & ante Cæſarem Bacchi ſacra fuerunt, ut indicat Livius lib. XXXIX. *Græcus quidam homo ignobilis, ſed ejuſmodi ſacrorum antiſtes, primo in Hetruriam attulit, ibique ritus eorum docuit. Ex Hetruria ea mali labes mox Romam penetravit.* Eorum ritum turpiſſimum primo ſic deſcribit Livius eodem loco: *Initia*, inquit, *erant, quæ primo paucis tradita ſunt, dein vulgari cœpta per viros & mulieres, additæ voluptates religioni vini & epularum, quo plurimum animi illicerentur. Quum vinum animos, & nox, & miſti fœminis mares ætatis teneræ majoribus diſcrimen omne pudoris extinxiſſent, corruptelæ primum omnis generis cœptæ, quum ad id quiſque, quo natura pronioris libidinis eſſet, paratam voluptatem haberet: nec unum genus noxæ; ſtupra promiſcua ingenuorum, fœminarumque erant, falſi teſtes, falſa ſigna, teſtimoniaque ex eadem officina exibant, venena identidem inteſtinæque cædes, ita ut ne corpora quidem interdum ad ſepulturam extarent, multa dolo, pleraque per vim audebant.* Sed his mox longe atrociora ſubjicit ex Hiſpanæ libertinæ indicio, quæ ancilla dominæ comes his ſacris aliquando interfuerat. Ea coram Sp. Poſthumio Albino conſule confeſſa eſt, primo ſacrarium id fœminarum fuiſſe, nec quenquam virum eo admitti ſolitum: tres in anno ſtatutos dies habuiſſe, quibus interdiu Bacchis initiarentur: ſacerdotes invicem matronas creari ſolitas fuiſſe. Pacullam vero Mimam Eſoponam ſacerdotem, omnia tanquam Deorum monitu immutaſſe, nam & viros eam primam ſuos filios initiaſſe, & nocturnum ſacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos ſingulis menſibus dies initiorum fuiſſe ſacros. Ex quo inde promiſcua ſacra ſint, & permiſti viri fœminis & noctis licentia acceſſerit, nihil ibi facinoris, nihil ibi flagitii prætermiſſum: plura virorum inter ſe quam fœminarum eſſe ſtupra; ſi qui minus patientes dedecoris ſint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari: nihil nefas ducere: nec id multis cognitum, quum nulla vox vociferantium aut queritantium præ ululatu, tympanorum cymbalorumque

ſtrepitu

Diverſa, uti ſolet rebus perditis, capeſſunt. Namque alii fiducia gnaritatis locorum in occultam fugam ſparſi, alii globis eruptionem tentavere. *Priſcianus* lib. x. *Nonius.*

Unus conſtitit [1] in agro Lucano, gnarus loci, nomine [2] Publipor. *Idem* lib. VI *Probus Catholicis.*

Male

ſtrepitu exaudiri poſſit, & mortui ex conſpectu illico in ſpecus abdantur. Hanc ſummam inter eas religionem eſſe: viros velut mente capta, cum jactatione fanatica corporis vaticinari, matronas Baccharum habitu crinibus paſſis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demiſſaſque in aquam faces, quia vivum ſulphur cum calce inſit, integra flamma efferre. Raptos a diis homines dici, quos machinæ alligatos ex conſpectu in abditos ſpecus abripiant: eos eſſe, qui aut conjurare, aut ſociari facinoribus, aut ſtuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum jam prope populum eſſe, in his nobiles quoſdam viros fœminaſque; Biennio proximo inſtitutum fuiſſe, ne quis major xx. annis initiaretur, captari ætates, & erroris & ſtupri patientes. Hæc omnia Livius, refert etiam Valer. Max. lib. 6. Quæ pleraque privatim in ſacrario circa initiationes eorum, qui his ſacris intereſſe cupiebant, facta arbitror: publice autem non minus horrenda ab iis perpetrata ſunt. *nam*, ut Varro ait, *tanta turpitudinis licentia Liberi patris ſacra in omnibus compitis peragebantur, ut in ejus honorem virilia colerentur pudenda, palam exultante nequitia.* Nam Liberi membrum per hunc diem feſtum magna celebritate ploſtellis per agros prius, mox & in urbem vectabatur, quo toto tempore unuſquiſque ſpurciſſimis abutebatur verbis, donec per forum tranſveheretur membrum illud, cui, inſpectantibus omnibus, matremfamilias honeſtiſſimam neceſſe erat imponere coronam. Sic Deus ille propitiabatur. Atque hæc ſacra Romæ & per totam Italiam vetita, Sp. Poſthumio Albino, & Q. Martio Philippo Coſſ. Progreſſu vero temporis, turpes & ocioſas ſuperſtitiones, ut Tertullianus loquitur, reſtituerunt Romani, abrogatis tamen illis, quæ nimiam & profligatam haberent turpitudinem. Vide Ovidium lib. III. Faſtor. Hoc ipſo præterea die, quo Bacchi ſolennia fiebant, & antecedente etiam cum proceſſione pergebant ad templum Caſtoris & Pollucis, quod conſecratum fuit apud aquam Juturnam, iis in locis, quæ apellata fuerunt Argea, ſicut Ovid. loco ſupra citato docet. *Hoſpinian.*

1 *In agro Lucano.*] Ager Lucanus Apuliæ conterminus fuit juxta Bradanum amnem. Lucanos hoſpitales & juſtos vocavit Heraclides de Rebus publicis. A Samnitibus originem traxiſſe auctores ſunt Plin. lib. III. cap. v. & Strabo lib. v. eoſque Oenotriis ejectis eorum ſedem invaſiſſe tradit, atque eos cum Brutiis & generis ſui auctoribus Samnitibus ita bellorum cladibus attritos docet, ut eorum oppida deſtinguere difficile ſit. Terminos tamen Lucanis ſtatuit ad Tuſcum mare, ſimul cum aliis auctoribus, a Picentinis Silarum, a Brutiis Lacum amnem. Ad ipſum quoque Silari oſtium celebre Junonis Argivæ templum olim ab Jaſone conditum fuiſſe idem memorat. quanquam templum hoc Plin. lib. III. c. v. ad dextram ponit ripam, in Picentinorum agro. *Cluver.*

2 *Publipor.*] Priſcianus lib. VI. *Antiqui Publipor & Marcipor, pro Publii puer & Marci puer dicebant: quæ O non producunt in obliquis caſibus.* Probus Catholicis: *Legi unum novo modo figuratum apud Salluſtium, Publipor Publiporis. eſt enim quaſi proprium.* ſic erat & *Quinctipor*, Varroni ad Fufidium; apud Nonium *gargaridare*, & *edolare.* de quo vide noſtrum Antiq. lect. Comment. III.

Male jam aſſuetum ad [1] omnis vis controverſiarum. *Priſcianus* lib. VI.

Conjuratione claudit. *Idem* lib. X.

Quaſi par in oppido feſtinatio, & ingens terror erat; ne ex latere nova munimenta madore infirmarentur: nam mœnia oppidi ſtagnabant, redundantibus cloacis adverſo æſtu maris. *Nonius in Mador.*

[2] Equis, & armis decoribus cultus. *Priſcianus* lib. VI.

Dedecores, inultique terga ab hoſtibus cædebantur. *Idem.*

[3] Contra ille calvi ratus, quærabat num ſomnio theſaurus portenderetur. *Idem* lib. VIII. *Nonius in Calvitur.*

[4] Parte conſumta, reliqua cadaverum ad diuturnitatem uſus fallerent. *Priſcianus* lib. X.

Epiſtola Cn. Pompeii ad Senatum.

[5] Si advorſus vos, patriamque, & Deos penates, totiens labores

III. cap. VII. *Caipor*, Feſto, *Marcipor* eidem Feſto, Plinio lib. XXXIII. cap. I. & Quinctiliano lib. I. cap. IV. *Carrio.*

1 *Omnis vis controverſiarum.*] Excipitur, inquit Priſcianus lib. VI. *hac vis, hujus vis*, cujus plurale ſimiliter *vis*, tam Lucretius quam Salluſtius protulerunt. Lucretius lib. II.

Sed quam multarum rerum vis poßidet in ſe,
Atque poteſtatem.

Idem.

2 *Equis & armis decoribus.*] Vide quæ diximus cap. 7. Belli Catilinarii. *Ciacc.*

3 *Contra ille.*] Quis credat tam apertis verbis mendum inhærere, ſed docet Futyches, qui in Ms. habet, *quærit extis num ſomnio theſaurus portenderetur.* Putſch.

4 *Parte conſumta.*] Quid, ſi quarta vox ſecundo loco tranſponatur, reſcribaturque potius hoc modo? *Parte cadaverum conſumta, reliqua ad, &c.* quamquam & volgatam lectionem ferri poſſe haud negaverim. Ceterum monendus lector, iis me exemplaribus aſſentiri potius, qui Fragmentum iſtud in quartum librum rejiciunt. Utut eſt, huic certe loco convenire non poteſt. Namque Epiſtola Pompeji, quæ ſtatim porro huic Fragmento ſubjungitur, tribus ante, quam hæc accidere, annis, ſcripta fuerit neceſſe eſt. Ego enim Hiſtoricum noſtrum de Calaguritanis obſeſſis loqui autumo; quorum invictæ in rebus perditis animi firmitudini hujuſmodi teſtimonium a Valerio Maximo tributum legimus: Calaguritani, quo perſeverantius interemti Sertorii cineribus obſidionem Cn. Pompeji fruſtrantes, fidem præſtarent, quia nullum jam aliud in urbe eorum ſuperaret animal, uxores ſuas, natoſque ad uſum nefariæ dapis verterunt, & cadaverum reliquias ſalierunt. *Donza.*

5 *Si advorſus vos.*] Hæc epiſtola Cn. Pompeji ad ſenatum pro ſtipendio & commeatu habendo ſcripta, fiduciæ plena eſt: ut agnoſcamus ab eo ſcriptam, qui magnifico & incorrupto animo rem gerebat. *Bad.*

[1] labores & pericula ſuſcepiſſem, quotiens a prima adoleſcentia ductu meo ſceleſtiſſumi hoſtes fuſi, & vobis ſalus quæſita eſt: nihil amplius in abſentem me ſtatuiſſetis, quam adhuc agitis P. C. quem contra ætatem [2] projectum ad bellum ſæviſſumum, cum exercitu optume merito, [3] quantum eſt in vobis, fame, miſerruma omnium morte, confeciſtis. [4] Hac in ſpe populus R. liberos ſuos ad bellum miſit? Hæc ſunt præmia pro vulneribus, & totiens ob rempubl. fuſo ſanguine? feſſus ſcribundo, mittundoque legatos, omnis opes & ſpes privatas meas conſumſi: cum interim a vobis per triennium vix annuus ſumtus datus eſt. Per Deos immortalis, [5] utrum cenſetis me vicem ærarii præſtare, an exercitum ſine frumento & ſtipendio habere poſſe? equidem fateor, me ad hoc bellum majore ſtudio, quam conſilio, profectum: quippe qui nomine modo imperii a vobis accepto, diebus quadraginta exercitum paravi; hoſtiſque in cervicibus jam Italiæ agentis ab [6] Alpibus in

1 *Totiens labores & pericula, &c. quotiens, &c.*] Vett. Codd. *tot* & *quot* habent. *Ciacc.*

2 *Projectum ad bellum ſæviſſimum.*] Sic Livius; *projectas & proditas ad inconſultam & improvidam pugnam legiones.* Ciacc.

Ad bellum ſæviſſimum.] Quale erat contra Sertorium in Hiſpania.

3 *Quantum eſt in vobis, fame miſerruma omnium, & morte confeciſtis.*] Legendum, *fame, miſerruma omnium morte confeciſtis.* ut omiſſa copula, per appoſitionem, quam ſic grammatici vocant, conjungas. λιμῷ δ᾽ οἴκτιστον θανέειν, ut ille canit. *Famem* alicubi Livius *ultimum ſupplicium humanorum* vocat. *Riv.*

4 *Hac in ſpe.*] Latinus Latinius, *Haccine ſpe*: ſive ut eſt in æreis legibus frequens: *hacine*. Ciacc.

5 *Utrum cenſetis me vicem ærarii præſtare.*] Diomedes lib. I. c. IV. ex 3. hiſt. recitat, *Utrum vicem me præſtare creditis.* Manut.

Me vicem ærarii præſtare.] Id eſt, hic eſſe pro ærario, id eſt, ut mea pecunia poſſim exercitum ſuſtinere.

6 *Alpes.*] Montes longiſſimi tractus, qui Italiam a Germania & Gallia tanquam muro nativo ſeparant. Albia, & Alpionia olim dictos fuiſſe, ſcribit Strabo, Stephano etiam Ἄλπεια, & Ἄλπειοι, dicuntur. Ὄλπια ſunt Phavorino. Hodie multis locis, in Germania, adhuc *Alben* vocantur. ut circa Saltburgum Villacher Alben / Swanberger Alben / &c. Iſidorus, item Jun. Philargyrus ad Virgilii Georgica ſcribit altos montes Gallorum Alpes vocari. Locutos ergo Gallos olim Germanica lingua, conjicere ex eo quis poterit, & ni fallor, vere: quod multis argumentis nuper docuit doctiſſime doctiſſimus noſter Goropius, & nos pluribus quoque poſſemus; ſi quam verum, tam gratum illi genti putaverimus. Immo omnes Celtas hac una eademque (quid mirum?) lingua uſos; differente etſi, (quod commune omnibus linguis) dialecto. Celtæ autem ubi,

In Hiſpaniam ſummovi. Per eas, iter aliud atque Hannibal, nobis opportunius pateſeci. Recepi Galliam, [1] Pyrenæum, [2] Lacetaniam, Ilergetum: & primum impetum Sertorii victoris [3] novis quidem militibus, & multo paucioribus ſuſtinui: hiememque in caſtris inter ſæviſſumos hoſtis, non per oppida, neque [4] ex ambitione mea, egi. Quid dein

ubi, & quam late olim habitaverint (ne eadem bis repetamus) legere licet ad noſtram Europæ veteris tabulam. Salpii, Σάλπιοι, videntur a Lycophrone appellari, ut ſentit ejus commentator Iſaacius. Ἄλπις quoque ſingulari numero (ut & hoc addam) uſus eſt Lucanus & Dionyſius Alexandrinus. item Juvenalis, & Ovid. 3. amandi: *Nec quot in Alpe feræ.* Abax vocat Serapio, cap. de reſina. Celticos montes eos vocat Procopius 1. Gothic. De Alpibus vide Alciatum, in Commentariis in libellum Taciti de Germania: Sed in primis Joſiam Simlerum, in libello quem de Alpibus inſcripſit. Alpes Juliæ Tacito, in Foro Julio, regione Italiæ. Zeliæ Leandro, Julien Schudo hodie. Julias Alpes a Mela Taurum appellari putat Gaud. Merula. Eas quoque Carnicas, & Noricas, nominari ſcribit Simlerus, ſed lege ipſius de Alpibus commentarium. Sed & Pyrenæus nomine Alpium ſæpe venit, ut ex hoc loco apparet. *Ortel.* Vide P. Cluv. in deſcript. Ital.

1 *Pyrenæus.*] Πυρήνη, Ptolemæo & ceteris, mons qui Hiſpaniam a Gallis dividit. Stephanus Πυρήνη legit, Silius Italicus lib. 3. Pyrene. Ab Æmilio Probo nuncupatur *Saltus Pyrenæus.* Alpes vocantur a Gellio ex Varrone. nominat enim horum accolas, Hiſpanos Alpinos. Bebrycios videtur eos appellare Silius 3. Etſi hodie varia, pro ratione locorum ſortiatur nomina: Hiſpani tamen vulgo Los Pireneos vocant. Pyrenæi hi montes, quod monendum duxi, non tantum inter Galliam & Hiſpaniam ſunt, ſed & hinc ad Occidentalem uſque Oceanum, teſtibus Pomponio 3. Dione 53. & Oroſio 6. c. 21. Addo, ad Celticum promontorium uſque, ubi hactenus Pyrenæos ab accolis vocari, teſtis mihi fide dignus & oculatus D. Georgius Auſtriacus Præpoſitus Harlebecenſis, vir harum & ſimilium rerum in peregrinando obſervator diligentiſſimus. Pyrenæus quoque mons Germaniæ, & pars Alpium: hujus meminit Appianus, & Plinius Cæcilius in Panegyrico, item Seneca de Conſolatione ad Albinam, cap. 6. ubi non fero quorundam cenſuram, qui hic *Poenium* ſubſtituunt. Pyrrhenes eſt in Priſciani Dionyſio. apud ipſum Dionyſium vero πυῤῥηναῖον. Baſſi quoque Epigramma huc adferendum, quod ita vertit Guil. Stuckius,

Saxa Pyrenæi & depreſſæ vallibus Alpes,
Quæ Rheni fontes haud procul adſpicitis.

Brennum vocat Phylargyrus: unde Mellam fluvium oriri addit. Brenner vel Prenner ab urendo nempe, hactenus a Germanis nominatur, quem in Comitatu Tirolenſi aliquando ſuperavimus, frigoreque urere in media æſtate experti fuimus. *Ortel.*

2 *Lacetaniam, Ilergetum.*] In aliis eſt, *Laletaniam*, uti etiam in omnibus iis, quos modo jam nominavi, libris, *Indigetes* non *Ilergetum.* ſunt autem Laletani & Indigetes Plinio lib. III. c. III. noti. *Carrio.*

3 *Novis quidem militibus.*] Vox *quidem*, abeſt ab ſcriptis libris. *Ciacc.*

4 *Ex ambitione mea egi.*] Quod poſtremum quid ſit, explicat nobis Gracchanum illud apud Agellium lib. XV. cap. XII. ex Oratione ejus ad pop. in concione habita poſt reditum ſuum ex Sar-

dein prœlia, aut expeditiones hibernas, oppida exciſa, aut recepta enumerem? quando res plus valent quam verba. Caſtra hoſtium apud [1] Sucronem capta, & prœlium apud flumen [2] Durium, & dux hoſtium C. Herennius cum urbe [3] Valentia, & exercitu deleti, ſatis clara vobis ſunt: pro quis, ô grati patres, egeſtatem, & famem redditis. Itaque meo & hoſtium exercitui par conditio eſt. Namque ſtipendium neutri datur: victor uterque in Italiam venire poteſt. [4] Quod ego vos moneo, quæſoque, ut animadvortatis; neu cogatis [5] neceſſitatibus privatim mihi conſulere. Hiſpaniam citeriorem, quæ non ab hoſtibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem vaſtavimus; [6] præter maritumas civitates, quæ ultro nobis ſumtui, onerique: Gallia ſuperiore anno Metelli exercitum ſtipendio frumentoque [7] aluit: & nunc malis fructibus, ipſa vix agitat. Ego non rem familiarem modo, verum etiam fidem conſumſi. Reliqui vos eſtis: qui niſi ſubvenitis, invito & præ-

Sardinia: *Verſatus ſum in provincia, quomodo ex uſu veſtro exiſtimabam eſſe, non quomodo ambitioni meæ conducere arbitrabar.* Douza.

1 *Sucronem.*] Sucro Plinio & Ptolemæo Hiſpaniæ Tarraconenſis fluvius. Xucar Beutero, & C. Cluſio dicitur. Eſt etiam Sucro Livio Straboni urbs eodem tractu, quæ hodie Cullera a Chriſtophoro Stella nominatur. Sucronenſis ſinus eſt ibidem apud Pomponium. *Ortel.*

2 *Durium.*] Vide ſupra p. 440.

3 *Valentia.*] Vide ſupra p. 440.

4 *Quod ego vos moneo.*] Eadem verba repetita habes, poſtea in Oratione Marci Trib. pl: *Quod ego vos moneo quæſoque, ut animadvortatis, neu nomina rerum ad ignaviam mutantes, &c.* Item ſupra in Philippi: *Quod ego vos oro, atque obſecro P. C. ut animadvortatis, neu patiamini, &c.* Quæ eo magis vi ſum eſt adſcribere, ut ex hujuſce & conſimilium exemplorum collatione perſpicere poſſit juventus, quam ſui ſimilis Salluſtius in hiſtoria ubique. *Douza.*

5 *Neceßitatibus.*] Cariſius lib. 1. *Neceßitas*, inquit, *imperii eſt; neceßitudo, ſanguinis conjunctio.* Salluſtius tamen, *neceßitudinem* ſæpe pro *neceßitate*, ponit: nec unquam pro neceſſitudine, neceſſitatem, aut ipſe aut quiſpiam veterum. ita Cariſium emenda. *Carrio.*

6 *Præter maritimas civitates, quæ ultro nebis ſumtui oneriquæ.*] Dictio, *quæ*, abeſt a duobus libris. *Ciacc.*

7 *Aluit, & nunc, malis fructibus, ipſa vix agitat.*] Aut vacat particula, *&*, aut legendum, *at*. *Agitat*, vero abſolute poſitum videtur, pro, *vivit*. Tacit. Annal. 3. *Non modo apud illos homines qui tunc agebant.* & Terent. *Quam vos facillime agitis.* Et in ejus vita Portius, *his per idem tempus qui agitabant facillime.* ad hæc pertinet quod infra *agitandi inops.* Ciacc.

Malis fructibus.] Id eſt, infœcundis & imminutis: quia eo anno non erat magnus proventus frumenti in Gallia: & ita caritas annonæ. *Bad.*

1 *Tum*

prædicente me, exercitus hinc, & cum eo omne bellum Hiſpaniæ in Italiam tranſgredietur.

Namque his, præter ſolita vitioſis magiſtratibus, cum per omnem provinciam infecunditate biennii proxumi grave pretium fructibus eſſet. *Nonius.*

Hi ſaltibus occupatis, [1] tum externorum agros invaſere: frumentique ex inopia gravi ſatias facta. *Idem, Satias pro ſatietas.*

Neque jam ſuſtineri poterat [2] immenſum aucto mari, [3] & vento gliſcenti. *Idem.*

Ac tum maxume, uti ſolet extremis in rebus, ſibi quiſque cariſſumum domi recordari, cunctique [4] omnium ordinum extrema munia ſequi. *Idem Munia, officia.*

Et forte in navigando cohors una, grandi [5] faſelo vecta, a ceteris deerravit, [6] marique placido a duobus prædonum

1 *Tum externorum agros.*] Lipſius lib. 4. epiſt. 14. emendavit ingenioſe: *Hi ſaltibus occupatis Termeſtinorum agros invaſere.* Termeſtini populi ſunt citerioris Hiſpaniæ, teſte Tac. lib. 4. Oppidum Termes nuncupatur Plinio lib. 5. Florus Terme vocat. *Coler.*

2 *Immenſum aucto mari.*] Tacit. Annal. 4. *In urbem trepidam ob multitudinem familiarum, quæ gliſcebat immenſum, minore indies plebe ingenua.* Ciacc.

3 *Et vento gliſcenti.*] Nonius, *gliſcit*, inquit, *eſt congelaſcit, colligitur, igneſcit, creſcit.* in veteri eſt, *gliſcenti*, pro vulgato, *gliſcente*, recte, ad ipſum enim mare, non ad ventum referendum. *Barrio.*

4 *Omnium ordinum extrema munia ſequi.*] Legam: *Omnium ordinum munia exſequi.* Catilin. cap. 60. *Strenui militis, & boni imperatoris officia ſimul exſequebatur.* Ciacc.

5 *Phaſelo.*] *Phaſelus* eſt navigium Campanum, ut a Nonio ſcribitur, qui ſuper hoc Varronem, Salluſtium & Siſennam citat. Meminit & Cicero ad Atticum. Sunt qui a Phaſelide loco deduci opinantur. *Pictos Phaſelos* appellat Poëta eo verſu:

Et circum pictis vehitur ſua rura Phaſelis.

Legitur elegans Catulli Epigramma, quo Gemellis Caſtoribus *Phaſelum* dedicat. Alii *Phaſelum* navem oblongam eſſe ſcribunt, quali ſtagnante Nilo Ægyptii utuntur, ut Virgilius. Atque inde Horatius *fragilem ſolvere Phaſelum* dixit. Iſidorus vero in Etymologico inquit; *Phaſelus eſt navigium, quod corrupte baſellum dicimus, noſtro vero nunc tempore vaſellum appellamus.* Gyrald. Hodieque Hiſpani vetus vocabulum retinent, & dicunt *Vaſcello.* Straboni & Appiano navigii genus eſt, miſtam habens formam ex oneraria & longa triremi, quod tam velis quam remis agi poterat. Unde Catullus:

Phaſelus ille, quem videtis hoſpites,
Ait fuiſſe navium celerrimus,
Neque ullius natantis impetum trabis
Nequiſſe præterire, ſive palmulis
Opus foret volare, ſive linteo.

6 *Marique placido.*] Tacit. Annal. 14. *Noctem ſideribus illuſtrem & placido mari quietam.* Ciacc.

1 Myo-

donum [1] myoparonibus circumventa. *Idem in voce Faſelus, & Myoparo.*

Eum, atque Metrophanem ſenatus magna induſtria perquirebat, cum per tot [2] ſcaphas, quas ad oſtia cum paucis fidis percunctatum miſerant. *Idem, & Cariſius* lib. I.

Duos [3] quam maxumos utres levi tabulæ ſubjecit: qua ſuper [4] omni corpore quietus, invicem tractu pedis quaſi gubernator exiſteret: ea inter molem, atque inſulam mari vitabundus claſſem hoſtium, ad oppidum pervenit. *Idem.*

Nam qui enare conati fuerant, icti ſæpe ferramentis navium, aut vulnerati a ſuis, aut [5] afflicti alveos undarum vi,

1 *Myoparonibus.*] *Myoparo* pyratarum navis eſt, quod Nonius M. Tullii, Salluſtii & Siſennæ auctoritatibus comprobat. A Tyrrhenis Myoparo inventus creditur. Sextus Pompejus inquit, Myoparonem eſſe genus navigii ex duobus diſſimilibus formatum. Sunt quidem Parones, quos & Pirones vocat Ethicus Hiſter. His navibus, eodem auctore Hiſtro, utuntur Albani, Mæotæ, Mazetæ, Gangines. Hæ & alio nomine Tulchiæ vocantur. Porro Parones dictos Suidas innuit ab inſula Paro, cui & Ariſtophanis interpretes aſſentiuntur. *Gyrald.* Quid ſi Gallica vel potius Germanica vox ſit; nam & *Parones* ſive *Varones* a navigando dictos vetus Lexicon Belgicum atteſtatur. *Vaeren* enim navigare. *Thyſ.* Myoparo ex Myo & Parone componitur. A forma autem μυώνες, hoc eſt, anguſta & oblonga: ut Myobarbum, anguſtus & oblongus Liberi patris cantharus. *Scalig.*

2 *Scapha.*] Scaphæ, teſte Nonio, naviculæ ſunt, quæ majores naves conſequuntur. Unde Jabolenus JC.: *ſi navem*, inquit, *cum inſtrumento emiſti, præſtari tibi debebit ſcapha navis.* Cæſar in commentariis: *Quod cum animadvertiſſet Cæſar, ſcaphas longarum navium, item ſpeculatoria navigia militibus compleri juſſit.* Sane crebra eſt apud auctores *ſcapharum* mentio: nunc vulgo pro *ſcapha* noſtri nautæ *ſcyphum* appellant, ſic quidem & ab eruditis putatur. Sed certe & *ſcyphus* nomen eſt navigii. Id quod Aurel. Macrobius vir multæ eruditionis apertiſſime oſtendit Sat. v. Sunt & qui *ſcaphas* Liburnis aſſociari dicant, exploratoriaſque vocari, ut eſt apud Vegetium. Sunt & qui ab Illyricis inventas tradant. Sane venter navis *ſcapha* antiquis dicebatur, teſte Suida. *Gyrald.*

3 *Quam maxumos utres, &c.*] Hiſtoria eo haud dubie pertinet, quod Lucullus, tametſi Cyzicum terra marique tam arcte obſideretur, ut anguſtiſſimus etiam pelagi meatus, qui oppidum a continenti dirimebat, regiis navibus teneretur, parvo tamen navigio ex Daſcylitide ſtagno in mare tranſlato, Cyzicenis de nocte auxilia ſubmiſerat: quorum ducem, Florus auctor eſt, utri incubantem per medias hoſtium ſtationes ad Cyzicum uſque nando ſe penetraſſe: atque hoc hujus Salluſtiani loci argumentum fuiſſe videtur. *Douza.*

4 *Omni corpore quietus, &c. ea inter molem atque inſulam mari vitabundus.*] Mallem: *Omni corpore* (*ſupinus*, aut *pronus*, aut *extentus*) *&c. atque inter molem & inſulam vitabundus.* Ciacc.

5 *Afflicti alveos.*] Puto Præpoſitionem deſiderari, atque emendandum: *Afflicti ad alveos undarum vi*, quomodo

& Plau-

vi, [1] multato fœde corpore, poſtremo tamen periere. *Idem, & Aruſianus Meſſus.*

Nam tertia tunc erat, & ſublima nebula cœlum obſcurabat. *Nonius.*

Illum nautis [2] forum. *Idem.*

Oratio Macri Licinii tribuni plebis ad plebem.

[3] Si, Quirites, parum [4] exiſtumaretis, quid inter jus a majoribus relictum vobis, & hoc a Sulla paratum ſervitium intereſſet, multis mihi diſſerendum fuiſſet, docendumque, quas ob injurias; & quotiens a patribus armata plebes ſeceſſiſſet; utique vindices paraviſſet omnis juris ſui trib. pleb. Nunc hortari modo reliquum eſt, & ire primum via; qua capeſſundam arbitror libertatem. Neque me præterit, quantas opes nobilitatis ſolus, impotens, inani ſpecie magiſtratus, pellere dominatione incipiam; quantoque tutius factio noxiorum agat, quam ſoli innocentes. Sed præter ſpem bonam ex vobis, quæ metum vicit, ſtatui certaminis advorſa, pro libertate potiora eſſe forti viro, quam omnino non certaviſſe. Quamquam omnes alii creati pro jure veſtro vim cunctam, & imperia ſua gratia, aut ſpe, aut [5] præmiis in vos convortere; meliuſque habent, mercede delinquere, quam gratis recte facere.

& Plautus:

Affligam te ad terram colaphis.

Accipioque *alveum* pro carina, hoc eſt, extima navis alvo, ne quis aquæ fundum, ſeu vadum interpretetur inſciens.

1 *Multato fœde corpore.*] Tac. 1. *Magna pars nudo aut mulcato corpore.* Ciacc.

2 *Forum.*] *Forum* generis maſculini obſervat Nonius. ego vero de navium foris loqui eum non dubito, atque ita vana erit hæc Nonii, ut pleræque aliæ, obſervatio. in quibuſdam lib. 1. in aliis hæc aſſignantur tertio. *Carrio.*

3 *Si Quirites.*] Oratio Macri Tribuni pl. ad populum de Tribunicia poteſtate, quam Caſſio Varo & M. Lucullo Coſſ. habitam indicant illa verba: *Lucullus ſuperiore anno.* Vulgo inſcribitur M. Lepido, turpi mendo. nam Lepidi cognomen habuit Aimilia gens patricia, cui non patebat aditus ad Tribunatum: at Macri cognominati Licinii plebeji, ut ex hiſtoriis notiſſimum eſt. *Auſon. Popma.*

4 *Exiſtumaretis.*] Donatus Phorm. act. 1. ſc. 1. *exiſtumans*, inquit, *dixit Terentius pro æſtumans*: & Salluſtius: *ſi Quirites parum exiſtumaretis.* ſic enim ibi legendum eſt, non, *pacem.* Carrio.

5 *Præmiis.*] Inepte pleræque editiones, *prævis*; quod jam olim arbitrario jure conſtituimus; pro quo nunc omnes libri dicunt. *Carrio.*

1 *More*

facere. Itaque omnes conceſſere jam in paucorum dominationem, qui per militare nomen, ærarium, exercitus, regna, provincias occupavere, & arcem habent ex ſpoliis veſtris: cum interim [1] more pecorum vos multitudo ſingulis habendos, fruendoſque præbetis, exſuti omnibus, quæ majores reliquere: [2] niſi quia voſmet ipſi per ſuffragia, uti præſides olim, nunc dominos deſtinatis. Itaque conceſſere illud omnes: & mox [3] ſi veſtra receperitis, ad vos redibunt plerique. [4] Rarus enim animus eſt ad ea, quæ placent, defendenda. Ceteri validiorum ſunt. An dubium habetis, ne officere quid vobis uno animo pergentibus poſſit, quos languidos ſocordeſque pertimuere? niſi forte C. Cotta ex factione media conſul, aliter quam metu jura quædam tribunis pleb. reſtituit, & quamquam [5] L. Sicinius primus de poteſtate trib. loqui auſus, muſſantibus vobis circumventus erat: tamen prius illi invidiam metuere, [6] quam vos injuriæ pertæſum eſt. Quod ego nequeo ſatis mirari, Quirites. Nam ſpem fruſtra fuiſſe intellexiſtis. Sulla mortuo, qui ſceleſtum impoſuerat ſervitium, finem mali credebatis. Ortus eſt longe ſævior

1 *More pecorum.*] Sic de republ. ordinanda, *Vulgi more magis quam judicio.* Supra, *vice pecorum.* Ciacc.

2 *Niſi quia voſmet ipſi.*] Ciacconius e libris *vobiſmet ipſis.* Scribe: *vobiſmet ipſi.* Sic enim ut plurimum malebant. *Gronovius.*

3 *Si veſtra receperitis, ad vos redibunt.*] Illud *redibunt* non eſt V. V. C. C. nam ad verbum *Conceſſere*, quod præcedit, refertur oratio. *Urſin.*

4 *Rarus enim.*] Emenda ex tribus libris, *raris enim.* Gron.

Rarus.] Legendum *raris* pro paucis hoc eſt, quoto cuique animus eſt? &c. *Riv.*

5 *L. Sicinius.*] Varie hoc nomen eſt corruptum: alii, *L. Cinium:* alii, *Cincium:* alii, *Sincinum* appellarunt. *Sicinium* præter vet. cod. Dionyſius, & Pædianus nominant. neque vero *Sicinii* in Rep. R. ignobiles fuere. vidi enim præter cetera numiſma, in cujus fronte hæ erant notæ: Q. SICINIVS III. VIR. in tergo hæc, C. COPONIVS. P.R.S.D. quanquam Cinciam legem de donis & muneribus, neve quis ob cauſam orandam, pecuniam accipiat, JCi noverunt. ſed nihil ad rem. *Carrio.*

L. Sicinius.] Sunt hæc ex eadem oratione, ad quæ faciunt illa Aſconii in Divinationem: *Primus*, inquit, *Sicinius Tribunus plebis, nec multo poſt L. Quinctius, & poſtremo Palicanus perfecerunt, ut Tribuniciam poteſtatem populo darent. Conſules Cn. Pompejus Magnus, & M. Licinius Craſſus.* Urſin.

6 *Quam vos injuriæ pertæſum eſt.*] Hæc ex 3. Hiſt. recitat Fronto in verbo, *Tædet.* Manut.

ior [1] Catulus. Tumultus interceſſit Bruto, & Æmilio Mamerco Coſſ. [2] dein C. Curio ad exitium uſque inſontis ribuni dominatus eſt. Lucullus ſuperiore anno quantis [3] animis ierit in L. Quinctium, vidiſtis: quantæ denique nunc mihi turbæ concitantur! quæ profecto [4] incaſſum agerentur, ſi, prius quam vos ſerviundi finem, illi dominationis facturi erant: præſertim cum his civilibus armis dicta alia, ſed certatum utrimque de dominatione in vobis ſit. Itaque cetera ex licentia, aut odio, aut avaritia [5] in tempus arſere. Permanſit una res modo, quæ utrimque quæſita eſt: & erepta in poſterum vis tribunicia, telum a majoribus libertati paratum. quod ego vos moneo, quæſoque, ut animadvortatis: neu nomina rerum ad ignaviam mutantes, otium pro ſervitio appelletis, quo jam ipſo frui, ſi vera & honeſta flagitium ſuperaverit, non eſt conditio: fuiſſet, ſi omnino quieſſetis. Nunc animum advortite: &, niſi viceritis, quoniam omnis injuria gravitate tutior eſt, artius habebunt. [6] Quid cenſes igitur? aliquis veſtrum ſubjecerit. Primum omnium, [7] omittendum morem hunc quem agitis, impigræ linguæ, animi ignavi,

non

1 *Catulus.*] Qui collega Lepidi in conſulatu ipſum Italia expulit: quod acta Sullæ reſcindere tentaret. *Bad.*

2 *Dein C. Curio ad exitium uſque inſontis tribuni dominatus eſt.*] Venetum, *ad exitum uſque*; ſed prior lectio mihi arridet magis. *Riv.*

3 *Animis ierit in L. Quinctium.*] L. Quinctium, probo; atque eumpſe illum intelligo, quem (uti refert Plutarchus) Acta Sullæ in concionibus aſſidue exagitantem, & turbare molientem civitatis otium, hinc privatim mulcendo, hinc publice monendo ab incœpto deduxit Lucullus. quod hic tangit Marcus. *Donza.*

4 *Incaſſum agerentur.*] Vett. libri, *incaſſum agebantur.* recte. *Ciacc.*

5 *In tempus arſere.*] Tacit. Annal. 1. *ſenſit miles in tempus conficta.* & lib. 4. *quod unum malorum ſuffugium in tempus erat.* Item lib. 14. *& ſcena in tempus ſtructa.* Idem.

6 *Quid cenſes igitur? aliquis veſtrum ſubjecerit.*] Tres poſtremas dictiones, quaſi a gloſſa, & Salluſtiana brevitate indignas, loco movere auſi ſunt quidam: in quo largiter ſane mihi peccaſſe videntur: argumento eſt exemplum illud, quo in conſimili fere argumento in Jugurtha Memmius, & ipſe Trib. pleb. ad populum ſupra eſt uſus: *Dicet aliquis, Quid igitur cenſes? vindicandum in eos, qui hoſti prodidere Remp.* Ita enim locum eum interpungendum tranſpoſita interrogatione hujus ipſius exempli auctoritate confirmo. *Donza.*

7 *Omittendum morem hunc quem agitis.*] Fronto adducens hunc locum legit, *amittendum*, ſi codex non fallit. *Ciacc.*

1 Ultra

non [1] ultra concionis locum memores libertatis. Dein ne vos ad virilia illa vocem, [2] quo tribunis plebei mandando patri-

1 *Ultra concionis locum memores libertatis.*] Poſtrema hujus ſententiæ clauſula ſeptuoſa ſane, & perplexabilis, quam partim Plautinis, partim Salluſtianis verbis ſic explicare poſſe videor aliquatenus: *Inertes opera, lingua factioſi, cujus acumine gladiorum etiam aciem præſtinguitis domi, verbis tenus modo arma tractantes, neque ultra concionis locum, hoc eſt, neque longius, quam dum hanc Fori partem frequentes inſiſtitis, dumque hæc Roſtra, unde me concionantem audire poteſtis, in re præſenti intuemini, dictis noſtris aures veſtras calefacientibus, fortes ac memores libertatis paternæ: ceterum animos & verba iſta magnidica ſtatim dimiſſuri, ſimul atque hinc domum quiſque ſuam diverſi ac ſocordes abieritis.* Douza.

2 *Quo Trib. pleb. &c.*] Mſſ. duo: *quum tribunos plebis.* Ex quo effectum eſſe puto, *quo modo trib. pleb.* aut, *quo trib. pleb. modo.* Liber perantiquus Fulvii Urſini habet, *quos.* Legendum exiſtimo: *Queis tribunos plebei patricium magiſtratum, libera ab auctoribus patribus ſuffragia majores veſtri paraverunt.* Quaſi dicat: Deinde, etiamſi vos non horter, ut illa virilia facinora majorum veſtrorum imitemini, quibus per ſeceſſionem armati, & tribunos plebis ad conſervationem juris & libertatis ſuæ, & patricium magiſtratum, hoc eſt, conſulatum & cenſuram ad æqualitatem honoris ſibi paraverunt: & poſtquam Patres omnia quæ populus in comitiis ageret, approbaſſent, & eorum auctores fierent: tamen ipſi poſthæc libera haberent ſuffragia, & cuicunque vellent magiſtratum mandare poſſent. etſi ad hæc virilia, inquit, vos non hortor: tamen quamvis poteſtas in vobis ſit, Jovem potius conſultorem exſpectatis, quam vobiſinet ipſis ipſi conſulitis. Hic eſt verus ſenſus hujus loci: nunc per partes eum exponam: Tribunos plebis populum armatum per ſeceſſionem ſibi paraſſe auctor eſt Livius lib. 2. *Agi deinde* (inquit) *de concordia cœptum, conceſſumque in conditiones, ut plebei ſui magiſtratus eſſent ſacroſancti, quibus auxilii latio eſſet adverſus conſules, neve cui Patrum eum magiſtratum capere ſibi liceret: ita tribuni plebei creati duo, &c.* Et iterum lib. 3. Idem ait Padianus in Corn. de patricio magiſtratu. idem Livius lib. 8. *Dictatura popularis, & orationibus in patres criminoſus fuit: & quod tres leges fœcundiſſimas plebi, adverſas nobilitati tulit: unam, ut plebiſcita omnes Quirites tenerent: alteram, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent: tertiam, ut alter utique ex plebe, cum eo ventum ſit, ut utrumque plebeium fieri liceret, cenſor crearetur.* De liberis ſuffragiis poſt auctores patres, & hoc loco, & alio lib. 1. *Decreverunt, ut cum populus legem juſſiſſet, id ſic ratum eſſet, ſi Patres auctores fierent. hodieque in legibus magiſtratibuſque rogandis uſurpatur idem jus vi ademtum: priuſquam populus ſuffragium ineat, in incertum comitiorum eventum Patres auctores fiant.* & Cicero pro Plancio id innuit: *Nam ſi ita eſſet, quod Patres apud majores noſtros tenere non potuerunt, ut reprehenſores eſſent comitiorum.* Aut ſi placet retinere vocem *modo*; ſcribe, *queis trib. pl. modo patricium magiſtratum, & libera ab auctoribus patribus ſuffr.* Sic enim ſæpe loquitur Salluſtius. *Ciacc.*

Quo tribunos plebei modo patricium magiſtratum.] Mendoſus locus. quod ſi legas, *Quum tribunos plebei mandando patricium magiſtratum*; mendum tolletur, mutatione parva, & ſententia patefiet. *Man.*

Quo trib. pl. &c.] Scribendum: *Ne vos ad virilia illa vocem, quo tribunos plebei modo, patricium magiſtratum, libera ab auctoribus patriciis ſuffragia majores veſtri paravere.* Vid. l. 1. Obſerv. c. 25. *Gron.*

1 *Quam-*

patricium magiſtratum, libera ab auctoribus patriciis ſuffragia majores veſtri paravere: [1] quamvis, Quirites, in vobis ſit, uti, quæ juſſa nunc pro aliis toleratis, pro vobis agere, aut non agere certe poſſitis. Jovem aut alium quem Deum conſultorem exſpectatis? magna illa conſulum imperia & patrum decreta, vos exſequendo rata efficitis, Quirites: ultroque licentiam in vos auctum, atque adjutum properatis. [2] Neque ego vos ultum injurias hortor; magis uti requiem capiatis: neque diſcordias, ut illi criminantur, ſed earum finem volens, jure gentium res repeto: & ſi pertinaciter retinebunt, non arma, neque ſeceſſionem, tantummodo, ne amplius ſanguinem veſtrum præbeatis, cenſeo. Gerant, habeantque ſuo modo imperia; quærant triumphos: Mithridatem, [3] Sertorium & reliquias exſulum perſequantur cum imaginibus ſuis. [4] Abſit periculum & labos, quibus nulla pars fructus eſt; niſi forte [5] repentina iſta frumentaria lege [6] munia veſtra penſantur.

1 *Quamvis, Quirites, in vobis ſit.*] Scripti libri *quamvis omnis.* Latinus Latinius Viterbienſis, *Quum vis omnis.* rectiſſime. Sed totum locum ſic legendum cenſeo: *Deinde ne vos ad virilia illa vocem, queis tribunos plebis m.m.p.m.l.a. a. p.ſ. majores veſtri peperere, quum vis omnis, Quirites, in nobis ſit, ut quæ juſſa nunc pro aliis toleratis, p.v.a.a.n.a. certe poſſitis, Jovem aut a. q.d.c. exſpectatis?* Ciacc.

2 *Neque ego vos ultum injurias hortor.*] Et hæc recitat Fronto, ex 3. hiſt. libro, in verbo, *Hortor:* omiſſo verbo, *Ego* Man.

3 *Sertorium.*] Qui proſcriptus ingens bellum in ulteriore Hiſpania excitavit, & cum Cn. Pompejo dubia victoria pugnavit: Metellum autem & Perpernam cum duobus exercitibus prælio fudit: cujus victoriæ partem cupiens auferre Pompejus, parum proſpere pugnavit. Obſeſſus deinde Calagurii aſſiduis irruptionibus, non leviora damna obſidentibus tulit. Mox Mithridates cum eo fœdere icto; bellum populo Romano intulit: ſed tandem ab Antonio & M. Perperna & aliis conjuratis in convivio interfectus eſt.

4 *Abſit periculum & labos.*] Credo ſcripſiſſe Salluſt. *ab iis abſit periculum & labos, quibus nulla pars fructus eſt.* Ciacc.

5 *Repentina iſta frumentaria lege.*] Apparet latam fuiſſe legem factione Patrum, ut quini modii tritici ſingulis menſibus viritim dividerentur. *Idem.*

6 *Munia veſtra penſantur, &c.*] Totus hic locus valde perturbatus, neque tamen ex antiquo libro, qui valde a vulgatis omnibus diſſentit, elicere quidquam potui, quod ſententiam illuſtraret. fortaſſe in hoc felicior erit aliorum induſtria. ego, ut in antiquo l. ſcriptum vidi, ita teſtatum relinquam. eſt autem in eo ſic: *In unia veſtra penſantur: qua tamen quin is modis libertatem omnium æſtimavere, qui profecto non amplius poſſunt alimentis carceris. neque utilis exiguitate mors prohibetur. ſeneſcunt vires, ſic ut neque abſolvi cura familiari tam parva res. & ignavi quiſque tenuiſſimas perfrustratur: quæ tamen quamvis ampla, quoniam*

ſantur. Qua tamen quinis modiis libertatem omnium æſtumavere, qui profecto [1] non amplius poſſunt alimentis carceris. [2] Namque ut illis exiguitate mors prohibetur; ſeneſcunt vires: ſic neque abſolvit cura familiari tam parva res: & [3] ignaviſſumi quique tenuiſſima ſpe fruſtrantur: quæ tamen quamvis ampla, quoniam ſervitii pretium oſtentaretur, cujus torpedinis erat decipi & veſtrarum rerum ultro injuria gratiam debere? Namque alio modo, neque valent in univerſos, neque conabuntur. [4] Cavendus tamen dolus eſt. Itaque ſimul comparant delenimenta, & differunt vos in adventum Cn. Pompeji: quem ipſum ubi pertimuere, ſublatum in cervices ſuas, mox demto metu lacerant. Neque eos pudet vindices, uti ſe ferunt, libertatis, tot viros ſine uno, aut remittere injuriam non audere, aut jus non poſſe defendere. Mihi quidem ſatis ſpectatum eſt Pompejum tantæ gloriæ adoleſcentem [5] malle principem volentibus vobis eſſe, quam illis domi-

niam ſervitii pretium oſtentaretur, &c. Man.

1 *Non amplius, &c.*] Poſitum videtur pro eo quod eſt, non amplius quam alimenta. Sic enim Tacitus, *amplius unciario fœnore* dixit, & Salluſtius ipſe ſupra, *amplius una die aut nocte. Poſſunt*, vero, pro, *promittunt*, tum Plautus pluribus locis, tum Terentius uſurpavit in Heautontimor. *Alimenta autem carcerum, & ſervorum quini modii* (ita enim habet vetus etiam codex meus) *erant, dabanturque ſingulis menſibus, & dicebatur dimenſum.* Seneca Epiſt. ccxi. *Servus eſt, qui quinque modios accipit.* & epiſt. xviii. *Liberaliora ſunt alimenta carceris. ſepoſitos ad capitale ſupplicium non tam anguſte, qui occiſurus eſt, paſcit, &c.* Salluſtius in oratione Lepidi: *Populus Romanus paullo ante gentium moderator, &c. neque ſervilia quidem alimenta reliqua habet, &c.* quibus verbis quinos hos modios intellexit. *Urſin.*

2 *Namque uti illis &c.*] Ut dicat: quemadmodum quæ in carcere dantur alimenta, quod exigua ſunt, prohibent quidem mortem, ſed ſenium accelerant. Simili quadam ſententia uſus eſt Tacitus lib. xvi. cum dixit: *Vidua implexa luctu continuo, nec ullis alimentis, niſi quæ mortem arcerent, &c.* & Hieronymus in Commentariis ad cap. iv. Ezechielis, Demoſthenem edit auctorem ſententiæ, cum ait: *Decem panis unciæ diurnæ, & aquæ tertiæ ſextarii pars, anima magis trahitur, quam ſuſtentatur.* Demoſthenis autem verba ex Olynth. iii. ſunt hæc: ἃ τοῖς ἀσθενοῦσι παρὰ τῶν ἰατρῶν σιτίοις διδομένοις ἔοικε, καὶ γὰρ οὔτε ἰσχὺν ἐκεῖνα ἐντίθησιν, οὔτε ἀποθνήσκειν ἐᾷ. *Idem.*

3 *Ignaviſſimi quique.*] Conteximus *ignavi cujuſque tenuiſſimas ſpes fruſtratur*: & poſtea, *Qua quamvis ampla*, ut lud *qua* reſpiciat Τὸ *decipi* · deinde, *& veſtra munerantibus pro injuria gratiam debere.* 3. Obſ. 2. *Gronovius.*

4 *Cavendus tamen dolus eſt.*] Leg. *tantum.* Idem.

5 *Malle principem volentibus vobis eſſe, quam illis dominationis ſocium.*] Supra Jug. cap. 102. *tutiuſque rati volentibus*

dominationis ſocium, auctoremque in primis fore tribuniciæ poteſtatis. Verum, Quirites, antea ſinguli cives in pluribus, non in uno cuncti præſidia habebatis: neque mortalium quiſquam dare, aut eripere, talia unus poterat. Itaque verborum ſatis dictum eſt. [1] Neque enim ignorantia res claudit. Verum occupavit vos neſcio quæ torpedo, quia neque gloria movemini, neque flagitio; cunctaque præſenti ignavia mutaſtis: [2] abunde libertatem rati, quia tergis abſtinetur, & huc ire licet atque illuc, [3] munere ditium dominorum. Atque hæc eadem non ſunt agreſtibus; ſed cæduntur inter potentium inimicitias, donoque dantur in provincias magiſtratibus. Ita pugnatur, & vincitur a paucis:

bus quam coactis imperitare. alia exempl. *malle p. v. vobis, quam illius dominationis eſſe ſocium.* Ciacc.

1 *Neque enim ignorantia res claudit.*] Donatus citat in Terent. Eun. act. 1. ſc. 2. ex Salluſtio: *Item nihil ſocordia claudebat.* Idem.

2 *Abunde libertatem rati, quia tergis abſtinetur.*] Exiſtimo vocem, *libertatem*, gloſſema eſſe. Tacit. Hiſt. 2. *Ipſe abunde ratus ſi præſentibus frueretur.* Idem.

3 *Munere ditium dominorum.*] Quam ad rem potiſſimum clauſulam iſtam attinere dicerem, ſæpe mecum & cum animo meo agitavi jam antea; neque tamen unquam ad certam aliquam conjecturam quivi evadere. nunc vero ad eam ſententiam accedit animus, ut *munera*, non autem *munere*, conſentientibus manuſcriptis, emendari placeret, quod quidem per appoſitionem additum, atque hoc pacto interpunctum: *Et huc, & illuc ire licet, munera ditium dominorum*; ad Munera theatralia, & gladiatorum familias referundum arbitror, quibus Marcus iſte pop. Rom. addici contendit; eos Munera ditium dominorum (quod genus Munerarii, hoc eſt, Munerum exhibitores cluebant) contumelioſe ſatis pro rei indignitate appellans; eoque ignaviæ proceſſum dicens, ut cives ingenui, & (quæ ratio maxima eſt) Romani, non ſervitio, ſed imperio nati, præclare ſecum agi exiſtument; ſi tergis abſtineatur, hoc eſt, ſi non ſcapulas ſuas ad quotidianam virgidemiam præbentes, alienæ ſuperbiæ ludibrio, ac flagitribæ ſint, neque (ſic tamquam legitimi gladiatores in dominorum leges auctorati, Uri, vinciri, verberari) animis corporibuſque addictis Laniſtæ alicui Thraci in cuſtodiam porro, atque in diſciplinam tradantur, Ludo gladiatorio incluſi, unde pedem efferre, donec dominus juſſerit, fas impune non ſit: aut in immundiſſimam ſaginam detruſi arenæ denique reſerventur, ferro & feris in tempore objectandi: ſed libere & ſine cuſtodia habiti, huc illuc ipſis ire liceat, quo animo lubet, hoc ſolo diſcrimine ejuſmodi nugas hominum venalium vincentes. Munera ergo, Munerales quaſi factos interpretor, pudendo probro, & quo in animos ad ſervitutem (quam idem tota hac Oratione Quiritibus objectat) paratos addictosque, nihil aliud dici poſſit aſperius, aut amarulentius. *Douza.*

Munere.] Id eſt, beneficio ditium dominorum, qui pecuniam largiendo, eos a laboribus pro tempore liberabant. *Thyſ.*

paucis: plebes, quodcumque accidit, pro victa eſt: & in dies magis erit: ſi quidem majore cura dominationem illi ritinuerint, quam vos repetiveritis libertatem.

Poſtquam egreſſus anguſtias. *Meſſus.*

Ad [1] Cyzicum perrexit firmatus animi. *Ex eodem.*

[2] Ut ſuſtinere corpora plerique nequeuntes, feſſi, arma ſua quiſque ſtantes incumberent. *Idem, & Servius.*

Ac ſtatim fugitivi, contra præceptum ducis, rapere ad ſtuprum virgines, matronaſque. *Nonius.*

[3] Quibus a Sertorio triplices inſidiæ per idoneos ſaltus poſitæ erant: prima, quæ fonte venientes exciperet. *Servius.*

Ingens

1 *Cyzicum.*] *Cyzicum* inſula in Propontide, quæ duobus pontibus continenti adhæret, eſtque in ea urbs clariſſima, de qua Florus: *Cyzicum nobilis civitas, arce, mœnibus, portu, turribuſque marmoreis, Aſiaticæ plagæ litora illuſtrat. Hanc ille quaſi alteram Romam toto invaſerat bello*, &c. Lege Strabonem libro XII. Valerius Flaccus lib. 2. Argon.

Nec procul ad tenuis ſurgit confinia Ponti
Urbs placitis demiſſa jugis, rex divitis agri,
Cyzicus. —

Ovid. lib. I. Triſt.

Hincque, Propontiacis hærentem Cyzicon oris,
Cyzicon Æmoniæ nobile gentis opus.

Ad Cyzicum.] An loquitur de Lucullo, qui egregia victoria Cyzicum liberarat? *Coler.*

2 *Ut ſuſtinere corpora plerique nequeuntes, feſſi, &c.*] *Feſſi*, a Salluſtianis cenſoribus additum; idque (,uti ipſis perſuaſum eſt) ex Servio obſervantes: *Suſtinere corpora plerique nequeuntes*, pro *feſſi*, poſitum hoc loco: quippe Salluſtiani contextus quaſi interpretamentum: quod ſi recte iidem illi (uti par erat) attendiſſent, nunquam profecto gloſſemate Serviano Salluſtianam hiſtoriam miſcendo commaculaſſent, cum vox *feſſi* in Frontone idem hoc exemplum producente nuſquam gentium compareat. Idem error in *ſtantes*, qui ex eodem Frontone corrigendus hoc modo; *Arma ſua quiſque inſtans incumberet.* Douza.

Ut ſuſtinere, &c.] Aruſianus: *incumbit illam rem.* Servius lib. VII.

Stant longis adnixi haſtis, & ſcuta tenentes.

Romani moris eſt & bellicæ neceſſitatis, ut Salluſtius commemorat, feſſi arma ſua quiſque incumberent. Sic enim ibi legendum, & apud Aruſianum vox *feſſi* inſerenda. totus denique locus ex hoc conſtituendus. *Cario.*

3 *Quia a Sertorio.*] Multifariam hæc apud Servium leguntur. ſed ex omnibus hanc habe veram lectionem: *Quis a Sertorio triplices inſidiæ per idoneos ſaltus poſitæ erant, prima quæ fonte venientes exciperet.* Huc reſpexiſſe Chariſius videtur cum ſcribit lib. I. Inſtitutionum Grammaticarum: *Inimicitiæ & inſidiæ pluraliter dici debent, ſed Salluſtius de inſidia prima inquit, & Accius inimicitiam dicit.* Legerim tamen lubens in Chariſio: *Sed Salluſtius de inſidiis, prima inquit.* Porro quod ait de Accio Chariſius, vereor ne reponendum ſit Ennii nomen ex Agellio lib. XIX. cap. VIII. qui hos verſus adducit:

Eo, inquit, ingenio natus ſum, amicitiam
Atque inimicitiam in fronte promtam gero.

Purſch.

1 Ingens

[1] Ingens ipſe virium, atque animi. *Aruſianus.*

Locum nullum, niſi in quo armati inſtitiſſent. *Idem.*

At Oppius poſtquam orans nihil proficiebat, timide veſte tectum [2] pugionem expedire conatus, a Cotta, Vulſcioque impeditur. *Nonius.*

[3] Caſtriſque collatis, pugna tamen [4] ingenio loci prohibebatur. *Idem.*

[5] Sed Pompejus a prima adoleſcentia, ſermone fautorum, ſimilem fore ſe credens Alexandro regi, facta, conſultaque ejus quidem æmulus erat. *Nonius.*

Dubius conſilii. *Aruſianus.*

[6] Poſt reditum eorum, quibus ſenatus belli Lepidani gratiam fecerat. *Idem.*

Quod ubi fruſtra tentatum eſt, ſocordius ire milites occœpere, non [7] aptis armis, uti in principio, & [8] laxiore agmine. *Nonius.*

Atque

1 *Ingens ipſe virium.*] Tacit. Annal. 3 *Fœmina ingens animi.* Ciacc.

Ingens ipſe virium.] Loquitur de Sertorio. Vide Valerium lib. 7. *Coler.*

2 *Pugionem.*] Parvus gladius, quo facile quis trajici poterat. Frontin. l. II. Strateg. *Q. Sertorius*, inquit, *cum acie decertarent, Barbarum, qui ei nunciaverat, Herculeium periiſſe, pugione trajecit.* Pugiones, qui a zonis balteiſve militaribus dependentes portantur, parazonia dicuntur. *Grapald.*

3 *Caſtriſque collatis.*] *Caſtra caſtris conſerre* dixit etiam Cæſar lib. VII. ut ad eum locum notavimus. Item Ennius Hectoris lytris: *Caſtriſque caſtra ultro jam conferre parat.* Sic enim legendum apud Nonium in *Occupatus.* Urſin.

4 *Ingenio loci prohibebatur.*] Tacit. Annal. 5. *Locorum ingenio ſe tutabatur.* Sic in Epiſt. Mithrid. de hoc ipſo fortaſſe loco: *Quia multitudinem arctis locis pugna prohibuere.* Ciacc.

5 *Sed Pompejus, &c. ſimilem fore ſe credens Alexandro Regi.*] Plutarchus tradit, Cn. Pompejum ita ſimilem forma fuiſſe Alexandro Magno, ut ſermone fautorum, fuerit Alexander appellatus. *Urſinus.*

6 *Poſt reditum eorum, quibus Senatus belli Lepidani gratiam fecerat.*] Sic locutus eſt in Bell. Cat. & in Bello Jugurth. cum dixit: *Delicti gratiam fecit.* Urſin.

7 *Aptis armis.*] Pro connexis & colligatis accipio cum Nonio; vel quod potius placet, aptatis, expeditis, atque i. a. compoſitis, ut ubi uſus veniat, ad manum, atque in promtu eſſe poſſint: interpretatione a Catullo petita, cujus eſt ille verſus notiſſimus: *Aptis ſarcinulis, & expeditis.* Douza.

8 *Laxiore agmine.*] Hoc præter morem diſciplinæ militaris, Romanæ præſertim: & melior tutiorque ordo ille, quem Metellus in agmine, ad Vaccenſes viam affectans, bello Jugurthino milites ſuos ſervare jubet, ubi legitur: *Sic animis eorum arrectis, equites in primo latere, pedites quam artiſſime ire, & ſigna occultare jubet.* Idem.

 1. Atque

[1] Atque eum Curio laudatum, accenſumque præmiorum ſpe, quibus cum optaviſſet, ire jubet. *Idem.*

Eodem tempore Lentulus duplici acie locum editum multo ſanguine ſuorum defenſus, poſtquam ex ſarcinis [2] paludamenta adſtari, & delectæ cohortes intelligi cœpere. *Idem.*

Si nihil ante adventum ſuum inter plebem & patres conveniſſet, coram ſe daturum operam. *Priſcianus* lib. XIV.

[3] Fine inguinum ingrediuntur mare. *Aruſianus.*

[4] M. Antonius perdundæ pecuniæ genitus, vacuuſque curis, niſi inſtantibus. *Idem.*

Muros ſucceſſerant. *Idem.*

Saxaque ingentia, [5] & axe vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibuſque eminebant in modum [6] ericii militaris

1 *Atque eum, &c.*] V.C. habet, *Cupio*, ut fortaſſe, *Scipio* legendum ſit, vel, *Capio.* Videndus Livius l. XXVII. de Maſſiva a Scipione dimiſſo. *Urſin.*

Atque eum, &c.] Ciacconius, qui multa Salluſtio loca feliciter reſtituit, infelici ſane conatu emendat: *Atque eum Scipio*; & refert ad laudationem illam Scipionis apud Livium Maſaniſſæ. quo quid ad hunc locum excogitari poſſit abſurdius, non video. Ego vulgatam lectionem probo. Curio is ille ipſe eſt, qui Dardanos vicit, multis magniſque honoribus cumulatus: ejus meminit Epitome Livii. *Coler.*

2 *Paludamenta adſtari.*] Senſum idoneum elicere nondum potui, videbatur tamen legendum: *paludamenta aptari.* Putſch.

Paludamenta.] Hæc appellatio propria eſt Imperatoriæ veſtis: quamquam & tribuitur aliquando aliis etiam militibus. Forma paludamenti erat, ut extrema longitudinis eſſent utrinque anguſta, imis latioribus. Color ejus eximius & quidem e cocco. Erat etiam album quo interdum uſi, ſed rarius, crebrius cocceo. Imperatores inter vota & immolationes exibant, & tunc veſtem hanc capiebant; quæ profectio etiam celebris eſſe ſolebat frequentia deducentium proſequentiumque. *Lipſ.*

Paludamenta.] Paludamentum, teſte Nonio, eſt veſtis, nunc chlamys. *Carrio.*

3 *Fine inguinum.*] Apul. de Aſin. lib. 2. *Aſini inguinum ſane licinia remota*; ſive, ut in aliis eſt, *inguinum fine.* Sed legendum ex hoc loco, *inguinum fine.* Cato de Re Ruſtica cap. 28. *Poſtea operito terra radicibus fini.* Vide an legendum ſit, *radicum fini.* ut cap. 113. *Amphoras nolito implere nimium, anſarum infimarum fine.* Et Oppius de bello Africo, *Multiplici fine.* Ciacc.

Fine inguinum.] Quod mihi, ab aliis (ut videtur) haud ſatis intellectum, *inguinum tenus*, interpretari placet. *Douza.*

4 *M. Antonius.*] Idem Aruſianus: *Genitus illi rei facundiæ.* Hic autem eſt ille Antonius diſſolutiſſimus, qui gratia Cottæ Conſulis & Cethegi, curationem nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & provincias omnes depopulatus eſt; & ad poſtremum inferens Cretæ bellum, morbo periit. Aſconius Pædianus IV. Verr. Cicer. *Carrio.*

5 *Ex axe vinctæ trabes.*] Turnebus legit, *Et axe vincti orbes.*

6 *Ericii.*] Servius lib. IX. Æneid. *In armorum*, inquit, *generibus milites ſumunt*

litaris [1] veruta binum pedum. *Nonius. Servius.*

Octavium mitem, & captum pedibus. *Aruſianus.*

[2] Igitur diſcubuere, Sertorius inferior in medio, ſuper eum

munt ab animalibus nomina. Salluſtius: *in modum hirci militaris.* Ericium autem bellicam eſſe machinam, præter ceteros, ſatis oſtendit Cæſar l. III. de bello civili. *Carrio*

1 *Veruta.*] Inter jacula ferrata etiam *verutum*, cui nomen & formatio ab ipſo veru, quod refert, itaque alii *veruinam* dixerunt. Non nemo etiam *veru.* Eſt ſpiculum tenue & longum, aptum forare. Σαύνιον Græci *verutum* dicunt. Etſi Samnites primo & proprie uſi, tamen & alii Itali. Livius levi armaturæ tribuit, ſed veteri. Haſtæ velitares haud longe iverunt ab iſtis, ſi non eadem. *Lipſ.*

2 *Igitur diſcubuere.*] Hoc fragmentum, cum olim mendoſiſſimum circumferretur, nos ex vv. cc. & auctoritate vetuſtorum numiſmatum, in priſtinum nitorem, quantum fieri potuit, reſtituimus. L. autem hic Fabius Hiſpanienſis, & item L. Tarquitius, Sertorianarum, ut apparet, partium, habentur in argenteis denariis, quos protulimus in libro de familiis Romanorum, *Urſin.*

Igitur diſcubuere, &c.] Apud Romanos locus dignior habitus ultimus medii lecti. Dominus vero, tertii lecti primum locum premebat. Sic fiebat, ut dominus in primo loco accubans tertii lecti, & honeſtiſſimus convivarum in ultimo ſecundi lecti, loco poſitus, ſeſe contingerent, in fine uterque ſui lectuli locatus, hic in ſummo tertii, ille in imo medii. Et hanc rationem inter alias reddit Plutarchus, cur medii lecti locus ultimus tribueretur convivarum digniſſimo, quia proximus eſſet convivii domino, qui in primo tertii diſcumbebat; verba Salluſtii hoc manifeſte indicant, quæ ita interpungenda ſunt. *Igitur diſcubuere, Sertorius inferior in medio, ſupra L. Fabius Hiſpanienſis ſenator ex proſcriptis. Antonius in ſummo, infra ſcriba Sertorii Verſius. Alter ſcriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium & dominum Perpernam.* hic habes lectos, medium, ſummum, & imum. Perperna dominus convivii, & Imperator erat. Sertorius dignitate ſuper ceteros & Imperator. Non medius illi locus aſſignatur ut Imperatori, quemadmodum hariolantur, ſed infimus in medio lecto, qui Conſularis atque Imperatorius, atque honoratiſſimo debitus. In medio lecto duo tantum diſcubuere, Sertorius inferior, qui ſupra ſe habebat L. Fabium Hiſpanienſem. Quod ſi tres fuiſſent, Sertorius utique infimus diſcubuiſſet, infra eum etiam, qui medium locum detineret. Quia duo tantum fuere tum in illo lecto, inferior fuit, qui locus ἐντιμώτατος. Poſt medium lectum, in quo accumbebat convivarum qui præcipua erat dignitate, ſequebatur ſummus lectus. De eo accipiendus Salluſtius, in verbis ſupra citatis: *Antonius in ſummo, infra ſcriba Sertorii.* Sic duo tantum in illo convivio hunc ſummum lectum obtinuere, Antonius & ſcriba Sertorii Verſius, hic inferior in dextra nempe lecti parte, ille ſuperior in ſiniſtra. Sequitur tertius lectus & unus: alter ſcriba Mæcenas in imo, medius inter Tarquitium & Dominum Perpernam. Locus non eſt mancus, ut opinatur Ciacconius, qui dicit non plane referri, qui inter Tarquitium & Perpernam dominum convivii accubuerit. Immo nihil pote planius. Alter ſcriba Sertorii Mæcenas in imo lecto accubuiſſe dicitur, medius inter Tarquitium & Perpernam. Imus lectus Domini proprius, & in eo primus ſive ſummus locus. Hic eſt, quem in eo convivio obtinuit Perperna. Inter eum & Tarquitium medius accubuit Mæcenas. In illo tertio & imo lecto plerumque infra dominum accumbebat uxor & liberi. Si uxor una non

cum [1] L. Fabius Hiſpanienſis ſenator ex proſcriptis, in ſummo Antonius, & infra, ſcriba Sertorii Verſius: & alter ſcriba Mæcenas in imo; [2] medius inter Tarquitium, & dominum Perpernam. *Nonius. Servius.*

Quarum

non cœnaret, umbris is locus diſtinabatur, & vilioribus perſonis: unde Juven.

Tertia ne vacuo ceſſaret culcita lecto,
Una ſimus ait.

Ex his poſſumus diſtincte colligere, quid ſit infra & ſupra diſcumbere, quid in imo & ſummo. Quæ docti viri diſtinguere neſciunt. In imo diſcumbere, & in medio, & in ſummo dicebatur, qui in ſummo lecto & medio, & imo diſcumbebat. At ſupra & infra, qui ſummus aut imus accumberet, hoc eſt, in primo vel ultimo loco lecti. Miror vero, unde Servius exſculpere potuerit ex his Salluſtii verbis, medium locum apud veteres domino convivii proximum ac diſtinatum fuiſſe. Nihil enim minus quam hoc illa tinniunt. Aliud fuit, quum Stibadio accumbebant, hoc eſt, toro continuo ac ſemi rotundo, quod in ſigmatis literæ figuram factum erat, unde & nomen. In his Stibadiis, quum una ſerie continenter diſcumberent, veriſimile non eſt eandem rationem obſervatam circa loci dignitatem atque honorem, ut in tribus lectis ſeorſim ſtratis ac ſeparatis. In ſtibadio itaque is primum locum tenere cenſebatur, qui omnium ſummus erat, & qui ſupra omnes accumbebat, ut contra ultimus, qui infra ceteros. Is in dextro cornu ſtibadii locum habebat. Qui locus reſpondet ultimo loco tertii lecti. Contra ea convivarum digniſſimus in ſiniſtro ſtibadii diſcumbebat, & ſupra omnes erat. Sacerdotes hunc ordinem accumbendi in cœnis aditialibus tenebant, ſive in lectis diſcumberent diviſis, ſive in ſtibadio vel ſigmate. Feſtus: *Itaque in conviviis ſolus Rex ſupra omnes accumbit, ſed Dialis ſupra Martialem & Quirinalem: Martialis ſupra proximum, omnes denique ſupra Pontificem. Pontifex quinto loco accumbebat infra omnes: Rex ſacrorum primo ſupra omnes, quia potentiſſimus ac digniſſimus habebatur.* Hujus ergo locus in ſummi lecti prima parte ad ſiniſtram, vel in ſiniſtro cornu ſtibadii. Sunt qui velint maximum honorem loci fuiſſe in cornu dextro. Ergo & proximus eum locum accumbens digniſſimus. Hoc enim ſequitur. At contra fuit. Quippe proximus ad cornu ſiniſtrum ſecundus a primo habitus, non proximus decumbenti in cornu dextro. Quare ſi proximus accumbenti in cornu ſiniſtro dignior eſt illo, qui proxime tangit accumbentem in cornu dextro, utique & qui in ſiniſtro cornu locum habet, dignior eo cenſendus, qui dextrum premit cornu. Conſequentia hæc neceſſaria. Apud Sidonium Imperator dextro cornu collocatur, quia invitaverat, atque dominus erat convivii. Ita autem Reges & Principes facere ſolebant, ut invitatis locum honoratiorem præberent, ſecus atque hodie. *Salmaſius.* Vide Ciacconium de Triclinio Romano.

1 *L. Fabius Hiſpanienſis.*] Lucii Hiſpanienſis in veteribus libris nulla, quod ſciam, mentio: in numiſmatibus plurima. Extat apud C. V. Latinis & Græcis literis juxta ac doctiſſimum Lævinum Torrentium, apud quem hujuſmodi cimeliorum infinita copia eſt. exſtat & apud Abrahamum Ortelium Geographum exactiſſimum, numiſma argenteum cum hac inſcriptione: L. FAB. HISP. cujus utramque partem, hiſtoriæ illuſtrandæ, appoſuimus. & alioqui L. Fabium Hiſpanienſem, in conjuratis fuiſſe conſtat. *Carrio.*

2 *Medius inter Tarquitium, &c.*] Vide quæ annotavimus ad cap. 48. Catilin. *Ciaco.*

1 *Unam*

Quarum [1] unam epiſtolam forte cum ſervo nacti prædatores Valeriani [2] ſcorpione in caſtra miſere. *Nonius*,

1 *Unam epiſtolam.*] Una hæc fuit ex Epiſtolis nobilium, qui Sertorium ad invadendam Italiam invitaverant. Eas epiſtolas Pompejus variis modis inquiſivit & concremavit. *Coler.*

2 *Scorpione.*] Scorpiones Balliſtis vicini, ſed tamen diverſi ab his & Catapultis. Deſcribit Tertullianus: *Scorpio ſpiculum & fiſtula eſt, patula tenuitate in vulnus: & virus, qua figit, effundit.* Vegetius *Manuballiſtas* ait vocari *Scorpiones.* Vir unus dirigebat, & utebatur, ideo non magni fuerunt. Ut illi ergo parvi, ſic proportione & foramina illa, ac cavi. *Lipſius.*

Scorpione.] Scorpionem aliud machinamentum eſſe ab Onagro, teſtatur Vitruvius lib. decimo de Architectura, cap. I. Ubi de tractoriis machinis agens: *Sunt, inquit, ex his alia, quæ mechanicôs, alia quæ organicôs moventur. Inter machinas & organa id videtur eſſe diſcrimen, quod machinæ pluribus operibus, aut vi majore coguntur effectus habere, uti baliſtæ torculariumque prela: Organa autem unius opere prudenti tactu perficiunt, quod propoſitum eſt, uti ſcorpionis, ſeu aniſocyclorum verſationes.* Atqui Iſidorus ſcorpionem non pro tormento, ſed telo accipit, libro decimo octavo, cap. de ſagittis: *Scorpio*, inquit *eſt ſagitta venenata arcu vel tormentis excuſſa, quæ dum ad hominem venerit, virus, qua figit, infundit, unde & Scorpio nomen accepit.* Ea dum ſcripſit Iſidorus, viſus reſpexiſſe ad illud Tertulliani Scorpiaco: *Bellicam* (inquit) *machinam & retractu tela vegetantem de ſcorpio nominant, id ſpiculum & fiſtula eſt, paullâ tenuitate in vulnus & virus, qua figit, effundit.* Superiorem Iſidori definitionem nemo admirabitur, qui ſciet ſcorpionem modo pro ſpiculo ſumi. Itidem & catapultam interim tormentum, interim telum, quod ea machina emittitur, deſignare teſtis mihi Turnebus libro 15. Adverſar. cap. I. *Stewechius.*

C. CRISPI SALLUSTII

HISTORIARUM FRAGMENTA.

LIBER IV.

AT [1] Cn. Lentulus patriciæ gentis, collega ejus, cui cognomentum Clodiano fuit, perincertum ſtolidior,

1 *AT Cn.*] Ex Agellio lib. XVIII. cap. IV. de ſtolidi & vani differentia differente. & certe M. quoque Tullius Cicero in oratione, quam pro Quinctio habuit, eodem modo vanitatem accepit cum eam veritati opponeret. Clodianum autem Latinæ gentis eſſe, patet ex Varrone, Quinctiporem Clodianum, Epiſtola ad Fuſium nominante. *Carrio.*

Cn. Lentulus.] Clodianus collega fuit in conſulatu P. Licinii Craſſi.

dior, an vanior, legem de pecunia, quam Sulla emtoribus bonorum remiſerat, exigunda, promulgavit. *Agellius* libro XVIII. cap. IV.

[1] Omnes, quibus ætas ſenecto corpore, animus militaris erat. *Priſcianus.* lib. IX. & X.

[2] Dein lenita jam ira, poſtero die liberalibus verbis permulcti ſunt. *Idem.* lib. IX.

[3] Implicitæ rates miniſteria prohibebant. *Idem ibidem.* Igitur legiones pridie in monte poſitas arceſſivit. *Idem* l. X.

[4] Anxius animi, atque incertus. *Aruſianus.*

[5] Magnam exorſus orationem. *Idem.*

Impotens, & nimius animi eſt. *Idem.*

[6] Amiſumque aſſideri ſine prœliis audiebat. *Priſcianus* lib. VIII.

Qui

Eſt, ut arbitror, hic ille Lentulus, de quo Cicero in Bruto ſic ſcribit; *Cn. autem Lentulus multo majorem opinionem dicendi actione faciebat, quam quanta in eo facultas erat.*

1 *Omnes, quibus ſenecto corpore animus militaris erat.*] Ita enim ſcribendum, inducto τῷ *ætas*, id quod recens quidam de ſuo infarſere. Sic in Catilina: *Delecti quibus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia validum erat.* Douza.

2 *Dein lenita.*] Lubens duas has Salluſtianæ navis ex tanto naufragio ſuperſtites tabulas conpegero: ſiquidem per eos liceat quibus ea res in manu: *Diſſidere inter ſe cœpere, neque in medium conſultare, dein lenita jam ira poſtero die liberalibus verbis permulcti ſunt.* Putſch.

Dein lenita jam ira.] Liberalia verba ſunt, quæ Plauto *dicta dapſila* dicuntur. Videtur autem de Sertoriano exercitu eſſe ſermo, quem ob cædem Imperatoris ſui merito concitatum Perperna poſtero die coactus fuit magno ambitu, partim minis extis, hoc eſt, pretio, partim largiloquis dictis onuſtos tranquillare. *Douza.*

3 *Implicitæ rates miniſteria prohibebant.*] Malim cum Priſciano, *Implicatæ*, quam cum noſtris, *Implicitæ*. Quid ſi *Magiſteria* legamus; quippe hoc navali regimini aptius, accommodariusque, qua ad rem, qua ad proprietatem verbi: videturque Fragmento huic non abſurde conjungi poſſe illud inter incerta rejectum: *Impediebant juſſa nautarum*; addita copula hoc modo: *Implicatæ rates magiſteria prohibebant, impediebantque juſſa nautarum*; ad quod Servius: *Celeuma, eſt quaſi præceptum, unde Salluſtius, &c.* Idem.

4 *Anxius animi.*] Sic Tacitus lib. 5. & 19. *incertus animi* dixit. *Urſin.*

5 *Magnam exorſus orationem.*] Et huc fortaſſe pertinuerit illud, *In hunc modum diſſeruit*: unum ex duobus Fragmentum ut fiat. Videtur autem de Mithridate loqui, quem Appianus narrat, poſtquam in Paphlagoniam veniſſet, claſſium prius decurſione facta, concionem ad milites habuiſſe magniloquam; tum de ſuis majoribus, tum de ſe ipſo, quod exigua regni pomœria in immenſum auxiſſet, nec unquam præſens victus eſſet a Romanis, &c. *Douza.*

6 *Amiſus*] Ἀμισὸς, Ptolemæo, Polyæno, & Plinio in Epiſtolis. Aminſus,

Ἀμισὸς,

Qui quidem mos, uti tabes, in urbem conjectus. *Feſtus.*

[1] Caſtella cuſtodias theſaurorum in deditionem acciperentur. *Servius. Cariſius* lib. 1.

[2] Reliqua cadavera ſalita. *Diomedes* lib. 1 cap. 4.

Epiſtola Regis Mithridatis ſcripta ad Regem Arſacem.

Rex MITHRIDATES REGI [3] ARSACI S. [4] Omnes, qui ſecundis rebus ſuis ad belli ſocietatem orantur, conſiderare

A'μινσὸς, Straboni, & Photio, Galatiæ oppidum: Heneta a Poëta dictum, ſcribit Zenodotus apud Strabonem. Henetus Solino. Heneroſa forte Martiani. Idem Strabo tradit illud ab Athenienſibus frequentatum, & Piræcum dictum. Plinius auctor eſt, Mithridate victo, Pompeopolim vocatum. Niger putat hodie Simiſo dici; ſed Amid & Hemid Leonclavius. Aliam ab hac Amiſum habet Stephanus, in Ponto. *Ortel.*

1 *Caſtella cuſtodias.*] Ex Servio XI. Æneidos, Chariſio l. 1. Inſt. Gram. *cuſtodias*, pro, *cuſtodiæ.* ita etiam Aſper intelligit, licet alii accuſativum eſſe velint. Verba autem Chariſii aliter vulgo, aliter in membranis, quarum uſus, ut reliquarum Colonienſium omnium, mihi, dum in Ubiis eſſem, vir eruditione ſingulari & eximia humanitate ornatus Melchior Hittorpius libenter expenſum ferebat, hunc in modum perſcribi video: *Paterfamilias & materfamilias, antiqui magis uſurparunt; propterea quod nominativo ſingulari s literam adjiciebant, ut facerent genitivum: hæc familia, hujus familias: hæc Maja, hujus Majas: quam declinationem & Salluſtius in tertio ſecutus eſt: Caſtella cuſtodias theſaurum, in deditionem acciperentur, ſed emendatius cuſtodiæ, Majæ, & familiæ dicitur.* Carrio.

2 *Reliqua cadavera ſalita.*] Diomedes l. 1. cap. IV. *Veteres*, inquit, *ambiguitatis cauſſa* ſalitus *dixerunt a* ſalo, *non* ſalio. neſcio autem an hæc ad III. hiſtoriarum pertineant librum, & eodem cum illo referenda ſint fragmento, quod a me undecimo poſitum eſt loco; an vero decimum illud libri tertii fragmentum in hunc potius librum conjiciendum ſit: infinita enim ſunt in Diomede menda: eaque emendatorum audacia mirum ac pœne incredibile dictu quantum excreverint; ita ut primam ejus editionem omnium, quæ hactenus ſunt viſæ, integerrimam, aut certe minime corruptam præſtare auſim. *Idem.*

3 *Arſaci.*] Ejus nominis veſtigia in Perſarum شاه, Scah, qui illis Regem denotat. Unde & Scacchiæ ludus dicitur. Hinc Scahmat regem quoque illis perplexum denotat.

4 *Omnes qui ſecundis rebus.*] Hæc epiſtola Mithridatis regis Ponti, ad Arſacem regem Perſarum eſt. Nam ut Servius atteſtatur, omnes reges Perſarum *Arſaces* dicebantur. Eam autem dediſſe videtur, quando ad Tigranem regem Armeniæ fugere cogebatur: diſſimulat tamen adhuc timorem & egeſtatem, ut facilius Arſacem ad ſocietatem belli contra Romanos ineundam pelliciat. cujus gratia etiam (ut in tali re fieri ſolet) oſtendit Romanos communes omnium regum hoſtes. quod etiam Jugurtha Boccho ſcripſerat. Dicit ergo in principio, Arſaci utile eſſe communibus armis communes hoſtes propellere: quia etiamſi in pace vivere velit, a Romanis non permitteretur. Deinde oſtendit etiam honeſtum, quia glorioſam & ab omnibus laudabilem conſequeretur victoriam. *Bad.*

rare debent, liceatne tum pacem agere. Dein quod quæritur, ſatis ne pium, tutum, glorioſum, an indecorum ſit. [1] Tibi perpetua pace frui liceret, [2] niſi hoſtes opportuni, & ſceleſtiſſumi. Egregia fama, ſi Romanos oppreſſeris, futura eſt. Neque petere audeam ſocietatem: & fruſtra mala mea cum tuis bonis miſceri ſperem. [3] Atqui ea, quæ te morari poſſe videntur, ira in [4] Tigranem recentis belli, & [5] meæ res parum proſperæ, ſi vera æſtumare voles, maxume hortabuntur. Ille enim obnoxius, qualem tu voles, ſocietatem accipiet: mihi fortuna, multis rebus ereptis, uſum

1 *Tibi perpetua pace frui liceret.*] Fruſtra, inquit, a me ad ſocietatem belli petereris, ſi ea eſſet rerum tuarum condicio, ut tibi perpetua pace liceret frui, niſi in ipſis regni tui faucibus hoſtes eſſent opportuni & ſceleratiſſimi; niſi denique egregia fama, Romanis oppreſſis, te eſſet ſecutura. *Carrio.*

Tibi perpetua pace frui liceret.] Non cohæret oratio: & vereor hercule, ne coagmentum aliquod deſideretur. Quid ſi ita legamus; *Aliter neque petere audeam ſocietatem.* uti in Oratione ad Cæſarem: *Aliter neque privata res, neque publica, &c.* aut ultima certe primis inſerendo, ordo totius dictionis mutandus: donec tandem commoda aliqua ſententia exiſtat, cujuſmodi haud alienam ſane hac conſtructione electurus videor: *Tibi perpetua pace frui liceret; neque petere audeam ſocietatem, & fruſtra mala mea cum tuis bonis miſceri ſperem; niſi hoſtes opportuni, & ſceleſtiſſimi:* opportuni, cui rei? injuriæ forte patiundæ ne, an faciundæ? credo iſtuc poſtremum velle dicere. Ceterum *bona* & *mala*, quæ inter ſe hic opponi vides, reperias & apud Plautum illo Aulularia verſu:

Bonis tuis rebus meas res irrides malas.

Douza.

2 *Niſi hoſtes opportuni.*] Verba ſunt ex epiſtola Regis Mithridatis, quæ videtur fere tota tranſlata ex oratione Corcyræorum ad Athenienſes apud Thucydidem libro 1. Ad hunc autem locum facit, quod habeatur in Bello Jugurthæ: *Cavere tamen oportet, necubi hoſtis opportunus fieret.* Urſin.

3 *Atqui ea, &c.*] *Atque*, habent alii: unde ego exſculpſi: *Ad quæ, ea quæ te morari, &c.* hoc eſt, ad jungendam mecum ſocietatem, atque ita conjunctis opibus Romanos opprimendos: ſicque optime ſibi & conſtabit & cohærebit ſententia, tota a ſuperiori oratione dependens, hiulca prorſus & incompoſita, ſi aliter legatur. atque huic ſimile illud ad Cæſarem: *Ad quæ te illi iidem hortantur, &c.* Douza.

4 *Tigranes.*] Rex majoris Armeniæ, qui auxilium ferens Mithridati regi, victus eſt primo a Lucullo, deinde a Pompejo Magno in deditionem acceptus, & in regnum reſtitutus, perſolutis ſex talentorum millibus. Strabo lib. 11. Lucan. lib. 11.

5 *Meæ res parum proſperæ.*] Quia ter infeliciter pugnavit cum Romanis, & tandem ſibi mortem inferre coactus eſt, quod veneno non potuit: quia medicamento, quod ab eo Mithridaticum vocant, præmunitus longo uſu, veneno confici non potuit, pedetentim autem veneno aſſueſcere quis poteſt, dum veluti in alimentum vertitur. Pater autem ejus etiam Mithridates nomine, erat Romanis amiciſſimus. Docet autem, ex adverſa fortuna ſe meliorem & prudentiorem ad bellum effectum. *Bad.*

1 *Et,*

ſum dedit bene ſuadendi: [1] &, quod florentibus optabile eſt, ego non validiſſimus præbeo exemplum, quo rectius tua componas. Neque Romanis, cum nationibus, populis, regibus cunctis, una & ea vetus cauſſa bellandi eſt, cupido profunda imperii, & divitiarum: qua primum cum rege Macedonum Philippo bellum ſumſere. Dum a Carthaginienſibus premebantur, amicitiam ſimulantes, ei ſubvenientem Antiochum conceſſione Aſiæ per dolum avertere: [2] ac mox a Philippo Antiochus, omni cis Taurum agro, & [3] decem millibus talentorum ſpoliatus eſt. Perſen deinde Philippi filium, poſt multa & varia certamina, apud [4] Samothracas Deos acceptum in fidem, callidi, & repertores

1 *Et, quod florentibus optabile eſt, &c.*] Sententia vere Mithridatica, prorſus ad illud Poëtæ accommodata:

Felix, quem faciunt aliena pericula cautum. Douzâ.

2 *Ac mox a Philippo.*] Notat Carrio in Vaticano lectum, *mox tracto Philippo.* Scribe: *at mox fracto Philippo Antiochus, &c.* Gronovius.

3 *Decem millibus talentorum.*] Ex Livio, & Appiano in bell. Syriaco, legendum eſt; *Quindecim millibus talentorum.* Livii verba ſunt hæc ex l. XXXVII. *Aſiaque omni, quæ cis Taurum eſt, decedite: pro impenſis deinde in bellum factis, quindecim millia talentum Euboicorum dabitis: quingenta præſentia, duo millia & quingenta, cum Senatus populuſque Roman. comprobaverint, mille deinde talentum per duodecim annos.* Urſin.

Talentorum.] De Talentorum æſtimatione juxta varietatem gentium mendoſus eſt locus Feſti, & qui non patitur emendationem. Hoc unum recte eſt, Talentorum non unum eſſe genus, & Atticum eſſe ſex millium denarium. Cetera incerta ſunt. Plin. l. XXXV. c. XI. *Talentum Atticum denariorum ſex millibus taxat M. Varro.* Ita enim ſcribendum eſt Pollux l. IX. dicit Talentum Atticum eſſe ſex millium drachmarum Atticarum, Babylonicum ſeptem millium, Æginæum decem millium, Syrium mille & quingentarum drachmarum, item Atticarum. De Talento Attico idem elicitur ex Livio l. XXXIV. Athenæo l. IV. c. VI. & aliis. Sed Babylonicum eſſe ſeptuaginta duarum minarum Atticarum ſcribit Ælianus lib. I. c. 22. de Var. Hiſt. Id eſt, ſeptem millium & ducentarum drachmarum. Omne autem talentum eſt ſexaginta minarum; minæ autem ſingulæ centenas drachmas continent, ut Africanus & Julius Pollux ſcribunt. Sic fit, ut Euboicum talentum ſit ſexaginta minarum Atticarum, & totidem millia denariorum, ut verbo *Talentorum* Feſtus ſcribit: quod etiam Plinius ait lib. 35. cap. II. & Athen. lib. IV. cap. VI. & Pollux l. IV. Itaque ſi LXX. minæ Euboicæ æſtimantur LXXII. Atticis, & eadem proportio eſt in drachmis & denariis, triginta quinque drachmæ Euboicæ; æſtumantur Atticis drachmis triginta ſex. Talentum vero Euboicum æſtumatur drachmis Atticis, ſive denariis centum & ſeptuaginta, uno ſupra ſex millia. *Scalig.*

4 *Deos Samothracas.*] Myſteria Cabirorum Deorum Samothraciæ ſemper fuere celeberrima. Credebantur enim iis imbuti juſtiores fieri & ſanctiores, & in quibuſcunque periculis præſentiſſimos habere Deos. Quo errore occæcati Jaſon, Orpheus, Hercules, Caſtor, Agamemnon, Ulyſſes & Pollux & heroum

tores perfidiæ, quia pacto vitam dederant, [1] inſomniis occidere. Eumenem, cujus amicitiam glorioſe oſtentant, initio

rorum plerique, ſed & Alexandri pater Philippus Samothraciæ ſacris voluerunt initiari. Vide Diodorum lib. 5. & Apollonii Scholiaſtem in primum Argonauticôn, & Plutarchum in Alexandro, & Suidam in Σαμοθρᾴκη. Hæc porro ſacra eſſe Phœnicia docet ipſum Cabirorum nomen: Cabiri enim vel Caberi ſunt Dii Phœnicum, qui Beryti maxime colebantur. כביר id eſt, Cabir Ebræis & Arabibus magnum & potentem denotat. Hinc & alii obſervarunt, inde appellatos Cabiros, id eſt, divos potes, ut Varro & Tertullianus explicant, θεοὺς μεγάλους καὶ δυνατούς, Orpheo ἐνδυνάτους. Singulorum Samothraciæ Cabirorum nomina refert Apollonii Scholiaſtes lib. I. ex Mnaſea: Τέσσαρες, inquit, εἰσὶ τὸν ἀριθμόν, Ἀξίερος, Ἀξιόκερσα, Ἀξιόκερσος. Ἀξίερος μὲν οὖν ἐστὶν ἡ Δημήτηρ, Ἀξιόκερσα δὲ ἡ Περσεφόνη, Ἀξιόκερσος δὲ ὁ Ἅδης. ὁ δὲ προστιθέμενος τέταρτος Κάσμιλος, ὁ Ἑρμῆς ἐστιν, ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος. Id eſt, *Quatuor ſunt numero, Axieros, Axiokerſa, Axiokerſos, Axieros vero eſt Ceres, Axiokerſa autem Proſerpina, & Axiokerſos Pluto; quartuſque, qui additur Caſmilus, eſt Mercurius, ut narrat Dionyſodorus.* Idem referunt Phavorinus & Etymologus in Κάβειροι. Uti autem Caſmilus ſive Mercurius hic additur, ita plerique illum ponunt in inferiori ordine, & pro miniſtro duntaxat habent. Varro: *Caſmilus nominatur in Samothraces myſteriis, Deus quidem adminiſter Diis magnis.* Vetus auctor apud Phavorinum, Cadmilum illum a Cadmo derivat. Quippe Cadmum Agenoris filium, cum Europam quærens Samothraciam perveniſſet, perceptis his myſteriis uxorem duxiſſe Harmoniam auctor eſt Diodorus lib. v. Cabirorum ſimulachra Vulcani ſimulachris fuiſſe ſimillima tradit Herodotus lib. 3. Forma nimirum & ſpecies utriſque ridicula. Proinde, ut ibidem narratur, Cambyſes Cabirorum fanum ſolis ſacerdotibus permiſſum cum adiiſſet, ſimulachra concremavit, multis in illa invectus verbis. Cabirorum ſacerdos Heſychio Κόης appellatur, quod refert Hebræum כהן id eſt, Cohen ſacerdos. Cabiris Samothracum ſacra fuit ſpelunca quædam Zerinthus nomine, in qua canes Hecatæ immolabantur, ut Lycophron, ejuſdemque Scholiaſtes teſtatur. *Bochart.*

1 *Inſomniis accidere.*] Recte correxi, *inſomniis occidere*, voce Salluſtiana, quam apud eundem in Catilinario Criticus noſter reponit: *dies noctiſque feſtinare: vigilare: neque inſomniis, neque labore fatigari.* & oratione de Rep. *profecto, ſi id accidat, neque tibi nox, neque dies curam animi ſedaverit; quin inſomniis excitus, furibundus, atque alienata mente feraris.* error ex eo natus, quod veteres, *inſomnIs*, ſcriberent, *pro inſomniis*, *I* longa videlicet, pro geminata. Certe antiquiſſime vulgati, qualis eſt apud eruditiſſimum Nicolaum Fabrum, *inſomnia*, agnoſcunt. dicunt Latini *inſomnia* utroque numero; pro eo quod eſt iiſdem vigilia, & Græcis ἀϋπνία. priore quidem numero Pacuvius Antiopa:

Perdita illuvie atque inſomnia.

Item Cæcilius Plocio:

Conſequitur comes inſomnia: ea vero inſaniam adfert.

Poſteriore vero Terentius Eunucho:

Aut mox noctu te horſum adigent inſomnia.

Sic enim Donatus illa Terent. accepiſſe viſus eſt, etſi non diſſimulet, *adigent inſomnia*, alibi ſcriptum reperiri. Virgilius:

Sed falſa ad cœlum mittunt inſomnia Manes.

Quanquam ibi, *ſomnia* ſignificari volunt Grammatici, addita ſcilicet præpoſitione: ut Græci dicunt ἐνύπνια. ſed idem Virgilius, *inſomnia*, etiam plurali pro vigiliis poſuit,

Quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?

Quam-

o prodidere Antiocho, pacis mercedem; [1] poſt Attalum uſtodem agri captivi ſumtibus & contumeliis ex rege miſerrumum ſervorum effecere: [3] ſimulatoque impio teſtamento, filium ejus [4] Ariſtonicum, quia patrium regnum petiverat, hoſtium more per triumphum duxere: ſia ab ipſis obſeſſa eſt: poſtremo totam Bithyniam, [5] Nicomede mortuo, diripuere, [6] cum filius Nuſæ, quam reginam

uamvis & hic ſomnia intelligi poſſint, quibus tereri potuerit. ita Carium emenda. Falluntur autem, qui, *inmnium*, pro eodem extuliſſe antiquos rediderunt: cujus exempla nulla ſunt, aque apud Suetonium Caligula ſcribe x vetere libro, *Incitabatur inſomniis axime: neque enim pluſquam tribus noturnis horis quieſcebat*, non, *inſomnio*; t vulgo. quod vero propius ad rem atnet, Perſen Philippi F. inter ceteras e morte illius opiniones, ἀϋπνία exinctum eſſe, ſcriptoribus pleriſque plaiſſe a Plutarcho relatum eſt. *Carrio.*

1 *Poſt Attalum.*] Attalus, Pergami ex, pecuniæ ditiſſimus & ſplendida bundantique ſuppellectile. Plin. lib. 8. ropertius:

Nec ſit in Attalico mors mea nixa toro.

lic a populo Romano donatus eſt eo egno: cum liberos non haberet, popuim Romanum heredem fecit: ejuſque ubſtantia ampliſſima Romam eſt allaa: unde Attalicæ veſtes ſplendidæ, & pes ac conditiones Attalicæ.

2 *Miſerrumum ſervorum.*] Quia ultro nſervientem. Dederat enim ingentia nunera Scipioni, quæ in ſe accepturum ro tribunali, idem Scipio dixit. *Bad.*

3 *Simulatoque impio teſtamento.*] Omnino ad Attalum pertinent: De cujus eſtamento, ut omittamus multos ſcritorum veterum locos, proferemus num tantum Porphyrionis manuſcriti, apud quem ita habetur in Horatii erſu ex Ode XVIII. lib. II.

—— *Neque Attali*
Ignotus heres regiam occupavi.

ttalus Rex Aſiæ, Pergami regnavit, ujus hereditatem Pop. Rom. accepit. Dicendo autem, *ignotus heres occupavi*, ſuſpicionem dat, qua eximemus, falſo teſtamento Romanos hanc ſibi hereditatem vindicaſſe, &c. *Urſin.*

4 *Ariſtonicum.*] Variant inter ſe veteres Hiſtorici non parum. Nam Liv. epitoma lib. LVIII. Eumenis Regis filium dicit, & item Juſtinus lib. XXXVI. qui non juſto matrimonio, ſed ex pellice genitum ſcribit. At Florus, regii ſanguinis ferocem juvenem appellat; Pomponius vero Lætus auctor recens, Eumenis nepotem tradit. quod placet, ſi veteres hiſtorici auctoritate nititur. Rurſus Eumenem alii dicunt Attali patrem, alii patruum, ut in tanta Hiſtoricorum varietate, fortaſſe locus ſit aliquid ſuſpicandi de mendo vulgatæ lectionis. *Idem.*

5 *Nicomede mortuo.*] Qui moriens populum Romanum fecit heredem: regnum ejus in Provinciæ formam redactum eſt. *Bad.*

6 *Cum filius Nuſæ, &c.*] Scriptura præ aliis inſignite prava, & quæ Salluſtio non modo fraudi fuit, ſed etiam viros maximos in errores graviſſimos induxit: quorum alii partim, an hæc Salluſtii eſſent, dubitarunt, nonnulli Nuſam, ſive Nyſam Nicomedis Regis Bithyniæ filium eſſe crediderunt; alii etiam eadem occaſione locum Suetonii, ea de re, qui recte habet, corrigere tentarunt. Vetus editio; *cum filius Nuſa, quam regiam appellaverat, genitus haud dubie eſſet.* minimum a veritate. Fabri & Briconeti; *quem Regem jam appellaverant.* in qua ſcriptura illud, *appellaverant*, rectum videlicet. Vaticanus; *Nyſa, quam Reginam.* hinc lege, quod & humaniſſimo doctiſſi-

ginam appellaverant, genitus haud dubie eſſet. Nam quid ego me appellem? quem disjunctum undique regnis, & tetrarchiis ab imperio eorum, quia fama erat divitem, neque ſerviturum eſſe, per Nicomedem bello laceſſiverunt, ſceleris eorum haud ignarum, & ea, quæ accidere, teſtatum antea, [1] Cretenſes ſolos omnium liberos ea tempeſtate, & regem Ptolemæum. Atque ego ultus injurias, Nicomedem Bithynia expuli; Aſiamque ſpolium regis Antiochi recepi, & Græciæ demſi grave ſervitium. Incœpta mea poſtremus ſervorum Archelaus, exercitu prodito, impedivit: illique, quos ignavia aut prava calliditas, uti meis laboribus tuti eſſent, armis abſtinuit, acerbiſſumas pœnas ſolvunt. Ptolemæus precio diem belli prolatat. Cretenſes impugnati ſemel jam, neque finem niſi excidio habituri. Equi-

doctiſſimoque Puteano placuit; *cum filius Nuſæ, quam Reginam appellaverant, genitus haud dubie eſſet.* vult enim Mithridates, Nyſæ Nicomedis filiæ, quam Romani reginam appellaverant, priuſquam Bithyniam diriperent, filium regni heredem natum fuiſſe. non tantum veriſimiliter, ſed omnino vere. *Nyſam* enim muliebre nomen eſſe e Plutarcho conſtat; qui in vita Luculli magni illius Mithridatis ſororem ita appellatam ſcribit. ac ſane, niſi Suetonius *Nyſam* Nicomedis filiam diceret, parum abeſſet, quin illam Plutarchi eandem cum hac eſſe, & neſcio cui Nicomedis filio, ex quo etiam filium ſuſtulerit, nuptam fuiſſe exiſtimarem. Sueton. Julio: (*Cicero*) *quondam in Senatu* (*Cæſari*) *defendenti Nyſæ cauſam filiæ Nicomedis beneficiaque regis in ſe commemoranti; Remove, inquit, iſthæc oro: quando notum eſt & quid ille tibi, & quid illi tu dederis.* niſi forta verba illa, *Nyſæ filiæ*, quæ varie leguntur, delenda ſunt, aut ita interpretanda, uti quod jam dixi, non filia fuerit ſed nurus. verba autem Cæſaris in ea oratione hæc fuerunt: *Vel pro hoſpitio regis Nicomedis, vel pro horum neceſſitate, quorum res agitur, refugere hoc munus, Memmi, non potui. nam neque hominum morte memoria deleri debet, quin a proximis retineatur: neque clientes, ſine ſumma infamia, deſeri poſſunt, quibus etiam a propinquis noſtris opem ferre inſtituimus.* male autem operæ, *Muſa*, pro *Nuſa*, expreſſerunt. *Carrio.*

Filius Nuſæ.] Ex Plutarcho erudite Carrio repoſuit, *Nuſa*, quod & Turnebus agnoſcit lib. 14. cap. 14. Ego locum ſic recte ſcribi & diſtingui arbitror: *Cum filius quem regem appellaverat, Nuſa genitus haud dubie eſſet.* Rex Nicomedes filium ex Nuſa conjuge conceptum Regem appellaverat, regnique heredem inſtituerat. Plinius tamen Nicomedis uxorem a cane interfectam Conſingen appellat l. 8. *Coler.*

1 *Cretenſes.*] Creta Κρήτη, Ptolemæo Maris Mediterranei inſula, Jovis incunabulis, & centum urbibus quondam clara. Hodie Candia vulgo dicitur. Sic quoque in Concil. Chalcedon. Hæc olim etiam Aëria, Curetis, Macaros, & Macaroneſos dicta fuit, ab aëris temperie, teſte Plinio, & Solino. Hecatompolis quoque Euſtathio, Idæa, & Chthonia item Stephano. Telchionia etiam a Telchinibus, ut habet Gyraldus. *Ortel.*

1 *Equi-*

[1] Equidem cum mihi ob ipſorum interna mala dilata prœlia magis, quam pacem datam intelligerem; [2] abnuente Tigrane, qui mea dicta ſero probat, te remoto procul, omnibus aliis obnoxiis, rurſus tamen bellum cœpi: [3] Marcumque Cottam Romanum ducem apud [4] Chalcedona terra fudi: mari exſui claſſe pulcerruma. Apud [5] Cyzicum magno cum exercitu, [6] in obſidione moranti frumentum defuit, [7] nullo circumadnitente: ſimul hiems mari prohibebat. Ita ſine vi hoſtium regredi coactus in patrium regnum, naufragiis apud [8] Param, & Heracleam, militum optu-

1 *Equidem, &c.*] *Interna mala*, hoc eſt, domeſticas ſeditiones, & bella civilia per Cinnam denuo, ac Marium reducem in media Urbe exeitata, quæ res cum primis vorſoriam Sullæ in Italiam capiundi, conditioneſque ab Archelao conceptas ac propoſitas, a Mithridate mox confirmatas accipiundi cauſſa fuit. *Douza.*

2 *Abnuente Tigrane.*] Suadebat bellum ſuſcipiendum Mithridates: negabat Tigranes: eoque diſſuadente, Mithridates arma ſumſit, atque hoc eſt quod dicit: *abnuente Tigrane bellum cœpi.* ſic enim legendum eſſe, non, *cœpit*: præter certam verborum ſententiam, res ipſa clamat. *Carrio.*

3 *Marcumque Cottam, &c.*] Non dubito eum eſſe, cujus oratio inſcribitur Caji Cottæ. Nam M. Aurelius Cotta, conſul a Mithridate victus eſt apud Chalcedoniam, ſeu, ut hic dicitur, *Chalcedona.* Sed L. Lucullus proconſul ad Cyzicum urbem, exercitum Mithridatis fame ferroque delevit, & in Pontum coëgit e Bithynia confugere. *Bad.*

4 *Chalcedona.*] Chalcedon Χαλκηδὼν, Ptolemæo. Strabo Calchedon, Καλχηδὼν, habet. Urbs Aſiatica eſt, ad Boſporum Thracium. Liberam urbem Plinius vocat: cui etiam antea Proceraſtis, dein Compuſa, (*Colpoëſſa* legit Pintianus) poſtea Cæcorum urbs (quod locum eligere neſciſſent) dicta fuit. Curopalates in lib. de officialibus Conſtantinopolitanis hanc Juſtinianam Tertiam nominat. hodie adhuc Chalcidona vocari, ſeribit Sophianus Cultitiu Turcis dici, mihi Carolus Rimius auctor eſt, qui Conſtantinopoli oratorem egit nomine Maximiliani II. Romanorum Imper. Marius Niger tradit interius reædificatam, & a junioribus Cacelina nuncupari. Scutati ex ea facit hodie Alph. Adrianus, & quoque Thomas Minadolus. Petrus Gyllius prodit hodie exiguum vicum eſſe, ſine mœnium veſtigiis. Idem addit ex Dionyſio Byzantio, Calcedon fluviolum eſſe, qui in Propontidem effluit, unde urbs nomen ſumpſit: eumque hodie proprio nomine carere, adeo ut accolæ Potamicon duntaxat nominent. ejus meminere Stephanus & Euſtathius. Thevetus ſcribit eum adhuc hodie Chalcedoni nominari. *Ortel.*

5 *Cyzicum.*] Vide ſupra pag. 468.

6 *In obſidione moranti.*] Fabri & Briconeti, *in obſidio moranti.* & ſane *obſidium* veteres etiam dixiſſe conſtat. C. Lælius ad populum pro ſe: *uti terra marique ſimul, nobis obſidium facerent.* & Salluſtius lib. I. Hiſtoriarum, *magnis opibus profectus, obſidium per L. Catilinam legatum.* Vide Nonium. *Carrio.*

7 *Nullo circumadnitente.*] Hoc eſt, nemine ſociorum juvante me aut frumento, aut commeatibus. *Douza.*

1 *Param, & Heracleam.*] Emendo Servium ad 3. Æneidos. *Alii Heracleam appellatam volunt, quia Heraclides Lace-*

optumos cum claſſibus amiſi. Reſtituto deinde [1] apud Cabira exercitu, & variis [2] inter me atque Lucullum prœliis, inopia rurſus ambos inceſſit. Illi ſuberat regnum Ariobarzanis bello intactum: ego vaſtatis circum omnibus locis, [3] in Armeniam conceſſi: ſecutique Romani non me, ſed morem ſuum omnia regna ſubvertendi, quia multitudinem artis locis pugna prohibuere, imprudentiam Tigranis pro victoria oſtentant. Nunc quæſo conſidera, nobis oppreſſis, utrum firmiorem te ad reſiſtendum, an finem belli futurum putes? ſcio equidem tibi magnas opes, virorum, armorum, & auri eſſe: &, ea re a nobis ad ſocietatem,

dæmoniorum reges. Putſch.

Para.] Locus maritimus in Aſia Minori circa Helleſpontum, aut Euxinum mare. *Ortel.*

Heraclea.] Ponti urbs; in Cithynia Straboni, Xenophonti, & Ptolemæo. ubi deſcenſum ad inferos fabulantur Poëtæ. Bonacciolus hodie Aupep, Niger Pendarachia nomen habere ait. Hanc Heracleam Ponticam, ut apud Dioſcoridem eſt, Serapio vocat Badiabentichi. *Idem.*

1 *Apud Cabira.*] Ibi fuit Mithridatis ſedes. Strabo: ἐν δὲ τοῖς Καβείροις τὰ βασίλεια Μιθριδάτου κατεσκεύαστο. *Coler.*

Cabira.] Καβειρία, Inferioris Aſiæ oppidum Stephano.

2 *Inter me, atque Lucullum prœliis, inopia rurſus ambos inceßit.*] Hæc ex 4. hiſt. Cariſius lib. 1. recitat. in quo, *Prope*, pro, *Prœliis*; mendoſe legitur in vulgatis libris. *Man.*

3 *In Armeniam.*] Armenia, regio Aſiæ inter Taurum & Caucaſum montes, a Cappadocia ad Caſpium mare uſque protenſa: ab Armenio Theſſalo, Jaſonis comite (inquit Strabo) dicta. Major Armenia (inquit Plin. lib. IX.) poſt Mediam ad occidentem occurrit. Ea (ut ait Ptolemæus) a ſeptentrione Colchidem habet, Iberiam & Albaniam: ab occaſu magnum Euphratis curſum, qui Cappadociam, minorem Armeniam & Syriam Comagenem relinquit: a dextris ab Oriente partem Hyrcani maris ac Mediam, qua montes Caſpii aſſurgunt, a meridie Meſopotamiam atque Aſſyriam. Montes in Armenia ſunt Moſchici, qui ſupra partem Ponti ad Cappadociam ſe efferunt: Pariedrus, in quo fontes habent Euphrates & Araxes fluvii: Antitaurus, qui ab Euphrate ſciſſus, & Mediam percurrens, poſtremo Albus appellatur: Cordica, ex quo Tigris oritur: Taurus ac Niphates, qui Meſopotamiam atque Aſſyriam ab Armeniis diſterminant. Caſpii, qui vergunt ad Medos, & Caucaſi, qui ſeptentrionalia Iberiam verſus Albaniamque concludunt. Flumina quatuor, Cyrus, qui monte ortus Caucaſo a ſiniſtris, Iberiam Albaniamque dimittens, Armeniam a dextris, in Hircanum defertur pelagus: Araxes, Phaſis, & Lycus, Tigris, Euphrateſque. In Armenia pretioſum inter reliqua aromata naſcitur Amomum. Armeniam Hebræi Ararat vocant. In ea civitas Artaxat inſignis. Inde Armenii & Armeni dicti. Vide Ptolemæi tabulam Aſiæ 4. plin. lib. 1. & Strab. 2. Plura de Armenia apud Stephanum. In majorem & minorem diſtinguitur, quarum partes ab Ortelio, diligenter ab Euſtathio collectæ enumerantur.

1 Cete-

tem, ab illis ad prædam peteris. [1] Ceterum conſilium eſt Tigranis, regno integro, meis militibus belli prudentibus, procul ab domo, parvo labore, per noſtra corpora bellum conficere: quando neque vincere, neque vinci ſine tuo periculo poſſumus. An ignoras Romanos, poſtquam ad occidentem pergentibus [2] finem Oceanus fecit, arma huc convertiſſe? neque quicquam a principio [3] niſi raptum habere, domum, [4] conjuges, agros, imperium? convenas, olim ſine patria, ſine parentibus, [5] peſte conditos orbis terrarum: quibus non humana ulla neque divina obſtant, quin ſocios, amicos, procul juxtaque ſitos, inopes potentiſque [6] trahant, excidantque; omniaque [7] non ſerva & maxume regna hoſtilia ducant. Namque pauci libertatem; pars magna juſtos dominos volunt: nos ſuſpecti ſumus æmuli, & in tempore vindices aſſuturi. Tu vero, [8] cui Seleucia

1 *Ceterum conſilium eſt.*] Chariſius lib. 2. *ceterum quomodo poſitum eſt, pro alioquin conſilium eſt, an reliquum conſilium eſt? ceterum*, non erat opus viros doctos concorditer hic ex neſcio quibus libris inſerere, repugnante ſententia. *Putſch.*

2 *Finem Oceanus.*] Dionyſius Halicarnaſſ. *Romana urbi imperat toti terræ, quæ quidem inacceſſa non ſit, habitaturque ab hominibus; ſed & toti mari imperat, non ſolum huic intra columnas Herculeas, ſed ipſi Oceano, quacunque eſt navigabilis* PRIMAQUE ET SOLA *ab omnis ævi memoria terminos ſibi potentiæ fecit, Orientem & Occaſum.*

3 *Niſi raptum habere.*] Id eſt, armis quæſitum, aut per injuriam. id quod Lepido Philippus objecerat ſupra. & fortaſſe hic ablativus ille reponendus, ut fiat: *Niſi armis partum habere.* Et certe hoc altero illo multo numeroſius. *Douza.*

4 *Conjuges.*] Verbum, *conjuges*, non alio, quam ad raptum Sabinarum refertur. Galgalus etiam apud Tacitum in vita Agricolæ, Raptores orbis appellat Romanos. *Urſin.*

5 *Peſte conditos orbis terrarum.*] Quid ſi legamus, *Peſti?* hoc eſt, exitio ſive in peſtem atque perniciem orbis terræ procreatos a Romanis videlicet in ſervitutem redacti. *Douza.*

6 *Trahant, excidantque, omniaque & maxime regna, hoſtilia ducant.*] Hæc verba ex eadem quoque epiſtola, ita in vv. cc. leguntur: *Trahant, excidant, omniaque non ſerva, & maxime regna hoſtilia ducant.* Quæ lectio non diſplicet; nam paulo ſupra dixit: *Me, quia fama erat divitem, neque ſerviturum eſſe, per Nicomedem bello laceſſiverunt.* Paulo poſt Faernus legebat: *Regnum Perſidis inclutum divitiis*, non, *inclytis*. Item in vv. cc. eſt: *Quod haud difficilè eſt*, pro eo quod vulgo legitur, *quod difficile non eſt*. Urſin.

7 *Non ſerva & maxume regna.*] Quid illud, quod in libris omnibus legitur? *omniaque non ſerva & maxime regna hoſtilia ducant*: niſi forte, *non ſerva*, pro iis quæ libera ſunt, nulliuſque imperio parent, acceperit. *Carrio.*

8 *Cui Seleucia maxuma urbium.*] Seleucia Elimaidis, Perſicæ regionis civitas. Plin. Item Comagenæ, ad Euphratem fluvium Straboni, Plinius eam

leucia maxuma urbium, [1] regnumque Perſidis inclutis divitiis eſt, quid ab illis, niſi dolum in præſens, & poſtea bellum exſpectas? Romani in omnis arma habent, acerruma in eos, quibus victis ſpolia maxuma ſunt; audendo & fallendo, & bella ex bellis ſerendo, magni facti. Per hunc morem [2] exſtinguent omnia, aut occident: [3] quod difficile non eſt, [4] ſi tu Meſopotamia, nos Armenia circumgredimur

Parthorum cognominat, & Babyloniam quoque vocari addit. Bachad Nigro, Moſal Maſio dicitur: Baudra autem, Pineto: Novem Seleucias, extruxiſſe Seleucum Antiochi filium auctor eſt Appian. in Syriacis.

Seleucia.] Non ſemel illa apud antiquos cum Babylone confunditur: Quippe Seleuciæ vicinitate Babylonem exhauſtam Plinius dicit in ſolitudinem rediiſſe. Nec multo aliter Strabo lib. 16. *Babylonis partem Perſæ diruerunt, partem conſumpſit tempus, partem Macedonum negligentia, præſertim poſtquam Seleucus Nicanor Seleuciam ad Tigrin condidit, ſtadiis tantum trecentis a Babylone diſſitam.* Hæc ille. Itaque in Babylonis opes & nomen ſucceſſit Seleucia, quæ non ſolum Babylonia (ut apud Plinium & alios διχειλινῶς, quia non una fuit Seleucia) ſed & Babylon appellata eſt, ſicuti Stephanus de Urbibus oſtendit, cum dicit: Βαβυλὼν Περσικὴ πόλις, μητρόπολις Σελευκία καλουμένη. En Babylonis ipſum nomen Seleuciæ tributum. Quo etiam referenda hæc Sidonii carmina:

Non coctam Babylona perſonabo,
Quæ largum fluvio patens alumno,
Incluſum bibit hinc & inde Tigrin.

Porro in eodem, quo Seleucia loco, vel certe in proximo Bagdad poſtmodum conditam fuiſſe oportet, cum utramque ad ripam Tigridis & fere in eadem a Veteri Babylone diſtantia deſcribant Geographi. Nam trecenta illa ſtadia, quibus a Babylone Seleuciam diſtare ſcribit Strabo, ſunt milliaria prope XXXVIII. id eſt, diurnum illud iter Bagdadum & rudera Babylonis interjectum juxta Texeiram, qui ex Emirchondo Perſarum Hiſtorico teſtimonia quoque de ejuſdem urbis ſitu in medium profert. *Bochart.*

1 *Regnumque Perſidis inclutis divitiis eſt.*] Faërnus *inclutum divitiis eſt,* legebat. *Ciacc.*

Regnumque Perſidis inclutis divitiis.] Vereor ne *incluta* ſcripſerit Criſpus, hoc enim ſemper fere cum auferendi caſu copulatum reperio: niſi quis fortaſſe *inclutum* legi malit. quod nec mihi quidem diſpliceret, niſi hoc a veſtigiis receptæ ſcripturæ longius aliquanto recedere videretur. *Douza.*

2 *Exſtinguent omnia, aut occident, &c.*] Id eſt, Romani hac via graſſando aut peſſum dabunt omnia, aut ibunt ipſi. Dicam planius: Aut univerſa perditum ibunt, aut peribunt ipſimet, non radicitus modo, verum etiam eradicitus; valentiores ſcilicet adverſarios nacti, ſeu nos, ſive alios vindices in tempore adfuturos: quod difficile non eſt, ſi modo viribus in unum conjunctis mutuas pariter operas tradere velimus, &c. Viſum eſt hoc etiam inter alia levioris notæ animadverſione dignum. ne quis videlicet ſcripturæ ſimilitudine deceptus, & *occident* iſtud penultima longa efferendum autumans, alios porro ſecum in erroris naſſam a vero poſſit abducere. *Idem.*

3 *Quod difficile non eſt.*] Mſſ. *Quod haud difficile eſt.* Ciacc.

4 *Si tu Meſopotamia, nos Armenia circumgredimur.*] Hic locus in vett. libris emendate legitur, ad hunc modum: *Si tu Meſopotamia, nos Armenia circumgredimur exercitum ſine frumento, ſine auxiliis; fortuna aut noſtris vitiis adhuc incolumem.*

imur [1] exercitum ſine frumento, ſine auxiliis: fortuna autem noſtris vitiis adhuc incolumis. Teque illa fama ſequetur, [2] auxilio profectum magnis regibus, latrones gentium oppreſſiſſe. Quod uti facias moneo, hortorque, [3] neu malis pernicie noſtra unum imperium prolatare, quam ſocietate victor fieri.

Curio

columem. Noſtris vitiis autem dixit, pro, noſtra culpa & ſegnitia aut diſcordia. *Ciacc.*

1 *Circumgredimur: exercitus.*] Locus qua a ſcriptura, qua ab interpunctione valde mendoſus: ſcribe, *circumgredimur exercitum ſine frumento, ſine auxiliis, fortuna aut noſtris vitiis incolumem.* Carrio.

1 *Auxilio profectum magnis Regibus.*] Hoc non ſui honoris ipſius modo, verum & Tigranis, generi ſui gratia dicere videtur, quippe qui, ultra mortalium morem, prorſus barbarico faſtu tumens, ac ceterorum omnium præ ſe contemtor, & Magnus, & Rex Regum audire volebat: eo magis, quoniam non contentus Mediæ, Syriæque, ac Palæſtinæ ditiones Armeniæ regno adjectas, lege belli ſuas feciſſe; genteſque omnes finitimas ſub immaniſſimum jugum miſiſſe victas rebus ei ſupra votum fluentibus, Parthis inſuper ob interna mala afflictis, Aſiæ imperio per vim extorto, opes eorum tantum non ad internecionem attriverat. Nam de Mithridate ipſe melius ſilere puto, quam pauca dicere, qui non Magni modo, ſed & Maximi Regis cognomento ornandus ex rebus geſtis videretur, niſi major Mithridate, qui Mithridat. devicit Magnus:

Ille tremor Ponti, ſævi quoque terror Hydaſpis.

Major, inquam, illo, imo ipſo etiam ſeſe, quod tanti hoſtis, poſtea debellati cadaver ad ſe delatum oculis uſurpare non ſuſtinens, dignum inſuper habuit, quem ob virtutem ac rerum geſtarum gloriam funebri laudatione honeſtans, Regem ætatis ſuæ præſtantiſſimum appellitaret. qua de re Appianum, qui volet, conſulat. merito ergo Magni Regis cognomentum & Tigrani, & ſibi, tribuit Salluſtianus Mithridates. *Douza.*

3 *Neu malis pernicie noſtra unum imperium prolatare.*] Præclare & illi libri hoc loco habent: *Neu malis pernicie noſtra tuam prolatare*, quaſi nil aliud ſit, Mithridatem non juvare, quam tantiſper, dum Mithridates vincitur, Arſacem ſuam perniciem prolatare, quæ tamen, Mithridate victo, in illum ſit caſura. *Ciacc.*

Pernicie noſtra unum imperium.] Alii, *noſtra tuum imperium.* Vaticanus, *pernicie noſtra tua prolatare.* optime vetus editio, ut & Fabri & Briconeti: *non malis pernicie noſtra tuam prolatare, quam ſocietate victor fieri.* Carrio.

Pernicie noſtra unum imperium prolatare.] Placet ſcriptura, quam alii, partim ex membranaceis libris, partim ex veteri editione eruerunt: *Neu malis pernicie noſtra tuam prolatare, &c.* Eodem ſignificatu, quo paullo ſuperius ſcripſerat: *Ptolemæus pretio diem belli prolatans.* Hoc vult Mithridates, Tigrane ſecum a Romanis oppreſſo, Arſacem finem belli (id quod cum argumentis, tum exemplis aliorum Regum oſtenderat antea) haud quaquam futurum, ſed ulterius gradum, impetumque adeo in regnum ipſius facturos. quod eos jam pridem totis animis invaſiſſe dicit, cupidine profunda imperii, ac divitiarum. Quod ut animadvertat, monet; neu fallacibus ipſorum dictis fidem habeat: quibus hoc unum ſtudent, ut belli moram ab Arſace redimant modo; fidem haud longius ſervaturi, quam dum utrumque, hoc eſt, & Mithridatem & Tigranem afflixerint. qua re patrata, præſens ipſi exitium a Romanis par-

 tum,

Curio [1] Vulcanaliorum die ibidem moratus. *Nonius de mutata declinatione. Cariſius* lib. 1.

Sca-

tum eſſe: ac duobus Magnis regibus victimarum in morem mactatis, tertium Arſacem quaſi ſuccidaneum datum iri. Suadet itaque Arſaci, ut dolum ipſorum in præſens, ac bellum in poſterum caveat: neu ſolum firmiorem ſe ad reſiſtendum fore ſperet, quam ſi fœdere inito Reges tres potentiſſimi, veluti Geryon aliquis tricorporeus, uno animo pergentes, ſociatiſque opibus undique Romanos, hoc eſt, latrones gentium pariter eant oppreſſum; victores haud dubie diſceſſuri. cujus rei etiam facilitatem ſumma cum gloria conjunctam oſtentat, eo magis, quod exercitus ipſorum procul ab domo, auxiliorum, commeatuum, omnium denique honeſtarum rerum inopiam patiens, pravo labore confici, ac diſperdi poſſe videatur. hoc honeſtius certe, pientius, ſecurius denique, quam ut dum alienis laboribus tutum fore ſe ſperat, armis abſtinendo, ac ſe quaſi medium gerundo, occaſiones rei bene gerundæ amittat: atque hoc modo & belli, & perniciei ſuæ diem prolatans, tandem pro intempeſtivis falſæ quietis induciis, mox futuri mali ſortem pariter cum uſura dependat. *Douza.*

1 *Vulcanalia.*] Ea vetus Calendarium refert ad diem 23. Auguſti: Feſtus autem ad diem 29. ejuſdem menſis. Celebrabantur autem in honorem Vulcani, & ludi fiebant in Circo Flaminio: quo die etiam populus pro ſe animalia in ignem mittebat. Hæc feſta diverſa a Vulcanalibus, ſeu tubiluſtriis, quæ habita undecimo Calendas Junias, vel, ut aliis placet, decimotertio: quod Vulcani Feſtum fuit inſtitutum ad luſtrationem Tubarum, unde Ovidius ſic cecinit:

Proxima Vulcani lux eſt, quam Luſtria dicunt,
Luſtrantur puræ, quas facit ille, tubæ.

Templum Vulcani a Romulo extra muros Urbis fuit poſitum, vel quod filius Martis cum exiſtimaretur, propter fabuloſam illam Vulcani adverſus Martem Veneris cauſa ſimultatem, Vulcanum in eadem urbe eodemque cum Marte domicilio eſſe noluit. vel, quod veriſimile eſt, quum Romæ ab incendiis ſtatim a primis temporibus multum eſſet periculi, colendum quidem Deum igni præfectum, ſed extra Urbem locum ei aſſignandum ſtatuerunt, ut Plutarchus refert in Quæſt. Rom. Quæſt. 47. *Hoſpinianus.* Vulcanus, in cujus honorem Vulcanalia inſtituta ſunt, idem eſt procul dubio cum Tubalcaino. Ab hoc igitur Vulcano ærariam & ferrariam artem, atque ejuſmodi conficiendorum inſtrumentorum, quæ ſacra hiſtoria paucis attingit, rationem primum repertam eſſe ipſimet Ethnici ſcribunt. Itaque ferreos & æreos, opifices illi conſecratos eſſe docet Plato lib. 11. de LL. Quare ſic pingebant, ut refert Albericus lib. de Imaginibus deorum, fabri ſimilitudine, malleum manu tenens, & ad latus officinam habens ferrariam. Apud Homerum Iliad. lib. 18. mentio fit admirandorum tripodum a Vulcano fabrefactorum. Sed & arma ab iiſdem diis facta ſcribit ex Ethnicis auctoribus, Lactantius libro 1. cap. 17. quanquam Pauſanias lib. 9. ait, nullum in tota Græcia egregium Vulcani opus extare, præter ſceptrum Agamemnonis. Vulcanus quoque ex mente Ethnicorum Deus artium appellatur ab Auguſtino lib. 4. de Civit. Dei, cap. 10. Quod & ante eum Plutarchus in tractatu de Aquæ & Ignis comparatione dixit. Nam uſum ignis ad fundendum & conflandum metalla primus invenit Vulcanus iſte, ut ait Lactantius lib. 2. cap. 6. & lib. de Ira Dei, cap. 13. Sicuti autem Tubalcainus cum Vulcano idem, ita & Nahama ſoror Tubalcaini eadem cum Venere. נעם naham enim venuſtam, formoſam denotat. Porro apud Feſtum legas, quotannis menſe Junio trans Tiberim piſcatorios ludos fieri ſolitos a

Prætore

Scalas pares mœnium altitudine, *Aruſianus.*

Diſſidere inter ſe cœpere, neque in medium conſultare, *Idem.*

Multiſque ſuſpicionibus volentia plebi facturus videbatur. *Nonius, Volentia, quæ plebs vellet.*

Suſpectuſque fuit, incertum vero an per negligentiam, ſocietatem prædarum cum latronibus compoſuiſſe. *Idem, Componere, conjungere.*

Collegam minorem, & ſui cultorem exſpectans. *Aruſian.*

[1] Quam maxumis itineribus per regnum Ariobarzanis contendit, ad flumen [2] Euphratem; qua in parte [3] Cappadocia

Prætore Urbano pro piſcatoribus Tiberinis, quorum quæſtus perveniret in aream Volcani, quod id genus piſciculorum vivorum datur ei Deo pro animis hominum. *Funger.* Hoc addo, ideo fictum fuiſſe Poëtarum fabulis in Lemnon Vulcanum cecidiſſe, quod illa ignibus eſſet obnoxia; unde Seneca in Hercule Oetæo:

Quæ tanta nubes flamma Sicantas vomit,
Quæ Lemnos ardens?

Ignis autem Lemni erumpebat maxime e monte Moſychlo, de quo Heſychius & Nicander in Theriaicis, ad quem Scholiaſtes citat ex Antimacho:

— Ἡφαίστου πυρὶ εἴκελον, ὅ ῥα τιτύσκει
Δαίμων ἀκροτάταις ὄρεος κορυφαῖς Μοσύχλου.

Id eſt:

— *Quales in ſumma rupe Moſychli*
Mulciber accenſis fornacibus excitat ignes.

Vide *Bochartum* de Colon. Phœnic. l. I. cap. XII.

1 *Quam maximis itineribus per regnum Ariobarzanis contendit.*] *Ariobarzani* tam hic, quam in epiſtola Mithridatica; proinde, ut vulgo legitur, cenſeo reponendum, quicquid dicant alii, antiquo caſu. Sic & *Regnum Perſi Macedonicum* idem dixerat ſupra, pro *Perſis.* Sed & Cicero, *Filium Verri*, pro *Verris*, & Virgilius, *Immitis Achilli*, pro *Achillis.* Qua de re Probum vide in Catholicis. *Douza.*

2 *Euphraten.*] Vide infra, ubi de Tigride & Euphrate ejuſque alveis late agitur.

3 *Cappadocia.*] Καππαδοκία, Aſiæ Minoris regio. Hodie Almaſia eſt Jacobo Caſtaldo; Genech Theueto, Toceatu Alalulien Pineto. Straboni & Halicarnaſſæo hæc Cappadocia quoque Leucoſyria dicitur, Λευκοσυρία. Cappadoces a Græcis Syros nominari, ſcribit Herodotus lib. I. Pyrhætos cognominatos aliorum differentia, ſcribit Euſtathius: quod ex igne futura prædicebant. Capthorim Hebræis dici, docet ex Onkelo Arias. Joſeph. lib. Antiq. I. dicit Hebræis Meſchinos (Μέσχινοι) nuncupatos incolas. Strabo tradit Cappadociam in duas ſatrapias a Perſis diviſam, in eam quam proprie Cappadociam, & Cappadociam ad Taurum, item Magnam cognominarunt: & alteram, quam Pontum, & Cappadociam Ponticam dixere. Hæc Pontica eodem auctore, ſub Archelao rege, in quinque præfecturas diſtincta fuit. In Lavinaſenam Λαουινασηνήν, nempe, (vel Laniaſinam, Λανιασηνὴ) Sarguſenam Σαργαυσηνὴν, Saravenam (hoc in Græco non invenio) Cammanenam Χαμανηνὴν, & Maromenam, Μαρομηνήν. De hac Cappadocia intelligit vetus Adagium,

docia ab Armenia disjungitur. Et quamquam ad id [1] naves codicariæ occulto per hiemem fabricatæ aderant. *Nonius.*

Qui prætergrediebantur [2] equites cataphracti, ferrea omni ſpecie. *Idem.*

Cum

tria Cappa peſſima, uti ex Iſidori Peluſiotæ Epiſtolis videtur. In totidem quoque idem Strabo dividit eam quam Magnam dixit, ſcil. in Melitenam Μελιτηνὴν, Cataoniam Καταονίαν, Ciliciam Κιλικίαν, Tyanitim Τυανῖτιν, & Iſauritim Ἰσαυρῖτιν. Sed quod hic quoque addam, eſt, quod Ptolemæus Sargarauſena, Σαργαραυσηνὴ, & Garſauria, Γαρσαυρία, legit. Apud eundem Melitena, Cataonia, & Lavianenſis, in Armenia Minore; & Iſauris, in Galatia ponuntur. Tempore Greg. Nazianzeni Cappadociam in Cæſarienſem & Tyanenſem dividebant. Porphyrogenneta eam dividit in Charſianam, Armeniacam, & Cappadociam Minorem, item in Cataoniam, Tauricam, & Mediterraneam. Cappadociæ regionibus jungit Plin. lib. 6. cap. 3. Gazazenam, & Colopenam. Liber Notitiarum habet Honoriadem Cappadociæ regiunculam: hujus mentio etiam fit in Cedreno, & Novellis Juſtiniani. Appianus de bellis Syriacis nominat quoque Cappadociam Seleucidem, a Seleuco rege ſic cognominatam. pro Sargauria apud Ptolemæum legunt ejus interpretes Gardaucreta, mendoſe omnes. unum Noviomagum ſemper excipio. *Ortel.*

1 *Naves codicariæ.*] Feſtus in epitoma: *Caudicariæ*, inquit, *naves ex tabulis craſſioribus factæ.* At in veteri inſcriptione, CODICARI NAVICULARI INFERNATES. Item: CODICARII NAVICULARII ET QVINQ. CORP. NAVIGANTES. Videndus Seneca in Comment. de vitæ brev. ubi de Claudio Caudice, & Varro de vita pop. Rom. lib. III. apud Non. qui citat locum Salluſtii; nam habet: *Quod antiqui plureis tabulas conjunctas codices dicebant, a quo in Tiberi naves codicarias appellamus.* Urſin.

2 *Equites Cataphracti.*] Huc pertinet alterum Salluſtii fragmentum; quod eodem loco Servius profert his verbis conceptum: *Equis paria ornamenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerunt, &c.* Ex quo loco ſatis aperte Servius docet, Cataphractos equites eſſe, qui & ipſi ferro muniti ſunt, & equos ſimiliter munitos habent. Videndus Tac. lib. XVII. Ubi de Cataphractis ait: *nobiliſſimo cuique tegmen ferreis laminis, &c.* & Liv. lib. XXXV. cujus verba ſunt: *Equitum mirabilem vim trajici Helleſpontum in Europam partim loricatos, quos cataphractos vocant, partim ſagittis ex equo utentes.* Urſin.

Equites Cataphracti, &c.] Juſtinus lib. XLI. *Munimentum (Parthis) equiſque loricæ plumatæ ſunt, quæ utrumque toto corpore tegunt.* Similia & infra dicit Salluſt. ubi Plumæ ſimilitudinem Salluſtius & Juſtinus expreſſere, quam alii plerunque ſquammam vocant, unde & ſquammatæ loricæ. Certe non differunt ſquammæ & plumæ ſpecie modoque contextus. Utramque ſimilitudinem Maro junxit lib. XI. ſub finem, addens materiem æneam:

Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam ſquammis, auro conſerta tegebat.

De equitibus non ita mirum, ſed illud, equos ſimiliter ferro totos quidem & uſque ad ungulas tectos fuiſſe. Egregie Claudianus II. in Rufinum de lamellis conſutis:

Flexilis inductis hamatur lamina membris
Horribilis viſu: credas ſimulachra moveri
Ferrea,

Cum interim, lumine etiam tum incerto, duæ Galliæ mulieres conventum vitantes ad [1] menſtrua ſolvenda montem aſcendunt. *Idem.*

Ferrea, cognatoque viros ſpirare metallo:

Par veſtitus equis.

Hæc fuere olim Equorum Equitumque munimenta & tegumenta, an verius impedimenta. Nam certe pondus ſubinde & rigor (etiamſi ſquammata eſſent) impediebant inferre vulnera, æque atque accipere. Tacitus lib. I. Hiſtor. de Sarmatarum armatura: *Tegmen ferreis laminis, aut præduro corio conſertum, ut adverſus ictus impenetrabile, ita impetu hoſtium provolutis inhabile ad reſurgendum.* De iis ita Vegetius l. III. c. XXII. *Cataphracti equites, propter munimina, quæ gerunt, a vulneribus quidem tuti, ſed propter impedimentum & pondus armorum capi eos facile eſt.* H. Hugo.

1 *Menſtrua ſolvenda.*] Tacit. Hiſtor. 5. de Aſphalto, *Fugit cruorem, veſtemque infectam ſanguine quo fœminæ per menſes exſolvuntur.* Ciacc.

Menſtrua ſolvenda.] Turnebus libro XV. cap. I. ait, *hoc loco menſtrua ſolvere, eſſe ſacra ſolvere, quæ menſe quoque dabantur.*

Menſtrua ſolvenda.] Si in loci hujus enarratione fruſtra me dixero alias fuiſſe, profecto haud ementiar. Nec tamen mirum, cum (ut Petroniani Bollenii expurgatione in rem meam utar) & homo ſim, & adhuc juvenis; adde Lucretii (at quanti Poëtæ!) auctoritate inductus; apud quem iſtiuſmodi exemplum legeram: *Tempore eo ſi odorata eſt, quo menſtrua ſolvit:* ubi de muliere menſtruali, ac ſanguinis profluvio abundante loquitur. Itaque in eadem fortaſſis nunc etiam perſuaſione hærerem, niſi me errantem humanitus, comitate (ut ſolet) ſua, facile in viam reduxiſſet Lipſius; pariter autem vellendo, & admonendo, exiſtimare ſe *Menſtrua* hoc loco non pro Menſibus genitalibus, ſed pro Sacris potius accipienda; iis dico, quæ quot menſibus pro exercitus incolumitate, & maxime ſalute ſuorum, perſolvi, neſcio an Romani, Barbari certe moris antiquitus fuiſſe videtur: quam quidem ego hominis ingenioſiſſimi, & omnium ſine controverſia doctiſſimi interpretationem, non amplius primam pronunciare auſus, ipſe mecum & cum animo meo curioſius aliquamdiu agitaſſem, acceſſit tandem ad Lipſianam ſententiam auctoritas Plutarchi, apud quem (ut forte an conſilio in Craſſum ejus incideram) hæc verba inveni: οἱ δ' ἐπειρῶντο μὲν τὴν αἴσθησιν ἀποκρύπτειν, τὰ κράνη καταμπέχοντες, ὀφθέντες δ' ὑπὸ δυοῖν γυναικῶν προθυομένων τοῖς πολεμίοις, ἐκινδύνευσαν, εἰ μὴ Κράσσος ὀξέως ἐπιφανεὶς, μάχην ἔθετο πασῶν καρτερωτάτην. Id eſt: *His imperat* (Craſſus) *ut quam poſſint occultiſſime iter faciant, qui ſtudentes hoſtem fallere, galeas frondibus contexere. conſpecti autem a duabus mulieribus, quæ ſacrificabant pro ſalute hoſtium, in periculo fuiſſent, ni celeriter interveniens Craſſus pugnam commiſiſſet multo acerrimam, &c.* Vides, quantam a Plutarcho Salluſtius, a Salluſtio contra Plutarchus accipiat lucem. Nam abſque illo foret, nec per quas mulieres, Italicine, an exotici generis; nec a quo loco, nec quo diei tempore: nec qua occaſione inſidiæ iſtæ militares detectæ fuerint, compertum quicquam haberemus. Nunc ex Hiſtorici noſtri reliquiis diſcimus, lumine adhuc incerto, hoc eſt, ſub matutinum crepuſculum, opera mulierum maxime, & quidem nationis Gallicæ iſtud ipſum eveniſſe: hoc amplius; cauſſam deprehenſionis ejus turbæ vitationem, fortuitumque ſeceſſum, atque aſcenſum exſtitiſſe, in ſolum ac devium (uti apparet) montem ejus rei gratia factum, quo videlicet majore cum ſilentio ac religione, extra conventum ſacra illa peragi poſſent. Unde & liquido eſt animadver-

[1] Pluteoſque reſcindit, ac munitiones demolitur; locoque ſummo potitur. *Nonius*

Exercitum dimiſit, ut primum Alpes degreſſus eſt. *Arufianus.*

Tetrarchas, regeſque territos animi firmavit. *Idem.*

[2] Simul eos, & cunctos jam inclinatos laxitate loci, plures cohortes, atque omnes, ut in ſecunda re, pariter acre invadunt. *Nonius.*

[3] Hi locorum perignari, & ſoliti nectere ex viminibus vaſa agreſtia, ibi tum, quod inopia ſcutorum fuerat, ad eam artem ſe quiſque in formam [4] parmæ equeſtris armabat. *Nonius.*

[5] De pecore coria recens detracta, quaſi glutino adoleſcebant. *Cariſius* lib. I. *Servius.*

Avidior

advertere, quam curioſa ubique Rerum, Temporum, Locorum, Hominum denique tractatione Hiſtoriam ſuam exſecutus Salluſtius. qua ſane mihi ad miraculum uſque diſertus ac prudens omnem humani ingenii captum ſupergreſſus videtur; Hiſtoricorum quantum eſt, erit, aut fuit umquam, haud dubie princeps: & cui illud de Mæonio Poëta volgatum optimo jure tribui poſſit,

Longe erit a primo, quiſque ſecundus erit. Douza.

1 *Pluteos.*] Tabulæ, quibus aliquid præſepitur, auctore Pompejo. *Plutei* dicuntur & crates crudo corio intextæ, quæ militibus opus facientibus opponi ſolebant, ſub hoc vocabulo ſignificantur.

2 *Simul eos, & cunctos jam inclinatos, &c.*] Videndum an legi poſſit: *Cunctos jam inclinatos laxitas loci, & plures cohortes, &c. pariter arces invadunt.* Urſin.

3 *Hi locorum perignari.*] Puto corrigendum, *Hi locorum pergnari.* Sic ſupra: *fiducia gnaritatis locorum.* Item *foret*, pro *fuerat.* Sed & illud, *Ad eam artem*, non placet; malimque, *ad eas artes*: idque ex veterum librorum fide, in quibus diſerte expreſſum legitur, *ad eas arces*, mutatione facili *t* ſcilicet in *c* facta. *Douza.*

4 *Parma.*] Eſt exiguum & rotundum ſcutum, ſicuti & pelta fuit ſcutum parvum & leve, a quo peltaſtæ & peltati pedites dicuntur. Cetra quoque inter exigua ſcuta fuit, ut ſcribit Marcellus.

5 *De pecore.*] Cariſius lib. I. notat *pecu* & *pecus pecoris*, & hæc duo Salluſtii verba adfert. Servius autem l. III. Georgicôn & Martianus l. III. reliqua commemorant, nullo tamen adjecto libri numero, quæ ego primum inter ſe conjunxi, deinde hoc libro, hoc etiam loco poſui, quod cum eo, quod præcedit, optime congruerent. dicit enim Salluſtius eos ſcuta e viminibus nexuiſſe, illiſque coria de pecore recens detracta impoſuiſſe: quæ quaſi glutino adoleſcebant, quo etiam pertinet, quod idem ſcribit Servius, Salluſtium dicere Lucanos de vimine facta ſcuta coriis tegere, lib. Æneid. VII. Cariſius, lib. 2. *glutinum*, inquit, *dixit Varro in Scauro, glutinum Dædalum inveniſſe, quam declinationem Salluſtius ſequitur*, *cum dicit*; *quaſi glutino adoleſcebant.* idem eodem: *Varro in Scauro*, *glutinum ferunt Dædalum inveniſſe: quaſi, gaudium, præmium. itaque Salluſtius iſtius potius declinationis uſum ſecutus, Glutino, inquit, adoleſcebant, ut gaudio, præmio.* quas duas poſtremas

voces

Avidior modo properandi factus. *Aruſianus*.

Conſilii æger. *Idem*.

Reverſi poſtero die, multa, quæ properantes deſeruerant in caſtris, nacti, cum ſe ibi cibo, vinoque læti invitarent. *Nonius*.

Atque hiavit humus multa, vaſta & profunda. *Idem*.

Rurſus jumenta nacti ad oppidum ire contendunt. *Nonius*.

Ubi ſe laniata navigia fundo emergunt. *Aruſianus*.

Tum vero Bithyni propinquantes jam amnem [1] Tartanium. *Idem*.

[2] Eos qui hoc malum publicum clandeſtinis conſiliis comparaverunt. *Nonius*.

In quis notiſſumus quiſque, aut malo dependens verberabatur, aut [3] immutilato corpore, improbo patibulo eminens affigebatur. *Idem*.

Ad

voces cum exempli cauſa adferat Cariſius, eaſque ſuperius etiam cum Varronianis compoſuerit, mirari ſatis nequeo eorum ignaviam, dicam, an imperitiam, qui eas ut Salluſtianas habuere. *Carrio*.

1 *Tartanium*.] Amnem Bithyniæ.

2 *Eos qui hoc malum, &c.*] Retulit inter hujus libri reliquias Ludovicus Carrio, ſed cum in Nonii Marcelli codicibus tum recentioribus cuſis, tum etiam mſſ. vetuſtioribus, unde hæc deſumſit Carrio, fragmento huic Siſennæ, non Salluſtii nomen præfixum ſit, eo unde ſumtum eſt me quidem judice relegabitur tantiſper, donec hujus conſtitutionis ratio reddatur. *Putſch*.

3 *Improbo patibulo eminens affigebatur*.] Hoc in navibus factum fuiſſe, ex eo apparet, quod ante dixit, *aut malo dependens verberabatur*. igitur legendum videtur, *in prora patib. e. aff.* Ciacc.

Immutilato corpore, improbo, &c.] Ciacconius: *In prora patibulo eminens*. Lipſius lib. 2. Antiq. legit: *In proris*. Neutrum placet. Ego ad Criticum Senatum adferre hanc meam emendationem non dubito: *Aut immutilato corpore improbe, patibulo eminens affigebatur*. Coler.

Immutilato corpore improbi.] Multa multis ad hunc locum dicta, quæ recitare quid attinet? mihi dubium non eſt veram eſſe lectionem *in puppi*, quam Illuſtriſſimus Scaliger in mſ. Nonii exſtare indicio fuit ſic ſcriptam *in pouppi*. Putſch.

Improbo patibulo.] Locus non injuria de mendo ſuſpectus: neque tamen quo mendum tollatur reperio. ſunt qui legant, *in prora*, non placet. itaque amplius cogitandum. *Carrio*.

Improbo patibulo.] Improbum patibulum hic excelſum denotare videtur. Sic *improbiusnatus*, pro grandioris ſtaturæ homine: item *improbiora labra*. Aliæ enim cruces aliis fuerunt. Enimvero fatendum eſt, quod altitudinem crucis ſpectat, alias aliis majores ſtatui ſolitas, etiam in vulgari & ordinario latronum & ſervorum ſupplicio. Nam prout robuſtiores eſſent, & altioris ſtaturæ, qui erant cruci affigendi, vel infirmiores, ita crux illis altior, aut humilior compin-

Ad Siciliam vergens faucibus, non amplius patet millibus v. & xxx. *Meſſius.*

[1] Clauſi lateribus pedem. *Idem.*

[2] Naphthas. *Probus Catholicis.*

compingebantur. Patibulum quidem proprie dicitur de tranſverſo ligno, ſicuti & patibulum pro ſera ſive vecte, qua oſtia occluduntur, dictum a Titinnio notat Nonius. Cum tamen hæc vox pro cruce ponitur, tota ea intelligenda eſt. Sicuti hic apud Salluſtium noſtrum. Itaque errat hic Lipſius, quanquam locum ex Carbonaria Plauti apud Nonium adducit. *Patibulum ferat per urbem, deinde affigatur cruci.* Sed fallitur. Vide *Salmaſ.* de Cruce.

1 *Clauſi lateribus pedem.*] Laudat Fragmentum iſtud Fronto, confirmare ſe ſtudens auctoritate Salluſtii, probe oppido, ac Latine dici: *Altus pedes tut.* Sed cum in hoc exemplo nec vola, nec veſtigium elocutionis ejus uſquam gentium compareat; cui dubium eſſe poteſt, quin vox *altus* mala manu iſtinc ſublecta redonari Salluſtio debeat, reſtituique fortaſſe hoc modo: *Clauſi lateribus pedem altis.* Douza.

2 *Naphthas.*] Probus Catholicis, hoc hujus Naphthæ genus olei cedrino ſimilis, Salluſtius lib. IV. hiſt. dixit.

Naphthas.] Alioqui & flos tenuiſſimus bituminis ita vocatur, circa Babylonem copioſiſſime proveniens, cui tanta eſt cum igne cognatio, ut flamma tranſiliat in eam undecunque viſam. Auctor Plinius lib. 2. cap. 105.

C. CRISPI SALLUSTII
HISTORIARUM FRAGMENTA.
LIBER V.

AT [1] Lucullus, audito Q. Marcium Regem pro conſule per [2] Lycaoniam cum tribus legionibus in Cili-

1 AT *Lucullus, &c.*] Hic conſul fuit A. V. DCLXXXV. una cum L. Metello, fratre Q. Metelli Cretici, qui (ut auctor eſt Pedianus) Conſule Pompeio Siciliæ Prætor fuit. Sed & ipſo ſub initium Conſulatus ſui, & ſucceſſore ſuo, antequam Magiſtratum eum iniret, defunctis; nemineque in locum porro ejus ſubrogato, ſolus eo anno Conſulatum geſſit; cujus hic mentionem injicit Criſpus, haud alio referundam, quam quod Lucullus, comperto Regem iſtum cum tribus Legionibus in Ciliciam (quæ eidem provincia cum exercitu decreta erat) per Lycaoniam tendere, ſuis militiam detrectantibus, ac jam abnuentibus omnia, auxilium ejus adverſus Mithridatem imploravit: ſed fruſtra; id quod ad proximum Fragm. docebimus. *Douza.*

2 *Lycaoniam.*] Lycaonia, Aſiæ Minoris, in Cappadocia regio: vicina Iſauriæ, Ptolemæo. Idem alios Lycaones habet in Lycia, ad Lycum fluvium. quos aliquando

Ciliciam tendere. *Priſcian.* lib. XVIII.

2 Legiones Valerianæ [3] comperto, lege Gabinia [4] Bithyniam,

aliquandò Æcos (Αἴζειοι) dictos ſcribit Halicarnaſſæus I. Hi poſtea in Italiam profecti Oenotri dicti fuere. Pro Αἴζειοι ſuſpicatur Sylburgius Α'ζῶνες ſcribendum. Eſt & Phrygiæ Minoris urbs Lycaonia, D. Hieronymo, in locis Hebraicis. *Ortel.*

1 *Ciliciam.*] Cilicia Κιλικία, Aſiæ Minoris regio. Joſepho dicitur hæc Tarſus. Item Stephano. Chalah tamen Hebræis nominari, auctor eſt mihi Arias Montanus. Aoan Α'ωαν, aliquando vocatam, tradit Etymologicon. Hodie vocatur Turcomania & Finichia, a vico quodam magno; ut refert Marius Niger. Incolas prius Achæos appellatos ſcribit ex Herodoto Stephanus: ego Hypachæos apud eum lego. Idem Stephanus tradit eos etiam Trachiotas vocari. quorum mentio etiam apud Strabonem 2. Item 14. ubi Ciliciam in aſperam, & campeſtrem diſtinguit. Lithia appellat Serapio, cap. de cocco infectorio. Cilicia etiam Cappadociæ præfectura Ptolemæo: quæ Straboni Euſebia ad Argæum nominatur. Eadem, ni fallor, cum ea quam Joan. Chryſoſtomus Epiſtol. 125. ad Cyriacum, Taurociliciam nominat. *Idem.*

2 *Legiones Valerianæ, &c.*] M. Acilium Glabrionem intelligit, qui A. V. DCLXXXVI. cum P. Piſone Conſul fuit, eique provinciæ iſtæ una cum Mithridatico bello decretæ. Sed hariolor reſcribendum: *Conſuli datam, ſeſe miſſos eſſe:* quæ conjectura eo mihi firmior videtur, quo propior cum ad priores omnium editiones, tum vero etiam ad ſcriptorum codicum fidem accedit, in quibus probe & plane exaratum legitur, *Conſuli datam eſſe, miſſos eſſe.* quod quam proclive fuerit imperito cuipiam exſcriptori, ex noſtro hoc τῷ *ſeſe*, architectari, quis non videt? Ceterum, *ſeſe miſſos eſſe*, ab armis dimiſſos, & quaſi militaris ſacramenti nexu exſolutos interpretor. Hic enim color erat, quem Legionarii illi Valeriani, animis a Lucullo pariter abalienatis, rebellioni ſuæ prætexebant. Deſiderantur autem verba, quibus periodi iſtius clauſula explebatur, puta, *Cauſſantes*, ſeu *Prætendentes*, militiam detrectavere. quæ Priſcianus, cui nos & hujus & prioris Fragmenti conſervationem debere par eſt, per incuriam, ut ſolet, citare porro neglexerit. quod ego hic a me dictum cupio, non quidem contextus augendi, ſed interpretandæ ſententiæ tantum: quæ clarius ut liqueat, haud abs re fuerit, hiſtoriæ argumentum altius aliquanto repetere. Ea vero ſic habet: *Poſt Triarii cladem cum Lucullus adveniſſet, iſque Mithridatem facile opprimere poſſe, ſi in eum perrexiſſet, videretur, ab exercitu ſuo deſertus, nihil profecit.* Fuerunt autem Legiones, quæ primum ſub Valerio Flacco, poſt ſub Flavio Fimbria meruerant, quæ a P. Clodio ſolicitatæ, quum ſtipendia ſua ſe confeciſſe dicerent, dicto audientes eſſe, ac Imperatorem in Mithridatem ſequi recuſarunt. præſertim vero, ubi Acilium Glabrionem Conſulem Lucullo ſucceſſorem Roma miſſum adeſſe cupientiſſimis animis accepere, quæ Lucullo cauſſa fuit, ut, cum militum ſuorum ſeditione, tum quod ne a Marcio quidem, qui (uti dictum jam antea eſt) Ciliciæ cum imperio præerat, auxilium impetraret, omnibus modis proditus deſertuſque a ſuis, Mithridate veteri hoſte relicto, retro in Tigranem convertit.

3 *Comperto, lege Gabinia Bithyniam, &c.*] Sic Tacitus II. *Comperto quoque, Græcam literaturam, &c.* Et lib. I. *Cæcina, comperto vanam eſſe formidinem.* Et Livius lib. 31. *Satis comperto Eordæam petituros Romanos.* Simile eſt quod ſupra, *audito.* Ciacc.

4 *Bithyniam.*] Vide ſupra p. 443.

1 Regem

FRAGMENTA
INCERTORUM LIBRORUM.

NE [1] inrumiendi po . . . . .
ſublicibus cavata . . . .
ſent. *Feſtus.*

[2] Cujus duas inſulas propinquas inter ſe, & decem

1 NE.] Ex quartò an ex quinctò hiſtoriarum libro hæc in voce, *ſublicium*, Feſtus adducat, nemo facile dixerit, ſic enim in Antonii Auguſtini exemplo ſcriptum eſt: *Salluſtius lib. qu.* qua nota quartus non minus quam quinctus deſignari poteſt. præterea de verbis ipſis Salluſtianis, cum ingens in Feſto ſit lacuna, minor dubitatio eſt, & ea re Feſtum ipſum exprimere, quam, neſcio quid novum comminiſcendo, in temeritatem incurrere malui. *Carrio.*

2 *Cujus duas inſulas propinquas.*] Sunt qui fragmentum hoc VII. ſunt qui X. Salluſtii hiſtoriæ; ſunt qui XI. adſcribant. ſed cum præter V. ſuperiores hiſtoriarum libros nullos a Grammaticis receuſeri videam, & veteres codices ſexto poſtrema hæc tribuant; omnino hunc numerum retinere malui. neque enim mihi ſit veriſimile, reliquos eos, ſi modo præter ſex, ut jam dixi, alii etiam a Salluſtio ſcripti ſunt, ita prorſus intercidiſſe, ne verbum quidem ex iis ut a Grammaticis afferatur: maxime cum novator verborum Salluſtius ſui ubique ſit ſimillimus: & aliis ſuis libris, ſi quos forte ſcripſiſſet, non minorem Grammaticis novas, imo veteres, loquendi rationes in iis obſervandi occaſionem dediſſet, quam iis, quos mutilos, laceros, conſciſſos, perturbatos, & nulla ex parte ſibi reſpondentes nunc in lucem edimus, ſuppeditaverit. Adde, quod illa ipſa fragmenta, quæ ex quibus hiſtoriarum libris ſint deſumta, incertum eſt, cum ad hos quidem ſuperiores libros pertinere certum ſit, cui tamen unumquodque eorum debeat aſſignari, non temere dixeris, ſed ad fragmentum. Loquitur, quantum divinare valeo, de inſulis fortunatis, ad quas victum voluiſſe ire Sertorium e Salluſtio in hiſtoriis eſſe traditum, ſcribit in librum Epodôn Horatianus interpres, ſive is Acron eſt, ſive Porphyrio; ſed ſilentiò prætereundum non eſt, me, pro *ſatis conſtabat*, ſcripſiſſe, *ſitas conſtabat*: quod ne cui paulo humaniori non probem, non timendum mihi eſſe exiſtimo. *Carrio.*

Cujus duas inſulas.] Multæ ſuper hoc loco doctorum opiniones. Aldus Manutius nono, Ludovicus Carrio ſexto hiſtoriarum libro adſcripſit. Colerus inter incerta referendum cenſuit. nos vero cum videremus in quibuſdam Nonii codicibus IX. in aliis XI. in aliis VI: hiſtoriarum libro tribui; ad quartum relegandum putavimus. In mſ. fuit IV. quod non intelligentes inepti illi librarii in VI. in IX. in XI. mutaverunt, quæ omnia ex hac priore ſcriptura manaſſe nemo paullo humanior negabit: neque vero mihi cum doctiſſ. Colero ſit veroſimile, Criſpum ultra V. hiſtoriarum libros conſcripſiſſe, perſuaſus auctoritate Grammaticorum, qui ſane non inſuper habuiſſent, verborum a communi uſu remotorum delectum, & elegantiam, uti ex ſuperioribus ita & ex

decem ſtadium procul a [1] Gadibus ſitas, conſtabat ſuopte ingenio alimenta mortalibus gignere. *Nonius.*

[2] Serum bellum in anguſtiis futurum. *Junius Philarg. ad Georg. Virgilii.*

[3] Illi tertio menſe pervenere in [4] Pontum multo celerius ſpe Mithridatis. *Aruſianus.*

Ergo ſenati decreto ſerviundum ne ſit. *Donatus* act. II. ſcen. II.

[5] Pompejus oris improbi, animoque inverecundo. *Suetonius de claris gram.* cap. XIV.

Simu-

& ex his libris, ſi unquam fuiſſent, ſcriptis ſuis inſerere. *Putſch.*

1 *Gadibus.*] Gades Pomponio, Gadira Γάδειρα, Ptolemæo, & Apollodoro: Erythia Ἐρύθεια, Pherecydi, ut Strabo tradit: Ἐρύθεια, & per ſyncopen Ἐρύθη, Stephano. Gadir Pœnis, auctore Solino & Plinio; qui *ſepem* eorum lingua ſignificare addit. Pavimentum lapidibus ſtratum interpretatur Joan. Tzetza. Hodie autem una exſtat tantum inſula, cum urbe cognomine. Gadiz enim Hiſpani, & inſulam & urbem, ſed nautæ noſtrates Calis malis vocant. Juxta eſt exiguus ſcopulus, quem S. Petri Hiſpani nominant. Urbs Gadiz, quæ Cæſari lib. 2. Civilium Gades pluraliter nominatur, Juliæ Gaditanæ Auguſtæ nomen habet apud Plinium. In inſulæ vero meditullio duæ hodie ſuperſunt vetuſti ædificii turres, Torres de Hercoles incolis dictæ. Herculem hic olim delubrum habuiſſe, auctores ſunt Strabo, Plinius, & Mela. De Gadibus multa Philoſtratus 5. Has vero Fortunatas inſulas nec nomino, nec noſco: niſi ex Plutarchi Sertorio, qui eas ſub nomine Atlantidum deſcripſit. Corruptus autem hic Nonius: nam pro *decem ſtadium*, *decem millibus* legendum, ex hoc loco Plutarchi. *Ortel.*

2 *Serum bellum in anguſtiis.*] *Serum* hic explicant Grammatici crudele atque ſævum. Virg. V.

Seraque terrifici cecinerunt omnia vates.

Valerius Flaccus Argonauticôn lib. VI.

Cum Juno Æſonidæ non hæc ad vulnera cernens
Eſſe viam, nec ſic reditus regina parandos,
Extremam molitur opem, funeſta priuſquam
Conſilia, ac ſeras aperit rex perfidus iras.

Putſch.

3 *Illi tertio, &c.*] Aruſianus Meſſus; *citius ſive celerius hac re.* ſic enim ibi ſcribendum eſt. hoc autem fragmentum, etſi non dubito, quin ad librum quartum pertineat, quo bellum Mithridaticum deſcribitur, tamen, ut certum, eo referre religio mihi fuit. *Carrio.*

4 *Pontum.*] Provincia Aſiæ minoris, clauditur juxta Strabonem ab Occidente Haly flumine, ab Oriente Colchide: a Meridie minori Armenia, a Septentrione mari Euxino. Etſi Ptolemæus libro 5. paulo aliter diſterminet: *Pontus*, inquit, *ab occaſu ore Ponti & Thracio Boſporo: a meridie, regione, quæ proprie Aſia dicitur, a ſeptentrione parte Euxini maris diſterminatur.*

5 *Pompejus.*] Suet. de claris gramm. cap. XIV. *Lenæus*, inquit, *tanto amore erga patroni memoriam exſtitit, ut Salluſtium hiſtoricum, quod Pompejum oris improbi animoque inverecundo ſcripſiſſet, acerbiſſima ſatyra lacerarit, laſtaurum, lurconem & nebulonem, popinonemque appellans, vita ſcriptiſque monſtroſum: præterea priſcorum Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem.* Carrio.

[1] Simulans ſibi alvum purgari. *Iſidorus* lib. XI. *in voce Alvus. Servius ad* lib. III. *Æneid.*

Fecit

Pompejus, &c.] Dii Criticis iſtis male velint, vel faciant potius, oris quidem improbiſſimi, animo vero multo inverecundiore: qui Salluſtiano ſtigmate non contenti; quo Hiſtoricus ille animi verecundi notam Cenſoria tetricitate Pompejo in perpetuum inuſſit; nobilem illam, omnibuſque priſcorum monumentis decantatam oris ejus probitatem; in dubium inſuper vocare ſunt auſi: & quidem, quod indigniſſimum eſt, contra omnium librorum auctoritatem. Atqui, ſi non aliud, at certe Salluſtiana eos ſcribendi ratio a criminatione iſta reprehendere, ac retinere debebat; qui bis eandem rem dicturus non fuit; niſi forte eum ab antiquo ſolemni illo ſuo, quod principem in ipſo virtutis locum obtinere videmus, in hac hiſtoriæ parte receſſiſſe dicamus. Sed hoc veriſimile non eſt: potius crediderim hoc Cenſorum genus, ceteros omnes ex ſuo ingenio probare conſuetos, quoniam ipſis qua ore, qua animo, nihil improbius, nihil confidentius, eo probiſſimum illud caput, Pompejum dico; ſui ſimilem ratos, in hoc album, atque in has Tabulas retuliſſe, in quas ipſi jampridem, non ſine multorum & famæ, & rei diſpendio, nomina dediſſe convincuntur. Hoc profecto verius, quam ut Criſpum ullius aut tautologiæ, aut manifeſti mendacii inſimulare audeamus. quod hercule ipſi evenire neceſſe fuerit, ſi de eorum, quos dixi, Phormionum ſententia, improbitas oris hoc loco cum animi inverecundia copuletur. quæ duo germana, ac tantum non gemina eſſe res ipſa vociferatur. ſiquidem ita natura comparatum videmus, ut qui os ferreum frontemque perfrictam gerunt, abeſſe non poſſit, quin iidem animo pariter inverecundo, hoc eſt, in receſſu impudentes reperiantur, & quidem ſemper: non e tranſverſo, id quod ex hoc Salluſtiano de Pompejo teſtimonio comparebit, ſi tamen ita (ut in reliquis fere editionibus eſt) ad priſtinam formam reconcinnetur: *Pompejus oris probi, animoque inverecundo.* Argute ſane, ut in hoc ſcriptore omnia, maxime ob antitheta illa; *Animi*, dico, *inverecundiam*; cujus rei teſtes cum primis invidia, atque ambitio Pompeji, quibus idem Lucullo (at cui viro?) victoriam cum imperio modo non e manibus impudentiſſime extorſit: (Nam de Carbonis ter Conſulis, patroni, ſive (ut verius cum Plauto dicam) Genii ſui parricidio, incertum habeo, pudeat magis, an pigeat differere) ingenuam deinde probitatem, quam in ejus viri ore, ac vultu toto, ſumma cum modeſtia habitaſſe, ſeque non ſine rubore gratioſo, quoties ad dicendum accederet, prodidiſſe extrinſecus, in tantis teſtimoniorum undique affluentium copiis probare neceſſe non habens, unico Plinii modo indicio contentus lectorem abſolvam. Id vero lib. XXXVII. cap. II. legitur iſtiuſmodi: *Imago Cn. Pompeji e margaritis, illa regio honore grata, illius probi oris, verecundique per cunctas gentes, illa inquam ex margaritis, ſeveritate victa, & veriore luxuriæ triumpho.* Douza.

1 *Simulans ſibi alvum purgari.*] In Servio eſt, *Simulans alvum purgare:* Sane bene, (atque ut multa paucis proloquar) Salluſtianum in morem. hoc eſt, adſtricte, ut ejus hiſtorici omnia. cui ſimile Tibullianum illud: *Mox ſimulat tranſire domum.* Item apud Tullium: *Ulyſſes furere aſſimulabat.* putoque eum de Mario loqui, qui (ut Plutarchus in vita ejus tradit) cum ſub noctem eum principes civitatis adiſſent, atque in Saturninum concitarent, his inſciis admiſit illum altera janua. Mox alvi profluvium apud utroſque cauſſans, modo ad hos, modo ad illum in ædibus tranſcurrit, eoſque ita inter ſe commiſit atque inflammavit. Scio, ſtatim hic mihi

Fecit ut nunciis confeſtim lugubribus. *Cariſius* l. II.

[1] Communem habitum tranſgreſſus. *Priſcianus* lib. XIV.

Inter arma civilia æqui boni famam petit. *Seneca* lib. XX. epiſt. CXV.

Haud impigre, neque inultus occiditur. *Donatus ad And. Terentii* act. I. ſcen. II.

Feſtinantibus in ſumma inopia patribus. *Idem ad Eunuch.* act. IV. ſcen. III.

Hoſtes oppreſſi, aut delapſi forent. *Iſidorus* lib. XVIII.

[2] Exercitum argento fecit. *Seneca* lib. XX. epiſt. CXV.

[3] Togam paludamento mutavit. *Iſidor.* lib. XIX. *Servius.*

[4] Hiero rex Syracuſanorum bellum fecit. *Seneca.*[4]

Ibi triennio fruſtra trito. *Servius ad* IV. *Æneidos.*

Oratio

mihi objectum iri, facinus iſtud Marianum (quod a Plutarcho commemoratur) multis annis ante Lepidi & Catuli conſulatus (unde Hiſtoriæ hujus initium Salluſtium feciſſe, cum ex principe prioris libri Fragmento, tum ex Auſoniano Protreptico compertum habemus) eveniſſe. quæ mihi plane confiteri lubet. Sed quid vetat paulo altius Hiſtoriam ſuam repetiviſſe Salluſtium, quo videlicet ad mox futura porro inſtructior veniret lector, cui opinioni ſtabiliendæ, & Jugurthini & Catilinárii belli, ultima ex origine deducti, exordia eſſe poſſunt. niſi quis hæc ad dedecorem Carbonis exitum referri maluerit, quem idem Plutarchus narrat, poſt quæſtiones a Pompejo aſpere in eum ac violenter pro tribunali exercitas, abduci inde, ac trucidari juſſum, ut gladium ſtringi vidit, locum & ſpatium breve ad alvum exonerandam ſibi concédi poſtulaſſe. *Idem.*

1 *Communem habitum tranſgreſſus.*] Hæc in magnum Pompejum convenire. credi quid vetat? *Idem.*

2 *Exercitum argento fecit.*] Tacitus Annal. 5. *Mittit qui auxilia mercede faceret.* Ciacc.

3 *Togam paludamento.*] Hoc eſt a pace ad bellum migravit. Togis enim in pace utebantur Romani, ubi bellum advenerat, paludamentis: & Paludati in libris Auguralibus armati. Feſtus: *Paludati in libris Auguralibus ſignificat, ut ait Veranius, armati, ornati; omnia enim militaria ornamenta paludamenta dici.* Ita quoque accipio notiſſimum Lucilii verſum:

Pone paludatus ſtabat rorarius velox.

Emendandus quoque Servius ad illa Maronis:

—— Veſtro ſi munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit ariſta.

Glandem vero mutavit ariſta, ita ait ut, totam paludamento mutavit. lege, *ut togam palud.* reſpicit locum hunc Salluſtii. *Putſch.*

4 *Hiero rex, &c.*] Hiero, Syracuſanus, cum eſſet ex duce rex factus, populi Romani perpetuus amicus fuit: ac cum omnis expers diſciplinæ in morbum incidiſſet, erudiri cœpit, ac ſeſe ultro ſermonibus Phyſicis accommodare, donec paulatim, dum per valetudinem licuit, Poëtis Pindaro & Simonide accerſitis uſus eſt. Ælianus de varia hiſtoria. Hic corporis pulchritudine & viribus adeo præſtitit, ut omnibus pene miraculum eſſet. Juſtinus lib. 23.

Oratio C. Cottæ Conſulis ad Populum.

[1] Quirites, multa mihi pericula domi, militiæ multa advorſa fuere; quorum alia toleravi, partim repuli Deorum auxiliis, & virtute mea: in quîs omnibus, neque animus negotio defuit; [2] neque decretis labos. Malæ, ſecundæque res, opes non ingenium mihi mutabant. At contra in his miſeriis cuncta me cum fortuna deſeruere. Præterea ſenectus, per ſe gravis, curam duplicat: cui miſero, [3] ſenecta jam ætate, ne mortem quidem honeſtam ſperare licet. Nam, ſi parricida veſtri ſum, & [4] bis genitus hic Deos Penates

1 *Quirites.*] Hæc oratio dicitur C. Cottæ conſulis: quod ex eo patet, quod ipſe in ea dicat, *C. Cotta Conſul.* oſtendi tamen in Epitomatis L. Flori, quod M. Aurelius Cotta Conſul, ad Chalcedoniam prælio a rege victus eſt, rexque, a Pompejo & Metello victus. Itemque judicia per M. Aurelium Cottam, ad equites Romanos tranſlata ſunt: quo tempore Mithridates deſperatione rerum ſuarum ad Tigranem regem Armeniæ confugit. Unde ſive idem Cotta ſit, ſive alius, certum eſt, quod poſtquam male ab eo pugnatum erat, & rurſus in patriam ac civitatem receptus erat, hanc orationem habuit: in qua commiſerationem populi ex infortunio ſuo & voluntaria (ſi exigatur) devotione implorat. *Bad.*

Quirites, &c.] Oratio C. Cottæ Conſulis ad populum, ut tolerent adverſa. quam inſcriptionem ea verba oratione hac extrema poſita ſatis videntur confirmare: *Adſum en C. Cotta Conſul.* ex quo autem hiſtoriarum libro, nondum cogitando aſſequi potui: dubitavi aliquando, neque dum poſſum ſtatuere, e tertione an potius e quarto hiſtor. lib. hæc olim fuerint exemta. nam & tertio libro frequens Cottæ mentio eſt: & quarto Mithridates etiam Cottam nominat. quanquam ibi *Marcus.*; hic vero, niſi nos libri fallunt, *Cajus* appellatur. & ſane, ſi in re incerta omnino aliquid ſtatuendum eſt, malim hæc tertio quam quarto hiſtoriarum libro dare. duobus enim annis continuis e Cottarum familia & gente Aurelia Conſules fuerunt; anno nempe V. CIƆCLXXIIX. quem tertio libro noſter deſcripſiſſe videtur. L. Octavius Cn. F. Cn. Nepos collegam habuit C. Aurelium M. F. C. ni fallor, nepotem Cottam, ſequenti dein anno Coſſ. fuerunt L. Licinius L. F. L. N. Lucullus, & M. Aurelius M. F. C. ni fallor, nepos Cotta. de quibus quarto libro egit Salluſtius. *Carrio.*

2 *Neque decretis labos.*] Sic recte, contra quam Schurrerius impreſſit; nam teſtatur in primum Æneidos Servius, *ubique pæne Salluſtium labos dixiſſe, pro labor.* Riv.

3 *Senecta jam ætate.*] Exemplaria & aliæ editt. *acta jam ætate*, quod reſtituendum exiſtimo, intelligoque effœtam & decrepitam ſenectam: ut in oratione ad Cæſarem: *Non orbi liberi, non parentes exacta ætate.* Item bello Jugurthino de Micipſa quod ſcribit: *Exacta ætate ſua, & parvis liberis.* Douza.

4 *Et vobis genitus hic.*] Mſſ. *& bis genitus hic*: recte; cum paulo poſt: *Vos Quirites rurſus mihi patriam, deos penates, cum ingenti dignitate dediſtis.* Sic etiam Cicero diem, quo ab exſilio fuit reſtitutus, natalem ſuum appellat. Ad

Attic.

nates meos, patriamque, ſummum imperium vilia habeo: quis mihi vivo cruciatus ſatis eſt, aut quæ pœna mortuo? [1] cum omnia memorata apud inferos ſupplicia ſcelere meo vici. A prima adoleſcentia in ore veſtro, privatus, & in magiſtratibus egi: qui lingua, qui conſilio meo, qui pecunia voluere, uſi ſunt: neque ego [2] callidam facundiam, neque ingenium ad malefaciendum exercui: avidiſſumus privatæ gratiæ maxumas inimicitias pro republica ſuſcepi; [3] qui victus cum illa ſimul, cum egens alienæ opis, plura mala exſpectarem; vos, Quirites, rurſus mihi patriam, Deos Penates, cum ingenti dignitate dediſtis. Pro quibus beneficiis, vix ſatis gratus, ſi ſingulis animam, quam nequeo, conceſſerim. Nam vita & mors jura naturæ ſunt: uti ſine dedecore cum civibus, fama & fortunis integer agas,

Attic. lib. 3. *Natalem diem reditus mei cura ut in tuis ædibus amœniſſimis agam tecum.* Ciacc.

Bis genitus.] Quia poſtliminio renatus videbatur, cum iterum eſſet patriæ datus. *Bad.* Recte Badius, quod fruſtra faſtidiunt Carrio & alii, qui aut *vobis genitus*, aut, ſive *bis* ſive *vobis* deleri malunt. Iterum genitum ſe ſignificat, quum factione Mariana, quam cum aliis nobilibus fugerat, per Sullam oppreſſa in urbem redit: ut Cicero quoque ſuum ab exilio reditum παλιγγενεσίαν vocat. In eandem ſententiam eunt Turnebus, Ciacconius, Colerus. Qui quoniam omnes eadem dicunt, unum iis addam propriè noſtrum, locum videlicet Ciceronis in Bruto pœne extremo: *Sed me cupidiſſimum audiendi primus dolor percuſſit, Cotta cum eſt expulſus.* Et paulo poſt: *Tumultus interim pro recuperanda republica & crudelis interitus oratorum trium Scævolæ, Carbonis, Antiſtii: reditus Cottæ, Curionis, Lentulorum, Pompeji.* Gronov.

1 *Cum omnia memorata.*] Mſſ. *quin omnia.* Ciacc.

2 *Callidam facundiam.*] Sunt qui, *caninam facundiam*, Salluſtium ſcripſiſſe exiſtiment. quod diſſentientibus libris nondum probare poſſum. ſcio quidem a Salluſtio Ciceronis facundiam ſeu potius ab Appio ita appellatam fuiſſe, ſed quid ad rem? *Carrio.*

Callidam facundiam.] Nonius in Rabula ſic citat aliud fragmentum, quod modo indicavimus: *Salluſtius*, inquit, *Canina, ut ait Appius, facundia exercebatur.* Collumella in operis præfatione: *Sed ne caninum quidem, ſicut dixere veteres, ſtudium præſtantius, locupletiſſimum quemque adlatrandi, & contra innocentes, ac pro nocentibus, neglectum a majoribus, a nobis etiam conceſſum intra mœnia, & in ipſo Foro latrocinium?* Iſidorus de ſummo bono l. III. c. LX. quid ſit canina facundia docet, cum ait: *Antiqui Forenſem eloquentiam, caninam facundiam nuncupabant, eo quod cauſidici in certaminibus cauſſarum omiſſis quæ agunt; veluti canes, alter alterum ſe lacerant jurgiaque cauſſarum ad injurias ſuas commutant.* Prudentius in Hamartigenia:

Inde canina Foro latrat facundia tota.

Urſin.

3 *Qui victus.*] Mſſ. *queis victus.* Ciacc.

agas, id donò datur atque accipitur. Conſules nos feciſtis, Quirites, domi belliqúe impeditiſſuma rep. Namque Imperatores Hiſpaniæ ſtipendium, milites, arma, frumentum poſcunt: & id res cogit: [1] quoniam poſt defectionem ſociorum, & Sertorii per montis fugam, neque manu certare poſſunt, neque utilia parare. Exercitus in Aſia Ciliciaque ob nimias opes Mithridatis aluntur: [2] Macedonia plena hoſtium eſt: nec minus Italiæ marituma, & provinciarum: cum interim vectigalia [3] parva, & bellis incerta, vix partem ſumtuum ſuſtinent: [4] ita claſſe, qua commeatus vehebatur, minore quam antea navigamus. Hæc ſi dolo aut ſocordia noſtra contracta ſunt, [5] agite, &, uti lubet, ita ſupplicium ſumite: ſin communis fortuna aſperior eſt, [6] quare indigna vobis, nobiſque, & rep. incipitis? Atque ego, cujus ætati mors propior eſt, non deprecor, ſi quid ea vobis incommodi demitur. [7] neque mox ingenuo corpori hone-

1 *Quoniam poſt defectionem.*] Scribo ex libris omnibus, *quoniam defectione ſociorum, & Sertorii per montes fuga.* quorum poſtrema in omnibus, maxime tamen Glareani libris ſunt corrupta: in quibus eſt; *& Sertorii per montes, neque fuga, neque manu certare poſſit, neque utilia parare.* quod alii corrigentes legunt; *& Sertorii per montis juga neque manu certare.* Utrumque abſurde *καὶ ἀπροσδιονύσως. Carrio.*

2 *Macedonia plena hoſtibus eſt.*] Venetum, *hoſtium eſt.* quomodo & Argentoratenſe; tametſi quod ad ſenſum attinet, parum refert, utrum legas. *Riv.*

3 *Parva.*] Quia dum bella geruntur, non poſſunt vectigalia tam abunde colligi: & ſi colligantur, in periculo ſunt, ne intercipiantur. *Badius.*

4 *Ita claſſe, qua commeatus vehebatur.*] Mſſ. libri, *ita claſſe, qua c. vehebat:* & *ita*, pro, præterea, poſitum videtur. *Ciacc.*

Ita claſſe, qua commeatus vehebatur, minore quam antea navigamus.] Non hercle percipio quid velit, (ita ſeptuoſe dictio a Cotta datur) & vereor ſincere ſatis hæc devotionis formula concepta ut ſit, nec ipſis (ſat ſcio) Quiritibus intellecta: ſi tamen ita legendum, ac non potius, quod mihi ſub acumen ſtyli natum, in mentem venit modo verbis aliquantum tranſpoſitis ad hoc exemplum: *Ita claſſe, quam antea commeatus vehebatur, minore navigamus.* ut ſignificet Conſul eo anguſtiarum redactos Romanos, ut navium armatarum, ſeu bellicarum numerus jam minor ſit, quam antea claſſis fuerat, qua commeatus tranſvehebantur. *Douza.*

5 *Agite, uti libet, & ita ſupplicium ſumite.*] V. C. *agite ut monet ira, & ſupplicium ſumite.* Ciacc.

6 *Quare indigna vobis, nobiſque & reipub. incipitis.*] Venetum & Schurzerianum, *rep.* caſu ablativo. *Riv.*

7 *Ingenuo.*] Carrio legit, *ingenio corporis.*

Neque mox ingenio corporis, honeſtius quam pro veſtra ſalute finem vitæ fecerim.] Sic legend. primo docuit Ludov. Carrio ex. mſ. & veteri editione. locutio rara quæ exſtat apud Agellium l. 1. c. 1. ut docet idem Carrio. ceterum *ingenium corporis*, naturam, ita alibi *ingenium*

oneſtius, quam pro veſtra ſalute finem vitæ [1] fecerit. Adum en C. Cotta conſul, facio quod ſæpe majores aſperis ellis fecere; voveo, dedoque me pro Rep. quam deinde, [2] cui mandetis, circumſpicite. Nam talem honorem bonus nemo volet, cum fortunæ, [3] & pacis, & belli ab aliis acti, ratio reddenda, aut turpiter moriendum ſit. Tantummodo in animis habetote, non me ob ſcelus, aut avaritiam cæſum, ſed volentem pro maxumis beneficiis animam dono dediſſe. [4] Per vos igitur, Quirites, & gloriam majorum, tolerate advorſa, & conſulite reipubl. Multa cura ſummo imperio ineſt, multi ingentes labores: quos nequicquam abnuitis, & pacis opulentiam quæritis: cum omnes provinciæ, regna, maria, terræque aſpera, aut feſſa bellis ſint.

[5] Germani intectum renonibus corpus tegunt. *Iſidorus.*

Unde pons in oppidum pertinens explicetur. *Aruſianus.*

Et ei voce magna vehementer gratulabantur. *Donatus.*

[6] Et Marius victus duplicaverat bellum. *Servius.*

Atque

genium loci naturam ejus deſignat. Florus lib. II. *Callidiſſimus imperator patentibus in campis, obſervato loci ingenio, quod & ſol ibi acerrimus, & plurimus pulvis & Eurus ab oriente ſemper quaſi ad conſtitutum flaret.* Tertullian. de habitu mul. *Herbarum ingenia adduxerant.* Gloſſa: *Ingenium.* ἐῤφυΐα, φύσις. Putſch.

1 *Fecerit.*] V. C. *fecerim.* recte. *Ciacc.*

2 *Cui mandetis.*] Tacite innuit ſe adhuc utilem fore reipubl. cum non ſit facilis repertu melior. *Bad.*

3 *Et pacis.*] Mſ. *& maris.* recte. *Urſin.*

4 *Per vos igitur, Quirites, & gloriam majorum, precor, tolerate adverſa.*] τὸ *precor*, non eſt in Veneto, neque in Argentoratenſi; ac rectius abeſſe poterit: nam alias eodem modo Criſpus. *Rivius.*

Per vos igitur.] Vox *igitur* non eſt in mſſ. *Ciacc.*

5 *Germani.*] Ex Iſidoro lib. XIX. in voce, *renones*: quem eundem locum intellexit Servius lib. III. Georg. Salluſtium veſtes de pellibus renones vocate ſcripſit. quo de commentario II. Antiquar. lect. diximus. *Carrio.* Iſidorus lib. XIX. cap. 23. *Renones ſunt velamina humerorum & pectoris uſque ad umbilicum, atque intortis villis adeo hiſpida, ut imbres reſpuant, quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum, quaſi reptat: de quibus Salluſtius: Germani intectum renonibus corpus tegunt.* Legerim tamen: *Germani intecti rhenonibus corpus tegunt.* Intecti enim plerumque corpus erant. Tacitus: *Tegumen omnibus ſagum fibula conſertum. cetera intecti totos dies juxta focum atque ignes agunt.* Et paulo poſt: *Gerunt & ferarum pelles.* Cæſar lib. 6. bell. Gall. *Pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.* Hoc autem nomen Gallos pellibus ferinis indidiſſe putat Scaliger eruditiſſimus, quod Græci ῥῆνας τὰ μῆλα nominent. Nam & ipſos Gallos aliquando Græce locutus eſſe. Germani noſtri etiamnum juvencum ſeu vitulum Rind vocant. *Coler.*

6 *Et Marius duplicaverat bellum.*] Tacitus: *Per Gallias Germaniaſque duplicaverat bellum.* Ciacc.

Atque eos a tergo incurrerunt. *Ruſinianus.*

In hunc modum diſſeruit. *Priſcianus.*

Inde ortus ſermo percunctantibus utrimque, Satin ſalvæ, quam grati ducibus ſuis, quantis familiaribus copiis augerentur. *Donatus.*

[1] Fugam noſtris fecere. *Seneca.*

Quæ audita [2] Panormitanos dedere Romanis fecere. *Idem.*

[3] Quo cupidius in ore ducis ſeſe quiſque bonum, & ſtrenuum oſtentantes. *Iſidorus. Servius* x.

[4] Ventis per cava terræ citatis, rupti aliquot montes, tumulique ſedere. *Iſidorus. Servius.*

[5] Uti multa nefande caſu ſuper auſi, atque paſſi. *Priſcian.*

Sagun-

1 *Fugam noſtris fecere.*] Videndum an legi debeat, *noſtri.* niſi illud ſit quod alibi citatur, *noſtri fœda fuga*; & legendum ex Jugurtha, *Poſt Auli fœdus, & exercitus noſtri fœdam fugam.* Ciacc.

2 *Panormitanos.*] Panormus eſt inſignis Siciliæ civitas, ita dicta quod ob multitudinem appellentium navium omnium veluti portus communis eſſet. Hodie Palermo dicitur. Magna hic dubitatio eſt, an Panormus Græca ſit civitas, quod nomen indicare videtur, an Punica. Pervetuſtam eſſe urbem ex Thucydide conſtat, cujus verba Latine l. vi. ita ſonant: *Phœnices præterea circa omnem habitabant Siciliam, occupatis extremis ad mare partibus, parviſque inſulis ei adjacentibus, negotiandi cum Siculis cauſa. At poſtquam multi Græcorum illuc cum navibus trajecerunt, relictis pleriſque, Motyam & Soluntem ac Panormum, finitima Elymis oppida ſedibus ibi poſitis una incoluerunt; cum Elymorum freti ſocietate, tum quod exiguo inde ad Carthaginem trajectu Sicilia diſtat.* Bochartus alio nomine Punico appellatam Urbem exiſtimat, ut puta Leptis, quod ſtationem denotat. Cluverus Græcam eſſe urbem contendit.

3 *Quo cupidius in ore ducis.*] Tacitus lib. xix. *Julianus ad Vitellium productus, & vulneribus fœdatus, in ore ejus jugulatur.* Sed in Bello etiam Jugurthæ Salluſtius ita locutus eſt. *Urſin.*

4 *Ventis per cava terræ citatis.*] Huc fortaſſe pertinet fragmentum, quod ſupra lib. iv. habetur ex Nonio: *Atque hiavit humus multa & profunda.* Nam Salluſtius agebat hic, ut apparet, de ingenti quodam terræ motu, & fortaſſe de eo, de quo Athenæus facit mentionem lib. iii. ex hiſtoriis Nicolai Damaſceni, in quibus ſcriptum erat: Ἀναφανῆναι περὶ τὴν χώραν αὐτῶν λίμναι τε αἳ πρότερον οὐκ ἦσαν, καὶ ποταμοὶ καὶ ἄλλαι ὑπὸ τῆς κινήσεως ἀνοιχθῆναι. Ad Salluſtii certe locum reſpexit Tacitus, cum dixit de terræ motu quodam lib. ii.; *Neque ſolitum in tali re effugium ſubveniebat in operta prorumpendi, quia deductis terris hauriebantur, ſediſſe immenſos montes, viſa in ardua, quæ plana fuerant, effulſiſſe inter ruinam ignes memorant.* Urſin.

5 *Ubi multa.*] Cenſorinus, inquit Priſcianus libro decimoquarto, de accentibus ſic ſcribit: *ſuper præpoſitio eſt apud* Virgilium i. Æneid.

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa.

Salluſtius vero in hiſtoriis adverbium hoc protulit: *Ubi multa nefande caſu ſuper*

[1] Saguntium. *Cariſius.*

[2] Tota autem inſula modica, & cultoribus inanis eſt. *Martianus.*

[3] Immodicus animi. *Aruſianus.*

Pugnam illam pro omine belli futuram. *Servius.*

[4] Tantum antiquitatis curæque majoribus pro Italica gente fuit. *Idem.*

Opprobrii gratia. *Agratius.*

Maxumis ducibus, fortibus ſtrenuiſque miniſtris. *Diomedes.* lib. II.

per auſi atque paſſi. ſed mihi videtur Salluſtius quoque loco præpoſitionis hoc præpoſtere protuliſſe. hæc Priſcianus. quorum poſtrema in eo ſcribuntur quaſi Cenſorini ſint, non Priſciani: cum tamen Priſcianus ab illo in alia omnia diſcedat, & hic præpoſitionem poſtpoſitionem, Græca figura, factam eſſe velit: hinc etiam, *caſu*, non *caſus*, quod vulgo eſt, ſcribi, & poſtremas duas voces, quæ ab editionibus abſunt, ex veteribus libris adjici oportere judico. An autem hic Cenſorinus, cujus de Grammatica, de accentibus, aliiſque eodem pertinentibus Caſſiodorus non ſemel libros nominat, idem ſit cum illo, cujus de die Natali volumen multis defectibus ſuppletis locupletius, lociſque infinitis correctius brevi in lucem dabimus, dubitare me non nego. *Carrio.*

1 *Saguntium.*] Huc poſſunt referri, quæ refert Hieronimus in Commentario in Abacuc, cum ait: *Criſpus loquitur in Hiſtoria: Saguntini fide atque ærumnis incluti, per mortalium ſtudium majores, quam opibus; quippe quorum etiam tum ſemiruta mœnia, domus intectæ, parieteſque templorum ambuſti, manus Punicas oſtentabant.* Urſinus.

Saguntium.] Pro *Saguntinorum* dictum eſſe notat Chariſius l. I. Sed vix eſt ut credam bellum Saguntinum in hiſtoriis deſcripſiſſe Salluſtium, cum a Lepido & Catulo, uſque ad bellum Catilinarium ſcripſerit. Videtur aliquis pro concione apud Salluſtium, aut alia quacumque oratione an epiſtola Saguntinorum meminiſſe. *Coler.*

2 *Tota autem.*] Martianus libro quinto; *Si brevis*, inquit, *fuerit monoſyllaba; jambus aut anapæſtus antecedat: ut ait Salluſtius. Toga autem, &c.* eadem ſunt apud Conſultum Chirium (ſive Curium) Fortunatianum libro tertio Rhetoricorum: ut quidem vulgo, & in ipſa etiam Nannii caſtigatione editus eſt: duplici profecto vitio. nam & ea, quæ de officio oratoris agunt, uſque ad elocutionem, D. Auguſtini, non Fortunatiani ſunt. & quæ dehinc conſequuntur, a nebulone neſcio quo, ad verbum ex Martiano tranſlata, & illis fuerunt adjecta. ita homines male induſtrii ex diverſiſſimis liquoribus egregium iſtum cinnum temperarunt. *Carrio.*

3 *Immodicus animi*] Tacitus lib. 17. huc reſpexit, cum dixit: *Corpore ingens, animi modicus.* Urſin.

4 *Tantum antiquitatis.*] Lectio ab hoc loco aliena, nihilque ad Genium Salluſtianæ antiquitatis faciens, quam hoc modo me conjectore reſtituas licebit: *Tantum anxietatis, curæque, &c.* Douza. Cum Servio tamen *antiquitatis* retinendum exiſtimat Gronov. ad Liv. l. I. c. 32.

Tantum antiquitatis.] Legunt viri docti, *tantum anxietatis*, refragrante Servio ad II. Georg. ANTIQUASQUE DOMOS, *aut revera antiquas, aut charas, ut Salluſtius, Tantum antiquitatis, &c.* Putſ.

Non repugnantibus modo, ſed ne deditis quidem A. B. C. M. *Donatus.*

[1] In ſilva Sila fuerunt. *Servius.*

In nuda injecta corpora. *Diomedes.*

[2] Apollinis filia & Cyrenes. *Probus.*

Ne ſimplici quidem morte moriebantur. *Servius.*

Cum prædixero poſitum inſulæ. *Donatus.*

[3] Cujus adverſa voluntate, colloquio militibus permiſſo, corruptio facta paucorum, & exercitus Sullæ datus eſt. *Idem.*

A Grac-

1 *In ſilva Sila.*] Sila Sylva, Σίλα, Straboni in Bruttiis prope Urbem Mamertinum. Plinius hujus etiam meminit. Syla eſt apud Virgilium & Vibium. Rheginorum Saltum a Solino vocari annotavit Barrius: hujus vina laudat 12. Variarum Caſſiodorus. Bruttianum vocant, inquit Niger. La Sila hodie per excellentiam vocari ab incolis ſcribit Laur. Ananienſis patereque in circuitu ad ducenta M. P. ſcribit Scipio Mazzella. Carminianenſis videtur vocari, in Libro Notit. An & Carmeianus quoque in libro de Limitibus? Arborum tanta varietate diſtinctam, ut id Naturæ opus mortalium ſolertia diſtributum, videri poſſit, ſcribit Gabr. Barrius fol. 113. ſuæ Calabriæ. Sila urbs, (mihi obſcura) eſt apud Strabonem 6. quam dicit a Japygia diſtare milliaria ΙϽΙΧΙΙ. verſus Aquilegiam, ut videtur. *Ortel*

2 *Apollinis.*] Ex Probi Catholicis. credo autem hæc ad Sardiniæ deſcriptionem pertinere, ut videtur. *Carrio.*

3 *Cujus adverſa voluntate.*] Recte eſt, *adverſa voluntate*, hoc eſt, animadverſa a Sullanis Scipionis Coſ. voluntate. Nam de Scipionis exercitu accipiendum clamat res ipſa; docetque nos Plutarchus in Sulla his verbis: Ὁ δὲ Σύλλας ἔτι πολλοῖς στρατοπέδοις, καὶ μεγάλαις δυνάμεσι περιεχομένους αὐτῷ τοὺς πολεμίους ὁρῶν πανταχόθεν, ἥττετο δυνάμει, καὶ δι᾽ ἀπάτης προεκαλεῖτο εἰς διαλύσεις τὸν ἕτερον τῶν ὑπάτων Σκιπίωνα. δεξαμένου δ᾽ ἐκείνου, σύλλογοι ἐγίνοντο, καὶ κοινολογίαι πλείονες, ἀεὶ δέ τινα καταγωγὴν, καὶ πρόφασιν ἐμβάλλων ὁ Σύλλας, διέφθειρε τοὺς περὶ Σκιπίωνα τοῖς ἑαυτοῦ στρατιώταις ἠσκημένοις πρὸς ἀπάτην καὶ γοητείαν ἅπασαν, ὥσπερ αὐτὸς ὁ ἡγεμών, εἰσιόντες γὰρ εἰς τὸν χάρακα τῶν πολεμίων, καὶ ἀναμιγνύμενοι, τοὺς μὲν εὐθὺς ἀργυρίῳ, τοὺς δὲ ὑποσχέσεσι, τοὺς δὲ κολακεύοντες, καὶ ἀναπείθοντες, προσηγάγοντο. Id eſt, *At Sulla multis adhuc exercitibus, & ingentibus copiis hoſtium circumfuſum ſe videns, omnibus impar viribus, dolo invitavit alterum Conſulem Scipionem ad fœdera. Non aſpernante illo, congreſſus & colloquia crebra fiebant. Sed ſemper moram aliquam Sulla & cauſſam injiciendo, militibus ſuis ad omnem fraudem & præſtigias, ſicut ipſe dux erat, compoſitis, exercitum Scipionis corrupit. Nam ingreſſi in hoſtium caſtra, iiſque admiſſi, alios pecunia, pollicitis alios, nonnullos delinimentis inductos, ad ſe illexere.* Ab his initium factum Appianus ſcribit; clam Scipione, ſecreto cum Sulla, ſi propius accederet modo, de tranſitione agendi pariterque hoſti proditum, quaſi ſub cultro (ut apud Flaccum eſt) linquendi Imperatorem. Et fortaſſe huc etiam pertinuerit locus, quem paullo ante indicavimus, hoc exemplo: *Inde ortus ſermo percunctantibus utrimque: Satin' ſalvæ? quam grati ducibus ſuis? quantis familiaribus copiis agerent?* Douza.

1 *A Grac-*

[1] A Graccho ſeditiones graves ortæ. *Auguſtinus.*

[2] M. Atilius [3] Palicanus humili loco, Picens, [4] loquax magis, quam facundus. *Quintilianus* lib. IV. cap. II.

[5] Inſolens vera accipiundi. *Donatus.*

Quæ pecunia ad Hiſpanienſe bellum Metello facta erat. *Idem.*

[6] Curubis. *Probus.*

[7] Tharros. *Idem.*

Cami-

1 *A Graccho.*] Citat Auguſtinus libro viceſimo primo, de civitate Dei. puto hæc ad primum librum hiſtoriarum ejuſque ſtatim exordium referenda. *Carrio.*

2 *M. Atilius.*] Ex Quinctiliano l. IV. cap. II. & Hieronymo adverſus Helvidium. Agellius quoque lib. I. cap. XV. noct. Att. quatuor ultimas adducit voces, eaſque ex hoc Eupolidis ſumtas eſſe aſſerit: λαλεῖν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λέγειν. *Idem.*

3 *Palicanus humili loco.*] Videndum an ad hunc pertineat denarius argenteus, in quo Roſtra expreſſa ſunt cum titulo, PALIKANVS, quod is Trib. pl. cum eſſet, Tribuniciam poteſtatem auctore Pompejo reſtituit, ut ſcribit Aſconius Pædianus & alii. A nobis tamen cognomen Palikanus Lolliæ familiæ tributum eſt in libro de familiis, & fortaſſe non ita recte. *Urſin.*

4 *Loquax magis quam facundus.*] In hoc homine plus loquentiæ quam eloquentiæ fuiſſe docet & M. Tullius Cicero in Bruto: *Cn. Carbonem & Marcum Marium, & ex eodem genere complures, minime dignos elegantis conventus auribus, aptiſſimos cognovi turbulentis concionibus, quo in genere (ut & in iis perturbem ætatum ordinem) nuper L. Quintus fuit, aptior autem etiam imperitorum auribus Palicanus.* Putſch.

5 *Inſolens vera accipiundi.*] Tacitus Annal. 15. *Audiendi quæ faceret inſolens erat.* Ciacc.

Inſolens vera accipiundi.] More tyrannis conſueto, quorum, quamquam alieno ex ore ſapientium, auriculas teneras mordaci radere vero fas nato nemini, qui quidem vitalem ſe eſſe poſtulet: nihil niſi quod animo complacitum, fictumque ad voluntatem ſiet audire ſuſtinentes. unde veritas & fides ſeſe ab Aula ſecernunt procul. Neque vero dubium mihi eſt, quin hæc de Tigrane Mithridatis genero ſint accipiunda: quem dulci fortuna ebrium ita inſolentem dominationem agitaſſe perhibet Appianus, ut ex tam infinita populorum multitudine ejus imperio parentium, nemo cum tantis cervicibus repertus, qui de adventu Luculli jam Euphratem cum Romano exercitu tranſgreſſi quidquam Regi ſuo præſignificare auſus fuerit, pariter omnibus metuentibus ſibi, uniuſque tenebrionis periculo perdoctis, linguæ repagula frenare; quem Rex ille, ob nuncium adeo liberum, patibulo ſtatim ſuffigi, numerumque porro ſuſpendioſorum augere juſſerat. *Douza.*

6 *Curubis.*] Curobis κουρόβις, Africæ proprie urbs, Ptolemæo. Curubis eſt apud Plinium, D. Auguſtinum, & Antoninum. Marmolius habet Calibia, caſtellum in promontorio Mercurii; quod a nonnullis pro Clupea, ab aliis pro Curobis Ptolemæi haberi ſcribit. *Ortelius.*

7 *Tharros.*] Tharros, nomen urbis apud Probum Grammaticum, ex Salluſtio, ut inquit, Τάῤῥον, Ptolemæi puto, in Africa. *Idem.*

1 *Cami-*

[1] Camiſos. *Probus.*

[2] Luces. *Sergius.*

Primam modo [3] Iapydiam ingreſſus. *Servius.*

[4] Carbo turpi formidine Italiam, atque exercitum deſeruit. *Idem.*

Quæ pacta in conventione non præſtitiſſent. *Donatus.*

Crebritate fluctuum ut Aquilo ſolet. *Servius.*

[5] Mithridates corpore ingenti perinde armatus. *Quintilianus* lib. VIII. cap. III.

Tyran-

1 *Camiſos.*] Camiſa, urbs Camiſenæ regionis, in Parthia, Straboni. Eumeis hæc Antonini eſt, ut Placet Simlero ad eundem. Camiſa tamen Antonino circa Armeniam Minorem urbs eſt: In Camiſena regione veriſimile. Camiſanæ civitatis epiſcopalis meminit Gratianus, Decr. 2. Cauſſa 16. *Ortelius.*

2 *Luces.*] Pompejus: *Sunt quadam generis feminini tantum ſingularia; ut, pax, lux: licet legerim has paces, luces.* Hæc ille. *paces* quidem in bello Jugurthino a me adnotatum eſt: *luces*, nec reperiri, nec adnotari potuit. *Carrio.*

3 *Japydiam.*] Hæc & Hiſtria dicitur Italiæ regio, & terminus verſus Dalmatiam.

4 *Carbo turpi formidine.*] De pudenda hac, & Conſulari adeo Imperatore indigniſſima formidine, fugaque Carbonis, ita Appianus: Γαλάται τε ὅσοι ὑπὸ Ῥαβέννης ἐπὶ τὰ Ἄλπεια παρήκουσιν, ἀθρόως ἐς Μέτελλον μετετίθεντο, καὶ Λεύκολλος ἑτέρους τῶν Καρβωνείων ἐνίκα περὶ τὴν Πλακεντίαν· ὧν ὁ Κάρβων πυνθανόμενος τρισμυρίους ὅμως ἔτι ἔχων περὶ τὸ Κλούσιον, καὶ δύο τέλη τὰ Δαμασίππου, καὶ ἕτερα περὶ Καρρίναν καὶ Μάρκιον, Σαμνιτῶν τε αὐτῷ χειρὶ πολλῇ προθύμως ἔτι περὶ τὰ στενὰ κακοπαθούντων, ἀπογνοὺς ἁπάντων, ἀσθενῶς ἔφυγε σὺν τοῖς φίλοις ἐς Λιβύην ἐξ Ἰταλίας, ὕπατος ἔτι ὤν, ὡς Λιβύην περισπασόμενος ἀντὶ τῆς Ἰταλίας. Hoc eſt, *Praterea tota Ciſalpina Gallia defecit ad Metellum. & Lucullus contra Carbonianum exercitum alium proſpere pugnavit ad Placentiam. quibus auditis Carbo, quamvis haberet adhuc armatorum XXX. M. circa Cluſium, & duas Damaſippi legiones, & totidem alteras ſub Carinate, Marcioque, adhac Samnitium magnam manum graviter anguſtias perrumpere molientium, omnibus tamen rebus deſperatis, ſegniter profugit cum amicis in Africam, Conſul Italiam deſerens, quaſi hac amiſſa illam occupaturus.* Douza.

5 *Mithridate corpore ingenti, perinde armatus.*] Hoc exemplum brevitatis nomine commendatur a Fabio lib. VIII. cap. 3. Neque hercule mirum, quippe a Salluſtio, uno & unico illo brevitatis amatore. ſi tamen ita inibi legendum; ac non potius *animatus*, id eſt, ſpiritus animoſos, vereque regios gerens. In qua ſententia doctiſſimum Belgarum Lipſ. eſſe video, cujus ego ſingulas conjecturas, ſingula oracula puto. Luſit in hujus vocis ambiguitate lepide Varro, ubi ſcribit: *Majores noſtri, quum allia & cepe verba illorum olerent, tamen optime animati erant.* Quod ſi quis receptam tamen lectionem tueri maluerit, haud magnopere pugnabo; præſertim qui de Appiano didicerim, Mithridatis arma, Delphos Nemeamque ab ipſo tranſmiſſa, miraculo fuiſſe viſentibus; indeque conjecturam poſteris factum, de ejuſdem immani ſtaturæ modo, corporiſque totius vaſtitudine. *Idem.*

Mithridates corpore ingenti perinde armatus.] Quamvis eam lectionem ſollicitent, & *animatus* ſubſtituant, vulgata

¹ Tyrannumque, & Cinnam appellantes. *Victorinus. Serius.*

² Nomenque Danubium habet. *Acron.*

Cui niſi pariter obviam iretur. *Donatus.*

³ Septimium, neque animo, neque lingua ſatis compo-m. *Idem.*

Vul-

ta tamen mihi nihil vitii habere vitur. *Freinshem.*

1 *Tyrannumque & Cinnam.*] Citanr hæc ter apud Servium, bis in codice ıldano, ſemel ad quartum Æneidos, o loco ſic ſcriptum eſt: *Et nunc ille axis cum ſemiviro comitatu. Paris Pariſimilis, & injuria a perſona; probroſis im non lenibus veteres convitia dicebant, Salluſtius Tyrannumque excivitam axima voce appellans.* Lege *Probroſis im nominibus.* Paridis enim nomen robroſum ſicut & Cinnæ, ut patet ex alluſtio ſupra: *Si tanta torpedo animos preſſit, ut obliti ſcelerum Cinnæ, cujus urbem reditu decus atque ordines omnes uterierunt.* Salluſtiana quoque verba menda apud Servium ad primum & uartum Æneidos. *Putſch.*

2 *Nomenque, &c.*] Acro, ſive qui Acronis nomine in librum Horatii de Poëtica arte: *Notandum eſt*, inquit, *apud Horatium flumen Rhenum genere neutro. t in Salluſtio in hiſtoriis, nomen Danuium.* Carrio. *Danubius*, Δανύβιος, Europæ maximus fluvius Ptolemæo & ceteris. Iſter Ἴστρος, quoque vocatur, teſte Plinio & Strabone: hic, horum nominum mutationem ponit ad ejus cataractas: ille, ubi primum Illyricum alluit: Ptolemæus ad Axiopolin urbem: Appianus ad Savi fluminis cum eó confluentiam. itaque ut ſuperior pars Danubius, inferior vero Iſter vocetur. Beſſorum lingua Iſtrum nominari, addit Jornandes. Stephano Matoas Ματόας, quondam dictus fuit. idem eum Danubim Δάνυβιν, & Danuſim Δάνυσιν, appellavit. Addubanus nominatur apud Feſtum, niſi locus depravatus ſit. Antiqua numiſmata Danuvius legunt. Hyperboreum Iſtrum vocat Corippus. Danubii fontem accurate deſcribit Joannes Pedius, in opere de bellis Ducis Wittenbergenſis, Huldiricho illatis. Dohe & Donaw hodie appellatur, ab undarum ſono vel ſtrepitu, ut Althamerus habet. Hunc Danubium Lycophron ſub nomine Celticæ aquæ deſcribit. Ariſtoteles I. Meteorolog. cap. 13. ſcribit eum ex Pyrenæis montibus oriri. In Celtis ab urbe Pyrrhena. Herodotus in Euterpe. Bar vocatur hodie locus, ubi originem ſumit: teſte Althamero. Danubium ſcribit Seneca 6. Natural. Europam Aſiamque diſterminare: pro quo Tanaim reſtituendum, niſi obſtiterit auctoritas Acronis ad Horatium, ubi dicit Tanaim etiam Danubium dictum. De hoc flumine legendus Stukius ad Ariani Periplum maris Euxini: etiam quæ ſcripſimus ad Daciæ Parergi noſtri tabulam. *Ortel.*

3 *Septimium, neque animo, neque lingua ſatis compotem.*] Huc pertinent illa, quæ habentur ſupra: *Neque auribus, aut lingua competere.* Ad quæ reſpexit Tacitus, cum dixit lib. III. *Oppidani neque auribus, neque oculis ſatis competebant.* & lib. XIX. *Trepidus miles, dux ſegnis, & veluti captus animi, non lingua, non auribus competere.* Urſin.

Septimium.] Donatus act. III. ſc. II. Adelph. hoc autem fragmentum idem eſſe eum illo, quod a me libro primo poſitum eſt; (*ſic vero quaſi formidine attonitus neque animo, neque auribus aut lingua competere*;) olim ſuſpicabar: nunc mihi ipſi cum hac omni mea conjectura omnino non placeo. Donatus enim *compotem*, Marcellus vero *competere*, plane agnoſcunt. præterea anim-

brata ſunt. Cominus faciem ſuam oſtentabat, aliquot adverſis cicatricibus, & effoſſo oculo. Quo ille dehoneſtamento corporis maxume lætabatur: neque illis anxius, quia reliqua glorioſus retinebat. *Agellius.*

[1] Curetes, quia principes intelligendi divina fuerunt, vetuſtatem uti cetera in majus componentem altores Jovis celebraviſſe, inde [2] Rhegium nominatum. *Lactantius & Iſidorus.*

[3] Italiam conjunctam Siciliæ conſtat fuiſſe: ſed medium ſpatium

plicet Ciacconii correctio: *Per invidiam ſ. celata. ſunt*, licet Lipſius in Epiſtolicis acute defendat talem ſcripturam: *Per invidiam proſcriptorum celebrata ſunt.* Coler.

1 *Curetes, quia.*] Lactantius lib. 1. cap. XXI *Totam*, inquit, *hanc opinionem quaſi a Poëtis fictam Salluſtius reſpuit, voluitque ingenioſe interpretari, cur Jovis cultores dicantur* Curetes *fuiſſe*: & ſic ait, *Quia, &c. quantum vero erraverit homo eruditus, res ipſa declarat, &c.* Servius quoque in III. lib. Æneid. *Jupiter*, inquit, *in Creta dicitur eſſe enutritus: quod ideo fingitur, ut ait Salluſtius, quia primo Cretenſes conſtat inveniſſe religionem.* idem Servius lib. III. Æneid. *Salluſtius dicit primo Cretenſes inveniſſe religionem.* Fortaſſe quiſpiam audacior legendum ſuſpicabitur: *Salluſtius dicit libro primo.* Quod autem quibuſdam in libris, iiſque etiam caſtigationem, neſcio quam, præ ſe ferentibus eſt, *in majus componentes*; hoc rectius a nobis poſitum eſt, *in majus componentem*, de qua loquendi ratione Comment. II. Antiq. lect. diximus: poſſet & legi, *in majus componentes*: ut Curetes ipſi factum illud inventæ a ſe religionis in majus extulerint. ſed prius illud placet impenſius. *Idem.*

2 *Rhegium nominatum.*] Oblitus ſum monere typographos, poſteriora verba hujus fragmenti *inde Rhegium nominatum*, ſequenti adjungenda hoc modo: *Italiam conjunctam Siciliæ conſtat fuiſſe, ſed medium ſpatium aut per humilitatem obrutum eſt aquis, aut propter anguſtiam ſciſſum, inde Rhegium apellatum.* Puteā

3 *Italiam conjunctam Siciliæ, &c.*] Hujus deſcriptionis cauſſam Salluſtio callida Spartaci conſilia, irritique conatus præbuiſſe videntur. quem Plutarchus tradit navigia Cilicum prædatoria aliquot in freto nactum, (quo fortaſſe referundum Fragmentum illud ſuperius lib. II: *Ad hoc pauca piratica, actuaria navigia.*) duobus armatorum millibus in eam Inſulam expoſitis, de bello Servili, illic paullo ante ſopito, rurſus instaurando conſilia agitaviſſe: ſed deſertum a Cilicibus, proditumque, coactum ſe recipere a mari, atque in Rheginorum peninſula conſidere: ubi poſt a Craſſo foſſa, ac vallo circumdatus, obſeſſuſque. Quis ſcit? an & his conjungendum exemplum libri quarti, tertium a fine dico; coaptandumque hoc modo, præmiſſo Pronomine, ut cohæreat narratio: *Quod* (ſcilicet Rhegium) *ad Siciliam vergens faucibus non amplius patet millibus* V. & XXX. Ceterum conſulendus de hoc ſpatio Plinius. *Dan.*

Siciliæ.] Siciliam ab incontinenti abruptam fuiſſe etiam Virgilius auctor eſt his verſibus:

Hæc loca vi quondam & vaſta convulſa ruina
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt, quum protinus utraque tellus
Una foret; venit medio vi pontus, & undis

Heſpe

ſpatium aut per humilitatem obrutum eſt aquis, aut propter anguſtiam ſciſſum. *Idem.*

Pom-

Heſperium Siculo latus abſcidit, arvaque & Urbeis
Litore deductas, anguſto interluit æſtu.

Eadem inter Poëtas referunt Silius Italicus lib. XIIII. Ovid. lib. XV. Metam. Valerius Flaccus Argon. libro I. Claudianus de raptu Proſerpinæ lib. I. Statius Thebaid. libro III. Præter Poëtas Mela lib. II. cap. VII. Feſtus Pompejus, Iſidorus Origin. lib. XIII. cap. XVIII. Plinius lib. II. c. VIII. Solinus c. VIII. Euſtathius ad Dionyſium. Strabo l. XI. Diodorus l. IV. & noviſſime in Siciliæ ſuæ deſcriptione Faſellus. Verum notandum, quod Diodorus tradidit, Heſiodum Poëtam contrarium ſtatuiſſe. Locus Diodori libro IV. ita ſe habet: Ἡσίοδος δὲ ὁ ποιητὴς φησὶ τοὐναντίον, ἀναπεπταμένου τοῦ πελάγους, Ὠρίωνα προσχῶσαι τὸ κατὰ τὴν Πελωριάδα κείμενον ἀκρωτήριον, καὶ τὸ τέμενος τοῦ Ποσειδῶνος κατασκευάσαι, τιμώμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων διαφερόντως. Id eſt, *At vero Heſiodus Poëta contrarium ſtatuit. Latius enim diffuſo illic mari, Pelorum promontorium, & templum in eo Neptuni, quod religioſe colunt incolæ, ab Orione aggerum motibus eductum eſſe.* Hactenus ille. Tantum ſcilicet abeſt, uti vel motu aliquo terræ, vel fluctuum vi diruptam aliquando fuiſſe Siciliam ab Italia crediderit Heſiodus; uti etiam e contrario, quum latius diffuſum foret hoc fretum, totam illam humum arenaceam atque depreſſam, in quam Pelorus per aliquot millia paſſuum in mare excurrit, ab Orione ceu vallum quoddam ſive aggerem aggeſtum ſtatuerit. At Heſiodus CCC. annis ante Æſchylum fuit, qui Rhegium ἀπὸ τῆς ῥήξεως τοῦ ἰσθμοῦ, id eſt, *a diruptione Iſthmi*, dictam voluit. Heſiodo autem non minus credendum, quam Æſchylo. *Cluver.*

Siciliam.] Si utramque oram Calabriæ pariter & Siciliæ, qua maxime inter ſe vicinæ ſunt iſtæ terræ, bene conſideres; facile obſervabis minime eas potuiſſe eſſe inter ſe connexas. non enim tam anguſto ſpatio extimus ille Siciliæ excurſus Italiæ eſt oppoſitus, uti oculo colligere liceat facile inſulam, propter aliquam ſupra dictarum cauſarum, a continenti potuiſſe divelli. Sed per XX. amplius millia paſſuum latus Sicilia opponit Italiæ; juxta quod fretum Meſſanenſe fertur, antequam ex Tyrrheno mari in Adriaticum ſe exoneret. quod ſpatium neceſſe eſt, uti omne fuerit diruptum, quo meatus freto aperiretur. Nec eſt quod extremo tantum Pelori promontorio conjunctam fuiſſe Italiam adſeveres; rupturamque in eo ſolummodo factam: quia hoc totius hujus tractus Italiæ eſt proximum: quippe ut ait Ovid. Metam. lib. XV.

— Zancle quoque juncta fuiſſe
Dicitur Italiæ; donec confinia pontus
Abſtulit, & media tellurem reppulit unda.

At a Peloro ad uſque Meſſanam millia ſunt XX. Imo Rhegium oppidum, quod V. millia infra Meſſanam in latere Calabriæ poſitum eſt, præcipuum eſſe volunt iſtius ruptionis locum, atque inde nomen accepiſſe. Totum igitur hoc terræ ſpatium diruptum fuerit, neceſſe eſt. Id quod creditu perquam difficile eſt: quando tot per terræ orbem magnæ juxta atque parvæ conſpiciuntur peninſulæ, quarum Iſthmi licet ſint anguſtiſſimi, tamen neque fluctibus adluentis utrimque maris, neque terræ aliquo motu, neque diluvii aquis unquam in inſulam converti potuerunt. Quare, quæſo, duo illi Iſthmi Peloponneſi, & Thraciæ Cherſoneſi, quum haud latiores ſint XL. ſtadiis, ſive paſſuum millibus, nunquam potuere ſcindi? cur Tauricæ Cherſoneſi in Sarmatia Iſthmus, prædictis iſtis etiam anguſtior, etiam nunc durat? Item & alii, qui paſſim in mari interno viſuntur, hic duûm milliarium, ille unius, alius minoris etiam intervalli, cur nunquam per ejuſmodi

[1] Pompejus deviȼtis Hiſpanis tropæa in Pyrenæis jugis conſtituit. *Servius.*

Atque edita undique tribus tamen cum muris, & magnis turribus. *Donatus.*

Et in prœliis aȼtu promptus. *Idem.*

Paȼtione amiſſo Publio legato. *Idem.*

Ipſum [2] Mare Ponticum dulcius quam cetera. *Servius. Priſcianus. Macrobius.*

[3] Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant. *Servius.*

Rebus

vim fuere rupti? an una ſola Sicilia, per xx. millium Iſthmum Italiæ connexa, fatum hoc neceſſario pati debuit, ceu fragili conſtans vitro? Sed quis porro credat tam pulchrum, tam abſolutum, tamque admirandum opus; cujuſmodi eſt portus Meſſanenſis, quem Deus omnium rerum ſummus artifex tanquam in circino tornaviſſe videtur, caſu quodam ſuperaſſe tam ingentem vim, qualis oportet fuerit in ejuſmodi ruptura? Tum abyſſus illa profunditatis, quæ eſt in hoc freto, poteratne violentia alicujus diruptionis inter utramque terram infundi? Sane ego certo ſtatuo, Siciliam omni ævo fuiſſe inſulam, poſtquam a Deo condita fuit. *Valguarnera* traȼt. de primis Sicil. incolis.

1 *Pompejus deviȼtis Hiſpanis.*] Non hoſtica tropæa moda, verum & corporis ſui ipſius ſimulachrum atque effigiem, faȼtis monumentum ſuis; multum hercle diſſimilem illi, quam poſtea Mithridatico bello patrato ex margaritis dedicavit, conſecravitque; ſi quidem Plinio credimus, ita porro cum Pompeii perſona delitiganti lib. XXXVII. cap. II. *E margaritis, Magne, tam prodiga re, & fœminis reperta, quam gerere te fas non ſit, hinc fieri tuos vultus? ſit te pretioſum videri? Nonne illa ſimilior tui eſt imago, quam Pyrenæi jugis impoſuiſti?* Sed commonefaciendus eſt leȼtor, binas hic voces perperam in ſingularem coaluiſſe, hujuſmodi me menſore ſpatio diſterminandas; *Pompejus de viȼtis Hiſpanis, &c.* Douza.

2 *Mare.*] Non ita ſalſum quam cetera.

Mare Ponticum dulcius.] Sic locutus eſt Tacitus cum dixit: *Quanto violentior cetero mari Oceanus.* An hunc autem auȼtoris noſtri locum videtur reſpexiſſe Iſidorus, cum ait lib. 13. cap. 16. de ſinu Pontico: *Quod mare ex multitudine fluminum, dulcius quam cetera, nebuloſumque, & brevius eſt, &c.* & fortaſſe totum fere caput ex Salluſtio deſcriptum eſt. *Urſin.*

Mare Ponticum, &c.] Cauſſa eſt multitudo amnium dulces aquas inferentium. Id quod & Iſidorus videtur ex Salluſtio obſervaſſe lib. 13. Pertinet hoc fragmentum, ut & alia ad lib. 4. in quo de Ponto & Mæotide ſcripſerat luculenter, quem & in deſcriptione oræ maritimæ ſe ſecutum ait Feſtus Avienus:

Interrogaſti, ſi tenes, Mæotici
Situs quis eſſet æquoris. Salluſtium
Noram id dediſſe, diȼta & ejus omnibus
Præjudicata auȼtoritatis ducier.
Non abnuebam. ad ejus igitur inclutam
Deſcriptionem, quâ locorum formulam
Imaginemque expreſſor efficax ſtyli,
Et veritatis pene in obtutus dedit
Lepore linguæ; multa rerum junximus
Ex plurimorum ſumpta commentariis.

3 *Equis paria operimenta erant, &c.*] Credo Tigranis equitatum deſcribi a

Criſpo,

[1] Rebus ſupra votum fluentibus. *Servius*.

[2] Ænum, & [3] Maroneam, & viam militarem. *Idem.*

[4] Impediebant juſſa nautarum. *Idem.*

Nihil ſocordia claudebat. *Donatus.*

[5] Ut tanta repente mutatio non ſine Deo videretur. *Idem.*

In

Criſpo, ſuper quo Plutarchum conſule in vita Luculli. De Cataphractis vide ſupra p. 488. & ſeq.

1 *Rebus ſupra, &c.*] Tacitus Hiſt. 3. *Cunctis ſuper vota fluentibus.* Ciacc.

Rebus ſupra &c.] Pompeji res proſperas, uti opinor, deſignat.

2 *Ænum.*] Ænos urbs Thraciæ ab Ænea condita. Ita vocant Plinius, Mela, Servius ad illud Virgilii:

—— Feror huc & littore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis,
Æneadeſque meo nomen de nomine fingo.

Dionyſius tamen *Æneam* vocat. De Maronea Plin. l. 4. *Celer.*

Ænum.] Ænus Αἶνος, Thraciæ oppidum liberum, cum Polydori tumulo, ut Plinius habet. Hoc aliquando Poltiobria Πολτιοβρία, dictum fuit Strabone teſte. Poltymbria Πολτυμβρία, habet Stephanus. cui quoque Abſynthus dicitur. Oeno hodie dici, Niger aſſerit Inos & Ygnos legit Leunclavius. Aliam ab hac Ænum habet in Thracia, Suidas; ab Æno Gogii fratre cognominatam. Ænos Stephano Theſſaliæ urbs eſt. Apud Locros Ozolos quoque. Et circa Thapſacum, ad Euphratem fluvium. *Ortel.*

3 *Maronea.*] Μαρώνεια, Thraciæ urbs Ptolemæo, quæ prius Ortagurea, Plinio teſte, appellata fuit. Et ab Homero Iſmarus, Ἴσμαρος, dicta, ut Heſychius, & Suidas auctor eſt; item Iſacius in Lycophronem. an recte, neſcio. Plinius certe duas diverſas Thraciæ urbes facit. Hanc Maroneam, Hipparchiam poſtea dictam fuiſſe, legitur in Diogenis ad hujus cives epiſtola; quæ inter Laconicas habetur. Hodie Marogna vocatur, ut Sophianus & Niger docent, aut Marolia, ut placet Leunclavio. *Ortel.*

4 *Impediebant juſſa nautarum.*] Tacit. Annal. 2. *Miles pavidus, & caſuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempeſtive juvat, officia prudentium corrumpebat.* Ciacc.

5 *Ut tanta repente mutatio non.*] Non procul hinc locum habuiſſe ſuſpicor id Fragmenti, quod habet ſupra: *Et ei voce magna vehementer gratulabantur.* Putoque de Pompejo agi a bello Piratico reduce, de quo hunc in modum Plutarchus: αἰσθόμενοι δὲ πάντες ἐξεχέοντο εἰς τὴν ὁδὸν, ὥσπερ οὐ πρὸ ἡμερῶν ὀλίγων ἐκπέμψαντες αὐτόν· ἐποίει δὲ τὴν χαρὰν, τὸ παρ' ἐλπίδα τῆς μεταβολῆς τάχος, ὑπερβάλλουσαν ἀφθονίαν τῆς ἀγορᾶς ἐχούσης. Id eſt, *Qua re nunciata, obviam effuſi ſunt omnes, quaſi non paullo ante eum emiſiſſent. Faciebat inexpectatæ converſionis celeritas gratulationem, fore omnium rerum venalium copia ſuperfluente.* Niſi ſi quis gratulationem iſtam a reverſione ejus ex Africa factam intelligi malit; unde domito Domitio, capto Iarba, Regnis, Regumque negotiis compoſitis victor in Italiam revocatus a Sulla: qua de re ſic idem ſcriptor: πυθόμενος δὲ τὸ πλῆθος, καὶ πάντας ἀνθρώπους αἰσθανόμενος δέχεσθαι καὶ προπέμπειν τὸν Πομπήϊον ὡρμημένους μετ' εὐνοίας, ἔσπευδεν ὑπερβαλέσθαι, καὶ προελθὼν ἀπήντησεν αὐτῷ, &c. Hoc eſt, *Poſtquam omnes adverteret* (Sulla) *ad excipiendum benigne Pompejum, & procedendum obviam effuſos, tetendit eos vincere, progreſſuſque prodiit illi obviam, &c.* Sed omnium veriſimillimum iſtud, quod, quum legitimo ſtipendiorum tempore

[1] In ore gentibus agens, populo, civitati. *Donatus.* Preſſi undique multitudine. *Idem.*

[2] Hunc igitur redarguit Tarquitius. *Idem.*

[3] Dein campi Themyſcirii, quos habuere [4] Amazones, a Tanai flumine incertum quamobrem digreſſæ. *Servius.*

[5] Ubi eum tota concione ab exercitu cogit diſcedere, dicit ſe ejus opera non uſurum; eumque ab armis dimittit. *Idem.*

Et

expleto (qui mos R. Equitibus erat) equo & ipſe ad Cenſores adducto, redditaque militiæ ratione, ejus peteret vacationem. Quo tempore ab altero Cenſorum, natu major qui erat, interrogatus his verbis: Quæro ex te, Magne Pompeje, ecquid omnia ſtipendia impleveris? Pompejus alta voce reſpondit: Omnia ſe impleviſſe; [1] & quidem ipſo ſemet Imperatore. ad quam vocem populum frequentem acclamaſſe teſtatur Plutarchus; nec ſedari præ lætitia clamores potuiſſe, conſurgentibus pariter Cenſoribus; a quibus honorifice demum, affectante univerſa plebe, eique cum maximo plauſu gratulante etiam deductus eſt domum. *Douza.*

1 *In ore gentibus agens, populo, civitati.*] Deſumta eſt hæc Salluſtianæ hiſtoriæ tabula ex Donato interpretante hæc Terentii: *In ore eſt omni populo.* ubi ut ait, *In ore eſt omni populo. Salluſtius: In ore gentibus agens, populo, civitati.* Sed qui hæc poſteriora pro Salluſtianis habuerunt, Salluſtium a Donati verbis non diſtinxerunt, qui illo *civitati* interpretatur Terentii *populo.* ſint igitur hæc Salluſtii: *In ore gentibus agens.* cetera Grammatici: quem ſic diſtingue: *In ore eſt omni populo. Salluſtius: in ore gentibus agens.* POPULO, *civitati.* Putſch.

In ore gentibus agens.] Ex hoc diſſentaneum non eſt, ut de laudatiſſimo illo, ac vere Magno Pompejo ſcriptum habeatur. *Douza.*

2 *Hunc igitur, &c.*] Ibidem Donatus Salluſtium, cum de deſcriptione Celtiberiæ loqueretur, ita ſcripſiſſe tradidit. fortaſſis legendum eſt, *Tarquitius*, de quo in bello Sertoriano, pro *Tarquinius.* Carrio.

3 *Dein campi Themyſcirii.*] Varia loci hujus apud Servium lib. XI. Æneid. exſtat ſcriptura. in quibuſdam enim legitur, *Dein campi Theſmiſcirei*: ceteris cum hac noſtra lectione conſentientibus. in aliis vero, *Dein campi Threiſſi, quos habuerunt Amazones ab flumine, incertum, quam ob cauſſam digreſſæ.* primum autem illud quod expreſſimus, & antiquius eſt, & cum Salluſtiana oratione magis convenit; niſi quod, pro *Threïſſi*, aut *Theſmiſcirei*, voce paullulum immutata ſcribendum eſt, *Themyſcirii*: Amazones enim campos Themyſcirios inſediſſe nemo neſcit. *Carrio.*

4 *Amazones.*] Hæ, uti creditum veteribus, Scythiam primum juxta Tanain, & inde prope Thermodonta habitarunt. Fuere & tales, ſi credimus Diodoro, ad mare Hyrcanum & in Libya. Hodieque prope Angolam in Africa ex mulieribus totum conſiſtere regnum aſſeverant, qui viderunt, maſculum omnem natum occidere: cum peregrinis rem habere. In America quoque hodie Rio de las Amazones. Quamvis itaque Strabo exactiſſimus auctor lib. XI. neget unquam Amazones fuiſſe, non tamen conſtante ſibi tota antiquitate rejiciendum videtur, cum & noſtra tempora idem confirment.

5 *Ubi eum tota.*] Idem Servius l. XII. Æneid. Salluſtium hæc de Appio dixiſſe memorat. quamquam explicatio potius verborum Salluſtii, quam ipſa Salluſtianæ orationis verba eſſe videantur. *Carrio.*

I Longe

Et Metello procul agente [1] longa ſpes auxiliorum. *Idem.*

More [2] equeſtris prœlii ſumtis tergis atque redditis, & egreſſi ad faciliores ictus loco cedebant. *Idem.*

Caſtra ſine vulnere introitum. *Idem.*

[3] Multos tamen ab adoleſcentia bonos inſultavit. *Idem, & Donatus.*

[4] Coſa. *Servius.*

[5] Equis, atque armis inſignibus. *Idem.*

[6] Feſſus in Pamphiliam ſe receperat. *Idem.*

Profectus quidam Ligus ad requiſita naturæ. *Quintilianus.*

[7] Apud latera certos collocaverat. *Servius.*

Apertæ portæ, repleta arva cultoribus. *Idem.*

[8] Hiſpaniam ſibi antiquam patriam eſſe. *Idem.*

Lyciæ,

1 *Longa ſpes.*] *Longa ſpes*, eodem Servio lib. x. Æneid. interpretante eſt ſpes longe poſita. *Idem.*

2 *Equeſtris prælii ſumtis, &c.*] Ita enim bina iſtæc Fragmenta mala (uti apparet) manu divulſa rurſus in unum conglutinari poſſe de argumenti ſimilitudine conjectare lubet, traductis alio verbis illis: *Caſtra ſine volnere introitum*, quæ nunc media (ſi diis placet) interjecta leguntur. Ceterum reciprocam iſtam, acceſſim, & receſſim equeſtri prælio, quaſi ſerra velitandi rationem explicat idem multo clarius nobis in Jugurtha, de Numidarum equitatu loquens: *Quibus illi freti, non (uti equeſtri prælio ſolet) ſequi, dein cedere, ſed adverſis equis concurrere, implicare, ac perturbare aciem.* Douza.

3 *Multos tamen, &c.*] Tribus in locis verba hæc Salluſtiana adducuntur. primo a Donato, in Eunuch. act. II. ſc. II. eo quo a me edita ſunt modo. dein a Servio libro decimo Æneid. nonnihil diverſe: *multos a pueritia bonos inſultaverat.* poſtremo ab eodem Servio lib. x. *multos ab adoleſcentia bonos inſultaverat*; id eſt, inquit, *impetum fecerat.* Carrio.

4 *Coſa.*] *Coſa* civitas Tuſciæ, quæ numero ſingulari etiam ſecundum Salluſtium dicitur. Servius lib. x. Æneid. *Idem.*

5 *Equis atque, &c.*] Sic & ſupra: *Equis & armis decoribus cultus.* De Pompejo loqui videtur, Sullæ Dictatori a victoria obviam accedente: quam rem ita commemorat Plutarchus: γνοὺς δὲ ὁ Πομπήϊος ἐγγὺς ὄντα, προσέταξε τοῖς ἡγεμόσιν ἐξοπλίζειν, καὶ διακοσμεῖν τὴν δύναμιν, ὡς καλλίστη τῷ αὐτοκράτορι, καὶ λαμπροτάτη φανείη, Id eſt, *Cum* (Sullam) *appropinquare Pompejus certior factus, Legatis imperat, ut exercitum arment, & inſtruant, quo quam pulcherrimam ſpeciem præbeant Imperatori.* Douza.

6 *Feſſus.*] Idem Servius IIX *Feſſus*, inquit, *hic eſt egens conſilii*: nam corpore fatigatum dicimus, animo feſſum. *Carr.*

7 *Apud latera, &c.*] *Certus* aut velocem ſignificat aut fidelem, aliquando etiam firmum; ut ait Salluſtius, *apud latera certos collocaverat.* Servius lib. I. Æneid. *Idem.*

8 *Hiſpaniam.*] Ibidem, *patria*, inquit, *id eſt, civitas in provincia eſſe poteſt, non tamen ut ipſa provincia patria ſit, licet in Salluſtio lectum ſit, Hiſpaniam ſibi antiquam patriam eſſe: ſed illic ad rem, non*

[1] Lyciæ, [2] Piſidiæque agros deſpectantem. *Servius.*

[3] Sorte ductos fuſti necat. *Idem.*

[4] Omnis Italia coacta in anguſtias ſcinditur in duo promontoria, [5] Bruttium, & Salentinum. *Idem.*

[6] Italia plana ac mollis. *Idem.*

[7] Qua tempeſtate ex Ponto vis piſcium erupit. *Idem. & Scholiaſtes Juvenalis.*

Intror-

ad veritatem. Idem lib. III. *Hiſpaniam ſibi patriam eſſe, provinciam pro patria poſuit.* Carrio.

1 *Lyciæ.*] Λυκία, Ptolemæo & ceteris: Aſiæ regio eſt. Mylias Μυλίας, olim dicta fuit, etiam Ogygia Ὠγυγία, Stephano teſte. Incolas Termilas Τερμίλας vocatos, ſcribit Herodotus, Τρίμιλοι, Tremili Stephano. Trimilis ergo eſt apud Liberalem: & Solymos Σόλυμοι, apud eundem Stephanum. Regionem novo vocabulo Bricquia appellari tradit Girava. *Ortel.*

2 *Piſidiæ.*] Ciliciæ regio, Ptolemæo, quæ Turcis Varſacili, ut ait Leunclavius. *Idem.*

3 *Sorte ductos fuſti necat.*] Puto legendum, *eductos*, accipiendumque de ſevero ac militari Craſſi diſciplina, qua idem in fugitoribus coërcendis uſus, ex duabus Memmianis Legionibus contra edictum Imperatoris in hoſtem (Spartacum) pugnare auſis, profligatiſque; quingentos primos, unde initium fugæ factum fuerat, ſorte eductos decimari præcepit. Quod vetus ſupplicii genus intermortuum, ac deſitum jampridem, poſtliminio in caſtra Romana reductum a Craſſo. Auctor Plutarchus in ejus vita. *Donza.*

4 *Omnis, &c.*] Sint ne hæc certa Salluſtianæ orationis verba, vehementer dubito.

5 *Bruttium & Salentinum.*] Japygium promontorium, ut Ptolemæus, vel, ut Plinius habet, Acrajapygia. Idem a Salluſtio & Ptolemæo quoque Salentinum Σαλεντίνη dicitur. Plinius addit hic Italiam longiſſime in maria excurrere. Pomponius Sale tantum (niſi locus mutilus ſit) vocat. Cabo de S. Maria appellatur Leandro: ſic quoque Mayvella: S. Maria de Finibus terræ nempe C. de Leuca, Collenutio. Stalatum indigenæ appellant, inquit Barrius. *Ortelius.*

6 *Italia, &c.*] Dubito num legi debeat: *Italia plana ac humilis.* Virg.

—— Humilemque videmus
Italiam. Putſch.

Italia plana, &c.] Guntherus Poëta:

—— Campos ac plana jacentis
Proſpicit Italiæ.

Idem lib. 2. Zonæ formam habere ait Italiam:

Hæc Apennini rigidis hinc rupibus, inde
Alpibus aëriis preſſa atque coërcita tellus
Longa, ſed anguſtam Zonæ ſortita figuram.

7 *Qua tempeſtate, &c.*] Huc reſpexit Tacitus lib. XII. Cum ſcripſit: *Quippe Byzantium fertili ſolo, fecundoque mari, quia vis piſcium in Pontum erumpens, & obliquis ſubter undas ſaxis exterrita, omiſſo alterius litoris flexu, hos ad portus defertur.* Urſin.

Qua tempeſtate.] Etiam citatur a veteri Scholiaſte Juvenalis, qui ſic ſcribit: *Qui in Ponto & Mæotide capiuntur piſces immanes & pingues ex ipſa tarditate, quoniam quando gelat, in glacie hærent.* Salluſtius: *Itaque tempeſtate piſcium vis ponto erumpit.* Plinius lib. 9. cap. 15. *Piſcium genus omne maxima celeritate adoleſcit, maxime in Ponto.* Feſtus Avienus:

Qua piſcoſa jacet ſpacio porrecta Propontis. Coler.

1 *Intror-*

[1] Introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt, multis antea nominibus appellata. Ipſa enim eſt & major Phrygia. *Servius.*

Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingreſſus, matre veneno interfecta. *Idem.*

[2] Exercitum vertere. *Idem.*

Creta altior eſt, qua parte ſpectat orientem. *Idem.*

[3] Se regibus devovent, & poſt eos vitam refutant; adeo illis

1 *Introrſus prima, &c.*] An vero cuiquam dubium eſſe poteſt, quin hinc mutuatus Bithyniæ ſuæ deſcriptionem Iſidorus? unde & hoc Criſpi Fragmentum (id quod ſupra in Corſicæ, ac Sardiniæ topographia præſtitimus) haud mediocri ſupplemento ſuccenturiari poſſe videtur, facie verborum nonnihil immutata; quæ ita apud eum Sarcinatorem conſuta leguntur: *Prima Aſiæ minoris Bithynia in Ponti exordio ad ſolis orientis partem adverſa Thraciæ jacet, multis antea nominibus appellata. Nicomedia urbs in ea eſt, ubi Hannibal fugiens veneni hauſtu animam exhalavit.* Quorum poſtremam particulam de Juvenalis floſculis decerptam, eſt veriſimile ita de Mario ſcribentis:

Si circumducto captivorum agmine, & omni
Bellorum pompa, animam exhalaſſet opimam,
Cum de Teutonico vellet deſcendere curru.

Videtur autem Salluſtius a Bithyniæ deſcriptione exorſus, cauſſas porro ſummatim ſolens expoſuiſſe belli a Romanis ſumti advorſus Mithridatem, per Nicomedem Bithyniæ Regem (id quod ex Epiſtola illa Pontici Regis didicimus) ipſorum maxime inſtinctu, armis laceſſitum. *Douza.*

Introrſus prima Aſiæ Bithynia.] Recte Doctiſſimus ac Nobiliſſimus Douza fragmentum hoc Salluſtii apud Iſidorum auctius extare odoratus erat, nam ita ut edidimus, legitur apud Servium quem habemus liberalitate Cl. Petri Danielis. ſed Iſidori locum non pigebit adſcribere, ut mendum, quod ei jamdudum inhæſit, eluatur: *Prima Aſiæ minoris Bithynia, in Ponti exordio, ad ſolis orientis partem adverſa Thraciæ jacet, multis antea nominibus appellata: nam prius Beritia* (lege *Bebritia*) *dicta, deinde Mygdonia: mox a Bithynio rege, Bithynia appellata, ipſa eſt & major Phrygia.* Val. Flaccus lib. IV.

Proxima Bebricii raduntur limina regni,
Pingue ſolum, & duris regio non invida tauris.

Ceterum cum Servius citet hæc Criſpi, ut doceat Bithyniam, & Bebriciam dictam, nullaque ejus rei in fragmento hoc exſtet mentio, non dubito Salluſtium augere hoc pacto: *Igitur introrſus prima Aſiæ Bithynia eſt, multis antea nominibus appellata. Ipſa enim eſt & major Phrygia, prius Bebricia dicta, mox a Bithynio rege Bithynia.* Putſch.

2 *Exercitum.*] Ibidem Servius interpretatur, *vertere*, dictum eſſe pro conſiderare. *Carrio.*

3 *Se regibus.*] Duo hæc fragmenta ſeorſum apud Servium lib. IV. Georg. exſtantia, orationis ſerie ſuadente conjunxi; vere an falſe, nihil laboro. certe veriſimiliter. quanquam prius de Celtiberis, poſterius vero de Parthis & Medis Salluſtium protuliſſe, Servius aſſerere videatur. *Carrio.*

Se regibus devovent.] De Parthis loquitur, ſi bene ſuſpicor. Philargyrius, antiquiſſimus Virgilii interpres, de Parthis: *His autem gentibus, ait Salluſtius, adeo ingenita eſt ſanctitas religionis.* ubi emendandum ex eopſe Salluſtii loco: *Sanctitas regii nominis.* Coler.

illis ingenita eſt ſanctitas regii nominis. *Idem, & Philargyrius.*

[1] Dum inferior omni via graſſaretur. *Johannes Grammat.*

[2] Narbone concilia Gallorum. *Pompejus in artem Donati.*
Poſt defectionem [3] ſociorum & Latii. *Donatus.*

[4] Ad Jovis mandem noſtra. *Idem.*

Morbi

1 *Dum inferior, &c.*] Senſus efflagitare videtur, ut pro *via*, *vi* reſcribamus. *Douza.*

2 *Narbone.*] Narbo ob id Martius nuncupatus, quod in eum Cæſar Dictator colonos ex Martia legione milites deduxiſſet. Cicero ſpeculam & propugnaculum Italiæ appellavit. Plinius ait Coloniam fuiſſe decumanorum: & Mela inſuper Atacinorum. Sita eſt ad oſtia Atacis fluminis XII. m. p. a mari diſtans, hodieque & munitiſſima & pulcherrima civitas, tum & Archiepiſcopali ſede aliiſque ornamentis clara. Olim quoque pulcherrimo epitheto eam affecerat Martialis, qui & *Paternam* dixerat, modo codicis manu exarati lectionem ſequamur nobis a Scriverio indicatam:

Docti Narbo Paterna Votieni.

Vulgo enim dicitur.

Docti Patria Narbo Votieni.

Sed firmat lectionem ſcriptam iſta præſertim Epigraphe: COL. JUL. PATERNA. NARBO. Julia Paterna videlicet, ut intelligeretur Julii Patris Dictatoris, non Julii Filii, id eſt, Octaviani, auſpiciis deductam. Martialis verſus hi ſunt:

Quem pulcherrima jam redire Narbo,
Docti patria Narba Votieni,
Ad leges jubet annuoſque faſces.

Lymphatur quodammodo in ejus laudibus Sidonius Apollinaris:

Salve Narbo potens ſalubritate,
Urbe & rure ſimul bonus videri,
Muris, civibus, ambitu, tabernis,
Portis, porticibus, foro, theatro,
Delubris, Capitoliis, monetis,
Thermis, arcubus, horreis, macellis,
Pratis, fontibus, inſulis, ſalinis,
Stagnis, flumine, merce, ponte, ponto,
Unus qui venerere jure divos
Lenæum, Cererem, Palem; Minervam,
Spicis, palmite, paſcuis, trapetis.

Ibidemque ſtatim ſubjicit:

Non tu marmora bracteata utrimque,
Non teſtudinis Indicæ nitorem,
Non ſi quas eboris trabes, refractis
Roſtris, Marmarici dedere barri,
Figis mœnibus, aureaſque portas
Exornas Aſaroticis lapillis:
Sed per ſemirutas ſuperbus arces
Oſtendens veteris decus duelli,
Quaſſatos geris ictibus molares,
Laudandus pretioſior ruinis.

Nam furore Gothorum & Attilæ etiam immanitate exuſtam Annales teſtantur. De mœnibus ergo urbiſque paſſim ruderibus, quod innuit Sidonius, nos quoque alibi in Carmine fide oculata retulimus. Innumeri enim cum Inſcriptionibus antiquis exteriori murorum orbitæ ita impacti ſunt lapides, ut eminus quidem adſpici, vix tamen adiri aut legi, ob aquæ & foſſæ circumductæ profunditatem, poſſint. Ideoque ſcripſimus:

Aucta auro contra pretioſis mœnia ſaxis

Inferioris ævi ſcriptores, inter quos Ammianus Marcellinus, Cluſæ hic meminiſſe reperio. At Ammianus: *In Narbonenſi Cluſa eſt Narbona & Toloſa, quæ principatum urbium tenent.* Pontan.

3 *Sociorum & Latii.*] Vide ſup. p. 260.

4 *Ad Jovis mandem noſtra.*] Ita & in Donato, exemplaribus noſtris, inſcita prorſus, ac perplexabili ſententia, imo nulla potius. ita ut dubium mihi non ſit, quin, *Id Jovi mandem noſtro*, debeat emendari. quaſi dicas: Jupiter iſta viderit: vel, Hæc Deo ſint curæ, qui ſupra

nos

[1] Morbi graves ob inediam inſolita veſcentibus. *Idem.*

Atque ea cogentes non coactos ſceleſtos magis quam miſeros diſtringi. *Idem.*

Graviori bello, quo prohibituri venerant ſocii, [2] frigere. *Idem.*

[3] Nam quidem Pyrrho, [4] Hannibali, æquor & terra. *Idem.*

Nam Sullæ dominationem audebat. *Idem.*

[5] Neque eſt defenſus dominationum Sullæ. *Idem.*

Neu quis miles, neve pro milite. *Servius.*

Ex inſolentia avidus maleſaciendi. *Idem.*

Tergis vinciebant. *Idem.*

[6] Charybdis, quæ forte illata naufragia ſorbens gurgitibus

nos negotium curabit. Sic & Martialis ſuppalpans Domitiano:

Hoc ſatis eſt; ipſi cetera mando Deo.

Douza.

1 *Morbi graves ob inediam inſolita veſcentibus.*] Sic legendum; nam Tacitus habet: *De obſidione cunctantibus, ſolita inſolitaque alimenta deerant.* Videndum autem an ad hæc fragmenta addi poſſit illud, quod ab Ambroſio citatur epiſt. ad Marcellin. V. *Brevi*, inquit, *multitudo diverſa atque vaga, concordia civitas facta erat, &c.* Nam paulo ante nominatur Salluſt. ut ad eum hæc quoque referri poſſint. *Urſin.*

Morbi graves, &c.] Credo utique de exercitu Mithridatis agi Cyzicum obſidente, eo uſque inediæ redacto, ut ne humanis quidem carnibus abſtinerent; alii, pecorum in morem, herbis radicibuſque evulſis uterentur pro cibo. unde & gravium morborum & peſtilentiæ cauſſæ, eo magis, quod itinera terreſtria, qua commeatus ſubvehi poſſent, omnia a Lucullo obſeſſa circumquaque; & aquæ, per anni tempus hiemantes, maritimas importationes præpedirent. Quam incommoditatem obſeſſor ipſe Cyzicenus queſtus erat ſupra, in Epiſtola ſua ad Arſacem: ubi in hunc modum res, ita ut geſta erat, quam breviſſime enarratur: *Apud Cyzicum, magno cum exercitu, in obſidione moranti frumentum defuit, nullo circumadnitente, ſimul hiems mari prohibebat.* Quid enim? potuitne brevius? *Idem.*

2 *Frigere.*] Legendum forſan, *afflixere*, vel *fregere*. Ciacc.

3 *Nam quidem Pyrrho, Annibali, &c.*] Exiſtimo eſſe ex actione Lepidi; in qua legitur, *Nam quid a Pyrrho, &c.* Ciacc.

Pyrrho.] Vide ſupra p. 415. 416.

4 *Hannibali.*] Vide ſupra Jug. c. 5.

5 *Neque eſt defenſus.*] Nec eſt defeſſus dominationem Sulla. Videtur ſumptum ex aliqua Oratione. *Coler.*

6 *Charybdis.*] Servius lib. Æneid. *Charybdis*, inquit, *ſecundum Salluſtium circa Tauromenitanum egerit litus.* Verba autem Salluſtii, quæ a Servio abſunt, primus e ſchedis viri omnis antiquitatis ſtudioſiſſimi, juxta ac peritiſſimi Petri Danielis in lucem dedit amicus noſter Joſeph Scalig. de quo illud habeo affirmare, plus eum in Græca quam Latina lingua, externa, domeſtica antiquitate, omni denique omnium artium encyclopædia memoria tenere, quam quiſquam eorum qui ſe doctos & eſſe, & dici volunt, hac quidem ætate, ignoret.

rer. Hæc autem Salluſtiana Silius in librum ſuum XIV. ita transtulit:

Et qui corruptas ſorbentem verticis hauſtu,
Atque iterum e fundo jaculantem ad ſidera puppes
Tauromenitana cernunt de ſede Charybdin.

Sic enim liber Colonienſis: non, *Tauromitana*. Strabonis locum, qui de Salluſtiano ad verbum expreſſus eſt, pæne me fugit apponere. eſt igitur hic: δείκνυται δὲ καὶ ἡ Χάρυβδις μικρὸν πρὸ τῆς πόλεως ἐν τῷ πορθμῷ, βάθος ἐξαίσιον, εἰς ὃ αἱ παλίρροιαι τοῦ πορθμοῦ κατάγουσιν εὐφυῶς τὰ σκάφη τραχηλιζόμενα μετὰ συστροφῆς, καὶ δίνης μεγάλης, καταποθέντων δὲ, καὶ διαλυθέντων τὰ ναυάγια παρασύρεται πρὸς ἠϊόνα τῆς Ταυρομενίας, ἣν καλοῦσιν ἀπὸ συμπτώματος τούτου κοπρίαν. *Carrio*.

Charybdis, &c.] Quo loco notandum rarum ſignificationem in voce *Naufragia*; quæ pro quaſſarum, & quaſi aſſulatim dedolatarum navium fragminibus, lacerisque armamentorum reliquiis poſita; recte. Ceterum reſcribendum: *Per millia ſexaginta*; eodemque etiam referendum videri alterum illud libri 4. quod habes ſupra: *Ubi ſe laniata navigia fundo emergunt*. Douza.

Charybdis.] Hæc Poëtarum carminibus celebris, nihil aliud quam mare vorticoſum, & quaſi in hiatum deſcendens. Hinc Didymus Homeri Scholiaſtes: Χάρυβδις θαλάσσης βάθος ἀναποτικόν, id eſt, *Charybdis, gurges, quo mare abſorbetur*. Ceterum in ipſo Freto Siculo hanc Charybdin fuiſſe ſatis conſtat. De ea ita Tzetzes ad Lycophron. Ἡ Χάρυβδις καὶ ἡ Σκύλλα πλησίον εἰσίν· ἡ μὲν γὰρ Χάρυβδις περὶ Μεσσήνην ἐστὶ, ἡ δὲ Σκύλλα περὶ τὸ Ῥήγιον. Id eſt: *Charybdis & Scylla vicinæ inter ſe ſunt: Charybdis enim eſt circa Meſſanam, Scylla vero circa Rhegium*. Audi præter Strabonem libro VI. Senecam Epiſt. LXXIX. Charybdis an reſpondeat fabulis mihi perſcribi deſidero. Et ſi forte obſervaveris, fac nos certiores, utrum uno tantum vento agatur in vortices, an omnis tempeſtas æque mare illud contorqueat: & an verum ſit, quicquid illo freti turbine abreptum eſt, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. A Siculis hodie Calopharum, teſte Fazello, dicitur, quod Latine bonum ſive pulchrum lumen eſt; ob id, quod ad proximum brachium S. Rainerii, curvum litus, altera ſit ſpecula, quæ cantum præternavigaturis contra vicinæ Charybdis minas lumen prærigit. Atque hoc non, ut tradit Homerus, ſingulis diebus ter abſorbet ingenti gurgite removetque aquas, ſed quoties vehementiori ventorum flatu fretum concitatur, maxime vero Auſtro. Unde etiam Silius lib. XIV.

Auſonia pars magna jacet Trinacria tellus
Ut ſemel, expugnante Noto, & vaſtantibus undis,
Accepit freta, cæruleo propulſa tridenti.

Etenim, quum longe impetuoſior velociorque ſit undarum fluxus ab ſeptentrionibus in Auſtrum, quam hinc refluxus verſus ſeptentriones; ſi quando vehementiores flatus ab Auſtro exoriantur; ea ſcilicet geminata & ſibi invicem obvia in anguſto freto vis, hinc venti, illinc fluxus, ita aquas comprimit & inter ſe collidit, ut in ſublime evehantur; rurſumque ingenti ſua mole ac pondere in imum dehiſcant, non tamen in tantum, juxta Poëtam Tibullum, uti,

— interrupto nudetur gurgite pontus.

Atque ita navigia præcipue minora abripiuntur, quæ tandem in Tauromenitanum litus deferuntur: non quidem per ſubterraneos quoſdam ſpecus, ſed vehementioris fluxus, e Septentrionibus in meridiem provolutione: quia huc uſque fluxus refluxuſque freti ab Vaticano Italiæ promontorio per LXX. fere millia paſſuum ſe extendit. Itaque Thucydides, antiquiſſimus juxta & rerum graviſſimus auctor, lib. IV. non unum locum, ſed totum fretum Charybdin appellavit. *Cluver*.

bus occultis millia ſexaginta [1] Tauromenitana ad litora rahit. *Servius.*

[2] Saguntini fide atque ærumnis incluti per mortalium tudium. majores quam opibus, quippe quîs etiam tum ſeniruta mœnia, domus inteſtæ, parieteſque templorum ambuſti manus Punicas oſtentabant. *Hieronym. in Habacuc.*

[3] Apud Corduennos [4] amomum & alii leves odores gignuntur. *Philargyrius in* IV. *Georg. Virgil.*

Quem trans ſtagnum omnis uſque ad flumen. *Idem.*

Repente incautos agros invaſit. *Idem.*

Belli ſane ſciens. *Acron.*

[5] Namque omnium ferociſſimi ad hoc tempus Achæi atque [6] Tauri ſunt, quod, quantum conjicio, locorum egeſtate rapto vivere coacti. *Gloſſa Juvenalis.*

Atque ipſe cultus rei. *Acron.*

[7] Triplici fluctu. *Servius Fuldanus.*

Cha-

1 *Tauromenitana.*] Tauromenia, Siciliæ Colonia, priſcis Naxus vocata; ut Plinius & Solinus teſtantur. Tauromenium Ταυρομένιον, habet Ptolemæus, & Paterculus. Taurus olim, locus vocabatur, Diodoro teſte 15. Vibius dicit, aliter Euſeboneora nuncupari. Naxon Schiſon hodie nominari, ſcribunt Fazellus, & Aretius. Tauromena Anonymus quidam. Tauromenium & Naxos, diverſa ſunt apud Strabonem. COL. AVG. TAUROMEN. eſt in Tiberii nummo. teſtis Goltzii Theſaurus. *Ortel.*

2 *Saguntini.*] Æſtuat in hujus loci emendatione Colerus. lege nulla licentia: *quippe quis etiam tum*, pro *qui*, optimo ſenſu & conveniente. *quis* pro *quibus* pueri norunt. *Putſch.*

3 *Apud Corduennos, &c*] Levis odor eſt ſuavis & fragrans, ut contra gravis. Valerius Flaccus lib. XIV.

Illic peſtiferas ſubter juga concava torquet
Ater aquas Acheron, vaſtoque exundat hiatu,
Tumens & ſæva ſequitur caligine campus,
Linque gravem fluvium, & miſeris ſua fata colonis. Idem.

4 *Amomum.*] Quodnam hodie ſit dubitatur, vide Matthiolum & Monardem.

5 *Namque omnium.*] De Taurorum crudelitate Lactantius lib. I. *Erat lex apud Tauros inhumanam & feram gentem, uti Dianæ hoſpites immolarentur, & id ſacrificium multis temporibus celebratum eſt.* Putſch.

6 *Tauri ſunt.*] Tauri populi, in Sarmatia Europæa, Tacito 14. Annal. colunt Achillis currum, ut ſcribit Euſtathius, & Procop. 4. Ædif. Sunt aliis Tauroſcythæ. *Taurinia* eorum regio vocatur, apud Stephanum, in voce Ταυροί. & Taurio eorum urbs, a Suida. *Ortel.*

7 *Triplici fluctu.*] Græcis τρικυμία, Latinis Decumanus fluctus. atque hoc de Charybdi accipio, quam eandem intelligit Virgil. lib. III. divini operis:

Dextrum Scylla tenet, lævum implacata Charybdis
Obſidet, atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus.

Et

Ut res magis quam verba gererentur, libero

que in muris locaverant. *Statii interpres.*

Incerta eſt fortitudo dum pendet. *Idem.*

In quibus plauſtra ſedes ſunt. *Acro ad Horatium.*

[1] Luxo pede. *Probus.*

[2] Maurique vanum genus, ut alia Africæ, contendebant

[3] Antipodes ultra Æthiopiam cultu Perſarum juſtos & egregios agere. *Priſcianus.*

Et Perpernam forte cognoſcit mulio redemtoris. *Acro in Horatium.*

Omnium fluminum, quæ in maria, qua imperium Romanum eſt, fluunt, quam Græci τὴν εἴσω θάλασσαν appellant, [4] maxumum eſſe Nilum conſentitur, proxuma magnitudine eſſe

1 *Luxo pede.*] Id eſt, vacillanti. *Probus.*

2 *Maurique.*] Citat hæc Priſcianus ex Criſpi noſtri Jugurtha; quæ cum ibi non legantur, huc inter incerta referenda duxi. quod boni mihi vitió non vertent, cum ſæpe in adducendis veterum teſtimoniis a Grammaticis peccatum ſit. ut apud Nonium in luſtrare. *Luſtrare patefacere. Salluſtius Catil. libr. 1. Si luſtrantur, ſi erumpunt omnia, muta jam iſtam mentem*, cum omnino legendum ſit, *Cicero Catil.* 1. in cujus orationibus hæc exſtant, non in Sall. Catil. Falſo quoque adſcribit Sall. fragmentum ex libris Ciceronis de Republ. Antonius Auguſtinus ſub finem notarum P. Ciacconii Antverpiæ editarum. *Putſch.*

3 *Antipodes.*] Uti notum, illi dicuntur, qui adverſa nobis urgent veſtigia. Cic. in Academ. *Antipodes e regione nobis, e contraria parte terræ adverſis veſtigiis ſtant contra veſtigia.* Idem dicit in Som. Scip. eorum partim obliquos, partim verſos, partim etiam adverſos ſtare nobis.

4 *Maximum eſſe Nilum.*] Hoc præter Agellium teſtatur etiam Feſtus Avienus, elegantibus verſibus:

Non illi compar quiſquam fluit, inclita quanquam
Undique ſe totis eructent flumina terris,
Nilus & immenſos ulnam diſpergit in agros,
Et fovet invecto ſata gurgite. Nilus honoreis
Telluri reparat: Nilus freta maxima pellit. Coler.

Nilum antiquis Ægyptum dictam fuiſſe teſtatur Plinius eruditionis ingens Bibliotheca lib. v. cap. 9. Αἴγυπτον autem Hebræorum שיחור referre, notum eſt, unde Græci Sirin ſuum effinxerunt, quod eleganter demonſtrat Dionyſius ἐν περιηγ. cum dicit:

Ὅς δή τοι Λιβύηθεν ἐπ' ἀντολίην πολὺς ἕρπων,
Σιρις ὑπ' Αἰθιόπων κικλήσκεται, οἱ δὲ Συήνης
Ἐνναέται στρεφθέντι μετ' οὔνομα Νεῖλον ἔθεντο.

Eadem de ratione Μέλας dictus, ideo nimirum quod nigro limo quotannis Ægyptum pinguefaciat. Unde vero Nilus nominis originem acceperit, Joſephus Scaliger ingenue fatetur ſe ignorare, colligi tamen illud poteſt ex Pomponio Mela, qui lib. 3. cap. 18. ita loquitur: *In horum finibus fons eſt, quem Nili eſſe aliquibus credibile eſt, Nuhul ab incolis dicitur, & videri poteſt non alio nomine*

e eſſe Hiſtrum ſcripſit Salluſtius. *Agellius* lib. x. cap. VII.

Ex omnibus quæ tractavimus, Æbuti Liberalis, poteſt ideri nihil tam neceſſarium, aut magis, ut ait Salluſtius, um cura dicendum, quam quod in manibus eſt. *Seneca.*

Turbinum motus vagus eſt, & disjectus, & uti Salluſtii erbis utar, vorticoſus; cometarum autem, compoſitus, & certum iter carpens. *Idem.*

Salluſtius, auctor certiſſumus, aſſerit [1] Tigrim, & Euphra-

omine appellari, ſed barbaro ore corruptius, (ſive potius) corruptum. In quibuſdam exemplaribus *Neal* ſcriptum invenimus, quapropter, optime, niſi fallor, divinavimus, ſicuti Hebræi nomine ᵫ נהל Nilum intellexerunt, ita & Græcos deinde ex Hebraico vocabulo ᵫ Νεῖλον effinxiſſe. Quod facile fieri potuiſſe inde liquet, quoniam Græci aſpirationem in mediis vocabulis non aſſumunt. Vocabulo autem illo inſigniri Nilum apud Hebræos, ex Sacra Scriptura liquido apparet. Locus inſignis eſt Joſ. xv. verſ. 4. *atque inde pertranſiens in Azemona & perveniens ad torrentem Ægypti.* Fateor quidem inter auctores non convenire, quis ille torrens ſit. Nonnuli exiſtimant fuiſſe torrentem Bezor. Septuaginta patres vertunt ad Rinocoluram, quos ſequitur D. Hieronymus Epiſt. 129. ad Dardanum. Per torrentem autem, rivulum Nili quidam intelligunt. Sed falſo. Cum ipſa Sacra Scriptura vocem torrentis per τὸ Sichor Paral. XIII. verſ. 5. & 1 Reg. 17. interpretetur. Neque novum eſt ab inundatione, & ſingulari undarum agitatione torrentem vocatum eſſe, cum & Tigris Perſarum propter celeritatem a ſagitta illorum lingua dictus, & ipſe Euphrates ab inundatione. Quod ex Arabum Lingua doceri poteſt. Quibus فرط inundare ſignificat, افراط autem inundationem, quod quidem nomen corruptum, poſtea in Græcorum Euphratem migravit. *Thyſ.*

1 *Tigris.*] Τίγρις, Ptolemæo, & ceteris Latinis, etiam Straboni & aliis Græcis ſcriptoribus, Aſiæ flumen celebre. Sylax Σύλαξ, quondam vocatum, ſcribit Euſtathius. Sollax Σόλλαξ, habet Plutarchus, in opuſculo de Fluminibus. Hidekel Hebræis dicitur, teſtis Ben Ar. Montan. Diglath Δίγλαθ, vocat eum Joſephus (& ſic quoque hodie vocari ſcribit Maſius) Diglito eum appellari, ex parte nempe, qua tardior fluit, Plinius auctor eſt. Thera Θήρα, vocatur in quodam oraculo Juliano Apoſtatæ dato: ut habet Theodoritus 3. cap. 18. Ejus deſcriptio ampla exſtat apud Trogum 42. Tegil hoc nominari, ſcribit Caſtaldus; & Sir, Pinetus: Set autem Joſeph. Barb. Poſtello (Morato) eſt. ſic quoque in Itinerario Antonii Tenreri. Thevetus vult accolis Hidecel, & aliis Derghele dici. Paſitigris Πασιτίγρις, a Plinio & Arriano dicitur pars Tigris, eo loco, quo bifidus factus, inſulamque circumiens, denuo in ſe redierit. Ab incolis ſic nuncupari, ſcribit Curtius 5. Apud oſtia ſic nominari tradit Strabo 15. cui ſuffragatur Arrianus in Indicis. Hujus meminit etiam Plutarchus in Eumene. Præter hunc Tigrim notiſſimum, habet Herodotus duos alios, in Armeniam influentes. Euſtathius quoque in Paphlagonia Tigrim habet, ex Xenophonte, ut addit. *Tigris* تير id eſt, tiir, hodieque ſagittam denotat Perſis, ſicuti & Curtius a celeritate, qua defluit, ita dictum, tanquam Sagittam antiquis oſtendit.

I Exi-

[1] Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diverſa euntes longius dividantur, ſpatio medio relicto multorum millium: quæ tamen terra, quæ ab ipſis ambitur, Meſopotamia dicitur. *Seneca.*

[2] Pelorum promontorium Siciliæ reſpiciens aquilonem, juxta Salluſtium dictum a gubernatore Hannibalis illic ſepulto, qui fuerat occiſus per ignorantiam regis, cum ſe ejus dolo crederet eſſe deceptum. *Servius & Iſidorus.*

[3] Ariſtæus, uti Salluſtius docet, poſt laniatum a canibus Actæonem filium, matris inſtinctu Thebas reliquit,

& Cean

1 *Euphratem.*] Eſt fluvius Meſopotamiæ, quem Strabo ſcribit ex Niphate monte Armeniæ magnum, profundum & celerem naſci. influere autem in mare Rubrum, prius tamen Babyloniam per medium dividere & Tigri conjunctum Meſopotamiam facere.

Euphratem] Plinius: *ſcinditur Euphrates a Zeugmate* LXXXIII. M. *paſſus, circa vicum Maſſicen: & parte læva in Meſopotamiam vadit, per ipſam Seleuciam, circa eam præfluenti infuſus Tigri.* Ptolemæus: Σχίζεται εἰς τὴν διὰ Βαβυλῶνος ῥέοντα, καὶ τὴν διὰ Σελευκείας, ὧν ὁ μεταξὺ καλεῖται Βασίλειος ποταμός. Id eſt, *ſcinditur in eum alveum, qui per Babylonem fluit, & qui per Seleuciam, quorum medius vocatur regius fluvius.* Medius ille fluvius, quem Βασίλειον ποταμὸν, Regium amnem, Ptolemæus, & Polyb. lib. 5. τὴν Βασιλικὴν διώρυχα Regiam foſſam vocari ſcribunt, eſt Arabum الملك Id eſt, Almelic, cujus meminit Nubienſis Geographus. Chaldæi נערמלכא id eſt, Naarmalcha appellant. Ammianus lib. 24. *Ventum eſt hinc ad foſſile flumen, Naarmalcha nomine, quod amnis regum interpretatur.* Flumen autem regium dictum, quia regia cura effoſſum. Atque inde quoque Chobar forſan dictus (cujus & in Ezechiele mentio) quod ille huic operi præfectus eſſet. Plinius: *Sunt, qui tradunt Euphratem Chobaris præfecti opera deductum, ubi eum diximus findi, ne præcipiti curſu Babyloniam infeſtaret: ab Aſſyriis vero univerſis appellatum Armalchar* (lege *Naarmalcha*) *quod ſignificat regium flumen.* Porro juxta Geographum Arabem Euphrates dividitur in quinque alveos, quorum unus in Tigrin influit e regione Bagdad, reliqui quatuor infra Rahabam, (id eſt, Rehoboth. Gen. 36. 37.) ex Euphrate derivati merguntur in varios lacus. Primus eſt ab Oriente fluvius Tſarzar naviger, cui adjacet urbs cognominis a Bagdado diſtans novem millibus. Secundus eſt fluvius Almelic, id eſt, Regius, ſex millibus a priore diſſitus, ad quem eſt Alcatſar, id eſt, caſtellum filii Hoboira. Tertius ad Suram tendit. Quartus ad Cuſam: quas urbes ab invicem diſtare ſcribit Benjamin itinere ſeſquidiei. *Bochart.*

2 *Pelorum.*] Pelorus, Πέλωρος, Ptolemæo Siciliæ promontorium. Cabo de la torre del Faro, nunc, Caſtaldo teſte. Della Martella, Laurentio Ananienſi. *Ortel.*

3 *Ariſtæus.*] Sicuti in fabulis eſt, juxta Pindarum, ex Cyrene Penei amnis filia, & Apolline editus. Nymphis poſtmodum a matre traditus nutriendus, a quibus, quum lac coagulare, mel atque oleum conficere didiciſſet, primus ea in uſum hominibus traduxit. Unde a poſteris ut Deus cultus eſt, Arcadiæque regnum obtinuit, ſicuti auctores ſunt Diodorus, Juſtinus, Plinius, aliique.

1 Cum

& [1] Ceam inſulam tenuit, primo adhuc hominibus vacuam: poſtea, ea relicta, [2] cum Dædalo in Sardiniam tranſivit, poſt delatus eſt [3] Cumas. *Servius.*

[4] Salluſtius duces laudat, qui victoriam incruento exercitu deportarunt. *Idem.*

Cares inſulani populi fuerunt, piraticam exercentes, famoſi, victi a Minoë, uti Salluſtius, & Thucydides tradunt. *Idem.*

[5] A Troja Capys Campaniam, Helenus Macedoniam, alii Sardiniam, ſecundum Salluſtium, tenuerunt. *Idem.*

Dardania a Dardano Jovis & Electræ filio, aut ſecundum Salluſtium, a Mida Dardanorum rege, qui Phrygiam tenuit. *Idem.*

Sallu-

1 *Ceam.*] Inſula in mari Ægæo.

2 *Ariſtæus, &c. cum Dædalo in Sardiniam tranſivit,*] Ex Servio l. 1. Georg. Idem lib. 6. Æneid. *Dædalus*, inquit, *ut ſcribit Salluſtius, primo Sardiniam, poſt delatus eſt Cumas.* Illud in lib. 12. tranſtulit Silius; ſic enim canit:

Fama eſt, cum laceris Actæon flebile membris
Supplicium lueret ſpectatæ in fonte Dianæ,
Attonitum novitate mali fugiſſe parentem
Per freta Ariſtæum, & Sardoos iſſe receſſus:
Cyrenen monſtraſſe ferunt nova littora matrem.

Carrio.

3 *Cumas.*] eſt urbs Campaniæ celebris. Vide Cluver.

4 *Salluſtius duces laudat.*] Ut de L. Scipione Sulla, Pompejus de D. Bruto caſtris collatis apud Mutinam obſeſſo. Sed, *Reportarunt*, malim. Et fortaſſe huc pertinuerit, quod habes ſupra: *Caſtra ſine volnere introitum.* Quod ipſum tamen ad Pompeji Epiſtolam Senatui inſcriptam, poſt victoriam de Bruto, quam dixi, referri oportere, poteſt, ut credam, hoc Plutarchi teſtimonio adductus: ἔλυσε δὲ τὸν φόβον ἐπιστολὴ παρὰ Πομπηΐου κομισθεῖσα, κατωρθωκότος ἄνευ μάχης τὸν πόλεμον. ὁ γὰρ Βροῦτος, εἴτε παραδοὺς τὴν δύναμιν αὐτὸς, εἴτε προδοθεὶς μεταβαλλομένης ἐκείνης, ἐνεχείρισε τῷ Πομπηΐῳ σῶμα, &c. Id eſt, *Hanc formidinem allatæ a Pompejo litteræ diſcuſſere; bellum ſine certamine eſſe perpetratum: Brutus enim, quia vel exercitum ipſe tradidit, vel, tranſitionem ille quum faceret, proditus fuit, ſeque & vitam ſuam in Pompeji permiſit fidem.* Addam corollarii vicem, hujuſmodi victoriæ genus, in re tamen diverſa, & quæ ad Venerem potius ſpectet, quam Martem, etiam præcipue Triumpho dignum cenſeri a Poëta Sulmonenſi: In qua (ut idem feſtiviſſime argutatus) utcunque eſt, ſanguine præda caret. *Douza.*

5 *A Troja.*] Servius lib. 1. Æneid. paulo aliter: *A Troja Capys Campaniam, Helenus Epirum, Antenor Venetiam, alii Sardiniam, ſecundum Salluſtium, occuparunt.* eodem pertinet illud Silii lib. XI.

Hinc Tros, hinc Ilus, generis tunc ordine longo
Aſſaracus, nulloque minor famave manuve
Tum Capys, ut primis dederit ſua nomina muris.

Carrio.

Salluſtius [1] Scyllam ſaxum eſſe dicit ſimile formæ celebratæ procul viſentibus. *Servius.*

In Sicilia eſt Enceladus, Othus in Creta, ſecundum Salluſtium. *Idem.*

Salluſtius ait, Hiſpanorum morem fuiſſe, ut in bella euntibus juvenibus parentum facta memorentur a matribus. *Idem.*

Orion, juxta Salluſtium, oritur juxta ſolis æſtivi pulſum. *Idem.*

In Flaminia eſt civitas, quæ [2] Cale dicitur, & in Gallia hoc nomine, quam Salluſtius a Perperna captam commemorat. *Idem.*

Getæ ſunt Myſii, quos Salluſtius a Lucullo dicit eſſe ſuperatos. *Idem.*

Trojanorum tempore invadendarum terrarum cauſa fuerat navigatio, uti Salluſtius meminit. *Idem.*

[3] Curribus falcatis uſos eſſe antiquos, Livius & Salluſtius docent. *Idem.*

Vices ſignificant pugnam, quia per viciſſitudinem pugnabatur, ut inquit Salluſtius. *Idem.*

Creta medio jacet inſula ponto, id eſt, ſecundum Salluſtium, procul a continenti. *Idem.*

Primo

1 *Scyllam.*] *Scylla*, Plinio ſcopulus in Freto Mamertino, inter Siliciam & Italiam. Scyllam & Scyllæum vocat Strabo. Hodie Scyllo dici, auctor mihi eſt Fazellus. Scylla, Brutiorum oppidum, apud Melam, quod hodie Siglio nuncupatur, ut Leander tradit. Scylla nomen inſulæ deſertæ, circa Thraciæ Cherſoneſum, ut ex Plinio videtur. *Ortel.*

2 *Cale.*] Ex Salluſtio Calem in Gallia, & Calenſem villam, ab urbe Pariſiorum quaſi centum ſtadiis diſtantem, habet Greg. Turonenſis. Haud procul a Matrona flumine, ut Gaguinus ait. *Idem.*

3 *Curribus falcatis.*] Hujuſmodi, pugnacis vehiculi genus, quod armis præter morem videtur inſtructum, reperit Parthicæ pugnæ neceſſitas; ſed hoc ſingulis bene munitis invecti equis duo viri, veſtitu, & armis, ferro diligenter muniti, citato curſu in pugnam rapiunt. cujus poſterior ſupra currum paſcultris in ordinem extantibus communitur, videlicet ne facilis a tergo cuiquam præbeatur adſcenſus. Falces vero acutiſſimæ axibus ejuſdem currus aptantur, in lateribus ſuis anſulas habentes, quibus innexi funes, pro arbitrio duorum equitum laxati quidem explicant, repreſſi autem erigunt falces. qualia vero hujuſmodi machinæ funera hoſtibus immittant, vel quas turbatis ordinibus ſtrages efficiant, dicent melius, qui uſu bella cognoſcunt. Vide *Stewech.*

1 *Paphla.*

Primo menſe veris dicitur novum ver, ſecundo ver adultum, tertio præceps; ſicut etiam Salluſtius dicit ubique, nova æſtas, adulta, præceps. *Idem.*

Salluſtius in Hiſtoriis tradit, Sertorium victum voluiſſe fugere ad inſulas fortunatas. *Acron.*

Inſulas fortunatas Salluſtius inclutas eſſe ait Homeri carminibus. *Servius.*

Proxumum dicebant veteres, non ſolum adhærens, & adjunctum, verum etiam longe remotum, ſi tamen inter duo diſcreta nihil medium exſtitiſſet. *Virg. Æneid.* lib. v.

> *Proximus huic, longo ſed proximus intervallo,*
> *Inſequitur Salius.* ———

Ita & Salluſtius in Situ Ponti, de promontoriis [1] Paphlagonum, & quod [2] Κρίου μέτωπον appellavit, poſuit. *Nonius.*

> *Interrogaſti, ſi tenes, Mæotici*
> *Situs quis eſſet æquoris. Salluſtium*
> *Noram id dediſſe, dicta & ejus omnibus*
> *Præjudicatæ auctoritatis ducier,*
> *Non abnuebam.* Feſtus Avienus.

Portus ab Eoo fluctu curvatus in arcum. In arcus ſimilitudinem. Sic de Ponto Salluſtius, unde hic tulit colorem, nam ſpeciem efficit Scythici arcus. *Servius ad* III. *Æneid.*

> ——— *Freta lata relucent.*

Lata autem ideo, quia ſe anguſtiæ Pontici oris illic dilatant, uti dicit Salluſtius. *Servius.*

Teïa autem dicta eſt a Teïo Anacreontis Poëtæ Lyrici oppido, quod in Paphlagonia eſſe Salluſtius indicat, cum de ſitu Pontico loquitur. *Comment. in Horatium.*

1 *Paphlagonum.*] Παφλαγόνια, Aſiæ Minoris regio, Ptolemæo & aliis. Hæc aliquibus, ut Plinius ſcribit, Pylemænia dicta fuit. Joſephus Riphathæos, Strabo lib. 4. Henetos vocat: Flagania nominari, in Anonymi libro de Bello Sacro putat Reineccius. Henetus locus eſt apud Solinum. Paphlagoniam Macedoniæ conterminam, verſus Boream, habet Martianus Capella. Hanc me ignorare fateor. An *Pelagonia* legendum? *Ortel.*

2 Κρίου μέτωπον.] Ptolemæus, Strabo, Plinius: & Priſcianus in exegeſi:

> *Arietis hanc rupem ſimulantem vertice frontem,*
> *Pro merito Graji κρίου dixere μέτωπον.*

Porro Salluſtius auctor certiſſimus aſſerit tam Tigris, quam Euphratis in Armenia fontes demonſtrari. *Hieronymus de locis Heb.*

Cum multi evaſerint Trojanum periculum, uti Capys, qui Campaniam tenuit; ut Helenus, qui ut alii Sardiniam, ſecundum Salluſtium. *Servius.*

Salluſtianus Calpurnius. *Hieronym. adverſ. Ruf.*

Calpurniani diſcipuli. *Idem ibidem.*

Tamen vulgata jam res eſt gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt. Salluſtius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulſat. *Tertull. de anima.*

Sarcaſmus Chleuaſmo proxima eſt, & ſimilis figura qua adverſariorum facta, cum exacerbatione admiſſi eorum laceſſimus. Ut apud Salluſtium de Sullæ crudelitate. Ut in M. Mario, cum fracta prius crura per artus expiraret. *Jul. Rufinianus de ſchematis lexeos.*

Meſopotameni homines effrenatæ libidinis ſunt, ut Salluſtius meminit, in utroque ſexu. *Gloſſa in Juvenalem.*

Antonius ille trium Antoniorum corruptor, ille Salluſtius, qui oræ maritumæ, qua Romanum eſſet imperium, contrarius piratis. Si omnes ſocios & maxime Græcos Aſiaticos ac Siculos fortunis omnibus ſpoliaverunt. *Eadem Gloſſa.*

Σαλλουστίου δὲ θαυμάζω, τότε πρῶτον ὦφθαι Ῥωμαίοις καμήλους, λέγοντος, εἰ μήτε πρότερον τοὺς μετὰ Σκιπίωνος νικήσαντας Ἀντίοχον ᾤετο, μήτε τοὺς ἔναγχος πρὸς Ὀρχομενῷ, καὶ περὶ Χαιρώνειαν Ἀρχελάῳ μεμαχημένους, ἐγνωκέναι κάμηλον. *Id eſt*: Salluſtium demiror, qui autumat tum primum viſos Romanis Camelos, quod neque olim illos, qui duce Scipione Antiochum devicerunt, neque hos, qui ad [1] Orchomenum & Chæroneam

1 *Orchomenum, &c.*] Ὀρχόμενος, Ptolemæo & Plinio, Bœotiæ urbs; Diadæ olim vocatam, ſcribit Niger, citans male ex Euſebio hunc locum: *Cecrops in Bœotia Diadas condidit, quam Bœoti Orchomenum vocarunt.* Pro Bœotia & Bœoti, *Eubœa* & *Euboici* legit Chronicon Euſebii. Minyeum Μινύειον quondam, nunc Bœotium vocant Orchomenum, inquit Thucydides libro quarto Orcho-

am certaverunt cum Archelao, noſſe putaverit Camelum. *utarchus.*

Σαλλύςιος μὲν ἔν φησι, χαλεπῶς διατεθῆναι τὸυ ϛρατιώτας πρὸς αὐτὸν, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου, πρὸς υζίκῳ, καὶ πάλιν πρὸς Α᾽μισῷ δύο χειμῶνας ἐξῆς ἐν άρακι διαγαγεῖν ἀναγκασθέντας. *Id eſt:* Ac Salluſtius uidem fuiſſe milites jam inde a principio male ait in eum ucullum) animatos, quod ad Cyzicum, [1] & iterum ad miſum duas hiemes eos in caſtris continuiſſet. *Idem.*

LECTORI.

HActenus Fragmenta florentiſſimi Rerum Romanarum ſcriptoris, quæ extare putamus. Cetera quæ ſequuntur, in MS. Servio legi auctor eſt V. Cl. Andreas Schottus: in optima amen illa Honorati Editione a Petro Daniele JC. procurata non comparent.

* m or Trequii præter s r ciem neceſſariam haud multo ſecus quam ferro noceri poterat. At Varinius, dum hæc aguntur a fugitivis, ægra parte militum autumni gravitate, neque ex poſtrema fuga, cum ſevero edicto juberentur, ullis ad ſigna redeuntibus, & qui reliqui erant per ſumma flagitia detrectantibus militiam, Quæſtorem ſuum C. Thoranium ex quo præſente vera facilime noſcerent, * * * commiſerant, & tamen interim quum volentibus numero quatuor.

* ingre, tante ſetui debacrlttur, nefandum in modum perverſo vulnere & interdum lacerum corpus ſemianimum omittentes, alii in tecta jaciebant ignes, multique ex loco ſervi, quos ingenium ſocios dabat, abdita a dominis aut ipſos trahebant ex occulto, neque ſanctum aut nefandum quicquam fuit iræ barbarorum, & ſervili ingenio:

Orchomenium locum non ſemel nominat Theophraſtus, qui inſulas fluitantes in eo deſcribit. In Bœotia, hujus meminit & Plinius 16. capite triceſimo ſexto. *Chæronea* autem urbs Bœotiæ. *Idem.*

1 *Et iterum ad Amiſum.*] Vide ſupra pag. 474. 475.

nio: quæ Spartacus nequiens prohibere, multis precibus cum oraret, celeritate * * * * nuntios.

Aliquot dies contra morem fiducia augeri noſtris cœpit, & promi lingua. Qua Varinius contra ſpectatam rem incaute motus novos incognitoſque & aliorum caſibus perculſos milites, ducit tamen ad caſtra fugitivorum. Preſſo gradu ſilentes jam, neque tam magnifice ſumentes prælium, quam poſtulaverant. Atque illi certamini conſcii inter ſe juxta ſeditionem erant. Crixo & gentis ejuſdem Gallis atque Germanis obviam ire & ultro offerre pugnam cupientibus contra Spartacum.

FRAGMENTA tria, ex vetuſtis, & Servianis doctiſſimi Petri Danielis ſchedis, necdum publicatis, Lutetiæ deſcripta, atque inde porro ad C. V. Juſtum Lipſium ab adoleſcente lectiſſimo, Andrea Schotto, gratificandi cauſſa Lugdunum noſtram tranſmiſſa; alius neminis, quam Salluſtii eſſe quovis pignore contendere auſim. Cui rei argumenta, primo ſtylum, dico: quem ego adeo omni ex parte Salluſtiano dicendi generi reſpondere, probare poſſe videor;, ut lac lacti ſimilius eſſe non queat: deinde Servilis belli tractationem, quam Salluſtium in his Hiſtoriarum ſuarum libris exſecutum eſſe, cum ex aliquot ſuperioribus Fragmentis, tum vero ex Auſoniana illa duodecim annorum computatione ita examuſſim compertum jampridem, atque exploratum habemus; ut ſatisacceptione nobis ejus rei cauſſa opus non ſit. Abeſſent tantum cæcæ lituræ illæ, tot barbariæ mendis, ac maculis copertæ. quibus ipſe hercule eluendis ſat eſſe non poſſum. neque enim Fullonicam didici. uti lapſe exarata accepi, ita repræſentavi. Ceterum fides ſit penes Exſcriptores. *Douza.*

ORA-

* ORATIONES DUÆ AD C. CÆSAREM, SALLUSTIO ADSCRIPTÆ.

1 ORATIONES DUAE.] De Scriptore duarum (ut quidem nunc inſcriptio eſt) Orationum ad C. Cæſarem, cur ambigerent literati homines, cauſſa non erat; præſertim cum & codicum membranaceorum conſenſus, &, quæ ratio maxima, geminiſſimus dicendi character, tantæque in iis Cenſoriæ notiones exercitæ, ſeſe ab alio nemine, quam a ſevero & ſerio illo Hiſtorico eſſe, haud indicium modo, ſed & fidem merebantur multo certiſſimam. Quid enim? E ſummo puteo (uti apud Comicum noſtrum eſt) ſimilior nunquam poteſt aqua aquæ ſumi, quam hæc ipſa ſunt, & altera illa, quæ de Salluſtianis naufragiis reliqua Deorum nobis benignitas fecit. Nam quod de Tacito, aut alio etiam rerum illius ætatis auctore hallucinati ſunt quidam, quid ſimile? Primum, numquam ea linguæ Latinæ puritas in Tacito: deinde; temporum ratio putetur: magnum ſane inter Flaviani ac Juliani ſeculi ſcriptores intervallum. Neque ipſi id infitentur At brevitas illa, quæ in Hiſtorico noſtro familiam ducit, non æque credo in his Orationibus, ac in ceteris ejuſdem ſcriptis, comparet. Ridicula res vero: mirorque ubinam & oculos, & animi mentem habuerint, qui huiuſmodi ante nos ſententias dixere: niſi tamen forte hæc ipſa, ſicuti peregrinantes, perlegerint, quod hercle pernegari non poteſt. Quæ etiam cauſſa fuiſſe videtur; ut quo in lingua Latina aſtrictius nihil, aut conciſum magis, dici, ſcribi, vel fingi ne ab ipſo quidem Salluſtio poſſit, id iſti immodice longum ac Salluſtiana breviloquentia indignum arbitrari ſint auſi: haudquaquam cogitantes, ejuſcemodi delicias longas dici non poſſe: quibus (ut Martialis Tribuni interceſſione pro Criſpo Prætore noſtro utar) nihil eſt, quod demere poſſis; ut omittam cetera, quæ in Coſconium noto ibidem Epigrammate leguntur, in hujuſmodi novos Laconas potius, quam veterem illum Celtiberi Poëtæ criminatorem convenientia. Verum aliquando in rem præſentem, in qua ego omnibus verbis vindicare, manumque cum hoſte, (ſi uſus venit) apud Prætorem, quem dico, conſerere ſum paratus. non quidem vitilitigandi ſtudio (a qua ſcabie, meditate ſemper cavi, ut ungues tenerem) ſed veritatis, & Salluſtiani honoris defendundi. cui hoc loco, aſſertorem me veniſſe haud pœnitet, magis reticuiſſe pigeret. Nam ſive hæc, ſive alia ſtudioſis probabuntur, a me quidem pro virili dictum & adjutum fuerit. Reliquum eſt, ut quid de pervolgata hac inſcriptione ſentiam, quam breviſſime potero, exponam. Nam Orationum nomine cenſendas perſuadere mihi non poſſum. Proinde (more majorum quod liceat) Epiſtolas, non orationes judico inſcribi oportere: conjecturam ex eo ducens, quod auctorem ipſum, non orantem, ſed ſcribentem poſtea inducit Salluſtius, his verbis: *Forſitan, Imperator, perlectis litteris decernes, quem numerum Senatorum fieri placeat, quoque modo in multa, & varia officia, &c.* Et aliquanto poſt: *Ea mihi omnia generatim deſcribere haud difficile factu fuit, prius laborandum viſum eſt de ſumma conſilii, &c.* Denique etiam ſub finem: *Quæ mihi utilia factu viſa ſunt, quæque tibi uſui fore credidi, quam*

¹ORATIO I.

AD

C. CÆSAREM,

DE

REPUBLICA ORDINANDA.

POPULUS ²R. antea obtinebat, regna atque imperia, fortunam dono dare, item alia, quæ per mortalis avide cu-

pauciſſimis potui, perſcripſi. Ubi maniſeſto vides, & litterarum & ſcriptionis per litteras interpretes factæ, non autem Orationis ad Cæſarem habitæ fieri mentionem. Quod quoniam ſatis ſuperque argumentis oſtenſum ac declaratum arbitror, in promptu erat, aliquot ex omni numero exempla decerpta proponere: unde, tamquam ex volpe leonem, cuivis promtum ſit oculo præſente arbitrari, Epiſtolas, quas dico, utraſque ſine probro lectas, hoc eſt, puras putas Salluſtianas eſſe: neque quicquam in iis adulterinum deprehendi, quod parentem ſuum infitiari poſſit. Sed quis modus quæſo obſervationum futurus, ſi nobis lubido fuerit omnia examuſſim perſequendi? Proinde nos quidem properantes, quæ reſtant Grammaticorum curioſitati linquemus, omiſſuri etiam compendii faciundi cauſſa; ſimul ne communium, miſeriarum, quas per tot annos ægre, ac duriter exantlavimus, non ipſi in memoriam inducamus, tot tantaſque in illuſtri poſitas pro rep. indignationes: quibus ſolens cum ſeculi ſui vitiis rixari amat Salluſtius; graviſſimus alienæ & publicæ luxuriæ caſtigator. Quas ſi quis cum Catilinarii, & Jugurthini Belli querimoniis inter ſe contendere voluerit, facile videbit, ejuſdem imaginis formam poſſidere utraſque: neque aliud in his majus diſcrimen comparere, quam quo Menæchmum ſurreptum a Soſicle diſcrevit Plautus. Quare his, ut dixi, præteritis, aliquot prius a me emendatiunculas daturus, rem ad exordium aliquando deducam. *Douza.*

1 Altera Salluſtii oratio ad Cæſarem, quam male præponunt, quum ea ſcripta ſit poſt Pompejum victum, altera ante eam victoriam. *Mercerus.*

2 *Populus Romanus antea obtinebat regna.*] Duo Longobardicis litteris ſcripti libri habent, *Pro vero antea obtinebat, regna atque imperia fortuna dono dare.* Sed Latinus Latinius legit, *fortuna dono dari.* Forte, *Pro vero antea obtinebam regna atque imperia fortunam dono dare.* Ciacc.

Populus Rom. antea obtinebat, regna atque imperia fortunam dono dare: item alia, quæ per mortales avide cupiuntur, &c.] Ita hæc diſtinguo: nec puto quicquam deſiderari; multo minus locum corruptum, aut deploratum eſſe; id quod cenſent Critici. Proinde: *Obtinebat*, novo ſignificatu, a novatore verborum Salluſtio poſitum accipio, *Opinabatur*, ſeu potius, *perſuaſum habebat ſibi, &c.* pleno ac perſpicuo intellectu. *Douza.*

Populus Romanus, &c.] Imperiti homines qui non intelligebant, *obtinebat*, poſitum eſſe pro, opinio obtinebat, ſive vulgo credebatur, cum aliquid deeſſe perſuaſum haberent, ex ingenio, quod maxime probabile viſum ſuppleverunt, duobus his verbis, *Populus Romanus* initio præpoſitis: quæ duo verba clariſſi-

le cupiuntur: quia & apud indignos ſæpe erant; quaſi per ubidinem data; neque [1] cuiquam incorrupta permanſe-:ant. Sed res docuit id verum eſſe, quod in carminibus Ap-pius ait, [2] Fabrum eſſe ſuæ quemque fortunæ: atque in te naxume, qui tantum alios [3] prætergreſſus es, [4] uti prius leſeſſi ſint homines laudando facta tua, quam tu laude di-gna faciundo. Ceterum [5] uti fabricata, ſic virtute parata, quam magna induſtria haberi decet: ne incuria deformen-ur, aut corruant infirmata. Nemo enim alteri imperium rolens concedit: [6] & quamvis bonus atque clemens ſit, qui plus

:lariſſimam alioquin & illuſtriſſimam ententiam tenebris plus quam Cimneriis involverunt. Legendum autem: *Antea obtinebat regna atque imperia for-unam dono dare, item alia quæ per mor-ales avide capiuntur, &c.* Mer. Caſau-oonus in notis ad Antonium pag. 41. Teſtatur Carrio in libris Fabri & Bri-:oneti lectum *Populus Romanus vero.* Fortaſſis igitur, *pro vero antea obtinebat.* Appulejus in Apol. *Certus equidem ram, proque vero obtinebam, maxime Claudi.* Gronovius.

1 *Cuiquam incorrupta, &c.*] Multa le hac re dicta Philoſophorum & Poë-arum apud Stobæum λογ. ργ. Et in nemoria ſunt vetera & recentia exem-pla, quæ ut vulgo nota, non hic incul-:o. Illum tantum Val. Maximi Epilo-gum, non poſſum quin huc apponam: *Caduca nimium hæc ſunt, quæ vires atque pes humanæ vocantur. Affluunt ſubito, epente dilabuntur; nullo in loco, nulla in perſona, ſtabilibus nixa radicibus conſi-ſtunt, ſed incertiſſimo flatu Fortunæ huc tque illuc acta: quos in ſublime extule-unt, improviſo decurſu deſtitutos profun-lo cladium miſerabiliter immergunt. Ita-que neque exiſtimari, neque dici debent bo-na, quæ ut inflictorum malorum amaritu-dine deſiderium ſui duplicant: propen-ſiore favore primo delinitos, majore poſtea nalorum cumulo opprimere ſolent.* Coler.

2 *Fabrum eſſe ſuæ quemque fortunæ.*] Duo Longobardicis literis ſcripti li-ori, *fabrum ſuæ eſſe quemque fortunæ.* Ad hæc alluſit Livius lib. 39. cum de Catone loquens, ait: *In hoc viro tanta vis animi ingenii fuit, ut quocunque loco natus eſſet, fortunam ſibi ipſe facturus fuiſſe videretur.* Plautus Trinummo: *Nam ſapiens quidem pol ipſe fingit fortu-nam ſibi.* Ciacc.

3 *Prætergreſſus.*] Omnes libri, *Præ-greſſus.* Carrio.

4 *Uti prius defeſſi ſint homines laudan-do facta tua.*] Sic in ſequenti Epiſtola: *Quod prius defeſſi ſunt homines laudando atque admirando munificentiam tuam, quam tu faciendo quæ gloria digna eſſent.* Ciacc.

5 *Uti fabricata.*] Videtur Salluſtius paullatim id agere, ut Cæſarem addu-cat ad ordinandam novis legibus Rem-publicam, & quidem neceſſario. Hæ enim anima ſunt civitatis. Ut corpora noſtra ſine mente, ſic civitas ſine lege ſuis partibus ac nervis, ac ſanguine uti non poteſt: ait M. Tullius in ea pro Cluentio. quod ſane dixit ad imitatio-nem ſui Demoſthenis, qui ſcripſerat πόλεως ψυχὴν εἶναι τοὺς νόμους. Plane ad hanc Salluſtii mentem illud Valerii Max. dictum: *Quid prodeſt foris eſſe ſtre-nuum, ſi domi male vivitur? Expugnen-tur licet urbes; corripiantur gentes, regnis manus injiciantur: niſi foro & curiæ offi-cium ac verecundia ſua conſtiterit, parta-rum rerum cœlo cumulus æquatus, ſedem ſtabilem non habebit.* Carrio.

6 *Et quamvis bonus, atque, &c.*] Id eſt: Quia illi copia eſt male faciun-di,

plus poteſt; tamen, quia malo eſſe licet, formidatur. [1] Id evenit, quia plerique rerum potentes perverſe conſulunt: & eo ſe munitiores putant, quo illi, quibus imperitant, [2] nequiores fuere. At contra id eniti decet; cum ipſe bonus, atque ſtrenuus ſis, uti quam optumis imperites. Nam peſſumus quiſque aſperrime rectorem patitur. [3] Sed tibi hoc gravius

di, vel, quia in manu ejus poteſtas plus poteſt, clemensne, an Tyrannus eſſe velit, ideo metuitur, non amatur. *Douza.*

1 *Id evenit.*] Fabri & Briconeti libri, *id convenit.* Carrio.

2 *Nequiores.*] Id eſt, minus queuntes aut valentes. unde Nequam non dicitur perverſus aut luxurioſus: ſed homo nihili, id eſt, nullius virtutis, ut qui nequit quicquam. *Bad.*

3 *Sed tibi hoc gravius eſt.*] Ait, gravius eſſe Cæſari ordinare Remp. quam cuiquam unquam Romanorum fuerit, has ob cauſſas. Primum, quod bellum nimis placidum & aliorum pace mollius geſſerit; dein, quod victi cives ſint, & ab iis prædam petant victores. Jure laudatur C. Cæſar ob duas virtutes, Modeſtiam & Clementiam, quarum victor poſt bellum civile obſervantiſſimus fuerit. Quis enim omnium poſt victoriam Cæſaris non optaſſet potius hoſtis fuiſſe Cæſaris, quam in pace amicus Marii, aut Sullæ? Pauci victores Modeſtiam aut Clementiam coluere. Id adeo Naturæ quodam inſtinctu inter mortales fieri ſolet. Nam dum hoſtis ab hoſte ſummam ſe accepiſſe injuriam exiſtimat, poſt victoriam animus augeſcit, creſcit cupiditas. Scimus Sulla bellatore nihil fuiſſe mitius, victore nihil truculentius aut crudelius. Eſt & alia cauſſa inſolentiæ ejuſmodi, quippe ſecundis rebus etiam egregios Duces inſoleſcere teſtatur Tacitus. Rariſſimum igitur hoc exemplum in Cæſare, quod eiam Hiſtorica auctoritate ſtabilio. Scribit enim de hac victoria Florus, *Pax incruenta, penſatumque clementia bellum. Nemo cæſus imperio præter Afranium (ſatis ignoverat ſemel) & Fauſtum Sullam: didicerat generos timere, filiamque Pompeii cum patruelibus ex Sulla hîc poſteris cavebatur.* Hæc Florus. Hinc de Præda militibus dividunda, magna in hac re difficultas Cæſari objecta erat. Nam & milites prædatores & victi cives. Invidioſum omnino factum fuerat Cæſaris, bona civium prædæ dare. Jam valebat Romæ fama de crudelitate Cæſaris, ex mera invidia ficta. Tangit eum Cicero ad Atticum ſcribens: *Qui quidem incertum eſt, Phalarimne an Piſiſtratum ſit imitaturus.* Unde & illud veriſſimum eſſe liquet, quod idem Cicero ſcribit: *Omnia ſunt in bellis civilibus miſera, ſed nihil miſerius quam ipſa victoria, quæ etiamſi ad meliores venit, tamen eos ipſos ferociores impotentioreſque reddit, ut etſi natura tales non ſint, neceſſitate eſſe cogantur.* Illud vero nonne miſerrimum poſt bellum civile, quod non ſolum non fiunt, quæ velit victor, verum quod iis mos gerendus, quibus adjutoribus parta eſt victoria, ut ſcribit idem Cicero l. 12. Epiſt. 18. Et id bene etiam ſcivit Æſchines: στάσις ἐμφύλιος ἐς ἑκάτερα κακόν. καὶ γὰρ νικῶσι καὶ ἐν συμφοραῖς ὁμοιοῦται φθορή. Atqui tamen Cæſari ultionem poſt victoriam adhibendam fuiſſe dicat aliquis, quia ultio plerumque juſta poſt bellum, quam & Seneca lib. 1. de clement. ait duas res præſtare, injuriæ ſolatium, & in reliquum ſecuritatem. Verum tamen ego non ſuaſiſſem Cæſari, ob belli ſpeciem, ut ante dictum. Non externum aliquem hoſtem, non ſocios perfidos vicerat Cæſar, ſed cognatos, amicos, cives. Reliquum igitur belli jus ſilebat. Neque vero ſecundum Senecam etiam ultio

gravius eſt, quam ante te omnibus, armis parta [1] componere. Bellum aliorum pace mollius geſſiſti: ad hoc victores prædam petunt, victi cives ſunt. Inter has difficultates [2] evadendum eſt tibi; atque in poſterum firmanda reſpubl. non armis modo, neque adverſum hoſtes, ſed, quod multo majus, multoque aſperius eſt, bonis pacis artibus. Ergo omnes [3] magna mediocrique ſapientia res huc vocat: quæ quiſque optima poteſt, ut dicat. Ac mihi ſic videtur; qualicumque modo tu victoriam compoſueris, ita alia omnia futura. Sed jam, quo melius, faciliuſque conſtituas, paucis, quæ me animus monet, accipe. Bellum tibi fuit, imperator, [4] cum homine claro, magnis opibus, [5] avido potentiæ, [6] majore fortuna, quam ſapientia: quem ſecuti ſunt

ultio Cæſari ullam ſecuritatem præſtiſſet. quippe nec in armis ſecurus ſis, ubi tuos nimis læſeris. Quærenda igitur in tali negotio vera & ſolida pacis ſtabilimenta, ſolius opinor Clementiæ & Miſericordiæ tibicine fulcienda. Id ſuadet Auguſtinus: *præterita vindicando iram paſcimus, miſericordes ſi ſimus, in futurum conſulimus. Hoc igitur Cæſaris munus erat, Modeſtia & Clementia civium odia vincere, omniaque ad eorum commoda & ſalutem referre.* Præclare Cicero in nobiliſſima Epiſt. ad Q. Fratrem *Eſt non modo, ejus, qui ſociis & civibus, ſed etiam ejus, qui ſervis, qui multis pecudibus præſit, eorum, quibus præſit, commodis, utilitatique ſervire.* Etiam Afris, Hiſpanis, Gallis immanibus ac barbaris nationibus, eorumque commodis & utilitati ſalutique conſulere humanitatis eſt. *Col.*

1 *Componere bellum.*] Vaticanus: *Componere: quod bellum.* Carrio.

2 *Evadendum.*] Id eſt, invento honeſto medio, quo neutri lædantur, e diſcrimine eundum.

3 *Magna mediocrique ſapientia.*] Agit de conſiliariis, quos Cæſari adhibendos cenſet, non tantum acutos & ſapientes, ſed etiam mediocri ſapientia. Neque enim acuti ſolum, ſed etiam hebetiores aliquando optimi conſultores. Certe hos magni facit Thucydides, Politicus & ipſe inſignis: *Οἱ φαυλότεροι τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ξυνετωτέρους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄμεινον οἰκοῦσι τὰς πόλεις.* Hæc Salluſtiana decore illis, quæ Juſt. Lipſius in Notis ad Polit. diſputat, apponi poſſent. *Coler.*

4 *Cum homine claro.*] De claritudine Pompeji ſupervacuum eſt ex Cicerone, Plutarcho, Dione aliquid addere. Hoc tantum addo, Pompejum fama & claritate etiam ſupra Craſſum & Cæſarem fuiſſe. Florus libro 4. *Forte tunc Craſſus genere, divitiis, dignitate florebat, vellet tamen auctiores opes. C. Cæſar eloquentia & ſpiritu, & jam conſulatu allevabatur. Pompejus tamen ſupra utrumque eminebat.* Idem.

5 *Avido potentiæ.*] Vellejus: *Potentia, quæ honoris cauſſa ad eum deferretur, non ut ab eo occuparetur, cupidiſſimus.* Non ita, puto, Salluſtius intellexit. Sed cum Vellejo ſentit etiam Plutarchus, Cicero, alii. *Idem.*

6 *Majore fortuna.*] Contra ſentit Lucanus & Cicero. Nam cauſam quidem bonam Pompejus, ſed fortunam iniquam & Deos adverſos habuit. *Badius.*

Majore fortuna.] Hoc negat Cicero. Et Vellejus ei diſerte Prudentiam militarem tribuit. Sed Salluſtius Pompejum cum

[1] ſunt pauci, per ſuam injuriam tibi [2] inimici, item quos affinitas, aut alia neceſſitudo traxit. Nam particeps dominationis neque fuit quiſquam; neque, ſi pati potuiſſet, orbis terrarum bello concuſſus foret. [3] Cetera multitudo vulgi, more magis quam judicio, [4] poſt alius alium, quaſi prudentiorem, ſecuti. Per idem tempus maledictis iniquorum occupandæ reipubl. in ſpem adducti homines, [5] quibus omnia probro, ac luxuria polluta erant, concurrere in caſtra tua: & aperte quietis mortem, rapinas, poſtremo omnia, [6] quæ corruptus animus jubebat, minitari. Ex quîs magna pars, ubi neque creditum condonare, neque te civibus, ſicuti hoſtibus, uti vident, defluxere: pauci reſtitere, quibus majus otium in caſtris, quam Romæ, futurum erat: tanta vis creditorum impendebat. Sed ob eaſdem

caussas,

cum Cæſare confert. Ideoque dicam, prudentiam in Pompejo reſpectu Cæſaris non admodum magnam fuiſſe. hac certe vicit Cæſar. Cicero de Pompejo ad Atticum: *Nihil actum eſt a Pompejo noſtro ſapienter, nihil fortiter.* Et alibi de Cæſare: *Sed hoc τέρας horribili vigilantia, celeritate, diligentia eſt.* Coler.

1 *Quem ſecuti ſunt pauci.*] Intelligo nobiliores illos, Lentulum, Marcellum, Scipionem, Catonem. Ipſe Cæſar lib. 1. de Bello Civ. *Paucorum factionem* appellat. Hæc omnia copioſe ipſe Cæſar & Plutarchus. Paucos autem iſto ævo & iſta Reip. forma, vocabant, quos Cicero optimates. Aut certe ita invidioſe dixit Salluſtius. Nam voce paucorum ὀλιγαρχία ſignificatur. *Idem.*

2 *Inimici.*] Inimicitias refero ad Catonem, affinitatem ad Scipionem. *Idem.*

3 *Cetera multitudo.*] Pompejus belli cauſſa diſcedens, ab urbe, in ſenatu dixerat, eodem ſe habiturum loco, qui Romæ remanſiſſent, & qui in caſtris Cæſaris fuiſſent. Hoc ipſe Cæſar lib. 1. Bel. Civ. Quo effecit Pompejus, ut diſcedentem tam plebis quam nobilitatis agmina ſequerentur. *Idem.*

4 *Poſt alius alium.*] Supra bello Jugurth. *Deinde ab eo magiſtratus alium poſt alium ſibi peperit.* & rurſus, *aliis poſt aliis minitari.* videndum ergo an hic legi debeat, *Alius poſt alium*, an, *poſt alium alius.* Ciacc.

5 *Quibus omnia probro.*] Conjicio non fuiſſe infimi ordinis homines, ſed equeſtri cenſu. De curione quidem res eſt pervulgata. Is quaſi conciliator & pararius Cæſarianorum fuit, obque id maximo ære alieno liberatus a Cæſare, ut ſcribit Dio. Sed eadem via alios etiam nonnullos ſibi obnoxios fecerat Cæſar. Ea res cum apud Pompejanos magnam invidiam faceret, invidiam auxerunt, & perditiſſimum quemque in Cæſaris caſtra ire juſſerunt, quippe ubi & civium ſpolia darentur & creditum condonaretur affatim. At illi, ubi viderunt contra eſſe, neque Cæſarem creditum condonare, nulloque modo, ut Ciceronis verbo utar, Sullaturire, defluxerunt. Reliqui in caſtris eſſe maluerunt, quibus Romæ non licebat, ob creditorum multitudinem. *Idem.*

6 *Quæ corruptus animus jubebat.*] Vetus editio, *quæ corrupto animo jubebat*, hinc ſcilicet vulgarem ſcripturam naſci. omnes MSſ. *quæ corrupto animo jubebat.* Carrio.

1 Civi-

cauſſas, immane dictu eſt, quanti, & quam multi mortales poſtea ad Pompejum diſceſſerint: eoque per omne tempus belli quaſi ſacro, atque inſpoliato fano debitores uſi. Igitur, quoniam tibi victori de bello, atque pace, agitandum eſt; hoc uti [1] civiliter deponas, [2] illa ut quam juſtiſſima, & diuturna ſit: [3] de te ipſo primum, quia compoſiturus es, quod optimum factu eſt, exiſtima. [4] Equidem ego cuncta imperia crudelia, magis acerba, quam diuturna, arbitror, neque quemqam a multis metuendum eſſe, quin ad eum ex multis formido recidat: [5] eam vitam bellum æternum & anceps gerere; quoniam neque ad-

1 *Civiliter deponas.*] Victori duo facere neceſſe eſt, ut pacem non tantum bene conſtituat, ſed etiam bellum civiliter deponat. Puto autem civiliter deponit bellum, qui magis victis ignoſcit, quam indulget ultioni; quod jure belli fieri poſſe & ſolere ſupra dixi. Sed quid tamen magis cum periculo cunjunctum quam talis etiam compoſitio, præſertim poſt bellum civile? Hic præcipue illud verum erit, quod Tacitus ſcribit lib. 2. Hiſt. Inter victores victoſque nunquam ſolidam coaluiſſe pacem. Curtius lib. 8. *Quos viceris, amicos tibi eſſe cave credas, inter dominum & ſervum nulla eſt amicitia.* Idem.

2 *Illa ut quam juſtiſſima.*] Glareanus; *illa quidem juſtiſſima.* Fabri & Briconeti, *illi quam juſtiſſima.* Pro nobis eſt Vaticanus. *Carrio.*

3 *De te ipſo primum, quia compoſiturus es, quod optimum factu eſt.*] vv. cc. habent, *qui ea compoſiturus es, quid optimum, &c.* Videndum item an, *optimum factum* ſcribi debeat, pro, *optimum factu.* Sic enim locuti ſunt veteres ſcriptores. Seneca de vita beata, cap. 11. in v. c. *Quamvis, quid optimum factum ſit, non quid uſitatiſſimum.* & Salluſtius ipſe in Bell. Jugurthæ: *Quare optimum factum quidem tibi, &c.* Sic enim eſt in vv. cc. Item Cicero in Catil. 1. ut eſt in v.c. *Ego ſi hoc optimum factum judicarem.* & Plautus Aulularia in v. c. *Hoc mihi factum optimum eſt, &c.* Urſinus.

Quia compoſiturus es.] Vaticanus: *qui ea compoſiturus es.* Carrio.

4 *Equidem ego cuncta, &c.*] Præfert manifeſte Salluſtius clementiam ultioni; huic crudelitatis nomen imponit, retrahens ſcilicet Cæſarem ab exemplis Sullæ, Marii & talium. Et revera ita eſt: nullum unquam imperium crudele aut tyrannicum fuit diuturnum. Aurea verba Euſebii huc ſcribo, quæ exſtant apud Stobæum περὶ ἀρχῆς: Ἀρχὴν ἔχων μὴ ἀπομιμήσῃ ἐκείνους πρὸς τοὺς ἐν δυναστείᾳ σοῦ πρότερον γεγενημένους. οὐ γὰρ ὅπως ἀμείνονος ἔχῃς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παρῃρημένος, ἀλλ' ὅπως καὶ τῆς παρ' ἄλλων ἐπιβουλῆς, ἀσφαλείας, καὶ ἀνεπιβουλεύτους φυλάξῃς τοὺς ὑπό σοι τεταγμένους, καὶ ὅπως τοῦ ὀρθοῦ φύλαξ εἴης καὶ τῆς μεγάλης δικαιοσύνης ὑπηρέτης τε καὶ ἐξηγητής. Hæc in aures, imo in mentem demittant illi, qui hodie non Principes, non Reges amplius, ſed Monarchas audire ſe poſtulant, quos tamen ob ſævitiam ſatius eſſet appellari Tyrannos. Sed revera talis crudelitas perpetuam quaſi umbram pone ſe habuit, Dei ultricem manum. Notavit pie & ſerio Cominæus in Richardo Angliæ rege, & Ferrando Neapolitano. *Idem.*

5 *Eam vitam bellum æternum & anceps gerere.*] Vox, *vitam*, abundat, ut videtur, legendumque puto: *Eam, bellum*

ætern

adverſus, neque ab tergo, aut lateribus tutus ſis, ſemper in periculo, aut metu agites. [1] Contra qui benignitate, & clementia, imperium temperavere, his læta & candida omnia viſa, etiam hoſtes æquiores, quam aliis cives. An qui me his dictis corruptorem victoriæ tuæ, nimiſque in victos bona voluntate prædicent? ſcilicet quod ea, quæ externis nationibus, natura hoſtibus, noſque majoreſque noſtri ſæpe tribuere, ea civibus danda arbitror; neque barbaro ritu cæde cædem, & ſanguine ſanguinem [2] expiandum. An illa, quæ [3] paullo ante hoc bellum in Cn. Pompejum victoriamque Sullanam increpabantur, [4] oblivio abſtulit? [5] interfecit Domitium, Carbonem, Brutum, alios item

æternum gerere, &c. vel retenta etiam voce, *anceps*, ſi placet. *Urſin.*

1 *Contra, qui benignitate.*] Ad hanc plane faciem Jamblichus in Epiſtol. Ἀλλ᾽ ὅταν χρηστότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ τὸ στερεὸν κραθῇ καὶ αὐστηρὸν τῆς ἐπικρατείας, ἐμμελὲς καὶ πρᾶον, καὶ προσηνὲς, καὶ εὐπρόσιτον καθίσταται. καὶ τοῦτο μάλιστα τὸ εἶδος ἡγεμονίας φιλεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχομένων. Id eſt, *Si vero grave auſterumque imperium benignitate & humanitate temperetur, concinnum, mite, manſuetum & adeuntibus facile redditur, quale genus imperii imprimis amant ſubditi.* Coler.

2 *Expiandum.*] Fabri & Briconeti libri, *Expianda.* Carrio.

3 *Paulo ante.*] Mirum eſt, quam accurate operam det Salluſtius, ut Cæſar omnia arma manibus excutiat, atque adeo ad manſuetudinem magis magiſque tranſducat; quaſi monſtri aliquid alere Cæſarem, licet alioquin mitiſſimum, ſuſpicetur. Nemo enim unquam victor poſt bellum ejuſmodi non aliquam crudelitatem exercuit. Id Florus quoque tangit, in fine lib. 4. *Victores, quod non temere alias in civilibus bellis, pace contenti fuerunt.* Coler.

4 *Oblivio abſtulit? interfecit Domitium, &c.*] Hiſtoria nota. Ceterum illud nobis haud ſatis probatum, τὸ *Interfecit*: eo minus, quod ſtatim intra eandem periodum repetitum legamus, *Interfectos*: quod ipſum ſententiæ explendæ ſatis cum ſit, miror, undenam alterum illud in contextum irrepſerit. *Douza.*

Oblivio abſtulit? interfecit.] In Mſſ. *obtinio interfecit Domitium.* Carrio conjecit *oblivio abſtulit*, & τὸ *interfecit*, quod nullum locum habere poſſit propter ſequens *interfectos*, delet: deinde & tentat: *obticeo? Domitium.* Idem *interfecit* confodiunt Douza Pater & Freinshemius. Fortaſſis: *An illa, quæ paullo ante hoc bellum in Cn. Pompejum increpabantur, oblivio intercepit? Domitium, Carbonem, Brutum, &c.* Gronovius.

5 *Interfecit Domitium.*] De Bruto, Carbone, Domitio interfectis, ita res habet. Poſt bellum civile Marianum, victor exſtitit L. Corn. Sulla. Poſt hanc victoriam, tanta proſcriptionum vis, tanta civium mactatio inſecuta eſt, quanta ante Romæ nunquam audita fuerat. Sed aliud novum inſuper ex hoc bello enatum, quod Sertorianum appellant, quodque eleganter Florus ſcribit nihil aliud fuiſſe, quam Sullanæ proſcriptionis hereditatem. Contra hunc Sertorium, ut jam hoſtem P. R. miſſi ſunt, Metellus, & Cn. Pompejus, paulo poſt victores Sertorio exſtincto, novum continuo bellum exarſit, revocante

item non armatos, neque in prœlio belli jure, ſed poſt ea ſupplices per ſummum ſcelus interfectos: plebem Romanam [1] in villa publica [2] pecoris modo conſciſſam. Heu quam illa occulta civium funera, & repentinæ cædes in parentum, aut liberorum ſinum, fuga mulierum, & puerorum, [3] vaſtatio domorum! ante partam [4] a te victoriam omnia ſæva, atque crudelia erant. Ad quæ te illi iidem hortantur: & ſcilicet id certatum eſſe [5] utrius veſtrum arbitrio,

cante Lepido maximam partem proſcriptorum. Huic ſe oppoſuerunt Lutatius Catulus, Cn. Pompejus, Sullanæ dominationis ſucceſſores & jam anteſignani. Sed quæ de Bruti, Carbonis, Domitii nece ſcribit Salluſtius, ea pleraque facta ſunt bello Mariano & Sullano. Nam L. Domitius, & Q. Mutius Scævola, Pontifex Maximus in ædem Veſtæ fugiens, juſſu Marii in ipſo ædis veſtibulo occiſus eſt, ut plerique exiſtimant a Damaſippo; ut Appianus vult, a Bruto Prætore urbano. Carbonem autem Pompejus occidit in Sicilia, muliebriter etiam flentem. Idem & Brutum interfecerat bello Lepidi. Hi igitur omnes, non jure belli, ſed per ſummum ſcelus trucidati fuerant, quæ facinora Salluſtius Juris publici peritiſſimus his verbis infamat: *Alios item non armatos, neque in prœlio belli jure, ſed poſtea ſupplices per ſummum ſcelus interfectos.* Coler.

1 *In villa publica.*] Id ipſum quoque bello Mariano accidit. Florus libro 3. cap. 21. *Quatuor millia deditiorum inermium civium, in villa publica interfici juſſit.* In numero tamen interfectorum diſſentiunt auctores. Corn. Nepos IX. millia ponit: Livius VIII. Plutarchus VI. Auguſtin. l. 3. de Civit. Dei. VII. Porro, villa publica, in Campo Martio fuit, domus illa quidem ampliſſima & recipiendis hoſtium legatis deſtinata. *Coler.*

In villa publica.] Quæ a Didio fortaſſe reſtituta, vel ornata in altera parte antiqui denarii ſignata eſt. Cicero ad Att. lib. IV. ita ſcribit: *Efficiemus rem glorioſiſſimam: nam in campo Martio ſepta Tribunicis comitiis marmorea ſumus & tecta facturi, eaque cingemus excelſa porticu, ut mille paſſuum conficiatur: ſimul adjungetur huic operi villa etiam Publica.* Livius: *Macedones deducti extra urbem in villam Publicam, ibique iis locus & lautia præbita.* M. Varro de Re Ruſtica lib. I. cap. II. *Comitiis Ædilitiis*, inquit, *cum ſale caldo ego atque Axius Senator tribulis ſuffragium tuliſſemus, & candidato, cui ſtudebamus, vellemus eſſe præſto, cum domum rediret. Axius mihi inquit, dum dirimuntur ſuffragia, vis potius Villæ Publicæ utamur umbra, quam privati candidati tabella, dum ita ædificemus nobis, &c.* Urſin.

2 *Pecoris modo conſciſſam.*] Supra *more pecorum* dixit, & lib. Hiſt. 2. *vice pecorum obtruncabantur.* Tacit. 12. *modo pecorum a barbaris trahebantur*, & Livius lib. 40. *Modo pecorum fugientes per ſaltus invios conſectati ceciderunt.* Videndum ergo an hic *pecorum*, pro *pecoris*, legi debeat. & ipſe ſupra, *bonus pecori agere*; quamvis Cæſar dixerit, *Magna vis pecoris.* Ciacc.

Conſciſſam. Heu quam illa.] Lege *concisam. Heu quæ illa.* Gronovius.

3 *Vaſtatio domorum.*] Omnes libri, *domuum.* Carrio.

4 *A te victoriam omnia*] Poſtremam vocem ignorant vetus editio Fabri & Briconeti, taque dele a ſententia optime. *Carrio.* Ego potius illam retinerem: delerem autem τὸ *erant*, Gron.

5 *Utriuſque veſtrum arbitrio.*] Scribe

de

arbitrio, injuriæ fierent: neque receptam, [redacted] te remp. & ea cauſſa exercitus ſtipendiis [redacted] optimos, & veterrimos omnium, adverſum fratres, parenteſque, alii liberos armis contendere; ut ex alienis malis deterrimi mortales ventri, atque profundæ libidini ſumtus quærerent; atque eſſent opprobria victoriæ: quorum flagitiis commacularetur bonorum laus. Neque enim te præterire puto, quali quiſque eorum more, aut modeſtia, [1] etiam tum dubia victoria, ſeſe [2] geſſerit; quoque modo in belli adminiſtratione [3] ſcorta, aut convivia, exercuerint nonnulli; quorum ætas ne per otium quidem [4] tales voluptates ſine dedecore attigerit. De bello ſatis dictum. De pace firmanda quoniam tuque, & omnes tui agitatis: primum id, quæſo, conſidera, quale id ſit, de quo conſultas: ita, bonis, maliſque dimotis, patenti via ad verum perges. Ego ſic exiſtumo, quoniam orta omnia intereunt, qua tempeſtate urbi Romanæ fatum excidii adventarit, [5] cives cum civibus manus conſerturos: ita defeſ-

de libro Vaticano & Fabri: *Utrius veſtrum arbitrio injuria fierent.* ſcilicet, inquit, id a vobis civilibus iſtis actum eſſe bellis, tuone an vero Pompeji arbitratu fierent injuriæ. *Carrio.*

1 *Etiam tum dubia victoria.*] In exercitu Pompeji, etiam dubia victoria, luxus, convivia, ſcortationes, rapinæ viguerunt. Teſtatur ipſe Cæſar lib. 3. *In caſtris Pompeji videre licuit triclinia ſtrata, magnum argenti pondus expoſitum, recentibus ceſpitibus tabernacula conſtrata, L. etiam Lentuli, & nonnullorum tabernacula protecta hedera, multaque præterea, quæ nimiam luxuriam & victoriæ fiduciam deſignarent.; ut facile exiſtimari poſſet, nihil eos de eventu ejus diei timuiſſe, qui non neceſſarias quærerent voluptates.* Idem tradit Plutarchus, & queritur ipſe etiam Lucanus l. 7.

—— Capit improba plebes
Ceſpite patritio ſomnos vacuumque cubile.

Magnum hoc in Pompejo rei militaris dedecus, magnum ad tales eventus omen. *Coler.*

2 *Geſſerit.*] Fabri lib. *geſſerint.* Carrio.

3 *Scorta aut convivia, &c.*] Eadem loquendi ratione uſus & Plautus Amphit. *Hac nox ſcita eſt exercendo ſcorto conducto male.* Item Catullus:

Æmulus iſte tuus, qui veſtrum exercet amorem. Douza.

4 *Tales voluptates.*] Exemplar Venetum, *talis voluptatis.* Riv.

5 *Cives cum civibus.*] Ait alibi diſcordia maximas res dilabi; quod præcipue de civitatibus intelligendum eſſe docet Democritus: Α'πὸ ὁμονοίης, inquit, τὰ μεγάλα ἔργα, καὶ ταῖς πόλεσι τοὺς πολέμους δυνατὸν κατεργάζεσθαι, ἄλλως δ' οὔ. Hæc bellorum civilium vis ac potentia, ut civitates alias inexpugnabiles facillime perdant. Sed vere puto de Roma ſcripſit Florus l. 4. *Jam pene toto orbe pacato majus erat imperium Romanum, quam ut illud externis viribus extingui poſſet. itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipſum illum in exitium ſuum armavit.* Hæc etiam de Romanis ſen-

defeſſos, & exſangues regi, aut nationi prædæ futuros. Aliter non orbis terrarum, neque cunctæ gentes conglobatæ, movere, aut contundere queunt hoc imperium. Firmanda igitur ſunt concordiæ bona & diſcordiæ mala expellenda. Id ita eveniet, ſi ſumtuum, & rapinarum licentiam demſeris; non ad [1] vetera inſtituta revocans, quæ, jam pridem corruptis moribus, ludibrio ſunt; ſed ſi ſuam cuique rem familiarem [2] finem ſumtuum [3] ſtatueris: quoniam is inceſſit mos, ut [4] homines adoleſcentuli, ſua, atque

ſententia fuit Hetruſcorum, teſte Livio. *Coler.*

1 *Vetera inſtituta.*] Intelligit leges ſumptuarias & cibarias, Liciniam, Fanniam, Didiam, Orchiam & alias ejuſmodi. Has leges optimas in contemptum ob corruptos civitatis mores abiiſſe non tantum hic ſcribit, ſed exprobrat Romanis Tertullianus quoque Apologet. c. 6. *Quonam illæ leges abierunt ſumptum & ambitionem comprimentes, quæ centum æra non amplius in cœnam ſubſcribi jubebant, nec amplius quam unam inferri gallinam, & eam non ſaginatam?* Video enim centenarias cœnas a centenis jam ſeſtertiis dicendas. Hoc autem ſalubre Salluſtii conſilium, quin Cæſari maxime probatum fuerit, nemo eſt qui dubitet, quippe recordatus legum Juliarum, quæ ſub ipſo etiam Auguſto latæ, quarum non poſtrema fuit ſumptuaria, de qua Suetonius & Agellius. *Idem.*

2 *Et finem.*] Conjunctionem & delevult enim unicuique facultates ſuas & rem familiarem modulum ſumtuum eſſe. accedunt libri. *Carrio.*

3 *Statueris*] Cauſſas diſcordiæ ex abdito eruit. Nam ut ex ſumtibus & luxuria egeſtas, ita ex egeſtate rapinæ procedunt. Rapaces autem diſcordiæ civilis faces. Priorem cauſſam idem ſcriptor graviſſime in Bello Catilin. & alibi declarat. eamque inter alias Rerumpublicarum peſtes primam retulit Pythagoras, quem ait dixiſſe Stobæus: εἰσιέναι εἰς τὰς πόλεις πρῶτον τρυφὴν, ἔπειτα κόρον, εἶτα ὕβριν, μετὰ δὲ ταῦτα ὄλεθρον. Apposite Florus l. 3. *Magnificus apparatus conviviorum, & ſumtuoſa largitio, nonne ab opulentia paritura mox egeſtatem? Hæc Catilinam patriæ ſuæ impegit.* Idem.

4 *Homines adoleſcentuli.*] Intelligit juventutem Romanam, quæ ſi corrupta eſt, Reſpubl. nunquam valebit. Nihil autem ad prodigalitatem propenſius, quam juvenum animi. Ubi vero ille mos inceſſit, quem Salluſtius ait, jam non amplius admonitione, ſed cenſura & correctione opus. Intra pudoris itaque & modeſtiæ ſepta a pueris includenda & continenda Juventus, in omni civitate. Id ſevere Plato quoque libro 5. de Republ. præcipit, ubi inter cetera, παισὶ δὲ, inquit, αἰδῶ χρὴ πολλὴν οὐ χρυσὸν καταλείπειν. De modeſtia vero ſive mediocritate juventutis eleganter Hippotamus Pythagoræus: Τὸ καθόλου δὲ περὶ πάντων, ὡς ὅτι μάλιστα ποιεῖν τὴν πόλιν, ὅπως ὁμολογήσῃ καὶ σύμφωνος τοῖς αὐτοῖς μέρεσιν, ἀλλὰ μὴ στασιάζουσα καὶ διαμαχομένα ἐσεῖται δὲ τοῦτο, αἴκα τὰ πάθεα τὰς ψυχὰς παιδεύηνται τῶν νέων καὶ εἰς τὸ μέτριον τηρῆται. Id eſt, *Et univerſe hoc eniti decet, ut his modis, quantum fieri poteſt, civitatem conſonam partibusque ſuis concinnam & æqualem reddamus, ne diſcordia & ſeditionibus commoveatur. Hoc ita eveniet, ſi juvenilium animorum affectus regentur, & ad modeſtiam ducentur.* Contra ſi fiet, illud ſequetur, quod nemo melius, aut gravius

que aliena conſumere, nihil lubidini, atque aliis roganti-bus denegare, pulcherrumum putent; eam virtutem, & magnitudinem animi, pudorem, atque modeſtiam pro ſocordia æſtiment. Ergo animus ferox, prava via ingreſſus, ubi conſueta non ſuppetunt, fertur accenſus in ſocios modo, modo in cives; movet compoſita, & res novas veteribus acquirit. Quare [1] tollendus fenerator in poſterum uti [2] ſuas quiſque res curemus: ea vera, atque ſimplex vi eſt, magiſtratum populo, non creditori, gerere; & magnitudinem animi in addendo, non demendo reipubl. oſtendere. Atque ego ſcio, quam aſpera hæc res in principio futura ſit, præſertim iis, qui ſe in victoria licentius liberiuſque, quam artius, futuros credebant; quorum ſaluti potius, quam lubidini, conſules; illoſque noſque & ſocios in pace firma conſtitues. Si eadem ſtudia, arteſque juventuti erunt: næ iſta egregia tua fama ſimul cum urbe Roma brevi concidet. Poſtremo [3] ſapientes pacis cauſſa bellum gerunt, laborem ſpe otii ſuſtentant. Niſi illam firmam efficis, vinci, an viciſſe, quid retulit? Quare capeſſi

pe

vius quam Salluſtius dixerit; *Ergo animus ferox, prava via ingreſſus, ubi conſueta non ſuppetunt, fertur accenſus in ſocios modo, modo in cives; movet compoſita, & res novas veteribus adquirit.* Coler.

1 *Tollendus fœnerator.*] Fœnoribus enim juventus, quaſi quodam aucupio irretitur, & a bonorum artium ſtudio arcetur. Bodinus legendus lib. v. cap. 2. Hoc tantum addo, nullam eſſe tamen inter leges Julias, de fœneratoribus. Et de antiqua illa Genutia res eſt nota: de Duilia item. *Idem.*

2 *Suas quiſque res.*] Hæc incommoda ex fœneratoribus in civitate: aliena agere, ſua negligere: non publica cauſa magiſtratum, ſed privata gerere, hoc eſt, magis creditoribus, quam populo: magnificum eſſe rē minuenda, non augenda Republ. Ad hoc ſpeculum Socraticum voco magnarum hodie Germaniæ civitatum magiſtratus, ut ſe ibi intueantur & examinent. *Coler.*

3 *Sapientes pacis cauſſa.*] Ita Cicero *Ita bellum ſuſcipiatur, ut nihil aliud quam pax quæſita videatur.* Probat etiam ſanctus Auguſtinus: *Cui*, inquit *licentia iniquitatis eripitur, utiliter vincitur.* Et alibi, *Apud veros Dei cultores etiam illa peccata non ſunt, quæ cum non cupiditate aut crudelitate, ſed pacis ſtudio geruntur, ut mali coërceantur, & boni ſubleventur.* Adtraho & illud Flori lib. 3. cap. 21. *Vincentibus, quibus pax & quies potior.* Seneca Hercule Furente:

Si æterna ſemper odia mortales agant,
Nec cœptus unquam cedat ex animis furor,
Sed arma felix teneat, infelix paret,
Nihil relinquent bella.

Et iterum:

Pacem reduci velle victori expedit,
Victo neceſſe eſt.

Idem.

1 Vi

per Deos Rempubl. & omnia aſpera, [1] uti ſoles, pervade. Namque aut tu mederi potes; aut omittenda eſt cura omnibus. Neque quiſquam te ad crudeles pœnas, [2] aut acerba judicia, invocat, quibus civitas vaſtatur magis, quam corrigitur, ſed uti pravas artes, malaſque lubidines, ab juventute prohibeas. [3] Ea vera clementia erit conſuluiſſe, ne immerito [4] cives patria expellerentur; [5] retinuiſſe ab ſtultitia, & [6] falſis voluptatibus; [7] pacem concordiamque ſtabiliviſſe: non, ſi flagitiis obſecutus, delicta perpeſſus, [8] præſens gaudium cum mox futuro malo conceſſeris. Ac mihi

1 *Uti ſoles, pervade.*] Sic recte olim correxi. nam quod in aliis eſt, *perſuade.* Id rectum eſſe cui quæſo perſuaderi poterit? *Carrio.*

2 *Aut acerba judicia invocat.*] Supra, *Deinde ne vos ad virilia illa vocem.* Tacitus Hiſt. 1. *non ad bellum, vos, neque ad periculum voco.* Ciacc.

3 *Ea vero clementia, &c.*] Libri ſcripti melius: *Ea vera clementia e. c. ne merito c. p. e.* hoc eſt, ita rempubl. conſtituiſſe, & bonis artibus; moribuſque ornaſſe, ne cives ea committant, propter quæ merito patria expelli poſſint. Sed libentius legerem *expellantur*, quam, *expellerentur.* Vel potius ſic, *Ea vera clementia erit ne merito cives patria expellantur, retinuiſſe ab ſtultitia, falſis voluptatibus:* omiſſa voce, *conſuluiſſe.* Idem.

4 *Cives patria expellerentur.*] Plurimi exulabant poſt bellum civile, & plerique ſua ſponte, vel metu Cæſaris. Cum autem illa res ſit adverſa libertati, lata opera Cæſarem non ipſum tantum a proſcriptionibus civium abſterret, ſed ultro etiam inſtigat, ut eos ab omni ſeditioſorum injuria & exſiliis liberos & ſecuros præſtet. Nam cives patria expelli, hoc demum aſperum & acerbum eſt imperium, non clementia. Cicero etiam manifeſte dicit exilium non eſſe pœnam judicii. Sic enim loquitur in Orat. pro domo: *Quid enim eſt exul? Ipſum per ſe nomen calamitatis, non turpitudinis.* Colerus.

5 *Retinuiſſe ab ſtultitia, & falſis voluptatibus.*] Quo etiam facit ſententia illa Aululariæ Plautinæ: *Hoc ſervi eſſe officium reor, Retinere ad ſalutem, non herum, quo incumbat, eo impellere.* Douza.

6 *Falſis voluptatibus.*] Quibus juventus pleraque dedita. ſic autem dixit, quia & vera voluptas eſt. Iſocrates ad Dæmonic. Τὰς ἡδονὰς θήρευε τὰς μετὰ δόξης. Τέρψις γὰρ σὺν τῷ καλῷ μὲν, ἄριστον· ἄνευ δὲ τούτου, κάκιστον. Id eſt, *Voluptates venare, quæ tibi laudi ſint: Oblectatio enim cum honeſtate conjuncta, longe optima: ſine hac vero, peſſima.* Coler.

7 *Pacem concordiamque.*] Recte hæc duo conjungit. nam niſi concordia utrimque intercedat, magis pactio erit, quam pax, ut loquitur Florus. Auguſtinus dixit pacem eſſe concordiam ordinatam. quod erudite explicat Albericus Gentilis Juriſconſ. lib. 3. cap. 1. de jure belli. *Idem.*

8 *Præſens gaudium, &c.*] Elegans deſcriptio voluptatis: Gaudium cum mox futuro malo. Veterum quiſpiam dixit voluptates non tantum ſequi, ſed etiam præcedere mala, quippe cum ſemper aliquid exiſtat triſte ac calamitoſum, ex quo quaſi ſemine generantur voluptates. Democritus: Διὰ ταχέος ἡ ἡδονὴ παρέρχεται, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖσι χρηστόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ τέρψις βραχεῖα· *Paulo momento voluptas tranſit, nihilque in ea boni, quam parvula delectatio.* & ut idem ait λῦπαι πολλαί. *Idem.*

mihi animus, quibus rebus alii timent, [1] maxume fretus eſt, [2] negotii magnitudine: & [3] quia tibi terræ, & mari ſimul omnia componenda ſunt, (quippe res parvas tantum ingenium attingere nequit) magnæ curæ magna merces eſt. Igitur provideas oportet, uti plebes, [4] largitionibus, & publico frumento, corrupta, habeat negotia ſua, quibus ab malo publico detineatur: juventus probitati, & induſtriæ, non ſumtibus, neque divitiis, ſtudeat. Id ita eveniet, [5] ſi pecuniæ, quæ maxuma omnium pernicies eſt, uſum,

1 *Maxume erectus eſt.*] Omnes libri, *maxime fretus.* Carrio.

2 *Negotii magnitudine.*] Proprium alti & heroici animi, non tam parvis quam magnis rebus patrandis aptum eſſe. *Idem.*

3 *Quia tibi terræ, &c.*] Ita modeſte vocat Romanum imperium, quod terra & mari potentiſſimum erat. Supra tamen non ſibi temperavit, quin diceret: *Neque, ſi pati potuiſſet, orbis terrarum bello concuſſus foret.* Et Cicero ſatis magnifice, in Orat. de Provinc. Conſul.: *Nulla gens eſt, quæ non aut ita ſubacta ſit, ut vix extet, aut ita domita, ut quieſcat: aut ita pacata, ut victoria noſtra imperioque lætetur.* Neſcio quam vere hoc dixeris, Cicero, ante clauſum ab Auguſto Janum. Quid enim ad ſeptentrionem converſa plaga poſtea non eſt auſa? Quid Pannonii, Dalmatæ, Myſii, Thraces, Daci? Ipſam Germaniam victam noluiſſetis. Florus ait l. 4. *Germaniam quoque utinam vincere tanti non putaſſet; magis turpiter amiſſa eſt, quam glorioſe adquiſita.* Sed omitto Auguſti ſeculum. diu fuit, ut magis victi Germani, quam domiti dici debuerint. *Coler.*

Et quia tibi terræ.] Potius eſt, ut Salluſtium, *Terra & mari*, ſcripſiſſe credamus. *Douza.*

4 *Largitionibus.*] Quibus magis capitur, quam ullis honoribus. Livius l. 6. Plebs ad eas leges, quæ ad ipſius lucrum & ſublevationem bonorum pertinent, tutandas potius animatur, quam ad eas, quæ ad ſolum honorem ſpectant, cumque illi tribuunt. Romæ certe leges Fœnebres & Agrariæ magis auditæ, quam de Conſulatu aut aliis muneribus honorariis. Largitionum uſus, morum corruptor unicus, diu Romæ incognitus fuit. Teſtatur Salluſtius, graviſſimus ſuæ Reipublicæ cenſor, in bello Jugurth.: *Nam etiam tum largitio multis ignota erat: munificus nemo putabatur, niſi pariter volens: dona omnia in benignitate habebantur.* Sed de alia largitione loquitur Salluſtius, quam illa plebeia. Quid ex legibus etiam illis Agrariis & Frumentariis calamitatis in Rempubl. invectum ſit, tot ſeditionibus illuſtratum eſt. Florus lib. 4. cap. 13. *Sed hæc ipſa in perniciem redibant, & miſera Reſpubl. in exitium ſuum merces erat. Nam & a ſenatu in equitum tranſlata judiciorum poteſtas, vectigalia, id eſt, imperii patrimonium ſupprimebat, & emptio frumenti ipſos Reipubl. nervos, exhauriebat ærarium.* Hæc Florus. *Idem.*

5 *Si pecuniæ uſum atque decus demſeris.*] Male alii *dedecus*. Sic infra: *verum ſi pecuniæ decus ademeris.* &, *ergo in primis auctoritatem pecuniæ demito.* Ciacc.

Maxima omnium pernicies.] Oraculum illud eſt tripode Val. Maximi lib. 4. *ii demum penates, ea civitas, id regnum æterno in gradu facile ſteterit, ubi minimum Veneris pecuniæque cupido ſibi vindicaverit.* Cornelius Tacitus, auctor præſtantiſſimus adfirmat, Aurum atque opes non tantum inutiles eſſe Principibus, ſed etiam infenſas. Hoc etiam Civi-

uſum, atque decus demſeris. Nam ſæpe ego cum animo meo reputans, quibus quiſque rebus [1] clariſſimi viri magnitudinem inveniſſent, quæ res populos, nationeſve [2] magnis auctoribus auxiſſent; ac deinde quibus cauſſis ampliſſuma regna, & imperia, corruiſſent: eadem ſemper bona, atque

Civitatibus dictum, ut & illud Euſebii: Πλοῦτος ἐν πόλει τῇ μελλούσῃ εὐδαιμονεῖν ἀρετῆς μήποτε προτιμηθείη, ὅπως μὴ διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐκείνου ἐπιθυμίαν πάντων συῤῥεόντων, ὀλιγωρείη καὶ ἀνασκησίη ἀρετῆς ψυχαῖς ταῖς κατὰ πόλιν ἐμφυῇ· ἀρετῆς γὰρ ἀτιμαζομένης πλοῦτος μὲν ὢν σπουδαζόμενος καὶ ἐνδυναστεύσας, ὕβρεώς τε καὶ ὑπερηφανίας ὑπηρέτης καὶ πάντων κακῶν ὑπ' ἐξουσίας τε καὶ τῆς ἀνεπιπλήκτου. Id eſt: *In civitate felicitatis ſtudioſa nunquam opes anteponi debent virtuti, ne hanc ob cauſſam omnibus divitiarum deſiderio captis, contemptus & neglectus virtutis innaſcatur animis, in Repub.* Iſocrates quoque prudenter: Πλοῦτος κακίας μᾶλλον ἢ καλοκαγαθίας ὑπηρέτης ἐστίν. ἐξουσίαν μὲν τῇ ῥαθυμίᾳ παρασκευάζων, ἐπὶ δὲ τὰς ἡδονὰς τοὺς νέους παρακαλῶν. Id eſt, *Divitiæ non tam honeſtati, quam malitiæ ſerviunt: dum ſocordiæ hominum facultatem faciunt, & juvenes ad voluptates inſtigant.* Idem.

Uſum atque decus.] Uſum propter abuſum; decus propter ſtultitiam vulgi, quod non aliter delectatur ac fovetur auri & argenti colore, quam ſolis radiis, ut ille apud Euripidem:

Ὦ χρυσὲ δεξίωμα κάλλιστον βροτοῖς,
Ὡς οὐδὲ μήτηρ ἡδονὰς τοίας ἔχει,
Οὐ παῖδες ἀνθρώποισιν, οὐ φίλος πατήρ.
Ἢ δ' ἡ Κύπρις τοιοῦτον ὀφθαλμοῖς ὁρᾷ,
Οὐ θαῦμ' ἔρωτας μυρίους αὐτὴν τρέφειν.

O aurum, hominum occupatio pulcherrima,
Non mater ulla tam voluptate affici,
Non tantum amare liberos patres queunt,
Non tantum amare liberi patres queunt;
Quod ſi radiaret ocellulis paribus Venus,
Non mirum, amari a pluribus talem deam.

Uſum verum pecuniæ neque Plato tollit. Scribit enim: Χρύσιον τοίνυν καὶ ἀργύρεον, καὶ τ' ἄλλα τὰ δοκοῦντα χρήματα εἶναι, τούτῳ ἂν μόνῳ χρήσιμα εἴη, ὅστις τυγχάνει ἐπιστάμενος, ὡς χρηστέον τούτοις. Hoc eſt: *Aurum igitur & argentum, & reliqua, quam pecuniam vocamus,* χρήματα *dicta, propter uſum, illi tantum utilia fuerint, qui recte illis uti norit.* Præſtet tamen omnino uſum nullum eſſe. Nam revera ita eſt, ut canit Naumachius:

Χρυσός τοι κόνις ἐστὶ καὶ ἄργυρος.
Aurum atque argentum pulvis merus.

Corn. Tacitus de veteri Germania argute: *Argentum & aurum propitii an irati Dii negaverint dubito.* Idem.

1 *Clariſſimi viri.*] Repone ex omnibus libris, *Clari viri.* Carrio.

2 *Magnis auctoribus.*] Ita quidem Vaticanus, ſed Fabri & Briconeti, *magnis auctionibus:* animo meo rectius. *Id.*

Quæ res, populos nationeſve magnis auctoribus auxiſſent.] Scripti libri, *Quæque res.* præterea legendum cenſeo, *magnis auctibus auxiſſent.* nam apud Livium lib. 29. Africanus Scipio deos ita precatur; *Eaque vos bene juvetis, bonis auctibus auxitis.* & lib. 4. *Cujus primum ſit in civitate, eam maximis ſemper auctibus creſcere.* Tacit. Hiſt. 1. *Tiberis immenſo auctu, prorupto ponte ſublicio, &c.* Quibus in locis & alium Tacit. Hiſt. 4. emendandum exiſtimo, ubi in vulgaribus libris ſic legitur: *At Civilem immenſis actibus univerſa Germania extollebat, ſocietate nobiliſſimis obſidum firmata.* erit ergo, *immenſis auctibus.* Ciacc.

eo poſtea hebeti, atque claudo pro exercito uti volunt. Nam imprudentia pleraque, & ſe præcipitant. Verum hæc, & omnia mala pariter cum honore pecuniæ deſinent, ſi neque magiſtratibus, neque alia vulgo cupienda venalia erunt. Ad hoc providendum eſt, quonam modo Italia, atque provinciæ tutiores ſint, id quod factu haud obſcurum eſt. Nam iidem omnia vaſtant, ſuas deſerendo domos, & per injuriam alienas occupando. Item ne, ut adhuc, militia injuſta, [1] aut inæqualis ſit: [2] cum alii triginta, pars nullum ſtipendium faciet: & frumentum id, quod antea præmium ignaviæ fuit, per municipia, & colonias illis dare conveniet, cum ſtipendiis emeritis domos reverterint. Quæ reipubl. neceſſaria, tibique glorioſa ratus ſum, quam pauciſſumis abſolvi. Non pejus videtur, pauca nunc de facto meo diſſerere. Plerique mortales ad judicandum ſatis ingenii habent, aut ſimulant: veruntamen ad reprehendenda aliena facta, aut dicta ardet omnibus animus; vix ſatis apertum os, aut lingua prompta videtur, quæ meditata pectore evolvat: quibus me ſubjectum haud pœnitet, magis reticuiſſe pigeret. Nam ſive hac, ſeu meliore alia via perges; a me quidem pro virili parte dictum, & adjutum fuerit. [3] Reliquum eſt, optare, uti, quæ tibi pla-

1 *Aut inæqualis.*] Aphoriſmus inſignis: Militia ne injuſta aut inæqualis ſit. Hinc enim indignationes, hinc ſeditiones & in Duces conſpirationes. ſeditioſæ ob hanc cauſſam Pannonicæ legiones ſub Tiberio, teſte Corn. Tacito, apud quem inſignis concio Percennii, cui ſimilis illa apud Livium Manliana. *Colerus.*

2 *Cum alii triginta.*] Ex hoc loco apparet numerus legitimus ſtipendiorum, quem vellem addidiſſet eruditiſſimus Lipſius iis, quæ ad 1. Annal. Taciti commentatus eſt de ſtipendiis. Quæ autem hic præcipit Salluſtius de ſtipendiis & emeritis, ea poſtea omnia ſuo more & modo Auguſtus recenſuit & ordinavit. *Coler.* Vide ſupra.

3 *Reliquum eſt optare, uti quæ tibi placuerint, ea Dii immortales approbarent, beneque evenire ſinant.*] Sic & in II. ad Cæſarem: *Quæ mihi utiliſſima factu viſa ſunt, quæque tibi uſui fore credidi, quam pauciſſimis potui, perſcripſi. Ceterum Deos immortales obteſtor, ut quocunque modo agas, ea res tibi, reique publicæ proſpere eveniat.* Et Demoſth. Olynth. I. Χρηστὰ δ' εἴη παντὸς εἵνεκα. Et III. Σχεδὸν εἴρηκα ἃ νομίζω συμφέρειν. ὑμεῖς δ' ἕλοισθε ὅ, τι καὶ τῇ πόλει, καὶ ἅπασιν ὑμῖν συνοίσειν μέλλει. *Manut.*

Uti quæ tibi placuerint, ea dii immortales approbent, &c.] Livius lib. 6. *harum omnium rerum cauſſa vobis antiquandas cenſeo iſtas rogationes. Quod facitis deos velim fortunare.* Ciacc.

1 ORA-

placuerint, ea dii immortales approbent, beneque evenire ſinant.

ORATIO II.

AD

C. CÆSAREM,

DE

REPUBLICA ORDINANDA.

SCIO ego, quam difficile, atque aſperum factu ſit, conſilium dare regi, aut imperatori; poſtremo cuiquam mortali, cujus opes in excelſo ſunt: quippe cum & illis conſultorum copiæ adſint; neque de futuro quiſquam ſatis callidus, ſatiſque prudens ſit. Quinetiam ſæpe prava magis, quam bona conſilia proſpere eveniunt: [2] quia pleraſque res fortuna ex lubidine ſua agitat. Sed mihi ſtudium fuit adoleſcentulo rempublicam capeſſere: atque in ea cognoſcenda multam, magnamque curam habui: non ita, uti magiſtratum modo caperem, quem multi malis artibus adepti erant: ſed etiam uti rempub. domi, militiæ, quantumque armis, viris, opulentia poſſet, cognitum haberem. Itaque mihi multa cum animo agitanti conſilium fuit, famam,

1 ORATIO.] Vel ex hac Epiſtola ſatis apparet, amicum valde Cæſari vixiſſe Salluſtium. Ita ſolebant in otio degentes viri præ ceteris cari & rerum periti, abſentes & rem foris gerentes amicos excitare, & quaſi ſui officii commonefacere. Talis eſt illa quantivis pretii Epiſtola M. Ciceronis ad Q. Fratrem. Et videtur ſane hæc ſcripta ad Cæſarem, antequam ad Petrejum Afraniumque proficiſceretur in Hiſpaniam. Bello adhuc flagrante ſcriptam eſſe ſatis apparet. *Coler.*

2 *Quia fortuna.*] De hac re multa ſupra. Unde & conſilia plerumque non ex ſe, ſed ex eventu judicantur. Balbus & Oppius Ciceroni: *Nedum hominum humilium, ut nos ſumus, ſed etiam ampliſſimorum virorum conſilia ex eventu, non ex voluntate a pleriſque probari ſolent.* Coler. Unde & evenire ſolet, ut optima conſilia peſſime aliquando ſuccedant, peſſima Fortuna amplectatur & in melius dirigat.

eſt, ut hoſtibus tela in manus jaceret: quibus ille rebus rempubl. conturbavit, [1] eiſdem tibi reſtituenda eſt. [2] Primum omnium, ſummam poteſtatem moderandi, [3] de vectigalibus, ſumtibus, judiciis, [4] ſenatoribus paucis tradidit; plebem Romanam, [5] cujus antea ſumma poteſtas erat, ne æquis quidem legibus in ſervitute reliquit. [6] Judicia, tametſi, ſicut antea, tribus ordinibus tradita ſunt; tamen iidem illi factioſi regunt, dant, adimunt, quæ lubet, innocentes circumveniunt: ſuos ad honorem extollunt. Non facinus, non probrum, aut flagitium obſtat, quo minus magiſtratus capiant: quod commodum eſt, trahunt, rapiunt: poſtremo, tanquam urbe capta, lubidine, ac licentia ſua, pro legibus utuntur. Ac me quidem mediocris dolor angeret, ſi

æquas conditionis leges tenuerint. Sed quanta vis Fati fuit, ut unus imperio terrarum orbis potiretur! *Coler.*

1 *Eiſdem tibi reſtituenda eſt.*] Omnes libros habere *reſtituendum eſt*, teſtatur Carrio. Itaque videtur hic genus loquendi antiquum latere: ſive fuerit, *in manus jaceret; rempublicam, quibus ille rebus conturbavit, eiſdem tibi reſtituendum eſt:* ſive; *quibus ille rebus rempublicam conturbavit, eis eam tibi reſtituendum eſt.* Ut Varroni, *Animadvertendum tempora*; Plauto, *agitandum vigilias*; Columellæ, *curandum ulcera.* Vide 1. Obſervat. 7. *Gronovius.*

2 *Primum omnium.*] Locus hic antea corruptiſſimus, jam ni fallor utcunque conſtitutus. ſic enim legebatur: *primum omnium ſummam poteſtatem moderandi de vectigalibus, ſumtibus, judiciis, ſenatoribus paucis tradidit plebs Romana.* quod autem animadverterem eum de Pompejo loqui, factum hoc Pompejo, non plebi Romanæ dedi, & pro, *plebes Romana*, ſcripſi, *plebem Romanam*, quod ſæpe ex notis hujuſmodi errores natos ſcirem, & hoc ipſa poſtularet ſententia. libri manuſcripti pro me teſtimonium dicunt. *Carrio.*

3 *De vectigalibus.*] Obtinuit certe Pompejus per legem Maniliam tantum non totius Romani Imperii poteſtatem, ut aperte teſtatur Plutarchus & Dio. Conſulatus ejuſdem nimis immoderati fuerunt. Quia vero poteſtatem illam moderandi, de vectigalibus, ſumptibus, judiciis, non ſine amicorum conſilio & auxilio adeptus eſſet, eandem ad eos tranſtuliſſe, non ſine invidia dictum a Salluſtio. Vectigalia porro eleganter Florus *Imperii patrimonium* appellat: Cicero, *nervos Reipublicæ.* Coler.

4 *Senatoribus paucis.*] Et hoc invidioſe dictum. Quid enim tam juſtum quam recipere plebem jus ſuum a patribus? ne populus gentium victor, orbiſque poſſeſſor extorris aris ac focis ageret? ait Florus l. 3. in ſimili re. *Idem.*

5 *Cujus antea ſumma.*] Cicero pro Cn. Plancio: *Eſt enim conditio liberorum populorum, præcipueque hujus principis populi, & omnium gentium domini ac victoris, poſſe ſuffragiis vel dare, vel detrahere, quod velit.* Idem.

6 *Judicia.*] Laudat tamen iſtam Pompeji circa judicia ordinanda curam Dio lib. 40. Sed ea quæ ſequuntur magis pro Cæſare, quam pro fide dicta accipio. *Idem.*

1 *Seditio*

ſi virtute partam victoriam more ſuo per ſervitium exercerent. Sed homines inertiſſumi, quorum omnis vis, virtuſque in lingua ſita eſt, forte, atque alterius ſocordia dominationem oblatam inſolentes agitant. Nam, quæ [1] ſeditio, ac diſſenſio civilis tot tamque illuſtres familias ab ſtirpe evertit? aut quorum umquam victoria animus tam præceps, tamque immoderatus fuit? L. Sulla, cui omnia in victoria lege belli licuerunt, [2] tametſi ſupplicio hoſtium partes ſuas muniri intellegebat; tamen, paucis interfectis, [3] ceteros beneficio, quam metu, retinere maluit. At hercule nunc cum Catone, L. Domitio, ceteriſque ejuſdem factionis, quadraginta ſenatores, multi præterea cum ſpe bona adoleſcentes, ſicuti hoſtiæ, mactati ſunt: cum interea importuniſſuma genera hominum tot miſerorum civium ſanguine ſatiari nequiere: non orbi liberi, non parentes exacta ætate, non gemitus virorum, luctus mulierum immanem eorum animum inflexit: quin, acerbius in dies male faciendo, ac dicundo, dignitate alios, alios civitate everſum irent. Nam, quid ego de te dicam, cujus contumeliam homines ignaviſſumi vita ſua [4] commutare volunt, ſi liceat? neque illis tantæ voluptati eſt (tametſi inſperantibus accidit) dominatio, quanto mœrori tua dignitas: quin optatius habent, ex tua calamitate periculum libertatis

1 *Seditio aut diſſenſio.*] Civile bellum non vult dicere, parcit auribus Cæſaris. At enimvero neque ſeditio, neque diſſenſio, neque bellum civile, ſatis exprimat hujus belli atrocitatem: ſed potius *commune quoddam, & plus quam bellum* Flori verbis appellabimus. *Idem.*

2 *Tametſi a Sulpicio.*] Aurea correctio, ad quam veteres libri manu ducunt; *Lucius Sulla, cui omnia in victoria lege belli licuerunt, tametſi ſupplicio hoſtium partes ſuas muniri intelligebat, tamen paucis interfectis ceteros beneficio, quam metu retinere maluit.* peream, ſi quis eſt, qui ſenſum communem habet, & hanc ſcripturam cum alia quavis mutare vult. *Carrio.*

3 *Ceteros beneficio quam metu retinere maluit.*] Sic Terent. Heautont. *Pudore & liberalitate liberos retinere ſatius eſſe credo quam metu.* Ciacc.

4 *Commutare volunt.*] Vaticanus, *commutare nolunt.* recte: ſic enim Salluſtius frequenter loquitur, & alioquin utroque idem ſignificatur: eamque ſcripturam in vetere editione & libro Fabri, poſterius obſervavi. *Idem.* Alterum foret, in quem ut ſint contumelioſi, vitam impendere ſunt parati: alterum, in quem ut ſint contumelioſi vitam beneficio ejus accipere nolunt. *Gronov.*

1 *Quo-*

tis facere, quam per te populi R. imperium maxumum ex magno fieri. Quo magis tibi etiam atque etiam animo proſpiciendum eſt, [1] quonam modo rem ſtabilias, communiaſque. Mihi quidem quæ mens ſuppetit, eloqui non dubitabo. Ceterum tui erit ingenii probare, quæ vera, atque utilia factu putes. In duas partes ego civitatem diviſam arbitror, ſicut a majoribus accepi, in [2] patres, & plebem. Antea in patribus ſumma auctoritas erat, [3] vis multo maxuma in plebe. Itaque ſæpius in civitate ſeceſſio fuit: ſemperque nobilitatis opes deminutæ ſunt, & jus populi amplificatum. Sed plebes eo libere agitabat; quia nullius potentia ſuper leges erat; neque divitiis, aut ſuperbia, ſed bona fama, factiſque fortibus nobilis ignobilem anteibat: [4] humilimus quiſque in armis, aut militia, nullius ho-

1 *Quonam modo rem ſtabilias, communiceſque.*] Venetum, *communicaſque.* Mihi legendum videtur, *ſtabilias, communiaſque.* nec aliter ſenſus poſtulat, quantumvis reclamantibus exemplaribus: pro *confirmes.* Riv.

2 *Patres & plebem.*]Romuli hoc inſtitutum fuit ad imitationem Athenienſium. Dionyſ. Halicarnaſſæus libro 2. Poſtea tamen tertius ordo civitati acceſſit, Equites; iſque medius, ut ſcribit Appianus l. 2. de bello Civili Plinius eum confirmatum putat a conſulatu Ciceronis, quo ſe quoque Cicero provectum eſſe celebraverit, ejuſque vires peculiari popularitate quæſiverit. Sed ante etiam tantæ dignitatis & æſtimationis fuit, ut penes hunc ordinem fata fortunæque patrum, vitæque principum & vectigalia diu fuerint. Tandem vero L. Druſus ſenatui priſtinum jus & dignitatem adſeruit. de qua re ex M. Varrone Florus ſic ſcribit lib. 3. cap. 17. *Judiciaria lege C. Gracchus diviſerat P. R. & bicipitem ex una fecerat civitatem.* Col.

3 *Vis multo maxima in plebe.*] Contra in Jugurth. *Ceterum nobilitas factione magis pollebat, plebis vis ſoluta, atque in multitudinem diſperſa, minus poterat.* Sed diverſa tempora; aut ſane pro arbitrio & uſu dicentis. *Ciaccon.*

4 *Humillimus quiſque in armis.*]Non placet hæc ſcriptura; neque credibile eſt, rem eandem bis a Salluſtio iteratam. Quid enim *militia* opus erat, cum *armis* dixiſſet? Apage tautologiam iſtam a ſcriptoris noſtri Laconiſmo. Quin potius ad conſuetas divinandi artes confugimus, quam hanc Criſpo maculam, ab imperitis impreſſam diutius reſidere patiamur? Quam rem uti & ego mea ex parte agere aliquando intendam, magna contra hanc labem remedia ſtatuere non decrevi, ſed tantum literæ (quæ media eſt) inverſione facta, ac initiali pede ſublato *m* in *n* commutare, quod ex *Armis*, *Arvis* fiat; ut vitam ruſticam, ſtudiumque agriculturæ deſignet: quam rem induſtrioſiſſime perſequuti Romani illi veteres; cujuſque adeo cultores (ſi quidem Varroni credimus) non ſine cauſſa urbanis, ac togatis umbraticolis anteponebant. Quam conjecturam meam eo etiam impenſius amplector, quod de Agris ſequatur; unde tunicatam plebem validiorum injuriis expulſam gra-

honeſtæ rei egens, ſatis ſibi, ſatiſque patriæ erat. Sed ubi eos paullatim expulſos agris, inertia, atque inopia incertas domos habere ſubegit: cœpere alienas opes petere, libertatem ſuam cum republica venalem habere. Ita paullatim populus, qui dominus cunctis gentibus imperitabat, dilapſus eſt: & pro communi imperio, privatim ſibi quiſque ſervitutem peperit. Hæc igitur multitudo primum malis motibus imbuta, deinde in artes, vitasque varias [1] diſpalata, nullo modo inter ſe congruens, parum mihi quidem idonea videtur ad capeſſendam rempubl. Ceterum, additis novis civibus, magna me ſpes tenet, fore, ut omnes expergiſcantur ad libertatem: [2] quippe cum illis libertatis retinendæ, tum his ſervitutis amittendæ cura orietur. Hos ego cenſeo, permixtos cum veteribus novos, in coloniis conſtituas: ita & [3] res militaris opulentior erit, & plebes bonis negotiis impedita malum publicum facere deſinet. Sed non inſcius, neque imprudens ſum, cum ea res agetur; quæ ſævitia, quæque tempeſtates hominum nobilium futuræ ſint, cum indignabuntur omnia funditus miſceri, antiquis civibus hanc ſervitutem imponi, regnum denique ex libera civitate futurum, ubi unius munere multitudo ingens in civitatem pervenerit. Equidem ego ſic apud animum meum ſtatuo, malum facinus in ſe admittere, qui incommodo reipubl. gratiam ſibi conciliet. [4] Ubi bonum publicum etiam privatim uſui eſt:

graviſſime apud Cæſarem conqueritur, quiſquis tandem hic fuerit, callentiſſimus utrique ac vere Salluſtianus conſultor. *Douza.*

1 *Diſpalata.*] Id eſt, diſperſa.

2 *Quippe, &c.*] Hoc eſt, cum ſcilicet ita ſit, quod cura retinendæ libertatis orietur his, ſcilicet civibus, adhuc liberis: tum, id eſt, multo magis cura ſervitutis amittendæ orietur his, ſcilicet ære alieno oppreſſis, & quaſi in ſervitutem redactis. *Bad.*

3 *Res militaris.*] In coloniis enim tam optimorum equitum: quam peditum copiam ſemper habebant Romani. Tales fuerunt Bononia, Mutina, Parma, Placentia, quæ etiam equites ſolos habuit Latinos, teſte Livio. *Coler.*

4 *Ubi bonum publicum.*] Ubi bonum publicum etiam privatim uſui eſt, id non aggredi, ſocordis & ignavi eſt. Hoc de rege vel principe Salluſtius. At Cicero de omnibus lib. 3. Off. *Unum debet eſſe omnibus propoſitum, ut eadem ſit utilitas, unius cujuſque & univerſorum; quam ſi ad ſe quiſque rapiat, diſſolvetur omnis humana conſociatio.* Atque ſi etiam hoc

eſt: id vero dubitare aggredi, ſocordiæ, atque ignaviæ duco. [1] M. Livio Druſo ſemper conſilium fuit, in tribunatu ſumma ope niti pro nobilitate: neque ullam rem in principio agere intendit, niſi illi [2] auctores fierent. Sed homines factioſi, quibus dolus, atque malitia, fide cariora erant, ubi intellexerunt, per unum hominem maxumum beneficium multis mortalibus dari: videlicet & ſibi quiſque conſcius, malo atque infido animo eſſe, de M. Livio Druſo juxta, ac ſe, exiſtimaverunt. Itaque metu, ne per tantam gratiam ſolus rerum potiretur, contra eam nixi, [3] ſua ipſius conſilia diſturbaverunt. Quo tibi, imperator, majore cura fideque amici, & multa præſidia paranda ſunt. Hoſtem adverſum opprimere, ſtrenuo homini haud difficile eſt: occulta pericula neque facere, neque vitare, bonis in promptu eſt. Igitur, ubi eos in civitatem adduxeris, quoniam quidem revocata plebes erit, in ea re maxume animum exercitato, uti colantur boni mores; concordia inter veteres, & novos coaleſcat. Sed multo maxumum bonum patriæ civibus, tibi, liberis, poſtremo humanæ genti, pe-

pe-

hoc natura præſcribit, ut homo homini quicunque ſit, ob eam ipſam cauſſam, quod is homo ſit, conſultum velit: neceſſe eſt ſecundum eandem naturam omnium utilitatem eſſe communem. *Coler.*

1 *Marco Livio Druſo.*] Fabri & vetus editio, *Marco Lubio*: inepte. ſunt enim Druſi in gente Livia. a Vaticano abeſt, *Livio*, neque adeſſe neceſſe eſt: probat ſcriptorum uſus. *Carrio.*

M. Livio Druſo.] Adverſus omnibus modis in hac Epiſtola nobilitati eſt Salluſtius. Inde de M. Druſo ingerit Cæſari. De hoc Druſo Livius, Florus lib. III. cap. 17. Val. Maximus lib. IX. cap. 5. Vellejus. Cicero pro Milone: *Domi ſuæ nobiliſſimus vir, ſenatus propugnator, atque illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus hujus noſtri judicis, fortiſſimi viri M. Catonis, tribunus plebis M. Druſus occiſus eſt.* Ejuſdem potentiæ meminit idem Orat. pro C. Rabirio: *Notabile vero exemplum de amicis ambitione tantum & largitionibus quæſitis. Execranda illa vox in libris Republ. M. Druſi: Nihil ſe ad largitionem ulli reliquiſſe, niſi ſi qui aut cœnum dividere vellet, aut cælum.* Colerus.

2 *Auctores fierent homines.*] Locus quiſ & ab interpunctione & a ſcriptura male habet. Vetus editio, *niſi illi auctores fuerant ſe homines factioſi.* Fabri & Briconeti, *niſi illi auctores fuerant, ſed homines factioſi.* Tu ſcribe de Vaticano: *niſi illi auctores fierent, ſed homines factioſi, quibus dolus atque malitia fide cariora erant, ubi intellexerunt per unum hominem, &c.* non enim vult homines factioſos Druſo in tribunatu rei alicujus auctores fuiſſe, ſed nobilitatem. *Carrio.*

3 *Sua ipſius conſilia diſturbaverunt.*] Carrio e libris, *ſua & ipſius.* Malim, *ſua ipſorum.* Gronovius.

I Gi-

bereris, ſi ſtudium pecuniæ aut ſuſtuleris, aut, quoad res feret, minueris. Aliter neque privata res, neque publica, neque domi, neque militiæ, regi poteſt. Nam ubi cupido divitiarum invaſit; neque diſciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum ſatis pollet: quin animus magis, aut minus mature, poſtremo tamen ſuccumbit. Sæpe jam audivi, qui reges, quæ civitates, & nationes, per opulentiam magna imperia amiſerint, quæ per virtutem inopes ceperant; id adeo haud mirandum eſt. Nam ubi bonus deteriorem divitiis magis clarum, magiſque acceptum videt; primo æſtuat, multaque in pectore volvit: ſed ubi [1] gloria honorem magis in dies, virtutem opulentia vincit; animus ad voluptatem a vero deficit. Quippe gloria induſtria alitur: ubi eam demſeris, ipſa per ſe virtus amara, atque aſpera eſt. Poſtremo ubi divitiæ claræ habentur, ibi omnia bona vilia ſunt, fides, probitas, pudor, pudicitia. Nam ad virtutem una, & ardua via eſt: ad pecuniam, qua cuique lubet, nititur; [2] & malis, & bonis rebus ea creatur. Ergo in primis auctoritatem pecuniæ demito: neque de capite, neque de honore ex copiis quiſquam magis, aut minus judicaverit; ſi neque prætor, neque conſul, ex opulentia, verum ex dignitate, creetur. Sed de magiſtratu facile populi judicium fit. Judices a paucis probari, regnum eſt; [3] ex pecunia legi, inhoneſtum. Quare omnes primæ claſſis judicare placet, ſed numero plures, quam judicant. Neque Rhodios, neque alias civitates

1 *Gloria honorem.*] *Gloria*, id eſt, cupiditas gloriæ vincit honorem, qui virtuti debetur. *Badius.*

2 *Et malis, & bonis rebus ea creatur.*] Videtur ſine dubio, pro, *rebus*, ſcribendum, *rationibus*; nam peccatum librarii agnoſcimus ex *rationibus*, in, *rebus*. Sic Cato dixit *agrum bonis & malis rationibus colendum.* Et Metellus apud Agellium lib. 1. cap. VI. *Quid ergo nos, a diis immortalibus divinius exſpectemus, niſi malis rationibus finem facimus.* Cicero pro Rabirio Poſtumo dixit, *Augere rem bonis & honeſtis rationibus.* Idem error irrepſit in libr. 1. Cæſaris de bel. civil. in quo eſt: *Tamen omnibus rebus in eo perſeverandum putabat.* cum, pro, *rebus*, debeat legi, *rationibus*, ut ad eum locum notavimus. *Urſin.*

3 *Ex pecunia legi.*] Nam laudabiliter conſtitutum fuit Romæ, ut Prætores jurati optimum quemque in ſelectos judices referrent: ut teſtatur Cicero pro A. Cluentio. *Coler.*

vitates umquam ſuorum judiciorum pœnituit: ubi promiſcue dives, & pauper, [1] ut cuique ſors tulit, de maxumis rebus juxta, ac de minumis diſceptat. Sed de magiſtratibus creandis haud mihi quidem abſurde placet lex, quam [2] C. Gracchus in tribunatu promulgaverat; ut ex confuſis quinque claſſibus ſorte centuriæ vocarentur. Ita coæquati dignitate, pecunia, virtute anteire alius alium properabit. hæc ego magna remedia contra divitias ſtatuo. Nam perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, ut earum rerum uſus eſt: malitia præmiis exercetur. Ubi ea demſeris, nemo omnium gratuito malus eſt. Ceterum avaritia bellua fera, immanis, intoleranda eſt: quo intendit, oppida, agros, fana, atque domos, vaſtat: divina cum humanis permiſcet: neque exercitus, neque mœnia obſtant, quo minus vi ſua penetret: fama, pudicitia, liberis, patria, atque parentibus cunctos mortales ſpoliat. Verum, ſi pecuniæ decus ademeris; magna illa vis avaritiæ facile bonis moribus vincetur. Atque hæc ita ſeſe habere, tametſi omnes æqui, atque iniqui memorent: tamen tibi cum factione nobilitatis haud mediocriter certandum eſt: cujus ſi dolum caveris, alia omnia in proclivi erunt. [3] Nam hi, ſi vir-

1 *Ut cuique ſors tulit.*] Recte Carrio *ſors. Cuique* facilius tolerarem, ſi ſequeretur *cecidit*, non, *tulit*. Nunc potius placet, *utcunque ſors tulit*. Gronovius.

2 *C. Gracchus.*] Probat C. Gracchi plebiſcitum, quo rogaverat, ut ex confuſis quinque claſſibus ſorte & ſine accurato delectu centuriæ vocarentur. Ratio: ut coæquati dignitate cives & pecunia, virtute alius alium anteire properaret. Sed tamen neque hanc, neque alias rogationes Gracchanas Optimates tulerunt. *Idem.*

3 *Nam hi ſi virtute.*] Tangit ſatis acerbe Cæſaris æmulos nobiles, M. Bibulum, L. Domitium, M. Catonem, L. Poſthumium & Favonium præcipuos. De ſingulis aliquid vel Salluſtii vel fidei cauſſa dicendum videtur. Et ſane poſſit Salluſtius in vituperandis nonnullis pro parum candido, & falſo haberi. L. Domitius iſte Ænobarbus dictus. Ejus rapacitas & timiditas etiam a Cæſare arguitur lib. I. de bello Gall. & Plutarcho, & Seneca. De Bibuli conſulatu legendus Dio lib. XXXVIII. & Plutarchus in Cæſ. Itane vero de M. quoque Catone ſcriptum oportuit? Nimia iſthæc libertas, imo dicacitas. Et de Græcis literis quale judicium; Majorem gratiam debebas, Salluſti, Græciæ, & ipſi adeo Thucydidi tuo. De hoc quidem Catone Vellejus Paterculus ſcriptum reliquit: *Hic genitus proavo M. Catone, principe illo familiæ Porciæ, homo virtuti ſimillimus, & per omnia ingenio diis quam hominibus propior, qui nunquam recte fecit, ut facere*

virtute ſatis valerent, magis æmuli bonorum, quam invidi, eſſent. Quia deſidia, & inertia, & ſtupor eos, atque torpedo, invaſit; ſtrepunt, obtrectant, alienam famam bonam ſuum dedecus exiſtumant. Sed, quid ego plura, quaſi de ignotis memorem? [1] M. Bibuli fortitudo, atque animi vis, in conſulatum erupit: hebes lingua, magis malus, quam callidus ingenio. Quid ille audeat, cui conſulatus maxumum imperium [2] maxumo dedecori fuit? An L. Domitii magna vis eſt, [3] cujus nullum membrum a flagitio aut facinore vacat? lingua vana, manus cruentæ, pedes fugaces; quæ honeſte nominari nequeant, inhoneſtiſſuma. Unius tamen M. Catonis ingenium verſutum, loquax, callidum haud contemno. Parantur hæc diſciplina Græcorum. Sed virtus, vigilantia, labos, apud Græcos nulla ſunt. Quippe, qui domi libertatem ſuam per inertiam amiſerunt; cenſeſne eorum præceptis, imperium haberi poſſe? Reliqui de [4] factione ſunt inertiſſumi nobiles: in quibus, [5] ſicut in ſtatua, præter nomen, nihil eſt additamenti. L. Poſthumius, & M. Favonius, mihi videntur quaſi magnæ na-

facere videretur, *ſed quia aliter facere non poterat*. L. Poſthumii mentio rara. De Favonio apud Cæſarem, Dionem, Plutarchum legat, qui vult. Porro elogium illorum ita reſtituit Lipſius lib. IV. Epiſt. 14.: *L. Poſthumius & M. Favonius mihi videntur quaſi magna navis ſupervacua onera eſſe, ubi ſalvi pervenere, viri ſunt: ſi quid adverſi coortum eſt, de illis potiſſimum jactura fit, quia precii minimi ſunt.* Coler.

1 *Marci Bibuli fortitudo.*] Is collega erat Cæſaris: unde in gratiam & aſſentationem ejus, hæc in eum dicit. *Badius.*

2 *Maximo dedecori.*] Qui nihil in eo præclare geſſit: ſed penitus collegæ Cæſari ceſſit. *Idem.*

3 *Cujus nullum membrum, &c.*] Totum hunc locum æmulatus eſt ille, quiſquis fuit, qui Salluſtii nomine declamationem in Ciceronem edidit, nam ſic ſcribit: *Cujus nulla pars corporis turpitudine vacat, lingua vana, manus rapaciſſimæ, gula immenſa, pedes fugaces; quæ honeſte nominari non poſſunt, inhoneſtiſſima.* Ciaccon.

4 *Factione.*] Eſt enim *factio*, ubi quiſque ſuo conſilio ſuæque utilitati innititur, & ita conſilia & facta ſua ſeorſum facit. *Bad.*

5 *Sicut in ſtatua.*] Veteres editiones, *ſicut inſtituto.* Fabri & Briconeti, *ſicut inſtituo.* a vulgatis eſt Vaticanus. Petrus Pithœus legendum putabat, *ſicut in Stajeno.* Juſtus autem Lipſius, cum quo mihi omnia vincula ſunt antiquiſſimæ neceſſitudinis, *ſicut in ſtatua*, quam ſuam conjecturam multis argumentis & in Variis & in Epiſtolicis confirmatam mihi, credo etiam aliis, omnibo probavit. *Carrio.*

navis ſupervacua onera eſſe, [1] ubi ſalvi pervenere, uſui ſunt: ſi quid adverſi coortum eſt, de illis potiſſumum jactura fit, quia pretii minumi ſunt. Nunc quoniam, ſicut mihi videor, de plebe renovanda, corrigendaque diſſerui: de ſenatu, quæ tibi agenda videntur, dicam. Poſtquam mihi ætas ingeniumque adolevit, haud ferme armis, atque equis, corpus exercui, ſed [2] animum in litteris agitavi; quod natura firmius erat, id in laboribus habui. Atque ego in ea vita multa legendo, atque audiendo ita comperi, omnia regna, civitates, nationes uſque eo proſperum imperium habuiſſe, dum apud eos [3] vera conſilia valuerunt: ubicumque gratia, timor, voluptas, ea corrupere; poſt paullo imminutæ opes, deinde ademtum imperium, poſtremo ſervitus impoſita eſt. Equidem ego ſic apud animum meum ſtatuo; cuicumque in ſua civitate amplior, illuſtriorque locus, quam aliis eſt, ei magnam curam eſſe reipubl. Nam ceteris, ſalva urbe, tantummodo libertas tuta eſt: qui per virtutem ſibi divitias, decus, honorem, pepererunt; ubi paullum inclinata reſpub. agitari cœpit, multipliciter animus curis, atque laboribus fatigatur; aut gloriam, aut libertatem, aut rem familiarem, defenſat; omnibus locis adeſt, feſtinat: quanto in ſecundis rebus florentior fuit, tanto in adverſis aſperius, magiſque anxie agitat. Igitur ubi plebes ſenatui, ſicuti corpus animo, obedit, ejuſ-

1 *Ubi ſalvi pervenire viſi ſunt.*] Vetus editio: *ubi ſalvi pervenire uſi ſunt.* Lipſius ingenioſa ſane conjectura vitium tentavit tollere, legitque, *ubi ſalvi pervenere, viri ſunt.* Corrige de Vaticano: *ubi ſalvi pervenere, uſui ſunt.* quam proxime a vetere editione. *Carrio.*

2 *Animum in litteris.*] Perverſa ſcriptura & improba hominum ineptiſſimorum emendatio, in qua ſententia, nec pes, nec caput, ut ille ajebat, uſquam apparet. ſic enim ibi legitur: *ſed animum in litteris, quod natura firmus erat, in laboribus habui.* Vetus editio *animum in litteris agitavi: quod natura firmius erat, id in laboribus habui.* docet Vaticanus. *Idem.*

3 *Vera conſilia.*] Florens & beata reſpublica, in qua vera conſilia valent. Ea ſunt, quæ neque gratia, neque timor, neque voluptas corrupit. Alios etiam affectus ab omni vero conſilio procul eſſe jubeo, ut odium, iram, miſericordiam, quibus officientibus animus verum haud providet, ut alibi præclare diſſerit Criſpus. *Coler.*

1 *Una*

ejuſque conſilia exſequitur : patres conſilio valere decet, populo ſupervacanea eſt calliditas. Itaque majores noſtri, cum bellis aſperrimis premerentur, equis, viris, pecunia amiſſa, nunquam defeſſi ſunt armati de imperio certare. Non inopia ærarii, non vis hoſtium, non adverſa res, ingentem eorum animum ſubegit, quin, quæ virtute ceperant, ſimul cum anima retinerent. Atque ea magis fortibus conſiliis, quam bonis prœliis, patrata ſunt. Quippe apud illos [1] una reſpubl. erat, ei omnes conſulebant; factio contra hoſtes parabatur: corpus atque ingenium, patriæ, non ſuæ quiſque potentiæ, exercitabat. At hoc tempore contra homines nobiles, quorum animos ſocordia, atque ignavia, invaſit, ignari laboris, hoſtium, militiæ, domi factione inſtructi, per ſuperbiam cunctis gentibus moderantur. Itaque patres, quorum conſilio antea dubia reſpubl. ſtabiliebatur, oppreſſi; [2] ex aliena libidine huc atque illuc fluctuantes agitantur: [3] interdum alia, deinde alia, decernunt : ut eorum, qui dominantur, ſimultas, ac arrogantia fert, ita bonum, malumque publicum exiſtimant. Quod ſi aut libertas æqua omnium, aut ſententia obſcurior eſſet ; majoribus opibus reſpubl. & minus potens

1 *Una Reſpublica.*] Quemadmodum Reipublicæ corpus diſſenſione ordinum diſcerpitur, ita æque laceratur ſeparatione publici & privati commodi. Οὐ γὰρ δὴ κεχώρισται τὸ κοινὸν συμφέρον τοῦ ἰδίου. πολὺ δὲ μᾶλλον ἐν τῷ ὅλῳ, καὶ τὸ καθ' ἕκαστα λυσιτελοῦν περιέρχεται, καὶ σώζεται ἐν τῷ παντὶ τὸ κατὰ μέρος, ἐπί τε τῶν πόλεων, καὶ τῶν ἄλλων φυσέων. Id eſt, (ait appoſite Jamblichus,) *Commodum enim publicum non ſeparatum eſt a privato. quinimo in univerſo, ſingulorum etiam utilitas continetur, & partes in toto conſervantur, tum in civitatibus, tum in aliis quoque naturis.* Coler.

2 *Ex aliena libidine.*] Miſera Reſpublica, in qua ex aliena libidine, ex factioſorum quorundam nobilium nutu pendet ſenatus auctoritas, & conſilium publicum. Patres enim & auctoritatem inviolatam & conſilia conſtantia habere fas eſt. Alludit forte ad tempus illud Salluſtius, quo Senatus circumſcriptus, & tantum non oppreſſus eſt à Pompejo & Craſſo, Anno V. C. ſexenteſimo nonageſimo nono. De qua re Dio libro XXXIX. *Idem.*

3 *Interdum alia.*] Turpis in omni conſilio levitas. de qua jocus aliquando fuit Caroli V, ſapientiſſimi & fortiſſimi Imperatoris, quem is jacere ſolebat in comitia Germanorum : quæ ille viperis aſſimulabat. Quia ajebat ut iſtæ matres ſuas tollunt ; ſic illorum poſteriora decreta. Serius jocus, & in conventibus noſtris, identidem recogitandus. *Idem.*

potens nobilitas eſſet. Sed quoniam [1] coæquari gratiam omnium difficile eſt; quippe cum illis majorum virtus partam reliquerit gloriam, dignitatem, clientelas: cetera multitudo pleraque inſcia, ſit ſententia eorum a metu libera. Ita occulto ſibi quiſque alterius potentia carior erit. Libertas juxta bonis, & malis, ſtrenuis, atque ignavis optabilis eſt. Verum eam plerique metu deſerunt ſtultiſſimi mortales, [2] quod in certamine dubium eſt, quorſum accidat, id per inertiam in ſe, quaſi victi, recipiunt. Igitur duabus rebus confirmari poſſe ſenatum puto: [3] ſi numero auctus per tabellam ſententiam feret. [4] Tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat: [5] in multitudine, & præſidii plus, & uſus amplior eſt. Nam fere, his tempeſtatibus, alii judiciis publicis, alii privatis ſuis atque amicorum negotiis implicati, haud ſane reipubl. conſiliis adfuerunt; neque eos magis occupatio, quam

1 *Coæquari gratiam.*] Demoſthenis eſt πάντων δυσχερέστατον εἶναι τὸ πολλοῖς ἀρέσκειν. quod & Ariſtoteles repetit in Diatribis. *Coler.*

2 *Quod in certamine.*] Hoc eſt, priuſquam victi ſunt, & dubitant, an vinci debeant, recipiunt in ſe jugum ſeu legem contendentium, tanquam ii vicerint. *Bad.*

3 *Si numero auctus.*] Numerum ſenatorum auxerat primus Tarquinius. Morem diu deſitum reduxit Jul. Cæſar, teſte Suetonio & Dione. Multos enim per bellum Civile per malas artes Senatores factos removit, alioſque allegit. Qua re & dignitatem ſenatoriam mire amplificavit, & auctoritatem ſuam ſtabilivit. Sed hoc quoque bonum initium malos eventus habuit. Confluentibus enim amicis Cæſarianis, tandem in mille patres erupit ſenatus. quæ res invidiam Cæſari facile peperit. Correxit igitur Auguſtus, & redegit ad DC. ut ſcribit Suetonius, Dio. Ceterum ſub Tiberio vilior viliorque facta, & ſub aliis poſtea principibus pene ad nihilum redacta ſenatus auctoritas. *Col.*

4 *Tabella.*]. Per tabellam, in quam puncta ſcribebantur: & ita major numerus punctorum vincebat, nec ſciebatur certus auctor ſententiæ: quæ res odium demebat. *Bad.* Per tabellam ſententiam fieri vult, ut major libertas conſultandi & ferendi ſit. Sed fuit hic mos etiam olim, ut ſcribit Aſconius ad Verrinas; verum alia de cauſſa: nimirum ne dictam ſententiam revocare liceret. Hoc Salluſtii conſilium apparet valde urſiſſe & in uſum vertiſſe Cæſarem & Auguſtum. *Idem.*

5 *In multitudine.*] Libertas Reipubl. ſtabilitur multitudine Senatorum. Sed hic fucum facit Salluſtius ordini honeſtiſſimo, quem nunquam nimis florentem Principes optavere. Falſiſſime & fallaciſſime Nero jactat apud Tacitum l. 13. Annal.: *Non ſe negotiorum omnium judicem fore, ut clauſis unam intra domum accuſatoribus & reis paucorum potentia graſſaretur. Nihil in penatibus ſuis venale, aut ambitioni pervium, diſcretam domum & rempublicam. Teneret antiqua munia ſenatus.* Coler.

uam ſuperba imperia diſtinuere. Homines nobiles cum aucis ſenatoriis, quos additamenta factionis habent, uæcumque libuit probare, reprehendere, decernere, ea, ti libido tulit, fecere. Verum ubi, numero ſenatorum ucto, per tabellam ſententiæ dicentur; næ illi ſuperiam ſuam dimittent, ubi iis obediendum erit, quibus ntea crudeliſſume imperitabant. Forſitan, imperator, erlectis litteris deſideres, quem numerum ſenatorum ieri placeat; quoque modo, is in multa, & varia officia liſtribuatur; & quonam [1] judicia primæ claſſis mittenda utem, quæ deſcriptio, qui numerus in quoque genere uturus ſit. Ea mihi omnia generatim deſcribere haud dificile factu fuit: ſed prius laborandum viſum eſt de ſumna conſilii, idque tibi probandum verum eſſe. Si [2] hoc tinere uti decreveris, cetera in promtu erunt. Volo ego onſilium meum prudens, maximeque uſui eſſe. Nam ıbicunque tibi res proſpere cedet, ibi mihi bona fama eveniet. Sed me illa magis cupido exercet, uti quocumque nodo, & [3] quamprimum reſpubl. adjuvetur. [4] Libertaem gloria cariorem habeo, atque ego te oro, hortorque, ne clariſſumus imperator, [5] Gallica gente ſubacta, populi R. ſummum atque invictum imperium tabeſcere vetuſtate, ac per [6] ſummam diſcordiam dilabi, patiaris. Pro-

1 *Judicia primæ claßis.*] Olim judicia penes Senatum, equites, & Tribunos ærarios fuerunt, lege Aurelia, ut ſcribit Aſconius. Cæſar tribunos ærarios ſuſtulit, teſte Suetonio. Ea porro, de quibus Salluſtius loquitur, digeſſit omnia Auguſtus poſtea. Vide Dionem lib. 55.

2 *Hoc itinere.*] Hac via & ratione procedendi. *Bad.*

3 *Quam primum, &c.*] Haud occulte monet, bona & ſalutaria conſilia celeriter arripienda & exſequenda eſſe. Egregie Otho apud Tacitum l. 1. Annal.: *Nullus cunctationi locus eſt in eo conſilio, quod non poteſt laudari, niſi peractum.* Coler.

4 *Libertatem cariorem.*] Vulgo, *clariorem.* Veteribus potius impreſſis aſſentior, qui *cariorem* præferunt. *Carrio.*

5 *Gallica gente.*] Hoc ad gloriam Cæſaris ſpectat. Galli enim natura bellicoſi, ut teſtatur Salluſtius in Bello Catil. Et fine Jugurth. ait, amplius cum Gallis pro ſalute, non de gloria certari. Idem de Gallis alii Hiſtorici. M. Cato Orig. 2. *Pleraque Gallia duas res induſtrioſiſſime perſequitur: rem militarem & argute loqui.* Inſigne vero illud elogium Caſii Baſſi apud Diomedem: *Romani Gallis devictis ſunt victores. Durat adhuc & durabit laus fortiſſimæ gentis.* Coler.

6 *Summam diſcordiam.*] Sic dictum

 velim,

Profecto, ſi id accidat, neque tibi nox, neque dies curam animi ſedaverit, quin inſomniis exercitus, furibundus, atque amens alienata mente feraris. Namque mihi pro vero conſtat, omnium mortalium vitam [1] divino numine inviſi: neque bonum, neque malum facinus cujuſquam pro nihilo haberi: ſed ex natura diverſa præmia bonos, maloſque ſequi. Interea forte ea tardius procedunt: ſuus cuique animus ex conſcientia ſpem præbet. Quod ſi tecum patria, atque parentes poſſent loqui, ſcilicet hæc tibi dicerent: O Cæſar, nos te genuimus fortiſſumi viri, in optuma urbe, decus, præſidiumque nobis, hoſtibus terrorem. Quæ multis laboribus, & periculis ceperamus, ea tibi naſcenti cum anima ſimul tradidimus, patriam maximam in terris; domum, familiamque in patria clariſſumam; præterea bonas artes, honeſtas divitias; poſtremo omnia honeſtamenta pacis, & præmia belli. Pro his ampliſſumis beneficiis non flagitium a te, neque malum facinus, petimus; ſed uti libertatem everſam reſtituas. Qua re patrata, profecto per gentes omnes fama virtutis tuæ volitabit. Namque hac tempeſtate, tametſi domi, militiæque præclara facinora egiſti; tamen gloria tua cum multis viris fortibus æqualis eſt: ſi vero urbem ampliſſumo nomine, & maxumo imperio, prope jam ab occaſu reſtitueris; quis te clarior, quis major in terris fuerit? Quippe ſi morbo jam, aut fato huic imperio ſecus accidat: cui dubium eſt, quin per orbem terrarum vaſtitas, bella, cædes, oriantur? quod ſi tibi bona lubido fuerit, patriæ, parentibus gratificandi; poſtero tempore, rep. reſtituta, ſuper omnis mortalis gloria agnita, tuaque unius mors vita clarior erit. Nam vivos interdum fortuna, [2] ſæpe invidia,

velim; pro quo ceteræ editiones *ſocordiam* oſtentant. quam quidem ſcripturam ego nupera & novitia iſta multis millibus habeo cariorem. *Douza.*

1 *Divino numine inviſi.*] Ita etiam ſinceri Philoſophi omnes ſentiunt, nihil Deum latere. Secus Epicurus cum ſuo grege. quem quaſi etiam Cæſar ſectatus fuerit, innuit Cato apud Salluſtium in Catilin. *Coler.*

2 *Sæpe invidia.*] Simile Theophraſti dictum: Φθόνος τοῖς ζῶσι πρὸς τὸ ἀντίπαλον· τῷ δὲ μὴ ἐμποδὼν, ἀνανταγωνίστῳ εὔνοια τετίμηται. *Invidia tantum*

idia, fatigat: ubi anima naturæ ceſſit, demtis obtrectatio-ibus ipſa ſe virtus magis magiſque extollit. Quæ mihi utilia ictu viſa ſunt, quæque tibi uſui fore credidi, quam pauciſſi-nis potui, perſcripſi. Ceterum Deos immortales obteſtor, ti, quocumque modo ages, [1] ea res tibi, reique publicæ roſpere eveniat.

m in vivos eſt. Mortuus vero, ut qui emini obſtat, conſtanti & libera bene-olentia colitur. Idem.

1 *Ea res eveniat, &c.*] Prudenter vi-etur hic, quiſquis eſt, conſultor deſi-ere; qui animum ſuum in rempubl. oſtendit: & Cæſari, quæ ſenſit, hone-ſte ſuaſit. Verum quia jam rerum po-tiebatur Cæſar, etiam ſibi proſpexit. Nam judicio ejus omnia permittit. *Badius.*

C. CRISPI SALLUSTII

DECLAMATIO

IN

M. TULLIUM CICERONEM.

Graviter, & iniquo animo, maledicta tua paterer, M. Tulli, ſi te ſcirem judicio magis, quam morbo nimi, petulantia iſta uti. Sed, quoniam in te neque modum, neque modeſtiam ullam animadverto, reſpon-lebo tibi: uti, ſi quam maledicendo voluptatem cepi-ti, eam male audiendo amittas. Ubi querar? quos im-plorem, P. C. diripi rempubl. atque [1] audaciſſumo cui-que eſſe perfidiæ? an apud populum Rom. qui ita largi-tionibus corruptus eſt, uti ſeſe, ac fortunas ſuas, venales habeat? an apud vos, P. C. quorum auctoritas turpiſſumo cuique, & ſceleratiſſumo, ludibrio eſt? [2] ubi M. Tullius leges,

1 *Audaciſſimo cuique.*] Invide de uno Cicerone id dicit. *Badius.*

2 *Ubi M. Tull. leges, jud. populi R.*] *Populo Rom.* in dandi caſu habet co-dex Aldinus, ſed vetuſtus in gignendi quod malim. Illud autem, *in ordine*, quod proxime ſequitur, quid ſibi velit, apud me non admodum planum eſt. *Glar.*

leges, judicia populi Rom. defendit, atque in hoc ordine ita moderatur, quaſi unus reliquus ex familia viri clariſſimi, Scipionis Africani, ac non repetitius, accitus, ac paullo ante inſitus huic urbi civis. An vero, M. Tulli facta, ac dicta tua obſcura ſunt? an non ita a pueritia vixiſti, ut nihil flagitioſum corpori tuo putares, [1] quod alteri collibuiſſet? Scilicet, iſtam immoderatam eloquentiam apud M. Piſonem non pudicitiæ jactura perdidiciſti? Itaque minime mirandum eſt, ſi eam flagitioſe venditas, quam turpiſſume paraſti. Verum, ut opinor, ſplendor domeſticus tibi animos attollit; uxor ſacrilega, ac perjuriis delibuta; filia matris [2] pellex, tibi jucundior, atque obſequentior, quam parenti par eſt. Domum ipſam tuam vi, & rapinis, funeſtam tibi ac tuis, comparaſti: videlicet uti nos commonefacias, quam converſa ſit reſpublica, cum in ea domo habitas, homo flagitioſiſſime, quæ [3] P. Craſſi, viri conſularis fuit. Atque hæc cum ita ſint; tamen Cicero ſe dicit [4] in conſilio deorum immortalium fuiſſe; inde miſſum huic urbi, civibuſque cuſtodem, [5] abſque carnificis nomine, qui civitatis [6] incommodum in gloriam ſuam ponit: quaſi vero non illius conjurationis cauſa

1 *Quod collibuiſſet alteri.*] Quaſi dicat, puer expoſuiſti pudicitiam tuam cujuſcunque libidini: ſed mirabile eſt, tantam diffamandi & taxandi viri conſularis licentiam fuiſſe. Nam ſi innocens fuit, non debuerunt ea impune objici, cum etiam famoſi libelli lege prohibiti eſſent: ſin nocens fuerit, mirabile eſt, talem virum eo dignitatis promotum: ſed ea tempeſtate erat commune adoleſcentiæ vitium: quo & Julius Cæſar ab omnibus notatus eſt. *Bad.*

2 *Pellex matris.*] Habens rem cum patre, ſc. Cicerone, & ita pellit matrem e cubili. *Idem.*

3 *Publii Craſſi*] Hominis ditiſſimi. ad quem alludit Perſius, dicens Satyra ſecunda:

Nunc Licini in campos, nunc Craſſi mittit in ædem.

Idem.

4 *In conſilio Deorum immortalium.*] Quia in pleriſque concionibus & invectivis dixit, *Non humanis opibus, nec arte magiſtra ita reipubl. conſultum, ſed divina miſeratione.* Sed ad invidiam concitandam omnia trahunt adverſarii in majus. *Idem.*

5 *Abſque carnificis nomine:*] Id quoque contumelioſe, cum ille dixerit; ſine cæde & ſanguine rempublicam ſervatam. *Idem.*

6 *Incommodum civitatis.*] Id acriter & ſubtiliter: quia vult ob conſulatum Ciceroni mandatum conjurationem factam, & omne malum obortum. *Idem.*

1 Cum

ſa fuerit conſulatus tuus, & iccirco reſpubl. disjecta eo tempore, quo te cuſtodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollunt, quæ poſt conſulatum cum Terentia uxore de republ. conſuluiſti: [1] cum legis Plautiæ judicia domi faciebas: ex conjuratis alios morte, alios pecunia condemnabas: cum tibi alius Tuſculanum, alius Pompejanam villam ædificabat, alius domum emebat: qui vero nihil poterat, is erat calumniæ proximus, is aut domum tuam oppugnatum venerat, aut inſidias ſenatui fecerat, denique de eo tibi compertum erat. Quæ ſi tibi falſa objicio; redde rationem, quantum patrimonii acceperis, quid tibi litibus accreverit, qua ex pecunia domum paraveris, Tuſculanum, & Pompejanum infinito ſumtu ædificaveris. Aut, ſi retices; cui dubium poteſt eſſe, quin opulentiam iſtam ex ſanguine, & viſceribus civium paraveris? Verum, ut opinor, homo [2] novus Arpinas, ex C. Marii familia, ejus virtutem imitatur; contemnit ſimultatem hominum nobilium; populi R. curam habet; neque terrore, neque gratia commovetur. [3] Illud vero amicitiæ tantum, ac virtutis eſt animi? Immo vero homo leviſſumus, ſupplex inimicis, amicis contumelioſus, modo harum, modo illarum partium, fidus nemini, leviſſumus ſenator, mercenarius patronus, cujus nulla pars corporis a turpitudine

1 *Cum legis Planciæ.*] *Planciæ*, cum *n*, non cum diphthongo *au* habebat codex Aldinus hoc in loco. at in Catilina cum diphthongo, ut alii libri, *Plauciæ*, legebat. Diximus autem in Catilina de hac lege nobis nihil certi conſtare. *Glareanus.*

2 *Homo novus Arpinas ex M. Craßi fam.*] Ita fere habent codices. at ego non dubito ita a Salluſtio ſcriptum: *Homo novus Arpinas ex C. Marii familia*; non *ex M. Craßi.* Fuerat enim & Marius Arpinas, & homo novus. Ergo ſubjungit εἰρωνικῶς, *ejus virtutem imitatur*: cum ille ſummus bellator, Cicero ſummus orator: ille manu, hic lingua promtus. *Idem.* Vide ſupra Jug. cap. 63.

3 *Illud vero amicitiæ tant. ac virt. eſt an.*] Aldinus codex nominativos in genitivos mutavit. Vetuſtus codex ſic habebat: *aliud vero amicitiæ tantum ac virtus eſt animi.* ſed ex neutro ſenſus clarus eſt, nec ego clare expedio. Non eſt mihi dubium, cum confutationis hujus duæ ſint partes, prior per quæſtionem, altera per inficiationem: prioris eſſe hanc particulam, ut altera pars incipiat ibi: *Imo vero homo levißimus.* Lectori hæc innuo dumtaxat, ut occaſionem dein altius cogitandi ac exemplaria diligentius inſpiciendi. *Glar.*

1 *O for-*

tudine vacat: lingua vana, manus rapaciſſumæ, gula immenſa, pedes fugaces; quæ honeſte nominari non poſſunt, inhoneſtiſſuma. Atque is, cum ejuſmodi ſit, tamen audet dicere: [1] *O fortunatam natam me conſule Romam!* Te conſule fortunatam, Cicero? immo vero infelicem, & miſeram, quæ crudeliſſumam proſcriptionem civium perpeſſa eſt; cum tu, perturbata republ., metu perculſos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas, cum omnia judicia, omnes leges, in tua lubidine erant; cum tu, ſublata lege Porcia, erepta libertate, omnium noſtrum vitæ, neciſque poteſtatem ad te unum revocaveras. Atque parum eſt, quod impune feciſti: verum etiam commemorando exprobras; neque licet oblivíſci ſervitutis ſuæ. Egeris, oro te Cicero, perfeceris, quod libet: ſatis eſt perpeſſos eſſe: etiamne aures noſtras odio tuo onerabis? etiamne moleſtiſſumis verbis inſectabere? *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.* [2] Quaſi vero togatus, & non armatus, ea, quæ gloriaris, confeceris; atque inter te, Sullamque dictatorem, præter nomen imperii, quidquam interfuerit. Sed quid ego plura de tua inſolentia commemorem? quem Minerva omnes artes edocuit, Jupiter optumus maxumus in conſilio Deorum admiſit, Italia exſulem humeris ſuis reportavit. Oro te, Romule Arpinas, qui egregia tua virtute omnes Paullos, Fabios, Scipiones, ſuperaſti; quem tandem locum in hac civitate obtines? quæ tibi partes reip. placent? [3] quem amicum, quem inimicum, habes? qui in civi-

1 *O fortunatam, &c.*] Ineptulus quidem eſt verſus: unde Juvenalis citans eum, dicit illi minus obfuiſſe eloquentiæ, ſi non elegantius Philippicas in Antonium ſcripſiſſet, quam tales verſiculos jactaſſet: Verba Juvenalis ſunt:

O fortunatam natam me conſule Romam,
Antonî gladios potuit contemnere, ſi ſic
Omnia dixiſſet: ridenda poëmata malo,
Quam te conſpicua divina Philippica famæ.

Badius.

2 *Quaſi vero togatus.*] Id ſæpe aſſeruit Cicero in Invectivis in Catilinam: *Arma togæ cedant*, inquit Cicero: quia, plus conſuluit urbi & reipub. in toga, quam alii Imperatores in armis. *Idem.*

3 *Quem amicum, &c.*] Ingenue fateor, me hæc verba, ut in Aldino ſunt

codice,

ritate feciſti inſidias, ancillaris. Quo jure, cum de exſilio o [1] Dyrrhachio rediſti, eum ſequeris? quos tyrannos pellabas, eorum nunc potentiæ faves? qui tibi ante optiates videbantur, eoſdem nunc dementes, ac furioſos ocas? Vatinii cauſſam agis: de Sextio male exiſtumas: ibulum petulantiſſumis verbis lædis: laudas Cæſarem: uem maxume odiſti, ei maxume obſequeris: aliud ſtans, iud ſedens, de republ. ſentis: his maledicis, illos odiſti: viſſume transfuga, neque in hac, neque in illa parte ſiem habes.

odice, atque adeo etiam in vetuſto, : cunctis aliis, quos mihi videre ontigit, non intelligere. Ideoque nutio, admonito tamen Lectore, ut necum ipſe dubitet, aut felicius, ſi queat, eruat. Tranſilire, ut notum, acile erat, ſi quoſdam imitari velim, quos pudet fateri ſe non omnia vel ſcire, vel intelligere. *Glar.*

Quem amicum.] Id eſt, quales amicos, vel inimicos habes? Amicos perditiſſimos quoſque cives, inimicos Reipub. amantiſſimos. *Thyſ.*

1 *Dyrrhachio.*] Vide ſupra p. 431.

JANI

JANI MELLERI PALMERII
SPICILEGIUM, IN SALLUSTIUM.

Q*uærere conviviis*, dixerat Salluſtius, in de bello Jugurthino belle, ſi ita viſum eſſet librariis: qui alii aliud: plerique *gloriam*, aut *gratiam*; quidam etiam, *amicitiam*, inculcarunt. *Atque ego credo fore, qui, quia decrevi procul rep. ætatem agere, tanto tamque utibili labori meo nomen inertiæ imponent: certe, quibus maxima induſtria videtur, ſalutare plebem, & conviviis quærere. Utibili*, fuit in v. c. meo & muſis gratia, cum bene fuit. Uſi eo multi. in multis Terentius Phorm. act.4. ſc.4.

Quid minus utibile fuit, quam hoc ulcus tangere.

Sed quod cœpimus, *conviviis quærere*, eſt anquirere de apparatu: qui addit, depravat, & quod poterat eſſe venuſtum, vetat Petronius Arbiter:

— Si quis ſinus abſitus ultra,
Si qua foret tellus, quæ fulvum mitteret aurum,
Hoſtis erat: fatiſque in triſtia bella paratis
Quærebantur opes, non vulgo nota placebant
Gaudia.

Quærere opes, Petronius dicit, quod audiri vult, protritas & proculcatas has âſpernari. Neque alia ſententia iis, quæ mox ſequuntur:

— in uda
Quæſitus tellure nitor certaverat oſtro.

Quod enim arbitreris quæſitum nitorem hic eſſe acquiſitum; non, anquiſitum: dixit ita quoque *quæſitiſſimas epulas* Salluſtius, cum cogitaret accuratiſſimum paratum lib. 2. Hiſtoriarum, de Metello Numidico: *Toga picta plerumque amiculo erat ei accumbenti: epulæ quæſitiſſimæ. neque per omnem modo provinciam, ſed trans maria, ex Mauritania volucrum & ferarum incognita antea plura genera.* Imitatus Cornelius Tacitus 2. Annal. *Excepere Græci quæſitiſſimis honoribus, vetera ſuorum facta, dictaque præferentes, quo plus dignationis adulatio haberet.* Pro hoc nunc ſolum agnoſcimus, *exquiſite*: ſed ita tum erat, ſimplicia fere pro compoſitis malebant. Itaque aliter etiam quam recte factum ab iis, qui illo loco mutarunt: *Cujus legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, & tum ſenatu pollens* (ita rectum eſt; non, ut per omnes libros propagatum, *potens*: & ei rei argumentum eſt optimus codex Thoſanus) *quia Coſſ. C. Graccho, & M. Fulvio Flacco interfectis, acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercuerat, cum Jugurtha, tametſi Romæ in amicis habuerat, tamen curatiſſime accepit.* Notatum id a librario ad oram vetuſti codicis ⌄: nec me pœnitet meæ olim ſententiæ, recepiſſe, qui Tacitum in eodem verbo meminerim; *Majores quoque non abhorruiſſe ſpectaculorum oblectamentis, pro fortuna quæ tum erat: eoque a Thuſcis accitos hiſtriones, a Thuriis equorum certamina, & poſſeſſa Achaia Aſiaque ludos curatius editos.* Apud eundem Salluſtium conjuratione Catilinæ eſt, *anquirere veſcendi. Sed libido ſtupri, ganeæ, ceterique cultus non minor inceſſerat: viri pati muliebria: mulieres pudicitiam in propatulo habere. veſcendi terra marique anquirere: dormire prius quam ſomni cupido.* Sic ſcripſerat Salluſtius, ſed ut prolixa eſt imperitia, mutarunt: *veſcendi cauſſa terra marique omnia exquirere.* Os hominum: *at dii me omnes oderint*, niſi Orbilius mul-

tus

ægnantes plagas inflicturus fuit ulo, qui ita loqueretur. Liber unus, cauſſa, omittit: &, quod liceat, non facile eo melior alius Colonienſis neque illud, omnia, ſcit, & inquirere, repræſentat: e nos feciſſe anquirere, crimen no- ı ſit, niſi uſque quaque injuriam hoc verbum accepit: ut Jugurtha: r rex, uti conſtituerat, in caſtra ve- (ita repono ex Thoſano) ac pauca nti conſilio loquutus de invidia ſui , atque uti in deditionem acciperetur: a cum Beſtia, & Scauro ſecreta egit: dein poſtero die, quaſi per ſa- n ſententiis anquiſitis, in deditio- accipitur, Thoſanus, inquiſitis. d autem, anquirere de reo, &, ca- anquirere, hæc talia frequentan- itemque, anquirere ſententiis, lu- credere idem hoc Salluſtii loco e. Tacitus 3. Annal. id ſolum Ger- ico ſuper leges præſtiterimus, quod in a potius quam in foro, apud Senatum n apud judices de morte ejus anquiri- Hoc ipſo Jugurtha: Itaque paucis us cum argento auroque multo Romam tos mittit: quis præcipit, uti primum res amicos mactis muneribus expleant, ide novos anquirant: poſtremo, qua- que poßit, largiendo parare ne cunctentur: vulgo, acquirant, aut, inquirant: itrum ex ſententia: alterum ne ex ſuetudine Latina quidem. Neque o præceperat ut acquirerent amicos: ppe exitus in dis erat: ſed ut operæ parcerent anquirere. Mactis, auſi nus, quia nobis libertatem hanc ibat vetus ſcriptura, Mactatis: tam- i hoc in contextu verborum Sallu- (ne fruſtra ſis) nuſquam reperimus: um mentionem faciebat commen- or barbarus, cujus erant manu in n annotationes refectæ ſane: & quo igis ducas, Catonis verbum eſt. iam macta arbor, apud eum, itemque nium reponenda, quæ eſt arbor de aucta in altum, quo, ut inquit lluſtius gignentia omnia natura fert. vulgatis eſt alta arbor, mendoſe. Nam c. macta: quod etiam doctiſſimus Victorius repererat, ſed quid eo face- ret, non inveniebat. Ita eſt autem hic macta, ut in ſacrificiorum formis: macte hoce vino inferio eſto: macte hiſce ſuo- vitaurilibus eſto. Tertium etiam hoc lo- co addidimus peccare in his verbis, qua- cunque poßit. audacter, dicent iſti. nam ſequitur, parare ne cunctentur. at poßit. liquide v. c. Modii: quod dictum eſt ad illud exemplum.

Quæſo ædepol Charine te quoniam jam
id, quod vis, non poteſt,
Velis id quod poßit.

Adelphis: *Tu quantum poteſt, abi.* ſubaudiatur enim *fieri.* *Quacunque* autem adverbium factum, ut ex qui, quicunque; ex quantum, quantumcunque. Hoc proximum eſt mutaſſe ex, *quemcunque*: alioquin fortean ſcripſerit Salluſt. *quod poßit largiendo parare ne cunctentur.* Vulgatam lectionem ne nobis probemus, ſententia prohibet. neque enim ea ſubeſt: quemcunque amicum poſſint parare. nam quod jam ante dixerat unicus magiſter brevitatis: ſed *parare*, pro, *moliri*, hic valet, ut apud hunc alias ſæpe: *Itaque ex eo tempore ira & metu anxius, moliri, parare, atque ea modo in animo habere, quibus dolo Hiempſal caperetur.* Item *de- fenſoribus mœnium præmia modo, modo formidinem oſtentare, ſuos hortando ad virtutem arrigere: prorſus intentus cuncta parare.* Quod autem ſupra legebamus, *veſcendi anquirere*, in eo, *veſcendi*, ſunt res victui, ſeu quæ palato faciunt. Forma eſt nunc rara: atque id ſufficit, namque eo lepida. Sic Livio, *igni exſtinguendo ſunt*, quibus ignis exſtingui poſſit. *Igitur, pro ſe quiſque inermes, ut quibus nihil hoſtile ſuſpectum eſſet; omnibus portis, qua cuique proximum erat, ea modo, quæ reſtinguendo igni forent portantes, in agmen Romanum ruebant.* Hoc ipſo Salluſtii lib. locus alter eſt: *Igitur omnia jumenta ſarcinis levari jubet, niſi frumento dierum x. Ceterum ut res modo, & alia aqua idonea portari, præterea conquirit ex agris, quam plurimum poteſt, domiti pecoris: eoque imponit vaſa.* paucos libros vidi veteres, qui non magna veſtigia veræ lectionis offenderent. *Et*

alia aqua portanda conquiri, præterea ex agris: & mox: *eoque imponi aqua portanda*, ut illud: *Quæ poſtquam glorioſa modo, neque belli patrandi cognovit.* Sic enim & boni libri, & Priſcianus. Ab eo ſono tantum diſcrepat, *res victus*: ut ſi dicas: *victui terra marique anquirere.* Varro lib. 4. de lingua Latina: *Prius de indutui, aut amictui quæ ſunt, tangam.* Ibid. *Et quod amictui habent, purpuram vocant circumtextum.* Corn. Tacitus lib. de morib. German. *Potui humor ex ordeo aut frumento in quandam ſimilitudinem vini corruptus.* Ibidem: *Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates: victui herba, veſtitui pelles, cubile humus.* Hæc addidi, ut Plauti locum emendarem Curculione:

At ita mea volſellæ, pecten, ſpeculum, calamiſtrum meum.
Bene me amaſſint, meaque axitia, linteumque exterſum.

Lego: *linteumque exterſui*: id eſt linteum ad extergendum comparatum: Erat in iiſdem verbis, *libido ſtupri, ganea.* hoc Valla ne recte accipit. *ganeam* autem etiam Tacit. lib. 2. Hiſt. *Nemo in illa aula probitate aut induſtria certavit. Unum ad potentiam iter prodigis epulis, & ſumtu Bajana aqua ſatiare inexplebiles Vitellii libidines.* Ne diutius neceſſe habeamus audire aliorum nugas de Bajanis aquis, reſtituo: *ut ſumtu ganeaque ſatiare inexplebiles Vit. l.* Verum redeamus. Ut *veſcendi*, ita *impetrandi* quoque dixit Salluſtius, in oratione Adherbalis: *Si imperandi nihil haberem, præter miſerandam fortunam; quod paulo ante rex genere, fama, atque copiis potens: nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes ſpecto: tamen erat majeſtatis populi R. prohibere injuriam.* Meus v. l. *impetrandæ cauſſæ nihil haberem.* & qui emaculare Salluſtium ſe poſtulet, ut nihil ſibi in conjectando permittat, nec ſuſpicionibus ſcripturas veteres adjuvet, nugas agat. Mihi vero ſtat, ubi feneſtram aliquam aperiunt libri, uti porro ingenio, & quod alii ante ſibi in depravando iudulſerunt, in corrigendo uſurpare. Cave enim exiſtimes minus quoquam ſcriptore a gloſſis laborare Salluſtium. Hoc etiam mendoſum eſt, ut excuditur: *Romani, pro ingenio quiſqu pars eminus glande, aut lapidibus pugnare: alii ſuccedere, ac murum modo ſuffodere, modo ſcalis aggredi: cupere prælium manibus facere.* tanquam eminus pugnare, non ſit prælium manibus facere. & mirum ni ſic quoque corrumpi fuerunt, ſi *prælium e manibus facere* ſcriptum reperiſſent. Rectum eſt, *prælium in manibus facere.* In manu, e manu, hoc eſt, *cominus*, *eminus*. Ennius Hectoris Lytris: *Quem mea machæra cominus, atque haſta hoſtivit e manu.* In que *in manibus*, hic contra eſt quam *manibus*. Eodem bello Jugurthino pe libros vulgatur: *Ea fuga Jugurtha impenſius modo rebus ſuis diffidens, cum perfugis, & parte equitatus in ſolitudine dein Thalam pervenit.* Item alibi: *Inter hæc Jugurtha impenſius modo legatos ſupplices mittere præter ſuam liberorumque vitam, omnia Metello dedere.* Utrobique ſcribendum, *impenſimodis*: ut *omnimodis, multimodis.* Forte rectius *impenſimodo*, ut *omnimodo*, pro dejecto, *impenſis modis*: niſi eodem res dit, & non verius, Salluſtium fuiſſe quam ita eum ſcripſiſſe. *Impenſius* eum modum Curtius in 3. *Alexander ante prima ſigna ibat, identidem manu ſuos inhibens, ne ſuſpenſi acrius, ob nimiam feſtinationem concitato ſpiritu, capeſſerent bellum.* Emendabam: *inhibens, ne impenſius concitato ſpiritu capeſſerent bellum.* Illa: *acrius ob nimiam feſtinationem*, gloſſema putabam: certe, *acrius*: utcunque de ceteris dicia eſſent. Inde *homines impenſi*. Plautus Capteivis:

Væ miſero illi, cujus cibo iſte factus imperioſior. Auſculto libros veteres: *ctus eſt impenſior.* In Salluſtio oratio illa aurea, quam Severus imperator appellabat: *Parvum ego te Jugurtha, amiſſo patre, ſine ſpe, ſine opibus, meum regnum accepi, exiſtimans non nus me tibi quam liberis, ſi genuiſſem, beneficia carum fore.* Illud, *accepi*,

nam

uici eſt, hoc loco quidem. ſcribo: *in meum regnum aſcivi*: & porro: *non minus me tibi, quam ſi genuiſſem, ob b. c. f.* am, *liberis*, inculcatum. Accipere ſexcentos undeuide profugos in regnum poterat: ſed hoc non eſt communicare ſceptrum: *Aſſciſcere* & *adoptare* & *ſumere*, vocibus differunt ſolum. Itaque apud Ciceronem, alioſque, *aſcitus color orationis*, idem qui adoptivus: & in oratione maledica, quæ Salluſtium auctorem mentitur, *Cicero aſcitus, ac paullo ante inſitus urbi civis* audit: niſi quod, *accitus*, ibi vitioſe legitur: ut item Catilinar. *Vulturtius, interrogatus de itinere, de litteris, poſtremo quid, aut qua de cauſſa conſilii habuiſſet, primo fingere alia: Diſſimulare de conjuratione: poſt, ubi fide publica dicere juſſus eſt, omnia, uti geſta erant, aperit, ſe paucis ante diebus a Gabinio & Cepario ſocium aſcitum.* Ubi in vulgatis omnibus poſt, *aperit*, inſerciunt, *docetque*. male. nam nec ſenſus patitur, & ſermo non deſiderat. *Docere* enim nunquam eſt ſine ſtudio, & perſuadendi ſive illecebra, ſive conatu. Vulturtius autem invitus indicium faciebat. Mendum in eodem vocabulo alio quoque Jugurthæ loco, oratione Adherbalis: *Poſtremo Maſſaniſa nos ita inſtituit P. C. ne quem coleremus, niſi populum R. ne ſocietates, neu fœdera nova acciperemus.* ſcribendum, *aſciremus*. Idem verbum, quod ſuis locis pulſum erat in Salluſtio, aliena invaſit. Conjuratione Catilinæ: *Ea tempeſtate plurimos, cujuſque generis homines adſciviſſe ſibi dicitur, mulieres aliquot: etiam, quæ primo, &c.* Amo Thoſanum librum, in quo ita legitur, *adſuiſſe*. nil pote elegantius. Jugurtha quoque: *Quæ poſtquam Maſſiva agitare cœpit: neque Iugurthæ in amicis ſatis præſidii eſt: quod eorum alium conſcientia: alium mala fama, & timor impediebat: Bomilchari* (ita Thoſanus ſemper) *proximo ac maxime fido ſibi imperat, pretio, ſicut multa confecerat, inſidiatores Maſſivæ paret*: Thoſanus *ſicut multa conſuerat*, quamquam, verum ut dicam, Bertinianus is eſt. *conſuerat* autem a *conſuo* eſt, non a conſueſco ne erres. *Adſuere* autem & *conſuere* in fraude, dolis, lenociniis dicuntur. unde *ſutela* pro fraudibus, & *conſuti doli*. Amphitruone:

Næ tu iſthic hodie malo tuo, compoſitis mendaciis
Adveniſti. audaciæ columen, conſutis dolis.

Idem & Pſeudolo & Caſina:

Poſſiſne, nec ne, clam me, ſutelis tuis
Præripere Caſinam uxorem.

Ubi de Vaccenſium perfidia eſt apud Salluſtium, hoc legitur: *Romani milites perculſi, improviſo metu incerti ignarique quid potiſſimum facerent, trepidare. Arcem oppidi, ubi ſigna, & ſcuta erant, præſidium hoſtium porta ante clauſa fugam prohibebant.* Æſtuant emendatores — *velut minuta magno Deprenſa navis in mari veſaniente vento.* emaculandum autem: *Rom. milites improviſo metu incerti, ignarique quid potiſſimum facerent, trepidare ad arcem oppidi, ubi ſigna & ſcuta erant: præſidium hoſtium, portæ ante clauſæ, fugam vetant.* ita Bertinianus & Sigebergenſis: niſi quod in hoc *prohibebant*, legebatur: *Perculſi* autem abeſſe a. ſ. c. ne Rivius tacuit quidem. *Trepidare ad arcem* optime. Livius: *Moxque dum in ſua quiſque miniſteria diſcurſu trepidat ad prima ſigna.* Horatius.

Quam qua per pronum trepidat cum murmure clivum.

Hoc ergo exemplo vetuſta & venuſta ſunt, *trepidare domum, trepidare in naves*: aliaque talia. De eorundem Vaccenſium re inf. *Sic animis eorum arrectis equites in primo latere, pedites quam arctiſſime pergere, & ſigna occultare jubet.* Nugantur alii. unus Glareanus, more majorum, ſine fuco & fallaciis, negat ſe intelligere. Et melius ille, quam qui ubique intelligendo faciunt, ut nihil intelligant. Lego *equites imprimo late; pedites quam artiſſime ire, & ſ. o. i. Ire*, in pleriſque V. C. Erant Metello equites auxiliares Numidæ, hos ſparſos jubet præcurrere, ut Vaccenſes inducantur: Romanos pedites conferto agmine ſequi,

 qui,

qui, eadem de cauſſa hæc ſententia aliter quam verbis a me reſtitutis non conficitur. & illud *artiſsime*, poſtulat cui referatur ac componatur in priore membro. Sed fefellit bonos viros adverbium *imprimo*, paulo minus quam proculcatum. De, *trepido*, autem non tacebo alium inſignem locum: *Quaſo, reputate cum animis veſtris, num id mutari melius ſit: ecquem ex illo globo nobilitatis ad hoc aut aliud tale negotium mittatis hominem veteris proſapiæ, ac multarum imaginum, & nullius ſtipendii, ſcilicet ut in tanta re ignarus omnia trepidet, feſtinem:* Sic verum puto: & proxime verum fuiſſe in meo: *ad omnia trepidet*. At vulgati omnes: *ignarus omnium trepidet*. *Trepidare negotia*, ut *properare*. Idem: *Sed rex nihil jam infectum Metello credens, quippe qui omnia arma, tela, locos, tempora, denique naturam ipſam, ceteris imperitantem, induſtria vicerat, cum liberis, & magna parte pecunia ex oppido noctu profugit: neque poſtea in ullo amplius una die, aut una nocte moratus: ſimulabat ſeſe negotium properare.*. Sic Colonienſis & antiquitus cuſus Argentinenſis; quod me Stanæum monuiſſe, fateri debeo. Vulgo *ſimulabat ſeſe gratia negotii properare*. Illo modo Truculento: *Dic me adeſſe, cui properet ſavium*. & ita ſæpe Horatius. Nunc alium etiam locum adoriamur: *Namque haud longe flumine Mulcha, quod Jugurthæ, Bocchique regnum disjungebat, erat inter ceteram planitiem mons ſaxeus, mediocri caſtello ſatis potens, in immenſum editus, uno perangusto aditu relicto: nam omnis natura velut opere, atque conſulto, præceps:* Nimium inepte tandem, *inter ceteram planitiem mons ſaxeus*: tanquam mons quoque planities eſſet: nam ea vis eſt hujus, *ceteram*. emendo: *erat inter cetera planitiem mons ſaxeus, mediocri caſtello ſatis patens, immenſum editus, uno perangusto aditu relicto. nam omnia natura, velut opere, atque conſulto, præceps*, hæc emendatio eſt: nunc videamus argumenta. Thoſanus codex nunquam ſatis laudatus: *erat inter cetera planitie*: ita ille diſerte. Quis dubitet ſaltem ... ſapiat, quin verum ſit, *inter cetera planitiem*? cetera ut illo Virgilii: *conſertum tegmen ſpinis: at cetera Grajus*.

Et apud Tacitum in vita Agricolæ: *Hic cum egregius cetera, arrogantia dedito, ut ſuæ quoque injuriæ ultor conſuleret durius*. Erat ergo *cetera planitiem*, id eſt, ad cetera quod attineret; ſed unus inibi mons ſaxeus. Poſtea: *nam omnia natura*. alii *itur per omnia natura*. Varie h. per libros vulgatur. nam alii *per omnia natura*: quidam *nam omni natura*. quæ omnes ſcripturæ, ut verbo dicam, aſſis non ſunt: una autem recta noſtra. qua enim facie *cetera* eadem, *omnia*, accuſandi caſu ponitur, pro, omnes in partes, uſquequaque. Acceptum hoc eſt in vulgus: *homo eſt, niſi quod ſuperbus; cetera bonus*: id eſt, ſine exceptione; ad utrumque eadem forma, & pari: illud inſolentius: *bonus eſt, omnia bonus*; veterum uſu. Sic ergo Salluſtius *omnis omnino præceps*, nihilo aliter, quam antea auſus erat, *inter cetera planitiem*. Hæc jam dictaram, cum Rivium conſului, is codex, inquit, Badianus, ad hunc modum: *Nam omnia natura velut opera atque conſulto præceps habebat*. Quid quæris? placui mihi, qui conjectura ad verum perveniſſem: nam illud, *habebat*, quis inſertum non videt? quod ſcripti nulli libri repræſentant. *Cetera* autem, & *omnia*, hac figura e Græcia ſunt: ut pueri ſciunt. Unum addam: recepta lectio *omnis natura*: ab emendatorum ingenio eſt, quod eo volui, ne quis illam nobis imputaret. Sed ſequamur: *Marium fatigantem de profectione, & ſimul invitum, & offenſum ſibi, patrem idoneum ratus, domum dimittit: & Romæ plebes, litteris, quæ de Metello ac Mario miſſæ erant, cognitis, volenti animo de ambobus acceperant.* repono: *ſimul & inviſum & offenſum*, ac poſtea: *cognitis, volentia de ambobus acceperant*. Prius ex Thoſano & Bertiniano ſimile illi *ſuſpectus regi, & ipſe eum ſuſpiciens*. Si eamſam ſcripturam probes, difficile eſt ut leges brevitatis ſuæ non migrarit Salluſtius. Erat autem

a invisus Metello Marius, & viciſſim ·enſus, de cauſſis, quas arceſſere ex ſo Salluſtio quam a me diſcere, cui-s multo facilius eſt. *Volentia* conjeci, nia recepta ſcriptura Latina non eſt. : enim dicendum fuiſſet potius: *Plebs olentibus animis acceperant.* In meo uidem ſ. *animo*, non apparet: pro etero, *volenter.* quod fuit cur minus ne ſententiæ pœniteret. Poſitum ita, *olentia*, ut in hiſtoriarum lib. 4. *Nam Pompejus multis ſuſpicionibus volentia lebi facturus habebatur.* Tacitus: *Iſque mnes de feſtinatione Primi ac Vari ſini-tre, & Muciano volentia ſcripſere.* Ab ac diverſa forma eſt hoc ipſo libro: *Ut militibus æquatus cum duce labor volenti-ius eſſet.* Item: *Neque ille ſenatus, quanquam averſus* (ita repono: Vulgo, *adverſus*) *erat, de ullo negotio abnuere audebat: ceterum ſupplementum etiam la-tus decreverat: quia neque plebe militiam volente, putabatur Marius aut belli u-ſum, aut ſtudia vulgi amiſſurus.* Nuſquam tam ſimiles ſui ſunt emendatores: ſed Thoſani lectio, quæ eadem in veteri excuſo Romano reperitur, & in Veneto, de quo nobilem adoleſcentem, & mihi amicum, Caſparum ab Halboruſſum, proinde ut debeo, amo: ea ergo ſola vera eſt: *quod neque plebei militia volenti putabatur. & Marius aut belli uſum, aut ſtudia vulgi amiſſurus.* Qua cum Priſcianus quoque facit, & hanc Græcam cum ea contendit, ἂν βουλομένοις ᾖ τούτοις ἀκούειν. Id ita reddidiſſet Salluſtius: *illis audire volentibus ſit:* aut *quæ illi volentia audiant.* Uſus Curtius quoque, ſi emendati libri ſint, in 7. *Archoſiis datus Memnon prætor quatuor millibus peditum*, & DC. *equitibus in præſidium relictis. Ipſe Rex nationem ne finitimis quidem ſatis notam, quippe nullo commercio volentem mutuos uſus, cum exercitu intravit.* Illa, *mutuos uſus*, ſ. l. non habent, & pro *volentem, volente.* ſed rectum eſt: *quippe nullo commercio volentem, cum e. in.* Sic Tacitus in vita Agricolæ: *Eoque initio erecta provincia, ut quibus bellum volentibus erat.* & ſæpe alias. Sed ordo tamen hic aliquis eſto. Principio ergo de conjuratione Catilinæ: *omnis homines, qui ſeſe ſtudent præſtare ceteris animalibus, ſumma ope niti decet, ne vitam ſilentio tranſigant*, lego, *tranſeant.* Qui aliter excudunt, vim vocabuli non aſſequuntur. Probabit pro me Cornelius Tacitus in vita Agricolæ: *Mox inter quæſturam ac tribunatum plebis atque etiam ipſum tribunatus annum quiete & otio tranſit, gnarus ſub Nerone temporum, quibus inertia pro ſapientia fuit.* liquet mihi affirmare: hunc Salluſtii locum Tacitus reſpexit: & eum qui mox eſt: *indocti, incultique vitam ſicut peregrinantes tranſire.* Neque ergo inertes agunt vitam, verius tranſeunt. Inibi: *Animi imperio, corporis ſervitio magis utimur. alterum nobis cum Diis, alterum cum belluis commune eſt:* In meo ſ. *commune* abeſt, recte. ſic Jugurtha: *Is ubi primum magiſtratum ingreſſus eſt: alia omnia ſibi cum collega ratus, ad bellum, quod geſturus erat, animum intendit:* Ita Thoſanus & Bertinian. In vulgatis omnibus inculcatur vox, *communia: ſibi cum collega communia ratus.* pro eo in Sigebergenſi reperio, *certa:* ad marginem *leviora & communia:* quæ omnia in librariorum officinis cuſa ſunt. Porro ita vulgo dicimus: *nihil mihi tecum eſt: quid mihi cum illo eſt? &c.* & ſc. hic ſermo aures noſtras vulnerat: *omnia mihi tecum ſunt.* ac qui ita loquitur, exempla poſcatur; quæ nunc literarum ætas eſt. Poſtea: *Quo mihi rectius eſſe videtur, ingenii quam virium opibus gloriam quærere.* Sigebergenſis delet, *eſſe:* & in Colonienſi, *melius* pro *rectius.* Equidem pignus dem in omnes fortunas meas, ni ſcripſit Salluſtius: *Quo mihi videtur, ingenii q. v. o. g. q.* Illud, *videtur*, unicus hujus rei nodus, eam ipſam vim habet Jugurtha: *Scio ego, Quirites, pleroſque non iiſdem artibus imperium a vobis petere, & poſtquam adepti ſunt, gerere: primo induſtrios, ſupplices, modicos eſſe. dehinc per ignaviam & ſuperbiam ætatem agere, ſed mihi contra videtur. Videtur*, hoc loco pro, *rectum vid.* ut apud Tacitum initio

tio lib. 3. hiſtor. *Illic agitant re, placeretne obſtrui Pannonia alpes, donec a tergo vires univerſa conſurgerent, an ire cominus, & certare pro Italia conſtantius foret. Quibus opperiri auxilia, & trahere bellum videbatur, Germanicarum legionum vim famamque extollebant.* Julius Cæſar Comm. 3. de bello civili: *Sed Pompejus ſuis prædixerat, ut Cæſaris impetum exciperent, neve ſe loco moverent, aciemque ejus diſtrahi paterentur.* & multis interjectis verbis: *Quod nobis quidem factum a Pompejo, non videtur.* Sic vulgares libri habent: Nollem factum, ut invitis libris omnibus nuper viri docti eum locum apud Cæſarem depravarent. Apud Salluſtium ſequitur: *Nam & prius quam incipias, conſulto, & ubi conſulueris, mature facto opus eſt. ita utrumque per ſe indigens, alterum alterius auxilio eget.* Di melius quam ut ita brevitati Salluſtium ſtuduiſſe putemus: *utrumque indigens eget.* & Bertinianus magis etiam ineptus, *indigens indiget.* Conjiciebam olim: *Ita utrumque per ſe indigens alterum alterius auxilio.* Id ita explicabam: utrumque indigens auxilio, alterum alterius ſcilicet, nec ea opinione erubeſco. ſed propior ſum, ut verum putem: *alterum alterius auxilio veget:* Eo verbo uſus Pomponius Majali: *Animos Venus veget voluptatibus.* Ennius Ambracia:

> —— *æquora ſalſa veges ingentibus ventis.*

Et quod ibi agendi ſignificatione eſt, nihil huic rei diſconducit. nam hæc talia, naturæ actionem oſtendunt, agendi fine ſæpe perpeſſionem ſignificare, ne ſcholæ quidem iſtæ negant. Quamvis, ne diſſimulem, nihil vetat activum eſſe. invicem enim animus & corpus vegent. De hac emendatione placui mihi, poſtquam eam alios in v.l. reperiſſe audivi. ſed qui nunc nuper Salluſtium multis millibus emendatum ex officina Plantini emiſit, cum hoc de amico meo didiciſſet, qui ex me referebat, probavit, & in contextum poſtea recepit. Sequitur: *Verum ubi pro labore deſidia; pro continentia, & æquitate libido atque ſuperbia invaſere: fortuna ſimul cum moribus immutatur; ita imperium ſemper ad optumum quem a minus bono transfertur.* Sigebergenſem & Colonienſem ſequor: *ad optumum quemque animi a minus bono transfertur. Optimus animi,* ut Tacitus, *nimius animi:* &, *animi immodicus,* Salluſtius ipſe apud Amſianum Meſſium. Poſt inde ex intervallo: *Vaſtus animus immoderata, incredibilia, nimis alta ſemper cupiebat.* lego: *Vaſtus animi immoderata, &c.* Ante eum locum: *Ac mihi quidem, tametſi haud quaquam par gloria ſequatur, ſcriptorem, & actorem rerum; tamen in primis arduum videtur, res geſtas ſcribere: primum, quod facta dictis ſunt exæquanda: dehinc, quia plerique quæ delicta reprehenderis, malivolentia & invidia dicta putant: ubi de magna virtute atque gloria bonorum memores; quæ ſibi quiſque facilia factu putat, æquo animo accipit, ſupra ea, veluti ficta pro falſis ducit.* Scribo: *quia plerique delicta reprehenderis, malivolentia & invidia putant: ubi de magna virtute gloria bonorum memores; quæ ſibi facilia quiſque facit, æquo animo accipit, ſupra velut ficta pro falſis ducit. Malivolentia putare,* ex forma, qua Eunucho eſt:

> —— *dum hæc puto,*
> *Præterii imprudens villam.*

Item Cæcilii Exſule:

> *Non hæc putas? non hæc in corde verſantur tibi?*

Sententia Salluſtii eſt: quæ reprehenduntur, ipſi ita cogitant, malivolentia & invidia ſcripta eſſe. Elegantius aliquanto fit, & dignius Salluſtio, quia remotius ſumtum, *putare malivolentia,* pro, putare tanquam malivolentia alius putarit. Ceterum totius hujus loci emendatio a Colonienſi libro eſt: niſi ea fini, qua, *gloria,* ſcripſi, pro *gloriæ,* ſententiæ obſecutus: & in Colonienſi altero, *&,* in Sigebergenſi, *ac,* in reliquis, *atque* erat. ea inconſtantia argumentum fuit, nullum eorum rectum eſſe. *gloriæ alicujus memorare,* pro ad gloriam, nota ratio Salluſtio, & Salluſtianis. Simile: *Igitur quæſtori mandata*

data Bocchi patefaciunt: ſimul ab eo petunt, uti fautor conſultorque ſibi adſit: copias, fidem, magnitudinem regis ſui, & alia, quæ aut utilia, aut benevolentiæ eſſe credebant, oratione extollunt. Pleri, in plerisque meis eſt: & ejus hoc quoque indicium in Sigebergenſi, quod ita legitur: *plerique delicta quæ reprehenderis*. nec periculum ſit, ſi conjectura ſola innixus, & aurium lenocinio obſecundans, repoſuerim verbum apud Salluſtium, quo, non dico Claudius, ſed Livius atque Suetonius (nam apud hunc in bonis libris ſæpe, *pleri*, reperias) uti amarunt; ne peritis imperite feciſſe videar. Inſuave enim hoc eſt, aures modo qui habeat, *quia plerique quæ delicta reprehenderis*: levius: *quia pleri quæ delicta*. ſupereſt: *Quæ ſibi quiſque facilia facit*. ita Cicero propemodum Famil. epiſt. lib. 15. epiſt. 18. ad Cæſarem: *Itaque facio me alias res agere*. Idem de Nat. Deor. 1. 1. *Plato facit mundum ædificari a Deo*. Idem de Opt. gen. orat. *Iſocratem Plato in Phædro laudari facit a Socrate*. Et Sedigitus:

Poſt inſequi Licinium facio Attilium.

Neque longe diſcedit illud Curculione:

Ne te mihi facias ferocem, aut ſupplicare cenſeas.

Et Moſtellaria:

Ferocem facis, quia te herus tam amat.

Continuo eſt apud Salluſtium: *Sed ego adoleſcentulus initio, ſicut plerique a ſtudio ad rem publicam latus ſum*. Et fragmentum Colonienſe, & Thoſanus, *a*, nulli habent. Itaque lego: *ſtudio ad rempub. latus ſum*. neque enim a literarum ſtudio digreſſum ſe ad remp. ait: magis, ſtudio illo & ambitu, quo Romæ mos erat. Mox: *Ac me, cum ab reliquis malis moribus diſſentirem, nihilominus honoris cupido eadem, quæ ceteros, fama, atque invidia vexabat. igitur, ubi animus ex multis miſeriis, atque periculis requievit*. Scribo, *nihilominus honoris eadem fames, atque invidia necabat. igitur, ubi animum ex multis miſeriis atque periculis requievi*. Illa verba. *quæ ceteros*, Thoſanus non agnoſcit, hoc primum; deinde, ipſis veſtigiis odoratus ſententiam *cupido*, gloſſema ſcilicet, ejeci; *e fama*, *fames* mutavi, ſic extremo Petronio Arbitro, *fama auri*, pro *fames*, in omnibus libris vulgatur. *Necabat*, in fragmento Colonienſi ſcriptum erat. & ſolebant veteres illa *necat ambitio*, *necat avaritia*. Neque eo dico, quod ignorem, *vexat*, ita cum ratione eſſe, & multis exemplis probum: ſed non quid dici potuerit; magis quid potiſſimum Salluſtius voluerit, agitur. poſtrema verba e Colonienſi emaculavimus, atque eam conjecturam noſtram præſtare audemus. in illo erat: *ubi animo ex multis miſ. a. p. requievi*. *Requieſcere animum*, in quiete ſiſtere. Virgilius:

Et mutata ſuos requierunt flumina curſus.

Geminum:

Juppiter Alcmenæ geminas requieverat Arctos.

Deinde: *Hunc poſt dominationem L. Sullæ, libido maxima invaſerat reip. capiundæ*: lego: *reip. rapiundæ*. Neque enim capere remp. volebat Catilina: quippe quæ legibus capitur: ſed rapere. Oſtendunt quæ deinceps ſunt: *neque id quibus modis aſſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quicquam penſi habebat*. Et *regnum parare*, eſt, *rapere remp*. *Capere remp*. eſt, *regnum prohibere*. Oroſius lib. 3. hiſt. ait, *triumviros remp. rapuiſſe*: Cornelius Tacitus, *milites imperium rapere*: *Spernuntur*, inquit, *Centuriones, tribunique, ac ne vox cujuſquam audiatur, quatiunt arma, rapturi imperium ni ducantur*. Poſtea: *Res ipſa hortari videtur, quoniam de moribus civitatis tempus admonuit, ſupra repetere, ac paucis inſtituta majorum domi, militiaque quomodo remp. habuerint quantamque reliquerint; ut paulatim immutata, ex pulcerrima, &c.* Scriptus modii l. *quo more remp. habuerint*. optime: nec dubito quin Catonis. Quæ nullo exemplo fiunt, contra jus fas, ſine more fieri dicuntur: *rapta ſine more Sabinæ*, apud Virgilium,

& eum imitantem Oroſium. *Habere* autem hic pro colere & gerere. Menæchmis Act. I. Scen. I. *Ni mala:*

Nimium ego te habui delicatam.

Aſinaria Act. I. Sc. I.

Quanquam illum mater arte contenteque habet.

Dehinc: *Urbem Romam, ſicuti ego accepi, condidere, atque habuere initio Trojani; qui Ænea duce profugi incertis ſedibus vagabantur. Incertis* adulterinum, & infertum. Nam in fragmento Colonienſi nullum ejus veſtigium, ſed pro eo, *cunctis*, nihilo magis germanum Salluſtii opinor. *Vagari ſedibus*, ut nihil addatur, eleganter, nullas ſedes habere. Sequitur ex intervallo in ſ. I. *patriam parenteſque armis tegere.* non, *protegere.* & mox: *immutato more, annua imperia, binos imperatores ſibi fecere, eo modo minime poſſe putabant per licentiam inſoleſcere animum humanum.* Exturbandum eſt illud, *putabant:* quod non eſſe Salluſtii tam certum eſt, quam, imperite feciſſe eos, qui inculcarunt. Continuo: *ſed ea tempeſtate cœpere ſe quiſque magis extollere, magiſque ingenium in promtu habere.* Scribendum: *cœpere ſe quiſque magis magis extollere, ingenium in promtu habere. Magis magis,* quod Ennius, *magiſque magiſque:*

Ergo magiſque magiſque viri nunc gloria creſcit.

Magis magis, etiam Catullus:

Poſt vento creſcente magis magis increbreſcunt.

Multis poſt verſibus ſequitur: *Poſtremo ubi multa agitanti nihil procedit, rurſus intempeſta nocte conjurationis principes convocat per M. Porcium Leccam: ibique multa de ignavia eorum queſtus.* Non fit veriſimile mihi, conjuratos per M. Leccam, hominem aliquo numero, convocatos, quando tanti molimenti res ea eſſet: ne addam, pro feſtinatione Catilinæ vix ſatis cito id per unum hominem fieri potuiſſe. Rectius ſit legere *convocat pene: M. Porcium Leccam:* & dici quod a Cicerone aliiſque omnibus memoriæ proditum eſt domum Leccæ convocatos fuiſſe conjuratos. Cicero in ea pro Sulla: *Sed quoniam Cornelius ipſe etiam nunc de judicando dubitat, ut dicitis, informat ad hoc adumbratum judicium filium: quid tandem de illa nocte dicit, cum inter falcarios ad M. Leccam nocte ea, quæ conſequuta eſt poſterum diem Non. Novemb. me conſule Catilinæ denuntiatione convenit.* Eadem prima & ſecunda oratione in Catilinam, & in oratione Porcii Latronis: *penes* autem, quia ſevocati in interiorem partem domus; ut Lucretius lib. 2.

Neve putes æterna penes reſidere poteſſe

Corpora prima.

Penes reſidere, in ipſis penetralibus manere. Poſt: *Præterea quorum, victoria Sullæ, parentes proſcripti, bona erepta, jus libertatis imminutum erat, haud ſane alio animo belli eventum exſpectabant.* Recte hoc: nec pareo libris meis, qui mutant, *Alius animus*, id eſt, averſus. Itaque *alius* & *aliter*, pro malus, & male: vel, infelix, & infeliciter. Jugurtha: *Ceterum ante te, qui ætate & ſapientia prior es ne aliter quid eveniat, providere decet.* Sticho:

Et ſi improbi ſint, atque aliter in nos faciant, ſecus

Quam æquum eſt.

Cicero, ſive quis alius, ad Herennium: *Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter judicatum ſit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum judicium corrigere poſſit.* Ita *ſecus* pro *male.* Tacitus Annali 2. *Interrogatus a conſule, quid de his cenſeret, quæ de matre ejus locuta ſecus argueretur, reticuit.* Non recte ergo, qui hoc ubique in, *ſecius*, mutant, cum eo exemplo occurrit, ante hunc locum: *Fuere ea tempeſtate, qui dicerent, Catilinam oratione habita, cum ad jusjurandum populares ſceleris ſui addiceret, humani corporis ſanguinem vino permixtum in pateris circumtuliſſe: inde poſt exſecrationem omnes deguſtaviſſent, ſicuti in ſolemnibus ſacris fieri conſuevit, aperuiſſe conſilium ſuum: atque eo dictare feciſſe, quo inter ſe magis fidi forent, alius alii tanti facinoris conſcii.* Emendo, *cum jusjurandum*

ta Bocchi *patefaciunt : ſimul ab eo pe-*
nt , uti fautor conſultorque ſibi adſit :
ias , fidem , magnitudinem regis ſui ,
alia , quæ aut utilia , aut benevolentia
e credebant , oratione extollunt. Pleri ,
plerisque meis eſt : & ejus hoc quo-
e indicium in Sigebergenſi, quod ita
gitur : *plerique delicta quæ reprehende-*
s. nec periculum ſit, ſi conjectura
la innixus , & aurium lenocinio ob-
cundans , repoſuerim verbum apud
alluſtium , quo , non dico Claudius ,
ed Livius atque Suetonius (nam apud
unc in bonis libris ſæpe , *pleri* , repe-
ias) uti amarunt ; ne peritis imperite
eciſſe videar. Inſuave enim hoc eſt ,
ures modo qui habeat *, quia plerique*
quæ delicta reprehenderis : levius : *quia*
leri quæ delicta. ſupereſt : *Quæ ſibi*
quiſque facilia facit. ita Cicero prope-
nodum Famil. epiſt. lib. 15. epiſt. 18.
d Cæſarem : *Itaque facio me alias res*
gere. Idem de Nat. Deor. 1. 1. *Plato*
acit mundum ædificari a Deo. Idem de
Opt. gen. orat. *Iſocratem Plato in Phæ-*
dro laudari facit a Socrate. Et Sedigi-
tus :

Poſt inſequi Licinium facio Attilium.

Neque longe diſcedit illud Curculio-
ne :

Ne te mihi facias ferocem , aut ſuppli-
care cenſeas.

Et Moſtellaria :

Ferocem facis , quia te herus tam a-
mat.

Continuo eſt apud Salluſtium : *Sed ego adoleſcentulus initio , ſicut plerique a ſtudio ad rem publicam latus ſum.* Et fragmentum Colonienſe , & Thoſanus, *a*, nulli habent. Itaque lego : *ſtudio ad rempub. latus ſum.* neque enim a literarum ſtudio digreſſum ſe ad remp. ait : magis , ſtudio illo & ambitu , quo Romæ mos erat. Mox : *Ac me , cum ab reliquis malis moribus diſſentirem , nihilominus honoris cupido eadem , quæ ceteros, fama , atque invidia vexabat. igitur , ubi animus ex multis miſeriis , atque periculis requievit.* Scribo , *nihilominus honoris eadem fames , atque invidia necabat. igitur , ubi animum ex multis miſeriis atque periculis requievi.* Illa verba. *quæ ceteros* , Thoſanus non agnoſcit , hoc primum ; deinde , ipſis veſtigiis odoratus ſententiam *cupido* , gloſſema ſcilicet , ejeci ; *e fama* , *fames* mutavi , ſic extremo Petronio Arbitro , *fama auri* , pro *fames* , in omnibus libris vulgatur. *Necabat*, in fragmento Colonienſi ſcriptum erat. & ſolebant veteres illa *necat ambitio* , *necat avaritia.* Neque eo dico, quod ignorem, *vexat*, ita cum ratione eſſe,& multis exemplis probum : ſed non quid dici potuerit ; magis quid potiſſimum Salluſtius voluerit , agitur. poſtrema verba e Colonienſi emaculavimus , atque eam conjecturam noſtram præſtare audemus. in illo erat: *ubi animo ex multis miſ. a. p. requievi. Requieſcere animum* , in quiete ſiſtere. Virgilius :

Et mutata ſuos requierunt flumina curſus.

Geminum :

Juppiter Alcmenæ geminas requieverat Arctos.

Deinde: *Hunc poſt dominationem L. Sullæ , libido maxima invaſerat reip. capiundæ :* lego : *reip. rapiundæ.* Neque enim capere remp. volebat Catilina : quippe quæ legibus capitur: ſed rapere. Oſtendunt quæ deinceps ſunt: *neque id quibus modis aſſequeretur , dum ſibi regnum pararet , quicquam penſi habebat.* Et regnum parare , eſt , *rapere remp. Capere remp.* eſt , *regnum prohibere.* Oroſius lib. 3.hiſt. ait, *triumviros remp. rapuiſſe:* Cornelius Tacitus, *milites imperium rapere : Spernuntur* , inquit , *Centuriones , tribunique , ac ne vox cujuſquam audiatur , quatiunt arma , rapturi imperium ni ducantur.* Poſtea : *Res ipſa hortari videtur , quoniam de moribus civitatis tempus admonuit , ſupra repetere , ac paucis inſtituta majorum domi , militiaque quomodo remp. habuerint quantamque reliquerint ; ut paulatim immutata , ex pulcerrima, &c.* Scriptus modii l. *quo more remp. habuerint.* optime : nec dubito quin Catonis. Quæ nullo exemplo fiunt, contra jus fas, ſine more fieri dicuntur: *raptæ ſine more Sabinæ*, apud Virgilium, & cum

lancinaverant. Impudici enim, qui ſuo in corpore paſſi ſunt, quod alteri collibuit. *Lancinaverat*, in Colonienſi, in reliquis omnibus *laceraverat*. nam, *dißipaverat*, nuſquam reperi extra cuſos codices. Catullus:

Paterna prima lancinata ſunt bona.

Lancinaverat autem paullo etiam efficacius verbum, & ſignificantius, quam *laceraverat*. Arnobius: *Syriapis Peloponneſi proditus & in Ægypto Serapis nuncupatus? Æthiopicis ſolibus Iſis furva mærens perditum filium & membratim conjugem lancinatum?* De Piſone ita Salluſtius: *Erat eodem tempore Cn. Piſo, adoleſcens nobilis ſummæ audaciæ, egens, factioſus; quem ad perturbandam remp. inopia, atque mali mores ſtimulabant.* Thoſanus: *nobilis, ſummæ audaciæ, genus, factioſus.* Traducta verba puto: *adoleſcens genus nobilis, ſummæ audaciæ, egens. Genus nobilis*, græciſſat: & addidit, quia nobiles etiam virtute, aut vitiis; plane iidem, qui noti. Itaque Terentianus Clitipho de ſua amica: *Mea*, inquit, *eſt potens, procax, magnifica, ſumtuoſa, nobilis.* Et Cicero in ea pro Cœlio, & Clodiam nobilem mulierem appellat a nota impudicitiæ. *Ignobilis* pro *ignoto* Pſeudolo:

Peregrina facies videtur hominis, atque
ignobilis.

Apulejus, *rem ſibi non nobilem*, pro, *ignotam*. Deinde de Catilina: *At Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat: tametſi præſidia parabantur: & ipſe lege Plautia interrogatus erat ab L. Paulo, poſtremo diſsimulandi cauſſa, aut ſui expurgandi, ſicuti jurgio laceßitus foret, in Senatum venit.* In quibuſdam, *& ſui expurgandi.* mihi liquet, rectum eſſe: *dißimulandi cauſſa, an quaſi ſui expurgandi.* Sic Tacitus lib. 4. hiſt. *Simul Civilis auſus, an ex compoſito, intulit ſe agmini Tungrorum.* Item lib. 1. hiſt. *is magnitudine ſubditi ſceleris, an corrupta latius caſtra ac ſi contra tenderet, exitium metuens, præbuit pleriſque ſuſpicionem conſcientiæ.* Curtius lib. 9. *Sed metune, non traditur, an oborta ſeditione inter ipſos, ſubito profugerunt barbari.* Facile conjectare, illud, *non traditur*, aliunde quam a Curtio eſſe. Itaque ejiciebam: & ſermonem ad hanc ipſam formam, de qua agimus, revocabam. De ſupplicio conjuratorum: *eſt locus*, inquit, *in carcere, quod Tullianum appellatur: ubi paullulum adſcenderis ad lævam, circiter* XII. *pedes humi depreſſus: eum muniunt undique parietes, atque inſuper camera lapideis fornicibus juncta: ſed inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis ejus facies eſt.* Emendandum e Thoſano: *ubi paullum eſcenderis ad lævam, circiter* XII. *pedes depreſſus. eum muniunt undique parietes, atque ſuper camera lapideis fornicibus juncta: ſed incultu, tenebris, odore fœda, atque terribilis ejus facies eſt. Incultu* quidem, in illo libro ſcriptum non fuit: ſed ita ſuſpicione feci, invitante concinnitate ipſa orationis. nam ſi quid tertium cum illo, *terribilis*, jungeretur, videri poterat Salluſtii: nunc ibi hiat ſermo. *Inculta tenebris, odore fœda, aſpectu terribilis ejus facies erat.* ita ferri, opinor, poterat *terribilis*, ſine ſuo auferendi caſu, non placet. Jam nec illi, *tenebris*, cum, *inculta* convenire poteſt. Aliud enim *incultus*, aliud *tenebræ*. De bello Jugurthino: *Erat inter ingentes ſolitudines oppidum magnum atque valens, nomine Capſa: cujus conditor Hercules Libys memorabatur. ejus cives apud Jugurtham immunes, levi imperio, & ob ea fideliſsimi habebantur: muniti adverſum hoſtes non mœnibus modo & armis atque viris, verum etiam multo magis locorum aſperitate. nam, præter oppido propinqua loca, alia omnia, vaſta, inculta, egentia, atque infeſta ſerpentibus.* Hic quidem quadra illa orationis poſtulat: *nam præter oppidum propinqua, alia omnia vaſta incultu, egentia aqua, infeſta ſerpentibus.* Sic prope arbitrabar ſcribendum apud Terentium:

—— præterea una ancillula
Erat: ea texebat una pannis obſita,
Neglectu, immundu, illuvie. Obſita pannis, neglectu, immundu, illuvie. *Pannis*, hoc ad veſtitum: *neglectu*, hoc ad capillum: *immundu*, ad aurum atque

que

um popnlares ſceleris ſui adigeret, hu-ıani corporis, &c. ac poſt: *idque eo ictitarent, quo inter ſe magis fidi fo-ent, alis ali tanti facinoris conſcii. A-igere jusjurandum* in pandectis Flo-entinis multis locis, ſed fere corru-tum, in, *adicere*, nota affinitate li-erarum *c*, & *g*. Sic quoque fuit hic in Thoſano. Deinde: *alis ali*, pro *alius lii.* nam in fragmento Colonienſi *aliis lii.* Infra: *pauci autem quos medios co-ors prætoria disjecerat, paullo diverſi, lis alibi reſtantes, omnes tamen adverſis ulneribus conciderunt.* Quem locum in ulgatis corruptum Priſcianus lib. 12. amen, & Soſipater Cariſius lib. 2. & Diomedes lib. 1. ita ut poſuit, legunt. *Alis*, pro *alius* Catullus quoque:

Anne bonum oblita es facinus, quod regium adepta es
Conjugium? quod non fortior aut ſit alis:

Quæ nunc adferam, miſerabiliter a gloſſemate polluta ſunt: *Quibus rebus onfectis, omnia, propere per nuncios con-uli declarantur. At illum ingens cura, tque lætitia ſimul occupavere. nam læta-atur, intelligens, conjuratione patefa-cta, civitatem periculis ereptam eſſe. Por-o autem anxius erat, dubitans, in maxi-mo ſcelere tantis civibus deprehenſis, quid acto opus eſſet. Pœnam illorum ſibi oneri, mpunitatem perdundæ Reipub. credebat.* Quæ omnia longe ſunt a brevitate Sal-uſtii & ita potius ſcribenda: *At illum ngens cura atque lætitia ſimul occupave-e, conjuratione patefacta: porro autem in naximo ſcelere tantis civibus deprehenſis, quid facto opus eſſet: pœnam illorum ſibi neri, impunitatem perdundæ reipub. fo-e.* nam hoc quoque, *credebat*, in naximam malam rem ablegandum, ut upra, *putabant*: itemque illis verbis: *Namque alia belli facinora prædæ magis quam detrimento fore: incendium vero rudele, immoderatum, ac ſibi maxime alamitoſum putabat.* Hoc *putabat*, in-lucendum eſt. neque enim a Salluſtio: quod quis non videt tantummodo ho-um qui aliquid vident? illo loco: *Ad a rex aliter atque animo gerebat, placide reſpondit: Bomilchare, atque aliis mul-tis, quos ſocios inſidiarum cognoverat, interfectis, iram oppreſſerat, ne qua ex eo negotio ſeditio oriretur.* Latinum non eſt hoc ſenſu *iram oppreſſerat*: & recte Thoſanus *iram preſſerat*, hoc eſt, oc-cultarat & celaverat. Illis quoque ver-bis: *Genus hominum ſalubri corpore, ve-lox, patiens laborum: pleroſque ſenectus diſſolvit, niſi qui ferro aut beſtiis interire.* minus bene, *beſtiis interire*, quam in ſcripto c. *a beſtiis interiere.* nam, *in-teriere ab hoſtibus*, pro interfici: & eo-dem modo, *a beſtiis interiere.* recte & probe dicuntur. Jam vero illa: *qua-rum rerum ego maxima documenta hæc habeo: quod in bello ſæpius vindicatum eſt in eos, qui contra imperium in hoſtem pugnaverant, quique tardius revocati præ-lio exceſſerant, quam qui ſigna relinque-re, aut pulſi loco cedere auſi erant: in pace vero, quod beneficiis magis, quam metu, imperium agitabant, & accepta injuria, ignoſcere quam perſequi, male-bant.* Primum pro *ſæpius*, malim *ſæ-vius*: *ſævius vindicatum eſt in eos.* Sic enim ad hiſtoriæ fidem dicitur: aliter non item, deinde, *magis*, deleo, quia ita fragmentum Colonienſe & mille exemplis apud hunc alioſque notum id genus ſermonis: tum ex ſcripto Modii l. repono, *volebant: in pace vero, quod beneficiis quam metu, imperium agita-bant; accepta injuria, ignoſcere, quam perſequi, volebant.* Et hic, *potius*, ſub-auditur. Addam aliud: *In tanta, tam-que corrupta civitate, Catilina, id quod factu facillimum erat, omnium flagitioſo-rum, atque facinoroſorum circum ſe, tan-quam ſtipatorum, catervas habebat. nam, quicunque impudicus, adulter, ganeo, manu, ventre, pene, bona patria diſſi-paverat.* Sine dubio reſtituetur: *nam quicunque impudicus, adulter, ganeo, aleo, manu, ventre, pene bona patria lancina-verat. Alea*, Thoſanus, & alii qui-dam: verum, *aleo*, emendandum, vin-cit illud, *manu*: quod alioquin nihil habet, cui referatur. Nam aleones, manu; ganeones, ventre; adulteri, & impudici, pene, ſua, alienave bona

lancinaverant. Impudici enim, qui ſuo in corpore paſſi ſunt, quod alteri collibuit. *Lancinaverat*, in Colonienſi, in reliquis omnibus *laceraverat*. nam, *diſſipaverat*, nuſquam reperi extra cuſos codices. Catullus:

Paterna prima lancinata ſunt bona.

Lancinaverat autem paullo etiam efficacius verbum, & ſignificantius, quam *laceraverat*. Arnobius: *Syriapis Peloponneſi proditus & in Ægypto Serapis nuncupatus? Æthiopicis ſolibus Iſis furva marrens perditum filium & membratim conjugem lancinatum?* De Piſone ita Salluſtius: *Erat eodem tempore Cn. Piſo, adoleſcens nobilis ſumma audacia, egens, factioſus; quem ad perturbandam remp. inopia, atque mali mores ſtimulabant.* Thoſanus: *nobilis, ſumma audacia, genus, factioſus.* Traducta verba puto: *adoleſcens genus nobilis, ſummæ audaciæ, egens. Genus nobilis*, græciſſat: & addidit, quia nobiles etiam virtute, aut vitiis; plane iidem, qui noti. Itaque Terentianus Clitipho de ſua amica: *Mea*, inquit, *eſt potens, procax, magnifica, ſumtuoſa, nobilis.* Et Cicero in ea pro Cœlio, & Clodiam nobilem mulierem appellat a nota impudicitiæ. *Ignobilis* pro *ignoto* Pſeudolo:

Peregrina facies videtur hominis, atque
ignobilis.

Apulejus, *rem ſibi non nobilem*, pro, *ignotam*. Deinde de Catilina: *At Catilinæ crudelis animus eadem illa movebat: tametſi præſidia parabantur: & ipſe lege Plautia interrogatus erat ab L. Paulo, poſtremo diſſimulandi cauſſa, aut ſui expurgandi, ſicuti jurgio laceſſitus foret, in Senatum venit.* In quibuſdam, *& ſui expurgandi.* mihi liquet, rectum eſſe: *diſſimulandi cauſſa, an quaſi ſui expurgandi.* Sic Tacitus lib. 4. hiſt. *Simul Civilis auſus, an ex compoſito, intulit ſe agmini Tungrorum.* Item lib. 1. hiſt. *is magnitudine ſubditi ſceleris, an corrupta latius caſtra ac ſi contra tenderet, exitium metuens, præbuit pleriſque ſuſpicionem conſcientiæ.* Curtius lib. 9. *Sed metune, non traditur, an oborta ſeditione inter ipſos, ſubito profugerunt barbari.* Facile conjectare, illud, *non traditur*, aliunde quam a Curtio eſſe. Itaque ejiciebam: & ſermonem ad hanc ipſam formam, de qua agimus, revocabam. De ſupplicio conjuratorum: *eſt locus*, inquit, *in carcere, quod Tullianum appellatur: ubi paullulum adſcenderis ad lævam, circiter XII. pedes humi depreſſus: eum muniunt undique parietes, atque inſuper camera lapideis fornicibus juncta: ſed inculta tenebris, odore fœda, atque terribilis ejus facies eſt.* Emendandum e Thoſano: *ubi paullum eſcenderis ad lævam, circiter XII. pedes depreſſus. eum muniunt undique parietes, atque ſuper camera lapideis fornicibus juncta: ſed incultu, tenebris, odore fœda, atque terribilis ejus facies eſt. Incultu* quidem, in illo libro ſcriptum non fuit: ſed ita ſuſpicione feci, invitante concinnitate ipſa orationis. nam ſi quid tertium cum illo, *terribilis*, jungeretur, videri poterat Salluſtii: nunc ibi hiat ſermo. *Inculta tenebris, odore fœda, aſpectu terribilis ejus facies erat.* ita ferri, opinor, poterat *terribilis*, ſine ſuo auferendi caſu, non placet. Jam nec illi, *tenebris*, cum, *inculta* convenire poteſt. Aliud enim *incultus*, aliud *tenebræ*. De bello Jugurthino: *Erat inter ingentes ſolitudines oppidum magnum atque valens, nomine Capſa: cujus conditor Hercules Libys memorabatur. ejus cives apud Jugurtham immunes, levi imperio, & ob ea fideliſſimi habebantur: muniti adverſum hoſtes non mœnibus modo & armis atque viris, verum etiam multo magis locorum aſperitate. nam, præter oppido propinqua loca, alia omnia, vaſta, inculta, egentia, atque infeſta ſerpentibus.* Hic quidem quadra illa orationis poſtulat: *nam præter oppidum propinqua, alia omnia vaſta incultu, egentia aqua, infeſta ſerpentibus.* Sic prope arbitrabar ſcribendum apud Terentium:

—— præterea una ancillula
Erat: ea texebat una pannis obſita,
Neglectu, immundu, illuvie. Obſita

pannis, neglectu, immundu, illuvie. *Pannis*, hoc ad veſtitum: *neglectu*, hoc ad capillum: *immundu*, ad aurum atque

argentum: *illuvie*, ad imbalnitiem, m appellat Lucilius. *Inmundum* au- ı Plautus Mercatore Scen. 1. Act. 1. it:

Ideo arte cohibitum ſe eſſe a patre:
Iultopere immundo ruſtico ſe eſſe exer-
citum.

ıamvis, *in mundo* duabus dictioni- s legi malim. In eodem Salluſtii emplo ex Thoſano legendum eſt: *leni perio, & ea fideliſſimi habebantur.* riptura tuta auctoritate antiquitatis: ıud quos *ea*, pro, *propterea* notum. ſinaria Act. 5. Sc. 1.

Iſtud dictum tibi non amplius iraſcor.

ic ſcripſit Plautus: ſenſit, *propter iſtud ictum.* Numero multitudinis, Per- a:

Cum bene nos, Juppiter juviſti, diique
alii omnes cælipotentes,
Ea vobis grates habeo, atque ago.

Sed ad priora illa e Catilinaria redea- mus. Feci, *eſcenderis*, quia in Tho- ſano, *deſcenderis.* & ſic fere ſemper in vulgatis vox ea periit: ut item occide- rat illo belli Jugurthini loco: *Qui o- mnes trepidi improviſo metu, attamen vir- tutis memores aut arma capiebant, aut ca- pientes alios ab hoſtibus defenſabant: pars equos eſcendere, ire obviam hoſtibus: pu- gna latrocinio magis, quam prælio ſimilis fieri:* abſque Frontone fuiſſet, qui *eſcendere*, legit. & mirum, Manutium ſuſpicari, mendum ſubeſſe in Fronto- ne, cum conſtet vix aliter Varronem, & Salluſtium, Tacitumque, & verbo ut dicam, omnes bonos, locutos. Sed quia inibi ſum, quæ dehinc hoc proxi- mo primo loco apud Salluſtium ſe- quuntur, quia manifeſta ſunt turpiſſi- mi mendi, & emendatores omnes pue- riliter errant, una opera emaculabo: *Pugna latrocinio magis quam prælio ſimi- lis fieri: ſine ſignis, ſine ordinibus. equi- tes, pedites, permixti cadere alios, alios obtruncare: multos contra adverſos acer- rume pugnantes a tergo circumvenire.* Scribo, *cedere alii, alii abtruncare: mul- ti contra averſos acerrume pugnantes a t. c. Eſcendere* verius etiam ſit iis verbis ſcribi: *Itaque Marium propere adit, acta edocet: hortatur, ab ea parte qua ipſe eſcenderat, caſtellum tentet: pollicetur ſeſe itineris ducem, periculique nihil eſſe docet.* Quod ita in Thoſano eſt: *atque ſuper camera lapideis fornicibus juncta:* in eo *ſuper* valet, *inſuper.* Ad eundem modum idem Salluſtius in hiſtoria u- ſurparat, ut Cenſorino videtur, de quo Priſcianus lib. 14. *Super præpoſitio eſt apud Virgilium, primo Æneidos: ut ſcribit Cenſorinus:*

Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper
Hectore multa.

Salluſtius vero in hiſtoria adverbium hoc protulit. Ubi multa nefande caſu ſuper amiſi: ſed mihi videtur Salluſtius quoque loco præpoſitionum hac præpoſtere protuliſ- ſe. quibus poſtremis verbis fruſtra Pri- ſcianus a Cenſorino diſſentit. Sed verba quidem Salluſtii etiam ab iis qui poſtre- mum fragmenta ediderunt, mendoſe ſcripta, corrigenda ſunt: *Ubi multa nefande auſi ſuper caſu atque paſſi:* ut in veteribus editionibus eſt. *Super*, hoc quoque modo alibi: *At Metellus, ubi oppidanos prælio intentos, ſimul oppidum & operibus & loco munitum videt, vallo foſſaque mœnia circumvenit, deinde jubet locis ex copia maxima idoneis vineas age- re ſuperque aggerem jacere, & ſuper agge- rem impoſitis turribus opus, & miniſtros tutari.* Lego, *vallo foſſaque mœnia circum- venit: deinde locis ex copia idoneis vi- neas agere, aggerem jacere, turribus ſuper opus & adminiſtros tutari.* Glareanus i- dem hic eſt. Badius atque alii novum docent, & fando hactenus nemini au- ditum aggerem vineis inſtructum fuiſ- ſe. Nec deſunt id ſonare verba Salluſtii. Sed ille hoc inſuper, fortiſſimo funda- mento (verba hominis ſunt) ſtabilitas fuiſſe vineas. caute. Oportuit enim no- va forma eſſe, quæ aggerem tolerarent: niſi nos vineas in obſidionibus ignora- mus. Longe autem hæc ſententia Sal- luſtio fuit. *Jubet* recte in Aldi & Gym- nici editionibus, atque ſcriptis aliquot veteribus abeſt. nam, *agere, jacere, tu- tari*, pro, *agebant, jaciebant, tutabantur*, actione frequentant. *Ex copia*, valet, *pro copia, pro opportunitate locorum.* E-

matribus, ſecundo ea, cum jam paſci poſſunt, ſecernunt. *Secundum mare*, Cicero ad Atticum: *Quæ iter ſecundum mare faciunt.* Pompejus Magnus ad Domitium: *Literas abs te M. Calenius ad me attulit a. d. XIV. Calend. Martii, in quibus literis ſcribis tibi in animo eſſe obſervare Cæſarem. & ſi ſecundum mare ad me ire cœpiſſet, confeſtim in Samnium ad me venturum.* Neque autem quia Plinius ſcribit in procem. lib. 3. & c. 1. & 5. per Gaditanum fretum irrumpentem Oceanum in maria diffundi, contra quam de Ægeo & Tyrrheno Ariſtoteles affirmat lib. 2. Meteor. (fuiſſe enim etiam qui aliter exiſtimarent idem Plinius ait lib. 4. cap. 13.) ob id *ſecundum mare* volo, non *ſecundo mari*. neque enim hæc ſpectarunt hiſtorici: magis, quia ita Cato loquitur, cujus fragmentum eſt apud Lactantium Firmianum. Aliquot paginis infra: *ſed ubi illa formido mentibus deceſſit; ſcilicet ea, quæ ſecundæ res amant, laſcivia, atque ſuperbia inceſſere.* Mendum adeſt. Nam pro, *ſcilicet*, reponendum, *ilicet*. *Carthagine*, inquit, *deleta, ilicet laſcivia inceſſit.* Ita Comici eam vocem frequentant. Infra: *Erat haud longe ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum venalium totius regni maxime celebratum; ubi & incolere & mercari conſuerant Italici generis multi mortales. huc conſul, ſimul tentandi gratia, & ſi paterentur opportunitates loci, præſidium impoſuit: præterea imperavit frumentum, & alia, quæ bello uſui forent, comportare: ratus id, quod res monebat, frequentiam negotiatorum, & commeatuum juvaturum exercitum; etiam paratis rebus munimento fore.* Quæſo quæ ſententia his verbis ſubeſt: *huc conſul ſimul tentandi gratia, & ſi paterentur opportunitates loci præſidium impoſuit?* Et ridere poſſis emendatores, qui conantur. lego: *huc conſul, ſimul tentandi gratia, ſi paterentur; & opportunitate loci, præſidium impoſuit.* Invadenti in Numidiam conſuli, ſigna omnia deditionis occurrebant. ea ipſa deditio an ſimulata eſſet, cum experimentum capere vellet, ſimul invitatus opportunitate loci, Vaccæ oppido præſidium impoſuit. *Si*, in hac oratione eſt, pro, *an*, ut ſæpe alias: ea res mendum peperit Eunucho:

Idque ad eum viſam, ſi domi eſt.

Propertius:

Mane erat, & volui, ſi ſola quieſceret illa,
Viſere, at in lecto Cynthia ſola fuit.

Supra: *ubi colere & mercari*: *colere*, pro, *habitare*, ſeu *vivere*. Plautus:

Exercere vocem, quam per vivis & colis.

Item milite:

Liberæ ſunt ædis, liber ſum egomet, cum libere.

Sic enim eum locum reſtituo. Supra apud Salluſtium: *neque Metellus iccirco minus, ſed pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere, late explorare omnia, illa deditionis ſigna oſtentui credere, & inſidiis locum tentare.* Varietatem lectionis in ſcriptis libris e Rivio, & aliis diſces. neque tum negabis, minimum nobis permiſiſſe, ut hæc emacularemus: *late explorare omnia, illa deditionis oſtentui credere, inſidiis locum tentare. deditionis oſtentui*, ſunt, *ſigna deditionis*; ſed amplius, ad oſtentationem etiam comparata. ita, *virtutis oſtentui, roboris oſtentui*, ſunt harum rerum ſigna & exempla. Eodem hoc libro: *Sed quoniam eo natus ſum, ut Jugurthæ ſcelerum oſtentui eſſem.* Tacitus lib. 1. hiſt. *Nova jura Cappadociæ, nova Africæ, oſtentui magis quam manſura.* Quod autem ſupra neglexímus monere, illis verbis: *ratus frequentiam negotiatorum, & commeatuum juvaturum exercitum, etiam paratis rebus præſidio fore*, audio antiquitus excuſos, qui verba illa, *juvaturum exercitum*, nulla habent; non quia nuſquam legitur, *juvaturum*. neque Priſcianus, qui non temere talia omittit, mentionem ullam facit: nam exempli ſatis erat unicus locus Plinii Junioris in epiſtolis: ſed quod inſerta eſſe, res ipſa loquitur: neque olim cuſoribus ſcripta exemplaria defuerunt. Poſtea

etiam,

terum nunc ad Jugurtham redimus, in deſcriptione Africæ: *Sed Perſæ intra Oceanum magis: hique alveos navium inverſos pro tuguriis habuere: quia neque materia in agris, neque ab Hiſpanis emendi aut mutuandi copia erat, mare magnum, & ignara lingua commercia prohibebant. hi paullatim per connubia Getulos ſecum miſcuere & quia ſæpe tentantes agros, alia deinde, atque alia loca petiverant, ſemetipſi Numidas appellavere.* Scribo e Thoſano & Bertinienſi: *quia neque materies in agris, neque ab Hiſpania emendi, aut mutandi copia erat.* ſed hæc levia. Porro: *hi paullatim per connubia Getulis ſecus miſcuere: & quia ſæpe tendentes, alia, deinde alia loca petiverant.* nam illud, *atque*, a pleriſque omnibus ſcriptis abeſt: in reliquis alii magnam etiam varietatem notarunt: ſed in Colonienſi liquet: *per connubia Getulis ſe commiſcuere.* bona ſcriptura hactenus, ut ad verum ducat. *Secus* autem, quo modo in illo Auſonii:

Juno Ceres, Lucina ſecus muliebre, ſorores.

Ab eadem origine eſt *ſeculum*, utrumque a *ſecundo*, hoc eſt, *ſequendo*: qua facie eſt, quod Lucretius lib. 4. *ſecla ferarum*, pro ſtirpe & generatione identidem capit:

Et muliebre oritur patrio de ſemine ſeclum.

Et in 5.

—— cornicum ut ſecla vetuſta,
Corvarumque greges.

Deinde: *ſæpe tentantes agros*: feci, *ſæpe tendentes*, quia *agros*, taceo a ſcriptis multis, etiam a cuſo Argentinenſi abeſt. Putavi ergo verum eſſe, *tendentes*, hoc eſt, alibi atque alibi tentoria (quæ eadem, vel paullo minus, *magalia*) figentes: A *tendendo* enim Numidarum vocabulum ſua lingua factum, non a *tentando*; & in tendendo Mapaliorum uſus. Et qui, *tentare*, hic locum habere poſſe putat, legat, ſi integrum eſt, Gellii de eo verbo diſputationem, & quomodo præterea illo Lucretius paſſim utatur. Continuo ſequitur: *Ceterum adhuc ædificia Numidarum agreſtium, quæ mapalia illi vocant, oblonga, incurvis lateribus tecta, quaſi navium carinæ ſunt.* recte Thoſanus: *incurvis lateribus tecto.* tectum enim habent mapalia lateribus incurvis. At illud alterum, ſi attendas, ne Latinum quidem, neque enim dicimus, *domum latere tectam*, ut, *latere*, a *latus*, ſit. Mox: *Poſtea Phœnices, alii multitudinis domi minuendæ gratia, pars imperii cupidine ſollicitata plebe, & aliis novarum rerum avidis, Hipponem, Adrumetum, Leptim, aliaſque urbes in ora maritima condidere: hæque brevi multum auctæ.* Priora illa ita Bertinienſis & ſcriptus Modii: *pars imperii cupidine ſ. p. alii rerum novarum avidi.* Et non hanc tantum varietatem alii notarunt. ſed niſi valde animi fallor, verum eſt: *pars imperii cupidine ſollicitant; plebe novarum rerum avidis.* Primum membrum ad optimates: quod ſequitur ad reges, aut regni avidos; poſtremum, ad ipſam multitudinem refertur. Fuiſſe enim qui ſollicitarentur ſpe regni; hos plebem ſequutos eſſe, avidos rerum novarum. In ſequentibus verbis Glareanus ſcribit vetuſtos quoſdam codices referre: *eaque brevi multum aucta*: quid eo faciat, non habet. Vera autem ea lectio eſt; & *ea* adverbium, opinor, reſpicit illa: *in ora maritima condidere.* quod enim maritimæ eſſent civitates, ea brevi immenſum auxerunt. Deinde: *Igitur ad Catabathmon, qui locus Ægyptum ab Africa dividit, ſecundo mari prima Cyrene eſt. colonia Thereen.* Sic omnes libri: & imitatur Oroſius: *Inde ſecundo mari uſque ad aras Philænorum extenditur.* ſed plane durum non eſt dicere, Oroſium erraſſe: & ſcripſiſſe Salluſtium: *ſecundo mare prima Cyrene eſt, ſecundo mare, id eſt, ſecundum mare.* ſic enim ſcribebant: nos *ſecundum*, tantum dicimus. *ſecunda*, & *ſecundo*, pro, *ſecundum*, antiqua fuiſſe vel unus Varro ſatis dederit: & accedant, tanquam ſupernumerarii teſtes, fragmenta veterum Poëtarum apud Marcellum, de Re Ruſtica lib. ſecundo: *Innutricatu, quam proculationem appellabant, binis menſibus porcos ſinunt cum*

ma-

matribus, ſecundo ea, cum jam paſci poſſunt, ſecerunt. Secundum mare, Cicero ad Atticum: *Quæ iter ſecundum mare faciunt* Pompejus Magnus ad Domitium: *Literas abs te M. Calenius ad me attulit a. d. XIV. Calend. Martii, in quibus literis ſcribis tibi in animo eſſe obſervare Cæſarem. &, ſi ſecundum mare ad me ire cœpiſſet, confeſtim in Samnium ad me venturum.* Neque autem quia Plinius ſcribit in procem. lib. 3. & c. 1. & 5. per Gaditanum fretum irrumpentem Oceanum in maria diffundi, contra quam de Ægeo & Tyrrheno Ariſtoteles affirmat lib. 2. Meteor. (fuiſſe enim etiam qui aliter exiſtimarent idem Plinius ait lib. 4. cap. 13.) ob id *ſecundum mare* volo, non *ſecundo mari*. neque enim hæc ſpectarunt hiſtorici: magis, quia ita Cato loquitur, cujus fragmentum eſt apud Lactantium Firmianum. Aliquot paginis infra: *ſed ubi illa formido mentibus deceſſit; ſcilicet ea, quæ ſecunda res amant, laſcivia, atque ſuperbia inceſſere.* Mendum adeſt. Nam pro, *ſcilicet*, reponendum, *ilicet*. *Carthagine*, inquit, *deleta, ilicet laſcivia inceſſit.* Ita Comici eam vocem frequentant. Infra: *Erat haud longe ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum venalium totius regni maxime celebratum; ubi & incolere & mercari conſuerant Italici generis multi mortales. huc conſul, ſimul tentandi gratia, & ſi paterentur opportunitates loci, præſidium impoſuit: præterea imperavit frumentum, & alia, quæ bello uſui forent, comportare: ratus id, quod res monebat, frequentiam negotiatorum, & commeatuum juvaturum exercitum; etiam paratis rebus munimento fore.* Quæſo quæ ſententia his verbis ſubeſt: *huc conſul ſimul tentandi gratia, & ſi paterentur opportunitates loci præſidium impoſuit?* Et ridere poſſis emendatores, qui conantur. lego: *huc conſul, ſimul tentandi gratia, ſi paterentur; & opportunitate loci, præſidium impoſuit.* Invadenti in Numidiam conſuli, ſigna omnia deditionis occurrebant. ea ipſa deditio an ſimulata eſſet, cum experimentum capere vellet, ſimul invitatus opportunitate loci, Vaccæ oppido præſidium impoſuit. *Si*, in hac oratione eſt, pro, *an*, ut ſæpe alias: ea res mendum peperit Eunucho:

Idque ad eum viſam, ſi domi eſt.

Propertius:

Mane erat, & volui, ſi ſola quieſceret illa,
Viſere, at in lecto Cynthia ſola fuit.

Supra: *ubi colere & mercari*: *colere*, pro, *habitare*, ſeu *vivere*. Plautus:

Exercere vocem, quam per vivis ... colis.

Item milite:

Libera ſunt ædis, liber ſum egomet, cum libere.

Sic enim eum locum reſtituo. Supra apud Salluſtium: *neque Metellus iccirco minus, ſed pariter ac ſi hoſtes adeſſent, munito agmine incedere, late explorare omnia, illa deditionis ſigna oſtentui credere, & inſidiis locum tentare.* Varietatem lectionis in ſcriptis libris e Rivio, & aliis diſces. neque tum negabis, minimum nobis permiſiſſe, ut hæc emacularemus: *late explorare omnia, illa deditionis oſtentui credere, inſidiis locum tentare*. *deditionis oſtentui*, ſunt, *ſigna deditionis*; ſed amplius, ad oſtentationem etiam comparata. ita, *virtutis oſtentui, roboris oſtentui*, ſunt harum rerum ſigna & exempla. Eodem hoc libro: *Sed quoniam eo natus ſum, ut Jugurthæ ſcelerum oſtentui eſſem.* Tacitus lib. 1. hiſt. *Nova jura Cappadociæ, nova Africæ, oſtentui magis quam manſura.* Quod autem ſupra neglegimus monere, illis verbis: *ratus frequentiam negotiatorum, & commeatuum juvaturum exercitum, etiam paratis rebus præſidio fore*, audio antiquitus excuſos, qui verba illa, *juvaturum exercitum*, nulla habent; non quia nuſquam legitur, *juvaturum*. neque Priſcianus, qui non temere talia omittit, mentionem ullam facit: nam exempli ſatis erat unicus locus Plinii Junioris in epiſtolis: ſed quod inſerta eſſe, res ipſa loquitur: neque olim curſoribus ſcripta exemplaria deſuerunt. Poſtea

etiam,

...m, *pacatis*, pro *paratis*, extra controverſiam eſt: ut totus locus ſcribatur: *ratus frequentiam negotiatorum, & commeatuum etiam pacatis rebus munito fore.* ut enim illa erant deditionis ſigna, pacem, an bellum agitaturus Jugurtha foret, in incerto erat: & maxime pax eſſet, commeatum tamen, ſubſidium exercitui, parabat. ...finem: *Sed nocte ea, quæ proxima ante diem colloquio decretum, Maurus adhibitis amicis, ac ſtatim immutata voluntate, remotis ceteris, dicitur ſecum ipſe multa agitaſſe, vultu, colore, ac motu corporis pariter atque animo varius: quæ ſcilicet, tacente ipſo, occulta oris mutatione patefecit.* Hæc recepta ſcriptura eſt: ſcripti magis turbant. Quidam: *quæ ſcilicet, tacente ipſo, occulta pectoris ſpecie oris patefeciſſent.* alii: *quæ licet, ipſo tacente, occulta pectoris oris mutatione patefeciſſe.* alii etiam pejus. ...que tamen fallor, quin emendatum hoc pacto, *dicitur ſecum ipſe multa agitaviſſe, vultu, atque oculis, pariter que animo varius: quæ ſcilicet occulta, ...s ſpecie patefeciſſe. Specie* Thoſanus & ...timus quiſque. Illa, *tacente ipſo*, inculcata. ut item, *pectoris*, & *cordis*, quæ alia adduntur. Ei rei multa argumenta dicere non attinet. Nam nec ...tine ita poteſt: *ipſo tacente occulta oris mutatione patefeciſſe.* Si ſcriberetur: *...centem ipſum oris ſpeciem patefeciſſe*; ...t, *tacente ipſo oris ſpeciem patefeciſſe*; ...n damnaretur. neque autem *occulta* ...fertur ad *ſpecie:* ſed ceteroquin occulta, ipſa oris ſpecie patefecit. Caput ...tem eſt hujus emendationis, *ſcilicet*; ...m infinitivo. Sic Lucretius:

> *Scilicet eſſe globoſa, tamen cum ſqualida conſtent.*

...oratione Philippi libro primo hiſtoriarum: *At ſcilicet, ii, qui ad poſtremum uſque, legatos, pacem, concordiam, & alia hujuſcemodi decreverunt, gratiam ab eo peperere.* ſic conjectura fecit, qui Salluſtii fragmenta edidit: & addit, nihil in hac ſua ſignificatione difficultatis ineſſe. quaſi hac fine libri emendandi ſint. Veterum editionum ſcriptura paullulum immutata vera eſt: *at ſcilicet eos qui legatos, pacem, concordiam, & alia hujuſcemodi decreverunt, ad poſtremum gratiam ab eo peperiſſe. ſcilicet peperiſſe*, hoc eſt, ſcire licet peperiſſe. quod enim in his verbis, *aveo*, pro, *habeo*, ſomniat collector fragmentorum, delirat. Ut *ſcilicet*; eadem ratione, *videlicet*, amat jungi infinitivo: & rationem volunt eſſe, quia ſit tanquam, *ſcire licet, videre licet:* verum mihi non probant. nam etiam, *fortaſſe*, eo modo Titinius Veliterna,

> *Fortaſſe notum fuiſſe, quo die liber foret,*
> *Nunc ejus voti condemnatus immolavit hoſtiam.*

Priorem verſum vel pueri emendent:

> *Fortaſſe votum feciſſe, q. d. l. f.*

ita Pænulo:

> *Fortaſſe medicos nos arbitrarier.*

Sic enim lego: & plane mendoſe alii, *arbitratur.* Sed ut hoc taceam: poteſt enim eſſe *fortaſſis*, pro, *forte an ſit*, quomodo, *forſit*, apud Virgilium, & Propertium; quid de illo dicent Aulularia:

> *Ædepol ſenem Demanetum lepidum fuiſſe nobis,*
> *Ut aſſimulabat Sauream med eſſe, quam facete.*

Ita non dubitem quoque dicere: *Nimirum fuiſſe illum ſenem nequam:* quod Plautus Sticho iteravit: *videlicet fuiſſe illum nequam.* In oratione Memmii: *Nam & illis quantum importunitatis habent, parum eſt impune male feciſſe, niſi deinde faciundi licentia eripitur, & vobis æterna ſollicitudo remanebit, cum intelligetis aut ſerviendum eſſe, aut per manus libertatem retinendam.* Scribo: *& vos alterna ſolicitudo remanebit.* ut Horatius:

> *Te manet Aſſaraci tellus.*

Idem:

> *Si tardiora fata te votis manent.*

Ita quidem malim: ſed Catullus etiam cum dandi caſu uſurpat:

> *Sceleſta, te ne? quæ tibi manet vita?*

Virgilius:

O mihi

ciem pedites, equites tantum non ob oculos ponit. Curtius in 3. *Cultus regis inter omnia luxuria notabatur, purpurea tunica medium album intextum erat: pallam auro diſtinctam, aurei accipitres, velut roſtris inter ſe corruerent, adornabant, & zona aurea muliebriter cinctus acinacem ſuſpenderat, cui ex gemma erat vagina.* Antea in omnibus libris erat, *roſtris inter ſe concurrerent.* ſed ſcripti, *corruerent*, habent. *Ruere* active paſſim Virgil. *Ruit omnia late.* Et fragmentum Salluſtii: *Ictu eorum, qui in flumine ruebant, necabantur.* De deditione Albini: *Dein de Jugurtha poſtero die cum Aulo in colloquio verba facit: tametſi ipſum cum exercitu fame, ferroque clauſum tenet, tamen ſi humanarum rerum memorem, ſi ſecum fœdus faceret, incolumes omnes ſub jugum miſſurum: præterea, ut diebus decem Numidia decederet. Quæ quanquam gravia, & flagitii plena erant: tamen quia mortis metu mulctabantur, ſicut regi libuerat.* pro illo, *mulctabantur*, etiam hæc reperias in libris, *tenebantur, minabantur, minitabantur, nutabant, mutabantur.* alii aliud maluerunt: nemo recte: niſi quod nuper fuit, qui *minabantur*, probaret paſſive: & de hoc tam præclare reperto triumpharet; ſed optimi libri, quod Rivius etiam monuit, *mutabant:* proximi, *mutabantur.* verum eſt, *mutabant.* Leges Jugurtha ferebat, ut ſub jugum mitterentur, & Numidia decederent. ex lege una re mutabant, morte. alterutrum enim legendum erat. *Mutabant*, illi dicebant: nos *mutabantur.* Catullus:

> *Hæc cum legas, cum bellus ille, & urbanus*
> *Suffenus unus. caprimulgus, aut foſſor*
> *Rurſus videtur: tantum abhorret ac mutat.*

Livius: *Mores quidem populi Romani quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit.* Alibi hoc agimus: neque libet idem ſæpius: ac ſunt alia potiora: *Numidæ alii poſtremos cædere: pars a ſiniſtra, ac dextra tentare: infenſi adeſſe, atque inſtare; omnibus locis Romanos ordines conturbare.* Lego: *Numidæ alii poſtremos incedere.* Eodem lib. *Primo conventu, quam ab regulis factum ſupra memoravi, propter diſſenſionem placuerat dividi theſauros, fineſque imperii ſingulis conſtitui.* Eleganter inducta voce e Thoſano ſcribi, *Primo conventu ab regulis, quem ſupra memoravi. Conventu ab regulis*, ut dicimus, *convenitur ab regulis.* Ut ſup. *Incedere*, ſic iis quoque verbis, ſed cum præpoſitione, ponitur: *ſimulque barbari animos tollere, & inperculſos Romanos acrius incedere.* Abſque repetitione præpoſitionis, *inſultare*, nihil mutata ab hac forma uſurpavit in fragmento: *Multos tamen a pueritia bonos inſultaverat.* In oratione Marii: *Non ſunt compoſita verba mea, parvi id facio: ipſa ſe virtus ſatis oſtendit: illis artificio opus eſt, ut turpia facta oratione tegant.* Ex Thoſano & Colonienſi: *Parum id ago.* optime. Quod, inquit, non eſt compoſita oratio mea, indiligenter id ſum. *Hoc agere*, eſt, *animum adhibere, operam ſumere.* ita Comici. Et contrarium, *aliud agere. Verum ex his magiſtratus & imperia, poſtremo omnis cura rerum publicarum minime mihi cupienda videntur.* Perperam ita cuſi. Quid ni enim cupienda eſſent? nec quicquam dicit cur minus ſint. recte Thoſanus. *competenda.* Competebantur magiſtratus: hinc *competitores.* Ambitum autem damnat, & malorum præmia. Sub exitum hiſtoriæ de Dabare memoratur: *Præterea Dabar, Maſſugradæ filius, ex gente Maſſaniſſæ; cæterum materno genere impar (nam mater ejus e concubina orta erat.)* Hoc unus excogitavit: ſed omnes poſtea amplexi ſunt: credo, quia de materno impari genere dixerat. Recte tamen Thoſanus & Bertinienſis: *nam, pater ejus ex concubina ortus erat.* Impar erat materno genere, quia avia concubina fuerat Maſſaniſſæ, e qua ſublatus pater Dabaris. Quid enim referebat matrem non eſſe regia ſtirpe, aut ex concubina ortam; quod amplius eſt; ſi pater e gente Maſſaniſſæ legitimus eſſet? Oratione Marii: *Bellum me gerere cum Jugurtha juſſiſtis; quam rem nobilitas ægerrime*

rime tulit, optimi ſcripti, qui *Bellum me gerere Jugurthæ juſſiſtis*, habent. Bella Romani a victis partibus appellabant. Bellum Craſſi, Pompeji, Antonii, ea quibus hi victi ſunt. nec aliter unquam: ſi dubium ita eſſet, adjiciebant: ut, *bellum Antonii Parthicum:* quippe quod male ceſſit Antonio. Jam ergo, ominis cauſſa, *Jugurthæ bellum* vocat Marius, qua re nihil anxius cavebant Romani, tum maxime cum ad bellum profecturus erat ſive conſul ſive pro conſule. De Capſa, ut eam inſidiis interceperit Marius: *Dein tertia multo ante lucis adventum pervenit in locum tumuloſum, ab Capſa, non amplius duum millium intervallo.* Colonienſis: *non multum ante lucem*: alii, *ante lucem advenientem.* mihi ſuſpecta eſt inconſtantia, & mirum ni ſcripſit Salluſtius, *ante lucem adventam.* Andria:

Ego commodiorem hominem adventum
ad tempus non vidi.

Homo adventus, qui advenit. Phormione:

Adeon' rem rediiſſe, quod mihi conſultum eſſe optime velit,
Phædria, patrem ut extimeſcam, ubi in mentem ejus adventi venit:

Patris adventi, dixit, ut *lucem adventam*, hic noſter.

Scio aliter circumferri: ſed vetus interpres, quod ego reſtitui, in veteribus eſſe fatetur. Nihilo ſecus, *ſol occaſus.* In XII. qui occidit. *Sol occaſus ſuprema tempeſtas eſto:* quomodo Qu. Claudius in Annali. De rebus Albini ad oppidum Suthul: *Quod quanquam & ſævitia temporis, & opportunitate loci, neque capi, neque obſideri poterat: nam circum ſitum in prærupti montis extremo planities limoſa hiemalibus aquis paludem fecerat.* Thoſ. *nam circum murum ſitum:* & poſtea, *gelualibus aquis.* lego: *hiemantibus aquis:* cetera bona vulgata lectio. Seneca de hoc loco intellexit, cum ſcribit, Salluſtium dixiſſe, *aquis hiemantibus.* Id Aruncium non deſinere locis omnibus inculcare: adeoque cum dicere vellet, frigidum annum fuiſſe, ita feciſſe: *Totus hiemavit annus.* In hiſtoria ſane hoc ait dixiſſe Salluſtium, ſed neque perpetuum, ut in mentione ſcriptorum Salluſtii illos tantum hiſtoriarum libros ea appellatione communicent: & ſimile veri, Salluſtium ſuum verbum ubique retinuiſſe: cujus eo majore amore Aruncius deperiret. In oppugnatione Zamæ; *Contra ea oppidani in proximos ſaxa volvere, ſudes, pila, præterea picem, & ſulphure tædam mixtam ardenti mittere.* Non facile locus alius eſt, in quo ſcripti codices magis varient, ut alii notarunt jam ante. Quidam: *Pice & ſulphure tædam ardenti mitte:* quos optimos fuiſſe oportet. Nam illud, *miſtam*, recte abeſt. alii: *Picem ſulphure, & tæda miſtam omnia hæc ardentia mittere.* hi peſſime. nam ab ingenio librariorum eſt ea ſcriptura. Melius nonnulli: *Picem & ſulphur & tædam mixtam ardentia mittere:* quod enim in iis, *ardentia*, ſcribitur, non potuit melius Totum locum ſcribo: *præterea pice, & ſulphure tædam, ardentia mittere.* Ceteri ſcripſerant, tanquam tæda diverſa a pice & ſulphure eſſet. At tæda erat pice & ſulphure; ſermo, ut ille: *Auro ſolis erat ſupra faſtigia currus. Auro currus*, auro adornatus. Item hic: *Ære cavo clypeus. Ardentia*, prorſum Salluſtiane: quod qui pervidere non potuerant, diſerte corruperunt: *omnia hæc ardentia mittere.* In illis verbis: *Ibi cum Boccho Numida quidam Aſpar nomine, multum & familiariter agebat, præmiſſus ab Jugurtha, poſtquam Sullam accitum audierat, oratum, & ſubdole ſpeculatum Bocchi conſilia:* quieſcere conſenſu editorum codicum poteramus: abſque ſcriptis calamo eſſet: *orator & ſubdole ſpeculator Bocchi conſilia*; *ſpeculator conſilia*, ut *ſpeculor conſilia.* Nec inſolens Salluſtio, ut verbi caſum det nomini. Libro 3. hiſtor. *Sed Pompejus a prima adoleſcentia ſermone fautorum, ſimilem ſe fore credens Alexandro regi, facta conſultaque ejus quondam æmulus erat. Æmulus facta*, quia dicimus *æmulor facta.* Rurſus oratione Marii: *Hujuſce rei ego*

inopiam patior Quirites. Verum id quod multo praeclarius, meamet facta mihi dicere licet. Bene ſcriptus: *inopiam patior.* potiri enim non bona ſolum; etiam mala dicebant. Plautus:

Fortiter qui malum potitur, idem poſt
potitur bonum.

Terentius Phormione:

Nam, utut erant alia, illi certe conſuleres, quæ nunc tuæ eſt domi:
Ne quid propter tuam fidem decepta potiretur mali.

Pateretur vulgo, male: nec tacuit vetus interpres, in antiquis eſſe, *potiretur.* Oratione Memmii: *At qui ſunt hi, qui remp. occupavere? homines ſceleratiſſimi, cruentis manibus, immani avaritia, nocentiſſimi, iidemque ſuperbiſſimi.* Melius Colonienſis: *immuni avaritia.* Id poſitum, ut Trinumo:

Amicum caſtigare ob meritam noxiam,
Immune eſt facinus: verum in ætate utile.

Apud Terentium Adelphis:

Leno ſum, fateor, pernicies immunis adoleſcentium.
Perjurus, peſtis, tamen tibi a me nulla eſt orta injuria.

Hoc ibi quoque verius eſt, quam vel in Brunii ſcripto codice, vel in veteri Argentinenſi, *immanis*: & ſic in ſuo mihi oſtendit Stanæus. Meminit Feſtus quoque, & pro *improbo*, valere dicit. *Immani avaritia* non male ſcribitur, niſi quod temere, *immune*, in veteri nuſquam hac facie eſt, ut germanum non ſit. In eadem: *Nam illa quidem piget dicere his annis quindecim quam ludibrio fueritis ſuperbiæ paucorum, quam fœde, quamque inulti* (ita rectum eſt: male alii, *multi*) *perierint veſtri defenſores, ut vobis animus ab ignavia, atque ſecordia corruptus ſit: qui ne nunc quidem obnoxii inimicis exſurgitis.* Sic omnes: & parum eſt male ſcribi, niſi etiam ſint qui id propugnent. Quanto autem verius erat: *obnoxiis inimicis?* quomodo v. c. Hoc ait Memmius, niſi illis animus ſecordia atque ignavia diffluat, utique uſuros occaſione; & excitaturos induſtriam ſuam in tanta opportunitate, fractis & jacentibus, atque flagitii manifeſtis adverſariis, nunc, quia occaſione uti cunctentur, quid aliud eſſe, quam devota ſervituti corpora? Antea, quamvis audaciam nobilium ſua deſidia aluerint, fuiſſe tamen cauſſam, patriciorum potentiam: nam eos ipſos obnoxios eſſe. *Obnoxius*, hic non ita, ut ſignificatione vulgatur. Eſt enim idem qui opportunus & expoſitus ſive vindictæ, ſive injuriæ: miſſa etiam altera ſignificatione, pro ſcelerato & noxio: atque eo elegantius. Sic, *innoxius*, pro florente, qui procul noxa ſit, ſive, cui nocere nemo vel poſſit, vel auſit; de conjuratione Catilinæ: *Hi magiſtratus, provincias, aliaque omnia tenere: ipſi innoxii, florentes, ſine metu ætatem agere, ceteroſque judiciis terrere, quo plebem in magiſtratu placidius tractarent obnoxium.* Tacitus ad hoc exemplum: imitatus credo, Salluſtium: *Ipſique milites regionum gnari, refertos agros, dites dominos in prædam, aut ſi repugnatum foret ad excidium deſtinabant, obnoxiis ducibus & prohibere non auſis. Obnoxii duces*, quorum erat precarium imperium apud milites: ſi jubere aut vetare vellent, ferro petebantur. Libro de Catilinæ conjuratione; *ipſe equo circuiens, unumquemque nominans, appellat, hortatur, rogat, ut meminerint ſe contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris, atque focis ſuis certare.* Bertinienſis *pugnare*: Thoſanus: *decernere*: ex his facile, &, ut mihi videtur, vere conjeci, *pro aris atque focis ſuis cernere*, nam τὸ *pugnare*, interpretatio fuit illius, *cernere.* Ennius: *Ter malim vitam ſub armis cernere, quam ſemel modo parere. Armis cernere*, apud Marcellum Accius. Sed res vulgaris eſt Bello Jugurthino, de Mario: *Itaque & illum, & equites Romanos, milites & negotiatores, alios ipſe, pleroſque ſpes pacis impellit, uti Romam ad ſuos neceſſarios aſpere in Metellum de bello ſcribant, Marium imperatorem poſcant.* Libri veteres paullo minus quam omnes, in his Bertinienſis & Thoſanus, *ſpe pacis*: proximum ſit reponere, *alios ipſe ſe, pleroſque ſpe*

ne xulit, optimi ſcripti, qui *Bellum gerere Jugurtha juſsiſtis*, habent. lla Romani a victis partibus appel- bant. Bellum Craſſi, Pompeji, Annii, ea quibus hi victi ſunt. nec ali- r unquam: ſi dubium ita eſſet, adji- cebant: ut, *bellum Antonii Parthi- cum*: quippe quod male ceſſit Antonio. um ergo, ominis cauſſa, *Jugurtha llum* vocat Marius, qua re nihil an- us cavebant Romani, tum maxime um ad bellum profecturus erat ſive onſul ſive pro conſule. De Capſa, ut am inſidiis interceperit Marius: *Dein ertia multo ante lucis adventum pervenit n locum tumuloſum, ab Capſa, non am- lius duum millium intervallo.* Colonien- ſis: *non multum ante lucem*: alii, *ante ucem advenientem.* mihi ſuſpecta eſt nconſtantia, & mirum ni ſcripſit Sal- luſtius, *ante lucem adventam.* An- dria:

Ego commodiorem hominem adventum
ad tempus non vidi.

Homo adventus, qui advenit. Phor- mione:

Adeon' rem rediiſſe, quod mihi conſul-
tum eſſe optime velit,
Phædria, patrem ut extimeſcam, ubi
in mentem ejus adventi venit.

Patris adventi, dixit, ut *lucem adven- tam*, hic noſter.

Scio aliter circumferri: ſed vetus interpres, quod ego reſtitui, in veteribus eſſe fatetur. Nihilo ſecus, *ſol occaſus*. In XII. qui occidit. *Sol occa- ſus ſuprema tempeſtas eſto*: quomodo Qu. Claudius in Annali. De rebus Albini ad oppidum Suthul: *Quod quanquam & ſævitia temporis, & opportunitate loci, neque capi, neque obſideri poterat: nam circum ſitum in prærupti montis extremo planities limoſa hiemalibus aquis paludem fecerat.* Thoſ. *nam circum murum ſitum*: & poſtea, *gelualibus aquis.* lego: *hiemantibus aquis*: cetera bona vulgata lectio. Seneca de hoc loco intellexit, cum ſcribit, Salluſtium dixiſſe, *aquis hiemantibus*. Id Aruncium non deſinere locis omnibus inculcare: adeoque cum dicere vellet, frigidum annum fuiſſe, ita feciſſe: *Totus hiemavit annus.* In hiſtoria ſane hoc ait dixiſſe Salluſtium, ſed neque perpetuum, ut in mentione ſcriptorum Salluſtii illos tantum hiſtoriarum libros ea appellatione communicent: & ſimile veri, Salluſtium ſuum verbum ubique retinuiſſe: cujus eo majore amore Aruncius deperiret. In oppugnatione Zamæ; *Contra ea oppidani in proximos ſaxa volvere, ſudes, pila, præterea picem, & ſulphure tædam mixtam ardenti mittere.* Non facile locus alius eſt, in quo ſcripti codices magis varient, ut alii notarunt jam ante. Quidam: *Pice & ſulphure tædam ardenti mitte*: quos optimos fuiſſe oportet. Nam illud, *miſtam*, recte abeſt. alii: *Picem ſulphure, & tæda miſtam omnia hæc ardentia mittere.* hi peſſime. nam ab ingenio librariorum eſt ea ſcriptura. Melius nonnulli: *Picem & ſulphur & tædam mixtam ardentia mittere*: quod enim in iis, *ardentia*, ſcribitur, non potuit melius Totum locum ſcribo: *præterea pice, & ſulphure tædam, ardentia mittere.* Ceteri ſcripſerant, tanquam tæda diverſa a pice & ſulphure eſſet. At tæda erat pice & ſulphure; ſermo, ut ille: *Auro ſolis erat ſupra faſtigia currus. Auro currus*, auro adornatus. Item hic: *Ære cavo clypeus. Ardentia*, prorſum Salluſtiane: quod qui pervidere non potuerant, diſerte corruperunt: *omnia hæc ardentia mittere.* In illis verbis: *Ibi cum Boccho Numida quidam Aſpar nomine, multum & familiariter agebat, præmiſſus ab Jugurtha, poſtquam Sullam accitum audierat, oratum, & ſubdole ſpeculatum Bocchi conſilia*: quieſcere conſenſu editorum codicum poteramus: abſque ſcriptis calamo eſſet: *orator & ſubdole ſpeculator Bocchi conſilia*; *ſpeculator conſilia*, ut *ſpeculor conſilia.* Nec inſolens Salluſtio, ut verbi caſum det nomini. Libro 3. hiſtor. *Sed Pompejus a prima adoleſcentia ſermone fautorum, ſimilem ſe fore credens Alexandro regi, facta conſultaque ejus quondam æmulus erat. Æmulus facta*, quia dicimus *æmulor facta.* Rurſus oratione Marii: *Hujuſce rei ego*

Pp *inopiam*

que curæ, neque gladio locum eſſe. Verum eſt; *neque curæ, neque cladi.* Item: *Sin opportunior fugæ collis quam campi fuerant, eo vero conſueti Numidarum equi facile inter virgulta evadere, noſtros aſperitas & inſolentia loci retinebat.* E Bertiniano: *Ea vero conſueti Numidarum equi, facile inter virgulta evadere: noſtris a. e. i. l. retinere.* Nam poſt vocem, *equi*, interſtinguendum: *Conſuetus rem aliquam.* ut *conſueſcere rem aliquam.* Infra: De conjuratione Nabdalſaris & Bomilcharis: *Igitur utriuſque conſilio dies inſidiis ſtatuitur: cetera, uti res poſceret ex tempore parari placuit.* Recte Bertinianus: *utriuſque conſulio.* Quod ſcripſi, *Nabdalſaris*, ita vet. c. Thoſanus illo quoque loco: *Sed cum hæ literæ allatæ ſunt, forte Nabdalſar exercito corpore feſſus, in lecto quieſcebat.* Eodem libro: *Sed quia diverſi redeuntes alis ab alia parte, atque omnes idem ſignificabant, conſul incertus quonam modo aciem inſtrueret, nullo ordine commutato, adverſum omnia paratus ibidem opperitur. Igitur Jugurtham ſpes fruſtrata, qui copias in quatuor partes diſtribuerat, ratus ex omnibus æque aliquos ab tergo hoſtibus venturos.* E Bertiniano, *diverſi redeuntes alis alia.* Et inde: *Igitur Jugurtham ſpes fruſtrata, qui copias in quatuor partes diſtribuerat: e queis aliquos ab tergo hoſtibus venturos.* Quia, *ratus*, aut ſimile aliud hiſtorice omiſerat Salluſt. alii id inculcarunt. De paratu Metelli: *Igitur diffidens veteri exercitui, milites eligere, ſcribere præſidia, undique acceſſere arma, tela, equos, & cetera inſtrumenta militiæ parare: ad hoc commeatum affatim, denique omnia quæ in bello vario & multarum rerum egenti uſui eſſe ſolent.* Principio illud *eligere*, exturbandum eſt. In optimis enim libris nullum ejus veſtigium: & ſi aures conſulas, quadra orationis ipſa repudiat. Deinde ſequendus eſt Thoſanus: *denique omnia, quæ in bello vario multarum rerum, uſui eſſe ſolent. Bellum rerum varium*, ut *homo animi varius.* Ita *inſignem* cum gignendi caſu dixit Tertullianus *Sardanapalum tacendum, & alios libidinum inſignes.* Illo loco: *Ipſe paullatim diſperſos milites, neque minus hoſtibus conturbatis, in unum contrahit: dein cuſtos pleno gradu in collem ſubducit:* quod ſic plerique ſcripti codices repræſentant, non eſt exiſtimandum ſubeſſe aliud, quam quod ita ſcripſerit Salluſtius, *cuctos.* Sic enim dicebant. Itaque *cuctionem* pro arilatore ab eadem origine interpretantur Iſidorus & alii, qui per cuncta licitando eat.

INDEX

[...]tcis impellit. omnes impulit Jugurtha: [...]ios. favore ſui, hoc eſt, ipſe ſe: alios [...]udio & cura rerum ſuarum, h. e. ſpe [...]acis. Eodem de Jugurtha, in obſidio[...]e Cirthæ: *Ille ubi accepit, homines cla[...]s, quorum auctoritatem Romæ pollere [...]udierat, contra inceptum ſuum veniſſe; [...]rimo commotus metu atque libidine, di[...]erſus agitabatur. timebat iram ſenatus, [...] paruiſſet legatis. porro animus cupidi[...] cæcus ad inceptum ſcelus rapiebatur.* [...]erius Bertinienſis: *Ad inceptum cele[...]randum rapiebatur.* Addam unum: *Igi[...]ur explorato hoſtium itinere in ſpem victo[...]iæ adductus ex opportunitate loci, quam [...]axımas poteſt copias omnium generum [...]arat, ac per tramites occultos exercitum [...]Metelli antevenit. Erat in ea parte Nu[...]midiæ, quam Adherbal in diviſione poſ[...]ederat, flumen a meridie oriens, nomi[...]e Muthul: a quo mons aberat ferme mil[...]ium paſſuum XX. tractu pari, vaſtus ab [...]atura, & humano cultu; ſed ex eo me[...]lio quaſi collis oriebatur, in immenſum [...]ertingens, veſtitus oleaſtro ac myrtetis, [...]liisque generibus arborum, quæ humi ari[...]la atque arenoſa gignuntur.* Scribendum [...]: Bertinienſi: *quam maximas poteſt co[...]pias omne genus parat.* hoc primum: de[...]nde Colonienſi: *Sed ex eo medio quaſi [...]collis oriebatur immenſum pertinens, ve[...]ſtitus o. a. m. aliiſque g. a. quæ humi ari[...]lo, atque arenoſo genuntur,* volui, ex [...]vitioſa ſcriptura, quam alii etiam in [...]veteribus libris obſervarunt, *quæ humi [...]arido atque arenoſo genere gignuntur.* ne[...]que dubium libenter uſum Salluſtium, [...]quo Lucretius, Varro, & quis non? [...]ſingulis paginis uti ſuſtinuerunt. *Humi [...]arido atque arenoſo*, Priſciani lectio eſt, & de ea jam alii. *Immenſum pertinens*, uſque eo rectum eſt; ut diverſo hoc modo *pertingens*, ne Latinum ſit quidem. Etenim *pertingere*, ad aliquid eſt, & rem certam poſtulat, quo pertingat. *Pertinere* autem ſic ſæpe Cicero. de natura deorum: *Ratio quædam pertinens per omnem rerum naturam.* Simile ibidem: *Vim vitalem, per omnem mundum pertingentem.* mendoſum puto, & ſcribendum, *pertinentem.* ut in ejuſdem operis lib. 2. *Atque inde alia ad renes pertinentes ſunt, per quas cadit cibus a jecore delapſus.* Sed exemplorum nemini deeſſe copia poteſt: & inibi Cicero decies repetit. Dicantur deinde alia, ut pagella hæc impleatur: *Ceterum in itinere quotidie pecus exercitui per centurias, item turmas æqualiter diſtribuerat, ex coriis utres uti fierent, curabat, ſimul & inopiam frumenti lenire, & ignaris omnibus, parare, quæ mox uſui forent.* Veteres codices, *omnia*, & eo fuerunt, qui ſic ederent; *& ignaris omnia parare:* & poſt etiam (ô ſtultitiam) in annotationibus de eo, ſi diis placet, ſe jactarent. Scribo: *& gnavus omnia parare, quæ mox uſui forent.* Alibi: *Deinde ubi ea impetrata fuere, ſemper boni fideleſque manſere, & cuncta a Beſtia, Albino, Metelloque impetrata gnaviter fecerant.* In ſcriptis: *navi fecerant.* Oratione Adherbalis: *Utinam emori fortunis meis honeſtus exitus eſſet; ne vivere contemtus viderer, ſi defeſſus malis injuriæ conceſſiſſem.* Non fruſtra quærunt ſententiam; quamvis etiam fruſtra. nulla enim apta ſubeſt; quæ quidem cogitanti mihi ſe aperiat. Et de me alios judico. Scilicet maculoſum locum eſſe, & emendandum: *ne vixe contemtus viderer.* Si feſſus malis ſibi necem conſciviſſet Adherbal, videri poterat, contemtiſſimus & extremus hominum vixiſſe, atque ejus ſibi fortunæ faber fuiſſe. Neque enim quiſquam rex regium qui animum habeat, cito ſpes ſuas recuperandi regni deſerit, ut eo ſibi manus adferat. In Oratione Cæſaris: *De pœna poſſum equidem dicere id quod res habet in luctu atque miſeri's mortem ærumnarum requiem non cruciatum eſſe, eam cuncta mortalium mala diſſolvere: ultra neque curæ, neque gaudio locum eſſe.* Sane non abhorruiſſe hanc ſententiam Cæſarem apparet, poſt mortem gaudio locum non eſſe: quantum verba hæc ſonant. Qui enim curam poſt obitum tollit, gaudium item demit. Sed quid hoc verbum ad conjuratos, quorum ſupplicia tantum aguntur; non item gaudia? Thoſanus: *Ne-*

Æſtuare invidia. 64
Æſtumare aliquid ex aliquo. 24
Ætatem habere procul a Republica. 9.b. 10.85.89.
Æthiopes, quibus vicini. 218
  unde Chuſæi appellati. 219.a
Ævi brevis. 169
Africæ ſitus & deſcriptio. 207. & ſeqq.
  eam qui primo incoluerint. 209. & ſeqq
  ejus pars inferior ab Numidis poſſeſſa. 214. *ejus pars provincia populi Romani.* 219
Agere ætatem. 9.b.10.85.89.154.175. 295.343
Agere ætatem in excelſo. 118
Agere familiariter cum aliquo. 393
Agere joca atque ſeria cum aliquo. 369
Agere prædas. 220.272.352
Agere vitam in obſcuro. 118
Agger quid. 225.a
Agi præceps. 75.a
Agitare animo. 190
Agitare gaudium atque lætitiam. 108.a. 166
Agitare imperium. 22
Agitare mente. 51
Agitare moras. 334
Agitare pacem. 199. 238
Agitare præſidium. 293.345
Agitare, pro *vivere.* 458.b
Agitare rempublicam. 88
Agitare vitam. 4
Agitari divorſus. 229
Agmen, duplex, quadratum & pilatum. 161.b
Agricultura & Venatio an recte a Salluſtio inter ſervilia officia numerentur. 9.b
Ala proprie dicitur equitum ordo. 284.b
Alæ in exercitu unde ſic dictæ. 184.a
  poſtea Vexillationes dictæ. ibid.b
Sp. Albinus conſul. 250. *ei Numidia provincia obvenit.* ibid. *Maſſivæ perſuadet ut regnum Numidiæ a Senatu petat.* ibid. *ludificatur a Jugurtha.* 254. *ejus caſtra a Jugurtha circumventa.* 257. *exercitum inertem & imbellem Metello tradit.* 270
Albrogit *Cimbri rufos & in totum verſicolores appellant.* 91.a
Alea quid. 34.a. *ejus uſus lege vetitus.* 35.a
Alia omnia, pro *contraria & diverſa.* 103.a
Aliena mens. 84
Alieni appetens. 11
Alimenta carcerum & ſervorum quini medii erant, dabantur ſingulis menſibus. 466.a
Alis, antique pro *alius.* 163.b
Aliter, pro *alioqui.* 70.a
Alitus & altus. 306.b
Alius alio more viventes. 14.b
Allobroges, populi qui, & unde ſic dicti. 90. b. *ab Umbreno ad conjurandum ſollicitati.* ibid. & ſeqq. *a conjuratis jusjurandum poſtulant.* 98. *iis conjuratione detecta præmia decernuntur.* 113
Allobrogum regnum tempore ſecundi belli Punici fuit. 95.a
Alpes, montes longiſſimi tractus, Italiam a Germania & Gallia tanquam muro nativo ſeparantes. 456.b
Alpis, ſing. num. 457.a
Alteri alteros vincere. 268.b
Altitudo ingenii. 368
Amat fieri, pro *ſolet fieri.* 249. b. 266 510
Amazones quæ loca incoluerint. 516.b
Ambire, pro *rogare.* 457
Ambitio vitium virtuti propius quam avaritia. 25. *corrumpit animos.* 24
Ambulare, de navibus. 433.b
Amici officio & fide pariuntur. 189
Amicitia firma eſt, idem velle, atque nolle. 51. *vera, niſi in bonis eſſe non poteſt.* ibid. a. *non idem quod factio.* 241
Amiſus, Galatiæ oppidum. 474 b. 475. a
Amomum ubi naſcatur. 482.b
Amplius annos XXX. 160. *duobus millibus.* 147.b. *opinione.* 288
Anima, pro *ſanguine.* 128. a
Animas nullam in tempore originem habere creditum nonnullis veteribus. 172. b. *de iis Platonis & aliorum opinio.* 173.a
Animo cum ſuo volvere. 183. *agitare.* 190. *trahere.* 192. b. *reputare.* 194. 341

Ani-

INDEX
RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM,

Numeri ad paginas remittunt ; Littera *a* numeris adjecta primam, *b* ſecundam paginæ columnam deſignat.

A

ABeſſe ab Roma. 93
Abire præcipitem luxuria atque inopia. 66
Abjurare creditum. 66
Aborigines cum Trojanis Romam condidere. 13. *genus hominum agreſte ; ſine legibus, ſine imperio liberum atque ſolutum.* ibid. *cur arboribus nati fingantur.* 13.b. *cur* Caſci *vocati.* ibid.
Abunde eſſe. 55. 153. 202. 306
Acceſſere & arceſſere ut differant. 162. a, b.
Accipere, pro *audire, percipere.* 55.b
Accipere quam facere præſtat injuriam. 22 a.
Achæi, populi omnium ferociſſimi. 523
Acie, pro *aciei.* 370. a
Acies, pars exercitus, unde ſic dicta. 157.b 301.a. *quomodo ad pugnandum inſtrueretur.* 157.b.158.a. 163.b. *fere duplex aut triplex.* 162.b.163. a
Activum pro paſſivo poſitum. 131.a,b
Actor, pro *eo qui res geſſit.* 6. b.7.a
Actuaria navigia, Græcis κωπῆρες. 451.b
Ad hæc, pro *præterea.* 35.b.42.58.73. 208.a. *& paſſim.*
Ad id locorum. 308
Ad imperandum, pro *ut imperaretur.* 304 a,b.
Ad manus venire. 352.b
Ad ſe vorſum 299.316
Adherbal, Micipſæ filius. 181. 187. *prælio vincitur a Jugurtha.* 194. *victus Romam contendit.* ibid. *ejus verba in Senatu.* 195.& ſeqq *ubivis tutior quam in ſuo regno.* 199. *ejus & Jugurthæ comparatio.* 219.220 *ejus legati ad Jugurtham, de injuriis querentes.* 220. *copias adverſus Jugurtham parat.* ibid. *a Jugurtha vincitur.* 221. *Cirtam profugit.* ibid. *ejus litteræ in Senatu recitatæ.* 225. *deditio.* 231. *interitus.* ibid.
Adoleſcentes militiæ uſum diſcendi gratia cum Magiſtratibus contubernales in provincias proficiſci ſolebant. 309. a
Adoleſcentium animi molles & ætate fluxi. 36
Ador quid. 132.b
Adorandi verbum unde formatum. ibid.
Adorantium geſtus. ibid.
Adrumetum a Phœnicibus conditum. 216.b
Adſpectu, pro *adſpectui.* 182.a
Adverſæ res etiam bonós detrectant. 289
Ædiles plebis quando primum creati. 107. a *Cereales qui & eorum munus.* ibid.a,b
Æetes a filia Medea proditus Jaſoni, & vellere aureo & duobus filiis orbatus. 446.a
Æger conſilii. 491
Ægre, pro *difficile.* 336.a,b
M. Æmilii Lepidi oratio contra Sullam. 414
M. Æmilius omnium flagitioſorum poſtremus. 423
Æmilius Scaurus a Jugurthæ largitione ſe continet. 205. *qualis.* ibid. *Senatus princeps.* 229. *a Jugurthæ legatis corrumpitur.* 235
Ænea duce profugi Trojani Romam condidere. 13
Æneatores qui. 156.a
Ænos, urbs Thraciæ, ab Ænea condita. 515.a. πολυώνυμος. ibid.
Æqua manu diſcedere e prælio. 89
Æquare, pro *aſſequi.* 7.b
Æquum bonum, & Jus gentium diverſa. 253.a
Æris appellatione omne nummorum pecuniarumque genus ſignificatur. 39.b
Æs alienum conflare. 35.65
Æs alienum, pro argento ære ſolutum. 78.b
Æs cur veteribus ſtips *dictum.* 52.b

Æſtuare invidia. 64
Æſtumare aliquid ex aliquo. 24
Ætatem habere procul a Republica. 9.b. 10.85.89.
Æthiopes, quibus vicini. 218
unde Chuſai appellati. 219.a
Ævi brevis. 169
Africa ſitus & deſcriptio. 207. & ſeqq. eam qui primo incoluerint. 209. & ſeqq ejus pars inferior ab Numidis poſſeſſa. 214. ejus pars provincia populi Romani. 219
Agere ætatem. 9.b.10.85.89.154.175. 295.343
Agere ætatem in excelſo. 118
Agere familiariter cum aliquo. 393
Agere joca atque ſeria cum aliquo. 369
Agere prædas. 220.272.352
Agere vitam in obſcuro. 118
Agger quid. 225.a
Agi præceps. 75.a
Agitare animo. 190
Agitare gaudium atque lætitiam. 108.a. 166
Agitare imperium. 22
Agitare mente. 51
Agitare moras. 334
Agitare pacem. 199.238
Agitare præſidium. 293.345
Agitare, pro vivere. 458.b
Agitare rempublicam. 88
Agitare vitam. 4
Agitari diverſus. 229
Agmen, duplex, quadratum & pilatum. 161.b
Agricultura & Venatio an recte a Salluſtio inter ſervilia officia numerentur. 9.b
Ala proprie dicitur equitum ordo. 284.b
Alæ in exercitu unde ſic dictæ. 184.a
poſtea Vexillationes dictæ. ibid.b
Sp. Albinus conſul. 250. ei Numidia provincia obvenit. ibid. Maſſivæ perſuadet ut regnum Numidiæ a Senatu petat. ibid. ludificatur a Jugurtha. 254. ejus caſtra a Jugurtha circumventa. 257. exercitum inertem & imbellem Metello tradit. 270
Albrogit Cimbri rufos & in totum verſicolores appellant. 91.a
Alea quid. 34, a. ejus uſus lege vetitus. 352
Alia omnia, pro contraria & diverſa. 103.a
Aliena mens. 84
Alieni appetens. 11
Alimenta carcerum & ſervorum quiæ modii erant, dabantur ſingulis menſibus. 466.a
Alis, antique pro alius. 163.b
Aliter, pro alioqui. 70.a
Alitus & altus. 306.b
Alius alio more viventes. 14.b
Allobroges, populi qui, & unde ſic dicti. 90. b. ab Umbreno ad conjurandum ſollicitati. ibid. & ſeqq. a conjuratis jusjurandum poſtulant. 98. iis conjuratione detecta præmia decernuntur. 113
Allobrogum regnum tempore ſecundi belli Punici fuit. 95.a
Alpes, montes longiſſimi tractus, Italiam a Germania & Gallia tanquam muro nativo ſeparantes. 456.b
Alpis, ſing. num. 457.a
Alteri alteros vincere. 268.b
Altitudo ingenii. 368
Amat fieri, pro ſolet fieri. 249. b. 266 510
Amazones quæ loca incoluerint. 516.b
Ambire, pro rogare. 457
Ambitio vitium virtuti propius quam avaritia. 25. corrumpit animos. 24
Ambulare, de navibus. 433.b
Amici officio & fide pariuntur. 189
Amicitia firma eſt, idem velle, atque nolle. 51. vera, niſi in bonis eſſe non poteſt. ibid. a. non idem quod factio. 241
Amiſus, Galatiæ oppidum. 474 b. 475. a
Amonum ubi naſcatur. 482.b
Amplius annos xxx. 160. duobus millibus. 147.b. opinione. 288
Anima, pro ſanguine. 128. a
Animas nullam in tempore originem habere creditum nonnullis veteribus. 172. b. de iis Platonis & aliorum opinio. 173.a
Animo cum ſuo volvere. 183. agitare. 190. trahere. 192. b. reputare. 194. 341

Ani-

'nimo valere. 192

'nimum majorem in adverſis, quam in ſecundis rebus habere, proprium viri fortis eſt. 554.a

'nimus æger avaritia. 235

Animus divinus. 3. ejus atque corporis dotes & munera. ibid. inſolens malarum artium. 8. in conſulendo liber eſſe debet, neque delicto, neque lubidini obnoxius. 129. dux atque imperator vitæ mortalium. 170. incorruptus, æternus, rector humani generis, agit atque habet cuncta, neque ipſe habetur. 172.173

.. Annius & P. Lucullus magiſtratum continuare nituntur. 254

n Annulis clariſſimorum virorum capita inſculpebant veteres, iiſque litteras obſignabant. 106.a

Q. Annius, conjuratus Catilinæ. 42

Antecapere. 33.76.143.223.284

Anteire aliquem gloria. 183

Antiochus omni cis Taurum agro & decem millibus talentorum a Philippo ſpoliatus. 477

Antipodes qui. 526.a

C. Antonius conſul. 65. Catilinam cum exercitu perſequitur. 83

C. Antonius, a Cælio reus factus, damnatus. 57.b

M. Antonius perdunda pecuniæ genitus. 470

Anxius animi. 474.b

Appius Claudius Coſ. Hieronem regem Syracuſarum tanta celeritate vicit, ut ipſe ille ſe prius victum, quam hoſtem videre fateretur. 116.a

Appius Claudius Interrex. 429

Apta arma. 469.b

Apulia mari Adriatico contermina. 96.b

Aquas hoſtium ſine veneno ita corrumpere licet, ut bibi nequeant. 293.b

Aquila fulguris miniſtra a veteribus credita. 158. b. inter ſigna militaria recepta. ibid. unde ſæpe pro Primipilatu uſurpetur. 259.a

Ara Philænon. 218.332

Arbiter quis & unde dictus. 49.b

Arbitrari, ſtatuere ac arbitrium pronunciare. ibid.

Arbitrari inſtitutum, Plauto quid. ibid.

Arbitrium quid & unde dictum. ibid.

Arceſſere aliquem capitis. 321

Arceſſere & acceſſere ut differant. 162. a,b

Arcte colere aliquem. 346. a. complecti. ibid.

Ardere animo, deſiderio, dolore, ita. 262.a

Ardere bello. 432.b

Ardua caſtellorum. 139.a

Arduum, χαλεπὸν καὶ δυσχερές. 7.b

Argos Hippion a Diomede conditum 307. b. poſtea Argyripa dictum. ibid.

Aries, machinamentum, quo muros urbium frequenti ictu feriebant evertebantque. 326.a. cujus inventum. ibid. Cancer quoque appellatur. ibid. ejus deſcriptio. ibid.

Ariſtæus ex Cyrene Penei amnis filia & Apolline editus. 528.b. lac, mel atque oleum primus in uſum hominibus traduxit. ibid.

Ariſtonicus a Romanis per triumphum ductus. 479

Arma ſunt foris parva, niſi eſt conſilium domi. 554. b

Arma velitaria quæ. 389. b

Armenia deſcriptio. 482.a,b

Armeniorum origo. 211

Arpinum, oppidum vetuſtiſſimum. 307. a, b

Arquites olim dicti, qui nunc Sagittarii. 276.a

T. Arrius, filio parricidii intentati reo, Auguſtum conſilii judiciique participem fecit. 90.a

Arſaces omnes reges Perſarum dicebantur. 475.b

As, quarta pars, ſive quadrans ſeſtertii, 78.b

Aſia omnibus libidinum illecebris repleta. 27. a. inde Romana luxuria orta. ibid.

Aſpar Numida Bocchi conſilia ſpeculatum a Jugurtha miſſus. 393

Aſperitates omnes ſupervadere, pro difficultates omnes ſuperare, perrumpere. 323.a

Aſſentio & aſſentior dicebant veteres. 125. b

Aſtir & Aſtixatum quid. 59.a

Athenienſes & Lacedæmonii in Græcia primi bella gerere cœperunt. 4
Athenienſes a Lacedæmoniis devicti, 122
Atheniensium facta cur pro maximis celebrentur per terrarum orbem. 20. *eorum Democratia quomodo everſa.* 122. a
Atrox animo. 441
Attalus, Pergami rex, primus aurum veſtibus intexere docuit. 449. a. 450. a. *populum Romanum heredem inſtituit.* 479. a
Avaritia gloriæ. 19. a
Avaritia fidem, probitatem, ceteraſque bonas artes ſubvertit. 24. *pecunia ſtudium habet.* 25. *corpus animumque virilem effœminat.* ibid. *neque copia, neque inopia minuitur.* 26. *bellua fera, immanis, intoleranda.* 562
Avarus princeps, nullus. 550. a
Auctorem & ſcriptorem rerum haudquaquam par gloria ſequitur. 7
Audacia in prælio pro muro habetur. 154
Aventinus mons ab Anco rege ex parte Urbi additus. 242. b. *ejus ſitus* ibid.
Avertit, pro *avertitur.* 16. b
Augurale, ſive Auguratorium quid. 186. a
Augurum collegium & domicilium Fæſulis. 105. b. *eorum dignitas & munus.* 106. a
Avia ſaltuum. 139. a
Avidus gloriæ. 366. *laudis.* 19. a
Aulæa qua & unde dicta. 449. a
Aulus, frater Albini, pro prætore in caſtris relinquitur. 254. *ejus caſtra a Jugurtha aſtu circumventa.* 257. *turpe cum Jugurtha fœdus facit.* 259
Aurelia Oreſtilla, Catilinæ uxor. 37. 81. *hujus præter formam nihil unquam bonus laudavit.* 37
Aurum veſtibus intexere primus rex Attalus invenit. 449. a
P. Autronius, ex conjuratis Catilinæ. 41. 103. *Conſul deſignatus, ambitus condemnatur.* 44. *quomodo id judicium tollere ac diſturbare tentaverit.* 41. b
Auxiſſe, pro *auctam eſſe.* 425. a

B

Baal *Orientalibus quid denotet.* 179. b
Babylon colores varios prima veſtibus dedit. 449. a. 450. a
Babylonis nomen etiam Seleuciæ tributum. 484. a
Babylonia poſtea Cumæa appellata. 104. [illegible]
Bacchanalia ſacra quando fiebant & a qu[illegible] inſtituta. 453. a. *eorum turpiſſimus r[illegible]tus.* ibid. & ſeqq.
Bacchus unde oriundus. 104. [illegible]
C. Bæbius trib. pl. a Jugurtha pecun[ia] corrumpitur. 24[8]
Batere ſeu betere vel beteire veteres dixe[re], pro *ire, incedere.* 49. b
Baleares, gens aliena ab omni cultu. 388. a, b. *eorum origo.* ibid. *præſtantiſſimi funditores.* ibid. a. *cur Græce Gymnetæ dicti, & eorum inſulæ Gymneſiæ.* 389. a. *Jamno & Mago oppida ab iis condita.* 388. b
Balliſtæ deſcriptio, & uſus. 296. b. 297. a
Barbare, pro *Latine.* 48. b
Barbari quinam dicti & cur. ibid. a
Barritus quid. 374. b
Bella tria Romani cum Carthaginienſibus geſſerunt. 115. b. *primi cauſa.* ibid. *ſecundi cauſa.* 116. a. *tertii initium.* ibid. b.
Belli domique. 266
Belli Civilis exitus ſemper triſtis. 164. b. 165. a
Belli jus quid. 117. a
Bello Gallico nulli immunitas erat apud Romanos. 91. b
Bellum Jugurthinum. Vide *Jugurthinum bellum.*
Bellum Macedonicum cum rege Perſe. 115. 408. 416. a
Bellum maritimum atque Mithridaticum. 88. *ſpatio* XL. *annorum confectum.* 89. a
Bellum omne facile ſumitur, ceterum ægerrume deſinit. 336
Bellum Punicum Romanos in officio retinuit. 265. 411
Bellum ſervile Capuæ & in Apulia. 71

lebrare, pro *celebrem reddere.* 346
elt æ omnes Germanica lingua uſi. 456.b
ubi & quam late olim habitaverint. 457.a
enſores primi qui creati. 62.a. *eorum dignitas & poteſtas.* ibid.b
Cenſura a parva origine orta. 62. a. *demum eo dignitatis venit, ut omnium magiſtratuum pene princeps eſſet.* ibid.b
enturiones Conſulum juſſu aut permiſſu a tribunis elegebantur. 157.a. *eorum electio duplex.* ibid.
eparius in Apuliam ad concitanda ſervitia proficiſci parat. 101. *ex fuga retractus Cn. Terentio Senatori in cuſtodiam traditur.* 107.108. *in carcere gula fracta necatur.* 147
erebro plurimi ex antiquis ſapientiam tribuerunt. 133.b
Cethegus, ex conjuratis Catilinæ. 41. 103. *ei negotium datur ut Ciceronis januam obſideret.* 98. *captus Q. Cornificio in cuſtodiam traditur.* 107. *familiæ atque libertorum implorat opem.* 113. *in carcere gula fracta necatur.* 147
etra, brevioris clypei genus. 363.a
hæronea, urbs Bœotiæ. 533.a
halcedon, urbs Aſiatica ad Boſporum Thracium. 481.a. πολυώνυμ☉. ibid.
harybdis, Poëtarum carminibus celebris, nihil aliud quam mare vorticoſum & in hiatum deſcendens. 522.a
cero homo novus. 64. *Conſul declaratur.* 65. *inſidiis petitur.* 67.68. *inquilinus civis urbis Romæ.* 75. *Urbi præſidio eſſe juſſus.* 83. *Allobroges inſtituit, ut jusjurandum obſignatum ad cives perferendum exigant.* 98. *anxius de captis in ponte Mulvio.* 100. 101. *Senatum in ædem Concordiæ advocat.* 102. *de conjuratis in Senatu refert.* 113. *quando natus.* 141. b. *quando conſul fuerit.* ibid. *ejus lex contra ambitum.* 45.a
lices qui & unde ſic dicti. 88.b
licia, Aſiæ Minoris regio. 493.a
mbri, populi. 402.b
mbri & Cimmerii a Gomer nomen accepiſſe putantur. 159.b. *e Germania veteri in Galliam tranſiiſſe creduntur.* ibid,a. *cur Galli* latrones *dicti.* ibid.b
Cimbrica præda. 419
Circumventus neceſſitudinibus. 58. *falſis criminibus.* 79. *difficultatibus.* 184
Cirta oppugnatur a Jugurtha. 221. *Jugurthæ traditur.* 231
Citura, ſcutum Numidicum. 363.a
Civem Romanum verberibus cædi nefas. 120
Cives Latini, Romani, & Italici in quo differant. 230.b
Civilis belli exitus ſemper triſtis. 164.b. 165.a
Civitatum nomina ſæpe cum præpoſitionibus prolata, & maxime apud Hiſtoricos. 93.b
Clades quid. 152.b
Clarum fieri vel pace vel bello licet. 6
Claſſiarii qui. 156.a
Claſſicum quid & unde dictum. ibid.
Clemens, pro *non nimius.* 223.b
Clypeus, Græcis ἀσπὶς, *ut differat a ſcuto.* 313.a
Cochleæ nonnullis gentibus in deliciis. 306.a,b
Codicariæ naves. 488.a
Cœnabant antiqui lautius, prandebant tenuius. 551.b
Cœna centenariæ unde ſic dicta. 545.a
Cogere in unum. 41.a
Cognoſcere, pro *recognoſcere.* 80.b
Cohors quid. 147.a. *quingentos quinquaginta quinque continet pedites, equites ſexaginta ſex.* ibid. *prima reliquas numero militum & dignitate præcedit.* ibid. & 156.b. *ex manipulis conficitur.* 156. b. *eſt vox Græcanica & quid ſignificet.* ibid. *legionaria juſta & plena* CCCCXX. *homines continebat.* ibid.
Cohors Prætoria a Scipione Africano inſtituta. 162.b. *quinam in hac milites, eorumque arma.* ibid. *unam ſolam habebant veteres, poſtea per bella civilia aucta.* ibid.
Colere aliquem arcte. 346.a
Collatia, vel Conlatia, oppidum. 317.a
Collatina porta. ibid. *via.* ibid.b
Collegia omnia, niſi approbata, apud Romanos vetita. 41.a
Colonia quid 43.a
Coloniarum plura genera. 153.b

Comitia

Calpurnii Piſonis lex contra ambitum. 45.a
Calpurnii unde ſic dicti. 234.a
Camera qua & unde ſic dicta. 145.a
Camiſa, urbs Camiſſena regionis. 508.a
Campi Themyſtirii. 516.a
Canina facundia. 501.b. 510
Canum degeneres. 139.a
Capere pugnando. 19.a
Capeſſere Rempublicam. 11.b
Capitecenſi qui. 350. b. ad militiam non recipiebantur. ibid.
Capitolium unde ſic dictum: 46.a. Tarquinii Superbi maxime opus. ibid. in monte Tarpejo ſitum. ibid. quando exuſtum. 104.b
Cappadocia, Aſia minoris regio. 487.b
Capſa ab Hercule condita. 353. oppidum Numidia magnum & validum. ibid. ejus & Thala ſitus & collatio. 353. 354. a Mario expugnatur atque incenditur. 357
Capys a Troja Campaniam tenuit. 529. 532
Carbonis Conſulis turpis fuga. 508.a
Carcer unde ſic dictus. 144.a
Cares, piraticam exercentes, a Minoë victi. 529
Caroli V. ſapientiſſimi & fortiſſimi Imperatoris jocus in Germanorum Comitia. 565.b
Carthaginienſes ex Africa expulſi. 198. 199. pleraque Africa imperitarunt. 330. eorum cum Cyrenenſibus de finibus inita conditiones. ibid. & ſeqq.
Carthago amula imperii Romani a ſtirpe interiit. 22. 23. unde ſic dicta. 22.b. a quo condita & unde ſic dicta. 217.a. ejus tres partes Κώθων, Μέγαρα & Βύρσα. ibid. fuit urbs maxima & potentiſſima. ibid.b. deleta diſcordiam Roma peperit. 265. pleraque Africa imperitabat. 329.330
Caſci populi qui & cur ſic dicti. 13.b
Caſones unde ſic dicti. 140.a
L. Caſſius Longinus, ex conjuratis Catilina. 41
L. Caſſius prator ad Jugurtham mittitur. 247
Caſus, pro occaſio. 230.a. 295.b
Catabathmos, locus quis, & unde ſic dictus. 208. a, b. Ægyptum ab Africa dividit. 217.21[?]
Cataphracti equites qui. 48[?]
Catilina Reipublica inſidiatur. 11. ejus mores & ingenium. ibid. ſocii. 33.34 nobilem virginem, Veſta ſacerdotem ſtupravit. 36. ejus uxor Aurelia Oreſtilla. 37. filium necavit. ibid. ejus conſcientiam vultus arguit. 38.39 repetundarum reus prohibitus petere Conſulatum. 45. ejus oratio ad conſcios conjurationis. 50. cum ad jurandum populares ſceleris ſui adigeret, humani corporis ſanguinem, vino permixtum, in pateris circumtuliſſe dicitur. 58. 59. Conſulatum petit. [?] lege Plautia interrogatus ab L. Paulo 73. paratus ad diſſimulanda omnia 74. ejus reſponſio ad Ciceronis invectivam. 75. patricius. 10.75. & 16[?] in Manliana caſtra noctu proficiſcitur 76. ejus littera ad Q. Catulum. [?] hoſtis a Senatu judicatus. 83. Allobrogum legatos per Umbrenum ad ſocietatem belli ſollicitat. 91. ejus exercitus 135. & 147. fugam in Galliam parat 148. & 150. ſervitia repudiat. 14[?] duobus exercitibus clauditur. 151.1[?] ejus verba ad milites. ibid. interimitur 163. fortiter pugnans occiditur. 16[?] 164
Catones antiquis qui dicti. 139.b. 14[?]
Catonis de conjuratis oratio. 126. ſententia de iiſdem laudatur. 136. natura & mores. 140. genus & atas. ibid. a,b ejus & Caſaris comparatio. 140. & ſeqq. eloquentia. 141.a. abſtinentia 143.a. eſſe, quam videri bonus malebat. 143. Utica ſibi mortem conſciſcit 141.a
Catonis & P. Naſica diſſidium de Carthagine delenda. 116.b
M. Catonis ingenium verſutum, loquax, callidum. 563. Vide M. Porcius Cato.
Catulus, Sulla ſavior. 462.463
Q. Catulus litteras Catilinæ in Senatu recitat. 79.80. ejus & Caſaris inimicitia. 111
Cea, inſula in mari Ægæo. 529.[?]
Cedere fortuna. 7[?]

Cic

are, pro *celebrem reddere.* 346
mnes Germanica lingua uſi. 456.b
& quam late olim habitaverint. 7.a
es primi qui creati. 62.a. *eorum dignitas & poteſtas.* ibid.b
ra a parva origine orta. 62.a. *de.m eo dignitatis venit, ut omnium giſtratuum pene princeps eſſet.* d.b
riones Conſulum juſſu aut permiſſu a buenis elegebantur. 157.a. *eorum ele.o duplex.* ibid.
rius in Apuliam ad concitanda ſervi. proficiſci parat. 101. *ex fuga retra.s Cn. Terentio Senatori in cuſtodiam ditur.* 107.108. *in carcere gula fra. necatur.* 147
bro plurimi ex antiquis ſapientiam ibuerunt. 133.b
ethegus, ex conjuratis Catilinæ. 41. 3. *ei negotium datur ut Ciceronis ja.uam obſideret.* 98. *captus Q. Cornifi.o in cuſtodiam traditur.* 107. *familiæ que libertorum implorat opem.* 113. *carcere gula fracta necatur.* 147
a, brevioris clypei genus. 363.a
ronea, urbs Bœotiæ. 533.a
lcedon, urbs Aſiatica ad Boſporum hracium. 481.a. πολυώνυμος. ibid.
rybdis, Poëtarum carminibus celebris, ihil aliud quam mare verticoſum & in iatum deſcendens. 522.a
ro homo novus. 64. *Conſul declaratur.* 5. *inſidiis petitur.* 67.68. *inquilinus ivis urbis Romæ.* 75. *Urbi præſidio ſſe juſſus.* 83. *Allobroges inſtituit, ut us jurandum obſignatum ad cives perferendum exigant.* 98. *anxius de captis in ponte Mulvio.* 100. 101. *Senatum in ædem Concordiæ advocat.* 102. *de conjuratis in Senatu refert.* 113. *quando natus.* 141. b. *quando conſul fuerit.* ibid. *ejus lex contra ambitum.* 45.a
ices qui & unde ſic dicti. 88.b
licia, Aſiæ Minoris regio. 493.a
mbri, populi. 402.b
mbri & Cimmerii a Gomer nomen accepiſſe putantur. 159.b. *e Germania veteri in Galliam tranſiiſſe creduntur.* ibid.a. *cur Galliis* latrones *dicti.* ibid.b
Cimbrica præda. 419
Circumventus neceſſitudinibus. 58. *falſis criminibus.* 79. *difficultatibus.* 184
Cirta oppugnatur a Jugurtha. 221. *Jugurthæ traditur.* 231
Citura, ſcutum Numidicum. 363.a
Civem Romanum verberibus cædi nefas. 120
Cives Latini, Romani, & Italici in quo differant. 230.b
Civilis belli exitus ſemper triſtis. 164.b. 165.a
Civitatum nomina ſæpe cum præpoſitionibus prolata, & maxime apud Hiſtoricos. 93.b
Clades quid. 152.b
Clarum fieri vel pace vel bello licet. 6
Claſſiarii qui. 156.a
Claſſicum quid & unde dictum. ibid.
Clemens, pro *non nimius.* 223.b
Clypeus, Græcis ἀσπὶς, *ut differat a ſcuto.* 313.a
Cochleæ nonnullis gentibus in deliciis. 306.a,b
Codicariæ naves. 488.a
Cœnabant antiqui lautius, prandebant tenuius. 551.b
Cœna centenariæ unde ſic dicta. 545.a
Cogere in unum. 41.a
Cognoſcere, pro *recognoſcere.* 80.b
Cohors quid. 147.a. *quingentos quinquaginta quinque continet pedites, equites ſexaginta ſex.* ibid. *prima reliquas numero militum & dignitate præcedit.* ibid. & 156.b. *ex manipulis conficitur.* 156. b. *eſt vox Græcanica & quid ſignificet.* ibid. *legionaria juſta & plena* ccccxx. *homines continebat.* ibid.
Cohors Prætoria a Scipione Africano inſtituta. 162.b. *quinam in hac milites, eorumque arma.* ibid. *unam ſolam habebant veteres, poſtea per bella civilia aucta.* ibid.
Colere aliquem arcte. 346.a
Collatia, vel Conlatia, oppidum. 317.a
Collatina porta. ibid. *via.* ibid.b
Collegia omnia, niſi approbata, apud Romanos vetita. 41.a
Colonia quid 43.a
Coloniarum plura genera. 153.b

Comitia

Dædalus, artificum omnium ſuæ ætatis ingenioſiſſimus. 442.a. exul in Cretam ad Minoëm ſe recipit. ibid.b. inde ad Cocalum Siciliæ regem ſe confert. ibid. ejus quadam ἀγάλματα, quæ ſoluta aufugiunt, vincta manent. ibid. primo Sardiniam, poſt delatus eſt Cumas. 529.a

Dalmatæ feroces. 532

L. Damacius prætor omnem nobilitatem, quæ in urbe erat, juſſu Marii trucidavit. 425.b

Damaſippus juſſu L. Sullæ jugulatus. 123

Danubius, Europæ maximus fluvius. 509.a Iſter quoque vocatur. ibid.

Dardania, Europæ regio. 441.a. hujus incolæ ter tantum lavabantur, cum naſcerentur, in nuptiis, & in funere. ibid. a quo ſic cognominata. 529

Debere alicui gratiam. 395

Decimatio, vetus ſupplicii genus intermortuum à Craſſo poſtliminio in caſtra Romana reductum. 518.a

Declamatio Salluſtii in Ciceronem. 569

Decoribus equis & armis. 455

Decumanus fluctus, Græcis τρικυμία. 523.b. 524.a

Defendere, pro prohibere. 129.a

Defendere urbem, vitam, dignitatem, a vaſtatione, ab inimicis. 416.a

Defeſſus malis. 204

Deformatus ærumnis. 198

Defuncti antiquiſſimis temporibus in ædibus ſepeliebantur. 126.b

Dehinc, pro item. 275.a

Delectus militum per Conſules quomodo & ubi fieret. 83.a,b

Delphus haruſpicii primus inventor. 105.a

Denarii æſtimatio quæ. 72.a

Deorum auxilia quibus rebus parentur. 132.133

Deplorati ſunt, pro conqueſti ſunt. 387.a

Deum nihil latere omnes ſinceri Philoſophi ſentiunt. 568.a

Dextimus. 375.b

Diaulus quid. 183.a

Dicta dapſila. 474.a

Didymus quatuor millia librorum ſcripſit. 28.b

Die, pro diei. 285.b. 370.a

Die veſper erat. 287.a. 390

Dimenſum quid. 466.a

Dirimere conſilium, diſſipare, diſſolvere. 47.a

Diſcedere in ſententiam alicujus quid. 143.b

Diſcordia res maximæ dilabuntur. 544.b

Diſcumbere in imo, medio, & ſummo quid. 472.a. infra & ſupra quid. ibid.

Diſſimulare & ſimulare ut differant. 74.a,b

Diſſipare quid. 35.a

Divitiæ fluxæ. 3.172. quomodo decori habeantur. 186. injuriarum ſuſpicioni obnoxiæ. 190. ubi claræ habentur, ibi bona omnia vilia, fides, probitas, pudor, pudicitia. 561. earum cupido ubi invaſit, neque diſciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum ſatis pollet. 561

Docta litteris Græcis & Latinis. 65

Doctus militiam. 452

Dolentia alicui. 337

Dolichus quid. 182.b. 183.a

Domi, foris. 55.129

Domi militiæque. 14.20.69.138.196. 246.561.568

Dominatu, pro dominatui. 181.a

L. Domitii vita flagitioſa. 563

Domus, pro familia. 10.b

Domus atque villæ in urbium modum exædificatæ. 57

Domus tabulis pictis non circumducenda, ſed temperantiæ pictura exornanda. 551.a

Dubius conſilii. 460

Ductare exercitum. 27.44.48.318

Duillius conſul in Sicilia adverſus claſſem Pœnorum pugnavit, primuſque navalis victoriæ triumphum duxit. 115.b. 116.a qualis honor illis ideo habitus. ibid.

Dyrrhachium oppidum antea Epidamnus dictum. 431.a

E.

Edom & Erythras idem eſt qui Phœnix. 216.a

Eſſa.a

iquis habita fuit. 146. b. in patri-
: & plebejas familias diviſa fuit.
5. b
lius ſcriba. 419
rnelius Eq. Rom. ex conjuratis Ca-
nae. 43. Ciceroni inſidiatur. 68
rnificius Conſulatum cum Cicerone
iit & repulſam tulit. 107. b.
thegum cuſtodit. 107
a & tubae Tyrrhenorum inventum.
5. b. eorum diverſus uſus. 156. a
a muralis quae. 18. b
ca inſula quo modo Liguribus inno-
erit. 441. a. 442. ejus deſcriptio.
id.
cos, Ciliciae oppidum. 435. a
, Tuſciae civitas. 517. a
on & Cothones quid. 217. a
Cotta a Mithridate fuſus. 481
ae tres fuere, L. C. & M. omneſque
depti conſulatum. 46. a
Cottae Conſulis oratio ad populum.
00
ottam & L. Torquatum Coſſ. inter-
cere parant Catilina & Autronius.
6
Craſſus Pompejo infeſtus. 43. 44. 48.
onjurationis Catilinae conſcius. 43. b.
109. in eum & Caeſarem Cicero non
ninima ex parte conjurationis cauſam
efert. ibid. Gabinium cuſtodit. 107.
malorum patronus. 110
briſurum. 225. a
dere, pro confidere. 390. b
eta, maris mediterranei inſula, Jovis
incunabulis & centum urbibus quon-
dam clara. 480. b. hodie Candia vulgo
dicitur. ibid. πολυώνυμος. ibid.
medio jacet Ponto. 530
imen qui in judicio interrogatus fatetur,
pro convicto habetur, niſi non appa-
reat crimen, quod reus confeſſus eſt.
136. a
imina nobilitate augentur, ſi tale ſit cri-
men, quod extinguit ſplendorem ſan-
guinis & Reip. detrimentum adfert.
130. a
rimina nonnunquam impunita manere,
ipſius Reip. intereſt. 119. a
roco aqua diluto ſpargebant humum.
449. a
Cruciatu, pro cruciatui. 182. a
Crucis deſcriptio & Crucifigendi modus.
200. b. 201. a
Cultus, pro veſtitu. 32. a. in bonam &
malam partem veteribus acceptus. ibid.
Cultus pueritiae. 323
Cumae, urbs Campaniae. 529. a
Cuneus, pars exercitus, unde ſic dictus.
301. a
Cupido atque ira conſultores peſſimi. 309
Cupido pecuniae, atque imperii, quaſi ma-
teries omnium malorum fuere. 23
Cupido, pro cupiditas. 360. b
Curare rempublicam. 21
Q. Curius ex conjuratis Catilinae. 424
Senatu motus a Cenſoribus probri gra-
tia. 61. 62. ei cum Fulvia ſtupri vetus
conſuetudo. 63. conjurationem patefa-
cit. 67. 68. 69
Currere, de navibus. 433. b
Curribus falcatis uſi veteres. 530. a, b.
eorum deſcriptio. ibid.
Curſu antiquitus certare familiare fuit.
182. b. hunc Plato quoque ad bellicas
artes commendat. ibid. ejus tres ſpe-
cies. ibid.
Curubis, Africae urbs. 506. b
Curvum, Graecis κάμπυλον, Belgis ca-
muſum. 145. a
Cuſtodia, pro iis qui ſub cuſtodia tenen-
tur. 113. b
Cuſtodias, pro cuſtodiae. 475. a
Cyrene, civitas Cyrenaicae regionis. 330. a.
Pentapolis dicta. ibid. a quo condita.
ibid. Thereôn colonia. 218. Ariſtippi
Philoſophi patria. 330. hodie Corcu
dicitur. ibid.
Cyrenenſes magni atque opulenti. 330.
quando maxime floruerint. ibid. eorum-
dem cum Carthaginienſibus de finibus
inita conditiones. ibid. & ſeqq.
Cyrus in Aſia primus bella gerere coepit.
4
Cyzicum, inſula in Propontide. 468. a.
urbs. ibid.

D.

DAbar ex gente Maſiniſſae, Maſſugra-
dae filius. 393. interpres inter Boc-
chum & Sullam. 395

Q. *Fabius Maximus ſolitus dicere, Majorum imagines vehementiſſime ſibi animum ad virtutem accendiſſe.* 175. 176. *unde Maximus cognominatus.* ibid.

Facere alicui gratiam delicti. 127. 387. 469.b

Facere bellum patriæ. 135

Facere gratiam belli. 469

Facere hoſtilia. 392.a

Facere orbem, pro *in unum conglobari.* 371.b

Facere pugnam. 335

Facere ſtipendia. 306

Facetiæ, εὐομιλία, εὐστομία. 67.a

Facies belli. 274. *pugnæ.* ibid. b. *locorum.* 329

Facies, totius corporis forma, unde dicta. 439

Facinus, pro *facto.* 6.b

Facinus ut differat a flagitio. 62.a

Factio quid. 563.a

Fæſulæ a quo conditæ & unde ſic dictæ. 65.a. *haruſpicii arte claruerunt.* 105.b

Fæſulanus ager. 97

Falarica, Saguntinorum miſſile telum. 298.b. *ejus forma & uſus.* ibid. *terribile viſu & ictu.* ibid.

Falſum eſſe. 343

Falſum me habuit ea res. 188

Fama atque invidia, ἓν διὰ δυοῖν, pro *invidioſa atque maligna fama.* 9.a

Famam præclari facinoris quærere. 6

Fames, miſerrima omnium mors. 456

Familiæ gladiatoriæ cur per municipia diſtributæ. 72.b

Fannii duo fuere, & eorum ſcripta. 407.b

Faſces quid. 46.b. *Hetruſcorum antiquitus ornamentum fuere.* ibid. *Conſulibus præferebantur.* ibid. *de iis Lex Julia.* ibid.

Fatigare de aliqua re. 321

Fatigatum corpore, feſſum animo dicimus. 517.b

M. *Favonius quaſi magnæ navis ſupervacuum onus.* 563. 564

Ferentarii milites qui. 160.b. *unde ſic dicti.* 161.a. *ejuſmodi equites in vetere Æſculapii æde picti.* ibid. *hos Cato F referentarios dixit, & unde.* ibid.

Ferrum, pro *gladio.* 63.b

Fides quid. 50.a

Fides, pro eo quod Barbaris Creditum. 65. 321. b

Fides Punica. 394. *fluxa.* 398

Fides publica quid. 253.a

Fidem publicam alicui dare. ibid. *interponere.* ibid. *poſtulare.* ibid.

C. *Figulus Coſ.* 4..

Figura unde dicta. 439

Fine inguinum. 470.b

Finium regionum naturalis ſeparatio qu. 330. a,b

Flagitium & facinus ut differant. 62.a

Flagitium proprie quid. 35..

Flagrare inopia & cupidinibus. 4..

Flamma, inter Rom. cognomina. 8..

Fluctus decumanus, Græcis τρικυμία 523.a. 524.a

Focus proprie quid. 126. a. *Diis Penatibus erat ſacer.* ibid.

Fœderum maxima ſemper religio apud gentes fuit. 398. a. *varius percutiendorum apud varios ritus.* 59.a,b. 6.. 398. a,b

Fœdi oculi qui. 3..

Fœdum, pro *turpe, flagitioſum.* ibid.

Fœdus homo. 4..

a Fœneratoribus quænam in civitate incommoda. 54..

Fœnus non omnino improbandum. .. *pro libitu aliquando auctum.* ..

Fœtum, pro *gravido.* 13..

Fontes hoſtiles veneno inficere, non tantum contra morem majorum, ſed contra .. *Deum.* 293. b. *eorum venas intercipere, natura & conſenſu licitum.* ibid.

Fori Romani ſitus & deſcriptio. 92.a,b

Formæ gloria fluxa. 3..

Fors, pro *Fortuna.* 169.b. 285.b. 3.. 359

Fortiſſimus quiſque, generoſiſſimus. 3..

Fortitudo falſa, malarum rerum audacia. 127

Fortuna meliores ſequitur. 429. *nemini probitatem, induſtriam, aliaſque artes dare aut eripere poteſt.* 170. 171. .. *raſque res ex lubidine ſua agitat.* 55.. *ſimul cum moribus immutatur.* 5.. *omni re dominatur.* ..

Fortuna Primogenia. 9..

Fr

quis habita fuit. 146. b. in patri- & plebejas familias diviſa fuit.
;. b
ius ſcriba. 419
-nelius Eq. Rom. ex conjuratis Ca-
ınæ. 43. Ciceroni inſidiatur. 68
rnificius Conſulatum cum Cicerone
iit & repulſam tulit. 107. b.
;begum cuſtodit. 107
a & tubæ Tyrrhenorum inventum.
5. b. eorum diverſus uſus. 156.a
a muralis quæ. 18.b
;a inſula quo modo Liguribus inno-
rit. 441. a. 442. ejus deſcriptio.
id.
;os, Ciliciæ oppidum. 435.a
, Tuſciæ civitas. 317.a
on & Cothones quid. 217.a
Cotta a Mithridate fuſus. 481
e tres fuere, L. C. & M. omneſque
depti conſulatum. 46.a
Cottæ Conſulis oratio ad populum.
00
ottam & L. Torquatum Coſſ. inter-
cere parant Catilina & Autronius.
6
Craſſus Pompejo infeſtus. 43.44.48.
onjurationis Catilinæ conſcius. 43. b.
109. in eum & Cæſarem Cicero non
ninima ex parte conjurationis cauſam
efert. ibid. Gabinium cuſtodit. 107.
malorum patronus. 110
briſurum. 225.a
dere, pro confidere. 390.b
ta, maris mediterranei inſula, Jovis
incunabulis & centum urbibus quon-
dam clara. 480.b. hodie Candia vulgo
dicitur. ibid. πολυώνυμος. ibid.
medio jacet Ponto. 530
imen qui in judicio interrogatus fatetur,
pro convicto habetur, niſi non appa-
reat crimen, quod reus confeſſus eſt.
136. a
imina nobilitate augentur, ſi tale ſit cri-
men, quod extinguit ſplendorem ſan-
guinis & Reip. detrimentum adfert.
130.a
rimina nonnunquam impunita manere,
ipſius Reip. intereſt. 119.a
reco aqua diluto ſpargebant humum.
449.a

Cruciatu, pro cruciatui. 182.a
Crucis deſcriptio & Crucifigendi modus.
200.b. 201.a
Cultus, pro veſtitu. 32. a. in bonam & malam partem veteribus acceptus. ibid.
Cultus pueritiæ. 323
Cumæ, urbs Campaniæ. 529.a
Cuneus, pars exercitus, unde ſic dictus.
301.a
Cupido atque ira conſultores peſſimi. 309
Cupido pecuniæ, atque imperii, quaſi materies omnium malorum fuere. 23
Cupido, pro cupiditas. 360.b
Curare rempublicam. 21
Q. Curius ex conjuratis Catilinæ. 42. Senatu motus a Cenſoribus probri gratia. 61.62. ei cum Fulvia ſtupri vetus conſuetudo. 63. conjurationem patefacit. 67.68.69
Currere, de navibus. 433.b
Curribus falcatis uſi veteres. 530.a,b. eorum deſcriptio. ibid.
Curſu antiquitus certare familiare fuit. 182. b. hunc Plato quoque ad bellicas artes commendat. ibid. ejus tres ſpecies. ibid.
Curubis, Africæ urbs. 506.b
Curvum, Græcis κάμπυλον, Belgis camuſum. 145.a
Cuſtodia, pro iis qui ſub cuſtodia tenentur. 113.b
Cuſtodias, pro cuſtodiæ. 475.a
Cyrene, civitas Cyrenaicæ regionis. 330.a. Pentapolis dicta. ibid. a quo condita. ibid. Thereôn colonia. 218. Ariſtippi Philoſophi patria. 330. hodie Corom dicitur. ibid.
Cyrenenſes magni atque opulenti. 330. quando maxime floruerint. ibid. eorumdem cum Carthaginienſibus de finibus initæ conditiones. ibid. & ſeqq.
Cyrus in Aſia primus bella gerere cœpit. 4
Cyzicum, inſula in Propontide. 468.a. urbs. ibid.

D.

Dabar ex gente Maſiniſſæ, Maſſugradæ filius. 393. interpres inter Bocchum & Sullam. 395

Dada-

Gloriæ itinera duo, pacis ac belli. 6
Gnaritas locorum. 454
Gnave. 327
Gæſa Gallorum quæ. 161.a
Gæſos Galli appellant viros fortes. ibid.b
Gracchi, plebem in libertatem vindicare conantes, occiduntur. 267.268
C. Gracchi lex de vocandis ex quinque claſſibus centuriis. 562
C. Gracchus ab Opimio conſule occiſus. 206
Græci domi libertatem ſuam per inertiam amiſerunt. 563. apud eos virtus, vigilantia, labos, nulla ſunt. ibid.
Græci verberibus animadvertebant in cives; & de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. 125. facundia ante Romanos fuere. 138
Gratificari. 174.b
Gratuito malus. 39.b
Gravatus vino. 327
Gravis, pro fortis. 447.b
Gregarii milites qui. 85.a
Grege facto, id eſt, multitudine facta. 113.a
Guluſſa & Manaſtabal fratres morbo abſumti. 181

H.

Habere ætatem procul a Republica. 9
Habere aliquem manifeſtum. 95
Habere aliquid voluptati. 377
Habere aliud clauſum in pectore, aliud in lingua promptum. 24.a
Habere compertum. 151
Habere in amicis. 185.207
Habere in cuſtodiis. 106.128
Habere in incertum. 94
Habere in propatulo. 32.b
Habere in ſpe. 74.75.
Habere ingenium in promptu. 17
Habere libidinem in aliqua re. 18
Habere nihil penſi, neque moderati. 12. 29.63
Habere occultum. 63
Habere omnia integra cum aliquo. 393
Habere parum boneſte pudicitiam. 36
Habere pericula vilia. 39
Habere Rempublicam. 12.b
Habere ſeſe æqualibus. 5
Habere ſummum judicium, imperium. 69.
Hadrumes, Hadrumetum, & Hadrumentum, Africæ urbs. 216.b
Hannibal, Amilcaris filius. 179.b. Orientalibus quid denotet. ibid. ejus res geſtæ. 179.b. 180.a. cur veneno ſe interfecerit. 180.a. quid poſt mortem cum eo factum. ibid.
Haruga quid. 105.a
Haruſpex unde dictus. ibid.
ad Haruſpices, ſi quid inſueti accidiſſet, nunciatumve eſſet, Romani veteri inſtituto referebant. ibid.b. eorum dignitas. 106.a
Haruſpicinam irridet Cicero, & Cato mirari ſe ajebat, quod non rideret haruſpex, haruſpicem cum vidiſſet. 105.a,b
Haruſpicium primus invenit Delphus. ibid.a
Haveto, pro aveto. 82.b
Hebes lingua. 563
Helenus a Troja Macedoniam tenuit. 529. 532
Heliogabalus quaſi portator Dei dictus. 104.a
Helvetii hodie veteris Galliæ veram imaginem habent. 403.b. 404.a
Heraclea, Ponti urbs. 482.a
Hercules in Hiſpania periit. 210. Ægyptius in veteri Gaditano templo Phœnicio ritu colebatur. ibid.b
Hercules Libys Capſæ conditor. 353
Herennius a Pompejo cum exercitu datur. 458
Heres ſecundus quis. 310.a
Hetruſcis ex Senatus decreto ſex Optimatum filii in diſciplinam tradi ſoliti ut augurandi artem addiſcerent. 105.b
Hibernacula quæ? 255.b. 384
Hibernare. 384
Hiemare. 255.b. pro affligi incommodis hiemis. ibid.
Hiempſal, Micipſæ filius. 181. natura ferox, Iugurtham deſpiciens. 190. ejus gravius dictum Iugurtham exaſperat. 192. occiditur. 193. ejus caput ad Iugurtham refertur. ibid. ejus libri Punici. 209
Hiero rex Syracuſanus ab Appio Claudio Coſ. victus. 116.a. ex duce rex factus, populi

a parentem. 138.a,b. 139.a,b
tus. 139.b
i agri. 138.b
, cum accuſ. 170.b
is publica, opulentia privata Reip.
riculoſa. 129.b
ius factis. 308.a
anti ad bella a Perſarum regibus cur
icti. 280.a. *quo tempore Romani eos*
imum in bellum eduxerint. ibid.
is illis locus datur. ibid.b. *interdum*
equitum turmis immiſcebantur. ibid.
munere gladiatorio per funes inceſſe-
. ibid. *turres cum militibus dorſis eo-*
m impoſitæ. ibid. *fabrili ſcalpro intra*
res acto, eos primum necare inſtituit
ſdrubal. 281.a
bantus Maurorum lingua Cæſar *dici-*
r. 140.a
i, ſive Elymæi, Perſarum generis
ctores. 211.b
iti milites qui. 337.a,b. 338.a
i per virtutem. 53
ladus in Sicilia eſt. 530
ninondæ crudelitas in filium Steſim-
otum. 134.b
amnus, Dalmatiæ aut Macedoniæ co-
nia. 431.a. *cur Dyrrhachium a Ro-*
anis dictum. ibid. *hodie quomodo no-*
minetur. ibid.b
ola Adherbalis in Senatu recitata.
25
Bomilcaris ad Nabdalſam. 318
Catilinæ ad Catulum. 80
Lentuli ad Catilinam. 99
Mithridatis ad Regem Arſacem.
475
Pompeji ad Senatum. 455
Scipionis ad Micipſam. 187
lolæ duæ ſive Orationes Salluſtii ad
Cæſarem de rep. ordinanda. 535
es, equeſtris ordinis, & equeſtri loco
atus ut differant. 42.b
ites Auxiliares primus Tullus Hoſti-
us Alba jam diruta Romanis junxit.
84.a. *hi in alas diviſi.* ibid. *Alares*
ui. ibid.
ites Romani cum telis circum ædem
Concordiæ. 112. *Cæſari gladio mini-*
antur. 113
ium, machina bellica. 471.a

Erythras, qui Edom ſive Eſavus, idem eſt
qui Phœnix. 215.b. 216.a
Eſavus unde ſic dictus. 216.a
Eſcendere. 145.370.b
Eumenes Antiocho a Romanis proditus.
478.479
Evocati qui. 157.a,b. 338.a
Evocatio militaris quomodo fieret. ibid.
Εὐοῖ σαβοῖ, ὕης ἄττης, καὶ ἄττης ὕης,
Bacchantium clamor. 104.a
Euphrates, Meſopotamiæ fluvius. 528.a
Euryclitæ, vatum ſpecies, in quibus fati-
dicus ſpiritus inerat. 104.a
Ex alto petere, repetere. 554.b
Ex copia rerum ſtatuere. 262. *conſilium*
trahere. 372
Ea gratia, pro *ejus rei gratia.* 127.a
Ex inopia conſilium capere. 291
Ex lubidine. 19.b
Ex vero. ibid.
Ex voluntate. 67
Excubiæ & Vigiliæ ſæpe confunduntur.
271.a,b. *ut differant.* ibid.
Exempla mala ex bonis initiis orta. 121.
122
Exercere gratiam. 119. *inimicitias.* 111.
119. *juventutem ſuam.* 17. *quæſtio-*
nem, judicium. 264.b. *ſimultates.*
411
Exercitus Rom. quo modo mollis evaſerit.
27
Exercitus univerſus in tres partes diſtri-
buitur. 157.b
Expers fama atque fortunis. 77
Expetere auxilium. 198.a
Extorquere alicui imperium, libertatem.
89
Extrema ætas. 112.a. *pueritia.* ibid.
Extremum diei. 221. *æſtatis.* 355

F.

Faber quiſque fortunæ ſuæ, Appii di-
ctum. 537
Fabii fuere Romani nobiliſſimi. 175.b
eorum res geſtæ. ibid. *eorum ortus.* 176.a
quatuor familiæ. ibid.
Q. Fabii Sangæ patrocinio Allobroges plu-
rimum uſi. 94
L. Fabius Hiſpanienſis, ſenator ex proſcri-
ptis. 472

Q. Fa-

Q. Fabius Maximus ſolitus dicere, Majorum imagines vehementiſſime ſibi animum ad virtutem accendiſſe. 175. 176. unde Maximus cognominatus. ibid.
Facere alicui gratiam delicti. 127. 387. 469.b
Facere bellum patriæ. 135
Facere gratiam belli. 469
Facere hoſtilia. 392.a
Facere orbem, pro in unum conglobari. 371.b
Facere pugnam. 335
Facere ſtipendia. 306
Facetiæ, δὴ ὁμιλία, δὴ ςωμία. 67.a
Facies belli. 274. pugnæ. ibid. b. locorum. 329
Facies, totius corporis forma, unde dicta. 439
Facinus, pro facto. 6.b
Facinus ut differat a flagitio. 62.a
Factio quid. 563.a
Fæſulæ a quo condita & unde ſic dicta. 65.a. haruſpicii arte claruerunt. 105.b
Fæſulanus ager. 97
Falarica, Saguntinorum miſſile telum. 298.b. ejus forma & uſus. ibid. terribile viſu & ictu. ibid.
Falſum eſſe. 343
Falſum me habuit ea res. 188
Fama atque invidia, ἐν διὰ δυοῖν, pro invidioſa atque maligna fama. 9.a
Famam præclari facinoris quærere. 6
Fames, miſerrima omnium mors. 456
Familia gladiatoria cur per municipia diſtributa. 72.b
Fannii duo fuere, & eorum ſcripta. 407.b
Faſces quid. 46.b. Hetruſcorum antiquitus ornamentum fuere. ibid. Conſulibus præferebantur. ibid. de iis Lex Julia. ibid.
Fatigare de aliqua re. 321
Fatigatum corpore, feſſum animo dicimus. 517.b
M. Favonius quaſi magna navis ſupervacuum onus. 563. 564
Ferentarii milites qui. 160.b. unde ſic dicti. 161.a. ejuſmodi equites in vetere Æſculapii æde picti. ibid. hos Cato ferentarios dixit, & unde. ibid.
Ferrum, pro gladio. 63.b
Fides quid.
Fides, pro eo quod Barbaris. C 65. 321.b
Fides Punica. 394. fluxa.
Fides publica quid.
Fidem publicam alicui dare. ibid ponere. ibid. poſtulare.
C. Figulus Coſ.
Figura unde dicta.
Fine inguinum.
Finium regionum naturalis ſepar 330. a,b
Flagitium & facinus ut differant
Flagitium proprie quid.
Flagrare inopia & cupidinibus.
Flamma, inter Rom. cognomina.
Fluctus decumanus, Græcis τ 523.a. 524.a
Focus proprie quid. 126. a. Diis bus erat ſacer.
Fœderum maxima ſemper reli gentes fuit. 398. a. varius fœ derum apud varios ritus. 59.a, 398. a,b
Fœdi oculi qui.
Fœdum, pro turpe, flagitioſum.
Fœdus homo.
a Fœneratoribus quænam in civita commoda.
Fœnus non omnino improbandum. pro libitu aliquando auctum.
Fœtum, pro gravido.
Fontes hoſtiles veneno inficere, non contra morem majorum, ſed contr Deum. 293.b. eorum venas in pere, natura & conſenſu ibid.
Fori Romani ſitus & deſcriptio. 9
Formæ gloria fluxa.
Fors, pro Fortuna. 169.b. 285.b. 359
Fortiſſimus quiſque, generoſiſſimus.
Fortitudo falſa, malarum rerum 127
Fortuna meliores ſequitur. 429. probitatem, induſtriam, aliaſque dare aut eripere poteſt. 170. 17 raſque res ex lubidine ſua agitat. ſimul cum moribus immutatur. omni re dominatur.
Fortuna Primogenia.

rtunæ cedere. 79
rtunæ ſuæ quiſque faber, Appii dictum. 537
rtunam cuique ſuam aſſignarunt veteres. 94. *Orientales cum ipſo Deo confuderunt.* ib. b. *ſingulis rebus ingenitam credidere Gentiles.* ibid.
ortunatus genere atque forma. 66
ſſa in caſtris qualis. 224.b. 225.a
requentare aliquem. 321
requentativa pro primitivis Salluſtio familiaria. 264.b
etum Herculeum inter mare noſtrum & Oceanum. 208.a
itillum quid. 35.a
ui anima quis demum videatur. 6
ulguri quemadmodum quod in terras ceciderat, eo loco, quo condebatur, ſolebat veluti ſacellum imponi, vel ara in ſummo foraminata, ita etiam Aquilæ ejuſmodi ædicula imponebatur, & quare. 158.b
ulmina feralia habebantur. 426.b
ulvia nobile Q. Curii ſcortum. 63. *Catilinæ conjurationem detexit.* 63.64
I. Fulvius ab Opimio conſule occiſus. 206. 268
ulvius Nobilior conjuratus Catilinæ. 42 *ad Catilinam proficiſcitur.* 90 *ex itinere retractus a patre necari juſſus.* ibid.
unda unde ſic dicta. 275.a. *a quibus inventa.* ibid. *ejus materies & forma.* ib. *duo illis miſſa, lapides & glandes.* ib. *variis gentibus in uſu fuit.* ibid.b. *præter communem, fuerunt etiam quædam ſpecies diſtinctæ.* ibid.
ufidius, bonorum omnium debenectamentum. 420
utilis quis dicatur. 63.a

G.

. Gabinius Capito, conjuratus Catilinæ. 42.93.97. *ei & Statilio negotium datur, uti Urbem incenderent.* 97.98. *captus M. Craſſo in cuſtodiam traditur.* 107. *in carcere gula fracta necatur.* 147
ad Fortunam & ipſum Iovem denotat, ſeu ἀγαθὴν τύχην. 94.b. *hinc Rabbinorum* גדדן *ſive* Geda, *Perſarum* Goda, *quod Germanico* Godt *ſimile.* ib.
Gaddir oppidum prius Tarteſſus dictum. 446.b
Gades, inſulæ. 497.a
Gætuli initio Africam habuere. 209. πολυώνυμοι. ibid. b. *ſub Iuba rege fuerunt.* ib. *ferarum more viventes.* 210. *eos armis aſſuefacit Iugurtha.* 332. *a Mario fuſi fugatique.* 374.380
Galli natura bellicoſi. 91. 567. b. *inter ferrum & arma nati.* ib. b. *prima eorum prælia pluſquam virorum, poſtrema minus quam fœminarum.* ibid. *infeſtiſſimi nomini Romano.* 13. *gloria belli ante Romanos fuere.* 138. *olim Germanica lingua locuti.* 456.b
Gallia omnis quando a Romanis perdomita. 409.a,b
Gallica gens Romanis formidabilis. 403. b. 404
Galliæ Ciſalpinæ & Tranſalpinæ deſcriptio & diviſio. 95. b. *Ciſalpina unde Togata dicta.* ibid. *Tranſalpina Comata vel Braccata appellata.* ibid.
Ganeones qui & unde dicti. 32.a
Ganeum quid. ibid.
Gaudæ, Manaſtabalis filio, Maſiniſſæ nepoti, Metellus regios honores negat. 310 *hunc Marius contra Metellum incendit.* 311
Gaudium & lætitia ut differant. 108.a
Genius & Fortuna eadem. 94. b. *ſicut omnibus mortalibus attribuebatur, ita muris, civitatibus, Reip.* ibid. *Romæ publice cultus.* ibid.
Geno, antique pro *gigno.* 164.b
Genutius trib. pl. ad populum tulit, ne fœnerari liceret. 77.b
Gerere, pro *regere.* 292.b. 349
Germania aliquando Gallia vocata. 402.a
Gerundia tam ab agentis, quam a patientis ſignificatione proferuntur. 304.a,b
Gignentia. 331.b. 361
Gladiatoria familia cur per municipia diſtributa. 72.b
Gliſcere quid. 459.a
Gloria induſtria alitur. 561
Gloria majorum poſteris lumen eſt. 343
Gloriæ certamen apud veteres Romanos quantum. 20

Iuxta æſtimare. 6
Iuxta gerere. 349
Iuxta mecum. 152
Iuxta metuere. 320
Iuxta ponere. 310

K.

Kalendarium quid. 81. a. *in hoc quid perſcribi ſolitum.* ibid.
Κρίν μέτωπον quid? 531

L.

Labor viris, mulieribus munditiæ conveniunt. 348
Lacedæmonii & Athenienſes in Græcia primi bella gerere cœperunt. 4. *Athenienſes vicere.* 122
Lacedæmonii, devictis Athenienſibus, triginta viros impoſuere, qui Rempubl. tractarent. 122
Lacerare bona patria. 35. a
Lacunaria ſive laquearia quæ. 145. a. *a cameris erant diſtincta.* ibid.
Lætari aliquid. 123
Late, Macedoniæ urbs 435. b
Lætitia & gaudium ut differant. 108. a
Lætitiæ eſſe. 123
Lancea quid. 148. a. *vox Hiſpanica eſt.* ibid. *Suevis quoque hoc vocabulum tribuitur.* ibid. b
Lanceare, jacere, mittere. ibid.
Lancinare quid. 35. a
Lanio, quaſi diminutio lanii. 413. b
Lar eſt ipſe focus. 126. b
Lar ſive Lars, Hetruſca vox Principem denotans. ibid.
Lares pro diis familiaribus culti. ibid.
Lares familiares qui. 54. a. *canum pellibus veſtiebantur.* ibid.
Laris, Numidiæ oppidum. 355
Laſſus. 288. a
Latini & Italici ſæpe abſolute ſocii appellantur. 260. b. *aliquando confunduntur.* ibid. *eorum jus privatum.* ibid. *publicum.* 261. a. *ſuffragii ferendi jus nullum habuere.* ibid. *civitas illis neque omnino cum ſuffragio, neque ſine ſuffragii latione data, ſed ad arbitrium magiſtratuum.* ibid. *hac de re exemplum.* ibid. *jus ſuum quamdiu uſurparint.* ibid.
Latium unde ſic dictum. 13. b
Lavit, pro lavat. 439
Lecti medii locus ultimus dignior habitus apud Romanos. 471. a
Legare, id eſt, legatos ſibi aſſumere. 234. a
Legati Adherbalis ad Jugurtham de injuriis querentes. 220
Legati Bocchi a Jugurtha donis corrumpuntur 383. *a Gætulis ſpoliati pavidi, ſine decore ad Sullam profugiunt.* 384
Legati C. Manlii ad Q. Marcium. 77
Legati decem in Numidiam miſſi, ubi regnum inter Jugurtham & Adherbalem dividerent. 206
Legati a Jugurtha ad Metellum ſupplicatum miſſi. 274
Legati Iugurthæ Adherbalem Romæ falſo deferunt. 204. *S. P. Q. R. pecunia corrumpunt.* 204. 206. 207
Legati Metelli Bocchum a bello deſiſtere hortantur. 336
Legati Romanorum ad Iugurtham. 223. 228. *Adherbalem & Iugurtham arma deponere jubent.* 223. *Iugurthæ ut ab oppugnatione Cirtæ diſiſteret imperantes, fruſtra diſcedunt.* 230
Legati Conſulis in expeditione officium. 160. b
Legatis Iugurthæ indictum, ut intra decem dies Italiæ finibus excederent, ni regnum & regem deditum veniſſent. 233
de Legatis duo ſunt, quæ ad jus gentium paſſim referuntur; prius, ut admittantur, deinde, ne violentur. ibid a
Legio unde ſic dicta. 76. a. *ex quot cohortibus conſtaret.* ibid.
Legiones apud Romanos plerumque nomen a numero ſortiebantur. 259. a
P. Lentulus. unde Spinther *cognominatus.* 106. b. 107. a
P. Lentulus Sura, ex conjuratoribus Catilinæ. 41. *unde ei* Suræ *cognomen.* ibid. b. *natura ferox.* 98. *ejus litteræ ad Catilinam.* 99. *quia Prætor erat, a Conſule manu in Senatum ducitur.* 102. *ex libris Sybillinis ſibi regnum* *Roma-*

populi Romani perpetuus amicus fuit. 499. b
Ilerda, Ilergetum urbs. 432. b
Hippo a Phœnicibus condita. 216. a
Diarrhytus & Regius. ibid.
Hirtuleius, Sertorii dux. 451. a
Hiſpania citerior & ulterior provinciæ fuere Prætoriæ. 47. b
Hiſpanorum mos fuit, ut in bella euntibus juvenibus parentum facta memorentur a matribus. 530
Hiſtorias ſcribere cur arduum. 7
Hiſtorici & verbis & figuris Poëticæ licentiæ ſæpenumero utuntur. 235. b
Homines novi qui dicti. 64. a, b
Homines quare putent naturam humanam caſibus Fortunæ eſſe ſubjectam. 172. a
Hominis partes duæ, atque utriuſque munera. 2. 3. 172
Homo adoleſcens. 86. 131
Homo parvus mundus. 170. a. *ſolus ſcientiam omnium & amat, & pro captu habet.* ibid. *a Deo quaſi contemplator Deorum ac cœli, eorumque cultor factus.* ibid. b. *ex anima & corpore compoſitus.* 172
Homo veteris proſapiæ ac multarum imaginum. 64. b
Honeſtatus honore. 81. 82. a
Honeſtus honore. 82. a
Honorus. 81. b
Hora ab ortu Solis ad occaſum ſemper duodecim fuere apud Romanos. 315. a. *pro temporis ratione majores & minores.* ibid. *harum nulla apud eos mentio antiquiſſimis temporibus.* ibid. *ab Horo (qui Ægyptiis Sol) nomen accepere.* ibid. b. *in uſum civilem quando venerint, non ſatis conſtat.* ibid.
Horologium in publico ſecundum Roſtra in columna a M. Valerio Coſ. ſtatutum. 315. b. *inſigne in Campo Martio, cujus auctor Cæſar Auguſtus perhibetur.* ibid.
Hoſpes dicitur tam qui recipit, quam qui recipitur. 165. b
Hoſpitii neceſſitudo non modo inter privatos, ſed etiam inter populos contrahebatur. 165. b. *inter privatos conjungendi mos.* ibid.
Hoſtia quid. 305. b. *unde dicta.* 306. a
earum varia ſpecies. ibid.
Hoſtilia facere. 392. a
Humana pleraque Fortuna regit. 19
Humu, pro *humo.* 279. a
Humum, neutr. gen. ibid.

I.

Jacere, pro *ſignificare, mentionem facere, innuere.* 191. a, b
Jacta eſt alea quid. 34. a
Jactare, pro *innuere, ſignificare.* 191. b
Jacula duorum fuere generum, rudia & ferrata. 298. b. *rudia quæ.* ibid. *ferrata quæ.* ibid.
Japydia, Italiæ regio. 508. a
Jaſon primus longa navi mare tentavit. 445. a. *Poëtis fabularum Oceanum recluſiſſe videtur.* ibid. *cum quinquaginta Argonautis aureum vellus Colchis petit.* ibid. *ejus navem fatidicam & humana voce locutam in fabulis eſt.* ibid. b.
Ichnuſa, inſula, unde dicta. 438. b. 439. a
Ignara lingua, regio, pro *ignorata.* 212. a. 287. 360. b
Ignavia nemo immortalis factus. 349
Ignavis in victoria gloriari licet. 289
Ignes & ſaxa inter omnes e ligno machinas maxime valuerunt. 298. a
Ilerda, fluvius. 432. b
Imago quid. 176. b
Imaginem ſui ponere quibus licitum. ibid.
Imagines Majorum ad virtutem accendunt. 176. 177
Imagines qui oſtendere poterat, nobilis cenſebatur. 177. a
Imaginum apud Romanos uſus. ibid.
Imaginum multarum homo, id eſt, *multorum honorum.* 341. a
Imbecilla ætas. 8. 169
Immane, pro *ingens, nimium.* 321. b
Immane quantum. 452. a, b
Imminuta mente. 310. a
Imminuere, pro *interrumpere.* 334. b
Immodicus animi. 505
Immortalitatis animæ patroni plurimi apud veteres Ethnicos Hiſtoricos, Oratores & Poëtas. 128. b
Impenſa quid. 52. b

Magiſtratus inſignia a Tuſcis ſumpta. 124
Magiſtratuum creandorum ratio. 561. 562
Magiſtri dicti quicunque præfecti. 56. a. *hinc Magiſtri Cenſus, Curiæ, Epiſtolarum, Libellorum, Memoriæ, Officiorum, Scriniorum, &c.* ibid.
Magna cura magna merces eſt. 548
Magus *Hebræis quid denotet.* 217.b
Majorum gloria poſteris lumen eſt. 343
Mala res. 55
Mali fructus, pro *infœcundi, imminuti.* 458.b
Malitia præmiis exercetur. 562
Malleoli, teli genus. 298. a. *duplices, eorumque forma & uſus.* ibid.a,b
Malliorum familia nobiliſſima & antiquiſſima. 70. b
Malos ubi præmia ſequuntur, haud facile quiſquam gratuito bonus eſt. 426
Mamercus, Æmiliorum prænomen. 422.b
Mamilii trib. pl. quæſtio in eos qui a Jugurtha corrupti pecunias accepiſſent. & de pace aut bello pactiones cum hoſtibus feciſſent. 262.263.264
Manaſtabal & Guluſſa fratres morbo abſumpti. 181
Manifeſti rerum capitalium. 136. *ſceleris* 253
Manipulus quid, & unde dictus. 281.b *ducentos milites continebat.* ibid.
Manlius Capitolinus primus anno ætatis XVII. *murali corona donatus.* 18. b
A. Manlius, Marii legatus. 349.350.a
C. Manlius conjurationis particeps. 65. *Fæſulas a Catilina mittitur.* 68. *plebem in Etruria ſollicitat.* 69. *ejus ad Marcium Regem legati & mandata.* 77. *ipſe & Catilina hoſtes a Senatu judicantur.* 83
L. Manlius Mantinus trib. pl. de imperatore contra Jugurtham ad populum refert. 322
M. Manlius & Q. Cæpio male adverſum Gallos pugnarunt. 402
T. Manlius unde Torquatus *dictus.* 134.a *unde* Imperioſus *cognominatus.* ibid. a,b. *filium ſuum, quod ſine ejus juſſu cum Geminio Metio in certamen veniſſet, vita privavit.* 21.b.134.b
Manu capere, pro *pugnando capere.* 180.b
Mapalia quid. 213. a. *unde hæc vox deducta.* ibid. *dicuntur & Magalia.* ibid.
Marcipor, pro *Marci puer.* 454. b
Q. Marcius Rex Senatus decreto Fæſulas mittitur. 71. *ejus reſponſum ad poſtulata legatorum C. Manlii.* 79
Mare magnum, pro *importuoſum, ſævum.* 212. b. *latum.* 329.a
Mare Ponticum cur dulcius ceteris. 514.b
Maria monteſque polliceri. Proverb. 63.b
Marius Metelli legatus. 276. *ei haruſpex felicia omnia portendit.* 305.306. *ejus patria, natura, mores.* 306. *imagines & nobilitas nulla.* 344.345. *petundi conſulatus gratia miſſionem a Metello petit.* 308. *ipſius & Metelli inimicitiarum origo.* 309. *Gaudam adverſus Metellum incendit.* 310.311. *a Metello dimittitur.* 321. *ipſi novo homini Conſulatus mandatur.* 322. *Numidia traditur a populo.* 322. 337. *illi Senatus, licet adverſus, nihil abnuere audet.* 338. *nobilitati infenſus.* 339. *ejus ad populum oratio.* ibid. *literarum Græcarum ignarus.* 345. *ejus cicatrices.* ibid. *quare ſordidus fuerit habitus.* 347. *ejus in Africam expeditio.* 351. *caſtella & oppida Jugurthæ vi & armis tentat.* 352. *Capſam capit.* 356. 357. *eum Numidæ magis quam mortalem timent.* 358. *ejus pugna cum Mauris & Gætulis latrocinio ſimillima.* 370 *ejus & Sullæ pugna cum Jugurtha & Boccho.* 373. 374. *victoria non inſolentior factus.* 375. *Jugurthæ & Bocchi exercitus fundit.* 379. *de Jugurtha triumphavit.* 405. *Romanorum in re bellica princeps habitus.* ibid. *ei iterum conſuli decreta Gallia.* ibid.
Maronea, Thraciæ oppidum liberum. 515.a
Marſyæ ſtatua Romæ. 92. b.93.a
Maſæſyli, gens Mauris vicina. 180.a
Maſiniſſa, rex Numidarum, Galæ filius. 180. a. *bellica virtute præſtans.* 180. *quando in Romanorum amicitiam pervenerit.* 179.180.196. *ipſe & Micipſa una cum Romanis Syphacem regno expulerunt.* 180.198. *proli Romani nomi-*

nis

…ce ſubminiſtrat bilem fortitudini. 155.b

Iracundia quæ apud alios dicitur, ea in imperio ſuperbia atque crudelitas appellabatur. 118

Irritare bellum. 422

Ita ſe mores habent. 290

Ita res habet, ὅπως ἔχει. 343.b

Italiæ vaſtitas ex bello civili. 179

Itali ſuffragia ferebant. 264

Italici vel pro Romanis ſumuntur, vel pro iis, qui in Provincia Italici nominis erant. 230.b

Italici & Latini ſæpe abſolute ſocii appellantur. 260.b *aliquando confunduntur.* ibid. Vide *Latini & Italici.*

Judices a paucis probari, regnum eſt; ex pecunia legi, inhoneſtum. 561

Iugis aqua, fontana. 354.b

Iugum tribus haſtis fit, duabus humi defixis, ſuperque eas una tranſverſa deligata. 259.b

Iugurtha qualis 181. 182. 184. *ipſius, Numidarum Regis, bellum magnum, atrox, varia victoria.* 178. 179. *Manaſtabalis filius ex concubina, Maſiniſſæ nepos.* 181. 182. *a Micipſa patruo filii loco habitus.* ibid. *ejus genus, mores, ſtudia, & ingenium.* ibid. *auxiliari exercitui præfectus.* 184. *quibus conjecturis regnum ſibi polliceatur.* 185. 186. *Romanis carus.* 185. 187. *Scipioni, propter virtutem placuit.* 185. *a Scipione laudatur.* 187. *a Micipſa adoptatur.* ibid. & 198. *Micipſæ decreta reſcindi oportere contendit.* 192. *ejus ira, & inſidiæ in Hiempſalem.* ibid. *Romanos largiendo fatigat.* 194. 195. *pugna Adherbalem vincit, Numidia potitur, legatos Romam mittit.* ibid. *excuſatur a legatis.* 204. *largitionibus meliorem regni partem ſortitus eſt.* 207. *Opimium corrumpit.* 206. 207. *ejus & Adherbalis comparatio.* 219. 220. *Adherbalis regnum invadit.* 220. *Cirtam obſidet.* 221. *Adherbalem vincit.* ibid. *Cirta potitur.* 231. *Adherbalem necat.* ibid. *ejus in Adherbalis amicos crudelitas.* 200. 221. *filium & cum eo duos familiares ad Senatum legatos mittit.* 233. *cum L. Caſſio Romam venit.* 248. *Bæbium trib. pl. corrumpit* ibid. *præſens a Memmio ad populum accuſatur.* 249. *Italia decedere juſſus.* 253. *ejus vades quinquaginta.* ibid. *cum Aulo, Albini conſulis fratre, fœdus facit, caſtra Romanorum capit.* 257. *legatos ſupplices ad Metellum mittit.* 274. *ejus peritia in re militari.* 276. *adhortatio ad milites.* 281. *vincitur.* 286. *ejus exercitus funditur.* 287. *pabulum & aquam corrumpit.* 293. *Bomilcaris perfida ſuaſione deditionem facit.* 303. 317. *imperata ſibi a Metello nihil cunctatus exequitur.* 303. 304. *de integro bellum ſumit.* 305. *mutat ſubinde itinera & præfectos contra inſidias.* 322. *exercitum Gætulorum in unum cogit, eoſque armis aſſuefacit.* 332. *Bocchum regem generum ad bellum contra Romanos compellit.* 333. 334. *ejus filia Bocchi regis uxor.* 333. *ejus & Bocchi exercitus a Mario funditur.* 378. 379 *occiſis equitibus vix erumpit.* 379. *apud Numantiam Latinam linguam didicit.* ibid. *conditiones quidem accipit, Mario tamen diffidit.* 399. *proditur Romanis a Boccho.* 399. 400. *vinctus traditur Sullæ.* 401. 402

Iugurthinum bellum quando ortum. 169.a. *fuit atrociſſimum.* ibid. & 178. *quid monſtri huic præceſſerit.* ibid. *Catilinario bello præponi debet.* 169.a

C. Iulius in Apuliam a Catilina mittitur. 68

D. Iunius Silanus, de conjuratis ſententiam rogatus, de iis ſupplicium ſumendum decrevit. 113. 114

Iupiter Anxur ubi cultus. 102.a

Iupiter Hoſpitalis, quaſi hoſpitii præſes & vindex. 165.b

Iupiter Latiaris humana hoſtia placabatur apud Romanos. 60.b

Ius belli, quid. 357.a

Ius gentium, & æquum bonum, diverſa. 253.a

Ius militare quid. 117.a

Ius, pro *poteſtate.* 70.a

Iuſta, exequiæ funebres. 190.b

Iuventus fœnoribus quaſi quodam aucupio irretitur, & a bonarum artium ſtudio arcetur. 546.a

Iuxta aſtimare. 6
Iuxta gerere. 349
Iuxta metum. 152
Iuxta metuere. 320
Iuxta putere. 310

K.

Kalendarium quid. 81. a. *in hoc quid perſcribi ſolitum.* ibid.
Κεῖν μίτεσον quid? 531

L.

Labor viris, mulieribus munditia conveniunt. 348
Lacedæmonii & Athenienſes in Græcia primi bella gerere cœperunt. 4. *Athenienſes vicere.* 122
Lacedæmonii, devictis Athenienſibus, triginta viros impoſuere, qui Rempubl. tractarent. 122
Lacerare bona patria. 35. a
Lacunaria ſive laquearia quæ. 145. a. *a cameris erant diſtincta.* ibid.
Lætari aliquid. 123
Læte, Macedoniæ urbs 435. b
Lætitia & gaudium ut differant. 108. a
Lætitia eſſe. 123
Lancea quid. 148. a. *vox Hiſpanica eſt.* ibid. *Suevis quoque hoc vocabulum tribuitur.* ibid. b
Lanceare, jacere, mittere. ibid.
Lancinare quid. 35. a
Lanio, quaſi diminutio lanii. 413. b
Lar eſt ipſe focus. 126. b
Lar ſive Lars, Hetruſca vox Principem denotans. ibid.
Lares pro diis familiaribus culti. ibid.
Lares familiares qui. 54. a. *canum pellibus veſtiebantur.* ibid.
Laris, Numidiæ oppidum. 355
Laſſus. 288. a
Latini & Italici ſæpe abſolute ſocii appellantur. 260. b. *aliquando confunduntur.* ibid. *eorum jus privatum.* ibid. *publicum.* 261. a. *ſuffragii ferendi jus nullum habuere.* ibid. *civitas illis neque omnino cum ſuffragio, neque ſine ſuffragii latione data, ſed ad arbitrium magiſtratuum.* ibid. *hac de re exemplum.* ibid. *jus ſuum quamdiu u rint.*
Latium unde ſic dictum.
Levit, pro *levat.*
Lecti medii locus ultimus dignior h apud Romanos. 4
Legare, id eſt, *legatos ſibi aſſu* 234. a
Legati Adherbalis ad Jugurtham jurias querentes.
Legati Bocchi a Jugurtha donis cor puntur 383. *a Gætulis ſpoliati di, ſine decore ad Sullam profug* 384
Legati C. Manlii ad Q. Marcium.
Legati decem in Numidiam miſſi, ul gnum inter Jugurtham & Adhe lem dividerent.
Legati a Jugurtha ad Metellum ſuppl tum miſſi.
Legati Jugurthæ Adherba'em Romæ ſ deferunt. 204. *S. P. Q. R. pecu corrumpunt.* 204. 206. 2
Legati Metelli Bocchum a bello deſiſ hortantur. 3
Legati Romanorum ad Jugurtham. 22 228. *Adherbalem & Jugurtham arn deponere jubent.* 223. *Jugurtha ut oppugnatione Cirtæ deſiſteret imperan tes, fruſtra diſcedunt.* 23
Legati Conſulis in expeditione officium 160. b
Legatis Jugurthæ indictum, ut intra decem dies Italia finibus excederent, ni regnum & regem deditum veniſſent. 233
de Legatis duo ſunt, quæ ad jus gentium paſſim referuntur; prius, ut admittantur, deinde, ne violentur. ibid a
Legio unde ſic dicta. 76. a. *ex quot cohortibus conſtaret.* ibid.
Legiones apud Romanos plerumque nomen a numero ſortiebantur. 259. a
P. Lentulus. unde Spinther *cognominatus.* 106. b. 107. a
P. Lentulus Sura, ex conjuratoribus Catilinæ. 41. *unde ei Suræ cognomen.* ibid. b. *natura ferox.* 98. *ejus litteræ ad Catilinam.* 99. *quia Prætor erat, a Conſule manu in Senatum ducitur.* 102. *ex libris Sybillinis ſibi regnum*

Roma-

Romæ enim pollicetur. 103. Lentulo Spintheri in cuſtodiam traditur. 106. 107. in carcere gula fracta necatur. 145. 146 ejus ignaviam Catilina increpat. 152.
M. Lepidus & Q. Catulus Coſſ. 44. 407. a
Leptis a Phœnicibus condita. 217. a. 327. 328. a, b. eſt nomen Punicum ſtationem denotans. 217. a
Leptes duæ in Africa. ibid.
Leptitani Romanis ſemper fideles. 327. ad Beſtiam amicitiam, ſocietatemque rogatum miſerunt. ibid. eorum lingua, leges, & mores. 329
Lex belli quid. 117. a
Lex frumentaria. 465. b
Lex Mamilia. 311
Lex Plautia a quo & in quos lata. 73. b
Lex Porcia pro tergo civium Rom. lata. 120. b. 125
Lex prima contra ambitum quando & a quo primum lata. 45. a
Lex Sempronia de Provinciis. 232. a, b
Libare quid. 60. b
Libatio quid. ibid. in ſacris ſolennibus uſitata. ibid. a
Liberæ cuſtodiæ quæ. 106. b
Liberalia verba quæ. 474. a
Liberalis pecuniæ. 19
Liberalitas non eſt, aliena largiri. 127
Libertatem nemo bonus, niſi cum anima ſimul, amittit. 79
Libertas omnibus ex æquo optabilis. 566
Libertas periculoſa potior quieto ſervitio. 422
Libido, eſt verbum medium, tam bonam, quam malam voluntatem ſignificans. 18. a
Libidinem habere in aliqua re. 18. a
Libonis puteal, locus Romæ. 93. a
Libyes equitandi ſemper peritiſſimi fuerunt. 182. a. non fræno, ſed virga equos ſuos gubernarunt. ibid. Africam initio habuerunt. 209. unde ſic dicti ibid. b. ferarum more vivunt. 210. minus, quam Getuli, bellicoſi. 214
Λίβυς lingua antiqua Græca, niger. 215. a
Lictor proximus quis dictus. 193. a. alius ab hoc primus lictor ſive primivirgius. ibid.
Ligures, Celtica gens. 258. a, b. eorum ſitus & origo. ibid. ſunt fallaces. ibid. b
Liguris cujuſdam gregarii militis inſidiis Mulucha capitur. 359. 366
Litteræ. Vide Epiſtola.
Livius per totam ſuam hiſtoriam Gallis iniquus fuit. 402. b. 403. b
M. Livius Druſus trib. pl. vir nobiliſſimus, & Senatus propugnator occiſus eſt. 560. a.
Lixæ qui & unde ſic dicti. 272. b
Lixam veteres aquam dixere. ibid.
Longa ſpes, pro ſpes longe poſita. 517. a
Loquentiæ ſatis, ſapientiæ parum. 11. a, b
Lub Hebræis Libya dicitur. 209. b. 210
Lubido & voluntas ut differant. 268. a
Lucani hoſpitales & juſti. 454. b. eorum termini. ibid.
Luces, pl. n. 508
Luculli in ædificando luxuries. 31. b
P. Lucullus & L. Annius trib. pl. magiſtratum continuare nituntur. 254
L. Lutatii conſulis victoria contra Carthaginienſes. 116. a
Luxo pede, id eſt, vacillanti. 526. a
Luxu, pro luxui. 182. a
Luxuria & ignavia, peſſimæ artes. 349
Lycaonia, Aſiæ Minoris in Cappadocia regio. 492. b
Lycia, Aſiæ regio. 518. a. πολυώνυμος. ibid.

M.

Macedonia, Europæ celebris regio. 250. b. πολυώνυμος. 251. a. ejus pars Salutaris dicta & Prævalis ſive Prævalitana. ibid. per hanc Chittim in S. Scriptura intelligitur. ibid.
Macri Licinii trib. pl. oratio ad plebem. 461
Mador. 455
Magalia unde dicta. 213. a. eadem quæ Mapalia. ibid. exterior pars Carthaginis. 217. b
Magis magiſque. 51. a, b
Magiſteria poteſtas. 56. b
Magiſterium agentes qui. ibid.
Magiſtrare Feſto quid. ibid.
Magiſtratus tanquam rectores dicti. ibid. majores & minores. 57. a
Magiſtratus minores vigiliis præerant. 72

Numidia ab incolis Buxia dicitur. 178. a. *ejus ſitus & origo.* ibid. & 209. & ſeqq. *Metagonitis terra a Græcis appellatur.* 178. a,b. *unde dicta.* ibid. b. *olim in duas partes diviſa.* ibid. *qui legati ad ipſam dividendam miſſi fuerint.* 206. *ejus pars firmior Jugurthæ, ſpecioſior Adherbali traditur.* 207. *ejus incrementum.* 214. 215. *vaſtatur a Metello.* 290. 291
Nyſa Nicomedis regis uxor. 479. b. 480. a,b.

O.

Obedieni ventri. 2
Objectare aliquem periculis. 184. a
Obnoxius alicui. 36. 53. 63. 109
Obnoxius proprie quis. 53. a. 239. b
Obſequium eſt inferiorum erga ſuperiores. 189. a
Obſidium, antique. 481. b
Obtentui eſſe. 421
Obtinebat, pro *opinio obtinebat, ſive vulgo credebatur.* 536. b
Obviare & Obviam ire. 179. 185. pro *reſiſtere.* 224
Obviam eſſe. 439
Occanuerunt. 432
C. Octavius Rufo quæſtor. 387
Oculi fœdi qui. 38. b
Olympus, Lyciæ urbs. 435. a
Omnia non omnibus cupienda. 308
Onerare aliquem promiſſis. 193. a,b
Oneratus epulis & vino. 327. a
Opes, pro *potentia.* 40. b. 44. 56. 76
L. Opimius conſul, legationis princeps, a Jugurtha corrumpitur. 206, 207 *C. Graccho, & M. Fulvio interfectis, acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercet.* 206. *indigniſſime concidit.* ibid. b
Opperiri quid & unde. 33. a
Opportunum proprie quid. 40. b
Opportunus alicui. 274. 293. *injuriæ.* 220
Oppugnatio urbium apud antiquos duplex erat, ſubita & diuturna. 224. a. *ad ſubitam quibus rebus uſi.* ibid. b. *ad diuturnam quibus.* ibid.
Optimus, pro fortiſſimus. 5[...]
Opulentare aliquem, id eſt, *opulentum & divitem reddere.* 346. a. pro *inſtituere, exornare.* ibid.
Opulentia privata, egeſtas publica Rei[p.] perniciosa. 12[...]
Or Ægyptiis lux, *unde & ὠρανὸς nom[en] accepit.* 31[...]
Orbem facere, pro *in unum conglob[ari]* 371. b
Orchomenos, Bœotiæ urbs. 53[...]
Oratio Adherbalis coram Senatu. 19[...]
M. Æmilii Lepidi contra Sulla[m] 414
Bocchi per interpretem ad Sulla[m] 395
Cæſaris. 11[...]
Catilinæ, qua conjuratos hort[a]tur. 5[...]
qua exercitum. 1[...]
Catonis adverſus Cæſaris ſent[en]tiam. 1[...]
C. Cotta ad populum. 5[...]
Legatorum Manlii. [...]
Macri Licinii trib. pl. ad plebe[m] 461
Marii popularis admodum. 3[...]
C. Memmii. 2[...]
Micipſæ ad Jugurtham. 1[...]
L. Philippi contra Lepidum. 4[...]
Sullæ ad Bocchum. 38[...]
Orationes duæ de Rep. ordinanda Sa[lu]ſtio adſcriptæ. Prima. 536. *Se[]cunda.* 56[...]
Oris improbi. 4[...]
Ornatu, pro *ornatui.* 18[...]
Orta omnia occidunt. 1[...]
Oryx, animal minus quam bubalus. 36[...] *ejus pellis ad cituras proficit.* ibid.
Oſtentui eſſe. 228. 2[...]
Othus in Creta eſt. 5[...]

P.

Paces, pl. num. 177. 24[...]
Pagus quid dicatur. 11[...]
Palea, vel Pales, Syris Agricola. 2[...]
Pallena, mons. 43[...]
Paludamentis in bello utebantur. 49[...]
Paludamentum, proprie Imperatoris ve[]ſtis. 470. *ejus forma & color.* ibid.

Pan[...]

ſtudium commendat. 202. adoleſcens XVII. annorum bellum a patre contra Syphacem depoſcit. 180. b. ab Aſdrubale ob virtutem & indolem regnam in generum cooptatur, deſponſata filia Sophoniſba. ibid. quarum nuptiarum ſpe fruſtratur. ibid. a patris tuo regno ſuo excidit, quod tamen viis hoſtibus recuperat. 181.a. primus ſolus demonſtravit, nullam frugum l fructuum genus eſſe, quod Numidia n gigneret. ibid. ejus ſtatura. ibid. ritudo. ibid. moriturus P. Scipionem Æmilianum, obſidentem Carthaginem, e caſtris evocavit, & regni ter liberos dividendi poteſtatem ipſi cit. ibid quoto ætatis anno obierit. ibid. moriens XLIV. reliquit liberos. ibid.

Biva Jugurthæ regnum affectat. 250. Jugurthæ juſſu occiditur. 251

ſylii equitandi ſemper peritiſſimi fuere. 182. a. non fræno, ſed virga equos os gubernarunt. ibid.

terfamilias quænam appellata. 117.b. 118.a

trona quænam dicta. 118.a

uri dicti, qui antea Medi. 214. iliis Bocchus imperavit. 219. pro opibus denas vel plures uxores ducunt. 333. a Mario fuſi fugatique. 374.380. vani. 532.

auritani unde ſic dicti. 57.a

auritaniæ duæ, Tingitana & Cæſarienſis. ibid. & 355.a.

ιαυρὸς lingua antiqua Græca niger. 57.a 215.a

lederi invidiæ. 262

ledi Parthis & Sarmatis moribus affines. 211. a. eorum origo. 211. poſtea Mauri dicti. 214

ledius locus apud Numidas honorificentior. 191

Melancholiæ pleraque abſcribuntur, quæ de Ethicis vatibus & oraculis dicuntur. 104.a,b

Melanchræna, ſparti genus. 275.a

C. Memmius tribunus pl. diſignatus. 231. ejus facundia. 238. oratio ad populum. ibid. rogatio. 247. Jugurtham præſentem apud populum accuſat. 249. poſtea, cum peteret Conſulatum, a Saturnino trib. pl. fuit interemptus. 231.b

Memoriam noſtri quam maxime longam efficere oportet. 3

Menſarii, ſive trapezitæ, unde dicti. 77.a quare in maximo plebis odio & invidia. ibid.b

Mentiri & mendacium dicere ut differant. 109.b

Mercatura nobilibus ſive Patriciis apud Romanos interdicta. 92. a. vilibus miniſteriis annumerata. ibid. honeſta etiam laudem meretur. ibid.

Merita tam in vitio, quam in laude ponuntur. 412.b

Meſopotameni homines effrenatæ libidinis ſunt in utroque ſexu. 532

Metellus conſul deſignatur. 269. ejus in conſulatu collega Silanus. ibid. ei Numidia provincia obvenit. ibid. & 305. inter ambitionem & ſævitiam medium ſe geſſit. 273. fortiter rem geſturus omnia adjumenta ignaviæ ſuſtulit. ibid. exercitum licentia & ignavia corruptum, ad militarem diſciplinam revocat. ibid. ejus innocentiâ Jugurtha rebus ſuis diffidit. 274. expeditio in Numidiam. ibid. calliditas. 274.278. cum Jugurtha pugna. 284.287.288. victor milites pro meritis donat. 289. Numidiæ oppida capit, vaſtatque agros. 290. 291. ob ea feliciter acta Senatus ſupplicia diis immortalibus decrevit. 293. Zamam oppugnat. 301.302. oppugnationem Zamæ, fruſtra tentatam omittit. 302. Bomilcarem corrumpit. 303. Jugurtham inſidiis aggreditur. ibid. ejus ſuperbia. 308. Gaudæ, Manaſtabalis filio, Maſiniſſæ nepoti, regios honores negat. 310. ejus ſtrategema. 323. Thalam oppidum obſidet & capit. 324. ejus mollities animi. 335. ad Bocchum legati. 336. conſpectum Marii fugit. 351. Romæ latiſſimis animis excipitur. ibid.

Q. Metellus Celer Senatus decreto in agrum Picenum miſſus. 71. multos conjuratos in vincula conjecit. 96.97

Q. Metellus Creticus Senatus decreto in Apuliam miſſus. 71. multos conjuratos in vincula conjicit. 96

Numidia ab incolis Bugia dicitur. 178. a. *ejus ſitus & origo.* ibid. & 209. & ſeqq. *Metagonitis terra a Græcis appellatur.* 178. a,b. *unde dicta.* ibid. b. *olim in duas partes diviſa.* ibid. *qui legati ad ipſam dividendam miſſi fuerint.* 206. *ejus pars firmior Jugurthæ, Speciosior Adherbali traditur.* 207. *ejus incrementum.* 214. 215. *vaſtatur a Metello.* 290. 291

Nyſa Nicomedis regis uxor. 479. b. 480. a,b.

O.

Obediens ventri. 2

Objectare aliquem periculis. 184. a

Obnoxius alicui. 36. 53. 63. 109

Obnoxius proprie quis. 53. a. 239. b

Obſequium eſt inferiorum erga ſuperiores. 189. a

Obſidium, antique. 481. b

Obtentui eſſe. 421

Obtinebat, pro *opinio obtinebat, ſive vulgo credebatur.* 536. b

Obviare & Obviam ire. 179. 185. pro *reſiſtere.* 224

Obviam eſſe. 439

Occanuerunt. 432

C. Octavius Ruſo quæſtor. 387

Oculi fœdi qui. 38. b

Olympus, Lyciæ urbs. 435. a

Omnia non omnibus cupienda. 308

Onerare aliquem promiſſis. 193. a,b

Oneratus epulis & vino. 327. a

Opes, pro *potentia.* 40. b. 44. 56. 76

L. Opimius conſul, legationis princeps, a Jugurtha corrumpitur. 206, 207 *C. Graccho, & M. Fulvio interfectis, acerrime victoriam nobilitatis in plebem exercet.* 206. *indigniſſime concidit.* ibid. b

Opperiri quid & unde. 33. a

Opportunum proprie quid. 40. b

Opportunus alicui. 274. 293. *injuriæ.* 220

Oppugnatio urbium apud antiquos duplex erat, ſubita & diuturna. 224. a. *ad ſubitam quibus rebus uſi.* ibid. b. *ad diuturnam quibus.* ibid.

Optimus, pro fortiſſimus. 5.

Opulentare aliquem, id eſt, *opulentum & divitem reddere.* 346. a. pro *inſtituere, exornare.* ibid.

Opulentia privata, egeſtas publica Rem. periculoſa. 125.

Or Ægyptiis lux, *unde & ὠρος nomen accepit.* 315.

Orbem facere, pro *in unum conglobari.* 371. b

Orchomenos, Bœotiæ urbs. 53.

Oratio Adherbalis coram Senatu. 19.
M. Æmilii Lepidi contra Sullam. 414
Bocchi per interpretem ad Sullam. 395
Cæſaris. 11
Catilinæ, qua conjuratos hortatur. 5
qua exercitum. 15
Catonis adverſus Cæſaris ſententiam. 12
C. Cotta ad populum. 5
Legatorum Manlii.
Macri Licinii trib. pl. ad plebem. 461
Marii popularis admodum. 3
C. Memmii. 2
Micipſæ ad Jugurtham. 1
L. Philippi contra Lepidum. 42
Sullæ ad Bocchum. 381

Orationes duæ de Rep. ordinanda Salluſtio adſcriptæ. Prima. 536. *Secunda.* 5

Oris improbi. 4

Ornatu, pro *ornatui.* 182. a

Orta omnia occidunt. 17

Oryx, animal minus quam bubalus. 363. a *ejus pellis ad citwras proficit.* ibid.

Oſtentui eſſe. 238. 2

Othus in Creta eſt. 5

P.

Paces, pl. num. 177. 124

Pagus quid dicatur. 11. a

Palea, vel Pales, Syris Agricola. 213. a

Pallena, mons. 434. a

Paludamentis in bello utebantur. 499. b

Paludamentum, proprie Imperatoria veſtis. 470. *ejus forma & color.* ibid.

Pan-

s corona quæ. 18.b
t, pro mutantur. 386.b
e bellum pace. 154
a, Galliæ Togatæ oppidum. 435.b
il, barbarum oppidi nomen. 256.a
nidiæ ſlumen. 279
rbum quid. 460.a
iro, piratarum navis. 460.a. a Tyrnis inventus. ibid.

N.

ibdalſa, Bomilcaris in prodendo Jugurtha ſocius. 318. apud Jugurtham proditionis ſuſpicionem deprecatur. 319.320
Latinis idem quod profecto. 131.b
ma, Tubalcaini ſoror, eadem cum enere. 486.b
bba quid. 492.b
o, unde Martius nuncupatus. 520.a
us ſitus. ibid. laudes. ibid. a,b. Gothorum & Attilæ furore exuſtus. ibid.
b. ejus mœnia & rudera pretioſa. ibid. b
o quid. 22.a
iones quæ a Romanis vi ſubactæ. ibid.
iones ſingulæ ut Romæ peculiares civitatis patronos haberent, mos fuit priſcorum. 95.a
ura omnibus unum finem vel ferro ſetis ſtatuit. 418
ura iniquitas falſo ab hominibus accuatur. 169
uram quis induſtria vicerit. 324.
ma & communis omnium. 342
us imperio. 241
es codicariæ. 488.a
us, nave, naviter. 327.a,b
particula vis. 28.a
, pro nedum. 432.a
ceſſitas imperii eſt; Neceſſitudo, ſanguinis conjunctio. 458.b
ceſſitudo, pro neceſſitas. 41.43.58.79.381.a
ceſſitudo timidos fortes facit. 155
gotioſus. 20.a
quam quis proprie dicatur. 538.a
quiores, id eſt, minus queuntes aut valentes. ibid.
quitur. 240.a

Nicomedes moriens pop. Rom. heredem fecit. 479.b
Nihil penſi neque ſancti habere. 267.a
Nilus, omnium ſluminum maximus. 526.a. unde ſic dictus. ibid. b. Antiquis Ægyptus vocata. ibid. cur Μελας dictus. ibid.
Nimius animi. 474
Niſi, pro ſed. 226.a,b. 314.a,b
Nobilitas pleraque contra tribunos pl. ſumma ope nititur. 88
Nobilitatis Rom. avaritia. 194. ſuperbiæ quando obviam itum eſt. 179. ignavia a Mario reprehenditur. 340.342. unde petenda. 343. eam peperiſſe, quam acceptam corrupiſſe, melius eſt. 344
Nobilitatis commune malum, ſuperbia & contemtor animus. 308
Noctem Romani in quatuor vigilias dividebant. 391.a
Nomina, pro debitis, quæ ſine uſura contrahebantur. 81.a. χρεωχρηστικῶς pro quibuſlibet debitis uſurariis. ibid.b
Novi homines qui dicti. 64.a,b
Novo homini ante C. Marium conſulatus nemini mandatus. 308.322
Nox intempeſta. 68.76
Nucera, vulgo Nocera, civitas Campaniæ. 57.b
Nuceria, oppidum, triplex apud antiquos auctores. 57.a
Nucerinus ager. 57.b
Nuda gignentium loca. 331.a,b
Nulli, pro nullius. 69.b. 70.a
Numantia deleta. 186
Numidæ unde Græcis Nomades dicti. 178.b eorum ſtudia juvenilia. 182. equitandi ſemper peritiſſimi fuere. ibid. a. eorum alii Jugurtham, alii Adherbalem ſequuntur. 194. eorum reges Romani nominis maxime ſtudioſi. 197. & ſeqq. quare hoc nomine vocati. 213. eorum ingenia. 295. infidi, ingenio mobiles, novarum rerum avidi. 312. Romanos invadunt. 284. fuſi fugatique. 288. 322. eorum ſpes in pedibus. 322. pro opibus denas, atque eo amplius uxores ducunt. 333. eorum cibus & abſtinentia. 354. 355. pabulo pecoris magis, quam arvo ſtudent. 355. plerumque lacte & ferina veſcebantur. 354

Numi-

Philæni vivi terra obruti pro Pœnorum republica. 332
Philænon aræ. 218.332
L. Philippi oratio contra Lepidum. 423
Philippus, Demetrii filius, Macedoniæ rex. 416.a. ſub eo Macedonicum bellum primum. ibid. ſocietatem belli contra P. R. ſancit. ibid. b. mœrore ob innoxii filii mortem, ſenioque conſumptus. 408.b
Phœnices quoad nomen & linguam cum Pœnis iidem ſunt. 215.a. unde dicti. ibid. ab iis multæ coloniæ & urbes conditæ. 317.b
Phœnicia lingua Hebrææ olim admodum ſimilis fuit. 215.b
Phœnix idem eſt, qui rex Erythras, qui Edom ſive Eſavus. ibid.
Φοινίοσω, cruento. 215.a
Phryges & Perſæ multa cum veteribus Germanis communia habuerunt. 211.b. non male poſt diluvium antiquiſſimi mortalium cenſentur. ibid.
Phryges timidi. 532
Picenus ager. 68.96.150
Pila, miſſilia, quibus utebatur pedeſtris exercitus. 161.a. eorum longitudo, latitudo, pondus, & vis. ibid. b. duo militi erant. ibid.
Pilatum agmen quid, & unde dictum. 161.b
Piſidia, Ciliciæ regio. 518.a
Cn. Piſo factioſus. 45. quæſtor proprætore in Hiſpaniam citeriorem miſſus. 47 occiſus. 48
Piſones a Calpo Numæ filio oriundi. 45.b
Cn. Piſonis & Cæſaris inimicitiæ. 111
Piſtorienſis ager. 150
Piſtorium, Etruriæ oppidum, nunc vulgo Piſtoria dictum. ibid. a,b
Platonis opinio de anima. 173.a
Plebs largitionibus magis quam ullis honoribus capitur. 548.a
Plebes ubi Senatui ſicuti corpus animo obedit, ejuſque conſilia exſequitur, Patres conſilio valere decet, populo ſupervacanea calliditas eſt. 564.565
Plebes urbana infamis & egens. 84. Catilinæ incœpta probat. ibid. & 108. ejus opes quando imminutæ. 89. antea cupida rerum novarum, deinde Catilinæ conſilia execreatur. 108. ejus a[...] poſt detectam conjurationem mutati[...] duæ ſeceſſiones in Aventinum m[...] & ejus cauſſa. 78.242.411. tribu[...] pl. & alia jura ſibi parat. ibid. ex [...] cundis rebus inſolentia. 265. eam Gra[...] chi in libertatem vindicare conantes [...] ciduntur. 2[...]
Plebis favor optimum munimentum contra impetum Conſularis poteſtatis. 55[...]
Pleraque Africa. 5[...]
Plerumque exercitum. [...]
Plerumque noctes. 373.3[...]
Plutei, quid. 49[...]
Ποδισμὸς Græcis, Latinis Pedatura, qu[...] 186.a.
Pœni unde dicti. 332. a. quoad nom[en] & linguam iidem cum Phœnicib[us] 215.a
in Pœnis proportionem Geometricam ſervari debere aſſeruit Ariſtoteles. 15[...]
Cn. Pompeji remotior ab urbe exercitus Catilinæ ſpem incepti perficiendi a[...] xit. 40. res geſtæ in Aſia. ibid. a. Craſſo inviſus. 44. 48. ejus potentia Romæ formidoloſa. 48. ejus epiſtola ad Senatum. 455. fama & claritate etiam ſupra Craſſum & Cæſarem fuit. 539 ita ſimilis forma fuit Alexandro M. ut ſermone fautorum fuerit Alexander appellatus. 469. b. hoſtes ab Alpibus in Hiſpaniam ſummovit. 456. [...] commeatu queritur. 456. Magni nomen unde acceperit. 413. a. ejus [...] præclare geſta. ibid. ab Achilla præfecto perfide interfectus eſt. ibid. nihil aliud malnit, quam Cæſari obeſſe. 55[...] qualia tropæa in Pyrenæis jugis erexerit. 514.a
Q. Pompejus Rufus Senatus decreto Capuam miſſus. 71
C. Pomptinius & L. Valerius Flaccus Prætores ad Allobroges intercipiendos miſſi. 99. 100
Pons Mulvius. 100
Pontificum collegium honoratiſſimum Romæ fuit. 111. b. a Numa Pompilio inſtitutum. ibid. eorum officia & dignitas. ibid.
Pontus, provincia Aſiæ minoris. 477.b
Populares ſceleris, conjurationis. 58.65

Populus

nus, inſignis Siciliæ civitas. 504.a
gonia, Aſiæ minoris regio. 531
locus maritimus in Aſia minori.
. a
amicitias magis dandis quam ac-
ndis beneficiis. 14
, pro emere. 241.a
e neque ſumtui, neque modeſtiæ ſuæ.

s, pro ſubditus. 382.a
a, exiguum & rotundum ſcutum.
o.b
amittere majus dedecus, quam
mino non paraviſſe. 242
bis ingenita ſanctitas regii nominis.
19.b
bos inter & Perſas diſcriminis quid.
1.a,b
vinorum origo. 402.b
ra quid, ejuſque in ſacris apud Ro
anos uſus. 60.a
ibulum, proprie quid. 492.a
ens belli. 17. inediæ. 11. militiæ.
06
trare bellum. 323. conſilia. 194
trare, pro peragere. 47.b. 138. 221.
194. & paſſim.
rem filio orbari præſtat, quam patriam
diſciplina militari. 134.b
tres antiquioribus temporibus domeſtica
in filios habebant judicia. 90.a. conſu-
lebant tamen vel Senatum, vel Princi-
pem, vel neceſſarios & propinquos. ibid.
hujus rei exemplum. ibid.
tres Reip. Rom. præſides appellati.
15
triam aut parentes vi regere, importu-
num. 174
atricii qui. 15.b. 164.a,b. primum ſoli
jus imaginis habuerunt. 176.b
Paullus lege Plautia Catilinam interro-
gat. 73
ecunia maxima omnium pernicies eſt.
548
edatura quid. 186.a,b
eligni, Italiæ populi. 389.a. ex Illyrico
orti. ibid.
Pelorus, Siciliæ promontorium. 528.b
Pendere, pro ſolvere. 52.b
Penſi habere. 12.29.63
Perducere aliquem ad ſtudium ſui. 332.b
Periculum facere, quid? 554.a
Peripetaſmata. 449.a
Periſtromata. ibid.
Peritus militiæ. 436
Perlicere ad ſocietatem armorum. 332.b
donis. ibid.
Perſarum origo. 211. ſe per connubia Gætulis miſcuere. 212. alves navium inverſos pro tuguriis habuerunt. ibid. an a Parthis diverſi. 211.a. a teneris equitare edocti. ibid. a,b. liberos ſuos tria dumtaxat edocebant, equitare, ſagittas jacere, & vera loqui. ibid. b. Cyro providente ex peditibus equites facti ſunt. ibid. ante Elymæi dicti. ibid.
Perſes, rex Macedoniæ, a Paulo Æmilio prælio victus, captus & in triumphum ductus. 334.b
Perſes, Philippi, ex pellice Gnathænia, filius. 408.a. Demetrium fratrem confictis criminationibus apud patrem degravavit, & ut interficeretur, effecit. ibid. a,b. regnum parricidio ſcelereque partum accipit. ibid. b. reges pop. Rom. ſocios invadit. ibid. Legatos Romanorum ſuperbe & contemptim exceptos regni finibus intra triduum exire compellit. ibid. ea de cauſſa ipſi bellum indictum. ibid. Licinium Craſſum equeſtri prælio vincit. ibid. a Paullo Æmilio victus. 409.a. a Cn. Octavio captus, & cum tribus filiis in triumphum ductus. ibid. Albæ ſqualoribus carceris cum duobus filiis periit. ibid. ejus filius tertius ſcriba Romanorum fuit. ibid. inſomniis occiſus. 477.
478
Perſi, pro Perſis. 408.a
Perſidis regnum inclutum divitiis. 484
Peſſum quid. 171.a
Peſſum dare, Peſſum ire quid. ibid.
& 268.b
Peſſumus quiſque aſperrime rectorem patitur. 538
M. Petreio exercitus adverſus Catilinam permittitur. 159
Phaleræ proprie quid. 345.a. diſtinguuntur a torquibus. ibid.
Phaſelis, Lyciæ urbs. 435.a
Phaſelus, navigium quale. 459.a,b

Phi-

Properare deditionem. 256.b. *voluntariam mortem.* ibid.
Propior montem. 281
Proripere ſe domum. 76
Proſapies. 341. a
Proſcripti qui & unde dicti. 56. b
Proſcriptionis tabulas primus propoſuit Sulla. ibid.
Protelare conſultationes. 232. a. *dies.* 98. b
Providere, pro *cavere*, *vitare.* 355. b
Proximum dicebant veteres, non ſolum adhærens, & adjunctum, verum etiam longe remotum. 531
Pſallere quid. 66 a
Ptolemæus precio diem belli prolatat. 480
Publiper, pro *Publii puer.* 454. b
Pugio, parvus gladius. 469. a
Pugnando capere. 19. a. 235. *vincere.* 433. a
Pulchrum eſt bene facere Reipublicæ. 6
Pulvini & Pulvinaria ut differant. 319. b
Punica bella tria. 115. b. 116. a
Punica fides, incerta. 394
Punicum bellum Romanos in officio retinuit. 265. 411
Punior, pro *punio.* 387
Purpura in Orientalibus littoribus collecta rubri coloris erant. 215. a, b
Purpureum a Puniceo diſtat. 215. a
Puteal Libonis, locus Romæ. 93. a
Pyrenæus mons. 457. a. πολυώνυμ☉. ibid. a, b
Pyrgus quid. 34, b. 35. a
Pyrrhus, Epirotarum rex, Æacidæ filius. 416. a. *ob odium paternæ crudelitatis, clam a matre ſubductus, Heroaque, Glauci regis uxori nutriendus traditus.* ibid. *undecim annos natus revocatus a ſuis.* ibid. *Apollinem de bello conſulit.* ibid. *ictu tegulæ percuſſus periit.* ibid.
Pythiam Delphis terræ vis incitabat, natura Sibyllam. 104. b

Q.

QUærere famam præclari facinoris. 6
Quærere gratiam conviviis. 175.
Quæſitiſſumæ epulæ. 45
Quæſitores. 2
Quæſivit, pro *rogavit*, *obſecravit*, *Quæſo*, *Quæſere.* 423.
Quæſtores quando inſtituti. 47. b. *urb.* *qui.* ibid.
Quin, pro *ut non.* 80.
Quinctipor, pro *Quincti puer* 454.
Quinti unde dicti. 61.
Quitur. 240.

R.

RAdices montium, pro *pedes.* 15
Reatinus ager. 8
Reciprocat, pro *reciprocatur.* 16. b 131. a
Recognoſcere, proprie quid. 80.
Regere vi patriam, import... 17
Reges magni a Romanis bello dom... 22. a
Regiæ voluntates, uti vehementes, ſ... mobiles, ſæpe ipſæ ſibi adverſæ. 4
Regibus Romanis imperantibus, boni, qua... mali, ſuſpectiores. 17
Regna omnia, civitates, nationes uſque eo proſperum imperium habuere, du... apud eos vera conſilia valuerunt. 56
Regna quædam electiva, quædam ſucceſſiva. 189. a. *ſucceſſiva quæ.* ibid.
in Regnis heredetariis ſucceſſoris ordo obſervatur, neque teſtamenta valent. 189. b
Regno ut plurimum ſequior ſexus, ſi Ægyptum & Britanniam excipias, excluditur. 189. b
Regnum ut natu prior obtineat, omnium populorum conſuetudo fuit. 189. b
Regum antiquitus ſtudia. 4
Regum atque Imperatorum animi virtus ſi ita in pace, ut in bello, valeret, æquabilius & conſtantius ſeſe res humanæ haberent. 5
Relinquere in medio. 49. a
Renones quid. 503. b
Renunculus quid. 451. b
Reos aliquando non punire, Politicum eſt. 119. a
Reperire ſibi gratiam ab aliquo. 414. a
Repulſi qui. 53. a

Reputare

ſ Romanus quando optimis moribus
ummа concordia egerit. 410. quan-
biis deſciverit. 412. quibus mo-
libertate exciderit. 559
. lex pro tergo civium Romanorum
. 120. b. 125
orcius Cato Ro...ni generis diſertiſ-
us. 407. tres ſummas in homine res
ſtitit. ibid. a. quando florere cœpe-
ibid. vitam produxit ad bellum
nicum tertium, ad quod imprimis
manos concitavit. ibid. a, b. flos &
nen eloquentiæ. ibid. b. Vide re-
ua ſupra in Cato.
Porcius Lecca, conjuratus Catilinæ.
. 68
e in caſtris quatuor. 299. a. prima
ter eas Prætoria. ibid. cui oppoſita
lecumana, & unde ea dicta. ibid.
tra hanc ſupplicia a militibus delin-
uentibus ſumpta. ibid. fores & janua
s impoſitæ ad ſerandum ac reſeran-
um. ibid. b. , ut & turres. ibid.
ingulæ portæ quinquaginta pedum.
bid.
tare amicis auxilia. 14
tare copias. 292. commeatum. 254.
ſtipendium. 387
tare in dextris divitias, decus, glo-
riam, libertatem, patriam. 153
ſt eſſe. 64
ſt id locorum. 320
ſt paullo. 319. 322
ſt principia. 284. a, b
ſſunt, pro promittunt. 466. a
ſtea loci. 380
ſthumii Tiburti crudelitas in filium
134. b
Poſthumius quaſi magna navis ſuperva.
cuum onus. 563. 564
oteſtur. 240. a
æcipitat, pro præcipitatur. 16. b.
131. b
Præcipitem abire luxuria atque inopia.
66
Præfectus legionis abſentis legati vicem te-
nebat. 160. b. ei totius exercitus arma
parebant. ibid.
Præmia, Senatus decreto, conjurationem
indicantibus conſtituta. 71. 72
Præneſte, Latii mediterranea urbs. 436

Præſens, pro propitius. 119
Præſtare ceteris. 1
Prætorium quid. 186. a. unde dictum.
ibid. ejus forma. ibid. in eo Augura-
le fuit. ibid. ante illud ara. ibid.
ejus area ſive pedatura jugerum quater-
num. ibid. ejus ſitus. ibid. in medio
& quare. ibid.
Prætura & Conſulatus proprie dicuntur
imperia. 339. a
Prandia antiquis in uſu fuere, ſed mode-
rata. 551. b
Primipilus caput erat & ductor omnium
centurionum. 259. a. dexter in ſini-
ſtrum etiam jus aliquod habebat. ibid.
ejus in militia imperium ibid. Aquilæ
in ejus tutela, & inde ſæpe pro Pri-
mipilatu uſurpatur. ibid. ejus muneri
non modo dignitas, ſed & opes ad jun-
ctæ. ibid.
Princeps debet diu multumque in bello &
factis egregiis eſſe periclitatus. 550. a.
non ſatis eſt, ut a ſola Hiſtoria magi-
ſtra ducatur. ibid. a primis annis
qualis eſſe debeat. ibid. eruditio, ele-
gantia, comitas præſertim illi neceſſa-
ria. ibid.
Prô, particulæ, ſignificatio. 53. b
Pro bono facere. 224. a
Pro, pro ante. 47. a
Pro caſtris, pro ante caſtra. 376. a
Pro copia rei facere. 355
Pro victore agere. 373. b.
gerere. ibid.
Probitas per ſe parum tuta. 597
Procedere, id eſt, proſpere cedere. 68. 76.
311. 340
Prodere fidem. 66
Prœlium cum Catilina committitur. 161
Proficiſci, pro diſcedere, & incipere iter
facere. 380. b
Profiteri indicium. 252. b
Profunda avaritia. 333. b. cupido. ibid.
libido. ibid.
Profuſus ſui. 11
Prohibere janua. 69. mari. 481. manibus.
221. a
Projectus ad bellum. 456. a
Prolatare conſultationes. 232. a. diem ex
die. 986
Promptus actu in prœliis. 514

Pro-

Proferrare deditionem. 256. b. voluntariam mortem. ibid.
Propter montem. 281
Proripere ſe domum. 76
Proſapies. 341. a
Proſcripti qui & unde dicti. 56. b
Proſcriptionis tabulas primus propoſuit Sulla. ibid.
Protelare conſultationes. 232. a. dies. 98. b
Providere, pro cavere, vitare. 355. b
Proximum dicebant veteres, non ſolum adhærens, & adjunctum, verum etiam longe remotum. 531
Pſallere quid. 66 a
Ptolemæus precio diem belli prolatat. 480
Publipor, pro Publii puer. 454. b
Pugio, parvus gladius. 469. a
Pugnando capere. 19. a. 235. vincere. 433. a
Pulchrum eſt bene facere Reipublicæ. 6
Pulvini & Pulvinaria ut differant. 319. b
Punica bella tria. 115. b. 116. a
Punica fides, incerta. 394
Punicum bellum Romanos in officio retinuit. 265. 411
Punior, pro punio. 387
Purpuræ in Orientalibus littoribus collectæ rubri coloris erant. 215. a, b
Purpureum a Puniceo diſtat. 215. a
Puteal Libonis, locus Romæ. 93. a
Pyrenæus mons. 457. a. πολυώνυμ●. ibid. a, b
Pyrgus quid. 34. b. 35. a
Pyrrhus, Epirotarum rex, Æacidæ filius. 416. a. ob odium paternæ crudelitatis, clam a matre ſubductus, Heroæque, Glauci regis uxori nutriendus traditus. ibid. undecim annos natus revocatus a ſuis. ibid. Apollinem de bello conſuluit. ibid. ictu tegulæ percuſſus periit. ibid.
Pythiam Delphis terræ vis incitabat, natura Sibyllam. 104. b

Q.

Quærere famam præclari facinoris. 6
Quærere gratiam conviviis.
Quæſitiſſuma epula.
Quæſitores.
Quæſivit, pro rogavit, obſecr
Quæſo, Quæſere.
Quæſtores quando inſtituti. 47. b. qui.
Quin, pro ut non.
Quinctipor, pro Quincti puer
Quinti unde dicti.
Quitur.

R.

Radices montium, pro pedes.
Reatinus ager.
Reciprocat, pro reciprocatur. 131. a
Recognoſcere, proprie quid.
Regere vi patriam, importunum.
Reges magni a Romanis bello d
22. a
Regiæ voluntates, uti vehementes mobiles, ſæpe ipſæ ſibi adverſæ.
Regibus Romanis imperantibus, boni, mali, ſuſpectiores.
Regna omnia, civitates, nationes eo proſperum imperium habuere, apud eos vera conſilia valuerunt.
Regna quædam electiva, quædam ceſſiva. 189. a. ſucceſſiva quæ.
in Regnis heredetariis ſucceſſoris ordo ſervatur, neque teſtamenta va
189. b
Regno ut plurimum ſequor ſexus, ſi Ægyptum & Britanniam excipias, exc ditur. 189
Regnum ut natu prior obtineat, omni populorum conſuetudo fuit. 187
Regum antiquitus ſtudia.
Regum atque Imperatorum animi virt ſi ita in pace, ut in bello, valeret, æqu bilius & conſtantius ſeſe res huma haberent.
Relinquere in medio. 49
Renones quid. 503
Renunculus quid. 451
Reos aliquando non punire, Politicum 119. a
Reperire ſibi gratiam ab aliquo. 414
Repulſi qui. 534

Reputan

'are cum animo ſuo. 319
umana ſemper ad deterius prolabun-
. 4. 5. fluxa & mobiles ſæpius in
vorſa mutantur. 386
ecundæ ſapientium animos fatigant.
. inſolentiam pariunt. 265. mire
it vitiis obtentui. 421
Romana quando plurimum imperio
luerit. 409
ndere, pro infirmare, diſſolvere,
befactare. 191.b
ublica duabus artibus curanda, auda-
i in bello, æquitate in pace. 21. ejus
ætextu pro ſua quiſque potentia cer-
e. 88. eam quibus rebus Romani
xerint. 22
ublica florens atque beata, ubi vera
nſilia valent. 564. a. miſera, in qua
r aliena libidine, ex factioſorum quo-
ndam nobilium nutu pendet Senatus
uctoritas, & conſilium publicum.
65. b
'are, pro reſiſtere. 433. a
vertere. 86
: nomen imperii primum in terris fuit.
b
gium, urbs, a quibus condita. 234. b
idii pop. Rom. opibus creverunt. 115.
ab iis deficiunt. ibid. bello Macedonico
capti, quare impuniti dimiſſi. ibid.
eorum judicia. 561. 562
ma a quibus condita. 13. floreſcens
finitimis inviſa. 14. libertatem ade-
ota, brevi plurimum crevit. 17.
in eam ſicuti in ſentinam omnes flagi-
tioſi confluunt. 85. in ipſa fato re-
gnaturi tres Cornelii. 104. ibi omnia
venalia. 186. 219. venalis ſi modo
invenerit emptores. 253. in ea poſt
Carthaginem deletam orta ſeditio. 265.
266. in Patres & plebem diviſa.
558
mani exercitus prima corruptio. 27
mani cum Gallis pro ſalute, non pro
gloria certarunt. 404
mani parva manu ſæpe maximas ho-
ſtium copias fuderunt. 19. 138. præcla-
ra agere malebant, quam aliorum be-
nefacta narrare. 20. belli gloria præ-
ſtantes. 21. virtute ad imperium ſibi
viam muniebant: nunc vero convivii r
gratiam quærunt, & pecunia poten-
tiam. 29. a. arma atque tela militaria
ab Samnitibus, inſignia Magiſtratuum
a Tuſcis pleraque ſumſerunt. 124.
quando plurimum imperio valuerunt.
409. quando optimis moribus & ma-
xima concordia egerint. 410.
quam a majorum virtute deſciverint.
129. 138. Gallis belli gloria, Græcis
facundia poſt fuerunt. 138. a Ju-
gurtha ſub jugum miſſi. 259. eis
omnia regna adverſa. 334. eis me-
lius viſum eſt, amicos quam ſervos,
quærere. 381. audendo, fallendo, bel-
la ex bellis ſerendo magni facti. 484.
latrones gentium. 485
Romanis equitibus indignum peregrinorum
regum ſatellites agere. 310
Romano imperio ad occaſum ab ortu Solis
omnia parebant. 83. quando maxime
miſerabile viſum. ibid.
Romanorum antiquorum mores & inſtitu-
ta. 14. 17. 18. 20. gloriæ certamen. 18.
beneficentia. 14. 19. in ædificando
luxuries. 30. 31. 54. erga Pœnos
fœdifragos fides. 115. luxus in domi-
bus & villis exſtruendis. 550. b. 551. a.
mos in reorum cuſtodia. 125. a, b.
profunda imperii & divitiarum cupido.
477
Roſtra, locus Romæ. 92. b
Rudis & ignarus belli. 368
Ruere proprie quid. 452. a
Rufuli qui. 160. a
Rumex, teli genus. 148. a
Rutilius Rufus, Metelli legatus, cum
C. Manlio conſul fuit. 283. b. 351.
innocentiſſimus in judicium vocatus, de
pecuniis repetundis damnatus. 283. b

S

SAcra ſolennia quæ. 60. b
Sacrata corpora quæ. 452. a
Sagittæ Romanis ipſis ab antiquo vix fue-
runt. 275. b. virga & calami. 276. a
tanta violentia mittebantur, ut nullus
thorax, nullum ſcutum illis poſſit reſi-
ſtere. ibid. earum inventores qui. 175. b.
variæ genera. 276. a

conditionis, capitali ſupplicio afficiendos ſcripſit Trajanus. 149.b.150.a.
eorum demenſum quini modii. 418.a. 466.a
Servi, capitecenſi, & exclaſſes quare ad militiam non reciperentur. 350. b
Servile bellum Capuæ & in Apulia. 71
Servitia, pro ſervis. 33.b.102
Servius Tulius, ſextus a Romulo rex, primus cenſum inſtituit. 350. a.
populum in claſſes quinque diviſit. ibid. a,b.
quæ ſicut numero ita & armis diſtinctæ. ibid.b.
equitum ex primoribus civitatis duodecim ſcripſit centurias. ibid.
quando bellum erat gerendum, ex his quinque claſſibus conſcribebantur milites. ibid.
Seſtertius quid & quanti valeat. 72.a
Sibuna vel Sibyna quid. 161.b
Sibylla magnæ fuit auctoritatis apud Romanos. 103.b.
Cumana non fuit diverſa ab Erythræa. ibid.
vox illa unde promanaverit. 104.a.
antiquiſſima, Sambethe, unde ſic dicta. ibid.
hanc ἐγγαστριμύθον fuiſſe credidit antiquitas. ibid.
Sic eſt, Sic res eſt, οὕτως ἔχει. 129.a
Sicambri, quaſi pro victoria dimicantes, appellati. 159. b
Sicca, oppidum, quando primum a Jugurtha defecerit. 294.
Venerea dicta. ibid. b.
Aſſyriorum colonia. ibid. ejus ſitus. ibid. in ea Veneris fanum, in quod ſe matronæ conferebant, atque inde procedentes ad quæſtum, dotem corporis injuria contrahebant. 295.a.
Siccuth Benoth etiam dicta. ibid.
Sicilia, inſula maris mediterranei celeberrima. 235. a.
Sicania, Trinacria, aut Triquetra dicta. ibid. b.
a continenti abrupta fuit. 512.b.
Heſiodus contrarium ſtatuit. 513. a.
omni ævo, poſtquam a Deo fuit condita, fuit inſula. 514. a
L. Sicinius primus de poteſtate tribunitia loqui auſus. 40
Sicuti, pro tamquam, quaſi, velut. 139.a
Sidon unde dicta. 328.a.
a quo condita. ibid.
a Tyro fere ſtadiis ducentis diſtabat. ibid.
ibi magnus æris proventus. ibid.
Sidonii per totum terrarum orbem multas colonias urbeſque condidere. 327.b.
quibus artibus illarum opes brevi in immenſum creverint. ibid.
Signa, ſtatuæ. 54.b
Signa relinquentium pœna quæ apud Romanos. 22.a
Signa ut differant a ſigillis. 106.a
Sila, ſilva in Bruttiis. 506.a
Silanus & Metellus conſules deſignati. 269
Silentio tranſire. 1.a
Simulare & diſſimulare ut differant. 74. a,b
Siniſtimus. 375.b
L. Siſenna quando floruerit. 366.a.
e gente Cornelia fuit. ibid.
cujuſmodi fuerit Orator & Hiſtoricus. ibid.
quod argumentum in hiſtoria ſua tractaverit. ibid.b.
Ariſtidis Mileſiacas fabulas vertit. ibid.
commentarii ejus in Plautum meminit Grammatici. ibid.
Siciliæ & Achaia prætor fuit. 367.a.
parum libero ore locutus videtur. 367
P. Sitius Nucerinus cum exercitu in Mauritania. 5
Sola loca, id eſt, deſerta. 384.a
Soliſuga, animal exiguum, hominibus perniciosum, ubi naſcatur. 438.b
Solutio cur olim pondere & non numeratione fieret. 52.b
Sparus quid. 147.b.148.a
Species unde dicta. 439
Σφραγιστήριον quid. 106.a
Spira, σπεῖρα, quid. 156.b.43
Sporta unde dicta. 448.a
Stipendia mereri dicuntur, qui militant. 338.a
Stipendium quid & unde dictum. 52.a.b.

ain

...rtium virorum erant picta, inertium ...ara. ibid.

...mala quid. 451.a

...sam unde dictum. 313.a.

...ae differat a clypeo. ibid.

Graecis θυρεός. ibid.

...uplex eorum genus. ibid.

...ngitudo & latitudo. ibid.

...eſcriptio, origo, uſus. ibid.a,b.

Graeci, Romani, Barbari iis ſolebant varias picturas & colores addere. ibid. b

...lla, ſcopulus in freto Mamertino. 530

...yphus, navigii nomen. 460. b

...yrrus, ſervus. 420

...ytha mutui ſanguinis hauſtu fœdera ſanciebant. 59.a

...cunda oratione aliquem extollere, id eſt, obſequenti ſermone. 311.a

...cunda res mire ſunt vitiis obtentui. 421

...cundum, pro poſt, & pro. 197.a

...cundus heres quis. 310.a

...cus cedere, procedere. 220.230

...cus, pro ſexus. 448.a.b

...davit, pro ſedata eſt. 131.a

...ditionibus Tribuniciis Reſpubl. agitata. 254. 266

...leucia, Elimaidis, Perſicæ regionis, civitas. 483.b.

πολυώνυμος. 484.a.

cum Babylone aliquando confunditur. ibid.

quot ſtadiis a Babylone diſtet. ibid.

...empronia conjurationis conſcia multa virilis audaciæ facinora commiſit. 65.

ejus mores & ingenium. 66.

D. Bruti uxor. 93

...empronia gens primum Patricia, poſtea plebeja facta. 65.

ejus familiæ tres. ibid.

...enati, in genitivo caſu. 71.a.84.a. 136.a,b.264

...enatorum numerus ab Auguſto determinatus pro ſingulis Senatuſconſultorum cauſis & formulis. 137.b

...enatus legitimus ter in menſe habebatur. 47.a.

ne plus quam bis in menſe haberetur, Auguſtus inſtituit. ibid.

ante Kalend. Februar. per legem Papiam haberi non poterat. ibid.

Senatus poteſtatem ſummam dat. 69.

ejus miſericordia ac manſuetudo. 79.

in ædem Concordiæ vocatur. 102

Senatus qui vocati. 15.b

Senatus quibus rebus confirmari poſſit. 566

Senatuſconſultum, ne quid Reſpubl. detrimenti caperet. 69.

ejus ſumma poteſtas. ibid.

in conjuratos. 71.114.136.

de Numidiæ regno & Adherbali ſubveniendo impeditur. 228.

de prohibendis a mœnibus Jugurthæ legatis. 233

Senatuſconſultum ut eſſet ratum & legitimum, Senatorum numerus requirebatur. 137.b

Senecta ætas. 500

Senectum corpus. 474

Senectus, per ſe gravis, curam duplicat. 500

L. Senius Senator litteras, quas Fæſulis ſibi allatas dicebat, in Senatu recitat. 70

Sententias ferendi mos per tabellam. 566.b

Sentina quid. 85.a

Sentinare quid. ibid.

Sentinatores qui. ibid.

Septimius Camers in agrum Picenum a Catilina mittitur. 68

Sergia familia unde originem duxerit. 163.a

Serpentes ſiti magis, quam alia re, accenduntur. 354.

ab iis quando potiſſimum cavendum. 353.a

Sertorius cur Barbarum, qui ei nunciaverat Hirtulejum periiſſe, pugione trajecerit. 450.b.451.a.

proſcriptus ingens bellum in ulteriore Hiſpania excitavit. 465.a.

a M. Antonio & M. Perperna occiſus. ibid.b.

victus fugere voluit ad inſulas fortunatas. 531

Servi jus militiæ non habebant. 149.b.

ſi ſponte ſe obtulerint, non ignari ſuæ con-

hem in regia ſua hoſpitaliter excepiſſet, amicitiæ fœdera, & contra Pœnos conſilia init. 180.a,b. hunc Aſdrubal, ut a Romanis divelleret, ejus animum, Sophonisba filia ei in matrimonium data, occupat, cujus inſtigatione dementatus, amicitiæ Scipionis, antequam in Africam veniſſet, per legatos renunciat. ibid. cujus perfidiæ quas mox pœnas dederit. ibid. ejus agros urbeſque Romani Maſiniſſæ dono dant. 180.198

Syrtes duo ſinus in extrema Africa. 218. unde dicti. 328.329.b

T.

T litera cur veteribus Senatuſconſultis ſubſcribi ſolita. 87.b.137.b

Tabula luſoria qualis. 34.b. in ea, ut olim apud veteres, ſic hodie apud nos, duplex præcipue ludus ludebatur. ibid. ejus uſus a Palamede inventus. ibid.

Tabulæ proprie quæ. 54. b

Tabulæ novæ quæ. 56.a. Græcis χρεῶν ἀποκοπαί. ibid.

Talentorum varia æſtimatio juxta varietatem gentium fuit. 477.a

Tanais flumen Africæ. 356.b.516

Tarentus, Calabriæ urbs. 434.a,b

Tarquiniorum nomen, poſt expulſos reges, adeo inviſum Romanis fuit, ut eo nomine nemo fuerit appellatus. 108.a

L. Tarquinius conjurationis index in vincula conjicitur. 109. ejus indicio non habetur fides. ibid.

Tarquinius unde Superbus cognominatus. 17.a. male partum & male adminiſtratum imperium amiſit. 17.a

Tarracina, urbs Volſcorum. 101.b. ab aſperitate loci Trachinne appellata. ibid. Ovidio Trachas dicitur. ibid. lingua Volſcorum Anxur appellata. 102.a. ibi & Jupiter Anxur cultus. ibid. coloniam illuc deduxere Romani. ibid.

Tarrula, ſervus. 420

Tartanius, amnis Bithyniæ. 491.a

Tarteſſus, Hiſpaniæ urbs opulentiſſima, Tyriis Gaddir, dicta. 446. a. triplex fuit apud veteres. ibid.

Tauri, populi ferociſſimi in Sarmatia Europæ. 523.b. ſunt aliis Tauroſcythæ. ibid.

Tauromenia, Siciliæ colonia, olim Naxus vocata. 523.a

Taurus, mons Aſiæ, totius orbis terrarum maximus. 443. b.444.a. unde ſic dictus. 444. pro gentium ac linguarum varietate plurifariam nominatur. ibid. in Sacris litteris Ararath appellatur. ibid. b

Tëia unde dicta. 531

Temperare victoriæ. 28.a.29

Tempeſtas, pro tempus. 43.b.65.138.b. 139.a.173.195.248.254.405. & paſſim.

Tempeſtas, pro periculo. 50.b

Cn. Terentius Senator Ceparium cuſtodit. 107.108

Termeſtini, populi citerioris Hiſpaniæ. 459.a

Territus animi. 49:

Teſſera militaris quid. 271.b

Teſſeram dimidiatam hoſpitibus dari, antiqui moris fuit. 166.a

Teſſeram hoſpitalem quiſnam fregiſſe dicatur. ibid.

Teſtes ſeptem in faciendo teſtamento adhibiti. 39.a

Teſtudo quid. 363.b.364.a. ejus orige, uſus & deſcriptio. 364.a,b.365.a

Teutoni e Germania veteri in Galliam tranſiiſſe creduntur. 159.a

Thala, oppidum Numidiæ, ubi theſauri regii. 323. a Metello obſidetur. 325. capitur. 325.326.354

Tharros, urbs. 507.b

apud Thebanos nemo Reipublicæ admovebatur, niſi per decem annos a mercatura deſtitiſſet. 92.a

Themyſcirii campi. 516.b

Theophraſtus moriens Naturam accuſaſſe dicitur, quod cervis & cornicibus vitam diuturnam, hominibus tam exiguam dediſſet. 169.b

Thereon colonia, Cyrenæ. 218

Thirmida oppidum a Iugurtha capitur. 192

Thracia, Europæ regio celebris ad Pontum Euxinum. 258.b. præter hanc Aſiatica quoque. ibid. ſex ejus provinciæ & quæ. ibid. hodie uno nomine Romania nuncupatur. ibid.

Tigris

olim idem quod tributum. ibid. b
pendium militum Romanorum quid. ibid.
ps veteribus quid & unde ſic dictum. ibid.
tdium quid. 182. b
Statilius, ex conjuratis Catilinæ, 41.
ei & Gabinio negotium datur, uti Urbem incenderent. 97. 98.
C. Cæſari in cuſtodiam traditur. 107.
in carcere gula fracta necatur. 147
atuere apud animum ſuum. 564
ipare quid. 34. a
ipatores qui. ibid.
rages quid. 152. b. *pro damno & detrimento.* 348. b
udia hominum, pro *favores, animi hominum.* 64. a
ua, & *ſuæ res.* 4
ubjecta vallium. 139. a
ubigere, pro *cogere.* 24. a
ublima nebula. 461
uccoth Benoth, Aſſyriorum colonia. 294. b
ucro, Hiſpaniæ Tarraconenſis fluvius 458. a
udes quid, earumque forma. 225. a
ullæ fratres, Publius & Servius, conjurati Catilinæ. 41. 103
.. Sulla poſtea Sulla Felix *appellatus.* 11. b. *demum pediculari morbo conſumptus.* ibid.
L. Sulla quo modo ſibi exercitum fidum fecerit. 27.
ejus crudelitas. 26. 27. 123.
res geſtæ. 26. a, b.
primus proſcriptionis tabulas propoſuit. 56. b
L. Sullæ, Marii quæſtoris, mores, ingenium & natura. 367.
eloquens fuit. 381.
ejus oratio ad regem Bocchum. ibid.
a Mario ad Bocchum mittitur, ut de communibus rebus conſuleretur. 388.
ejus magnanimitas. 390. 391.
una cum Voluce per hoſtium caſtra proficiſcitur. 392. 393.
pacem Boccho pollicetur. 397. 398.
ſe alterum Romulum dicit. 416.
ſolus omnium ſupplicia in poſt futuros conſtituit. 417.
ei omnia in victoria lege belli licuerunt. 557
P. Sulla, conſul deſignatus, ambitus damnatur. 44
Sullani milites cur bellum civile exoptarent. 39
Sullani milites gregarii Senatores facti. 85
Sulpicius trib. pl. pernicioſas leges promulgat. 425. b.
indicio ſervi retractus & occiſus eſt. ibid.
Sumere bellum. 220. 305. 336
Sumere liberos, pro *adoptare.* 190. b
Superare, pro *abundare.* 54. 308.
reliquum eſſe, reſtare. 318
Superbia, commune nobilitatis malum. 308
Supervacaneum. 153. b
Supervadere aſperitates omnes, pro *difficultates omnes ſuperare, perrumpere.* 323. a
Supplices velatis manibus incedere moris fuit. 132. b.
ut & genua tum Deorum, tum mortalium attingere. ibid. *in cultu divino aut ora Deorum oſculabantur, aut dextras, aut denique ipſos pedes.* ibid.
ſæpe eminus oſculabantur porrecta manu, quam verenter ad os ſuum referebant & ſuaviabantur, ne ſcilicet Deos ipſos ore ſuo profano tangerent. ibid. *Januis quoque & poſtibus templorum oſcula impertiebantur.* 133. a. *crinibus paſſis templa verrebant.* ibid.
Supplicia, pro *hoſtiis & ſacrificiis, ſive ſupplicationibus & precibus.* 21. a. 132. a, b. 274. b
Supra caput eſſe. 139
Supra repetere. 12. 179
Supra, ſine caſu expreſſo poſitum. 8. a
Suri antiquis quid. 225. a
Suſpicere aliquem, pro *in ſuſpicione habere.* 317. 318. a.
Suſtinere negotia. 138
Suthul, oppidum, ejuſque ſitus. 256
obſidetur. ibid.
Suus cuique animus ex conſcientia ſpem præbet. 568
Syphax, Maſæſylorum rex, cum Scipionem

ces ſubmittere cogitur. 328.a. *olim portu clara.* ibid.

V.

VAcca, fluvius. 236.a
Vacca, Numidarum oppidum. 236. *forum rerum venalium.* 277
Vaccai, populi. 236.a
Vaccenſes a Metello deficiunt, Romanorumque præſidia interficiunt, 312. *perfidiæ pœnas luunt.* 316
Vacuus a culpa. 35. *ab odio, amicitia, ira.* 115
Vacuus animo. 287. *frugum.* 355
Valentia, Conteſtanorum in Hiſpania Tarraconenſi urbs. 440.b
Valere animo. 192
L. Valerius Flaccus & C. Pomptinius Prætores ad Allobroges intercipiendos miſſi. 99.100
Vallum quid. 224.b. *idem quod Sudes.* 225.a
Vani proprie qui. 62.b
L. Varguntejus, conjuratus Catilinæ. 42. 103. *Ciceroni inſidiatur.* 68
Varius animo, colore, vultu. 400
Vaſa cælata quæ. 27.b
Vaſtus animus. 11
Ubbo *Syris & Arabibus quid denotet.* 216.b
Vectigal quid. 52.a.373.b
Vectigales provinciæ quæ. ibid. *tubicines.* 374.a
Vectigalia, imperii patrimonium, & nervi reipublicæ. 556.b
Vectigalium, quæ provinciis imponuntur, duo genera. 52.a
Vectis quid. 510.a
Vegere, ſtare, vegetum eſſe, florere. 4.a. *active pro* vegetare. ibid.
Velitaria arma quæ. 389.b
Velites veri pedites erant, ſublati tamen in equos, ut equitibus eadem celeritate adeſſent, eoſque in pugna de pedibus juvarent. 276.a. *eorum uſus quando repertus.* ibid. *fere ſimiles erat Ferentariis noſtris* Drageons. ibid.
Venatio & Agricultura an recte à Salluſtio inter ſervilia officia numerentur. 9.b
Venenum duplex, bonum & malum. 24.b
Veneri Calvæ cur templum ſtructum. 297.a
Ver novum, adultum, præceps, quando dicatur. 531
Verba viris virtutem non addunt. 151. 152.a.349
Verſius, ſcriba Sertorii. 472
Verſus quid. 186.a
Vertere, pro *conſiderare.* 519.a
Vertit, abſolute poſitum. 341.a
Vertit, pro *vertitur.* 16.b.131.a
Verum bonumque. 238
Verutum, jaculum ferratum. 161.b.471.a. *Græcis σαύνιον* ibid.
Veſta Chaldæis אשתא *Eſtha, ignem denotat.* 37.a. *ejus cultus apud Chaldæos & Perſas præcipuus fuit.* ib.
Veſtitu, pro *veſtitui.* 182.a
Veterani, cum impleſſent ſtipendia, ad militiam inviti cogi non poterant. 337.a
Vettius Picens. 419
Vexare pecuniam. 55
Vexare, *frequentativum a veho.* ibid.a
Via una & ardua ad virtutem. 561
Vice pecorum, pro *inſtar.* 450
Vicem ærarii præſtare. 456
Vices cur pugnam ſignificent. 530
Vici urbani unde dicti. 113.a
Victima quid. 305.b 306.a
Victoriæ ſimulachrum cur alatum fingerent. 449.b. *in Olympia extitit.* ibid. *ejus ſignum accipiter.* ibid. *ejus ſtatua Romæ in Jovis Capitolini templo.* ibid. *templum antiquiſſimum in Aventino ab Arcadibus conditum.* ibid. *ludi in ejus honorem inſtituti.* ibid.
Victoris, non victi, arbitrio pace bellum mutatur. 154.a
Vicus ex multiplicatis domibus fit. 113.a. *extra urbem pluribus connexis ædificii. pagus dicitur.* ibid.
Vigiliæ & Excubiæ ſæpe confunduntur. 271.a,b. *ut differant.* ibid.
Villæ atque domus in urbium modum exædificatæ. 3[illegible]
Vincere divitias, nimio ſumptu ſuperare. 55.a
Vincere & vinci ſemper calamitoſum Reipublicæ in civili bello. 164.b
Vincere & Vincire aliquem beneficiis. 187.b

Vin-

is fluvius unde ſic dictus. 527.b.
πολυώνυμος. ibid.
ranes, rex majoris Armeniæ, victus ſt primo a Lucullo, deinde a Pompejo Magno in deditionem acceptus, & in regnum reſtitutus, perſolutis ſex talentorum millibus. 476.b. Mithridati bellum diſſuadet. 481. ultra mortalium morem barbarico faſtu tumens, & Magnus & Rex Regum audire volebat. 485.a
idis maximum in prælio periculum, audacia pro muro habetur. 154
nor animi auribus officit. 152
dium, oppidum. 304.
ejus ſitus. ibid.
ga picta quæ. 449.b.450.a.
palmata quæ. ibid.
gati proprie Romani. 221.a
gis in pace utebantur. 499.b
erare inopiam manuum mercede. 86
reuma quid & unde dictum. 54.b
rmentum dicebatur omnis machina, qua vi aliquid emittitur. 298.b
Torquatum & L. Cottam Coſſ. interficere parant Catilina & Autronius. 46
rques ut diſtinguantur a phaleris. 345.a
actare rempublicam. 122
adere per manus. 308.a
agula quid. 451.b
ahere bellum. 225
ahere cum animo ſuo. 359
ahere pecuniam. 55.a
amites quid. 150.b
apezitæ, ſive menſarii, unde dicti. 77.a. quare in maximo plebis odio & invidia. ibid b
ranſenna quid. 449.a
ranſire [al. tranſigere] vitam. 1.2.6
ransverſum agere. 183.202.
trudere. 202.b
ribunatus an proprie ſit Magiſtratus. 254.a,b
ribuni quando a plebe creati. 87.a. ut ſacri inviolabileſque eſſent, lege ſancitum. ibid. eorum poteſtas & ſumma auctoritas. ibid.b
ribuniciis ſeditionibus Reſpubl. agitata. 254.266
Tribunitia poteſtas Cn. Pompejo & M. Craſſo Coſſ. reſtituta. 86. eam nacti homines adoleſcentes. 86.87. an ſit magiſtratus. 87.b
Tribunorum militarium duo genera. 160.a. eorum officium. ibid.b
Tributum olim idem quod ſtipendium. 52
Triginta Athenienſium tyranni. 122
Τριχυμία, decumanus fluctus. 523.b. 524.a
Triumviri capitales quando Romæ creati. 144.a. eorum officium. ibid. & 145.b. & 146.a
Trojani Romam condidere Ænea duce profugi. 13
Tuba, Græcis proprie σάλπιγξ. 155.b. hæc erat ex ære recto, ut cornua ex ære flexo & in ſe recurvo. ibid.
Tuba & cornua Tyrrhenorum inventum. 155.b. eorum diverſus uſus. 156.a. cur ſigna vocentur. 374.a
Tubalcainus idem cum Vulcano. 486.b
Tubicines vectigales qui. 374.a
Tubiluſtria, feſtum Vulcani, inſtitutum ad luſtrationem Tubarum. 486.a
Tullianum, locus in carcere, unde ſic dictus. 144.a. hodie D. Petro cognomento in carcere dicatus. ibid.b
L. Tullus Coſ. 44
M. Tullius Cicero. Vide Cicero.
Τυμπάνιον quid. 106.a
Turbamenta. 422
Turia, Hiſpaniæ fluvius. 440.a.
πολυώνυμος. ibid.
Turma, unde ſic dicta. 298.b.
triginta continet equites. ibid.
T. Turpilius Silanus Vaccenſium præfectus, unus ex omnibus Italicis a Numidis non obtruncatus. 312.314. civis ex Latio. 317. deſertor præſidii a Metello necatur. 316.317
Turrium mobilium deſcriptio & uſus in caſtris. 222.a,b. ubi primum repertæ. ibid.
Tutare. 202.a
Tyrii ingenium acre, vividum, & ad omnia flexile habuerunt. 327. quibus artibus illorum opes brevi in immenſum creverint. ibid.
Tyros & Phœnice purpura laudata. 215.a
Tyrus, licet Sidonis æmula, tamen illi faſces

os ſubmittere cogitur. 328.a. *olim portu clara.* ibid.

V.

V*Acca, fluvius.* 236.a
Vacca, Numidarum oppidum. 236. *forum rerum venalium.* 277
Vaccæi, populi. 236.a
Vaccenſes a Metello deficiunt, Romanorumque præſidia interficiunt, 312. *perfidiæ pœnas luunt.* 316
Vacuus a culpa. 35. *ab odio, amicitia, ira.* 115
Vacuus animo. 287. *frugum.* 355
Valentia, Conteſtanorum in Hiſpania Tarraconenſi urbs. 440.b
Valere animo. 192
L. Valerius Flaccus & C. Pomptinius Prætores ad Allobroges intercipiendos miſſi. 99.100
Vallum quid. 224.b. *idem quod Sudes.* 225.a
Vani proprie qui. 62.b
L. Varguntejus, conjuratus Catilinæ. 42. 103. *Ciceroni inſidiatur.* 68
Varius animo, colore, vultu. 400
Vaſa cælata quæ. 27.b
Vaſtus animus. 11
Ubbo *Syris & Arabibus quid denotet.* 216.b
Vectigal quid. 52.a.373.b
Vectigales provinciæ quæ. ibid. *tubicines.* 374.a
Vectigalia, imperii patrimonium, & nervi reipublicæ. 556.b
Vectigalium, quæ provinciis imponuntur, duo genera. 52.a
Vectis quid. 510.a
Vegere, ſtare, vegetum eſſe, florere. 4.a. *active pro* vegetare. ibid.
Velitaria arma quæ. 389.b
Velites veri pedites erant, ſublati tamen in equos, ut equitibus eadem celeritate adeſſent, eoſque in pugna de pedibus juvarent. 276.a. *eorum uſus quando repertus.* ibid. *fere ſimiles erat Ferentariis noſtris* Drageons. ibid.
Venatio & Agricultura an recte à Salluſtio inter ſervilia officia numerentur. 9.b
Venenum duplex, bonum & malum.
Veneri Calvæ cur templum ſtructum.
Ver novum, adultum, præceps, q dicatur.
Verba viris virtutem non addunt. 152.a.349
Verſius, ſcriba Sertorii.
Verſus quid. 1
Vertere, pro *conſiderare.* 5
Vertit, abſolute poſitum. 5
Vertit, pro *vertitur.* 16.b.1
Verum bonumque.
Verutum, jaculum ferratum. 161.b.4 *Græcis σαύνιον* ib
Veſta Chaldæis אשתא *Eſtha, i denotat.* 37.a. *ejus cultus a Chaldæos & Perſas præcipuus fuit*
Veſtitu, pro *veſtitui.* 1
Veterani, cum impleſſent ſtipendia, militiam inviti cogi non poterant. 3
Vettius Picens. 4
Vexare pecuniam.
Vexare, *frequentativum a veho.* ibi
Via una & ardua ad virtutem. 5
Vice pecorum, pro *inſtar.* 4
Vicem ærarii præſtare. 4
Vices cur pugnam ſignificent. 5
Vici urbani unde dicti. 11
Victima quid. 305.b 3
Victoriæ ſimulachrum cur alatum fingerent. 449.b. *in Olympia extitit.* ibid. *ejus ſignum accipiter.* ibid. *ejus ſta Romæ in Jovis Capitolini templo.* ibid. *templum antiquiſſimum in Aventino a Arcadibus conditum.* ibid. *ludi a ejus honorem inſtituti.* ibid.
Victoris, non victi, arbitrio pace bellum mutatur. 154
Vicus ex multiplicatis domibus fit. 115.a *extra urbem pluribus connexis ædificiis pagus dicitur.* ibid.
Vigiliæ & Excubiæ ſæpe confunduntur. 271.a,b. *ut differant.* ibid.
Villæ atque domus in urbium modum ex ædificatæ. 5
Vincere divitias, nimio ſumptu ſuperare 55.a
Vincere & vinci ſemper calamitoſum Reipublicæ in civili bello. 164.b
Vincere & Vincire aliquem beneficiis 187.b

Vin-

...s verum capitalium qui. 146.a
...unde dicta. 221.b.
...m deſcriptio. ibid.
...baro militarique vocabulo cauſæ ...tæ. ibid.
...eſare Porticus appellantur. 222.a.
...rior ætas eas Cattos nominavit. ...l.
...labor, mulieribus munditia conve...nt. 348
...m. 282
...animi. 3.5
... clara æternaque habetur. 3.
...pria mortalibus. ibid.a
... aliena ſemper Regibus formidoloſa ... 17
... non eget compoſita oratione. 345.
...que datur dono, neque accipitur. 347
...ti omnia parent. 5
...nimi. 10.11.
...poris brevi dilabitur. 3.172
... δύναμις. 2.b
...ominis, pro potentia. 109.a
... plur. num. 455.a
... & mors jura naturæ ſunt. 501
...hominum olim ſine cupiditate agitata. ... non tranſeunda ſilentio. 1.2
...m hominis imbecillam & brevem ...ſe, non modo vulgus, ſed & doctiſſimi ...iri conqueſti ſunt. 169.a,b. hanc regit ...ortuna, non Sapientia. ibid.b. quod ...futat Salluſtius. ibid.
...bundus. 257.a
... virtutum nomina ſortita. 127
...ere quis demum videatur. 6
...os interdum fortuna, ſæpe invidia fa...igat. 568.569
..., urbs. 433.a
..., pro ullius. 70.a
...a, ſine caſu expreſſo poſitum. ...l.a
...bo, Græcis ἄμβων, quid. 313.b.
...jus uſus. ibid.
Umbrenus conjuratus Catilinæ Allobro...gum legatos ad ſocietatem belli horta...tur. 90. & ſeqq. libertinæ conditio...nis fuit. 92.a
...lentia, id eſt, ea quæ volumus, deſi...deramus. 521.487
Vulturcius Crotenſis e conjuratis Cati...linæ cum Allobrogibus ad Catilinam proficiſcitur. ibid. 99.
in ponte Mulvio capitur. 100.
Prætoribus ſe dedit. 101.
de itinere ac litteris interrogatur. 102.
103 ejus indicium de conjuratis. 103.
ei ob detectam conjurationem præmia decernuntur. 113
Volvere aliquid in pectore. 561
Volvere, pro animo reputare. 94.a
Voluntas & lubido ut differant. 268.b
Voluntates regiæ, ut vehementes, ſic mobiles, ſæpe ipſæ ſibi adverſæ. 400
Voluptaria loca. 27
Voluptates non tantum ſequuntur, ſed etiam præcedunt mala. 547.b
Volux, Bocchi filius. 378.
a patre Sullæ obviam mittitur. 390.
dubiæ fidei apud Sullam. 391
Vota jam ſuſcepta ſcriptis ſubſignatisque tabulis confirmare, atque ipſas ſæpe tabulas Deorum genibus, quibus voverant, cera affigere ſolebant veteres. 132.a ſolennia publica in Capitolio concipiebantur. ibid.
Votis caput obligare quid. ibid.a,b
C. Urbinus, quæſtor. 448
Urbe capta nihil reliqui fit victis. 126
Urbs ex multiplicatis vicis fit. 113.a
Uterque exercebant, peculiaris loquendi ratio hiſtoricorum. 111.a
Uti aliquo ex voluntate. 67
Uti honoribus. 112
Utica, a quibus & quando condita. 229.a,b. unde ſic dicta. ibid.
Vulcanalia in honorem Vulcani celebrata. 486.a. diverſa a Tubiluſtriis. ibid.
Vulcanus idem cum Tubalcaino. 486.a,b.
ab eo ars æraria & ferraria reperta. ibid. quomodo pictus. ibid.
nullum ejus in Græcia egregium opus extat præter ſceptrum Agamemnonis. ibid.
in ejus honorem ludi piſcatorii quotannis fieri ſoliti. ibid.
cur in Lemnum cecidiſſe fingatur. 487.a
Vulgus eſſe. 52.
Vulgus, maſc. gen. 321.a.

V. Volturcius. Vide Vulturcius.
Uxor tribus modis habebatur, uſu, farre, confarreatione. 117.b

X.

Xerolibya, pars Africæ quondam inter Tripolin & Pentapolin. 210. a,b

Z.

Zama, Africæ urbs.
ejus ſitus.
oppugnatur. ibid.
poſtea a Romanis diruta.
Zama, ſinus in Africa, camuras
ciens.
Zenonis, ſummi ingenii viri, ſ
& præcepta.
Zerinthus, ſpelunca Cabiris Sam
ſacra.
Zeta, pro diæta.

FINIS.